

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет**

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

Випуск XXIV

Альманах

**Херсон – Івано-Франківськ
2024**

УДК 378.4
ББК 74.580.4

Рекомендовано до друку вченою радою ХДУ (протокол від 21.11.2024 р. № 5.)

Магістерські студії. Альманах. Вип. 24. 2024. – Херсон – Івано-Франківськ. ХДУ, 2024 – 821 с.

ISBN 978-617-7090-51-8

Редакційна колегія:

- Мальчикова Д.С. – докторка географічних наук, професорка, голова редакційної колегії;;
- Корнішева Т.Л. – кандидатка мистецтвознавства, відповідальна секретарка редакційної колегії.

Члени редакційної колегії:

- Коваль А.О. – директорка наукової бібліотеки ХДУ;
- Черкашина Т.О. – кандидатка соціологічних наук (науковий напрям: суспільні науки);
- Васильєва Н.О. – кандидатка біологічних наук, доцентка (науковий напрям: біологія та охорона здоров'я);
- Голяка С.К. – кандидат біологічних наук, доцент (науковий напрям: біологія та охорона здоров'я);
- Котова О.В. – кандидатка фізико-математичних наук, доцентка (науковий напрям: математичні науки та природничі науки, технічні науки);
- Мандич Т.М. – докторка філософії зі спеціальності 035 Філологія (науковий напрям: гуманітарні науки та мистецтво, суспільні науки);
- Мельникова К.В. – кандидатка економічних наук (науковий напрям: суспільні науки);
- Базилевич Н.В. – кандидатка філологічних наук (науковий напрям: гуманітарні науки та мистецтво, суспільні науки);
- Терешенко Н.В. – кандидатка педагогічних наук, доцентка (науковий напрям: гуманітарні науки та мистецтво);
- Бальоха А.С. – докторка філософії зі спеціальності 015 Професійна освіта (науковий напрям: суспільні науки);
- Швець Т.М. – кандидатка педагогічних наук (науковий напрям: суспільні науки);
- Шкурпат А.В. – кандидатка біологічних наук, доцентка (науковий напрям: біологія та охорона здоров'я).

Автори опублікованих праць несуть повну відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 378.4
ББК 74.580.4

© ХДУ, 2024

ISBN 978-617-7090-51-8

Адреса: Херсонський державний університет,
Університетська, 27, (вул. 40 років Жовтня, 27), м. Херсон, Україна, 73003

Шевченка 49а, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

<i>Аблякімов Руслан Серверович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Абрамов Юрій Юрійович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Агасієва Лоліта Беюкагаївна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Алісова Вікторія Григорівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Андрусишин Мар'яна Володимирівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Базиченко Вікторія Вікторівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Бессараб Антоніна Анатоліївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Білецький Олексій Сергійович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Білошицька Христина Григорівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Богдан Інна Олександрівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Богданевич Галина Петрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Бойко Дар'я Анатоліївна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Бойчук Марія Григорівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Бокій Каріна Олександрівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Бондар Юлія Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Бондаренко Ілона Сергіївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Бородашкін Станіслав Сергійович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Борицак Ірина Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Босенко Інна Геннадіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології

<i>Бухтій Анна Костянтинівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Бушманова Катерина Євгенівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Буюкова Ольга Леонідівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Варнахович Анжеліка Анатоліївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Вдовиченко Володимир Вікторович</i>	Магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Веденко Сергій Володимирович</i>	Магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Величко Ірина Вікторівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Войченко Владислав Володимирович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Волоткевич Лілія Миколаївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Воляннюк Анастасія Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Гаврилів Василь Васильович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Гаврилюк Тетяна Володимирівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Галицька Олена Юріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Гекало Микола Миколайович</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Глушко Аліна Василівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Гоголева Інна Михайлівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Головченко Крістіна Азерівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Горбань Валентина Іванівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Горохов Іван Миколайович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики

<i>Гоштанар Ірина Вікторівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Гرابко Людмила Олександрівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Грановська Валентина Анатоліївна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Григорова Юлія Віталіївна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Гулін Олексій Вадимович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Гушуляк Дар'я Вікторівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Демидюк Ганна Василівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Демченко Олена Андріївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Демченко Ольга Василівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Демчук Світлана Віталіївна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Димченко Світлана Миколаївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Дінець Олександра Олександрівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Дмитренко Наталя Юріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Дмитрієва Наталія Миколаївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Доманчук Дар'я Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Дрогобицька Антоніна Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Дубас Тетяна Валеріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Думік Світлана Леонтіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Жадан Олена Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології

<i>Жилевська Олена Петрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Жолоб Юрій Ігорович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Завтонова Олена Олегівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Задерій Ілона Юріївна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Замах Тетяна Олексіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Заремба Святослав Петрович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Захарія Уляна Миколаївна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Захарова Марина Ярославівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Зікранець Лілія Валеріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Зіновська Вікторія Олександрівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Зоріна Наталя Вікторівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Імшеницька Ольга Володимирівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Каблаш Тетяна Олександрівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Калініна Лідія Володимирівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Калініченко Ігор Володимирович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Карпенко Олена Володимирівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Катамай Наталія Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Кирилюк Андрій Миколайович</i>	Магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Кістін Тетяна Михайлівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики

<i>Клименко Ірина Олександрівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Князєва Олена Вікторівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Кобилянський Сергій Сергійович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Коваленко Алла Валеріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Коваленко Ганна Михайлівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Коваленко Олена Василівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Коваленко Поліна Миколаївна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Ковалів Павло Васильович</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Коваль Алла Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Коваль Михайло Михайлович</i>	Магістрант факультету бізнесу і права
<i>Козлова Анна Сергіївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Колихаєва Валерія Геннадіївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Корда Катерина Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Коріновська Інна Олександрівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Корнійчук Тетяна Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Корчинська Наталія Леонідівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Котенко Янославо Олександрович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Кравченко Тетяна Федорівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Краснощок Карина Василівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Красовська Олена Борисівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології

<i>Крупенко Тетяна Миколаївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Кузнєцова Дарія Олександрівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Кукош Валентина Дмитрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Курас Богдан Андрійович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Курас Ольга Станіславівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Лахманець Євген Олександрович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Леснічук Єлизавета Олександрівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Лизько Анастасія Владиславівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Лисак Аліна Анатоліївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Литовченко Наталя Олегівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Лукашишена Олександра Русланівна</i>	Магістрантка факультету бізнесу і права
<i>Ляшенко Анна Володимирівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Ляшкова Віта Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Малкова Наталя Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Маломан Ірина Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Марищук Вікторія Олексіївна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Марчук Світлана Іванівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Масюткіна Діана Ігорівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Матуляк Максим Анатолійович</i>	Магістрант факультету бізнесу і права
<i>Мельник Катерина Олександрівна</i>	Магістрантка факультету бізнесу і права

<i>Міндабаєва Надія Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Морква Лілія Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Морква Юрій Георгійович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Музика Ілля Валентинович</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Мурашкіна Анна Сергіївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Мухіна Наталія Леонідівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Нападовська Ганна Юріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Невінчана Наталя Сергіївна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Недолуженко Богдана Леонідівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Нестерук Лілія Сергіївна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Нікіфоренко Богдан Олександрович</i>	Магістрант факультету біології, географії та екології
<i>Нікішенко Анна Миколаївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Ніколаєва Тетяна Віталіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Новикова Юлія Володимирівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Ноздрачова Ганна Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Олексюк Богдан Богданович</i>	Магістрант факультету біології, географії та екології
<i>Олійник Інна Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Олійник Олександр Миколайович</i>	Магістрант факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Ольшанська Ольга Русланівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Омельчук Євгеній Сергійович</i>	Магістрант факультету культури і мистецтв

<i>Омельяненко Наталя Іванівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Онуфрієнко Крістіна Вікторівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Панасенко Юлія Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Панченко Анна Олександрівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Панченко Катерина Сергіївна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Папко Альбіна Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Папко Альбіна Сергіївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Партицька Мар'яна Василівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Пастухов Владислав Євгенович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Плешинець Ірина Анатоліївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Плодончук Людмила Сергіївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Поворозник Тетяна Миколаївна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Погорєлова Дар'я Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Приходько Любов Олександрівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Приходько Олена Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Прокопенко Наталія Семенівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Радзанівський Олексій Олегович</i>	Магістрант факультету біології, географії та екології
<i>Раскіна Віра Дмитрівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Рвачова Дарина Едуардівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Рожко Іванна Василівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології

<i>Романенко Андрій Павлович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Романюк Анна Іванівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Савицький Андрій Миколайович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Савіцка Ірина Валеріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Сичак Ольга Миколаївна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Сігарьова Олександра Вадимівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Сімченко Сергій Валентинович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Славінська Олена Арсенівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Смірнова Єлизавета Євгеніївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Смірнова Маргарита Олександрівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Соболевська Поліна Едуардівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Солонина Тетяна Олександрівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Солоха Юлія Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Соляник Юлія Іванівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Стародубець Надія Павлівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Сторончак Кирило Андрійович</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Татаринцева Анастасія Максимівна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Терещенко Сергій Володимирович</i>	Магістрант факультету культури і мистецтв
<i>Терьохіна Аліна Романівна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Трибушина Карина Юрївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Трищанович Людмила Сергіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології

<i>Трухачева Яна Сергіївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Уласенко Вікторія Вячеславівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Уманська Ірина Валеріївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Фальченко Тетяна Миколаївна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Фартушина Валерія Віталіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Феденко Костянтин Олегович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Федорова Ольга Володимирівна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв
<i>Федюшкіна Валерія Володимирівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Феленюк Ірина Іванівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Фоменко Олександра Сергіївна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Фрік Олена Яківна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Фурса Максим Володимирович</i>	Магістрант факультету біології, географії та екології
<i>Хільченко Влада Борисівна</i>	Магістрантка факультету біології, географії та екології
<i>Хлебнікова Юлія Юріївна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Холодняк Вікторія Сергіївна</i>	Магістрантка факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Холявка Оксана Стефанівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Хомишин Вікторія Романівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Храмова Світлана Сергіївна</i>	Магістрантка педагогічного факультету
<i>Черкасова Оксана Володимирівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Чумаченко Наталія Сергіївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв

<i>Шамаль Дар'я Олександрівна</i>	Магістрантка факультету української й іноземної філології та журналістики
<i>Шапшалов Ігор Вікторович</i>	Магістрант факультету психології, історії та соціології
<i>Шевченко Владислав Романович</i>	Магістрант факультету біології, географії та екології
<i>Шпак Євгенія Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Штанг Нікіта Денисович</i>	Магістрант факультету комп'ютерних наук, фізики та математики
<i>Шумицька Аліна Віталіївна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Ювченко Вікторія Михайлівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Ярема Олена Олександрівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Ярошевська Світлана Василівна</i>	Магістрантка факультету психології, історії та соціології
<i>Яцентюк Вікторія Юріївна</i>	Магістрантка факультету культури і мистецтв

РОЗДІЛ І

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

**ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

SEMANTIC AND COGNITIVE FEATURES OF THE REPRESENTATION OF EMOTIVE VOCABULARY IN AMERICAN POETRY OF THE XIX-XX CENTURIES

У статті розглядаються семантико-когнітивні особливості репрезентації емотивної лексики в американській поезії XIX-XX ст.

Ключові слова: семантика, когнітивна лінгвістика, емотивна лексика, американська поезія, репрезентація емоцій.

The article deals with the semantic and cognitive features of the representation of emotional vocabulary in American poetry of the XIX-XX centuries.

Keywords: semantics, cognitive linguistics, emotional vocabulary, American poetry, representation of emotions.

Language, as the primary tool of human communication, not only facilitates the exchange of information between speakers but also reflects their emotional state in the act of communication. Emotional states are characterized by their interrelation with mental processes and personality traits, which necessitates their comprehensive study. The relevance of studying various aspects of emotivity in linguistics is determined by the importance of examining the verbal manifestation of human feelings, experiences, and emotions.

Emotive vocabulary is a crucial factor in expressing emotions in speech, and together with a range of units from other linguistic levels, it creates the emotional backdrop of literary works. The emotivity of lexical units is seen as their ability to embed in their semantics an indication of emotional attitude toward the object of nomination. In text analysis, the emotional empathy that the text evokes in the reader is also taken into account. N.I. Boyko, O.O. Selivanova, I.V. Chepurina [1, p. 15; 1, p. 142; 1, p. 84], and other researchers also point to the presence of an emotive semantic component in the meaning of emotive vocabulary.

The emotivity of a literary text is conveyed through units from different linguistic levels: phonetic, morphological, lexical, and syntactic. On the phonetic level, emotive means include intonation, pace, timbre, etc. Emotions on the morphological level are expressed in words whose emotional attitude toward the object is shaped by special affixes. Emotional connotations at the lexical level are created through emotive-evaluative adjectives, adverbs, nouns, and verbs that carry evaluative meaning in their structure. The syntactic level is characterized by a wide range of means for conveying emotions: repetitions, inversions, emphatic use of the verb *do*, short, abrupt constructions following one another. On the graphic level, means of expressing emotions include exclamation marks, question marks, italics, capital letters, ellipses, dashes, and hyphens, among others.

The primary source of a text's emotiveness lies in its content. The author and characters hold central roles in a literary work: the author expresses their feelings, which are subjectively colored, while the characters are assigned emotions that are presented in the text as objectively existing. At the level of the complete text, the author's consciousness and the characters interact, forming the emotive component of the text. However, it is worth noting that the image of the author and the characters often conflict with each other and are not equal [3].

A lexical unit whose main function is to express the speaker's emotions is called an emotive. Additionally, the concept of an *emoseme* has been proposed, which refers to a specific type of seme associated with the emotions of the speaker. The main functions of emotives include emotional self-expression and evaluation. Scholars emphasize that in many languages, there are more emotives with negative evaluative semantics than those with positive connotations [4].

Emotives necessarily contain an emotional component in their semantic structure. If a word expresses or can express emotions, it can be considered emotive – this is the main functional feature of emotives. In this context, the function of emotives lies in emotional self-expression, meaning that the speaker does not aim to evoke a specific emotion in the listener (unlike expressive vocabulary, which is directed at the addressee) [2].

In the structure of a text's emotivity, two aspects are distinguished: the content plane and the expression plane. The emotivity of a text's content lies, on one hand, in the presence of emotives in the cognitive content of the text, and on the other, in the presence of an emotive component in the author's pragmatic strategies. The emotivity of a literary text is expressed through the features of its textual semantics and the nature of human emotions, which reflect the internal state of the subject and the result of their interaction with the world [1, p. 109].

Thus, the emotivity of a text aims to evoke a desired emotional reaction in the reader. This is achieved through emotive means, particularly through vocabulary that contains an evaluation of phenomena and words that reflect concepts related to emotions. A person's emotional state is to some extent expressed through various lexical and semantic means, and for the precision and expressiveness of conveying emotions, it is important to adhere to appropriate constructions and techniques.

It can be noted that the expression of emotions is universal for all people, as it contributes to mutual understanding. People from different nationalities can unmistakably recognize emotions expressed on the human face. However, different cultures view certain emotions differently, assigning them social connotations that influence upbringing and socialization. This, in turn, affects the worldview and the semantic representation of specific elements in the meaning of emotive vocabulary. It is important to note that each linguistic system has its own set of emotions and particular views on their nature and causes.

The designation of emotions shapes cultural norms of communication within a specific linguistic community and allows for various deviations from these norms within group subcultures. The vocabulary of each linguistic community contains a basic set of synonyms for describing certain emotions. Each language has its own

specifics, including differences in the number of emotive means and their distribution across parts of speech. This requires language users to be more conscious in expressing emotions to accurately convey their feelings and emotional attitudes toward events within the framework of a particular culture.

REFERENCES:

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: Монографія. Ніжин: Видво „Аспект-Поліграф», 2005. 552 с.
2. Inchaurrealde C. Space, reference, and emotional involvement. *The Language of Emotions*. Amsterdam / Philadelphia: JohnBenjamins Publishing House, 1997. P. 135–155.
3. Izard C. E. Organizational and Motivational Functions of Discrete Emotions. *Handbook of Emotions* / Edited by M. Lewis and J. M. Haviland. New York; London: The Guilford Press, 2003. P. 631–642.
4. Johnson-Laird P. N. The language of Emotions. *Cognition and Emotion*, 1999. Vol. 3. P. 81–123.

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Поторій Н.В.

УДК 811.112.2

Базиченко В.В.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗМІ

У статті розглядається процес запозичення англійзмів у німецькій мові, аналіз якого привертає увагу дедалі більшої кількості дослідників у галузі лінгвістики та термінознавства з метою більш глибокого та всебічного дослідження мовознавчої специфіки німецьких ЗМІ. У статті приділяється особлива увага необхідності аналізу сучасних лексичних тенденцій запозичень з англійської мови. Проаналізовано англізми, що функціонують у текстах газетного дискурсу, розміщених на сайтах німецькомовних інтернет-видань, а саме газета «Der Spiegel». Виявлено основні функції, типи та форми англійзмів у німецькому медійному дискурсі.

Ключові слова: англіцизми, німецька мова, лексична система, ЗМІ, мовне середовище

The article examines the process of borrowing Anglicisms into the German language, an analysis of which is attracting the attention of an increasing number of researchers in the fields of linguistics and terminology. The aim is to conduct a more in-depth and comprehensive study of the linguistic specificities of German media. Special attention is given in the article to the need to analyze current lexical trends in borrowing from the English language. The article analyzes Anglicisms used in newspaper discourse texts published on German-language online news sites,

particularly the newspaper "Der Spiegel." The main functions, types, and forms of Anglicisms in German media discourse are identified.

Key words: Anglicisms, German language, lexical system, media, linguistic environment

На сьогодні інтерес дослідників й досі не згасає до розвитку мовних систем, зокрема щодо різних аспектів впливу однієї мови на іншу в процесі запозичення. У центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників усе ще залишаються спроби простежити вплив англومовних запозичень на німецьку мову. Сучасне людство живе в епоху глобалізації, тобто процесу, пов'язаного із всесвітньою інтеграцією та уніфікацією в галузі економіки, політики, культури, що своєю чергою накладає відбиток і на мовні особливості суспільства. Мовна інтеграція – це результат високої мобільності, швидкого розвитку комунікації сучасного суспільства. Мови можуть вільно переймати слова одна в одній. У зв'язку з цим варто відзначити появу неофіційної «підмови» серед населення Німеччини. Існує спеціальний термін для позначення змішування англійських і німецьких не тільки слів і виразів, а й цілих речень – *Denglisch* або *Denglish* (слово утворене з поєднання слів *Deutsch* і *English*). Рідше зустрічаються позначення *Engleutsch*, *Germish*, *Genglish*. Саме тому кількість англومовних запозичень у німецьку мову постійно зростає, що справляє певний вплив на німецьку мову та її структуру. Нові мовні елементи, переходячи в мову, що приймає, зазнають адаптаційних процесів. У зв'язку з цим є необхідним простежити сучасні тенденції англومовних запозичень у німецькій мові з метою виявлення мовної специфіки англومовних запозичень, що функціонують у німецькому медійному дискурсі.

У лінгвістичній науці перші спроби вивчити англізми були зроблені Х. Ціндлером. Згідно з дослідником, їх слід розглядати не як прості запозичені з британського або американського варіантів англійської мови слова або незвичайні комбінації, а й як будь-які зміни відтінків значень лексичних одиниць німецької мови або їхнього контекстуального вживання за зразком англійської мови [1, с. 15]. Питанням освоєння й адаптації англійських запозичень у німецькій мові займалися такі зарубіжні дослідники, як Г. Фінка, І. Пфінцер, В. Фірек, І. Арнольд та ін. Останнім часом мовні зміни, що відбуваються в німецькій мові під впливом англійської, привертають увагу багатьох відомих німецьких лінгвістів, серед яких слід відзначити праці Р. Бергманна, Г. Глюка, В. Зауера, Л. Лемніцера, Р. Келлера, А. Шенфельда, Х.-Г. Шмітта, Я.Г. Шнайдера, Г. Фрица, Ч. Гютцелера (англіцизми у мові преси) [2, с. 42].

У нашому дослідженні слідом за вищевказаними науковцями, розуміємо під поняттям «англізм», що це запозичення з англійської мови в будь-якій іншій мові, у нашому випадку – у німецькій. Наприклад, такі слова, як: *das Meeting* (збори, зустріч), *das Team* (команда, колектив). Англізм можна розглядати як одиницю (слово, комбінацію слів), запозичену з британського/ американського варіантів англійської мови, що характеризується різним ступенем адаптації.

Новинні тексти німецькомовної преси вже десятки років перебувають під увагою лінгвістів, оскільки вони найчіткіше відображають сучасну реальність. Публіцистичний стиль у 21 столітті починає звільнятися від жорсткої цензури і з'являється свобода слова. Тому в текстах ЗМІ з'являються лексичні, графічні, граматичні, орфографічні особливості. Крім того, ЗМІ притаманна емоційність висловлювань, ескпресивність, які можуть викликати англізми. І для аналізу функцій і типів англізмів у німецькомовному медійному дискурсі ми розглянули випуски журналу «*Der Spiegel*» за 2023 рік.

Під час дослідження розглянуто близько 55 журналів «*Der Spiegel*», з яких проаналізовано 12, по одному за кожен місяць року. Вибір було зроблено з урахуванням найбільшої зустрічаємості запозичень в журналах і з урахуванням відмінної одна від одної тематики кожного видання.

За тематичними сферами англізмів виділено такі галузі: політична сфера (включно з політикою і правом), соціальна сфера (освіта, релігієзнавство, суспільство, соціальні проблеми, медицина тощо), суспільно-економічна галузь (економіка, робочий процес тощо), мас-медіа, реклама, товари і послуги (включно з продуктами, одягом, послугами, туризмом, модою), ІТ і техніка (інформаційні технології та різні технічні пристрої), розважальна сфера (музика, театр, мистецтво тощо), спорт, науково-дослідницька діяльність, інше (розмовні слова, предмети і явища, які не належать до жодної з названих вище сфер).

При цьому кількість одного і того самого англізму, що зустрічається в журналі буде враховуватися один раз, незважаючи на те, що деякі запозичення з'являються по 8-10 разів протягом усього журналу.

Проаналізувавши випуски з № 43-52 від 20.10.2023 по 22.12.2023 р., знайдено близько 300 англізмів. Більшість англізмів з галузі ІТ і техніки, суспільно-економічної галузі, а також з мас-медіа, реклами товарів та послуг. Найменше число помічено зі сфери науково-дослідної діяльності. При цьому деякі англізми зустрічалися не один раз. Наприклад, *der Job, das Foto, der Fan, das Internet, die CD, die Bar, die SMS, die TV-Show, das Label, Digitale Tageszeitung* та інші. Найбільше повторюваність зі сфери ІТ і техніки. Також, нами було виявлено англізми за формою запозичення (подано вибірково приклади), а саме:

- direkte Entlehnungen (запозичення без будь-яких змін форми): «*Folgen für Ihren Job*», «*Albrecht hält die Aufsichtsratsstätigkeit von Joost für nicht vereinbar mit dem Job als Internetbotschaftlerin*», «*der erste Job*» [Der Spiegel, 20.10.2023];

- angepasste Entlehnungen (зі змінами природної форми): «*Der Stopp umfasste alle Rüstungsgüter*» » [Der Spiegel, 10.11.2023];

- Lehnübersetzungen (калькування): «*Fichtner begleitete zusammen mit dem Fotografen Sven Döring Tag- und Nachtschichten in einem Altenheim im Frankischen Hof*» » [Der Spiegel, 17.11.2023];

- Komposita: «*die Gespräche am Vorabend an der Hotelbar*» » [Der Spiegel, 24.11.2023];

- Teilübersetzungen: «*die türkische Luftwaffe*» » [Der Spiegel, 01.12.2023];

- Scheinentlehnungen: «*Rede für Rede zog ich mir rein, wie die Folgen einer guten Serie. Parteitags-Binge-Watching*» [Der Spiegel, 08.12.2023].

Таким чином, під час аналізу та тематичної класифікації англізмів на основі опертя на інформацію з друкованих видань «*Der Spiegel*» за 2023 р. англізми класифіковано – за формою запозичення і функціонуванням.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Glahn R. Der Einfluss des Englischen auf gesprochene deutsche Gegenwartssprache. / Richard Glahn. Band 4. 2. Auflage. Peter Lang Frankfurt, 2002. 216 S. 11.
2. Yang W. Anglizismen im Deutschen. Am Beispiel des Nachrichtenmagazins DER SPIEGEL. Reihe Germanistische Linguistik. Herausgegeben von H. Henne, H.Sitta u. H.E.Wiegand. Berlin: de Gruyter, 1990. 238 S.
3. Zifonun G. Überfremdung des Deutschen: Panikmache oder echte Gefahr? Institut für Deutsche Sprache, 2002.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Гоштанар І.В.

UDC [81'373.43=030.111=161.2]:070

Hlushko A.V.

MEANS OF TRANSLATING ENGLISH NEOLOGISMS INTO UKRAINIAN BASED ON MEDIA EXAMPLES

The article explores the process of introducing English neologisms into Ukrainian media and its impact on the development of the Ukrainian language. In particular, it examines the main methods of conveying these neologisms. The analysis shows that the choice of method depends on the context and the functional needs of the text.

Keywords: translation, neologisms, translation methods, transformations, mass media.

У статті досліджено процес впровадження англійськомовних неологізмів в українські засоби масової інформації та його вплив на розвиток української мови. Зокрема, розглядаються основні способи відтворення таких неологізмів. Аналіз показує, що вибір способу перекладу залежить від контексту та функціональної потреби тексту.

Ключові слова: переклад, неологізми, способи перекладу, трансформації, ЗМІ.

Modern life, saturated with innovations and technological advancements, gives rise not only to new phenomena but also to new words. As a key player in the global information space, the English language constantly introduces neologisms that quickly become popular worldwide. Among the scientists who studied neologisms,

their influence on the media and their translation, Zakonchenko L.I., Kravchenko M.V., Lebedeva N.M., Lyashenko I.P., Popova A.N., Posylina K.S., Shved O.O. and others [1; 2; 3; 4; 5; 7].

The use of English-language neologisms in Ukrainian media is often driven by functional necessity. Words like “*tweet*,” “*like*,” and “*spam*” not only denote new phenomena but also save time and space. They provide a concentration of meaning in a single word, facilitating a more efficient perception of the text by the readers [2; 4]. However, it is important to consider the context and purpose of the text. In the case of news or scientific articles, where language accuracy is crucial, translators must search for equivalent terms or even create new words that more accurately convey the essence of the English neologism.

When translating English-language neologisms, it is essential to consider the features of the Ukrainian language and cultural differences. Preserving the semantic load and creating an understandable equivalent in the Ukrainian context is not always easy. Literal translation should be avoided, as it can lead to a loss of meaning or misinterpretation. Instead, translators need to approach the task creatively, using the existing vocabulary and creating new words that logically fit into the Ukrainian linguistic system [5].

The success of rendering English neologisms in Ukrainian media largely depends on balancing the preservation of the original meaning and the adaptation to the linguistic environment. The correct use of these words not only ensures accurate information transmission but also enriches the Ukrainian language with new expressions.

Besides technical accuracy, it is important to consider the cultural context when rendering English neologisms. Words with certain connotations or associations in the English-speaking world may acquire a different meaning in the Ukrainian context. Therefore, translators should avoid introducing words that may be misunderstood or cause a negative reaction. It is also worth remembering that the Ukrainian language constantly evolves, and sometimes new words borrowed from other languages are incorporated into everyday speech. It is important to ensure that this process respects the native linguistic heritage and cultural values [2].

Various lexical transformations, such as transcription, equivalence search, calquing, explication, borrowing, concretisation, and omission, are used to translate neologisms in newspapers and Internet discourse.

Let's examine each of these approaches.

1) **Transcription.** The method involves reproducing the sound form of a foreign word. Translators often use transcription to convey noun neologisms, as these words are nominative. Transcription allows for effectively translating such units (“*The Foodie camera app is the essential companion for the modern sociable foodie*” [9] – Додаток *Фуді* камера є незамінним супутником сучасного товариського гурмана).

2) **Transliteration.** This is the process of reproducing the letter composition of a foreign word in graphic form (“*Extreme couponers don't buy an item when they need it – they buy it when they can get it at the lowest price*” [8] – Екстремальні

купонери не купують товар, коли він їм потрібен – вони купують його, коли можуть отримати за найнижчою ціною).

3) **Calquing**. In translation, calquing means replacing the components (morphemes or words) with corresponding lexical elements in the target language. Sometimes this process is accompanied by changing the order of the elements being calqued (*“This page is for the true Sneaker heads who wish to stay updated on the latest Sneaker releases and restocks from Nike”* [6] – Ця сторінка призначена для справжніх кросівкоголових, які хочуть бути в курсі останніх випусків та поповнення запасів кросівок від Nike).

4) **Lexical-semantic substitutions** in translation involve replacing the lexical units of the original text with analogous ones in the translation, whose meanings match the meanings of the original units but may require some logical transformations.

This approach can include several **types of substitutions**, which are described below.

- **Explication or descriptive translation**. In this case, a lexical unit in the original language is replaced with a phrase or description in the translation that explains or defines its meaning. This method allows for expressing the meaning of any non-equivalent word in the original. However, its drawbacks are verbosity and clumsiness.

In the translation process, when no word or phrase fully corresponds to the original, the translator may choose between a descriptive translation, which may be expanded, or the introduction of a new word or expression in the native language. Recently, the number of borrowings, especially Anglo-Americanisms, has been increasing, sometimes making the text less understandable for the audience. In such cases, explication or descriptive translation is a more acceptable option (*“BAFTA-winning director Jonathan Gales was killed in suspected drink-drive smash aged 36”* [6] – Режисер, лауреат премії BAFTA, Джонатан Гейлз загинув у ДТП, ймовірно, спричиненому п'яним водієм, у віці 36 років).

- **Concretisation** in translation means replacing a word or phrase from the original language with a more specific term in the target language: *“Five academics and a drummer, dadbod has the moves, the moobs and the muffin tops to get the slippers”* [9] – П'ятеро вчених і барабанищик, у пивно́го животи́ка є рухи, груди і «м'які боки», щоб отримати каниці. In this case, “dadbod” generally refers to a man's body type, while the translation focuses on the man's belly.

- **Generalisation** in translation means replacing a unit with a more specific meaning in the original language with a broader meaning in the translation language (*“The Oprahization of America: Sympathetic Crime Talk and Leniency”* [8] – Тенденція публічно ділитися своїми почуттями й каяттями в Америці: співчутливі розмови про злочини та поблагливість).

- **Modulation** in translation means replacing a word or phrase from the original language with a unit from the target language whose meaning logically follows from the meaning of the original unit (*“Just google it. Or get a mouse potato to do it for*

you” [9]. – Просто погугліть. Або попросіть диванного користувача, щоб зробив це за вас).

- **Borrowing** in translation reflects the complete introduction of the original term or lexeme into the Ukrainian language. This is especially applied to abbreviations whose translation through descriptive means can result in the loss of their stylistic nuance while translating them with Ukrainian abbreviations is impossible. Along with full borrowing, an explanation of the neologism in parentheses can also be introduced (*“Post-Brexit trade deals taking longer than promised. The UK government is on course to miss its target for signing deals, as exporter numbers fall”* [8] – *Торговельні угоди після Brexit тривають довше, ніж обіцяли. Уряд Сполученого Королівства має намір не досягти мети щодо підписання угод, оскільки кількість експортерів падає*).

- **Omission** is a method used when the neologism cannot be adequately translated and can be excluded from the text without losing the meaning of the statement (*“The latest function “Text to Speech” feature allows all the creators to use an artificial voice to read the text that they type on a video”* [6] – *Остання функція «Перетворення тексту в мовлення» дозволяє всім творцям використовувати штучний голос для читання тексту, який вони вводять у відео*).

Thus, the application of various lexical transformations, such as transcription, transliteration, equivalence search, calquing, and others, depends on the context and nature of each neologism. Transcription is used to convey the sound form of a foreign word, which is especially effective for noun neologisms. Transliteration, on the other hand, reproduces the letter composition of words in graphic form. Calquing is used to replace the components of a foreign word with lexical elements in the translation language. Explication replaces a word with a phrase or description that explains its meaning. Concretisation and generalisation are used to replace a word or expression with a narrower or broader meaning in the translation. Modulation replaces a word with another whose meaning logically follows from the original word's meaning. Borrowing is used to fully introduce the original term or lexeme into the target language.

REFERENCES:

1. Законченко Л. І. Адаптація англійських неологізмів в українських ЗМІ: виклики та можливості // Комунікаційні науки. 2022. № 1. С. 23-38.
2. Кравченко М. В. Вплив англійських неологізмів на українську мову в епоху глобалізації // Мова і культура. 2019. № 3. С. 76-88.
3. Лебедева Н. М., Посиліна К. С. Функціонування неологізмів в сучасному дискурсі // Нова філологія : зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2008. Вип. 32. С. 161-164.
4. Ляшенко І. П. Переклад англійських неологізмів українською мовою: стратегії та особливості // Перекладознавство. 2020. № 2. С. 112-128.
5. Швед О. О. Англійські неологізми в українському медіапросторі: лінгвістичний та культурологічний аспекти // Мовознавство. 2021. № 4. С. 45-60.
6. Daily Mail. URL : <https://www.dailymail.co.uk/home/index.html> (дата звернення 10.08.2024).
7. Popova A. N. The Impact of English Neologisms on the Ukrainian Language in the Context of Globalization // Journal of Language and Literature. 2018. Vol. 9, No. 2. P. 45-58.

8. The Guardian. URL : <https://www.theguardian.com/europe> (дата звернення 10.08.2024).

9. The New York Times. URL : <https://www.nytimes.com/international/> (дата звернення 10.08.2024).

Науковий керівник кандидатка філологічних наук Французова К.С.

УДК 821.111:17.023.36 (075.8)

Грановська В.А.

ЖАНРОВА ДИНАМІКА ПРОЗИ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується розвиток жанрів в англійській прозі другої половини ХХ ст. як системне та діахронічне явище. Особлива увага приділяється синтезу розвитку жанрів цього періоду з інноваційними літературними процесами: виникненням літературних угруповань, напрямів, течій тощо. Підкреслюється, що розвиток постмодернізму наклав особливий відбиток на структуру і функції казково-фантастичних прозових жанрів та їх творців цього періоду.

Ключові слова: жанр, епос, «сердита покоління», тінейджерська література, екзистенціалізм, постмодернізм

The article analyzes the development of genres in English prose of the second half of the 20 th century as a systemic and diachronic phenomenon. Special attention is paid to the synthesis of the development of genres of this period with innovative literary processes: the emergence of literary groups, directions, currents etc. It is emphasized that the development of postmodernism left a special mark on the structure and functions of fabulous and fantastic prose genres and their creators of this period.

Key words: genre, epic, «angry generation», teenage literature, existentialism, postmodernism.

Сучасна літературознавча наука відзначає літературний жанр (франц. genre — рід, вид) як «тип літературного твору, один із головних елементів систематизації літературного матеріалу, класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури» [2, с. 406]. Зазначаємо, що літературний жанр та жанрові системи завжди знаходяться в розвитку у просторі літературного процесу, і це художньо-творче явище насамперед залежить від історико-суспільного життя нації, розвитку літературних напрямів (класицизм, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм), від міри таланту їх творців-письменників тощо. У процесі художнього розвитку певні жанри ставали домінантними, а інші – або змінювалися, або занепадали.

Наукові дослідження розвитку англійської літератури другої половини ХХ століття підкреслюють, що в ній розвивались і лірика, і драма, але провідною стає функціонування прози [3], [4], [5]. Отже, розвиток саме прозових жанрів в англійській літературі цього періоду як системний та узагальнений процес і зумовлює **мету та завдання** у статті.

Звернемо увагу, що у цей період домінантний розвиток прози був пов'язаний з виникненням нової літературної течії, яка отримала назву «сердитих молодих людей». Зазначаємо, що «Angry young men» («Сердиті молоді люди») – як термін з'являється коли А. Пол написав автобіографічну книгу «Сердита молода людина». Вона була надрукована вперше у 1951 р. [1]. Виникає плеяда молодих англійських письменників, яка об'єднала митців «покоління 50-х років» або «дітей-війни». Однак, вагомими представниками «сердитих молодих людей» вважаються драматург Дж. Осборн, автори-романісти К. Еміс, Дж. Брейн, Дж. Вейн.

Отже, провідними жанрами цієї течії стали романи і драматичні твори. **Роман** (франц. roman – романський) – епічний жанровий різновид, місткий за обсягом, складний за будовою прозовий (рідше віршований) епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів» [2, с. 592]. **Драма** (грец. drama – дія) – це п'єса з гострим конфліктом соціального чи побутового характеру, який розвивається в постійній напрузі» [1, с. 321]. Зазначаємо, що змістом цих жанрів є психологія, еволюція характерів, мотивація дій і вчинків її героїв тощо.

Підкреслюємо, що в текстах романів і драм «молодого сердитого покоління» головним героєм стає особистість, яка отримала освіту, підвищила свою соціальну значимість, хоч і належала до бідних верств населення.

Важливо, що саме жанрова література «сердитого» покоління викликала в кінці 50-х років так званої тінейджерської літератури. І. Девдюк зазначає, що англійське суспільство вважало цю літературу «взагалі божевіллям». Розпочата «сердитими» література «бунту» підкреслювала «розв'язність, зневагу до суспільних законів, грубість, різкі зміни сексуальних стосунків, зняття всіх заборон дали підстави вважати цей рух «молодіжною революцією» [3, с. 64].

Неможливо не згадати у просторі розвитку тінейджерської літератури письменницю М. Дреббл. Саме ця талановита романістка стала найбільш активним та яскравим представником поглядів та переконань молоді 60-х років, які відчували самотність, збайдужіння, пригніченість, депресію.

Свій перший роман «Пташиний вольєр» («A Summer Bird-Cage», 1963) написала у 24 роки. З під її пера вийшло 17 творів: «Один літній сезон» («The Garrick Year», 1964), «Жернов» («The Millstone», 1965), «Єрусалим золотий» («Jerusalem the Golden», 1967), «Водоспад» («The Waterfall», 1969) та ін.. Крім романів Маргарет писала п'єси, оповідання, а також кіносценарії.

Підкреслюємо, що саме М.Дреббл підняла питання родинних взаємин: суперечки батьків і дітей, їх вимоги проти традиційних понять, поглядів, норм поведінки, а також роль і місце жінки в сучасному суспільстві [3]. Відтак, талановита мисткиня розвинула прозові (роман і оповідання) і драматичні

жанри (драма) в англійській літературі 60-х років у плані розширення саме їх проблематики, як і література «сердитих» людей.

Відмічаємо, що саме в цей період (60-х років другої половини ХХ ст.) англійська проза у всій системі її жанрів починає відчувати вплив екзистенціалізму. Ця філософська течія викликала появу цілої плеяди письменників – В. Голдінг, А. Мердок та К. Вілсон та ін., жанри яких стають її художнім втіленням основних теоретичних концептів. Їх багатожанрова творчість привела до розвитку екзистенціалізму як філософсько-літературної течії. І. Девдюк підкреслює, що «екзистенціалізм (лат. *existentia* – існування) – філософсько-художня система, у якій найбільш повно виразились настрої і сподівання воєнного та повоєнного покоління, що усвідомило абсурдність власного існування, свою приреченість та самотність» [3, с. 45].

Твори цієї літературної течії зазвичай писали в жанрі романів, драм та есе. У цих текстах відбито абсурдність буття, страху, страждання відчаю відчуття втрати смислу існування, суб'єкт бачить в своєму оточенні те, що сам помічає, щоб звернути увагу на одноманітність та непривабливість зовнішньої дійсності. М. Моклиця наголошує, що «екзистенціалісти намагалися скерувати людину на активне самопізнання. Тільки самосвідомість здатна вивести людину з п'яниці її складного, прикрого життя» [5, с. 399]. Отже, екзистенціалісти також розвивали жанри роману, драми і звернули увагу на жанр есе.

70-ті роки англійського літературного процесу характеризувались явищем «вікторіанського відродження» (звернення до традицій класичної англійської літератури) та активним розвитком постмодернізму. Крайній (тобто постмодернізм) як непересічне літературне явище активно розвивається протягом усієї другої половини ХХ ст. Зокрема, А. Мак'юен, А. Байет, Д. Лодж, С. Уотерс як митці-постмодерністи прагнуть до переосмислення минулого Англії у змістоформі інтертекстуального діалогу з творами вікторіанської доби. З'являються «неовікторіанський» роман, літературна автобіографія тощо як інноваційні жанрові різновиди [4]. У текстах цих творів використовується насамперед гра із традицією, інтертекстуальність, іронія, пародія, метатекстуальність, які є характерними рисами постмодерністського стилю взагалі.

У літературознавчому словнику зазначається, що «постмодернізм (лат. *post* – після, фр. *moderne* – сучасна стильова течія, напрям) – цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціальних та національних особливостей комплекс мистецьких, філософських, епістемологічних науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від неокласичної та класичної традиції, що склався в західній культурній постметафізичній самосвідомості за останні десятиліття ХХ ст.» [2, с.549]. Серед найбільш видатних письменників течії постмодернізму Великої Британії є: Р. Дал (оповідання «Господиня» 1960, казки «Чарлі і шоколадна фабрика» 1964, «Джеймс та гігантський персик» 1961, Дж. Барнс (романи «Історія світу в 10 ½ розділах» 1989, «Папуга Флобера» 1984, «Як усе було» 1991, «Любов і так далі» 2003, «Відчуття закінчення» 2011),

П. Акройд (роман «Заповіт Оскара Вайльда» 1983, фантастичний роман «Мільтон в Амерці» 1996), М. Бредбері (роман «Ермітаж» 2000) та ін.

Літературні жанри, що часто пов'язуються з постмодернізмом в англійській літературі включають «метафікшн, абсурд, детектив, науково-фантастичний реалізм, магічний реалізм, антиутопії, оповідання, міфологічної повісті, соціально-філософський і соціально-психологічний роман, казково-фантастична література, казкова дитяча проза» [6, с. 34–35].

Підкреслюємо, що саме в постмодернізмі найбільшого розвитку набуває казкова і фантастична проза. Серед її творців і в дитячій, і в літературі для дорослих виступив Р. Дал, творчість якого характеризується різножанровістю та багатогранністю актуальної проблематики.

REFERENCES:

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. К., 2005. 486 с.
2. Гром'як Р. Т, Ковалів Ю. І. та ін. Літературознавчий словник-довідник К., 1997, 752 с
3. Девдюк І. В. Література Англії та Америки ХХ ст. Навчально-методичні рекомендації до лекцій і практичних занять [Електронне видання]. Івано-Франківськ, 2022. 75 с.
4. Кушнірова Т.В. Модернізм і постмодернізм у зарубіжній літературі: навчально-методичний посібник. Полтава, 2018. 112 с.
5. Моклиця М. Вступ до літературознавства. Луцьк, 2011. 467 с.
6. Сабадаш Ю. С.. Умберто Еко: гуманізм культуротворчих ідей: монографія. К., 2012. 156 с.
7. Помазан І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття Харків, 2016. 264 с.

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Горбонос О.В.

УДК [159.942:821.161.2-3]:81'367

Демчук С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті визначено найпоширеніші особливості та проблеми перекладу офіційних документів, що часто зустрічаються під час роботи з текстом.

Ключові слова: офіційний документ, термінологія, грамотність, зміст, текст, лексика, культурна обізнаність.

The article highlights the most extensive features and problems of translating official documents that are often encountered working with the text.

Key words: official document, terminology, literacy, content, text, vocabulary, cultural awareness.

У сучасному світі переклад офіційних документів набуває все більшої популярності та потреби. Слід зазначити, що такий процес вимагає відповідної кваліфікації від перекладача, знання діловодства, міжнародних стандартів і офіційної термінології. Такі тексти не можуть містити помилки чи розбіжності,

адже це офіційні матеріали, які використовуються юридичними установами, міграційними службами, відомствами, та державними організаціями. «Офіційний документ – документ, створений організацією або посадовою особою й оформлений заведеним порядком» [5]. Саме тому переклад офіційних документів як і будь-який інший вимагає особливої уваги та професійних навичок. «Переклад офіційних документів – це переклад будь-яких юридичних або офіційних форм» [3]. Такі документи можуть включати свідоцтва про народження, розлучення, заповіти, договори, документи, що посвідчують особу, тощо.

Такий вид перекладу може бути складним завданням, навіть для досвідченого перекладача оскільки вимагає не лише лінгвістичних навичок, а й знання предмета обговорення та культурної обізнаності. Під час роботи важлива максимальна точність до всіх деталей, а саме: термінів, імен, адрес, фраз та інших деталей для того, щоб не спотворити значення оригіналу. Перекладач має передати точний зміст, навіть якщо в ньому є незрозумілі моменти, оскільки це все впливатиме на кінцевий результат. Не можна виправляти чи редагувати вихідний текст, тому потрібно зберегти всі деталі, не вносячи жодних правок чи додаткових елементів.

Однією з головних проблем при перекладі офісних документів є робота з технічною лексикою, яка вимагає детальної обізнаності. Як зазначає Зубков М. «документ – це матеріальний об'єкт, що містить зафіксовану інформацію, оформлену в усталеному порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу для виконання конкретної, йому призначеної функції» [1]. Таким чином зрозуміло, що такі документи часто містять спеціальні терміни, які вимагають глибокого розуміння предмета і всіх деталей, які відіграють важливу роль у чинному законодавстві. У таких випадках потрібно ретельно підібрати відповідники, перевіряючи їх у додаткових джерелах та уважно вичитувати матеріал.

Наприклад, юридичний договір може містити юридичний жаргон, незнайомий для перекладача, який не має юридичної освіти. Юридична мова дуже заплутана навіть для носіїв чи професіоналів. Прості слова можуть набувати іншого значення в тому чи іншому контексті, тому легко спотворити зміст таких текстів і отримати неприємності. Наприклад, термін «*Indemnification*» може мати такі переклади: 1) відшкодування, 2) гарантія від збитків, 3) контрибуція, 4) репарація [2]. Цей приклад демонструє, що ці терміни мають різні значення, хоча всі вони пов'язані з поняттям компенсації чи відшкодування. Юридичний переклад вимагає особливої кваліфікації та досвіду, тому тільки професіонал зможе уникнути двозначностей і передати правильний зміст договору. Точний та якісний переклад допоможе замовнику убезпечити свої інтереси та репутацію компанії та уникнути негараздів, які можуть бути спричинені спотвореним перекладом.

Ще однією важливою проблемою при перекладі офісних документів є врахування культурних аспектів, адже це тісно пов'язано з міжкультурною комунікацією. Як зазначає Рудь І. «міжкультурну комунікацію називають крос-

культурною, оскільки вона описує явища перехресного, взаємного спілкування представників різних культур» [4]. Саме тому у таких документах часто містяться відомості, що спираються на конкретну культурну спадщину, географічні назви, час, адреси та найменування, що можуть бути незнайомі перекладачу. Наприклад, маркетинговий матеріал може містити посилання на певні свята чи події, які відзначаються лише в конкретній культурі або тісно пов'язані з певною релігією. Зокрема, в англійських документах часто використовують формат дати місяць-день-рік, наприклад, 09/15/2024 тоді як в українських документах застосовують формат день-місяць-рік наприклад, 15.09.2024. Перекладач має бути уважним до цього, щоб уникнути можливих непорозумінь та спотворення тексту. Також Англомовні документи можуть згадувати свята або події, характерні для англомовних країн, такі як День подяки (*Thanksgiving*) або Великдень (*Easter*). В українських перекладах важливо адаптувати ці елементи або навести еквівалентні свята, які будуть зрозумілі цільовій аудиторії. Саме тому такий тип перекладу містить в собі багато етапів, найголовнішими з яких є:

- 1) аналіз та ознайомлення з документом;
- 2) вивчення специфічних понять та термінів;
- 3) консультування з фахівцями з даної сфери або культури;
- 4) переклад та редагування;
- 5) консультації та уточнення.

На додачу до всього вищезгаданого потрібно зауважити, що для перекладу офісних документів також може знадобитися знання програмного забезпечення і наявність технічних навичок. Звернемо увагу, документи можуть мати певні вимоги до форматування та компоновання, які потрібно обов'язково зберігати в перекладеній версії. Наприклад, брошура може мати конкретні вимоги до шрифту, розміру та навіть кольору, яких необхідно чітко дотримуватися. Щоб гарантувати, що перекладений документ виглядає професійно та відповідає очікуванням клієнта, перекладачі повинні володіти навичками програмного забезпечення і бути гнучкими до використання новітніх технологій. Отже, зі сказаного випливає що перекладачі також повинні мати можливість відтворити форматування та макет вихідного документа в перекладеній версії для того, щоб точно відтворити оригінальну версію.

Сутність вищевикладеного зводиться до того що, переклад офісних документів є складним і клопітким завданням, яке потребує від перекладачів відмінних лінгвістичних умінь, глибокого розуміння тематики, культурної грамотності й навіть технічних навичок. Термінологія, культурні особливості та вимоги до форматування і компоновання – це лише деякі з викликів, з якими стикаються перекладачі, працюючи над офісними документами. Усвідомлюючи ці труднощі та вживаючи необхідних заходів для їх подолання, перекладачі можуть переконатися, що перекладений документ є точним, відповідним і ефективним на цільовому ринку. Неправильно виконаний переклад може мати негативний вплив на інтереси замовника та навіть призвести до спотворення інформації, тим самим зашкодити репутації

замовника і перекладача. Саме тому мовному спеціалісту важливо постійно розвиватись і вдосконалювати свої знання та здібності, аби забезпечити високоякісну роботу. На закінчення слід сказати, що лише накопичуючи досвід та вміння перекладач, може здійснити точний переклад, який буде повністю вимагати усім вимогам замовника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубков М.. Норми та культура української мови за оновленим правописом. Ділове мовлення - 3-тє вид., допов. і змін. Київ : Арії, 2020. С. 39.
2. Національний онлайн перекладач. URL: <https://www.m-translate.org.ua/en-uk/word-indemnity-translation>
3. Переклад офіційних документів. URL: <https://www.rapidtranslate.org/uk/resources/official-document-translation/>
4. Рудь І. А. Жанрово-стилістичні особливості перекладу англomовних юридичних документів / Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2010. Вип. Спец. вип. С.70.
5. Тлумачний словник термінів діловодства, Додаток 9 до п. 4.1 Інструкції, Національна Академія Внутрішніх Справ.

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент Свиридов О.Ф.

УДК 791.242-028.23=111:81'373.48-053.6

Задерій І.Ю.

СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКИ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕЛЕСЕРІАЛАХ

У статті розглянуто специфіку використання лексики підлітками в англійській та українській мовах. Ця проблема є актуальною, оскільки мовлення підлітків включає в себе не лише лексико-семантичне забарвлення слів, а й спосіб їхнього мислення. Саме тому це питання є актуальним для розгляду та потребує ретельної уваги лінгвістів та перекладознавців. Адже дослідження підліткової лексики дає змогу зрозуміти тенденції розвитку сучасної мови. На зміну поколінню зумерів прийде нове покоління, яке принесе за собою нове розмаїття мови та лексичних відтінків.

Ключові слова: лексика підлітків, телесеріал

The article substantiates the features of using lexis by teenagers in English and Ukrainian languages. This issue is actual due to including not only lexical-semantic shades of meaning but also the mode of their thoughts. Consequently this problem is worthy for investigation and is in need of careful consideration from the perspective of linguists and translatoologists. As the investigation of teenager's lexemes gives us the opportunity to comprehend the modern tendencies of language development. The

generation of Zoomers will be shifted by another one that leads to the new variety of language and new lexical connotations.

Key words: the vocabulary of teenagers, animated films

Лексика підлітків є унікальним явищем, яке відображає соціокультурні, психологічні та мовні зміни, що відбуваються в підлітковому віці. Ця мовна група використовується як засіб самовираження та соціальної ідентифікації. Підлітки прагнуть створити власну мовну субкультуру, яка є зрозумілою лише їх одноліткам, що дозволяє дистанціюватися від світу дорослих. Англійська мова, як глобальна лінгва-франка, зазнає значного впливу молодіжної культури, і це особливо помітно у лексичних інноваціях, що виникають серед підлітків.

Метою цієї статті є аналіз основних особливостей лексики підлітків в англійській мові, а також виявлення ключових тенденцій та факторів, які впливають на її формування.

Актуальність дослідження лексики підлітків є актуальним з кількох причин. По-перше, глобалізація та розвиток цифрових технологій, зокрема соціальних мереж і платформ для обміну контентом (TikTok, Instagram, Twitter), призводять до стрімкого поширення нових слів і фраз, що виникають серед молоді. Лексика підлітків швидко стає частиною загальної культури, і цей процес відбувається на глобальному рівні. Дослідження такої лексики дозволяє відслідковувати мовні тенденції та розуміти, яким чином сучасні технології і глобальні медіа впливають на мову.

По-друге, підліткова лексика є відображенням соціальних змін і нових культурних норм, таких як рухи за гендерну рівність, боротьбу з дискримінацією, а також зміни в світосприйнятті молодих поколінь. Вивчення цих мовних практик дозволяє краще зрозуміти сучасні соціальні настрої та їх вплив на мовну поведінку. Особливо це стосується гендерно-нейтральної лексики, політично коректних виразів та термінів, пов'язаних з соціальною активністю.

По-третє, мовна адаптація підлітків є важливим фактором для розуміння еволюції англійської мови загалом. Те, що починається як сленг, часто згодом входить до загального вжитку і стає частиною стандартної мови. Дослідження цього явища допомагає передбачити мовні зміни та їх потенційний вплив на англійську мову майбутнього.

Таким чином, дослідження підліткової лексики, що продовжує становити інтерес для науковців [1, 2], є не лише вивченням мовної субкультури, а й інструментом для розуміння глобальних соціокультурних процесів і майбутнього розвитку англійської мови.

Лексику підлітків можна охарактеризувати за різними ознаками. Тому ми пропонуємо наступну класифікацію.

1. Неологізми та сленг. Підлітки є одними з головних творців неологізмів і сленгу в англійській мові. Їх лексика постійно змінюється, що робить її динамічною і гнучкою. Наприклад, такі слова, як *lit*, *slay*, *vibe*, *no cap*, стали популярними завдяки підлітковим соціальним мережам та музичним

жанрам, зокрема репу та хіп-хопу. Ці слова виражають емоційний стан, ставлення або оцінку ситуацій, і часто використовуються в неформальній комунікації.

2. Скорочення та акроніми. Скорочення (аббревіатури) та акроніми широко використовуються підлітками через їх простоту та швидкість використання в цифровій комунікації. Наприклад, слова на зразок LOL (laugh out loud), BRB (be right back), OMG (oh my god) стали міжнародно відомими завдяки соціальним мережам і месенджерам. Вони дозволяють значно скоротити час на написання повідомлень, але при цьому передають необхідний емоційний зміст.

3. Креативне використання морфології та синтаксису. Підлітки часто змінюють традиційні мовні структури, створюючи нові форми або переосмислюючи вже існуючі. В англійській мові це може включати в себе нові словотворчі моделі або зміни у використанні слів. Наприклад, слово “extra” раніше вживалося у своєму первинному значенні «додатковий», але в підлітковому сленгу це означає людину, яка веде себе надмірно емоційно або перебільшено.

4. Запозичення та культурні впливи. Іншою важливою особливістю підліткової лексики є вплив інших мов та культур. У сучасній англійській мові підлітки часто використовують запозичені слова, зокрема з іспанської (наприклад, *mañana*, *fiesta*), японської (наприклад, *kawaii*), корейської (після популярності К-поп) та інших мов. Це демонструє глобальний характер англосмовної молодіжної субкультури, яка постійно збагачується через медіа та інтернет.

5. Техно-лексика. Технології займають центральне місце в житті сучасних підлітків, що відображається у їхній мові. Лексика, пов'язана з цифровими технологіями, інтернетом, комп'ютерними іграми та соціальними мережами, швидко поширюється серед молоді. Слова на кшталт *stream*, *hashtag*, *influencer*, *like* (у сенсі лайкати) увійшли до повсякденної мови підлітків і стали частиною сучасної англійської мови.

Висновки. Таким чином, основна функція використання лексики підлітків в телесеріалах полягає в емоційному зближенні мовця з телеглядачем. Це відбувається задля насичення мовлення емоціями та завуальовано відобразити ставлення до тієї чи іншої події. Так зумовлюється певний контакт, завдяки якому отримувачу інформації простіше її засвоювати, а відтак легше утримувати увагу аудиторії. І у зв'язку з цим нові лексичні одиниці стають невід'ємною частиною вокабуляру англійськомовних підлітків. Також не слід забувати, що лексика підлітків з екранів телевізорів поступово стає невід'ємною частиною кожного телеглядача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Budiasa I.G., Savitri P.W., Shanti Sari Dewi A. A. Sg. Slang Language in Indonesian Social Media. *Lingual: Journal of Language and Culture*. 2021a. Vol. 11, N. 1. P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.24843/LJLC.2021.v11.i01.p06>

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Хан О.Г.

УДК 811.111:82-1

Каблаш Т.О.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗМІНИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

У статті розглядаються семантико-стилістичні трансформації лексичних елементів в американській поезії

Ключові слова: американська поезія, семантико-стилістична трансформація, лексичні одиниці, літературні прийоми

The article examines the semantic-stylistic transformations of lexical elements in American poetry

Key words: American poetry, semantic-stylistic transformation, lexical units, literary devices

Американська поезія, як віддзеркалення різноманітної культури США, постійно змінюється, розширюючи свій лексичний склад новими словами та виразами. Одним з ключових процесів цієї динаміки є семантико-стилістична трансформація лексичних одиниць. Цей процес передбачає зміну смислового навантаження, стилістичної тональності або емоційної виразності слова у межах поетичного твору.

Семантико-стилістична модифікація [4] – це складний лінгвістичний процес, який обумовлений кількома факторами:

- Контекст. Значення слова може змінюватися залежно від оточуючих його слів та синтаксичних конструкцій.
- Авторська індивідуальність. Кожен поет має свій власний стиль, який впливає на вибір слів та їхнє значення.
- Культурно-історичний контекст. Зміна суспільних умов та цінностей призводить до зміни значень слів.
- Емоційний вплив. Поети часто використовують слова в переносному значенні, щоб викликати певні емоції у читача.

Проаналізуємо застосування різних мовних засобів у творчості американських поетів.

Вірш Т.С. Еліота «The Love Song of J. Alfred Prufrock» [2] є знаковим твором модерністської літератури, вперше опублікований у 1915 році. Твір характеризується глибоким психологічним зануренням, застосуванням нетипових образів та унікальним мовним стилем.

Одним із найпоширеніших літературних прийомів, який використовує автор, є метафора. Образ «*yellow fog that rubs its back upon the window-panes*» (жовтий туман, що треться спиною об шибки) створює відчуття задухи, невиразності та невизначеності. «*Fog*» (туман) символізує не як фізичне явище, а як внутрішній стан героя, який загубився в лабіринті своїх думок і почуттів.

Також яскрава метафора вірша у фразі «*I have measured out my life with coffee spoons*» (Я виміряв своє життя кавовими ложками), що символізує банальне та рутинне життя героя, що проходить без значних подій чи досягнень, тобто одноманітно.

Крім метафор, Т.С. Еліот широко використовує епітети, які надають словам додаткових значень і створюють насичені образи: «*muttering retreats*» (буркотіння відступів), що передає атмосферу нудьги, тривожності головного героя; «*formulated phrases*» (сформульовані фрази) – вказує на штучність, неприродність фраз, що характеризують відчужений образ життя персонажа як від інших, так і від самого себе, а саме своїх почуттів та емоцій; «*elegant men*» – як розуміння того, що навкруги чоловіки, що мають соціальний статус, привабливу зовнішність, все те, чого не має головний герой.

Автор, для демонстрації заплутаних почуттів головного героя та його внутрішніх протиріч використовує й оксиморони. «*The evening is spread out against the sky / Like a patient etherized upon a table*» вказує на прирівняння гарного природного моменту вечора до безпорадного стану пацієнта під наркозом. «*Do I dare / Disturb the universe*» поєднує розуміння дріб'язковості та незначущості існування головного героя і в той час він замислюється, чи достатньо сил в нього змінити всесвіт.

Поема Майї Енджелой «*Still I Rise*» [1], створена у 1978 році, є яскравим прикладом сильної поезії протесту, яка спонукає до відчуття гордості, честі та внутрішньої сили.

Одним із ключових засобів семантико-стилістичної модифікації в цьому творі є метафора. Авторка порівнює себе з різними природними явищами та об'єктами – «*Just like moons and like suns*», «*I'm a black ocean, leaping and wide*», наділяючи себе їхніми властивостями, а в той же час підсилює їх своєю енергією та непохитністю. Як незмінними є природні цикли сонця й місяця, так і стійкість та сміливість головної героїні відновлюються з кожним ударом долі.

Іншим важливим прийомом є персоніфікація. Авторка надає людські якості неодушевленим предметам, тим самим оживляючи їх і надаючи їм більшої виразності. Наприклад, фрази «*You may shoot me with your words*», «*You may cut me with your eyes*» наділяють поняття «слова» і «погляд» силою зброї, що має здатність пронизувати тіло та завдавати болю.

М. Енджелой також використовує оксиморони для створення контрастного образу та підсилення емоційного напруження. Вираз «*bitter, twisted lies*» поєднує в собі протилежні значення, підкреслюючи жорстокість і несправедливість, з якими стикається лірична героїня. У фразі «*You may trod me in the very dirt*» «бруд» хоч і має принизливе значення, але поетеса використовує

його для підкреслення масштабності своєї витримки і здатності підніматися, незважаючи на приниження.

У вірші відомого американського поета Ленгстона Х'юза «The Weary Blues» [3], вперше надрукованому в 1926 році, автор віртуозно відтворює атмосферу джазового клубу, застосовуючи широкий спектр мовних прийомів.

Використання метафор у вірші допомагає створити глибокий емоційний ефект. У виразі «*I heard that Negro play*» Л. Х'юз не даремно використовує «*Negro*» для створення атмосфери епохи, а також соціальної приналежності героя. У фразі «*With his ebony hands on each ivory key*» прослідковується контраст між «*ebony hands*» та «*ivory key*», тобто соціальний дисбаланс між виконавцем та його інструментом.

У вірші автор використовує і оксиморони. «*He made that poor piano moan with melody*». Між «мелодією» та «стогіном» явні розбіжності, так як перше поняття асоціюється з прекрасним звучанням, а друге – з болем та стражданням. Фраза «*He slept like a rock or a man that's dead*» поєднує ознаки живого та неживого, що характеризує емоційну втому і виснаження ліричного героя.

Отже, семантико-стилістичні трансформації виступають універсальним засобом у руках поета, незалежно від тематики та стилю твору. Різноманіття застосованих прийомів вражає. Метафори, метонімії, синекдохи, оксиморони, персоніфікації – усі ці засоби взаємодіють, створюючи багатшарові та багатозначні тексти. Використання семантико-стилістичних трансформацій дає можливість авторам виходити за межі буквального значення слів і творити унікальні поетичні образи. Крім того, аналіз розглянутих поем демонструє, що семантико-стилістичні зміни є не лише літературним інструментом, а й потужним засобом пізнання світу. Через них поети досліджують глибокі психологічні переживання, передають свої філософські ідеї та відображають суспільні процеси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вірш «Still I Rise» by Maya Angelou | poetree. Poetree. Час знову читати вірші | Poetree. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/46446/still-i-rise> (дата звертання 17.09.2024).
2. Вірш «The Love Song of J. Alfred Prufrock» by T.S. Eliot | poetree. Poetree. Час знову читати вірші | Poetree. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poetrymagazine/poems/44212/the-love-song-of-j-alfred-prufrock> (дата звернення 20.09.2024).
3. Вірш «The Weary Blues» by Langston Hughes | poetree. Poetree. Час знову читати вірші | Poetree. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poems/47347/the-weary-blues> (дата звертання 17.09.2024).
4. Ляшко Б., Хаджи А. Механізми утворень колокацій англійської мови. Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne. 2020. URL: <https://doi.org/10.36074/20.11.2020.v4.20> (дата звернення: 23.08.2024).
5. Янковець О., Кустовська І., Янковець А. Сучасна американська поезія як відображення найактуальніших тем 21-го століття крізь призму діджиталізації. Вісник науки та освіти. 2024. № 2(20). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-491-501](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-491-501) (дата звернення: 24.08.2024).

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Поторій Н.В.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ЗАГОЛОВКІВ ОФІЦІЙНОГО САЙТУ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті досліджено вплив заголовків на сприйняття інформації аудиторією та значення заголовків у формуванні позитивного іміджу університету. Визначено основні категорії медіазаголовків, зокрема новини про освітню діяльність, наукові досягнення, громадську активність та культурно-мистецькі заходи. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення інформаційної політики університету, підвищення ефективності комунікації та залучення нової аудиторії.

Ключові слова: медіазаголовок, освітні установи, синтаксичні особливості, стилістичні прийоми, імідж університету, комунікація

The article examines the influence of headlines on the auditor's perception of information and the importance of headlines in forming a positive image of the university. The main categories of media headlines are defined, including news about educational activities, scientific achievements, public activity and cultural and artistic events. The results of the research can be used to improve the information policy of the university, increase the effectiveness of communication and attract a new audience.

Keywords: media headline, educational institutions, syntactic features, stylistic techniques, image of the university, communication

Актуальність дослідження медіаназв новин на сайтах освітніх установ полягає у їхній ролі як основного інструменту залучення аудиторії. Заголовки новин виконують не лише інформативну, але й емоційну та мотиваційну функції, активно впливаючи на перше враження аудиторії про новину. В умовах інформаційного перенасичення заголовки стають засобом створення іміджу університету та формування його конкурентоспроможності на ринку освіти. Херсонський державний університет як освітній заклад використовує медіазаголовки для інформування про свої досягнення, наукові дослідження та співпрацю.

Медіазаголовок — це коротка текстова одиниця, що привертає увагу та передає головний зміст новини. Його основними функціями є інформування, мотивація, емоційний вплив та реклама. Заголовки новин на офіційних сайтах освітніх установ мають особливу структуру, що поєднує елементи академічного стилю, лаконічність та об'єктивність [1].

Дослідження медіаназв новин на офіційному сайті Херсонського державного університету показало, що заголовки новин орієнтовані на інформування про освітні та наукові події, а також на створення позитивного

іміджу установи. Вони мають чітку структуру, включають ключові слова, що відображають тематику новини, та уникають емоційно забарвленої лексики. Важливою особливістю заголовків ХДУ є акцент на офіційність, об'єктивність та наукову орієнтованість контенту.

Медіазаголовки можна класифікувати на декілька категорій (див. рис. 1.1.):

*Рис. 1.1 Класифікація медіазаголовків
Джерело: створено автором*

Новини про освітню діяльність є важливим складником інформаційної політики Херсонського державного університету, адже саме вони відображають основні напрями розвитку закладу, досягнення у сфері навчання та його здатність відповідати сучасним освітнім викликам. Ця категорія новин включає повідомлення про різні аспекти навчального процесу, впровадження нових освітніх програм, підготовку та організацію додаткових курсів, а також про заходи, спрямовані на поліпшення якості навчання. Заголовки новин цієї тематики зазвичай спрямовані на інформування широкої аудиторії, включаючи студентів, викладачів, абітурієнтів, науковців та громадськість. Вони мають чітку і лаконічну структуру, що дозволяє швидко зрозуміти суть новини, її значення та актуальність [2]

Заголовки про освітню діяльність висвітлюють нові ініціативи університету, зміни в освітніх програмах, появу нових спеціальностей або сертифікатних курсів, які враховують потреби сучасного ринку праці. Наприклад, новини можуть інформувати про створення нових навчальних програм у сфері ІТ, що відповідає глобальним тенденціям у розвитку цифрових

технологій і викликам, які постають перед сучасною освітою. Крім того, у заголовках висвітлюються події, пов'язані із впровадженням нових освітніх технологій, таких як використання електронних платформ для дистанційного навчання. Наприклад, новина із заголовком *«Запровадження електронних платформ для дистанційного навчання студентів»* підкреслює сучасний підхід до організації навчального процесу та готовність університету адаптуватися до вимог сьогодення, особливо в умовах глобальних викликів, таких як пандемія чи соціально-політичні зміни. Заголовки цієї категорії можуть повідомляти про організацію науково-практичних конференцій, семінарів та воркшопів, що дозволяють студентам та викладачам обмінюватися знаннями, отримувати нові навички та знайомитися з передовими досягненнями в різних галузях науки і техніки. Такі події є важливим елементом освітнього процесу, оскільки вони сприяють залученню студентів до наукової діяльності, стимулюють їх до участі у наукових проєктах і програмах академічної мобільності [2].

Заголовки на кшталт *«ХДУ організовує семінар з використання інноваційних технологій у навчальному процесі»* свідчать про активну науково-дослідницьку діяльність університету, спрямовану на розвиток професійної компетентності як студентів, так і викладачів.

Також важливим аспектом є заголовки, що висвітлюють співпрацю університету з іншими закладами вищої освіти та освітніми установами, зокрема міжнародними партнерами. Вони демонструють відкритість Херсонського державного університету до співробітництва і прагнення інтегруватися в глобальне освітнє середовище. Наприклад, заголовок *«ХДУ уклав угоду про співпрацю з Кентським університетом»* відображає взаємодію між навчальними закладами на міжнародному рівні, що сприяє обміну досвідом, проведенню спільних наукових досліджень та залученню студентів до програм обміну, таких як Erasmus+. Це дозволяє університету розширювати горизонти співпраці, відкриваючи нові можливості для своїх студентів та викладачів, підвищуючи рівень освітнього процесу та адаптуючи його до міжнародних стандартів. Окрім того, новини про освітню діяльність можуть містити інформацію про профорієнтаційні заходи, які спрямовані на залучення нових студентів. Це, наприклад, проведення днів відкритих дверей, інформаційних зустрічей або спеціалізованих тренінгів, що дозволяють абітурієнтам ознайомитися з умовами навчання, поспілкуватися з викладачами та отримати консультації щодо вибору спеціальності [2].

Заголовки таких новин, як *«Університет проводить День відкритих дверей для майбутніх студентів»* або *«ХДУ підбиває підсумки вступної кампанії 2024 року»*, підкреслюють активну діяльність університету у залученні нових абітурієнтів і демонструють відкритість закладу до взаємодії з потенційними студентами [2].

Наукові досягнення та проєкти є одним із основних аспектів діяльності Херсонського державного університету, що демонструють високий рівень наукової активності та прагнення закладу інтегруватися у світову наукову спільноту. Новини цієї категорії зазвичай інформують про успіхи викладачів та

студентів у дослідженнях, участь у міжнародних конференціях, отримання грантів та реалізацію різноманітних наукових проєктів. Такі досягнення підкреслюють наукову орієнтованість університету та його роль як провідного дослідницького центру в регіоні та на міжнародному рівні. Заголовки, що повідомляють про наукові досягнення, часто акцентують увагу на конкретних успіхах, таких як отримання нагород на міжнародних конкурсах, публікація статей у престижних виданнях або реалізація проєктів, підтриманих міжнародними грантовими програмами. Вони не лише інформують про наукові результати, але й створюють імідж університету як установи, що активно розвиває науковий потенціал та підтримує своїх дослідників.

Громадська активність та культурно-мистецькі заходи відображають соціальну відповідальність Херсонського державного університету та його прагнення сприяти розвитку громади й підтримувати культурні ініціативи. Новини цієї категорії висвітлюють участь університету у благодійних акціях, організацію культурних подій, виставок, фестивалів та інших заходів, які сприяють формуванню позитивного іміджу закладу в суспільстві. Наприклад, заголовки можуть повідомляти про ініціативи студентів з підтримки постраждалих під час кризових ситуацій, культурні проєкти на підтримку місцевих митців або організацію заходів, присвячених важливим соціальним та екологічним темам.

Заголовки новин на офіційному сайті ХДУ не використовують емоційно забарвлені слова, що підкреслює їхню нейтральність і об'єктивність. Лінгвістичний аналіз показав, що в них часто використовуються прості речення з активними дієсловами, що надає заголовкам динамічності та привертає увагу читача до головних подій.

Заголовки виконують роль фільтру, допомагаючи аудиторії швидко оцінити зміст новини та визначити, чи є вона актуальною. Такий підхід забезпечує легкість у сприйнятті інформації та сприяє формуванню позитивного іміджу університету як надійного та професійного джерела новин.

Висновки. Аналіз медіазаголовків на офіційному сайті Херсонського державного університету показав, що вони виконують функцію інформування, формують позитивний імідж університету та сприяють створенню ефективної комунікації з аудиторією. Лінгвістичні, синтаксичні та стилістичні особливості заголовків відображають академічну спрямованість контенту, що забезпечує відповідність інформаційної політики університету сучасним вимогам. Запропонована класифікація медіазаголовків може бути використана для вдосконалення комунікаційної стратегії ХДУ та інших освітніх установ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна характеристика та особливості заголовків. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/59-dvadtsyat-vosma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/723-zagalna-kharakteristika-ta-osoblivosti-zagolovkiv>
2. Херсонський державний університет. URL: <https://www.kspu.edu/>.

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Климович С.М.

ПРОЗА ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО ТА ЛЮКО ДАШВАР: ДО ПИТАННЯ ПОРІВНЯННЯ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ

Стаття присвячена порівняльному аналізу доробку українських авторів Ігоря Качуровського та Люко Дашвар. У роботі розглядаються основні особливості їхніх стилів, тематики, простежується спектр критичних оцінок. Стаття аналізує, як кожен із авторів вносить свою частку в розвиток українського письменства, і намагається визначити їхній вплив на культурні й соціальні процеси в сучасній Україні.

Ключові слова: Ігор Качуровський, Люко Дашвар, соціальний реалізм, філософська література, стиль

The article is dedicated to the comparative analysis of the works of Ukrainian authors Igor Kachurovsky and Luko Dashvar. The paper examines the main features of their literary styles, themes, and critical reception. The article analyzes how each author contributes to the development of Ukrainian literature and aims to determine their impact on the cultural and social processes in contemporary Ukraine.

Key words: Igor Kachurovsky, Luko Dashvar, social realism, philosophical literature, literary style

Постановка проблеми. Українська література – багатогранне явище, що відображає складну історію нації та її культурні трансформації. Проза Ігоря Качуровського та Люко Дашвар репрезентує два різні підходи до художнього письма, відображаючи розмаїття української літератури як в еміграційному, так і в сучасному материковому контексті. Качуровський працює у неокласичній традиції, де переважають філософські та естетичні теми, а Дашвар орієнтується на соціальну проблематику й популярну літературу, розраховану на масового читача. Дослідження критичного сприйняття їхніх творів дає змогу краще зрозуміти ці різні літературні прямуювання і мистецькі персоналії, осмислити їхній вплив на розвиток української літератури загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ігор Качуровський відомий своїми поезіями, великою та малою прозою, літературознавчими працями, такими як «Новела як жанр», «Проблеми поетичної мови», «Генерика і архітектоніка», «Строфіка», «Метрика», «Фоніка» та ін. Його творчість часто порівнюють із роботами київських неокласиків, що відображається в його стилі та тематиці (праці О. Астаф'єва, С. Білоконя, О. Бросаліної, Т. Салиги тощо).

Люко Дашвар, у свою чергу, здобула популярність завдяки своїм романам у руслі масової літератури, які торкаються соціальних проблем та людських стосунків. Її твори, такі як «Село не люди» та «Молоко з кров'ю», отримали численні літературні премії. Письменниці та її текстам присвятили свої розвідки Н. Барбара, Т. Белімова, Н. Головченко, К. Каплюк та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, залишаються не вирішеними питання щодо впливу творчості Ігоря Качуровського та Люко Дашвар на сучасну українську літературу та суспільство. Зокрема, потребує подальшого вивчення питання про те, як їхні твори відображають соціальні та культурні зміни в Україні, характеризують риси української ментальності, співвідношення жіночого й чоловічого начал тощо.

Метою статті є спроба окреслити шляхи для порівняльного аналізу творчості Ігоря Качуровського та Люко Дашвар у контексті української літератури, співставлення критичного сприйняття їх доробку.

Виклад основного матеріалу. Ігор Качуровський (1918–2013) – відомий поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, який емігрував з України під час Другої світової війни. Він належить до покоління української діаспори, що активно й плідно творило поза межами Радянського Союзу. Його проза відзначається філософськими роздумами, історичними алюзіями та спробою осмислити людське буття в умовах вигнання [3, с. 103].

Ігор Качуровський здобув популярність завдяки своїм новелам, які відзначаються тонкою психологічною характеристикою персонажів і глибоким філософським змістом. Однією з найвідоміших його новел є «Сліпий», в якій автор досліджує теми самотності та пошуку сенсу життя через призму життя героїв. Новела «Сліпий» виступає яскравим прикладом того, як Качуровський використовує літературні прийоми для поглибленого осмислення людських переживань. Серед вершинних здобутків митця – новелістична діалогія «Шлях невідомого», «Дім над кручею».

Качуровський також відзначився як літературознавець, зокрема своєю працею «Новела як жанр». У цьому дослідженні він глибоко аналізує жанрові особливості новели, її еволюцію та роль у сучасній літературі. Качуровський розглядає новелу як форму, що дозволяє зосередитися на конкретних ситуаціях та психологічних станах персонажів, демонструючи, як через коротку форму можна досягти значного емоційного та інтелектуального впливу на читача.

Творчість Ігоря Качуровського отримала позитивні відгуки від критиків за свою інтелектуальну та культурну глибину. Як зазначає критик С. Білокінь, «доскональне естетичне відчуття й життєві досвіди навік зв'язали Качуровського із світом мудрих київських неокласиків» [4]. Білокінь підкреслює, що митець, завдяки своїй естетичній чутливості та глибокому життєвому досвіду, створює тексти, які відзначаються не лише літературною майстерністю, але й філософською глибиною, що робить їх частиною культурної спадщини неокласичного напрямку в українській літературі.

На відміну від Ігоря Качуровського, Люко Дашвар орієнтується на соціально-реалістичну літературу, що відрізняється від інтелектуальних і філософських глибин прози Качуровського, хоча й для неї досить близьким є новелістичне мислення. Люко Дашвар (Ірина Чернова) – сучасна українська письменниця, чий твори відзначаються гостротою та психологічною глибиною. Її романи часто торкаються соціальних проблем та людських стосунків, що робить їх близькими та зрозумілими широкому колу читачів. Як зазначає

критик, «Люко Дашвар пише так гостро й пронизливо, психологічно і чуйно, що торкається струн душі кожного» [1].

Люко Дашвар представлена в українській літературі як авторка, яка створює динамічні та емоційно насичені романи. Її «Село не люди», «Мати все», «Ініціація» активно обговорюють соціальні та психологічні аспекти життя в Україні. Наприклад, роман «Село не люди» розглядає проблеми соціальної нерівності та міжособистісних конфліктів у сучасному українському селі, намагаючись зобразити реалії життя через призму особистих історій героїв.

Дашвар також популярна серед читачів різноманітним творчим підходом до розповіді, що дозволяє їй зосереджуватися на соціальних драмах та емоційних конфліктах. Її стиль поєднує елементи масової літератури з глибоким соціальним аналізом, що робить її тексти доступними для широкої аудиторії та водночас важливими для розуміння сучасних українських реалій та проблем.

Творчість Люко Дашвар отримала значну увагу з боку критиків завдяки її здатності відображати актуальні соціальні питання. Оксана Забужко вказує на те, що «Дашвар вміло використовує популярну літературу для висвітлення серйозних соціальних проблем, що дозволяє їй досягати великої аудиторії та стимулювати соціальну дискусію» [2, с.161]. Забужко також зазначає, що Дашвар здатна зображати соціальні конфлікти таким чином, щоб вони стали зрозумілими та актуальними для широкого кола читачів [2, с. 161–162].

Попри те, що стилі письменників кардинально різняться, вони мають одну спільну рису – їхня проза відображає важливі соціальні й культурні проблеми. І. Качуровський та Л. Дашвар по-своєму осмислюють питання людських стосунків, соціальних конфліктів та пошуку особистої ідентичності. Проте Качуровський робить це через інтелектуальну рефлексію й культурну пам'ять, тоді як Дашвар – через живе відтворення сучасних реалій.

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що проза Ігоря Качуровського та романістика Люко Дашвар є важливими елементами української літератури, які відображають різні аспекти її розвитку. Качуровський представляє інтелектуальну, культурно багату літературу, що спирається на класичні традиції, тоді як Дашвар репрезентує сучасну популярну літературу, яка активно реагує на суспільні зміни та проблеми.

Подальші дослідження можуть зосередитися на більш детальному порівнянні стилістичних і тематичних особливостей творів Качуровського і Дашвар, специфіці використання ними принципів психоаналізу, простеженні впливу цих митців на сучасну українську літературу та суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Автор тижня – Люко Дашвар. [Електронний ресурс] URL: <https://www.cbllib.alexandriya.com/novuny/avtor-tyzhnya-lyuko-dashvar.html> (дата звернення: 14.09.24)
2. Гевко О. І., Голярдик Н. А., Шумовецька С. П. Сучасна українська література : навчальний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2015. 192 с.

3. Ільченко А. Художня література. Критика. Літературознавство: реком. бібліограф. покажч. К. : М-во культ. і туризму України, Нац. парлам. б-ка, 2009. 144 с.
4. Качуровський Ігор Васильович. [Електронний ресурс] URL: <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=5572> (дата звернення: 12.09.24)

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент Немченко І.В.

UDC 811.112.2

Kuznietsova D.O.

THE EVOLUTION OF SCHOLARLY THOUGHT ON THE AWARENESS OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY

The article explores the evolution of scholarly thought on the awareness of Ukrainian national identity within historical, cultural, and social contexts. It analyzes various approaches to the formation of national consciousness, including ethnic, political, and cultural concepts, as well as their development under the influence of globalization and external factors such as imperial influences and the current war. Particular attention is given to the role of language, culture, and religion in shaping identity, as well as to the contemporary challenges that affect the transformation of national consciousness. The focus is placed on the changes in both internal and external perceptions of Ukraine, especially following the Revolution of Dignity and Russia's full-scale invasion in 2022.

Keywords: identity, media, discourse, war, culture

У статті досліджується еволюція наукової думки щодо усвідомлення української національної ідентичності в історичному, культурному та соціальному контекстах. Проаналізовано різні підходи до формування національної самосвідомості, зокрема етнічні, політичні та культурні концепції, а також їхній розвиток під впливом глобалізації та зовнішніх факторів, таких як імперські впливи і сучасна війна. Окрема увага приділяється ролі мови, культури та релігії у формуванні ідентичності, а також сучасним викликам, які впливають на трансформацію національної свідомості. Зроблено акцент на змінах у внутрішньому та зовнішньому сприйнятті України, особливо після Революції Гідності та повномасштабного вторгнення росії в 2022 році.

Ключові слова: ідентичність, медіа, дискурс, війна, культура

The study of the development of scientific approaches to the formation of Ukrainian national consciousness in the context of historical, cultural, and social factors is of current relevance. The analysis includes an exploration of various theories of national identity, such as ethnic, political, and cultural, taking into account the influence of external factors like globalization and imperial influences. Special

attention is paid to the role of language, culture, religion, and contemporary challenges affecting the transformation of identity amid modern political and social changes.

Scholars such as V.A. Ushchyna, V.I. Kononenko, P.S. Khabotnyakova, and others have conducted research on national identity. The aim of this article is to analyze the evolution of scientific thought on the understanding of Ukrainian national identity.

National linguoculturology focuses on identifying specific linguistic and cultural processes taking place in Ukraine. For example, these processes include understanding culture in its complex linguistic and cultural environment, the interconnection between national language and culture, which implies reliance on native cultural indicators and multicultural and multinational contexts [1, p. 18]. This refers to the potential of Ukrainian linguoculturology as a comprehensive science that encompasses multifaceted data and achievements from various humanities and non-humanities disciplines, ultimately forming its own ethnolinguocultural concept.

Various approaches to identity are based on striving for coherence and stability, although identity is often unstable and changeable. The linguistic image, associated with the concept, reflects knowledge and understanding of the world through language. Linguoculturologists consider the figurative basis of linguistic units as an important cognitive mechanism that integrates cultural information into the linguistic sign.

According to V. Kononenko, what is specifically national is the folk and traditional that exists in the ethnocultural space and is quite dynamic [1, p. 22]. And if earlier Ukrainian verbal symbols were the cuckoo, poplar, and towel, which embodied national identity, in modern media discourse such symbols are nowadays:

- forced migration,
- sorrow,
- refugee status,
- war,
- destruction,
- air raid alarms, among others [2].

Ukrainian national identity is largely shaped by Christian values and family values, which have always been central to the formation of Ukrainian national identity and remain relevant in modern realities. Many women faced the choice of leaving their husbands and going abroad or staying behind, women saving their children. The image of the woman as guardian, mother, and wife is also depicted in modern media discourse [3].

In Ukrainian artistic texts, both poetic and prose, linguocultural elements are clearly expressed, while in modern media discourse, these national-cultural contexts are implicitly formulated.

The image of Ukraine created in the media significantly influences public opinion both within the country and abroad. This image can affect perceptions of the conflict, support for one side or another, and positions on social and political issues. Foreign media often portray Ukrainians as resilient and courageous people fighting

for their independence and freedom. Such an image contributes to the creation of a positive image of Ukraine on the international stage and fosters support from other countries.

A retrospective view of Ukraine's perception in society and its evolution demonstrates how identity and the perception of Ukrainians on the international stage have changed over time. During Soviet times, Ukraine lacked a clearly defined image on the global stage, as it was seen as part of the USSR. Its identity was somewhat diminished, and its cultural and historical characteristics were overshadowed by dominant Soviet ideology.

After the collapse of the USSR and Ukraine's independence in 1991, most European countries and the USA still did not recognize Ukraine as a separate state with a unique nation and language. This was a kind of perception of the country as part of the former USSR, with undefined geographical and cultural boundaries.

However, over time, Ukraine began to be recognized as a separate cultural, national, historical, and national-patriotic center. The Revolution of Dignity in 2013-2014 became a turning point in the formation of national consciousness. Questions of identity and national awareness came to the forefront, attracting the attention of the international community. Russia's annexation of Crimea in 2014 became another important stage when Ukraine began to defend its territorial integrity, and the world community began to better understand its geographical position and significance.

However, it was Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022 that became the key moment that changed global perceptions of Ukraine. Since then, Ukraine has become a top topic in the news of most developed countries, influencing both external perceptions and the image of Ukraine on the international stage. Foreign countries began to view Ukraine not only as an independent state but also as a strong democratic nation fighting for its rights and freedoms.

This external image of Ukraine, formed in media discourse, is the first component of constructing the image of a Ukrainian. The second component is the internal perception by Ukrainians of themselves. The full-scale invasion revived interest in the native language, history, geography, and national resources. Ukrainians began to value their cultural heritage more, which changed their internal positioning and self-perception.

Conclusions. Summarizing the research on the evolution of scholarly thought on the awareness of Ukrainian national identity highlights the complexity and multifaceted nature of this process. Studying various approaches to national identity, including ethnic, political, and cultural aspects, shows how historical, social, and political factors influence its formation. The modern context, particularly the war and globalization, has prompted a reassessment of national symbols and images, contributing to the consolidation of Ukrainian identity both within the country and internationally. An important aspect remains the role of language, culture, religion, and media in forming a positive image of Ukraine in the eyes of the world and strengthening national self-awareness in the face of contemporary challenges.

REFERENCES:

1. Кононенко В. Українська лінгвокультурологія. Київ: Плай, 2008. 273 с.

2. Кононенко В.І. Мова у контексті культури. Монографія. Київ-Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
3. Хаботнякова П. С. Кореляція понять “образ”, “символ” та “образ-символ” у сучасній лінгвістичній парадигмі Вісник КНЛУ. Серія Філологія. Том 18. № 2. 2015 С.190–194.

Науковий керівник докторка філологічних наук, доцентка Цапів А.О.

УДК 801.8:81'255:316.75

Марищук В.О.

АДАПТАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ НАРАТИВІВ У ПЕРЕКЛАДІ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ

У статті досліджується адаптація ідеологічних наративів у перекладі, зосереджуючись на проблемах і викликах, пов'язаних із перекладом пропагандистських текстів у контексті російсько-українського конфлікту. Особливу увагу приділено інтегративному підходу, який враховує мовні й екстралінгвістичні фактори для створення збалансованих перекладів, що зберігають етичну й культурну цілісність оригіналу. Стаття наголошує на важливості міждисциплінарної співпраці з експертами для підвищення якості перекладу ідеологічних текстів.

Ключові слова: переклад, наратив, пропаганда, трансформації, ідеологія

The article explores the adaptation of ideological narratives in translation, focusing on the problems and challenges associated with translating propaganda texts within the framework of the Russian-Ukrainian conflict. Special attention is given to an integrative approach that takes into account linguistic and extralinguistic factors to create balanced translations that preserve the ethical and cultural integrity of the original. The article highlights the significance of interdisciplinary collaboration with experts to enhance the quality of translating ideological texts.

Keywords: translation, narrative, propaganda, transformations, ideology.

У сучасному світі глобалізації та поширення інформаційних технологій переклад наративів ідеології та пропаганди стає важливим завданням, особливо в контексті російсько-українського конфлікту. Війна між росією та Україною, що триває з 2014 року, спричинила величезний потік інформації, який часто несе ідеологічно упереджений характер і слугує інструментом політичної пропаганди. У такій ситуації аналіз перекладу цих наративів набуває ключового значення для розуміння суспільних реакцій і ситуації в цілому. Дана стаття спрямована на дослідження особливостей перекладу наративів ідеології та пропаганди в контексті російсько-української війни.

Дослідженням політичної пропаганди займалися такі науковці, як Васильєва Н.В., Гаврилук С.І., Гапій В.Е., Драбюк С.С., Звоздецька О. та інші.

Метою статті є виокремлення особливостей перекладу наративів ідеології та пропаганди в умовах російсько-української війни.

Пропаганда є інструментом політичної та ідеологічної діяльності, засобом соціального контролю, що спрямований на поширення певних ідей, цінностей, норм і моделей поведінки в суспільстві. Згідно з класичною теорією пропаганди, пропаганда є частиною тотальної політики нарівні з дипломатичними та економічними стратегіями, а також військовою силою. Пропаганда зазначається як застосування масових комунікацій лише на користь влади. У зазначеному контексті важливо враховувати соціальні інтереси суб'єкта пропаганди та їхню взаємодію з інтересами суспільства і різних соціальних груп для кращого розуміння суті пропаганди [1, с. 638].

У росії культурний та інформаційний простір значною мірою формувався під впливом націоналістично налаштованих владних еліт, які активно використовували телебачення для створення образу Володимира Путіна як лідера, що обіцяє перемогу над ворогами та відродження російської величі. Ця стратегія, схожа на радянські практики, сприяла підвищенню неоімперських настроїв серед російського суспільства та еліт. Російська пропаганда широко застосовувала методи дегуманізації українців, щоб підготувати своє населення до конфлікту з Україною, акцентуючи на необхідності окупації та заборони українських національних рухів.

Внаслідок цієї політики відбулося відродження практик тоталітарного режиму, впровадження цензури в історичних дослідженнях і викривлення історичних фактів для виправдання дій російського керівництва. Окупаційна політика росії відкрила нову стадію боротьби за незалежність України, що перетворилася на ідеологічне протистояння між путінським режимом та українською державою, створюючи загрозу для цивілізованого світу.

Адаптація ідеологічних наративів вимагає застосування перекладацьких трансформацій, які є невід'ємною частиною теорії перекладу. В теорії перекладу вивчаються різні методи переходу від одиниць однієї мови до одиниць іншої, що включає два основні процеси: власне переклад і інтерпретацію. У першому випадку відбувається безпосереднє перенесення мовних знаків з однієї мови в іншу, не вдаючись до детального аналізу змісту тексту. У другому випадку перекладач спочатку осмислює, який фрагмент реальності представлений в оригіналі, а потім відтворює його засобами мови перекладу [2].

Однією з основних проблем є забезпечення адекватного передання ідеологічного змісту, не спотворюючи при цьому оригінальні повідомлення. Це вимагає від перекладача не лише володіння мовними навичками, а й глибокого розуміння культурного та політичного контексту. Адаптація наративів потребує застосування різних перекладацьких трансформацій, таких як описовий переклад, калькування, транскрипція та інтерпретація, що допомагають зберегти автентичність ідеологічних посилів [3].

Виклики, пов'язані з дегуманізацією, політичною цензурою та викривленням історичних фактів, створюють додаткові труднощі для

перекладачів, які працюють з ідеологічними наративами. Дегуманізація, яка проявляється в пропагандистських текстах через негативне зображення певних груп людей, націй чи культур, може впливати на вибір лексики та стилістичних засобів у перекладі. Перекладачам необхідно бути особливо уважними, щоб не переносити ці упередження у мову перекладу, а навпаки, нейтралізувати їх вплив, зберігаючи при цьому зміст і намір оригіналу.

Політична цензура, яка часто супроводжує ідеологічні наративи, може накладати обмеження на доступ до певної інформації, що ускладнює процес перекладу. Перекладачі змушені працювати з текстами, які вже зазнали впливу цензури, і мають зберігати об'єктивність та точність, одночасно прагнучи відновити баланс і правдивість у переданих повідомленнях.

Викривлення історичних фактів у пропаганді також становить значну проблему для перекладачів, оскільки таке викривлення може змінювати сприйняття історичних подій, впливаючи на суспільну свідомість. Перекладачі повинні розуміти контекст і джерела таких викривлень, щоб уникнути їх подальшого поширення в перекладі, особливо якщо це стосується чутливих або суперечливих тем.

Для подолання цих бар'єрів одним із ключових підходів є інтегративний підхід, який включає аналіз не лише мовних, а й екстралінгвістичних факторів. Це означає, що перекладачі повинні враховувати культурний, політичний, історичний і соціальний контекст тексту, розуміти цілі та наміри авторів, а також потенційний вплив перекладу на цільову аудиторію. Такий підхід дозволяє створити більш точний і збалансований переклад, який не лише передає зміст оригіналу, але й зберігає його етичну та культурну цілісність [4].

Інтегративний підхід також передбачає використання міждисциплінарних знань, що дозволяє перекладачам ефективніше справлятися з викликами ідеологічного контенту. Це може включати співпрацю з експертами в галузі історії, політики, соціології або медіазнавства, які можуть надати додаткові інсайти та допомогти уникнути підводних каменів, пов'язаних із перекладом маніпулятивних або пропагандистських текстів.

Висновки. Адаптація ідеологічних наративів у перекладі є складним процесом, який вимагає глибокого розуміння соціального, культурного та політичного контексту, особливо у російсько-українському конфлікті. Основними викликами залишаються дегуманізація, цензура та викривлення історичних фактів. Для подолання цих бар'єрів перекладачі застосовують різні трансформації, такі як описовий переклад і калькування, щоб зберегти автентичність тексту та нейтралізувати маніпулятивний вплив. Інтегративний підхід, що враховує мовні й екстралінгвістичні фактори, дозволяє створювати більш збалансовані переклади, зберігаючи етичну й культурну цілісність оригіналу. Міждисциплінарна співпраця з експертами також підвищує якість роботи з ідеологічними текстами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гапій В. Е. Пропаганда як інструмент впливу на підсвідомість людини в сучасній Україні. Молодий вчений. 2018. № 1. С. 636–641. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5411/5303> (дата звернення 10.09.2024)
2. Канарська А., Митко А. Пропаганда й маніпуляції в інформаційній сфері. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Міжнародні відносини. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки; редкол.: Є.Б.Тихомирова та ін. Луцьк, 2018. № 1. С. 66–72.
3. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську. Вінниця : Нова Книга, 2003. 605 с.
4. Кеворкян К. Е. Пропаганда як політична комунікація. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22, Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Київ, 2012. Вип. 8. С. 73–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2012_8_14. (дата звернення 12.09.2024)

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Хан О.Г.

УДК 81'243:378

Олійник О.М.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УЧНЯМИ ЛІЦЕЇВ

У статті проаналізовано основні сильні та слабкі сторони використання штучного інтелекту в освіті в цілому та у вивченні англійської мови учнями ліцеїв зокрема.

Ключові слова: ШІ, штучний інтелект, технології ШІ, англійська мова, освіта

This article analyses the main strengths and weaknesses of the use of artificial intelligence in education in general and in the study of English by lyceum students in particular.

Keywords: AI, artificial intelligence, AI technologies, English, education

З розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ) відбувається революційна трансформація у багатьох сферах суспільного життя і освіта не є виключенням. Навчання присутнє в нашому житті від самого його початку і аж до смерті. Ми завжди вчимося чомусь новому. В останні роки в нас з'явився інструмент, який повністю змінює концепцію навчання, як таку. Це штучний інтелект. За відносно короткий проміжок часу ШІ став незамінним інструментом, що дозволяє не тільки оптимізувати навчальні процеси, але й забезпечити персоналізоване та ефективне навчання. Варто відмітити, що особливо важливим він є саме при вивченні іноземних мов, зокрема англійської, яка вже досить давно має статус глобальної. За статистикою, доступною на офіційному сайті uk.wikipedia.org, кількість людей, що володіють англійською

становить два мільярди людей, а це кожна четверта людина. Важливість знання англійської є очевидною. Використання технологій ШІ у вивченні англійської мови в ліцеях та інших навчальних закладах відкриває нові можливості для учнів та вчителів і дозволяє автоматизувати рутинні завдання задля пришвидшення оволодіння мовою.

Однак, попри значні переваги, які надає використання ШІ, залишається низка викликів, які не можна ігнорувати. Серед них варто відзначити проблеми з адаптацією технологій до різних освітніх контекстів, питання етики та плагіату, а також недостатню підготовку як учнів, так і вчителів до активного використання нових технологій у навчальному процесі.

Метою цієї статті є проаналізувати основні переваги та недоліки використання штучного інтелекту у вивченні англійської мови учнями ліцеїв, зосереджуючись на практичних аспектах застосування цієї технології. У статті будуть розглянуті як позитивні сторони інтеграції ШІ, так і ті труднощі, з якими можемо зіткнутися ми, освітяни, та учні під час його впровадження у навчальний процес. Почнімо з переваг.

Використання додатків на основі ШІ в навчанні може поліпшити процес освіти багатьма способами. Як приклад, можу навести персоналізовані навчальні вправи, орієнтовані під кожного окремого учня або ж миттєвий зворотний зв'язок і спілкування завдяки обробці природної мови штучним інтелектом [2]. ШІ дає друге дихання застарілому процесу навчання і робить кожного учасника навчального процесу більш зацікавленим, адже факт футуристичності цієї технології так чи інакше розігріває інтерес до процесу навчання. Якщо ж говорити про менш очевидні переваги, то для учнів з низьким рівнем успішності ШІ може виступати в ролі особистого помічника, який завжди надасть правильну або наближену до правильної відповідь. Проте, важливо не зловживати можливостями штучного інтелекту і не забувати про академічну доброчесність.

Використання ШІ в освіті також може знизити вартість освіти з погляду освітнього закладу і вельми істотно, якщо використовувати весь його потенціал. Крім банальних задач, на кшталт створення завдань та їхню перевірку, про які ми згадуємо, коли говоримо про допомогу ШІ в освіті, він також може автоматизувати низку завдань, доручених адміністрації та вчителям. Наприклад, той самий Chat GPT може брати на себе щоденні завдання, як-от виставлення оцінок, складання розкладу або управління даними завдяки своїй базі даних, що постійно покращується. Зі ШІ освітні установи можуть розпоряджатися часом викладачів набагато ефективніше, тим самим підвищивши продуктивність. Можу впевнено сказати, що впровадження ШІ, наприклад, в заповнення журналів, посприяло б звільненню вагомої кількості часу, яку можна використати набагато ефективніше (саморозвиток, позакласна допомога учням і т.д).

Ще одним істотним плюсом штучного інтелекту в освіті є те, що він може допомогти підвищити успішність учнів за допомогою поліпшеного зворотного зв'язку, ця перевага є прямим наслідком першої. Системи на базі ШІ можуть

оцінювати прогрес учнів, надавати їм цільовий зворотний зв'язок і визначати слабкі сторони [4]. На мою думку, миттєвий зворотний зв'язок та майже необмежена база даних, якою володіє штучний інтелект, разом зі сторонньою допомогою викладача виведе здібності учнів на новий рівень вже зовсім скоро. Важливо відмітити те, що викладачі мають володіти цією технологією на рівні, як мінімум, не нижчому від учнів. Також варто пам'ятати, яким би потужним не був спектр можливостей штучного інтелекту, без живої людини (викладача) ланцюжок розвитку учня не зможе бути завершеним. Адже при всій повазі до технології, вона не має багаторічного людського досвіду і поки може допомагати лише виходячи з гіпотетичних суджень.

Останнє в нашому списку «за» для ШІ – його машинна природа. В минулій перевазі ми згадували про відсутність людського досвіду, який недоступний ШІ як раз через його машинну природу. Але ця особливість, насправді, є більш позитивною, аніж навпаки.

Штучний інтелект, без перебільшення, постійно розвивається. У якості прикладу наведу роботу Chat GPT. Кожну секунду, з кожним запитом він оновлює свою базу даних, вивчаючи як нашу поведінку загалом, так і окремі патерни. Завдяки цій особливості і попередньому ознайомленню він цілком може збирати, аналізувати та надавати звітні дані вчителям про результати навчання та моделі поведінки учнів. Використовуючи суху, обумовлену лише реальними фактами, предиктивну аналітику, ШІ може надавати педагогам цінну інформацію та прогнозування майбутніх результатів по кожному учню, формувати своєчасні поради про персоналізоване втручання, виявлення на ранніх стадіях відповідно до поведінки та результатів учнів із групи ризику та вдосконалення навчальних стратегій [5].

Ця інформація може дозволити педагогам провести глибшу оцінку в розумінні сильних і слабких сторін своїх учнів у класі. Крім того, вчителі мають змогу вивести свої стратегії навчання на новий рівень, що, безумовно, покращить досвід навчання. Особливо ця опція є корисною, якщо згадати середній розмір українського класу, тоді стає очевидно, що пропрацювання хоча б умовного плану розвитку по кожному окремому учню – це дуже ресурсоємна задача, з якою впорається далеко не кожен викладач.

Мінуси та слабкі сторони ШІ при використанні в освіті:

Наш світ, так чи інакше, існує в гармонії і кожна річ у ньому для балансу має свої плюси і мінуси. ШІ не є винятком. Чітко визначити мінуси штучного інтелекту буде трошки складніше, адже деякі особливості технології можуть мати як негативні, так і позитивні сенси. Тому в якості мінусів можуть виступати і деякі переваги з минулого переліку, але трошки в іншому контексті.

Впровадження штучного інтелекту в освіті пов'язане з різними проблемами, включаючи технічні питання, такі як безпека даних та конфіденційність, а також етичні проблеми, такі як упередженість алгоритмів і взаємодія між людиною і ШІ, розберемося детальніше.

Розробники сервісів на базі ШІ, очевидно, не розкривають на загал тонкощі функціонування їхнього дітища, через що багатьом системам

штучного інтелекту бракує прозорості, що ускладнює розуміння вчителями та учнями процесів прийняття рішень. Більше того, такі задачі, як виставлення оцінок, як і раніше вимагають людського досвіду, що зумовлює необхідність постійного людського нагляду за освітніми системами на основі ШІ. Як би прагматично це не було, не дивлячись на унікальність та велику кількість сильних сторін, повноцінне та коректне функціонування ШІ в освітніх цілях поки не можливе у зв'язку з недосконалістю алгоритму технології, з чого витікає необхідність людського контролю та коригування роботи ШІ [3, с. 30].

Очевидно, що інтеграція штучного інтелекту в освіту зростатиме завдяки технологічному прогресу і попиту на адаптивне та персоналізоване навчання. Подальші дослідження та оцінка результатів співпраці викладачів та ШІ мають вирішальне значення для розуміння впливу освітніх систем зі ШІ на результати навчання та залучення студентів, оскільки він має посилювати, а не замінювати людський інтелект в освітньому ландшафті. Використання штучного інтелекту в ліцях та освітньому середовищі загалом має певні етичні недоліки. Серед етичних проблем, найбільш очевидними мені здаються порушення академічної доброчесності, забезпечення конфіденційності даних, алгоритмічна упередженість і потенційні непередбачувані наслідки. Найстрашнішою, як на мене, є саме проблема порушення академічної доброчесності, оскільки і без ШІ учні з низьким рівнем успішності усіма методами намагаються здобути бали шляхом обману. За даними Forbes ADVISOR, більшість опитаних викладачів, а саме 64%, стикались з використанням згенерованих відповідей ШІ при написанні шкільного есе [1]. Також, особисто в мене, виникає побоювання стосовно зростаючої залежності від ШІ та втрати людської взаємодії, оскільки персоналізований навчальний досвід, керований алгоритмами, може зменшити важливу взаємодію між вчителем, учнем і однолітками, яка сприяє цілісному навчанню.

Крім того, зростаюча залежність від технологій створює ризик поглиблення освітньої нерівності в освіті та потенційно залишити учнів погано підготовленими до життя у світі, який вимагає балансу між цифровими та міжособистісними навичками. Ці побоювання підкреслюють важливість підходу до інтеграції штучного інтелекту в освіту з урахуванням етичних принципів, гарантуючи, що технологія доповнює, а не замінює основні людські аспекти навчального процесу.

Підсумуємо вище сказане. Зрозуміло, що інтеграція штучного інтелекту в освіту має як переваги, так і виклики. З одного боку, штучний інтелект позитивно впливає на посилення персоналізованого досвіду навчання, надаючи контент, адаптований до індивідуальних потреб і стилів навчання або банально звільняє час від рутинних задач. Однак варто не забувати і про негатив, який несе використання ШІ. Потенційно ми маємо вірогідність витоку внутрішніх даних навчального закладу та упередженість алгоритмів ШІ, що ставить під сумнів безпеку вашої конфіденційності та справедливості результатів навчання. Крім того, зростаюча залежність від ШІ може призвести до втрати людської взаємодії, що вплине на розвиток критично важливих соціальних навичок у

студентів. Надмірна залежність може стати на заваді розвитку збалансованого набору навичок, який охоплює як цифрові навички, так і навички міжособистісного спілкування. Досягнення балансу між перевагами та недоліками має вирішальне значення для відповідальної та ефективної інтеграції ШІ в освіту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Artificial Intelligence In Education: Teachers' Opinions On AI In The Classroom. *Forbes ADVISOR*. <https://www.forbes.com/advisor/education/it-and-tech/artificial-intelligence-in-school/> (дата звернення 25.09.2024).
2. Bernatsky M. L., Green M. J., Lobchovsky N. G. A Systematic Review of Personalized Learning Research: Personalized by Whom, for What, How, and with What Purpose (Goals)? *Educ. Psychol. Rev.* 2021. 33 (4), p. 1675–1715.
3. Chen X., Zou D., Xie H., Cheng G., Liu C. Two decades of artificial intelligence in education. *Educ. Technol. Soc.* 2022. 25 (1), p. 28–47.
4. The future of learning: How AI is revolutionizing education 4.0. *World Economic Forum*. URL : <https://www.weforum.org/agenda/2024/04/future-learning-ai-revolutionizing-education-4-0> (дата звернення 25.09.2024).
5. Zilberman A. Як штучний інтелект впливає на систему освіти. *Фейсер*. <https://www.facerua.com/iak-shi-vplivaie-na-sistiemu-osviti/> (дата звернення 25.09.2024).

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Зуброва О.А.

УДК 821.111 Байрон

Панченко А.О.

ДЖ. БАЙРОН ЯК ПЕРСОНАЛІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ РОМАНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ : ДІАХРОНІЧНО-ТВОРЧИЙ КОНЦЕПТ

У статті аналізується творчий хронологічний шлях Дж. Байрона як поета – романтика Англії у системній та узагальнюючій формі результату аналітичного зрізу праць сучасних дослідників його творчості. Головний концепт дослідження – розкриття у здобутку митця синтезу духовно-громадянських і художньо-прагматичних граней його спадку у форматі компаративістики інноваційних наукових досліджень як вітчизняних, так і європейських.

Ключові слова: поет – романтик, жанр, поема, ліричний герой, новаторство, «байронізм», боротьба, традиція, українська тема.

The article analyzes the creative chronological path of G. Byron as a romantic poet of England in a systematic and generalizing form, as a result of the analytical cross-section of the works of modern researchers of his work. The main concept of the research is the disclosure of the artist's achievement of the synthesis of spiritual-

social and artistic-pragmatic facets of his heritage in the format of comparative innovative scientific research, both domestic and European.

Keywords: romantic poet, genre, poem, lyrical hero, innovation, "byronism", struggle, tradition, Ukrainian theme.

Сучасна культурологічна та літературознавча думка стоїть на позиції, що життєвий і творчий шлях англійського поета - романтика Дж. Байрона є однією з найяскравіших сторінок європейського культурного простору поч. ХІХ ст. Його творчі романтичні здобутки відносяться до непересічних сторінок англійської, європейської та світової літератури і культури. Митець – романтик увійшов в європейський простір і як активний учасник національно-визвольних рухів Європи, особливо в Греції. Дж. Макган зазначає, що поет глибинно захоплювався саме історією та культурою Давньої Греції, а «сучасну боротьбу греків за свободу від османського панування вважав моральним обов'язком Європи» [2].

Відтак, поєднання Дж. Байроном власної літературної діяльності з безпосередньою участю у національно – визвольній боротьбі європейських поневолених країн є не тільки ідентифікацією його гуманістично-демократичних переконань, а й становить індивідуально – творчу своєрідність його романтично – поетичної творчості. Адже художнім імперативом його здобутку – на думку сучасних дослідників - стають символи – ідеали свободи, боротьби за незалежність, рівність, соціальну справедливість і його активна особиста участь у цій боротьбі [1,2,4,5]. Сучасна дослідниця Ф. МакКарті вважає, що «Дж. Байрон був особливою постаттю не тільки завдяки своїм поезіям, але й тому, що він став першим британцем, який показав своїм співвітчизникам, що в Європі існують інші народи, за які варто вірити і навіть вмирати» [1].

Саме цей концепт – **системний і узагальнений аналітичний зріз** у статті синтезу духовно-гуманістичного і творчого – у його романтичному поетичному здобутку і зумовлює **мету і завдання** дослідження.

Зазначаємо, що участь митця-протестанта у цій боротьбі стає своєрідним символом ідеалу свободи та боротьби проти тиранії, який притаманний саме романтизму як творчому методу і напрямку. Сучасна літературознавча наука зазначає що «романтизм (*франц. romantisme*) – напрям у літературі, науці й мистецтві, який виник в ХVІІІ ст. в Німеччині. Цей напрям протиставив класицистичному «наслідуванню природи» творчу активність митця з його правом на самобутність й оригінальність. Романтизм відкидає нормативність, раціоналістичну регламентацію у мистецтві, понад усе цінується творча свобода та фантазія» [3, с. 600].

Яскравість та креативність Дж. Байрона стають самобутнім символом унікальності поета – романтика; вчинки митця завжди виступають боротьбою за власні життєві принципи. Поняття «байронізм» — це оригінальне й надзвичайно складне явище в історії та літературі, яке охоплює не лише особистість і творчість Дж. Байрона, але й цілий комплекс образів, мотивів, тем та поетичних прийомів. Зазначаємо, що найголовніше вони знайшли

відображення не тільки в літературі Англії, а й в інших європейських країнах. Творчість Байрона влучно інтегрувалася і в українській романтичній поезії, що була тісно пов'язана з розвитком національно-визвольного руху в країні [5, с. 3]. Адже «байронізм» - це ідейно – естетична концепція індивідуалізму, головним принципом якої стає ідеалізація заперечення. На думку Д. Чижевського, «байронічний» герой — це втілення конфлікту між прагненням до свободи і неминучою самотністю» [6, с. 267].

Митець – романтик у своїй поезії створив чимало образів героїв, які відображають його уявлення про індивідуалізм. Зазначаємо, що ці персонажі зазвичай транлюють самотність та соціальне відчуження, але водночас залишаються внутрішньо вільними. Важливо, що вони слідують власним шляхом, навіть якщо цей напрям призводить до трагічних наслідків.

Свою поетичну творчість Дж. Байрон розпочинає як поет – лірик. Це були твори написані протягом 1806 – 1808 рр. Пізніше вони були видані окремими збірками [4, с. 285].

Але справжнє визнання як поету-романтику Дж. Байрону принесла його епічна поема « Паломництво Чайльд Гарольда» (1812). В основу цього твору поет поклав власні враження від подорожі по країнам Європи 1809 – 1811 рр. (Греція, Португалія, Албанія, Іспанія та Туреччина). Найголовніше, це був твір романтика – новатора і змістоформа розкриття сутності «байронічного» героя, окрім наявності у його тексті яскравих описів культури, історичного життя країн, де він побував. У поемі контрастом до змалювання героїв та їх амбіцій виступає природа, що підкреслює вічність людського буття [4, с. 288].

Роман у віршах «Дон Жуан» (1818 – 1824 рр.) став твором уже зрілого поета і підняв проблеми актуальні для Англії поч. ХІХ ст. Використовуючи «вічний» образ Дон Жуана, поет піддав сатиричній критиці сучасне йому англійське суспільство. Новаторством у тексті і стає образ двоголосся ліричного висловлення, коли автор і герой майже не відділяються один від одного [4, с. 302].

Прагнення глибше дослідити теми свободи, бунту та індивідуалізму і приводять до написання циклу «східних» поем: «Гяур» (1813), «Корсар» (1814), «Облога Коринфа» (1816), (час створення 1813 – 1816 рр). «Схід» для митця постав у його творчості простором, в якому герої можуть звільнитися від соціальних та моральних обмежень «західного» світу.

На думку сучасних дослідників творчості Дж. Байрона, ці твори характеризуються особливим відчуттям присутності автора в них , а також наявністю елементів фантастичного, таємничого в їх текстах [4, с. 290]. О.Ніколенко підкреслює, що «діалогізм між поетом-романтиком та героями художньої оповіді сприяв створенню емоційної напруги..., а також розвитку внутрішнього сюжету» [5, с. 6]. Особливе захоплення у читачів викликало відчуття недовдоволеності, яке залишало місце для їх власних роздумів і висновків.

Однією з найбільш резонансних поем у його творчості вважається текст твору «Манфред», створеного у 1817 р. Він стає зразком звернення митця і його спроби створення саме драматичного жанру. Головний герой поеми виступає

класичним «байронічним» образом, якому властиві відчуження, характер бунту, протесту та глибоких внутрішніх переживань. Фактично твір виступив філософською драмою роздумів самого поета - романтика про сенс людського буття [4, с. 295].

Зазначаємо, що останній період життя і творчості Дж. Байрона характеризується багатством жанрів та стилів. Саме в цей період з'являються ще дві поеми «Мазепа» (1818) та «Острів» (1823). Тексти цих творів засвідчили перехід митця до нової художньої реальності. Підкреслюємо, що від змалювання вигаданих в попередніх творах просторів митець переходить до створення і зображення художньої реальності на основі дійсних та існуючих історичних тем [4, с. 299].

Поема поета-романтика «Мазепа» стає особливою змістоформою вираження «байронічного» героя у творчому здобутку Дж. Байрона. Безпосередньо у тексті це набирає змістоформи зображення теми боротьби України за свою незалежність на чолі з видатним українським гетьманом І.Мазепою. Ця постать стала живою легендою не лише на теренах України, а й за її межами. Майстерно трансформувавши у власному творі «міф» про гетьмана на матеріалі французького просвітника Ф. Вольтера, Дж. Байрон створив романтичний образ незламного борця за свободу. Ця постать у поемі «Мазепа» митця - романтика стає талановитим матеріалом для подальших інтерпретацій як в літературі, так і в мистецтві Європи та України взагалі [4, с. 298]. Романтичний текст, створений ще на початку ХІХ ст., набирає особливої актуальності в умовах сьогодення – у трагічному просторі російсько – української війни сучасності.

Відтак, як персоналія розвитку англійської літератури початку ХІХ ст. творчий здобуток Дж. Байрона – талановитого поета – романтика стає насамперед базисом виникнення непересічного літературного явища «байронізму» і розвитку жанру поеми з багатством її проблематики. Він постійно звертає увагу на актуальні соціально – духовні проблеми сучасної йому Європи і Англії, вводить в європейський простір «орієнталістську» тематику та змалювання історичного минулого України. Його творчість є однією з найяскравіших сторінок світового і європейського культурного та літературного просторів взагалі уже два століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. MacCarthy F., Byron: Life and Legend. New York, 2002, 674 p.
2. McGann J. Byron and Romanticism. New York, 2002, 311 p.
3. Гром'як Р., Ковалів Ю., Теремко І., Літературознавчий словник-довідник. К., 2007, 752 с.
4. Наливайко Д., Шахова К., Зарубіжна література доби романтизму. К., 2001, 415 с.
5. Ніколенко О., Байронізм у творчості Т. Шевченка («Катерина»). *Філологічні науки (літературознавство)*. Полтава, 2017, (25), 3–10 с.
6. Чижевський Д., *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*. Тернопіль, 1994, 480 с.

Науковий керівник кандидатка філологічних наук, доцентка Горбонос О.В.

WAYS TO OVERCOME DIFFICULTIES IN TRANSLATING MILITARY TERMS

This article examines the important language aspects of modern military terminology and its translation specifics. It examines the ways of solving difficulties in military terms translation.

Key words: translation, terms, military terms, military terminology, translation of military terms.

У статті розглядаються важливі мовні аспекти сучасної військової термінології та особливості її перекладу. Вивчаються шляхи подолання труднощів при перекладі військових термінів.

Ключові слова: переклад, терміни, військові терміни, військова термінологія, переклад військових термінів.

Each field of scientific or technical activity has its own professional language. Using terms is commonplace when communicating between participants in the same field of activity. They help to explain a certain process, phenomenon or object in one word or phrase. Since they are important in communication between professionals, their translation is also important to ensure that information is conveyed in a clear and accurate manner in another language. The translation of terms has been studied by various scholars, in particular, Bakitov A., Gasyuk N., Zaitseva M., Markelova A., Posylina K., Prokopenko A., Push O., Chuprina I., Smirnova T., Yanchuk S. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 10].

In the modern world, it is difficult to overestimate the role of military terminology translators. They act as “bridges” between different armies, ensuring understanding and cooperation on a global scale. Even the slightest inaccurate translation can have serious consequences, so the professionalism and responsibility of translators in this field are extremely important.

According to scientific researchers, the current state of military vocabulary is not stable due to the development of weapons and the creation of new warfare tactics. S. Yanchuk notes that the study of military vocabulary is not widespread. This is due to the fact that many original forms and documents on military topics are not available in open-access networks. Most are available only to a narrow circle of people involved in international military cooperation [6, p. 331].

When translating military terminology, certain difficulties may arise. To overcome them, there are various strategies and methods that help to choose an adequate translation option for specific terms.

One of the main mistakes when translating terms is trying to find a literal equivalent to a foreign term. This approach may not be very reliable, as it does not consider the peculiarities of the language, culture, and the source of the other

language. It can also lead to the translation losing or even distorting the realities of the source language. For example, terms used in one branch or area of the language may express concepts that have equivalents in other areas. Also, terms can be contextually defined, and their literal translation may be inadequate.

In the process of translating military terms, lexical equivalents are used, which can be represented as follows.

1) Terms that have full conceptual equivalence. These terms correspond exactly to concepts or realities in the source language. Their translation can be unchanged because they exist in the target language.

2) Terms with partial conceptual equivalence. These terms do not exist in the target language but can be adapted using the common terminology of that language. In this case, translators create similar terms that correspond to the conceptual meaning of the original terms.

3) Terms that do not have equivalents in the target language. These terms do not exist in the target language and do not have a generally accepted analogy. In such cases, translators must create new terms or provide explanations of their meaning.

Borrowing morphemes from other languages, such as Greek and Latin, can facilitate the creation of new terms and increase their understanding in a military context. Such developments help to standardise terminology and ensure consistency for translators and professionals in the field.

It is important to remember that the choice of translation methods for terms depends on the specific context and how important it is to maintain accuracy and comprehensibility for target language readers [10, p. 253]. When studying the translation of military terms, they can be divided into the following groups:

- terms that denote foreign realities identical to Ukrainian ones (for example, «*in security*» – «*у безпеці*»; understanding and translation of such terms is not difficult);

- terms that have an international equivalent (e.g., «*army*» – «*армія*», «*division*» – «*дивізія*», «*section*» – «*секція*»);

- terms for which the Ukrainian equivalent is used, which may differ from the form of the English term (e.g., «*company*» may be translated as «*рота*») [5].

When translating military texts, modulation is a widely used translation technique. This technique involves changing the form or structure of a term to increase its comprehension. For instance, “*after-action review*” can be translated as «*розбір результатів виконання завдання*» [8, с. 48], «*для кращого розуміння*» [2, с. 9].

When translating military-related texts, attention should be paid to various abbreviations and acronyms, which often do not have direct equivalents in the target language and may require additional time to decipher. For example, abbreviations *PFC* (*private first class*), *LTG* (*lieutenant general*), *LTC* (*lieutenant colonel*), *CI* (*counter-intelligence*), *HN* (*host nation*), *PO* (*peace operations*), *HA* (*humanitarian assistance*), *CZ* (*combat zone*), *MOOTW* (*military operations other than war*) мають свої відповідники: «*старший солдат*», «*генерал-полковник*», «*підполковник*»,

«контррозвідка», «приймаюча країна», «миротворчі операції», «гуманітарна допомога», «зона бойових дій», «операції невоєнного характеру» [2, с. 139–142].

In conclusion, translating English-language terms in military texts requires specialised knowledge, a deep understanding of military affairs, and high skill in using various translation methods. This is the only way to ensure accuracy and clarity in translation, which is critical for effective communication and cooperation in the global military community. The main task of the translator is to preserve the meaning and perception of the text in context, not just reproduce individual words. Effective translation considers the specifics of each language and culture, as well as the context in which the text is used. To achieve accurate and adequate translation, a translator must “be armed with” both a deep understanding of military terminology and the skills to adapt the text to the target language.

REFERENCES:

1. Зайцева М. О. Особливості перекладу термінів у текстах на військову тематик. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2013. Вип. 10. С. 96–102.
2. Маркелова А. Словник військової прокурорської лексики англійської мови: довідкове видання. К. : Національна академія прокуратури України, 2018. 144 с.
3. Посиліна К. Полісемія і синонімія термінів. *Студентські наукові студії*. Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. С. 171–173.
4. Посиліна К. Термін як знак і як слово. *Студентські філологічні студії поч. XXI ст. : зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (21-22 квітня 2004 р.)*. Донецьк : ДОУ, 2004. С. 108–111.
5. Пуш О. М., Гасюк Н. В. Особливості перекладу військової термінології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 58. С. 305–308.
6. Янчук С. Я. Теорія військового перекладу в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 43(4). С. 328–335. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43\(4\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_43(4)_51).
7. Bakitov A. Problems of translation and teaching of military terminology. Almaty, 2020. P. 338.
8. Hall S. The work of representation. *Cultural representations and signifying practices*. London: Sage, 1997. P. 13–74.
9. Kočotea I., Smirnova T. Aspects of military-related text translation from English into Latvian. *International Conference*. 2016, Riga, Latvia. P. 107–113.
10. Prokopenko A., Chuprina I. Translation strategies of the Ukrainian military terminology on the basis of English media discourse. Суми, 2018. P. 62–67.

Науковий керівник кандидатка філологічних наук Французова К.С.

ТИПОЛОГІЯ ЕКФРАЗИСУ У РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «ІНФЕРНО»

У статті розглянуто сутність екфразису, особливості його застосування та функції, які він виконує у художніх, досліджено основні його типи на прикладі роману Д. Брауна «Inferno»

Ключові слова: екфразис, типологія, функції екфразису, художній текст, роман «Inferno»

The article deals with the essence of ekphrasis, the peculiarities of its use, and the functions it performs in fiction, and examines its main types in the example of D. Brown's novel "Inferno".

Key words: ekphrasis, typology, functions of ekphrasis, literary text, novel "Inferno"

Актуальність теми. У ХХІ столітті літературознавці все частіше звертають увагу на взаємодію різних мистецьких форм у літературних творах. Інтермедіальність, зокрема екфразис, відкриває нові можливості для художнього відображення реальності [1, с.832]. Постмодернізм, до якого належить творчість Брауна, часто використовує посилання на мистецькі твори, історичні події та культурні артефакти. Автор вплітає інтермедіальні елементи, зокрема екфразис, щоб створити зв'язок між літературою та візуальним мистецтвом, скульптурою, архітектурою і культурно-історичними пам'ятками, що робить роман цікавим для дослідження інтермедіальних процесів.

Мета дослідження – проаналізувати типологію інтермедіальних елементів, зокрема екфразису, в романі Дена Брауна «Інферно», визначити їхню роль у розвитку сюжету, формуванні персонажів та створенні художнього простору твору, а також розкрити функції взаємодії літературного тексту з образотворчим мистецтвом та культурно-історичними референціями.

Результати дослідження. Визначаючи будь-який опис твору як екфразис, дослідники розмивають межі самого поняття, роблячи його все більш неточним і дискусійним.

Сучасні дослідники класифікують екфразис, враховуючи різні аспекти цього явища. Екфразис вважають одним із найяскравіших прикладів інтермедіальних референцій у літературних творах.

У широкому розумінні означає репрезентацію твору одного виду мистецтва засобами іншого виду мистецтва, тобто не просто інформує, а має на меті створити у читача враження про описуваний об'єкт так, наче він сам його бачить, дає змогу додати глибину та деталі до літературного твору, збагачуючи його зміст і структуру.

Поширення нового уявлення про екфразис на сучасну літературу приписується Л. Шпітцеру, який визначає екфразис як поетичний опис живописного або скульптурного об'єкту [2, с. 67].

Особливої популярності набули праці Мітчелла, який «ідеологічно» обґрунтував, спираючись на Лессінга, змагання «жанрів» поезії та живопису як онтологічний «конфлікт бажань» (чоловічого і жіночого) [3]. Розвиваючи ідеї Мітчелла, Дж. Геффернан визначив екфразис як «вербальну репрезентацію візуальної репрезентації», відокремивши його від іконічності та мальовничості [4]. Дослідник зазначає, що термін «екфразис» походить від грецького дієслова ἐκφράζειν, що означає- «описувати до кінця, висловлювати [5].

Д. Браун використовує екфразис творів мистецтва для повнішого розкриття образів головних героїв роману, побудови сюжету. Функції екфразису тісно пов'язані з особистою позицією письменника, через яку можна виявити глибші й серйозніші ідеї твору.

У романі Дена Брауна «Інферно» систематично використовуються екфразис, який виконує описову, змістовну, хронологічну, естетичну, моделюючу, прогностичну та загадкову функції [6, с.223]. Це дозволяє виокремити відповідні типи екфразису.

В залежності від функцій, які виконує екфразис, можна виокремити певні його типи. Наприклад, коли екфразис більш-менш точно передає зміст твору - сюжету, мотивів, характерних деталей, образів, спрямований на виявлення образно-символічного змісту візуального об'єкта, тобто виконує змістовну функцію.

Описова функція розкривається в тому, що за предметом опису екфразиси можуть бути творами образотворчого мистецтва та живопису або представляти твори синтетичного мистецтва: а також артефактами, які творами мистецтва не є (фотографія, популярна друкована продукція, графіка в науково-популярних виданнях). Отже можна виділити екфразис змістовний та екфразис описовий.

В свою чергу останній можна класифікувати за обсягом подачі інформації в тексті на повні, які містять розгорнутий опис візуального образу. Так, розгорнутий описовий екфразис простежується в романі «Інферно» - серійний ряд описів, «галерея» картин, кожна з яких є проекцією конкретного сюжетного ходу. Наприклад, у главі 69 автор вводить опис Венеції та набережної Ск'явоні [7, р. 269]. Згорнуті – такі екфразиси вкладаються в одне-два речення, що їх використовують, аби «непомітно відкрити інші перспективи, часто лише побічно пов'язані з образотворчим мистецтвом»; та обмежені (згорнуті), що лише вказують на співвіднесеність фрагментів художнього тексту з тим чи іншим візуальним образом. За часом появи в тексті екфразиси можна охарактеризувати як первинні (зустрічаються вперше в тексті) та вторинні (містять повторення раніше згадуваного в тексті, розширюючи його значення або просто називаючи його).

днією з функцій екфразису є сюжетоутворююча функція – герої подорожують спочатку містами Італії, потім – Туреччини, відвідуючи Собор

Айя-Софії у Стамбулі. Так, екфразис можна визначити як сюжетоутворювальний.

Залежно від наявності або відсутності реального референта в історії художньої культури, екфразиси поділяють на міметичні, що експліцитно або імпліцитно описують реальні артефакти, та неміметичні, тобто вигадані автором літературного твору. У свою чергу, міметичний екфразис може бути «атрибутованим, тобто експліцитним, явним, і неатрибутованим, тобто імпліцитним, прихованим, що ускладнює його ідентифікацію» [8, с.246].

Екфразиси в творі базуються як на особистих переживаннях, пов'язаних із визначними місцями, так і на знаннях, що дають змогу зрозуміти професійні заняття головних героїв. Прояв емоційно-експресивної функції екфразису здійснюється за допомогою опису образів, побачених очима головних героїв. Так, автор показує експресивну реакцію Роберта Ленгдона на проектоване зображення «Карти Пекла» Сандро Боттічеллі «La Mappa dell'Inferno», коли професор побачив зображення вперше, підсилюючи експресію сприйняття виразами «*human suffering*», «*tormented*», «*dark, grim, and terrifying*», «*depressing palate*» [7, p.59].

У главі 36 емоційно-експресивна функція екфразису проявляється через спогад професора про витвір сучасного мистецтва: неоднозначний артефакт Дем'єна Герста «For the love of God» в Студіоло. Краса цього предмета мистецтва притягувала і лякала водночас, череп, що виблискував коштовним камінням, уособлював протилежні категорії: «*life and death*», «*beauty and horror*» [7, p. 139].

Культурно-історичний обмін інформацією, що долає хроно-топографічні межі в романі відбувається за допомогою зорових термінів. Автор вводить опис К'єза д'Оро Святого Марка, тут проявляється характерологічна функція екфразису: обстановка собору Святого Марка, багата золотом, викликала відчуття благоговіння і створювала піднесену атмосферу, сприяючи духовному збагаченню вірян.

Висновки. На прикладі твору доведено, що інтермедіальні елементи такі, як живопис, скульптура, архітектура та літературні твори, є важливими складовими роману, які формують не лише художню тканину тексту, але й сприяють глибшому розкриттю ідей та тем. Визначено, що екфразис у романі виконує низку функцій: сюжетотвірну, характерологічну, інтертекстуальну та емоційно-виражальну, що дає змогу виділити окремі їх типи.

REFERENCES:

1. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. Марії Зубрицької. 2-е вид., доповнене. Львів : Літопис, 2001. 832 с.
2. Spitzer L. The Ode on a Grecian Urn, or Content vs. Metagrammar, in *Essays on English and American Literature*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1962pp. 67–97
3. Mitchell W. J. T. *Picture Theory: Essay on Verbal and Visual Representation*. Chicago and London: The Univ. of Chicago Press, 1994. 445 p.
4. Heffernan J. A. W. *Museum of Words: The Poetics of Exphrasis from Homer to Ashbery*. Chicago and London: The Univ. of Chicago Press, 2004. 249 p.

5. Goslee, Nancy Moore; Heffernan, James A. W. (1995). Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery. Studies in Romanticism. Т. 34, № 4. с. 648.].
6. Піндосова Т. Категорія інтертекстуальності в художніх текстах Д.Брауна : прагматистичний аспект. Дисертація канд. філол. наук. Херсон, 2019. 223 с.
7. Brown D. Inferno (Robert Langdon Book 4. New York, and in Canada by Random House of Canada Limited, Toronto. 2013. 404 p.
8. Просалова В.А. Поетика вербальної репрезентації візуальних образів у ліриці галі мазуренко та емми андієвської. New horizons of philological science : Collective monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2021. 424 p.

Науковий керівник докторка філологічних наук, професорка Ільїнська Н.І.

УДК 81'243: 378

Шамаль Д.О.

ІНТЕНСИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглядаються можливості підвищення ефективності навчання англійської мови шляхом поєднання інтенсивних методів із технологіями штучного інтелекту (ШІ). Проаналізовано переваги та виклики впровадження ШІ у процес навчання англійській мові.

Ключові слова: інтенсивні методи навчання, штучний інтелект, адаптивні програми, інтерактивні вправи, цифрові технології.

The article considers the possibilities of increasing the effectiveness of English language learning by combining intensive methods with artificial intelligence (AI) technologies. The advantages and challenges of introducing AI into the English language learning process are analyzed.

Keywords: intensive learning methods, artificial intelligence, adaptive programs, interactive exercises, digital technologies.

Сучасні освітні тенденції свідчать про зростання популярності інтенсивних методів у викладанні іноземних мов. Паралельно з цим розвиток цифрових інструментів і штучного інтелекту (прим. надалі ШІ) відкриває нові можливості для покращення процесу навчання. Інтенсивне навчання спрямоване на глибоке занурення студентів у мовне середовище та активізацію різних способів сприйняття матеріалу. Поєднання цих методів з сучасними технологіями відкриває нові перспективи у викладанні та навчанні іноземних мов [5, с. 732].

Термін «інтенсивне навчання» був вперше використаний у 60-х роках ХХ століття. Його розробниками вважаються болгарський психотерапевт Г. Лозанов та О.І. Китайгородська [1, с. 13], які започаткували сугестопедичний метод і метод активації резервних можливостей особистості та колективу.

Обидва підходи допомагають знизити психологічну напругу, активуючи підсвідомі ресурси. До того ж, вони сприяють використанню внутрішнього потенціалу студентів через соціальну взаємодію. Інтенсивні методи в цілому орієнтовані на глибоке занурення у навчальний процес, постійне повторення матеріалу, залучення студентів до активного навчання, а також використання візуальних і аудіовізуальних засобів [1, с. 16].

На думку Л.В. Вікторової та А.Б. Кочарян, інтенсивні методи сприяють досягненню швидких результатів завдяки частим заняттям і високій мотивації студентів, а також використанню різноманітних активних видів діяльності, таких як рольові ігри, дебати та симуляції [2, с. 168]. Сучасні дослідники освіти виділяють низку методів, які можна віднести до категорії інтенсивного навчання, зокрема:

1) Повне фізичне реагування (Total Physical Response, TPR) за Джеймсом Ешером, що ґрунтується на фізичних діях у відповідь на голосові інструкції, наприклад: “stand up”, “bring a book”.

2) Комунікативний підхід (Communicative Language Teaching, CLT) за Джоном Хейкрафтом, який акцентує увагу на використанні мови в природних комунікативних ситуаціях. Прикладом є рольові ігри, дебати та дискусії.

3) Метод проєктів (Project-Based Learning) за Джоном Дьюї, де учні виконують дослідження й презентують результати англійською мовою.

4) Метод повного мовного занурення (Total Immersion), що передбачає використання виключно цільової мови в багатомовному середовищі.

5) Метод інтерактивного навчання з використанням технологій (Technology-Enhanced Interactive Learning), де застосовуються віртуальна реальність і інтерактивні платформи для створення мовного середовища.

6) Метод аудіовізуальних засобів (Audiovisual Methods), що включає використання фільмів, відео- й аудіоматеріалів для покращення розуміння і практики мови.

7) Метод інтерактивних вправ (Interactive Exercises), заснований на іграх та завданнях, що стимулюють активне залучення студентів у процес навчання [14, с. 920].

Однак використання лише інтенсивних методів навчання не завжди відповідає індивідуальним потребам учнів, що вимагає додаткової персоналізації [2, с. 170]. Це підштовхує до впровадження ІІІ у навчальний процес з метою спрощення адаптації навчальних програм під потреби кожного учня.

Штучний інтелект (ІІІ) визначають як здатність комп'ютерних систем виконувати інтелектуальні завдання, такі як навчання, розуміння мови, прийняття рішень та вирішення проблем [13, с. 150]. Водночас ІІІ має здатність самостійно вдосконалюватися на основі досвіду. Джон Маккарті, засновник цієї галузі, визначає ІІІ як "науку і техніку створення розумних машин", а Альбан Тюрінг вказує, що ІІІ полягає в імітації інтелектуальної поведінки людини [3, с. 82].

В Україні також розроблена концепція розвитку штучного інтелекту, яка вказує, що ШІ — це система наукових методів та алгоритмів, що здатна виконувати складні завдання та створювати власну базу знань [6]. У поєднанні з інтенсивними методами навчання, ШІ пропонує інтерактивність, часте повторення матеріалу та персоналізацію, що значно полегшує роботу вчителів і сприяє ефективному навчальному процесу [7, с. 310]. Таким чином, поєднання інтенсивних методів та можливостей штучного інтелекту дозволяє створювати нові освітні підходи, що відповідають вимогам сучасного світу.

Проаналізувавши різноманітні дослідження [1, 2, 3, 4, 5, 7, 8] і спираючись на власний досвід, можна виділити кілька ключових переваг використання ШІ в навчальному процесі:

По-перше, ШІ дає можливість створювати адаптивні навчальні програми, що підлаштовуються під індивідуальні потреби студентів, зважаючи на їхній рівень знань, темп навчання та інтереси [12, с. 12]. Це робить навчання більш індивідуальним і гнучким. Наприклад, студенти, які мають різний рівень володіння мовою, можуть отримувати відповідні завдання навіть в рамках одного уроку. Такий підхід значно полегшує роботу вчителям, оскільки кожен учень отримує завдання, які найбільше відповідають їхнім потребам. З власного досвіду можна додати, що учні, які працюють за індивідуально підібраними завданнями, часто показують кращі результати, оскільки матеріал стає для них більш актуальним.

По-друге, системи для розпізнавання мови, як, наприклад, Elsa Speak, Pronuncian, Speakometer, Speechling стали надзвичайно корисними для вдосконалення вимови. Ці інструменти допомагають відстежувати прогрес учнів навіть без постійного контролю з боку викладача. На своїх уроках англійської мови, коли ми вивчали тему "Сім'я", учні використовували Elsa Speak для запису власної вимови, а потім отримували детальні рекомендації щодо покращення акценту чи інтонації [11, с. 172].

Інший приклад — це інтеграція платформ, як-от FluentU, Mondly чи Mindsnacks, які надають доступ до інтерактивних навчальних матеріалів. Вони пропонують відео зі сценами з фільмів або телепередач, що робить навчання більш захоплюючим і ефективним [10]. На одному з уроків, присвяченому сімейним стосункам, ми переглядали відео, де обговорювали сімейні обов'язки, а потім виконували завдання на основі матеріалу, наприклад, заповнювали пропуски або відповідали на запитання. Це не лише допомагає учням краще запам'ятовувати нові слова, але й робить навчання цікавішим. Платформа Mindsnacks також додає інтерактивності через навчальні ігри, що дозволяють учням застосовувати нові знання в практиці.

Нарешті, варто зазначити швидкість зворотного зв'язку, яку забезпечують ШІ-системи. Учні можуть одразу виправляти свої помилки, не чекаючи коментарів від вчителя [8, с. 60]. Це особливо корисно для таких завдань, як граматичні вправи або тести на правильність відповідей. Викладачі ж, завдяки автоматизації таких процесів, мають більше часу для розв'язання складніших питань, наприклад, розвитку критичного мислення учнів.

Отже, серед основних переваг цифрових інструментів для навчання англійської мови можна виділити:

- адаптація до потреб студента;
- автоматизація рутинних завдань;
- інтерактивність навчального процесу;
- швидкий зворотний зв'язок;
- можливість самостійного навчання за допомогою різноманітних ресурсів [10].

Однак, існують і певні недоліки. Підтвердженням цього слугує дослідження, проведене в Університеті Пенсільванії у 2024 році, де одна група учнів б навчалася самостійно, інша — використовувала ChatGPT і остання — отримувала підказки від версії ШІ-репетитора [15]. Результати дослідження показали, що учні з доступом до ШІ мали більше правильних відповідей, проте виявилось, що при подальшому самостійному тестуванні їхні результати були гіршими, ніж у тих, хто навчався без допомоги ШІ.

Таким чином, експеримент демонструє, що хоча ШІ може підвищити результативність у короткостроковій перспективі, його надмірне використання може негативно вплинути на розвиток самостійного мислення та здатність до аналізу [15]. Це ставить перед освітньою спільнотою завдання знайти баланс між використанням ШІ та збереженням важливих навичок критичного мислення й самостійного навчання.

Окрім, цієї проблеми, можна виділити наступні:

- нестабільне технічне забезпечення;
- великий обсяг інформації;
- обмеженість культурного контексту;
- надмірна залежність від цифрових технологій;
- необхідність постійного оновлення знань викладачів, які не мають досвіду з новими інструментами у зв'язку з інноваціями [10].

Висновки. Штучний інтелект швидко інтегрується в освітній процес, пропонуючи нові можливості для підвищення академічних результатів учнів. ШІ допомагає створювати адаптивні програми, покращувати вимову за допомогою систем розпізнавання мови, а також пропонує інтерактивні матеріали та зворотний зв'язок. Дослідження показують, що використання ШІ допомагає покращити розв'язання задач і підвищити ефективність навчання завдяки персоналізованим підказкам та адаптивним програмам. Проте існує занепокоєння щодо можливого впливу на критичне мислення та самостійність учнів. Зокрема, експерименти показали, що учні, які використовували ШІ для розв'язання завдань, мали гірші результати в подальших самостійних тестах, ніж ті, хто навчався без допомоги технологій. Тому важливо враховувати ці виклики при впровадженні ШІ в навчальні процеси, щоб не знижувати якість освіти та сприяти розвитку незалежного мислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Візнюк І. М., Буглай Н. М., Куцак Л. В., Поліщук А. С., Киливник В. В. Використання штучного інтелекту в освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики

- навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2021. Вип. 59. С. 14–22.
2. Вікторова Л. В., Кочарян А. Б., Мамчур К. В., Коротун О. О. Застосування штучного інтелекту та чат-ботів під час вивчення іноземної мови. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті, 2021. Вип. 32. Т. 2. С. 166–173
 3. Зубенко О. В. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. Закарпатські філологічні студії. 2023. № 27(2). С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.15> (дата звернення: 07.08.2024).
 4. Кадемія М., Візнюк І., Поліщук А., Долинний С. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 2022. С. 153–163. URL : <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-63-153-163>.
 5. Корольова Н. Л., Оверчук О. В., Пабат М. А. Інтенсивне вивчення іноземної мови як філологічна проблема в умовах збільшення впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 9(15). С. 730-742. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9\(15\)-730-742](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9(15)-730-742) (дата звернення: 07.08.2024).
 6. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р). URL: <https://cutt.ly/kwDG2MG8> (дата звернення 22.07.2024);
 7. Певень К., Хміль Н., Макогончук Н. Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти. Перспективи та інновації науки. 2023. № 11 (29). С. 306-316. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11\(29\)-306-316](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-11(29)-306-316) (дата звернення: 07.08.2024).
 8. Сорочан Т., Карташова Л., Шеремет Т.. Сучасні досягнення в науці та освіті: зб. пр. XVI Міжнар. наук. конф. м. Нетанія (Ізраїль). Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 59–63.
 9. Alhumaid, K., Naqbi, S., Elson, D., & Mansoori, M. Впровадження застосувань штучного інтелекту в освіті. International Journal of Data and Network Science, 2023, Т. 7, №1, С. 457-466.
 10. Artificial intelligence in language instruction: impact on English learning achievement, L2 motivation, and self-regulated learning. College of Foreign Languages, Chongqing College of Mobile Communication, Chongqing, China, 2023. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1261955/full>
 11. García-Martínez, I., Fernández-Batanero, J. M., Fernández-Cerero, J., & León, S. P. Аналіз впливу штучного інтелекту і комп'ютерних наук на успішність студентів: систематичний огляд та мета-аналіз. Journal of New Approaches in Educational Research, 2023, Т. 12, №1, С. 171-197.
 12. K. Kuddus «Artificial Intelligence in Language Learning: Practices and Prospects». In A. Mire, S., Malik, & A. K. Tyagi, (Eds.), Advanced Analytics and Deep Learning Models (pp. 1–17). John Wiley & Sons. (2022). doi: 10.1002/9781119792437
 13. Margaret A. Boden. Artificial Intelligence: A Very Short Introduction. Great Clarendon Street, Oxford, OX2 6DP, 2018, p. 194
 14. N. Moroianu, S. Iacob and A. Constantin «Artificial Intelligence in Education: a Systematic Review». Geopolitical perspectives and technological challenges for sustainable growth in the 21st century, Sciendo, 2023, pp. 906-921. doi: 10.2478/9788367405546-084.
 15. Popular Science. Kids who use ChatGPT as a study assistant do worse on tests. By Jill Barshay / The Hechinger Report. 11.09.2024 URL: <https://www.popsoci.com/technology/kids-who-use-chatgpt-as-a-study-assistant-do-worse-on-tests/> (дата звернення: 15.09.2024).

Науковий керівник докторка педагогічних наук, професорка Співаковська Є.О.

**ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ,
ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті йдеться про актуальність необхідності допомоги дітям-сиротам, які постраждали в результаті збройного конфлікту; окреслено перелік проблем, що постають перед цією незахищеною категорією населення; здійснено спробу окреслити аспекти, стратегії та підходи соціальної роботи з дітьми-сиротами, які постраждали від війни.

Ключові слова: діти-сироти, воєнні дії, збройний конфлікт, соціальна робота.

The article talks about the urgency of the need to help orphans who suffered as a result of the armed conflict; the list of problems faced by this vulnerable population category is outlined; an attempt was made to outline the aspects, strategies and approaches of social work with orphans affected by the war.

Key words: orphan children, military operations, armed conflict, social work.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження соціальної роботи з дітьми-сиротами, постраждалими від збройного конфлікту, обумовлена зростанням кількості конфліктів і їх серйозними наслідками для дітей, необхідністю розробки нових ефективних стратегій допомоги, соціальною і культурною значущістю проблеми, міжнародним досвідом та політичними зобов'язаннями. Це дослідження має потенціал для значного впливу на покращення умов життя та розвитку дітей, постраждалих від збройних конфліктів, і сприяє забезпеченню їхніх прав і благополуччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне значення роботи з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні, з'ясовано в роботах таких дослідників, як І. Трубавіна, О. Борисова, О. Кульга, О. Знаткова, В. Нікітіна та Д. Похилько. Значна кількість досліджень присвячена вивченню впливу воєнних дій на окремі категорії дітей, які постраждали від війни. Наприклад, питання внутрішньо переміщених дітей у соціальній роботі розглядали Т. Алексеєнко, Л. Гончар, Т. Куницята, Д. Бибик, а питання захисту дітей від насильства під час війни – Н. Лесько, І. Лукашук та С. Зінгер. Віднаходимо наукові роботи щодо особливостей психологічної допомоги постраждалим від війни дітям, їх кількість постійно збільшується. На жаль, особливостям роботи із дітьми-сиротами, постраждалими від війни, як об'єктом соціальної роботи, недостатньо приділено увагу в науковій літературі.

Постановка завдання. Мета дослідження – вивчення особливостей соціальної роботи саме з дітьми-сиротами, постраждалими від збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Збройні конфлікти завжди мають трагічні наслідки для цивільного населення, а діти, як найбільш вразлива частина

суспільства, страждають від цих наслідків особливо сильно. Серед них діти-сироти, які втратили батьків внаслідок збройних сутичок, є особливо вразливими. Соціальна робота з такими дітьми має специфічні завдання та виклики, що потребують комплексного підходу. У цій статті ми розглянемо основні аспекти соціальної роботи з дітьми-сиротами, які постраждали від збройного конфлікту, і визначимо найбільш ефективні стратегії підтримки та інтеграції.

Збройні конфлікти стали частішими у сучасному світі, і їхній вплив на цивільне населення, зокрема на дітей, є катастрофічним. В умовах зростання насильства в різних регіонах, питання соціальної роботи з дітьми-сиротами, які постраждали від конфліктів, набирає все більшої важливості. Кількість дітей, які втрачають батьків внаслідок війни, збільшується, що створює необхідність розробки ефективних методів допомоги і реабілітації.

Діти-сироти, постраждалі від збройного конфлікту, часто стикаються з серйозними психологічними, фізичними і соціальними проблемами. Травматичні події можуть мати довготривалі наслідки для психічного і фізичного здоров'я дитини, а також для її соціальної адаптації і навчання. Дослідження в цій сфері допомагає зрозуміти специфічні потреби цих дітей і розробити ефективні стратегії підтримки.

У світі існує значний досвід міжнародних організацій і країн у роботі з дітьми-сиротами, постраждалими від збройних конфліктів. Вивчення та адаптація цього досвіду до специфічних умов і потреб країн, що постраждали від конфліктів, є надзвичайно актуальним. Зокрема, дослідження міжнародних практик може допомогти у розробці стандартів і рекомендацій для роботи в умовах збройних конфліктів.

Міжнародні зобов'язання, такі як Конвенція ООН про права дитини та інші гуманітарні норми, ставлять перед суспільством завдання забезпечення прав і добробуту дітей, які постраждали від конфліктів. Актуальність дослідження теми полягає в необхідності забезпечення відповідності політики і практики міжнародним стандартам та правам людини.

Збройний конфлікт може мати тривалі та серйозні наслідки для психічного, фізичного і соціального розвитку дітей. Основні проблеми включають:

- **психологічні травми:** діти, які пережили насильство, втрату близьких та інші стресові ситуації, часто страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожності, депресії та інших психічних розладів.
- **фізичні травми:** поранення або хвороби, що виникають внаслідок конфлікту, можуть мати довгострокові наслідки для здоров'я дитини.
- **соціальна ізоляція:** втрата батьків і сімейного середовища може призвести до соціальної ізоляції та відсутності соціальних навичок, що є критичними для розвитку дитини.
- **втрата освіти:** конфлікти часто призводять до закриття шкіл і порушення освітнього процесу, що негативно позначається на навчальному та особистісному розвитку дітей.

Незважаючи на визнання важливості соціальної роботи з дітьми-сиротами, існує недостатня кількість розроблених і перевірених стратегій і методик. Часто існуючі програми не враховують специфічних потреб дітей, які пережили конфлікт, або є неадекватними до масштабів проблеми. Актуальність теми зумовлена необхідністю розробки нових підходів і моделей соціальної роботи, що відповідатимуть сучасним викликам.

Соціальна інтеграція дітей-сиріт є важливою не лише для самих дітей, але і для суспільства загалом. Втрата батьків та вразливе становище дітей може призвести до соціальної нестабільності і розширення соціальних проблем, таких як злочинність або бідність. Допомога таким дітям сприяє не лише їхньому особистому розвитку, але і стабільності суспільства в цілому.

Соціальна робота з дітьми-сиротами, які постраждали від збройного конфлікту, охоплює кілька ключових **аспектів**:

- психологічна підтримка,
- фізичне відновлення,
- освітня підтримка,
- соціальна інтеграція,
- захист прав дітей.

Психологічна підтримка дітей-сиріт, постраждалих внаслідок війни – це надання психотерапевтичної допомоги, створення умов для висловлення емоцій та переживань, а також підтримка в процесі реабілітації є критично важливими. Це може включати індивідуальні та групові сеанси терапії, арт-терапію та інші методи.

Забезпечення медичної допомоги для лікування фізичних травм та хвороб, а також поліпшення умов життя через надання основних потреб – їжі, одягу, житла, включатиме **фізичне відновлення** таких дітей.

Освітня підтримка дітей-сиріт в період збройного конфлікту буде заключатися в розробці і реалізації програм для забезпечення доступу до освіти, включаючи відновлення навчального процесу та інтеграцію в освітні системи. Цей аспект також може включати допомогу в отриманні професійної освіти і навичок.

Соціальна інтеграція дітей-сиріт, які постраждали від воєнних дій, це ключовий аспект саме соціальної роботи з ними, що буде забезпечуватись через допомогу в соціалізації та інтеграції в суспільство завдяки їх участі у громадських заходах, програмах соціальної адаптації та підтримка розвитку соціальних навичок.

Особливою складовою роботи відмічаємо **захист прав дітей**, що полягатиме в забезпеченні того, щоб права таких дітей були захищені та дотримувалися, включаючи право на сімейне виховання, освіту, медичну допомогу та безпеку.

Маючи розуміння спектру проблем, вбачаємо за необхідне виділити наступні **стратегії та підходи в соціальній роботі** з окресленою категорією населення:

1. **індивідуалізований підхід:** врахування індивідуальних потреб і травм кожної дитини; розробка персоналізованих планів реабілітації та підтримки.
2. **співпраця з іншими організаціями:** співпраця з урядовими і неурядовими організаціями, міжнародними агентствами та громадами для забезпечення комплексної допомоги.
3. **використання місцевих ресурсів:** залучення ресурсів і можливостей, що надаються місцевими громадами, для забезпечення підтримки й інтеграції дітей.
4. **навчання та підготовка соціальних працівників:** постійне навчання фахівців із соціальної роботи та соціальних працівників щодо ознайомлення та вивчення кола специфічних потреб дітей, постраждалих від конфліктів, а також знайомство та розроблення новітніх методів роботи з такими дітьми.

Висновки. Соціальна робота з дітьми-сиротами, постраждалими від збройного конфлікту, є складною і багатогранною задачею, яка потребує комплексного і чутливого підходу. Основні аспекти такої роботи включають психологічну, фізичну і соціальну підтримку, а також забезпечення прав і можливостей для повноцінного розвитку дитини. Важливо враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, співпрацювати з різними організаціями та активно залучати місцеві ресурси. Лише таким чином можна забезпечити ефективну підтримку та допомогти дітям відновити своє життя і інтегруватися в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дудко А.В. Хлівнюк Т.П. Основні напрями соціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Матеріали до 78-ї студентської наукової конференції: матеріали наук.–практ. конф. (Одеса, 2 червня 2022 р.). Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2022. С. 189-192.
2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А.В. Аносова, О.В. Безпалько, Т.П. Цюман та ін. / За заг.ред.: Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. К.: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
3. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків: ХНПУ, 2017р. 28с.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Швець Т.М.

УДК 94(477.7):316.4"19"

Абрамов Ю.Ю.

СОЦІАЛЬНІ НАСТРОЇ ТА ОБСТАВИНИ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проведено дослідження настроїв населення України на початку ХХ ст. Аналіз чинників, що впливали на зміну соціальних настроїв на передодні, та під час визвольних змагань 1917-1921 років. Акцентовується увага

на тому, як жителі півдня України, із їх соціальним та етнічним різноманіттям ставились до назріваючої ідеї української державності, а отже і впливали на процеси творення нового українського суспільства.

Ключові слова: Південь України, національне різноманіття, місто, село.

The article examines the attitudes of the population of Ukraine at the beginning of the 20th century. Analysis of factors that influenced the change of social attitudes on the eve and during the liberation struggles of 1917-1921. Attention is focused on how the residents of the south of Ukraine, with their class and national diversity, reacted to the emerging idea of Ukrainian statehood, and therefore influenced the processes of creating a new Ukrainian society.

Key words: Southern Ukraine, national diversity, city, village.

Перш за все мова піде про соціальні настрої півдня України на передодні революції 1917-го року, для того щоб зрозуміти яку роль ці загальні тенденції зіграли в процесах становлення української держави та розвитку альтернативних із нею проектах політичних та/або державних утворень, що базувались так чи інакше, на основі процесів націотворення та національної самоідентифікації.

Південь України як регіон був досить різноманітним з точки зору національного складу, з переважно сільським або робітничим класом населення. І на тлі важливих геополітичних перетворень, наростанням економічної кризи та загальним підвищенням важливості питання національної самоідентичності, загальні соціальні настрої населення так само були досить різноманітними та контроверсійними.

Якщо розглядати класову та соціальну нерівність, то можна сказати наступне. Оскільки різні верстви населення, так само як і зараз, мали різну фінансову спроможність, різну освіту а отже і різні соціальні потреби, то і їх територіальні настрої відрізнялись в залежності від їх потреб. Так місцева багатонаціональна буржуазія, інтелігенція та, безпосередньо міське населення, що мали та користувались більшою кількістю благ сучасного світу, ніж селяни, перш за все думали про власне благополуччя. А отже, і в пріоритет для себе ставили ту політичну силу яка обіцяла більше вигоди, а ідеологічна складова відходила на більш другорядну роль. Їх зацікавленість у збереженні власних статків та їх примноженню перепліталась із покращенням регіонального економічного становища. Так міські думи і земства вимагали для себе і свого регіону ширших повноважень [1].

Але варто зрозуміти, що якщо така тема як територіальні питання була важливою для можновладців, а також трохи для містян, то селяни не проявляли до цього великої зацікавленості. При цьому саме населення сіл складало більшість населення губерній. Причин для цього можна привести багато, це і тотальна неосвіченість селян, і величезні розбіжності в національному складі міст та сіл, через що виникали розбіжності менталітету, а отже і загальна недовіра жителів сіл до усього, в тому числі ідей та гасел, що йдуть від міста.

На це протиставлення місто-село, в своїх дослідженнях також вказує М. Кавун [2].

Для селян були куди важливішими такі насущні питання як вирішення їх місцевих земельних суперечок, та дотримання їх прав та свобод, без постійних реквізицій їх майна і продовольства. Наприклад, як згадується в книзі «Стежками холодноярськими» 1973 року випуску, авторства Дорошенко М.І., коли майбутній відомий головний отаман Херсонщини і Таврії прибуває в село Цибулів для організації повстання проти гетьманату П. Скоропадського, основним мотивом для вступу селян є радикальне вирішення земельного питання. Автор не згадує конкретні гасла, але посилається на незадоволення селян, як молодих так і колишніх вояк, тим фактом що за часів Держави Скоропадського, в них відібрали землю, що вони попередньо прямуючи за гаслами більшовиків «Земля селянам без викупу», перерозподілили. Акцентується увага на важливості саме земельного питання. І саме на небажанні селян бути рабською силою на панських землях в заплямованій подібними акціями державі, яку будував Скоропадський, заклики Григор'єва спрацювали і дали надзвичайний результат, оскільки тільки з цього села майбутній отаман і його заступник Ю. Тютюник вивели до трьох сотень озброєних та дисциплінованих вояк [3].

Окрім класового розподілу, що вносив свої корективи в загальні соціальні настрої, не менш важливим були погляди на геополітичну ситуацію, що склалась, серед представників національних меншин, які в деяких конкретних регіонах, на кшталт великих міст півдня, складали більшість населення, посуваючи українців подекуди навіть не на друге, а на третє місце за кількістю. Зараз варто розглянути основні соціальні настрої хоча б двох основних національних меншин півдня - росіян та євреїв.

Загалом за національним складом перш за все переважало українське населення, що і робило цей регіон перш за все україноцентричним. Етнічний склад населення півдня України станом на 1914 рік, згідно розрахунків С.Рудницького, що за базу брав перепис населення в Російській імперії 1897 року, показує що серед трьох основних губерній півдня України, Катеринославської, Херсонської та Таврійської, більшість – 56,7% за українцями, 21,2% за росіянами, ще 7,4% за євреями, ну і решта 14,7 – це інші національності [4].

Як і завжди, основний спротив щодо розвитку усього пов'язаного із Україною, та основними противниками української державності, виступала російська діаспора. І саме ця діаспора була найпоширенішою в крупних містах півдня України. Це ж підтверджується як загалом менш активною підтримкою українських партій та українського руху на півдні, в порівнянні з іншими регіонами України, так результатами голосувань в містах України. Так в Одесі, із 28,5 тисяч виборців, на виборах до Всеросійських Установчих зборів перше місце зайняв список єврейського блоку, друге – більшовики, а третє – українські соціал-демократи. По Херсонському виборчому округу українські партії (есери

та соціал-демократи) отримали 35,4 тис. голосів й зайняли третє місце, поступившись більшовикам та кадетам [5].

Єврейська спільнота також зустрічала невідому для себе ідею українізації та відродження України, без великого ентузіазму, сприймаючи це або байдуже, або негативно [6].

Не варто забувати і про зросійщене єврейське населення, що за словами М. Ковалевського виступили за концепцію "єдиної та неподільної Росії", але все ж прагнули її демократизації, а це все звісно вкрай розбігалось із ідеями про самостійність України в межах національно-визвольних змагань [7].

Отже, ми бачимо багато національності регіону, його класову та соціальну нерівність. Бачимо напруженість та радикалізацію цілих верств населення. І подальше вивчення цих явищ, їх взаємозв'язок, можуть допомогти не тільки реконструювати більш чітку картину півдня України зразка початку XX ст., а і допоможуть іншим дослідникам у вивченні провідних суспільно-політичних течій цього регіону, розкриваючи багатогранність цього питання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орлицький С.С. Південно-Російська республіка. Історичний вісник. 1907. №7. С. 875-901.
2. Кавун М. Шляхи розвитку міст Півдня України кінця XVIII – першої половини XIX ст. (На матеріалах Катеринослава). Питання аграрної історії України та Росії : матеріали четвертих наукових читань, присвячених пам'яті Д.Л. Пойди, Дніпропетровський національний університет. м. Дніпропетровськ, 2002. С. 79–85.
3. Матеріали про політичну та економічну боротьбу робітничого класу і селянства Херсонщини в 1917 году. Державний архів Херсонської області (Херсонський обл. держ. архів). Ф.Р. 3264. Оп. 2. Спр. 1. С. 47.
4. Чаріков І. Антисемітизм та погроми в Україні 1917–1918 гг. видання накладом автора, 1923. С. 335.
5. Ковалевський М. При джерелах боротьби: Спомини, враження, рефлексії. Інсбрук, 1960. С. 717.
6. Рудницький С. Огляд національної території України. Львів : Світ, 1994. С. 142.
7. Дорошенко М. Стежками холодноярськими. Філадельфія : Накладом автора, 1973. С. 220.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор Водотика С.Г.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ

У статті визначено основні шляхи підвищення рівня емоційного інтелекту вимушених мігрантів. Окреслено стратегії покращення емоційного стану та психічного благополуччя вимушених переселенців.

Ключові слова: емоційний інтелект, вимушені мігранти, саморегуляція, самосвідомість, емпатія, арт-терапія.

The article outlines the main ways to enhance the emotional intelligence of forced migrants. It defines strategies for improving the emotional and mental well-being of forced migrants.

Key words: emotional intelligence, forced migrants, self-regulation, self-awareness, empathy, art therapy.

Поняття «емоційний інтелект» вперше було використано в 90-х роках ХХ століття. Дослідженням емоційного інтелекту займалися Р. Бар-Он, Д. Карузо, ДжМейер, П. Селовей, серед вітчизняних психологів можна виділити С. Дерев'янку, Е. Носенко, Н. Ковригу.

Емоційний інтелект – це вміння розуміти, розпізнавати власні емоційні стани, керувати ними, а також здатність управляти емоціями інших людей.

На думку американського психолога Деніела Гоулмана, чия книга «Emotional Intelligence» набула значної популярності, емоційний інтелект включає низку компонентів, які у взаємодії допомагають управляти особистим емоційним станом. До цих компонентів належить самосвідомість як здатність розпізнавати власні емоції, розуміти їхній вплив на мислення та вчинки. Важливою є саморегуляція, яка дає можливість направляти емоції у позитивний напрямок, сприяє уникненню стресу та імпульсивних реакцій. Мотивація є одним із компонентів, який допомагає долати труднощі та досягати цілей. Не менш важливою складовою емоційного інтелекту є емпатія – здатність відчувати емоції оточуючих, співпереживати. Д. Гоулман вважав, що соціальні навички, як-от: підтримка стосунків, співпраця, вміння вирішувати конфлікти теж суттєво підвищують емоційний інтелект.

Дослідження емоційного інтелекту є одним з найпоширеніших у сучасній психології, але недостатньо вивченими є адаптаційна та стресозахисна функції в умовах життєвої кризи [4, с. 50].

Мета статті – здійснити аналіз шляхів підвищення рівня емоційного інтелекту вимушених мігрантів.

Виклад основного матеріалу. Упродовж повномасштабного вторгнення ми спостерігаємо значний ріст міграції українців. Збільшення кількості переміщених осіб є серйозною проблемою не тільки для приймаючої сторони,

а й для самих переселенців. Розлука з рідними, втрата житла, фінансові проблеми, примарне майбутнє - усі ці фактори є травмуючими і призводять до стресу. Недостатність ресурсів, соціальної підтримки, відсутність можливості працевлаштуватися або отримати освіту ускладнюють процес адаптації. Як наслідок - тривожність, депресія, посттравматичний стресовий розлад.

В Україні та закордоном за сприяння міжнародних організацій, місцевої влади, волонтерів, психологів, юристів створено осередки, де вимушені мігранти можуть отримати гуманітарну, юридичну та психологічну допомогу. Проводиться значна робота щодо стабілізації та покращення емоційного стану вимушених мігрантів.

Емоційний інтелект має важливий інтегральний характер, який реалізується у здібностях виокремлювати емоційний підтекст, щоб сприяти за допомогою позитивних емоцій успішній діяльності та долати негативні емоції, які заважають досягти успіху[2, с. 36].

Прояв емоційного інтелекту в когнітивній (емоційне самопочуття), емоційній (уявлення про себе та інших) та поведінковій(комунікативна поведінка) сферах пришвидшує соціально-психологічну адаптацію особистості[1, с. 49].

Можна окреслити певні шляхи підвищення рівня емоційного інтелекту, які є дієвими та помічними.

Запровадження та реалізація освітніх програми, зокрема курсів з подолання стресових станів, тренінгів для покращення саморегуляції, підвищення самосвідомості осіб знижують ризик виникнення депресії та тривоги. Розвиток нових навичок допомагає відволіктися від стресу, пов'язаного зі зміною місця проживання. Успішні досягнення підвищують самооцінку та самоповагу переміщених осіб.

Дієвими є творчі методи та арт-терапевтичні техніки, які дозволяють виражати свої емоції через малювання, ліплення, валяння, мандалотерапію, створення колажів та ін. Творчий процес має розслаблюючий ефект та поліпшує загальне психологічне благополуччя. Арт-терапія може сприяти розвитку вербальної та невербальної комунікації. Працюючи в групі, учасники діляться враженнями, обговорюють роботи, в цілому групові сесії створюють відчуття спільноти і підтримки.

Важливою складовою є психологічне консультування. Це може бути як індивідуальна терапія, на якій разом з психологом розробляється персоналізована стратегія саморегуляції, так і групова терапія, під час якої внутрішньо переміщені особи зможуть працювати з психологом та комунікувати з людьми, що мають подібний досвід, надавати підтримку один одному.

Вагомим методом підвищення рівня емоційного інтелекту є розвиток самосвідомості шляхом медитацій та майндфулнеса. Доведено, що практики усвідомленості допомагають керувати емоціями. Крім того, можна запропонувати вести щоденник емоцій для відстеження, аналізу емоційного стану та реакцій на ті чи інші впливи.

Навчання саморегуляції теж впливає на стан емоційного інтелекту. Вправи на дихання, йога, м'язова релаксація, фізична активність можуть суттєво знижувати стрес та регулювати емоції. Також для підтримки емоційного балансу корисним є застосування когнітивно-поведінкових технік. Важливо допомогти змінити негативні стереотипи мислення на позитивні, щоб мати можливість рухатись далі, розвиватись, змінюватись.

Волонтерство може мати значний вплив на покращення емоційного інтелекту вимушених мігрантів. Взаємодія з іншими людьми сприяє розвитку спілкування та співпраці. Волонтерство дає можливість знайти нові цілі, задоволення від власних досягнень.

Емпатія відіграє вирішальну роль у покращенні емоційного інтелекту переміщених осіб. Вона може полегшити проживання травми та допомогти людям відчувати, що їх побачили, почули та прийняли їхній досвід, що зрештою сприяє їхньому емоційному зціленню та стійкості.

Необхідною для переміщених осіб є підтримка спільнот та соціальних служб. Забезпечення можливості для спілкування та розвитку стосунків з іншими людьми шляхом створення груп підтримки допомагає покращити самопочуття, дає можливість ділитися переживаннями, пережитим досвідом, отримувати допомогу в складних ситуаціях.

Емоційний інтелект проявляється у емоційній, когнітивній та поведінковій сферах соціально-психологічної адаптації особистості

Висновки. Поєднання перелічених підходів може створити комплексну підтримку для переміщених осіб, допомагаючи підвищити рівень емоційного інтелекту, що у свою чергу є важливим кроком для швидкої адаптації та покращення загальної якості життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грисенко Н.В., Фролова Н.В. Роль емоційного інтелекту в успішному подоланні життєвої кризи у внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 1. Том 1. С. 49-57.
2. Дерев'янка С. П. Феноменологія емоційного інтелекту: навч.-метод. посібник. Чернігів, 2016. 312 с.
3. Носенко Е. Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ. Вища школа. 2003. 159 с.
4. Путінцев А.В., Пащенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Журнал "Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики"* 2018. №9. С. 110-119.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

РЕГІОНАЛЬНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПІДЗЕМЕЛЬ І КАТАКОМБ ХЕРСОНА У ХІХ – ПОЧАТКУ ХХСТ.

Стаття присвячена дослідженню дореволюційних джерел з історії підземель і катакомб Херсона наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. У місцевій періодичній пресі залишилось багато задокументованих згадок про їхнє місцезнаходження. Це цінне джерело відомості за допомогою якого можна визначити місця входу у підземелля і катакомби. У статті зроблена спроба систематизувати, типологізувати та класифікувати підземні приміщення Херсона оскільки це важливий крок до їхнього подальшого знаходження та дослідження з метою розкрити невідомі сторінки історії нашого міста.

Ключові слова: Південь України, регіональна преса, Херсон, підземелля, катакомби.

The article is devoted to the study of pre-revolutionary sources on the history of dungeons and catacombs of Kherson in the late nineteenth and early twentieth centuries. This is a valuable source of information that can be used to determine the places of entrance to dungeons and catacombs. The article attempts to systematize, typologize, and classify the underground premises of Kherson as it is an important step towards their further discovery and research in order to reveal unknown pages of the history of our city.

Key words: South of Ukraine, regional press, Kherson, dungeons, catacombs.

Досліджуючи історичне минуле, необхідно пам'ятати про важливість збереження культурної спадщини як на загальнонаціональному, так і на регіональному і місцевому рівні. Важливим є також і дослідження тих чинників, які впливали на формування культурно-історичної та археологічної спадщини для нашого міста – Херсона. Ці аспекти визначають **актуальність** обраної теми дослідження.

Серед краєзнавчих досліджень Херсона вийшло багато праць, але головним чином тематика обмежується історією Херсонщини, соціально-економічним розвитком, історією місцевого самоврядування. Проте, тематиці з досліджень підземель і катакомб приділено пропорційно мало уваги. Так, наприклад, у статті Є. Сінкевича [11] розкривається зміст тем, які цікавлять сучасних краєзнавців, серед яких можна виділити дослідження з історико-культурної спадщини, що обмежуються поверхневою характеристикою старих будинків і вулиць міста. Водночас увага краєзнавців приділена вивченню історії Херсона під час революційних подій 1917–1921 рр., історією партизанського руху під час Другої світової війни тощо. Проте, місцеві краєзнавці у своїх працях обходили увагою дослідження підземель та катакомб Херсону.

Протягом 2000–2021 рр. в Херсоні випускались цікаві довідники, присвячені історико-культурній спадщині міста, проте вони обмежувались формуванням головних туристичних маршрутів у місті і вглиб історії не занурювались [5; 12; 13; 6; 7].

Певні напрацювання щодо дослідження підземель Херсона можна знайти тільки в періодичній пресі, здебільшого, популярного характеру.

Так, наприклад, у статті Олександра Захарова була спроба вивчити історію створення та розвитку підземель і катакомб. Відмічалось, що на початку ХХ ст. підземні ходи влаштував князь Потьомкін на початку будівництва міста для «потайних і безпечних спостережень за іноземними суднами, які прибували з моря» [3].

Але це питання залишається відкритим донині і потребує додаткового вивчення.

За радянської доби відомо, що деякі старожили часто називали останки херсонської фортеці турецькими [3]. Проте, будівельники залишаються досі невідомими.

Водночас, відомо, що наприкінці ХІХ ст. за повідомленнями газети «Херсонские губернские ведомости» у 1896 р. міська дума Херсона намагалася боротися з копаками підвалів виданням постанов, які безумовно забороняли домовласникам і орендарям будинків рити підземні «міни» або робити розгалуження льохів далі межі власного володіння [8, с. 2].

У перших роках ХХ ст. велика кількість підземель була облаштована під винними і пивними заводами історичної частини Херсона. За повідомленнями газети «Юг»: *«...Це були приміщення в кілька поверхів, що займали досить велику площу. Утримувач бакалійно-винної торгівлі на Привозі Черепакін, затіваючи перебудову будинку... і маючи намір у цьому будинку влаштувати склади для вина, копає досить глибокі міни, які йдуть під сусідній будинок г. Сінані та під тротуари на вулиці. Щоб не повторилася історія провалів у будинку Бенювца, звертаємо увагу, кого слід, на цю обставину завчасно. Тим паче, що на роботах ми не помітили ні архітектора, ні будь-кого іншого з компетентних осіб»* [10, с. 2].

Місцеві мешканці довго не змусили себе чекати і писали багато листів до редакцій місцевих газет про знахідки входів до підземель і катакомб Херсона. Наприклад, І. Корбуль писав так в редакцію газети «Юг»: *«Щодо питання про підземний хід у Херсоні, я не можу розділити думку старожила П-ло..., що існуючий підземний хід відноситься до часів князя Потьомкіна і спорудженої ним фортеці. Підземний хід цей, як я вважаю, належить ще до стародавнього світу; такі ж ходи існують по річці Дніпру на правій херсонській стороні в маєтку Фальц-Фейна - Гаврилівці, Бізюці, Бізюці, Гаврилівці, Бізюківському монастирі і ще, здається, у маєтку п. Бірюкова»* [2, с. 2].

Водночас газета «Южные ведомости» надрукувала таку статтю про знахідки стародавніх пам'ятників: *«В Херсоні на розі вул. Панкратівської і Дворянської внаслідок обвалу мостової знайдені підземні ходи у вигляді галерей»* [4, с. 3].

З досліджень та публікацій минулого століття, всі існуючі підземелля Херсона можна розділити на 4 основні типи:

- 1) **підвали (законні та саморобні)**, ще вони відомі під назвою «міни»;
- 2) **підвали військові** – мали оборонне значення;
- 3) **індустріальні підземелля** – були побудовані під винними і пивними заводами Херсона ;
- 4) **катакомби** Херсона, створені за часів Другої Світової війни жителями міста, які ховалися в них від облав німців і поліцаїв.

Аналізуючи відомі факти, історичні матеріали та розповіді старожилів, херсонські краєзнавці склали класифікацію цих підземних споруд. У Херсоні їх найчастіше називали мінами – за аналогією з мінними галереями, використовуваними в XIX ст. й раніше під час облоги та оборони фортець. Найбільше мін було в центрі міста. Вони являли собою підземні тунелі, які виходили з підвалів за межі будівель і були складськими приміщеннями для різних товарів або продовольства. Ці міни завдяки системі вентиляції мали постійний сухий клімат, необхідний для тривалого зберігання харчових продуктів.

Ця тема широко висвітлювалась херсонською місцевою пресою. Газета «День» у 1901 р. розмістила на своїх сторінках таку публікацію: *«На розі Воронцовської та Суворовської вул. проти д. Фельдзера 16 березня о 12 год. Дня стався обвал бруківки, внаслідок міни, що йде вздовж Суворовської. Міна має значні розміри і масу розгалужень. Г. поліцмейстером зроблено розпорядження про припинення їзди цією вулицею і повідомлено міській управі про висилку робітників для виправлення обвалу»* [1, с. 2].

Цю тему продовжила газета «Новаязаря» у 1919 р., опублікувавши статтю про новий обвал, який дав можливість виявити нову катакомбу: *«Перед будівлею Європейського готелю внаслідок учораїньої зливи утворився величезний провал, який захопив частину тротуару і бруківки біля під'їзду готелю. Пожежна команда викачувала воду протягом понад години. Унаслідок провалу будівля готелю дала в кількох місцях незначні тріщини»* [9, с. 2].

У цілому, попри значну зацікавленість цією темою в дореволюційну добу, нажаль, в наш час робиться дуже мало для дослідження підземель і катакомб під Херсоном. Ті не дуже часті дослідження, які робились за останні 10–20 років місцевими краєзнавцями, дигерами чи просто шукачами пригод, не покладені в жодні структурні вивчення, аналізи, статті чи публікації.

Однак, попри мізерність фактичного матеріалу, можна впевнено стверджувати, що під Херсоном немає загальної системи підземних ходів на кшталт одеських катакомб, що поєднують різні історичні райони міста. Херсонські підземелля є локальними спорудами господарського або військового призначення. Входи в них засипані, а місця розташування достовірно невідомі.

Таким чином, можна зробити висновок, що регіональна преса є дуже важливим джерелом з історії вивчення підземель і катакомб під Херсоном. За аналізом матеріалів місцевої преси можна знайти входи і виходи з херсонських

підземель. Водночас, маємо можливість розробити типологізацію і класифікацію підземних приміщень міста, зробити приблизні розрахунки їхніх розмірів і прослідкувати реакцію місцевої влади щодо врегулювання відносин у сфері підземного життя міста, яке внесло помітний відтінок у життя на локальному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Из-за бесконтрольного рытья часто происходили обвалы. *День*. 1901. С. 2.
2. Корбуль И. Письма в редакцию. *Юг*. 1908. С. 2.
3. Захаров А. Подземный Херсон – тайна многих поколений. *Гривна*. 2018. Електронний ресурс. Режим доступу: Подземный Херсон – тайна многих поколений -grivna.
4. Находки древних памятников. *Южные ведомости*. 04 мая 1913 г. С. 3.
5. *Пам'ятки архітектури й містобудування України*: Довідник Державного реєстру національного культурного надбання. Київ: Техніка, 2000. С. 250–251.
6. **Пиворович В.Б.** *Херсон и его жители в фотографиях, портретах, документах*. Херсон, 2011. 300 с.
7. Пиворовия В.Б., Дяченко С. *Улицы старого Херсона*. Херсон: ЧП Вирлич. 2002. 196 с.
8. Постановления Городской Думы. *Херсонские губернские ведомости*. 1896. С.2.
9. Про херсонские катакомбы. *Новая заря*. 1919. С. 2.
10. Про херсонские катакомбы. *Юг*. 1902. С. 2.
11. **Сінкевич Є.** Краєзнавці досліджують історію Херсонщини. *Краєзнавство*. 2013. № 2. С. 220-221.
12. **Херсон**. *Полный путеводитель по городу: маршруты, интерес. Факты, советы путешественнику* / авт.-сост. Ю. Мазунова, О.В. Алеферко, Л. Косенко; науч. Ред. С. Дяченко; фот. С.А. Алеферко, Д. Жильцов, Н. Стрекаловский. Херсон : Наддніпряночка, 2013. 139 с.
13. *Херсонщина талантами багата*/ Упр. Культури і туризму, Обл. центр нар. Творчості; ред. Н. Вигоднер; дизайнер В. Кулакова. Херсон: Наддніпряночка, 2009. 19 с.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор Черемісін О.В.

УДК [159.922+316.77-053.6]:004.77

Білошицька Х.Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У статті аналізуються психологічні аспекти спілкування підлітків у соціальних мережах, зокрема, особливості їхньої самопрезентації та вплив цього процесу на формування особистості. Розглянуто відмінності у поведінці підлітків залежно від статі та типові стратегії управління враженнями. Також досліджено загрози соціальних мереж та їхній вплив на психологічний розвиток підлітків.

Ключові слова: підлітки, соціальні мережі, самопрезентація, психологічний розвиток, управління враженнями.

The article analyzes the psychological aspects of adolescents' communication in social networks, focusing on their self-presentation and how it impacts personality development. It examines gender-based differences in behavior and common impression management strategies used by adolescents. Additionally, the risks posed by social media and their influence on the psychological development of teenagers are explored.

Key words: adolescents, social networks, self-presentation, psychological development, impression management.

Актуальність дослідження. На сьогодні соціальні мережі стали важливим простором для самовираження, комунікації та самопрезентації молоді, що суттєво впливає на їх емоційний, когнітивний та соціальний розвиток. Важливим є те, що підлітки використовують соцмережі як платформу для пошуку підтримки, створення свого іміджу та вирішення вікових психологічних завдань, таких як пошук власної ідентичності. Однак поряд із позитивними можливостями, соціальні мережі створюють ризики для підліткової психіки, як-от формування залежності, розвиток проблем зі сприйняттям себе, а також негативні впливи кібербулінгу. Ці фактори роблять необхідним глибоке розуміння того, як саме підлітки взаємодіють у віртуальному просторі, які психологічні процеси визначають їх поведінку у мережах [3, с. 52]. Таким чином, дослідження цих аспектів є важливим для розробки рекомендацій щодо безпечного використання соцмереж підлітками та підтримки їх здорового психологічного розвитку, що й актуалізує заявлену тему статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальні психологічні дослідження феномену самопрезентації особистості, його структури та компонентів, представлені в працях І. Гоффмана, Е.Джонса, О. В. Зінченко, А. Х. Коброслі. Вплив комунікації в соціальних мережах на психологічні особливості підлітка досліджували З. О. Панькіна, Л. М., Небога Д. Ю.Москалюк, С. І. Хорунжий та інші.

Виклад основного матеріалу. Підлітки вже давно стали активними користувачами соціальних мереж, і цей факт нікого не дивує. Найпопулярнішими платформами серед українських підлітків є такі соціальні мережі, як Instagram, Tik Tok, Facebook, а також Telegram. Вони активно використовують ці платформи для спілкування, розваг, самовираження та отримання інформації. Однак не слід забувати, що підлітковий вік – це період формування особистості, який супроводжується емоційною нестабільністю та високою вразливістю. Підлітки часто шукають підтвердження своєї цінності через соціальні мережі, де їхня самосвідомість і самооцінка можуть залежати від реакцій оточуючих. Це може як сприяти їхньому розвитку, так і створювати ризики для психічного здоров'я, зокрема через негативні коментарі або порівняння з ідеалізованими образами. Тому для кращого розуміння психологічних особливостей спілкування підлітків у соціальних мережах

важливо враховувати ці аспекти, щоб сприяти позитивному досвіду онлайн-комунікації і мінімізувати потенційні ризики.

Дослідження показують, що підлітки, які є активними користувачами, проводячи більше двох годин на добу у соцмережах, частіше скаржаться на психічне здоров'я, включаючи психологічні розлади (прояви тривоги та депресії) [2]. Відомо, що деякі підлітки з проблемами самооцінки та відсутністю стійких контактів у житті створюють акаунти вигаданих осіб, приховують власний вік, стать та будь-який інший аспект ідентичності. Таким чином, вони отримують можливість втечі від «реального» суспільства та проявляють себе в віртуальному просторі, де можуть заручитися підтримкою однодумців. Така поведінка допомагає позбутися відчуття самотності, але по суті не вирішує актуальної проблеми.

Психологічні аспекти спілкування підлітків у соціальних мережах розкривають глибокий вплив віртуального середовища на формування їхньої самосвідомості, комунікативних навичок та емоційного стану. Важливо розуміти, що у період підліткового віку відбувається активне становлення особистості, і соціальні мережі відіграють значну роль у цьому процесі.

Розглянемо пошук ідентичності, адже для підлітків соціальні мережі стають своєрідним «дзеркалом», через яке вони намагаються пізнати себе та презентувати свою особистість іншим. Вони створюють образи, експериментують із стилем, спілкуються з однолітками, що допомагає їм визначити свою ідентичність та отримати соціальне схвалення. Ця самопрезентація є важливим інструментом для формування уявлення про себе в контексті сприйняття іншими [1].

Також підлітки шукають соціальне підтвердження та визнання від своєї групи однолітків. Кількість «лайків», коментарів та підписок часто стає показником успіху й прийняття в соціумі. Це може мати як позитивний, так і негативний вплив: з одного боку, стимулює підлітків бути активними й творчими, з іншого – призводить до залежності від думки інших та стресу через бажання відповідати очікуванням.

Соціальні мережі часто виступають платформою для вираження емоцій, однак також можуть сприяти розвитку тривожності та депресії. Постійне порівняння з ідеалізованими образами, кібербулінг, а також тиск через необхідність бути активним у соцмережах можуть викликати у підлітків негативні емоції та знизити їхню самооцінку.

Отже, спілкування підлітків у соціальних мережах – це складний психологічний процес, який охоплює багато аспектів, від пошуку себе до взаємодії з оточенням та емоційного розвитку. Та не потрібно забувати, що соціальні мережі несуть із собою певні загрози, особливо для молодих користувачів, які ще не до кінця сформували свою особистість. На підлітків впливає значна кількість інформації, що може формувати нереалістичні очікування, комплекси та знижувати самооцінку. Зокрема, постійне порівняння з ідеалізованими образами зірок, блогерів та однолітків може викликати почуття незадоволення собою та власною зовнішністю [4, с. 328]. Звісно, дівчата

та хлопці по-різному проявляють себе в соціальних мережах. Дівчата більше схильні до емоційного самовираження, тоді як хлопці можуть використовувати соціальні платформи для демонстрації досягнень або статусу. Однак, незалежно від статі, підлітки ще знаходяться на стадії формування свого «Я», тому важливо бути обережними у взаємодії з віртуальним світом.

Висновки. Отже, досліджуючи психологічні аспекти спілкування підлітків у соціальних мережах, важливо розуміти, що цей процес глибоко пов'язаний із формуванням їхньої особистості та самооцінки. Соціальні мережі надають підліткам платформу для самопрезентації та взаємодії з іншими, проте цей віртуальний простір також несе значні ризики. Спілкування в мережах часто супроводжується бажанням отримати схвалення у вигляді лайків або коментарів, що може впливати на їх емоційний стан і мотивацію. Соціальні мережі можуть як сприяти розвитку комунікативних здібностей, так і викликати психологічні труднощі, такі як тривожність або відчуття ізольованості. Розуміння цих психологічних аспектів дозволяє краще усвідомлювати, як підлітки використовують соціальні мережі для самовираження і яким чином вони реагують на впливи зовнішнього середовища у віртуальному просторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зінченко О. В. Характеристика мотивів користування Інтернетом у підлітковому віці URL: <http://boOk.netZindex.php?p=achapter&bid=16570&chapter=1> (дата звернення: 13.09.2024)
2. Коброслі А. Х. Взаємозв'язок використання соціальних мереж з психологічним благополуччям підлітків. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2018. Том 23. Випуск 2 (48). С. 58-65
3. Сінельнікова Т. В. Психологічні особливості підлітків – активних користувачів соціальних мереж. *Наука і освіта*. №1. 2014. С. 50-55.
4. Столбов Д. Особливості Інтернет-діяльності сучасного підлітка. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2016. № 1 (12). С. 327-331.
5. Токарева Н.М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу: монографія. Кривий Ріг : ТОВ ВВП «Інтерсервіс». 2014. 312 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

УДК [159.923.5:613]:342(477)

Богданевич Г.П.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена огляду нормативно-правових документів України в сфері формування здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, система охорони здоров'я.

The article is devoted to the review of regulatory and legal documents of Ukraine in the field of forming a healthy lifestyle.

Keywords: health, healthy lifestyle, health care system.

Актуальною проблемою сьогодення виступає зберігати та покращувати здоров'я населення України, особливо молоді, що потребує впровадження дієвих стратегій.

Недостатня поінформованість громадян про важливість здорового способу життя, низький рівень культури профілактики захворювань, незадовільна екологічна ситуація та негативний вплив негативних поведінкових патернів, що включають куріння, споживання алкоголю і наркотичних засобів, створюють значні виклики.

До проблем додається недосконала система охорони здоров'я, яка часто не фокусується на профілактиці, а також обмежене фінансування та недостатня підтримка програм, спрямованих на розвиток здорових звичок у молоді. Брак єдиної державної стратегії щодо формування здорового способу життя посилює ситуацію.

Ситуацію погіршують соціально-економічні фактори, такі як збройний конфлікт у країні, низький рівень доходів, обмежений доступ до якісної медичної допомоги та відсутність належної інфраструктури для занять спортом. Формування здорового способу життя в Україні вимагає комплексного підходу та активної державної підтримки.

Серед науковців та дослідників, чиї праці присвячено вивченню законодавчої бази в сфері здорового способу життя, можна згадати

Балакіреву О. [7], Вакуленко О. [7], Співак М. [6], Яременко О. [7] та інших.

Українське законодавство в основному відповідає міжнародним стандартам у галузі політики щодо здоров'я, проте досі не прийнято спеціального державного документа, який би був зацікавлений у формуванні здорового способу життя, хоча певні кроки для розв'язання цієї проблеми вже зроблено.

Відповідні правові норми щодо здорового способу життя присутні в різних галузях законодавства, таких як охорона здоров'я, освіта, молодіжна політика, спорт, культура та туризм. Однак наразі багато програм, які фокусувалися на здоровому способі життя, а також на профілактиці наркоманії та ВІЛ/СНІДу, були зняті з контролю, і нові державні програми на їх заміну ще не були прийняті.

В Україні, відповідно до законодавства, підтримка здоров'я та здорового способу життя визначаються ключовими напрямками державної політики в сфері охорони здоров'я. Це передбачає багатосекторальний підхід із залученням держави, громади, неурядових організацій, як комерційних, так і некомерційних, а також окремих громадян.

Концепція здорового способу життя в Україні набула актуальності з початку 90-х років, що свідчить про розуміння важливості профілактичних заходів у системі охорони здоров'я. У цей період розроблено Комплексну програму профілактики захворювань і формування здорового способу життя, яка була затверджена постановою Ради Міністрів України від 7 грудня 1989 року № 305. Основою програми стали нові підходи, що передбачають акцент на профілактику захворювань, просвіту населення щодо здорового способу життя, а також інтеграцію соціальних, економічних та екологічних аспектів у охорону здоров'я. В умовах трансформації суспільства та економіки, концепція здорового способу життя стала важливою не лише для індивідуального здоров'я, але й для стабільності та розвитку суспільства в цілому. Програма була розрахована на виконання до 2000 року.

У процесі трансформації українського суспільства з'явилися інші законодавчі документи в цій сфері. Наприклад, Закон України «Про фізичну культуру і спорт», прийнятий у грудні 1993 року, визначав: держава забезпечує правові норми щодо захисту прав громадян у цій сфері, заохочує їх до здорового способу життя, розвиває спортивну інфраструктуру тощо. Інші закони також частково регулювали окремі аспекти здорового способу життя.

В українському суспільстві здоров'я людини вважається одним із найважливіших немайнових благ. Згідно зі статтею 3 Конституції України, здоров'я, поряд із життям, честю, гідністю, недоторканністю та безпекою, визнане однією з найвищих соціальних цінностей. Відповідно до статті 49 Конституції право на охорону здоров'я є невід'ємним правом кожної особи [4]. Статтею 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я, що є не менш важливим правовим документом після Конституції, саме здоров'я визначено станом повного і фізичного, і психічного, і соціального добробуту, а не тільки стан людини, яка не має захворювань чи фізичних дефектів.

Відсутність окремого законодавства у сфері здорового способу життя підкреслює важливість розробки нових нормативно-правових актів, які могли б консолідувати існуючі зусилля і забезпечити більш ефективну реалізацію політики у цій важливій сфері.

На даний час на законодавчому рівні необхідним вбачаємо проведення комплексного аналізу законодавчо-нормативного забезпечення стосовно впровадження здорового способу життя в Україні та розробити на державному рівні відповідну законодавчу базу щодо формування здорового способу життя, так як це дуже необхідно для нашого суспільства.

Дотримання здорового способу життя є обов'язком кожної людини. Це свідчить про соціальну відповідальність, яка включає в себе не тільки особисті зусилля, але й вплив на оточуючих. Таке формулювання може підвищити рівень свідомості та зацікавленості у здоровому способі життя в суспільстві. Держава може заохочувати здоровий спосіб життя через позитивні ініціативи, які не обмежують особисті права, а навпаки — підвищують обізнаність і пропагують соціальну відповідальність.

У державі існує низка нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення здорового способу життя. Основні з них включають:

- Конституція України у статті 49 надає право кожному на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. [4];
- Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" регулює відносини у сфері охорони здоров'я та визначає права та обов'язки громадян у цій галузі [1];
- Закон України "Про фізичну культуру і спорт" регламентує правові, організаційні та соціально-економічні аспекти розвитку фізичної культури і спорту [2];
- У статті 30 Закону України "Про освіту" підкреслюється значення створення сприятливих умов для фізичного розвитку та підтримки здоров'я учнів [3];
- Національна стратегія з контролю над тютюном до 2025 [5] року містить заходи, спрямовані на зниження поширеності куріння та захист здоров'я громадян від шкідливого впливу диму, що виділяється під час куріння.

Ці акти формують правову основу для забезпечення здорового способу життя в Україні, включаючи охорону здоров'я, фізичну культуру, санітарне та епідемічне благополуччя. Але слід зазначити, що всі ці документи не вирішують той спектр проблем, які наразі є у сфері здорового способу життя.

Отже, в окремих правових документах, які охоплюють різні аспекти охорони здоров'я, освіти, молодіжної роботи, спорту, культури та туризму, присутні відповідні правові норми, які відповідають міжнародним стандартам політики сприяння здоров'ю. Проте, окремий нормативний документ, спрямований на формування здорового способу життя в Україні, досі не був прийнятий, хоча певні кроки для вирішення цієї проблеми вже здійснено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
2. Закон України "Про фізичну культуру і спорт" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/JF1Z600B>.
3. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Національна стратегія з контролю над тютюном до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-kontroliu-zloiakisnykh-novoutvoren-na-period-do-2030-roku-ta-t20824>.
6. Співак М. В., Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2016. 536 с.
7. Яременко О., Балакірєва О., Вакуленко О. та ін. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи/ – Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 207с.

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.

СУБ'ЄКТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

У статті досліджено суб'єкти надання соціальних послуг в Україні та в територіальній громаді зокрема, надано їх класифікацію та описано повноваження.

Ключові слова: соціальні послуги, суб'єкти надання соціальних послуг, Реєстр надавачів соціальних послуг.

The article examines the subjects of the provision of social services in Ukraine and in the territorial community in particular, provides their classification and describes their powers.

Key words: social services, subjects of social service provision, Register of social service providers.

З 1 січня 2020 року набрав чинності оновлений Закон України «Про соціальні послуги», який запроваджує нову модель надання соціальних послуг. Ця модель зосереджується на формуванні ринку соціальних послуг, а також на підвищенні їхньої адресності та прозорості.

Процеси децентралізації в Україні значно змінили систему надання соціальних послуг. Постали запитання стосовно того, яким чином учасники системи повинні взаємодіяти в нових умовах, як оптимально розподілити повноваження між різними рівнями територіальних організацій під час надання послуг, а також як заохочувати розвиток ринку соціальних послуг, відповідно до європейських стандартів у сфері соціального забезпечення.

Вивченню актуальної системи надання соціальних послуг, її характеристик, а також процесу реформування цієї системи присвячено низку наукових досліджень вчених та науковців: Дубич К. [2], Нечосіна О. [4], Чусова О., Криницька І., Максименко К. та інші.

Українсько-російська війна принесла нові виклики для української держави в системі соціального захисту своїх громадян. Новими викликами для соціальної сфери стає поява нових соціальних груп, що потребують першочергової допомоги - переміщені особи; діти з сімей переміщених осіб; розлучені війною сім'ї; батьки, які втратили дітей; діти, постраждалі від військових дій; важкий психологічний стан громадян; житлові та майнові втрати; сексуальне насильство; убивства мирних мешканців; примусово вивезені особи, включаючи дітей.

Сьогодні система соціальних послуг повинна забезпечувати таку підтримку особам і соціальним групам, яка буде направлена на створення можливостей для автономного розв'язання особистих питань, відновлення

втрачених навичок і функцій, а також подолання або зменшення негативних наслідків обставин, які вони не можуть подолати власними силами.

Система надання соціальних послуг включає різноманітних учасників, які залучені на всіх етапах і взаємодіють, дотримуючись основних принципів: профілактична спрямованість; відповідність послуг потребам отримувачів; безперервність, послідовність і різноманітність послуг; забезпечення державних гарантій у сфері соціальних послуг і відкритості для різних ринків надавачів; однакові права, обов'язки та відповідальність постачальників соціальних послуг у державному та недержавному секторах [4].

Територіальна громада є соціальним середовищем для українських родин, і згідно з принципами децентралізації, вона перш за все відповідає за безпеку та соціальну підтримку кожного свого члена.

Налагодження ефективної взаємодії між суб'єктами є критично важливим для забезпечення якісного надання соціальних послуг. Це означає, що всі учасники (державні органи, недержавні організації, громада, соціальні працівники та інші) повинні активно співпрацювати, щоб уникнути дублювання зусиль і забезпечити більш цілісний підхід до вирішення соціальних проблем. Також важливе чітке правове регулювання соціального замовлення в сфері соціальних послуг з урахуванням сучасних вимог.

З 1 січня 2020 року вступило в силу нове законодавство, що регулює соціальні послуги, яке впровадило сучасну модель, орієнтовану на формування ринку цих послуг, а також на покращення їх адресності та прозорості. Варто зазначити, що цей закон встановлює єдині вимоги для всіх постачальників соціальних послуг, незалежно від їхньої форми власності — державної, комунальної чи недержавної [3].

До постачальників соціальних послуг у державному та комунальному секторах належать заклади, які надають різні соціальні послуги, такі як стаціонарні та реабілітаційні установи, тимчасові притулки, а також інші організації соціальної підтримки, включаючи спеціалізовані служби допомоги постраждалим від насильства в сім'ї та дискримінації за ознаками.

До надавачів соціальних послуг у цих секторах відносяться центри надання соціальних послуг, районні, міські, селищні та сільські соціальні служби, а також центри соціального обслуговування в громадах.

Встановлено, що надання соціальних послуг у недержавному секторі може бути отримано через механізми соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсів соціальних проєктів і програм. Згідно з точки зору законодавця, соціальне замовлення повинно реалізовуватися шляхом відшкодування постачальникам витрат на надані ними соціальні послуги. Закон також передбачає можливість надання соціальних послуг волонтерами, а також у службах зайнятості, установах охорони здоров'я, освітніх закладах, культурних організаціях тощо.

Учасники системи надання соціальних послуг, відповідно до статті 8 Закону України "Про соціальні послуги," зображені на рис.1 [3].

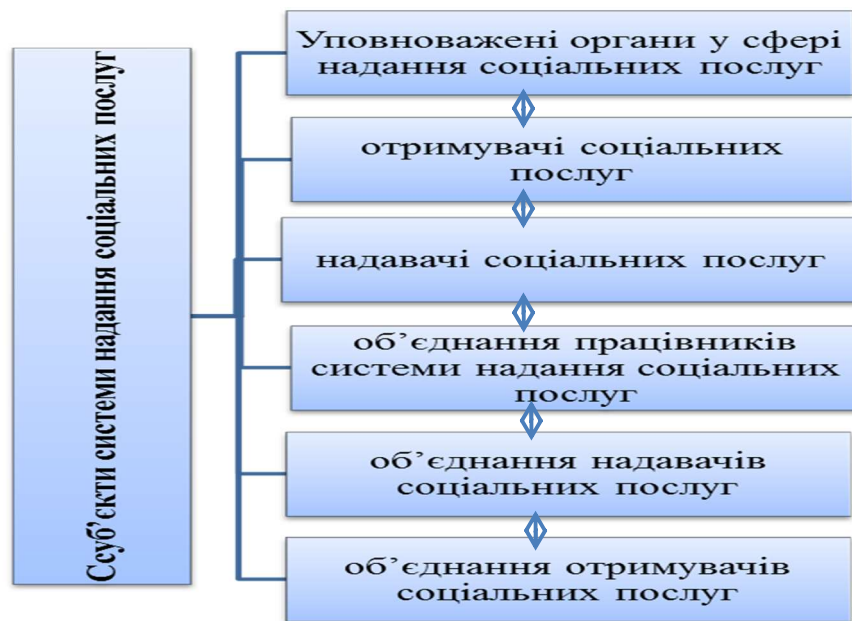

Рис.1. Суб'єкти надання соціальних послуг

В Україні структура соціального обслуговування за участю недержавних організацій переходить на початкову стадію розвитку і потребує подальшого вдосконалення для більш ефективного задоволення потреб населення. Її можна покращити шляхом впровадження нових механізмів взаємодії між державними та недержавними секторами, з використанням ресурсів та потенціалу місцевих недержавних організацій. До цих організацій входять підприємства, установи, громадські асоціації, благодійні та релігійні організації, фізичні особи-підприємці, а також фізичні особи, які надають послуги з обслуговування згідно з чинним законодавством, не займаючись при цьому підприємницькою діяльністю.

Можливе залучення волонтерів до процесу надання соціальних послуг, що може сприяти розширенню доступу та підвищенню ефективності цих послуг. Соціальні послуги можуть надаватися не лише в спеціалізованих організаціях, але й у різних закладах, таких як центри зайнятості, медичні установи, освітні заклади та культурні інституції.

Переваги нового законодавства — утворення комплексних установ, структурні або окремі (територіальні) підрозділи, що надають різноманітні соціальні послуги для різних категорій населення, що сприятиме подоланню відомчих бар'єрів на рівні територіальної громади.

Соціальні послуги повинні надаватися відповідно до принципів безбар'єрності, безперервності, послідовності та різноманітності для задоволення потреб різних вразливих груп населення територіальної громади. Для цього необхідно здійснювати планування, розвиток та надання соціальних послуг, враховуючи потреби місцевого населення.

Введення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг є важливим кроком у модернізації системи соціального обслуговування. Ця автоматизована система відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості та підзвітності у сфері надання соціальних послуг. Наразі функціональний

Реєстру, що охоплює надавачів соціальних послуг, доступних для всіх регіонів України. За інформацією Міністерства соціальної політики, в країні діє 3672 юридичних осіб, які надають соціальні послуги, та 3767 місць надання цих послуг [5].

Внесення до Реєстру дозволяє надавачам послуг працювати в рамках законодавства та мати право на фінансування, зокрема через соціальне замовлення. Для отримувачів це забезпечує цілеспрямоване надання послуг та утворення дублювання з боку різних надавачів.

Важливо відзначити, що процес надання соціальних послуг у громаді має циклічний характер: завершення одного етапу, за допомогою моніторингу та оцінки якості, слугує основою для розпочатку наступного. Це безперервний процес, який охоплює визначення потреб населення, планування та фінансування соціальних послуг, їх реалізація через мережу постачальників, а також безперервний моніторинг та оцінка якості з метою подальшого вдосконалення системи соціальних послуг.

У введенні в дію нової редакції Закону України «Про соціальні послуги» спостерігаються суттєві зміни в системі надання соціальних послуг, які мають важливі наслідки для розвитку соціального сектору. Новий закон відкриває можливості для розвитку та покращення системи соціальних послуг в Україні, проте його ефективність буде залежати від належної реалізації партнерства та моніторингу якості послуг.

Ефективна реалізація завдання із забезпечення якісних та доступних соціальних послуг, сьогодні є не лише пріоритетом державної соціальної політики, а й об'єктивною вимогою, яку можливо досягти на рівні територіальних громад шляхом розбудови мережі надавачів соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дубич К. В., Сучасна система надання соціальних послуг / К. В. Дубич. // Державне управління: удосконалення та розвиток? 2015. № 3. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_3_7.
2. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Закон України "Про соціальні послуги"/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
4. Нечосіна О. Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис» була підготовлена в рамках «Соціальні послуги в громадах – підтримка реформи соціальної політики в Україні. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/510/3._%D0%A4%D1%83%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B8_%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf
5. Реєстр надавачів соціальних послуг». Міністерство соціальної політики України, Офіційний веб-портал. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/reestr-nadavachiv-socialnih-poslug.html>.

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню організації соціального супроводу вихованців дитячих будинків в умовах військового стану; окреслено проблеми забезпечення дітей базовими потребами та психологічної підтримки, а також створення умов для їхнього подальшого розвитку, освіти, професійної реалізації та самостійного життя.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальні сироти, соціальна підтримка.

The article is devoted to the study of the organization of social support for children of orphanages under martial law; problems of providing children with basic needs and psychological support are outlined, as well as creating conditions for their further development, education, professional realization and independent life.

Key words: orphans, children deprived of parental care, social orphans, social support.

Постановка проблеми. В Україні сьогодні активно впроваджуються різні форми сімейного виховання, однак ситуація з дітьми, які опинилися без батьківського піклування, залишається складною. Статистика показує, що на сьогоднішній день у країні нараховується близько 70 тисяч дітей-сиріт та дітей, які з різних причин втратили батьківську опіку. Війна на сході України, що триває вже кілька років, лише погіршує цю ситуацію: через військові дії, обстріли та руйнування житлових будинків і соціальних об'єктів, кількість дітей, які потребують опіки, постійно зростає. За даними органів опіки та піклування, з початком військового конфлікту кількість дітей-сиріт зросла з 65 тисяч до 70 тисяч. Цей виклик ставить перед державою та суспільством важливе завдання – створити відповідні умови для виховання та соціальної адаптації цих дітей, а також належно підготувати різні форми сімейного виховання до прийняття таких дітей у свою систему [6].

У відповідь на цю кризу особливої актуальності набуває необхідність оптимізації використання всіх наявних ресурсів країни для забезпечення доступу цих дітей до соціального захисту, якісної освіти, медичної допомоги та соціальних послуг. Важливим елементом цього процесу є розробка та впровадження ефективних програм соціального супроводу сімейних форм виховання, що включає тісну співпрацю між державними органами, громадськими організаціями та волонтерами. Тільки за умов скоординованих дій можна досягти реальних змін у цій сфері та забезпечити гідне майбутнє для кожної дитини, яка потребує допомоги [4].

Дослідження даної теми має величезне значення через складність проблем, з якими стикаються діти, позбавлені батьківського піклування. У сучасному суспільстві необхідно забезпечити цим дітям належний рівень життя, умови для розвитку та соціальної інтеграції. Саме тому вивчення та розробка програм соціального супроводу для сімейних форм виховання є важливим кроком до створення справедливого та гуманного суспільства, в якому кожна дитина має рівні можливості для реалізації свого потенціалу і прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців активно займаються дослідженням різних аспектів проблематики, пов'язаної з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування. Серед таких науковців – В. Гопанчук, С. Індиченко, Л. Короткова, З. Ромовська, які зосереджували свою увагу на правових аспектах сімейного виховання та захисту дітей. Нормативно-правові та соціально-педагогічні аспекти захисту прав дітей-сиріт розглядалися у працях Н. Бутрин-Бока, О. Карпенка, О. Ноздріної, Ю. Черновалюк. Їхні дослідження включали також аналіз особливостей інтеграції дітей, позбавлених батьківського піклування, до суспільства [5].

Велика увага приділялася також проблемам навчання та виховання цієї категорії дітей. О. Безпалько, Л. Бережна, В. Гаврішко, А. Іванченко в своїх працях розглядали питання адаптації таких дітей в умовах освітнього процесу, а також соціального виховання дітей-сиріт. Ці питання стали предметом дослідження таких науковців, як К. Педь, А. Поляничко, Т. Шатохіна, В. Яковенко. Роль соціальних інститутів у вихованні дітей-сиріт також вивчалася в роботах І. Зверєвої, Н. Павлик, Ж. Петрочко тощо. Питання патронату як форми влаштування та виховання дітей досліджували такі вчені, як Я. Бордиян, Л. Міхеєва, С. Фурса, Л. Фуштейт.

Бібліографічний аналіз робіт, присвячених темі організації соціального супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, свідчить про те, що ця проблема є актуальною та багатовекторною, особливо в умовах сучасних соціально-політичних реалій України. Необхідність вивчення ефективних механізмів організації такої діяльності набуває особливої популярності, оскільки вона спрямована на досягнення соціального добробуту в суспільстві [2].

Зазначена проблематика вимагає вирішення низки суперечностей. Наприклад, існує необхідність балансування між пріоритетом сімейного виховання та державним втручанням у захист прав дітей-сиріт. Як знайти компроміс між інтересами сімей, які бажають виховувати дітей-сиріт, і державою, яка має забезпечувати захист цих дітей? Інша суперечність виникає між зусиллями соціальних педагогів і працівників, спрямованими на виховання та соціалізацію дітей-сиріт, та недостатньою підтримкою і ресурсами з боку державних установ. Нарешті, є розрив між ідеалами сімейного виховання та реаліями роботи соціальних педагогів і державних установ у сучасному суспільстві.

Постановка завдання. Основною метою даного дослідження є здійснення глибокого та всебічного аналізу особливостей організації соціального супроводу вихованців дитячого будинку в умовах військового стану. Війна, як надзвичайна ситуація, створює унікальні виклики та проблеми для дітей, які вже перебувають у вразливому становищі, позбавлені батьківського піклування та вимушені жити в умовах інституційного догляду. Тому важливо дослідити, як саме військові дії впливають на потреби та психологічний стан цих дітей, які адаптації та зміни необхідні в системі соціального супроводу, щоб забезпечити їм ефективну підтримку та захист їхніх прав. Кінцевою метою дослідження є розробка практичних рекомендацій, які допоможуть покращити якість соціального супроводу в дитячих будинках під час військового стану, забезпечити дітям необхідну психологічну, соціальну та матеріальну підтримку, а також сприяти їхній успішній адаптації та інтеграції у суспільство після завершення конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Соціальний супровід вихованців дитячого будинку в умовах військового стану – це не просто адаптація звичної практики до нових реалій, це цілком новий вимір складності та відповідальності. Військові дії, нестабільність, втрати близьких, вимушене переселення, руйнування звичного середовища – все це створює безпрецедентний рівень стресу та травматизації для дітей, які вже перебувають у вразливому становищі. Тому соціальний супровід у таких умовах має бути не просто підтримкою, а справжнім рятувним колом, що допомагає дітям вистояти, зберегти психічне здоров'я та знайти сили для подальшого життя.

Психологічна підтримка та стабілізація емоційного стану дітей стають пріоритетними завданнями соціального супроводу в умовах військового стану. Діти, які стали свідками жахів війни, втратили рідних та близьких, були змушені покинути свої домівки, переживають глибокі психологічні травми. Вони можуть страждати від посттравматичного стресового розладу, тривожності, депресії, нічних кошмарів та інших проявів психологічного дистресу. Тому соціальні працівники та психологи повинні бути не просто фахівцями, а справжніми провідниками для дітей у світі їхніх емоцій та переживань. Вони мають створити атмосферу довіри та безпеки, де діти зможуть відкрито говорити про свої страхи та переживання, отримати необхідну психологічну допомогу та підтримку. Важливо використовувати різноманітні методи психологічної роботи, такі як арт-терапія, ігрова терапія, казкотерапія, музикотерапія, а також індивідуальні та групові консультації, щоб допомогти дітям впоратися з травмами та відновити емоційну рівновагу[1].

Соціальний супровід є важливою формою соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами, яка забезпечує підтримку дітей, що перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також осіб з їх числа. Основні завдання соціального супроводу включають адаптацію дитини в новій сім'ї, створення позитивного психологічного клімату, врахування індивідуальних потреб кожної дитини, забезпечення оптимальних умов життя та захист прав.

Забезпечення фізичної безпеки та захисту дітей – ще один критично важливий аспект соціального супроводу в умовах військового стану. Військові дії супроводжуються підвищеним ризиком насильства, експлуатації, торгівлі людьми та інших форм порушення прав дітей. Дитячі будинки можуть опинитися в зоні бойових дій або бути змушені евакуюватися, що створює додаткові ризики для безпеки дітей. Тому соціальний супровід має включати комплекс заходів щодо захисту дітей, починаючи від інформування про безпечну поведінку та навчання навичкам самозахисту, і закінчуючи забезпеченням доступу до безпечних місць, таких як бомбосховища або евакуаційні центри. Важливо також налагодити тісну співпрацю з правоохоронними органами та іншими структурами, відповідальними за безпеку дітей, щоб оперативно реагувати на будь-які загрози та забезпечувати дітям необхідний захист.

Військовий стан часто призводить до руйнування інфраструктури та обмеження доступу до базових послуг, таких як освіта, медицина та соціальне забезпечення. Дитячі будинки можуть зіткнутися з нестачею їжі, ліків, одягу, а також з перебоями у водопостачанні та електроенергії. У таких умовах соціальний супровід має забезпечити дітям доступ до необхідних ресурсів та послуг, навіть якщо це вимагає нестандартних рішень та мобілізації додаткових зусиль. Це може включати організацію дистанційного навчання за допомогою онлайн-платформ, забезпечення доступу до медичних мобільних бригад або телемедицини, пошук та залучення гуманітарної допомоги від міжнародних організацій та волонтерів[3].

Підтримка зв'язків дітей з їхніми сім'ями та громадами є особливо важливою в умовах військового стану, коли багато сімей розлучені, а діти можуть втратити контакт з рідними та близькими. Соціальний супровід має сприяти відновленню та підтримці цих зв'язків, навіть якщо це вимагає подолання значних труднощів, пов'язаних з переміщенням, відсутністю зв'язку або іншими обставинами. Це може включати організацію відеозв'язку, допомогу у пошуку родичів через спеціальні служби та бази даних, підтримку контактів з громадами походження через соціальні мережі та інші канали комунікації. Збереження сімейних та громадських зв'язків допомагає дітям зберегти відчуття ідентичності, приналежності та підтримки, що є важливим фактором їхньої психологічної стійкості[4].

Нарешті, соціальний супровід в умовах військового стану вимагає від соціальних працівників та інших фахівців високого рівня гнучкості, адаптивності та готовності до постійного навчання. Ситуація може змінюватися дуже швидко, тому важливо вміти оперативно реагувати на нові виклики та потреби дітей, змінювати форми та методи роботи, шукати нові ресурси та партнерів, а також постійно підвищувати свою кваліфікацію та професійний рівень. Це вимагає не лише знань та навичок, але й великої відданості своїй справі, емпатії та готовності допомагати дітям навіть у найскладніших умовах.

Висновок. Посилення стратегічного планування є необхідним для забезпечення сталого розвитку дитячого будинку та його адаптації до змін

умов. Розробка довгострокових планів розвитку, визначення стратегічних цілей та пріоритетів, а також регулярний моніторинг та оцінка результатів дозволять дитячому будинку діяти більш проактивно та ефективно, передбачаючи майбутні виклики та потреби дітей. Залучення персоналу до процесу планування сприятиме підвищенню їхньої мотивації та залученості, а також дозволить врахувати їхній досвід та ідеї при розробці та реалізації планів розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Наказ Міністерства соціальної політики України від 11.08.2017 року № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17>
2. Тростянчук Я.І. Сімейний патронат у системі захисту і підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування: сутність та особливості. *Magisterium: збірник статей здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за мат. студентського науково-практ. круглого столу* (м. Тернопіль, 3 грудня 2020 року). Тернопіль: Вектор, 2020. С. 136–144.
3. Пліско Є., Тіщенко В. Аналіз сучасного стану соціального захисту дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. № 17. С. 42–51.
4. Штокалюк Ю. Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. *Юридична газета*. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viy-na-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayini-zalishilisya-bez-batkiv-ta-yak-zminiv-sya-riven-yih-nogo-usi.html>
5. Яніцька І.А. Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття»* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 797–801.
6. <https://voices.org.ua/news/bez-batkiv-pid-chas-viyny-i-aka-sytuatsiia-iz-syrotamy-v-ukraini/>

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В.О.

УДК [330.341:658.14]:908(477.72)"17/19"

Бородашкін С.С.

ПІДПРИЄМНИЦЬКА КУЛЬТУРА ХЕРСОНА КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: МІСЦЕВІ ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОЛОНІСТІВ

Дослідження підприємницької культури Херсона кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. Аналіз впливу європейських колоністів на місцеві традиції бізнесу. Аналіз місцевих підприємств даного періоду та вивчення їх ролі у загальному економічному житті регіону. Оцінка впливу інновацій та моделі ведення

бізнесу європейських колоністів на місцеві підприємницькі традиції є основними напрямками дослідження. Результати дослідження допоможуть закрити прогалини в історії, систематизувати наявний матеріал та сприятимуть кращому розумінню історичних коренів підприємницької культури міста Херсона.

Ключові слова: Підприємництво, культура, Херсон, традиції, новації, колоністи.

The study explores the entrepreneurial culture of Kherson at the end of the 18th and 19th centuries. It analyzes the influence of European colonists on local business traditions. The research examines local enterprises of this period and their role in the overall economic life of the region. A key focus is placed on assessing the impact of innovations and the business models of European colonists on local entrepreneurial traditions. The findings aim to fill historical gaps, systematize existing material, and contribute to a better understanding of the historical roots of Kherson's entrepreneurial culture.

Keywords: Entrepreneurship, culture, Kherson, traditions, innovations, colonists.

Підприємницька діяльність в історії завжди мала значущий вплив на формування економічного обличчя країни та регіону. Наш північний сусід віками стирав національну ідентичність України, частиною якої є підприємницька культура, що розвивалась на наших землях. Фальсифікація і перекручування фактів продовжувалась і у XX столітті радянською владою, яка розглядала історію лише через призму класової боротьби, внаслідок чого всі власники підприємств відразу ставали ворогами робітничого народу.

Без знання свого минулого і підприємницької культури в регіоні, та країні не має майбутнього. Херсон кінця XVIII – початку XX століття явно недосліджений та не висвітлений належним чином.

Херсон, як важливий торговельний та промисловий центр кінця XVIII – початку XX століття, був не лише перетином різних культур, а й осередком підприємницької активності. Підприємництво в цьому періоді відображало багатовимірну взаємодію місцевого населення з європейськими колоністами. Це давало місту свіжу підприємницьку кров та тісні зв'язки із Європою.

Незважаючи, на згадки в історичних джерелах на те, що Херсон «випадав» з індустріальної модернізації півдня України [1, с. 370], сумніви, щодо «відсторонення» Херсона від модернізації виникають при більш детальному вивченні діяльності мігрантів в регіоні. Наприклад, Чавуноливарний завод, що належав французькій родині Вадонів, у 1895 році був електрифікований. Також деякі ручні операції були замінені на машинні [2, с. 132].

Зрозуміло, що існували й поодинокі приклади підприємницького застою, де про інновації ніхто не чув. Яскравим прикладом є новини з газети Рада на початку XX століття – «Згорів робітник. «Ут. росії» телеграфують з Херсону,

що на гипсопалильні купця Вітензона упав у піч робочий Татаров і згорів» [3, с. 2].

Треба враховувати, що однією з основних компонентів підприємницької культури Херсона були саме місцеві традиції, що формувалися в умовах підприємницького середовища козацьких поселень, що були захоплені російською імперією у XVIII столітті. Сільське господарство, кораблебудування, пивоваріння, зброярство та різноманітні ремесла ще з козацьких часів відігравали важливу роль у житті українців. Колоністи в Херсоні не започатковували, а продовжували традиції, які існували на наших землях багато років.

Однією з чудових традицій було меценатство. Яскравими представниками благодійниками була родина Фальц-Фейнів. Вони надавали кошти на зведення, а також оснащення медичних закладів у селах Чаплі, Преображенка, Софіївка, Чорномор'я створили спеціальні притулки для малозабезпечених та соціально незахищених верств населення у Херсоні. Всіляко підтримували робітників [4, с. 135].

Новації, внесені європейськими колоністами, дали новий поштовх підприємницькій культурі Херсона. Приїзд нових мешканців з різних куточків Європи приносив із собою нові технології, зв'язки, різноманітні методи виробництва та підходи до підприємницької діяльності. Це сприяло диверсифікації економіки міста та розширенню можливостей для підприємницької ініціативи.

Ще один приклад. На території півдня, та і всієї України була розповсюджена традиція вживання та виготовлення пива. З появою в Херсоні переселенців-німців, це традиція збагатилася. З'явилися нові технології, що надавали місцевій сировині новий смак.

Цікаво, що переселенці підтримували бізнес один одного. Наприклад продукцію пивоваренного заводу і фабрики штучних мінеральних вод А.Ф. Білека можна було придбати в Херсоні на вулиці Потьомкінській в будинку Фальц-Фейнів, ще одних відомих німецьких колоністів.

Результатом взаємодії місцевих традицій та новацій європейських колоністів стало становлення унікальної підприємницької культури Херсона. Ця культура відзначалася високою адаптивністю, підприємливістю та розвинутими торговельними зв'язками, що забезпечило місту вагомую позицію в економічному житті регіону.

Отже, підприємницька культура Херсона кінця XVIII– початку XX століття є яскравим прикладом взаємодії між різними культурами та створення унікального підприємницького середовища. Вона відображає не лише історичні аспекти, а й важливі уроки для сучасного бізнесу та підприємництва.

Дослідження місцевої підприємницької культури Херсона кінця XVIII – початку XX століття в рамках загальної історії України висвітлено не повною мірою, тому воно стане новим внеском у вивченні Херсону у вказаний період. Ретельний аналіз першоджерел та застосування сучасних методів дослідження

дозволять дати нові інтерпретації вивченого періоду та допоможуть в майбутньому відбувати місто в його традиціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Енциклопедія Історія України*. Видавництво «науково думка» НАН України, 2013 С. 370 Електронний ресурс. Режим доступу:URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf>(дата звернення: 1.05.2024).
2. Водотика Т. *Історії успіху: видатні українські бізнесмени XIX ст.* Харків: Фоліо, 2020. 235 с.
3. Рада №31 від 09.02.1910. с. 2 Електронний ресурс. Режим доступу:URL: <https://libraria.ua/issues/920/65109/?PageNumber=2&ArticleId=2296703&Search=%D1%85%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%20%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B7%D0%BE%D0%BD%D0%B0>
4. Климів В., Задерейчук А.А. *Створюючи рай*. Херсон: Наддніпряночка, 2014. 208 с.
5. Водотика Т. *Виклик, шанс, зміна. Історія українського підприємництва*/ Тетяна Водотика. Київ : Yakaboo Publishing, 2023. 240 с.
6. Пиворович В.Б., Беляєв С.Н. *Херсон и его жители в фотографиях, портретах, документах*. Херсон, 2011. 300 с.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор Черемісін О.В.

УДК 378.091.212:159.944.4-044.332

Борщак І. В.

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядається проблема психологічної стійкості студентів в умовах воєнного стану. Психологічна стійкість трактується як здатність адаптуватися до стресу, підтримувати емоційну рівновагу та ефективність у навчанні. Особлива увага приділяється таким проблемам, як тривожність, депресія та ризик посттравматичного стресового розладу. Описано роль психологів у закладах освіти, які надають підтримку студентам через консультації, терапевтичні сесії та профілактичні програми для зміцнення їхньої стійкості.

Ключові слова: психологічна стійкість, воєнний стан, тривожність, стресостійкість, психічне здоров'я.

The article addresses the issue of psychological resilience among students in the context of martial law. Psychological resilience is defined as the ability to adapt to stress, maintain emotional balance, and remain effective in studies. Special attention is given to issues such as anxiety, depression, and the risk of post-traumatic stress disorder. The role of psychologists in educational institutions is described, who provide support to students through counseling, therapeutic sessions, and preventive programs aimed at strengthening their resilience.

Key words: psychological resilience, martial law, anxiety, stress resistance, mental health.

Психологічна стійкість є важливим елементом успішної адаптації до стресових і критичних ситуацій. Це комплексне поняття, яке охоплює багато аспектів людської психіки, зокрема: емоційна регуляція, когнітивна гнучкість, самоконтроль, стресостійкість і наявність соціальної підтримки. У контексті війни ці фактори стають особливо важливими, адже виникають нові та непередбачені труднощі. Психологічна стійкість дозволяє здобувачам ЗВО не тільки справлятися з поточними викликами, але й залишатися продуктивними у навчанні та повсякденному житті [1, с. 46].

В умовах воєнного стану, психологічні проблеми можуть значно вплинути на психічне здоров'я. Підвищена тривожність є повсякденною реальністю для багатьох, що порушує їх здатність концентруватися, вивчати нову інформацію та виконувати завдання. Депресивні стани поширені серед студентів, які стикаються з тривогою та нестабільністю, мають труднощі у спілкуванні з родиною та друзями, які, можливо, перебувають у зоні бойових дій або були змушені переїхати за кордон. Ці проблеми значно ускладнюють не лише навчальний процес, а й загальну адаптацію до нових умов життя.

Студенти, які постраждали від війни або втратили близьку людину, мають ризик розвитку посттравматичного стресового розладу. З цією умовою можуть погано навчатися, що може призвести до поганої успішності та, зрештою, до відрахування.

Зважаючи на ці виклики, роль психологів в університетах є надзвичайно важливою. Психологи надають психологічну підтримку та допомогу тим, хто постраждав від війни, шляхом індивідуальних і групових консультацій, кризового втручання та психотерапевтичних заходів, що допомагає відновити відчуття безпеки, впевненості та самокомпетентності [2, с. 80].

Важливо також наголосити на необхідності проведення профілактичних заходів щодо підвищення психологічної стійкості студентів вищих навчальних закладів. Одним із основних елементів таких заходів є програма розвитку стресостійкості, яка вчить студентів саморегулюватися та керувати своїми емоціями та може допомогти зменшити тривогу та депресію, покращити загальний психічний стан студентів. Крім того, важливо організувати навчальні курси, тренінги, спрямовані на розвиток навичок адаптивної поведінки. Це включає здатність приймати важкі рішення в стресових ситуаціях, уможлиблює роботу в команді та підтримку інших у складних ситуаціях.

Соціальна підтримка відіграє важливу роль у підвищенні психологічної стійкості. Важливо створити в закладах освіти середовище, яке сприятиме формуванню соціальних зв'язків і забезпечуватиме підтримку студентів як зі сторони викладачів, так і однолітків. Це може включати організацію груп, соціальних заходів та інтерактивних сесій, де студенти можуть поділитися своїм досвідом і отримати необхідну допомогу [1].

Крім того, університети повинні забезпечити всім студентам доступ до професійної психологічної підтримки. Маються на увазі як індивідуальні консультації, так і доступ до таких ресурсів, як гарячі лінії, онлайн-платформи психологічної підтримки та мобільні додатки для боротьби зі стресом. Також важливо розвивати системи раннього виявлення студентів, які мають проблеми з психічним здоров'ям. Упровадження такої системи дозволить вчасно надати допомогу та запобігти розвитку серйозних психічних розладів.

Важливу роль у підвищенні психологічної стійкості відіграє взаємодія студентів і викладачів. Це може включати гнучкі підходи до навчання з адаптаційним навчальним процесом до потреб студентів, які перебувають у складних життєвих обставинах. Також важливо, щоб викладачі заохочували відкрите спілкування, де завжди можна отримати допомоги та підтримки.

Особливу увагу слід звернути на запобігання вигоранню студентів. Воно може виникнути через поєднання навчального та життєвого стресу. Важливо навчити студентів методів управління часом, технік релаксації та технік відновлення, які допоможуть їм підтримувати баланс між навчанням і відпочинком. Запобігання професійного вигорання також сприяє створення середовища, в якому здобувачі отримують задоволення від навчання та визнають його позитивні аспекти навіть за складних обставин [3, с. 246].

Під час воєнного стану важливо не лише надавати індивідуальну психологічну підтримку студентам, а й активно працювати над підвищенням обізнаності щодо психічного здоров'я. Інформаційно-просвітницька програма спрямована на навчання студентів ефективним методам самоконтролю та управління стресом, які допоможуть зменшити негативний вплив воєнних ситуацій на психічне здоров'я. Особливо важливими є інтерактивні заходи (майстер-класи, семінари), де студенти можуть практикувати регуляцію емоцій і навички підтримки. Це не тільки підвищує психологічну стійкість, але й допомагає побудувати міцні соціальні зв'язки, що важливо під час кризи. Крім того, надання перевіреної актуальної інформації допомагає запобігти занепокоєнню, спричиненому дезінформацією та панікою. Педагоги та психологи можуть працювати разом, щоб включити теми психічного здоров'я до навчальної програми, зосереджуючись на психологічній освіті як важливій частині особистісного зростання. Також важливо розвивати в студентів навички критичного мислення для зменшення впливу негативних зовнішніх факторів на психологічне благополуччя [2].

Важливим фактором сприяння психологічній стійкості студентів є фізична активність, яка позитивно впливає на їх емоційний стан і здатність долати стрес. Заклади освіти можуть організовувати спортивні заходи та гімнастику, які не тільки зміцнюють здоров'я, але й знімають напругу. У той же час розвиток навичок тайм-менеджменту є ефективним інструментом для подолання перевантажень, з якими студенти можуть зіткнутися під час війни чи кризових ситуацій. Регулярні тренування з розвитку емоційного інтелекту сприяють підвищенню усвідомлення власних емоцій і реакції на зовнішні стресори, що дозволяє студентам краще контролювати свої емоції та уникнути

емоційного вигорання. Важливим також є підтримка родини та друзів, оскільки вона забезпечує відчуття стабільності та безпеки в невизначені часи. Університети також можуть запроваджувати наставницькі ініціативи, де старші студенти допомагають молодшим подолати труднощі в навчанні та адаптації до нового середовища. Така форма взаємодії стимулює колективну підтримку та знижує рівень ізоляції та страху.

Тому формування та підтримка психологічної стійкості студентів ЗВО у сучасних умовах є не лише важливим завданням, а й необхідною умовою успішного особистісно-професійного розвитку. Ефективна робота психологів, реалізація профілактичних програм, створення сприятливого освітнього середовища, позитивна взаємодія з студентами не лише сприяють збереженню психічного здоров'я, а й допомагають успішно долати виклики воєнного стану, адаптуватися. Це допоможе залишатися мотивованими до навчання, бути продуктивними та активним, незважаючи на складні обставини [3, с. 82].

Заклади вищої освіти повинні зосередитися на підтримці та вихованні психічного благополуччя студентів і наданні їм доступу до всіх ресурсів, необхідних для підтримки психічного здоров'я. Це єдиний спосіб забезпечити, щоб молоді люди, які навчаються, могли ефективно виконувати свої освітні завдання та готуватися до майбутніх викликів сучасності. Тому психологічна стійкість – це той фактор, який допомагає людям не лише виживати в кризових ситуаціях, а й зберігати віру у власні сили та здатність будувати майбутнє, навіть коли ситуація виглядає безнадійною. Забезпечення психологічного благополуччя студентів у вищих навчальних закладах є викликом, який потребує комплексного підходу, що включає освітні програми, професійну та соціальну підтримку, профілактичні заходи.

Отже, завдяки активній співпраці студентів, викладачів і психологів студенти зможуть не тільки вижити в складних умовах воєнного стану, а й стати стабільними та успішними особистостями, здатними протистояти всі виклики життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апанович О. О. Теоретико-методологічні особливості психологічної стійкості. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2021. № 8. С. 167-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2011_8_21
2. Дубчак Г. М. Особливості проявів стресових станів сучасних студентів вищої та професійної освіти. Збірник наукових праць: психологія. К., 2019. Вип. 23. С. 78–85.
3. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості: монографія. К.: Ніка-Центр, 2020. 432 с.
4. Caligiuri P., Tarique I. Dynamic cross-cultural competencies and global leadership effectiveness. J. 2022, World Bus. 47, 612–622.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ

У статті досліджено роль психологічних ресурсів особистості у професійному самоздійсненні. На основі теоретичного аналізу визначено поняття психологічних ресурсів та їх компоненти, а також особливості феномену професійного самоздійснення. Проведено емпіричне дослідження серед студентів та працюючих фахівців, яке виявило взаємозв'язок між рівнем психологічної ресурсності та професійним самоздійсненням. Встановлено ключові ресурси, що сприяють професійному зростанню, а також визначено бар'єри, які можуть перешкоджати цьому процесу. Результати дослідження можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки та розвитку особистості на різних етапах професійного становлення.

Ключові слова: психологічні ресурси, професійне самоздійснення, особистісна здійсненність, професійний розвиток.

The article investigates the role of personal psychological resources in the process of professional self-fulfillment. Based on theoretical analysis, the concept of psychological resources and their components, as well as the peculiarities of the phenomenon of professional self-fulfillment, are defined. An empirical study conducted among students and working specialists revealed a relationship between the level of psychological resourcefulness and professional self-fulfillment. Key resources contributing to professional growth have been identified, as well as barriers that may impede this process. The results of the study can be used to develop psychological support programs and personal development at various stages of professional formation.

Key words: psychological resources, professional self-fulfillment, personal fulfillment, professional development.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що характеризується швидкими змінами та викликами, важливою складовою успішного функціонування особистості стає здатність до адаптації та розвитку. Психологічні ресурси, як базова опора, допомагають особистості ефективно взаємодіяти з викликами зовнішнього світу, зберігаючи психічне здоров'я та підвищуючи професійний потенціал. В умовах постійної невизначеності і стресу саме психологічні ресурси забезпечують стійкість особистості та стають важливим фактором у процесі самоздійснення, особливо у професійній сфері.

Попри значну увагу до проблеми самоздійснення особистості, питання ролі психологічних ресурсів для професійного самоздійснення залишається недостатньо дослідженим. Більшість наукових праць фокусується на окремих аспектах цього феномену, таких як філософське осмислення самоздійснення

або його психофізіологічних закономірностей, дослідження резильєнтності чи мотивації, проте цілісне розуміння взаємозв'язку між психологічними ресурсами та професійним самоздійсненням потребує подальшого аналізу. Таким чином, виникає необхідність визначити, які саме психологічні ресурси найбільш суттєво сприяють професійному самоздійсненню особистості та як їх можна розвинути й використати для підвищення професійної ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне самоздійснення сьогодні розглядається як один з найважливіших модусів, а для більшості людей – як основна форма життєвого самоздійснення, а визначення чинників та розробка науково-практичних основ сприяння професійному самоздійсненню – одна з найважливіших проблем сучасної психологічної науки.

На основі аналізу праць українських дослідників О.М. Кокуна, В.В. Клименко, О.М. Корніяка та інших провідних спеціалістів у сфері психології праці, було виділено ряд ознак професійного самоздійснення: постійна потреба в професійному самовдосконаленні та наявність проекту власного професійного розвитку; високий рівень реалізації особистісного потенціалу та здібностей у конкретній професії; досягнення професійних цілей та здебільшого задоволення результатами своєї діяльності; визнання здобутків колегами по професії, активне використання їхнього досвіду іншими фахівцями; постійний процес постановки та досягнення нових професійних завдань; високий рівень творчості в професійній діяльності; формування індивідуального «життєво-професійного простору» [4, с. 9].

Самоздійснення, у тому числі й професійне, можна розглядати одночасно як мету, перспективу, процес, потребу та результат.

Як і життєве самоздійснення, професійне самоздійснення проявляється у двох взаємопов'язаних формах: зовнішньо професійне самоздійснення (досягнення значущих результатів) та внутрішньопрофесійне самовдосконалення (підвищення компетентності та розвиток професійно важливих якостей).

Дослідники О.В. Лільчицький та Л.О. Товченко виділили такі ключові чинники професійного самоздійснення: високий рівень професійної самоефективності, наявність внутрішньої та зовнішньої позитивної професійної мотивації, високий рівень розвитку комунікативних та організаційних здібностей, а також значний ступінь задоволеності власною професійною діяльністю. До негативних факторів, що перешкоджають професійному самоздійсненню, дослідники віднесли складові професійного «вигорання» та деформації, такі як емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція особистих досягнень [3].

На думку української науковиці О.С. Штепи, психологічні ресурси іманентні самоздійсненню, адже без їхньої активізації особистісне та професійне самоздійснення стає неможливим. Дослідниця підкреслює, що ресурсність полягає не лише в наявності внутрішніх резервів, але й у здатності свідомо використовувати ці ресурси в контексті досягнення життєвих і професійних цілей. Важливо не тільки володіти певним обсягом ресурсів, але й

мати достатній рівень усвідомлення та рефлексії щодо їх застосування в різних сферах життя [5]. Т.В. Кухар та І.Б. Волеваха також підтримують думку про те, що ресурси відіграють ключову роль у процесі самоздійснення, акцентуючи на їх системній природі. Вони зазначають, що ресурси особистості можуть поповнюватися або спустошуватися в залежності від життєвих обставин, а їхня взаємодія з професійною діяльністю є однією з основних умов для досягнення успіху та задоволення у професійній сфері [2].

Н.О. Гарець, М.Л. Варакута та О.В. Алещенко, аналізуючи зарубіжний досвід, зазначають, що психологічні ресурси виконують ряд важливих функцій, зокрема сприяють успішному подоланню стресових ситуацій, підтримують включеність особистості в ринок праці та забезпечують збереження психологічного та фізичного здоров'я [1].

Незважаючи на теоретичні напрацювання і значний інтерес до вивчення психологічних ресурсів, взаємозв'язок між їхньою активацією та професійним самоздійсненням потребує більш глибокого емпіричного дослідження. Особливо актуальним є питання, які саме ресурси стають вирішальними для професійного розвитку, як їх можна активізувати та підтримувати в умовах сучасних викликів. Розробка науково обґрунтованих підходів до використання психологічних ресурсів може стати ключовим фактором у забезпеченні професійної ефективності.

Мета дослідження: теоретично та емпірично встановити роль психологічних ресурсів особистості для професійного самоздійснення.

Основний матеріал та результати дослідження. Для вивчення ролі психологічних ресурсів особистості для професійного само здійснення було проведено опитування серед двох вибірок: студентів першого курсу (перша група) ($M = 17,8$; $SD = 0,6$; $N = 22$) та працюючих фахівців різних спеціальностей (друга група) ($M = 34,6$; $SD = 9,49$; $N = 43$), із них 28% – чоловіки, 72% – жінки. Дослідження передбачало порівняльний аналіз професійного самоздійснення та психологічних ресурсів у двох групах. З використанням «Опитувальника професійного самоздійснення» О.М. Кокуна було визначено рівні професійного самоздійснення: високий рівень (5% та 2%), вищий за середній (36% і 34%), середній рівень (27% і 48%). Нижчі за середній і низький рівні також були зафіксовані серед студентів (23%; 9%) та фахівців (13%; 4%). Важливо зазначити, що високий зовнішньопрофесійний рівень не був виявлений у жодній з груп, тоді як середній рівень переважав серед фахівців (48%). У студентів, навпаки, значна частка мала рівень нижче за середній (37%).

Більшість респондентів першої групи (64%) та другої групи (60%) оцінили свій рівень особистісної здійсненності за «Опитувальником особистісної здійсненності» О.С. Штепи як середній. Одночас, студентів (32%) та працюючих людей (40%) відчуває високий рівень здійсненності, при цьому найвищі показники отримано в компоненті «продуктивне усамітнення». За допомогою опитувальника «Психологічної ресурсності особистості» О.С. Штепи було визначено рівень і компоненти психологічної ресурсності досліджуваних. Встановлено, що переважна більшість має середній рівень,

найвищі оцінки при цьому знаходяться в компонентах «прагнення до мудрості» та «робота над собою». Також переважно середній рівень загальної ресурсної наповненості, достатності ресурсів і стратегій відновлення ресурсів визначено за методикою «Особистісні ресурси» (О.В. Савченко, С.А. Сукач, А.В. Тімакова).

Статистично значущі відмінності між групами були виявлені за допомогою критерію Манна-Уїтні U для показників «допомога іншим» ($p = 0.023$), «загальний рівень психологічної ресурсності» ($p = 0.004$) та «успіх» ($p = 0.042$). З чого можна зробити висновок, що люди що працюють мають вищий загальний рівень психологічної ресурсності та більшу готовність допомагати іншим і вищу оцінку своєї успішності, ніж студенти.

Визначено за допомогою багатфакторного аналізу, що на етапі студентства основними ресурсами для професійного самоздійснення є знання власних ресурсів, прагнення до мудрості, робота над собою та впевненість у собі. У працюючих людей значну роль відіграють доброта до людей, допомога іншим, впевненість у собі та любов.

За результатами регресійного аналізу з'ясовано ключові ресурси, які переважають у досліджуваних з високим та вище за середній рівнями професійного самоздійснення. Ними виявились «впевненість у собі» ($\beta = 1,86$, $p = 0,049$), «допомога іншим» ($\beta = 2,39$, $p = 0,033$), самореалізація у професії» ($\beta = 2,87$, $p = 0,011$), а також «робота над собою» ($\beta = 1,72$, $p = 0,061$) і «любов» ($\beta = 1,49$, $p = 0,060$). Ці результати підтверджують комплексний характер психологічної ресурсності для досягнення професійного самоздійснення.

У ході дослідження за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена (r) виявлено статистично значущі зв'язки між загальним рівнем психологічної ресурсності та показниками психологічних ресурсів, такими як «успіх», «знання власних ресурсів» і «упевненість у собі», з усіма формами професійного самоздійснення. Також встановлено такі додатні статистично значущі кореляції: «успіх» пов'язаний з усіма формами особистісної здійсненності, «прагнення до мудрості» – з внутрішньою формою, та «знання власних ресурсів» – з усіма формами особистісної здійсненності.

Натомість, ресурси «відповідальність» та «доброта до людей» мали негативну кореляцію з самоздійсненням, що вказує на можливість певних ресурсів ставати бар'єрами на шляху до професійної реалізації. Ще одним важливим бар'єром є «емоційна спустошеність». Негативна кореляція між цим показником та професійним і особистісним самоздійсненням підтвердив значущість перешкод, які може створювати емоційний стан особистості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У ході дослідження було підтверджено важливість психологічних ресурсів для процесу професійного самоздійснення. Психологічна ресурсність тісно пов'язана з усіма формами професійного самоздійснення, зокрема зі здатністю досягати професійних цілей, задоволеністю результатами своєї діяльності та самореалізацією в обраній професії. Ресурси, такі як «упевненість у собі», «допомога іншим» та «самореалізація у професії», показали особливу

значущість для професійного розвитку та досягненні успіху. Ключовим фактором успішного професійного самоздійснення є здатність особистості свідомо використовувати власні психологічні ресурси, підтримувати емоційну рівновагу та організовувати простір для рефлексії. Водночас емоційне спустошення є суттєвою перешкодою для досягнення професійних цілей.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані: на вивчення механізмів впливу психологічних ресурсів на професійне самоздійснення в різних вікових групах та професіях; на розробку програм і тренінгів для розвитку ключових ресурсів, таких як впевненість у собі, самомотивація та здатність до оновлення власних ресурсів, з метою підвищення професійної ефективності; на аналіз впливу зовнішніх чинників, таких як соціальна підтримка та робоче середовище, на активізацію і розвиток психологічних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарець Н. О., Варакута М. Л., Алещенко О. В. Теоретичні підходи до розуміння психологічного ресурсу особистості в роботах зарубіжних вчених. *Наукові перспективи*. 2023. № 4(34). С. 527–536.
2. Кухар Т. В., Волеваха І. Б. Психологічні ресурси особистості в умовах сучасних викликів. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2020. №2. С. 94–104.
3. Лільчицький О. В., Товченко Л. О. Особливості самоздійснення фахівців творчих професій. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія*, 2021. Том. V. Випуск 21. С. 116–121.
4. Психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень: монографія / О. М. Кокун, В. В. Клименко, О. М. Корніяка та ін.; за ред. О. М. Кокуна. К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 298 с.
5. Штепа О. С. Психологічні ресурси перетворень у самоздійсненні особистості. *Збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”*. 2021. № 53. С. 330–354.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

УДК 159.922.6:316.61.642.3

Буякова О.Л.

ОСНОВНІ ПЕРЕКОНАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ЖИТТЄВИХ КРИЗ

У статті ми приводимо в систему знання про базисні переконання особистості, їхній вплив на пристосування до життєвих труднощів і криз, а також виявлення важелю, який і сприяє особистісному формуванню цих переконань протягом життя. Аналіз різних підходів та досліджень дозволить зрозуміти, як базисні переконання виступають уявленням гідного проходження випробувань в умовах стресу особистості.

Ключові слова: особистість, життєві труднощі, переконання.

In this article, we bring together the knowledge about the basic beliefs of an individual, their impact on adaptation to life's difficulties and crises, as well as the identification of a lever that contributes to the personal formation of these beliefs throughout life. The analysis of different approaches and studies will allow us to understand how basic beliefs are a representation of a person's worthy passing of tests under stress.

Key words: personality, life difficulties, beliefs.

Постановка проблеми. Переконання особистості основна важлива частина психологічної структури людини, яка формує особистісний світогляд, способи реагування та стратегії подолання життєвих труднощів. Серед сучасних викликів, таких як постійні стресові ситуації або кризові періоди, дослідження цих переконань стає дуже важливим для розуміння особистісної стійкості, пристосованості та загального благополуччя людини.

Виклад основного матеріалу. Дослідження в психологічній сфері представляють цінну інформацію про формування переконань та який вплив мають на особистість. За дослідженнями зарубіжних науковців (Н. Khanipour, М. Pourali, М. Atar, М. Akbarix), було зауважено «... що світоглядні припущення, пов'язані з доброзичливістю світу та самооцінкою, можуть обернено передбачати загальний стан психічного здоров'я. Тим не менш, зв'язок між припущеннями, пов'язаними з осмисленістю світу, та загальним психічним здоров'ям був позитивним» [9, с.62]. «...з усіх WAS факторів, Самооцінка виявилася найсильнішою унікальною асоціацією з посттравматичними скаргами» [11, с. 823].

У дослідженні Лю Даньнуо, С. Гай та Я. Чжун було встановлено, що «У групі пацієнтів з депресією всі чотири цілі є позитивно орієнтованими позитивно корелює з самооцінкою, тоді як у здоровому населенні лише особисте благополуччя позитивно корелює з самооцінкою. Це можна пояснити безнадією і безпорадністю, які відчувають люди, що страждають на депресію» [10, с. 5204].

У вивченні уявлення у неповнолітніх біженців вченою Г.М. Готтшальт, було виявлено «... осмисленості, ми виявили нову підкатегорію – принцип метафізичного плану, який має наслідки для механізму, за допомогою якого релігійність захищає світові припущення в охоплених війною регіонах» [8].

Українські дослідження доводять, що «...складна життєва ситуація є провідним психологічним механізмом трансформації особистості та основним стимулом до внутрішніх змін» [5, с. 88].

За теоретичним методом досліджень Е. Грішина доведено, що «резильєнтність – це психологічний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації після травмуючої ситуації до нових обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування та обумовлений, когнітивними, емоційними та соціально-поведінковими якостями та здатностями» [2].

У роботі Н. Тавровецької було виявлено, що «важкий життєвий досвід викликає певну толерантність до стресових подій - неминучі повсякденні труднощі та проблеми не викликають занадто гострих емоційних реакцій» [6, с. 371].

За результатом аналізу А. Гуляєвої було систематизовано роль переконань у житті людини у «Переконання особистості щодо самої себе і своїх можливостей в навколишньому світі є незмінними і в значній мірі впливають на саморегулювання в кризових умовах. Є переконання, що служать ресурсом, і поряд з цим – переконання, що стримують цей процес» [3, с. 38].

В науковій роботі М. Баштанника доведено, що «переконання - ієрархічно організовані когнітивно-емоційні імпліцитні уявлення індивіда, крізь призму яких сприймаються події навколишнього світу і відповідно до яких формується поведінка» [1, с. 43].

У статті С. Уварової було «Виокремлено три типи впливів суспільної кризи на особистість: 1) травмувальний внаслідок переживання екстремальних ситуацій; 2) соціально-стресовий; 3) пов'язаний з актуалізацією внутрішніх конфліктних процесів під впливом суспільної кризи» [7, с. 239].

В роботі В. Діброва аналізовано, що є «...наявність взаємозв'язків між часовими перспективами й базисними переконаннями особистості» [4, с. 77].

Висновки. Проаналізувавши доводи авторів досліджень, можливо зробити наступні висновки, що є потреба у більш глибокому дослідженні, вивченні особистісних уявлень людини в кризових умовах життя людини, як приклад, воєнний стан в Україні, який триває вже довгий період.

Дослідження базисних тверджень особистості в клінічних психології вказує на значенні самоцінності свого «Я», що доводить, у психологічному відхиленні є як основний компонент.

Дослідження дають зв'язок між позитивними переконаннями людини, самооцінкою самої себе, підкреслюючи роль як сімейного благополуччя так і особистого благополуччя. У депресивних випадках, людина яка зіткнулась з життєвою перешкодою і не знайшла ще, не вибудувала нової стратегії для себе поведінкової реакції до життєвих перешкод - в особистому та сімейному благополуччі, самооцінці та особистісному рості, відчуває відчутний вплив важкого стану, який обумовлюється відчуттям безпорадності, негативним сприйняттям себе як особистості.

Маємо спостереження, що в умовах гострих криз та стресу бачимо багатоканальні зв'язки людини між своїм уявленням про світ, його реальність та вплив релігійних чи культурних умов. Як показали дослідження, що релігійні припущення та молитва, сприяють зменшенню напруги у стресовій ситуації і служать як медитація, яка проявляється надією, джерелом підтримки.

Людина, проходячи процес переживання, має можливість перебудувати свій фундаментальний світ, шукаючи в собі далеко глибоке осмислення самої себе. Такий бар'єр у нерозумінні особистості як реагувати на такі ситуації, сприяє зміцненню волі емоційного балансу, вдосконалення поведінкових вмінь.

Узагальнюючи дослідження, можемо сказати, що спокійне реагування на стрес є не лише як адаптаційна реакція, а як важливий аспект психологічного буття, що відображає гнучкість та глибину людського значення у пошуку перебудови нових смислів у складних обставинах особистості.

Розуміючи і аналізуючи свої отримані знання, людина наткнувшись із важкими життєвими випробуваннями, отримує можливість сприймати труднощі із витримкою та спокоєм. Труднощі служать людині не тільки як джерело стресу але й рушійною силою для освоєння до нових умов і особистісного зростання, тобто проблеми в повсякденному житті вже сприймаються як частина життя особистості.

Тобто, переконання-це глибинні увірування, які й формують взаємодію людини з навколишнім світом. У життєвих складних ситуаціях ці переконання набувають величної значущості, переконання істотно впливають на процес управління емоційного стану особистості. Увірування людини можуть виступати як підтримка у важкі часи для особистості, або заважати людині пристосовуватись до нових умов життя.

Виявлено вплив переконань на культурні вподобання особистості через соціальний вплив кінокартин, у людей з різномайттям особистісних цінностей є позитивна реакція на перегляд різних за сюжетом фільмів.

При суспільній кризі, яка впливає та ставить під сумнів переконання особистості до своєї безпеки й справедливості світу, людина зневірюється у своєму місці, виконанні ролі в суспільстві, що й призводить до внутрішніх конфліктів особистості, створюючи перешкоди для будови нових пристосованих підходів поведінки людини. Соціальна криза та глибинні увірування особистості мають вагомий вплив на її поведінку та пристосованість до змін навколишнього світу.

Аналізуючи, доводимо, що травмівний досвід пережитий особистістю викривляє уявлення і виражається в особистості більшою мірою, в залежності в якій орієнтації часу проживає людина : теперішнє, минуле чи майбутнє та базовими переконанням власної цінності, своїх можливостей-буде спрямована на досягнення життєвих цілей або ж прояв малої цілеспрямованої активності до мети.

Отже, вивчення, аналіз базових припущень людини, оцінки важких трамівних подій з використанням певних методик, сприятиме створенню нових підходів та методик для роботи психологів у покращенні якості життя та психологічного здоров'я людей у час стресу та життєвих криз в період важкого відновлення для українців та країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Баштанник М.О. Вплив базових переконань особистості на культурні вподобання. Кваліфікаційна робота студента. *Міністерство освіти і науки України Криворізький державний педагогічний університет*. 2024. 58 с.
2. Грішин Е.О. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Психологія. Випуск 64. 2021. С. 62-81.

3. Гуляєва А.С. Роль системи переконань у житті особистості. Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Випуск 36. Аксіома. 2017. С. 31-40.
4. Діброва В.А. Взаємозв'язок часових перспектив і базисних переконань особистості в контексті вимушеного переселення. *Теорія та історія соціології* 73. Психологія особистості. Габітус. Випуск 32. 2021. С. 73-78.
5. Предко В.В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. January. 2021. DOI: 10.33216/2219-2654-2021-54-1-74-99 С. 74-99. (дата звернення 02.08.2024)
6. Тавровецька Н.І. Емпіричне дослідження базисних переконань особистості в контексті подолання життєвих криз. Херсонський державний університет. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Випуск 45. С. 358-380.
7. Уварова С.Г. Концептуальна модель психологічної допомоги особистості в умовах суспільної кризи. Психологія і особистість. 2019. Випуск 1. (15). С. 225-243. <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177358> (дата звернення 03.08.2024).
8. Gabriela M. Gottschald. Susan Sierau. GrowingUpinTimesofWar: Unaccompanied Refugee Minors' Assumptions Aboutthe World and Themselves. P. 189-206. Journal of Immigrant and Refugee Studies. Issue 18, 2020 - Issue 2.
9. Hamid Khanipour, Mahsan Pourali, Mojgan Atar, Mehdi Akbarix. World Assumptions and Coping Relatedto Traumaas Predictors of General Mental Healthand Acute Stress Symptoms Among Iranian Muslims Duringthe COVID-19 Outbreak. Journal of Muslim Mental Health (2022). 51-71 p.
10. Lyu Dannuo. Xiaosong Gai. Yanfeng Zhong. Purpose Orientationand Its Protective Effecton Self-Esteem Among Chinese Depressive Patients: A Comparative Study. 2023. Psychology ResearchandBehaviorManagement. DOI: 10.2147/PRBM.S435433. P. 5197-5207. (дата звернення 03.08.2024)
11. Vincentvan Bruggen, Peter M. Ten Klooster, Nielsvander Aa, Annemarie J.M. Smith, Gerben J., Gerrit Glas. Structural Validityof the World Assumption Scale. Journal of Traumatic Stress December 2018, 31, 816–825 p.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК 364.2

Варпахович А.А.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УМОВАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто проблеми соціального супроводу дітей з аутизмом в умовах спеціалізованих освітніх закладів. Аналізуються існуючі підходи до індивідуальної роботи з дітьми, що мають порушення спектра аутизму (ПСА), а також важливість співпраці між педагогами, психологами, соціальними працівниками та батьками для забезпечення ефективної адаптації таких дітей до навчального процесу. Розроблено рекомендації щодо оптимізації освітніх програм та соціальної підтримки з урахуванням специфіки порушень.

Ключові слова: аутизм, соціальний супровід, спеціалізоване освітнє середовище, інклюзивна освіта, адаптація.

The article addresses the problems of social support for children with autism spectrum disorder (ASD) in specialized educational institutions. The existing approaches to individual work with children with ASD are analyzed, as well as the importance of collaboration between teachers, psychologists, social workers, and parents in ensuring the effective adaptation of such children to the educational process. Recommendations for optimizing educational programs and social support are developed, considering the specifics of the disorder.

Key words: autism, social support, specialized educational environment, inclusive education, adaptation.

Постановка проблеми. Аутизм є одним із найбільш актуальних психічних порушень сучасності, яке впливає на здатність дітей взаємодіяти з соціумом, освоювати навчальні програми, а також адаптуватися до звичних умов життя. За даними ВООЗ, кількість дітей з аутизмом щорічно зростає, що ставить перед суспільством нові виклики у сфері освіти та соціального супроводу таких дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціального супроводу дітей з аутизмом була предметом багатьох досліджень як в Україні, так і за кордоном. Серед вітчизняних науковців відзначимо таких як О. Воропаєва, О. Дзюба, А.Павлова, Л. Рибченко, А. Хіля та інші. Дослідження Л. Кравченко [1] та О. Савченко [2] підкреслюють важливість індивідуального підходу в навчанні дітей з аутизмом. Зокрема, вони зазначають, що кожна дитина має свої особливості розвитку, і тому універсальні освітні програми часто неефективні для дітей з ПСА.

У міжнародній практиці розроблено низку методик, які дозволяють ефективно працювати з дітьми з аутизмом. Наприклад, система TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Communication handicapped Children), яка базується на структурованій навчальній програмі, що враховує індивідуальні потреби кожної дитини, показала високі результати у навчанні та соціалізації дітей з аутизмом [3, с. 67].

Метою статті є дослідження основних аспектів соціального супроводу дітей з аутизмом у спеціалізованих освітніх закладах та розробка рекомендацій щодо вдосконалення підходів до інклюзивної освіти та соціальної підтримки цих дітей.

Виклад основного матеріалу. Дослідження свідчать, що лише комплексний підхід до соціального супроводу, який поєднує педагогічну, психологічну та соціальну підтримку, може забезпечити ефективну інтеграцію дітей з аутизмом у навчальний процес [3, с. 45]. Основною проблемою залишається недостатня підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, а також відсутність належної координації між різними фахівцями.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, питання взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу та соціального супроводу залишаються недостатньо дослідженими. Виділимо декілька ключових моментів із даної проблематики.

1. Інклюзивна освіта та спеціалізоване освітнє середовище.

Інклюзивна освіта є однією з найважливіших складових соціалізації дітей з аутизмом. За даними досліджень [4], спеціалізовані заклади дозволяють створити адаптивне середовище, яке враховує особливі потреби дітей з ПСА. Водночас соціальний супровід таких дітей має бути індивідуальним та систематичним.

Інклюзивне навчання передбачає використання адаптованих методик, таких як візуальна підтримка, короткі соціальні історії та спеціальні методи поведінкової терапії. Діти з аутизмом часто потребують структурованого середовища, що допомагає їм зрозуміти соціальні норми та правила поведінки.

2. Роль соціального працівника та психолога.

Робота соціального працівника є невід'ємною частиною процесу соціального супроводу дітей з аутизмом. Основні обов'язки соціальних працівників включають координацію між учасниками процесу, підтримку батьків та організацію індивідуальних планів розвитку дитини. Співпраця між соціальним працівником та психологом дозволяє створити оптимальні умови для соціальної адаптації та розвитку комунікативних навичок у дітей з аутизмом [5, с. 92].

Важливим аспектом роботи соціального працівника є регулярне спостереження за динамікою розвитку дитини та адаптацією навчальних планів до її потреб. Психологічна підтримка забезпечує розвиток емоційної стійкості та зниження рівня стресу, який може виникати у дітей в умовах спеціалізованого середовища.

3. Проблеми та шляхи покращення соціального супроводу

Основними проблемами у роботі з дітьми з аутизмом у спеціалізованих освітніх закладах є недостатнє фінансування та обмежений доступ до сучасних методик. Окрім цього, залишається відкритим питання підготовки кваліфікованих фахівців, які мають працювати з дітьми з особливими освітніми потребами [6, с. 50].

Для покращення соціального супроводу пропонується:

- створення програм професійного розвитку для педагогів та соціальних працівників;
- впровадження новітніх методик, таких як АВА (Applied Behavior Analysis), що дозволяє працювати з поведінковими особливостями дітей з аутизмом;
- залучення батьків до освітнього процесу через організацію семінарів та тренінгів.

Висновки. Соціальний супровід дітей з аутизмом у спеціалізованому освітньому середовищі є складним та багатокомпонентним процесом. Він передбачає індивідуальну підтримку, співпрацю між фахівцями та постійну адаптацію навчальних програм. Подальші дослідження мають бути спрямовані

на пошук ефективних моделей співпраці між різними учасниками процесу та вдосконалення методик соціальної підтримки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко Л. Індивідуальний підхід у навчанні дітей з аутизмом. К.: Освіта, 2020. 248 с.
2. Савченко О. Психологічна підтримка дітей з аутизмом у школі. Харків: Педагогічна преса, 2019. 190 с.
3. Bregman J. D. Autism spectrum disorder: Current interventions. J Autism Dev Disord. 2021. Vol. 51(2). P. 45-67.
4. Ткаченко В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та перспективи. К.: Наукова думка, 2018. 300 с.
5. Вакуленко Л. Соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Львів.: Світ, 2021. 224 с.
6. Ozonoff S., Dawson G., McPartland J. A parent's guide to autism spectrum disorder. – New York: Guilford Press, 2022. – 328 p.

Науковий керівник доктор філософських наук, професор Костючков С.К.

УДК 159.944.4-044.332:304.3

Величко І.В.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЗАХИСТ ТА АДАПТАЦІЯ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена комплексному аналізу феномену психологічної резильєнтності. Вона охоплює широкий спектр аспектів, пов'язаних з цією концепцією, від історичного розвитку до сучасних досліджень та практичних застосувань.

Ключові слова: Резильєнтність, психологічна стійкість, адаптація, екстремальні умови, стрес, травма, психічне здоров'я.

The article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of psychological resilience. It covers a broad spectrum of aspects related to this concept, from its historical development to contemporary research and practical applications.

Key words: Resilience, psychological resilience, adaptation, extreme conditions, stress, trauma, mental health."

Постановка проблеми. Україна переживає безпрецедентні випробування, пов'язані з широкомасштабною збройною агресією російської федерації. Окупація частини території, воєнні дії, руйнування інфраструктури та масова міграція населення створюють надзвичайний тиск на психічне здоров'я українців.

Одним із найбільш гострих питань, що постають перед суспільством та науковцями, є проблема психологічної адаптації та виживання людей, які опинилися в зоні бойових дій або вимушено покинули свої домівки.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2020 році було розглянуто перспективи розвитку ключових навичок на найближчі п'ять років, серед яких особливу увагу приділили витривалості, стресостійкості та гнучкості. Саме ці якості можна об'єднати під поняттям “резильєнтність”. Сучасні дослідження, як зарубіжні, так і вітчизняні, визнають резильєнтність однією з найдієвіших моделей для відновлення та особистісного розвитку в умовах життєвих криз. Саме тому дослідження феномену психологічної резильєнтності набуває особливої актуальності в контексті сучасних українських реалій.

Постановка проблеми полягає в тому, що незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених резильєнтності, досі недостатньо вивчено особливості її прояву у людей, які зазнали впливу тривалої війни та окупації. Необхідно з'ясувати, які психологічні механізми дозволяють людям зберігати психічне здоров'я та адаптуватися до екстремальних умов, а також які фактори сприяють або перешкоджають розвитку резильєнтності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд існуючих досліджень демонструє, що концепція резильєнтності активно розвивається та поглиблюється. Фундаментом для розуміння резильєнтності стало довготривале дослідження вчених E. Werner та R. Smith розпочате у 1955 р. на Гавайях яке продемонструвало, що діти, які виросли в несприятливих умовах, але мали позитивні особистісні якості та соціальну підтримку, були здатні успішно адаптуватися до життя. Саме вони і запровадили цей термін у сучасну психологію.

Наразі науковці досі не дійшли єдиного загальноприйнятого визначення резильєнтності (Resilience) та її складових. Вважається, що ця концепція є значно ширшою, ніж просто поняття «подолання» чи «життєстійкість». У буквальному сенсі слово resilience перекладається як «пружність». Резильєнтність визначається як здатність людини відновлюватися після потрясінь або під час них (M.W. Fraser); як здатність адаптуватися до змін і долати життєві труднощі та особисті невдачі; як швидкість відновлення функціонального стану та емоційної рівноваги; як вміння знаходити смисли у складних ситуаціях і подолати труднощі (D. Hellerstein). Резильєнтність також може бути визначена як вольовий психічний стан, що об'єднує ресурси в складних життєвих обставинах і сприяє розвитку особистості, забезпечуючи її ефективну адаптацію та подальше зростання [5, с. 110–117].

В українській психології існують різні варіанти перекладу й розуміння терміну «резилієнс». Його трактують як психологічну пружність, стресостійкість, життєстійкість, стійкість, життєздатність, здатність швидко відновлювати душевні сили, адаптуватися, відновлюватися, а також як стійкість до негативних зовнішніх впливів, позитивну адаптацію, стійкість до травм, особистісну ресурсність тощо. Цими термінами описують особистісні ресурси,

які потрібні для вирішення стресових ситуацій, подолання критичних обставин, негативних змін, втрат та інших труднощів.

А. Лактіонова, В. Мазілов, А. Махнач та О. Рильська підкреслюють синонімічність понять «життєздатність» і «резильєнтність», вважаючи переклад терміну відповідним. Вони зазначають, що розвиток резильєнтності тісно пов'язаний зі здатністю людини реагувати на виклики та долати негативні впливи зовнішнього середовища, а також із збереженням емоційної стійкості завдяки набутому позитивному життєвому досвіду [3, с. 77-79].

Результат кількісного контент-аналізу 107 наукових робіт станом на 15.12.2019 демонструють, що найбільш поширеним перекладом терміну «resilience» в україномовних дослідженнях останніх років є слово «резилієнс», трохи рідше використовується варіант «резилієнтність». Дещо менша кількість науковців використовує термін «психологічна пружність», і значно рідше зустрічається визначення «стійкість до травми». Деякі автори одночасно використовують кілька різних перекладів терміну «resilience», що сприяє виникненню певної невизначеності в його розумінні [6, с. 122–127].

О.М. Хамініч зазначає, що узагальнення поглядів сучасних науковців виявляє, що відсутність загальноприйнятих визначень резильєнтності створює перепони для подальшого розвитку досліджень у цій галузі. Складнощі виникають через суперечливість дефініцій та операціоналізацій концепту “резильєнтність”, а також через труднощі досягнення згоди щодо методів вимірювання ключових аспектів. Це, у свою чергу, призводить до відмінностей у підходах до вивчення резильєнтності в різних наукових лабораторіях [7, с. 160-165].

У сучасній психологічній науці створено низку методик, які дозволяють оцінювати ступінь розвитку резильєнтності. К. Коннор та Дж. Девісон розробили одну з найпопулярніших шкал для оцінки резильєнтності – CD-RISC [5, с.110–117]. При цьому на сьогодні ми не маємо жодної оригінальної вітчизняної методики для таких досліджень, так само як і перекладених, валідизованих на українській вибірці [1, с.227-230].

Усі тлумачення резильєнтності можна згрупувати в чотири основні підходи:

1. Резильєнтність як набір особистісних якостей. Це сукупність характеристик, що дозволяють людині ефективно долати стрес та важкі періоди життя (Є. Божок, С. Пирожков, Н. Хамітов). Персональна характеристика, яка пом'якшує наслідки стресу та сприяє адаптації (Г. Вагнільд, Х. Янг), а також багатовимірна динамічна система якостей (Г. Бонанно).

2. Резильєнтність як інтегральна здатність. Це здатність адаптуватися до трагічних подій та життєвих труднощів (Р. Неман), потенційна здатність динамічної системи пристосовуватися до загроз (А. Мастен), можливість будувати нормальне життя в складних умовах (Ф. Лозель), а також здатність долати економічні та соціальні труднощі (Т. Тарасова, К. Ушаков).

3. Резильєнтність як динамічний процес. Це стійкість у змінних умовах середовища (О. Богданов), процес адаптації після важких життєвих

випробувань (С. Лютар), а також доступ до ресурсів для подолання стресу (О. Хамініч). Резильєнтність може бути змінена і вдосконалена зовнішніми впливами (Д. Бенгель).

4. Резильєнтність як захисний механізм. Це здатність подолати негативні наслідки травмуючих подій (С. Фергюс), а також внутрішні захисні фактори, що підвищують стійкість (Н. Хендерсон). Резильєнтність включає набір факторів, що захищають від дезадаптації після стресу (К. Болтон).

Аналізуючи феномен резильєнтності, Д. Хеллерштейн виділяє два ключових компоненти: фізичну стійкість до стресу та толерантність до несприятливих умов, а також психологічну стійкість, що проявляється у здатності підтримувати соціальні зв'язки, знаходити сенс життя навіть у складних ситуаціях та використовувати різноманітні психологічні стратегії для подолання стресу. За його спостереженнями, резильєнтні особистості мають три характерні риси: прийняття реальності такою, яка вона є, міцні життєві цінності та гнучкість у подоланні труднощів [2, с. 65].

Рівень резильєнтності є індивідуальним і залежить від багатьох факторів, включаючи біологічні особливості, досвід дитинства, стиль виховання та особливості формування прив'язаності. Хоча генетичні та ранні досвіди відіграють важливу роль, резильєнтність не є статичною рисою. Вона може розвиватися і змінюватися протягом життя завдяки цілеспрямованим зусиллям. Навички, необхідні для ефективного подолання труднощів, можуть бути набуті та вдосконалені шляхом тренувань. Ця особливість резильєнтності робить її цінним інструментом для адаптації до змін та подолання кризових ситуацій.

Висновки. У сучасних умовах війни в Україні резильєнтність стає одним із найважливіших психологічних механізмів, що сприяє адаптації населення до екстремальних життєвих обставин. Незважаючи на значні дослідження у цій сфері, бракує чітких методологічних підходів до її оцінки, особливо в українському контексті. Це ускладнює глибоке вивчення психологічної стійкості людей, які постраждали від бойових дій, окупації чи змушені були залишити свої домівки.

Резильєнтність – це багатогранний процес, який включає як індивідуальні риси, так і здатність до адаптації та розвитку після пережитих травматичних подій. Важливими компонентами резильєнтності є саморегуляція, оптимізм, когнітивна гнучкість та соціальна підтримка. Ці якості допомагають людині зберігати психічне здоров'я, долати стрес і поступово адаптуватися до нових умов життя.

Незважаючи на значний прогрес у дослідженнях, існує потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на розробку ефективних інструментів оцінки та підвищення рівня резильєнтності серед населення, яке зазнало значних психологічних травм. Особливу увагу слід приділити розробці програм психологічної підтримки, які б враховували культурні особливості та індивідуальні потреби постраждалого населення. Результати таких досліджень можуть значно сприяти відновленню психологічного здоров'я українців та підвищенню стійкості нашого суспільства перед лицем майбутніх викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грубі Т.В. Резильєнтність як запорука збереження психічного здоров'я особистості. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, К: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 25.10.22 р. С. 227-230
2. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2021. Вип. 64. С.62–81.
3. Лазос Г.П. Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. Організаційна психологія. Економічна психологія. Київ: 2019. № 2-3 (17). С.77–89.
4. Лазос Г.П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології. 2018. Том 4. Випуск 14. С.26–64.
5. Односталко О.С., Кіреєва З.О., Бірон Б.В. Психометричний аналіз адаптованої версії Шкали резильєнтності (cd-risc-10). Габітус. 2020. № 14. С.110–117.
6. Прокоф'єва Л. Аналіз феномену «резильєнтність»: вивчення та перспективи. Сучасна психологія: проблеми та перспективи. 2021. Вип. 2. С.122–127.
7. Хамініч О.М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки". Вип. 6, Т. 2, 2016. С. 160-165.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор Попович І.С.

УДК 316.66:316.623-042.3

Волоткевич Л.М.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО БАЖАНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ЖИТТЄВИЙ УСПІХ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено ключові підходи до понять соціальної бажаності та життєвого успіху у науково-психологічній літературі. Представлені результати емпіричного дослідження, що підтверджують вплив соціально бажаної поведінки на параметри життєвої успішності особистості.

Ключові слова: соціально бажана поведінка, життєвий успіх, задоволеність життям, самоефективність, потреба у досягненні.

The article highlights the key approaches to the concepts of social desirability and life success in the scientific and psychological literature. The results of an empirical study confirming the influence of socially desirable behavior on the parameters of life success are presented.

Key words: socially desirable behavior, life success, life satisfaction, self-efficacy, need for achievement.

Вплив соціально бажаної поведінки на життєвий успіх особистості є досить значущим, оскільки прагнення відповідати соціальним очікуванням і

нормам може як сприяти досягненню успіху, так і створювати певні перешкоди. З одного боку, соціально бажана поведінка дозволяє людині краще адаптуватися в суспільстві, отримувати схвалення і підтримку від оточуючих, що полегшує досягнення професійних і особистих цілей, що може сприяти розвитку корисних зв'язків, підвищенню соціального статусу та визнання.

З іншого боку, надмірне прагнення відповідати соціальним очікуванням може призводити до втрати індивідуальності, обмеження особистих ініціатив і пригнічення справжніх бажань та інтересів, що може створювати психологічний дискомфорт і впливати на довгостроковий успіх, адже особистість може уникати ризикованих, але потенційно більш успішних рішень через страх осуду.

Досліджуючи психологію соціальних очікувань, І.С. Попович зазначає, що, ставши частиною певної спільноти, людина приймає на себе соціальну роль, яка зобов'язує її дотримуватися певних норм і правил. Це, в свою чергу, формує систему її очікувань стосовно інших членів групи та розвитку подій у ній. Така система впливає на вибір, з ким взаємодіяти, ставлення до оточуючих та виникнення певних установок, що тісно пов'язано з її особистими цінностями [4].

О.В. Бочарова у своїй роботі розглядає соціальну бажаність як бажання людини створити позитивне враження про себе в очах інших. Вона підкреслює, що в юнацькому віці ця потреба стає особливо помітною, оскільки молодь активно прагне отримати схвалення та визнання від своїх ровесників [2].

Розглядаючи явище соціальної бажаності, зазначимо про її вплив на деякі аспекти діяльності особистості, а саме на її життєвий успіх.

За визначенням І.В. Боровинської: «Життєвий успіх – це результат реалізації життєвого проекту через виокремлення значущих для людини сфер життєдіяльності, постановку завдань та визначення необхідних для досягнення життєвого успіху стратегій. Важливими складниками цього процесу є життєва компетентність і самоефективність» [1, с. 143].

Ю.М. Ільїна визначає життєвий успіх як результат ментальної моделі, що складається з кількох компонентів. Перший – фінансовий, пов'язаний з управлінням грошима. Другий – комунікативний, стосується навичок у спілкуванні та стосунках. Третій – досвід, що передбачає усвідомлення психотравм і використання копінг-стратегій для їх подолання. Четвертий – сімейний, включає розуміння родинних ролей. П'ятий – віковий, пов'язаний із усвідомленням власного життєвого часу [3].

Для проведення емпіричного дослідження нами було використано: шкалу задоволеності життям Е. Дінера, шкалу оцінки потреби у досягненні Ю.М. Орлова, шкалу а самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема, шкалу соціальної бажаності Марлоу-Крауна.

Проаналізувавши отримані результати та провівши кореляційний аналіз (див. табл. 1.1.), нами було встановлено, що високий рівень соціально бажаної поведінки виявляє позитивні кореляційні зв'язки з показниками, що вказують на певні труднощі в особистій ефективності та життєвому успіху. Люди з таким

рівнем демонструють знижені показники самоефективності, а саме: рівень нижче середнього та низький ($p > 0,05$). Також вони мають середній або знижений рівень потреби у досягненнях ($p > 0,1$ і $p > 0,05$ відповідно) та низький рівень задоволеності життям ($p > 0,01$), що може свідчити про схильність орієнтуватися на зовнішнє схвалення при недостатній впевненості в собі та незадоволеності своїм життям.

Середній рівень соціально бажаності демонструє більш збалансовану кореляцію. Він позитивно пов'язаний із вище середнього рівнем самоефективності ($p > 0,01$) та середніми показниками самооцінки ($p > 0,1$). Також люди з таким рівнем соціально бажаності мають середній рівень потреб у досягненнях ($p > 0,05$) та задоволеність життям на рівні вище середнього ($p > 0,05$), що свідчить про достатньо гармонійну поведінку, де бажання відповідати соціальним нормам не суперечить особистій ефективності та задоволеності життям.

Низький рівень соціально бажаної поведінки пов'язаний із високими показниками особистої ефективності та життєвого успіху. Такі люди мають високий або вище середнього рівень самоефективності ($p > 0,01$ і $p > 0,001$ відповідно), а також високий або середній рівень потреб у досягненнях ($p > 0,05$ і $p > 0,1$ відповідно). Вони також демонструють високий рівень задоволеності життям ($p > 0,05$), що вказує на те, що люди, які менш орієнтовані на соціальну бажаність, часто впевнені в собі та мають високий рівень особистісного розвитку і життєвого задоволення.

Таблиця 1.1.

Значущі кореляційні зв'язки соціально бажаної поведінки з параметрами життєвого успіху (потреба у досягненнях, самоефективність, задоволеність життям)

Параметри життєвого успіху	Рівні соціально бажаної поведінки		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Високий рівень самоефективності	-	-	0,2911***
Самоефективність вище середнього	-	0,2818***	0,3314****
Середній рівень самоефективності	-	0,1983*	-
Рівень самоефективності нижче середнього	0,2381**	-	-
Низький рівень самоефективності	0,2692**	-	-
Високий рівень потреби у досягненнях	-	-	0,2251**
Середній рівень потреби у досягненнях	0,1951*	0,2411**	0,1912*

Знижений рівень потреби у досягненнях	0,2285**	-	-
Низький рівень потреби у досягненнях	-	-	-
Високий рівень задоволеності життям	-	-	0,2515**
Задоволеність життям вище середнього	-	0,2511**	-
Середній рівень задоволеності життям	-	-	-
Низький рівень задоволеності життям	0,2884***	-	-

Примітка: * - $p > 0,1$; ** - $p > 0,05$; *** - $p > 0,01$; **** - $p > 0,001$

Отже, результати дослідження можуть бути корисними для особистісного розвитку, оскільки допоможуть людям краще зрозуміти, як соціальні норми та очікування впливають на їхню поведінку і які соціальні навички сприяють досягненню успіху. Виявлення балансу між власними інтересами та соціальними вимогами може допомогти особам будувати ефективні стратегії взаємодії з оточуючими в різних життєвих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боровинська І. Є. До психологічного розуміння понять успіх, успішність, життєвий успіх, життєва успішність. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. №3 (2). 2017. С. 142-148.
2. Бочарова О. В. Соціальна бажаність як фактор самопрезентації особистості. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. 2010. № 74. С. 11-15.
3. Ільїна Ю. М. Психологія успіху: онтологія проблематики. Психологічна теорія і технологія навчання: збірник «Актуальні проблеми психології» Інституту психології імені ГС Костюка АПН України. №8. 2008. С. 45-56.
4. Попович І. С. Соціальні очікування як регулятор соціально-психологічної реальності. Актуальні проблеми психології. К.: Фенікс. 2016. Т.1. № 44. С. 138-143.

Науковий керівник докторка філософії Каленчук В. О.

УДК 378.015.3:005.32"364"

Воляннюк А. С.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена аналізу мотивації навчальної діяльності як сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на активність

здобувача в освітньому процесі. Особлива увага приділяється динаміці мотивації в контексті сучасних реалій, включаючи вплив воєнного часу.

Ключові слова: мотивація навчальної діяльності, внутрішні та зовнішні фактори, особистісний розвиток, воєнний час.

The article analyzes academic motivation as a combination of internal and external factors influencing a learner's engagement in the educational process. Particular attention is paid to the dynamics of motivation in the context of contemporary realities, including the impact of wartime.

Key words: academic motivation, internal and external factors, personal development, wartime.

Мотивація навчальної діяльності, як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають індивіда до активної участі в освітньому процесі, є предметом тривалих досліджень у психології та педагогіці. Її роль у досягненні академічних успіхів та формуванні професійних компетентностей є безперечною.

Аналізування сучасних реалій, зокрема, умов воєнного часу, висвітлює ряд чинників, що суттєво впливають на мотивацію вступників та здобувачів вищої освіти. У попередніх дослідженнях нами було ідентифіковано такі ризики сталої мотивації вступників: «незадовільні умови існування, несприятливий психологічний стан, небезпека та відсутність стабільного інтернету» [3, с. 88]. Водночас, нами було виявлено і позитивні тенденції. Незважаючи на виклики сьогодення, спостерігається зростання прагнення до самореалізації та саморозвитку серед потенційних здобувачів вищої освіти. Зміна пріоритетів на ринку праці, необхідність адаптації до нових умов та підвищення конкурентоспроможності стимулюють бажання здобути додаткову освіту або перекваліфікуватися. Розвиток технологій та доступність онлайн-навчання також сприяють цьому процесу [2, с. 17]. Оскільки мотивація є важливим фактором успішної навчальної діяльності, розуміння її динаміки та чинників, що на неї впливають, є ключовим для розробки ефективних освітніх стратегій, спрямованих на підвищення якості підготовки фахівців.

Сучасні дослідження в галузі мотивації навчальної діяльності виокремлюють кілька основних типів мотивації. Внутрішня мотивація, яка включає інтерес до знань, задоволення від процесу пізнання та досягнення, розглядається як найбільш стійкий і ефективний рушій навчання [4]. Вона забезпечує не лише високі академічні результати, а й сприяє розвитку особистості та підвищенню рівня задоволеності життям. Зовнішня мотивація, хоча й має певне значення, особливо на ранніх етапах навчання, з часом може втрачати свою силу [4]. Соціальне схвалення, матеріальні винагороди, страх невдачі – це лише деякі з факторів, що можуть спонукати здобувача до навчання, проте вони не завжди забезпечують стійкий інтерес до знань.

Варто зазначити, що мотивація навчальної діяльності є динамічним процесом, який змінюється під впливом різних факторів, таких як особистісні

якості здобувача, характер навчального закладу, стиль викладання, взаємодія з однолітками та соціальне оточення. Таким чином, мотивація є індивідуальною характеристикою кожного здобувача і може значно відрізнятися в різних ситуаціях, зокрема в умовах воєнного стану.

Дослідження також показали, що успіх навчання не завжди є прямим наслідком високої мотивації [1]. Індивідуальні відмінності в когнітивних здібностях, емоційному інтелекті та інших особистісних характеристиках також відіграють важливу роль [5]. Це свідчить про те, що для досягнення успіху в навчанні необхідно враховувати як мотиваційні, так і когнітивні фактори, особливо в умовах стресу та невизначеності, спричинених війною.

Для підвищення мотивації здобувачів до навчання розробляються різноманітні педагогічні інтервенції. Вони можуть включати в себе: створення цікавого та різноманітного навчального середовища, використання інтерактивних методів навчання, надання здобувачам можливості для самостійної роботи та прийняття рішень, а також формування позитивного клімату в навчальній групі. У контексті воєнного стану такі заходи стають ще більш актуальними, оскільки вони допомагають створити відчуття стабільності та безпеки в навчальному процесі.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що мотивація навчальної діяльності є багатогранним і складним явищем, яке вимагає комплексного підходу. Для підвищення ефективності навчального процесу необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на мотивацію здобувачів. Розуміння механізмів мотивації дозволяє розробляти ефективні стратегії навчання та сприяти успішній академічній кар'єрі здобувачів вищої освіти. Особливо важливо підтримувати мотивацію здобувачів в умовах воєнного часу, надаючи їм необхідну психологічну допомогу та створюючи сприятливі умови для навчання.

Отже, мотивація навчальної діяльності є ключовим аспектом успішного навчання та здобуття освіти. Вона включає різні типи мотивації, яка може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Дослідження в цій галузі допомагають зрозуміти, які фактори впливають на мотивацію здобувачів та як можна покращити навчальний процес. У воєнний час мотивація може бути додатковим ресурсом для подолання труднощів та досягнення поставлених цілей. Тому важливо створювати такі умови, які б стимулювали внутрішню мотивацію та допомагали здобувачам вірити у власні сили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васюк О., Виговська С., Малишевський О., Ничкало Н., Малишевська І., Зорочкіна Т. Мотиваційний дискурс особистості студента в навчальній діяльності. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 14(1), 514. 2022. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/514>
2. Волянчук А. С. Мотивація до здобуття другої вищої освіти: сучасні тенденції в умовах війни. (за заг. ред.Л. Пермінової), *Педагогіка і психологія в структурі університетської освіти України: історія, сьогодення, інноватика: збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 30 травня 2024*. Івано-Франківськ, 2024. 86 с.
3. Волянчук А. С. Особливості мотивації майбутніх педагогів на етапі вступу до релокованого закладу вищої освіти в умовах війни. *Педагогічна компаративістика і*

міжнародна освіта – 2022 : виклики і перспективи в умовах турбулентності світу : матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 4 листопада 2022 р.) Київ ; Тернопіль : Крок, 2022.с.85-88 <https://doi.org/10.32405/978-617-692-729-7-2022-296>. ISBN 978-617-692-729-7.

4. Howard J., Chong J., Bureau, J. The tripartite model of intrinsic motivation in education: A 30-year retrospective and meta-analysis. *Journal of personality*, 2020. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12570> (дата звернення: 02.09.2024)

5. Linnenbrink-Garcia L., Patall E., Pekrun, R. Adaptive Motivation and Emotion in Education. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 3, 228-236. URL: <https://doi.org/10.1177/2372732216644450> (дата звернення: 06.09.2024)

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор Попович І.С.

УДК 323.17(477):[929:2-726.1]

Галіцька О.Ю.

ПОСТАТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ

У статті проаналізовано постать Андрея Шептицького як духовного та громадського діяча, його роль у становленні української національної ідентичності, культурного та духовного відродження українців. На основі аналізу джерельної бази узагальнено, що духовна, культурна, соціальна та політична діяльність митрополита стала важливим чинником в українському національному відродженні, а ідеї владики не втратили своєї актуальності у наш час.

Ключові слова: А. Шептицький, державотворення, нація, національне відродження.

The article analyzes the figure of Andrey Sheptytsky as a spiritual and public figure, his role in the formation of Ukrainian national identity, cultural and spiritual revival of Ukrainians. Based on the analysis of the source base, it is generalized that the Metropolitan's spiritual, cultural, social and political activities became an important factor in the Ukrainian national revival, and the ideas of the bishop have not lost their relevance in our time.

Key words: A. Sheptytsky, state-building, nation, national revival.

Вступ. Однією з найвидатніших особистостей ХХ століття був митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький. Його діяльність мала значний вплив на національне суспільно-політичне, духовне життя населення західноукраїнських земель першої половини ХХ ст., на сферу практичної політики та на процеси формування національної свідомості є значним. Водночас, постать Андрея Шептицького виходить далеко за суспільні, конфесійні та національні межі. Владика запам'ятався не тільки, як церковний провідник, але і як видатний громадсько-політичний діяч, який відіграв

важливу роль у національно-визвольному русі не лише українців Галичини, а й всього українського народу. Його діяльність сприяла утвердженню ідеї соборності України та національному відродженню. У пастирських посланнях Андрея Шептицького відображається прагнення українського народу до державної незалежності, а також його бажання досягти релігійної та національної єдності. Активна та багатогранна діяльність митрополита залишається актуальною для дослідження й сьогодні. Його освітні, наукові досягнення, а також розуміння національної ідеї, перевірені часом, вимагають ґрунтового аналізу, особливо у контексті сучасної боротьби України за свободу і незалежність.

Аналіз джерел та літератури. Життя та багатоманітна діяльність Андрея Шептицького неодноразово ставала об'єктом численних наукових досліджень, як українських, так і закордонних науковців. Упродовж XX-XXI століття церковна та громадсько-державницька діяльність митрополита отримала безліч різних, часто суперечливих, оцінок від польських, російських та українських вчених, та була спотворено представлена у радянській історичній та політичній літературі. На сучасному етапі над дослідженням життєвого шляху й різних аспектів діяльності А. Шептицького працюють В. Басараб, Я. Білас [1], М. Вегеш [2], О. Сурмач [8] та ін. Вони зосереджують увагу на огляді пастирських послань, церковно-політичній діяльності та державницьких ідеях митрополита, проте значущість та внесок А. Шептицького в українське національне відродження не були достатньо розглянуті в наукових публікаціях, тому це питання є важливим і потребує ретельного вивчення. З огляду на це, у контексті цього дослідження було проаналізовано самі праці А. Шептицького, що дало можливість більш ґрунтовно охарактеризувати його погляди та діяльність.

Метою цієї статті є дослідженні ролі і внеску Андрея Шептицького у справу національного відродження України. Окреслена мета передбачає розв'язання наступних завдань дослідження: 1) надати загальну характеристику діяльності А. Шептицького; 2) охарактеризувати внесок А. Шептицького в українське національне відродження 3) дослідити значення постаті митрополита в українському національному русі.

Виклад основного матеріалу. Андрей Шептицький є однією з найвпливовіших постатей в історії західноукраїнських земель у першій половині XX століття. Оскільки він походив з полонізованої родини, його інтелектуальне становлення відбувалися в середовищі польської культури та польської національної державницької ідеї. Однак, ставши дорослим, Шептицький свідомо обрав шлях розвитку української церкви та української національної ідеї. Він активно долучався до політичного, громадського та культурно-освітнього життя українців Галичини першої половини XX ст. [5, с. 221].

Як патріот, він намагався допомогти українському народу у його прагненнях до створення власної держави, матеріально й духовно підтримував діяльність наукових, освітніх, економічних товариств та молодіжних

організацій [1, с. 64]. Крім того, митрополит підтримував талановиту молодь, опікувався нужденними, організовував школи, гімназії, сиротинці, охоронки, тобто дитячі садки, а також став засновником першого на Галичині вітчизняного вищого духовного освітнього закладу – Богословської Академії [8, с. 101].

За твердженням В. Лаби, своєю діяльністю А. Шептицький здобув довіру українців, які зрозуміли важливість його роботи для українського суспільства, «відкинули всякий сумнів і вважали митрополита не тільки щирим українцем, але духовим провідником українського народу – українським Мойсеєм [4, с. 46]. Навіть люди, що не ставилися прихильно до Церкви, ставилися до Митрополита Андрея з найбільшою пошаною за його народну і культурну працю, та за його незвичайну людяність. Вже по короткому часі владичого володіння Митрополит був в очах усіх українців визначною і величною постаттю. Митрополит Андрей засідав на Галицькому престолі 44 роки» [4, с. 46].

На нашу думку, внесок А. Шептицького в українське національне відродження справді є вагомим. Це підтверджують дослідження його діяльності. Культурно-освітня діяльність митрополита була спрямована, насамперед, на підвищення морального та духовного рівня народу, щоб сформувалася свідома готовність до практичної діяльності в національному державотворенні. Митрополит активно займався меценатством, надавав підтримку обдарованій молоді та окремим діячам культури та мистецтва, проводив роботу в навчальних закладах, створював просвітницькі та спортивні товариства, видавав журнали та газети, а також організовував заходи, де акцентувалася увага на національному та релігійному питаннях [2, с. 120]. Така діяльність А. Шептицького безумовно сприяла розвитку української нації та спонукала її до боротьби за свою землю, віру та свободу.

Окрім того, А. Шептицький зосереджувався на патріотичному вихованні. З його точки зору, християнин зобов'язаний перш за все «любити свою родину і свою Батьківщину», а також віддано трудитися на благо суспільства. Митрополит підтримував національно-демократичний напрям у українському русі і був активним опонентом москвофілів та більшовицько-комуністичної ідеї [6]. Разом з тим він попереджав про загрозу, яку несуть розбіжності у діяльності українських політичних партій і закликав до об'єднання суспільства на благо національного прогресу. Основними завданнями українського національного руху, особливо в Галичині він вважав підвищення освітнього та наукового рівня суспільства, а також розвиток власне української промисловості та торгівлі [9, с. 1-19].

Митрополит вбачав важливе значення церкви у формуванні мовної культури народу та був переконаний, що священники, впроваджуючи українську мову в церковній службі, сприяють вихованню патріотизму [9, с. 55-77]. Він писав усі пастирські листи українською літературною мовою, окрім листа «До моїх любих гуцулів», що був написаний на діалекті [1, с. 70-71].

Загалом через листи й послання А. Шептицького простежується переконання, що усі, хто дбає про долю України, має вважати своїм обов'язком і справою життя сприяти національному єднанню та усуненню розбрату. «Чого українському громадянству передусім треба, то цієї єдності і солідарності, без якого, по словам Євангелія, не може встояти навіть царство демона» [6].

Протягом більш ніж сорока років перебування на посаді митрополиту Андрея Шептицького, завдяки його непохитним переконанням, далекоглядності, благодійності, дипломатичності й церковно-політичним поглядам, він вивів Греко-католицьку церкву на новий рівень, перетворивши її на повністю національну, українську церковну структуру, яка стала не лише духовною основою відродження української ідеї, чинником реалізації державотворчої ідеї. Як зауважує С. Кияк, його активна культурно-освітня діяльність стала головним джерелом піднесення національної свідомості галичан та була націлена на розвиток духовності та моралі народу до рівня самовідданого служіння національно-державній й церковній будові. [3, с. 17]

Висновки. Усе вказане вище дозволяє зробити висновок, що Андрей Шептицький набув величезного авторитету в церковному середовищі завдяки своїй громадській позиції та пастирській діяльності. Він зробив значний внесок як у розбудову Греко-Католицької Церкви, так і в розбудову національної свідомості українців Галичини через підтримку української освіти, мистецтва та громадських ініціатив. Його життєвий приклад і політична позиція залишаються актуальними для вивчення й сьогодні, оскільки вони демонструють взаємозв'язок релігії, культури та національного руху в боротьбі за українську державність та незалежність. Означена у статті проблема потребує подальших досліджень у цьому напрямі зокрема, щодо аналізу впливу ідей та спадщини Андрея Шептицького на сучасну українську державу, суспільство та церкву. Зокрема, важливо дослідити, як його духовна спадщина може стати основою для розв'язання нинішніх суспільно-політичних та культурних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білас Я. Митрополит Андрей Шептицький: до проблеми формування національно-політичних і релігійних поглядів. *Українське релігієзнавство*. Серія: *Історія та історіософія релігії в Україні*. 2003. №25. С. 64-72.
2. Вегеш М. Митрополит Андрей Шептицький: його життя і діяльність. Світ історії. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. С. 104-153.
3. Кияк С. Архипастирська діяльність митрополита Андрея Шептицького в першій половині ХХ століття. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*. 2015. №8. С. 10-17.
4. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. Львів: Свічадо, 1990. 62 с.
5. Медведовська А. Ф. Образ митрополита А. Шептицького в сучасній суспільній думці України. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті*: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2013. С. 221-228.
6. Осторога Андрея Шептицького перед загрозою комунізму. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Sheptytskyi_Andrei/Ostoroza_pered_zahrozoiu_komunizmu.pdf (дата звернення: 24.09.2024).

7. Послання митрополита Кир Андрея. Львівські вісті. 1943. Ч. 91. С. 2.
8. Сурмач О. І. Митрополит А. Шептицький і український національно-визвольний рух у період німецької окупації (1941–1944 рр.). *Військово-науковий вісник*. 2015. №23. С. 101-113.
9. Шептицький А. Твори Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2.VIII.1899 р. – 7.IX.1901 р.). Том I. Передмова о. Михайла Гринчишина; введення у твори А. Шептицького написав Анатоль Марія Базилевич. Торонто: Друкарня оо. Василян, 1965. 274 с.

Науковий керівник кандидат історичних наук, доцент Бойков О.Ю.

УДК 159.923.2-021.464-044.57-047.44:304.3

Гекало М.М.

ВПЛИВ ЗАНИЖЕНОЇ САМООЦІНКИ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу впливу заниженої самооцінки на життя людини. Аналізується як занижена самооцінка відбиваючись на внутрішньому світі людини впливає на багато сторін її зовнішнього життя.

Ключові слова: занижена самооцінка, емоційний стан, поведінка, ставлення до оточуючих, турбота про себе, автентичність.

The article is devoted to the analysis of the influence of low self-esteem on a person's life. It is analyzed how low self-esteem, reflected in the inner world of a person, affects many aspects of his outer life.

Key words: low self-esteem, emotional state, behavior, relationships with others, self-care, authenticity.

Поняття «самооцінка», що є частиною нашої Я-концепції, допомагає нам не лише оцінювати свої позитивні чи негативні якості та здатність робити вчинок. Більшою мірою воно відображає наше загальне ставлення та думку про себе [3]. Наша думка про себе буває як позитивною (наприклад, «Я хороша людина»), так і зворотною негативною (наприклад, «Я погана і марна»). Коли ми оцінюємо себе негативно, це зазвичай свідчить про занижену самооцінку [4].

Самооцінка є наше загальне сприйняття себе і того, як ми оцінюємо значення своїх дій. Вона відіграє ключову роль у формуванні нашого життєвого шляху та у напрямку розвитку особистості [2]. Ми розглянемо, як занижена самооцінка відбивається на житті людини.

Наше уявлення про себе зазвичай ґрунтується на конкретних фактах. Ці факти можуть здаватися об'єктивною картиною нашого «я», але насправді це просто особиста думка, яка склалася на основі нашого життєвого досвіду. Коли справи йдуть погано, ми схильні негативно оцінювати себе, що призводить до зниження самооцінки[4]. Таким чином, негативні події спричиняють зниження нашої самооцінки.

Вплив заниженої самооцінки на особистість розділимо на такі аспекти: когнітивний (думки), поведінковий, емоційний та соматичний (фізичне самопочуття).

Ми часто самі створюємо негативний образ себе своїми думками. Низька самооцінка змушує нас акцентувати увагу на своїх недоліках, затьмарюючи при цьому наші переваги. У результаті ми бачимо себе в спотвореному, песимістичному світлі.

Поведінка такої людини говорить сама за себе. Він часто поступається іншим, боячись відстоювати свої інтереси. Його невпевненість проявляється у постійній готовності до захисту, відмови від нових можливостей та уникнення конфліктів. Невербальні сигнали – уникнення візуального контакту, тихий голос, нерішучість – доповнюють цю картину.

Емоційний стан залишається переважно негативним: людина виглядає сумною, тривожною, винною, яка відчуває сором або роздратування. Ці почуття часто впливають і фізичне здоров'я. Такий стан нерідко позначається загальному самопочутті. Він може виявляти ознаки втоми, млявості та постійної напруги [4].

Ці ознаки показують, як негативне ставлення себе впливає різні аспекти життя. Вони ілюструють, як внутрішні проблеми проявляються у навколишньому світі.

У професійному та навчальному середовищі такі люди неохоче виділяються із загальної маси, воліючи залишатися в тіні. Вони часто відмовляються від нових можливостей, боячись не виправдати очікувань. У той самий час, їх може переслідувати страх невдачі, що виявляється у прагненні постійного вдосконалення і виснажливій роботі.

У спілкуванні з іншими людьми такі люди часто відчувають сильну невпевненість у собі, боячись засудження. Вони гостро реагують на критику і схильні все приймати на свій рахунок. Незважаючи на бажання сподобатися оточуючим, вони часто уникають близьких відносин, воліючи залишатися на відстані.

У вільний час такі люди віддають перевагу самотності або заняттям, які не потребують публічності. Вони побоюються, що їхнє хобі чи захоплення будуть розкритиковані. Деякі з них переконані, що не мають права на задоволення та розваги, оскільки не відповідають своїм власним ідеалам.

Люди з низькою самооцінкою часто нехтують своїм зовнішнім виглядом, не приділяючи належної уваги гігієні та стилю. Вони можуть уникати відвідування перукаря або стоматолога, а також покупки нового одягу. Однак, у деяких випадках, вони можуть виявляти надмірну занепокоєність своєю зовнішністю, вважаючи, що лише бездоганний зовнішній вигляд може зробити їх привабливими для оточуючих[4].

Життя людини із заниженою самооцінкою стає менш насиченим, менш яскравим і менш щасливим. Він живе не своїм життям, а життям, яке, як йому здається, має йому подобатися.

Життя, у якому наші дії та слова не відповідають істинним почуттям (неавтентичне життя), викликає психологічну напругу, що негативно впливає на емоційний стан. Коли ми змушені постійно носити соціальну маску і вдавати когось іншого, це створює внутрішній конфлікт, який отруює наше життя. Тривале придушення справжніх почуттів та думок неминуче призводить до емоційного виснаження та розвитку психологічних проблем, таких як депресія чи тривога. Щоб набутися душевної рівноваги, необхідно навчитися бути щирими з собою та оточуючими, дозволяючи своїм словам і вчинкам відбивати внутрішній світ.

Автентичні особистості точно знають свої сильні та слабкі сторони, свої бажання та переваги. Вони живуть у гармонії зі своїми внутрішніми цінностями та не бояться відстоювати свою точку зору. Завдяки глибокому самопізнанню, вони здатні об'єктивно оцінювати те, що відбувається, і приймати виважені рішення [5].

Отже, підвищена самооцінка забезпечує внутрішній баланс і підтримує досягнення успіху, навіть у важких умовах. Люди з низькою самооцінкою зазнають труднощів у стресових ситуаціях і можуть бути більш вразливими до емоційних зривів і соціальних проблем [1]. Життестійкість особистості полягає у відчутті контролю над власним життям і ситуаціями, з якими стикається людина, та у позитивній самооцінці, яка допомагає долати перешкоди. Важливими факторами, які формують самооцінку, є схвалення оточуючих, моральні принципи, конкуренція та соціальна залученість. Усвідомлення своїх моральних норм і стійкість у своїх поглядах стає важливою опорою в стресових ситуаціях, що допомагає не тільки подолати труднощі, але й допомагає посилити свою цінність і знайти внутрішні резерви для подолання труднощів, сформувати міцний внутрішній стержень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилюк І., Предко В., Кислинська А. Психологічні особливості зв'язку життестійкості та самооцінки особистості в складних життєвих ситуаціях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2023. № 2(18). С. 63–69.
2. Скиба С. А., Дмитришин М. В. Вплив батьківських концепцій та поведінки на формування негативного «Я-образу» та заниженої самооцінки у дітей: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 100 с.
3. Шахова О. Г. Соціальна психологія особистості: навч. посіб. Харків: «Контраст», 2019. 116 с.
4. Fennell M. Boost Your Confidence: Improving Self-Esteem Step-By-Step. Robinson, 2011. 250 p.
5. Joseph S. Authentic: How to be yourself and why it matters. Little, Brown Book Group, 2016. 272 p.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Шелестова О.В.

ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСТРЕСУ.

Психологічний дистрес — це стан емоційного та психологічного дискомфорту, який виникає внаслідок стресових життєвих обставин, конфліктів, тривоги або перевантажень. Він може включати такі емоції, як тривога, депресія, роздратування, відчай або навіть фізичні симптоми, як головні болі, безсоння, втома. Психологічний дистрес часто виникає через неможливість ефективно справлятися з труднощами або змінами в житті, і його інтенсивність може варіювати від легкого дискомфорту до серйозного розладу. Психологічний дистрес широко використовується як індикатор психічного здоров'я населення, проте концепція психологічного дистресу до цього часу залишається нечіткою. При детальному вивченні наукової літератури можна спостерігати, що термін "психологічний дистрес" часто застосовується до невизначених комбінацій симптомів, які охоплюють депресію та загальні симптоми тривоги, риси особистості, функціональні розлади та поведінкові проблеми. У цій статті ми намагаємось узагальнити емпіричні знання про психологічний дистрес, висвітлити погляди деяких зарубіжних авторів на певні питання, які мають значення для кращого розуміння сутності та можливих наслідків психологічного дистресу [2,101-102].

Ключові слова: психологічний дистрес, психічне здоров'я, тривога, депресія.

Psychological distress is a state of emotional and psychological discomfort that arises as a result of stressful life circumstances, conflicts, anxieties, or overloads. It can include emotions such as anxiety, depression, irritability, despair, or even physical symptoms like headaches, insomnia, or fatigue. Psychological distress often occurs due to the inability to effectively cope with difficulties or life changes, and its intensity can range from mild discomfort to severe disorder. Psychological distress is widely used as an indicator of the population's mental health; however, the concept of psychological distress remains unclear. A detailed review of scientific literature reveals that the term "psychological distress" is often applied to vague combinations of symptoms that encompass depression and general anxiety symptoms, personality traits, functional disorders, and behavioral problems. In this article, we attempt to summarize empirical knowledge about psychological distress, highlight the views of some foreign authors on certain issues that are important for better understanding the nature and possible consequences of psychological distress.

Key words: psychological distress, mental health, anxiety, depression.

Поняття психологічного дистресу не має одного конкретного автора або дослідника, який би першим увів цей термін. Воно є частиною ширшого розуміння стресу та його впливу на психіку, що розвивалося впродовж минулого століття. Один з перших, хто ґрунтовно вивчав стрес та його вплив на організм, був канадський фізіолог Ганс Сельє. У 1930-1940-х роках він запропонував загальну теорію стресу, ввівши термін "стрес" для опису загальної реакції організму на різні шкідливі чинники. Він також розділив стрес на "дистрес" (негативний, шкідливий стрес) і "еустрес" (позитивний стрес). Що стосується психологічного дистресу, цей термін почав частіше використовуватися в психотерапії та психології у середині минулого століття в контексті досліджень емоційного впливу стресу на психічне здоров'я [3,18-19]. Він згодом став важливим концептом в рамках когнітивно- поведінкової терапії та психоаналізу для опису різних форм емоційних і психічних розладів. Вивчення психологічного дистресу стикається з рядом проблем, які ускладнюють можливість його точного вимірювання та розуміння. Основними з цих проблем є суб'єктивність досвіду; множинність факторів впливу; складність розмежування від інших психічних станів; складність інтерпретації досліджень, проведених у різних культурних контекстах; стигматизація стану у багатьох культурах; складнощі вимірювання через наявність різних підходів до діагностики; складнощі розмежування між хронічним дистресом (тривалий час) та гострим (короткочасний, але інтенсивний); можливість змін в часі, що ускладнює створення моделей, які передбачали б стабільність психологічного дистресу або його еволюцію протягом певного часу. Кожна з цих проблем вимагає комплексного підходу у дослідженнях, включаючи міждисциплінарне співробітництво між психологами, соціологами, біологами та іншими фахівцями.

Огляд статей. 1. «Дослідження дослідників: психологічний стрес та психосоціальні стресори відповідно до етапу кар'єри у дослідників психічного здоров'я». Nicole T. M. Hill, Eleanor Bailey, Ruth Benson, Grace Cully, Olivia J.Kirtley, Rosemary Purcell, Simon Rice, Jo Robinson, Courtney C. Walton. У даній статті автори зазначають, що кар'єрний шлях в академічній сфері часто пов'язаний із структурними та організаційними стресорами, які можуть бути шкідливими для добробуту та підвищувати вразливість до психологічного дистресу і психічних розладів. Автори вивчали досвід пов'язаний з робочими психосоціальними стресорами, психологічним дистресом і діагнозами психічного здоров'я серед дослідників психічного здоров'я. Автори провели дослідження у якому взяли участь 207 дослідників психічного здоров'я, які були аспірантами або працювали в науково-дослідних інститутах чи університетах. Робочі психосоціальні стресори оцінювали за допомогою Копенгагенського психосоціального опитувальника III (COPSOQ III). Психологічний стрес оцінювали за шкалою депресії, тривожності та стресу-21 (DASS-21). Думки про самогубство оцінювали за допомогою адаптації Опитувальника здоров'я пацієнтів-9 (PHQ-9). Історія діагнозів психічного здоров'я оцінювалася за допомогою індивідуального опитувальника. Після

проведення дослідження автори прийшли до певних висновків. Більше половини дослідників психічного здоров'я переживали психічні розлади протягом свого життя, і цей показник є вищим, ніж у загальній популяції. Незважаючи на роботу в одному середовищі, співробітники дослідницької підтримки відчувають значно менше психосоціальних стресорів порівняно з аспірантами, дослідниками на ранніх і середніх етапах кар'єри та досвідченими науковцями. Водночас студенти набагато частіше стикаються з психічними розладами та суїцидальними думками порівняно з дослідниками психічного здоров'я на інших етапах кар'єри. Автори звертають увагу, що майбутні дослідження, спрямовані на змінні стресори на кожному етапі кар'єри, включно з ключовими системними проблемами, пов'язаними з організацією роботи, змістом роботи та впливом на баланс між роботою та життям, можуть покращити загальний стан психічного здоров'я та добробуту дослідників психічного здоров'я. Бажано щоб ці відмінності були відображені в політиці та практиках, спрямованих на психічне здоров'я та добробут в науково-дослідних установах. Автори наголошують, що у подальшому необхідно зосередити зусилля для підтвердження цих результатів на основі більших, репрезентативних вибірок в академічних колах [4].

2. «Психологічний дистрес та метаболомні маркери: систематичний огляд посттравматичного стресового розладу, тривожності та субклінічного дистресу». Yiwen Zhu, Laura D. Kubzansky. У даній статті автори зазначають, що психологічний дистрес можна концептуалізувати як узагальнений термін, що охоплює численні поширені психологічні стани, які варіюються від субклінічних симптомів до клінічних діагнозів депресії, тривоги, стресу або посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Високий рівень дистресу може бути ознакою порушеного психічного здоров'я або поширених психічних розладів, включаючи депресію або тривогу. Різні форми психологічного дистресу, визначені на основі різних діагнозів і методів оцінки, часто є коморбідними, мають подібні симптоми та можуть бути пов'язані з одними й тими ж основними шляхами дисрегуляції (Kalin, 2020). Автори припускають, що вони можуть мати подібні метаболомні маркери. Метаболомні маркери відносяться до широкого спектра малих молекул, які присутні в біологічних рідинах і тканинах, включаючи пептиди, ліпіди, амінокислоти, нуклеїнові кислоти та багато інших хімічних сполук, які можуть метаболізуватися (Wishart та ін., 2018; Yu та ін., 2019). Метаболомна перспектива може також надати важливе нове розуміння ключових механізмів і причинних шляхів, які лежать в основі зв'язку між психологічним дистресом і поширеними психічними розладами (CMD) (Humer та ін., 2020). Автори наголошують, що розуміння напрямку асоціацій у цьому контексті є важливим, оскільки, ймовірно, існують двосторонні взаємозв'язки між захворюваннями або психологічними станами та метаболомними профілями. Попередні дані свідчать, що певні психологічні розлади можуть бути пов'язані з унікальними метаболічними сигнатурами в кількох периферійних тканинах. В моделях депресії на тваринах було ідентифіковано біомаркери, специфічні для тканин; зокрема, рівні

нейромедіаторів і метаболітів кінуреніну в мозку, а також рівні амінокислот і кортикостерону в крові були пов'язані з депресією (Pu та ін., 2021). Автори звертають увагу на систематичний огляд, присвячений дослідженням на людях, розглядав метаболомні маркери (з крові, сечі та спинномозкової рідини) у зв'язку з кількома формами клінічних афективних розладів, включаючи великий депресивний розлад (MDD) і біполярний розлад (BD) (MacDonald та ін., 2019). Цей огляд включав дані з 266 статей, що розглядали 249 метаболітів, і виявив, що 122 метаболіти були оцінені принаймні у двох дослідженнях. Виявилися кілька ключових шляхів, залучених у MDD, зокрема мітохондріальний (енергетичний метаболізм), нейрональна цілісність і сигнальні процеси (нейротрансмісія). Огляд також підкреслив кілька метаболітів, які показали послідовні асоціації з MDD та BD, такі як глутамат та інші амінокислоти, які відіграють ключові ролі у передачі сигналів, нейротрансмісії та енергетичному метаболізмі. У 2020 році метааналіз із дев'яти нідерландських когорт (n=10,145 контрольних і n=5283 випадків депресії) виявив 21 метаболіт, пов'язаний з клінічно діагностованою депресією (Bot та ін., 2020). Результати показали, що метаболомна сигнатура депресії характеризується нижчими рівнями ліпопротеїнів високої щільності та вищими рівнями ліпопротеїнів дуже низької щільності і тригліцеридних частинок, підкреслюючи важливість ліпідних метаболітів у патофізіології депресії. Автори прийшли до висновку, що психологічний дистрес охоплює ширший спектр фенотипів, ніж розлади настрою, включаючи субклінічні прояви цих розладів, зазначили, що наше розуміння того, як психологічний дистрес може впливати на метаболічні процеси в цьому широкому спектрі, залишається обмеженим. Залишається незрозумілим чи мають метаболічні маркери для клінічної депресії подібні асоціації з іншими формами розладів психологічного дистресу або субклінічним дистресом, це може бути напрямком для майбутньої роботи[5].

3. «Вплив психологічного дистресу та його взаємодія з соціально-економічним становищем на ризик розвитку чотирьох хронічних захворювань» Edinburgh Medical School, College of Medicine and Veterinary Medicine, University of Edinburgh, Edinburgh, UK Kyle J. J. McIlachian, Catharine R. Gale. Автори досліджували взаємозв'язок між психологічним дистресом та ризиком розвитку артриту, серцево-судинних захворювань, хронічного обструктивного захворювання легень і діабету залежно від ступеня тяжкості стресу, а також з'ясовували, чи змінюються ці взаємозв'язки залежно від соціально-економічного становища. Вибірка складала 16485 дорослих з Великої Британії. Вищі рівні психологічного стресу були пов'язані з підвищеним ризиком розвитку артриту, ХОЗЛ і серцево-судинних захворювань протягом 3-річного періоду спостереження. Автори доводять, що психологічний дистрес підвищує ризик розвитку артриту, ХОЗЛ і серцево-судинних захворювань в залежності від рівня дистресу (низький, помірний, високий). Ці взаємозв'язки частково опосередковані статусом куріння. Не було виявлено доказів поступових асоціацій між дистресом і ризиком діабету. Однак дистрес значно підвищував

ризик діабету у групі з ручною працею, хоча кількість випадків була дуже малою. Автори не виявили доказів того, що сила взаємозв'язків змінюється залежно від соціально-економічного становища для артриту, ХОЗЛ та серцево-судинних захворювань. Автори вказують, що результати проведених досліджень мають як клінічне значення, так і суспільно-охоронне та можуть бути використані в первинній медичній ланці для профілактики стресіндукованих захворювань. Проте автори вказують на певні обмеження в дослідженні та вважають, що майбутні лонгітюдні дослідження повинні вивчити вплив психологічного дистресу на ризик розвитку хронічних захворювань за триваліший період спостереження та включити дослідження ролі запальних біомаркерів [6].

4. «Епідеміологія психологічного дистресу» Aline Drapeau, Alain Marchand and Dominic Beaulieu-Prévost. Département de psychiatrie – Université de Montréal. У даній статті автори зазначають, що у загальній популяції стресові події та життєві умови, а також відсутність значущих соціальних ролей є важливими факторами ризику для психологічного дистресу, тоді як внутрішні ресурси (наприклад, самооцінка) та зовнішні ресурси (наприклад, дохід) є важливими захисними факторами. Також зазначають, що серед працівників високі робочі вимоги, низький рівень самостійності в прийнятті рішень, погана соціальна підтримка на роботі та мінімальні винагороди, ці фактори збільшують ризик психологічного дистресу. Автори звертають увагу, що поширеність психологічного дистресу особливо висока серед іммігрантів та біженців. Хоча кілька факторів, що впливають на психологічне благополуччя загальної популяції, також впливають на рівень психологічного дистресу іммігрантів та біженців. Цілком імовірно, що фактори, пов'язані з психологічним дистресом, також впливають на інші виміри психічного здоров'я та психічних захворювань, і є необхідність виявити подібності та відмінності між епідеміологією психологічного дистресу та інших психічних проблем. Автори вказують на низку питань, які необхідно вирішити для кращого розуміння, а згодом і для запобігання психологічному дистресу. Акцентують, що особливо бракує знання про перебіг психологічного дистресу, що ускладнює розрізнення між тимчасовим стресовим станом та патологічним дистресом. Зазначають, що гендерні та вікові відмінності у психологічному дистресі залишаються здебільшого невизначеними, хоча вони були предметом кількох досліджень. Автори допускають, що вплив специфічних факторів ризику змінюється залежно від статі та вікової групи. Необхідно також детальніше дослідити складну взаємодію соціально демографічних факторів, факторів, пов'язаних зі стресом, та індивідуальних ресурсів. Однак автори вказують про обмеження даних в науковій літературі про дослідження засновані на шкалах, і що використання шкал, які включають широкий спектр недиференційованих симптомів, перешкоджало розумінню факторів ризику та захисних факторів, які впливають на психологічний дистрес. Автори вказують, що головною перешкодою для кращого розуміння епідеміології психологічного дистресу є майже повна відсутність систематичних оглядів емпіричних даних

щодо численних факторів ризику та захисних чинників, пов'язаних із дистресом [7].

5. «Психологічний дистрес і імунна система людини: метааналітичне дослідження 30 років вивчення». Suzanne C. Segerstrom, Gregory E. Miller. Авторами проведено метааналіз понад 300 емпіричних статей написаних за останні 30 років які описують зв'язок між психологічним дистресом та показниками імунної системи у людей. Метааналіз базувався на розмірах ефектів, отриманих з 293 незалежних досліджень. Ці дослідження були опубліковані в 319 окремих статтях у рецензованих наукових журналах. У цих дослідженнях взяли участь 18941 осіб. Зі слів авторів ці статті показали, що психологічні виклики здатні змінювати різні характеристики імунної відповіді. Автори намагалися узагальнити емпіричні знання про психологічний стрес і людську імунну систему. Розглядався вплив саме конкретних стресорів на стан імунної системи людини. Стресори були класифіковані на п'ять категорій: гострі тимчасові, короткотривалі природні, послідовність подій, хронічні та віддалені. На першому етапі були розраховані розміри ефектів для кожного дослідження. На другому етапі розміри ефектів з окремих досліджень були об'єднані, щоб отримати загальний розмір ефекту для кожного імунного результату. Було встановлено, що гострі стресори (тривалістю кілька хвилин) асоціювалися з активацією деяких параметрів природного імунітету та пригніченням деяких функцій специфічного імунітету, що мало потенційно адаптивний характер. Короткочасні природні стресори (такі як екзамени) мали тенденцію до пригнічення клітинного імунітету, зберігаючи гуморальний імунітет. Хронічні стресори асоціювалися з пригніченням як клітинних, так і гуморальних показників. Вплив послідовності подій змінювався залежно від типу події (травма або втрата). Суб'єктивні повідомлення про стрес зазвичай не асоціювалися зі змінами в імунній системі. У деяких випадках фізична вразливість, зумовлена віком або хворобою, також збільшувала вразливість до змін імунної системи під час стресу. Автори стверджують, що дослідження переконливо продемонстрували, що кардіоваскулярні та нейроендокринні реакції людей на стресор залежать від їх оцінки ситуації та наявності нав'язливих думок про неї (Baumetal., 1993; Frankenhauser, 1975; Tomakaetal., 1997). Автори дійшли висновку, що стресори з тимчасовими параметрами ситуацій «боротьби або втечі» викликали потенційно корисні зміни в імунній системі. Однак чим більше стресор відхилявся від цих параметрів, ставши більш хронічним, тим більше компонентів імунної системи зазнавали потенційно шкідливих змін. Автори вважають, що необхідні подальші дослідження для з'ясування впливу змін в імунній системі, пов'язаних зі стресом на формування стресіндукованих захворювань [8].

Висновки. Узагальнюючи емпіричні знання про психологічний дистрес, можна сказати, що це явище є багатогранним має різноманіття проявів і охоплює широкий спектр емоційних, когнітивних та фізичних симптомів. Він може варіюватися за інтенсивністю — від легкого дискомфорту до серйозних психічних розладів. Основні причини психологічного дистресу включають

тривалі стресові ситуації, життєві зміни, втрати, конфлікти або перевантаження. Важливими факторами є нездатність ефективно справлятися зі стресовими обставинами або змінами. Високий рівень психологічного дистресу пов'язаний з ризиками розвитку психічних розладів, таких як депресія та тривожні розлади, а також зі зниженням загального самопочуття і функціональної здатності. Психологічний дистрес широко використовується в наукових дослідженнях як індикатор стану психічного здоров'я населення. Незважаючи на часте використання терміну, залишається певна нечіткість у його визначенні та застосуванні. Психологічний дистрес — це явище, яке існувало з давніх часів, і навіть сьогодні воно ще не повністю зрозуміле. Науковці застосовують різні методи і підходи прагнучі дослідити цей стан. Таким чином, психологічний дистрес є складним і багатогранним станом, що потребує подальшого вивчення для кращого розуміння його природи та впливу на психічне здоров'я [1, с. 84].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дембіцький С.С., Злобіна О.Г., Сидоров М.В.-С., Мамонова Г.А. Стан психологічного дистресу. Український соціум. 2020. № 2 (73). С.84.
2. Наугольник Л.Б. Психологія стресу : підручник. Львів, 2015. 324 с.
3. Наугольник Л.Б. Психологія стресу : курс лекцій. Львів: Ліга- Прес, 2013. 128с.
4. Nicole T. M. Hill, Eleanor Bailey, Ruth Benson, Grace Cully, Olivia J. Kirtley, Rosemary Purcell, Simon Rice, Jo Robinson, Courtney C. Walton. Researching the researchers: psychological distress and psychosocial stressors according to career stage in mental health researchers.*BMC Psychology*. 2022. 10 Article number:19.
5. Yiwen Zhu, Laura D. Kubzansky. Psychological distress and metabolomic markers: A systematic review of posttraumatic stress disorder, anxiety, and subclinical distress. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*.2022.Vol.143. Desember.
6. UK Kyle J.J. McLachlan, Catharine R. Gale. The effects of psychological distress and its interaction with socioeconomic position on risk of developing four chronic diseases. *J Psychosom Res*.2018 Jun.Vol.109. P.79–85.
7. Aline Drapeau, Alain Marchand and Dominic Beaulieu-Prévost. Epidemiology of Psychological Distress .*J. Mental Illnesses – Understanding, Prediction and Control*. 2012. January.P.105- 134.
8. Suzanne C. Segerstrom, Gregory E. Mille. Psychological Stress and the Human Immune System: A Meta-Analytic Study of 30 Years of Inquiry. *J. Psychological Bulletin*. 2004. Jul 130 (4). P.601-630.

Керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Шелестова О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В РАМКАХ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті проаналізовано психологічні особливості національної ідентичності у здобувачів освіти, а також представлено результати емпіричного дослідження щодо визначення рівня громадянської ідентичності здобувачів освіти, за час військової агресії рф проти України.

Ключові слова: національна ідентичність, громадянська ідентичність, психологічні особливості здобувачів освіти.

The article analyses the psychological characteristics of national identity in students and presents the results of an empirical study to determine the level of civic identity of students during the military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Key words: national identity, civic identity, psychological characteristics of students.

Нині психологи висвітлюють різноманітні аспекти формування національної ідентичності, зокрема: вчинковий осередок різних історико-культурних періодів (В. Роменець) [6], проблематика патріотичного виховання, національної та особистісної ідентифікації (І. Бех) [1], етносоціальні уявлення (О. Васильченко) [3], національна самосвідомість (М. Боришевський) [2] та інші. Дослідженням окремих механізмів формування національної ідентичності займалися такі педагоги, як Б. Ступарик, [7], О. Захаренко [5], В. Євтух [4]. Специфіка проявлення національної ідентичності підлітка проявляється у суб'єктивному характері переживання належності до народу України, нації, та у готовності свідомо прийняти моральні цінності держави, що сприяє ототожненню і формуванню відповідної національної «Я»-концепції. Поєднуючись, це все дає відчуття власної самоповаги, національної гідності, формує вміння користуватись своїми правами і свободами, любити Україну, бути справедливим, відповідальним, мати бажання пов'язати з країною свою долю. Формуючись, національна ідентичність підлітка проходить кілька етапів:

- етап ідентифікації – в його основі знаходиться усвідомлення межі «ми – вони»;
- етап формування уявлень про якісні відмінності своєї національної культури від інших та усвідомлення її ключових характеристик;
- етап утворення національної гідності, свідомості та самосвідомості, проявлення поваги до інших етносів і культур, сприяння готовності до взаємодії та діалогу з ними.

Метою статті є представлення та аналіз результатів опитування на визначення громадянської ідентичності як складової національної ідентичності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов ведення ворогом гібридної війни актуальним є психологічна стійкість та проявлення своєї громадянської ідентифікації усіма верствами населення. І здобувачі освіти – діти – на наш погляд є найуразливішою категорією, адже вони – наше майбутнє. Тому, ми провели дослідження, спрямоване на визначення їх рівня громадянської ідентичності, аби з'ясувати, чи готові діти до психологічних провокацій ворога. Анкетування проводилося за авторським опитувальником І. Петровської, який допоміг нам визначити громадянську ідентичність респондентів. Результати анкетування представлені у таблиці 1:

Таблиця 1

Результати за опитувальником «Громадянська ідентичність» І. Петровської

	повністю не погод жуюсь	швидше не погод жуюсь	Важко сказати	Швидше Погод жуюсь	Повністю погод жуюсь
Я повністю ідентифікую себе з громадянином України.	19	9	2	8	54
Для мене важливо підтримувати українські традиції.	15	15	6	23	33
Я пишаюся тим, що є громадянином України.	18	12	5	14	43
Я сприймаю Україну як свою Батьківщину	18	9	1	5	59
Я вважаю себе патріотом України	16	12	7	21	36
Мої уявлення про себе мають тісний зв'язок із Україною	16	13	7	16	40
Я глибоко шаную державні символи України	16	11	1	11	53
Я відчуваю тісний зв'язок з громадянами України	12	17	9	22	32
Якщо була б можливість, я б переїхав(ла) жити в іншу країну	31	26	20	8	7
Своє майбутнє я пов'язую лише з Україною	14	19	16	14	29
Я вірю в перспективи розвитку України як держави	17	13	8	18	36
Існує багато варіантів для особистісної та професійної реалізації в Україні	15	14	5	25	33
Я готовий працювати на благо України	16	11	7	25	33

Мені байдуже в якій країні реалізовувати себе	39	28	13	5	7
Я готовий допомагати громадянам у разі необхідності	17	10	5	21	39
Я вважаю себе відповідальним громадянином	16	10	3	27	36
Я високо оцінюю свою громадську активність	13	21	21	19	18
Я завжди відстоюю свої права як громадянин країни	17	12	10	24	29
Я готовий захищати суверенітет та цілісність України	14	16	12	24	26
Я завжди беру участь у голосуванні на виборах	24	16	9	12	31

Опитувальник побудовано таким чином, аби можна було з'ясувати рівень патріотизму (питання 1-8); чи схильний респондент до еміграції (питання 9-14) та наскільки активно є його громадянська позиція (питання 15-20). Під час аналізу було з'ясовано, що респонденти мають середні показники патріотизму – до 60% опитуваних зазначали позитивні відповіді, у той самий час, як до 30 % мали надто низький рівень патріотизму. Показники схильності до еміграції також не на надто високому рівні – всього до 50% респондентів виявили не схильність до еміграції. Тотожна ситуація і щодо активної громадської позиції – до 55% виявили себе наближеними до активного громадського діяча. Ймовірніше всього, такі досить посередні показники пов'язані з військовою ситуацією, песимістичними настроями у родині та розгубленістю щодо свого подальшого майбутнього.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми з'ясували, що більше трьох четвертей опитаних мають сформовану національну ідентичність. Водночас, покомпонентний аналіз вказує на те, що домінуючим є афективний, або емоційний компонент національної ідентичності. У той самий час, ми виявили, що є дещо середні показники щодо громадянської ідентичності, що, швидше за все, пов'язано з значним впливом військових дій російських загарбників протягом останніх 10 років.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Виховання особистості. К. : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
2. Боришевський М.Й. Психологічні механізми розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*, 2001. Т.1 Ч.2. С. 26-33.
3. Васильченко О.П. Рівноправ'я громадян незалежно від етнічного походження. К.: Науково-інформаційний вісник Право. 2014. Вип. №10. С. 106-112.
4. Євтух В.Б. Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти. К.: Стило, 2001. 206 с.
5. Захаренко О.А. Слово до нащадків. Київ: СПД Богданова А.М 2014.

6. Роменець В. Історія психології: ХІХ — початок ХХ століття : Навчальний посібник. Київ: Либідь. 2007.
7. Ступарик Б. Національна школа: витоки становлення. Івано-Франківськ: Прикарпатський університет. 1992.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК159.944.9-042.3-044.332:613.86]:001.891.3

Горбань В.І.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ: ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ

У статті аналізується сучасні теоретичні підходи до вивчення категорії «життєстійкості». Надається аналіз наукових концепцій, теорій та структури цього поняття, наводиться порівняння з поняттям резильєнтності.

Ключові слова: життєстійкість, резильєнтність, психічна стійкість.

The article analyzes modern theoretical approaches to studying the category of "sustainability". An analysis of scientific concepts, theories and structure of this concept is given, a comparison with the concept of resilience is given.

Key words: vitality, resilience, mental stability.

Теоретичний аналіз поняття життєстійкості у наукових виданнях та дослідженнях свідчить про актуальність цього питання та як наукової категорії у методологічному аспекті. Багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців звертають увагу на дослідження життєстійкості, оскільки цей феномен має значне практичне значення. Життєстійкість захищає особистість від розладів і дезінтеграції, забезпечуючи основу для психічного здоров'я та високої здатності до ефективної життєдіяльності. Психологічна стійкість визначає не лише життєздатність людини, але також впливає на її соматичне та психічне здоров'я. Тому важливо вивчати життєстійкість як фактор стресостійкості зрілої особистості.

Мета публікації – здійснити теоретичний аналіз сучасних психологічних досліджень життєстійкості особистості та суміжних до неї понять.

Термін «hardiness» (витривалість, стійкість) був введений американськими психологами С. Кобасою та С. Мадді на початку 1980-х років. Вони використовували цей термін для опису стійкої моделі установок і переконань, яка дозволяє людині активно долати труднощі, перетворюючи їх з потенційно травматичних чинників на можливості для особистісного зростання. Досліджуючи стресові реакції та поведінку менеджерів великої організації, вчені виявили, що частина з них, попри гострий або хронічний

стрес, швидко відновлювали внутрішню рівновагу та залишалися здоровими (сприймаючи ситуацію як менш загрозливу), тоді як інші в таких же умовах починали хворіти [8]. Ми спираємось на працю О. Хованця, який провів ґрунтовний теоретичний аналіз зарубіжних концепцій, що стосуються феномену «життестійкості», дослідивши праці таких вчених, як С. Мадді, С. Кобейси, Д. Кутейля, К. Карвера, С. Джудкінса, М. Мооса, Н. Хаана, С. Хобфола, А. Грінліф, К. Петерсона та інших. Дійшов висновку, що теоретичні підходи до вивчення життестійкості розглядають її як важливу особистісну характеристику, яка сприяє активній життєвій позиції та визначає здатність людини долати труднощі, такі як стреси, кризи та несприятливі соціальні умови. Вона є інтегративним феноменом, що пов'язаний з оптимізмом, рівнем особистісної тривожності, психологічним благополуччям, стратегіями подолання стресу, локусом контролю тощо. Зарубіжні дослідження також широко аналізують зв'язок життестійкості з конформізмом, поведінкою, самоефективністю та професійною самореалізацією [4].

Українські дослідники пропонують різні підходи до розуміння життестійкості, що доповнюють і розвивають оригінальні ідеї С. Мадді. Зокрема, Т.М. Титаренко та Т.О. Ларіна визначають життестійкість як особистісний потенціал для ефективного саморозвитку в умовах стресу та екстремальних життєвих ситуацій, а також як основу для життєтворчості. Вони зазначають, що «життестійка особистість, яка прислухається до власної унікальності, втрачає попередню жорстку детермінованість і набуває відкритості, поліфонічності, здатності до змін і вміння захищати своє право бути іншою» [3].

Інші науковці, Я.В. Чаплак і Г.В. Чуйко трактують життестійкість як фундаментальну рису особистості, що включає систему когнітивно-емоційних установок та поведінкових реакцій. Вони зазначають, що ці установки використовуються в стресових ситуаціях, допомагаючи перетворювати їх перебіг і наслідки на новий життєвий досвід, який у майбутньому може стати основою для самовдосконалення та самореалізації [5].

Досліджуючи феномен життестійкості, важливо відрізнити його від споріднених понять, зокрема резильєнтності. Поняття «резильєнтність» є ширшим за змістом порівняно з «hardiness». У своїх пізніх працях С. Мадді описував hardiness як шлях до досягнення резильєнтності в умовах стресу. Таким чином, ці поняття співвідносяться як ціле (резильєнтність) і його окрема складова (життестійкість) [8]. Р. Bartone та колеги визначали життестійкість як особистісний фактор або спосіб мислення, який сприяє резильєнтності під час стресових ситуацій [7]. Я.В. Чаплак і Г.В. Чуйко пояснюють, що ці поняття відрізняються переважно кількісно (за рівнем прояву): життестійкість є вираженням витривалості особистості в стресових чи кризових ситуаціях, здатністю перетворити цей досвід на життєву мудрість, яка сприятиме подальшому саморозвитку; резильєнтність – це стійкість у стресі, що проявляється в готовності подолати його, активно адаптуючись до ситуації та швидко відновлюючи повноцінне життя [5].

Згідно з Психологічним словником АРА (2018), резильєнтність визначається як процес і результат успішної адаптації до складного або важкого життєвого досвіду, що стає можливим завдяки поєднанню когнітивної, емоційної та поведінкової гнучкості й пристосуванню до зовнішніх та внутрішніх викликів. На резильєнтність впливають такі фактори: а) спосіб, у який людина сприймає світ і взаємодіє з ним; б) доступність і якість соціальної підтримки; в) конкретні стратегії подолання труднощів [6].

Термін «резильєнтність» у буквальному перекладі означає пружність і зазвичай трактується як здатність людини повертатися до нормального психологічного стану під час або після життєвих потрясінь (Кіреєва З.О.) [1]. В.О. Климчук пропонує перекладати цей термін як «психологічна відновлюваність», що позначає процес швидкої та легкої адаптації при зіткненні з життєвими труднощами, травмами, небезпеками або значним стресом [2]. Учений наголошує, що це не вроджена риса, а поєднання поведінки, думок і дій, яким можна навчитися. Водночас психологічна відновлюваність не означає відсутності складнощів чи емоційних переживань, таких як гнів, біль або смуток. Резильєнтність визначає, наскільки довго і тяжко людина переживає ці труднощі та наскільки сильно вони впливають на її життя та життя інших.

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок, що дві поширені тенденції в інтерпретації стійкості (resilience та hardiness) можуть представляти два взаємопов'язані феномени: гнучкість і жорсткість, хоча це припущення потребує подальшої емпіричної перевірки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кіреєва З. О. Предиктори резильєнтності та оптимізму у осіб різного віку під час проживання пандемії SARS-COV-2. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки*. 2022. № 1. С. 5-11.
2. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.
3. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. К.: Марич, 2009. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf
4. Хованець О.Ю. Теоретичні засади вивчення проблеми життєстійкості в зарубіжних психологічних дослідженнях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Психологія»*, 2017. Вип.5. С. 177-185.
5. Чаплук Я. В., Чуйко Г. В. Психологічні особливості життєстійкості студентів у кризових життєвих ситуаціях. *Технології розвитку інтелекту*. 2024. Том 8, № 1(35). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/655/237
6. American Psychological Association. APA Dictionary of Psychology. 2018. Retrieved from <https://dictionary.apa.org/>
7. Bartone P. T., McDonald K., Hansma B. J., Solomon J. Hardiness moderates the effects of COVID-19 stress on anxiety and depression. *Journal of Affective Disorders*. 2022. Vol. 317. P. 236-244.
8. Maddi S. R., Kobasa S. C. The Hardy Executive: Health under Stress. Homewood, IL: Irwin Professional, 1984. 131 p.

Науковий керівник докторка філософії, викладачка Каленчук В.О.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті йдеться про особливості системи соціальної роботи зі здобувачами закладів вищої освіти. Аналізуються наявні підходи до визначення головних завдань соціальної системи, до її головного завдання в реаліях освітнього процесу в умовах війни. Визначено основні аспекти цієї системи під час навчання іноземних мов. Зроблено висновок, що під час навчання іноземних мов йдеться про соціальну і культурну адаптацію, а також про підтримку здобувачів у навчальному процесі.

Ключові слова: соціальна робота, освітнє середовище, академічна стресостійкість, навчання іноземних мов.

The article deals with the peculiarities of the system of social work with graduates of higher education institutions. Available approaches to defining the main tasks of the social system, to its main task in the realities of the educational process in war conditions are analyzed. The main aspects of this system during foreign language learning are defined. It was concluded that during the study of foreign languages it is about social and cultural adaptation, as well as about support of learners in the educational process.

Key words: social work, educational environment, academic stressresistance, learning foreign languages.

Соціальні системи мають постійний і потужний вплив на людей, і пропонують їм можливості і варіанти дій, незалежно від індивідуальної здатності людей до самої дії. Для всіх людей без винятку постійне практичне соціальне завдання полягає в проєктуванні та подальшому розвитку структур взаємодії (здатність діяти) для вирішення соціальних проблем. Соціальна робота дає можливість протистояти викликам життя. Численні історичні, соціально-економічні, культурні, соціально-просторові та політичні умови, а також особисті можливості та особиста поведінка діють як можливості, так і перешкоди.

У наукових розвідках сучасних дослідників, присвячених системі соціальної роботи та її головним аспектам, при визначенні поняття «соціальна робота» йдеться про інтерактивний «продукт» людей як членів соціальних систем, ключовим словом у даному випадку є «згуртованість» (В. Birgmeier, Р. Gregusch, В. Schmocker). З іншого боку – складові таких систем, що реалізують права людини (ключовим словом є «соціальні зміни») визначають імідж соціальної роботи та її зв'язок із суспільством [3, с. 12]. При цьому люди народжуються в соціальних умовах і соціальних структурах, які вже були створені предками.

За німецьким дослідником Б. Біргермайером, наука про соціальну роботу є критично-нормативною, соціальною та гуманітарною наукою про дії, тому вона вимагає загальних і конкретних теорій дії [2, с. 241]. Дія як справжня характерна ознака людини сприяє соціальному розвитку людини. Принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності є центральними для соціальної роботи. Спираючись на теорії соціальної роботи, соціальних наук і гуманітарних наук, соціальна робота залучає людей і структури до вирішення життєвих проблем і покращення самопочуття [3, с. 3].

Отже, соціальна робота ніколи не існує лише як теоретична ідея чи практика без теорії, а лише як професійна, методична, заснована на знаннях дія.

Мета даної розвідки – дослідити особливості соціальної роботи зі здобувачами закладів вищої освіти в процесі вивчення іноземних мов.

Об’єктом дослідження є система соціальної роботи у закладах вищої освіти.

Предмет – це основні компоненти цієї системи під час навчання іноземних мов.

Питанням розвитку ефективних практик соціальної роботи у закладах вищої освіти України присвячені наукові розвідки вчених О.І. Антонюк (проблема використання освітнього коучингу задля зменшення навчального стресу в умовах війни); Л.О. Жданюк, З. Ржевська-Штефан, В.В. Романік (особливості академічної мотивації студентів); С.Т. Бойко, Н.В. Пророк, Л.О. Кондратенко (процес адаптації студентів до освітнього середовища) та ін.

Наукові розвідки сучасних німецьких дослідників охоплюють широкий спектр питань соціальної роботи у закладах вищої освіти, а саме: підтримка і адаптація студентів до академічного середовища (R. Heil), психологічна допомога і соціальна інтеграція студентів (B. Thiessen), вплив соціальних служб на академічні досягнення студентів (G. Ropohl) тощо.

Система соціальної роботи у закладах вищої освіти є важливою частиною всебічної підтримки студентів і їхнього соціального розвитку. Основними компонентами такої системи виступають: психологічна підтримка, допомога студентам справлятися з академічним стресом і тривогою, соціальна підтримка, організація соціальних і культурних заходів, клубів за інтересами, волонтерських можливостей, фінансова допомога (стипендії та гранти), юридичні консультації, організація гуртожитків, кар’єрна допомога тощо. Загалом система соціальної роботи спрямована на забезпечення цілісного підходу до підтримки студентів у всіх аспектах їхнього життя та навчання. Як зазначає О.І. Антонюк, «академічне навчання є одним із найважливіших джерел стресу серед молодих студентів» [1, с. 47]. У реаліях освітнього процесу в умовах війни головним завданням системи соціальної роботи є підвищення академічної стресостійкості учасників освітнього процесу.

Варто зазначити, що специфічні особливості має соціальна робота зі здобувачами закладів вищої освіти під час навчання іноземних мов, оскільки вона включає в себе як соціальну, так і культурну адаптацію, а також підтримку в навчальному процесі. Ключовими аспектами такої роботи виступають:

1. Адаптація студентів-початківців до нового освітнього, мовного середовища.

2. Психологічна підтримка (допомога студентам у подоланні тривоги та стресу, пов'язаного з мовними бар'єрами у процесі вивчення іноземних мов). Створення груп підтримки для здобувачів, які мають подібні труднощі.

3. Соціальна інтеграція: практикування іноземної мови у неформальному середовищі (культурні вечори, мовні клуби тощо).

4. Волонтерство і міжнародні проєкти (поглиблення мовних навичок і соціалізація).

5. Допомога у навчанні (додаткові заняття або мовні практики з носіями мови, надання доступу до додаткових електронних ресурсів, таких як онлайн-курси з іноземних мов, освітні платформи).

6. Кар'єрні консультації (підтримка у пошуку стажувань, пов'язаних з мовними навичками).

7. Культурна адаптація: знайомство з культурою країни, мова якої вивчається.

8. Медіація та підтримка: допомога у вирішенні міжособистісних конфліктів або проблем, що виникають в процесі навчання або в соціальному середовищі.

Реалізація цих аспектів може варіюватися в залежності від конкретних умов навчального закладу та особливостей студентської групи, але загалом мета полягає у створенні підтримуючого середовища, яке допомагає студентам ефективно освоювати іноземну мову та інтегруватися в нову культурну і соціальну реальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк О. Використання освітнього коучингу для зменшення навчального стресу та посилення академічної мотивації студентів під час війни: теоретичний аспект. Український Педагогічний журнал. 2022. № 3, С. 44-54. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/610>

2. Birgmeier, Bernd, 2009b. The oriender Sozial arbeits wissens chaft – reloaded! In: Bernd Birgmeier und Eric Mührel, Hrsg. *Die Sozial arbeit swissen schaft und ihre Theorie(n). Positionen, Kontroversen, Perspektiven*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozial wissen schaften, S. 231–243. URL: <https://download.e-bookshelf.de/download/0000/0175/46/L-G-0000017546-0002372679.pdf>

3. Schmocker, Beat. Die internationale Definition der Sozialen Arbeit und ihre Sicht auf Profession und Disziplin der Sozialen Arbeit. Luzern/Bern, 2019. 34 S. URL: https://www.beatschmocker.ch/application/files/1916/1591/1126/Die_IFSW_Definition_und_ihre_Sicht_auf_die_Soziale_Arbeit.pdf

Науковий керівник докторка соціологічних наук, професорка Шапошникова І.В.

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ З ОБМЕЖЕНОЮ МОБІЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються актуальність проблеми продовження активного життя людей з обмеженою мобільністю в Україні, як приклад розглядаються деякі аспекти організації надання соціальних послуг з метою збереження життєвої активності осіб похилого віку в умовах стаціонарного центру соціальних послуг.

Ключові слова: соціальна активність, особа похилого віку, обмежена мобільність, соціальна послуга, стаціонарна форма надання комплексних послуг.

The article analyses the relevance of the problem of prolonging the active life of people with limited mobility in Ukraine, as an example, considers so measpects of the organisation of social services in order to preserve the vital activity of older people in the conditions of a stationary centre of social services.

Key words: social activity, older person, limited mobility, social service, stationary form of providing comprehensive services.

Постановка проблеми. Старіння населення все частіше визнається демографічною проблемою різних країн. Проблема збереження активної життєдіяльності людей віку 60+ є предметом уваги наукового аналізу як у біологічній і медичній сфері (геронтологія, геріатрія), так і у соціології, психології, філософії, соціальних роботах та педагогіці. Створення та підтримка повноцінного життєвого середовища для громадян «третього віку» набуває особливого значення для організації ефективного місцевого самоврядування. Вимогами часу є не просто надання високоякісних соціальних послуг, але й їхня доступність, що в умовах децентралізації стає важливим індикатором якості діяльності влади.

Основною метою статті є аналіз деяких аспектів організації надання соціальних послуг з метою збереження життєвої активності осіб похилого віку з обмеженою мобільністю в умовах стаціонарного центру соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вікової класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я, літніми вважаються особи у віці 60 років і старші, а саме: люди похилого віку є генерацією осіб віком від 60 до 74 років, до старих – у віці 75-89 років, до довгожителів – люди у віці 90 років і старші [6, с.12]. У такий період життя може характеризуватися як негативними рисами (згасання сил, хвороби, втрату працездатності та соціальних зв'язків тощо), так і позитивними змінами, наприклад, з'являється можливість вести нове життя, сприйнявши власну старість як черговий етап життя, де можна працювати або приділяти більше часу тому, на що не вистачало часу або

ресурсів, у міру своїх сил; більше спілкуватися і бути потрібним своїм близьким, друзям. З трьох компонентів старіння для цілей нашої статті нас буде цікавити соціальне старіння (зміна статусу, суспільних ролей, паттернів поведінки) та психологічне старіння (– вибір нових стратегій подолання труднощів, пошук шляхів адаптації до процесів старіння).

На сьогодні соціально-економічний розвиток територіальних громад неможливо уявити без вирішення питань безбар'єрності як комплексу заходів, які дозволяють забезпечувати рівний доступ для всіх. Це передбачає стратегічне планування розвитку територій, визначення необхідних елементів інфраструктури з урахуванням законодавчих норм безбар'єрності, широке обговорення цих проблем з жителями територій та врахуванням їх думки, дотримання принципів універсального дизайну. Будучи суб'єктами права вибору місця проживання, способу життя тощо люди похилого віку з інвалідністю часто, особливо у воєнних реаліях, позбавлені можливості його реалізувати. Можливість контролювати своє життя та мати право вибору майже відсутня у тих осіб, які перебувають у закладах державної системи соціального захисту населення. «У громадах не забезпечується надання особам з інвалідністю послуг, які б сприяли їх самостійному способу життя. Окрім іншого, йдеться про такі соціальні послуги, як підтримане проживання; денний догляд; фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; переклад жестовою мовою. Крім того, доступ до послуг на рівні сім'ї чи у громаді суттєво ускладнений бар'єрністю середовища, транспорту та інформації, особливо в сільській місцевості»[6, с. 28].

Як зазначає Я. Драб, «для людей старшого покоління важливо якомога довше зберегти ті цінності, той спосіб життя, який супроводжував їх у працездатному віці... Далеко не завжди особам, які вийшли на пенсію, вдається самостійно організувати своє життя в нових умовах, зберегти активні позиції, заповнити культурний дефіцит» [2]. Спираючись на досвід досліджень старості у галузі психології, можна зробити висновок, що цілеспрямована діяльність суб'єктів соціального обслуговування зі збереження активності осіб «третього віку» покликана забезпечувати:

- створення умов для вільного, у різних формах спілкування як між собою, так і з членами сімейного кола, професійної сфери;
- сприяння згуртованості та залучення до діяльності громадських організацій, задоволення інтересів у сфері політичних, соціально-економічних відносин;
- доступ до занять художньою самодіяльною творчістю та ремеслами, задоволення пізнавальних і культурних інтересів, збереження та підвищення загального інтелектуального рівня;
- залучення до процесів виховання, інтелектуального та морального розвитку дітей та молоді.

Таким чином, ми можемо говорити про збереження, крім фізичної і психологічної, соціальної активності літніх людей. Аналізуючи зміст поняття

«соціальна активність», Н. Ковтун дійшла висновку, що «у науковій парадигмі сформувався й підхід, за яким соціальна активність розглядається як якість особистості, що базується на потребах та інтересах, як іманентна націленість суб'єкта на перетворення світу (О. Якуба, О. Івченко, В. Татенко)» [4, с. 135]. Соціальна активність розвивається шляхом освоєння ціннісних критерій суспільства через соціалізацію в суспільстві, освоєння ролей в соціумі. «Соціальна активність, – зазначає О. Безпалько, – динамічне утворення, суб'єктом-носієм якої виступає людина; має різну ступінь прояву та залежить від співвідношення між соціальними обов'язками особистості у суспільно значущій діяльності та суб'єктивними установками на діяльність; її розвиток відбувається через систему зв'язків людини з навколишнім соціальним середовищем у процесі пізнання, діяльності і спілкування» [1]. Така активність проявляється, як здатність діяти свідомо, цілеспрямовано змінюючи (не просто адаптуватися) до зовнішнього середовища. Як уточнює О. Безпалько, «у практичному житті вона виступає як діяльність в організації та координації активності індивідів, в освоєнні ними зовнішнього середовища» [1]. Узагальнюючи різні точки зору, слід враховувати, що соціальна активність є діяльністю людини, що реалізується у різних сферах життя, зокрема соціально-політичній, соціально-економічній та культурно-дозвіллевій; остання має суттєве значення для тих, хто користується послугами геріатричних центрів та підтриманого проживання, і реалізується через соціальні технології.

Соціальна технологія у галузі соціальної роботи є сукупністю методів, прийомів, програм та інструментів, які соціальні працівники використовують для вирішення соціальних проблем та покращення якості життя людей. Основною функцією технології соціальної роботи є цілеспрямований вплив фахівця на зовнішні й внутрішні чинники життєвої ситуації, їх активізація в інтересах клієнта. Соціальний працівник бере безпосередню участь у процесах аналізу інформації, формулюванні гіпотези проблеми (особистісної або групової) та підготовці варіантів її вирішення проблеми, у створенні плану дій з нормалізації обставин і практичному здійсненні такого плану (або проєкту), тобто виступає активним учасником і творцем технології впливу на життєдіяльність клієнта.

Прикладами соціальних технологій збереження активності людей похилого віку з обмеженою мобільністю, зокрема, можна назвати: а) групи підтримки, тренінги з навичок життя, клуби за інтересами; б) індивідуальне консультування; в) соціальні проєкти, спрямовані на покращення життя (анімація, навчання, створення умов для творчості тощо). В останньому випадку слід говорити не просто про набір способів, інструментів соціалізації, а скоріше про спосіб мислення та дій суб'єктів соціальної роботи, що спрямований на створення позитивних змін.

Слід враховувати, що активності під час дозвілля літніх людей з обмеженою мобільністю можуть носити не лише суто творчий характер, а організовуватися у вигляді різноманітної фізичної активності, розведення різних видів рослин або турботи про тварин. Також дозвілля може включати

в себе організацію різних свят та вечорів, заняття на комп'ютері або настільні ігри, комунікативну або громадську діяльність тощо. Щодо місця цифрових технологій у житті сучасних літніх людей, то можна виділити: 1) широкі можливості для спілкування через соціальні мережі, підтримка звичних та участь у нових групах або створення своїх; 2) відеозв'язок як форма живого спілкування; 3) пошук та обробка корисної та нової інформації. Окремим пунктом можна виділити можливості онлайн консультування з різними фахівцями у сфері медицини та психології, зокрема. Так як і кросворди, sudoku, настільні ігри, що вимагають розумової діяльності, інтернет-серфінг виконує схожу функцію: регулярні пошуки та аналіз будь-якої інформації здатні стимулювати мозкову активність.

Серед форм реалізації цифрових соціальних технологій можна назвати такі, як:

- онлайн-форуми та сторінки/групи як платформи для обміну досвідом, інтересами та взаємопідтримки;
- онлайн-курси як можливість вивчати нові мови, освоювати комп'ютерні програми, розширювати свої знання та навички в обраних сферах діяльності;
- інтерактивні ігри, що розвивають пам'ять, логіку та увагу;
- телемедицина – зв'язок з лікарем онлайн для консультацій та моніторингу здоров'я;
- доставка продуктів і ліків як зручна послуга для людей з обмеженою мобільністю.

Також відмітимо, що онлайн-платформи для пошуку волонтерських можливостей дозволяють людям похилого віку відчувати себе корисними та брати участь у соціальному житті.

Серед переваг використання цифрових соціальних технологій виокремимо: а) доступність та відносна простота використання більшості з них; б) зручність, тобто можливість користуватися технологіями у будь-який зручний час і у будь-якому місці; в) різноманітність – широкий вибір технологій для задоволення різних потреб і інтересів; г) соціальна інклюзія: такі технології допомагають подолати соціальну ізоляцію та відчувати себе частиною суспільства.

Отже, для старших людей з обмеженою мобільністю актуальними є такі соціальні технології, що спрямовані на творчу взаємодію у процесі дозвілєвої активності, дозволяють вирішувати завдання реалізації власних інтересів з метою рекреації, спілкування, саморозвитку та самореалізації, отримувати від активностей задоволення і тим самим оздоровлюватися.

Висновки. Соціальні технології відіграють все більшу роль у підтримці активності людей похилого віку. Вони допомагають подолати соціальну ізоляцію, стимулюють розумову діяльність і фізичні вправи, а також сприяють розвитку нових навичок. Організація дозвілля для людей пенсійного віку у громадах означає створення певного соціального простору, де вони активно та добровільно долучаються до культурних надбань і зв'язків, набувають досвіду самостійної культурної діяльності. Важливо, щоб літні люди самі визначали

вид, форму і час творчої справи, що буде сприяти розвитку самостійності та відповідальності за свій вибір. Таким чином дозвілля сприятиме гармонійному розвитку усіх сфер особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О.В. Розвиток соціальної активності особистості у дитячому об'єднанні URL: http://www.psyh.kiev.ua/Безпалько_О.В._Розвиток_соціальної_активності_особистості_у_дитячому_об'єднанні
2. Драб Я. М. Психологічні особливості соціалізації та самореалізації людей похилого віку. *Нейро News*, 1, 2019. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2016/2-1/article-1652/psihologichni-osoblivosti-socializaciyi-ta-samorealizaciyi-lyudey-pohilogo-viku#gsc.tab=0>
3. Збірка «Захист прав людей поважного віку: успішні історії» /Громадська організація «Суспільство і право»: Багній М.С., Коваль О.Я. Львів, 2019. 44 с. URL:https://lva.court.gov.ua/userfiles/media/sud_811/zaxust.pdf
4. Ковтун, Н. М. До проблеми визначення поняття «Соціальна активність». *Українська полоністика*, (11), 2014. С. 129-137.
5. Львовчикіна, А. М. Соціальна активність у системі «людина-довкілля» як умова ресоціалізації. *Сучасні проблеми екологічної психології: життєве середовище особисто*, 2018. С. 64-68.
6. Люди з інвалідністю про свої права: голос кожної і кожного в центрі уваги. Інформаційні матеріали. є Національна Асамблея людей з інвалідністю України, 2024. URL:https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/NAIU_AlternateReport_v03.pdf

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В.О.

УДК 314.151.3-054.7:364-78(477-35)

Димченко С.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВПО В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Стаття присвячена дослідженню особливостей соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в територіальних громадах.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, інтеграція, соціальна адаптація, територіальна громада.

The article is devoted to the study of the peculiarities of social work with internally displaced persons in territorial communities.

Key words: internally displaced person, integration, social adaptation, territorial community.

Основною причиною масового внутрішнього переміщення в Україні стали збройний конфлікт та окупація частини території у 2014 році. Ці події призвели до того, що люди були змушені залишати свої домівки.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року проблема внутрішнього переміщення значно загострилася. Відповідно, кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) значно збільшилася, що свідчить про масштабність гуманітарної кризи. Люди покидали свої домівки через загрози обстрілів, фізичну небезпеку та руйнування житла, що призвело до нестабільності їхнього життя і подальшого переміщення у безпечніші регіони країни.

ПО потрапляють у ситуацію підвищеної вразливості через зміну постійного місця проживання, втрату соціальних зв'язків та, часто, втрату роботи. Цей стан змушує їх адаптуватися до нових умов, а також потребує додаткових зусиль для інтеграції у нові громади.

Можна виділити кілька ключових аспектів, що стосуються проблем внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні: правова незахищеність (відновлення втрачених документів, реєстрація, а також встановлення або відновлення опіки над дітьми), отримання тимчасового притулку, соціальні виплати, доступ до соціальних та медичних послуг (труднощами у доступі до соціальних і медичних послуг), працевлаштування (ВПО позбавлені фінансової стабільності та можливості забезпечити свої базові потреби), освіта для дітей (влаштування дітей до навчальних закладів, брак навчальних закладів), сімейні зв'язки (пошук членів сім'ї, яких роз'єднали збройні конфлікти) тощо [5].

Проблемі надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам в умовах збройного конфлікту в Україні присвятили свої праці такі науковці як Григоренко І. [1], Куценко І. [3], Недря К. [6], Мартишин Л. [4], Мельник І. [5], Сухиня Є. [8] та інші.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є спеціалізованою сферою, яка спрямована на підтримку та допомогу людям, які змушені залишити свої домівки через війну, переслідування, природні катаклізми чи інші загрози. Ця діяльність обґрунтовується на принципах захисту прав людини, соціальної справедливості та забезпечення добробуту вразливих категорій населення.

Державний підхід здійснює взаємодію та координацію між державними установами та організаціями, відповідальними за підтримку внутрішньо переміщених осіб. До них належать міністерства, відомства з питань міграції, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти тощо. Вони повинні співпрацювати, обмінюватися інформацією та ресурсами, щоб надавати всеосяжну допомогу.

Для вирішення проблеми внутрішнього переміщення громадян України та його наслідків, а також для задоволення термінових потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), український уряд ухвалив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, а також затвердив операційний план заходів для її реалізації на 2023-2025 роки. Ця стратегія передбачає необхідність впровадження довгострокових рішень, спрямованих на захист прав і соціальну підтримку ВПО, а також посилення заходів, визначених у Комплексній державній програмі, що підтримує

соціальну адаптацію та реінтеграцію громадян України, які переселилися з тимчасово окупованих територій та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України до 2025 року [7].

Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб, спрямована на створення для комфортного проживання цих осіб у громаді, допомогу в подоланні труднощів, що стосуються збройного нападу російської федерації на Україну, а також на забезпечення ефективної координації ді

У межах цієї програми під «внутрішньо переміщеною особою» мається на увазі особа, яка після введення воєнного стану згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» (із змінами), переміщена з території, де ведуться бойові дії, та отримала підтвердження статусу внутрішньо переміщеної особи, оформлене відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» (із змінами).

Водночас, у різних регіонах існують свої виклики та культурні особливості, які впливають на потреби цих груп, тому державні органи повинні адаптуватися до місцевих умов, щоб програми та послуги відповідали потребам внутрішньо переміщених осіб.

Ми спостерігаємо різноманітні підходи до соціальної роботи з ВПО та громадами, які пропонують напрямки надання соціальних послуг у різних умовах: у приймальній громаді, на окупованій території, під час евакуації та на звільненій території.

Соціальні послуги включають кризове втручання, допомогу для розвитку навичок самодопомоги, проблемноорієнтований підхід, а також засновуються на принципах україноцентризму, прав людини, організаційних та ресурсних підходів. Важливими є також родинноцентричний, комплексний, системний, цифровий та інтеграційний підходи до надання допомоги [6].

На даний момент органи соціального захисту населення здійснюють комплексну роботу з внутрішньо переміщеними особами. Соціальні працівники та волонтери підтримують кожну особу в розв'язанні особистих соціальних, економічних, правових та інших проблем, а також допомагають відновити або налагодити важливі соціальні зв'язки. Оцінка та щасливе задоволення цих потреб є ключовими для успішної інтеграції ВПО в нові громади.

Для вирішення актуальних питань, пов'язаних із захистом прав ВПО, Програма передбачає реалізацію заходів у територіальних громадах за такими напрямками:

1. Створення відповідних умов для проживання ВПО.
2. Сприяння адаптації ВПО на новому місці відразу після переміщення.
3. Сприяння зайнятості та інтеграції ВПО через створення умов для розвитку їх потенціалу.

Загалом, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в територіальних громадах є комплексним процесом, що охоплює різні аспекти підтримки та інтеграції, з метою поліпшення якості життя ВПО.

Основним завданням є допомога ВПО у адаптації до нових умов життя. Це передбачає не лише захист прав осіб, а й забезпечення їх необхідною підтримкою та ресурсами для досягнення стабільності. Це може включати матеріальну допомогу, доступ до медичних та соціальних послуг, а також сприяння у вирішенні правових питань тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Григоренко І.О., Савельєва Н. М, Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2017. – с. 54.
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.gov.ua>
3. Куценко, І. В. (2017). Соціальна робота з біженцями: теорія і практика. Вісник Черкаського університету: педагогічні науки, 4(327), 101- 107.
4. Мартишин, Л. (2016). Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні: становлення та перспективи. Український гуманітарний журнал, (4), 94-103.
5. Мельник І. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи [Електронний ресурс]. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19304/Melnyk.pdf?sequence=1>
6. Недря К., Трубавіна І., Чередниченко О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні : матеріали Усеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (м. Запоріжжя, 02 листопада 2022 р.). [Електронний ресурс]. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4abac414-24ee-45f7-8a73-c208c50d38eb/content> .
7. Розпорядження кабінету міністрів України «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>
8. Сухиня Є. Особливості роботи з внутрішньо переміщеними особами. 2015 [Електронний ресурс]. URL: <http://iqholding.com.ua/articles/osoblivosti-roboti-z-vnutrishno-peremishchenimi-osobami>

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

УДК [615.85:73/792]:373.3.015.31

Дмитренко Н.Ю.

МУЛЬТИМОДАЛЬНА АРТ-ТЕРАПІЯ, ЯК ЗАСІБАНІГІЛЯЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті представлено теоретико-методичне обґрунтування використання мультимодальної арт-терапії, як засобу подолання психологічних бар'єрів у розвитку пізнавальних процесів дітей початкової школи. Окреслено можливості використання даної методики для підвищення ефективності навчання та розвитку емоційної регуляції у дітей.

Ключові слова: арт-терапія, психологічні бар'єри(перешкоди), пізнавальні здібності, здобувачі початкової освіти, початкова школа.

The article presents the theoretical and methodological substantiation of the use of multimodal art therapy as a means of overcoming psychological barriers in the development of cognitive processes of primary school children. The possibilities of using this methodology to improve the effectiveness of learning and the development of emotional regulation in children are outlined.

Key words: art therapy, psychological barriers (obstacles), cognitive abilities, primary school students, primary school.

Постановка проблеми. Початок здобуття загально-шкільної освіти критичним етапом у житті дитини, важливим періодом для закладання фундаменту подальшого розвитку особистості в умовах стрімкого розвитку сучасного суспільства. Прискорений темп життя, швидке зростання кількості інформації та нові технології впливають на спосіб навчання, створюючи додатковий тиск на дітей, що в свою чергу веде до низки проблем, від емоційного виснаження до зниження концентрації та мотивації до навчання. Брак часу, іноді, не дає дітям часу на емоційний розвиток і соціальну взаємодію, що може завадити розвитку навичок співпраці, емпатії та комунікації. В складні для нашої країни часи, психологічні розлади, стрес, тривога та депресія стали одними з головних факторів, що впливають на фізичне та психічне здоров'я підростаючого покоління.

В даному контексті, для попередження і уникнення негативних наслідків та перевантаження, важливим є створення умов для гармонійного розвитку, забезпечення балансу між навчанням, відпочинком і вільною творчістю, пошук ефективних шляхів розвитку пізнавальних здібностей дитини. Арт-терапія може бути потужним інструментом для підтримки молодших школярів в умовах сучасного темпу життя, допомагаючи їм справлятися з емоційними і когнітивними викликами, а також розвивати важливі навички для успішного навчання і соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічних бар'єрів у розвитку пізнавальних процесів дітей початкової школи привертає увагу багатьох науковців у галузі психології та педагогіки: В. Лозова, Л. Божович, Г. Лебедева, О. Запорожець, С. Сисоєва. Данні дослідження підкреслюють важливість подолання психологічних перешкод для забезпечення успішного навчання та розвитку дитини. Це має особливе значення у контексті арт-терапії, яка сприяє зниженню психологічних бар'єрів, стимулюючи емоційне розкриття, розвиток творчих здібностей та, як наслідок, підвищення ефективності пізнавальних процесів.

Значний внесок у дослідження впливу арт-терапії на стимуляцію емоційного і когнітивного розвитку дитини зробили низка науковців з різних країн світу: Джудіт Рубін, Едіт Крамер, Кеті Малк'єді, Джейн Феррара, Віллем

Сток, Лена Ліндквіст, Меридит Гартлей, Гізела Конопка, Роберт А. Акерет, Шеллі К. Карсон, Кетлін Майклс, Маргарет Наумбург.

Об'єкт дослідження: психологічні бар'єри у розвитку пізнавальних процесів дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: вплив мультимодальної арт-терапії на подолання психологічних бар'єрів у розвитку пізнавальних процеси дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: визначення впливу мультимодальної арт-терапії на подолання психологічних бар'єрів у розвитку пізнавальних процеси дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Пізнавальна активність дитини розглядається як процес, спрямований на отримання знань, розвиток умінь та навичок, тобто це активна участь учня у навчальному процесі [2].

Відомий швейцарський психолог, Ж. Піаже відзначав, що дитина не просто накопичує знання, але й активно перетворює свій досвід у процесі навчання, а розвиток інтелекту відбувається через поетапне проходження стадій, кожна з яких характеризується певним типом мислення [7]. Американський філософ і педагог Дж. Дьюї вважав, що досвід навчання стає основою для розвитку мислення, якщо дитина активно включена в процес.

Відомі українські науковці у галузі педагогіки та психології А. Богуш та С. Ладивір підкреслюють, що пізнавальна активність є індивідуальною особливістю кожної людини, яка відображає її прагнення до знань та здатність до навчання [2, 4]. Доктор педагогічних наук В. Лозова, виокремлює ініціативність, енергійність, інтерес, допитливість, самостійність, здатність до творчості, як ключові для розуміння ступеня зацікавленості дитини в навчальному процесі та її здатності активно брати участь у пізнавальній діяльності [5].

Доктор Мелоді де Джагер, засновник Mind Moves Institute, розробник серії корекційних програм, заснованих на нейронауці, описує ряд психологічних бар'єрів у пізнавальній активності, що постають перед дитиною на початковій стадії навчання:

1. *Сенсорна стимуляція та інтеграція* формують основу для всіх думок та дій, і відсутність таких становиться причиною розвитку суттєвих бар'єрів на шляху до пізнання. Органи чуття працюють подібно до вантажівок, які доставляють основні продукти в місто (мозок). Нові продукти (нова інформація) повинна потрапляти в місто (мозок) постійно, в іншому випадку він не може розвиватися, а, навпаки, стає розореним [9].

Більшість дітей при народженні вже мають потенціал до розвитку, але до тих пір, доки не розвинеться скритий потенціал в середині їхніх органів чуття, мозку та м'язів, їм може бути важко реалізовувати весь свій потенціал. Органи чуття, мозок та м'язи потребують стимуляції для спільної роботи. Відсутність сенсомоторної стимуляції може складати перепони до засвоєння навичок письма, читання та рахування[9].

2. *Соціально-економічні бар'єри*. Багато дітей відчувають труднощі в навчанні в силу своєї соціально-економічної ситуації: голоду, втоми або відсутності мотивації через свої умови життя. Це приводить до демотивації, тому що вони не бачать значимості в математичних рівняннях, прописних буквах та пунктуації, не розуміють, як це може їм допомогти вижити в їх повсякденному житті.

3. *Емоційні бар'єри*. Інші діти можуть добре харчуватися та достатньо спати, але при цьому вони позбавлені батьківської любові та турботи.

За даними досліджень Ш. Шанберга та Т. Філд із університету Майямі, любов та турбота дуже важливі для розвитку мозку та наступною здатності до навчання. Наукові дослідження Дж. Боулі, Б. Пері, Й. Лангмейер, З. Матейчик присвячені аналізу стійких ознак відставання дитини в основних сферах розвитку, виражені і виникненні характерологічних особливостей та психологічних причин.

4. *Мовні бар'єри*. Для деяких дітей когнітивним бар'єром є те, що вони не розуміють мову навчання в класі. В інших випадках їм може не вистачати знання лексики, необхідної для навчання [9].

Проблема особливостей затримки мовного розвитку висвітлена в сучасних наукових дослідженнях О. Гопіченко, Н. Голуб, Р. Левіної, І. Мартиненко, Є. Соботович, В. Тищенко, Т. Туманової, Т. Філічевої, Г. Чиркіної, М. Шеремет, С. Шаховської багато інших.

5. *Світоглядні бар'єри*. Світогляд дитини формується за допомогою його перебування в різних ситуаціях, а також через доступ до телебачення, книжок, журналів та до мережі інтернету. Ці ресурси можуть розширити знання, світогляд, лексичний запас дитини, надаючи інформацію про різні стилі життя, поняття та досвід. Тому, найкраще, що можуть зробити шкільні установи – це працювати тематично, розширюючи знання дітей в ігровій формі [9].

6. *Канали сприйняття інформації як бар'єри*. Канал сприйняття – це один із самих складних когнітивних бар'єрів. Домінування лівої півкулі (більш логічний, покроковий підхід) та домінування правої півкулі (не маючий чітких часових кордонів, відкритий новому підхід); візуальні, слухові, кінестетичні сенсорні переваги, навколишнє оточення, сприятлива для слухання або активної участі, така як температура, світло, звук; фізіологічні переваги, наприклад період найбільшої активності протягом дня, необхідність перекусити; психологічні переваги, наприклад, самотійна робота або робота в групі.

7. *Гендерні бар'єри*. Сучасне нейронаукове дослідження надало вагомі докази того, що гендерні відмінності збільшують бар'єри до набуття знань. Хлопчики перевершують в далекозорості, глибині сприйняття та практичному вирішенні об'ємних задач. У дівчат більше мовна зона мозку, тому їм більше подобаються розмови та обговорення. Хлопці краще всього пізнають динамічні, короткі заняття з можливістю для змагання та вирішення складних задач. Дівчатам найкраще підходять сидяча робота, уроки, побудовані на взаємодії та відсутності змагання, з можливістю для вербального спілкування.

8. *Неприйнятні когнітивні бар'єри.* В той час як відсутність відповідної стимуляції може обмежити розвиток мозку та створити когнітивний бар'єр, теж саме можна сказати і про надмірне використання неправильного виду стимуляції, наприклад насилля. Мозок дітей, які піддаються насильству, адаптується до цього середовища, щоб захиститися, готуючись до реакції по типу «бий або біжи», формуючи тим самим трильйони зав'язків і створюючи хімічні шляхи агресії[9].

Розглянемо зміст і форму мультимодальної арт-терапії, як важливий чинник впливу на подолання труднощів у пізнавальних можливостях дітей. Арт-терапія — це форма терапії, що використовує різні види мистецтва для терапевтичних цілей, поєднуючи інтегрований підхід з використанням таких творчих засобів, як малювання, музика, танець, театральні техніки, літературна творчість тощо. Основна мета арт-терапії полягає не стільки у створенні художньо досконалих робіт, скільки в процесі вираження емоцій, самопізнання та покращення психологічного стану через творчість [3].

Ключові аспекти мультимодальної арт-терапії:

Мультидисциплінарний підхід. Пацієнти можуть використовувати кілька форм мистецтва одночасно або експериментувати з різними виражальними засобами.

Самовираження та катарсис. Ця терапія допомагає учасникам висловити емоції, які важко передати словами.

Зцілення через творчий процес. Мистецька діяльність дозволяє пацієнтам інтегрувати почуття та думки, що сприяє особистісному зростанню та зціленню[1].

Феномен дієздатності арт-терапії в роботі з дітьми, можна пояснити інтерпретуючи думки китайського філософа, засновника даосизму Лао-Цзи, як глибокий погляд на філософію мистецтва у широкому розумінні. Він вважав, що справжня краса та мистецтво знаходяться у природній простоті і потрібно уникати штучних зусиль та намагатися бути у злагоді з природними процесами. Мистецтво у розумінні Лао-Цзи є проявом недоконаності й незавершеності, що вказує на безмежність потенціалу. Справжній художник не прагне до абсолютної досконалості, оскільки вона обмежує розвиток: «Справжня досконалість завжди прихована у простому і недовершеному».

Мультимодальна арт-терапія широко застосовується для роботи з дітьми, підлітками та дорослими, які стикаються з емоційними, психологічними або поведінковими труднощами. У цьому сенсі арт-терапія може бути засобом «анігіляції» психологічних перешкод, дозволяючи дитині звільнитися від негативних емоцій, відкриваючи нові можливості для покращення пізнавальних здібностей та особистісного зростання.

З'являється все більше доказів того, що арт-терапія допомагає при станах, які пов'язані з настроєм, наприклад, тривожності та депресії, травм, низькій самооцінці та подібних розладах. Вона також ефективна для людей із серйозними захворюваннями, такими як рак, і може допомогти людям, які

відчувають фізичний біль під час госпіталізації. Докази також показують, що вона може бути ефективним при посттравматичному стресовому розладі.

Теоретична основа арт-терапії включає психологію, мистецтво, філософію та інші дисципліни. Серед них психологія є однією з основних, і її основні теорії включають наступні аспекти:

1) Психодинамічна теорія. Психодинамічна теорія стверджує, що психологічні проблеми людей виникають через конфлікти та придушення в підсвідомості. Арт-терапія може допомогти дітям досліджувати та виражати підсвідомі емоції та конфлікти за допомогою художнього вираження, таким чином зменшуючи психологічний тиск. Стимулюючи творчі здібності арт-терапевтичне втручання може покращити здатність до креативного мислення, поліпшення уваги та концентрації.

2) Теорія гуманізму: теорія гуманізму стверджує, що кожна людина є унікальною та цінною, і її слід поважати та піклуватися. Арт-терапія підкреслює унікальність і цінність людей, звертаючи увагу на їх внутрішній досвід і самовираження. Арт-терапія дозволяє дітям експериментувати з різними формами мистецтва, що сприяє розвитку когнітивної гнучкості, що, у свою чергу, позитивно впливає на їхні пізнавальні процеси, такі як сприйняття і оцінка власних можливостей.

3) Теорія біхевіоризму. Теорія біхевіоризму стверджує, що поведінка людини є реакцією навколишнього середовища. Арт-терапія може коригувати настрої і поведінку пацієнтів шляхом зміни навколишнього середовища і стимуляції. Дитячі арт-терапевти використовують моделювання і демонстрацію як частину процесу навчання, під час якого діти можуть наслідувати позитивні моделі поведінки, представлені через художні приклади або техніки, що допомагає їм освоювати нові навички і способи реагування.

4) Теорія когнітивної поведінки. Теорія когнітивної поведінки стверджує, що на емоції та поведінку людей впливають знання та переконання. Арт-терапія може коригувати емоції та поведінку пацієнтів, змінюючи їхні когнітивні здібності та переконання [3].

Ефективність арт-терапії для корекції пізнавальних процесів дітей підтверджується численними дослідженнями зарубіжних науковців. Так, К. Гінсбург підкреслює, що ігрові форми діяльності та творчі заняття сприяють розвитку креативного мислення і когнітивної гнучкості. Б. Перрі і М. Сзалаваць описують у своїх дослідженнях, що мистецька діяльність може покращувати комунікативні здібності та соціальні навички і підтримувати розвиток мовлення у дітей з травмами. Досліджуючи вплив арт-терапії на розвиток концентрації і уваги у дітей, Дж. Кейс-Сміт і Дж. О'Браєн виявили, що мистецькі завдання можуть поліпшити здатність дітей зосереджуватися і підтримувати увагу на завданнях. Е. Крамер в книзі «*Artas Therapywith Children*» показує, як арт-терапія може підтримувати когнітивний розвиток через вираження і дослідження ідей і концепцій у творчому контексті.

Багато університетських програм з освіти і психотерапії, таких як програми в Університеті Арт-терапії і Психології в США, включають курси і

модулі про інтеграцію арт-терапії в навчальні плани для підтримки когнітивного розвитку. Американська асоціація арт-терапії (ААТА) активно просуває ідею інтеграції арт-терапії в освітні системи як частину комплексного підходу до розвитку дітей. Канадська асоціація арт-терапії (АСАТ) рекомендує використання арт-терапії в освітніх установах для підтримки психосоціального розвитку і когнітивного зростання дітей.

Дослідження вітчизняних діячів (О. Вознесенська, О. Деркач, С. Харенко, Н. Квітка, О. Добровольська, О. Олексюк, Н. Авраменко, Г. Волкова, І. Вольпер, В. Паробій, І. Шептун, Т. Грабенко, О. Зайва, М. Кисельова, Л. Лебедева, О. Бурчик, Н. Майбородюк та інші), вносять вагомий внесок у розуміння того, як арт-терапія може впливати на подолання психічних труднощів у розвитку пізнавальних процесів дітей, в контексті розвитку когнітивних навичок, емоційної регуляції та соціальної взаємодії.

В Україні існує ряд наукових і практичних ініціатив, які підтримують інтеграцію арт-терапії в освітні системи. О. Леонова робить висновки про те, що арт-терапія може бути корисним інструментом для підтримки когнітивного розвитку дітей та рекомендує впровадження арт-терапії в освітні програми, як частину комплексного підходу до розвитку дітей. На інтеграції різних форм арт-терапії в освітній процес наголошують фахівці у галузі психології та освіти Н. Квітка, О. Вознесенська, Т. Грабенко. Університети, асоціації арт-терапії і спеціалізовані центри, активно розробляють і впроваджують програми, що сприяють розвитку когнітивних і емоційних навичок у дітей: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (КНУ), Львівський інститут психології і менеджменту, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України (ІСП НАПН), Українська асоціація арт-терапії (УААТ) та інші.

Висновок. На основі розглянутих досліджень, можна зробити кілька ключових висновків щодо ефективності арт-терапії в подоланні труднощів у розвитку пізнавальних процесів дітей. Арт-терапія демонструє значний потенціал у розвитку когнітивних навичок, таких як увага, пам'ять, мовлення, креативність і критичне мислення. Застосування творчих методів, таких як малювання, ліплення або складання колажів, допомагає дітям краще організовувати інформацію, розвивати уяву і підтримувати інтелектуальну активність. Інтеграція арт-терапії в освітні програми може бути корисною для подолання психологічних бар'єрів пізнавальної активності у навчальному процесі.

Подальші дослідження і практика в галузі арт-терапії можуть допомогти виявити нові аспекти її застосування в освіті, а також вказати на можливі напрями для удосконалення методик і програм, що сприятимуть ще більш ефективному розвитку когнітивних і емоційних навичок у дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник/Олена Вознесенська, Марина Сидоркіна. – К. : Золоті ворота, 2015. – 148 с

2. Богуш А. М. Пізнавальна діяльність, її сутність та види. Професійна творчість: проблеми і пошуки. Випуск 16 (І частина). Зб. наук. пр. Київ-Запоріжжя, 1999. С. 8–13.
3. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. – 232 с.
- Колпакчи О. Арт-терапія: курс лекцій. К.: Центр учбової літератури, 2018. – 288 с.
4. Ладивір С. Індивідуалізація виховання дитини в дитячому садку. Дошкільне виховання. 2012. № 1. С. 14–15.
- Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів. Харків: Освіта, 1990. 89 с.
5. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів. Харків: Освіта, 1990. 89 с.
6. Максименко С., Деркач Л., Кіричевська Е., Касинець М. Психологія когнітивних процесів: науковий посібник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С. Кос-тюка. Київ: «Видавництво Людмила» 2022. – 420 с.
7. Пихтіна Н. П. Дитяча психологія: курс лекцій / Н. П. Пихтіна, О. П. Пісоцький. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 169 с.
8. Психолого-педагогічна допомога особистості засобами арттерапії : міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Т. А. Ткачук, Н. О. Бочаріна. – Переяслав (Київ.обл.) : Домбровська Я. М., 2020. – 237 с.
9. DeJager, M., Efimov, O., & Efimova, V. (2020). Gravity: A missing link in child development. Mind Moves Institute Publishing.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Шелестова О.В.

УДК 159.942.5.944.4-055.2:615.851.1

Дмитрієва Н.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАХИСТИ ЖІНОК, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМІВНІ СИТУАЦІЇ

У статті проаналізовано питання психологічних захистів жінок, що пережили травмівні ситуації. Визначено зміст та особливості психологічних захистів сучасних жінок. Охарактеризовано основні види психологічних захистів. Обґрунтовано взаємозв'язок психологічних захистів сучасних жінок із соціальними змінами та викликами сучасного життя.

Ключові слова: захист, психологічний захист, травмівна ситуація, посттравматичний стресовий розлад.

The article analyzes the issue of psychological defenses of women who have experienced traumatic situations. The content and features of psychological defenses of modern women are defined. The main types of psychological defenses are characterized. The relationship between psychological defenses of modern women and social changes and challenges of modern life is substantiated.

Key words: protection, psychological protection, traumatic situation, post-traumatic stress disorder.

Актуальність дослідження. Актуальність питання про психологічні захисти жінок, що пережили травмівні ситуації, полягає в тому, що пережитий травматичний досвід часто має серйозні наслідки для психічного здоров'я. Жінки, які пережили насильство, аварії, втрату близьких або інші екстремальні події, можуть використовувати різноманітні психологічні захисні механізми для подолання стресу. Ці механізми, з одного боку, допомагають зберегти психічну рівновагу, але з іншого боку, при їх надмірному використанні, можуть заважати подальшому відновленню і розвитку [3].

Дослідження таких захисних механізмів важливе для розробки ефективних методик психологічної допомоги та реабілітації постраждалих, а також для попередження розвитку посттравматичних стресових розладів (ПТСР).

Сучасне суспільство стикається з численними викликами, такими як домашнє насильство, війни, міграційні кризи та інші соціальні потрясіння. Жінки часто стають жертвами цих подій, що залишає глибокий слід у їхньому психічному стані. Психологічні захисти – це механізми, які дозволяють людині адаптуватися до стресових ситуацій. Для жінок, що пережили травми, ці механізми можуть стати як способом виживання, так і перешкодою для подальшої реабілітації, якщо вони стають неефективними або занадто жорсткими [2]. Після травматичних подій у багатьох жінок розвивається посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), який вимагає довготривалого лікування. Вивчення психологічних захистів допомагає вчасно діагностувати проблеми та забезпечити адекватну терапію.

Розуміння того, які саме захисні механізми використовує жінка, дає можливість психологам і психотерапевтам обирати ефективні стратегії лікування, орієнтовані на конкретну людину. Це допомагає не лише в подоланні наслідків травми, але й у відновленні внутрішнього ресурсу для повноцінного життя. Таким чином, ця тема залишається важливою і вимагає подальших досліджень і впровадження в практику нових підходів до психотерапії.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу науково-методичної літератури [1; 2; 3] було визначено, що існує кілька основних видів психологічних захистів, які жінки, що пережили травмівні ситуації, можуть використовувати для адаптації та подолання стресу, а саме:

1. Заперечення – це один з найпоширеніших механізмів, коли людина відмовляється визнавати факт травми або її наслідки. Жінка може уникати обговорення проблеми або не визнавати, що ситуація була травматичною. Заперечення часто допомагає у короткостроковій перспективі, але у довгостроковій шкодить процесу відновлення.

2. Ізоляція почуттів. Людина відокремлює свої емоції від травматичних подій, не дозволяючи собі відчувати біль або інші негативні емоції. Це може виражатися у байдужості або емоційній холодності, хоча внутрішньо людина все ще переживає сильний стрес.

3. Реактивне утворення – це механізм, при якому людина діє протилежно своїм справжнім почуттям. Наприклад, жінка, яка відчуває страх або біль, може

поводитися агресивно або показово веселитися, щоб придушити негативні емоції.

4. Регресія – повернення до більш ранніх, дитячих форм поведінки в стресових ситуаціях. Жінка може стати більш залежною від інших, уникати відповідальності або шукати підтримки у тих, хто раніше захищав її.

5. Сублімація – один з найздоровіших захисних механізмів, коли негативна енергія або переживання перетворюються у соціально прийнятні форми діяльності, такі як творчість, спорт або волонтерство. Цей вид захисту допомагає направити емоції у конструктивне русло.

6. Проекція – людина приписує свої власні небажані емоції або переживання іншим людям. Наприклад, жінка може відчувати гнів, але замість того, щоб визнати це, вона звинувачує інших у тому, що вони зляться на неї.

7. Раціоналізація – це спроба пояснити травмуючі події логічно, щоб уникнути їх емоційного переживання. Людина шукає виправдання або розумні пояснення своїм діям або діям інших, знижуючи таким чином рівень емоційного болю.

8. Витіснення – людина несвідомо «забуває» про травматичні події або емоції, пов'язані з ними. Це може допомогти тимчасово полегшити біль, але згодом витіснені емоції можуть проявитися у вигляді психосоматичних проблем або нервових зривів.

Різні люди можуть використовувати різні види захистів залежно від ситуації та індивідуальних особливостей. Важливо вчасно розпізнати ці механізми і, при потребі, звернутися за допомогою до фахівця. Особливості психологічних захистів сучасних жінок, які пережили травматичні ситуації, відображають зміни у соціальних умовах, гендерних ролях і впливах сучасного життя.

Сучасні жінки мають доступ до соціальних мереж, де вони можуть або знайти підтримку, або, навпаки, відчути додатковий тиск. Часто психологічні захисти проявляються через ідеалізацію свого життя в інтернеті – показування «щасливого образу», що маскує реальні емоції. Це є формою реактивного утворення, коли жінка намагається створити позитивний образ замість відображення своїх справжніх почуттів.

Через суспільний тиск або почуття сорому жінки можуть застосовувати ізоляцію почуттів, уникаючи вираження емоцій, особливо якщо травма пов'язана з соціально неприйнятними темами, такими як насильство або сексуальні домагання. Вони можуть відмовлятися ділитися своїми проблемами навіть із близькими людьми, що лише ускладнює процес відновлення.

Завдяки сучасним феміністичним рухам, багато жінок знаходять сили у самоідентифікації через боротьбу за свої права та підтримку інших жінок, які пережили подібні ситуації. Це можна вважати формою сублімації, коли негативні емоції перетворюються на суспільно корисну діяльність – боротьбу за рівність, участь у волонтерських проектах або акціях на захист жінок [3].

Сучасні суспільні вимоги до жінок часто нав'язують ідею сильної, незалежної особистості, що може заважати відкритому вираженню слабкості

або потреби у допомозі. Через це жінки можуть використовувати раціоналізацію: вони пояснюють собі та іншим, що "все під контролем" або що їхній досвід зробив їх сильнішими, навіть якщо внутрішньо вони страждають.

Сучасні жінки можуть нести на собі не лише свої власні травми, але й травматичні досвіди попередніх поколінь – матері, бабусі, які також пережили важкі життєві ситуації (війни, репресії, насильство). Це може проявлятися у формі проєкції – перенесення власних або «успадкованих» емоцій на інші сфери життя або на нові стосунки.

Жінки часто відчують тиск щодо досягнення успіху у різних сферах життя – кар'єрі, родині, соціальному житті. Це призводить до заперечення внутрішніх проблем і надмірного фокусу на зовнішніх досягненнях. Вони можуть ігнорувати свій емоційний стан, зосереджуючись на досягненнях, що часто призводить до емоційного вигорання.

Жінки, які поєднують роботу, виховання дітей, догляд за родиною, часто страждають від емоційного вигорання. У таких випадках вони можуть використовувати регресію – повернення до інфантильної поведінки, коли потребують підтримки або схвалення від інших.

Сучасні жінки активно шукають нові способи подолання наслідків травм: когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, медитація, йога тощо. Це відображає більш глибоке розуміння потреби в роботі над власними емоціями та відкритість до нових форм підтримки.

Останнім часом посилюється прагнення до пошуку зовнішньої підтримки – як від соціальних служб, так і правових органів. Жінки звертаються до фахівців, адвокатів, терапевтів, щоб захистити свої права, що також є важливою зміною у їхньому ставленні до вирішення травматичних ситуацій.

Висновки. Отже, психологічні захисти сучасних жінок часто пов'язані з соціальними змінами та викликами сучасного життя. Важливо враховувати ці особливості при наданні психологічної допомоги, щоб створити ефективні стратегії подолання травми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 186 с.
2. Дметерко Н. Психологічні захисти та їх деструктивний вплив на функціонування рефлексивного мислення суб'єкта // Соціальна психологія. 2022. № 4. С. 10-17
3. Землянська О. В., Грищенко М. В. Негативні психічні стани при життєвих кризах особистості. Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: Зб. наук. праць. Суми, 2016. С. 259–261.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізується важливість психологічних чинників мотивації навчання здобувачів у закладах вищої освіти. Акцентовано увагу, що вплив психологічних чинників є досить ефективним у разі мотивація до навчання. Представлені погляди сучасних дослідників на психологічні аспекти навчальної мотивації здобувачів, результати теоретико-методологічних досліджень на складові навчальної мотивації. Також думки про фактори, що впливають вказується мотивація особистості.

Ключові слова: мотивація до навчання, заклади вищої освіти, чинники освіти.

The article analyzes the importance of psychological factors in motivating students to study in institutions of higher education. It is emphasized that the influence of psychological factors is quite effective in the case of motivation to study. The views of modern researchers on the psychological aspects of educational motivation of students, the results of theoretical and methodological research on the components of educational motivation are presented. Also, opinions about the factors affecting the individual's motivation are indicated.

Key words: motivation to study, institutions of higher education, factors of education.

Сучасна військова, політична, демографічна ситуація в нашій країні, значно вплинула на різні аспекти життя, включно з системою вищої освіти. Ці зміни вплинули на зовнішні та внутрішні мотиви отримання вищої освіти. Мотивація є важливим чинником у будь-якій сфері діяльності, але під час навчання вона стає ключовою, визначаючи не тільки успішність, а й процес адаптації до навчання загалом. Сьогодні освітні цілі змінюються: основна увага у здобувачів зосереджується не лише на здобутті знань, а й на особистісному розвитку та оволодінні навичками саморозвитку. Важливими стають здатність формування особистісних цінностей, вміння приймати нестандартні рішення в складних ситуаціях, творчий підхід до навчання. Саморозвиток і особистісне зростання стають невід'ємною частиною сучасних вимог. У цьому контексті проблема мотивації підвищення ефективності освітньої діяльності набуває дедалі більшої актуальності.

Наш основне завдання публікації – здійснити теоретичний аналіз сучасних психологічних досліджень чинників мотивації до навчання у закладах вищої освіти.

Отримання здобувачами вищої освіти – це складний процес, на який впливають різні чинники, зокрема психологічні. Психологічні аспекти

відіграють важливу роль у здатності здобувачів засвоювати знання, сприймати навчальну інформацію, розвивати вміння та навички, а також у формуванні ставлення до оточуючих і забезпеченні взаєморозуміння з ними. Група українських вчених на чолі з Т.О. Кортучовою зазначають, що психологічні чинники впливають на мотивацію і заохочення здобувачів до навчання, що, у свою чергу, є важливим аспектом підвищення успішності серед здобувачів закладів вищої освіти. Беручи це до уваги, виникає позиція, згідно з якою існує тісний взаємозв'язок між мотивацією реалізації навчально-професійної діяльності студентів та комплексу психологічних чинників, вплив на мотивацію [4].

Варто зазначити, що психологічні чинники не завжди позитивно впливають на підвищення мотивації здобувачів. Так, педагогічний досвід показує численні випадки, коли саме психологічні чинники, такі як страх невдачі чи депресія, залежність, стають основними причинами відмови від завершення навчання у закладах вищої освіти. Однак, як свідчать дослідження, позитивний вплив психологічних факторів на мотивацію до навчання значно переважає їхній негативний вплив

Дослідження закордонних науковців, зокрема G. Hassan [5], вказують на ключові чинники, що впливають на мотивацію здобувачів у закладах вищої освіти, відзначаючи, що найбільш мотивовані студенти зазвичай є цілеспрямованими особистостями. G.M. Alam та інші [2] дійшли висновку, що такі чинники, як здатність ефективно концентруватися, розподіл часу, стрес, тривожність і взаємини з викладачами, мають значний вплив на академічну успішність здобувачів. K.C. Kadosh та G. Staunton [6] у своїх дослідженнях аналізують психологічні фактори, які суттєво впливають на освітній процес, зокрема вивчаючи нейробіологічні аспекти безпеки. Вони підкреслюють, що дослідження таких психологічних аспектів, як настрій і мотивація, допоможуть краще зрозуміти зміни, які студенти переживають у процесі здобуття вищої освіти. Сучасні європейські дослідники, такі як D. Urhahne та L. Wijnia, проаналізувавши попередні теорії мотивації в освіті, запропонували власну модель, яка стверджує, що мотивована поведінка виникає через взаємодію між людиною та оточенням. Ця взаємодія включає потенційні стимули, зокрема перспективу винагороди та можливості, які надає ситуація. Мотиви, потреби, бажання та емоції людини активізуються через створення мети дії. Коли є сприятливі умови, поточна мета людини перетворюється на дію, а результат показує, чи було досягнуто мети та в якій мірі. Результат дії слід відрізняти від наслідків, які можуть включати самооцінку, оцінки інших, винагороди або покарання, емоційні реакції на досягнення та вплив на довгострокові цілі. У цій моделі автори підкреслюють, що «Я» є відправною точкою цільової дії. Саме «Я» дозволяє людині обирати цілі, ініціювати та підтримувати поведінку до досягнення мети, діючи як активний агент, який перетворює базові психологічні потреби, мотиви, почуття, цінності та переконання у вольові дії [7].

Українські науковці провели дослідження психологічних чинників, які впливають на мотивацію здобувачів до навчання у закладах вищої освіти. Виявлено основні психологічні чинники, що позитивно впливають на навчальний процес та успішність дослідницької діяльності здобувачів. Зокрема, встановлено, що успіх у науковій діяльності у процесі здобуття освіти значною мірою залежить від індивідуального творчого підходу та здатності до саморозкриття навчального потенціалу. Серед ключових чинників, що впливають на мотивацію до навчання, були виокремлені: бажання навчатися, мотиваційна структура, лідерські якості, самовираження, здатність до саморегуляції, самооцінка, виконання поставлених цілей, рівень організації навчальної діяльності, саморозвиток, креативність, освітньо-професійне середовище, стосунки з викладачами, самоефективність, відкритість, впевненість у собі, спеціальні здібності, загальний інтелект, обрана стратегія навчання, ставлення до навчання та психологічне здоров'я. Однак, дослідження також показали, що психологічні чинники можуть мати двосторонній вплив: з одного боку, вони стимулюють успішність навчання, а з іншого — можуть стати причиною відрахування через залежність, страх невдачі або депресію [1].

Група українських дослідників спільно з науковцями країн Балтії, провівши емпіричне дослідження, дійшла висновку, що самодетермінація в процесі навчання особистості тісно пов'язана з усвідомленням нею життєвих цілей і перспектив, наявністю внутрішнього локусу контролю, автономії, а також здатністю до самовизначення і самостійного регулювання свого життя. Вони виявили, що мотивація здобувачів до навчання формується через прагнення до особистісного розвитку, творчості, духовного задоволення та взаємодію в середовищі, яке забезпечує моральну підтримку. Важливими чинниками також є такі особистісні характеристики, як самоповага, самоприйняття, саморозуміння та впевненість у собі. Ці чинники створюють сприятливі умови для розвитку професійно важливих якостей і цінностей. Внутрішня мотивація посилюється через взаємодію особистісних і соціальних потреб у саморозвитку та усвідомлення власних ресурсів. Ключовим елементом самодетермінації навчання є потреба в самореалізації, яка активує потенційні можливості особистості, підтримуючи її внутрішню активність. Таким чином, самодетермінація в навчанні є процесом психологічного розвитку, що триває протягом усього життя, сприяючи гармонізації внутрішнього потенціалу, інтересів, знань, цінностей і регуляторних механізмів [3].

Провівши стислий аналіз теоретичних та експериментальних досліджень чинників мотивації до навчання, ми дійшли висновку, що Мотивація — це сукупність стимулів, що активізують особистість і формують її мотиви. Вона визначає спрямованість, активність і поведінку особистості, виступаючи рушійною силою її діяльності. Одним із ключових чинників успішного навчання та професійної діяльності є саме мотиваційна спрямованість. Вона формується під впливом різних чинників: внутрішніх і зовнішніх, ієрархії мотивів, біологічних і соціальних, а також активності особистості, типу поведінки чи діяльності, суспільного значення. Особливості навчальної

мотивації є важливою умовою особистісного розвитку та вдосконалення майбутнього фахівця, безпосередньо впливаючи на процес набуття та формування професійних компетентностей здобувачів у закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aprieliya, I.V., Demchenko, V.A., Kovalevska, A.V., Kovalevska, T.Y., & Hladun, T.S. Psychological Factors Influencing on the Motivation to Study of Students of TEI. *Propósitos y Representaciones*, 2021. 9(SPE2), e993.
2. Alam, G.M., Oke, O.K., Orimogunje, T. Volumetric analysis and chemistry students' performance: Combined influence of study habit, physiological and psychological factors. *Academic Journals*, 2010. 5(11), 1325-1332.
3. Baranauskienė, I., Serdiuk, L., & Kovalenko, A. Psychological factors of students' internal motivation. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 2020. 1, 45-55.
4. Kortukova, T.O., Dei, M.O., Blahodarnyi, A.M., Kaminska, N.V. COVID-19: regulation of migration processes in the European legal area. *Cuestiones Políticas*, 2020. 38(66), 321-332.
5. Hassan, G. (2020). Factors influencing undergraduate students' motivation to study science. Retrieved from: <https://conference.pixel-online.net/NPSE/files/npse/ed0003/FP/0094- SSE92-FP-NPSE3.pdf>.
6. Kadosh, K.C., Staunton, G. A systematic review of the psychological factors that influence neurofeedback learning outcomes. *NeuroImage*, 2019. 185(15), 545-555.
7. Urhahne D., Wijnia L. Theories of Motivation in Education: an Integrative Framework. *Educational Psychology Review*. 2023. P.35-45.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК 316.77-047.22:364.43-027.561

Дрогобицька А.О.

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті обґрунтовано важливе значення та провідна роль комунікативної компетентності соціальних працівників у їх професійній діяльності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікація, професійна діяльність, соціальний працівник.

The article substantiates the importance and leading role of communicative competence of social workers in their professional activities.

Key words: communicative competence, communication, professional activity, social worker.

Успішна соціальна робота вимагає не тільки професійних знань, а й умінь ефективно взаємодіяти з різними групами людей. Для цього соціальний

працівник повинен володіти навичками вербальної та невербальної комунікації, бути здатним знаходити підхід до різних категорій осіб і створювати атмосферу довіри. Також важливо вміти аргументовано доносити свої думки, переконувати, підтримувати людей, знаходити компроміс у складних ситуаціях, що сприяє вирішенню конфліктів та встановленню позитивних стосунків.

Комунікативна компетентність фахівця із соціальної роботи формується як сукупність цих якостей і є фундаментальною складовою професійної діяльності соціального працівника, оскільки від неї залежить ефективність допомоги та підтримки клієнтів.

Базові засади комунікативної підготовки майбутніх фахівців були досліджені у працях В. Балахтар [1], А. Годлевської [3], А. Стьопкіної [4] та інших.

Соціальний працівник повинен мати високу професійну компетентність, яка поєднує як загальнолюдські цінності, так і спеціальні знання та навички. Окрім цього, працівник має розуміти, що соціальна робота вимагає дотримання певних норм поведінки та взаємодії з різними групами клієнтів. Успішна діяльність у цій сфері вимагає не лише знань, але й здатності застосовувати їх у практиці, особливо в умовах професійної комунікації, яка є важливою складовою соціальної роботи [4].

Комунікативна компетентність є невід'ємною частиною професійної діяльності соціального працівника. Вона визначає ефективність взаємодії з клієнтами, колегами та іншими зацікавленими сторонами.

Поняття «компетентність» охоплює знання, досвід та рівень професійної підготовки в певній галузі. Це не просто володіння теоретичними знаннями, а й здатність застосовувати їх на практиці. Зокрема, комунікативна компетентність характеризується умінням ефективно взаємодіяти з іншими людьми, обмінюватися інформацією та досягати взаєморозуміння. Вона передбачає глибоке розуміння особливостей комунікації, використання відповідних методів і технік, знання психологічних особливостей співрозмовників, а також уміння адаптуватися до різних комунікативних ситуацій, щоб позитивно впливати на співрозмовників [2, с. 60-68].

Аналізуючи визначення комунікативної компетентності Д. Годлевської, можна відзначити, що це поняття «компетентність» включає «широкий спектр знань, навичок та умінь, які сприяють ефективному професійному спілкуванню. Воно охоплює як технічні аспекти володіння мовленням (голосові модуляції, техніка й логіка мовлення), так і міжособистісні навички, такі як соціальна перцепція («читання по обличчю») та здатність викликати емоційний відгук у співрозмовника». Важливу роль у професійній комунікації відіграє також уміння аналізувати та вирішувати конфліктні ситуації, будувати публічні виступи з урахуванням особливостей аудиторії[3].

Головним завданням для соціального працівника є здобуття цих навичок і їх подальше вдосконалення. Оволодіння знаннями про стилі, функції та моральні принципи професійного спілкування дозволяє розвивати

комунікативні здібності, що сприяє підвищенню рівня комунікативної культури. Відтак, це веде до поліпшення комунікативної компетентності соціального працівника, що є критично важливим для ефективної роботи з клієнтами та забезпечення належного рівня професійної діяльності.

Соціальні працівники часто працюють з людьми, які переживають труднощі або кризу. Здатність вислухати, зрозуміти та виявити емпатію допомагає встановити довірчі відносини і створити безпечний простір для клієнтів.

Ефективна комунікація дозволяє соціальному працівнику збирати детальну інформацію про ситуацію клієнта, його потреби та ресурси. Часто фахівці пояснюють клієнтам їхні права, можливості та доступні ресурси. Чітка і зрозуміла комунікація допомагає клієнтам прийняти обґрунтовані рішення.

Соціальні працівники часто працюють в команді з іншими фахівцями. Ефективна комунікація дозволяє координувати зусилля, обмінюватися інформацією та забезпечувати комплексну підтримку клієнта. У деяких випадках вони навіть виступають представниками інтересів своїх клієнтів. Для цього необхідно вміло вести переговори, відстоювати власну точку зору й впливати на прийняття рішень.

Формування комунікативної компетентності починається з навчання. Майбутні соціальні працівники вивчають теорію міжособистісної комунікації, набувають практичних навичок ведення переговорів, проведення інтерв'ю, надання консультацій.

Формування професійних навичок у майбутніх фахівців соціальної сфери орієнтоване на розвиток комунікаційних умінь та ефективної взаємодії. Успіх соціально-комунікативного розвитку залежить від наявності потреби у спілкуванні в навчальних ситуаціях, які моделюють реальні життєві обставини [1].

Навчальні дисципліни в закладах освіти, де опановують професію «соціального працівника», спрямовані також на розвиток емпатії – здатності розуміти та співпереживати почуттям інших людей. Це ключовий навик для побудови довірчих відносин з клієнтами.

Соціальні працівники навчаються активно слухати, тобто зосереджувати увагу на співрозмовнику, не перебивати його та задавати уточнюючі питання. Це дозволяє краще зрозуміти потреби клієнта.

Крім усного мовлення, важливу роль відіграють невербальні сигнали: міміка, жести, погляд. Соціальні працівники навчаються використовувати їх для підсилення свого повідомлення та розуміння невербальних сигналів співрозмовника.

Сформована комунікативна компетентність дозволяє соціальним працівникам швидко встановлювати довірчі відносини з клієнтами. Це створює безпечний простір для розмови про проблеми та пошуку рішень.

Ефективна комунікація допомагає збирати детальну інформацію про ситуацію клієнта, його потреби та ресурси. Це необхідно для розробки індивідуального плану допомоги.

Соціальні працівники надають емоційну підтримку клієнтам, допомагають їм справлятися зі стресом та приймати важливі рішення.

Комунікативна компетентність дозволяє соціальним працівникам співпрацювати з іншими фахівцями: психологами, лікарями, юристами, педагогами тощо.

Професіонал у сфері соціальної роботи повинен не лише мати теоретичні знання, а й практично застосовувати вміння, спрямовані на розуміння емоційного стану клієнта, встановлення довірливих відносин і створення комфортного середовища для комунікації. Такий підхід дозволяє ефективніше взаємодіяти з підопічними та сприяти їхньому соціальному благополуччю. Саме для цього у соціальних працівників має бути сформована комунікативна компетентність яка визначає також рівень його професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балахтар В. Комунікативна компетентність соціального працівника. URL:<https://core.ac.uk/download/pdf/153581907.pdf>
2. Вайнола Р. Х. Змістові аспекти професійної підготовки майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі / Р. Х. Вайнола // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. праць (Серія: 11 «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»). – 2010. – Вип. 11. – С. 60-68.
3. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2007.23 с. URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1407/Hodlevska.pdf?sequence=3>
4. Стьопкіна А.С., Трубник І.В. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2021. Випуск 1 (100). С.247-256. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/download/483/473/477].

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

УДК 159.922:[316.613.434:316.62]

Дубас Т.В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

З розвитком сучасного суспільства пріоритетним напрямком стає сприяння формуванню у молоді активної життєвої позиції. Проте, з сумом маємо зазначити, що внаслідок криз, що мають місце в економічному, політичному, культурному житті нашої держави, спостерігається негативний вплив їх на формування особистості.

Гострою проблемою є невміння виявляти власні бажання, свою позицію без агресії, толерантно до суспільства. В сучасному світі стрімко росте рівень

підліткової злочинності. Причиною його є невідготовленість молоді до умов сьогодення.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, чинники агресії, прояви агресії.

With the development of modern society, promoting the formation of an active life position among young people is becoming a priority. However, we regret to note that the crises in the economic, political, and cultural life of our country have had a negative impact on the formation of personality.

An acute problem is the inability to express one's own desires and position without aggression and in a tolerant manner. In today's world, the level of juvenile delinquency is growing rapidly. The reason for this is the unpreparedness of young people for today's conditions.

Key words: aggression, aggressive behavior, factors of aggression, manifestations of aggression

Актуальність теми. Протягом останнього часу проблема агресії стала однією з найбільш популярних у світовій психології. Причинами того, що починають зростати різні відхилення в процесі особистісного розвитку та поведінки молоді, слід визначити складну економічну ситуацію в країні, пропаганда насильницьких дій, поява та розвиток інтернет-залежності, розвиток кіноіндустрії, різноманітність підходів при вихованні у сім'ї. Особливу тривогу викликає факт стрімко зростаючої підліткової злочинності та збільшення кількості підлітків, що є схильними до агресивних форм поведінки. Агресивність по праву є однією з найактуальніших проблем в сучасній психології.

Метою публікації є дослідження соціально-психологічних чинників, що можуть стати причиною прояву агресії у особистості, факторів, які перешкоджають такому виявленню.

Аналіз наукових досліджень. Проблема агресивної поведінки особистості була у колі наукових інтересів вітчизняних і зарубіжних психологів на протязі тривалого часу. Теоретичні положення розглядаються в рамках таких підходів, як інстинктивістський (З. Фройдом, К. Лоренцом), біологічний (В. Гессом, Р. Джекобсом, С. Медніком, Д. Олдсом), фрустраційний (Дж. Доллардом, Л. Дубом, Н. Міллером), когнітивний (Л. Берковіцем, Л. Ероном, Д. Зілманном, Л. Х'юсманном), соціальний (А. Бандурою, А. Бассом, Р. Бероном та Д. Річардсоном, Б. Крейхі). Для кожного з них характерна власне тлумачення терміну агресії.

Виклад основного матеріалу. Агресія є явищем, що може перетворюватись у різноманітні форми, та може мати вигляд відносно незначної дії (наприклад обзивання або штовхання) серйозної (типу ударів та побиття) чи найсерйознішої (таких як поранення, стрілянина або вбивство). Той факт, що прояв агресії може відбуватись у вигляді різних форм, іноді може ускладнити визначення того, чи мала місце агресія.

Загальна модель агресії є широко використовуваною, інтегративною та комплексною теоретичною основою для того, щоб зрозуміти людську агресію – підкреслює, що сильний (інтерактивний) вплив на агресивну поведінку відбувається за рахунок як персонологічних, так і ситуаційних змінних [2, с. 52].

Отже, класифікація будь-якого конкретного випадку агресивної поведінки можна відбуватись за підставою виміру, виходячи з того, наскільки на нього відбувається вплив особистісних факторів, факторів ситуації або обох.

До прикладів особистих факторів, що можуть сприяти підвищенню агресії, вважаємо за доцільне віднести риси характеру (властивість нарцисизму або схильності до ворожого ставлення, сприйняття та очікування), стать (для чоловіків, як правило, характерною є більша фізична агресія та вони є більше схильними до насильницької поведінки), переконання, ставлення (наприклад, особа позитивно ставиться до насильницьких дій взагалі або насильницьких дій відносно певної категорії осіб), цінності (наприклад, інколи особа цінує особисту честь та реагує на її порушення вчиненням насильства), довготривалі термінові цілі (наприклад, агресор бажає, щоб його боялись, або хоче матеріального збагачення будь-який в спосіб і сценарії (наприклад, коли особа вірить, що єдиною життєздатною відповіддю на удар є вчинення аналогічних дій). До ситуаційних факторів, якими підвищується вірогідність прояву агресії, відносяться агресивний сигнал (наприклад, коли особа озброєна або коли нещодавно мало місце насильство в засобах масової інформації щодо такої особи), провокативні дії (наприклад, вираження образи або штовхання), поява розчарування, болю та дискомфорту, зловживання алкогольними напоями та наркотичними речовинами, та існування стимулів (наприклад, великих грошей, соціального статусу).

Таким чином, агресію частіше за все визначають як поведінку, що здійснюється з метою завдання шкоди іншій особі, яка хоче уникнення такої шкоди.

Існують два основних типу прояву агресії: прямий (відкритий) і прихований. Відмінності між ними характеризуються намірами «агресора»: для першого випадку характерне те, що він не приховує свої наміри, для іншого – вчиняє спроби завдати удару таким чином, щоб це не виглядало як бажання образити партнера по спілкуванню. Найбільший внесок до агресивної поведінки по праву вчиняється такими емоційними особливостями особистості, як мстивість і образливість, у меншій мірі – запальність. Для особистісних факторів характерно те, що вони відіграють провідну роль протягом ситуацій, що були змодельовані самими особами, ніж в тих ситуаціях, які були їм нав'язані. В цілому роль особистісних факторів є дуже суттєвою у багатьох моделях поведінки, в число яких входить агресія.

Інколи особа або тварина можуть передбачувано реагувати на появу певних подразників. Етологами такому явищу була дана назва інстинкту. Інстинкти поділяються на вроджені та успадковані.

Для інстинктивної теорії мотивації властивим є ствердження про те, що всі наші дії, думки та бажання біологічно зумовлюються або еволюційно запрограмовані через наші гени, і це виступає у якості джерела мотивації.

За точкою зору Зигмунда Фрейда (1856-1939) фокусування мотивації знаходиться у залежності від інстинктивних імпульсів, що виникають у свідомості та чинять тиск, який, як за аналогією із напругою, є незручним і як наслідок – мотивовану поведінку.

Р.М. Порчем з колегами досліджували дві великі групи близнюків, й за результатами експерименту зроблено висновок щодо високих показників успадкованості проблем агресивної поведінки.

Одним із головних факторів, що сприяє набуттю особистістю підвищеної агресивності доцільно вважати недоліки у сімейному вихованні, ситуації, коли особі доводиться спостерігати за моделями агресивної поведінки сторонніх осіб у реальному житті, в кінофільмах або екранах телевізорів, чи комп'ютерних іграх. Істотну роль при народженні та формуванні готовності особи до агресивної поведінки, а також у її реалізації відіграють й ситуативні чинники, типу впливу кліматичних умов, температури навколишнього середовища, підвищеного шуму, значного скупчення людей, неприємного запаху та тісноти в приміщеннях, дискомфорту, зазіхання на особистий простір, ворожого соціального середовища, болю, виникнення стресової ситуації, очікування помсти за власні агресивні дії, вживання алкоголю, сексуальне збудження. У якості особистісних факторів, якими зумовлюється зростання рівню агресивності, доцільно розглядати наступні: виникнення підвищеної ворожості та подразливості, підвищений рівень тривожності та депресії, стан підвищеної емоційної реактивності, негативної афективності, перевищена самооцінка, існування певних особливостей мотиваційної сфери, низький рівень розвитку інтелекту, антисоціальна спрямованість особистості, заздрісність, схильність приписувати оточуючим агресивні наміри тощо[1, с. 198].

Серед факторів, що можуть бути перешкодою у прояві агресивності, виокремлюють: можливість бути покараним. а прояви агресивної поведінки, любов, виникнення дружніх стосунків, а також наявність таких особистісних якостей: поміркованості, толерантності, завбачливості, безконфліктності, високого самоконтролю. За результатами досліджень фахівців, можна зробити висновки, що на розподіл ролей під час прояву агресії спостерігається наявність впливу: а) самооцінки власної поведінки в ситуаціях агресії; б) соціального прийняття або неприйняття (ролі); в) соціального статусу. Окрім того, було виявлено, що мають місце гендерні відмінності під час розподілу ролей в даних ситуаціях (для чоловіків більш характерним є прояв у ролі агресора, для них більш характерним є прояв агресивної поведінки фізичного типу, а для жінок – вербальна та соціальна). Найпоширеніший прояв агресивної поведінки – третирування оточуючих осіб. Головними рисами, що характеризують дане явище є його систематичність, регулярний характер прояву – на відміну від окремого агресивного вчинку.

Якщо говорити про фактори, що відіграють істотну роль протягом розвитку особистості, Ремшмідт зазначає, що структура особистості не визначається впливом генетичної та конституціональної основи і біологічної перебудови. Процес дозрівання вирішальним чином залежить від того, яким є оточуюче середовище, які є можливості потенцій розвитку перетворитися в дійсність. Певна роль відіграється родиною, соціальним станом та референтною групою (тобто групою, з якою особа порівнює себе) [4, с. 135].

Висновки. Як висновок, маємо зазначити, що агресивність є властивістю особистості, стійкою індивідуальною характеристикою, яка показує схильність конкретної особи до прояву агресії та тривоги; виникнення її відбувається в наслідок фрустрації значимих потреб (у першу чергу – соціальних); її розвиток відбувається під впливом тривожних ситуацій; складається як базальна агресія на ранніх етапах онтогенезу. Для підліткового віку агресивність характерна тим, що вона виступає у якості цілісної емоційної властивості суб'єкта, що характеризується багатозначністю факторів детермінації, різноманіттям і неоднозначністю внутрішніх зв'язків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев Ю. С. Теоретичні передумови прояву та попередження агресивної поведінки серед дітей та підлітків / Ю. С. Андреев // Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2012. – № 19. – С. 196-204
2. Балакірева О.М. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді :
3. Монографія / [О.М. Балакірева, Н.О. Рингач, Р. Я. Левін та ін.] ; за ред. О.М.Балакіревої. – К. : УІСД ім. О. Яременка, 2007. – 128 с
4. Смалько Ф.В. Сучасні аспекти вивчення поведінкової та вербальної агресії / Ф.В. Смалько, В.М. Ямницький // Психологія: реальність і перспективи. – 2014. – № 3. – С. 135-138
5. Федух І.С. Психологічні особливості проявів агресивності в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» /С. Федух. – К., 2007.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук Чиньона І.І.

УДК 364.62-47-053.6:616.89-008

Думік С.Л.

ПСИХОЛОГІЯ КРИЗОВИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

Стаття присвячена аналізу кризових станів та деструктивної поведінки дітей, їх особливостей для діагностики в роботі соціального працівника. Окреслено головні причини асоціальної поведінки дітей, на подолання яких спрямовується увага та організація роботи відповідних фахівців соціальної сфери, психологів, освітян.

Ключові слова: кризовий стан, деструктивна поведінка, підліток, шизофренія, маніакально-депресивний психоз, психотичні розлади.

The article is devoted to the analysis of crisis situations and destructive behavior of children, their characteristics for diagnosis in the work of a social worker. The main causes of children's antisocial behavior are outlined, to overcome which the attention and organization of the work of relevant specialists in the social sphere, psychologists, educators is directed.

Key words: crisis state, destructive behavior, adolescent, schizophrenia, manic-depressive psychosis, psychotic disorders.

Постановка проблеми. Основи знань про психологію кризових станів та деструктивну поведінку дітей мають важливе значення для повсякденної службової діяльності соціальних працівників, державних службовців, освітян. У різноманітних ситуаціях, які трапляються під час професійної діяльності співробітників, не завжди вдається своєчасно залучити фахівця-консультанта, котрий може надати точну характеристику психічного стану дитини. В практиці існує багато прикладів, коли ігнорування психічного стану дитини, приводить до тяжких або інколи і трагічних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіці роботи з дітьми у кризових станах присвячували свої наукові дослідження такі вчені, як Андріїва А., Арцишевська І., Виготський Л., Гамезо М., Голубева Л., Даниліна Т., Дарвиш О., Джоан Дж. Зильбах, Дубровіна І., Жигинас Н., та інші. На жаль, особливостям роботи із сучасними дітьми, які перебувають в складних життєвих ситуаціях, спричинених внутрішніми конфліктами, травматичними подіями сьогодення, пов'язаними з війною, дітей, які потерпають від батьків, які тяж втрачають стресостійкість з різних причин, у науковій літературі увагу приділено недостатньо широко.

Постановка завдання. Метою нашої статті виступає дослідження особливостей поведінки дітей, що є важливим для розуміння і належного реагування, саме через біологічні та вікові особливості мозку та вплив фізіологічних факторів.

Виклад основного матеріалу. В практиці існує багато прикладів, коли ігнорування психічного стану дитини, приводить до тяжких або інколи і трагічних наслідків.

Психоз – це грубе хворобливе порушення психічної діяльності, яке супроводжується дезорганізацією поведінки дитини. Психози супроводжуються втратою здатності правильного критичного оцінювання свого стану і подій, що відбуваються навколо хворого. Поведінка стає непередбачуваною і не відповідає здоровому глузду, втрачається здорова логіка дій. Дитина, – як зазначає О. Морозов, – підкоряється своїм хворобливим уявам, переживанням і діє відповідно до законів «кривої логіки». Поява психічної хвороби може бути обумовленою як внутрішніми (ендогенними), в тому числі генетичними чинниками, так і зовнішніми (екзогенними) впливами [2, с. 357].

Серед великої кількості психічних порушень і хвороб помітне значення мають шизофренія, маніакально-депресивний психоз, епілепсія і наслідки черепно-мозкових травм. На думку пересічних громадян і деяких спеціалістів, шизофренія як хвороба представляє з себе деяке загадкове явище, що супроводжується розщепленням особистості. Насправді шизофренія є звичайною психічною хворобою, а загадковість її полягає в різноманітності і складності форм. Головними рисами дитини, що страждає, є дивакуватість, витіюватість, відторгненість від оточуючого середовища, занурення в світ особистих переживань, емоційна холодність, особливо відносно батьків і близьких людей. Характерним є наявність різноманітності форм порушень мислення, маячних ідей, які на початку захворювання можуть сприйматися оточуючими як оригінальні рішення, нові напрямки розвитку творчих ідей, тощо.

Інколи дуже важко відрізнити хворобливі ідеї від дійсно оригінальних продуктивних ідей. Щоб запобігти таких помилок існує дуже простий і ефективний діагностичний тест – треба попросити викласти свої ідеї у письмовому вигляді, але за умов відсутності будь-якої сторонньої допомоги. Якщо автором тексту є хвора дитина, то аналіз тексту відразу виявить специфічні особливості, зокрема, розірваність мислення, переобтяженість абстракціями, бездоказовість, і паралогічність суджень, використання довгих складнопідрядних речень, що не мають логічного завершення, неологізмів.

Головною відмінною рисою маніакально-депресивного психозу є порушення емоцій, їх періодичне полярне коливання від депресії до манії і навпаки. Захворювання виникає найчастіше в молодому віці. За сучасними науковими уявленнями, про черепно-мозкову травму можна говорити, коли під час травми голови мала місце втрата свідомості.

Деякі соматичні, особливо тілесні хвороби, особливо ті, що можуть супроводжуватися підвищення температури й інтоксикацією можуть викликати психотичні розлади. Але на практиці найбільшу роль грають психічні зміни, що виникають під впливом хронічної соматичної хвороби. Кожна соматична хвороба, яка має тривалий перебіг, негативно впливає на особистість людини. Перебіг переважної кількості соматичних хвороб, лікування, процедури супроводжуються відчуттям болю. Навіть слабкий біль, що існує місяцями і роками, виснажує психіку, робить її більш вразливою. Кожна соматична хвороба супроводжується інтоксикацією, яка тримає адаптаційні механізми організму у напрузі, виснажує його, безпосередньо впливає на головний мозок і додатково його послаблює. Усі ці фактори значно змінюють світосприйняття дитини, впливають на її поведінку.

На поведінку, зокрема підлітків, може вплинути ще біологічні та вікові особливості розвитку мозку. Значущим моментом у розумінні поведінки тинейджера є те, що він знає про небезпеку, часто чув або читав про подібні історії, що завершувалися смертельним результатом; він відчуває страх перед незвіданим і, незважаючи на це, діє ризиковано, ігноруючи внутрішні сум'яття. Сучасні дослідження нейропсихології пояснюють таку поведінку

специфічними рисами будови мозку підлітків, який у порівнянні з мозком дорослої людини в інакший спосіб обробляє інформацію. Тобто феномен має біологічне пояснення, а не психологічне. «Фронтальна кора головного мозку продовжує розвиватися, і якщо в підлітка нейронна структура не достатньо сформована, він не зможе реально обмірковувати питання на тому ж рівні, що і дорослий», – зауважує професорка Гарвардського університету Дебора Тодд-Юргелун. [4, с. 6]. Тож, «ризиковані дії підлітка можуть бути проявом імпульсивності або ознаками деструктивної поведінки» [1, с. 6].

Деструктивна поведінка підлітка означає руйнівні дії, що можуть бути спрямовані на себе самого або на зовнішній світ; проявляється у вигляді нападів агресії, гніву чи ворожості. Проявами зовнішньо деструктивної поведінки прийнято вважати умисне заподіяння фізичних збитків іншим людям (побої, хуліганство, крадіжки, вбивство); порушення соціальних норм (моральних, етичних, культурних) у вигляді прогулів занять, відмови від навчання, агресивної поведінки, схильності до брехні, уходу з дому, бродяжництва; вандалізм (псування неживих предметів, пам'яток культури, історії, витворів мистецтва, графіті (настінні малюнки) непристойного характеру); жорстокість до тварин.

До другого типу відноситься внутрішньо деструктивна, спрямована на саморуйнацію та дезінтеграцію власної особистості поведінка, що надає підліткові тимчасове короточасне полегшення у психологічному плані, проте заважає вести таке життя, що забезпечує його благополуччя. Серед проявів внутрішньо деструктивної поведінки виділяються куріння, зловживання алкоголем/наркотиками; дії з ризиком для життя (зацепінг, паркур та ін.); надмірна видозміна власного тіла (татуювання, пірсинг, шрамування); розлади харчової поведінки (недоїдання, голодування, переїдання); патологічна пристрасть до комп'ютерних та азартних ігор; самоушкодження (різання, висмикування волосся, опіки); спроба самогубства (навмисне позбавлення себе життя).

Висновок. Підсумовуючи вищенаведене, можна зазначити, що кризові стани, що можуть бути і причиною, і наслідком деструктивної поведінки, загрожують в першу чергу благополуччю самої особистості дитини, негативно впливають на її фізичне, психічне, соціальне здоров'я, створюють підґрунтя для появи значних психологічних і соціальних девіацій у житті [3]. У цілому, хронічна соматична хвороба та деструктивна поведінка послаблює особистість, знижує її енергетичний потенціал, працездатність і успішність дитини в цілому в суспільстві.

Таким чином, дослідження ситуації, пов'язаної із деструктивною поведінкою дітей, в умовах підвищеного рівня психічної напруги та стресу у дітей, дозволяє зробити наголос на наступних пріоритетних напрямках роботи в цьому напрямку: 1) завданням соціальної адаптації дітей до нового соціального середовища; 2) оновленню методів і форм соціально-психологічної роботи з дітьми завдяки використанню інноваційних технологій та методів соціальної роботи, можливостями їх застосування фахівцями соціальної сфери,

спеціалізованим науковим дослідженням чого нами плануються дослідження у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавель, Т., Іванюк, І., Лехолетова, М. та ін. Профілактика деструктивної поведінки підлітків: навчальн-метод. посіб. Київ: Вид-во ФОП Буря О.Д., 2022. 145 с. URL: <http://surl.li/garun> (дата звернення: 07.05.2024).
2. Морозов О.М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці: монографія. Київ: Алерта, 2023. С. 357-364.
3. Gavira, J. F., Llerena, A. M., Nicaise, D. M., & García, F. P. (2018). Risk perception evaluation in parents and/or guardians of a group of beginner traceurs before and after parkour practice. *Journal of Physical Education and Sport*, 18(2), 695-702. URL: <https://efsupit.ro/images/stories/iunie2018/Art%20101.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).
4. Що таке трейнсерфінг? SurferToday. URL: <http://surl.li/aqpbh> (дата звернення 10.09.2024).
5. Субкультура ПВК "Редан" в Україні. URL: <https://trb.school.org.ua/news/09-28-22-21-03-2023/> (дата звернення 21.03.2023)

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В.О.

УДК 355.1-058.65:364.4-053.2

Жадан О.С.

ДІТИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ, ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті розкрито дослідження специфіки та характерних особливостей організації соціальної роботи з дітьми, які постраждали від воєнних дій та збройних конфліктів; висвітлено особливості соціальної підтримки й допомоги постраждалим дітям.

Ключові слова: діти, збройний конфлікт, воєнні дії, соціальна адаптація.

The article discloses a study of the specifics and characteristic features of the organization of social work with children affected by military actions and armed conflicts; features of social support and assistance to affected children are highlighted.

Key words: children, armed conflict, military actions, social adaptation.

З 2014 року у нашій державі виникло багато економічних, політичних, екологічних і соціальних проблем. У соціальній сфері з'явилися нові вразливі категорії такі як внутрішньо переміщені особи і діти постраждали від воєнних дій та збройних конфліктів. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну кількість таких осіб і дітей значно збільшилася. Через активні бойові дії, загрозу для життя люди вимушено покидали власне житло.

Дані платформи «Діти війни», створеної Мінреінтеграції та Національним інформаційним бюро, свідчать, що «станом на 14 серпня 2024 року від початку широкомасштабного вторгнення 569 українських дітей загинули, 1508 дитина поранена, 1927 зникли безвісти, 19 546 дітей депортовані або примусово переміщені до РФ, 388 поверненні» [2].

Діти – особливо вразлива категорія населення, вони найбільш глибоко переносять всі проблеми, пов'язані з війною. Збройні конфлікти негативно впливають на функціонування соціуму, сім'ї загалом, окремих індивідів та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан.

Проблемі роботи з дітьми, які постраждали від воєнних дій та збройних конфліктів, присвячено багато наукових робіт наступних учених, як Бочкар Н., Гусак Н., Дацаківська О., Довганник А., Дубровська Є., Євдокимова Н., Зелеська О., Зливков В., Ліпінська С., Лісова Ю., Лукоманська С., Максименко К., Мельник М., Петрочко Ж., Семигіна Т., Таукач В. та інших. Але особливості організації та здійснення соціальної роботи із постраждалими дітьми в наукових джерелах недостатньо розкрито.

Дослідження ситуації в Україні, пов'язаної із реалізацією соціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дозволяє акцентувати увагу на важливих напрямках роботи з цією категорією населення, а саме: соціальна адаптація дітей до нового соціального середовища та їх соціальна інтеграція завдяки методам соціальної роботи та впровадженню нових технологій в соціальній роботі, можливостями їх застосування та професіоналізму фахівців соціальної сфери.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей соціальної роботи саме із постраждалими війни дітьми.

В українському законодавстві немає чіткого поняття «особа, що постраждала внаслідок воєнних дій, але Кабінетом Міністрів України у 2017 році затверджено порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Згідно з цим Порядком, «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – це неповнолітня особа, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [5].

Маємо зробити висновок, що дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів безпосередньо перебуває у складних життєвих обставинах. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2019) «складні життєві обставини – це обставини, які негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно» [4].

Також є велика необхідність чіткого забезпечення належного соціального захисту таких дітей, адже лише отримання статусу не задовольняє матеріальні, психологічні, фізичні потреби цих дітей.

Отримання статусу «Дитина постраждала від воєнних дій та збройних конфліктів» починається зі звернення за місцем проживання чи перебування дитини як ВПО до відповідних органів опіки та піклування.

Повномасштабне вторгнення на РФ на Україну, здійснене 24 лютого 2022 року призвело до великої кількості жертв, постраждалих та зафіксованих воєнних злочинів. Одна з найбільш психологічно незахищених верств населення – діти, які стали свідками і учасниками воєнних дій, були вивезені на територію РФ, перебували у полоні, зазнали катування або знаходилися на окупованих територіях. Такі діти набули «великий набір» психологічних та емоційних проблем. А особливо, якщо дитина бачила вбивство людини на власні очі або сама втратила близьку людину під час воєнних дій. Дуже складно зрозуміти поведінку і реакцію дитини на певні події або вчинки. Є діти, які становляться неслухняними, протестують, проявляють агресію, а інші навпаки – «закриваються в собі», починають сумувати, мовчати й не виявляють бажання згадувати про власні втрати чи побачене лихо. В багатьох випадках діти, які втратили одного з близьких мають сильний страх.

Важливим аспектом є те, що діти, які стали свідками або учасниками трагічних або травмуючих подій живуть по двом типам переконань:

1. Близьке оточення не викликає довіри («З близькими і важливими для мене людьми я не почуваюся в безпеці»);
2. Зниження самооцінки і впевненості у собі («Щоб я не робив це не забезпечить мені повну безпеку»).

Результатом таких переконань і думок є небажання спілкування з однолітками та іншими людьми, небажання навчатися і розвиватися, дбати про себе, своє здоров'я і інших оточуючих.

Допомога таким дітям надається у трьох напрямках роботи:

1. безпосередньо з дитиною – не порушувати особисті кордони дитини, встановити особистісний контакт з дитиною і дотримуватись певного алгоритму у спілкуванні;
2. з рідними і близькими для дитини людьми – дати рекомендації щодо поведінки, підтримки близьких стосовно дитини, при необхідності провести соціальну і психологічну роботу з оточуючими дитину дорослими;
3. з середовищем – створення безпечного навколишнього середовища в якому перебуває дитина. Аналізуючи піраміду А. Маслоу, доходимо висновку, що почуття безпеки – це базис для особистості [6]. Отже повторення певних дій або ситуацій у житті дитини може спричинити повторні хвилювання і втрату безпеки (в окремих випадках призводить до панічних атак і зневірення у краще майбутнє).

Окреслена категорія дітей характеризується правами на певний вид соціальних гарантій, які не чітко нормовані законодавством України і потребує

допомоги соціальних робітників для допомоги встановлення певного статусу такої дитини.

Висновки. Таким чином, організація соціальної роботи з постраждалими від війни та збройного конфлікту дітьми відрізняється від роботи з дорослими та має свої особливості й специфіку, потребуючі детального вивчення та розробки інноваційних шляхів допомоги такій категорії населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочкор Н., Дубровська В., Залеська О. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна». 2014.
2. Діти війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://childrenofwar.gov.ua/> – Назва з титул.екрану.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс] : Верховна Рада України ; Закон від 13.05.2022, підстава - 1822-IX. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-20#Text>.
4. Закон України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс] : Верховна Рада України ; Закон від 19.06.2003 № 966-IV. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/966-15,2671-19>.
5. Постанова Кабінету Міністрів від 5 квітня 2017 р. № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [Електронний ресурс] : Верховна Рада України ; Закон від 03.06.2023, підстава - 547-2023-п. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>.
6. Психосоціальна допомога внутрішньопереміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери/ Мельник Л. А. та ін.; за ред. Волинець Л. С. Київ. ТОВ Видавничий дім «Калита», 2015.

Науковий керівник кандидатка філософських наук, доцентка Поліщук І.Є.

УДК [304.3-044.372:616-036.6-036.887]:615.851

Жилевська О.П.

СПЕЦИФІКА ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ В ПЕРІОД ТЕРМІНАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

У статті розглянуто специфіку життєвої кризи, з якою стикаються пацієнти в період термінальних захворювань. Визначено основні психологічні етапи, через які проходять хворі, такі як заперечення, гнів, торг, депресія і прийняття. Особливу увагу приділено емоційному стану пацієнтів та їхніх родин, а також значенню психологічної підтримки у полегшенні стресу та страху перед смертю. Визначено ключові фактори, які впливають на формування життєвої кризи, а також запропоновані стратегії для поліпшення якості життя хворих у цей період.

Ключові слова: життєва криза, термінальні захворювання, психологічні етапи, емоційний стрес, паліативна допомога, психотерапія.

The article examines the specifics of the life crisis faced by patients during terminal illnesses. The main psychological stages that patients go through, such as denial, anger, bargaining, depression, and acceptance, are identified. Particular attention is paid to the emotional state of patients and their families, as well as the importance of psychological support in alleviating stress and fear of death. The key factors influencing the formation of a life crisis are identified, and strategies for improving the quality of life for patients during this period are proposed.

Key words: life crisis, terminal illness, psychological stages, emotional stress, palliative care, psychotherapy.

Постановка проблеми. Сьогодні онкологічні захворювання залишаються однією з найсерйозніших медичних і соціальних проблем у світі. Рак є не лише важким фізіологічним випробуванням для пацієнта, але й викликає значні емоційні та психологічні труднощі. Онкологічні хворі стикаються з життєвою кризою, яка пов'язана не лише з прогресуванням хвороби, але й з усвідомленням неминучості смерті. Особливо актуальним є питання надання психологічної підтримки пацієнтам на останніх стадіях життя.

За даними МОЗ, у 2022 році було зареєстровано близько 20 мільйонів нових випадків раку та 9,7 мільйонів летальних випадків, пов'язаних з онкологічними захворюваннями. Найпоширенішими видами раку стали рак легень, молочної залози та колоректальний рак, які разом становлять значну частину усіх випадків онкології [1]. Така ситуація підкреслює необхідність розробки ефективних методів психологічної підтримки для онкохворих пацієнтів, особливо у термінальний період.

Психологічна криза, яка виникає у пацієнтів із термінальними захворюваннями, включає етапи заперечення, гніву, депресії та прийняття. Ці емоційні стани можуть значно погіршувати якість життя хворих, що вимагає надання професійної допомоги з боку медичних і психологічних фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань психологічної підтримки онкохворих пацієнтів звертаються багато дослідників. Зокрема, Ковальчук Л.В. у своєму дослідженні розглядав стан і перспективи розвитку психоонкології в Україні. Автор акцентує увагу на тому, що вітчизняна психоонкологія є відносно новою дисципліною, яка активно розвивається у відповідь на зростаючу кількість онкологічних захворювань. У своєму дослідженні Ковальчук описує вплив психологічної допомоги на покращення якості життя онкохворих, підкреслюючи важливість надання комплексної психологічної підтримки як частини загального лікування [2, с. 90-93]. Войтович М.В. досліджував психологічні особливості процесу горювання у пацієнтів з термінальними захворюваннями. Автор описує ключові етапи емоційних реакцій на смерть, зокрема етапи заперечення, гніву, депресії та прийняття. Войтович підкреслює, що ефективна робота з пацієнтами на етапі

горювання вимагає індивідуального підходу, який враховує емоційні, соціальні та культурні особливості пацієнта [3, с. 10-24]. Маркова М.В., Мухаровська І.Р. та Кривоніс Т.Г. у своїй публікації розглядають психоонкологію з точки зору теорії та клінічної практики. Вони акцентують увагу на тому, що основними завданнями психоонкології є зниження рівня тривожності та депресії у пацієнтів, покращення їхньої здатності адаптуватися до хвороби та зменшення емоційного навантаження. Дослідники також зазначають, що необхідність розвитку психоонкологічної допомоги зумовлена збільшенням кількості випадків онкологічних захворювань і важливістю комплексного підходу до лікування [4, с. 31-37].

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення специфіки життєвої кризи, яка виникає у пацієнтів з термінальними захворюваннями, та визначення ефективних методів психологічної підтримки для покращення їхньої якості життя

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток танатології охоплює кілька етапів. Спочатку смерть розглядалася виключно як медичний факт, проте з розвитком медичної та психологічної науки стало зрозуміло, що вивчення психологічних реакцій людини на власну смертність має важливе значення для полегшення страждань пацієнтів і їхніх родин. Із розвитком танатології у 20 столітті, багато дослідників почали підкреслювати важливість надання психологічної підтримки пацієнтам, що перебувають на останніх стадіях життя. Наприклад, за дослідженнями Ковальчука Л.В., психоонкологія в Україні почала активно розвиватися на початку 21 століття і стала ключовим напрямом у покращенні якості життя онкохворих пацієнтів [2, с. 91].

Паліативна допомога також включає психологічну підготовку пацієнтів до смерті. Дослідники підкреслюють важливість психологічної підтримки в процесі прийняття факту неминучої смерті, допомоги у вираженні емоцій і страхів, а також роботи з родичами, які потребують підтримки в період горювання. Відповідно до досліджень Войтовича, горювання є складним психологічним процесом, який також вимагає уваги спеціалістів [3, с. 15].

Термінально хворі пацієнти проходять через ряд психологічних процесів, пов'язаних із прийняттям неминучої смерті та адаптацією до свого стану [4, с. 15].

Психологічний профіль онкохворих характеризується високим рівнем тривожності, схильністю до депресії, труднощами із самооцінкою та потребою у соціальній підтримці. Комплексна психологічна допомога дозволяє зменшити негативний вплив цих факторів та покращити якість життя пацієнтів на всіх етапах захворювання, зокрема у період паліативної допомоги.

Дослідження проводилося на базі Херсонського обласного клінічного онкологічного диспансеру в умовах стаціонарного лікування. В дослідженні взяли участь 35 пацієнтів з діагнозом злоякісного новоутворення, віком від 35 до 70 років. Пацієнти були відібрані з урахуванням різної локалізації пухлин та стадії онкологічного процесу, що дозволяє отримати репрезентативні дані для оцінки загальних психологічних реакцій на захворювання. Вибірка була

збалансована за статтю (чоловіки та жінки), що дає можливість аналізувати гендерні особливості ставлення до хвороби.

В ході дослідження було використано п'ять основних психодіагностичних методик, результати яких наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. – Результати психокорекційного втручання за різними методиками

Методика	Показник	До корекції (середнє значення)	Після корекції (середнє значення)	Зміна (Δ)	P
EORTC QLQ-C30	Фізичне функціонування	63,5 ± 2,012	72,6 ± 2,410	+9,1	<0,01
	Емоційне функціонування	55,2 ± 2,705	71,5 ± 3,123	+16,3	<0,001
	Втома	68,4 ± 2,674	58,9 ± 3,115	-9,5	<0,01
PerceivedStressScale (PSS)	Середній рівень стресу	24,5 ± 3,102	16,3 ± 2,873	-8,2	<0,001
	Високий рівень стресу (%)	32%	18%	-14%	<0,01
Госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS)	Середній рівень тривоги	12,5 ± 2,014	8,3 ± 1,702	-4,2	<0,001
	Середній рівень депресії	11,8 ± 2,217	7,5 ± 1,993	-4,3	<0,001
Шкала депресії Бека (BDI-II)	Середній рівень депресії	22,7 ± 3,014	14,2 ± 2,562	-8,5	<0,001
	Відсутність депресії (%)	8%	20%	+12%	<0,01
Шкала Маслач (MBI)	Емоційне виснаження	27,5 ± 3,201	18,9 ± 2,654	-8,6	<0,001
	Деперсоналізація	13,8 ± 2,491	9,2 ± 2,118	-4,6	<0,01
	Відчуття особистих досягнень	31,7 ± 3,105	36,8 ± 2,957	+5,1	<0,01

Методика PerceivedStressScale (PSS) показала значне зниження рівня стресу (-8,2 пункти, $p < 0,001$), що підтверджує ефективність втручання у зменшенні психоемоційного навантаження. За шкалою HADS, рівень тривоги та депресії також значно знизився (-4,2 і -4,3 пункти відповідно, $p < 0,001$).

Шкала депресії Бека (BDI-II) показала суттєве зменшення рівня депресії з 22,7 до 14,2 пункти (-8,5, $p < 0,001$). За шкалою Маслач, емоційне виснаження знизилося на 8,6 пункти ($p < 0,001$), деперсоналізація — на 4,6 пункти ($p < 0,01$), що вказує на значне покращення емоційного стану пацієнтів.

За даними методики EORTC QLQ-C30, спостерігалось покращення як фізичних, так і емоційних функцій. Зокрема, рівень емоційного функціонування зріс на 16,3 пункти ($p < 0,001$), що свідчить про суттєве зниження емоційної напруги, тривожності та депресії у пацієнтів після психокорекційного

втручання. Також зменшилася втома (-9,5 пункти, $p < 0,01$), що позитивно вплинуло на фізичний стан пацієнтів.

За шкалою Perceived Stress Scale (PSS), середній рівень стресу значно знизився з 24,5 до 16,3 пункти (-8,2, $p < 0,001$), що свідчить про успішне зменшення сприйнятого стресу після психокорекційної програми. Відсоток пацієнтів із високим рівнем стресу знизився з 32% до 18%, що вказує на покращення адаптаційних можливостей пацієнтів.

Методика Госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS) показала значне зниження як тривожних, так і депресивних симптомів. Середній рівень тривоги знизився на 4,2 пункти ($p < 0,001$), а середній рівень депресії – на 4,3 пункти ($p < 0,001$). Це підтверджує, що втручання ефективно зменшило негативні емоційні прояви.

За результатами Шкали депресії Бека (BDI-II), середній рівень депресії знизився з 22,7 до 14,2 пункти (-8,5, $p < 0,001$). Це свідчить про покращення емоційного стану пацієнтів, зокрема зниження відчуття безнадійності та песимізму.

Шкала Масlach (MBI) також показала суттєве зниження емоційного виснаження (-8,6 пункти, $p < 0,001$) та деперсоналізації (-4,6 пункти, $p < 0,01$). Це вказує на покращення емоційного благополуччя та відновлення особистих емоційних ресурсів.

Кореляційна матриця, отримана для різних показників психологічних методик, показує важливі взаємозв'язки між основними змінними, що оцінювались під час дослідження. Зокрема, виявлено, що рівень тривоги (HADS-A) має помірний позитивний зв'язок з емоційним виснаженням (MBI) ($r = 0.3127$), що вказує на взаємозалежність цих факторів: вищий рівень тривоги пов'язаний із підвищеним емоційним виснаженням. Також середній рівень стресу (PSS) демонструє позитивну кореляцію з показниками особистих досягнень (MBI) ($r = 0.4482$), що може свідчити про те, що пацієнти зі значними особистими досягненнями краще справляються зі стресом. Водночас слабка негативна кореляція між тривогою і фізичним функціонуванням (EORTC) ($r = -0.0804$) вказує на те, що підвищена тривожність лише незначно впливає на фізичну активність. Також показники емоційного функціонування (EORTC) мають зворотний зв'язок із рівнем депресії (HADS-D) ($r = -0.2565$), що вказує на важливість емоційної підтримки для зниження депресивних проявів.

Висновок. Отже, специфіка життєвої кризи в період термінальних захворювань полягає в глибоких психологічних і емоційних процесах, через які проходять пацієнти під впливом усвідомлення неминучої смерті. Основні етапи цієї кризи включають заперечення, гнів, торг, депресію та прийняття, кожен з яких потребує особливого підходу для забезпечення адекватної психологічної підтримки. Емоційне виснаження, тривога, депресія та зниження фізичного функціонування є типовими психологічними проблемами пацієнтів, що вказує на необхідність комплексної психотерапевтичної допомоги.

Кореляційний аналіз показав взаємозв'язок між рівнем тривоги, стресу та емоційного виснаження, що підкреслює важливість своєчасного втручання з

метою зменшення негативного емоційного навантаження на пацієнтів. Розуміння цих психологічних процесів і впровадження індивідуалізованих підходів до підтримки пацієнтів та їхніх родин сприятиме покращенню якості життя в цей складний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/news/vooz-prognozue-zrostannya-zakhvoryuvanosti-na-rak-yak-zniziti-rizik-rozvitku-onkonedugi>
2. Ковальчук Л.В. Психоонкологія в Україні: стан і перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Медицина. 2020. Вип. 2(70). С. 90-93.
3. Войтович М.В. Психологічні особливості горювання. Актуальні проблеми психології. Том 5, 2019. Випуск 19. С.10-24.
4. Маркова М.В., Мухаровська І.Р., Кривоніс Т.Г. Психоонкологія в аспекті теорії та клінічної практики. Медична психологія. 2019. Том 14, № 4. С. 31-37
5. Samami E., Elyasi F. Effect of non-pharmacological interventions on stress of women with breast cancer undergoing chemotherapy: A systematic review. J Mazandaran Univ Med Sci. 2019. P. 167–80.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Шелестова О.В.

УДК [364.642:355.01]:159.942.4

Жолоб Ю.І.

ТРАВМІВНІ ЧИННИКИ ВІЙНИ ТА ЕМОЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЮВАННЯ

У статті аналізується взаємозв'язок травмівних чинників війни та емоційні зв'язки подружжя в умовах дистанціювання. Проблема травмівних чинників війни та їх наслідків, на даний час є надзвичайно актуальною у зв'язку із війною, яка триває в Україні. Тому, дослідження спрямовані на встановлення факторів, які можуть сприяти нижчій уразливості від травмівних чинників війни викликають велику зацікавленість у психологів. Саме з цією метою стаття вивчає емоційні зв'язки подружжя в умовах дистанціювання.

Ключові слова: Травма, чинники війни, емоційні зв'язки, дистанціювання.

The article analyzes the relationship between the traumatic factors of war and the emotional ties of spouses in the context of distancing. The problem of traumatic factors of war and their consequences is currently extremely relevant due to the ongoing war in Ukraine. Therefore, research aimed at identifying factors that may contribute to lower vulnerability to traumatic factors of war is of great interest to psychologists. For this purpose, the article examines the emotional ties of spouses in the context of distancing.

Key words: Trauma, war factors, emotional ties, distancing.

Вивчення травмівних чинників війни та емоційних зв'язків подружжя в умовах дистанціювання не є глибоко дослідженим у сучасній науці. Дослідження цих явищ актуалізувалося із початком війни в Україні.

Перебуваючи у зоні бойових дій, на службі, або повертаючись із війни, після тривалого розлучення, подружжя може переживати гнів, образу, розчарування, те ж саме загрожує члену подружжя, який тривалий час очікував іншого із війни. Саме тому, вивчення проблеми має важливе практичне завдання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій підтверджує, що проблема є актуальною.

Н.І. Тавровецька, О.О. Вельдбрехт у статті: «Психоемоційні стани чоловіків та жінок в умовах розлуки з сім'єю» вказують, що черезбойовідіївимушенарозлуказродиноюсталаактуальноюпроблемоюдлябагатоукраїнців.Метацьогодослідження - емпірично дослідити вплив розлуки з членами сім'ї на психоемоційний стан чоловіків і жінок в умовах війни [14, с. 27].

С.Б. Кузікова, В.Л. Зливков, С.О. Лукомська у дослідженні «Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід» приходять до висновку, що досліджуванам незалежно від віку властиві такі травми війни, як відокремленість від членів сім'ї, численні смерті членів родини і друзів, зруйновані будинки та смерть домашніх тварин [7, с. 69].

М.І. Миколайчук та Н.В. Корецька у проведеному дослідженні «Суб'єктивне благополуччя у шлюбі в осіб із різним рівнем емоційного інтелекту» доводять, що показники емоційного інтелекту є корелятами подружньої задоволеності. Вищі показники задоволеності притаманні особам, які оцінюють власні уявлення про здатність до розуміння та керування емоціями, як власними, так і чужими, як середні [9, с. 126].

Л.А. Колесник у своїй кваліфікаційній роботі «Особливості емоційних зв'язків подружжя в умовах воєнного стану», визначив особливості емоційних зв'язків між подружжями в умовах воєнного стану. Дослідження показало, що воєнний стан може значно впливати на емоційні зв'язки подружжя, зокрема, призводити до збільшення рівня стресу та неспокою в сімейному житті, змінювати рольові функції та вимагати адаптації. Виявлено фактори, що впливають на формування та зміцнення емоційних зв'язків подружжя в умовах воєнного стану [6, с. 49].

Завданням цієї статті є стислий виклад основного матеріалу, зокрема аналіз наукової літератури, пов'язаної із вивченням поняття «травмівні чинники війни» та наукових робіт у яких розглядались емоційні зв'язки подружжя в умовах дистанціювання, а також обґрунтування отриманих результатів емпіричного дослідження.

Одним з перших про травму та її значення заговорив З. Фройд, постулювавши, що симптоми істерії базуються здебільшого на спогадах (Фрейд, 2019). Відтоді впродовж ХХ ст. розуміння травми і наслідків травматизації змінювалось. Згідно з Дж. Герман, дослідження травми

відбувалось хвилями, почавшись із вивчення істеричних симптомів у жінок, потім контузій або «неврозів воєнного часу», і надалі травми як наслідку сексуального насильства та насильства у сім'ї (Герман, 2015). Сучасне розуміння психологічної травми відображено у міжнародних класифікаторах хвороб DSM-5 (American Psychiatric Association, 2013) та МКБ-11 (World Health Organisation, 2018). Травматичний досвід часто супроводжується посттравматичними реакціями, які можуть пройти самі, якщо психіці людини вистачає ресурсу опрацювати такий досвід. В іншому випадку, можуть розвинути посттравматичні стани, які за несприятливих умов призведуть до низки афективних розладів [3, с. 51].

Травмівна подія характеризується раптовістю, інтенсивністю, руйнівною силою. Це подія пов'язана з фактом або загрозою смерті, серйозного тілесного ушкодження чи сексуального насильства: вона несе абсолютно нову інформацію, яку людина має інтегрувати в попередній життєвий досвід. Травмівну подію можна пережити особисто, можна стати її свідком чи отримати звістку про важку фізичну травму або смерть близької людини. На відміну від стресової ситуації, травмівну подію завжди характеризує небезпека для життя чи цілісності того, хто її переживає [10, с. 15].

Бойова психічна травма – це прорив бойовим стрес-фактором захисного шару психіки (злам психологічної стійкості), що супроводжується руйнуванням базових цінностей особистості та формуванням патологічних механізмів регуляції поведінки [1, с. 4].

Війна охоплює всі можливі елементи травми, її вплив є тривалим і, в наших умовах, непередбачуваним за поширеністю та інтенсивністю. Окрім ризиків фізичного ушкодження та безпосередньої загрози життю, особистість зазнає множинних і хронічних психологічних травм, тобто відбувається раптова та часто масова втрата ресурсів, яка потенційно посилюється з часом [7, с. 65, 70].

Згідно проведеного опитування влітку 2021 року військовослужбовців однієї з військових частин ЗС України, які на той момент тільки повернулись з району проведення ООС, у відповідь на питання: «Які основні причини виникнення сімейних конфліктів після Вашого повернення із зони проведення ООС?» значну частину відповідей зайняв варіант «емоційна віддаленість подружжя, що сформувалася за час відсутності військовослужбовця» – 50% [11, с. 57, 58].

Порушення стосунків виявляється у порушенні прихильності, коли людина боїться близькості, емоційних зв'язків з іншими людьми, не вважає соціальну підтримку ресурсом подолання кризових ситуацій [8, с. 232].

Знання різних психологічних наслідків участі в бойових діях дозволяють глибше зрозуміти стан близької людини, побачити за спалахами гніву, надмірної пильності та емоційного відчуження, навіть ізоляції, його душевні страждання, страхи, почуття сорому, занижену самооцінку [12, с. 48].

На основі проведеного теоретичного дослідження, ми висунули гіпотезу про те, що існує взаємозв'язок між травмівними чинниками війни та

емоційними зв'язками подружжя в умовах дистанціювання: чим стійкіший емоційний зв'язок між подружжям в умовах дистанціювання, тим нижча уразливість від травмівних чинників війни.

Методики проведення емпіричного дослідження зумовлені метою дослідження: здійснити теоретичний та емпіричний аналіз травмівних чинників війни та емоційних зв'язків подружжя в умовах дистанціювання.

Для визначення потенційно травматичних подій пов'язаних із війною у житті респондента: Опитувальник «Перелік травматичних подій» (F.W. Weathers, D.D. Blake, P.P. Schnurr, D.G. Kaloupek, B.P. Marx, T.M. Keane, 2013), сформований на основі Контрольного списку життєвих подій DSM-5 для виявлення потенційно травматичних подій пов'язаних із війною у житті. [4, с. 141]. Перелік пунктів скорочено до 12, які охоплювали небезпеки, поширені під час війни.

Для діагностики загального рівня емоційних відносин: Опитувальник «Шкала кохання й симпатії» (З. Рубін) спрямований на виявлення емоційних зв'язків подружжя [13, с. 330-333].

Для визначення наскільки респондент сприймає свою життєву ситуацію як стресову, тобто непередбачувану, неконтрольовану та перевантажену: Шкала сприйнятого стресу Ш. Коена (PSS-10) (україномовна адаптація О.О. Вельдбрехт та Н.І. Тавровецької, 2022). Опитувальник містить 6 прямих і 4 зворотних запитання за 5-бальною шкалою Лайкерта від 0 (ніколи) до 4 (дуже часто), за допомогою яких респонденти оцінюють попередній місяць свого життя. Загальний показник сприйнятого стресу безпосередньо відображає, наскільки зовнішні вимоги перевищують здатність людини впоратися з ними [2, с. 27].

Для аналізу «психологічної еластичності» особистості: Опитувальник позитивних та негативних афектів (OPANA), створений М.Б. Кліманською та І.І. Галецькою. Він складається з переліку 10 позитивних і 10 негативних дескрипторів, які респонденти оцінюють відповідно до того, як вони почувалися протягом останніх кількох тижнів (від 1 до 5 балів: від майже або зовсім не відчували - до дуже сильно). Результатом є два усереднені бали за субшкалами позитивних і негативних емоцій [5, с. 130].

Опитування проводились у серпні-вересні 2024 року. Було опитано 20 подружніх пар (тобто 10 осіб чоловічої та 10 осіб жіночої статі). Вік, освіта, сфера діяльності та інші вибіркові складові не є предметом дослідження. Процедура проведення опитування відбувалася за допомогою платформи Google-форми.

Отримані статистичні показники дослідження було проаналізовано за допомогою кореляційного аналізу Пірсона, та встановлено прямі та обернені кореляційні взаємозв'язки між вимірюваними параметрами. Перше критичне число становить 0,444 при $p \leq 0,05$, друге критичне число становить 0,561 при $p \leq 0,01$ (табл.1).

Показники кореляційних взаємозв'язків

	Травмівні події пов'язані із війною, які сталися з респондентом	Травмівні події пов'язані із війною, свідком яких він був	Травмівні події пов'язані із війною, які сталися з його родичами	Рівень кохання та симпатія	Рівень сприйняття стресу	Позитивний афект	Негативний афект
Травмівні події пов'язані із війною, які сталися з його родичами	-0,740**	-0,575**					
Позитивний афект		-0,489*		0,448*			
Негативний афект				-0,495*	0,694*		

Примітка: *- $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$

Висунута гіпотеза про те, що існує взаємозв'язок між травмівними чинниками війни та емоційними зв'язками подружжя в умовах дистанціювання: чим стійкіший емоційний зв'язок між подружжям в умовах дистанціювання, тим нижча уразливість від травмівних чинників війни, не знайшла свого підтвердження.

Відсутність зв'язку між травмівними чинниками війни та емоційними зв'язками подружжя в умовах дистанціювання можемо спостерігати і в інших наукових дослідженнях, зокрема Тавровецької Н.І. та Вельдбрехт О.О., що проводились у травні-червні 2022 року щодо переживання стресу українцями під час війни [14, с. 29].

Аналіз проведених теоретичних та емпіричних досліджень суттєво поповнить наукові відомості пов'язані із вивченням проблематики травмівних чинників війни та емоційних зв'язків подружжя, та стануть опорою для проведення подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блінов О.А. Бойова психічна травма: монографія. К.: Талком, 2019. 700 с.
2. Вельдбрехт, О.О. і Тавровецька, Н.І. Шкала сприйняття стресу (PSS-10): Адаптація та апробація в умовах війни. *Проблеми сучасної психології*, 2022. № 2(25), С. 16-27.
3. Громова Г.М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості. Дисертація здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія (05 – Соціальні науки). *Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*, Київ, 2022. 208 с.

4. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
5. Кліманська М.Б., Галецька І.І. Психометричні характеристики опитувальника позитивних та негативних афектів (OPANA) на основі шкал PANAS. *Психологічний журнал*, 2020.6(4), С.119-132.
6. Колесник Л.А. Особливості емоційних зв'язків подружжя в умовах воєнного стану. Кваліфікаційна робота ступеня вищої освіти магістр за спеціальністю 053 Психологія. *Криворізький державний педагогічний університет*, Кривий Ріг, 2023, 75 с.
7. Кузікова С.Б., Зливков В.Л., Лукомська С.О. Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2022. №2. С. 64-70.
8. Кузікова С. Б., Зливков В. Л., Лукомська С. О. Особливості травмивного досвіду мешканців деокупованих територій України. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2023. № 9. С. 228–243.
9. Миколайчук М.І., Корецька Н.В. Суб'єктивне благополуччя у шлюбі в осіб із різним рівнем емоційного інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2021. №2. С. 126-133.
10. Пророк Н. В., Бойко С. Т., Гнатюк О. В., Купрєєва О. І., Полякова В. І., Столярчук О. А., Царенко Л. Г., Чекстєре О. Ю.; за ред. Н. В. Пророк. Психологічна допомога дітям в умовах воєнного стану: довідник вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів загальноосвітніх навчальних закладів Київ, 2022. 155 с.
11. Романишин А.М. Черевичний С.В. Остапчук О.П. Неурова А.Б. Марасєва В.В. Вітюк В.П. Хруленко І.П. Профілактики та вирішення конфліктів у сім'ях військовослужбовців : методичний посібник. К: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 115 с.
12. Сервачак О. В., Дмитрик І. О., Український соціум в умовах війни: соціологічні дослідження та психологічна підтримка. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2018. 4(8), Vol. 2, С. 46-50.
13. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навчальний посібник Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 364 с.
14. Tavrovetska, N.I., & Veldbrekht, O.O. Psychoemotional states of men and women in separation from their families. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2022. 8(4), 26-32.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК 364 -7:355.1

Завтонова О.О.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЗАХИСНИКІВ ТА ЗАХИСНИЦЬ УКРАЇНИ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Статтю присвячено аналізу ефективності соціального супроводу захисників і захисниць України на рівні територіальних громад, діючих правових та інституційних основ організації та запровадження соціального супроводу військових; окреслено проблеми, що обмежують ефективність існуючих програм, та перспективи розвитку соціального супроводу військових;

піднімаються питання гендерних аспектів у визначенні ефективності та відповідності допомоги військовим.

Ключові слова: *соціальний супровід, військовослужбовці, соціальна робота, територіальна громада.*

The article is devoted to the analysis of the effectiveness of the social support of defenders of Ukraine at the level of territorial communities, the current legal and institutional foundations of the organization and introduction of social support of the military; problems limiting the effectiveness of existing programs and prospects for the development of military social support are outlined; issues of gender aspects are raised in determining the effectiveness and appropriateness of assistance to the military.

Key words: *social support, military personnel, social work, territorial community.*

Постановка проблеми. Соціальний супровід Захисників та Захисниць України, які брали участь у військових діях під час збройного конфлікту на територіях України, є важливим елементом соціальної політики, спрямованої на реабілітацію та інтеграцію ветеранів у мирне життя. Після повернення з війни військовослужбовці стикаються з багатьма викликами, зокрема медичними, психологічними, соціальними та економічними проблемами та труднощами. В цих умовах територіальні громади відіграють ключову роль у забезпеченні належної підтримки, надаючи доступ до послуг реабілітації, працевлаштування та соціальної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам соціальної роботи з військовослужбовцями присвячено цілий ряд наукових праць різних авторів, а саме Ю. Бриндікова, С. Ветлинського, П. Ворони, Н. Гусак, Е. Костишина, М. Кравченко, О. Лохвицької, О. Міхеєвої, В. Пашинського, Т. Семигіної, І. Трубавіної та інших, питання ж соціального супроводу захисників та захисниць в межах територіальних громад не було об'єктом уваги науковців.

Постановка завдання. Метою дослідження виступає аналіз ефективності соціального супроводу захисників і захисниць України на рівні територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Актуальність проблеми соціального супроводу захисників України, як чоловіків, так і жінок, зумовлена зростаючою кількістю ветеранів, гендерними викликами, психологічними та соціальними труднощами, з якими вони стикаються після повернення з фронту. Вирішення цих проблем вимагає розвитку комплексних, гендерно чутливих підходів до реабілітації та соціального супроводу, адаптованих до різних потреб обох статей. Це дозволить забезпечити ефективну інтеграцію ветеранів у мирне життя та сприятиме їхній соціальній та економічній стабільності.

Необхідним вбачаємо ознайомлення спочатку з діючими правовими та інституційними основами організації та запровадження соціального супроводу колишніх військових. Основою для соціального супроводу ветеранів війни в

Україні є законодавча база, що регулює права і пільги для військовослужбовців та учасників бойових дій. До ключових нормативних актів належать:

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [6], який визначає основні соціальні права учасників бойових дій, зокрема на медичне обслуговування, житлові пільги, працевлаштування та реабілітацію.

2. Закон України «Про соціальні послуги» [5], що регламентує порядок надання соціальних послуг для ветеранів та членів їхніх родин.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями» [4], якою регламентуються механізми влаштування житлово-побутових умов військовослужбовців та членів їх сімей.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб» [2], де визначається механізми реабілітації та професійної адаптації військових у післявоєнний період.

Територіальні громади мають повноваження організовувати соціальний супровід через місцеві органи влади та відповідні соціальні служби, що співпрацюють з державними установами, громадськими організаціями та благодійними фондами. Основними формами соціального супроводу є психологічна, медична, соціально-побутова та правова допомога, а також сприяння у працевлаштуванні та професійній реабілітації.

Основні напрями соціального супроводу захисників і захисниць у територіальних громадах заключаються в соціально-психологічній підтримка та реабілітація, медична допомога, соціально-побутова допомога, професійна реабілітація та працевлаштування, інтеграція в громаду та підтримка сімей.

Один із найважливіших аспектів соціального супроводу – це *соціально-психологічна підтримка та реабілітація*. Захисники і захисниці часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією та іншими психологічними проблемами після повернення з війни. Територіальні громади забезпечують психологічну допомогу через місцеві центри реабілітації, мобільні команди психологів і спеціалізовані програми. Однак проблема полягає у недостатній кількості кваліфікованих фахівців та відсутності системної підготовки психологів для роботи з ветеранами.

Медична допомога ветеранам передбачає не лише лікування фізичних травм, а й відновлення загального стану здоров'я, що може бути порушеним через тривалий стрес та навантаження. У межах територіальних громад ветерани мають доступ до первинної медичної допомоги, спеціалізованих медичних закладів, реабілітаційних центрів. Однак існує проблема недостатньої кількості реабілітаційних центрів та обмеженого доступу до сучасного медичного обладнання.

Соціально-побутова допомога заключається в тому, що територіальні громади надають широкий спектр соціально-побутових послуг, які охоплюють

допомогу в забезпеченні житлом, пільговими комунальними послугами, а також матеріальну підтримку. Важливим напрямом є також надання юридичних консультацій щодо пільг та прав, передбачених законодавством для учасників бойових дій.

Професійна реабілітація та працевлаштування є однією зі складових соціального супроводу колишніх військових. Реінтеграція захисників у суспільство після служби є складним процесом, який включає допомогу у здобутті нових професійних навичок і працевлаштування. Територіальні громади організовують курси підвищення кваліфікації, співпрацюють з місцевими підприємствами щодо працевлаштування ветеранів. Проблемою залишається недостатня кількість робочих місць та можливостей для перекваліфікації, особливо у сільських громадах.

Дуже важливим етапом та складовою соціального супроводу є *інтеграція колишніх військових в громаду та підтримка їх сімей*. Захисники часто стикаються з соціальною ізоляцією після повернення з війни. Для їхньої успішної інтеграції в громади важливо створювати середовища, де вони відчуватимуть підтримку та розуміння. Громади організовують заходи для ветеранів та їхніх сімей, такі як культурні, спортивні та соціальні проєкти, що сприяють зміцненню зв'язків між ветеранами та місцевими жителями.

Соціальний супровід ветеранів стикається з рядом проблем, які обмежують ефективність існуючих програм:

- *нестача фінансових ресурсів*: територіальні громади часто мають обмежений бюджет, що ускладнює реалізацію комплексних програм підтримки.
- *недостатня кількість фахівців*: бракує кваліфікованих психологів, соціальних працівників і реабілітаційних спеціалістів, які б могли надавати високоякісну допомогу ветеранам.
- *низька поінформованість ветеранів*: часто ветерани та їхні родини не знають про свої права на соціальні пільги та послуги, що доступні в межах територіальних громад.
- *проблеми з реінтеграцією*: ветерани стикаються з проблемами у пошуку роботи, соціальною ізоляцією та недостатньою підтримкою з боку громад.

Поруч з проблемами необхідно розкрити й перспективи розвитку соціального супроводу. Для ефективного розвитку системи соціального супроводу захисників і захисниць України в межах територіальних громад необхідно:

- *збільшити фінансування програм* на місцевому рівні, зокрема через залучення грантів, підтримку міжнародних організацій та державне фінансування.
- *підвищити кваліфікацію фахівців* через навчальні програми для психологів, соціальних працівників і медичних фахівців, які працюють з ветеранами.

- *посилити інформаційну кампанію* щодо прав ветеранів та можливостей отримання допомоги в межах громади.

- *розширити програми професійної реабілітації*, створюючи нові робочі місця та курси перекваліфікації, що враховують потреби ринку праці.

Соціальний супровід колишніх військових чоловіків і жінок має свої особливості, пов'язані з відмінностями у потребах та викликах, з якими стикаються ці категорії. Хоча основні напрямки соціальної підтримки можуть бути подібними, гендерні аспекти відіграють важливу роль у визначенні ефективності та відповідності допомоги. Нижче наведені основні відмінності:

1. *Психологічна підтримка*. Чоловіки часто мають більш стримане ставлення до психологічної допомоги через соціальні стереотипи, які заохочують чоловіків приховувати емоції та не визнавати слабкість. Це може призводити до недостатньої залученості до психологічних реабілітаційних програм. Їм може бути важко зізнатися в потребі допомоги, особливо щодо посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Жінки, навпаки, можуть бути більш відкритими до психологічної підтримки, але стикаються з іншими проблемами — зокрема, з тим, що багато програм реабілітації не враховують специфіку жіночого досвіду на війні, включаючи дискримінацію та гендерне насильство, що може відбуватися як під час служби, так і після повернення.

2. *Медичне обслуговування*. Чоловіки військові можуть стикатися з проблемами, пов'язаними з пораненнями та травмами, характерними для бойових дій. Однак їхні медичні потреби частіше спрямовані на фізичну реабілітацію, з акцентом на повернення функціональності після бойових травм. Жінки військові, окрім загальних медичних потреб, можуть потребувати спеціалізованої медичної допомоги, зокрема у сфері репродуктивного здоров'я, що часто ігнорується в загальних програмах. Вони також можуть стикатися з медичними наслідками гендерного насильства або дискримінації під час служби.

3. *Працевлаштування та професійна реабілітація*. Чоловіки частіше стикаються з очікуванням швидкого повернення до робочого життя після військової служби, що може чинити додатковий тиск. Стереотипи щодо того, що чоловіки повинні бути "годувальниками", можуть ускладнити процес реінтеграції в цивільне життя, особливо якщо виникають психологічні чи фізичні труднощі. Жінки після повернення можуть стикатися з подвійними викликами — з одного боку, очікується, що вони швидко відновлять свої професійні навички, з іншого — суспільні очікування можуть зосереджуватися на їхніх ролях у сім'ї. Крім того, ринок праці може бути менш прихильним до жінок-ветеранів, що часто стикаються з дискримінацією або обмеженим доступом до певних професійних можливостей.

4. *Соціальні та сімейні аспекти*. Чоловіки після служби часто стикаються з очікуванням відновлення лідерської ролі в сім'ї, що може викликати конфлікти або труднощі у взаємодії, особливо якщо військова служба суттєво вплинула на їхню психіку або здоров'я. Жінки можуть відчувати тиск, пов'язаний з необхідністю повернутися до традиційної ролі матері або дружини,

що може не відповідати їхнім реальним потребам або бажанням після військової служби. Вони також можуть стикатися з соціальними стереотипами щодо "жіночих" професій або обов'язків у сім'ї.

5. *Гендерні стереотипи та суспільні очікування.* Чоловіки частіше стикаються з тиском бути "сильними" та не демонструвати слабкості, що може ускладнити доступ до психологічної та емоційної підтримки. Жінки-ветерани стикаються зі стереотипами про те, що військова служба є "чоловічою" професією. Їхній внесок у військові дії часто недооцінюється, а їхні потреби ігноруються або не враховуються належним чином.

6. *Інтеграція в громаду.* Чоловіки після повернення можуть стикатися з очікуванням, що вони швидко повернуться до нормального життя та соціальної ролі. Однак ті, хто не справляються з реінтеграцією, можуть опинитися у стані соціальної ізоляції. Жінки, навпаки, можуть відчувати себе відстороненими від громади, оскільки їхній бойовий досвід не завжди визнається чи сприймається належним чином. Вони часто не отримують тієї ж поваги або уваги, що і чоловіки-ветерани, що призводить до почуття відчуження.

Як бачимо, соціальний супровід колишніх військових потребує врахування гендерних особливостей, щоб забезпечити ефективну підтримку як чоловікам, так і жінкам. Гендерно чутлива політика допоможе врахувати специфіку переживань і проблем кожної статевої групи колишніх військовослужбовців та підвищить якість реінтеграції в мирне життя.

Висновки. Соціальний супровід захисників та захисниць України в межах територіальних громад є важливим компонентом післявоєнної реабілітації та інтеграції ветеранів у суспільство. Незважаючи на наявні виклики, місцеві територіальні громади працюють над розширенням можливостей ефективного соціального супроводу колишніх військових з метою успішної їх інтеграції в цивільне життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горішня К. (2021). Професійна реадaptaція демобілізованих військовослужбовців: сценарне прогнозування майбутнього. Інститут 47 соціальної і політичної психології НАПН України. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-24-30>
2. Деякі питання ментальної, спортивної, фізичної, психологічної реабілітації та професійної адаптації ветеранів війни, членів їх сімей та деяких інших категорій осіб. Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/307-2024-%D0%BF#Text>
3. Жиленко, Р. В. (2018). Дослідження основних потреб учасників АТО та членів їх сімей в соціальних послугах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 1 (42), 68-73. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/20429>
4. Про затвердження Порядку забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями. Постанова Кабінету Міністрів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1081-2006-%D0%BF>
5. Про соціальні послуги. Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

7. Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. Юридичний вісник. 2022/2. С. 171–181.
8. Шолудько Ю. О. Соціальний захист військовослужбовців за законодавством України. Актуальні проблеми сучасного права. 2018. С. 55–68.

Науковий керівник кандидатка філософських наук, доцентка Поліщук І.Є.

УДК 37.018.1:177.3-053.2

Замах Т.О.

СТРАТЕГІЇ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї ЇХ ВПЛИВ НА ВІДНОШЕННЯ ДИТИНИ ДО БРЕХНІ

У статті проаналізовано вплив ключових стратегій виховання в сім'ї на формування відношення до брехні у дітей.

Ключові слова: брехня, стратегії, виховання, батьки, діти.

The article analyzes the impact of key family upbringing strategies on the formation of children's attitude to lies.

Key words: lies, strategies, upbringing, parents, children.

Постановка проблеми. Виховання в сім'ї є основою формування особистості дитини, її моральних орієнтирів, поведінкових норм та емоційних реакцій. Одним з важливих аспектів є ставлення до правди та брехні, яке дитина засвоює через спостереження за поведінкою батьків та взаємодію з ними. Стратегії виховання, які застосовуються у сім'ї, суттєво впливають на те, як дитина в подальшому ставитиметься до брехні як моральної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження виховання відношення до брехні в сім'ї, а також морального розвитку дитини загалом, було об'єктом уваги багатьох вчених у сфері психології, педагогіки та соціології.

Майорчак Н.М. у своєму дослідженні вказує, що ще у віці немовляти дитина вчиться контролювати вираз свого обличчя, намагаючись приховати справжні почуття і зобразити емоції, яких не відчуває. І вчать дитину цього самі батьки безпосередньо власним прикладом, і повчаннями. Дорослішаючи, діти швидко адаптуються до тих правил, це стає звичкою, яку важко викоренити. Згодом такі правила діятимуть автоматично, і людина вже не контролює, іноді й не усвідомлює їх прояву. І навіть усвідомлюючи не завжди може перестати слідувати їм [3, с. 21-22]. Баришполець О.Т. зазначає, що діти бояться неадекватної реакції старших на деякі свої вчинки чи думки і кажуть те, що дорослим хотілося б чути. Буває, що батьки карають дитину не за негідний вчинок, а лиш за те, що дії дитини не відповідають очікуванням батьків. Дитина вимушена брехати, щоб не викликати у мамі чи тата хворобливих відчуттів. Реальність навмисне приховується, натомість подається вигадане, бо дитина

інтуїтивно прагне ліберального, м'якшого ставлення до себе[1, с. 426]. Як наголошує П. Екман, дослідники одногolosно стверджують, що одним з основних критеріїв для визначення схильних до брехні дітей є ставлення їхніх батьків до брехні, а також їхня поведінка. Безперечно, батьки мають бути зразком для дитини [2, с. 124].

Постановка завдання. Враховуючи усе це, можна зробити висновки, що стратегії виховання певним чином впливають на схильність дитини до брехні, на що і буде спрямоване дослідження.

Виклад основного матеріалу. Схильність до брехні в дитинстві є звичайним явищем. Вважається, що брехня зароджується в дошкільному віці і використовується дітьми неусвідомлено, а в молодшому шкільному віці усвідомлено використовується з метою досягнення мети [1, с. 152].

Таким чином, так як основне оточення в дошкільному віці – це батьки, можемо зробити висновки, що схильність до брехні формується в сім'ї. В подальшому саме стратегії виховання відіграють важливу роль у формуванні відношення дитини до правди та брехні. Залежно від підходу до виховання, діти можуть розвивати різні моделі поведінки, зокрема щодо чесності, маніпуляцій або приховування правди.

Ось кілька ключових стратегій виховання та їхній вплив на відношення до брехні:

1. Авторитарне виховання характеризують суровий контроль, високі вимоги, мінімум свободи для дитини, жорстка дисципліна. Помилки зазвичай караються, і дитина має дотримуватися правил без пояснень.

Зазвичай діти, виховані в авторитарному середовищі, часто можуть використовувати брехню як механізм захисту, щоб уникнути покарання або невдоволення батьків. Брехня стає способом приховати свої помилки або невідповідність високим очікуванням.

2. Демократичне (авторитетне) виховання характеризується тим, що батьки встановлюють чіткі межі та правила, але при цьому враховують думку дитини, заохочують до обговорення, пояснюють свої рішення. Акцент робиться на вихованні через розуміння і співпрацю.

Діти в таких родинх менш схильні до брехні, оскільки вони відчують довіру і відкритість у відносинах з батьками. Чесність заохочується через роз'яснення важливості правди, а не через страх покарання.

3. В ліберальному вихованні батьки дають дитині багато свободи і мало контролюють її дії. Обмеження мінімальні, а вимоги до дисципліни незначні або відсутні.

У такому підході діти можуть використовувати брехню, оскільки немає чітких меж і очікувань щодо поведінки. Відсутність дисципліни може сприяти тому, що діти не усвідомлюють наслідків своїх дій, у тому числі брехні.

4. Індиферентне виховання: батьки не залучаються до життя дитини, мінімально цікавляться її потребами або досягненнями, не встановлюють чітких правил чи емоційної підтримки.

Діти можуть використовувати брехню як спосіб привернути увагу або створити уявлення про себе. Через емоційну відстороненість батьків вони можуть не усвідомлювати важливості чесності або використовувати маніпуляції для отримання уваги.

5. Позитивне підкріплення та заохочення чесності - батьки заохочують дитину говорити правду, наголошуючи на важливості чесності, і хвалять за відкритість, навіть якщо правда може бути неприємною. Покарання за брехню м'які, і акцент робиться на поясненні наслідків брехні.

Діти в такому середовищі зазвичай чесніші, оскільки вони не бояться негативних наслідків за правду. Вони розуміють важливість чесності в міжособистісних відносинах.

6. Під час навчання критичного мислення та моральних цінностей батьки сприяють розвитку вміння аналізувати ситуації, мислити критично і розрізняти, що є правильним, а що – ні. Велика увага приділяється моральним цінностям і навчанню емоційної грамотності.

Діти вчаться оцінювати наслідки своїх дій і роблять свідомий вибір на користь чесності, оскільки розуміють її важливість для побудови здорових стосунків і суспільного життя.

7. Наслідування поведінки батьків – подається приклад власною поведінкою. Якщо вони самі дотримуються правди і не вдаються до брехні в присутності дітей, це закріплює важливість чесності.

8. Гіперопіка – це тип виховання, при якому батьки надмірно контролюють життя дитини, намагаючись захистити її від будь-яких труднощів і проблем. У таких умовах дитина може відчувати брак самостійності і відповідальності, що може призвести до маніпулятивної поведінки. Брехня у такому середовищі може використовуватися як спосіб отримати бажане або уникнути надмірної опіки. Оскільки дитина не має можливості самостійно приймати рішення, вона може відчувати себе змушеною говорити те, що хочуть почути батьки, навіть якщо це не відповідає дійсності.

Діти, що бачать батьків, які поведуться чесно, частіше приймають чесність як норму поведінки. Якщо ж дитина спостерігає за брехнею батьків, вона може вважати її прийнятним способом вирішення проблем.

Важливо розуміти, як протидіяти дитячій брехні. Необхідно створити довірливу атмосферу в сім'ї - важливо, щоб дитина відчувала, що її вислухають і зрозуміють, навіть якщо вона помилилась. Також дитині необхідно роз'яснювати, що чесність важлива, і що брехня має свої наслідки для стосунків з іншими людьми. Якщо ж дитина збрехала – замість покарання краще фокусуватися на поясненні того, чому важливо говорити правду і як можна виправляти помилки.

Таким чином, усвідомлення цих стратегій допоможе уникнути ситуацій, які сприяють розвитку брехні, і створити середовище, де дитина почуватиметься в безпеці, кажучи правду.

Висновок. Отже, можна зазначити, що спосіб виховання значно впливає на ставлення дитини до брехні. Стратегії, засновані на довірі, відкритості,

поясненні моральних принципів і емоційній підтримці, допомагають формувати позитивне ставлення до правди. У той час як суворі, авторитарні або індиферентні методи виховання можуть мати негативний вплив на дитину, зокрема на її схильність до брехні та призводити до того, що вона вдаватиметься до обману як до способу самозахисту або маніпуляцій. А також формуватиметься байдужість до істини, тоді як демократичний стиль заохочує чесність через взаємоповагу та відкритий діалог.

Важливо забезпечувати дитині безпечне середовище для чесності, де вона не буде боятися негативних наслідків за правду, але водночас розумітиме важливість відповідальності за свої дії не лише для неї самої, але й для суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баришполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія. Кіровоград, 2013. 648 с.
2. Екман П. Чому діти брешуть : Як батьки можуть заохотити дітей бути чесними. Київ : КМ Publishing, 2015. 205 с
3. Майорчак Н.М. Брехливість особистості в соціально-психологічному контексті: Монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 193 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК 159.942.5:37.091.321.018.43

Захарова М.Я.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ПРИ ОНЛАЙН РОБОТІ

У статті розглянуто причини та психологічні методи подолання емоційного вигорання викладачів під час дистанційної роботи. Висвітлено основні фактори, що сприяють вигоранню, такі як перевантаження інформацією, відсутність емоційного контакту з учнями, порушення балансу між роботою та особистим життям, а також технічні проблеми. Представлено психологічні методи, що допомагають зберігати емоційну стабільність, включаючи техніки релаксації, саморефлексію, підтримку колег і організацію комфортного робочого простору. Акцент зроблено на важливості тайм-менеджменту, професійного розвитку та позитивного мислення як засобів боротьби з вигоранням.

Ключові слова: емоційне вигорання, дистанційне навчання, тайм-менеджмент, релаксація, соціальна підтримка.

The article discusses the causes and psychological methods of overcoming emotional burnout of teachers during remote work. Major factors contributing to burnout are highlighted, such as information overload, lack of emotional contact with

students, work-life balance, and technical issues. Psychological methods that help maintain emotional stability are presented, including relaxation techniques, self-reflection, support of colleagues and organization of a comfortable work space. Emphasis is placed on the importance of time management, professional development and positive thinking as means of combating burnout.

Keywords: emotional burnout, distance learning, time management, relaxation, social support.

В сучасних умовах дистанційного навчання викладачі стикаються з новими викликами, одним з яких є емоційне вигорання. Тривала робота за екраном комп'ютера, постійне спілкування через відеоконференції та відсутність безпосереднього контакту з учнями можуть викликати відчуття виснаження та зниження мотивації до роботи. У статті розглянемо основні психологічні засоби, що допоможуть викладачам подолати емоційне вигорання та зберегти емоційний баланс при роботі в онлайн-форматі.

Проаналізувавши вітчизняні та зарубіжні дослідження присвячені емоційному вигоранню, можна зробити висновок, що синдром емоційного вигорання є дуже потужним та небезпечним чинником, який впливає на професійну діяльність.

Професійне вигорання – це актуальна проблема багатьох професій. Дослідження в цій області відображають різноманітні аспекти цього явища та пропонують шляхи його подолання.

Одним із ключових джерел, які розкривають проблему професійного вигорання серед медичних працівників, є робота Баби́ча В.Г. та Паська К.М. У цій статті вони висвітлюють важливі аспекти, пов'язані зі зростанням рівня стресу у медичних працівників та його наслідками для їхнього психоемоційного стану [1].

Дослідники зазначають, що основні фактори, що спричиняють вигорання, включають високий рівень відповідальності, перевантаження роботою, конфлікти в колективі та емоційне виснаження.

З іншого боку, вчені, такі як Варгата О.В., Кулешова О.В., Міхєєва Л.В., розглядають психологічні чинники, які впливають на вигорання педагогічних працівників. У своїй роботі вони виявляють, що негативні емоції, невдачі у роботі, відсутність підтримки та визнання можуть спричинити вигорання серед вчителів [2].

Теоретичні моделі професійного вигорання також отримали значну увагу. Лящ О.П., Яцюк М.В. розробили модель вигорання, специфічну для педагогів закладів інтернатного типу. Ця модель враховує специфіку роботи та життя вчителів у таких умовах [3].

Одним із методів подолання вигорання, який розглядається в літературі, є застосування педагогіки емпатерменту. Михальчук Л.Я., Шуберчук М.П. звертають увагу на важливість надання вчителям можливостей для самореалізації та відчуття власної важливості у навчальному процесі [4].

Важливим аспектом вирішення проблеми вигорання є профілактика. Пахомов І.В. розробляє різноманітні психолого-педагогічні чинники, спрямовані на розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників [5-6].

Загалом, дослідження у цій області демонструють, що професійне вигорання є серйозною проблемою, яка потребує комплексного підходу. Розуміння причин та наслідків вигорання, а також розробка ефективних методів подолання можуть допомогти покращити якість життя та роботи медичних працівників і педагогів.

Основні фактори, що сприяють емоційному вигоранню викладачів під час онлайн-навчання, можна поділити на кілька груп:

1. Постійне перевантаження інформацією. Онлайн-формат вимагає значно більше концентрації та уваги через різноманітні технічні та організаційні аспекти. Велика кількість електронних листів, повідомлень та завдань призводить до інформаційної перевантаженості.

2. Відсутність емоційного контакту з учнями. Важливий елемент викладання – це взаємодія, яку складно повноцінно реалізувати онлайн. Відсутність живого зворотного зв'язку знижує мотивацію викладача.

3. Порушення балансу між роботою та особистим життям. Онлайн-робота часто не має чітких часових меж, що призводить до того, що викладачі працюють понаднормово, не маючи достатнього часу для відпочинку.

4. Технічні проблеми. Постійне використання технічних засобів, таких як комп'ютери, платформи для відеозв'язку, та нестабільний інтернет можуть спричиняти додатковий стрес і виснаження.

Психологічні методи подолання емоційного вигорання:

1. Розмежування робочого та особистого часу.

Одним із ключових аспектів подолання емоційного вигорання є встановлення чітких меж між роботою і відпочинком. Викладачі повинні чітко визначити години роботи та слідувати цьому графіку. Це дозволяє знизити рівень стресу і запобігти перенавантаженню. Важливо виділяти час для відпочинку, фізичних вправ та особистого розвитку.

2. Застосування технік релаксації та відновлення.

Для збереження емоційної стабільності важливо використовувати методи релаксації, такі як дихальні вправи, медитація або йога. Вони сприяють зняттю стресу, підвищують концентрацію та допомагають відновлювати внутрішній ресурс. Наприклад, техніка глибокого дихання або прогресивна м'язова релаксація може бути дуже корисною для швидкого зняття напруги.

3. Саморефлексія і емоційний інтелект.

Викладачам важливо навчитися розпізнавати перші ознаки вигорання і своєчасно реагувати на них. Розвиток емоційного інтелекту допомагає краще усвідомлювати власні емоції та керувати ними. Викладачам варто аналізувати свій стан, виявляти джерела стресу та шукати способи його зменшення.

4. Соціальна підтримка.

Підтримка колег, друзів та сім'ї є важливою складовою емоційної стійкості. Обмін досвідом та спілкування з колегами, які мають подібний досвід, допоможе зменшити почуття ізоляції. Також варто звертатися за допомогою до психологів або коучів, які спеціалізуються на роботі з професійним вигоранням.

5. Організація комфортного робочого простору.

Робоче місце має бути комфортним та ергономічним, щоб мінімізувати фізичну напругу і сприяти зосередженню. Важливо мати зручне крісло, правильне освітлення та мінімум відволікаючих факторів. Це дозволяє створити сприятливі умови для роботи та знижує рівень стресу.

6. Використання тайм-менеджменту.

Ефективне планування часу та розподіл завдань допомагає уникнути перевантаження. Рекомендується застосовувати методи тайм-менеджменту, такі як техніка Pomodoro, яка полягає у чергуванні робочих сесій і коротких перерв. Це допоможе зберігати продуктивність протягом дня без перевантаження.

7. Професійний розвиток та навчання.

Постійне самовдосконалення дозволяє викладачам підтримувати інтерес до роботи та уникати почуття застою. Участь у семінарах, вебінарах, професійних курсах не тільки підвищує кваліфікацію, але й сприяє відчуттю самореалізації. Нові знання та навички допомагають адаптуватися до змін і зберігати мотивацію.

8. Позитивне мислення.

Викладачам варто більше зосереджуватися на позитивних аспектах роботи, навіть у складних умовах. Використання гумору та позитивне мислення допомагають знизити рівень стресу і покращити емоційний стан. Регулярне знаходження часу для приємних і радісних моментів поза роботою сприятиме відновленню внутрішнього ресурсу.

Висновок. Емоційне вигорання є серйозною проблемою для викладачів, які працюють в умовах дистанційного навчання. Однак, використання різних психологічних засобів, таких як розмежування робочого та особистого часу, техніки релаксації, соціальна підтримка та розвиток емоційного інтелекту, допомагають ефективно боротися з цією проблемою. Регулярна саморефлексія, професійний розвиток і позитивне мислення сприятимуть збереженню мотивації та емоційної стабільності, що дозволить викладачам продуктивно виконувати свої обов'язки та уникнути вигорання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич, В. Г., Пасько, К. М. Проблема синдрому емоційного вигорання серед медичних працівників. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 28 лютого – 1 березня 2019 р. Суми, 2019. С. 367.
2. Варгата О. В., Кулешова О. В., Міхеева Л. В. Психологічні чинники професійного вигорання педагогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжі : КПУ. 2021. № 75. Т. 1. С. 68-71.

3. Лящ О. П., Яцюк М. В. Теоретична модель професійного вигорання педагогів закладу інтернатного типу. *Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія*. Вип. 20, 2020. С. 245-250.
4. Михальчук Л. Я., Шуберчук М. П. Подолання синдрому професійного вигорання педагогів шляхом використання педагогіки емпатерменту. Нетішин, 2019. 78 с.
5. Пахомов І. В. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: Психолого-педагогічні чинники розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: *збірник електронних навчальних курсів/упорядкування В.С.Кулішов, І.В. Пахомов*. Біла Церква: БІНПО УМО НАПН України, 2023. С. 8-50.
6. Пахомов І.В. Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти: навчальний посібник. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 114 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, викладачка Чиньона І.І.

УДК 314.151.3-054.73:364-78(100)

Зікранець Л.В.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ

У статті розглянуто закордонний досвід соціальної роботи з мігрантами, зокрема організація соціальної роботи в Чеській республіці, Словаччині, Німеччині та США.

Ключові слова: мігрант, біженець, соціальна робота, соціальний працівник.

The article examines the foreign experience of social work with migrants, in particular the organization of social work in the Czech Republic, Slovakia, Germany and the USA.

Key words: migrant, refugee, social work, social worker.

Організація соціальної роботи з мігрантами є ключовим напрямом розвитку демократичних принципів у сучасній соціальній державі. Відповідно до Конституції України, наша держава має соціальний пріоритет у своєму розвитку. У зв'язку з цим соціальна робота є невід'ємною частиною побудови сучасного суспільства, заснованого на принципах демократії, особистої свободи та захисту прав людини.

Через роки військової агресії Росії різко зросла кількість громадян України, які стали мігрантами в країнах Європейського Союзу, США, Канаді та інших державах. Досвід цих країн у роботі з мігрантами є цінним для впровадження в міграційну політику та соціальну роботу України. У 2021 році за даними Державної міграційної служби України кількість мігрантів у нашій державі сягала 303 тисяч осіб [1], що вимагає створення сприятливих умов для

їхнього життя. Після закінчення російсько-української війни частина мігрантів, які покинули країну, повернуться на Батьківщину та потребуватиме підтримки й допомоги.

Проблему вдосконалення соціальної роботи з мігрантами в Україні вивчали такі науковці як Т. Алексеєнко, Д. Бирик, І. Сушик [2], І. Петрик [2], О. Ровенчак, Б. Юськів [3] та інші. Проте, незважаючи на значний інтерес до цієї теми серед наукової спільноти, вона залишається актуальною для подальшого дослідження.

Міграція є складним явищем, що потребує всебічного підходу та міжнародного регулювання для мінімізації негативних наслідків і максимального використання її позитивних аспектів.

Слово "міграція" походить з латинського *migratio* (від *migro* – переходжу) і означає переселення або переміщення. Міграція може бути описана як суспільне явище, яке виникає внаслідок наявності соціальних проблем у країні [3].

В умовах воєнного стану міграційні процеси значно посилилися, зокрема через масовий виїзд наших громадян до країн Європейського Союзу, США, Канади та інших держав. Проте, водночас іноземці продовжують емігрувати до України, що вимагає дослідження організаційних та технологічних підходів до соціальної роботи з мігрантами.

Україні важливо враховувати досвід інших країн у роботі з мігрантами для створення ефективної системи соціального захисту та соціального забезпечення [2].

Найкращим досвідом для імплементації в українську систему соціального захисту та соціальної роботи з мігрантами, може послужити досвід США та країн Європейського Союзу, де рівень роботи з мігрантами достатньо високий.

У 2022 році кількість іммігрантів у США перевищила 900 тисяч осіб, а в 2023 році цей показник зріс на 40 тисяч. З такою кількістю новоприбулих, питання допомоги міжнародній спільноті в адаптації до життя в США стає важливішим, ніж будь-коли. Процес пристосування до нових умов є складним, особливо для тих іммігрантів, які зазнали фізичної, емоційної, фінансової або сексуальної травми перед від'їздом зі своєї країни.

Соціальні працівники мають унікальні можливості допомогти іммігрантам отримати доступ до необхідних ресурсів, подолати труднощі адаптації та задовольнити їхні базові потреби. Вони використовують досвід у сфері інформаційних та громадських ресурсів, щоб сприяти людям у пошуку житла на новому місці. Багато іммігрантів стикаються з фінансовими проблемами або психосоціальними труднощами, такими як домашнє чи громадське насильство.

Пошук нового безпечного місця проживання для мігрантів є першочерговим завданням соціальних працівників. Більшість соціальних працівників, працюючи в державних установах, мають доступ до широкого спектру ресурсів, що дозволяє комплексно вирішувати питання житлової нестабільності, з якими стикаються іммігранти [5].

У Німеччині соціальна робота з мігрантами охоплює кілька ключових напрямів: допомогу у прийомі та розміщенні мігрантів; проведення первинного інтерв'ю для збору інформації про новоприбулих; визначення індивідуальних потреб та планування подальших заходів; підтримку в побутовій адаптації (відвідування лікаря, покупки, використання громадського транспорту); забезпечення відвідування інтеграційних курсів для тих, хто має відповідний статус резидента; допомогу в пошуку місць у школах та дитячих садках; ознайомлення з місцевими правилами життя (сортування сміття, використання опалювальних систем, прибирання територій).

Міграційна політика ФРН щодо українців спрямована на допомогу у пошуках роботи. З початку російської агресивної війни понад мільйон українців знайшли притулок у Німеччині. Під пильним контролем центру зайнятості громадяни України зможуть отримати роботу та додаткову кваліфікацію [6].

Соціальні працівники також сприяють залученню мігрантів до суспільного життя, взаємодії з місцевими організаціями, допомагають вирішувати скарги на місцевому рівні, забезпечують соціальну підтримку та за необхідності направляють до спеціалізованих служб для вирішення конфліктів на національному ґрунті, сімейних проблем, питань психічного здоров'я, алкоголізму та наркоманії, а також працюють з дітьми та молоддю. Вони також допомагають під час переходу на інші пільги та надають консультації щодо повернення чи подальшої міграції в співпраці з Міжнародною організацією з міграції.

У Чеській Республіці соціальні працівники надають мігрантам інформацію та консультації, представляють їх інтереси, проте не займаються наданням конкретних послуг у різних сферах життя. Замість цього вони спрямовують мігрантів до фахівців у відповідних галузях.

Також у Чехії існують громадські організації, які здійснюють допомогу мігрантів, зокрема Charita [4].

Найчастіше мігранти стикаються з труднощами, пов'язаними із соціальним забезпеченням, охороною здоров'я, пошуком житла, працевлаштуванням або можливістю отримати освіту. Організації приділяють велику увагу інтеграційній діяльності, яка сприяє включенню мігрантів і біженців у чеське суспільство. Таким чином, ці організації допомагають державним установам та сприяють гармонійному співіснуванню місцевих мешканців і новоприбулих.

Російська агресія проти України призвела до значного притоку українських біженців до Словаччини.

Соціальна робота з мігрантами в Словаччині зосереджена на таких аспектах: подолання емоційних і психологічних травм; усунення мовного бар'єру; полегшення процесу адаптації до нових умов життя; надання допомоги у запобіганні соціальній ізоляції; мобілізація внутрішніх ресурсів і підвищення здатності мігрантів справлятися з життєвими викликами в новому соціальному середовищі; розвиток їхнього потенціалу; встановлення зв'язків і співпраця з волонтерами [8].

Обсяг роботи соціальних працівників у Словаччині залежить від індивідуальних потреб мігрантів, що створює різноманітність у завданнях, які вони виконують. Основні завдання включають участь у робочих нарадах, проведення спостережень і необхідне адміністрування. Робота з мігрантами здебільшого охоплює підтримку в основних аспектах життя, необхідних для повсякденного існування і адаптації до життя в Словаччині [9].

Соціальна робота з мігрантами в США та країнах ЄС орієнтована на вирішення кількох ключових проблем, які виникають у процесі адаптації до нових умов життя. По-перше, значна увага приділяється подоланню емоційних та психологічних травм, які мігранти часто переживають через війни, переслідування або інші складні обставини. Ця підтримка допомагає людям не тільки зберегти психічне здоров'я, але й відновити свою емоційну стійкість.

По-друге, подолання мовного бар'єру є важливим аспектом соціальної роботи, оскільки володіння мовою країни перебування є критичною умовою успішної інтеграції. Соціальні працівники надають мовні курси або сприяють їх організації, щоб допомогти мігрантам краще адаптуватися до нових соціальних і культурних реалій.

Крім того, допомога у подоланні перешкод, які можуть призвести до соціальної ізоляції, є ще одним важливим завданням. Це включає підтримку у встановленні нових соціальних контактів та інтеграцію у суспільство приймаючої країни. Соціальні працівники сприяють мобілізації та зміцненню власних внутрішніх ресурсів мігрантів, що дозволяє їм успішно вирішувати життєві проблеми та пристосовуватися до нових обставин.

Розвиток потенціалу іноземців через надання доступу до освітніх програм, працевлаштування та професійного розвитку також є одним із пріоритетів. Така робота підтримується тісною взаємодією з волонтерами, що сприяє більш ефективній соціальній інтеграції мігрантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
2. Сушик І., Петрик І. Робота з мігрантами в системі соціального забезпечення: зарубіжний досвід URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/249.pdf>
3. Юськів Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі [Текст]: монографія. Рівне: видавець О. М. Зень, 2009. 476 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/212999468.pdf>.
4. Charita. Česká republika. URL: <https://www.charita.cz/jak-pomahame/integrace-cizincu/>
5. How Social Workers Help Immigrants. URL: <https://caseworthy.com/articles/how-social-workers-help-immigrants/>
6. Gut angekommen auf dem Arbeitsmarkt URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/arbeit-und-soziales/ukraine-gefluechtete-arbeit-2166832>
7. Integrace cizinců URL: <https://www.charita.cz/jak-pomahame/integrace-cizincu/>
8. Špecifika sociálnej práce s cudzincami URL: <https://www.kapacity.sk/informacia/specifika-socialnej-prace-s-cudzincami/>
9. Sociální práce / Sociálna práca czech and Slovak Social Work URL: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2017-2.pdf>

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ КРИЗ: ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТРУКТИВНИХ ПІДХОДІВ, ТА ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто провідні підходи до виходу із кризових ситуацій, наявні у психології. З-поміж них виділено конструктивні і неконструктивні стратегії поведінкового реагування стосовно переживання кризи. Зокрема, конструктивним є вирішення кризи за допомогою звернення за допомогою, пошуку внутрішніх резервів, зміни ставлення до ситуації. Натомість, неконструктивні реакції на кризу включають пасивність, уникнення, агресію тощо.

Ключові слова: криза, стресостійкість, копінг, конструктивні стратегії, неконструктивні стратегії

The article examines the leading approaches to exiting crisis situations available in psychology. From among them, constructive and non-constructive strategies of behavioral response to experiencing a crisis are highlighted. In particular, it is constructive to solve the crisis by asking for help, finding internal reserves, and changing the attitude to the situation. Instead, non-constructive responses to crisis include passivity, avoidance, aggression, etc.

Key words: crisis, stress resistance, coping, constructive strategies, non-constructive strategies.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Необхідність пошуку особистих ресурсів і адекватних стратегій для подолання кризи створює передумови для актуальності сучасних досліджень у цій галузі, оскільки формування здорової особистості, що самореалізується і творчо розвивається, неможливе без здатності ефективно долати наслідки переживання важких життєвих ситуацій і криз.

Дослідження показують, що багато людей, які опинилися у складній ситуації, використовують кілька стратегій подолання наслідків її переживання одночасно. Ефективність подолання кризи залежить як від особистісних ресурсів, які розглядаються як когнітивні здібності, так і від рівня оптимізму та активності, а також від компонентів стійкості, ресурсів соціального середовища (соціальних груп, до яких належить людина, та їх відносин) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поведінкового реагування стосовно переживання кризи привертає активну увагу авторів сучасних психологічних студій. Зокрема, М. Оксютович та Д. Мельничук вивчають конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях [1]. О. Ткачишина зосереджує свою увагу на функційності адаптаційних ресурсів особистості та соціальних стереотипів у кризових

ситуаціях [2]. Р. Лазарус та С. Фолкман розглядають поняття копіngu як моделі реагування на стрес [3].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення конструктивних і неконструктивних шляхів виходу з кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фахівцями виокремлюються конструктивні і неконструктивні стратегії поведінкового реагування стосовно переживання кризи. До перших належать досягнення мети, звернення по допомогу до інших людей, ретельне осмислення проблеми та шляхів її вирішення, зміна свого ставлення до ситуації, зміни в собі самій, у системі власних настанов та стереотипів. До числа неконструктивних стратегій поведінкового реагування стосовно переживання кризи належать пасивність, уникнення, агресивні реакції, імпульсивна поведінка, емоційні зриви тощо [1].

Таким чином, подолання кризової ситуації людиною може бути реалізоване шляхом послугування різноманітними стратегіями, або спрямованими на усунення загрози або втручання, орієнтованими на успішну адаптацію людини до вимог ситуації, або тими, що дозволяють протистояти обставинам, які людина не може змінити. Підсумовуючи відомості, представлені в низці досліджень, можна визначити п'ять основних завдань подолання наслідків переживання кризової ситуації:

- 1) мінімізація негативних наслідків впливу кризових обставин та відновлення активності;
- 2) терпіння, адаптація чи регулювання життєвих ситуацій;
- 3) збереження позитивного образу самої та впевненості у собі;
- 4) підтримка емоційного балансу;
- 5) підтримка відносин із іншими людьми [2].

За С. Фолкман і Р. Лазарусом, можна виділити вісім окремих стратегій подолання кризової ситуації: конфронтаційне подолання, дистанція, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, уникнення, планування, позитивна переоцінка [3]. Усі вісім типів стратегій подолання життєвих труднощів пов'язані з різними особистісними орієнтаціями.

На ранніх етапах дорослішання людина часто звертається до зовнішніх ресурсів та рідше використовує внутрішні адаптивні стратегії подолання труднощів. На заключному етапі формування структури особистості людина здатна виробити більш адаптивні способи подолання поведінки шляхом мобілізації внутрішніх ресурсів, які забезпечуються розвитком пізнавальної, ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової сфер [2].

Проблема формування конструктивних стратегій подолання критичних ситуацій у ранньому дорослому віці є особливо актуальною в контексті збереження та підтримки психологічного здоров'я будь-якої нації. З одного боку, нездатність людини ефективно використовувати свої внутрішні ресурси, недостатній розвиток навичок ефективного вирішення проблем та самопомоги поряд із іншими чинниками зумовлює появу в сучасному суспільстві проблем, пов'язаних з наркоманією, зловживанням алкоголем, злочинною діяльністю та суїцидальною поведінкою. З іншого боку, досвід

подолання труднощів у ранньому дорослому віці є основою для формування конструктивних стратегій щодо подолання стресових та кризових ситуацій у зрілому віці і, отже, сприяє успішній адаптації та розвитку особистості.

Наразі у психології та акмеології ведеться інтенсивний пошук конструктивних, що характеризують здатність людини бути стійкою до численних життєвих проблем і труднощів, зберігати психологічне здоров'я та успішно розвиватися, адаптуючись як до соціальних, так і до особистісних перетворень та криз. У кризові періоди розвитку, коли людина зазнає стресу через ситуацію, в якій нові потреби не відповідають старим умовам їх задоволення, їй особливо потрібні конструктивні методи подолання кризової ситуації, які можна використовувати в її поведінці. При вирішенні актуальних акмеологічних проблем, що передбачають комплексне вивчення особистості на етапі дорослого життя, питання про те, як дорослій людині подолати кризу, постає досить гостро.

Криза може закінчитися на будь-якій стадії, якщо небезпека зникне або буде знайдене рішення. Існує три основні методи подолання кризи. Перший метод – це ефективне розв'язання кризи завдяки усвідомленню значення кризової ситуації, використанню конструктивних стратегій подолання труднощів та внутрішніх ресурсів. Другий метод – це не ефективне розв'язання кризової ситуації через нездатність людини побачити сенс у ситуації та її сильну орієнтацію на емоційні переживання. Уникати розв'язання кризи, уникати негативного досвіду, пов'язаного з нею – це третій спосіб подолання кризи [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна резюмувати, що фахівці розрізняють конструктивні і неконструктивні стратегії подолання наслідків пережитої кризи. Конструктивні стратегії включають досягнення мети, звернення по допомогу до інших людей, ретельний розгляд проблеми і способів її вирішення, зміна ставлення до ситуації, самозмінна в системі власних настанов і стереотипів. До неконструктивних стратегій подолання наслідків пережитої кризи належать пасивність, уникнення, агресивні реакції, імпульсивна поведінка, емоційні зриви тощо. Для ефективного виходу з кризи необхідна актуалізація механізмів психічної саморегуляції та психічної адаптації з вибором конструктивних перетворювальних стратегій подолання труднощів із переосмисленням життєвих цінностей і сенсів. У випадку ж, якщо конструктивні способи подолання кризи є недоступними, слід звернутися до фахівця за професійною допомогою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оксютрович М., Мельничук Д. Конструктивні стратегії поведінки особистості у психогенних кризових ситуаціях. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №1 (69). С. 253–260.
2. Ткачишина О. Р. Кризові ситуації: адаптаційні ресурси особистості та соціальні стереотипи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №3 (1). С. 116–120.
3. Lazarus R. S., Folkman S. The concept of coping. *Stress and Coping*. N. Y., 1991. P. 189–206.

Науковий керівник докторка філософії, викладачка Каленчук В.О.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РОСІЇ НА ЦІННОСТІ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ

У статті аналізуються цінності життя тимчасово переміщених осіб з зони бойових дій та цінності життя осіб, що ніколи не перебували в зоні бойових дій. Дослідження спрямоване на визначення життєвих пріоритетів внутрішньо переміщених осіб, з метою допомогти їм адаптуватися до нових умов життя.

Ключові слова: життєві сфери, життєві цінності, базові переконання щодо навколишнього світу і себе.

The article analyzes the life values of temporarily displaced persons from the war zone and the life values of persons who have never been in the war zone. The study is aimed at determining the life priorities of internally displaced persons, with the aim of helping them adapt to new living conditions.

Key words: spheres of life, life values, basic beliefs about the surrounding world and oneself.

Зовнішні чинники мають суттєвий вплив на мислення, поведінку і емоційний стан людини. В залежності від умов життя людей, від їхнього оточення різні когнітивні процеси формують у людей їхню пам'ять, вміння обробляти і аналізувати інформацію, приймати відповідні рішення в певних життєвих ситуаціях стають важливим важелем усвідомлення свого "Я" та відображення цього "Я" у суспільстві. В умовах воєнного стану багато українців стали свідками жорстоких дій, насилля і руйнувань. Їхні когнітивні сприйняття стали по-іншому інтерпретувати інформацію і в багатьох випадках в їхній свідомості відбулося переосмислення важливості цінностей. Деякі з цінностей, які були важливими відійшли на другий план, інші ж навпаки стали більш значущими.

Питанням формування життєвих цінностей задавався ще Арістотель в своїй праці «Велика етика», де він говорив про «бажане» і «дійсне». Далі продовжив його ідеї Платон, говорячи про дві сфери буття – фізичну і ідеальну, яка доступна лише людському розуму. Платон говорить про «благо» і як його досягнути, що стало началом роздумів про проблеми цінностей.

Наразі вивченням життєвих цінностей та впливу різних факторів на їх формування займається багато українських психологів. Наприклад, Наталія Кошель після проведення дослідження визначила, що життєві цінності змінюються з віком та залежать від соціально-психологічної та соціальної зрілості та активності. Вона з'ясувала, що під час переходу від однієї вікової категорії до іншої змінюються і смислоутворення. Спочатку пріоритетним є

навчання і професійне самовизначення, пізніше – кар’єра і сімейне життя і ще пізніше – соціальний статус [5, с. 32-39].

Діаб Набіл досліджував структуру цінності власного життя яке можна визначити певними асоціатами, такими як життєва історія суб’єкта, специфіка сімейного виховання. Також було уточнено почуття цінності життя. Результати досліджень показали, що цінність власного життя асоціюється в першу чергу зі здоров’ям – 27%; 24% – з сім’єю; 12% з любов’ю, а на останньому місці розвиток [2, с.83].

Дослідження життєвих цінностей під час війни займалися такі науковці як: Фуркало В.С., Фуркало В.І. Вони визначили, що війна призводить до психічних травм і переосмислення та зміну життєвих цінностей. Аналіз філософських поглядів на цінності доводить, що цінності розглядаються як аналіз людських і соціокультурних явищ у співвідношенні до реальності. Також доводиться, що під час війни агресор не поважає право людей на власну свободу, землю, мову, життя та держави в цілому [6].

У моєму дослідженні було проведено аналіз життєвих цінностей досліджуваних двох груп. В дослідженні брало участь 36 респондентів (чоловіки і жінки від 21 до 60 років) – 17 жінок та 19 чоловіків, в тому числі 18 – внутрішньо переміщені особи (ВПО) – 10 жінок та 8 чоловіків; 18 – особи, що не змінювали місця проживання з початку російської агресії та не були свідками бойових дій – 7 жінок та 11 чоловіків. Дослідження проводилось із застосуванням 3-х методик:

«Шкала задоволеності життям» Е. Дінера (“Satisfaction With Life Scale”, SWLS), адаптація Д. Леонтьєва і Е. Осінова [5].

За шкалою оцінки задоволеності життям було встановлено, що найбільш задоволені життям є жінки, що не були переміщені. Вони отримали загальний середній бал 27 – задоволені життям. Менш задоволені життям виявились чоловіки ВПО і чоловіки, що не були переміщені, їхній середній бал вийшов 22 – трохи задоволені. І найменш задоволені життям виявились ВПО жінки – 18 балів – трохи незадоволені. Якщо брати до уваги ВПО, то їхній середній бал склав 20 – нейтральні; а середній бал не переміщених – 24 трохи задоволені.

2. Когнітивна концепція базових переконань за шкалою Янов-Бульман WAS [7].

Ця методика створена Р. Янов-Бульман на основі його теоретичних поглядів і вивчає на скільки людина довіряє світові, іншим людям, собі і на скільки змінюються ці погляди від пережитих у житті негативних подій. За цією методикою визначається відношення людини до таких понять, як

- 1) Прихильність світу.
- 2) Доброта людей.
- 3) Справедливість світу.
- 4) Контрольованість світу.
- 5) Випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються.
- 6) Цінність власного «Я».
- 7) Ступінь самоконтролю.

8) Ступінь удачі, чи везіння.

Результати дослідження приведено у Таблиці № 1 «Оцінка базових переконань за шкалою Янов-Бульман»:

Таблиця 1

Оцінка базових переконань за шкалою Янов-Бульман

Доброзичливість світу		Доброзичливість людей		Справедливість		Керованість		Випадковість		Самооцінка		Самоконтроль		Везіння																		
ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені																	
чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски	чоловічі аліски																	
1																																
2	18	23	17	13	16	14	9	13	15	11	18	20	19	19	18																	
3	10														15																	
4		21		18		21	17		12			16	19	19																		
5		23		18					16	15		16		18																		
6																																
7	18	20	18	16	14	14	13	11	15		18	19	16	16	17																	
8	21		14	12	14	12	16	16	16		19		17		15																	
9	15		13		16		16		15	16	17		17		14																	
10		14		15		17		15	17	12	22		17		17																	
11		18		16		11		15	14	19		12			13																	
12		22		20		14		16	16	20		19																				
13		18		18		15		19		9	18		18		17																	
14		12		16		11		14	13	22		19			14																	
15		12		14		19		10	9		11		15		20																	
16		16		17		14		12	7		18		15		17																	
17	18		17		8	14	13		19		14	18		17																		
18		14		14		10		12	13	13	16		5		8																	
19		22		15		18		17	13	13	17		20		18																	
20																																
21		24		17		18		13	13	13	20		13		18																	
22		22		19		15		22	8	8	22		22		20																	
23		19		15		14		14	9		19		16		17																	
24		19		18		16	13	16		14	22		20		19																	
25																																
26		17		17		14		18	11	14	13		19		15																	
27									11		17		18		23																	
28	20		18		16		16	20		22		15																				
29	15		17		11		9	11	16		20		19		14																	
30																																
31																																
32		18		16		14		15	16	18	18		16		18																	
33		19		18		16		16	16	19	18		18		15																	
34															17																	
35	16		17		15		18	18	15		17		16		16																	
36		20																														
37		22		18		15		14	17	12	20		16		17																	
38				18		18		18	19	14	19		20		20																	
39	16																															
40	126	200	181	151	110	184	175	120	111	146	161	112	122	157	162	118	105	170	126	8	110	208	187	135	114	189	182	125	113	174	182	129
41	326	333	294	295	257	274	279	280	275	213	327	322	303	307	287	311																

За результатом дослідження видно, що респонденти ВПО мають найвищу Самооцінку, а респонденти, що не були переміщені найбільше вірять у Доброзичливість світу, а Самооцінка в них на 2-му плані, і найменше вони вірять у Випадковість. Також слід зазначити, майже однакове відношення опитувальних обидвох груп до Доброзичливості людей і до Контрольованості світу, а найбільше розходяться погляди стосовно Випадковості, де ВПО більше вірять у Випадковість.

3. Морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ (В. Сопов, Л. Карпушина) [3].

Даний тест визначає цінності життєвих сфер особистості і спрямованість її життєдіяльності – морально-ділової або егоїстично-престижної. До Життєвих сфер за тестом відносяться: Сфера професійного життя; Сфера навчання та освіти; Сфера сімейного життя; Сфера суспільного життя; Сфера захоплень; Сфера фізичної активності. До Термальних цінностей – морально-ділові: Розвиток себе, Духовне задоволення, Креативність, Активні соціальні контакти; егоїстично-престижні: Власний престиж, Досягнення, Матеріальне положення, Збереження власної індивідуальності. Дослідження представлені в Таблиці № 2 «Дослідження життєвих сфер» та Таблиці № 3 «Дослідження термальних цінностей».

Виходячи з дослідження можна сказати, що як ВПО так і не переміщені особи надають перевагу таким життєвим сферам, як Захоплення та Фізична активність, але на 3-му місці у ВПО – Сімейне життя, а у не переміщених – Професійна діяльність. А найнижчим показником є відношення до Навчання та освіти у обидвох груп респондентів. Але суттєвою є різниця у загальній кількості балів – в 1-ї групи ВПО показники по всіх сферах нижчі, ніж у не переміщених.

Таблиця №2

Дослідження життєвих сфер

Професійне життя		Навчання та освіта		Сімейне життя		Суспільне життя		Захоплення		Фізична активність	
ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені
чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
1											
2	6		6	7		4		7		6	
3		6		6		7			7		7
4		10		7		5		6		8	
5		9		6		8			10		10
6	6		5		4		4		5		7
7	8		6		8		6		7		5
8	7		7		9		7		7		9
9	4		5		4		2		3		2
10	5		4		2		4		4		6
11	1		1		1		1		1		2
12	8		6		6		7		8		6
13		9		8		6		6		7	
14		3		3		3		2		3	
15		1		1		1		1		1	
16		7		6		5		8		9	
17		5		6		6		7			6
18		1		2		5		1		4	
19		4		4		6		5		7	
20		9		6		6		6		8	
21		9		7		3		8		7	
22		5		6		7		6		7	
23		8		7		7		5		6	
24		6		6		10		8		10	
25		7		6		9		7		8	
26	4		3		5		2		8		4
27	7		6		6		7		6		7
28	7		5		6		6		7		9
29	7		6		5		6		7		6
30	4		5		5		7		7		7
31	5		6		5		6		5		6
32	7		5		6		7		5		7
33			6		6		6				5
34		8		7		6		7		6	
35		7		6		6		6		7	
36	6		5		5		6				6
47	57	58	60	42	51	54	47	47	50	67	41
39	56	58	45	53	53	73	49	44	62	72	49
104	118	93	101	97	108	95	103	106	122	106	121

Таблиця №3

Дослідження термальних цінностей

Саморозвиток		Духовне задоволення		Креативність		Активні соціальні контакти		Власний престиж		Догляди		Високі матеріальні становища		Збереження власної індивідуальності	
ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені	ВПО	не переміщені
чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
1															
2	7		9		6		9		7		8		6		8
3		7		6		6		7		6		6		6	
4		10		9		9		10		7		4		6	
5		9		9		8		10		7		9		6	
6	5		6		4		5		6		3		5		8
7	8		6		7		7		8		4		7		7
8	4		3		1		3		6		4		5		10
9	4		3		4		2		3		5		4		5
10	3		4		1		2		4		5		4		5
11	1		1		1		1		1		1		1		1
12	7		7		8		7		6		9		5		6
13		8		9		7		6		7		9		5	
14	4		1		1		3		3		2		4		3
15	1		1		1		1		1		1		1		2
16	8		9		9		8		3		7		8		6
17	7		6		5		4		6		7		6		9
18		2		1		3		2		2		1		3	
19	6		7		6		6		5		4		6		3
20		8		9		8		5		5		7		8	
21		10		6		8		6		6		6		7	
22		7		6		6		7		6		7		6	
23		5		6		7		5		6		7		8	
24		9		9		10		8		10		9		8	
25		8		8		7		7		8		10		8	
26	3		6		4		4		3		2		7		4
27	6		4		6		5		7		4		7		7
28	6		6		4		8		8		7		6		8
29	7		6		7		7		4		6		5		6
30	7		5		6		7		6		5		6		8
31	6		6		5		5		6		7		5		6
32	5		6		4		7		5		8		7		7
33			5		6		7		6		7		7		5
34	6		8		7		7		6		7		7		7
35			7		8		7		6		6		7		6
36	5		6		5		6		6		7		5		5
48	53	71	57	43	54	68	54	42	46	63	51	51	52	64	45
101	128	97	122	88	114	103	109	101	106	98	111	101	118	114	105

По термальних цінностях: ВПО мають найбільший показник – Збереження власної індивідуальності. Звідси випливає, що він є досить високий по відношенню до інших цінностей, на 2-му місці – Активні соціальні контакти, а в осіб не переміщених найвищим показником є Розвиток себе, на 2-му місці Духовне задоволення, тобто переважають морально-ділові термальні цінності. Найнижчим показником у ВПО є Креативність, а у не переміщених – Власний престиж.

Виходячи із представлених досліджень не можна однозначно сказати, що війна наклала свій відбиток лише на переосмислення цінностей життя ВПО, в більшій мірі зміни торкнулися і поглядів на життєві цінності людей, які не були переміщені. Життєва невизначеність, постійна тривожність за життя своє, своїх рідних і близьких згуртувала українців, посилила їхні загальні уявлення про те,

що є ціннішим, а що є другорядним. Аналізуючи анкети-опитувальники можна зробити висновок, що вивчення відношення до життєвих цінностей потрібно здійснювати індивідуально. В ході аналізу було виявлено по окремих респондентах досить низькі показники, які торкалися абсолютно всіх сфер цінностей і подібні результати зустрічались як у респондентів ВПО так і в не переміщених.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуляєва А. С., Ковальчук Ю. О. Аналіз емпіричних даних щодо задоволеності життям та системи переконань особистості в кризових умовах. Теорія і практика сучасної психології. 2019. Т.1 вип.2. С.37-41.
URL: ISSN 2663-6026 (Print), 2663-6034 (Online).
2. Діаб Набіл. Особливості розуміння смислу поняття “Цінність власного життя”. *За матеріалами психолінгвістичного експерименту. Харківський осінній марафон психотехнологій. Каталог психотехнологій, тези доповідей: збірник матеріалів IV міжрегіональної наук.-практ. конф.* ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2020. 230 с.
3. Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник. за ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. С.163-175.
4. Кошель Н. А. Дослідження процесів та особливостей смислоутворення в дорослому віці. Науковий вісник ХДУ Серія Психологічні науки. 2021. №4. С.32-39
URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/issue/view/37>
5. Кушмирук Є. С. Діагностика рівня задоволеності життям в осіб юнацького віку. Теорія і практика сучасної психології. 2018. вип.3
URL: chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2018/44.pdf
6. Фуркало В. С., Фуркало В. І. Життєві цінності під час війни. Knowledge, Education, Law, Management. 2022. № 4 (48). С. 58–61.
URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15025>
7. Чайка Г.В. Український переклад методики вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульман. *Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Психологія.* 2024. Т.35 вип.74, ч. 2 С.19-24.

Науковий керівник кандидат психологічних наук Чиньона І.І.

УДК [314.151.3-054.73:616.891.6]:615.85

Князєва О.В.

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті аналізується сучасні засоби арт-терапії при подоланні тривожності у внутрішньо переміщених осіб. Надається опис механізму дії

та ключові методики зменшення тривожності, як в індивідуальному, так і груповому форматі..

Ключові слова: арт-терапія, тривожність, ВПО, внутрішньо переміщена особа, емоційна виразність, стрес, психотерапевтичний ефект, травматичний досвід, адаптація.

The article analyzes modern means of art therapy in overcoming anxiety in internally displaced persons. A description of the mechanism of action and key techniques for reducing anxiety are provided, both in an individual and group format.

Key words: art therapy, anxiety, IDP, internally displaced person, emotional expressiveness, stress, psychotherapeutic effect, traumatic experience, adaptation.

Сучасні події, пов'язані з військовими конфліктами, соціально-економічною нестабільністю та масовими переміщеннями населення, призводять до зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Ця категорія людей стикається з численними психологічними викликами, зокрема тривожністю, яка є однією з найбільш поширених проблем. ВПО переживають значний стрес через втрату житла, соціальних зв'язків та звичного способу життя. Одним з ефективних методів допомоги в подоланні тривожності є арт-терапія.

Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з психологічними труднощами, пов'язаними з адаптацією до нових умов життя. Тривожність у таких людей може бути викликана відчуттям невизначеності, страхом перед майбутнім, фінансовими проблемами, а також труднощами в налагодженні нових соціальних зв'язків. Крім того, вони часто стикаються з травматичними спогадами, пов'язаними з пережитими подіями, що ускладнює процес психологічної реабілітації. Це може призводити до розвитку тривожних розладів, включаючи генералізовану тривогу, панічні атаки та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Арт-терапія є ефективним методом, що дозволяє людям виразити свої почуття через творчий процес. Основною її перевагою є можливість уникати вербальних бар'єрів, що особливо важливо для осіб, які мають труднощі у висловленні своїх емоцій словами.

Арт-терапія являє собою своєрідну «первинну підтримку» при психосоматичних захворюваннях, тривожності, депресії або життєвій незадоволеності. Арт-терапія – це саме той метод, що є найбільш адекватним у допомозі клієнтам, які пережили травматичні події, відчувають кризу ідентичності, потребують побудови нових стратегій та моделей життя, в них низький рівень психологічного благополуччя [3].

Арт-терапія надає можливість зовнішньо виразити тривогу та стрес, а також сприяє відновленню внутрішньої рівноваги. Вона застосовується для покращення емоційного стану та адаптації до нових умов життя.

Механізм дії арт-терапії.

Арт-терапія допомагає знизити рівень тривожності через кілька основних механізмів:

1. Емоційна виразність: Творча діяльність дозволяє людині вільно виразити свої емоції, навіть ті, що приховані глибоко підсвідомо. У процесі малювання, ліплення або створення колажів клієнт може візуалізувати свої страхи та тривоги, що допомагає їх краще зрозуміти та опрацювати.

2. Зняття стресу: Сам процес творчості сприяє розслабленню та відволікає від проблем. Арт-терапія часто стимулює релаксацію, що знижує рівень стресу та тривоги.

3. Психотерапевтичний ефект: Арт-терапія допомагає відновити внутрішній баланс і зменшити інтенсивність негативних емоцій. Через створення позитивних образів і символів у творчості клієнт може знайти шляхи до самозаспокоєння та зміцнення власної впевненості.

Існує кілька дієвих методик арт-терапії, які можуть застосовуватися для зменшення тривожності у внутрішньо переміщених осіб. Ці методи є простими у виконанні та можуть використовуватися як індивідуально, так і в групах.

1. Малювання емоцій

Однією з найпоширеніших технік є малювання своїх емоцій. Клієнту пропонується виразити свої почуття через кольори, форми та лінії. Це може бути абстрактне або конкретне зображення, що відображає внутрішній стан людини. В процесі терапії клієнт аналізує, які емоції він зобразив, та як ці емоції можуть бути опрацьовані. Такий підхід допомагає усвідомити свою тривогу та побачити її у зовнішньому вигляді, що сприяє її контролю.

2. Мандали

Малювання мандал є популярною технікою для роботи з тривожністю. Мандала – це симетричний малюнок, який має центрову точку і допомагає людині зосередитися. Цей метод сприяє заспокоєнню та покращенню концентрації, оскільки малювання мандал вимагає уваги та зосередженості. Така творчість дозволяє відчувати гармонію та внутрішню рівновагу, що допомагає зменшити тривогу.

Мандала відкриває доступ до глибинного несвідомого, що надає можливість через аналіз символів визначити стан клієнта[2].

3. Колажі на тему безпеки

Ще одним дієвим методом є створення колажу "Безпечне місце". Клієнт використовує вирізки з журналів, кольоровий папір та інші матеріали для створення місця, яке асоціюється з відчуттям безпеки та спокою. Робота з образами безпеки сприяє відновленню почуття захищеності та зменшує рівень тривожності.

4. Терапія кольором

Використання кольору як інструменту терапії є важливим аспектом арт-терапії. Клієнтам пропонують обирати кольори, які відображають їхній емоційний стан. Потім вони аналізують, як різні кольори впливають на їхнє самопочуття. Наприклад, теплі кольори (жовтий, оранжевий) можуть

створювати відчуття радості та спокою, тоді як темні кольори можуть асоціюватися з тривогою або сумом.

5. Ліплення з глини або пластиліну

Ця техніка є корисною для людей, які мають високий рівень напруги та агресії. Ліплення дозволяє фізично виразити свої емоції через руки, що допомагає зняти напругу. Процес створення форми сприяє відчуттю контролю та влади над своїми емоціями.

Арт-терапія найбільш м'яко допомагає витісненні переживання та бажання, сприяє зціленню особистості [1].

Групова арт-терапія має низку переваг при роботі з ВПО. Вона дозволяє людям спілкуватися, обговорювати свої роботи та ділитися емоціями з іншими учасниками. Це створює атмосферу підтримки та довіри, що допомагає знизити почуття ізоляції та самотності, характерні для багатьох ВПО. Спільна творчість також сприяє формуванню нових соціальних зв'язків, що полегшує адаптацію до нових умов життя.

Висновки. Арт-терапія є ефективним методом для подолання тривожності у внутрішньо переміщених осіб. Її методики дозволяють людям вільно виражати емоції, зменшувати стрес і покращувати емоційний стан. Використання творчості допомагає ВПО опрацьовувати травматичний досвід, знижувати рівень тривоги та сприяє їхній адаптації до нових життєвих обставин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 20–27 квітня 2021 року / уклад. Молчанова О.М.; за заг. ред. Жосана О.Е. Кропивницький : КЗ «КОППО імені Василя Сухомлинського», 2021. С.92.
2. Вознесенська О.Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям. Практичний посібник для тренерів. К. : Human Rights Foundation, 2018. 50 с.
3. Каргіна, Н. В. Арттерапія: досягнення психологічного благополуччя. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №1, т. 1. С.41-45.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

УДК [159.923.2-053.5:331.548]:331.5

Коваленко А.В.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ

У статті висвітлено питання готовності школярів до професійного самовизначення в умовах складної безпекової ситуації, стресового емоційного стану, дистанційної та змішаної форм навчання. Сформульовано рекомендації

для здійснення ефективного психолого-педагогічного супроводу в умовах сьогодення.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, професійне самовизначення, готовність до вибору професії.

The article highlights the issue of schoolchildren's readiness for professional self-determination in the conditions of a difficult security situation, a stressful emotional state, distance and mixed forms of education. Recommendations for an effective psychological and pedagogical support in today's conditions have been formulated.

Key words: psychological and pedagogical support, professional self-determination, readiness to choose a profession.

Постановка проблеми. Українське суспільство сьогодні перебуває в надзвичайно складному становищі, яке обумовлене не тільки перехідним етапом від індустріальної до інформаційної фази розвитку у всіх сферах економічного, політичного, соціокультурного, наукового життя, а й нестабільним станом у суспільстві внаслідок повномасштабного вторгнення та бойових дій на території країни. Процеси, які відбуваються у галузі загальної середньої освіти, теж зазнають значних змін. Нестабільний емоційний стан усіх учасників освітнього процесу, змішаний та дистанційний формат навчального процесу, формування нового покоління дітей «Ні – Ні», впровадження реформи НУШ (Нова українська школа), профільної школи вносять значні корективи і в організацію роботи щодо здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення школярів.

Обрання професії припадає на юнацький вік. Дуже часто школярі не усвідомлюють серйозності та важливості цього кроку, від якого залежить їхнє майбутнє. Адже, вибір професії не тільки визначає їх подальший життєвий шлях, а й має вплив на особистісний розвиток та самореалізацію. Тільки правильно обрана професія буде сприяти гармонійному розвитку талантів, досягненню успіхів та задоволенню від роботи, допоможе знайти баланс між особистим життям та професійними здобутками, сформує основи для змістовного та щасливого майбутнього.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях вітчизняних та іноземних науковців трактування поняття професійного самовизначення містить ключові моменти: довготривалість, динамічність, індивідуально-психологічні можливості, врахування потреб ринку праці, професійний розвиток та становлення особистості. Зокрема В. Рибалка[3] вбачає суть даного явища у безпосередньому порівнянні особистих інтересів та задатків індивіда із вимогами до певного виду професійної діяльності. А. Мудрик[2] вважає, що даний процес безпосередньо стосується ієрархічної структури особистості, її свідомих дій та емоційних переживань. Л. Федоренко[4] акцентує увагу на трьох рівнях психологічних компонентів процесу самовизначення професійних схильностей (когнітивний, емоційно-ціннісний та орієнтовно-поведінковий).

Дослідження численних фахівців свідчать, що саме процес психолого-педагогічного супроводу включає психологічну, соціальну та педагогічну підтримку, а також допомогу, яку забезпечують педагоги, психологи, консультанти й наставники. Саме тому, завданням даної статті є визначення рівня готовності школярів до вибору професії в умовах реалій сьогодення та формулювання загальних рекомендацій щодо ефективного психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення школярів.

З огляду на те, що найважливіший етап формування професійної спрямованості припадає на ранню юність, у віці 15-17 років, до констатувального експерименту було залучено 45 респондентів віком 15-16 років, які навчаються у 9-х класах. Для діагностування готовності до вибору професії застосовувався «Опитувальник готовність учнів до вибору професії».

Констатовано, що високий рівень готовності до здійснення професійного вибору мають лише 13,2% респондентів, середнім рівнем володіють 28,6 %, низький рівень спостерігаємо у 41,25 %, а 15,4 % виявилися не готовими до вибору професії взагалі. Порівняльний аналіз із подібним дослідженням у І. Калюжної [1], дозволив виявити схожі тенденції у статистичних даних. Так, науковиця високий рівень виокремила у 8% респондентів, середньому рівню відповідає 37%, низький рівень спостерігається у 38% опитаних і 17% виявили повну неготовність до здійснення вибору.

Проведений кореляційний аналіз результатів дослідження виявив, що існує кореляційний зв'язок на помірному рівні між готовністю до вибору професії та конвенціональним типом особистості ($r = 0.446$, $p = 1.49e-02$), на що вказує помірний позитивний кореляційний коефіцієнт ($r = 0.446$). Низьке p -значення ($p < 0.05$) підтверджує статистичну значущість кореляції та свідчить про те, що учні з конвенціональним типом особистості частіше демонструють готовність до вибору професії.

Такі результати експериментального дослідження можуть вказувати на недостатній рівень психолого-педагогічного впливу на процес професійного самовизначення школярів. Пояснення може критися в об'єктивних реаліях сьогодення, зокрема: негативному впливові стресових факторів, пов'язаних із повномасштабним вторгненням, дистанційному навчанні, яке перешкоджає належному рівню соціалізації школярів та ефективній взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Зважаючи на результати, ефективний психолого-педагогічний супровід професійного самовизначення школярів у непростих умовах сьогодення доцільно буде реалізовувати за трьома векторами – психодіагностика, психопрофілактика, психокорекція. На етапі психодіагностики важливо застосовувати інформаційну базу професійних інструментів для фахівців психологічної служби освітньої системи України, яка створена та доступна на сайті «Інституту модернізації змісту освіти». Колективу супроводу слід забезпечувати індивідуальний підхід; посилювати мотивацію учнів через створення сприятливої атмосфери, визнання їхніх успіхів та надання позитивного зворотного зв'язку; сприяти розвитку softskills через участь

здобувачів освіти у воркшопах і тренінгах, спрямованих на вдосконалення стресостійкості, командної взаємодії, лідерських якостей, тайм-менеджменту та комунікативних умінь. Особливу увагу приділяти формуванню навичок вирішення конфліктів і розвитку емоційного інтелекту.

Серед ефективних форм роботи зі здобувачами освіти варто виокремити віртуальні тури на підприємства та установи, кар'єрні вебінари, кар'єрні ярмарки, рольові ігри, кейс-стаді, симуляції, генерування банку професіограм, короткотривалі онлайн-стажування, робота над проєктами професійної спрямованості та ін. В умовах дистанційного навчання доцільно рекомендувати школярам скористатися допомогою інтернет-ресурсів Всеукраїнський проєкт «Моя кар'єра в Україні», Proforientator.info, Happy Monday, Career Hub, які інформують про різні професії, необхідні навички та можливості для кар'єрного зростання та практикувати інтерактивні ігрові вправи профорієнтаційного спрямування розроблені за допомогою програмних інструментів <https://www.educaplay.com/learning-resources/?q=&areas=11>, <https://oodlu.org/home>, <https://learningapps.org/index>, <https://wordwall.net/uk>, <https://glif.app/@fablan/glifs/clmqp99820001jn0f2xywz250> і т.ін.

Особливої уваги потребує і реалізація різноманітних форматів та методів взаємодії з батьками для сприяння професійному вибору школярів, з метою підвищення обізнаності, активної участі та підтримки дітей. На рівні ж шкільної адміністрації варто інтегрувати в навчальний план освітнього закладу факультативи та курси за вибором рекомендовані Міністерством освіти і науки України, для професійного самовизначення школярів.

Висновок. Отже, проведене дослідження вказує на низький рівень професійного самовизначення школярів в умовах сьогодення, що може свідчити, зокрема, і про недостатньо ефективний психолого-педагогічний супровід даного процесу. Сформульовані рекомендації, якщо їх використовувати комплексно і враховувати індивідуальні особливості ситуації, сприятимуть поступовому формуванню активної позиції здобувача освіти стосовно його професійного самовизначення і життя в цілому. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуках ефективних форм та методів здійснення психолого-педагогічного супроводу, які були б актуальні для кожного окремо взятого учасника освітнього процесу та змогли забезпечити високий рівень готовності здобувачів освіти до здійснення професійного вибору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калюжна І. П. психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників. Автореф. дис. ... канд. психол. наук, Київ, 2019. 22 с.
2. Мудрик А. Б. До питання професійного самовизначення особистості. Актуальні проблеми загальної та соціальної психології : зб. наук. ст. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ф-т психології, Каф. заг. та соц. психології. Луцьк. 2021. Вип. 2. С. 51–56
3. Рибалка В. В. Професійне самовизначення для старшокласників. К., 2020. 70 с.
4. Федоренко Л. П. Психологічний супровід підвищення ефективності професійного самовизначення випускників сільських шкіл. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. VI:

Психологія обдарованості. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, Випуск 16, 2019. С. 369-379.

5. Чудакова В.П. Діагностичний інструментарій дослідження професійних «інтересів», «направленості інтересів» та «сфери визначення уподобань» опитантів, показників профорієнтаційної компетентності самовизначення та конкурентоздатності особистості. Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2020. № 1 (76). С. 55–63..

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

УДК 004.5:159.955-053.67

Коваленко Г.М.

КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КОГНІТИВНІ НАВИЧКИ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: АНАЛІЗУВАННЯ РИЗИКІВ І СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ

У сучасному суспільстві молодь постійно стикається з інформаційним перевантаженням, спричиненим швидким розвитком цифрових технологій та медіа. Це впливає на когнітивні процеси, зокрема на формування так званого кліпового мислення. Феномен кліпового мислення, що характеризується сприйняттям інформації через короткі, фрагментарні форми, стає викликом для ефективної інтеграції молоді у світ знань та критичного аналізу. Тема дослідження є надзвичайно актуальною в умовах швидкого розвитку цифрових платформ та медіа-середовищ.

Ключові слова: кліпове мислення, когнітивні процеси, медіаконтент, абстрактне мислення, цифрові технології.

In modern society, young people are constantly faced with information overload caused by the rapid development of digital technologies and media. This affects cognitive processes, including the formation of the so-called clip thinking. The phenomenon of clipthinking, characterized by the perception of information through short, fragmentar yforms, is becoming a challenge for the effective integration of young people into the world of knowledge and critical analysis. The research topic is extremely relevant in the context of the rapid development of digital platforms and media environments.

Key words: clip thinking, cognitive processes, media content, abstract thinking, digital technologies.

Проблематика кліпового мислення викликає дедалі більший інтерес серед науковців, які досліджують його вплив на різні аспекти життя суспільства. Багато дослідників підходять до вивчення цього феномену з різних перспектив, що дає змогу розкривати його вплив на когнітивні функції та соціальні взаємодії. Один із перших, хто звернув увагу на зміни в способах сприйняття інформації, був Е. Тоффлер. У він запропонував термін “blipculture” (кліп-

культура), описуючи його як сприйняття інформаційних фрагментів, позбавлених глибокого контексту та тривалого аналізу. З іншого боку, Д. Сарторі критикував розвиток аудіовізуальних медіа, підкреслюючи, що їхній вплив ослаблює здатність людини до абстрактного мислення та знижує рівень критичного аналізу інформації. Сарторі акцентував увагу на тому, що такі зміни у сприйнятті можуть мати далекосяжні негативні наслідки для розвитку інтелектуальних і аналітичних навичок людини [1, 2].

В дослідженнях С. Бушуєва, Г. Корчової, Ю. Красильника, М. Руденка та Б. Козиря, вивчається вплив цифрового середовища на формування кліпового мислення студентів. Автори досліджують, як постійний потік медіаконтенту, веб-квести та інтерактивні методи навчання сприяють фрагментарному сприйняттю інформації та швидкому перемиканню між завданнями. Основну увагу приділено тому, що кліпове мислення характеризується зниженням здатності до глибокого аналізу, але водночас корисне для швидкого прийняття рішень та багатозадачності [3].

Г. Гич у своїй статті розглядає позитивні та негативні сторони кліпового мислення, зокрема його вплив на навчальний процес. Автор наголошує, що молодь, схильна до цього типу мислення, краще адаптується до швидкоплинних завдань, однак має труднощі з глибоким розумінням складних проблем. Стаття підкреслює необхідність удосконалення освітніх методик для врахування цієї особливості мислення[4].

Сучасні дослідники активно досліджують феномен кліпового мислення, зокрема О. Жукова, В. Павлов, А. Лукіянчук та О. Яковліва підходять до вивчення цього явища як психологічного феномену. Вони аналізують когнітивні та поведінкові зміни, що виникають під впливом інформаційного перенавантаження та короткотривалих медіаформатів, таких як відеокліпи, меми, заголовки новин. Ці дослідження націлені на розуміння того, як фрагментарне сприйняття інформації впливає на увагу, здатність до системного мислення та емоційну стійкість[5].

Є. Зеленов детально аналізує вплив цифрових технологій на формування когнітивних процесів у молоді. У монографії розглянуто феномен кліпового мислення як адаптацію до інформаційного перевантаження та фрагментарного контенту. Автор звертає увагу на те, що цей тип мислення з одного боку підвищує швидкість обробки інформації, а з іншого — негативно впливає на здатність до тривалого концентрації та критичного мислення [6].

Г. Корчова, М. Скриник та Л. Скриник розширюють дослідження кліпового мислення, акцентуючи увагу на впливі новітніх освітніх технологій, зокрема веб-квестів, на формування цього типу мислення у студентів. Їхні дослідження демонструють, що інтерактивні форми навчання, які поєднують різні види медіа, сприяють розвитку кліпового мислення, оскільки студентам доводиться одночасно працювати з великою кількістю інформації та швидко ухвалювати рішення [7].

М. Літвінова акцентує увагу на діагностиці кліпового мислення, розробляючи інструменти, які дозволяють виявити його основні параметри та

вплив на когнітивні процеси студентів. Її дослідження сприяють глибшому розумінню того, як цей тип мислення формується та розвивається в умовах цифрового світу, а також допомагають розробляти рекомендації для адаптації навчальних програм відповідно до нових викликів [8].

Н. Лобач порівнює кліпове мислення з логічним, підкреслюючи, що студенти, які схильні до кліпового мислення, більше зосереджуються на яскравих враженнях і швидкому реагуванні, в той час як логічне мислення передбачає поступове, послідовне розв'язання проблем із глибоким аналізом деталей [9].

С. Соболева у своїй роботі досліджує роль кліпового мислення в навчальній діяльності студентів, наголошуючи на тому, що цей тип мислення може бути одночасно корисним для багатозадачності, але водночас обмежує здатність до концентрації на одному завданні тривалий час [10].

На основі огляду наукових підходів встановлено, що кліпове мислення формується як захисний механізм проти інформаційного перевантаження. Його розвиток тісно пов'язаний з активним використанням соціальних мереж та цифрових медіа. Кліпове мислення обмежує здатність до системного аналізу, однак водночас сприяє швидкому ухваленню рішень в умовах багатозадачності [9].

Кліпове мислення впливає на когнітивні процеси, викликаючи фрагментарне сприйняття інформації, що призводить до поверхового засвоєння без глибокого аналізу. Люди, особливо молодь, зосереджуються на яскравих елементах, уникаючи контекстного осмислення, що ускладнює розуміння складних питань і інтеграцію інформації. Це також негативно впливає на здатність до тривалої концентрації, оскільки постійне перемикання між джерелами знижує увагу. У багатозадачних умовах кліпове мислення сприяє швидкому прийняттю рішень, але така швидкість часто веде до імпульсивності та орієнтації на короткострокові цілі без належного аналізу [10].

Об'єктом дослідження є когнітивні процеси юнацького віку, що піддаються впливу медіаконтенту. **Предметом дослідження** виступають психологічні та змістові параметри кліпового мислення, зокрема його вплив на увагу, здатність до глибокого аналізу та прийняття рішень [10].

Основна мета полягає у вивченні особливостей кліпового мислення молоді та розкритті його впливу на когнітивні та психологічні процеси.

У дослідженні реалізовано намір показати, як цей тип мислення змінює підходи до навчання, критичного мислення та соціальної взаємодії [8, 9].

Для досягнення мети дослідження були застосовані різні наукові методи, такі як огляд літератури, систематизація та узагальнення, що забезпечило теоретичну основу. Емпірична частина включала анкетування, спостереження та тестування для аналізу кліпового мислення серед молоді. Для збору даних використовувалися методи тестування когнітивних функцій, діагностика емоційного інтелекту, опитування та методики визначення стилю мислення. Статистичні методи, такі як кореляційний аналіз і описові характеристики, дозволили оцінити та інтерпретувати результати [3, 7, 8].

Результати дослідження вказують на необхідність розробки програм, спрямованих на розвиток критичного мислення серед молоді, з урахуванням їхньої схильності до кліпового мислення. Це особливо важливо для освітніх закладів, де слід впроваджувати інноваційні методики, що підвищують концентрацію та поглиблюють аналітичні навички. Когнітивні процеси юнацького віку є критично важливими для формування навичок аналізу та синтезу інформації. Вони значно впливають на успішність навчання та соціальну адаптацію, оскільки молоді люди вчаться орієнтуватися у складних ситуаціях і приймати обґрунтовані рішення [3; 5; 7; 8].

Встановлено, що молодь, яка активно використовує цифрові медіа, має знижену здатність до тривалої концентрації, але водночас демонструє високу адаптивність до швидких змін і багатозадачності. Важливо продовжувати дослідження впливу кліпового мислення на навчальні процеси та соціальні взаємодії, а також вивчати можливості розвитку медіаграмотності, критичного мислення та емоційного інтелекту для пом'якшення негативних наслідків. Кліпове мислення має як позитивні, так і негативні аспекти, тому важливо знайти баланс між гнучкістю мислення та здатністю до глибокого аналізу[3, 7, 8].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тоффлер Е. Третя Хвиля. пер. з англ. А. Євс. – Київ : дім «Всесвіт», 2000. – 480 с. 432—453 с.
2. Сарторі Д. “HomoVidens: Televisione e Post-Pensiero”: Gius. Laterza&FigliSpa, 1997. 182 с.
3. Бушуєв С., Корчова Г., Красильник Ю., Руденко М., Козир Б. Розвиток кліпового мислення здобувачів вищої освіти в інформаційному оточенні: Інформаційні технології і засоби навчання, Том 99, №1. 2024. 76–94 с.
4. Гич Г.М. Кліпове мислення молоді: друг чи ворог навчання?: Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія» 2023. 38-42 с.
5. Жукова О., Павлов В., Лукіяничук А., Яковліва О., (2023). Психолого-педагогічний аналіз кліпового мислення як феномена сучасності: Академічні візії 2023. № 17. 1–7 с.
6. Зеленов Є.А. Цифрове покоління: витоки, особливості, засоби взаємодії (монографія): Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. 240 с.
7. Корчова Г., Скриник М., Скриник Л. Освітній WEB-квест як нова інтернет-технологія з організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти: Інноваційно-технологічні шляхи розвитку агропромислового комплексу України: зб. матеріалів Всеук. наук.-практ. конф. Ніжин, 2020. 90–93 с.
8. Літвінова М. Работа с клиповым мислением студентов в образовательном пространстве Украины: Сборник научных работ. Педагогические науки. 2016. 136-140 с.
9. Лобач Н.В. Мислення та сприйняття: логічне та кліпове мислення майбутніх фахівців: Вісник науки та освіти. №3(9) 2023. 430-440 с.
10. Соболева С.М. Кліпове мислення як соціально-психологічний феномен та його роль у навчально-пізнавальній діяльності студентів: Теорія і практика сучасної психології. 2019. 86–90 с.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор Попович І.С.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДРУЖИНАМИ ТА ЧЛЕНАМИ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття дає розуміння актуальності та важливості соціальної роботи з дружинами та дітьми військовослужбовців; у статті розкрито ключові напрями такої роботи, увагу привернено до проблем та перспектив соціальної допомоги членам родин військовослужбовців.

Ключові слова: соціальна робота, військовослужбовець, члени родин військових.

The article provides an understanding of the relevance and importance of social work with wives and children of military personnel; the article reveals the key directions of such work, draws attention to the problems and prospects of social assistance to members of military servicemen's families.

Key words: social work, military serviceman, military family members.

Постановка проблеми. Соціальна робота з родинами військовослужбовців є надзвичайно важливою в умовах збройних конфліктів, воєнних дій та кризових ситуацій, що виникають в сучасних реаліях. Родини військовослужбовців, особливо дружини та діти, зазнають значного стресу, пов'язаного з відсутністю чоловіків або жінок, ризиком втрати близької людини, а також соціальними, емоційними та економічними труднощами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє говорити про значне привернення уваги вітчизняних та зарубіжних науковців до проблеми організації роботи з членами родин військовослужбовців (праці О. Бойко, Ю. Бриндікової, Н. Горішної, Л. Домінелі, Д. Дастін, О. Купенко, М. Лукашевича, І. Миговича, В. Поліщук, Т. Семигіної та багатьох інших). Результат аналізу дозволяє констатувати про відсутність наукових досліджень щодо специфіки соціальної роботи з окремими категоріями членів родин, об'єктом яких були б або окремо дружини, або діти військовослужбовців.

Постановка завдання. Ця стаття аналізує сучасний стан соціальної роботи з родинами військовослужбовців, її виклики, потреби, а також пропонує напрями покращення роботи в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Збройний конфлікт, що триває на території України більше десяти років, створив величезні виклики для населення, зокрема вимушене переміщення людей, травми, втрати, а також руйнування соціальних структур і економічних систем. Соціальна робота в таких умовах має ключову роль у забезпеченні підтримки постраждалих, їх адаптації та реінтеграції у суспільство. Актуальність соціальної роботи в період збройного конфлікту в Україні є надзвичайно високою з огляду на масштабні соціальні, економічні та психологічні наслідки, що постають перед

суспільством. Соціальна робота є важливим інструментом для відновлення соціальної справедливості, підтримки вразливих верств населення та забезпечення соціальної інтеграції. Соціальні працівники виконують важливу роль у подоланні наслідків конфлікту, допомагаючи людям адаптуватися до нових реалій і відновлювати свої життя.

Соціальна робота із військовими та членами їхніх родин є критично важливою в умовах сучасних воєнних конфліктів, особливо в Україні. Військовослужбовці та їхні родини стикаються з численними проблемами, пов'язаними з фізичними, психологічними та соціальними наслідками участі у військових діях. Військові не лише виконують завдання із захисту країни, але й потребують комплексної підтримки з боку держави та суспільства для успішної інтеграції після завершення бойових дій. Важливим аспектом є також підтримка їхніх родин, які часто зазнають значного стресу через постійний ризик втрати близької людини.

Військові дії або участь одного з членів родини у військових операціях впливають на стабільність родинного життя, викликаючи численні соціальні та психологічні проблеми. Основними викликами, з якими стикаються родини військовослужбовців, є емоційний стрес, економічні труднощі, проблеми у вихованні дітей, психологічні проблеми після повернення військовослужбовців.

Очікування та непевність, що виникає під час відсутності військовослужбовця, є основною причиною тривоги та стресу у членів родини. Відсутність або тимчасове зниження доходу через участь військовослужбовця в бойових діях створює додаткові фінансові навантаження на родину. Відсутність одного з батьків, психологічна напруга в сім'ї, а також необхідність справлятися з подвійним навантаженням може призвести до проблем у вихованні дітей. ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) у військовослужбовців після повернення з зони бойових дій часто впливає на стосунки в сім'ї, створюючи додаткові соціально-психологічні проблеми.

Дружини військовослужбовців є однією з найбільш вразливих категорій населення під час збройного конфлікту. Вони стикаються з численними викликами та труднощами, пов'язаними з відсутністю чоловіка, переживанням за його життя та здоров'я, необхідністю виконання додаткових обов'язків щодо сім'ї та дітей, а також емоційним виснаженням через постійний стрес. Соціальна робота з дружинами військових покликана забезпечити їм належну підтримку та допомогу для зменшення психологічних і соціальних труднощів.

Соціальна робота із військовими та членами їхніх родин є необхідною складовою системи підтримки в умовах збройних конфліктів та їхніх наслідків. Психологічна, соціально-економічна та медична підтримка є критично важливою для адаптації військових до мирного життя, а також для забезпечення благополуччя їхніх родин. Професійні соціальні працівники можуть допомогти зменшити негативні наслідки війни, підтримуючи військових і їхні родини на шляху до повної інтеграції у суспільство.

Соціальна робота з родинами військових полягає в наданні багатокомпонентної підтримки, яка охоплює різні аспекти життя. Ключовими напрямками такої роботи означено:

- психологічна підтримка,
- соціально-економічна підтримка,
- освітня підтримка,
- соціальна інтеграція та підтримка.

Одним із найважливіших аспектів соціальної роботи є *психологічна допомога родинам*, які стикаються з емоційними та психічними труднощами. Такий вид допомоги можливий через індивідуальні та групові консультації для дружин і дітей, а також психотерапія для військовослужбовців та їхніх сімей. Це допомагає долати тривогу та стрес, пов'язані з відсутністю військовослужбовця або його поверненням із зони бойових дій. Психологічна робота з усією родиною допомагає адаптуватися до змін, що відбуваються у стосунках після повернення військовослужбовця.

Підтримка сімей у фінансовій та економічній сферах включає консультації з питань управління фінансами та матеріальну допомогу. Соціальні працівники можуть допомагати родинам розвивати навички ефективного управління ресурсами, зокрема у випадках втрати основного джерела доходу. Забезпечення грошовими виплатами або допомога в отриманні соціальних виплат і пільг для родин військовослужбовців.

Родинам військових, особливо дітям, часто потрібна *освітня допомога*. Соціальні працівники можуть співпрацювати зі школами для організації додаткових освітніх програм або підтримки для дітей військовослужбовців. Дуже важливим вбачаємо організацію навчальних курсів для дружин військових, це може включати курси перекваліфікації або підвищення кваліфікації для забезпечення додаткових джерел доходу.

Важливість *соціальної інтеграції та підтримки членів родин військовослужбовців* є очевидною. Соціальна робота також спрямована на інтеграцію родин військовослужбовців у спільноту завдяки організації груп підтримки для дружин військових, спільноти дружин військовослужбовців можуть створюватися для обміну досвідом і взаємної допомоги. Дуже поширені останнім часом у роботі з родинами захисників є волонтерські ініціативи, саме залучення родин до волонтерських програм допомагає їм підтримувати зв'язок із громадою та відчутти важливість їхнього внеску.

Треба зазначити, що хоча соціальна робота з родинами військових відіграє важливу роль, існує низка проблем, які ускладнюють її ефективність: недостатність ресурсів (обмежені фінансові та кадрові ресурси у сфері соціальної підтримки призводять до недостатньої кількості програм і спеціалістів); психологічна ізоляція родин (деякі родини військових можуть почуватися ізольованими від суспільства через специфічні труднощі, пов'язані з життям військовослужбовців); труднощі з доступом до послуг (родини у віддалених або сільських регіонах часто стикаються з проблемами у доступі до соціальних послуг і психологічної допомоги). Тому для підвищення

ефективності соціальної роботи з родинами військовослужбовців необхідно вжити низку заходів:

- *покращення психологічної підтримки* (потрібно збільшити кількість психологів та соціальних працівників, які спеціалізуються на роботі з родинами військових, це дозволить забезпечити ширший доступ до індивідуальних та групових терапій),
- *розвиток соціальних програм реабілітації* (розширення програм соціально-економічної підтримки для дружин та дітей військовослужбовців через розвиток місцевих ініціатив та співпрацю з міжнародними організаціями),
- *підвищення обізнаності та залучення громад* (необхідно підвищити обізнаність у суспільстві про проблеми родин військовослужбовців через інформаційні кампанії, а також залучати громаду до підтримки таких родин через благодійні заходи та волонтерські програми).

Висновки. Дружини військових є важливою категорією, яка потребує всебічної соціальної підтримки під час військових конфліктів. Надання психологічної, соціальної та економічної допомоги сприяє збереженню їхнього емоційного та психічного здоров'я, підтримці сімейного благополуччя та забезпеченню належних умов для виховання дітей. Соціальна робота з цією категорією є ключовою для підтримки стабільності та благополуччя військових родин в умовах війни.

Соціальна робота з родинами військовослужбовців відіграє вирішальну роль у підтримці їхнього психічного, соціального та економічного благополуччя. Попри значні виклики, соціальні працівники можуть зробити суттєвий внесок у покращення якості життя родин через психологічну, матеріальну та освітню підтримку. Розвиток програм соціальної допомоги, удосконалення доступу до послуг і посилення співпраці між державними установами та громадськими організаціями сприятимуть подальшій інтеграції та відновленню родин військовослужбовців у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин та туризму, 2020. 275 с.
2. Таран Ю. Я. Соціальна адаптація колишніх військовослужбовців та членів їх сімей. Досвід роботи недержавних некомерційних організацій. Праця і соціальні відносини. 2010. № 1. С. 211–217.
3. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/9.pdf (дата звернення : 18.09.2024).

Науковий керівник кандидатка філософських наук, доцентка Поліщук І.Є.

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АНІМАЦІЇ У РОБОТІ БІБЛІОТЕК

Стаття присвячена дослідженню форм і методів використання технологій соціокультурної анімації в роботі бібліотек.

Ключові слова: анімація, бібліотека, соціокультурна діяльність, соціокультурна анімація, технології анімації.

The article is devoted to researching the forms and methods of using technologies of socio-cultural animation in the work of libraries.

Key words: animation, library, socio-cultural activity, socio-cultural animation, animation technologies

Сучасна соціокультурна діяльність бібліотек за своїм внутрішнім змістом й формами давно вийшла за рамки колишньої культурно-просвітницької роботи. Бібліотека дедалі більше сприймається як багатофункціональний суспільний простір, що відкриває можливості для інтелектуального й культурного спілкування, творчості, саморозвитку й самовираження.

Соціокультурна діяльність бібліотеки здійснюється через широкий спектр різноманітних заходів. Однак, на сучасному етапі розвитку суспільства, колишні бібліотечні «масові заходи» вже не є привабливими для користувачів, а тому постає необхідність пошуку і застосування новітніх форм і методів організації масової роботи з користувачами бібліотеки. Цінним здобутком у цьому сенсі виступає анімаційна діяльність.

Соціокультурна анімація, на сьогоднішній день, є одним з напрямів соціокультурної діяльності у різних сферах, щонайбільш швидко розвивається. Однак, не дивлячись на популярність цієї технології, майже відсутні ґрунтовні дослідження застосування її саме у бібліотечній сфері. Тому, ми у своєму дослідженні маємо на меті виявити можливості застосування анімаційної діяльності у роботі бібліотек.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інтерес до технологій соціальної анімації є постійним з боку дослідників соціокультурної діяльності. Особливості застосування анімаційної діяльності в бібліотечній сфері останнім часом досліджує Сергій Килимистий. У 2023 році вийшла з друку його робота «Бібліоанімація». Посібник присвячено оновленню форм і методів роботи бібліотек в Україні за допомогою анімаційних технологій. До того ж, до теми використання анімаційних технологій в соціокультурній діяльності бібліотеки він звертався і у своїй статті [6, 7] Інші добутки українських вчених спрямовані на дослідження анімаційної діяльності у інших сферах соціокультурної діяльності. Так, І. Сидор, М.Гавриленко розглядають питання соціокультурної анімації як технології дозвілєвої діяльності [3, 10]. Ю. Возна, Ю. Жданович, В. Кулініченко, А. Скибчук характеризують соціокультурну анімацію як

технологію соціально-педагогічної діяльності [1, 2, 5,9]. О. Кравець детально представляє використання анімаційних технологій на підприємствах індустрії гостинності та туризму[8].

Узагальнюючи теоретичні ідеї й досвід організації соціокультурної діяльності, наведені у різних дослідженнях, ми погоджуємося з визначенням соціокультурної анімації, наведеним у дослідженні Ю. Возної: «соціокультурна анімація –один з найбільш інтенсивно розвинутих напрямків сучасної соціально-культурної діяльності, який передбачає реалізацію програм творчої реабілітації, активного культурно-розвиваючого відпочинку, соціально-психологічної консолідації суспільних груп на основі цінностей культури» [1]. Іншими словами, це специфічний вид соціокультурної діяльності як окремих особистостей, так і соціальних груп, яка базується на сучасних технологіях (соціально-педагогічних, психологічних, культурних тощо) і спрямована на подолання соціальної та культурної ізоляції.

Треба відзначити, що виникнення соціокультурної анімації, принаймні, як самостійного явища в науці, дослідники умовно зв'язують із Францією періоду після другої світової війни. Поняття соціокультурна анімація тісно пов'язане із теорією виховання в соціальному середовищі. Виховні ініціативи активістів соціальної роботи, спрямовані на позитивну соціалізацію учнів у позанавчальний час, зазнали відновлення і розквіту наприкінці 1960-рр. паралельно з іншими соціальними рухами. Основними факторами розвитку концепції анімації стали зниження соціальної активності як у містах, так і в селах, а також потреба в посиленні виховного потенціалу соціокультурного середовища, яке оточує дітей. Термін «аніматор» був введений для позначення організаторів дитячої діяльності у вільний від навчання час і застосовувався здебільшого в рамках педагогіки дозвілля. У 1966 р. відбувся Перший Національний Конгрес з питань Анімації. Виступаючи на ньому, соціолог Ж.-П. Імоф визначив у своїй доповіді анімацію «як таку діяльність у групі чи з групою, колективом, соціальним середовищем, яка націлена на розвиток взаємодії всередині цієї групи з використанням методів прямої участі та інтеграції» [4, с. 383]. Основною функцією анімації було визнано пристосування особистості до швидкозмінних соціальних умов з акцентом на роботу з індаптації та розвиток індивідуумів і соціальних груп. Поступово анімація стає методологією налагодження відносин між людьми та їх взаємозв'язків з культурним середовищем на різних рівнях його прояву.

З початку 70-х років ХХ сторіччя,у рамках соціокультурної діяльності,почали активно проводитися дослідження анімації. У результаті цих досліджень, до кінця ХХ століття, соціокультурна анімація набула статусу самостійного напрямку у соціокультурній діяльності.

Головними завданнями соціокультурної анімації у соціокультурній діяльності дослідники вважають «створення умов, спрямованих на розвиток (соціальний, духовний, фізичний) людини, а також вияв і використання соціально-культурних технологій та методів, за допомогою яких можна сприяти подоланню негативних проявів та особистісному удосконаленню» [1].

Вважається, що для розв'язку цих завдань у соціокультурній анімаційній діяльності виділяються три взаємозалежні процеси:

- 1) створення умов для повноцінного розкриття особистості або групи;
- 2) установа міжособистісних відносин;
- 3) творчості як розв'язання проблем в оточуючому середовищі[2].

Враховуючи дослідження вчених у різних сферах соціокультурної діяльності, можемо виокремити такі форми її організації з використанням анімації: *масові, групові й індивідуальні*.

У кожній *масовій* формі є *чотири основні компоненти*: зміст; композиція; набір засобів художнього впливу; аудиторія і її розташування в просторі. Методика *масових форм* включає: чітке осмислення й розуміння мети всіма учасниками; аналіз типу, виду й жанру масової форми; створення організаційних умов для здійснення сценарного й режисерського задумів; визначення змісту, відповідного до мети заходу; гармонійне поєднання всіх засобів і прийомів, які забезпечують єдиний пізнавальний та комунікативний процес; а також вибір оптимальних методів і прийомів для ефективної організації аудиторії, забезпечення її максимальної активності. На практиці така діяльність реалізується у вигляді *програм (заходів)*: ігрові, конкурсно-розважальні, фольклорні, шоу-програми, інформаційно-дискусійні, святкові, профілактико-корекційні та інші. Окремим напрямком можна позначити івент-маркетинг, головною формою реалізації якого є проведення презентацій продуктів і послуг бібліотеки.

Методика підготовки *групових форм* організації соціокультурної діяльності з використанням анімаційних технологій в бібліотеці характеризується насамперед особливою невимушеністю атмосфери спілкування один з одним. Виділяють наступні групові форми: а) *дозвіллі*, *розважальні* (вечори, ігрові програми); б) *інформаційно-просвітні* (круглі столи, тематичні програми, тренінги й інше); в) *клубні формування* (клуби за інтересами, гуртки).

Технологія *індивідуальних форм* передбачає свідомий і цілеспрямований вплив на кожну особистість з метою розкриття її внутрішнього світу і виявлення її духовних потреб і інтересів. Ця технологія дуже різноманітна за змістом й формам. Вона спрямована на роботу з «важкими» підлітками, неблагополучними родинами, з людьми, що потребують моральної підтримки й інше. Так, серед її форм виділяють: індивідуальні бесіди, консультації, допомога місцевим народним умільцям в удосконаленні знань, умінь і навичок у своїй творчості, індивідуальні доручення й інше.

Треба відзначити, що для використання технологій соціокультурної анімації в бібліотеці недостатньо знати як це робити. Є гостра необхідність у зміні ставлення бібліотекарів до своїх особистісних і професійних якостей.

Висновки. Анімаційна діяльність, на сучасному етапі розвитку суспільства є однією з провідних технологій соціокультурної діяльності у різних сферах культури, освіти, відпочинку та ін. Однак в роботі бібліотек і по сьогоднішній день вона використовується не достатньо активно. У своїй роботі,

ми довели, що технології анімаційної діяльності можна і потрібно використовувати у бібліотечному просторі. Використання цих технологій збільшує активність користувачів бібліотеки і сприяє їх саморозвитку і самореалізації, культурної інтеграції. Саме тому, такий напрямок соціокультурної роботи бібліотеки як соціокультурна анімація потребує подальшого і більш детального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возна Ю. В. Соціокультурна анімація у контексті соціально-педагогічної діяльності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* 2015. Вип. 25. С. 24-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2015_25_5
2. Возна Ю. Соціальна анімація у контексті професійної діяльності фахівців соціальної сфери у різних країнах світу. *Молодь і ринок.* 2018. № 12. С. 101-105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2018_12_20
3. Гавриленко М. О. Соціокультурна анімація, як іноваційна технологія підвищення рівня соціального виховання студентської молоді в культурно-дозвілєвій діяльності. *Науковий вісник Донбасу.* 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_20
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [Алексєєнко Т. Ф. та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Зверєвої; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т проблем виховання НАПН України [та ін.]. Київ; Сімферополь: Універсум, 2012. 535 с.
5. Жданович Ю. М. Педагогічна анімація як засіб соціально-педагогічної підтримки дітей вимушених переселенців. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2016. № 1. С. 119-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2016_1_23
6. Килимистий С. М. Бібліоанімація : посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 130 с.
7. Килимистий, Сергій. Основи бібліоанімації в контексті соціокультурної діяльності. *Бібліосвіт : інформ. вісн.* [інтернет-версія]. 2022. № 1. С. 63–72. URL: <https://drive.google.com/file/d/13GGva1mw7Gv7buG7rWNebeWwQnfbbu6B/view>.
8. Кравець О. М. Організація анімаційних послуг в туризмі : навч. Посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 335 с.
9. Кулініченко В., Скибчук А. Соціальна анімація як альтернатива «вуличному» вихованню. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* Випуск 3(11). 2011. С. 65-69 URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2011/3/13.pdf>
10. Сидор І. Сучасні технології соціокультурної анімації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 32. С. 173-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2014_32_65

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В.О.

ФЕНОМЕН «СТАВЛЕННЯ ДО СМЕРТІ» ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізуються різні концепції ставлення до смерті у науковій літературі. Ключовим є положення про те, що ставлення до смерті впливає на процес формування та реалізації життєвої стратегії. Автор приходить до висновку про необхідність усунення ракурсу з «заперечення смерті» на користь її «прийняття» в рамках психокорекційної практики.

Ключові слова: смерть, ставлення до смерті, страх смерті, прийняття смерті.

This article analyzes various concepts of death in the scientific literature. The key points are about the fact that being put to death flows into the process of forming and implementing a life strategy. The author comes to the conclusion about the need to reduce the perspective from “contradiction of death” to measles and “acceptance” within the framework of psychocorrective practice.

Key words: death, put to death, fear of death, acceptance of death.

Постановка проблеми. Ставлення до життя та смерті значною мірою впливає на якість життя і сенс існування конкретної людини й суспільства в цілому. Сучасні політичні та соціально-економічні умови країни, ЗМІ та соціальні мережі, перенасичені тематикою смерті – все це, з однієї сторони, може спровокувати почуття тривоги, безпорадності або ж суму, а з іншої – стати джерелом для пошуку сенсу життя та духовності. Тож ставлення до смерті залежить від різних психологічних особливостей людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема смерті як специфічного феномену висвітлювалась у працях низки вітчизняних вчених, а саме М. Ірклівської, Я. Горбунової, В. Климчук, М. Макухи, К. Мирончака, Я. Мойсієнко, Т. Попелюка та інших.

Теоретичні основи ставлення до смерті в контексті війни досліджували І. Волосевич, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко, Н. Гаркавенко, О. Гребелюк, А. Яблонський, С. Машак, Х. Кучвара, О. Медведєва тощо.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз феномену смерті як предмета психологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Особливістю психологічного розвитку особистості є факт обмеженості цього процесу тривалістю життя. Для багатьох дослідників є очевидним той факт, що життя мислиться у співвідношенні зі своїм результатом – смертю, а усвідомлення своєї смертності спонукає розмірковувати про сенс життя [5]. Тож низка представників вітчизняної та зарубіжної психології розглядають феномен смерті як важливу детермінанту розвитку особистості людини, де розвиток сприймається як безперервний

процес творення та руйнування, в процесі якого людина стикається як із придбаннями, так і з втратами.

Ставлення до смерті включає різні аспекти, а зіткнення з нею не проходить даремно для жодної людини. Про це свідчить безліч накопичених даних про переживання людей, які зіткнулися віч-на-віч з можливістю своєї смерті або стали свідками вмирання смерті інших людей. Проте, питання смерті постає перед людиною у цих специфічних ситуаціях. Він включений у процес осмислення життя, впливає на формування та реалізацію життєвої стратегії, може лежати в основі невротичних станів людини (панічні атаки, obsесивно-компульсивний розлад, тривожно-фобічний розлад, посттравматичний стресовий розлад та інші).

Дослідження ставлення до смерті в науці представлені в основному такими напрямками: суїцидологія (А. Форте, Дж. Серафіні, Е. Шнейдман); паліативна медицина та психологія (Е. Кюблер-Рос, С. Гроф); дослідження особливостей особистості людей, які мали досвід клінічної смерті (Р. Моуді, Дж. Грейсон); дослідження особливостей сприйняття смерті людини у різні вікові періоди (П. Вонг, Р. Неймер, Б. Фортнер).

Частина дослідників в галузі соціо-гуманітарних наук (Ф. Ар'єс, С. Гроф) стверджують, що саме ставлення до смерті відображає зрілість особистості та суспільства, в якому прийняті ті чи інші типи ставлення до смерті та символічна їхня репрезентація у вигляді культурної спадщини (ритуалів, обрядів, пам'яток та символів) [4, с. 701].

В рамках психоаналітичної традиції відправною точкою досліджень питання смерті є наявність у кожної людини страху смерті, що може мати різний рівень. Джерелами страху смерті сучасної людини може бути відсутність екзистенційного сенсу буття, самотність, неосмислений та неінтегрований досвід спілкування зі смертю, нарцисичне прагнення переваги, obsесивна потреба у контролі [1, с. 16].

На думку З. Фрейда, страх та тривога є функцією Его, яка покликана попереджати людину про загрозу, що наближається; К. Юнг описує страх смерті як один із архетипів; О. Фенікел заперечував страх смерті як такої, вважаючи, що під ним ховаються інші підсвідомі страхи: страх втрати любові чи кастрації, страх перед збудженням, страх бути покараним за побажання смерті іншому; у А. Адлера думки смерті є проявом захисного механізму в рамках захисту престижу особистості [2].

Дж. Грінберг, Ш. Соломон та Т. Пижинський [3] розробили теорію управління страхом смерті, виходячи з якої страх смерті має важливу функцію в управлінні суспільством. З одного боку, він дозволяє використовувати смерть як покарання та, таким чином, регламентувати поведінку членів суспільства. З іншого боку, страх смерті бере участь у побудові когнітивних конструкцій безсмертя, що спонукає людей продуктивніше вибудовувати своє життя та прагнути залишити по собі слід у вигляді потомства, продуктів творчості та діяльності в цілому.

Однак Ф. Ар'єс, Е. Фромм, Г. Фейфел, П. Вонг та інші зазначають, що страх смерті сприяє невротизації суспільства та деструктивно впливає на особистість людини. Вчені стверджують, що ставлення до смерті може включати не тільки страх. Зокрема, найбільш обговорюваним є питання смерті.

Е. Кюблер-Рос описала п'ять стадій прийняття смерті: заперечення, гнів, торг, депресія, прийняття [5]. На противагу цьому теорія управління змістом та прийняття смерті канадського вченого П. Вонга базується на екзистенційно-гуманістичних уявленнях та фокусується на позитивних аспектах феномена смерті [6]. Предметом досліджень у цій теорії є механізми смислових процесів: пошук сенсу та його трансформація. Він також виділив предиктори позитивного прийняття смерті: рефлексія життєвого шляху, самоприйняття, релігійність, включеність у життя, «навчання смерті» як навчання рефлексії на тему смерті. П. Вонг не заперечує наявності страху смерті і підкреслює, що ми живемо в культурі заперечення смерті, що проявляється у запобіганні темі смерті в особистих розмовах при широкій згадці в засобах масової культури (література, образотворче мистецтво, кінематограф, комп'ютерні ігри, телебачення). Нас оточують меморіали, що нагадують про жертви воєн, терактів, стихійних лих. Однак це смерть тисячі людей, з якими не було особистого знайомства, а близькі стали вмирати рідше завдяки розвитку медицини, оскільки тривалість життя збільшилася. Таким чином, смерть віддалилася від людини як щось, що спіткало «людей із телевізора», але не самої людини. Похоронні ритуали стали втрачати свою актуальність та сакральний характер для людей, багато з яких навіть не знають, у чому їхній зміст. У зв'язку з цим збільшується травматичний ефект від переживання смерті близьких або від очікування смерті.

На думку П. Вонга, в основі страху смерті лежать: розуміння смерті як абсолютного кінця; невизначеність з приводу того, що чекає після неї; страх неіснування; остаточність втрати; страх болю та самотності в процесі вмирання; страх незавершеності та невдачі у реалізації життєвих цілей та планів. При цьому на заперечення та уникнення смерті витрачається значна частина життєвої енергії, яка могла б бути витрачена на реалізацію життєвих планів [6]. Ця думка знаходить відображення і у Е.Фромма, який називає усвідомлення та прийняття смерті «каталізатором, без якого радість та ентузіазм втрачають інтенсивність та глибину» [5].

Висновки. Таким чином, не дивлячись на існуючий на сьогоднішній день науковий доробок з теми дослідження, психологічні особливості ставлення до смерті не втрачають своєї актуальності та залишаються гострою проблемою в епоху змін та кризових моментів суспільних відносин. На підставі аналізу наукової літератури з теми дослідження визначено, що прийняття смерті може стати джерелом більш повноцінного життя, зокрема усунення ракурсу з «заперечення смерті» у бік «прийняття» може сприяти поліпшенню якості життя особистості, наповненню його змістом, збільшенню ступеня включеності до неї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ірклієвська М. Страх як форма відношення людини до смерті в XX–XXI ст. *Університетські студії : актуальні дослідження гуманітарних та суспільствознавчих наук. Збірник наукових праць*. К. 2014. № 1. С. 16–18.
2. Мирончак К. Психологічний вплив страху смерті на особистість. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 361–370.
3. Greenberg J., Pyszczynski T., Solomon S. The Causes and Consequences of a Need for Self-Esteem : A Terror Management Theory. 1986. p. 189–212.
4. Hayes J., Schimel J., Arndt J., Faucher E.H. A theoretical and empirical review of the death thought accessibility concept in terror management research. *Psychological bulletin*. 2010. № 5 (136). p. 699–739.
5. Kastenbaum R. The psychology of death, 3 rded. Springer Publishing Company, Inc., 2000. 318 p.
6. Wong P.T.P. Meaning management theory and death acceptance. *Existential and spiritual issues in death attitudes*, Psychology Press. 2013. p. 91–114.

Науковий керівник докторка філософії, викладачка Каленчук В.О.

УДК 159.922:364.652.2-044.332

Корнійчук Т.В.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІННИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються психологічні механізми актуалізації особистісних ресурсів як чинник адаптації до змінних умов життєдіяльності. Досліджуються ключові аспекти, такі як самоусвідомлення, копінг-стратегії, соціальна підтримка та позитивна самооцінка, які сприяють ефективному використанню внутрішніх ресурсів особистості.

Ключові слова: актуалізація, особистісні ресурси, адаптація, психологічні механізми, соціальна підтримка.

This article examines the psychological mechanisms of personal resource actualization as a factor in adapting to changing life conditions. Key aspects such as self-awareness, coping strategies, social support, and positive self-esteem are explored to understand their role in effectively utilizing an individual's internal resources.

Key words: actualization, personal resources, adaptation, psychological mechanisms, social support.

Актуалізація особистісних ресурсів є критичним чинником адаптації індивіда до змінних умов життєдіяльності. В умовах сучасного світу де зміни відбуваються швидко і часто непередбачувано, здатність особистості використовувати свої внутрішні ресурси стає важливою для збереження психічного здоров'я та ефективності діяльності. Проблема виникає в

недостатньому розумінні психологічних механізмів, які сприяють цій актуалізації, що ускладнює розробку практичних рекомендацій для психологів і фахівців у сфері психічного здоров'я.

Останні дослідження в галузі психології підкреслюють потребу особистісних ресурсів як інструментів для подолання стресових ситуацій та адаптації до нових умов [6]. Відповідно, роботи таких дослідників, як О. Шепта та Л. Ніколаєв, вказують на різноманітні аспекти психологічних ресурсів, їх визначення та функціонування в контексті особистісного розвитку [4, с. 1]. Проте, є інші невирішені питання щодо конкретних механізмів, які активізують ці ресурси в умовах стресу або змін.

Метою цієї статті є дослідити психологічні механізми актуалізації особистісних ресурсів та їх роль в адаптації до змінних умов життєдіяльності. **Завданням** є з'ясування основних чинників, що впливають на цей процес, а також аналізуються способи їх використання в практичній психології.

Актуалізація особистісних ресурсів може бути представлена через призму кількох ключових механізмів.

Самоусвідомлення є фундаментальним механізмом, оскільки це здатність особи глибоко усвідомлювати свої емоції, думки та поведінку, а також їхній вплив на власне життя. Таке усвідомлення дозволяє краще зрозуміти як власні сильні сторони та ресурси, так і обмеження, що в свою чергу сприяє більш усвідомленому та ефективному їхньому використанню.

Копінг-стратегії – це методи, які людина використовує для подолання стресових ситуацій та адаптації до складних життєвих обставин. Вони можуть включати активне вирішення проблеми, пошук інформації, звернення за соціальною підтримкою або використання технік емоційної регуляції. Ефективні копінг-стратегії допомагають знизити рівень тривожності, покращити психологічне благополуччя та сприяють успішній адаптації до нових викликів. Особливості копінг-поведінки визначаються індивідуальними характеристиками особистості, типом стресової ситуації та наявними ресурсами [2].

Соціальна підтримка відіграє важливу роль в актуалізації ресурсів, оскільки наявність підтримуючих соціальних зв'язків, відчуття приналежності та взаєморозуміння значно підвищують здатність особи до адаптації та подолання труднощів. Взаємодія з іншими людьми, можливість отримати емоційну та інформаційну підтримку, а також відчуття, що ти не один, є потужним ресурсом у складних життєвих ситуаціях.

Позитивна самооцінка є ще одним ключовим механізмом актуалізації ресурсів. Високий рівень самооцінки, віра у власні сили та можливості, позитивне сприйняття себе є чинником, який стимулює активізацію ресурсів та сприяє досягненню цілей.

Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи, такі як стійкість, оптимізм, гнучкість та адаптивність, мають як соціальний, так і особистісний виміри, оскільки формуються під впливом як індивідуальних особливостей, так і соціально-культурного контексту.

Ключовим аспектом цього процесу є рефлексія – здатність особи аналізувати власний досвід, усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони. Рефлексія допомагає людині зрозуміти, які ресурси вона має в своєму розпорядженні і як їх можна застосувати для вирішення конкретних проблем. Наприклад, під час стресових ситуацій важливо вміти використовувати свої емоційні ресурси, такі як підтримка близьких або позитивне мислення.

Також важливими є соціальні ресурси – підтримка з боку оточення, яка може суттєво вплинути на адаптацію особистості. Наявність соціальної підтримки дозволяє знижувати рівень стресу і підвищує впевненість у власних силах. Взаємодія з іншими людьми може допомогти в розвитку нових навичок і стратегій подолання труднощів [3].

Актуалізація особистісних ресурсів також передбачає розвиток гнучкості у мисленні та поведінці. Гнучкість дозволяє швидко адаптуватися до нових умов і шукати альтернативні рішення. Це особливо важливо в умовах невизначеності, коли традиційні підходи можуть не спрацювати.

Важливим елементом актуалізації ресурсів є мотивація досягнення успіху. Внутрішня мотивація спонукає особистість до дій і допомагає долати перешкоди. Люди, які мають чітке уявлення про свої цілі та прагнуть їх досягти, зазвичай демонструють більшу стійкість у складних ситуаціях.

Дослідження показують, що ці механізми взаємопов'язані і можуть одночасно посилювати один одного, створюючи позитивний цикл самопідтримки.

Актуалізація особистісних ресурсів є основним аспектом адаптації до змінених умов життєдіяльності. Психологічні механізми, такі як самоусвідомлення, копінг-стратегії, соціальна підтримка та позитивна самооцінка, саморозуміння, соціальну підтримку, гнучкість мислення та внутрішню мотивацію грають ключову роль у цьому процесі. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці практичних інструментів для психологічної підтримки осіб у кризових ситуаціях, що базуються на цих механізмах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ніколаєв Л. О. РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН [Електронний ресурс]. Габітус. 2023. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2023/50-2023/17.pdf>.
2. Помиткіна, Л. В., Ічанська, О. М. (2021). Особливості копінг-поведінки медичних працівників під час пандемії COVID-19. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*, 5, 148–161. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2021-5-10>
3. Психологічні ресурси в умовах життєвої та суспільної кризи: соціальний та особистісний виміри / Колект. моногр. / наук. ред. О. Є. Блинова, відпов. ред. В. Ф. Казібекова. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2021. 364 с.
4. Штепа, О. (2021). Особиста доцільність актуалізування психологічних ресурсів. Збірник наукових праць “Проблеми сучасної психології”, 51, 266–284.
5. Klusman K., Curtin N., Langer J., Nichols A. L. The Importance of Awareness, Acceptance, and Alignment with the Self: A Framework for Understanding Self-Connection. *Europe's journal of psychology*, 18(1). P. 120–131.

6. Popovych I., HoiN., Koval I., Vorobel M., Semenov O., Semenova N., Hrys A. Strengthening of student youth's mental health using play sports. *Journal of Physical Education and Sport*.2022. Vol.22(6). P. 1384–1395. <https://doi.org/10.7752/jpes.2022.06174>

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор Попович І.С.

УДК 159.922:613.86

Корчинська Н.Л.

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ РЕСУРСНОЇ НАСИЧЕНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стаття досліджує поняття психологічних ресурсів особистості, важливість психологічних стратегій, їх роль у адаптації до змін та подоланні труднощів. Розглядаються види ресурсів, наводяться приклади психологічних стратегій.

Ключові слова: психологічні ресурси, стратегії, ресурсна насиченість, розвиток, особистість.

The article examines the concept of psychological resources of the individual, the importance of psychological strategies, their role in adapting to changes and overcoming difficulties. Types of resources are considered, examples of psychological strategies are given.

Key words: psychological resources, strategies, resource saturation, development, personality.

Актуальність теми визначається сучасними викликами, які постають перед людиною в умовах постійних змін, стресових ситуацій і високих вимог до продуктивності в особистому та професійному житті. Розуміння того, як люди справляються зі стресом і відновлюють свої ресурси, є критично важливим. Тема актуальна як для психологів-практиків, так і для науковців, оскільки дозволяє знаходити шляхи до підвищення ресурсного потенціалу особистості, який впливає на її стійкість, адаптивність і життєву задоволеність.

Психологічні ресурси особистості – це сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів, які забезпечують здатність людини ефективно адаптуватися до змінених умов життя, справлятися з труднощами та досягати особистих і професійних цілей. Вони допомагають підтримувати психічне здоров'я, емоційну стабільність та підвищувати загальний рівень благополуччя.

Можна виділити кілька основних видів психологічних ресурсів, серед яких:

- когнітивні ресурси (знання, інтелектуальні можливості, критичне мислення, здатність до навчання та розв'язування проблем);

- емоційні ресурси (здатність керувати емоціями, стійкість до стресу, оптимізм, емоційна підтримка з боку інших людей);

- соціальні ресурси (соціальні зв'язки; підтримка родини, друзів, колег; здатність до співпраці);
- мотиваційні ресурси (внутрішня мотивація, цілеспрямованість, прагнення до саморозвитку та досягнення цілей);
- фізичні та психофізіологічні ресурси (здоров'я, витривалість, рівень енергії, здатність до фізичного та душевного відновлення).

Розвиток психологічних ресурсів має безліч переваг. Це поліпшення психічного здоров'я; підвищення якості життя; досягнення успіху; стійкість до життєвих труднощів тощо.

Комплексний підхід до вивчення психологічних ресурсів особистості, розроблений українськими науковцями, дозволяє глибше зрозуміти, як різноманітні внутрішні та зовнішні фактори впливають на наше життя. Дослідження в цій галузі охоплюють широкий спектр питань, від філософських засад до конкретних механізмів активізації ресурсів. Вони дослідили, як різні види ресурсів допомагають людям долати труднощі, формувати ефективні стратегії поведінки та реалізовувати свій потенціал. Серед українських науковців, які заклали фундамент ресурсного підходу в досліджуваній галузі, можна виділити: О. Штепу, П. Блозву, О. Вернік, О. Даценко, В. Казібекову, С. Кондратюк, С. Микитюк, Н. Перегончук, О. Рязанцеву, М. Савчин [1, с. 193-194].

Завдяки дослідженню було доведено, що більш важливим, ніж кількість ресурсів, якими володіє людина, є її здатність ефективно ними користуватися, тому ресурсна насиченість може проявлятися через певні стратегії (О. Штепа, 2020) [3, с. 315].

Вважається, що ресурсність – це здатність людини ефективно використовувати свої внутрішні та зовнішні ресурси для досягнення особистісного зростання та самореалізації. «Мірою ресурсності особистості є її знання власних ресурсів. Ресурсна насиченість характеризується як рефлексивно зумовлена здатність особи до самоперетворення ресурсна насиченість має різні стратегії» (О. Штепа, 2020) [2, с. 247].

Колективний стрес такий, як пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення у 2022 році виявили важливість психологічного здоров'я та необхідність розвитку стратегій подолання кризи. Розуміння того, як люди справляються зі стресом, ізоляцією та невизначеністю, є особливо актуальним.

Психологічні стратегії формування ресурсної насиченості – це сукупність науково обґрунтованих методів і технік, спрямованих на розвиток внутрішніх резервів особистості.

Стратегії допомагають людині розвивати внутрішні та зовнішні ресурси для підвищення стійкості до стресу, продуктивності та загального благополуччя. З огляду теоретичної літератури можна виділити основні стратегії, які сприяють формуванню ресурсної насиченості. Це розвиток емоційного інтелекту; навички саморефлексії, саморегуляції (управління емоціями) та самоконтролю; формування оптимістичного мислення та рефреймінг; розвиток мотивації та цілеспрямованості; збалансоване життя

(work-life balance); практика майндфулнес (усвідомленості); соціальна підтримка та розвиток соціальних зв'язків; фізична активність та здоровий спосіб життя; навички управління стресом; навчання та розвиток компетенцій, а також стратегії адаптації до стресових ситуацій.

Виходячи з концепції стратегії В. Квинта (2016), виділили характерні риси стратегій: мудрість, вектор, оцінка ресурсної обмеженості. Згідно емпіричних даних (О. Штепа, 2020) «...можна стверджувати, що повною мірою цим критеріям відповідають такі динамічні властивості особистості, як особистісна здійсненність, особистісна зрілість, екзистенційна здійсненність, екзистенційна мотивація, базові переконання. Для зарахування життєстійкості до стратегій саме ресурсної насиченості немає підстав за критерієм ресурсної обмеженості, оскільки у нашому дослідженні не було виявлено, що певні психологічні ресурси зумовлюють зміни рівня життєстійкості...» – наголошує дослідниця [3, с. 326-331]. У дослідженнях було встановлено, що не стратегії утворюють ресурсну насиченість, а психологічні ресурси спрямовуються за стратегіями та будь-яка зі стратегій ресурсної насиченості несе зміни у рівень усіх інших стратегій [3, с. 331].

Слід зазначити, що вибір оптимальних стратегій є індивідуальним і залежить від особистісних особливостей та конкретних життєвих ситуацій.

Висновки. Ресурсна насиченість особистості – актуальне та багатогранне питання сучасної психології. Розвиток ресурсної насиченості – це інвестиція в себе, яка приносить суттєві результати.

Важливо не тільки мати доступ до ресурсів, але й ефективно ними оперувати, застосовуючи психологічні стратегії, ми можемо підвищити якість свого життя, досягти більшої гармонії з собою і оточуючими та реалізувати свій потенціал в повній мірі.

Дослідження психологічних стратегій ресурсної насиченості дозволяє: розробити ефективні програми психологічної допомоги; створити інструменти для оцінки рівня ресурсної насиченості; провести профілактичну роботу й загалом покращити якість життя.

Таким чином, дослідження психологічних стратегій ресурсної насиченості є актуальним і важливим для розвитку сучасної психології та покращення життя людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ніколаєв Л. О., Горбоконь І. В. Шляхи активізації ресурсів особистості засобами коучингу. *Габітус. Психологія особистості*. 2022. № 42
2. Штепа О. С. Ресурсна насиченість особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 47. С. 231-252
3. Штепа О. С. Стратегії ресурсної насиченості особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 48. С. 313-338
4. Hobfoll S. E. Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychol.* 2002. Vol. 6. P. 307-324

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, викладачка Чиньона І.І.

ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО УМОВ СТУДЕНТСЬКОГО МІСТЕЧКА

У статті проаналізовано чинники соціальної адаптації студентів-переселенців до умов студентського містечка. Показано, що соціальна адаптація студентів-переселенців до нового способу життя в умовах студентського містечка є важливим аспектом зміни життєвого модусу, оскільки цей процес впливає на добробут людини, персональні здобутки, академічну успішність та продуктивну інтеграцію в нове соціальне середовище.

Ключові слова: соціальна адаптація, студенти-переселенці, студентське містечко, інтеграція, суспільство, соціальне середовище.

The article analyzes the factors of social adaptation of immigrant students to the conditions of the campus. It is shown that the social adaptation of immigrant students to a new way of life in the conditions of a student town is an important aspect of a change in lifestyle, as this process affects human well-being, personal achievements, academic success and productive integration into a new social environment.

Key words: social adaptation, immigrant students, student town (campus), integration, society, social environment.

Постановка проблеми. Зміна звичного місця перебування, порушення усталених параметрів буттєвого простору вносять в життя студентів-переселенців певний дискомфорт. В умовах перебування в студентському містечку – незвичному, а відтак – позбавленому фізичного і психічного комфорту просторі, важливою для студентів-переселенців постає активізація процесу соціальної адаптації, аспекти успішності якої потребують ґрунтовного наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою адаптації студентів-переселенців працюють такі сучасні вітчизняні вчені: О. Алпатова, О. Богучарова, І. Данилюк, Ю. Демченко, Ю. Дмитренко, В. Дуб, Ю. Кращенко, Г. Сорокіна та інші.

Мета статті: проаналізувати найбільш потужні чинники соціальної адаптації студентів-переселенців до умов студентського містечка.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка зміна звичного середовища існування індивіда активізує процеси пристосування організму до нових умов існування. Слово адаптація походить від латинської *adaptatio* (*adapto* – пристосовую). Для сучасного динамічного світу, в якому стрімко змінюються простори існування, стилі життя, професійні заняття людини, її буттєві сценарії, поведінкові моделі, культурні преференції тощо, важливого значення набуває

процес соціальної адаптації. Соціальна адаптація – це «процес інтеграції індивіда в суспільство, в результаті якого відбувається формування його самосвідомості і рольової поведінки, здатності до самоконтролю і самообслуговування тривалого процесу інтеграції індивідів у суспільство; процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, а також результат цього процесу» [3, с. 104].

Соціальна адаптація здобувачів вищої освіти внутрішньо переміщених осіб – студентів-переселенців є важливим аспектом їхнього життя, оскільки вона впливає на благополуччя, добробут, певні здобутки, успішність у навчанні та інтеграцію до нового соціального середовища. Потрапляючи до такого середовища (у даному контексті – студентське містечко), студент-переселенець (без акцентування уваги на причинах зміни місця проживання) відчуває на собі вплив різних за інтенсивністю чинників, дія яких або сприяє успішній адаптації індивіда до нового буттєвого простору, або ускладнює цей процес, спричиняючи молодій людині відчуття дискомфорту, психічного напруження, тривожності, порушення емоційного стану, розбалансування соціального модусу тощо. До речі, «із вступом до вищого навчального закладу змінюється соціальна роль особистості з учня на професійно зорієнтованого студента, для успішного функціонування якого важливими рушіями є самовиховання та саморозвиток, встановлення взаємодії з викладачами та ровесниками, оволодіння новими формами, засобами і методами навчання, що являє процес адаптації до нових умов навчання» [2, с. 127].

Адаптація студентів-переселенців до умов студентського містечка як правило є складним процесом, який залежить від декількох чинників. Наведемо головні з них:

1. *Психологічний стан.* Серед його чинників – тривожність за рідних і близьких; стрес, викликаний зміною місця проживання; закритість, певне зниження комунікабельності – все це може впливати на адаптацію. Новий буттєвий світ потребує генерування нових або ситуативно модифікованих адаптаційних механізмів. Психологічна підтримка та консультації можуть допомогти студентам впоратися з емоційними труднощами.

2. *Соціальна підтримка.* Наявність друзів, товаришів або однокласників у студентському містечку може значно полегшити процес адаптації, зробити його легким і приємним. Соціальні зв'язки допомагають почуватися комфортніше і менш ізольовано. Як правило з боку місцевого самоврядування студентам пропонуються екскурсії по студентському містечку, університету, місту, залучення до роботи в різних заходах університету та студентського містечка.

3. *Взаємодія з адміністрацією.* Доступність адміністрації студентського містечка для вирішення проблем і запитів студентів може позитивно вплинути на їхнє самопочуття і комфорт, допомогти студентам почуватися більш впевнено і підтримано.

4. *Культурні відмінності.* Якщо студенти родом із різних регіонів, культурні особливості можуть впливати на їхню адаптацію. Розуміння та повага до різних культур можуть допомогти зменшити напругу.

5. *Матеріальні умови.* Умови проживання, такі як комфорт кімнати, доступ до кухні та санітарних вузлів, також впливають на якість життя студентів у студентському містечку.

6. *Організація дозвілля.* Наявність можливостей для участі в культурних, спортивних і соціальних заходах у студентському містечку чи університеті сприяє інтеграції та розвитку соціальних зв'язків.

7. *Досвід попереднього життя.* Студенти, які вже мали досвід проживання у студентських містечках, гуртожитках чи в інших умовах колективного життя, можуть легше адаптуватися до нових обставин.

8. *Підтримка з боку університету.* Програми адаптації, менторство та інші ініціативи університетів можуть суттєво полегшити процес інтеграції студентів-переселенців.

9. *Уміння вирішувати конфлікти.* Навички ефективного спілкування і вирішення конфліктів є важливими для комфортного проживання в студентському містечку.

Загалом, успішна адаптація студентів-переселенців до умов студентського містечка вимагає комплексного підходу, що враховує як індивідуальні, так і соціальні аспекти їхнього життя. Як зазначають сучасні українські дослідники Ю. Кращенко, Ю. Демченко «Запорукою успішної соціальної адаптації є творча діяльність, безперервна взаємодія, взаємообмін із соціальним середовищем, суспільством загалом. Саме тому, в університеті мають бути створені відповідні умови, де готують не лише майбутніх кваліфікованих фахівців, а й соціально активних зі стійкою громадянською позицією студентів, які здатні адаптуватися до швидко змінюваних суспільних умов» [1. с. 191].

Висновок. Отже, маємо констатувати, що соціальна адаптація студентів-переселенців до умов студентського містечка є безумовно важливим аспектом їхнього життя, оскільки вона безпосередньо впливає на психоемоційний стан індивіда, його духовне благополуччя, добробут, академічні досягнення, ментальну стійкість, комунікативну сферу та інтеграцію в нове соціальне середовище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кращенко Ю., Демченко Ю. Створення оптимальних умов для адаптації студентів-переселенців у вищому навчальному закладі. Витоки педагогічної майстерності. 2017. Вип. 19. С. 189-195.
2. Першина А.В. Психологічні чинники адаптації студентів до навчання у ВНЗ. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2011. Вип. 5. С. 124-135.
3. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад.: Г.В. Коваль, Е.І.Костишин, Г.П. Васянович, В.В. Грицанюк, О.М. Міщенко, В.М. Логвиненко, Савостікова К.І.; за ред. Г. В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 208 с.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В. О.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОРУШЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті досліджуються основні психологічні детермінанти, які впливають на порушення психоемоційної стабільності внутрішньо переміщених осіб. Розглядаються фактори стресу, тривожності та соціальної дезадаптації, що виникають у зв'язку зі зміною умов життя та втратами. Особлива увага приділяється ролі психологічної травми та її наслідкам для емоційного стану особистості. Дослідження пропонує можливі підходи до психологічної підтримки ВПО.

Ключові слова: психоемоційна стабільність, внутрішньо переміщені особи, стрес, тривожність, психологічна травма.

The article explores the main psychological determinants that affect the disruption of psychoemotional stability in internally displaced persons. Factors of stress, anxiety, and social maladaptation arising from changes in living conditions and losses are examined. Special attention is given to the role of psychological trauma and its impact on an individual's emotional state. The study suggests possible approaches to psychological support for IDPs.

Key words: psychoemotional stability, internally displaced persons, stress, anxiety, psychological trauma.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну призвело до надзвичайно складної політичної та соціально-економічної ситуації, що вимагає переселення великої частини населення у більш безпечні райони країни. У зв'язку з цим, актуальною проблемою для сучасного українського суспільства є теоретичне осмислення та практичне впровадження комплексної допомоги і підтримки для переселенців та їхніх родин.

Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) стикаються з численними психологічними проблемами і труднощами, які впливають на їхнє здоров'я, психосоціальне благополуччя, психоемоційну стабільність, взаємодію з оточенням та адаптацію до нових умов життя. Для вирішення цих питань важливою є злагоджена робота фахівців соціально-психологічного профілю (психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників), які мають на меті надати різнобічну підтримку переселенцям, створити для них відчуття безпеки та психологічного комфорту, виявити їх потенційні фізичні та психічні ресурси, активізувати адаптаційний потенціал і навчити їх самостійно справлятися з власними проблемами.

Аналіз досліджень. Дослідженням психологічних проблем внутрішньо переміщених осіб займалися такі вчені: О. Блінова, А. Голотенко, І. Григоренко, Д. Ісаєв, В. Панко, О. Риндзак, Н. Савельєва, З. Спринська, І. Трубавіна, А. Яровий та ін.

Мета дослідження полягає в окресленні й аналізі найпоширеніших психологічних детермінантів порушення психоемоційної стабільності у внутрішньо переміщених осіб.

Виклад матеріалу. І. Трубавіна підкреслює, що основною проблемою адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є їхній психологічний стан, який, навіть після вирішення первинних труднощів, продовжує впливати на їхнє самопочуття, поведінку та взаємодію з іншими. Вона вважає, що психологічна травма у ВПО призводить до таких проблем, як відчуття невизначеності, свідчення насильства та руйнувань, почуття провини за покинуті домівки, страх втрати ідентичності, безпорадність і агресія, тривога за майбутнє, невимовлені горе і біль, страх перед змінами, а також труднощі в адаптації до нових умов життя і розлучення з домашніми тваринами [1, с. 320-342].

А. Яровий зазначає, що ВПО часто стикаються з нестабільністю особистості, емоційною нестабільністю, розірваністю соціальних зв'язків і психічними розладами. І. Григоренко та Н. Савельєва виділяють проблеми дезадаптації і десоціалізації, втрату самоконтролю і саморуйнацію, а також проблеми зі здоров'ям, зокрема зловживання алкоголем та психотропними речовинами, що веде до фізичних і психічних захворювань [2, с. 98-104].

Згідно з думкою З. Спринської, важливими показниками адаптивних можливостей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є пережиті ними емоційні стани та індивідуальні особливості емоційного реагування у стресових ситуаціях. Дослідниця вказує на проблему, що деякі ВПО не намагаються повноцінно інтегруватися в нове культурне середовище, не бажають приймати стиль життя місцевих жителів і зберігають лише ті цінності і традиції, які були характерні для їхніх попередніх регіонів. Хоча переселенці залишаються в межах однієї держави, різниці в демографічному, соціальному та економічному контекстах ускладнюють їхню адаптацію, роблячи її довгою та важкою.

Спринська З. також зазначає, що багато ВПО мають такі риси особистості, як сором'язливість, невротичність, депресивність, тривожність, самотність і невпевненість, що ускладнює їхню соціальну взаємодію. Вони часто стикаються з проблемами пам'яті і уваги, страждають від безсоння, мають сповільнені реакції і скуті рухи. Підвищений рівень психопатизації у значної частини переселенців призводить до імпульсивної поведінки, байдужості до думок оточуючих, нехтування соціальними нормами та егоцентричності. Це ускладнює їхню адаптацію і підвищує рівень негативних емоційних станів. З огляду на це, дослідниця підкреслює необхідність розробки та впровадження програм психологічного супроводу для зменшення негативних емоцій та покращення адаптації ВПО до нових умов проживання, зокрема для забезпечення емоційної стабільності і підтримки їхньої психічної здоровості [3, с. 50-56].

А. Голотенко відзначає, що у більшості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) спостерігається низький рівень психологічного благополуччя, що зумовлено їхньою закритістю, емоційною відстороненістю та труднощами у встановленні соціальних контактів. Суб'єктивне сприйняття власної ситуації характеризується високим рівнем тривожності, занепокоєнням щодо майбутнього та очікуванням можливих негативних подій, що поєднується з відчуттям невизначеності і втоми. Загальний емоційний фон переселенців часто відзначається тривожністю і негативізмом [4, с. 6-10].

Соціально-психологічна особливість ВПО полягає у зниженому відчутті власної цінності в суспільстві. Це понижене відчуття самозначущості може значно ускладнювати їхню емоційну стійкість, оскільки відсутність підтримки і негативне сприйняття себе підбивають внутрішню впевненість і заважають адаптації. Для підвищення емоційної стійкості ВПО необхідні спеціалізовані програми підтримки, які допоможуть зміцнити їхню психологічну стійкість, покращити соціальні взаємодії та зменшити негативний емоційний фон.

Висновки. Таким чином, повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну створило надзвичайно складну політичну та соціально-економічну ситуацію, що призвело до масового переселення населення у безпечніші регіони. Це призвело до значних психологічних труднощів для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які страждають від порушення психоемоційної стабільності. Основними психологічними детермінантами цього порушення є високий рівень тривожності, емоційна відстороненість, проблеми з адаптацією, соціальна дезадаптація і відчуття невизначеності.

Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з негативними емоційними станами, такими як депресія, тривожність і самотність, що ускладнює їхню адаптацію до нових умов життя. Закритість і емоційна відстороненість, а також труднощі в установленні соціальних контактів, негативно впливають на їхню психоемоційну стабільність. Важливою проблемою є також низьке відчуття власної цінності і недостатня підтримка з боку суспільства, що додатково погіршує їхню психологічну стійкість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції. *Збірник наукових праць. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка»*, 2017. С. 320-342.
2. Яровий А. Проблеми правового регулювання діяльності установ виконання покарання для неповнолітніх. *Вісник Академії правових наук України*. № 3 (18). 1999. С. 98-104.
3. Спринська З. В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. № 6. 2018. С. 50-56.
4. Голотенко А. Особливості психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота*. №1 (3). 2018. С. 6-10.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор Попович І.С.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

У статті проаналізовано організаційні моменти процесу надання соціальних послуг та повноваження органів місцевої ради для їх забезпечення у територіальній громаді.

Ключові слова: соціальні послуги, територіальна громада, потреба, оцінка потреб.

The article analyzes the organizational aspects of the process of providing social services and the authority of local council bodies to provide them in the territorial community.

Key words: social services, territorial community, need, assessment of needs.

Реформа децентралізації в Україні значно розширила повноваження територіальних громад, зокрема, у сфері соціального захисту. Сьогодні саме громади беруть на себе відповідальність за організацію та надання соціальних послуг населенню. Це вимагає від них не лише розуміння сучасних підходів до соціальної роботи, але й впровадження ефективних механізмів координації та співпраці.

Соціальні послуги мають велике значення для майже кожного жителя територіальної громади. Вчасне надання навіть такої базової послуги, як інформація про те, куди звернутися за необхідною допомогою, або консультація щодо пошуку роботи, може допомогти уникнути серйозніших проблем для окремої особи або родини в майбутньому.

Механізми реформування соціальних послуг висвітлювалися у наукових доробках Р. Гребі, Л. Ільчук, М. Кравченко, О. Новікової тощо.

Питання організації та надання соціальних послуг у територіальних громадах відображені у працях Ю. Гасанбекової, Л. Мельник [1], О. Сахарук, Т. Семигіної та інших.

Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування і має певну територіальну, адміністративну та правову автономію. Територіальна громада – це об'єднання жителів одного або декількох населених пунктів (сіл, селищ, міст), які об'єднуються для вирішення питань місцевого значення, тобто тих питань, які безпосередньо стосуються їхнього життя та розвитку [1].

Органи місцевого самоврядування утворюють єдиний виконавчий орган місцевої ради для забезпечення соціальних послуг у територіальній громаді. Цей орган має повноваження у сфері соціального захисту та надання соціальних послуг населенню. Рекомендується створювати в структурі виконавчого органу підрозділи з соціального захисту населення, справ у справах дітей та

забезпечувати їхню взаємодію з адміністраторами ЦНАП, іншими посадовими особами та суб'єктами господарювання на території громади. ЦНАП може функціонувати як робочий орган або структурний підрозділ виконавчого органу. Основне завдання такого органу - розвиток соціальних послуг через визначення потреб, надання послуг та моніторинг їх якості [3].

Під час організації та надання соціальних послуг у територіальних громадах виникають певні труднощі. Одним із основних викликів є обмеженість фінансових ресурсів у місцевих бюджетах, що ускладнює повне задоволення соціальних потреб населення. Ще одна проблема полягає в необхідності постійного розширення спектру соціальних послуг, оскільки зміни в соціально-економічній ситуації вимагають відповідної адаптації послуг. Додатково, часто виникає потреба в підготовці кваліфікованих спеціалістів для роботи у сфері соціальних послуг, особливо у віддалених громадах, де кадровий дефіцит є особливо відчутним.

Аналізуючи цю ситуацію, можна зазначити, що комплексний підхід до вирішення цих проблем може включати як залучення додаткового фінансування через державні або міжнародні програми, так і розвиток системи підготовки кадрів на місцевому рівні.

Аналіз основних підходів до організації соціальних послуг у територіальних громадах показує широкий спектр моделей, що спрямовані на ефективне задоволення потреб мешканців:

1. Децентралізований підхід дозволяє громадам самостійно визначати свої соціальні потреби та розробляти відповідні програми. Цей підхід є ефективним у контексті місцевої автономії, оскільки дозволяє адаптувати соціальні послуги під конкретні умови та ресурси громади. Однак виклики можуть виникнути через обмеженість фінансових та кадрових ресурсів на місцях.

2. Інтегрований підхід акцентує увагу на поєднанні соціальних послуг з іншими галузями, такими як охорона здоров'я, освіта та зайнятість. Це сприяє комплексному вирішенню проблем, проте вимагає високого рівня координації між різними секторами, що може бути складним у реалізації.

3. Потребоорієнтований підхід фокусується на індивідуальних потребах мешканців через постійний моніторинг. Це підвищує ефективність послуг, але вимагає точних інструментів для оцінки потреб та наявності кваліфікованих спеціалістів для аналізу.

4. Партнерський підхід передбачає залучення до надання послуг різних організацій, що підвищує їхню доступність і якість. Проблемою може стати нестача системних механізмів для координації дій між громадським та приватним секторами.

5. Субсидіарний підхід орієнтований на надання послуг на рівні громади з частковим делегуванням відповідальності державі. Це дозволяє ефективно використовувати ресурси, але може бути недостатньо, якщо місцева інфраструктура є слаборозвиненою.

6. Модульний підхід забезпечує гнучкість у створенні спеціалізованих центрів, що відповідають за конкретні питання. Це дозволяє швидко адаптуватися до нових викликів, але потребує наявності відповідної інфраструктури для підтримки різних "модулів".

7. Превентивний підхід спрямований на попередження соціальних проблем через освітні та інформаційні заходи. Це є стратегічно важливим, але ефективність таких програм залежить від рівня залученості громадян та їхньої обізнаності.

8. Цільовий підхід концентрується на підтримці вразливих груп населення. Така спрямованість забезпечує адресну допомогу, але вимагає ретельного планування та ефективного розподілу ресурсів.

Кожен із цих підходів має свої переваги та недоліки. Для оптимальної організації соціальних послуг важливо комбінувати їх залежно від потреб громади, ресурсних можливостей та наявної інфраструктури [2].

До основних аспектів аспекти організації процесу надання соціальних послуг у громаді можна віднести наступні:

- Оцінка потреб громади, яка є фундаментом для ефективного планування та надання соціальних послуг і дозволяє зрозуміти, які саме послуги потрібні мешканцям, в якому обсязі та якій формі.

Завдяки оцінці можна оптимально розподілити бюджетні кошти та інші ресурси, зосередившись на найбільш актуальних проблемах.

Оцінка потреб дозволяє розробити індивідуальні плани підтримки для кожного клієнта, що підвищує ефективність допомоги.

Задовольняючи реальні потреби громади, ми сприяємо підвищенню якості життя її мешканців.

Оцінка потреб забезпечує прозорість процесу прийняття рішень та дозволяє відстежувати результати діяльності.

Створення ефективної системи надання соціальних послуг, що є одним з ключових завдань для будь-якої територіальної громади. Така система дозволяє забезпечити доступність та якість соціальних послуг для всіх верств населення, особливо для вразливих груп [4].

Таким чином, процес організації надання соціальних послуг у територіальній громаді є складним і різностороннім завданням. Для його ефективного виконання потрібна співпраця місцевих органів влади, громадських організацій, бізнесу та всіх мешканців громади. Лише завдяки всебічному підходу можна гарантувати доступність і високу якість соціальних послуг для всіх груп населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельник Л.А. Теоретичні засади формування спроможності територіальних громад в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2020/56.pdf
2. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. URL:

<https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf>

3. Соціальні послуги: хто може залучатися до їх надання <https://socsprava.com.ua/soczialni-poslugy-hto-mozhe-zaluchatysya-do-yih-nadannya/>

4. Соціальні послуги в громаді: новели законодавства. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Sotsialni-poslugy-v-gromad.pdf>

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

УДК 001.891:314.151.3-054.73-044.332

Кукош В.Д.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ІНОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена дослідженню толерантності внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах інокультурного простору. Процеси міграції, спричинені різними факторами, ставлять ВПО перед новими соціокультурними викликами, які вимагають високого рівня толерантності як з боку переселенців, так і місцевого населення. У статті розглядаються методи психодіагностики для оцінки рівня адаптації та готовності до міжкультурної комунікації. Окреслено основні чинники, що впливають на процес адаптації та толерантність, включно з особистісними рисами, культурним шоком, стереотипами та наявністю соціальної підтримки. Результати досліджень можуть бути використані для розробки програм соціальної підтримки та інтеграції ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, толерантність, інокультурний простір, культурний шок, психодіагностика.

The article is devoted to the study of the tolerance of internally displaced persons (IDPs) in the conditions of a foreign cultural space. Migration processes caused by various factors present IDPs with new socio-cultural challenges that require a high level of tolerance on the part of both the migrants and the local population. The article examines psychodiagnostic methods for assessing the level of adaptation and readiness for intercultural communication. The main factors affecting the process of adaptation and tolerance are outlined, including personality traits, culture shock, stereotypes, and the presence of social support. Research results can be used to develop social support and integration programs for IDPs.

Key words: internally displaced persons, tolerance, foreign cultural space, culture shock, psychodiagnostics.

Сучасний світ стикається з безліччю викликів, серед яких одне з провідних місць займають процеси міграції, спричинені збройними

конфліктами, економічними кризами та природними катаклізмами. Особливо це стосується внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які змушені залишити свої домівки, але залишаються в межах своєї країни. Перебуваючи в нових культурних умовах, вони стикаються з новими соціальними і культурними реаліями, які можуть суттєво відрізнятися від їхнього звичного середовища; з різними аспектами адаптації, серед яких значну роль відіграє рівень толерантності як з боку місцевого населення, так і з боку самих переселенців.

Досліджуючи питання щодо толерантності як чинника успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб, вчені підкреслюють, що толерантність охоплює не тільки терпимість до інших культур, але й здатність до діалогу, відкритості та готовності до взаємодії з людьми, які мають інші погляди, переконання та спосіб життя. Толерантне ставлення з боку місцевого населення і з боку самих переселенців сприяє зниженню соціальної напруги, усуває бар'єри для взаємодії та допомагає формувати довіру між різними групами. Толерантність сприяє взаєморозумінню, допомагає ВПО адаптуватися до нових соціальних норм, звичаїв і культурних відмінностей, що, в свою чергу, знижує ризик конфліктів і сприяє стабільному співіснуванню у новому соціумі

Я.І. Юрків, Д.В. Луканов окреслили складнощі, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи, та способи їхньої успішної інтеграції в нові соціальні умови [5].

Дослідники О.В. Безкоровайна, І.Б. Грішпун підкреслюють важливість толерантності як ключового фактора, що забезпечує успішну міжкультурну комунікацію, знижує соціальні конфлікти та сприяє гармонійному співіснуванню в інокультурному середовищі [1, 2].

Л.С. Тарасюк дотримується думки, що толерантність допомагає людині взаємодіяти із зовнішнім середовищем під час кризових ситуацій, сприяючи адаптації та підтримці рівноваги. [4].

Толерантність — це здатність індивідуума чи групи сприймати та приймати інші культурні, соціальні або релігійні відмінності, демонструючи при цьому повагу до прав і свобод інших. Водночас, цей процес є двостороннім, оскільки адаптація переселенців до нових умов потребує не лише відкритості з їхнього боку, а й толерантного ставлення з боку місцевого населення. В умовах інокультурного простору толерантність має вирішальне значення для зниження соціальної напруги та успішного співіснування людей з різними світоглядами. Психодіагностика в такому контексті дозволяє виявити рівень готовності до культурного діалогу, адаптації та прийняття різних форм поведінки і цінностей. Важливим є також аналіз психологічних бар'єрів, що можуть заважати цьому процесу, таких як упередження, стереотипи або культурні шоки.

Внутрішньо переміщені особи, які потрапляють до нових культурних умов, стикаються з різними формами адаптації. Цей процес може бути складним, оскільки вони опиняються в незнайомому культурному середовищі, де діють інші норми, звичаї та соціальні правила. Для того, щоб відбулося успішне прийняття ВПО місцевим населенням і для їх інтеграції в нове соціальне середовище, необхідна взаємна толерантність. Це передбачає, що як

ВПО, так і місцеві жителі мають проявляти відкритість, готовність до співпраці та розуміння культурних відмінностей.

Важливим аспектом дослідження є розуміння рівня толерантності серед самих ВПО. Вони мають не лише адаптуватися до нових умов, а й подолати власні стереотипи, упередження і страхи щодо місцевого населення. Тому дослідження толерантності ВПО в інокультурному просторі передбачає комплексний підхід, який враховує соціальні, культурні та психологічні фактори.

Дослідження толерантності ВПО потребує використання різних методів, які дозволяють не лише кількісно, але й якісно оцінити рівень адаптації до нового культурного простору.

Анкети є ефективним способом збору інформації про ставлення ВПО до нових соціальних і культурних умов. Вони можуть включати питання про сприйняття культурних відмінностей, рівень готовності до інтеграції, а також суб'єктивні уявлення про ставлення місцевого населення. Експрес-опитувальник «Індекс толерантності» дає можливість швидкої діагностики рівня толерантності особистості та отримання результатів за короткий час, що є його важливою перевагою в порівнянні з довгими психодіагностичними тестами. Опитувальник часто використовується для роботи з внутрішньо переміщеними особами, щоб краще зрозуміти їхнє сприйняття культурного різноманіття. Такі методики допомагають дослідити приховані конфлікти, страхи та очікування переселенців щодо інокультурного простору.

Отже, метою нашого дослідження є вивчення толерантності ВПО.

У дослідженні використано методику експрес – опитувальник «Індекс толерантності».

До вибірки дослідження було долучено 40 осіб ВПО, які мешкають у місті Чортків Тернопільської області, віком від 35 до 60 років, жіночої статі.

Анкетування дало можливість встановити, що 65% респондентів відчують напругу у спілкуванні з представниками приймаючого населення. Серед причин виникнення непорозумінь були названі культурні відмінності, спілкування російською мовою.

Автори методики «Індекс толерантності» розглядають етнічну толерантність як ставлення людини до інших етнічних груп і підходи до міжкультурної взаємодії; соціальну толерантність – як прояви толерантності або інтолерантності щодо різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих) та особисті установки стосовно соціальних процесів; толерантність як рису особистості – через індивідуальні риси, переконання й установки, які суттєво впливають на світосприйняття людини.

Отже, в дослідженні різних проявів толерантності виявлено, що показники за шкалами «етнічна толерантність», «соціальна толерантність» потрапили в зону середнього рівня, «толерантність як риса особистості» - високого рівня. Показники «індексу толерантності» досягли середнього рівня (61 – 99 балів). Це свідчить, що для осіб ВПО характерне поєднання як

толерантних, так і інтолерантності рис. В одних соціальних ситуаціях вони ведуть себе толерантно, в інших можуть проявляти інтолерантність.

Рівень толерантності ВПО може залежати від їхніх індивідуальних психологічних рис, таких як відкритість до нового досвіду, рівень емпатії та гнучкість мислення. Люди, які є більш відкритими та гнучкими, зазвичай легше адаптуються до нових культурних умов і краще сприймають відмінності. ВПО можуть стикатися з культурним шоком, який виникає через різницю в культурних традиціях, нормах поведінки та соціальних очікуваннях. Це може викликати почуття тривоги, дезорієнтації та навіть відторгнення нового середовища. ВПО можуть мати певні стереотипи або упередження щодо приймаючого суспільства, що ускладнює їхню адаптацію. Також місцеве населення може мати упереджене ставлення до ВПО, що створює додаткові бар'єри на шляху до інтеграції. Наявність соціальної підтримки з боку місцевого населення, державних установ та громадських організацій є важливим чинником успішної адаптації. Підтримка допомагає подолати бар'єри та сприяє розвитку толерантності з обох сторін.

Висновок. Дослідження толерантності внутрішньо переміщених осіб в умовах інокультурного простору є важливим для розуміння процесів адаптації та інтеграції в нові соціальні умови. Психодіагностика – інструмент для розуміння та сприяння їхньої інтеграції в інокультурне середовище. Толерантність є ключовим фактором, який сприяє зниженню соціальної напруги та конфліктів між переселенцями і місцевим населенням. Застосування різних психодіагностичних методик дозволяє виявити як рівень толерантності ВПО, так і бар'єри, що можуть заважати їхній інтеграції. Результати таких досліджень можуть бути використані для розробки програм соціальної підтримки, спрямованих на полегшення адаптаційних процесів та розвиток міжкультурного діалогу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безкоровайна О. В. З педагогікою толерантності в третє тисячоліття. Педагогіка толерантності. 2003. № 3, 25 с.
2. Гріншпун І. Б. Поняття та змістовні характеристики толерантності. Толерантна свідомість та формування толерантних відносин, 2003. 34 – 35 с.
3. Методичні матеріали до практичних занять: кафедра соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ / розробник А.В.Мороз. Х. : 2022. 8 – 10 с.
4. Тарасюк Л. С. Проблема культури толерантності в сучасному суспільстві. Гуманістичний часопис 2013. № 1. 40 – 41 с.
5. Юрків, Я. І., Луканов, Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Науковий вісник Ужгородського університету : збірник наукових праць; серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1, 48 с.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

ПРОБЛЕМА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК АСПЕКТ СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ

Актуальність даної теми зумовлена збільшенням правопорушень серед неповнолітніх під час воєнного стану. Статтею показано стан делінквентної поведінки правопорушень неповнолітніх в сучасних умовах, проаналізовано причини правопорушень та прописані профілактичні заходи.

Ключові слова: неповнолітні, правопорушення, протиправна поведінка, профілактика правопорушень.

The relevance of this topic is due to the increase in offenses among minors during martial law. The article shows the state of delinquent behavior of juvenile offenses in modern conditions, analyzes the causes of offenses and prescribes preventive measures.

Key words: minors, delinquency, illegal behavior, delinquency prevention.

Постановка проблеми. У реаліях військового сьогодення ми часто стикаємось із злочинами скоєними проти дітей. Це жахливі наслідки війни і від них, на жаль, ми не можемо «втекти». Але війна впливає й на поведінку самих дітей: у нових обставинах неповнолітні діяти можуть інакше, і часто така поведінка є протиправною. Під час воєнного стану ті дії, які раніше були лише кримінальними проступками, зараз розглядаються вже як тяжкі злочини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою злочинності та дослідженням визначення причин злочинності серед неповнолітніх займалися такі дослідники, як: С. Макаренко, Д. Зінченко, І. Гуцало, І. Довгаль та ін.

Постановка завдання: проаналізувати причини протиправної поведінки неповнолітніх та соціально-педагогічна профілактика здійснення ними правопорушень під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У кримінально-правовому кодексі «неповнолітньою вважається особа віком від 14 до 18 років» [1]. Згідно зі ст. 22 Кримінального кодексу України «загальний вік, з якого кримінальна відповідальність може настати, встановлено 16 років, проте у разі вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину кримінальна відповідальність настає з 14 до 16 років» [1]. Цей факт пояснюють фахівці з психології, педагогіки та юриспруденції, які стверджують, що з цього віку людиною керується її поведінка та оцінюється ступінь небезпеки для себе та для інших.

В період війни проблема злочинності неповнолітніх гостро постає перед відповідальністю держави, оскільки має соціальний характер розвитку. Жорстока поведінка неповнолітніх є показником їхнього морального здоров'я, оскільки діти найуразливіша верства нашого населення, вони розуміють проблеми війни, вони відчують настрої батьків, бачать новини, багато в кого

з них війна забрала рідних, дім, звичне життя. Всі ці фактори разом впливають на протиправну поведінку неповнолітніх, яка приводить до великих проблем в сім'ї, освіті, культурі. Протиправна поведінка неповнолітніх, це насамперед поведінка, яка відхиляється від соціальної та правової норми, таким чином завдаючи шкоди іншим.

Аналіз інформації з різних джерел свідчить про те, щодня підлітками вчиняються понад 100 правопорушень та злочинів, зокрема у тому числі одне вбивство або злочин, спрямований на заподіяння тяжких тілесних ушкоджень людині, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, пограбування, крадіжки приватного й державного майна. Загальні статистичні дані щодо протиправної поведінки неповнолітніх мають таку характеристику: «злочини, пов'язані з наркотиками – 2,8 %; хуліганство – 6,2 %; крадіжки – 70,5 %; злочини проти життя та здоров'я – 2,1 %; інше – 9,4 %» [2]. Саме до «іншого» сьогодні належить підпали автомобілів військовослужбовців неповнолітніми

На вересень 2024 року Голова Нацполіції Іван Вигівський зазначив: «маємо понад 200 фактів підпалів і більш як 50 фактів вчинили саме діти, не розуміючи наслідків і відповідальності, мотивацією неповнолітніх було отримання коштів від російських спецслужб, ці завдання вони отримували через телеграм канали, але жодного разу не отримали винагороду за виконану роботу» [3].

Голова Харківської обласної військової адміністрації О. Синегубов розповів, що «у Харкові та області зафіксовано майже 40 випадків підпалів авто військових: поліція встановила особи всіх паліїв – це переважно підлітки та молодь віком від 12 до 18 років. Неповнолітні – це дуже чутлива історія, адже росіяни легко їх агітують та не гребують дітьми, їм байдуже, хто буде виконавцем їхнього злочину» [4]. Наразі цю проблему вирішують СБУ, Національна поліція та найближче середовище неповнолітніх.

Великий вплив на мотивацію протиправних вчинків неповнолітніх мають їх вікові особливості: невміння відмовити, схильність до наслідування, недостатній життєвий досвід, вплив на них оточуючих, бажання виділитися серед інших, відсутність критичного ставлення до своїх вчинків, бажання показати себе самостійними та таким чином вони намагаються звільнитися від контролю з боку дорослих.

Стосовно профілактики правопорушень, то всі сфери суспільства мають бути залучені до вирішення цього питання та тільки спільними зусиллями намагатися запобігти негативним вчинкам нашого майбутнього покоління.

Профілактичні дії мають починатися із сім'ї, бо саме там закладаються основи майбутньої особистості. Батьки та близькі до дитини дорослі ще змалечку мають вчити дітей:

- як бути добрим та чемним;
- як допомагати іншим;
- у спілкуванні з дітьми наголошувати на доброті та порядності;
- створювати сприятливу атмосферу в мікрокліматі дитини;

- батьки мають слідкувати з ким спілкується ваша дитина, як особисто, так і в соціальних мережах;

- батьки мають подбати і про позашкільні секції та гуртки для своєї дитини, задля профілактики «негативного вештання» в маловідомих компаніях.

Наступним місцем найчастішого перебування дитини є заклад освіти, тому педагогічний колектив повинен систематично проводити профілактичні заходи з учнями. Це можуть бути:

- відкриті уроки відповідно до тематики;
- лекції;
- конкурсні заходи;
- індивідуальні бесіди з дітьми «групи ризику»;
- виховні години;
- батьківські збори за цією тематикою;
- залучення шкільного офіцера поліції для спільного проведення різних профілактичних заходів.

Щодо нашого суспільства, то воно має пропагувати такі заходи:

- менше реклам алкоголю та тютюну;
- пропаганда місцевих соціальних заходів;
- більше білбордів про шкідливість вживання заборонених речовин;
- у вільному доступі має бути інформація для надання психологічної та фізичної допомоги дітям, які опинилися в СЖО;

Всі вище перераховані заходи будуть дієвими, тільки у випадку систематичного їх впровадження в життєдіяльність наших дітей.

Висновок. Зростання злочинності в Україні серед неповнолітніх, яке спостерігається останнім часом у зв'язку з війною, що супроводжують нелегкий період розвитку держави. Занепокоєння викликає байдужість громадськості до проблем дітей, адже багато правопорушень вчиняються підлітками просто на вулицях, а дорослі через власний стан постійного стресу, на них навіть не звертають уваги, мовчу вже про те, щоб спробувати допомогти у вирішенні ситуації. Така байдужість дорослих, ще більше мотивує підлітків до скоєння правопорушень.

Наші діти – це майбутнє нашої країни. Зараз вони повністю залежать від дорослих, але в недалекому майбутньому, від них залежатимемо і ми, а також наше майбутнє. Тому сьогодні надважливо спільними діями і комплексною роботою намагатися виховати свідоме покоління майбутніх громадян України. Тільки разом із усіма сферами суспільства ми можемо допомогти запобігти негативним чинникам впливати на несформовану психіку і поведінку наших дітей. Вони – не «втрачене» покоління, їм просто потрібні поруч свідомі дорослі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341 –III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kodeksy.com.ua/kriminal_nij_kodeks_ukraini/statja-22.htm#google_vignette

2. Гнітій А.О. Сучасний стан злочинності неповнолітніх в Україні / А.О. Гнітій // Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення в Україні. – 2016. – Том 2. – С. 31–32.
3. Нацполіція зафіксувала вже понад 200 підпалів авто військових: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3904616-nacpolicia-zafiksuvala-vze-ponad-200-pidpaliv-avto-vijskovih.html>
4. У Харкові та області зафіксовано близько 40 випадків підпалів авто військових – ОВА: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-synnyehubov-kharkiv-pidpal-avto/33058040.html>

Науковий керівник кандидатка філософських наук, доцентка Поліщук І.Є.

УДК 159.923:159.944.4-044.332"364"

Курас О.С.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розглядається феномен резильєнтності особистості в екстремальних умовах війни. Описуються основні психологічні фактори, які впливають на здатність людини зберігати емоційну стабільність, долати травматичний досвід і підтримувати здатність до відновлення після важких переживань. Стаття є важливим внеском у розуміння психологічних процесів, що відбуваються в умовах війни, та може бути корисною для фахівців у галузі психології та соціальної роботи.

Ключові слова: резильєнтність, війна, особистість, стрес, адаптація

The article discusses the phenomenon of personality resilience in extreme conditions of war. The main psychological factors that affect a person's ability to maintain emotional stability, overcome traumatic experiences and maintain the ability to recover from difficult experiences are described. The article is an important contribution to the understanding of psychological processes occurring in the conditions of war and can be useful for specialists in the field of psychology and social work.

Key words: resilience, war, personality, stress, adaptation

Постановка проблеми. З огляду на суспільно-політичну ситуацію в Україні, кожен громадянин щодня зіштовхується з страхом за власне життя та здоров'я, а також спираючись на наявність постійного стресу, кожен громадянин переживає проблеми ментального характеру. Зокрема питання невизначеності та непередбаченості у майбутньому є одним з стрес-факторів з якими доводиться вчитись співіснувати та справлятися. Власне здатність особи впоратись із стресорами та зберегти цілісність та функціональність і є резильєнтністю. У теоретичній літературі цієї теми резильєнтність розглядається як риса є вродженою та може бути розвинутою як навичка

особистості, про що й важливо зазначити розглядаючи це поняття, адже резильєнтність є однією з рис адаптації та боротьби із стресом задля продовження життєдіяльності.

Задля кращого розуміння поняття резильєнтності варто розглянути поняття стресу в цілому та як його описували різні науковці у різні часові проміжки досліджень. Також розглянемо стратегії подолання стресу, які використовуються в останніх дослідженнях.

Поняття резильєнтності особистості було введено у психологічну літературу у 1950-х роках в контексті захисних психологічних механізмів, починаючи з 1960-х років, як свідомі стратегії подолання та з 1980-х -захисні фактори та фактори ризику. Термін «резильєнтність» розшифровуються як «стабільність, пластичність, еластичність». Він був запозичений з фізики, де це означає здатність твердих тіл відновити свою форму після механічного тиску. Поширення досліджень у різних галузях психології, спрямованих на визначення того, чи є резильєнтність рисою особистості чи динамічним станом, тому різні підходи призвели до відмінностей у визначенні цього терміна. У психології вивчення резильєнтності зосереджено на виявленні характеристик людей, особливо молодих людей, які були успішними та процвітаючими, що живуть за складних обставин, таких як низький соціально-економічний статус чи психічні захворювання батьків, тому важливим є дослідити це поняття і в контексті суспільно-політичної ситуації.

Дослідженням поняття резильєнтності займалися такі науковці-психологи як: А. Мастен, Е. Вернер, Дж. Томсон, В. Шмід, Р. Сміт, К. Болтон, Дж. Вайлант, О.М. Хамініч, В. Степаненко, С. Дембіцький, О. Злобіна, Є. Головаха, Л. Найдьонова, Д. Асонов, О. Хаустова, С. Хоук, О. Баніт, О. Мерзлякова, А. Аткінсон, М. Гранді, Г. Ваклінова, К. Болтон, М. Діксон, Н. Баум, Б. Літз, Е. Міллер-Карас, Л. Мулі, Дж. Торральба, Х.Д. Енджел, О. Вишинська, І. Музинчик, С. Чурпіта, С. Богданов, С. Бойко, С. Васильєв, Е. Грішин, Н. Гусак, Ю. Гонтар, З. Кіреєва, С. Кравчук, О. Руденко, Г. Лазос, А. Максименко, В. Чернобровкін, В. Чернобровкіна та інші. Зокрема більшість з цих дослідників займалися власне дослідженням резильєнтності переселенців в контексті російсько-української війни.

Метою статті є вивчення резильєнтності особистості в умовах війни.

Згідно з останніми дослідженнями, **резильєнтність** – здатність до успішної адаптації, позитивного функціонування або компетентності, незважаючи на статус високого ризику, хронічний стрес або після тривалої чи важкої травми, в першу чергу, визначається з точки зору наявності захисних факторів (особистої, соціальної, сімейної та інституційної безпеки), які дають можливість людям протистояти життєвому стресу, важливим компонентом є небезпечні, несприятливі та загрозливі життєві обставини, що призводять до індивідуальної вразливості, тому це обчислюється співвідношенням між наявністю захисних факторів та наявністю небезпечних обставин [1].

Згідно з А. Мاستен резильєнтність – здатність динамічної системи успішно адаптуватися до викликів, які загрожують функціонуванню, виживанню або розвитку системи.

А. Мастен Авторкою зазначається, що резилієнс використовують в умовах опису особистісної риси, а резильєнтність як більш широке охоплення, що включає в себе механізми копінгів, адаптаційного захисту, особистісного загартування, повноцінного функціонування та можливості посттравматичного зростання [3].

Одним з найважливіших наслідків цього визначення є думка про те, що резильєнтність людини, що розвивається, не обмежується всередині тіла та розуму цієї людини. Здатність людини до адаптації до викликів залежить від їх зв'язків з іншими людьми та системами, зовнішніми для особистості через відносини та інші процеси.

Для індивідуальної людини резильєнтність відображає всю адаптивну здатність, доступну в даний час у заданому контексті, який можна звернути, щоб відповісти на поточні чи майбутні проблеми, що стоять перед індивідом, через багато різних процесів та зв'язків. Резильєнтність не є рисою, хоча індивідуальні відмінності в особистості чи когнітивних навичках явно сприяють адаптивному спроможності. Підтримуючі відносини відіграють величезну роль у стійкості протягом усього життя. Близькі зв'язки з прихильністю з вихователем та ефективним батьківством захищають маленьку дитину різними способами, які не знаходяться «в дитині» [4].

Життя в умовах війни та постійної небезпеки спонукає кожну особистість до переоцінки власного життя та впливу стресорів на її життя. Зокрема для психічної резильєнтності одним із найважливіших пунктів є створення повсякденної стійкості, тобто задоволення базових потреб особистості, як їжа, вода. Беручи до уваги досвід воєнних дій у Косово та співставляючи із бойовими діями на території України, ми можемо говорити про вимушену адаптацію та резильєнтність населення, яке перебуває у окупації або на території безпосереднього зіткнення, що можна порівняти із будівництвом, як для будівництва різних предметів для домашнього використання, що може допомогти вижити, наприклад, інновації, які використовуються для транспортування, опалення та освітлення протягом ночі. Кожен об'єкт є власне адаптацією деякого вже існуючого об'єкта, з частковою зміненою оригінальною формою і новим та/або іншим використанням, те саме ми можемо спостерігати і з патернами поведінки в умовах війни.

Травматичний досвід війни може заважати психічному здоров'ю та добробуту дітей та підлітків, але менше відомо про суб'єктивний досвід та погляди тих, хто пережив війну. В контексті переживання війни, ми можемо говорити про позитивний характер: підвищена обізнаність про життя, співчуття до життя та ототожнення з тими стражданнями. Негативні основні теми включають яскраві жахливі спогади, позбавлення можливостей, що відповідають віку, та самопошкодження та руйнівної поведінки. Молодь, яка живе чи пережила період війни, може бути сильно вмотивована брати участь у

національному та миротворчому створенні, і сприяти більш широкому політичному та громадянському житті та позиції [2].

Як зазначають С.Дж. Волін та С. Волін, відповідь на фактори, що підвищують резильєнтність індивідуальну та резильєнтність людини в громаді, може бути названа як «моделлю пошкоджень» або «моделлю виклику». Модель пошкоджень зосереджена на хворобі, психопатології та дисфункції. Ця модель підкреслює негативні симптоми, вразливість та безпорадність.

У той же час модель виклику розглядає як зриви, так і можливості. Модель виклику розроблена для того, щоб допомогти визначити резильєнтність людини та сильні сторони, хоча ця модель не заперечує обґрунтованості негативних наслідків. Модель виклику заохочує активність та творчість. Стійкість у цій версії розглядається як потенціал людини, щоб вийти з дроблення досвіду, хоч і зі шрами, але зміцнюється. Кеннон пропонує сприймати людей не як безпорадних жертв, а як агентів, здатні подолати та демонструвати резильєнтність за допомогою своїх ресурсів.

Зафіксовано, що мешканці здійснюють найбільшу частку реагування на надзвичайні ситуації та порятунок у більшості катастроф, тим самим демонструючи, що вони мають значні можливості і не просто вразливі та пасивно чекають допомоги ззовні. Однак, розмірковуючи над досвідом людей, які живуть під загрозою окупації, внутрішнього переміщення та як біженці для збереження моделі збитків у фокусі [7].

Власне наявність результатів кореляції у дослідженні, яке було проведено на 55 особах, які перебувають під впливом війни та екзистенційної загрози, ми можемо стверджувати про вплив високого рівня зв'язку резильєнтності та когніцій, що насправді є достатньо очікуваним результатом, адже як було теоретично досліджено резильєнтність є можливістю впоратись із наявними стрес факторами у житті та підходячи до таких ситуацій за допомогою когнітивних моделей ми можемо стверджувати про зменшення впливу стресових факторів та кращу адаптацію та подолання цього стресу. Також наявність зв'язку резильєнтності та фізичної активності цей результат теж є достатньо очікуваним, адже ми можемо говорити про покращення фізичного стану та здоров'я особистості, що в цілому дозволяє особистості краще почуватись та мати змогу впоратись із стрес факторами.

Висновки. Отже, резильєнтність представляє собою важливу особистісну здатність, яка проявляється у почутті адаптації до обставин та власної ефективності, а також у власній можливості справитися із наявними на життєвому шляху людини стресорами та труднощами. Здатність виявляти рішення проблем та вжити заходів є критичною складовою резильєнтності. Ефективні навички вирішення проблем дозволяють людям більш успішно орієнтуватися на виклики. Маючи почуття сенсу та мету в житті може забезпечити мотивацію та рамки для тлумачення та подолання стресу. Це може допомогти людям підтримувати позитивний світогляд навіть у важкі часи. Люди з високим рівнем резильєнтності використовують стратегії адаптивного

подолання, такі як пошук підтримки, переосмислення негативних думок та залучення до діяльності, що сприяють добробуту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хамініч О. М. Резильєнтність: життестійкість, життєздатність або Резильєнтність? Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Вип. 6. Т. 2. 2016. С. 160–165.
2. Cannon, T. (2008). Reducing people's vulnerability to natural hazards: Communities and resilience (WIDER Working Paper Series RP2008-34). World Institute for Development Economic Research (UNUWIDER). Retrieved from https://www.academia.edu/11829527/Reducing_People_s_Vulnerability_to_Natural_Hazards_Communities_and_Resilience
3. Masten, A. S. (1989). Resilience in development: Implications of the study of successful adaptation for developmental psychopathology. In D. Cicchetti (Ed.), *Rochester Symposium on Developmental Psychopathology: Vol. 1. The emergence of a discipline* (pp. 261–294). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
4. Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, **23**, 493–506. <https://doi.org/10.1017/S0954579411000198>
5. Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, **63**(1), 227–257. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356>
6. Osofsky, J. D., Osofsky, H. J., Weems, C. F., King, L. S., & Hansel, T. C. (2015). Trajectories of post-traumatic stress disorder symptoms among youth exposed to both natural and technological disasters. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, **56**(12), 1347–1355. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12420>
7. Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, **5**. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК 37.016:[94(477):658.14-051]

Лисак А.А.

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО КІНЦЯ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню українського підприємництва кінця ХІХ- на початку ХХ століття в шкільному курсі історії України, висвітлює значне зростання різних галузей промисловості та їх вплив на сучасну економіку. У статті також висвітлюються історії видатних підприємців того часу, які заклали основи економічного зростання країни та впроваджували передові досягнення науки й техніки. Особливу увагу приділено таким підприємцям, як родина Терещенків, а також родині Фальц-Фейнів, чия діяльність у Херсонській області сприяла колосальному розвитку місцевих

господарств і підприємств, їхній внесок значно підвищував економічні показники Херсонщини та всього Півдня України.

Ця тема є важливою для вивчення в школі, оскільки знайомить учнів з історією розвитку підприємництва на наших землях, формує розуміння економічних процесів і значення інновацій у становленні сучасної економіки.

Ключові слова: українське підприємництво, розвиток промисловості, видатні підприємці, економічне зростання, Південь України, інновації сучасної України.

The article is devoted to the study of Ukrainian entrepreneurship in the late nineteenth and early twentieth centuries in the school course of Ukrainian history, highlighting the significant growth of various industries and their impact on the modern economy. The article also highlights the stories of prominent entrepreneurs of that time who laid the foundations for the country's economic growth and introduced advanced scientific and technological achievements. Particular attention is paid to such entrepreneurs as the Tereshchenko family and the Falz-Fein family, whose activities in the Kherson region contributed to the tremendous development of local farms and enterprises. Their contribution significantly boosted the economic performance of the Kherson region and the whole of southern Ukraine.

This topic is important for studying at school, as it introduces students to the history of entrepreneurship in our land, forms an understanding of economic processes and the importance of innovation in the development of the modern economy.

Key words: Ukrainian entrepreneurship, industrial development, prominent entrepreneurs, economic growth, Southern Ukraine, innovations of modern Ukraine.

Досліджуючи історію України, важливо враховувати, що економічні аспекти відіграють ключову роль у формуванні держави. Підприємницька діяльність, як і сьогодні, була однією з основних рушійних сил розвитку та процвітання країни. Вивчення історії підприємництва є необхідним, оскільки саме воно заклало фундамент для сучасних технологічних і економічних досягнень. Аналіз підприємницьких процесів минулого допомагає краще зрозуміти розвиток сучасної промисловості й економіки загалом.

Історія підприємництва кінця XIX – початку XX століття в Україні є ключовою темою для вивчення соціально-економічних та культурних змін цього періоду. Цей етап визначав становлення національного капіталу та розвиток українського суспільства в умовах глобальних економічних процесів. Вивчення цієї теми у шкільному курсі історії допомагає глибше зрозуміти минуле і формує усвідомлення сучасних економічних тенденцій, що важливо для виховання свідомих громадян. Дослідження підприємницької діяльності дозволяє висвітлити різноманітні аспекти суспільного життя, сприяючи комплексному аналізу історичних подій.

Інституційні основи національного підприємництва в західноукраїнських землях, що входили до складу Австрійської монархії, почали формуватися

завдяки реформам кінця XVIII — першої половини XIX століття. Важливими етапами стали заходи Марії Терезії (1768–1776), реформи Йосифа II (1782–1787), аграрна реформа 1848 року та нова конституція Австрії 1860 року. Скасування панщини в Закарпатті, Галичині та Буковині активізувало економічне життя, сприяючи створенню кооперативів, організацій взаємодопомоги та кредитних установ, що стали основою українського підприємництва [1, с.3].

У другій половині XIX — на початку XX століття в економіці Російської імперії, зокрема в Україні, відбувалися суттєві зміни, пов'язані з розвитком промисловості. Цей період характеризувався промисловим переворотом, що забезпечив перехід від дрібного виробництва до великих фабрик і механізації праці. Звільнення селян у 1861 році сприяло припливу нової робочої сили в промислові центри. Дослідник В.М. Фещенко зазначає, що українські землі переживали істотні зміни в становленні промислового капіталізму, який еволюціонував до монополістичної стадії [2, с. 187].

Одним із перших дослідників розвитку підприємництва в Україні в контексті Російської імперії був Михайло Грушевський. Він підкреслював, що економічні процеси на українських землях наприкінці XIX століття були пов'язані з політичними та соціальними змінами. Грушевський вважав підприємництво важливим інструментом національного відродження, проте його дослідження здебільшого зосереджувалися на політичних аспектах, а не економічних.

У часи економічних змін в Україні в XIX–XX століттях підприємці активно адаптувалися до нових умов і шукали можливості для розширення виробництв. Ця епоха стала не лише часом економічного підйому, але й періодом, коли підприємці усвідомили свою важливу роль у національному відродженні. Серед відомих представників цього періоду можна виділити родини Терещенків та родину Фальц-Фейнів

Однією з найвідоміших родин цього періоду є Терещенки, відомі як цукрові імператори. Основою їхньої великої цукрової імперії стали важка праця та підприємницький хист Артемія Терещенка і його старшого сина Миколи. Завдяки аграрній реформі 1861 року, коли багато поміщиків продавали свої маєтки, Терещенки вміло скористалися цими умовами, купуючи або орендуючи маєтності з застарілими цукровими заводами та впроваджуючи ефективні виробничі технології [3].

До кінця століття заводи Терещенків виробляли близько 10% усієї цукрової продукції в Російській імперії. Окрім цукрової промисловості, родина також інвестувала в соляні шахти та володіла великими земельними масивами; в певний момент у їхньому розпорядженні було понад 160–170 тисяч гектарів землі.

Микола Терещенко, відомий своїми благодійними ініціативами в Глухові та Києві, пожертвував 5 мільйонів рублів на будівництво лікарень і освітніх закладів, зокрема Політехнічного інституту. Його фінансова підтримка охоплювала й культурні проекти, такі як театри та пам'ятники, що сприяло

розвитку української культури. Він активно купував картини та підтримував молодих художників, забезпечуючи їм фінансову стабільність і можливості для творчого зростання.

Творчість братів Миколи та Федора Терещенків стала основою експозицій Національного художнього музею України та Київського музею мистецтв, включаючи важливі твори українського образотворчого мистецтва. У колишньому домі Миколи Терещенка нині розташований Національний музей Т. Шевченка, що підкреслює його культурне значення.

Продовжуючи дослідження видатних підприємців XIX-XX століть, слід звернути увагу на родину Фальц-Фейнів, яка здійснила вагомий внесок у розвиток Херсонської області та Півдня України загалом. Їхня діяльність охоплювала численні аспекти, включаючи економіку, культуру та соціальні ініціативи, що суттєво вплинули на життя регіону [4, с. 159].

Основним напрямком діяльності родини Фальц-Фейнів було сільське господарство, яке стало основою їхнього успіху не лише в межах Російської імперії, але й за її межами. Як значні землевласники з зразковими маєтками, вони заслужили репутацію "королів вівчарства" на півдні країни.

Одним із найбільш важливих досягнень Фальц-Фейнів, особливо Фрідріха Фальц-Фейна, стало створення унікального заповідника "Асканія-Нова". Завдяки їхній підприємницькій активності, цей заповідник перетворився на важливий центр збереження унікальної природи та значущий об'єкт туристичного і культурного розвитку Херсонщини.

Фальц-Фейни також володіли декількома промисловими підприємствами, що займалися переробкою продукції зі своїх господарств. Серед них були цегельно-черепичні заводи, борошномельні млини та лісопилки, а найбільш відомою стала консервна фабрика, заснована Софією Богданівною Фальц-Фейн [5].

Діяльність родини в аграрному секторі базувалася на новітніх наукових і технічних досягненнях. Вони впровадили сільськогосподарські машини, такі як сівалки, молотарки та трактори, адаптуючи їх до місцевих умов, що суттєво підвищило ефективність виробництва. Важливо також зазначити, що родина створила робочі місця для жителів регіону. У їхніх маєтках працювали як постійні, так і сезонні робітники, які разом зі своїми сім'ями проживали на території господарства, отримуючи заробітну плату, користуючись угоддями та маючи соціальні гарантії.

Аналіз діяльності Фальц-Фейнів за столітню історію їхньої роботи на Півдні України свідчить про значний внесок у розвиток господарства, а також у соціальну і суспільно-політичну активність, що сприяла підвищенню рівня життя населення Таврійської та Херсонської губерній. Вони активно долучалися до просвітницьких, соціальних, культурних і спортивних рухів, прагнучи впроваджувати новітні досягнення науки і техніки в регіоні.

Діяльність цих підприємців свідчить про їхнє прагнення зберегти та розвивати українську культурну спадщину, що стало основою для подальшого розвитку української культури в XIX-XX століттях [6].

Вивчення теми українського підприємництва кінця XIX - початку XX століття в шкільному курсі історії України має велике значення. Ця тема дозволяє учням глибше зрозуміти складні процеси, що супроводжували становлення національного капіталу, а також формування українського суспільства в умовах світових економічних тенденцій. Особливе акцентування на підприємстві відкриває можливість вивчити не лише економічні, а й політичні та соціальні аспекти розвитку країни [7].

Дослідження підприємництва того періоду сприяє формуванню у учнів усвідомлення важливості економічної незалежності та активності в бізнесі для розвитку держави. Знання про історію підприємництва може стати джерелом натхнення для молоді, спонукаючи їх до створення власних бізнес-ініціатив, що, в свою чергу, сприятиме зміцненню локальної економіки [8]. Вивчення успішних прикладів підприємців минулого може мотивувати учнів до інновацій, креативності та соціальної відповідальності, формуючи нове покоління лідерів, здатних ефективно управляти ресурсами та сприяти економічному зростанню України в сучасному світі.

Отже, можна зробити висновок що вивчення українського підприємництва наприкінці XIX – на початку XX століття в рамках шкільного курсу історії є ключовим аспектом для глибшого розуміння економічних процесів і соціальних змін того періоду. Підприємницька діяльність відігравала важливу роль у розвитку промисловості, аграрного сектора та інших важливих галузей. Зокрема, родини Терещенків і Фальц-Фейнів стали символами економічного піднесення, впроваджуючи новітні технології та адаптуючи виробництво на вищі рівні.

Вивчення успішних прикладів підприємців минулого може надихнути учнів на розвиток власної справи, що в майбутньому сприятиме економічному та культурному зростанню України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пиртко М.С. Державно-правові реформи в Австрії У 40–90 роках XVIII ст. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021, 3 с.
2. Фещенко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини XIX – початку XX ст. : монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 187 с.
3. Терещенки: цукрові імператори і грандіозні меценати: веб-сайт. URL: <https://media.zagoriy.foundation/speczproyekty/tereshhenky-czukrovi-imperatory-i-grandiozni-meczenaty/>
4. В. ВАСИЛЬЧУК. ФАЛЬЦ-ФЕЙНИ – «ТАВРІЙСЬКІ КОРОЛІ».: Вісник КНЛУ, 2018 р. 159 с.
5. О. Г. Квітка: Життя родини Фальц-Фейнів на Херсонщині: веб-сайт. URL: <https://naurok.com.ua/zhittya-rodini-falc--feyniv-na-hersonschini-23747.html>
6. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX — початок XX століття) / Гол. ред. Р. Стасюк. Київ : «Арій», 2016
7. Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу.: НАН України. Київ, 2016 р. – веб-сайт. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf>
8. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ, 2006.

Науковий керівник кандидат історичних наук, доцентка Кузовова Н.М.

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ – ЖЕРТВ ВІЙНИ

Статтю присвячено вивченню проблеми суїцидальної поведінки у підлітків, забезпеченню допомоги та підтримки підліткам, постраждалим від збройного конфлікту, задля зниження ризику вияву суїцидальної поведінки, окресленню комплексного підходу ефективної соціальної профілактики суїцидальної поведінки підлітків-жертв війни.

Ключові слова: суїцидальна поведінка, соціальна профілактика, жертви війни.

The article is devoted to the study of the problem of suicidal behavior among adolescents, providing effective help and support to adolescents affected by the armed conflict in order to reduce the risk of suicidal behavior, outlining a comprehensive approach to effective social prevention of suicidal behavior among adolescents who are victims of war.

Key words: suicidal behavior, social prevention, victims of war

Постановка проблеми. Суїцидальна поведінка підлітків є однією з найбільш тривожних проблем сучасного суспільства, особливо в умовах збройних конфліктів. Війна завдає непоправної шкоди психічному здоров'ю молоді, сприяючи виникненню психологічних травм, депресії та інших розладів, що можуть призводити до суїцидальних думок і дій. Актуальність вивчення теми соціальної профілактики суїцидів серед підлітків в умовах збройного конфлікту обумовлена зростанням числа конфліктів, специфічним психологічним впливом війни на підлітків, відсутністю ефективних профілактичних програм, соціальними та гуманітарними наслідками, міжнародними зобов'язаннями та можливістю використання сучасних наукових досягнень. Комплексний підхід до вирішення цієї проблеми дозволить забезпечити ефективну допомогу та підтримку підліткам, що постраждали від конфліктів, і знизити ризик суїцидальної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суїцидальна поведінка серед підлітків, постраждалих від збройних конфліктів, є актуальною темою для наукових досліджень і практичної роботи. Останні роки відзначаються значними досягненнями у розумінні специфіки цієї проблеми та розробці ефективних профілактичних стратегій. Цей аналіз охоплює сучасні дослідження, що стосуються соціальної профілактики суїцидальної поведінки підлітків у контексті війни, і надає огляд ключових результатів і тенденцій. Характеристиці психологічних аспектів суїцидальної поведінки та дослідженню індивідуальної життєвої кризи присвячують свої наукові розвідки Ф. Василюк, Т. Краченко, І Кон, Т. Титаренко та інші; особливості суїцидальної

поведінки у дітей та підлітків розглядають А. Амбрумова та Е. Вроно. Але ґрунтовного дослідження особливостей організації соціально-профілактичної роботи з підлітками-жертвами війни, які виявляють схильність до суїцидальної поведінки, не приділено увагу науковців.

Постановка завдання. У цій статті ми розглянемо специфіку соціальної профілактики суїцидальної поведінки підлітків, які стали жертвами війни, а також ефективні стратегії та методи роботи в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Збройні конфлікти в сучасному світі стають все більш частими і інтенсивними, що веде до збільшення числа жертв серед цивільного населення, включаючи підлітків. В умовах війни підлітки часто переживають травми, втрату близьких, руйнування соціальних і сімейних структур, що істотно підвищує їхній ризик суїцидальної поведінки. Зростання числа конфліктів підкреслює термінову потребу у розробці та реалізації ефективних програм соціальної профілактики суїцидів серед цієї вразливої категорії.

Підлітки є особливо вразливою категорією, оскільки їхній психічний розвиток ще не завершений, і вони можуть тяжче справлятися з травмами та стресом. Війна може призвести до розвитку психічних розладів, таких як депресія і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що, у свою чергу, підвищує ризик суїцидальної поведінки. Розуміння специфічних психологічних проблем, з якими стикаються підлітки в умовах конфлікту, є критично важливим для розробки профілактичних заходів.

Незважаючи на зростаючу потребу в профілактиці суїцидів серед підлітків, які постраждали від війни, часто бракує спеціалізованих та ефективних програм [1]. Існуючі програми часто не враховують специфіку травм, спричинених конфліктами, або не є достатньо адаптованими до потреб постраждалих. Вивчення цієї теми дозволяє ідентифікувати пробіли в існуючих програмах і розробити нові, більш ефективні підходи.

Війна має великий вплив на психічне здоров'я підлітків [3]. Збройні конфлікти завжди супроводжуються серйозними наслідками для психічного здоров'я, зокрема:

1. **психологічні травми:** підлітки, які стали свідками або жертвами насильства, часто стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), тривожністю, депресією.
2. **втрата соціальних зв'язків:** війна призводить до руйнування сімейних і соціальних структур, що може спричиняти почуття ізоляції та безвиході.
3. **невизначеність майбутнього:** в умовах війни підлітки часто відчують невизначеність у своїй освіті та кар'єрних перспективах, що може підвищувати ризик суїцидальної поведінки.

Суїцидальна поведінка підлітків, які пережили збройний конфлікт, має свої специфічні особливості. Серед них визначають високий рівень агресії, прихованість проблем, вплив на підлітків їх однолітків тощо. Деякі підлітки можуть демонструвати агресивну поведінку, що є проявом їхнього внутрішнього болю. Часто підлітки не виражають свої емоції відкрито, що

ускладнює їхню ідентифікацію та своєчасну допомогу. Соціальні зв'язки та групові норми можуть підвищувати ризик суїцидальної поведінки, якщо в середовищі є негативні приклади.

Профілактика суїцидальної поведінки серед підлітків не лише допомагає врятувати життя, але і має важливі соціальні та гуманітарні наслідки. Підлітки, які отримують належну підтримку та профілактичну допомогу, мають більші шанси на успішну соціалізацію, адаптацію та інтеграцію в суспільство, що в свою чергу сприяє стабільності та розвитку соціуму в цілому.

Міжнародні організації, такі як ООН та ЮНІСЕФ, акцентують увагу на важливості забезпечення прав дитини, включаючи право на психічне здоров'я та захист від насильства. Розробка ефективних профілактичних заходів для підлітків, які пережили збройні конфлікти, відповідає міжнародним гуманітарним стандартам і зобов'язанням. Це також підвищує обізнаність про права дитини і забезпечення їхнього захисту в кризових умовах.

Сучасні технології та наукові досягнення дозволяють розробляти нові методи і підходи в профілактиці суїцидальної поведінки. Вивчення теми дозволяє інтегрувати ці інновації в практику, використовуючи сучасні методи психотерапії, онлайн-консультації та підтримки, що можуть бути особливо корисними в умовах збройного конфлікту [4].

Ефективна соціальна профілактика суїцидальної поведінки підлітків жертв війни вимагає комплексного підходу [2]:

1. *Індивідуальна психологічна підтримка:*

- надання психотерапії, що допомагає підліткам обробити свої переживання і травми;
- використання методів когнітивно-поведінкової терапії для зміни негативних установок.

2. *Групова терапія та підтримка:*

- організація груп підтримки для підлітків, де вони можуть ділитися досвідом і почуттями;
- використання арт-терапії, що дозволяє дітям висловити свої емоції через творчість.

3. *Соціальна інтеграція:*

- залучення підлітків до активностей у громаді, що сприяє формуванню позитивних соціальних зв'язків;
- організація волонтерських програм, що допомагають підліткам відчути свою значущість.

4. *Профілактика в навчальних закладах:*

- впровадження програм з психологічного здоров'я у школах, які навчають дітей справлятися зі стресом та емоціями;
- проведення тренінгів для вчителів щодо виявлення ознак суїцидальної поведінки у підлітків.

5. *Сімейна підтримка:*

- залучення родичів до процесу терапії, що допоможе відновити сімейні зв'язки та підтримати дітей;

- надання ресурсів для батьків, щоб вони могли краще зрозуміти і підтримати своїх дітей.

Висновки. Суїцидальна поведінка підлітків, які стали жертвами війни, є складною та багатоаспектною проблемою, що потребує комплексного підходу в профілактиці. Соціальна профілактика повинна враховувати специфіку травм, спричинених війною, і використовувати різноманітні стратегії, такі як індивідуальна та групова підтримка, соціальна інтеграція, профілактика в навчальних закладах та сімейна підтримка. Лише таким чином можна ефективно допомогти підліткам подолати наслідки війни і запобігти ризику суїцидальної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анищенко Л., Молочко Т. Первенція суїцидальної поведінки підлітків: метод. рекомендації. Чернігів : Обласний інститут післядипломної пед. освіти ім. К. Ушинського, 2021. 87 с.
2. Каневський В. І. Суїцидологія в соціальній роботі : навч. посіб. Миколаїв : «ДУ ім. Петра Могили, 2014. 348 с.
3. Матюха Є. О. Суїцидальна поведінка як об'єкт соціальної роботи : тези доп. міжн. студ. наук.-практ. конф. Ніжин, 2017. С. 40-41.
4. Сабат Н. Профілактика суїцидальної поведінки серед підлітків. Соціальний педагог. 2007. № 11. С. 35-37.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Швець Т.М.

УДК 364.2

Ляшкова В.О.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розглянуто теоретичне обґрунтування й практичний аспект соціальної підтримки, яку авторка характеризує як один із ключових компонентів державної соціальної політики в сучасній Україні. Запропоновано сучасні трактування понять «соціальна політика», «соціальна підтримка», «скрутне становище», «суб'єкт соціальної підтримки», «об'єкт соціальної підтримки».

Ключові слова: соціальна підтримка, державна соціальна політика, соціальний захист, суспільство, добробут, життєздатність, кризова ситуація, соціальна проблема.

The article examines the theoretically grounded and practical aspect of social support, which the author characterizes as one of the key components of government social policy in modern Ukraine. Current interpretations have been proposed to

understand «social policy», «social support», «predicament», «subject of social support», «object of social support».

Key words: social support, state social policy, social protection, society, welfare, viability, crisis situation, social problem.

Постановка проблеми. Незалежна Україна стоїть на шляху трансформації колишньої радянської республіки в незалежну європейську країну. Негативні наслідки майже у всіх сферах життя, які досталися в спадщину країні від тоталітарної епохи ще на жаль існують і сьогодні. Не обійшло цю участь і соціальна сфера. Зниження рівня життя, безробіття, військові дії – все це збільшує кількість людей, які потребують соціальної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної підтримки висвітлюється у роботах таких українських дослідників, як Н. Гусак, Н. Завадська, С. Прилипко, Т. Семигіна, Л. Спицька, С. Трухан, В. Утвенко, Л. Шумна та інших.

Мета статті: теоретично обґрунтувати актуальність соціальної підтримки як один із засадничих компонентів державної соціальної політики в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Словник української мови трактує слово «підтримка» наступним чином: «те, що підтримує кого-, що-небудь, служить опорою комусь, чомусь» та «те, що зберігає чию-небудь життєздатність, підкріплює, зміцнює кого-небудь» [4, с. 516].

Соціальна підтримка (піклування), за визначенням С. Прилипко, це «система заходів з матеріального забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів та інших джерел фінансування громадян, які не набули з різних причин юридичного права на пенсії та інші види допомог, але потребують соціальної допомоги і не можуть самостійно вийти із скрутного становища.» [2, с. 322].

Скрутним становищем можемо назвати таку ситуацію, в якій опинилася людина або група людей із певними умовами життя, а саме небезпечні умови, обмежені можливості для певних дій або виходу з несприятливої ситуації. Розглянемо причини, завдяки яким людина або група людей може опинитися в скрутному становищі. Першою причиною зазначимо фінансові проблеми. Це перш за все втрата роботи, борги або банкрутство (малий чи великий бізнес). Наступною причиною виділимо здоров'я. Несподівана хвороба або травма можуть у різний ступінь обмежити фізичні можливості людини, що часто призводить до психологічного дискомфорту. Третя причина – соціальні проблеми. Втрата близьких людей, відсутність підтримки з боку родичів чи друзів створюють як правило емоційний стрес, із яким людина не може справитися самостійно. Наступна причина – кризові ситуації. Природні катастрофи, збройні конфлікти, війни як правило приводять до психологічної або фізичної загрози. П'ята причина – психологічний стан. Тривожні розлади, депресія або інші психологічні проблеми ускладнюють повсякденне життя.

Остання причина – юридичні труднощі. Стрес та невизначеність можуть виникати у людини при зіткненні з законом або необхідності брати участь у судових процесах.

Необхідно зазначити, що першою ціллю Сталого розвитку [5] (ухвалений ООН у 2015 році) прописана ціль – подолання бідності. Отже, соціальна підтримка це саме ті заходи, які необхідно впроваджувати та впроваджують для подолання цієї мети.

Необхідно визначити, хто є суб'єктами соціальної підтримки. Це установи, організації та індивіди, які беруть участь у наданні допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. До них ми можемо віднести: державні установи (органи місцевого самоврядування, соціальні служби, міністерства); неприбуткові організації (громадські організації, благодійні фонди, церкви та релігійні організації); комерційні організації (соціально відповідальний бізнес, фірми з надання соціальних послуг); спільнота та сім'я (місцеві громади, друзі та сусіди, члени родини); міжнародні організації (ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ, міжнародні благодійні організації (Червоний Хрест, Amnesty International)); освіта та наука (наукові установи, вищі навчальні заклади).

Таким чином, можна казати про те, що суб'єкти соціальної підтримки є різноманітними, взаємопроникненими та взаємопов'язаними та безумовно забезпечують комплексний підхід до вирішення різнопланових соціальних проблем.

Соціальна підтримка є невід'ємною частиною соціальної політики держави і однією з важливіших умов для забезпечення стабільності, добробуту, прогресивного поступу та процвітання суспільства та держави. За визначенням С. Костючкова соціальна політика це «комплекс принципів, методів і прийомів різномасштабного впливу держави на соціальну сферу життя суспільства, головною метою якого вважається зниження ступеню нерівності в суспільстві та редукція або ліквідація соціальної напруженості внаслідок зростання якості та рівня життя кожної людини» [1, с. 17].

Отже, необхідно навести форми, в яких соціальні підтримка може бути реалізована.

1. Фінансова підтримка – грошові виплати, соціальна допомога (пенсії, допомога по безробіттю тощо).
2. Матеріальна підтримка – продукти та предмети першої необхідності (ліки, одяг).
3. Соціальні послуги – психологічна допомога, юридичні послуги.
4. Інформаційна підтримка – освітні програми та тренінги, інформаційні кампанії про доступні послуги.
5. Комунікативна підтримка – створення груп підтримки, заходи щодо підвищення обізнаності щодо проблем вразливих груп.
6. Професійна підтримка – програми з перенавчання та професійної підготовки, сприяння працевлаштуванню.

На думку Л. Шумної «соціальній захист, допомога і підтримка як форми забезпечення соціального життя людей мають різне призначення і різне

співвідношення між собою в межах єдиної системи. З розвитком суспільства і виходом його із кризового стану змінюється динаміка розвитку цих трьох форм соціального забезпечення, більш швидкими темпами починає зростати соціальна підтримка» [6, с. 121].

Російсько-українська війна збільшила кількість людей, які потребують соціальної підтримки. Це перш за все внутрішньо переміщені особи (ВПО): люди, які були змушені покинути свої домівки через військові дії. Так із міста Херсон виїхало майже третина населення міста. Ці люди потребують житла, медичних та освітніх послуг, роботи. Також до цієї категорії відносять осіб із інвалідністю, сім'ї з низьким доходом, пенсіонери, люди, які постраждали від домашнього насильства, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, які потребують реабілітації – це і жертви війни, і військовослужбовці, люди з наркозалежністю тощо.

В Україні існують програми соціальної підтримки та соціального захисту, які намагаються допомогти цим категоріям населення, включаючи фінансову допомогу, медичні послуги, освітні програми та психологічну підтримку. Багато неурядових організацій також працюють у цьому напрямку, надаючи ресурсну і емоційну підтримку. У місті Херсон, станом на вересень 2024 року надають допомогу ВПО такі неурядові організації як Херсонський обласний центр «Успішна жінка» (Представник Міжнародної Організації Міграції), Херсонська обласна організація Товариства Червоного Хреста України, Регіональне представництво «Крим SOS», Громадська приймальня Херсонського обласного Фонду милосердя та здоров'я, Храм Святої Трійці [3].

Висновки. Отже, соціальна підтримка є важливим компонентом системи соціального забезпечення, функціонування якої сприяє формуванню модерного громадянського суспільства і правової держави. Теоретичне обґрунтування соціальної підтримки постає як один із засадничих компонентів державної соціальної політики в сучасній Україні, яка знаходиться в стані військового протистояння з державою-терористкою та відстоює гуманістичні цінності та норми цивілізованого світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: навчальний посібник. Херсон: Айлант, 2016. 256 с.
2. Прилипко С. М. Предмет права соціального забезпечення: дис....докт. юрид. наук: 12.00.05. Національна академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 382 с
3. Сайт Корабельна районна у місті Херсоні рада виконавчий комітет. URL: <http://kor-rada.gov.ua/dopomoga-osobam-peremishhenim-vseredini-krayini>
4. Словник української мови: в 11 томах. К.: Наукова думка, 1975. Т. 6. URL: <https://sum.in.ua/s/pidtrymka>
5. Цілі Сталого розвитку, ухвалені ООН, 2015 р. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
6. Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». 2011. Вип. 17. С. 119-125.

СОЦІАЛЬНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ТРАВМИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Стаття присвячена обґрунтуванню особливостей процесу соціального відновлення травмованих війною дітей, розкрито визначення процесу «соціального відновлення», окреслено його основні напрями та виклики, охарактеризовано особливості запровадження спеціалізованих програм для роботи з травмованими війною дітьми для їх довготривалої підтримки.

Ключові слова: соціальне відновлення, травмовані війною діти, спеціалізовані програми підтримки.

The article is devoted to substantiating the features of the process of social restoration of war-traumatized children, the definition of the process of "social restoration" is revealed, its main directions and challenges are outlined, and the features of the introduction of specialized programs for working with war-traumatized children for their long-term support are characterized.

Key words: social rehabilitation, war-traumatized children, specialized support programs.

Постановка проблеми. Війна є однією з найбільш руйнівних подій, що впливає на всі сфери життя людини, особливо на дітей, які є найбільш вразливою частиною населення. Діти, які зазнали травматичних подій внаслідок військових дій, стикаються з фізичними, емоційними та соціальними труднощами. Соціальне відновлення таких дітей є важливим процесом для забезпечення їхнього здорового розвитку та інтеграції в суспільство. У цій статті розглянемо ключові аспекти соціального відновлення дітей, що зазнали травми через війну, та запропонуємо рекомендації щодо вдосконалення реабілітаційних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом актуальності набувають наукові дослідження вітчизняних учених щодо розкриття особливостей організації соціальної роботи в умовах збройного конфлікту різних категорій населення (праці І. Трубавіної, О. Борисової, О. Знаткової, В. Нікітіної, Д. Похилько, Т. Алексєєнко, Н. Лесько, І. Лукашук, Л. Гончарової та багатьох інших). На превеликий жаль, особливостям соціального відновлення дітей, які травмовані внаслідок військового конфлікту, не приділено достатньо уваги наукової спільноти.

Постановка завдання: обґрунтування особливостей процесу соціального відновлення травмованих війною дітей.

Виклад основного матеріалу. Соціальне відновлення дітей, які зазнали травм через війну, є комплексним завданням, що потребує зусиль держави,

громадських організацій та міжнародних структур, що мають враховувати вплив війни на дітей, його психологічні та соціальні аспекти.

«Травмою називають потрясіння, викликане якоюсь подією, з якими людина (дитина) не змогла впоратися. Якщо зовсім коротко це – реакція нормальних людей на ненормальну ситуацію, яка завдала шкоди людині на фізіологічному і психологічному рівні» [2, с. 116].

У своєму монографічному дослідженні «Діти і війна» вітчизняні науковці наголошують: «під час війни діти потерпають від впливу великої кількості травмивних подій, зокрема, від вибухів, руйнувань будівель, артобстрілів, голоду, втрати рідних і друзів. Окрім ризиків фізичного ушкодження та безпосередньої загрози життю, дитина зазнає множинних і хронічних психологічних травм. Не в останню чергу це стосується численних одночасних втрат (домівки, домашніх тварин, улюблених іграшок, близьких людей, які загинули) і розлучень (наприклад, з татом чи братом, які лишаються в Україні, коли дитина з мамою їде за кордон). Тобто, відбувається раптова і часто масова втрата ресурсів, яка потенційно посилюється з часом» [2].

Війна має надзвичайно руйнівний вплив на психіку та розвиток дітей. Діти можуть зазнавати таких психологічних проблем: посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожність та депресію, розлади поведінки й соціальну ізоляцію.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – складна психологічна проблема травмованих війною дітей. Діти, які стали свідками або безпосередньо постраждали від насильства чи втрати, часто розвивають симптоми ПТСР. Це може проявлятися у формі страхів, нічних кошмарів, агресії або апатії. Тривожність та депресія у такої категорії дітей виявлятимуться через постійне відчуття небезпеки або втрати рідних людей призводить до розвитку тривожних розладів, які можуть бути хронічними. Багато дітей після травматичних подій проявляють проблеми з поведінкою, труднощі у встановленні соціальних контактів, що може спричинити їхню ізоляцію.

Окреслюючи вище згадані проблеми, наголошуємо на важливості здійснення соціального відновлення, обґрунтовуючи його підходи та методи. Процес соціального відновлення дітей, що зазнали травм через війну, має бути всебічним і включати кілька ключових аспектів.

Соціальне відновлення — це процес допомоги та підтримки людей, які зазнали серйозних життєвих труднощів, травм або втрат, з метою відновлення їхньої соціальної функціональності та інтеграції в суспільство. Цей процес охоплює низку заходів, спрямованих на забезпечення психологічної, емоційної, фізичної та соціальної підтримки, що дозволяє постраждалим особам знову стати активними членами суспільства.

У контексті дітей чи дорослих, які постраждали від війни, соціальне відновлення включає:

- соціально-психологічну реабілітацію (лікування посттравматичних розладів, депресії тощо).

- освітню та професійну адаптацію (повернення до школи або роботи).
- інтеграцію у соціальне середовище через спілкування, групові заняття, участь у громадському житті.
- медичну реабілітацію у разі фізичних травм.

Таким чином, соціальне відновлення - це процес, спрямований на те, щоб людина змогла подолати наслідки кризи чи травми та продовжити своє життя у нормальних умовах, відновивши стосунки в сім'ї, професійну діяльність та соціальну активність.

Соціально-психологічна допомога є основою відновлення. Для дітей, які зазнали травм, важливо забезпечити: індивідуальну психотерапію (когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія, ігрова терапія, що дозволить дитині виражати свої емоції і травматичні переживання); групові заняття (спільні терапевтичні сесії допомагають дітям відчувати, що вони не одні, і створюють підтримку в колективі); підтримка родини травмованої війною дитини (реабілітація не може бути успішною без участі родини, батькам і опікунам також потрібна допомога у тому, як підтримувати дитину).

Важливим аспектом соціальної інтеграції в межах соціального відновлення є повернення дітей до нормального соціального життя. Цей процес розглядається в комплексі наступних аспектів: освіта (відновлення навчання є критично важливим для соціалізації та розвитку дитини. Програми освіти повинні бути адаптовані для дітей, які зазнали психологічних травм. Необхідна інтеграція соціально-психологічної підтримки у шкільний процес); розвиток навичок спілкування (війна може призвести до соціальної ізоляції дітей. Для успішної інтеграції необхідно розвивати навички спілкування та роботи в команді через групові заняття, соціальні проекти та ігрову діяльність); участь у громадських ініціативах (залучення дітей до волонтерських і громадських програм допомагає повернути почуття приналежності до суспільства).

Діти, які постраждали від війни, часто потребують медичної реабілітації, оскільки фізичні поранення можуть стати причиною інвалідності або хронічних захворювань. Програми соціального відновлення мають включати фізіотерапію та медичну реабілітацію (особливо для дітей, які отримали травми кінцівок, опіки або інші фізичні ушкодження) та психосоматичну підтримку (травми війни часто викликають психосоматичні розлади, такі як головні болі, болі в животі та інші фізичні симптоми, пов'язані зі стресом).

Для ефективного соціального відновлення дітей потрібні скоординовані зусилля держави, неурядових організацій та міжнародних структур. Основні напрямки роботи включають:

- *розробка національних програм реабілітації* передбачатиме те, що держава повинна створювати довгострокові програми, що охоплюють як фізичну, так і психологічну реабілітацію дітей; важливо також забезпечити доступ до таких програм незалежно від місця проживання дитини;
- *розвиток спеціалізованих центрів* включатиме необхідність створювати реабілітаційні центри для дітей, що будуть поєднують медичну, психологічну та соціальну допомогу;

- *підтримка з боку громадських організацій* – важлива складова ефективності процесу соціального відновлення дітей, які травмовані війною. Громадські ініціативи можуть відігравати ключову роль у наданні додаткової допомоги дітям через волонтерські програми, творчі майстерні, культурні заходи тощо.

Діти, які постраждали внаслідок війни, потребують особливого підходу для ефективного відновлення. Загальні програми реабілітації не завжди відповідають унікальним потребам кожної дитини, тому спеціалізовані програми, які враховуватимуть індивідуальні особливості та забезпечують довготривалу підтримку, є критично важливими. Нижче розглянемо основні компоненти таких програм та їх значення для повного відновлення дітей.

1. *Індивідуальний підхід до психотерапії* – це психологічна оцінка стану дитини: кожна дитина переживає травматичні події по-своєму, тому початковою точкою має бути індивідуальна психологічна оцінка. Це дозволить виявити рівень стресу, симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожність, депресію або інші психічні розлади; *персоналізована психотерапія*: для різних дітей можуть підходити різні методи психотерапії. Наприклад, когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) підходить для роботи з тривожними розладами, тоді як арт-терапія або ігрова терапія допомагають дітям виражати емоції, коли їм важко говорити про свій досвід.

2. *Медична реабілітація та підтримка* включатиме індивідуальний медичний план: діти, які постраждали фізично під час війни, потребують спеціалізованої медичної допомоги. Це може включати реабілітаційні програми для відновлення після травм, операцій або тривалого лікування; *фізіотерапія та лікувальна фізкультура*: для дітей, які мають фізичні поранення або інвалідність, програми фізичної реабілітації мають бути персоналізованими, з урахуванням ступеня пошкодження та можливостей відновлення. Це дозволить поступово відновлювати функціональні можливості та мінімізувати наслідки травм.

3. *Інклюзивна освіта та навчальні програми* повинні включати індивідуальний навчальний план: діти, які через війну втратили можливість відвідувати школу або мають проблеми з адаптацією в навчальному середовищі, потребують індивідуальних програм освіти. Такі плани повинні враховувати як емоційний стан дитини, так і можливі когнітивні проблеми, що виникли через стрес або травму; *підтримку інклюзивних шкіл*: освітні заклади повинні бути підготовлені до роботи з дітьми, які пережили травматичні події. Це передбачає наявність кваліфікованих психологів, соціальних педагогів та навчальних програм, що враховують індивідуальні потреби кожної дитини.

4. *Групові та колективні терапевтичні заняття* повинні включати групову психотерапію й інтеграцію у місцеві громади. *Групова психотерапія* – це колективні заняття допомагають дітям відчувати підтримку інших, що зазнали подібних труднощів. Це дозволяє зменшити відчуття ізоляції та сприяє розвитку навичок соціалізації. Групові терапії можуть включати обговорення травматичного досвіду, арт-терапію, спільні ігри та творчі заходи. *Інтеграція у*

місцеві громади уособлює в собі те, що діти можуть брати участь у громадських ініціативах, волонтерських програмах або культурних подіях, що сприяє їхній соціальній адаптації та розвитку почуття приналежності до громади.

5. *Робота з родиною* заключатиметься в *психосоціальній підтримці родини* (важливо працювати не тільки з дитиною, але й з її родиною. Батьки або опікуни також можуть бути травмованими або мати труднощі у підтримці дитини, тому для них необхідно розробляти спеціальні освітні та психологічні програми) та *навчанні батьків* (батьків варто навчати технік підтримки дитини в процесі відновлення, це може включати навички активного слухання, позитивного підкріплення та розпізнавання ознак стресу у дітей).

6. *Довгострокова підтримка та моніторинг* повинна включати довготривалу соціально-психологічну підтримку та регулярний моніторинг процесу. *Довготривала психологічна підтримка* заключатиметься в тому, що діти, які зазнали травми через війну, можуть потребувати підтримки протягом багатьох років після закінчення бойових дій. ПТСР та інші психологічні розлади можуть проявлятися через тривалий час, тому важливо забезпечити можливість довготривалої терапії. Програми соціального відновлення повинні включати *регулярний моніторинг психологічного та фізичного стану дітей*. Це дозволить вчасно коригувати план лікування або соціальної інтеграції залежно від потреб дитини.

7. *Програми реінтеграції для підлітків* включатимуть *професійну орієнтацію та підготовку* (для старших дітей та підлітків важливо розробляти програми професійної підготовки, які допоможуть їм визначитися з майбутньою професією та сприятимуть успішній інтеграції у доросле життя. Це може включати тренінги з різних професій, підтримку у виборі кар'єри та стажування) та *соціальну адаптацію у молодіжні середовища* (важливо сприяти соціальній адаптації підлітків через участь у молодіжних організаціях, спортивних секціях та інших формах активного дозвілля. Це дозволить їм розвивати соціальні зв'язки та почуття нормального життя).

Хоча є багато зусиль, спрямованих на допомогу дітям, які постраждали від війни, існує ряд викликів: *недостатність ресурсів* (багато реабілітаційних програм недофінансовані, особливо в умовах тривалої війни); *нерівний доступ до послуг* (діти з віддалених регіонів або з малозабезпечених сімей часто мають обмежений доступ до необхідних послуг); *травматизація суспільства* (соціальне середовище, яке саме перебуває в кризі, може негативно впливати на процес відновлення дитини).

Висновки. Таким чином, ефективна реабілітація має включати психологічну, медичну та соціальну підтримку, зокрема інтеграцію дітей у суспільство та відновлення їхньої навчальної діяльності. Важливо також створювати спеціалізовані програми, які враховують індивідуальні потреби кожної дитини та забезпечують довготривалу підтримку на шляху до повного відновлення. Створення спеціалізованих програм для соціального відновлення дітей, які зазнали травми через війну, є надзвичайно важливим завданням. Такі програми повинні бути адаптовані до індивідуальних потреб кожної дитини,

включати персоналізовану психологічну підтримку, медичну реабілітацію, освітні ініціативи та довготривалу підтримку з боку сім'ї та громади. Інтеграція таких підходів дозволить забезпечити повноцінне соціальне відновлення дітей, які пережили війну, та сприятиме їх успішній соціалізації й розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.- Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlyvkvok_ok.pdf.
2. Жданович Ю.М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>. – Назва з титул.екрану.
3. Робота з травмами війни. Український досвід : матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28–31 березня 2018 р.) / [за наук. ред. Л. А. Найдьоновой, О. Л. Вознесенської, В. В. Савінова]. – К. : Золоті ворота, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711685/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%20%D0%B7%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D0%BC%D0%B0%D1%82.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.-03.2018.pdf>
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч.2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А.В. Аносова, О.В. Безпалько, Т.П. Цюман та ін. / За заг.ред.: Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. К.: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.
5. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. – Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. –С. 80-81.
6. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків: ХНПУ, 2017р. 28с.

Науковий керівник кандидатка філософських наук, доцентка Поліщук І.Є.

УДК 314.151.3-054.73

Маломан І.С.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТОВАНІСТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті розглянуто проблеми та процес психологічної адаптації вимушено переміщених осіб до нового середовища. З огляду на зростання кількості ВПО в Україні, можна говорити про формування нової соціальної групи, яка змінює структуру українського суспільства. Тому питання психологічної адаптації ВПО набуває особливого значення для сучасної психологічної науки.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, адаптація, інтеграція

The article examines the issues and process of psychological adaptation of internally displaced persons (IDPs) to a new environment. Given the increasing number of IDPs in Ukraine, it is possible to speak of the formation of a new social group that is changing the structure of Ukrainian society. Therefore, the issue of psychological adaptation of IDPs is of particular importance for modern psychological science.

Keywords: internally displaced persons, adaptation, integration

Постановка проблеми. Наше суспільство зіткнулося з кризою, спричиненою широкомасштабним вторгненням. Конфлікт, що охопив значну частину країни, розділив населення, змусивши мільйони родин шукати притулку. Внутрішньо переміщені особи тривалий час перебувають у стресових умовах. Це призводить до хронічної психічної напруги, яка може спричинити проблеми з адаптацією, особливо коли люди не можуть реалізувати свої цінності та прагнення. Ключовими викликами для ВПО є емоційна нестабільність та необхідність пристосуватися до нового середовища. Вимушене переселення створює для українців низку проблем, що впливають як на фізичне, так і на психологічне здоров'я. Це, у свою чергу, може призвести до серйозних порушень ментального здоров'я.

Мета статті—здійснення теоретичного аналізу проблем з якими стискаються внутрішньо переміщені особи та виявити шляхи інтеграції у нові громади.

Виклад основного матеріалу. Нагальна потреба в глибокому дослідженні психологічних факторів, що впливають на пристосування переселенців до нових умов життя, зумовлена подіями, які і надалі відбуваються у нашій країні. Вимушене переселення, як явище спричинене небезпечними обставинами вимагає набагато більше зусиль у пристосуванні. Це питання стало надзвичайно актуальним сьогодні, коли значна частина населення опинилися у статусі ВПО, а фахівці виявилися неготовими до роботи з такою кількістю людей.

Ключові проблеми, з якими зіштовхуються внутрішньо переміщені особи —це обмежені можливості працевлаштування, матеріальні проблеми, труднощі з професійною перекваліфікацією, проблеми в сфері охорони здоров'я, недостатня психологічна підтримка. Ці фактори створюють комплексний виклик для адаптації та інтеграції переміщених осіб у нових громадах, тому це актуальне питання намагаються вирішити багато вчених.

Так, В. Вишньовский у своєму дослідженні вказує, що у межах соціокультурного підходу адаптація розглядається як момент подолання стану шоку від зміни соціального оточення та пошуку ідентичності у приймаючих громадах, співіснування яких може відбуватися через асиміляцію та мультикультуралізм, що в свою чергу залежить від різноманітності поглядів між ВПО та приймаючими громадами [2].

М. Нестеренко у своїй праці наголошує на тому процес адаптації, відомий як акультурація, часто супроводжується стресом, незадоволенням базових потреб та зіткненням звичних і нових культурних норм, що призводить до «культурного шоку». Ключову роль у цьому процесі відіграють стратегії подолання стресу (копінг-стратегії), які допомагають впоратися зі складними ситуаціями та зберегти психічне здоров'я під час акультурації. Успішна адаптація залежить від здатності переселенців активізувати свої позитивні особистісні ресурси, мінімізувати негативні аспекти та знайти сенс у нових життєвих обставинах[4].

Згідно з дослідженням В. Антонюка, внутрішньо переміщені особи в Україні зіткнулися з широким спектром проблем внаслідок збройного конфлікту. Ці труднощі охоплюють різні сфери життя. Організаційні питання (складнощі з евакуацією з небезпечних зон, пошуком тимчасового житла, працевлаштуванням, забезпеченням освіти дітей та доступом до медичних послуг), бюрократичні перешкоди (проблеми з оформленням особистих документів, підтвердженням громадянства та реєстрацією за новим місцем проживання), економічні втрати (втрата нерухомості, роботи та стабільного доходу, додаткові витрати на переїзд та облаштування на новому місці), соціальні зміни (незвичного оточення, розрив зв'язків з родичами та друзями, які залишилися на окупованих територіях), логістичні труднощі (необхідність відвідувати непідконтрольні території для зустрічей з близькими та догляду за майном, що ускладняється високими транспортними витратами) та соціально-економічні наслідки (посилення соціальної нерівності, зростання безробіття, зниження доходів та послаблення системи соціального захисту, що особливо гостро відчувають ВПО [1].

Переселенці пов'язують душевний стан сорому з певними особистісними проблемами та труднощами, з якими вони зіштовхнулися. Відсутність елементарних речей змушує їх просити житло, речі, засоби гігієни. Вони відчувають, ніби не належать собі, повністю залежать від інших людей. Багато переселенців порівнюють себе з безпритульними, які не мають у суспільстві жодних прав. Науковці Я. Юрків та Д. Луканов вказують, що примусове переселення має серйозні наслідки для вимушених переселенців. Їхнє фізичне та психічне здоров'я зазнає негативного впливу, що проявляється у виникненні фобій, енурезу у дітей та невротичних симптомів у дорослих. Крім того, часто загострюються хронічні захворювання. Багато внутрішньо переміщених осіб демонструють ознаки посттравматичного стресового розладу, включаючи підвищену агресивність та етнічну нетерпимість. Додатковою проблемою для вимушених переселенців є криза соціальної ідентичності – різкі зміни у сприйнятті себе та свого місця в житті [7].

Серед внутрішньо переміщених осіб науковці виокремлюють дві особливо вразливі підгрупи, для яких процес адаптації виявляється надзвичайно складним. Йдеться про дітей та літніх людей. Ці категорії потребують особливої уваги та підтримки через їхню підвищену чутливість до змін та обмежені можливості самотійно впоратися з викликами переселення. І.

Трубавіна виділяє широкий спектр специфічних проблем, з якими стикаються діти ВПО. Серед основних емоційних та психологічних наслідків можна виділити: підвищений рівень страхів та стресу, прояви агресії та гніву, відчуття суму та невираженого болю, почуття незахищеності та безпорадності, тривога щодо майбутнього, страх перед змінами, песимістичні очікування, занижена самооцінка, почуття провини. Діти часто стикаються з труднощами у висловленні власних думок та самовираженні. Спостерігаються конфлікти з місцевими дітьми, а також тенденція до відчуження та ізоляції [6].

У своєму дослідженні Н. Голова відзначає що у людей похилого віку відчуття самотності, втрата звичних соціальних зв'язків та почуття незахищеності в новому оточенні призводять до підвищеної підозрілості та настороженості цієї вразливої категорії [3].

З огляду на розмаїття викликів, з якими постійно зіштовхуються внутрішньо переміщені особи, постає нагальна потреба у розробці ефективних стратегій для покращення якості життя цієї значної частини нашого суспільства. Необхідно знайти комплексні рішення, які допоможуть полегшити тягар проблем, що лягає на плечі ВПО, та сприятимуть їхній успішній інтеграції та адаптації в нових умовах. За спостереженнями В. Антонюка ключовими інструментами інтеграції мають стати: активна політика зайнятості, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, стимулювання підприємництва, забезпечення стабільного зростання доходів [1].

В. Рижакова відзначає, що успішність адаптації внутрішньо переміщених осіб також залежить від обраної ними стратегії: активна (передбачає активне залучення до процесу та цілеспрямовану трансформацію власного життя) та пасивна (характеризується позицією стороннього спостерігача щодо змін, що відбуваються) [5].

Висновки. Внутрішньо переміщені особи зазнали значних втрат як у матеріальному, так і в соціальному плані. Їхні життєві перспективи зруйновано, а соціальні зв'язки порушено. ВПО опинилися в надзвичайно вразливому становищі, стикаючись з численними матеріальними, соціальними та психологічними труднощами через вимушене переселення. Зважаючи на масштаби руйнувань та наслідків конфлікту, повернення ВПО до попередніх місць проживання може тривати десятиліттями. Вразливість цієї групи вимагає ретельного планування заходів з їх інтеграції. ВПО можуть як збагатити приймаючі громади своїм людським та підприємницьким потенціалом, так і створити додаткове навантаження на місцеву інфраструктуру та соціальну сферу. Для максимізації позитивного впливу та мінімізації негативних наслідків необхідні ретельне планування та ефективна інтеграційна політика. Таким чином, проблема облаштування життя вимушених переселенців стає довготривалою і потребує комплексного системного підходу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк В.П. Вплив внутрішньо переміщених осіб на розвиток територіальних громад: проблеми та перспективи. *Вісник економічної науки України*, 2, 2016. С.8-13.

2. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. Збірник тез Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», 21-22 квітня. Т. : ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 3–5.
3. Голова Н.І. Забезпечення сприятливої адаптації осіб похилого віку до нових умов соціалізації. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 4. С.19–22.
4. Нестеренко М. О. Роль особистісних ресурсів у адаптації вимушених переселенців до нових умов життя. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: історія та педагогіка»*. 2021. № 1(01). С. 200-202.
5. Рижаківа В. І. Психологічні особливості процесу адаптації вимушено переселених осіб до нового середовища проживання. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 квітня 2022 року); Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. С. 124-127.
6. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С.434–446
7. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов. *Науковий вісник Ужгородського університету серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2021. Вип. 1 (48). С. 469-472.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

УДК [159.942.5:355.087.2]:615.851

Міндабасва Н.В.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВОЛОНТЕРІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Статтю присвячено дослідженню емоційного стану волонтерів в умовах війни; розглянуто причини та наслідки вигорання.

Ключові слова: волонтерська діяльність, воєнний стан емоційне вигорання, внутрішні та зовнішні фактори.

The article is devoted to the study of the emotional state of volunteers in the conditions of war; the causes and consequences of burnout are considered.

Key words: volunteering, martial law, emotional burnout, internal and external factors.

Сьогодення принесло Україні нові виклики, вимагаючи від нас мобілізації всіх сил та ресурсів, пошуку в собі мужності та терпіння.

З початком бойових дій на території України певна частка громадян України взяли на себе відповідальність підтримувати Збройні Сили України, місцеві підрозділи територіальної оборони свого населеного пункту, а також надавати допомогу тим, хто залишився у зонах активних бойових дій. Люди в усіх куточках країни об'єднані ідеєю Перемоги, спираються один на одного в

бажанні бачити в майбутньому країну міцною та незалежною. Багато людей в державі та за кордоном сьогодні об'єднані ще в один потужний фронт - волонтерський.

Волонтерство сприяє особистісній самореалізації, особистісному зростанню, самовдосконаленню, успішній інтеграції в суспільство, допомагає здобувати навички взаємодії та підтримки, а також має важливе суспільне значення. Проблема емоційного вигорання волонтерів набуває особливої актуальності, враховуючи поточну ситуацію в Україні, коли значна кількість громадян активно залучені до волонтерської діяльності, а тривалість кризи залишається невизначеною. Волонтерство, хоч і є важливою та благородною діяльністю, вимагає значної самовіддачі: витрати часу, фізичних зусиль, а також інтелектуальних та емоційних ресурсів.

Постійне навантаження може призвести до відчуття виснаження, яке з часом переростає в емоційне вигорання і знижує здатність волонтерів ефективно виконувати свої обов'язки. Це, в свою чергу, може призвести до їхньої дезадаптації, що створює загрозу не тільки для їхнього особистого здоров'я, але й для сталості волонтерських ініціатив загалом. Тому важливо розробляти стратегії підтримки волонтерів, щоб забезпечити їхню емоційну стійкість та запобігти вигоранню.

Що стосується дослідження волонтерського руху в Україні та різних проблемних питань, пов'язаних із волонтерством, то даному питанню було присвячено роботи О. Беспалько, Р. Вайнола, І. Ільїн, А. Капська, Г. Крапівіна, Г. Лактіонова, Н. Маркова [1], В. Петрович, С. Савченко, С. Харченко, І. Юрченко та інші.

З початку війни почали з'являтися окремі дослідження про вплив волонтерської діяльності на ментальне здоров'я, але їх ще недостатньо.

Особливого значення набуло волонтерство в Україні на початку війни у 2014 р. та яскраво виявилось під час повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р.

В умовах збройного конфлікту в Україні волонтерська діяльність зазнає значних фізичних, психологічних та емоційних навантажень, часто супроводжується зміною звичного способу життя та, у деяких випадках, пов'язана з реальними ризиками для життя.

Внаслідок постійного впливу стресу та напруженості, волонтери стикаються з підвищеним ризиком розвитку синдрому «професійного вигорання». Це явище включає не лише емоційне виснаження, але й втрату мотивації, зниження рівня ефективності та загальну психологічну нестабільність, що може призвести до дезадаптації. Таким чином, вивчення синдрому емоційного вигорання серед волонтерів є критично важливим завданням, адже це дозволяє своєчасно визначити ознаки дестабілізації психічного стану та вжити заходів для їхнього попередження. Розуміння психологічних механізмів вигорання може стати основою для розробки програм підтримки волонтерів, збереження їхнього психічного здоров'я та забезпечення тривалої й ефективної діяльності.

«Емоційне вигорання – особлива форма професійної дезадаптації людини, що призводить до зниження якості роботи, втрати інтересу до неї і навіть до зміни роду діяльності. Воно є причиною порушень фізичного і психічного здоров'я. Даний психологічний конструкт включає в себе тривалу відповідь на стрес-фактори, пов'язані із діяльністю».

Визначення ВООЗ описує емоційне вигорання як стресову реакцію на робоче та емоційне навантаження, пов'язане з інтенсивним ритмом життя, трудовими та соціальними відносинами. За оцінками фахівців, емоційне вигорання визнане проблемою, що потребує спеціалізованої допомоги, і тому включене в психіатричні словники. Синдром емоційного вигорання є складним психоемоційним станом, що виявляється через фізичне, емоційне та мотиваційне виснаження, яке, своєю чергою, зумовлює зниження продуктивності, постійну втому, труднощі зі сном та підвищену вразливість до різних соматичних захворювань.

У прагненні впоратися з емоційним напруженням, деякі люди можуть вдаватися до вживання алкоголю чи інших психоактивних речовин для тимчасового зняття стресу, що, врешті-решт, створює ризик розвитку фізичної та психологічної залежності. Занурення у стан постійного виснаження часто супроводжується почуттям безвиході та відчаю, що значно підвищує ймовірність суїцидальних думок або дій. Таким чином, емоційне вигорання є небезпечним не лише через свій вплив на загальний стан здоров'я, а й через можливі тяжкі наслідки для життя особи, що робить його одним із критичних аспектів, який потребує особливої уваги під час розробки програм підтримки та профілактики для людей, які знаходяться під постійним стресовим впливом.

Існує багато причин емоційного вигорання серед волонтерів. Слід пам'ятати, що волонтери, як правило, не мають спеціальної освіти, яка могла б полегшити виконання їхніх завдань. Часто вони проходять лише базову підготовку або взагалі діють без неї, спираючись на власні емоції та переконання. Волонтерська діяльність зазвичай не має чітких професійних меж чи фіксованого графіка, що сприяє накопиченню втоми та емоційної напруги.

Аналізуючи основні причини емоційного вигорання, можна дійти висновку, що всі вони взаємопов'язані з високим рівнем емоційного та психологічного навантаження на особу:

- тісний емоційний контакт із тими, кому надається допомога часто призводить до емоційного виснаження, оскільки волонтери та соціальні працівники глибоко залучені у проблеми інших людей, що може викликати почуття перенасиченості чужими емоціями.

- многозадачність і виконання багатьох соціальних ролей створюють постійну напругу через необхідність одночасно вирішувати кілька різних завдань. це потребує великої кількості енергії та здатності швидко адаптуватися, що може виснажувати внутрішні ресурси.

- надвисокий рівень відповідальності спричиняє стрес, оскільки людина відчуває тиск через необхідність приймати рішення, що можуть

впливати на життя інших, підвищуючи ризик помилок і відчуття невідповідності.

- висока комунікативна активність виснажує, адже постійна взаємодія з великою кількістю людей потребує емоційних ресурсів, що з часом зменшуються, призводячи до втоми.

- складність у розподілі часу та внутрішніх ресурсів підсилює відчуття втрати контролю над ситуацією, що сприяє емоційному вигоранню. неможливість знайти баланс між роботою, відпочинком і особистим життям може призводити до хронічної втоми та виснаження.

Усі ці фактори разом створюють умови для розвитку емоційного вигорання, і, щоб його уникнути, важливо вчасно розпізнавати сигнали втоми та організовувати підтримку для людей, залучених до інтенсивної емоційної роботи.

Внутрішні причини емоційного вигорання є надзвичайно важливими для розуміння й усунення цього явища. Вони можуть включати в себе риси характеру та темпераменту, такі як перфекціонізм, схильність до самокритики, високі очікування щодо власної ефективності та прагнення завжди відповідати стандартам.

Крім того, звички та ставлення до життя і професійної діяльності, як-от трудоголізм, надмірна відповідальність, ігнорування особистих потреб, також суттєво впливають на схильність до емоційного вигорання. Хоча ці фактори можуть здаватися незмінними, у разі наявності усвідомленого підходу і бажання, багато з них можна скорегувати, що дозволить уникнути або зменшити вплив вигорання:

- закритість і труднощі з вираженням негативних емоцій призводять до їхнього накопичення, що сприяє постійному емоційному напруженню. якщо людина не знаходить способів для безпечного емоційного "вивільнення", це створює хронічний стрес і психологічний дискомфорт;

- висока самокритичність, невпевненість у собі та низька самооцінка роблять людину більш вразливою до негативних зовнішніх факторів. постійне невдоволення собою і своїми діями веде до емоційного виснаження, підвищеної чутливості до стресу та зниження життєвого тону;

- слабкі комунікативні навички ускладнюють взаємодію з іншими, зокрема в стресових ситуаціях або під час конфліктів. неможливість ефективно вирішувати проблеми через спілкування створює додатковий стрес і напруження;

- внутрішні конфлікти (наприклад, невідповідність між роботою і особистими цінностями) формують емоційний розлад. коли людина змушена виконувати завдання, що суперечать її переконанням або бажанням, це викликає внутрішнє протиріччя, яке сприяє вигоранню;

- загальний песимізм і схильність до негативного мислення роблять людину більш вразливою до стресу. звичка бачити негативні аспекти у собі, інших та обставинах позбавляє можливості помічати позитивні зміни й досягнення, що підсилює емоційне виснаження.

Таким чином, емоційне вигорання може бути результатом не лише зовнішніх факторів, але й внутрішніх установок, усвідомлення цих причин дає можливість розпочати роботу над зміною деструктивних звичок, що допоможе зменшити рівень стресу та запобігти емоційному виснаженню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маркова М. В., Глаголич С. Ю., Особливості емоційного вигорання та його роль в структурі дезадаптації волонтерів, діяльність яких пов'язана з забезпеченням військових в зоні АТО. URL: https://www.researchgate.net/publication/324988056_OSOBLIVOSTI_EMOCIJNOGO_VIGORANNA_TA_JOGO_ROL_V_STRUKTURI_DEZADAPTACII_VOLONTERIV_DIALNIST_AK_IH_POV'AZANA_Z_ZABEZPECENNAM_VIJSKOVIH_V_ZONI_ATO
2. Сайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/profesijne-vigorannja---javische-a-ne-hvoroba-scho-naspravdi-zatverdili-v-mkh-11>
3. Стаднюк Л. А. Синдром емоційного вигорання: фактори, що сприяють його виникненню і попередженню / Л. А. Стаднюк, О. В. Давидович, В. Ю. Приходько, М. В. Олійник, М. І. Ширяева // Вісник наукових досліджень, 2017. № 1. С. 145-149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vndt_2017_1_35.

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

УДК 316.45:364-36.62(100)

Морква Л.В.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУП САМОПОМОГИ

У статті висвітлюється закордонний досвід організації груп самопомоги у США, Великій Британії, Німеччині та Швеції, а також аналіз можливостей його адаптації в українському соціальному контексті.

Ключові слова: самопомога, соціальна робота, групи підтримки, психологічна допомога.

The article highlights the foreign experience of organizing self-help groups in the USA, Great Britain, Germany and Sweden, as well as an analysis of the possibilities of its adaptation in the Ukrainian social context.

Keywords: self-help, social work, support groups, psychological help.

У сучасному світі групи самопомоги стають все більш важливим інструментом соціальної підтримки для людей, які зіштовхуються з різними життєвими труднощами. Такі групи створюються, щоб забезпечити емоційну та практичну допомогу тим, хто переживає складні ситуації, як-от хронічні хвороби, залежності, втрату близьких чи соціальні кризи.

Досвід багатьох країн демонструє успішну роботу цих груп, що робить вивчення їхнього закордонного досвіду актуальним для впровадження в

Україні. Особливо це стосується країн із розвиненими системами соціального захисту, як-от США, Велика Британія, Німеччина та Швеція.

У міжнародній літературі питання організації груп самодопомоги розглядається з різних точок зору.

Роботи закордонних науковців Дж. Робертс [1] та М. Мейсон [2] розглядають самодопомогу як невід'ємний елемент системи охорони здоров'я та соціальної підтримки.

В Україні питання організації груп самодопомоги висвітлюється в дослідженнях О. Ситника [4] та О. Батракова [5], а також наявні окремі дослідження, котрі було проведено в межах різних проєктів, підтримуваних міжнародними організаціями, свідчать про ефективність цих груп у зміцненні соціального згуртування та допомоги переселенцям [6].

Групи самодопомоги в США є важливою складовою системи соціальних послуг, функціонуючи переважно на громадських засадах. Високий рівень залученості громадськості до їх організації та підтримки є ключовою особливістю. Історично, ще у XIX столітті в країні з'явилися численні братства, які забезпечували взаємну допомогу своїм членам, що заклало основу для сучасних моделей самодопомоги.

Держава не втручається в діяльність таких груп, що дозволяє їм функціонувати незалежно та адаптуватися до потреб громади. Однак вони отримують фінансову та організаційну підтримку від благодійних організацій і приватних фондів, що дає можливість розвивати різноманітні програми допомоги, спрямовані на різні категорії населення, зокрема людей із хронічними захворюваннями, залежностями або іншими соціальними проблемами [11].

Американська модель груп самодопомоги має кілька переваг. По-перше, незалежність від державного регулювання дозволяє їм бути більш гнучкими й швидко реагувати на нові виклики, що виникають у суспільстві. По-друге, високий рівень громадянської активності сприяє укріпленню соціальної взаємодії, довіри та солідарності серед членів громади. Водночас, відсутність державного регулювання може створювати нерівномірний доступ до послуг таких груп у різних регіонах або серед певних соціальних груп, оскільки їхня діяльність значною мірою залежить від зовнішньої фінансової підтримки [2].

У Великій Британії групи самодопомоги міцно інтегровані в систему охорони здоров'я та соціального захисту, що робить їх ефективним інструментом підтримки. Історично перші об'єднання такого типу, відомі як «дружні товариства», з'явилися ще на початку 19 століття. Ці товариства створювали спільні фонди для взаємної допомоги у випадку хвороби або смерті, що стало основою для подальшого розвитку груп самодопомоги.

Сьогодні Національна служба охорони здоров'я активно сприяє роботі цих груп, надаючи необхідні ресурси для їх функціонування. Важливою особливістю британської моделі є те, що групи самодопомоги часто співпрацюють з медичними закладами, допомагаючи пацієнтам у післяопераційній реабілітації або у боротьбі з хронічними хворобами. Така

модель демонструє свою ефективність завдяки активній ролі держави та партнерству з громадськими організаціями, що забезпечує більш комплексний підхід до підтримки населення.

Аналізуючи британський підхід, можна зазначити, що успіх груп самопомоги тут ґрунтується на системній підтримці з боку держави та налагодженій взаємодії з медичними установами, що дозволяє не тільки ефективніше допомагати пацієнтам, але й сприяти їхній соціальній адаптації та реабілітації [4].

У Німеччині групи самопомоги регулюються законодавством, і їх діяльність фінансується через систему медичного страхування. Це дає можливість групам отримувати необхідні ресурси для забезпечення якісної роботи. Державна підтримка дозволяє фінансувати як консультаційні послуги, так і організацію зустрічей.

Важливим елементом є взаємодія з професіоналами – психологами та соціальними працівниками, що забезпечує комплексну допомогу учасникам груп. Така модель дозволяє ефективно інтегрувати групи самопомоги у загальну систему соціальної підтримки. Наприклад одна із методик психологічної підтримки - це арт-терапія та когнітивно-поведінкова терапія, яка дуже ефективна у роботі з ВПО. Такі методики у Німеччині використовуються для реабілітації сирійських біженців [6, с.314-320].

Швеція використовує одну з найуспішніших моделей організації груп самопомоги, спрямованих на надання всебічної соціальної підтримки. Особливістю цієї моделі є значна роль самоврядування: групи функціонують на основі горизонтальної взаємодії, де всі учасники мають рівні права та відповідальність.

Держава надає фінансову підтримку через спеціальні фонди, але не втручається в організаційні процеси, що сприяє розвитку громадської активності та створює умови для самоорганізації.

Швеція вирізняється інноваційним підходом до організації груп для біженців та мігрантів, акцентуючи увагу на їх соціальній інтеграції та подоланні культурних бар'єрів. Групи самопомоги сприяють адаптації нових жителів до шведського суспільства, допомагають вивчати мову та надають підтримку у вирішенні правових, соціальних та культурних питань [3].

Кожна країна має власні особливості функціонування таких груп самопомоги: від громадських ініціатив у США до тісної співпраці з державними структурами у Великій Британії та Німеччині.

Для України важливо адаптувати цей досвід з урахуванням місцевих реалій та специфіки соціальної роботи. Перспективним напрямом є розвиток громадських ініціатив і їх інтеграція в загальнодержавну систему соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батракова О.П. Групи взаємодопомоги як ресурс підвищення ефективності. , 2019.
2. Безлюдна В. В. Система соціальної роботи з сім'єю в США. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна

- педагогіка. Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2012. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1177/1/Avtoref_systema.pdf
3. Капська А.Й., Завацька Л.М., Грищенко С.В. Технології К20 соціальної роботи в зарубіжних країнах. Навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 248 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/439611.pdf
 4. Кубіцький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. – 3-тє вид. доп. і перероб. К.: Міленіум, 2015. 300 с. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/03/%D0%9A%D1%83%D0%B1%D1%96%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A2%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%B2%D0%97%D0%9A_2015.pdf
 5. Мейсон М. Громадські ініціативи в системі охорони здоров'я Великої Британії. – Лондон: Palgrave Macmillan, 2019.
 6. Полехіна В. Роль сімейної політики Німеччини у здійсненні соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Проблеми підготовки сучасного вчителя. № 9 (Ч. 2), 2014, с.314-320. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2014/9_2/43.pdf
 7. Посібник для менеджерів, організаторів і фасилітаторів ГСД «Групи самопомоги: теорія і практика». URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/hrupy-samodopomohy-teoriya-i-praktyka>
 8. Робертс Дж. Підтримка у кризових ситуаціях: роль груп самопомоги. – Нью-Йорк: Oxford University Press, 2020.
 9. Сайт Національної служби охорони здоров'я Великої Британії. URL: www.nhs.uk.
 10. Ситнік О.В. Групи взаємодопомоги- як іноваційна технологія соціальної роботи, 2016
 11. Ширмер Я. Соціальна допомога в США. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2010/12/SA_In_USA_UKR.pdf
 12. "Mental Health of Refugees: An Examination of Support Mechanisms and Peer Interventions" [Schweitzer, R., 2018]. URL: (MDPI) (Global J. Comm. Psych. Practice)

Науковий керівник кандидатка соціологічних наук Черкашина Т.О.

УДК [37.091.214:51/53]:314.151.3(477:437.6)

Морква Ю.Г.

ОПИС АВТОРСЬКОЇ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЧЧИНІ «КУРС МАТЕМАТИКИ ТА ФІЗИКИ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ» У РАМКАХ ПРОЄКТУ «УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ»

Стаття присвячена аналізу особливостей соціальної роботи із дітьми вимушених переселенців з України у Словаччині; окреслено проблеми навчання двома програмами одночасно різними мовами; визначено завдання адаптації до освітніх умов країни перебування шляхом реалізації авторської програми, до якої залучені фахівці соціальної сфери.

Ключові слова: *переміщена особа, навчання дітей, соціальна адаптація.*

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of social work with children of forced migrants from Ukraine in Slovakia; the problems of learning two programs simultaneously in different languages are outlined; the task of adaptation

to the educational conditions of the host country through the implementation of the author's program, in which specialists of the social sphere are involved, is defined.

Key words: *displaced person, education of children, social adaptation.*

Постановка проблеми. Після повномасштабного вторгнення ворога від 24 лютого 2022 року громадяни України почали вимушено покидати власні домівки через небезпеку обстрілів та руйнування житла. Діти, які виїхали з України через війну і розпочали навчання у Словаччині, стикаються з кількома серйозними викликами:

1. *Мовний бар'єр:* українським дітям важко адаптуватися до нових умов навчання, оскільки навчання в школах Європи проводиться місцевою мовою. Словацька мова є незнайомою для українських учнів, а навчання нею ускладнює засвоєння матеріалу. Це особливо важко для дітей, які не мають досвіду вивчення іноземних мов. Для багатьох учнів це стає серйозною перешкодою в опануванні навчального матеріалу та успішному засвоєнні знань. Окрім того, мовне навантаження ще більше ускладнюється, оскільки вони одночасно вивчають матеріали української програми онлайн українською мовою [1].

2. *Різні навчальні програми:* українська та словацька системи освіти мають свої особливості, різні підходи до предметів, інші теми, методи викладання та навіть різний темп навчання, та різну систему оцінювання. Учні можуть відчувати плутанину через розбіжності у змісті програм, що призводить до перевантаження.

3. *Подвійне навантаження:* навчання одразу за двома програмами (словацькою та українською) створює додатковий психологічний тиск. Учні змушені виконувати вдвічі більше завдань, що може призвести до емоційного та фізичного вигорання. Вивчення двох програм одночасно значно підвищує навчальне навантаження. Українські діти повинні встигати не тільки засвоїти програму іноземної школи, але й продовжувати навчання за українською програмою. Це часто призводить до втрати мотивації, стресу та навіть відмови від українського навчання, якщо не знаходиться ефективна підтримка [4].

4. *Адаптація та соціалізація:* нове культурне середовище та вимушене переміщення створюють додаткові труднощі в адаптації. Учням важко знайти друзів та інтегруватися в новий колектив, коли вони одночасно намагаються зберегти зв'язок зі своєю рідною школою та культурою.

5. *Емоційний стрес:* війна, зміна місця проживання та постійне перемикавання між двома освітніми системами можуть спричинити тривожність, стрес та зниження мотивації до навчання.

6. *Брак підтримки:* батьки та вчителі не завжди можуть надати необхідну підтримку в такій ситуації, оскільки їм самим важко впоратися з наслідками війни, інтеграції та новими умовами.

Описана ситуація вимагає великої емоційної стійкості від учнів, а також підтримки з боку родини, вчителів і психологів, щоб мінімізувати стрес і допомогти їм впоратися з викликами. Їхні батьки вимушені «долати велику кількість проблем, пов'язаних з міграцією: втрата особистого житла та майна,

проблеми із втратою роботи та пошуком нового місця працевлаштування, проблема повної відсутності умов для навчання та першочергового задоволення необхідних для життя потреб, відсутність фінансового забезпечення, проблеми влаштування дітей до закладів освіти через переповнення, проблеми із втратою або знищенням через обстріли документів та багато інших супутніх проблем» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень, що стосуються проблем допомоги українським дітям, які навчаються за кордоном одночасно за двома програмами (закордонною та українською онлайн) та двома мовами одночасно, не так багато і вони носять фрагментарний характер. Для нашої роботи значення мали публікації таких освітніх експертів, як Л. Гриневич та С. Ващенко.

Постановка завдання. Об'єктом нашого наукового інтересу виступає дослідження особливостей соціальної роботи саме із дітьми внутрішньо переміщених осіб, які навчаються за кордоном одночасно за двома програмами (закордонною та українською онлайн) та двома мовами одночасно, опис апробованої авторської програми соціальної адаптації українських дітей у Словаччині «Курс математики та фізики для школярів» у рамках проекту «Український Дім».

Виклад основного матеріалу. Оскільки словацьке навчання точним наукам за програмою відстає від українського мінімум на 1 рік, а через труднощі з мовою наших учнів відправляли вчитися до класів ще на рік менше. Батьки стали помічати, що під час навчання онлайн в Україні діти не встигали засвоювати українську програму, а на офлайн уроках у словацькій школі нудьгували і втрачали мотивацію. Для вирішення проблеми навчання українських дітей за кордоном, які одночасно навчаються за словацькою та українською програмами на двох мовах, ми застосували кілька стратегій, що допомагають зменшити навантаження і покращити навчальний процес [2].

Авторська програма соціальної адаптації українських дітей у Словаччині «Курс математики та фізики для школярів» у рамках проекту «Український Дім» спрямована на соціальну реабілітацію дітей України, які виїхали з України через війну, опинились в незнайомих умовах і змушені навчатися в Словаччині. Програма адаптації запроваджена у словацькому місті Жиліна з лютого 2022 року (https://www.facebook.com/UAdomZA?locale=uk_UA).

Українська та словацька системи освіти мають свої особливості, різні підходи до предметів, інші теми, методи викладання та навіть різний темп навчання, та різну систему оцінювання. Але застосування комплексного підходу, що враховує мовні, культурні та освітні аспекти, у спільній діяльності мультидисциплінарної команди допомогло вирішити соціально-освітні проблеми, з якими стикнулись українські діти. Це дозволило забезпечити отримання якісної освіти як у країні перебування, так і у рамках української освітньої програми, що сприяло адаптації учнів. Складовими авторської програми стали наступні позиції.

1. *Індивідуальні навчальні плани.* Разом з батьками ми почали співпрацювати зі словацькими педагогами. Разом розпочали розробку

навчальних планів для дітей, які поєднують дві освітні системи. Ми намагались узгодити індивідуальні навчальні програми, щоб діти не нудьгували, частіше питати учнів, щоб вони могли краще соціалізуватись, та підтримати свій авторитет відмінними знаннями математики та фізики.

2. *Інтеграція мовної підтримки.* Разом із благодійниками та місцевою радою були організовані спеціальні курси для вивчення словацької мови та літні безкоштовні табори відпочинку разом із словаками, що допомогло швидше інтегруватися до нового середовища та легше опановувати програму місцевої школи. Це зменшило мовний бар'єр.

3. *Психологічна підтримка* – дуже велика проблема для наших учнів у словацьких школах – це булінг. Активна група батьків зробила групу, яка надавала дітям психологічну підтримку, зверталась до адміністрації шкіл, місцевої адміністрації, юристів. Також залучали шкільних психологів та організували групові консультації для дітей.

4. *Використання цифрових технологій.* Для ефективнішого поєднання двох програм ми використовували платформи дистанційного навчання, які допомагали учням з України брати участь у навчанні за українською програмою, не перериваючи навчальний процес у місцевій школі. Використання такої платформи як Zoom допомагало організувати якісну дистанційну освіту.

5. *Залучення освітніх фондів.* Завдяки громадському розголосу за допомогою програм місцевого телебачення, реклами на бігбордах, до нас звернулись міжнародні організації, які надають гранти та інші ресурси для допомоги дітям-мігрантам у сфері освіти. Це такі благодійники як «Evanjelická diakonia ECAV na Slovensku» та «CARITAS. Саме вони профінансували мовні курси, ноутбуки, навчальні матеріали, юридичну підтримку та інші програми.

Варто зазначити, що соціальна адаптація дітей та їх родин є актуальним завданням сучасного суспільства. Даний процес передбачає надання соціальних підтримки та супроводу для тих дітей, які пережили травматичні події чи важкі життєві обставини. Кінцевою метою цього є відновлення їхньої психологічної та соціальної функціональності. Тому наш проєкт у «Українському Домі» є важливим зразком супроводу та підтримки дітей та їх сімей у процесі соціальної адаптації.

По-перше, провідним аспектом виступає індивідуальний підхід до кожної дитини, оскільки вона має свою унікальну історію та потреби. Фахівці сфери соціальної реабілітації у своїй роботі повинні враховувати зазначені особливості для розробки індивідуальних планів підтримки для забезпечення дітям належної допомоги.

Другий аспект – це залучення родини до процесу адаптації. Сім'я як середовище, що відіграє важливу роль у житті дитини, має стати агентом змін, бо її підтримка є вирішальною для успішного процесу адаптації. Їй потрібно надавати необхідну інформацію, сприяти створенню безпечного та підтримувального середовища, навчати ефективним стратегіям спілкування з дитиною та її оточенням.

Третій аспект – це психологічна підтримка дітей. Травматичні події, які діти пережили, можуть стати причиною таких психічних реакцій, як посттравматичний стресовий розлад чи депресія. Фахівці, які працюють з такими дітьми (психологи і психотерапевти), покликані допомогти їм зрозуміти свої емоції та розвинути стратегії для подолання травматичних наслідків.

Четвертою складовою є освіта та професійна підготовка. Діти у складних життєвих обставинах цілком обґрунтовано можуть потребувати додаткових освітніх послуг і загалом підтримки у процесі навчання. Важливо надати їм можливість здобути освіту та розвинути навички, які допоможуть їм в майбутньому власному самостійному житті.

П'ятий аспект – підтримка у відновленні соціальних зв'язків і соціальна інтеграція. Переживання дітьми травматичних подій також може стати причиною відчуття себе маргіналізованими, відчуженими від оточуючого суспільства. Саме тому важлива діяльність зі створення умов для повноцінної інтеграції дітей, підтримки у відновленні соціальних зв'язків та сприянні участі у соціальних активностях.

Висновки. Соціальна адаптація дітей та їх сімей є складним і багатоаспектним процесом, що вимагає від суб'єктів соціальної роботи планування професійної діяльності на принципах індивідуального підходу заради реалізації програм психологічної підтримки, отримання освіти та соціальної інтеграції. Забезпечення сім'ям з дітьми умов для відновлення психологічного та соціального благополуччя є важливим для подальшого розвитку та побудови майбутнього після травматичних подій. Тож, враховуючи вищевикладені дані досвіду, ми вважаємо, що спілка «Український Дім» ефективно побудувала співпрацю фахівців різних сфер суспільного життя для соціально-освітньої адаптації юних громадян України, а це, у свою чергу, створює передумови для їхньої реінтеграції у рідній країні.

ЛІТЕРАУРА:

1. Корнієвич Л. «Неохоче і з байдужістю». Чому Україна втрачає дітей, які навчаються за кордоном. Сайт Liga Net. 16.01.24. URL: <https://www.liga.net/ua/society/articles/neokhoche-i-z-baiduzhistiu-chomu-ukraina-vtrachaie-ditei-iaki-navchaiutsia-za-kordonom>
2. Лепка Я. Мовний бар'єр та онлайн-навчання: з якими проблемами стикаються українські діти в Європі. Сайт 24 Закардон. 27 червня 2023. URL: https://zakordon.24tv.ua/problemi-ukrayinskih-ditey-shkolah-yevropi-naybilshe-turbuye_n2342455
3. Управління проблемами плюс (УП+): Індивідуальна психологічна допомога для дорослих у стані дістресу в громадах, що знаходяться під впливом несприятливих обставин. (загальна версія 1.0, що випробується у польових умовах). Женева, ВООЗ, 2016.
4. Євченко Я. М. Соціальна та психолого-педагогічна адаптація мігрантів до нових соціально-економічних умов як фактор забезпечення їх життєдіяльності. Кваліф. робота РВО Магістр, Криворізький державний педагогічний університет, 2023. 60 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8036>
5. Волошин М. «Оцінки не зараховують»: з якими проблемами стикаються українські школярі за кордоном. Сайт 24 Освіта. 22 лютого 2023. URL: https://24tv.ua/education/navchannya-ditey-za-kordonom-pid-chas-viyni-yakimi-problemami_n2260786

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В.О.

ГЕНЕЗА І ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРМІНУ «ВЕТЕРАН» В ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню походження й розвитку терміну «ветеран» в історико-соціальному контексті, зважаючи на його тривалу еволюцію в світовій та національній історії. Підкреслено, що Україна має досвід дослідження своїх ветеранів ще задовго до її незалежності. Наголошено на видатній ролі ветеранів Української Повстанської Армії (УПА) у визвольних змаганнях нашої держави.

Ключові слова: ветеран, історія, розвиток, війна, національно-визвольна боротьба, ОУН, УПА, свобода, незалежність.

The article is devoted to the study of the origin and development of the term «veteran» in the historical and social context, taking into account its long evolution in world and national history. It is emphasized that Ukraine has the experience of researching its veterans long before its independence. The outstanding role of veterans of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) in the liberation contests of our country is emphasized.

Key words: veteran, history, development, war, national liberating struggle, OUN, UPA, freedom, independence.

Постановка проблеми. Термін «ветеран» має тривалу історію – як світову так і національну, але на тлі російсько-української війни він набуває нового соціального звучання та змістового насичення. А відтак, постає об'єктивна необхідність дослідження походження й розвитку терміну «ветеран» в історико-соціальному контексті, зважаючи на його тривалу еволюцію в світовій і національній історії, а також роль сучасних ветеранів у боротьбі України за свободу і незалежність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над заявленою проблематикою працюють такі вітчизняні науковці як Є. Багаєва, В. Грицанюк, Т. Коленіченко, Г. Кримчак, О. Чимбір, Ю. Шевців та інші.

Мета статті: дослідження походження й розвитку терміну «ветеран» в історико-соціальному контексті, зважаючи на його тривалу еволюцію в світовій та національній історії.

Виклад основного матеріалу. Звідкіля прийшов термін «ветеран» в Україну? Адже задовго до нас цей термін вже десь використовували. Вперше цей термін «ветеран» увійшло в обіг в Швейцарії у XVI столітті. Етимологія слова походить від французького «veteran», що означало досвідчений, випробуваний. Термін «ветеран» почав активно використовуватися на території сучасної України після визвольних війн, особливо після Другої світової війни, коли була створена система соціального захисту військовослужбовців, які

брали участь у бойових діях. Історики, соціологи та інші науковці досліджували життя ветеранів у післявоєнні часи в радянській Україні з різних точок зору. Ці дослідження включають аналіз умов життя ветеранів, їхню інтеграцію в радянське суспільство психологічний стан та інші аспекти. Так, життя ветеранів у післявоєнні часи в радянській Україні та питання соціального захисту, їхню адаптацію та виклики, з якими вони стикалися після закінчення служби в радянській армії досліджували такі українські науковці як В. Василенко, Ю. Диков, О. Кєдров, І. Куриний, Н. Лемаєвська та інші. Ігор Куриний є відомим українським істориком, який спеціалізується на дослідженні життя ветеранів у післявоєнні часи радянської України. Деякі з його робіт на цю тему: «Ветерани війни: соціально-культурний аналіз (до сучасності)» [1] – дослідження про життя та соціальну адаптацію ветеранів після Другої світової війни та «Соціальна пам'ять про війну в українському суспільстві» [2] – аналіз впливу війни на життя ветеранів та сприйняття їхньої ролі в історії.

Слід відзначити, що Україна має досвід дослідження своїх ветеранів ще задовго до її незалежності. Україна була унікальною і особливою республікою бо саме в ній за часи Другої світової війни і в післявоєнні часи мала ветеранів українського походження, які служили в різних арміях, які звільняли Україну від німецьких окупантів: одні відносились до радянської армії, а інші до Української повстанської армії (УПА).

Зазначимо, що в радянській Україні ветерани УПА розглядалися, як учасники антирадянського збройного опору, бандити та вороги держави. Вони були позначені, як дестабілізуючий елемент і винуватці антирадянських дій. Це призвело до пригнічення та репресій проти ветеранів УПА під час радянського періоду. І тільки став незалежною, Україна змогла прирівняти ветеранів Другої світової обох армій радянської і Української повстанської армії. Та це сталося не одразу з настанням незалежності; українському суспільству потрібен був час для усвідомлення парадигми примирення між українцями, які не по своїй волі опинилися по різні сторони своєї спільної історії, для прийняття українським суспільством вояк армії УПА своїми ветеранами, зрозуміти і оцінити їх внесок у боротьбу за незалежність України.

Саме на початку дев'яностих років ХХ століття на фоні економічної та політичної кризи в СРСР, питання незалежності і суверенітету нарешті об'єднало українське суспільство і врешті решт воно отримало його, проголосувавши на всеукраїнському референдумі за незалежність України. Безумовно прискорило цей не простий процес, а саме прийняття воїнів УПА українцями своїми ветеранами, вторгнення російських військ в Україну в 2014 році з подальшою анексією Криму та трагічними подіями, які розгорнулися на Донбасі.

В Україні законодавчо ветеранів Української повстанської армії (УПА) прирівняли до ветеранів Другої світової війни у 2015 році. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» від 9 квітня 2015 року «спрямований на визнання учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті головними суб'єктами боротьби за

відновлення державної незалежності» [3], тобто ветерани УПА та ветерани Другої світової війни, які служили в радянській армії, мають однакові права та пільги в Україні.

Слід підкреслити, що враховуючи вищевикладене в радянські часи вчені мали можливість об'єктивно досліджувати життя ветеранів Української Повстанської Армії (УПА), як захисників незалежної України, тільки в еміграції. Григорій Передерій (1920-1995) був українським істориком, публіцистом і громадським діячем Української Повстанської Армії (УПА). Він написав багато наукових праць на тему української історії та боротьби за незалежність України. Саме в еміграції були написані його наукові роботи, з таких є: «Історія України в основних моментах її розвитку» (1958р.), «Українська Повстанська Армія» (1963р.), «За волю України» (1971р.), «Українська повстанська армія: історія» (1982р.). Григорій Передерій дійсно був істориком, який вивчав і писав про українську історію в еміграції, включаючи Українську Повстанську Армію (УПА). Напередодні розпаду СРСР Григорій Передерій видає таку наукову працю «Історія України в особах, подіях, фактах» [4] – ця книга є популярною серед читачів в еміграції і містить інформацію про Українську Повстанську Армію (УПА). Проте в радянській Україні історики та інші вчені були обмежені у своїй свободі висловлювання, і їм доводилося дотримуватися офіційної ідеології режиму. Таким чином у своїх дослідженнях радянські історики та дослідники представляли УПА як зрадників, або учасників антирадянської діяльності, що відповідало офіційному погляду радянської влади. Однак після закінчення радянського періоду українські історики і решта вчених отримали більшу свободу висловлювання та можливість досліджувати історію УПА більш об'єктивно. Після отримання незалежності України, Вікторія Миколаївна Жилюк продовжила цю тему в своїй науковій діяльності написавши вже в роки незалежності важливу працю з української історії «Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941-1955 р.р.» [4] – ця монографія є однією з вагомих праць, яка показує як ОУН трансформувалась в УПА на території Житомирщині, воїни якої саме спочатку воювали проти німецьких загарбників, а потім виступали проти радянської окупації бо саме так сприймалася ця влада ними. Монографія містить об'єктивні дані та аналізи, які допомагають краще зрозуміти історію УПА та її значення для українського національного руху. Слід відмітити, що вже в роки незалежності, українськими інтелектуалами було написано багато важливих наукових праць, які значно розширили історико-періодичні, географічні та етнічні аспекти дослідження визвольної боротьби в Україні. Були видані такі важливі праці, як монографія «Український національно-визвольний рух на Катеринославщині та Херсонщині», автором якої є Владислав Васильович Дудчак [5] – це огляд подій 1917-1930 р.р. національно-визвольного руху на Катеринославщині та Херсонщині. Групою авторів М.М. Вегеш, М.В. Делеган, О.Д. Довганич була створена ще одна наукова праця «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців» [6] – ця книга докладно розповідає про визвольну боротьбу закарпатських українців і містить багато

цікавої та рідкісної інформації. О. Вовк, С. Кокін «Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944-1946» [7] – ця робота містить документи і матеріали УПА 1944-1946 р.р. на територіях Волині, Полісся, Поділля, а також розглядається не тільки діяльність УПА на цих територіях але й важлива роль його запілля. Ще одна цікава наукова праця Джамилев, Мустафа «Національно-визвольний рух кримських татар» [8] – це історія кримської національно-визвольної перспективи. Всі ці автори розглядають історію національно-визвольних рухів, як частину загальної історії України, висвітлюють їх діяльність, роль та вплив на події того часу. Ці наукові праці містять об'єктивні дані та аналізи, які допомагають краще зрозуміти історію національно-визвольної боротьби на протязі часу у різних регіонах України та осмислити їх значення для українського національного руху за незалежність України як держави.

Ще один науковець Ігор Стоян, який є відомим українським психологом, який займається проблемами інклюзивної освіти та розвитку особистості. З початку незалежності України він досліджує питання психологічного стану ветеранів. Він проводить дослідження з психології ветеранів, їхніх травм та способів підтримки їх психічного здоров'я. Ігор Стоян публікує наукові статті та книги на цю тему, спрямовані на покращення умов життя та психологічної допомоги ветеранам. Наукові роботи Ігоря Стояна на тему соціальної роботи з ветеранами воєн/збройних конфліктів включають такі публікації, як: «Соціальна підтримка ветеранів воєн: аналіз зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій» [9], «Психологічна реабілітація ветеранів збройних конфліктів: найкращі практики за кордоном та можливості в Україні» [11], «Соціально-психологічна підтримка ветеранів воєн: порівняльний аналіз зарубіжного досвіду та українських реалій» [10]. Його дослідження важливі для розуміння та підтримки цієї соціальної групи людей, які відіграли важливу роль в будівництві суверенітету та незалежності Української держави. Без цієї соціальної групи ветеранів минулих визвольних воїн, ветеранів сучасної України, незалежність би не настала (я як громадянка відчуваю, що пишаюся ними, коли пишу ці рядки і це дуже важливо і цінно, бо коли я була дитиною і проживала в іншій країні, в радянській Україні дорослі доносили до мене неправдиву інформацію).

Висновки. Використання терміну «ветеран» в Україні активно почало застосовуватися після визвольних воїн. Саме в цей період була створена розгалужена система соціального захисту військовослужбовців, які брали участь в бойових діях. Унікальність України в часи Другої світової війни полягало в тому, що в ній одночасно діяли дві збройні сили – підрозділи Червоної армії та частини УПА. В сучасних умовах, коли Україна виборює своє суверенне право на європейський цивілізаційний вибір, роль ветеранів зростає неупинно, а відтак – вони потребують не тільки глибокої поваги із боку суспільства і держави, але й ефективного, всебічного соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куриний І. Ветерани війни: соціально-культурний аналіз (до сучасності). К.: НВП «Книга», 2009. 280 с.

2. Куриний І. Соціальна пам'ять про війну в українському суспільстві. К.: Видавництво «Знання», 2011. 240 с.
3. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» № 314-VIII від 9.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>
4. Передрій Г. Історія України в особах, подіях, фактах. Нью-Йорк: Видавничий фонд ім. Івана Франка, 1989. 360 с.
5. Жилюк В.М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941-1955 р.р.: монографія. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 308с.
6. Дудчак ВВ. «Український національно-визвольний рух на Катеринославщині та Херсонщині. – 1917-1930 р.р. монографія. –Д.: Пороги, 2008 – 146 с.
7. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М.М. Вегеш, М.В. Делеган, О.Д. Довганич та інші; М.М. Вегеш (ред.) – Ужгород: Карпати, 2002. – 712 с.
8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля 1944-1946: Документи і матеріали / О. Вовк, С. Кокін (упоряд.): НАН України, інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, Видавництво «Літопис УПА» та ін. – К., Торонто, 2006. – 1446 с. – (Літопис УПА. Нова серія: Т. 8)
9. Джемилев, Мустафа. Національно-визвольний рух кримських татар = A history of the Crimean Tatar national liberation / Semilev, M. – Симф., 2003. – 56 с. на обл. авт. не вазано. – Текст на англ. і рос. мовах
10. Стоян І. Соціальна підтримка ветеранів воєн: аналіз зарубіжного досвіду та вітчизняних реалій. К.: Видавництво «Знання», 2010. 270 с.
11. Стоян І. Соціально-психологічна підтримка ветеранів воєн: порівняльний аналіз зарубіжного досвіду та українських реалій. К.: Видавництво «Знання», 2013. 230 с.
12. Стоян І. Психологічна реабілітація ветеранів збройних конфліктів: найкращі практики за кордоном та можливості в Україні. К.: Видавництво «Наукова думка», 2012. 250 с.

Науковий керівник доктор філософських наук, професор Костючков С.К.

УДК 613.955:616.891.6-053.5

Нападовська Г.Ю.

ПРОФІЛАКТИКА ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної освіти – шкільній тривожності. У статті аналізуються причини виникнення цього стану у підлітків, такі як навчальний стрес, соціальні проблеми та особистісні особливості. Також розглядаються наслідки шкільної тривожності для навчального процесу, соціальних взаємин та загального самопочуття підлітка. Головною метою статті є пропозиція програми профілактики шкільної тривожності, яка включає освітній, психологічний та соціальний компоненти. Програма спрямована на створення сприятливого психологічного клімату в школі, навчання підлітків ефективним стратегіям подолання стресу та підвищення їхньої самооцінки.

Ключові слова: тривожність, шкільна тривожність, підліток, навчання, стрес, психологічне здоров'я, освіта.

The article focuses on a pressing issue in modern education: school anxiety. It analyzes the causes of this condition in adolescents, such as academic stress, social problems, and personality traits. The article also examines the consequences of school anxiety on the learning process, social interactions, and overall well-being of adolescents. The main goal of the article is to propose a school anxiety prevention program that includes educational, psychological, and social components. The program aims to create a supportive psychological climate in schools, teach adolescents effective stress management strategies, and boost their self-esteem.

Key words: anxiety, school anxiety, adolescent, learning, stress, psychological health, education.

Шкільна тривожність – це поширена проблема серед сучасних підлітків. Вона проявляється у вигляді тривоги, страху перед школою, труднощів з концентрацією уваги, а також фізичних симптомів, таких як головний біль чи біль у животі. Цей стан може негативно впливати на навчальний процес, соціальні взаємини та загальне самопочуття підлітка.

Мета цієї статті – проаналізувати причини шкільної тривожності та запропонувати програму профілактики, яка допоможе створити сприятливе середовище для навчання та розвитку підлітків.

Проблему тривожності та шкільної тривожності, досліджували багато вчених. Зокрема, відомий американський дослідник Ч. Спілбергер[4] виділяє дві форми тривожності – тривога як стан і як властивість. Дослідник виділяє такі види тривожності: ситуативну, пов'язану з конкретною зовнішньою ситуацією, та особистісну, що є стабільною властивістю особистості.

Айзенк Х. вважав, що першопричиною розвитку тривоги є взаємини дитини з соціумом, і насамперед із батьками. Основним джерелом передачі тривоги Айзенк Х. вважав емпатію [1].

Н. Кудрявцева вважає, що поняття «страх» і «тривога» мають загальний компонент, яким є почуття занепокоєння, спричинене будь-якою небезпекою, і навіть відсутністю відчуття безпеки [2].

Халік О.О. стверджує, що основою зародження тривоги є деякі ситуації, які лежать нижче рівня свідомості людини і у разі загрози йде реакція підсвідомості. Вона може виражатися у вигляді вегетативних реакцій (серцебиття, підвищення артеріального тиску тощо) [3].

Шкільна тривожність – це стан тривоги, який виникає у зв'язку зі шкільним середовищем. Вона може проявлятися як постійне відчуття занепокоєння, страх перед оцінюванням, труднощі з виступом перед класом, соціальна ізоляція тощо.

Причини шкільної тривожності можуть бути різноманітними [5]:

- Навчальний стрес: високі очікування вчителів та батьків, складний навчальний матеріал, страх невдачі.

- Соціальні проблеми: труднощі у спілкуванні з однолітками, булінг, відчуття самотності.
- Сімейні проблеми: конфлікти в сім'ї, розлучення батьків, фінансові труднощі.
- Особистісні особливості: підвищена чутливість, низька самооцінка, перфекціонізм.

Наслідки шкільної тривожності

- Погіршення успішності: тривога знижує концентрацію уваги, ускладнює запам'ятовування інформації.
- Соціальна ізоляція: підлітки з високим рівнем тривожності часто уникають спілкування з однолітками.
- Проблеми зі здоров'ям: тривога може призводити до фізичних симптомів, таких як головний біль, розлади шлунку, безсоння.
- Розвиток психічних розладів: у важких випадках шкільна тривожність може перерости в інші психічні розлади, такі як депресія або розлад.

Задля запобігання розвитку проблем зі здоров'ям пропонуємо *програму профілактики шкільної тривожності*.

Мета програми: створити безпечне та підтримуюче середовище в школі, навчити підлітків ефективним стратегіям подолання стресу та підвищити їхню самооцінку.

Принципи програми:

- Індивідуальний підхід: врахування особливостей кожного учня.
- Співпраця: залучення вчителів, психологів, батьків та самих підлітків.
- Комплексний підхід: поєднання освітніх, психологічних та соціальних заходів.

Компоненти програми:

1. Освітній компонент:

- Проведення тренінгів з управління стресом, розвитку навичок саморегуляції.
- Навчання ефективним стратегіям навчання та підготовки до іспитів.
- Інформування учнів про причини тривоги та способи її подолання.

2. Психологічний компонент:

- Індивідуальні консультації з психологом для підлітків з високим рівнем тривожності.
- Групові заняття з розвитку соціальних навичок, самооцінки та впевненості в собі.
- Використання арт-терапії, музикотерапії та інших методів для зняття емоційної напруги.

3. Соціальний компонент:

- Створення сприятливого психологічного клімату в класі та школі.
- Проведення заходів, спрямованих на зміцнення дружніх відносин між учнями.
- Залучення батьків до участі в програмі.

4. Співпраця з батьками:

- Проведення батьківських зборів для обговорення проблем шкільної тривожності.
- Надання батькам рекомендацій щодо підтримки дітей вдома.

Реалізація програми:

Хто реалізує програму: шкільний психолог, класний керівник, вчителі.

Як часто проводяться заняття: 1-2 рази на тиждень.

Тривалість програми: 1-2 семестри.

Оцінка ефективності: регулярне оцінювання рівня тривожності учнів, збір зворотнього зв'язку від учнів, батьків та вчителів.

Рекомендації:

- Вчителям: створювати атмосферу довіри в класі, підтримувати індивідуальний підхід до кожного учня, використовувати різноманітні методи навчання.
- Батькам: проявляти розуміння та підтримку, не тиснути на дитину, проводити більше часу разом.
- Підліткам: звертатися за допомогою до дорослих, якщо ви відчуваєте тривогу, використовувати здорові способи зняття стресу (спорт, хобі, спілкування з друзями).

Шкільна тривожність – це серйозна проблема, яка потребує комплексного підходу до вирішення. Запропонована програма профілактики може стати ефективним інструментом для створення сприятливого навчального середовища та допомоги підліткам подолати стрес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айзенк Х. Психологічні теорії тривожності: В кн. Тривога і тривожність / Під ред. В.М. Астапова. 2001. С. 224-247
2. Кудрявцева Н. Тривога як соціальна хвороба // Хімія і життя. 2004. № 11. С. 10-14.
3. Халік О.О. Тривожність на початкових етапах професійного становлення особистості / О.О.Халік // Проблеми сучасної психології. 2014. Вип. 23. С. 663-676.
4. Spielberger C. D. Anxiety : Current trends in theory and research / C. D. Spielberger. N.Y., 1972. Vol. 1.
5. Helping Your Child Copewith Back-to-School Anxiety URL: <https://www.anxietycanada.com/articles/helping-your-child-cope-with-back-to-school-anxiety/>

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Шелестова О.В.

КРИТИКА ТЕОРІЇ «МЛЯВОЇ ШИЗОФРЕНІЇ» У ЗАХІДНІЙ ПСИХІАТРИЧНІЙ НАУЦІ

Стаття аналізує ключові праці західної спільноти психіатрів та офіційні резолюції симпозіумів щодо практики використання каральної психіатрії в СРСР. Охарактеризована точка зору західної науки відносно теоретичного обґрунтування радянського діагнозу «млява шизофренія» або «повільноплинна шизофренія», сумнівного анамнезу та антигуманних методів його лікування, що призводила до руйнації не тільки психічного, а й фізичного здоров'я провідних діячів українського дисидентського руху.

Ключові слова: каральна психіатрія, «млява шизофренія», політичні репресії, дисиденти, тортури.

The article analyzes key works of the Western community of psychiatrists and official resolutions of symposia regarding the practice of using penal psychiatry in the USSR. The point of view of Western science regarding the theoretical substantiation of the Soviet diagnosis of "indolent schizophrenia" or "slow-flow schizophrenia", the dubious history and inhumane methods of its treatment, which led to the destruction of not only the mental, but also the physical health of the leading figures of the Ukrainian dissident movement, is characterized.

Key words: punitive psychiatry, "sluggish schizophrenia", political repression, dissidents, torture.

Практика каральної психіатрії в СРСР набула значного розголосу у західній міжнародній спільноті у 1960-80-х роках ХХ століття у результаті звільнення деяких ключових постатей, у тому числі українських дисидентів, які вперше у світовій історії почали вголос говорити про досвід перебування у спеціалізованих психіатричних закладах та про застосовані до них фармакологічні та фізичні тортури.

Проте теоретична оцінка такої практики лікування вимагала від західних лікарів та громадськості виваженої оцінки та всебічного аналізу. Центральною темою у полеміці стала теорія так званої «млявої шизофренії» авторства радянського психіатра А. Снежневського та зловживання психіатрією в СРСР з метою усунення політичної та громадської опозиції. На сторінках провідних західноєвропейських та американських наукових видань авторитетні лікарі вели обговорення, дискусії та полеміку про етичний бік діяльності лікаря-психіатра, про суб'єктивність діагнозів у психіатрії та про високу соціальну відповідальність цієї науки та медичної галузі.

Найбільш відомою та резонансною працею з даної проблематики стало видання Bloch S. And Reddaway P. «Soviet Psychiatric Abuse: The Shadow Over World Psychiatry» [1]. Однозначно оцінюючи радянську практику каральної

психіатрії як злочинну, автори показали еволюцію думки міжнародної психіатричної спільноти щодо застосування методів примусового лікування психічно здорових людей, системи діяльності спеціалізованих психіатричних лікарень в СРСР як частини репресивної системи та врешті висновки міжнародних конгресів психіатрів щодо радянського ноу-хау в психіатрії – діагнозу «млява шизофренія».

Zajicek Benjamin у своїй праці «Soviet psychiatry and the origins of the sluggish schizophrenia concept» [8, с. 88] аналізує історичні витoki теорії А. Снежневського, які полягали у різниці трактування пограничних станів норми у середовищі радянських психіатрів. Автор простежує витoki формування напрямів розвитку цієї концепції ще у 1930-х роках і відзначає не останню роль Й. Сталіна у політизації психіатричної сфери, нехтуванням сферою профілактики психічних захворювань та інтеграції психіатрії у карально-репресивну систему.

GregWilkinson у своїй публікації «Political dissent and "sluggish" schizophrenia in the Soviet Union» [6, с. 641] в авторитетному медичному виданні *Britishmedicaljournal* акцентує увагу на тому факті, що діагноз «млява шизофренія» є не лише сумнівним з точки зору клінічних проявів та може бути одним з проявів норми у психічному здоров'ї людини, але перш за все цей діагноз має яскраво виражене політичне забарвлення та використовується з метою дискредитації, нейтралізації та фізичного усунення кожного незгодного з офіційною позицією керівництва СРСР.

MarcLener прямо називає діагноз «млява шизофренія» вигаданим, при чому наголошує, що А. Снежневський розробив цілу теорію про неіснуюче захворювання на замовлення комуністичної партії [3]. Адже, як показала практика, цей діагноз міг бути поставленим за відсутності будь яких симптомів на підставі лише того факту, що людині не подобався існуючий суспільно-політичний устрій СРСР.

Грунтовним є дослідження Merskey H. та Shafran B. «Political Hazards in the Diagnosis of 'Sluggish Schizophrenia'» [4, с. 256], яке характеризує теорію А. Снежневського як штучну, адже багато розладів типу депресії, іпохондрії, поганого настрою та труднощів із соціальною адаптацією він розглядав як реальні прояви шизофренії із відповідним внесенням до історії хвороби та фактично призводила до руйнації соціального становища особистості. Іншими словами тимчасовий емоційний стан у лещатах каральної психіатрії ставав проявом довготривалої невиліковної прогресуючої хвороби.

Статистично на теренах Радянського Союзу діагностували шизофренію у 2 рази частіше, ніж у західних країнах (у 1970-х роках), а через 10 років – у 3 рази частіше (у 1980-х роках) [7]. Американські експерти, які відвідали СРСР у 1989 році, зазначали, що основними симптомами хворих на «мляву шизофренію» вказувалися «антирадянські думки» або «манія реформізму» [2, с. 250].

Західна психіатрична наука продовжує вивчати радянську практику каральної психіатрії, намагаючись таким чином попередити можливі

зловживання у цій сфері у сучасній практиці. Але правда в тому, що російські психіатри ніколи не переставали використовувати цей діагноз, хоча офіційно відмовилися від нього і повернулися до складу Міжнародної асоціації психіатрів. Доказом того є спроби російського психіатра А. Смулевіча реанімувати не лише концепцію «млявої шизофренії» на міжнародній арені [5, с. 539], а й її засновника А. Снежневського, який після розпаду Радянського Союзу так і не піддавався об'єктивній критиці, хоча по суті був злочинцем.

Отже, радянська теорія «млявої шизофренії» категорично не була прийнята лікарями-психіатрами за кордоном, цей діагноз більше ніде і ніколи не застосовувався і з самого початку свого існування був названий сумнівним, ненауковим та антигуманним. Період 1970 – 1980-х років став періодом найбільш активних дискусій з цього приводу і підсумкові резолюції Міжнародних конгресів свідчать про одностайність міжнародного співтовариства у засудженні практики каральної психіатрії в СРСР.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bloch, S., and Reddaway, P. Soviet Psychiatric Abuse: The Shadow Over World Psychiatry. London, England: Victor Gollancz, 1984. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Soviet_Psychiatric_Abuse/2geiDwAAQBAJ?hl=uk&gbpv=0(дата звернення: 20.09.2024).
2. Lavretsky H. The Russian concept of schizophrenia: a review of the literature. *Schizophrenia Bulletin*. Volume 24. Issue 4. 1998. Pages 537–557. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a033348>
3. Lener Marc S. What to know about sluggishschizophrenia. URL: <https://www.medicalnewstoday.com/articles/sluggish-schizophrenia#summary> (дата звернення: 22.09.2024).
4. Merskey H. and Shafran B. Political Hazards in the Diagnosis of 'Sluggish Schizophrenia'. *The British Journal of Psychiatry*, Volume 148, Issue 3, March 1986, pp. 247 – 256. DOI: <https://doi.org/10.1192/bjp.148.3.247>
5. Smulevich Anatoly B. Sluggish Schizophrenia in the Modern Classification of Mental Illness. *Schizophrenia Bulletin*, Volume 15, Issue 4, 1989, Pages 533–539, <https://doi.org/10.1093/schbul/15.4.533>
6. Wilkinson, Greg. Political dissent and "sluggish" schizophrenia in the Soviet Union. *British Medical Journal*. 13 September 1986;293(6548):641–642. doi:10.1136/bmj.293.6548.641
7. World Health Organization (1973) Report on The International Pilot Study of Schizophrenia. Vol. 1: Results of the Initial Evaluation Phase. Geneva: World Health Organization. URL: [https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/39405/WHO_OFFSET_2_\(chp1-chp8\).pdf;jsessionid=733BD136EB436254271398FD14513839?sequence=1](https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/39405/WHO_OFFSET_2_(chp1-chp8).pdf;jsessionid=733BD136EB436254271398FD14513839?sequence=1) (дата звернення: 22.09.2024).
8. Zajicek, Benjamin. Soviet psychiatry and the origins of the sluggish schizophrenia concept, 1912-1936. *History of the Human Sciences*. 2018;31(2):88–105. doi:10.1177/0952695117746057

Науковий керівник кандидат історичних наук, доцентка Батенко Г.В.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТИВНІСТЬ ТА МОТИВАЦІЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті аналізуються особливості психологічної адаптивності та мотивації до професійної діяльності медичних сестер в умовах воєнного стану. Негативний психоемоційний стан медичних сестер може призводити до зниження якості медичних послуг, що в умовах війни може мати серйозні наслідки для здоров'я пацієнтів та самих медичних працівниць. Вивчення адаптивності та мотивації медичного персоналу сприяє покращенню їхнього здоров'я та добробуту.

Ключові слова: психологічна адаптивність, мотивація до професійної діяльності, медичний персонал, воєнний стан.

The article analyzes the features of psychological adaptability and motivation to professional activity of nurses in martial law conditions. Negative psycho-emotional state of nurses can lead to a decrease in the quality of medical services, which in war conditions can have serious consequences for the health of patients and healthcare workers themselves. Studying the adaptability and motivation of medical staff helps to improve their health and well-being.

Key words: psychological adaptability, motivation for professional activity, medical staff, martial law.

Професійна діяльність медичних сестер напряму пов'язана з емоційними та фізичними перевантаженнями, особливо в часи воєнного стану, в якому перебуває Україна. Через подібні навантаження медичних сестер зменшується психологічна адаптивність не лише до власної професійної діяльності, але й до подій в особистому житті, також знижується внутрішня мотивація до професійної діяльності та зовнішня позитивна, лишається лише зовнішня негативна мотивація, яка не завжди приносить особі задоволення від своєї діяльності. Відсутність мотивації та нездатність адаптуватися до стресових умов у медичних сестер сприяє погіршенню якості професійної діяльності, що в свою чергу знижує якість надання медичних послуг і є небезпечним як для життя пацієнтів, так і для стану медичного персоналу.

Психологічна адаптація часто розглядається у взаємозв'язку з адаптацією соціальною, а професія медичного працівника закладає в собі і соціальний аспект, адже спілкування з пацієнтами та колегами є неминучим. Соціальний аспект адаптації забезпечує нормальне функціонування людини в суспільстві, адже стимулює розвиток та формування особистості, а також забезпечує пристосування до нового середовища (входження до групи колег, знайомство та спілкування з пацієнтами) [2]. Отже, психологічна адаптивність медичних

сестер є важливою складовою не лише їхньої життєдіяльності, але й професійної сфери.

Мотивація до професійної діяльності є не менш важливим аспектом в житті медичних сестер, адже вона пронизує не лише задоволеність життям, своєю особистістю, але й задоволеність своїм досвідом, навичками, бажання надавати допомогу іншим і працювати загалом. Важливо підтримувати мотивацію медичних працівників як молодих, так і більш досвідчених. Звісно, що рівень мотивації залежить не лише від умов на робочому місці, але й від внутрішнього стану людини, від життя поза межами своєї роботи, проте важливо відслідковувати загальний рівень професійної мотивації медичних працівників задля збереження їх психічного здоров'я та стану, а також задля ефективності їхньої роботи[1].

Окрім цього, наразі медичний персонал є вразливим за рахунок підвищення навантаження на медичну сферу в умовах воєнного стану, тож важливо відслідковувати рівень їх психологічної адаптивності та мотивації до професійної діяльності.

Мета статті – дослідити взаємозв'язок рівня психологічної адаптивності із мотивацією до професійної діяльності медичних сестер в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі КНП «Херсонської міської клінічної лікарні ім. Є.Є. Карабелеша» Херсонської міської ради, КНП «Дитячої клінічної лікарні №7» м. Києва, КНП «Київської міської клінічної лікарні №12» та охопило 60 респонденток віком від 18 до 60 років.

У процесі дослідження рівня психологічної адаптивності було використано методику «Самооцінка психологічної адаптивності».

Отримані результати представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень психологічної адаптивності медичних сестер

Рівень	Високий рівень	Вище середнього	Середній рівень	Нижче середнього	Низький
Показники	5%	38,3%	30%	6,7%	20%

Результати дослідження показали, що лише 5% медичних сестер продемонстрували високий рівень психологічної адаптивності. Це означає, що вони вміють добре справлятися з стресовими ситуаціями, зберігати спокій та ефективно виконувати свої обов'язки навіть під тиском. Вони є найбільш стійкими та здатними до швидкого пристосування до змін.

38,3% респонденток виявили адаптивність вище середнього рівня. Ці медичні працівниці в цілому добре адаптуються до нових обставин, хоча інколи можуть втрачати рівновагу в умовах сильного стресу.

Третина учасниць (30%) має середній рівень адаптивності, що означає їхню здатність адаптуватися до звичайних умов, але вони все ще стикаються з труднощами під час стресових ситуацій. Вони можуть впоратися з

повсякденною роботою, однак їм складніше зберігати спокій у критичних моментах.

20% респонденток виявили низький рівень психологічної адаптивності, що вказує на значні труднощі в адаптації до змін. Ці медичні сестри найбільш вразливі до емоційного вигорання, тривожності та депресії, що негативно впливає на їхню професійну діяльність та якість роботи.

Для дослідження мотиваційного аспекту професійної діяльності нами було обрано методику «Діагностика професійної мотивації».

Основні результати представлені на таблиці 2.

Таблиця 2.

Діагностика професійної мотивації

Мотиваційний комплекс	Прояв серед медичних працівниць
ВМ>ЗПМ>ЗНМ	20%
ВМ=ЗПМ>ЗНМ	6,7%
ЗНМ>ВМ=ЗПМ	25%
ВМ=ЗПМ=ЗНМ	10%
ЗПМ=ЗНМ<ВМ	3,3%
ЗНМ>ЗПМ>ВМ	16,7%
ЗПМ>ВМ>ЗНМ	6,7%
ВМ=ЗНМ>ЗПМ	11,7%

У вибірці медичних сестер два найпоширеніші мотиваційні комплекси – це ВМ>ЗПМ>ЗНМ (20% респонденток) та ЗНМ>ВМ=ЗПМ (25% медичних працівниць). Ці мотиваційні типи значно відрізняються один від одного і є майже протилежними за своєю суттю.

Медичні сестри з комплексом ЗНМ>ВМ=ЗПМ мають виражену зовнішню негативну мотивацію, тобто їх основним стимулом на роботі є уникнення неприємних наслідків, таких як звільнення, догани або страх невдачі. Для них внутрішня мотивація та зовнішня позитивна мотивація на рівних, проте їхня роль є значно меншою порівняно з негативною мотивацією.

І навпаки, медичні працівниці з мотиваційним комплексом ВМ>ЗПМ>ЗНМ мають високий рівень внутрішньої мотивації, тобто вони працюють через особисте бажання розвиватися та самореалізовуватися в професії. Зовнішня позитивна мотивація також важлива для них, але менш значуща порівняно з внутрішньою. Вони цінують визнання та похвалу, або ж фінансове заохочення. Зовнішня негативна мотивація для цієї групи є найменш вираженою і грає незначну роль.

Кореляційний аналіз взаємозв'язку між психологічною адаптивністю та професійною мотивацією дозволив нам отримати такі результати:

Між психологічною адаптивністю та внутрішньою мотивацією існує сильний позитивний кореляційний зв'язок ($p < 0.001$). Люди, які здатні легко адаптуватися до змін, зазвичай мають високу внутрішню мотивацію. Це пов'язано з тим, що вони знаходять сенс у своїй діяльності, отримують

задоволення від життя та виявляють великий інтерес до навколишнього світу, що в свою чергу сприяє їхній здатності пристосовуватися до нових ситуацій.

Виявлено сильний негативний кореляційний зв'язок між психологічною адаптивністю та зовнішньою негативною мотивацією ($p < 0.001$). Ті, хто добре адаптується до стресових обставин, зазвичай менше піддаються впливу негативних факторів, таких як страх покарань чи невдач. Це свідчить про те, що чим краще людина адаптується, тим менше на неї впливає негативна мотивація.

Помірний позитивний кореляційний зв'язок спостерігається між психологічною адаптивністю та зовнішньою позитивною мотивацією ($p < 0.01$). Це вказує на те, що позитивні зовнішні фактори, як-от похвала або визнання, можуть сприяти адаптації, але їхній вплив є помірним і не настільки значним, як внутрішня мотивація.

Отже, можемо зробити висновок, що психологічна адаптивність найбільше пов'язана з внутрішньою мотивацією, адже друга допомагає людині знаходити сенс у роботі та житті загалом. Ті, хто добре адаптується, менше залежні від негативних зовнішніх факторів. Хоча позитивні зовнішні стимули можуть допомагати адаптації, вони не є настільки сильними, як внутрішні фактори.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Максимець С. Психічне здоров'я медичних працівників в умовах професійного стресу. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Суспільство для психічного здоров'я особистості: взаємодія родини, освіти, громади» (м. Житомир, 24 листопада 2022 р.). Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/35206>.
2. Титаренко Т. М. Життєві домагання особистості: монографія / За ред. Т. М. Титаренко. К. : Педагогічна думка, 2007. 456 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка, Тавровецька Н.І.

УДК 124.2:128:159.923.2

Ноздрачова Г.О.

ПОШУК СЕНСУ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ РЕСУРС

В статті розглянуто поняття «пошуку сенсу» та цілісності через три рівні буття людини. Пошук сенсу розглядається як екзистенційний ресурс.

Ключові слова: екзистенція, екзистенційні ресурси, сенс життя, поєднання біологічного, психологічного та духовного світу людини.

The article examines the concept of "searching for meaning" and integrity through three levels of human existence. The search for meaning is seen as an existential resource.

Key words: existence, existential resources, meaning of life, combination of biological, psychological and spiritual world of man.

В період невизначеності світу, найбільше в період війни з росією, війни цінностей, коли наше суспільство і кожна людина знаходиться на межі між життям і смертю як фізично, так і духовно, маємо зробити вибір на користь майбутнього, на користь життя. І тут важливо, якими цінностями ми будемо керуватися у своєму виборі, який сенс будемо вкладати в свої дії, думки, в майбутнє для себе, наших дітей та нашої країни.

Питання сенсу багато розглядалося науковцями, філософами, психологами, соціологами. І зараз все більшого розвитку набувають такі напрями психології як екзистенційна психологія та логотерапія.

Віктор Франкл (1905-1997), відомий австрійський психолог та психіатр, був засновником логотерапії, що є однією з центральних складових екзистенційного аналізу та фокусується на пошуках сенсу в житті як ключовому факторі психічного здоров'я людини. Він вважав, що рушійною силою людської поведінки і розвитку особистості є пошук Логосу, сенсу життя, що має здійснюватися конкретною людиною за її власною потребою. Екзистенційна теорія Франкла складається з трьох частин: учення про прагнення до сенсу, про сенс життя і про свободу волі.

Основним лейтмотивом учення прагнення до сенсу як природної мотиваційної складової, притаманної всім людям, основної рушійної сили поведінки та розвитку особистості є те, що людина завжди прагне знайти сенс в усьому і переживає «екзистенційний вакуум», коли її спроби залишаються нереалізованими. Сенс життя – сенс життя завжди може бути знайденим, він не суб'єктивний, людина не вигадує його, а знаходить у навколишньому середовищі з того, що є для неї цінним. В. Франкл виділяє три групи цінностей: творчість, почуття і ставлення, і сенс можна знайти в будь-якій з них.

Головним постулатом учення про свободу волі є те, що людина і тільки вона визначає, що для неї може бути сенсом та спроможна це реалізувати, навіть якщо її свобода обмежена навколишнім світом та обставинами. Свобода у визначенні вченого тісно пов'язана з відповідальністю людини за свій вибір і реалізацію сенсів[4, 317-320].

В перекладі з англійської «existence»—екзистенція— означає стан наявності буття (я є), особливо незалежно від людської свідомості і на відміну від небуття. Це також стан реальності, пізнаваності або визнання. Існування може бути підтверджене безпосереднім чуттєвим і розумовим досвідом, незалежно від того, чи є він прямим чи опосередкованим, і чи походить він із досвіду зовнішнього (об'єктивне існування) або внутрішнього (суб'єктивне існування). Існування передбачає процес і пов'язане зі зростанням та змінами.

В екзистенційній психології світ людини розглядається з трьох рівнів, які не мають ієрархії, цінні всі та дають відчуття цілісності людини: біологічний, психологічний та духовний рівні (світи). Людина, так би мовити, живе на всіх трьох рівнях одночасно [2, 74; 3, 255].

Виходячи з цих трьох світів та цінностей творчості, почуття та ставлення, сам собою напрашується висновок, що цінністю та сенсом для людей в Україні

є (стає) життя, свобода і воля, розвиток та майбутнє (на відміну від «небуття» та смерті, поневолення, обмеженості та об'єктності – як цінності та сенсу росії).

Як раз під час війни це дуже проявлено. І задача психологів, на нашу думку, допомогти людям в пошуку, укріпленні цінностей життя, пошуку сенсів та майбутнього.

Саме пошук сенсів може стати тим самим екзистенційним ресурсом, який дає рухатися вперед та своїми діями і життям формувати майбутнє країни.

Допомогти в цьому, за нашою гіпотезою, може пошук точок опори на рівнях фізичному, психологічному та духовному. Це надасть цілісності особистості та стане сталою основою, точкою, на яку можна спертися, відштовхнутися та рухатися.

Питання, які людина має сформулювати та поставити собі або сама або за допомогою психолога, можуть виглядати так:

Якщо цінністю є життя, в його творчому, чуттєвому та приймаючому (який відображає ставлення) проявах, то який сенс існування на біологічному рівні? Для чого мені тіло?

Який сенс є на психологічному рівні? Які думки, почуття та потреби складають, показують, проявляють саме мене? Що я можу дати світу?

А на духовному? Якими цінностями я керуюся?

Якщо ці питання занадто складними здаються на перший погляд, то почати можна з ще менших. Пошук сенсу в простих діях(для чого я це роблю), словах (який сенс я в них вкладаю), взаємодії з іншими і зовнішнім світом (що я хочу дати/взяти при взаємодії). Якщо я *саме так* буду діяти, то чого в світі стане більше – життя і творчості, чи небуття та смерті? Якщо я *саме так* буду ставитися до оточуючих, *саме так* взаємодіяти, то що я несу в цей світ? Які цінності для мене важливі?

Що я відчуваю по відношенню до своєї роботи, професії, стосунків з іншими? Чи відповідає це місце моїм цінностям та потребам? Чи дійсно я хочу бути там, де я зараз є і робити те, що роблю?

Це, на наш погляд, може переформатовати ставлення і до страждань. Замість питань «за що це мені» та стверджень, що світ «несправедливий», ставити собі питання: для чого це мені? Чого я хочу насправді? Який сенс в цих випробуваннях, які я зараз проходжу? Що це може мені дати, якщо моїми цінностями є життя та творчість?

«Нанизати» всі рівні на внутрішній стрижень сенсу – створити або вибудувати наново основу існування – свою екзистенційну структуру. Сенсом і екзистенційним ресурсом стає сам пошук сенсу (ів), це дає внутрішню силу рухатися до розвитку, сенс – як направленість на певні цінності.

Коли людина рухається в напрямку своїх справжніх цінностей, то є сенс продовжувати цей шлях. Але якщо зусилля не ведуть до чогось важливого для людини, то краще зупинитися та переосмислити, переусвідомити свої цінності та шлях.

В цьому, як раз (зупинитися, переусвідомити), на нашу думку, і виникають певні труднощі. За нашими спостереженнями, люди зазвичай

боятися задавати собі глобальні питання щодо сенсу свого життя і сенсу життя взагалі, і при цьому в більшості не розуміють свого внутрішнього стану під час екзистенційних криз, коли питання «сенсу життя», так би мовити виникають всередині та відчуваються як небезпека.

Задача психологів та психотерапевтів при цьому вбачається в створенні безпечного простору для людини, з якою вони працюють, та в поступовому підведенні людини якщо не до вирішення цих питань, так хоча б до готовності їх задавати собі. Зробити пошук сенсів неважким, неспішним та покроковим, надати спроможність вивчати себе ніби «граючи». Розділити «глобальне» питання сенсу всього життя на маленькі кроки за трьома світами (біологічний, психологічний та духовний), почати шукати маленькі певні сенси в повторювальних повсякденних діях, в оточуючому середовищі, в своєму мисленні, почуттях, в інших людях, в звичних просторах, в вірі, в своїх потребах. А що саме потрібно людині, щоб вона була собою? Орієнтиром мають бути власні цінності людини як основа для виборів, мрій, майбутнього та життєвого шляху. І тут шлях тільки починається, адже мало цей сенс знайти, його ще необхідно і реалізувати, здійснити. А для здійснення потрібні свобода волі та сили, екзистенційним ресурсом для чого може слугувати сам пошук сенсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гейко Є.В., Радул І.Г. Сенс життя в період кризових станів. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 2023 (1), С.22-29.
2. Демчук О.О. Екзистенційний напрямок в сучасній психології *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, IV (44)*, 2016 (92), С.73-76.
3. Зварич І.М. Екзистенційна та гуманістична психологія.: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький наї. ун-т, 2019. 496с.
4. Москалець В.П. Психологія особистості. Підручник, 3-тє вид., перероб., доповн. Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. 364 с.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

УДК [305:343.541]:159.9.07

Олійник І.С.

ПЕРЕЖИВАННЯ НАСЛІДКІВ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються особливості переживання наслідків гендерно зумовленого насильства та психологічні особливості роботи з людьми, які постраждали від гендерно зумовленого насильства.

Ключові слова: гендерно зумовлене насильство, залежність, насильство в сім'ї.

The article examines the peculiarities of experiencing the consequences of gender-based violence and the psychological features of working with people who have suffered from gender-based violence.

Key words: gender-based violence, addiction, violence in the family.

Гендерно обумовлене насильство є одним із найпоширеніших і найбільш замовчуваних порушень прав людини. Визнано, що домашнє насильство руйнує сім'ю, має психотравмуючий вплив на її членів, сприяє виникненню особистісних відхилень у дітей та негативно впливає на загальний стан здоров'я суспільства.

Існують певні специфічні аспекти психологічної роботи з людьми, які постраждали від гендерно обумовленого насильства. Перш за все, психологам, що планують працювати з жертвами насильства, важливо усвідомлювати власні уявлення та переконання щодо причин цього явища і пов'язаних із ним проблем. Вони мають оцінити своє ставлення до питання виправданості насильства.

Саму віктимну (жертвну) поведінку науковці описують через такі поняття, як «провокаційність», «підпорядкованість», «болісна прихильність», «надмірна стурбованість проблемами та думками інших», «порушені стосунки», «залежність», «набір засвоєних деструктивних норм поведінки» та «спосіб адаптації до внутрішньоособистісного конфлікту». Така багатогранність підходів дозволяє розглядати віктимність не лише як поведінку, що відхиляється від норми або прояв хворобливої залежності, а й як наслідок порушеної сімейної взаємодії та дисфункціональної моделі родини, в якій її члени зазнають негативного впливу, не маючи можливості задовольнити свої потреби в самореалізації та особистісному розвитку [3].

Насильство в сім'ї не має жодних культурних, економічних, соціальних та територіальних кордонів. Жінки різних вікових, професійних та соціальних груп населення можуть стати жертвами домашнього насильства.

Жінки, які пережили насильство в сім'ї, можуть бути поділені на дві категорії:

- перша група – жінки, що зіткнулися з цим явищем лише у власній сім'ї і не знали його в сім'ї батьків;
- друга група – жінки, що вирости у сім'ях, де мало місце насильство батьків по відношенню один до одного або до дітей.

Жінки, що належать до будь-якої з цих груп, можуть або покинути кривдника після одного або декількох актів насильства, або намагатися відновити, підтримувати сімейні стосунки. Шлях уникнення насильства, швидше за все, оберуть жінки першої групи. Однак тут наявно багато перешкоджальних обставин, серед яких можна виділити кілька найважливіших [2].

Соціальні чинники відіграють важливу роль у формуванні статевої поведінки та установок людини. Суспільство часто нав'язує жінкам необхідність зберігати статус «заміжньої», оскільки у суспільній свідомості шлюб для жінки має вищий престиж, ніж статус розлученої.

Через ці стереотипи жінка часто вимушена більше «здаватися, ніж бути». Вона зазвичай має ряд стереотипних переконань, які утримують її в ситуації домашнього насильства: думка, що «розлучення – це поразка»; переконаність у важливості збереження сім'ї «заради дітей»; надія на те, що ситуація «покращиться»; жалість до кривдника і віра в те, що «без неї він не зможе жити» тощо.

Економічний фактор обмежує незалежність одного з членів сім'ї. Через гендерну дискримінацію на ринку праці зарплата жінок зазвичай нижча, ніж у чоловіків, а кількість доступних робочих місць для них обмежена або повністю, або частково. Наявність дітей ускладнює працевлаштування та унеможливорює стабільну роботу, що забезпечує необхідний для життя дохід.

Житловий аспект полягає в тому, що в ситуаціях домашнього насильства часто виникають юридичні труднощі щодо виселення агресора з житла, а придбати нове житло для жінок, які страждають від насильства, практично неможливо через високу вартість нерухомості.

Психологічний чинник проявляється в тому, що жінки, які тривалий час перебувають у ситуації домашнього насильства, розвивають специфічні риси характеру та особистісні особливості, які роблять їх емоційно залежними від кривдників. Особливо важко тим жінкам, які зазнавали насильства ще в дитинстві, у своїх батьківських сім'ях, коли насильство стало одним із факторів формування їхньої особистості. Такі жінки частіше схильні до участі у стереотипній «грі» з агресором, яка базується на драматичному трикутнику С. Карпмана, також відомому як «трикутник влади» [5].

Психологічний портрет жінок, які постраждали від домашнього насильства, містить низку найважливіших якостей, що підтримують «складність виходу» із ситуації насильства.

1. Знижена самооцінка, знецінення своїх можливостей. Кривдник вселяє і підтримує у жінці переконання у її некомпетентності, неадекватності та відповідальності за насильство, яке чиниться над нею.

2. Залежність. Жінка пасивна, бездіяльна, не вірить у можливість уникнути кривдника і навіть іноді виявляє в цьому сенсі мазохістські тенденції. Вона часто визначає свою особистість через стосунки з іншими людьми – головним чином через відносини зі своїм партнером, втрачаючи при цьому свою самоцінність. Залежність може мати й економічний вимір – нездатність самостійно матеріально забезпечувати себе та дітей.

3. Дефіцит комунікативних навичок. Жінки, які зазнають домашнього насильства, в особистому спілкуванні не мають навичок продуктивних взаємин. Їм властиво ігнорувати свій нестійкий психологічний стан, для них характерне невміння усвідомлювати емоції та керувати своєю поведінкою, нерозуміння своїх потреб та способів їх задоволення, незнання, як вирішувати конфлікти. Ці жінки позбавлені чіткого відчуття своїх психологічних, фізичних кордонів, або надто швидко починають довіряти та відкриватися людям, або не довіряють нікому і зовсім закриті.

4. Ізоляція. Жінка-жертва дуже часто перебуває в ізоляції через те, що чоловік здійснює суворий контроль над її соціальними контактами. Перебуваючи в ізоляції від суспільства і не маючи жодної нової інформації про навколишній світ, жінка стає залежною. Після пережитого насильства вона продовжує ізолювати себе емоційно та (або) фізично, оскільки відчуває сором і страх.

5. Безпорадність. До цього можуть призвести владність кривдника, його активний контроль та бажання керувати жертвою, ізоляція від навколишнього світу. Почуття безпорадності виявляється часто настільки сильним, що жінка нездатна приймати рішення, доглядати за собою та будувати свої плани на майбутнє. Все це, як правило, призводить до депресії та суїцидального настрою. Жінка-жертва не сподівається допомогти собі, проте зберігає надію на те, що зміниться партнер.

6. Переважна більшість неконструктивних психологічних захисних механізмів – раціоналізація, заперечення, злиття, заміщення та ін. Жінці, яка перенесла домашнє насильство навіть у минулому, психологічно важко, соромно визнати правду. У деяких ситуаціях механізм психологічного захисту допомагає жертві допомогти пережити насильство. Однак згодом виникає бажання применшувати те, що сталося, знаходити пояснення чи заперечувати факти застосування насильства.

7. Підвищена тривожність. У жертв жорстокого поводження тривожність проявляється так: гіперреактивність по відношенню до передбачуваної небезпеки; підвищена потреба у контролі; неправильна інтерпретація об'єктивно нейтральних чи позитивних міжособистісних стимулів як загрозливих чи небезпечних; соматична симптоматика. Насильство – явище, яке лякає за своєю природою, і тому не дивно, що жертви домашнього насильства схильні відчувати тривогу і страх навіть після довгого часу після його припинення. Насильство як дія являє реальну фізичну загрозу, що викликає природний страх за своє життя [8].

Психологам у процесі роботи часто доводиться зустрічатися з жертвами насильства, які глибоко переконані у власній вині за те, що з ними сталося. Такі жінки схильні до самоприпинення та самозвинувачення.

Для запобігання гендерно обумовленому насильству необхідно утвердити в суспільстві антидискримінаційну політику щодо жінок, запровадити програми психологічної підтримки та реабілітації для жінок у кризових сімейних ситуаціях, а також розробити систему психологічних і практичних заходів, спрямованих на корекцію особистісних якостей і профілактику віктимної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боснюк В. Ф. Зв'язок механізмів психологічного захисту з копінгстратегіями у рятувальників. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Психологія. 2014. Вип. 41. С. 33-42.
2. Гоцуляк Н. Є. Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання. *Збір. наук. праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2015. № 1. С. 378-390.

3. Козігора М.А. Концептуальні межі понять «стрес», «тривалий травматичний стрес», «посттравматичний стресовий розлад». *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2021. № 97. С. 56–58.
4. Литвиненко С. А. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. Вип. 4. С. 14-17.
5. Мартинюк І. А. Психологічна травма та посттравма: сутність і способи подолання. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. Вип. 230. С. 276-282.
6. Музиченко І. В. Психологічна травма: аналіз проблеми та шляхи подолання. *Роль психологічної служби системи вищої освіти України у час суспільних трансформацій: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 19-20 травня 2017 р.)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С.119-123.
7. Романчук О. Сім'я, що зцілює: основи терапевтичного батьківства дітей, що зазнали скривдження та емоційного занедбання. Львів: Колесо, 2013.
8. Титаренко Т.М. Психологія особистості : словник-довідник / за ред. П.П. Горностая. Київ : Рута, 2001. 320 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук Шелестова О.В.

УДК159.944.4-044.332:613.86

Омельяненко Н.І.

АДАПТИВНІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ – КЛЮЧ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розглядаються копінг-стратегії як важливий елемент підтримки психічного здоров'я. Наведені різні типи адаптивних і неадаптивних підходів до подолання стресових ситуацій, їх вплив на загальний стан особистості та ефективність в довготривалій перспективі. Окрема увага приділяється адаптивним копінг-стратегіям, які сприяють емоційній стабільності та покращенню якості життя. Стаття також містить практичні рекомендації щодо розвитку стресостійкості та використання ефективних методів саморегуляції.

Ключові слова: копінг-стратегія, стрес, подолання стресу, стресостійкість, саморегуляція.

The article discusses coping strategies as an important element of mental health support. Different types of adaptive and non-adaptive approaches to overcoming stressful situations, their impact on the general state of the individual and effectiveness in the long term are presented. Special attention is paid to adaptive coping strategies that promote emotional stability and improve quality of life. The article also contains practical recommendations for the development of stress resistance and the use of effective methods of self-regulation.

Key words: coping strategy, stress, stress resistance, self-regulation.

Постановка проблеми. У кожної людини є свій набір звичайних способів боротьби зі стресом. Щоправда, не всі вони допомагають однаково добре, а деякі можуть бути навіть небезпечними в довгостроковій перспективі.

Копінг-стратегії мають тісний зв'язок із вирішенням важливих наукових і практичних завдань у галузі психічного здоров'я, соціальної адаптації та професійної діяльності. Наукові дослідження показують, що ефективні копінг-стратегії знижують ризик розвитку психосоматичних захворювань, депресії та тривожних розладів. Вони також впливають на підвищення стресостійкості в професійній діяльності, особливо в умовах постійної зміни зовнішніх факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ситуації сильного стресу людина використовує два основні механізми адаптації:

1. Психологічні захисти – це неусвідомлені способи уникнення фактів, з якими важко впоратися психіці.

2. Копінг-стратегії – здебільшого свідомі методи реагування, які допомагають долати наслідки стресу.

Перший механізм – захисні реакції – корисний на початковому етапі шоку. Коли психіка зовсім не готова до кризи, неусвідомлені захисти «корегують» реальність, роблячи її більш прийнятною. Людина може заперечувати існування проблеми, витіснити її зі свідомості, поводитись регресивно, переключати увагу на чужі проблеми або шукати раціональні пояснення, а також сублимувати негативні емоції. Ці реакції допомагають захистити людину від травми в конкретний момент часу. Це нормально, якщо процес тимчасовий. Однак, якщо людина продовжує жити в такій викривленій реальності, їй буде складно приймати обдумані рішення. В повсякденному житті, це може бути небезпечно[5].

Копінг-стратегії можуть виступати як ефективні інструменти для адаптації до стресових ситуацій, служачи своєрідною допомогою для психічного здоров'я. Проте набір таких інструментів у кожного індивіда буде особливим.

Огляд літератури дає змогу сформулювати визначення копінг-поведінки як процес подолання та адаптації до життєвих труднощів та проблем. А саме копінг – це зусилля індивіда, спрямовані на вирішенні проблем, які мають суттєве значення для його благополуччя (це може бути як у ситуаціях великої небезпеки, так і при досягненні значного успіху, оскільки ці ситуації активують його адаптивні можливості) [8]. Копінг досліджується в контексті - захисних психологічних механізмів людини, що допомагає знизити тривогу, спричинену неприйнятними або потенційно небезпечними стимулами, ці механізми дозволяють людині тимчасово уникнути конфліктних або стресових ситуацій, захищаючи психіку від перевантаження і підтримуючи психологічну стабільність (П. Крамер); вивчення копінгу в контексті стресу та адаптації до стресових ситуацій (С. Фольман); копінг у контексті розвитку та адаптації дітей та підлітків (Б. Компас); копінг у стресових та травматичних ситуаціях (Дж. Конор-Сміт); вплив копінг-стратегій на психічне здоров'я (Г. Зальтсман); адаптивні можливості людини у стресових умовах (А. Томсен); розгляд копінг-

поведінки у сімейному та соціальному контексті (М. Водсворт); стратегії копіngu та їх вплив на психологічне благополуччя (Н. Хан).

Стрес відіграє ключову роль у функціонування та адаптації організму до зовнішніх впливів. Він є неспецифічною реакцією організму на навколишні обставини, яка активізує ресурси для подолання або уникнення загроз [1]. При вивченні феномену стресостійкості важливо звернути увагу на копіng-поведінку. Сучасні дослідники використовують це поняття не лише для опису поведінки в стресових ситуаціях, але й у повсякденному житті. Копінг-поведінка – це свідомі дії особистості, спрямовані на подолання стресу через застосування когнітивних, емоційних і поведінкових стратегій. Саме ці дії сприяють підтримці психосоціальної адаптації під час стресових періодів [2].

Уперше це поняття з'явилося в роботах американського психолога Річарда Лазаруса. Він визначив копіng-стратегії як когнітивні та поведінкові зусилля, які докладають люди, щоб впоратися зі збільшеними внутрішніми та зовнішніми запитами в складних ситуаціях [8].

У 80-х роках Лазарус і Фолкман створили опитувальник Ways of Coping Questionnaire, що дозволяє виявити копіng-стратегії, які використовує індивід [9].

Р. Лазарус виділяє два типи реагування на стрес: проблемно-орієнтований копіng і емоційно-орієнтований копіng. Проблемно-орієнтований копіng включає раціональний аналіз проблеми і виявляється через самостійне розглядання проблемної ситуації, звернення за допомогою та пошук інформації. Емоційно-орієнтований копіng, у свою чергу, є результатом емоційного реагування на ситуацію і проявляється у зусиллях, спрямованих на зниження емоційної напруги [2].

Е. Фройденберг і Р. Левіс вказують на існування двох основних типів копіng-стратегій: продуктивні (функціональні, адаптивні) та непродуктивні (дисфункціональні, дезадаптивні). Варто зауважити, що серед неконструктивних стратегій, які все ж можуть полегшити внутрішній стан людини і сприяти її адаптації до складних умов, є, наприклад, стратегія втечі. Людина може відмовитися від привабливих пропозицій або службових підвищень, оскільки відчуває, що ці зміни вимагатимуть від неї надмірних зусиль або цінуватися занадто дорого. У сфері здоров'я існують стратегії, які зосереджуються на емоціях. Це може бути психологічна боротьба негативними емоціями і болісними відчуттями, коли людина намагається ігнорувати симптоми хвороби, ставитися до свого стану з гумором або сподіватися на допомогу надприродних сил. Найменш ефективними стратегіями подолання є уникання та самозвинувачення. Людина може закриватися від реальності і карати себе, що призводить до зниження самооцінки.

Копінг був визначений Фолькманом і Лазарусом як процес постійної зміни когнітивних та поведінкових зусиль для управління конкретними зовнішніми та/або внутрішніми вимогами, які оцінюються як такі, що перевищують ресурс особистості.

Р. Лазарус виділяє два типи реагування на стрес: проблемно-орієнтований копінг і емоційно-орієнтований копінг. Проблемно-орієнтований копінг включає раціональний аналіз проблеми і виявляється через самостійне розглядання проблемної ситуації, звернення за допомогою та пошук інформації. Емоційно-орієнтований копінг, у свою чергу, є результатом емоційного реагування на ситуацію і проявляється у зусиллях, спрямованих на зниження емоційної напруги [2]. З середини 80-х років більшість моделей стресу враховували не лише психопатологічні синдроми, а й змінні, пов'язані з психічним здоров'ям і благополуччям. Однак лише нещодавно емпірична психологія почала застосовувати моделі, що базуються виключно на ідеї здорового або адаптованого розвитку в умовах стресових впливів, а не на використання похідних від моделей стресу та порушень.

Деякі люди віддають перевагу когнітивному режиму копіngu. Це С-когнітивно-орієнтовані копери. Когнітивні стратегії включають збір інформації, вирішення проблем, самонавігацію, внутрішню розмову або складання списків завдань чи пріоритетів. Інший тип демонструє емоційний або А-"афективний" режим копіngu і використовує вираження емоцій: плач, сміх або розмови з кимось про свій досвід; або використовує невербальні методи, такі як малювання, читання чи письмо для самовираження. Третій тип обирає S-соціальний режим копіngu. Вони отримують підтримку через приналежність до групи, виконання певної ролі та участь в організації. Четвертий тип використовує І-уяву, щоб або приховати жорстокі факти через мрійливість, приємні думки або відволікання уваги за допомогою направлених образів; або намагається уявити додаткові рішення проблеми, що виходять за межі фактів – імпровізація, а також мистецтво, творчі методи, імпровізація і гумор. П'ятий тип покладається на свої В-вірування та цінності, щоб провести їх через часи стресу чи кризи: це не тільки релігійна віра, але також політичні переконання, відчуття місії (сене), а також потреба в самореалізації та сильному вираженні "я". Остання група використовує фізіологічні методи фокусування (Ph). Це люди, які здебільшого реагують і справляються зі стресом через фізичні вираження разом із рухами тіла. Їхні методи подолання стресу можуть включати медитацію, релаксацію, десенсибілізацію, спорт, прогулянки, вживання алкоголю, їжі, паління та прийом медикаментів [7].

На основі цих досліджень у 2013 році М. Лахад та його колеги запропонували модель стресоподолання «Basic Ph», основується на продуктивних копінг-стратегіях та визначення потенціалу для подолання кризи та зрозуміти різноманітні стилі і методи, за допомогою яких людина може справитись зі стресом [5].

Копінг-стратегії поведінки в когнітивній психології поділяються на три основні групи залежно від рівня їхньої адаптивності: адаптивні, відносно адаптивні та неадаптивні. Згідно з науковими роботами Перреца, копінг-стратегії вважаються адаптивними, якщо вони сприяють відновленню психологічної рівноваги і допомагають зменшити або усунути негативний вплив стресових ситуацій. До адаптивних копінг-стратегій у поведінковій сфері

належать співпраця, звернення за допомогою та альтруїзм. Ці стратегії відображають активну поведінку, за якої особистість сама пропонує їх для подолання складнощів, травматичних подій, стресів та наслідків екстремальних ситуацій.

У когнітивній сфері адаптивними стратегіями є аналіз проблеми, особистісні цінності, усвідомлення контролю над собою. Ці підходи спрямовані на внутрішню роботу з труднощами, пошук можливих шляхів вирішення, підвищення самооцінки і самоконтролю, а також глибше усвідомлення власної цінності та віри у свої ресурси [4].

В емоційній сфері адаптивними варіантами є оптимізм, протест, емоційна впевненість у можливості знайти конструктивний вихід навіть із найскладніших ситуацій. Однак у реальному житті люди часто використовують неадаптивні або відносно адаптивні стратегії.

Неадаптивні копінг-стратегії в поведінковій сфері включають активне уникнення, пасивність, ізоляцію та відмову від вирішення проблем. У когнітивній сфері такими стратегіями є смирення, розгубленість, ігнорування проблем, що виражається в загальній відмові від подолання труднощів через зневіру у власні сили. В емоційній сфері це проявляється через пригнічення емоцій, самозвинувачення, агресивність.

Відносно адаптивні стратегії мають змішану конструктивність, яка залежить від конкретної ситуації. У поведінковій сфері це компенсація і відволікання через алкоголь, роботу або подорожі. У когнітивній сфері це пошук сенсу в подоланні проблем через релігійність або надання особливого значення подіям. В емоційній сфері – це емоційне розвантаження та пасивна співпраця, що допомагають зменшити напругу або передати відповідальність за вирішення проблем іншим [3].

У психологічній літературі пропонуються різні техніки для вирішення проблеми нестачі стратегій у надзвичайних ситуаціях. Зокрема, Майкл Махоні наголошує на важливості розробки індивідуальної програми психотерапевтичного навчання. Він розглядає особистісні проблеми як наукові завдання. Процес навчання подоланню стресових і кризових ситуацій включає визначення проблеми, постановку цілей і завдань дослідження, збір та інтерпретацію інформації, вибір гіпотетичних рішень, проведення експерименту, аналіз результатів і перегляд або заміну гіпотези. Основна цінність такої програми полягає в розвитку навичок самоспостереження, формуванні висновків і здобутті вміння контролювати ситуацію.

Висновки. На основі аналізу всіх джерел, що стосуються цієї теми, можна зробити висновок, що копінг є важливою складовою життя кожної людини, оскільки навколишній світ наповнений багатьма небезпеками, до яких необхідно адаптуватися. Ефективний копінг є результатом взаємодії когнітивних, емоційних і поведінкових елементів, а також активізації різних рівнів особистісних ресурсів, попереднього досвіду. Тому для того, щоб побудувати конструктивну стратегію подолання стресу, важливо працювати

над розвитком основних пізнавальних процесів, таких як уява, пам'ять, мислення тощо.

Щодо емоційної складової копінгу, особистостям, незалежно від особливостей їхнього емоційного реагування (наприклад, емоційної лабільності чи ригідності), слід формувати навички контролю емоційного вираження, щоб уникнути афективних реакцій під час стресових ситуацій. Це допоможе уникнути негативних наслідків тривалого накопичення незадоволення і невирішених внутрішніх конфліктів.

Поведінковий компонент копінгу полягає у формуванні ефективних поведінкових стратегій і стереотипізації таких алгоритмів. Науковці стверджують, що копінг-стратегія є посередником поведінкової відповіді на стрес. Наше експериментальне дослідження підтвердило цей погляд. Тому важливо працювати над акумуляцією когнітивних ресурсів, що підвищують ефективність вибору поведінкових відповідей на стресові ситуації.

Перспективи дослідження цієї теми можуть включати вивчення та порівняння поведінкових копінг-стратегій у різних вікових, статевих та професійних групах з метою визначення найбільш продуктивних стратегій для кожної з них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буслинський В.А, Основи філософських знань: підручник. 3-е вид., стереотип. Київ, Львів. «Новий світ», 2006, С. 352
2. Дубчак Г.М. Аналіз стратегій копінг-поведінки майбутніх фахівців соціономічних професій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 28-39
3. Знаменюк Г.М. Психіка людини в екстремальних ситуаціях. Військова освіта: Збірник наукових праць. – К., 2003, С. 34-44
4. Психологія особистості: Словник-довідник, за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. К.: Рута, 2001. С. 320.
5. Тарасюк І.В., Психологічні механізми адаптації особистості. Наукові записки. Сер. : Психологія і педагогіка. 2011. Вип. 17. С. 342-349.
6. Compas B., Connor-Smith J., Saltzman H., Thomsen A., Wadsworth M. Coping with stress during childhood and adolescence: Problems, progress and potential in theory and research. Psychological Bulletin, 2001. Vol.127 №1. P. 87-127
7. M.Lahad. From Victim to Victor: The Development of the BASIC PH Model of Coping and Resiliency. 2017. Vol. 23. №1, P. 27-34
8. Richard S. Lazarus, Ph.D. Susan Folkman, Ph.D. Stress, Appraisal and Coping. Springer Publishing Company. New York. P. 117, 189-206.
9. Susan Folkman, Richard S. Lazarus. Ways of Coping Questionnaire. PsycTests Dataset (1988)

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З СІМЕЙ ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дітям із сімей ВПО, які були змушені внаслідок бойових дій покинути свої домівки і знайти нове житло та влаштуватися на новому місці. Основна увага приділяється адаптації дітей ВПО до нових умов, та вирішенню проблем із якими вони стикаються; значенню соціальних служб в житті дітей ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, соціальне середовище, соціальна адаптація.

The article is devoted to children from IDP families who were forced to leave their homes and find new housing and settle in a new place as a result of hostilities. The main attention is paid to the adaptation of IDP children to new conditions and solving the problems they face; the importance of social services in the lives of IDP children.

Key words: internally displaced person, social environment, social adaptation.

Постановка проблеми. Війна в Україні спричинила масове внутрішнє переміщення людей, мільйони яких змушені були залишити свої домівки та шукати прихисток в інших регіонах країни. Опинившись в таких умовах з'являється велика кількість проблем, які треба вирішувати: житло, гуманітарна та психологічна допомога. Особливо вразливою до цієї трагедії є діти, які переживають психологічні травми, втрату звичного середовища та розлуку з близькими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених займаються вирішенням проблем, пов'язаних з дітьми з сімей ВПО. Серед вітчизняних науковців можна навести таких як Бльок Н. В., Булеца С. В., Котляр О. І., Лазур Я. В., Піроцький Б. Ю. Тищенко Н. І.

Метою написання статті є дослідження роботи соціальних працівників з дітьми з сімей ВПО в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. В моїй країні протягом 10 років іде війна. За цей час з'явилося дуже багато переселенців, а дехто вже вдруге став цією категорією громадян. Ці люди вимушені переїжджати з місця на місце в межах України та шукати більш безпечні місця. Опинившись у таких умовах виникла купа питань пов'язаних з житлом, їжею, гуманітарною, психологічною допомогою. Особливої уваги потребують діти, яким треба продовжувати навчання в нових умовах, пристосовуватися до незнайомого оточення. А це – велика психологічна травма. Соціальні служби з перших днів війни працюють, щоб допомогти таким людям. Зазначимо, яку ж підтримку можуть надати соціальні працівники дітям з родин ВПО:

– соціальна допомога (це і моральна підтримка, і консультативна допомога у вирішенні низки питань, а саме отримання соціальних виплат, надання медичної допомоги, допомога з тимчасовим проживанням-психологічна допомога (проведення різних бесід, тренінгів, консультативних зустрічей.);

– педагогічне виховання – бесіди з виховання підлітків, допомога з адаптацією в нових шкільних умовах, співпраця з батьками;

– допомога з захистом прав переселенців – співпраця з різними правовими органами;

– медична допомога – обстеження, консультативна, психологічна допомога, безкоштовна видача медичних препаратів;

– фінансова підтримка – грошова допомога в складних ситуаціях;

– допомога в економічних питаннях – консультативна допомога в самостійному існуванні;

– гуманітарна допомога – підтримка родин, які опинились в важких умовах продуктами харчування, засобами гігієни;

– допомога в питаннях роботи – консультативна допомога, співпраця з центром зайнятості.

Відзначимо, що згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеними особами є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1, с. 1]. У цьому законі визначається, яку допомогу від держави може отримати громадянин України.

Життя переселенців турбує багатьох людей, тому кожен з них пише своє трактування цього поняття. Але смисл один – це людина, якій потрібна допомога.

В Україні існує нормативна база, тому розробляються постійно Закони для покращення життя переселенців – ВПО. Зрозуміло, що це не значить, що повністю вони на опікуванні держави, багато проблем розв’язують самостійно. Іноді, не можуть зібратися з думками і мобілізувати свої сили для подальшого життя, тому це велика проблема.

«Внутрішньо переміщені особи – це люди або групи людей, які були змушені залишити свої домівки або місця проживання для того, щоб уникнути наслідків озброєного конфлікту, ситуацій насильства, порушень прав людини або стихійних лих, чи техногенних катастроф, і які не перетнули визнаний на міжнародному рівні державний кордон країни. Біженці і внутрішньо переміщені особи змушені залишати свої місця проживання з однакових причин. Але біженці – це особи, які перетинають кордон, а внутрішньо

переміщені особи залишаються на території своєї держави» – наголошують Н. Тищенко та Б. Піроцький [4, с. 125].

Значної уваги заслуговує аналітичний звіт громадської організації «Донбас SOS». Ці люди не тільки пишуть теорію і поняття про переселенців, а й роблять великі справи – допомагають переселенцям із перших днів війни. Це і гуманітарна допомога, і засоби гігієни, забезпечують переселенців тимчасовим житлом. У їх публікації «Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази» автори доводять, хто такі люди (ВПО), описують їх права та обов'язки. «Внутрішньо переміщені особи (ВПО) в Україні – це люди, які були змушені покинути свої домівки через збройний конфлікт або інші небезпечні умови, але залишилися на території своєї країни» [2, с. 14] – зазначають автори. У випадку України, велика кількість сімей з ВПО з'явилася внаслідок російської агресії, зокрема анексії Криму у 2014 році та збройного конфлікту на Донбасі.

Діти ВПО потребують ще більшої уваги. Це і психологічна, медична допомога, допомога в адаптації на новому місці. З метою покращення життя дітей – переселенців у школах є соціальні педагоги, психологи, в своїй статті я пропоную для покращення стану дитини використовувати педагогічний супровід до складу якого входять різні фахівці.

Соціально-педагогічний супровід складається з педагога, який є класним керівником, психолог, соціальний педагог, корекційний педагог, можуть входити і його батьки. Хоча не в усіх випадках. Проводиться детальний аналіз кожної ситуації, в якій знаходиться дитина, шукають шляхи вирішення виниклих питань. Основною задачею супроводу є покращення стану дитини та умов, в яких вона опинилась в результаті військового конфлікту.

Сучасні вітчизняні науковці наголошують, що «в основу побудови технології соціального-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців покладається авторське розуміння його сутнісного змісту, яке сформульоване у такому визначенні: соціально-педагогічний супровід – це професійна діяльність, спрямована на створення умов для упередження розвитку негативних наслідків і різних соціально-педагогічних проблем особистості у складних життєвих обставинах та в середовищі її перебування, інтеріоризацію цінностей та узгодження соціальних очікувань суб'єктів соціальної взаємодії» [4, с. 18].

Висновок. Соціальна робота з дітьми з сімей ВПО – це складне та відповідальне завдання, яке потребує від фахівців високого рівня професійної компетенції, емпатії та навичок роботи в кризових ситуаціях. Її результатом має стати покращення життя дітей, які постраждали від війни, їхнє психосоціальне благополуччя та повноцінне інтегрування в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

2. Захист прав внутрішньо переміщених осіб: аналіз та рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази. К., 2018. URL: https://www.vplyv.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Group-of-Influence_analyses.pdf
3. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців: посібник; за ред. Т.Ф. Алексєєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с
4. Тищенко Н.І., Піроцький Б.Ю. Внутрішньо переміщені особи в Україні як проблема сьогодення. *Молодий вчений*. 2014. № 10(13)(2). С. 124-126.

Науковий керівник доктор філософських наук, професор Костючков С.К.

УДК 004.773.6/.7-042.3:613.2

Папко А.С.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТІЛА

У статті розглядається вплив соціальних мереж на формування образу тіла. Особлива увага приділяється тому, як самопрезентація в соціальних мережах, такі як Instagram та TikTok, може сприяти посиленню негативного ставлення до власного тіла. Водночас у статті обговорюються позитивні аспекти соціальних мереж, які можуть допомогти через підтримку бодіпозитивних рухів. Підсумком є необхідність розробки стратегій для мінімізації негативного впливу соціальних мереж.

Ключові слова: розлади харчової поведінки, образ тіла, соціальні мережі, самопрезентація, бодіпозитив.

The article examines the influence of social networks on the formation of body image. Particular attention is paid to how self-presentation on social networks such as Instagram and TikTok can contribute to the strengthening of negative attitudes towards one's own body. At the same time, the article discusses the positive aspects of social networks that can help by supporting body positive movements. The result is the need to develop strategies to minimize the negative impact of social networks.

Key words: eating disorders, body image, social networks, self-presentation, body positivity.

У сучасному світі образ тіла стає важливою складовою самооцінки, що особливо проявляється в умовах постійної присутності соціальних мереж. Соціальні платформи, такі як Instagram, TikTok та інші, виступають важливою частиною життя багатьох людей і впливають на формування уявлень про ідеальний зовнішній вигляд. Для людей з розладами харчової поведінки соціальні мережі можуть стати як джерелом підтримки, так і фактором, що загострює негативні уявлення про власне тіло. Проблема актуальна, оскільки постійне порівняння з ідеалізованими образами в мережах може призвести до поглиблення негативного сприйняття свого тіла та посилення симптомів розладів.

Дослідження показують, що соціальні мережі можуть бути як корисними, так і шкідливими. Такі дослідники, як К. Маслач та Б. Льюїс, зазначають, що медіа, включно з соціальними мережами, є основним джерелом поширення ідеалізованих стандартів краси, що негативно впливає на самооцінку користувачів [1, с. 45]. Однак недостатньо досліджено, яким чином соціальні платформи можуть впливати на різні типи розладів харчової поведінки, зокрема, через самопрезентацію користувачів у мережах [2, с. 89]. Таким чином, потребує подальшого дослідження, як самопрезентація у соціальних мережах впливає на психоемоційний стан осіб з РХП та їхній образ тіла.

Ціллю статті є вивчення впливу соціальних мереж на формування образу тіла у людей з розладами харчової поведінки та аналіз ролі самопрезентації у цьому процесі.

Соціальні мережі є платформами, де люди можуть формувати та підтримувати свої образи, часто показуючи лише відфільтровані чи ідеалізовані версії реальності [3, с. 112]. Для людей така самопрезентація може слугувати як засобом підтримки, так і джерелом стресу. Наприклад, дослідження показують, що часте використання соціальних мереж пов'язане з вищим рівнем незадоволеності своїм тілом та підвищеним ризиком розвитку РХП [4, с. 76].

Однією з найважливіших функцій соціальних мереж є можливість спостерігати за життям інших людей та порівнювати себе з ними. Це порівняння може бути шкідливим, оскільки у соціальних мережах поширені ідеалізовані образи «ідеальної» фігури, що часто є недосяжними для більшості людей. Дослідження показують, що регулярний перегляд зображень худих моделей чи спортсменів на платформах, таких як Instagram, може призвести до підвищеного рівня незадоволеності своїм тілом, особливо серед молодих жінок [5, с. 123]. Це незадоволення може підштовхувати до небезпечних методів контролю за вагою, таких як голодування, компульсивні тренування або використання дієтичних добавок.

Самопрезентація в соціальних мережах передбачає вибіркову демонстрацію аспектів свого життя. Це може стати інструментом для приховування справжніх проблем та демонстрації «успішного» контролю над своїм тілом. Наприклад, дослідження показують, що люди з анорексією та булімією часто використовують соціальні мережі для публікації фотографій своїх досягнень у контролі ваги, що може бути небезпечним для їхнього психічного здоров'я [6, с. 145]. Вони також можуть демонструвати надмірні тренування або слідування жорстким дієтам, що створює тиск на інших користувачів повторювати ці небезпечні практики.

Водночас соціальні мережі можуть виконувати й позитивну функцію, якщо вони використовуються для отримання підтримки та натхнення. У багатьох платформах створені спільноти, присвячені бодіпозитиву, де користувачі поширюють ідеї про прийняття себе та своєї зовнішності незалежно від її відповідності стандартам краси [7, с. 167]. Такі спільноти можуть допомогти змінити своє ставлення до тіла та прийняти здорові харчові звички.

Висновки. Вплив соціальних мереж на формування образу тіла є надзвичайно складним і багатфакторним процесом. Соціальні мережі можуть як посилювати негативні уявлення про себе, так і слугувати платформою для пошуку підтримки та боротьби зі своїми проблемами. Подальші дослідження повинні зосереджуватись на розробці стратегій для мінімізації негативного впливу соціальних мереж та розвитку підтримуючих онлайн-спільнот.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маслач К., Льюїс Б. Вплив соціальних мереж на самооцінку. Лондон: Психологічні дослідження, 2015.
2. Шопша О., Нагорна Д. Психологічні особливості людей з розладами харчової поведінки. Київ: Психологія, 2020.
3. Арделян Т. Вплив медіа на сприйняття тіла. Харків: Освіта і наука, 2018.
4. Щербак Т. Психоемоційний стан осіб з РХП у соціальних мережах. Львів: Психологічна наука, 2019.
5. Шебанова В., Яблонська Т. Самопрезентація та її вплив на психічне здоров'я осіб з РХП. Харків: Психологічні студії, 2021.
6. Льюїс А., Мак Коннел Дж. Вплив соціальних мереж на формування образу тіла. Нью-Йорк: Springer Publishing, 2017.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

УДК 364 -7:349.3

Пастухов В.Є.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті мова йде про основні аспекти соціальної роботи з працівниками Національної поліції України; здійснено спробу виокремити характерні ознаки основних напрямів, наголошено на проблемах, викликах та перешкодах ефективного запровадження соціального захисту поліцейських.

Ключові слова: соціальна робота, працівники поліції, соціальний захист.

The article deals with the main aspects of social work with employees of the National Police of Ukraine; an attempt was made to single out the characteristic features of the main directions, the problems, challenges and obstacles of the effective introduction of social protection of police officers were emphasized.

Key words: social work, police officers, social protection.

Постановка проблеми. Соціальна робота є невід'ємною складовою суспільного розвитку, особливо в умовах сучасних викликів, які стоять перед правоохоронними органами. Працівники Національної поліції України (НПУ) щоденно стикаються з високим рівнем стресу, емоційним вигоранням та

професійними ризиками, що потребує спеціалізованого підходу до їх соціальної підтримки. Актуальність соціальної роботи з працівниками НПУ зумовлена необхідністю забезпечення їх психоемоційного благополуччя, підвищення ефективності роботи та зниження ризиків, пов'язаних із професійною діяльністю. Професійна діяльність поліцейських часто включає емоційні та фізичні навантаження, що може призвести до проблем у сімейному житті, взаєминах з колегами та загального психічного здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє говорити про увагу вітчизняних дослідників до окремих напрямів роботи з працівниками Нацполіції, зокрема науковців широко привернена до питання соціального захисту, необхідно назвати праці В. Андріїва, Н. Болотіної, О. Беленького, Л. Денісової, М. Іншина, М. Дерев'янка, М. Клемпарського, О. Кучми, Д. Марусевич, О. Москаленко, О. Процевського, І. Сироти, Ю. Ткаченка, Г. Чанишевої, Л. Шумної, В. Щербини та інших. На жаль, особливостям соціальної роботи працівниками Національної поліції України не присвячено окремих наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета дослідження – аналіз основних напрямів соціальної роботи з працівниками Національної поліції України, визначення проблемних аспектів та пропозиції щодо їхнього вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Соціальна робота з працівниками Національної поліції України є ключовим елементом забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів. Враховуючи складні та небезпечні умови служби, поліцейські потребують не лише належної матеріальної винагороди, а й соціального забезпечення, яке б охоплювало такі аспекти, як медична допомога, психологічна підтримка, страхування та пенсійне забезпечення. В умовах сучасних викликів, зокрема, збройного конфлікту на території України, забезпечення соціального захисту, як однієї зі складових соціальної роботи, поліцейських стає ще більш актуальним питанням.

Нормативно-законодавча база України визначає соціальні гарантії для працівників Національної поліції. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [5] держава забезпечує поліцейських наступними соціальними гарантіями:

- пенсійне забезпечення;
- страхування життя та здоров'я;
- компенсації за травмування або загибель на службі;
- безкоштовну медичну допомогу;
- пільги на отримання житла та інші соціальні виплати.

Також важливу роль відіграє Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [4], що передбачає виплати в разі тимчасової непрацездатності, поранення або загибелі на службі.

Аналіз основних законодавчих норм дозволяє окреслити **основні аспекти соціальної роботи з працівниками Національної поліції України**: соціально-психологічна підтримка, профілактика професійного вигорання, підтримка родин працівників НПУ, формування позитивного іміджу сучасного

українського поліцейського, програми соціальних ініціатив щодо підтримки для поліцейських, напрями соціального захисту працівників Національної поліції України.

Соціально-психологічна підтримка є одним із ключових елементів соціальної роботи. Важливо організувати регулярні психологічні тренінги, групи підтримки та індивідуальні консультації. Це дозволяє знизити рівень стресу, поліпшити емоційний стан і забезпечити адекватну реакцію на кризові ситуації.

Профілактика професійного вигорання є ще одним важливим напрямком. Необхідно впроваджувати програми, які допомагають працівникам управляти стресом, навчитися балансувати роботу та особисте життя, а також підтримувати здоровий спосіб життя.

Сімейне життя працівників поліції також потребує уваги. Організацію *підтримки родин працівників поліції* вбачаємо у розробці та практичному впровадженні програм для членів сімей, що включатимуть навчання, психологічну підтримку та спільні заходи, які будуть сприяти зміцненню сімейних стосунків і, відповідно, покращенню загального психологічного благополуччя працівників поліції. Родини поліцейських відіграють важливу роль у житті працівників правоохоронних органів, оскільки вони забезпечують емоційну підтримку та стабільність в умовах стресової і небезпечної професії. Проте члени сімей самі часто стикаються з проблемами, особливо у випадках травмування або загибелі поліцейського під час виконання службових обов'язків. У багатьох країнах світу розроблені спеціальні програми соціальної підтримки, спрямовані на допомогу членам родин поліцейських. Вони можуть включати фінансову, психологічну та соціальну підтримку, допомогу з працевлаштуванням та освітні програми для дітей. Вбачаємо за необхідне детально вивчати міжнародні практики роботи з членами родин поліцейських з метою запровадження світового досвіду у роботі з українськими родинами поліцейських.

Важливим аспектом соціальної роботи є *формування позитивного іміджу НПУ* в суспільстві. Цього можна досягти, на нашу думку, завдяки масштабнішому залученню працівників поліції до участі в соціальних проектах, волонтерських програмах через розширення комунікації з населенням. Позитивне сприйняття поліції сприяє підвищенню морального духу працівників. У сучасному світі, де довіра до правоохоронних органів стає все більш актуальною, формування позитивного іміджу поліцейського є важливим завданням. Участь у соціальних проектах та волонтерських програмах може суттєво вплинути на сприйняття поліцейських у суспільстві та сприяти зміцненню взаємодії між поліцією і громадою. Позитивний імідж поліцейського не лише підвищує довіру громадян, але й полегшує виконання службових обов'язків. Громадяни, які вірять у добрі наміри поліції, більш готові співпрацювати, що, в свою чергу, сприяє підвищенню рівня безпеки.

В Україні вже працюють кілька *програм соціальної підтримки для поліцейських*, спрямованих на забезпечення їхнього добробуту, здоров'я та

ефективної адаптації до цивільного життя. Основні напрямки цих програм включають психологічну підтримку, медичне обслуговування, фінансову підтримку, програми перенавчання та перекваліфікації, соціальні проекти. Успіх мають програми, що пропонують консультації психологів, терапію для поліцейських, які стикнулися з травматичними ситуаціями під час виконання своїх обов'язків. На увагу заслуговує можливість в нашій країні безкоштовного доступу працівників поліції до медичних послуг, включаючи обстеження, лікування та реабілітацію. В Україні діють системи соціальних виплат, матеріальної допомоги та пенсійного забезпечення для відставних поліцейських та їхніх сімей. В межах програм навчання та перекваліфікації розробляються та впроваджуються освітні програми, що допомагають поліцейським здобувати нові професії або підвищувати кваліфікацію. Обертів набирають ефективні соціальні проекти - ініціативи, що сприяють інтеграції поліцейських у громаду завдяки залученню їх до проведення культурних та спортивних заходів. Усі перераховані програми соціальної підтримки поліцейських сприяють покращенню соціального статусу та адаптації поліцейських до цивільного життя після служби.

Спираючись на аналіз нормативної бази та дослідження науковців [1; 3; 4; 6] щодо соціального захисту працівників Національної поліції, вдається можливим окреслення основних напрямів соціального захисту, як однієї із ключових технологій соціальної роботи, серед яких названо: пенсійне забезпечення, медичне забезпечення та страхування, житлове забезпечення, соціально-психологічну підтримку й соціальні виплати та допомоги.

Пенсійне забезпечення. Працівники Національної поліції України мають право на достроковий вихід на пенсію через особливі умови праці, а також отримують додаткові надбавки за вислугу років. Пенсійне забезпечення залежить від кількості років служби, вислуги та специфіки виконуваних обов'язків. Однак, незважаючи на ці пільги, пенсії поліцейських часто виявляються недостатніми для забезпечення достойного рівня життя після завершення служби. Важливим питанням залишається індексація пенсій з урахуванням інфляційних процесів.

Медичне забезпечення поліцейських включає безкоштовне лікування, профілактичні огляди та реабілітацію після травм. В Україні функціонують медичні заклади, що спеціалізуються на лікуванні правоохоронців та членів їхніх родин. Однак часто бракує спеціалізованих медичних послуг, особливо у сфері психологічної допомоги, що є важливою складовою захисту поліцейських, які зазнають значного психологічного навантаження. Також існує **державне страхування** життя та здоров'я поліцейських. У разі отримання поранень або загибелі на службі працівники або їхні родини отримують грошову компенсацію. Проте виплати часто є недостатніми для покриття реальних потреб сімей загиблих поліцейських.

Одним із важливих напрямів соціального захисту є **житлове забезпечення**. Поліцейські мають право на отримання службового житла або компенсаційних виплат за оренду житла. Однак проблема житлового

забезпечення залишається гострою, оскільки програма будівництва службового житла є недостатньо фінансованою, а процес виділення житла тривалий і часто бюрократизований.

Соціально-психологічна підтримка є важливим елементом захисту поліцейських, які постійно стикаються з небезпечними та стресовими ситуаціями. У Національній поліції діють програми психологічної реабілітації, які включають як індивідуальні консультації, так і групову терапію. Однак проблема недостатнього фінансування цієї сфери залишається актуальною, що призводить до обмеженої доступності психологічної допомоги.

Соціальні виплати та допомога. Працівники Національної поліції отримують різноманітні соціальні виплати, включаючи допомогу на поховання, компенсації за травми на службі, виплати на утримання дітей. Існують також виплати для членів родин загиблих поліцейських, проте їх розміри часто не відповідають реальним витратам родин на проживання та лікування.

Попри наявність законодавчо визначених соціальних гарантій, існують значні проблеми у сфері соціального захисту працівників поліції:

1. Недостатнє фінансування: багато програм, зокрема забезпечення житлом і медична допомога, страждають через брак коштів.
2. Бюрократичні перешкоди: процеси отримання соціальних пільг є складними та тривалими.
3. Недостатня психологічна підтримка: попит на психологічні послуги значно перевищує їхню пропозицію.
4. Інфляційне знецінення пенсій: відсутність ефективної системи індексації пенсій призводить до втрати їхньої реальної вартості.

Напрями вдосконалення соціального захисту

Для покращення системи соціального захисту працівників Національної поліції України необхідно:

1. Підвищити фінансування програм соціального захисту, зокрема медичного обслуговування та забезпечення житлом.
2. Удосконалити механізми індексації пенсій, щоб забезпечити їхню відповідність реальним економічним умовам.
3. Спростувати процедури отримання соціальних пільг, зменшити бюрократичні перешкоди.
4. Розширити програми психологічної підтримки для працівників поліції, зокрема шляхом залучення додаткових ресурсів та спеціалістів.
5. Покращити умови житлового забезпечення, запровадивши нові форми співпраці з приватним сектором у сфері будівництва та оренди житла для поліцейських.

Незважаючи на важливість соціальної роботи, існують певні виклики та перешкоди, такі як недостатнє фінансування, брак кваліфікованих спеціалістів, а також стереотипи про роботу поліції в суспільстві. Важливо розробити стратегічні рішення для подолання цих бар'єрів.

Висновки. Соціальна робота з працівниками Національної поліції України є необхідним інструментом для підтримки їх психоемоційного

благополуччя та професійної ефективності, що буде впливати на ефективність їх роботи. Забезпечення психологічної підтримки, профілактика вигорання, підтримка сімей та формування позитивного іміджу НПУ можуть суттєво покращити умови праці та життя поліцейських. Соціальний захист працівників Національної поліції України є важливою складовою їхньої безпеки та добробуту. Сучасна система соціальних гарантій потребує подальшого вдосконалення, особливо у сфері пенсійного забезпечення, медичного та житлового забезпечення, а також психологічної підтримки. Вдосконалення цих напрямів дозволить не лише покращити умови праці поліцейських, а й підвищити ефективність роботи правоохоронних органів загалом. Необхідно продовжувати дослідження в цій галузі та впроваджувати нові програми соціальної підтримки, які відповідають сучасним викликам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денісова Л.Л. Правове регулювання соціального забезпечення працівників поліції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2017. 20 с.
2. Марусевич Д.О. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту поліцейських: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ / Національна академія внутрішніх справ України, 2021. 236 с.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 року № 1533ІІ (редакція від 14.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення 18.09.2024).
4. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року №580- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 18.09.2024).
5. Системи соціального захисту працівників поліції: міжнародний досвід та рекомендації для України / під ред. О. Беленького. – Київ: Інститут державного управління, 2020.
6. Ткаченко Ю. Роль держави у сфері соціального забезпечення: історичний екскурс. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С.128-131.

Науковий керівник кандидатка філософських наук, доцентка Поліщук І.Є.

УДК 364.4

Погорєлова Д.С.

ПРОБЛЕМИ РОДИН З ДІТЬМИ ЗОВНІШНІХ МІГРАНТІВ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ

Статтю присвячено окресленню визначення та характерних особливостей явища міграції населення у зв'язку з веденням бойових дій; наголошується на проблемах, з якими стикаються в новому середовищі вимушені мігранти; розкрито проблеми соціальної адаптації осіб, які перебувають за кордоном разом з дітьми.

Ключові слова: міграція, еміграція, соціальна адаптація, вимушені переселенці.

The article is devoted to outlining the definition and characteristic features of the phenomenon of population migration in connection with the conduct of hostilities; the problems faced by forced migrants in a new environment are emphasized; the problems of social adaptation of persons staying abroad with children are revealed.

Key words: migration, emigration, social adaptation, forced migrants.

Сьогодні, у контексті глобальних викликів, пов'язаних із військовими конфліктами, проблема зовнішньої міграції набуває особливої актуальності. Масштабні переміщення людей, спричинені війною, впливають не лише на економічні, політичні та соціальні аспекти життя, але й на найбільш вразливі категорії населення – дітей. Діти зовнішніх мігрантів через війну стикаються з низкою серйозних викликів: втрата домівки, розлука з близькими, адаптація до нових культурних та соціальних реалій. Ці фактори безпосередньо впливають на їхній психоемоційний стан та розвиток, що робить цю проблему не лише соціальною, але й психологічною.

У сучасних умовах виникає нагальна потреба в розробці ефективних механізмів соціальної підтримки для дітей, які пережили травматичний досвід війни та вимушеної міграції. Важливим завданням соціальних працівників стає не лише допомога у забезпеченні основних потреб цих сімей, але й сприяння психологічній реабілітації дітей, їхній інтеграції в нове суспільство та збереженні власної культурної ідентичності.

Актуальність дослідження визначається необхідністю пошуку дієвих шляхів соціальної адаптації дітей зовнішніх мігрантів, які опинилися в нових умовах через військові дії. Розуміння проблем, з якими стикаються ці родини, допоможе розробити ефективні стратегії соціальної роботи, спрямовані на підтримку та захист наймолодших учасників міграційних процесів [1].

Діти, які стали вимушеними мігрантами внаслідок війни, опиняються у вкрай важких психологічних умовах, що можуть суттєво вплинути на їхній емоційний стан, психічне здоров'я та соціальну адаптацію. Війна, як явище, яке руйнує звичне середовище та створює небезпеку, залишає глибокий відбиток на психіці дітей, які ще не мають достатньо ресурсів для самостійного подолання травмуючих подій. Основні психологічні проблеми, з якими стикаються діти зовнішніх мігрантів, є багатогранними і часто вимагають комплексного підходу до їх вирішення.

Діти, які пережили воєнні дії, стикаються з травматичним стресом. Вони стають свідками руйнівних подій, таких як обстріли, втрати рідних та друзів, руйнування їхніх домівок. Часто ці події настільки глибоко вражають дитячу психіку, що можуть призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Симптоми ПТСР можуть проявлятися через повторні спогади про пережите, нічні кошмари, безсоння, підвищену тривожність та панічні атаки. Діти можуть уникати ситуацій, які нагадують їм про травматичні події, демонструвати агресивну або замкнену поведінку.

Війна породжує у дітей постійне відчуття небезпеки. Навіть після переїзду до більш безпечного середовища, діти можуть продовжувати

відчувати страхи, пов'язані з можливістю нових втрат чи небезпек. Це може проявлятися у вигляді генералізованого тривожного розладу, коли дитина відчуває постійну тривогу без конкретної причини, або у вигляді специфічних фобій. Тривожні стани можуть супроводжуватися фізичними симптомами: головними болями, болями в животі, прискореним серцебиттям [2].

Діти зовнішніх мігрантів часто стикаються з труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків після переїзду. Розлука з друзями та рідними, втрата стабільного середовища призводять до того, що діти можуть стати відчуженими, уникати спілкування або, навпаки, відчувати сильний страх перед новими стосунками. У них може виникати відчуття недовіри до оточуючих, особливо якщо під час міграції вони зіткнулися з дискримінацією, непорозумінням або навіть насильством.

Діти мігрантів через війну часто вважають себе "чужими" в новій країні, що може призвести до зниження рівня їхньої самооцінки. Вони можуть відчувати себе неповноцінними через відмінності в мові, культурі чи соціальному статусі. У багатьох випадках діти почуваються ізольованими через труднощі з інтеграцією в нове середовище, що ще більше підсилює почуття невпевненості та низької самооцінки. Це може негативно вплинути на їхній академічний успіх та соціальну взаємодію.

Окрему складність становлять проблеми з отриманням якісної освіти. Мовні бар'єри є одним із найвагоміших чинників, що перешкоджають повноцінному залученню дітей до освітнього процесу. У більшості випадків діти не володіють мовою країни перебування на належному рівні, що створює значні труднощі у засвоєнні навчальних матеріалів та комунікації з вчителями та однолітками. Різниця в навчальних програмах також стає серйозною проблемою, оскільки освітні системи в різних країнах можуть суттєво відрізнятися. Це призводить до того, що діти мігрантів часто не встигають за своїми однолітками, що ще більше підсилює відчуття відчуження та невпевненості у своїх силах. Крім того, нерозуміння або незнання культурних традицій нової країни спричиняє додаткові труднощі, зокрема у взаємодії з однолітками та вчителями.

Важливим аспектом соціального розвитку дітей є встановлення та підтримка соціальних зв'язків з однолітками, які відіграють ключову роль у формуванні почуття належності до групи та розвитку навичок соціальної взаємодії. Однак діти зовнішніх мігрантів часто відчувають ізоляцію та самотність через відсутність таких зв'язків. Вони можуть мати труднощі у налагодженні стосунків з новими друзями через мовні та культурні бар'єри, що ще більше ускладнює їхню інтеграцію в нове соціальне середовище. Це впливає на їхній емоційний стан і може призвести до соціальної замкнутості та відчуженості, що негативно позначається на загальному розвитку дитини. Таким чином, соціальні труднощі, з якими стикаються діти зовнішніх мігрантів, мають комплексний характер і потребують системної підтримки з боку соціальних інститутів та освітніх закладів для полегшення їхньої інтеграції та розвитку [3].

Економічні виклики, з якими стикаються сім'ї зовнішніх мігрантів через війну, є одним із найважливіших аспектів, що визначають якість їхнього життя та можливості інтеграції в нове суспільство. Однією з ключових проблем є нестабільне фінансове становище, яке часто виникає внаслідок втрати роботи на батьківщині та труднощів з пошуком нових джерел доходу в країні перебування. Для багатьох сімей війна означає не лише фізичне переміщення, але й повний розрив з попереднім місцем праці, професійною діяльністю та соціальним середовищем. У нових умовах знайти стабільне джерело доходу стає вкрай складним завданням, особливо в умовах високої конкуренції на ринку праці, мовних бар'єрів, відмінностей у професійній кваліфікації та правових обмежень для мігрантів.

Сім'ї, що мігрують через війну, часто стикаються з ситуацією, коли один або обидва батьки залишаються без постійної роботи, або змушені працювати на низькооплачуваних посадах, які не відповідають їхній кваліфікації. Це, в свою чергу, призводить до значного зниження рівня життя, що впливає не лише на матеріальний добробут, але й на емоційний стан усіх членів родини, особливо дітей. Діти в таких сім'ях можуть відчувати нестачу базових ресурсів, таких як харчування, одяг, медичні послуги та освіта, що негативно позначається на їхньому розвитку та інтеграції в суспільство.

Окрім того, важливим економічним викликом є залежність сімей мігрантів від соціальних програм підтримки в країні перебування. Для багатьох мігрантів такі програми стають єдиним джерелом доходу в перші місяці або навіть роки після переміщення. Проте соціальна допомога часто не забезпечує належний рівень життя для таких сімей, оскільки обсяг державних субсидій або інших форм підтримки може бути обмеженим або недостатнім для покриття основних потреб. У багатьох випадках ці програми є тимчасовими та не гарантують стабільності, що посилює економічну невпевненість сімей.

Відсутність стабільного джерела доходу та залежність від соціальних виплат також створюють додаткові бар'єри для соціальної адаптації, оскільки сім'ї змушені фокусуватися на базовому виживанні, а не на довгострокових цілях, таких як інтеграція в ринок праці або отримання додаткової освіти. У такій ситуації вразливими стають не лише батьки, але й діти, які можуть не отримати необхідної підтримки для свого розвитку через обмежені ресурси сім'ї. Це ускладнює їхню адаптацію до нового соціального середовища та створює довгострокові негативні наслідки для їхнього майбутнього економічного становища [4].

Таким чином, економічні виклики, з якими стикаються сім'ї зовнішніх мігрантів, що змушені були залишити свої домівки через війну, є багатогранними і мають далекосяжні наслідки для їхнього соціального і матеріального благополуччя.

Культурні бар'єри, з якими стикаються діти зовнішніх мігрантів, що перемістилися через війну, є однією з найбільш складних перешкод у процесі їхньої соціальної та психологічної адаптації. Однією з основних проблем є культурний шок, що виникає внаслідок зіткнення з новими нормами поведінки,

традиціями та звичаями, які можуть суттєво відрізнятися від тих, до яких діти звикли в своїй рідній країні. Культурний шок проявляється в відчутті дезорієнтації, тривожності та невпевненості, оскільки дитина повинна пристосовуватися до зовсім іншого соціального контексту, в якому встановлені інші правила взаємодії, етикету та комунікації.

У новому середовищі діти часто не мають чіткого уявлення про те, як поводитися в певних ситуаціях, що може викликати почуття ізоляції та відчуження. Вони можуть стикатися з нерозумінням або навіть неприйняттям з боку однолітків через їхні відмінні культурні практики, що може призвести до зниження самооцінки, соціальної відстороненості та труднощів у встановленні нових соціальних зв'язків. Окрім цього, діти можуть відчувати внутрішній конфлікт через те, що нове суспільство нав'язує інші соціальні ролі та очікування, які можуть суперечити їхньому попередньому досвіду та сімейним цінностям.

Інтеграція в нове культурне середовище також ускладнюється труднощами у збереженні власної ідентичності. Для дітей зовнішніх мігрантів процес інтеграції в нову культуру часто супроводжується тиском асиміляції, коли вони змушені адаптуватися до культурних норм країни перебування, щоб бути прийнятими в суспільстві. Водночас зростає ризик втрати зв'язку з власними культурними традиціями, що може спричинити втрату відчуття приналежності до своєї етнічної спільноти.

Проблема збереження ідентичності стає ще більш складною, коли діти мігрантів стикаються з тиском з боку як нової культури, так і своєї родини. З одного боку, нове суспільство може вимагати від них прийняття нових норм і цінностей, а з іншого боку, сім'я може наполягати на дотриманні традицій та цінностей рідної культури. Цей конфлікт між двома культурами може призвести до внутрішнього розколу, що негативно впливає на психологічне здоров'я дитини та її здатність ефективно інтегруватися в нове суспільство.

Загалом, культурні бар'єри, з якими стикаються діти зовнішніх мігрантів, є серйозними перешкодами для їхньої повноцінної інтеграції в нове соціальне середовище. Процес адаптації вимагає не лише вивчення нових культурних норм, але й збереження власної ідентичності, що є важливою частиною психологічного і соціального розвитку дитини. Для успішної інтеграції таких дітей необхідна системна підтримка з боку шкіл, соціальних служб та інших інституцій, які можуть допомогти їм подолати культурний шок і забезпечити можливості для збереження та розвитку їхньої етнічної ідентичності.

Проблеми сімейної динаміки у сім'ях зовнішніх мігрантів, що змушені були покинути свої домівки через війну, є одним із найскладніших аспектів адаптації. Однією з основних проблем є втрата підтримки розширеної сім'ї та громади, які традиційно відіграють ключову роль у забезпеченні емоційної та соціальної стабільності дитини. У рідній країні діти часто отримують важливу підтримку не лише від батьків, але й від бабусь, дідусів, інших родичів та членів громади, які створюють міцну мережу соціальних зв'язків. Після вимушеної міграції ці зв'язки можуть бути частково або повністю втрачені, що призводить

до емоційної ізоляції як для батьків, так і для дітей. Відсутність доступу до звичних джерел підтримки може значно вплинути на психологічний стан дитини, оскільки вона позбавлена стабільності, яку забезпечували сім'я та громада [4].

Ця ізоляція також посилюється тим, що нове середовище не завжди може запропонувати еквівалентну мережу підтримки, особливо на ранніх етапах адаптації. У багатьох випадках діти мігрантів залишаються без необхідного емоційного ресурсу для подолання стресу, який виникає внаслідок переїзду, втрати рідного дому та нових умов життя. Водночас, цей процес впливає і на самих батьків, які також стикаються з численними труднощами адаптації — економічними, соціальними та психологічними. Батьки, що переживають власні труднощі адаптації, можуть відчувати підвищений рівень стресу, який, у свою чергу, передається дітям. Тиск, пов'язаний із забезпеченням основних потреб сім'ї в нових умовах, пошуком роботи, подоланням мовних бар'єрів і адаптацією до незнайомої культури, створює додаткове навантаження на батьків. Вони часто перебувають у стані тривоги або пригніченості, що обмежує їхню здатність ефективно підтримувати своїх дітей у процесі адаптації.

Підвищений рівень стресу серед батьків безпосередньо впливає на емоційний стан дітей, оскільки вони гостро реагують на зміни в сімейній атмосфері. Діти, особливо молодшого віку, схильні відчувати тривогу, страх або невпевненість у ситуаціях, коли бачать, що їхні батьки емоційно нестабільні або перевантажені проблемами. Відсутність можливості отримати підтримку від батьків через їхній стрес або фізичну відсутність (через необхідність працювати) посилює відчуття ізоляції дитини. Це може призвести до виникнення різноманітних поведінкових проблем, включаючи агресію, замкнутість або регресію у розвитку. Зниження якості сімейної комунікації також негативно впливає на процес вирішення проблем всередині родини, що посилює відчуття нестабільності та безпорадності у дітей.

Таким чином, проблеми сімейної динаміки у сім'ях зовнішніх мігрантів, спричинені втратою розширеної сімейної підтримки та підвищеним рівнем стресу серед батьків, є значним викликом для емоційного та психологічного благополуччя дітей. Для забезпечення стабільності та підтримки у таких сім'ях необхідні комплексні заходи, що включають психологічну допомогу, підтримку від соціальних служб та створення нових соціальних зв'язків у приймаючому суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бущенко А.П., Мартиненко О.А. Права людини в Україні – 2015. Доповідь правозахисних організацій / За заг. ред.: А.П. Бущенко, О.А. Мартиненко. – К.: КИТ, 2016. – 260 с.
2. Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє. [Електронний ресурс].
3. Бочкор Н.П., Дубровська Є.В., Залеська О.В. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В. Залеська та ін. – К.: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.
4. Методичні рекомендації щодо соціально-педагогічного супроводу дітей, які пережили втрату батьків внаслідок військових дій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Швець Т.М.

УДК 159.944.4-049.65=1:477

Приходько О.В.

РІВЕНЬ СТРЕСУ ТА ДОМІНУЮЧІ ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ УКРАЇНЦІВ

У статті аналізуються основні захисні механізми, що домінують в українців в умовах сучасності, а також висвітлюється проблема зростання рівня стресу. Важлива увага приділена дослідженню тих захисних механізмів, що сприяють подоланню стресу, а не знижують стресостійкість чи підвищують нервову напругу в особі.

Ключові слова: захисні механізми, стрес, воєнний стан.

The article analyzes the main defense mechanisms that dominate in Ukrainians in the modern world and highlights the problem of rising stress levels. Important attention is paid to the study of those defense mechanisms that contribute to overcoming stress, rather than reduce stress resistance or increase nervous tension in a person.

Key words: defense mechanisms, stress, martial law.

Постановка проблеми. Сучасні умови, в яких українці наразі вимушені жити, працювати та розвиватися, а саме зміни у суспільно-політичному та економічному житті, обумовлені, зокрема, воєнним станом спричиняють поширенню стресових ситуацій в житті українського народу, що підвищує нервову напругу та часто призводить до погіршення фізичного та психічного здоров'я.

Сучасна психологія часто звертається до проблеми стресу та механізмів психологічного захисту, адже це питання є наразі актуальним в житті кожного для розуміння причин зростання рівня стресу, а також розробки ефективних способів та методів ефективного подолання стресу. Також важливою є проблема захисних механізмів і питання щодо їх прояву в подоланні стресових ситуацій. Захисні механізми виступають своєрідним бар'єром для людини, що перебуває в стані стресу, адже вони є своєрідною перешкодою для тривожної інформації. Завдяки захисним механізмам свідомість людини здатна зберігати внутрішній спокій та рівновагу задля підтримки цілісності структури особистості. Показником ефективності захисних механізмів виступає їхня безпосередня здатність до зниження чи

нейтралізації негативних емоційних станів, що й актуалізує проведення дослідження.

Мета статті – дослідження захисних механізмів, що сприяють подоланню стресу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження охопило 50 респондентів віком від 25 до 45 років, адже саме в цьому віковому періоді люди зустрічаються зі стресовими обставинами не лише в особистому житті, але й професійному та соціальному. До того ж, люди цього вікового діапазону вже мають певний життєвий досвід та сформовані захисні механізми, які використовуються ними найчастіше.

У ході дослідження було використано дві методики: «Оцінка стресостійкості та соціальної адаптації (ОССА)» та «Індекс життєвого стилю». Кількісний аналіз за методикою «Оцінки стресостійкості та соціальної адаптації (ОССА)» продемонстрував такі результати:

38,46% респондентів проявили високий рівень стресу в актуальний період часу, що свідчить про часте відчуття перевантаження та ймовірні проблеми з соціальною адаптацією. 25,64% досліджуваних мають середній рівень стресу, що характеризує їх як персон, що можуть відчувати дискомфорт в стресових обставинах, проте вміють з ним ладнати. У 20,51% респондентів рівень стресу є низьким, що свідчить про їхні навички подолання стресу та високий рівень соціальної адаптивності. 15,38% досліджуваних знаходяться в зоні ризику виснаження та перевантаження, а також ймовірного розвитку психічних чи фізичних проблем зі здоров'ям, адже мають дуже високий рівень стресу.

Дослідження «Індексу життєвого стилю» дозволило виявити показники респондентів, що відображають захисні механізми: заперечення, придушення, регресія, компенсація, проєкція, заміщення, інтелектуалізація, а також реактивне утворення. Вданій групі респондентів, а саме в 17,19% переважає такий захисний механізм як заперечення, що свідчить про те, що такі респонденти схильні ігнорувати і заперечувати існування проблем чи загроз. Наступним захисним механізмом, що переважає в 16,23% групи, є інтелектуалізація, яка вказує на уникнення людиною емоційної складової стресових обставин та надання переваги виключно раціональному підходу до неї. У 15,28% досліджуваних домінуючим є механізм придушення, згідно з яким особа уникає тривожних думок та почуттів, щодо стресових ситуацій, в яких перебуває. 14,1% вибірки проявляють механізм проєкції, відповідно до якого вони здатні переносити власні переживання на інших людей. 10,64% респондентів має прояв механізму регресії, що характеризується переходом особи до стратегії поведінки, за якою вона більш просто та інфантильно реагує на стресові обставини. У 10,31% вибірки переважає компенсація, яка передбачає розвиток людиною інших якостей своєї особистості, аби компенсувати свої слабкі сторони. Найменш поширеними серед захисних механізмів є заміщення (8,81%) та реактивне утворення (7,45%). У випадку механізму заміщення людина схильна перенаправляти свої емоції на інші об'єкти, аби замінити емоційну складову стресової ситуації чи перемістити

увагу на менш загрозливий для неї об'єкт. Тоді як реактивне утворення демонструє протилежну до актуальних емоцій та почуттів поведінку людини задля їхнього придушення.

Визначено також показник загальної напруженості захисних механізмів, який демонструє загальний рівень використання респондентами усіх захисних механізмів. У досліджуваній вибірці цей індекс сягає 43,96% при порозі 60% високого рівня напруженості. Отже, такий показник у респондентів свідчить про помірний рівень використання захисних механізмів.

На основі отриманих результатів був проведений кореляційний аналіз задля виявлення взаємозв'язків між рівнем стресу та захисними механізмами, а також механізмів, що сприяють подоланню стресу. З'ясовано наявність високого позитивного кореляційного зв'язку між індексом загальної напруженості захисних механізмів і компенсацією (при $p < 0.001$), що свідчить про те, що даний механізм активно використовується людиною для подолання стресу, проте на відміну від деструктивних захисних механізмів справді сприяє зниженню стресу та емоційної напруги.

Маємо також високий позитивний показник кореляції із захисним механізмом заміщення, суть якого полягає в переносі людиною емоцій з загрозливого об'єкта на більш безпечний. Такий механізм часто є ефективним для людини, яка намагається знизити емоційну напругу, отриману в стресових обставинах, але високий показник кореляції свідчить про те, що даний механізм частіше використовується при значній напрузі.

Негативна кореляція за шкалою «компенсації» з рівнем стресу ($p < 0.01$) свідчить про те, що часте використання цього захисного механізму асоціюється з нижчим рівнем стресу. Це пояснюється тим, що компенсація допомагає людині знаходити продуктивні способи розв'язання конфліктів, акцентуючи увагу на своїх сильних сторонах, щоб подолати слабкі місця. Такий механізм є досить ефективним для зменшення стресу.

Отже, компенсація та заміщення є найефективнішими механізмами для зниження стресу та ослаблення напруженості. Компенсація сприяє адаптації до стресових ситуацій через акцентування на своїх сильних якостях, тоді як заміщення допомагає уникнути прямого зіткнення зі стресовими факторами, перенаправляючи емоції в інше русло.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рисинець Т. П. Етимологія категорій «механізми психологічного захисту» та «копінг-стратегії». *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2012. № 1(34). С. 119–123.
2. Шебанова, В. І. Проблематика механізмів психологічного захисту. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки : зб. наук. праць. Київ, 2012. Вип. 37 (61). С. 246–249.
3. Шебанова В.І. Механізми психологічного захисту та копінгу (совладання) особистості. Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2012. 220 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка, Білоус Р.М.

ВПЛИВ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ НА УСПІШНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З РЕКЛАМИ

У статті визначено роль особливостей мислення фахівців, що займаються рекламою, у їхній діяльності. Висвітлено результати дослідження впливу творчості на успішність професійної кар'єри рекламистів.

Ключові слова: творче мислення, реклама, мотивація, задоволеність роботою, стиль мислення.

The article defines the role of the peculiarities of thinking of advertising professionals in their activities. The results of the study of the influence of creativity on the success of the professional career of advertisers are presented.

Key words: creative thinking, advertising, motivation, job satisfaction, style of thinking.

Постановка проблеми. У сучасному світі реклама є важливою складовою бізнесу, яка безпосередньо впливає на успіх компаній у різних сферах діяльності. Конкуренція на ринку рекламних послуг зростає, що зумовлює потребу в розробці креативних, інноваційних та ефективних рекламних кампаній. Для досягнення цієї мети фахівці з реклами повинні володіти не тільки технічними знаннями та маркетинговими навичками, але й високим рівнем творчого мислення.

Творче мислення є ключовою характеристикою, що дозволяє знаходити нестандартні рішення, формувати нові ідеї та підходи, адаптуватися до змін та виявляти інноваційні можливості в умовах динамічних ринкових змін. Воно допомагає фахівцям з реклами розробляти унікальні концепції, які привертають увагу цільової аудиторії та сприяють досягненню маркетингових цілей. Однак на сьогодні залишається недостатньо дослідженою проблема, яким чином і в якій мірі творче мислення впливає на успішність професійної діяльності у сфері реклами.

Таким чином, постає потреба в глибокому аналізі впливу творчого мислення на професійну ефективність фахівців з реклами. Дослідження цієї проблеми сприятиме не лише більш глибокому розумінню ролі креативності у рекламній сфері, але й допоможе розробити ефективні методики розвитку творчого мислення серед фахівців з реклами для підвищення їхньої професійної успішності.

Аналізостанніхдосліджень і публікацій. Д. Аتكінсона(визначення ролі мотивації у професійній діяльності), Л.Б ерезова (аналізування психологічних підходів вивчення творчого мислення), Г. Горбенко (вивчення ключових параметрів практичної підготовки фахівців з реклами), В. Дрюцька та Н. Чайкіна (дослідження параметрів комунікативних стратегій маркетологів в

залежності від їх особистісних якостей), Я. Фруктова (визначення сутності та особливостей професійної компетентності фахівців з журналістики та інформації).

Мета статті. Проаналізувати особливості творчого мислення фахівців з реклами і визначити його вплив на їхню професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Творче мислення відіграє вирішальну роль у професійній діяльності фахівців з реклами, оскільки реклама вимагає постійного генерування нових ідей, здатних привернути увагу цільової аудиторії та забезпечити ефективну комунікацію. Основним завданням рекламистів є створення креативних рішень, що вирізняються серед конкурентів, тому рівень розвитку творчого мислення безпосередньо впливає на їх професійну успішність [4].

Перш за все, фахівці з реклами повинні вміти мислити нестандартно, що передбачає застосування таких типів мислення, як дивергентне та латеральне. Дивергентне мислення дозволяє їм створювати широкий спектр ідей, а латеральне – підходити до вирішення проблем з нових, неочікуваних сторін, що особливо важливо в умовах, коли традиційні методи більше не працюють або не приносять бажаного результату. Здатність рекламистів виходити за рамки звичних рішень допомагає створювати інноваційні стратегії, які не лише привертають увагу, а й формують емоційний зв'язок з брендом [4].

Творче мислення – це вміння створювати нові, унікальні ідеї, знаходити нестандартні шляхи вирішення завдань та розробляти інноваційні рішення. Воно виходить за межі звичних підходів, пропонуючи нові можливості та перспективи у будь-якій галузі [2].

Н. Бурлака разом з колегами підкреслює, що суть творчого мислення полягає у свідомому створенні нових ідей на основі вже наявної інформації [1].

О. Костюченко наголошує, що професії в сфері реклами потребують розвитку певних особистісних якостей під час навчання. Він відзначає серед основних рис фахівців силу характеру, яка допомагає долати труднощі та професійні виклики, а також чесність і відкритість, що є фундаментом для створення довіри з аудиторією [3].

Для проведення емпіричного дослідження виявлення впливу творчого мислення на успішність професійної діяльності фахівців з реклами нами було використано: методика «Діагностика мотивації до успіху» Т. Елерса (оцінює мотивацію до досягнення успіху через опитувальник із 41 твердженням, на які відповідають «так» або «ні»), опитувальник задоволеності роботою (JSS), розроблений П. Спектром (визначає рівень задоволеності роботою за дев'ятьма основними аспектами, використовуючи 36 тверджень із 6-рівневою шкалою оцінки), методика «Визначення загальних творчих здібностей людини» М. Янцура (допомагає оцінити творчі здібності особистості за допомогою 20 питань з відповідями «так» або «ні»), методика «Визначення стилю мислення» А. Харрісона та Р. Бремсона (аналізує домінуючий стиль мислення індивіда, виокремлюючи п'ять стилів: синтетичний, ідеалістичний, прагматичний, аналітичний і реалістичний), авторська методика «Самооцінка успішності

професійної діяльності» (оцінює рівень професійної успішності через анкету з 30 питань, оцінених за 6-бальною шкалою). Результати аналізувалися з використанням коефіцієнта кореляції Спірмена.

Вибірку склали 40 осіб – представники акредитованих кваліфікаційних центрів, які відповідають за формування, розміщення та просування реклами щодо діяльності кваліфікаційних центрів.

Аналіз отриманих даних показав позитивний кореляційний зв'язок між помірно високою мотивацією на успіх та високими показниками задоволеності роботою і творчих здібностей. Встановлено, що люди з низькою мотивацією до успіху менш задоволені роботою та мають слабко виражені творчі здібності. Дослідження також показало, що фахівці з високими творчими здібностями демонструють високі або середні успіхи в професійній діяльності, тоді як ті, у кого ці здібності слабкі, мають менші досягнення. Порівняльний аналіз виявив, що люди з синтетичним стилем мислення зазвичай мають кращі творчі здібності. Результати підтверджують, що творчість впливає на успішність у професії, поряд із задоволенням роботою, мотивацією до успіху та особливостями мислення.

Висновки. Творче мислення є ключовим фактором успішної професійної діяльності фахівців з реклами, оскільки дозволяє генерувати нові ідеї та вирішувати складні завдання нестандартними методами. Розвинені творчі здібності позитивно корелюють із високим рівнем професійної ефективності та задоволеності роботою, що сприяє успішності рекламистів.

Висока мотивація до успіху також впливає на професійні досягнення фахівців, посилюючи їхню здатність до творчості та задоволеність умовами праці.

Таким чином, розвиток творчого мислення є важливою складовою професійної підготовки рекламистів, що підвищує їх конкурентоспроможність та результативність у роботі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурлака Н., Панасюк І., Біда О. Важливість креативного мислення для розвитку особистості. *Матеріали конференцій МЦНД*. 01.12. 2023; Чернігів, Україна. 2023. С. 310-312.
2. Біла І. М. Вивчення творчого мислення студентів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. К.: Видавництво «Фенікс», 2020. Т. XII. Психологія творчості. № 27. С. 25.
3. Костюченко О. Психологічні особливості професійної підготовки майбутніх фахівців масових комунікацій. *Наукові записки Національного університету Острозька академія*. Серія: Культура і соціальні комунікації. №1. 2009. С. 278-283.
4. Halizah Awang, Ishak Ramly . Creative Thinking Skill Approach through Problem Based Learning: Pedagogy and Practice in the Engineering Classroom. *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering* Vol: 2, No: 4, 2008. P. 33-41.

Науковий керівник докторка філософії Каленчук В.О.

ВПЛИВ СУГЕСТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕКЛАМІ НА СПОЖИВАЧІВ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню впливу сугестивних технологій реклами на особистість та поведінкові установки споживачів. У роботі проведено теоретичний аналіз психологічних механізмів маніпуляції та навіювання, а також їхнього впливу на емоційний стан і прийняття рішень. Емпіричне дослідження включає аналіз рівня конформності, емоційної стійкості, ресурсної наповненості та задоволеності життям у 46 респондентів. Отримані результати вказують на значний вплив реклами на поведінкові моделі осіб з високим рівнем навіюваності та низькою емоційною стабільністю.

Ключові слова: реклама, сугестивні технології, маніпуляція, конформність, емоційна стійкість, ресурсна наповненість.

The article is devoted to the study of the impact of suggestive advertising technologies on the personality and behavioral attitudes of consumers. The work provides a theoretical analysis of the psychological mechanisms of manipulation and suggestion, as well as their impact on the emotional state and decision-making. The empirical study includes the analysis of the level of conformity, emotional stability, resource fullness and life satisfaction of 46 respondents. The obtained results indicate a significant influence of advertising on the behavioral patterns of individuals with a high level of suggestibility and low emotional stability.

Key words: advertising, suggestive technologies, manipulation, conformity, emotional stability, resource saturation.

Постановка проблеми. У сучасному світі реклама є невід'ємною частиною соціально-економічного життя, відіграючи ключову роль у формуванні споживчої поведінки. Використання маніпулятивних та сугестивних технологій у рекламних повідомленнях стає все більш поширеним, оскільки це дозволяє рекламодавцям ефективніше впливати на свідомість і підсвідомість споживачів. Однак такі методи викликають значні етичні та психологічні питання, пов'язані з маніпулюванням емоціями, переконаннями і ціннісними установками особистості. Особливої актуальності набуває дослідження впливу таких технологій на споживачів з різним рівнем схильності до навіювання. Проблема посилюється в умовах зростаючого інформаційного шуму та зміщення акценту з раціональних характеристик продукту на емоційні та психологічні тригери.

У цілому, для того, щоб реклама була успішною та ефективною, під час її розробки повинні враховуватися різні методи та прийоми психологічного

впливу, які можуть змінювати не лише поведінку людей, але й окремі аспекти їх когнітивної, емоційної та особистісної сфер [1].

Сугестивні технології, які використовуються у рекламі, мають потужний потенціал для маніпулятивного впливу на особистість, змінюючи її емоційний стан, ставлення до продукту та навіть поведінкові звички. Реклама може викликати як позитивні, так і негативні емоції, формувати стійкі асоціації та спонукати до спонтанних покупок. Проте залишається відкритим питання, яким чином сугестивні технології впливають на особистісні характеристики споживачів, зокрема рівень конформності та емоційну стійкість.

У процесі маніпулювання особа, яка здійснює вплив, постійно прагне того, щоб індивід, який є об'єктом впливу, визнав сам той чи інший навіюваний йому вчинок єдино правильним для себе [7]

Недостатнє усвідомлення маніпулятивного впливу реклами може призвести до прийняття нерациональних купівельних рішень, розчарування у придбаних товарах і послугах, а іноді й до конфліктних ситуацій у житті споживачів. Негативний вплив маніпулятивних технік у рекламі на особистість полягає у створенні хибних потреб, формуванні спотворених уявлень про продукт чи послугу, а також у зниженні здатності до критичного мислення та самостійного прийняття рішень.

Таким чином, виникає необхідність у теоретичному та емпіричному вивченні особливостей впливу рекламних повідомлень, які містять маніпулятивні та сугестивні техніки, на особистість. Важливо зрозуміти, які групи споживачів є найбільш вразливими до такого впливу, які психологічні чинники впливають на їхню схильність до навіювання, та які стратегії можна застосувати для протидії маніпулятивному впливу реклами. Це дозволить розробити рекомендації для споживачів щодо підвищення рівня медіаграмотності та усвідомленості, а також для рекламодавців щодо етичного використання сугестивних технологій у своїй комунікаційній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив реклами на свідомість та поведінку споживачів є однією з найактуальніших тем сучасної психології та маркетингу. Багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців достатньо уваги приділили вивченню та аналізу маніпулятивного впливу на особистість: Г. Чуйко, О. Лівіцька, Р. Чалдіні, Г. Шіллер, Е. Шостром, Н. Хомський, В.О. Татенко, О.В. Сидоренко, Я.В. Чаплак, С.І. Собкова, Ю.В. Собков, Х. Алдерта інші. Проте, невичерпність і актуальність проблеми маніпулятивного впливу засобами сугестивних технологій в сучасному світі викликають постійну цікавість до цього явища.

Обговорюючи генезис маніпулювання свідомістю і поведінкою людей, вчені часто не збігаються в поглядах. Так, німецький соціолог Г. Франке маніпулювання розглядає як свого роду психічний вплив, який проводиться таємно. Філософ Г. Шишков пише, що феномен управління масами (термін, ідентичний за змістом із «маніпулюванням») є «суспільним і державним культивуванням ситуацій за допомогою цілеспрямованого впливу, щоб головним чином формувати суспільну структуру». Професор Елвайн визначив

це поняття як “управління людиною, що здійснюється або в результаті так званого примушення речей, або внаслідок організованих класових інтересів, або в результаті відповідної економічної структури [3].

Р. Чалдіні виокремлює три головні видові ознаки маніпуляції: духовну, психологічну дію; прихований вплив, факт якого не повинен бути помічений об'єктом маніпуляції; вплив, який вимагає значної майстерності і знань. [6]

Метою статті є теоретичне та емпіричне дослідження впливу маніпулятивних та сугестивних технологій у рекламі на особистість, виявлення основних психологічних чинників, що впливають на схильність споживачів до навіювання, а також аналіз ефективності таких технік у різних соціально-демографічних групах. Стаття спрямована на розробку рекомендацій щодо підвищення рівня усвідомленості споживачів для протидії маніпулятивному впливу рекламних повідомлень, а також надання практичних порад для етичного використання сугестивних технологій у рекламній діяльності.

Методологія дослідження. Дослідження проводилося у два етапи. На першому етапі респондентам було запропоновано заповнити авторську анкету для оцінки їхнього загального уявлення про рекламу та її значущість. Додатково досліджувались рівень конформності, ресурсної наповненості, задоволеності життям та майндфулнес. Вибірка охопила 46 респондентів різного віку, які проживають як на території України, так і за кордоном. Анкета включала питання, що стосувалися ставлення до реклами, впливу рекламних повідомлень на емоційний стан та поведінку, а також наявності конфліктів через купівельні рішення, зумовлені рекламними впливами.

Далі був проведений експеримент серед 16 учасників, яких розділили на дві групи за рівнем конформності. Перша група переглядала рекламні ролики з сугестивними елементами, друга – стандартні рекламні матеріали. Після перегляду було оцінено зміни в емоційному стані, ставленні до рекламованого продукту та готовності до покупки.

Результати дослідження. Отримані дані підтверджують значний вплив сугестивних технологій на емоційний стан та поведінкові установки. Встановлено, що респонденти з високим рівнем конформності частіше змінюють свої вподобання під впливом реклами з маніпулятивними техніками. Кореляційний аналіз показав позитивний зв'язок між загальним рівнем ресурсної наповненості та задоволеністю життям ($r=0,644$, при $p<0,001$), що вказує на важливість внутрішніх ресурсів у протистоянні маніпуляціям. Крім того, виявлено слабкий позитивний зв'язок між рівнем конформності та окремими аспектами майндфулнес, що свідчить про потенційну роль усвідомленості у зменшенні піддатливості до маніпуляцій. Результати анкетування показали, що 45,7% респондентів мають нейтральне ставлення до реклами, тоді як 34,7% відносяться до неї позитивно, і лише 19,6% сприймають її негативно. При цьому 93,5% респондентів звертають увагу на емоційні елементи у рекламі, такі як музика, зображення та голоси, а 97,8% змінювали своє ставлення до рекламованого продукту після перегляду емоційних роликів.

Тільки 10,9% опитаних розповіли, що їхні звички ніколи не змінювались під впливом реклами.

Експериментальний етап дослідження продемонстрував відмінності в емоційних реакціях та ставленні до реклами між групами респондентів, які переглядали рекламні ролики з сугестивними технологіями і без них. Було виявлено емоційну чутливість до сугестивних технологій у рекламі.

Попри високий рівень креативності та різноманіття сучасної реклами, особисті рекомендації залишаються найефективнішим способом впливу. Про це заявили 76,1% респондентів. Серед маркетологів це явище називається «сарафанне радіо». Тільки 10,9% респондентів довіряють рекламі в соцмережах, тоді як телебачення та інтернет як рекламні канали отримали однаковий рівень довіри — по 4,3%.

Отримані дані свідчать про те, що сугестивні технології, такі як використання емоційних сюжетів, меседжів, музики та зображень, суттєво впливають на емоційний стан і поведінку споживачів. Ефективність таких технологій часто залежить від рівня схильності особистості до навіювання. Особи з вищим рівнем конформності більш схильні до емоційного впливу реклами та готові змінювати свої звички під її впливом. У той же час, особи з нижчим рівнем схильності до навіювання демонструють меншу емоційну чутливість до маніпуляцій, хоча вони також мають схильність піддаватись сугестивному впливу реклами.

Ці результати підтверджують необхідність критичного підходу до сприйняття реклами та розвитку навичок медіаграмотності серед населення. Підвищення рівня обізнаності щодо маніпулятивних технологій у рекламі може сприяти зменшенню їх негативного впливу на особистість.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує гіпотезу про значний вплив сугестивних технологій реклами на емоційний стан та поведінкові установки споживачів. Особи з високим рівнем конформності та низьким рівнем ресурсної наповненості є більш вразливими до маніпулятивних технік. Для зменшення такого впливу необхідно розробити програми психологічної підтримки, спрямовані на розвиток критичного мислення, майндфулнес-практик та підвищення емоційної стійкості. Подальші дослідження можуть включати розробку тренінгів та освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності про маніпулятивні технології та формування усвідомленого ставлення до рекламних повідомлень.

Важливо, щоб маркетингові агенції і маркетологи приватних компаній розробили внутрішні закони щодо етичного використання сугестивних методів і дотримувалися їх у всіх рекламних кампаніях та використовували сугестивні технології лише для покращення емоційного зв'язку з аудиторією, а не для маніпуляції або нав'язування оманливих уявлень про продукт.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ангелко І. В., Сазановська Є. Ю. Методи та прийоми психологічного впливу реклами на свідомість споживачів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. № 4, Т. 1. С. 18–21.

2. Барчі Б. Реклама як засіб комунікації і спосіб маніпуляції свідомістю. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. 2021. № 17. С. 153–159.
3. Бойко О. Д., Компанцева Л. Ф., Остроухов В. В., Петрик В. М., Присяжнюк М. М., Скулиш Є. Д. Сугестивні технології маніпулятивного впливу. Навчальний посібник. Видавничий дім «СКІФ», 2023. 233 с.
4. Каплуненко Я., Кучина В. Адаптація та валідація короткого п'ятифакторного опитувальника майндфулнес (ПОМ-15). *Організаційна психологія. Економічна психологія*. № 1 (28) / 2023.
5. Казанська А. В. Психологічні методи впливу в рекламі. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві. Львів, 2022. 412с.
6. Макаренко С., Войцеховська О. Маніпуляція як умова впливу соціальної реклами на особистість студента. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. №1 (54). С. 121–128.
7. Палагнюк О. В., Борець Ю. В. Теоретичні основи дослідження особистісної опосередкованості маніпулятивних тенденцій. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2021. № 2 (7). С. 25–34.
8. Разумова Г. В., Гнатченко О. В. Психологічні механізми впливу реклами на споживача. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 24. С. 138–144.
9. Савченко О.В., Сукач С.А., Тімакова А.В. Методика «Особистісні ресурси»: валідація та стандартизація на вибірці осіб юнацького віку. Випуск 44. 2022.
10. Савченко О., Калюк О. Методика діагностики когнітивних аспектів суб'єктивного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. № 1 (25) / 2022.

Науковий керівник докторка психологічних наук Коллі-Шамне А.В.

УДК37.016:94(477)"1648/179"

Романюк А.І.

ДОБА ГЕТЬМАНЩИНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

У статті розглядається питання викладення шкільного курсу історії в українських закладах середньої загальної освіти на прикладі теми утворення, піднесення та поступового занепаду Гетьманщини як першої козацької держави у ранньомодерну добу.

Ключові слова: шкільна освіта, Гетьманщина, Ранній Новий Час в Україні

In the article considered issue of teaching in school course history in ukrainian Institutions of secondary general education on the example theme born, formation, rise and gradual decline the Hetmanate like first of the cossack state in Early Modern Time.

Key words: school education, Hetmanate, Early Modern Time in Ukraine

Відповідно до чинної навчальної програми МОН України період Гетьманщини починають вивчати у 8-у класі за результатами навчання учні повинні мати чітку громадянську позицію, визнавати загальнолюдські та національні цінності, розуміти свою приналежність до власної держави й усвідомлювати свою роль в збереженні історичного та культурного надбання [8, с. 3-8].

Метою даної статті є аналіз сучасних навчальних матеріалів та пошук ефективних методів викладення шкільного курсу історії для покращення роботи закладів загальної середньої освіти.

Джерельна база доби Гетьманату в основному складається з письмових джерел (універсали, приватні листування, союзні договори, укази російських імператорів, заключення військової старшини тощо), які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України [3, с. 167-168]. На сьогодні всі ці документи оцифровані. Також сюди можна додати козацькі літописи, в яких автори описують тодішні події у якості очевидця, й по-різному коментують те, що тоді відбувалося [6]. Загалом документальна основа добре зберіглася й загальнодоступна, хоча заради справедливості треба зауважити, що на жаль, значна частина писемних та речових джерел й досі знаходиться в архівах РФ, що дещо обмежує наукові дослідження.

Загалом часовий проміжок існування держави Війська Запорізького можна розбити на декілька етапів: Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького, Руїна, гетьманування Івана Мазепи, остаточна ліквідація гетьманату Катериною II [1, с. 145-227]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що хронологічні межі Гетьманської держави охоплюють період від 1648 до 1764 року. Звичайно, в умовах постійних соціально-економічних та політичних заворушень змінювались й територіальні межі державного утворення, однак не дивлячись на це можна затвердити, що географічні межі охоплювали переважно Лівобережної та частину Правобережної України вздовж річок Дніпра та Пд. Бугу.

Події успішної «весняної війни» вселяли надію козацтву на повне знищення свого тогочасного головного ворога — польської корони, але підступність кримського хана підштовхнула Богдана Хмельницького до укладання першого невтішного договору — Зборівського 1649 року. Як зазначав Михайло Грушевський у своїй праці «не насміялися викликати Річ-посполиту шляхетську на рішучу розправу, ані не мали охоти вернутися в становище її підручників і слуг, як вона того хотіла» [5, с. 24]. Наступні роки Хмельниччини були дуже важкими, і врешті-решт опинившись у скрутному становищі, гетьман підписує карколомні Березневі статті 1654 року. Після смерті Хмельницького в козацькому середовищі утворюються протилежні табори, які підтримують або союз з Річчю Посполитою, або з московією. Невтішна ситуація склалася ще й завдяки діяльності польських, османських та московських послів, які плели політичні інтриги. Гетьмани до останнього намагалися боротися за власну автономність, проте імперії завжди домовляються з імперіями, й 1686 року Польща уклала з росією «Вічний мир», що закріпило за останньою право володіти Гетьманщиною [9, с. 22-23].

До речі, найулюбленіша в учнів тема курсу історії з циклу Козацької держави — це гетьманування Івана Мазепи, адже завдяки його зусиллям настає певного роду розквіт і культурне піднесення, проте Північна війна загострила відносини між гетьманом та Петром I, що згодом переросло у відкрите

деспотичне ставлення російського правителя до Козацької держави. Протягом першої чверті XVIII століття московський режим впроваджує цілу низку «реформ», які носили в собі антиукраїнську політику — I та II малоросійської колегії виконували функцію політичної петлі гетьманського устрою, а вже за часів Катерини II відбулося остаточне знищення Гетьманщини як державного інституту [1, с. 218-229].

У сучасній шкільній програмі ця тема вивчається у спрощеному форматі. В українських підручниках автори намагаються розбавити навчальний матеріал яскравими ілюстраціями, виписками з документалістики, qr-посиланнями тощо. Проте не можна ігнорувати той факт, що рекомендовані МОН України підручники необхідно детально переглянути, адже в багатьох з них й досі простежується проблема застарілого, а подекуди й відкрито небезпечного матеріалу.

Як зазначає Біляєва С.О. перед українськими авторами шкільних посібників постає 2 завдання: деколонізувати, декомунізувати та дерусифікувати навчальний матеріал, й подати його з точки зору української, а не російсько-радянської історіографії [2, с. 37-41]. Наприклад, деякі автори й досі висвітлюють Переяславську раду 1654 року як взаємовигідні відносини між Українською державою та московією, й подають ті події так, ніби вся козацька старшина одноосібно підтримувала цей союз [4, с. 132-135], хоча насправді реальність була набагато суворішою.

Зважаючи на сучасні умови, (стрімкий розвиток інтернет технологій, повномасштабне вторгнення РФ на територію України, інакша форма сприймання інформації молодим поколінням) найбільш ефективним методом викладення курсу історії в загально середніх закладах освіти є поєднання традиційних (розповідь вчителя, ведення конспекту, дослідження історичних джерел) з інформаційно-комп'ютерними технологіями [7, с. 61-65]. Серед ІКТ можна виділити: Kahoot, презентації в PowerPoint та Canva. На перший погляд ці інструменти дуже прості й вже давно стали нудними, проте перевага цих додатків полягає в тому, що вони є безкоштовними і вміщують в собі багато різноманітних функцій.

Отже, з усього вище зазначеного можна зробити висновок, що Доба Гетьманщини — це визначний та водночас складний період української історії, який має центральне значення в шкільній освіті, адже на прикладі цієї теми учні мають можливість ознайомитись з національною ідеєю, козацькою культурою та простежити за розвитком політичної системи першої козацької держави. Правильне використання різноманітних форм навчання, перегляд ідеологічних конструкцій, які залишилися в шкільній освіті ще з радянських часів та постійне вдосконалення навчальних матеріалів може допомогти українським викладачам покращити загальний рівень історичної освіти та сформувати національну ідентичність молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоцерківський В. Я. Історія України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 536 с.

2. Біляєва С. О. Російські міфи в шкільних підручниках з історії України. *Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів : матеріали V Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції* (Київ, 27 березня — 2 квітня 2024 року). Упоряд.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 35—43
3. Белашов В. І. Огляд документальної бази історії Гетьманщини у фондах Центрального державного історичного архіву України у Києві. *Сіверщина в історії України: зб. наук. пр.* К.: Глухів, 2012. Вип. 5. С. 167—169
4. Власов В. С. Історія України : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : ЛТД, 2021. 256 с.
5. Грушевський М. Історія України-Руси: у 11 т. : т. IX (I): Хмельниччина роки 1650—1653. Нью-Йорк, 1957. 869 с.
6. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки. Упорядн. та перекл.: В. Крекотень, В. Шевчук, Р. Іванченко. К: Дніпро, 2006. 976 с.
7. Ічанська Н. В. Застосування інформаційних технологій на уроках історії *Математика. Інформаційні технології. Освіта : зб. статей.* Луцьк : ВНУ, 2023. № 10. С. 60—67.
8. Навчальні програми для закладів середньої загальної освіти. Історія України. Всесвітня історія. 6—11 класи. 2022. 106 с.
9. Україна крізь віки. У 15-ти тт. : т. 8: Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. К.: Альтернативи, 1999. 304 с.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор Черемісін О.В.

УДК 159.942.5:[173.3-058.833:316.361]

Савіцка І.В.

ВПЛИВ КОНГРУЕНТНОСТІ У РОЗПОДІЛІ ДОМАШНІХ ОBOB'ЯЗКІВ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ

У статті аналізується, як конгруентність у розподілі домашніх обов'язків впливає на подружнє задоволення. Вивчаються механізми, через які узгодженість або розбіжності в уявленнях формують якість стосунків, з акцентом на гендерні стереотипи та сучасні зміни в ролях. Розглядається, як ефективний розподіл обов'язків може покращити подружнє задоволення та зменшити рівень конфліктів.

Ключові слова: конгруентність, розподіл обов'язків, подружнє задоволення, гендерні ролі, сімейні стосунки.

The article analyzes how congruence in the division of household duties affects marital satisfaction. It examines the mechanisms through which alignment or discrepancies in perceptions shape the quality of relationships, with a focus on gender stereotypes and modern role changes. The study explores how an effective distribution of responsibilities can enhance marital satisfaction and reduce conflict levels.

Key words: Congruence, distribution of duties, marital satisfaction, gender roles, family relationships.

Актуальність проблеми. Проблема, яка досліджується в цій статті, стосується впливу конгруентності уявлень подружжя про розподіл домашніх обов'язків на їхнє задоволення подружнім життям. Домашні обов'язки є важливим елементом повсякденності, і те, як ці обов'язки розподіляються між партнерами, може суттєво впливати на якість стосунків. Уявлення щодо справедливого розподілу домашньої роботи, а саме чоловіка і жінки, можуть не збігатися, що може створювати передумови для конфліктів, незадоволеності та зниження емоційної близькості в парі. Особливо актуальною ця проблема є в контексті сучасних гендерних ролей: хоча жінки активно беруть участь у трудовій діяльності за межами дому, вони часто залишаються відповідальними за більшість хатніх справ, що може створювати дисбаланс і призводити до емоційного перенавантаження.

Невідповідність уявлень між партнерами про розподіл домашніх обов'язків, коли один із них відчуває, що бере на себе більше зобов'язань, ніж інший, часто стає причиною внутрішньої напруги та розчарування. Домашні обов'язки часто залишаються нерівномірно розподіленими, особливо в умовах, коли соціальні та культурні стереотипи підсилюють традиційні гендерні ролі, внаслідок чого основна частина хатньої роботи перекладається на жінок. З іншого боку, конгруентність уявлень щодо того, хто за що відповідає вдома, сприяє формуванню відчуття справедливості та партнерства, що позитивно відображається на загальному рівні подружнього задоволення. Однак потрібно враховувати соціальні та культурні чинники, які формують ці уявлення, зокрема вплив традиційних гендерних стереотипів. В умовах, коли гендерні ролі еволюціонують, і чоловіки все більше беруть на себе частину домашніх обов'язків, важливо дослідити, як узгодженість цих очікувань впливає на емоційний добробут пари.

Завданням цієї статті є всебічний аналіз впливу конгруентності уявлень подружжя стосовно розподілу домашніх обов'язків на їхнє подружнє задоволення. Основна мета полягає у виявленні ключових факторів, що визначають узгодженість рольових очікувань між партнерами, включаючи такі аспекти, як побутова організація, емоційна підтримка, соціальні функції та поведінкові моделі у шлюбі. Особлива увага приділяється гендерним аспектам, які впливають на розподіл домашніх обов'язків та подружнє задоволення, з урахуванням змін у сучасних сімейних ролях і соціальних нормах.

Виклад основного матеріалу. Питання психології сім'ї та конгруентності уявлень про сімейні ролі в шлюбі вивчали такі вчені, як Горещька О.В., Карпова Д.Є., Кучманич І.М., Ушакова І.М., Сердюк Н.І., Цільмак О.М.,

Конгруентність уявлень про сімейні ролі є важливим фактором, який впливає на стабільність та якість подружніх відносин. Уявлення партнерів щодо того, як мають бути розподілені сімейні ролі, визначають рівень їхнього

задоволення шлюбом. Узгодженість або відповідність очікувань щодо розподілу обов'язків, емоційної підтримки, соціальних функцій та поведінкових аспектів є основним чинником гармонії в сім'ї.

Д.Є. Карпова наголошує на важливості узгодженості рольових очікувань і реальності у шлюбі, акцентуючи на тому, що узгодженість очікувань є емоційно-оцінковим параметром якості шлюбних відносин [2]. Відповідно, рольова узгодженість, або конгруентність, є мірою відповідності між рольовими очікуваннями одного партнера та домаганнями іншого. Ця узгодженість стосується таких важливих аспектів шлюбу, як побутова організація, емоційно-психологічні функції подружжя, соціальна активність та зовнішня привабливість партнерів. Неузгодженість в цих сферах може призводити до конфліктів та емоційного дискомфорту, що негативно впливає на подружнє задоволення.

Значна частина сучасної молоді в Україні має ідеалізовані або нереалістичні уявлення про шлюб та сімейне життя. Це часто стає причиною проблем у стосунках, оскільки реальність не завжди відповідає їхнім очікуванням. За Д.Є. Карповою, ця ситуація є наслідком того, що сучасні сім'ї відрізняються від традиційних уявлень, які існують у суспільстві [2]. Рольові зміни, зокрема через емансипацію жінок та стирання гендерних меж у професіях, призвели до того, що сучасні пари стикаються з невизначеністю норм, що регулюють рольові відносини в сім'ї.

Вітчизняні дослідниці О.О. Абрамюк та Л.І. Дідковська також акцентують на важливості рольової узгодженості між партнерами [1]. Вони зазначають, що узгодженість ролей знижує напруженість у відносинах і сприяє гармонії в сім'ї, тоді як неузгодженість веде до конфліктів. Чітке визначення ролей і здатність домовлятися щодо їх розподілу сприяють стабільності відносин і сімейному благополуччю. Зміни у традиційних уявленнях про сімейні ролі також створюють виклики для молодих сімей, особливо на початку спільного життя. Т. Коломієць та В. Тачук підкреслюють, що узгодженість сімейних цінностей, рольових очікувань та поведінки є ознакою загальної функціонально-рольової структури сім'ї [3].

Дослідниця Сазонова О.В. вказує на те, що в сучасному суспільстві змінилися взаємини між трьома ключовими суб'єктами: суспільством, сім'єю як малою групою та індивідом [4]. Феномен перевернутої піраміди, а також зміни в оцінці важливості сім'ї та її моделей значно впливають на розподіл сімейних ролей. Індивідуалізація, розширення функцій сім'ї та поява альтернативних її моделей створюють нові виклики та можливості для сучасних сімейних структур. Це потребує перегляду й адаптації традиційних уявлень про сімейні ролі відповідно до нових соціальних умов.

Яблонська Т.М. виділяє кілька ознак структурно-функціональної трансформації сім'ї в умовах невизначеності або суперечливості сімейних ролей [5]. Серед них можна назвати такі: прагнення домінувати і тенденція до влади з боку обох партнерів, невідповідність рольової поведінки, жорсткі сімейні норми, маніпуляції іншими членами родини, ігнорування почуттів і

потреб один одного, схильність до конфліктів, а також труднощі в адаптації молодого подружжя через невиправдано високі дошлюбні очікування та завищені вимоги до партнера.

Висновки. Таким чином, конгруентність уявлень подружжя про розподіл домашніх обов'язків є важливим чинником, що впливає на задоволення подружнім життям. Узгодженість очікувань сприяє гармонії у стосунках, зменшенню конфліктів і підвищенню емоційної близькості, тоді як невідповідність у цих уявленнях може призводити до напруженості та розчарування.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1 Абрамюк О.О., Дідковська Л.І. Умови формування та фактори суб'єктивного благополуччя особистості у шлюбі. *Науковий журнал «Габітус»* ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2020 Випуск 13. Т. 1. С. 98-104.
- 2 Карпова Д. Є. Психологічний зміст та функції уявлень студентської молоді про сімейні ролі шлюбних партнерів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки: зб. наук. праць ХДУ*. Херсон: ВД «Гельветика», 2017. Вип. 2, Т. 2. С. 8-14.
- 3 Коломієць Т., Тачук В. Чинники задоволеності шлюбом на різних етапах дорослості *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. 2019 Випуск 13. с.159-164.
- 4 Сазонова О.В. Сімейні цінності та рольові установки подружніх пар. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2018. Випуск 39. С. 272-295
- 5 Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. *Український соціум*. 2004. № 2. С. 80-84.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

УДК 159.944.4-042.3:159.947.5

Славінська О.А.

ВПЛИВ СТРЕСОГЕННИХ ЧИННИКІВ НА МОТИВАЦІЙНУ СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізується вплив стресогенних чинників на рівень мотивації особистості, особливо в умовах воєнного стану. На даний момент громадяни України, особливо студенти, страждають від постійної невизначеності та хронічного стресу, що впливає на мотивацію. Важливим є впровадження ефективної терапевтичної підтримки для таких категорій громадян.

Ключові слова: стрес, мотивація, стресогенні чинники, невизначеність, воєнний стан.

The article analyzes the impact of stress factors on an individual's motivation level, especially under martial law conditions. Currently, Ukrainian citizens,

particularly students, are suffering from constant uncertainty and chronic stress, which affects their motivation. It is important to implement effective therapeutic support for these categories of citizens.

Key words: stress, motivation, stress factors, uncertainty, martial law.

Стрес – це природна реакція організму на зовнішні подразники або внутрішні переживання, яка виникає в ситуаціях, що вимагають адаптації або змін. Це комплексний фізіологічний та психологічний стан, який виникає, коли людина стикається з викликами, загрозами або вимогами, що перевищують її звичні можливості або ресурси. Стрес може проявлятися на фізичному рівні через підвищення серцебиття, напруження м'язів, пришвидшене дихання, а також на емоційному та когнітивному рівнях, викликаючи тривогу, дратівливість, проблеми з концентрацією уваги та сном [3].

В умовах постійного стресу, як наприклад воєнний стан, зазвичай розвивається ряд інших «побічних ефектів», серед яких втома, проблеми із засинанням (або навпаки, занадто велика кількість сні), депресивні розлади. Ганс Сельє описав розвиток реакції організму на стрес як процес, що проходить через три основні фази. Початкова фаза, відома як стадія тривожності, відчувається як легкий стрес, з яким можна впоратись. Потім настає фаза резистентності, де організм намагається адаптуватися до стресу, що проявляється у збільшенні серцебиття та викиді великої кількості адреналіну. Таке становище мобілізує ресурси організму для подолання викликів. У разі зниження інтенсивності стресора, ці зміни можуть відновлюватися до норми, але якщо стрес залишається сильним та довготривалим, остання фаза – виснаження – може привести до незворотних змін та навіть смерті.

Перш ніж розглядати взаємозв'язок мотивації та потягів до навчання під час стресових подій, потрібно встановити наявність внутрішніх стресогенних чинників під час навчального процесу. Дослідження Дябел Л.І. виділяють три періоди навчання студентів у ЗВО: адаптаційний (перший курс), постадаптаційний (другий та третій курси) та завершальний (випускний курс). Кожен період має свої особливості та виклики, часто пов'язані зі стресовими ситуаціями [2].

Перший рік навчання особливо насичений стресовими факторами. Навчальний процес у ЗВО вимагає значних інтелектуальних та емоційних зусиль, розвитку самоконтролю та наполегливості. Студенти з менш розвиненою когнітивною сферою можуть відчувати труднощі через швидкий темп навчання та його аналітичний характер. Ці проблеми загострюються під час сесій, коли потрібно ефективно організувати свій час для виконання численних завдань.

Важливим аспектом подолання стресу для всіх курсів є адаптація. Її тривалість залежить від багатьох факторів, включаючи вроджену стресостійкість та готовність до стресових ситуацій. Відсутність адаптації може призвести до апатії, депресії або хронічного стресу. Нормований стрес – це той,

до якого людина здатна адаптуватися без значних емоційних переживань, тоді як понаднормований стрес перевищує адаптаційні можливості.

У контексті вивчення впливу стресостійкості на мотивацію студентів важливо розглянути різні підходи до розуміння структури стресостійкості. Дослідниці А. Боднар та Н. Макаренко пропонують розглядати стресостійкість як комплексну характеристику, що включає когнітивно-інтелектуальний та емоційно-особистісний компоненти. Це дозволяє припустити, що студенти з розвиненим абстрактним мисленням, гнучкістю розуму та емоційною стабільністю можуть краще справлятися зі стресовими ситуаціями під час навчання, зберігаючи при цьому високу мотивацію.

С. Мадді, в свою чергу, акцентує увагу на індивідуальних відмінностях у розвитку стресостійкості, підкреслюючи важливість позитивної самооцінки та здатності свідомо керувати своєю поведінкою. Ці фактори можуть бути ключовими для підтримки високої навчальної мотивації студентів в умовах стресу [7].

Щодо гендерних відмінностей, дослідження показують, що жінки і чоловіки по-різному реагують на стресові ситуації та мають різні джерела стресу. У контексті студентського життя це може означати, що студентки відчують більший стрес через відчуття перевантаженості різноманітними завданнями та відповідальністю, що негативно впливає на їхню навчальну мотивацію. Студенти-чоловіки, натомість, можуть відчувати більше стресу через конкуренцію, професійну відповідальність та фінансові питання.

Проведене нами дослідження свідчить, що студенти, які мають високий рівень стресу, страждають від низького рівня мотивації в навчанні. Це підтверджується результатами кореляційного аналізу, який виявив сильний негативний зв'язок між рівнем стресу та різними аспектами навчальної мотивації. Варто зазначити, що 19.60% студентів мають високий рівень стресу, що може суттєво впливати на їхню навчальну мотивацію та успішність.

Цікаво, що більшість студентів (60.8%) демонструють високий рівень мотивації до набуття знань, а 45.1% мають високу мотивацію до оволодіння професією. Однак, наявність високого рівня стресу може негативно впливати на ці показники. Важливо звернути увагу на те, що 15.72% студентів мають виражені мотиви уникнення, що вказує на певний рівень тривожності та може бути пов'язано з високим рівнем стресу.

Результати дослідження також показують, що 41.18% студентів мають високий рівень потреби в досягненнях, що свідчить про їхню сильну мотивацію до навчання та прагнення до успіху. Проте, високий рівень стресу може перешкоджати реалізації цієї потреби. Цікаво, що орієнтація на отримання диплому є єдиним показником, який позитивно корелює зі стресостійкістю.

Таким чином, це демонструє, що студенти з вищим рівнем стресу більше фокусуються на формальному аспекті навчання, можливо, як на менш стресовій цілі порівняно з глибоким оволодінням знаннями та професією.

Висновки. Стрес є природною реакцією організму на виклики або загрози, що вимагають адаптації. У контексті навчального процесу стрес може

впливати на мотивацію студентів, особливо в умовах воєнного стану або інших тривалих стресових ситуацій. Перший рік навчання часто супроводжується найбільшими стресовими факторами через адаптацію до інтенсивного навчального процесу. Відсутність ефективної адаптації може призвести до хронічного стресу, що негативно впливає на мотивацію до навчання. Студенти з розвиненими когнітивними та емоційними навичками здатні краще справлятися зі стресом, зберігаючи високу мотивацію. Гендерні відмінності також відіграють роль: жінки більше страждають від стресу через перевантаженість, тоді як чоловіки відчувають стрес через конкуренцію та професійну відповідальність. Дослідження показує, що високий рівень стресу негативно впливає на навчальну мотивацію, хоча студенти з високою стресостійкістю більше фокусуються на отриманні диплому як менш стресовій меті, ніж оволодіння знаннями та професією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобро О.В., Фурман А.А. До проблеми визначення стресостійкості у осіб юнацького віку. «Молодий вчений». 2021. № 3 (91). С.189-192 <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-41>
2. Дябел Л. І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.05 „Соціальна педагогіка”, Київ, 2008. 21 с.
3. Пухно С. В. Стресостійкість студентів закладів вищої освіти як психологічна проблема. Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія. 2023. №1. С.44-48.
4. Тептюк Ю. О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 23 с.
5. Циганчук Т. В. Динаміка переживання стресу студентами вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2011. 274 с.
6. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. Габітус. 2022. №39. С.199-203. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.36>
7. Хохліна О. П. До проблеми психологічного забезпечення реалізації індивідуальності у життєдіяльності людини. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, О. П.Хохліної, Л. С. Яковицької. Київ: МВЦ «Медінформ», 2023. С. 141-145.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук Чиньона І.І.

УДК 061.2-027.568:331.5-056.24

Солоха Ю.С.

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

У статті аналізується стан реалізації завдань професійної (трудової) реабілітації осіб з інвалідністю в Україні, визначаються проблемні пункти діяльності відповідальних суб'єктів. З огляду на досвід європейських країн,

прогнозується зростання впливу на процес надання відповідних соціальних послуг недержавними громадськими організаціями. Розглянуто певні напрями взаємодії роботодавців, органів влади та самоврядування щодо організації процесів профорієнтації людей з інвалідністю, визначення їхнього подальшого кар'єрного шляху та соціальної підтримки на робочому місці.

Ключові слова: соціальна робота, професійна реабілітація, людина з інвалідністю, громадська організація, соціальна послуга.

The article analyses the state of implementation of the tasks of vocational (labour) rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine, identifies problematic areas of the activities of responsible entities. Given the experience of European countries, the author predicts an increase in the influence of non-governmental organisations on the process of providing relevant social services. Certain directions of interaction between employers, authorities and self-government bodies in organising the processes of vocational guidance of people with disabilities, determining the irfuture career path and socia lsupport in the workplace are considered.

Key words: social work, vocational rehabilitation, person with disabilities, civil society organisation, social service.

Аналіз стану питання. В умовах повномасштабних військових дій і збільшення кількості працездатного віку людей з інвалідністю, державні органи управління та роботодавці тільки починають змінювати підходи до працевлаштування і навчання даної категорії населення. На допомогу суспільству приходять громадські організації, котрі впроваджують інклюзивні практики та сприяють працевлаштуванню людей з інвалідністю. Аналіз їх діяльності, досвід та позитивні практики дозволять розширити уявлення про надання ними соціальних послуг.

Вивченням громадських організацій, їхньої діяльності та соціальної ролі у суспільстві стало предметом наукових пошуків, зокрема, Н. Белоусової, Ю. Бойка, О. Боряк, І. Вітковської, С. Каштана, Т. Коломoeць, О. Кравченко, Д. Новохацького, О. Тельної, О. Павлюченко, Т. Перегудової, Т. Семигіна, В. Слюсаренко, Т. Черкашиної, та інших.

Метою нашої статті є опис впливу діяльності громадських організацій на процес працевлаштування людей з інвалідністю та загальний їхній вплив на реалізацію загальнодержавної програми відповідних соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу. Із 2 721,7 тис. українців з інвалідністю (станом на 01 січня 2023 р.) працює лише трохи більше 830 тис. осіб, з яких близько 575 тис. – це особи, які не досягли пенсійного віку. «Однак різні суб'єкти сфери управління Мінсоцполітики (ПФУ та Інформаційно-обчислювальний центр) називають різні цифри щодо чисельності працюючих осіб з інвалідністю, що у разі різняться між собою»[4, с.42]. Незважаючи на декларацію дотримання Україною принципів Конвенції про права осіб з інвалідністю, питання професійної зайнятості та перепідготовки людей з

інвалідністю залишаються актуальними, а зростання кількості постраждалих у результаті воєнної агресії Російської Федерації лише загострило ситуацію. Основними проблемами з якими стикається людина з інвалідністю у процесі працевлаштування є: відсутність фахової експертизи у медико-соціальних експертних комісіях щодо розробки індивідуальної програми реабілітації, у зв'язку з чим у розділі «трудова реабілітація» робиться запис «потребує спеціальних умов праці» (без конкретизації), що викликає питання в роботодавця при прийнятті такої особи на роботу; наявність фіктивного працевлаштування (зادля уникнення штрафів за невиконання нормативу квоти у 4% з працевлаштування осіб з інвалідністю на підприємстві); обмеження сфер праці розумовою працею та сферою послуг; а з іншого боку – низька активність у пошуках роботи самих людей з інвалідністю та стереотипи суспільства щодо їхнього професійного потенціалу. До цього додається не завжди позитивний досвід співпраці з центрами зайнятості, що «викликає у респондентів неприємні емоції, вони мають негативний досвід співпраці з цією структурою і не вірять, що вона може допомогти їм знайти роботу. Єдиною перевагою цієї служби, за свідченнями респондентів, є можливість отримувати невеликі виплати протягом року після звернення до неї» [3, с. 43].

Слід визнати, що у зв'язку новими викликами та обмеженою ресурсною базою держава не може забезпечити надання соціальних послуг повною мірою. І якщо аналізувати досвід вирішення аналогічних завдань у, зокрема, державах Європи, то ми дійдемо висновку, що соціальна політика більшості з них передбачає активну залученість недержавних організацій, яким делегуються функції щодо захисту та допомоги людям з інвалідністю. Це дає змогу гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації, ефективніше визначати вид послуги чи допомоги для більшої кількості клієнтів відповідно їхнім потребам, при цьому забезпечити краще фінансування для тих видів допомоги, які держава може вважати не актуальними [6].

Надання послуг через незалежного підрядника, а не через державні заклади є більш ефективним, тому що громадські організації (ГО) намагаються застосовувати найбільш раціональну організацію та оплату праці. Вони можуть використовувати такі ресурси, як волонтерська праця, ініціативність та активність членів організації, підтримка на засадах принципу «рівний рівному», альтернативні матеріальні ресурси у вигляді пожертв, грантів, членських внесків, спрямовувати доходи від власної підприємницької діяльності на розвиток соціальних послуг. Таким чином, у реалізації державної політики з реформування системи соціальних послуг підвищується роль недержавних неприбуткових організацій. Найбільш типові функції, які може виконувати ГО у цій системі: безпосереднє адресне надання соціальних послуг на рівні громади; вивчення потреб і очікувань клієнтів; збір і акумулювання інформації про попит на послуги та зміни соціальної ситуації в громаді тощо.

Громадські та благодійні організації, що зареєструвалися після 24 лютого 2022 року, відрізняються від інших організацій тим, що вони були створені відповідно до викликів воєнного часу. «Їх специфіка полягає у швидкій реакції

на кризові ситуації та ефективному реагуванні на надзвичайні ситуації, що виникають» [2, с. 52]. Роль громадських організацій у працевлаштуванні людей з інвалідністю після повномасштабного вторгнення РФ до України збільшилася за рахунок адвокації та лобіювання. Громадські організації просувають законодавчі ініціативи, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю на ринку праці. Взаємодія з органами влади на різних рівнях дозволяють розробляти та впроваджувати програми підтримки працевлаштування. Інформування суспільства про права людей з інвалідністю та необхідність їхньої інклюзії до робочого процесу громадські організації здійснюють разом з державною владою, органами соціальної політики та міжнародними донорами.

Рівень довіри серед людей з інвалідністю до громадських організацій дозволяє їм проводити індивідуальні консультації з працевлаштування, допомагати у складанні резюме та підготовці до співбесід. Важливою складовою роботи громадських організацій є надання психологічної допомоги людям з інвалідністю та їх родинам, які стикаються з труднощами при пошуку роботи, а також сприянню соціальної адаптації, допомога у подоланні бар'єрів та стереотипів. Після кваліфікаційної оцінки, підготовки резюме, а також складання індивідуального плану й визначення кар'єрних цілей фахівці ГО разом з клієнтами переходять до безпосереднього пошуку робочого місця.

Організація тренінгів та курсів підвищення кваліфікації, що відповідають потребам роботодавців, при залученні центрів зайнятості та кваліфікованих спеціалістів, роблять організації ключовими елементами системи соціального захисту та працевлаштування. ГО стають посередниками між роботодавцями та шукачами роботи, створюючи бази даних вакансій та кандидатів, проводять ярмарки вакансій. Як приклад такої діяльності можна навести проєкт з працевлаштування людей з інвалідністю та ветеранів і ветеранок «ПРАЦЮЙ!» від БО «Благодійний фонд «АІК». У 2023 році Фонд ініціював розробку та запуск проєкту «Платформа ПРАЦЮЙ» (pratsyuuy.com), що стала майданчиком пошуку роботи. Як зазначається, «до цього соціального проєкту долучилися також роботодавці, яке не лише пропонують робочі місця, а й розвивають в своїх компаніях політику рівності та інклюзивності. У рамках підтримки проєкту Фондом організовуються заходи, під час яких представники роботодавців надають корисну інформацію, що цікава потенційним шукувачам роботи – як оформити резюме, як вести себе під час співбесіди тощо» [1].

Тісна співпраця з бізнесом дозволяє інформувати роботодавців про переваги найму людей з інвалідністю та про те, як адаптувати робоче місце для їхніх потреб. Залучаючи фахівців центру зайнятості, впроваджувати програми компенсацій по працевлаштуванню людей з інвалідністю та облаштування робочих місць. Розробка та поширення громадськими організаціями посібників, «гайдів», «дорожніх карт» та інших матеріалів разом із проведенням тренінгів на потенціальному робочому місці допомагає роботодавцям створити

адаптовані робочі місця та підготувати колектив, впроваджуючи програми інклюзії.

Крім того, у передбачених законодавством випадках «на роботодавця покладається обов'язок організувати навчання, перекваліфікацію і працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до медичних рекомендацій, встановити на їх прохання неповний робочий день або неповний робочий тиждень та створити пільгові умови праці»(ст. 172 КЗпП). Співпраця ГО та роботодавців в організації навчання, перекваліфікації і працевлаштування осіб з інвалідністю сприятиме розвитку їхніх професійних навичок та отриманню нових компетенцій, що підвищить конкурентоспроможність на ринку праці.

Усе частіше громадські організації за сприяння міжнародних та регіональних програм за рахунок грантових коштів створюють соціальні підприємства (наприклад, виробництво товарів, надання ІТ-послуг та інших, з їх подальшою реалізацією на ринку), де люди з інвалідністю можуть працювати та отримувати дохід. Також донорські програми дозволяють впроваджувати проекти у рамках грантових програм, котрі дають можливість реєструвати власний бізнес та працювати з дому.

Висновки. Зважаючи на вищенаведені факти, можна зробити висновок, що громадські організації відіграють важливу роль у створенні розвинутого інклюзивного суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал. Завдяки своїй діяльності (як самостійній, так і у співпраці з органами влади та самоврядування) вони можуть допомогти людям з інвалідністю подолати бар'єри та знайти гідну роботу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. БО «Благодійний фонд «АІК». Навчання та працевлаштування. URL: <https://aik.ua/program/samorealizatsiya>
2. Вітківська І, Основні напрямки роботи організацій «третього сектору» в умовах воєнного стану.*SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*, 2022 (12), С. 52-62.
3. Дарієвська, С., Марценюк, Т. Досвід працевлаштування людей з інвалідністю в Україні (на прикладі ветеранів Антитерористичної операції). *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. Том 3. 2020. С. 37-48.
4. Люди з інвалідністю про свої права: голос кожної і кожного в центрі уваги. Національна асамблея людей з інвалідністю України. 2024. URL: https://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/NAIU_AlternateReport_v03.pdf
5. Кучинський В. А. Базові аспекти формування суспільства рівних можливостей в питанні працевлаштування людей з інвалідністю в Україні. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ» (економічні науки: зб. наук. пр. Харків : НТУ "ХПІ", 2024. № 1. С. 88-93.*
6. Тельна О. А. Професійна самореалізація людей з інвалідністю: український контекст. *Correction and rehabilitation innovations: implementation of European experience: scientific monograph*. Riga : BaltijaPublishing, 2023. С. 277-294.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Гуріч В.О.

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена розгляду проблеми формування ціннісних орієнтацій особистості. Проаналізовано вплив сучасних умов на зміну важливих цінностей. Проведено порівняльний аналіз індивідуальних цінностей особистостей

Ключові слова: цінність, особистість, ціннісні орієнтації

The article is dedicated to examination of the problems in formation of value orientations of the individual. The influence of current conditions on the change of important values was analyzed. Comparative analysis of personal values of individuals was conducted.

Швидкий розвиток суспільних цінностей, норм і стандартів у сучасному світі призводять до постійної трансформації способу життя людини. Події в українському суспільстві породжують складні явища, які актуалізують ціннісні уявлення людини щодо майбутнього розвитку.

Для кожної особистості її цінності виражаються через соціальні ціннісні орієнтації, які допомагають забезпечити стійкість індивіда. Розвиток власної системи ціннісних орієнтацій відбувається завдяки сприйняттю та розумінню інформації навколо себе. Життєва орієнтація формується в залежності від того, в якому соціумі перебуває особа. Незважаючи на здійснені дослідження у галузі психології та соціології протягом тривалого періоду, ця проблема залишається актуальною, оскільки вона постійно обговорюється у виданнях різних спрямувань.

Аналіз досліджень і публікацій. Вчені досліджують поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» шляхом теоретичного аналізу з метою розкриття їх сутності. Проблематиці цінностей та ціннісних орієнтацій на сучасному етапі присвячено досить значну кількість наукових праць (М. Вебер, Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, А. Адлер, Л. Альтюссер, В. Бліхар, М. Бліхар, Б. Братусь, М. Гайдеггер, Ф. Знавецький, К. Кастанеді, Ф. Конверт, А. Маслоу, К. Мангейм, Ф. Ніцше, Р. Перрі, У. Томас, В. Франкл, М. Шелер, М. Штірнер, Й. Шумпетер, Д. П. Гуревич, В. Малахов, А. Ручка, М. Лукашевич, І. Зазюн, Ю. Шайгородський, Л. Чупрій, В. Горбулін, А. Качинський, Г. Ситник, В. Ребкал, В. Козаков, В. Бакіров, О. Бабкіна).

Метою статті є визначення індивідуальних цінностей у сучасній реальності.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Вивчаючи цінності науковці притримуються ціннісного підходу, так Бенджамін Тонно характеризував цінності як важливі компоненти людини: які можна виміряти, описати словами, що сформувались внаслідок наслідування [2].

Процес формування цінностей починається з дитинства і продовжується протягом всього життя. В процесі зміни суспільства змінюються і цінності особистості. Цінності відображаються по-різному впливають на дії та поведінку людини і є ключовими для формування особистої ідентичності. Деякі загальні цінності включають справедливість, свободу, чесність, толерантність, сім'ю, здоров'я та довкілля [1].

Проаналізувавши роботи О. Невмержицької можна зробити висновок, що формування цінностей є формою взаємодії людини і суспільства. Ціннісні уявлення виконують різноманітні функції, такі як сприяння соціалізації, допомога в самоідентифікації особистості, розвиток здібностей та стимулювання гармонії його внутрішнього світу [3].

Згідно з концепцією Р. Інглгарта, у сучасному світі відбувається зміна цінностей, де «старі» цінності (наприклад, традиційні, матеріалістичні, модерні) поступово замінюються новими, «новими» цінностями (ліберальні, постматеріалістичні, постмодерні). У цьому новому контексті колишні пріоритети цінностей втрачають свою важливість, і на їх місце приходять нові ціннісно-сміслові пріоритети, які успішно інтегруються в життя людей разом із економічним та соціальним [6].

Під час перетворення суспільства цінності набувають нового значення та потребують ретельного розгляду. Вторгнення до України російського війська змушує нас переосмислити систему наших цінностей. Виникає питання «Які конкретно цінності повинно формувати суспільство, щоб гарантувати його ефективне функціонування в умовах військової агресії та євроінтеграційних прагнень?» [5].

Нами було проведено дослідження за методикою Ш. Шварца, що включає в себе опитувальник «Огляд цінностей» та опитувальник «Джерела індивідуальних цінностей» (Маліном Л., Пашкіна. А). Вибірка емпіричного дослідження складала 51 респондент віком від 18 до 55 років.

Під час дослідження респонденти оцінили середні значення 57 цінностей з метою виявлення різних типів ціннісних уявлень та з'ясування їх взаємозв'язків. На основі отриманих результатів була створена «ієрархія» індивідуальних цінностей на рівні нормативних ідеалів.

Отримані результати свідчать про те, що для респондентів найбільш важливими на рівні цінностей є наступні особисті якості: задоволення своїх бажань, можливість виражати свої думки та діяти вільно, самопіклування, суспільний порядок, насиченість життя, смисл існування, національна безпека, самоповага, мир на планеті, глибока і вірна любов, самодисципліна, невтомна охорона внутрішнього світу, безпека родини, що отримали 6 або більше балів. Найменш важливими є такі цінності, як релігійність, відвага, скромність, влада,

соціальний вплив (контроль над іншими людьми), які отримали 3 бали або менше.

У наступній частині нашого дослідження було виявлено ієрархію цінностей респондентів.

№ п/п	Цінності	Сумарний бал	Середнє значення
1.	Досягнення	414,75	103,6875
2.	Стимулювання	243,7	34,8142
3.	Гедонізм	136,9	19,5571
4.	Прихильність	367,2	7,2
5.	Самоорієнтація	344,5	6,7549
6.	Безпека	291,1	5,7078
7.	Конформність	279,5	5,4804
8.	Саморегуляція	272,1	5,3352
9.	Традиції	241,2	4,7294
10.	Влада	223,2	4,3764

Аналізуючи данні можна зробити висновок, що найвищий пріоритет – досягнення. Для осіб, які цінують цей принцип, важливими є досягнення нових цілей та власний розвиток. Вони готові вкладати багато зусиль у те, щоб вийти вперед інших, нерідко жертвуючи власним благополуччям та здоров'ям. Все, що вони роблять, спрямоване, перше, на власний розвиток, і, друге, на соціальне визнання. Натомість найширшим є влада. Цінності влади проявляються у бажанні збирати матеріальні блага, гроші та займати керівні посади.

Опрацювавши дані дослідження за опитувальником «Джерела індивідуальних цінностей» (Маліном Л., Пашкіна А), ми дійшли висновку, що найбільший вплив на формування цінностей особистості має сім'я, друзі та школа. Але в той же час ми бачимо, що релігія займає останнє місце.

Цінність	Ранг	Відсотковий показник
Сім'я	1	2,58
Друзі	2	3,74
Школа	3	4,9
Професійна діяльність	4	5,58
Вищий навчальний заклад	5	5,9
Неформальне групування	6	6,76
Переломні події в житті	7	6,94
Видатні особистості	8	6,95
Релігія	9	7,13

Висновок. За результатом проведеного дослідження можна побачити, що для опитаних респондентів на даний момент важливими є такі цінності: безпека, самоповага, любов. Натомість релігію, скромність та влада є менш важливими. Основними джерелами формування цінностей є родина, друзі та школа. Можливими напрямками майбутніх наукових досліджень можуть бути: поглиблення теоретичних та емпіричних даних на дану проблематику, розробка програми корекції, спрямованої на формування системи ціннісних орієнтацій особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадер, С.О. Класифікація цінностей та цінісно-сміслових орієнтацій особистості. Інноваційна педагогіка. 2019. №14. С.18-22.
2. Баліхар В. Цінності: Поняття, структура та підходи у контексті сучасних військових екзистенцій. Вісник Львівського університету. Львів, 2022. №13. С.11-20.
3. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії : монографія / авт. кол.: В.А.Войналович (кер., наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко та ін. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 344с.
4. Неприцька, Т.І. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. Політична культура та ідеологія. 2022. № 3. С.93-97.
5. Редькіна, А. Українські національні інтереси й цінності : суспільне усвідомлення та переоцінка. Політична культура та ідеологія. 2023. №1. С.144-162.
6. Шайгородський Ю. Ціннісно-сміслові основи реформування українського суспільства: збір. наук. праць/ за ред. : О.О.Рафальського, О.М.Майбориди. К., Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2019. 300 с.

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор Попович І.С.

УДК [005.953:316.5]:331.108.45.

Стародубець Н.П.

ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ «ПРОГРАМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЖИТЕЛІВ ДЕОКУПОВАНОЇ ХЕРСОНЩИНИ НА 2025-2030 РОКИ»

У статті обґрунтовується прийняття Програми професійної орієнтації жителів деокупованої Херсонщини. Наголошується на її актуальності та унікальності для вирішення проблем регіону. Окреслюється цільова аудиторія програми та значення для відновлення Херсонщини.

Ключові слова: програма, професійна орієнтація, цільова аудиторія, деокупована Херсонщина

This article presents a compelling case for a Vocational Orientation Program designed specifically for residents of the de-occupied Kherson region. It highlights

the program's importance in providing opportunities and supporting the region's reconstruction efforts.

Key words: *vocational orientation, target audience, reconstruction, Kherson region*

Вступ. Повномасштабна війна Росії проти України завдала значних збитків економіці та соціальній сфері Херсонщини. Окупація, бойові дії та руйнування інфраструктури призвели до масової безробіття, міграції населення, соціально-психологічної міграції [3] та зміни структури економіки регіону. Відновлення регіону – це складний і тривалий процес, який потребує системного підходу та залучення значних ресурсів. Одним з ключових елементів цього процесу є забезпечення професійної орієнтації та перепідготовки населення.

Актуальність. Професійна орієнтація жителів деокупованої Херсонщини є надзвичайно актуальною з кількох причин – це: зміна структури економіки (війна призвела до руйнування багатьох підприємств та зміни попиту на робочу силу); масове безробіття (значна частина населення втратила роботу або була змушена змінити професію); необхідність відновлення (для відновлення регіону потрібні кваліфіковані фахівці в різних сферах) та соціальна адаптація (професійна орієнтація допоможе людям адаптуватися до нових умов життя та знайти своє місце на ринку праці).

«Програма професійної орієнтації жителів деокупованої Херсонщини на 2025-2030 роки» допоможе вирішити такі **проблеми** регіону: орієнтація освітньої галузі на пріоритетні сегменти економіки Херсонщини; переорієнтація вектора професійної діяльності дорослого населення і, як наслідок, здобуття іншої освіти; відродження малого та середнього бізнесу; ресоціалізація ветеранів ЗСУ, які набули інвалідності (у тому числі осіб з ампутаціями); покращення матеріального становища сімей, які повернулися і втратили статус ВПО через набуття ними нових професійних знань, умінь, навичок.

Унікальність Програми полягає у тому, що це буде перша Програма, прийнята Обласною радою для переважної більшості жителів, адже цільовою групою, на яку вона розрахована є особи від 14 років до 60 років.

Мета програми полягає в сприянні соціально-економічній відбудові Херсонщини шляхом забезпечення професійної орієнтації та перепідготовки населення, а також послуг професійної адаптації [1].

Завданнями програми є дослідження потреб ринку праці в регіоні, розробка індивідуального плану розвитку кар'єри для кожного учасника програми, забезпечення доступу до якісної освіти та перепідготовки, сприяння працевлаштуванню учасників програми, створення мережі партнерств між навчальними закладами, бізнесом та органами влади.

Основними напрямками роботи програми є:

- Проведення досліджень: Регулярний аналіз потреб ринку праці, виявлення перспективних галузей та професій.

- Інформаційна кампанія: Розповсюдження інформації про програму, можливості навчання та працевлаштування.
- Профорієнтаційні заходи: Індивідуальні консультації, тести, тренінги, ярмарки вакансій.
- Навчальні програми: Організація курсів підвищення кваліфікації, перепідготовки та професійної перекваліфікації, державна програма ваучерної підтримки [2].
- Співпраця з бізнесом: Залучення підприємств до участі в програмі, створення стажувань та практик.
- Підтримка підприємництва: Сприяння створенню малого та середнього бізнесу.

Очікувані результати

- Збільшення кількості зайнятого населення.
- Підвищення рівня кваліфікації працівників.
- Створення нових робочих місць.
- Зростання конкурентоспроможності регіону.
- Покращення якості життя населення.

Ресурсне забезпечення. Для успішної реалізації програми необхідні:

- Фінансові ресурси: державне фінансування, кошти міжнародних організацій, гранти, спонсорські кошти.
- Кадрові ресурси: кваліфіковані фахівці в галузі профорієнтації, психології, соціології, менеджменту.
- Матеріально-технічна база: навчальні класи, обладнання, програмне забезпечення.
- Партнерство: співпраця з органами влади, центрами зайнятості, навчальними закладами, бізнесом, громадськими організаціями.

Висновок. «Програма професійної орієнтації жителів деокупованої Херсонщини на 2025—2030 роки» є важливим інструментом для відновлення регіону та підвищення якості життя його мешканців. Реалізація цієї програми дозволить не лише забезпечити населення робочими місцями, а й сприяти розвитку економіки та соціальної сфери регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шапошникова, І. В. (2024). Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.
2. Шапошникова, І. В., & Пристай, І. Р. (2024). Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.
3. Malchykova, D., & Pylypenko, I. (2023). War-Torn Territories and Society: Migration Processes, Cases, Contexts of Ukraine. *Europa XXI*, 45, 21-36.

Науковий керівник докторка соціологічних наук, професорка, Шапошникова І.В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СКЛАДОВИХ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ФАКТОРІВ АДАПТИВНОСТІ

У статті розглянуто різні підходи до взаємозв'язку самоактуалізації та адаптивності особистості, які підтверджуються результатами емпіричних досліджень. Проведений нами аналіз кореляційних зв'язків показав, що адаптивність та самоактуалізація є взаємопов'язаними поняттями, що впливають на розвиток особистісних психологічних ресурсів.

Ключові слова: самоактуалізація, адаптивність, розвиток особистості, психологічні ресурси.

The article examines different approaches to the interrelationship between personal self-actualization and adaptability, which are supported by empirical research findings. Our correlation links analysis demonstrated an interconnection between adaptability and self-actualization that influence the personal psychological resources development.

Key words: self-actualization, adaptability, personality development, psychological resources.

Постановка проблеми. Проблема взаємозв'язку самоактуалізації та адаптивності є важливою для розуміння механізмів розвитку особистості в сучасному суспільстві, де постійні зміни вимагають гнучкості та здатності до самовдосконалення. Вивчення цих феноменів дозволяє краще усвідомити, як людина може ефективно використовувати свої внутрішні ресурси для адаптації до нових умов та викликів.

Огляд досліджень за темою. Українські дослідники в галузі психології мають різні погляди щодо взаємозв'язків самоактуалізації та адаптивності та підтверджують свої гіпотези результатами емпіричних досліджень.

Зокрема, О. В. Кузнєцова описує ці феномени як взаємопов'язані ланки єдиного процесу адаптації, де адаптивність виступає в ролі його фактора, в той час як самоактуалізація є результатом. У результаті кореляційного аналізу нею було встановлено наявність зв'язків між гнучкістю як складовою самоактуалізації та низкою факторів адаптивності [3].

Здійснивши факторний аналіз адаптаційно-актуалізаційних моделей, Є.В. Карпенко дійшла висновку про наявність протиріч між адаптацією та рівнем самоактуалізації. Водночас була підтверджена гіпотеза, що в процесі особистісного та професійного розвитку відбувається поступова трансформація моделей поведінки – від адаптивних до адаптивно-самоактуалізаційних, що сприяє опорі людини на власний потенціал [2].

Самоактуалізацію як мотиваційний фактор та одночасно завершальний етап особистісного розвитку розглядає М.З. Єсип. Шляхом кореляційного

аналізу науковиця виявила взаємозв'язки між опірністю до стресу, сенситивністю до власних потреб, спонтанністю та цілеформуванням [1].

Наявність взаємозв'язків між самоактуалізацією людини та рівнем її психологічного здоров'я підтвердила І.В. Толкунова. Науковиця виділила основні характеристики психологічного здоров'я самоактуалізованих осіб – це неупереджене прийняття реальності та себе, схильність до спонтанності, незалежність до зовнішніх факторів та здатність самовідновлюватися [7].

Наша мета – провести власне емпіричне дослідження взаємозв'язків між самоактуалізацією та адаптивністю, а також виявити аспекти, котрі найбільше сприяють розвитку особистих психологічних ресурсів у процесі адаптації до нових умов та викликів сучасного світу.

Опис емпіричного дослідження та інтерпретація отриманих результатів. Досліджуючи взаємозв'язок між складовими самоактуалізації та факторами адаптивності, ми застосували методики діагностики самоактуалізації САМОАО А.Ф. Лазуткіна в адаптації Н.Ф. Каліної [6, 42-56] та соціально-психологічної адаптації Роджерса – Даймонда [5, 85-90].

До вибірки увійшло 51 осіб віком 21 – 68 років. За результатами опитувань досліджуваних було поділено на 2 групи – із низьким та середнім рівнем прагнення до самоактуалізації (високий рівень самоактуалізації не було виявлено). Після цього визначили загальний рівень адаптації опитуваних – див. таблицю 1.

Таблиця 1

Розподіл результатів рівня соціально-психологічної адаптації за рівнями самоактуалізації

Рівень самоактуалізації	Рівень адаптації		
	<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>
Низький	14,29%	71,43%	14,29%
Середній	50%	50%	0%

За допомогою коефіцієнтів лінійної кореляції за Пірсоном нами була створена матриця інтеркореляцій для шкал методик САМОАО та Роджерса – Даймонда.

Враховуючи критичні значення $r_{кр} = 0,364$ при $p \leq 0,01$, $r_{кр} = 0,277$ при $p \leq 0,05$, ми визначили наявність прямих та зворотних взаємозв'язків між окремими парами шкал (див. таблицю 2).

**Результати кореляційного аналізу за методиками САМОАО
та Роджерса – Даймонда (n=51)**

Шкали адаптації → та самоактуалізації ↓	Адаптація	Само- Сприйня- тя	Сприйня- тя інших	Емоційна комфорт- ність	Інтерналь- ність	Прагнення до домінуван- ня
Самоактуалізація	0,625	0,505	0,463	0,512	0,429	0,465
Орієнтація в часі	0,557	0,352	0,055	0,361	0,612	0,491
Цінності	0,539	0,468	0,314	0,491	0,362	0,318
Погляд на природу людини	-0,403	-0,568	0,017	-0,284	-0,501	-0,568
Потреба у пізнанні	0,455	0,427	-0,112	0,182	0,591	0,439
Креативність	0,582	0,397	0,230	0,410	0,452	0,498
Автономність	0,775	0,585	0,275	0,738	0,689	0,762
Спонтанність	0,420	0,432	0,506	0,296	0,238	0,377
Саморозуміння	0,443	0,541	0,606	0,323	0,237	0,382
Аутосимпатія	0,436	0,315	0,305	0,427	0,270	0,325
Контактність	0,568	0,503	0,540	0,488	0,391	0,548
Гнучкість у спілкуванні	0,420	0,558	0,365	0,389	0,346	0,493

Примітка: напівжирним накресленням виділено значущі значення коефіцієнтів.

Так, загальний рівень прагнення до самоактуалізації корелює з усіма факторами адаптації при $p \leq 0,01$. Це вказує на те, що люди, які активно прагнуть до самовдосконалення та досягнення своїх життєвих цілей, можуть краще адаптуватися до різних життєвих умов та змін. Вони мають кращу опірність стресу, стійкозустрічають життєві виклики та швидше знаходять способи адаптуватися до нових ситуацій. Високий рівень статистичної значущості таких зв'язків вказує на сприяння самоактуалізації розвитку особистісних ресурсів, необхідних для успішної адаптації.

Показники орієнтації в часі, креативності та автономності взаємопов'язані з рівнем адаптації, самосприйняття, емоційного комфорту, інтернальності та прагненням до домінування. З цього можемо стверджувати, що чітка орієнтація в часі, усвідомлення зв'язку минулого з теперішнім та майбутнім дозволяє людині не лише ставити довгострокові цілі, а й адаптуватися змін обставин, пристосовуватися до нестабільних реалій життя.

Ця внутрішня організованість сприяє успішному самобаченню індивіда, тобто людина здатна усвідомлювати життєві цілі із урахуванням власних сильних та слабких сторін. Зрештою, пряма кореляція між орієнтацією в часі та емоційним комфортом показує рушійну силу чіткого розуміння шляхів досягнення мети для зниження тривожності та підтримки психологічного гомеостазу.

Розглядаючи взаємозв'язки творчого потенціалу людини зі шкалами адаптивності, приходимо до висновку, що креативність дозволяє швидко та органічно пристосовуватися до стресових чи змінних обставин, при цьому виражати себе, зберігаючи психологічну стійкість. Аналогічні результати знаходимо у дослідженнях О.В. Кузнецової.

Науковиця підтверджує, що адаптивність як властивість особистості взаємодіє з інноваційністю, посилює її та допомагає людині підтримувати рівновагу і приймати нові ідеї без зайвих труднощів [4].

Пряма кореляція автономності зі складниками адаптивності свідчить про те, що незалежні та самостійні люди краще адаптуються до змін, адже впевнено приймають рішення на основі власних переконань та цінностей і не схильні тривожитися через зовнішній вплив.

Зв'язки із інтернальністю пояснюємо наступним чином – орієнтовані на власні цілі особи із високим внутрішнім контролем усвідомлюють відповідальність за власне життя, а тому стійко реагують на подразники та мають достатньо внутрішній ресурс для спротиву зовнішньому тиску.

Кореляція згаданих вище факторів із прагненням до домінування зумовлена впевненістю людини в собі, здатністю займати активну соціальну роль та впливати на інших.

Шкали САМОАО «Цінності», «Контактність» та «Гнучкість у спілкуванні» також корелюють з усіма складовими адаптивності (наявні значущі значення при $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$).

Таким чином, можемо стверджувати, що люди із чіткими життєвими цінностями, здатні конструктивно спілкуватися з оточуючими, мають кращі показники адаптації через впевненість у собі, гармонійну постановку пріоритетів, здатність розуміти і приймати протилежну думку без конфліктів. Такі особи спрямовують свій внутрішній ресурс на побудову гармонійних відносин, ефективну взаємодію та досягнення цілей.

Показники «Погляд на природу людини» та «Потреба у пізнанні» корелюють із феноменами адаптації, самосприйняття, інтернальності та домінуванням. Перша шкала має зворотну кореляцію, що можна пояснити наступним чином – негативний погляд на людську природу призводить до

гіршого саморозуміння, небажання брати відповідальність за своє життя, звинувачувати обставини у власних невдачах.

Прямий зв'язок описаних феноменів адаптивності із потребою до пізнання ми трактуємо як позитивний вплив щирої допитливості на ефективну взаємодію із навколишнім середовищем.

Нарешті шкали спонтанності, саморозуміння та аутосимпатії показали кореляцію з усіма шкалами адаптації, крім інтернальності.

Як уже говорилося вище, креативність має прямий зв'язок із адаптацією, і взаємозв'язок спонтанності зі шкалами адаптивності тільки підтверджує цю думку. Що ж стосується саморозуміння та самоприйняття, спостерігаємо прямий вплив цих факторів на здатність людини відчувати себе комфортно за будь-яких обставин. Особи, котрі усвідомлюють та приймають власні емоції, здатні швидко реагувати на подразник, зберігаючи внутрішній контроль та впевненість.

Висновки. Проведене нами емпіричне дослідження підтвердило попередні результати сучасних науковців щодо суттєвої кореляції складових самоактуалізації із факторами адаптивності. Було показано їхню взаємозалежність у процесі розвитку особистості – здатність до самоактуалізації сприяє успішній адаптації та ефективній взаємодії людини із соціальним середовищем. Аспекти, що найбільш сприяють зміцненню психологічних ресурсів особистості у ході адаптації, охоплюють чіткі ціннісні орієнтири, впевненість у собі, незалежність, об'єктивну часову орієнтацію, творчість, незалежність, гнучкість у спілкуванні, допитливість та прийняття власних емоцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єсип М. З., Пильо Ю. Особливості самоактуалізації осіб з низьким рівнем стресостійкості в період проведення АТО. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія*. 2015. №37. С. 105-116.
2. Карпенко Є. В. Взаємозв'язок адаптації із самоактуалізацією: віковий та гендерний аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2013. № 1. С. 42-52.
3. Кузнецова О. В. Адаптивність та самоактуалізація: специфіка співвідношення в психологічному портреті життєстійкої особистості. *Наука і освіта*. 2010. №9. С. 86-91.
4. Кузнецова О. В. Адаптивність, її функції та характер співвідношення з інноваційністю. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. № VI(72). Issue: 174. С. 18-24.
5. Лемак М. В., Петрище В. О. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. 2-ге випр. вид. Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
6. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Первушина Т. В. Основи психології та педагогіки. Психологія : лабораторний практикум. Вінниця : ВНТУ, 2010. 139 с.
7. Толкунова І. В., Терещенко Л. А. Самоактуалізація особистості як чинник збереження її психологічного здоров'я. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2021. № 4. С. 81-86. URL:<http://tmfvs-journal.uni-sport.edu.ua/article/view/256038/253123> (дата звернення: 9.11.2023).

Науковий керівник кандидатка психологічних наук Чиньона І.І.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЖІНКАМИ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Програма спрямована на підтримку жінок-переселенок, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов життя, розвивати лідерські якості, соціальні навички та підвищувати емоційну стійкість. Вона передбачає інтеграцію через самореалізацію та соціальну активність.

Ключові слова: *жінки-переселенки, лідерство, емоційна підтримка, соціальна адаптація, самореалізація.*

The program is aimed at supporting resettled women, helping them adapt to new living conditions, develop leadership qualities, social skills and increase emotional stability. It involves integration through self-realization and social activity.

Key words: *immigrant women, leadership, emotional support, social adaptation, self-realization.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження соціальної роботи з жінками – внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні обумовлена значними соціальними викликами, з якими зіштовхується держава в умовах військового конфлікту та масових переміщень населення. Згідно зі статистикою, велика частка ВПО – це жінки, які особливо вразливі до соціально-економічних та психологічних наслідків вимушеної міграції. Вони стикаються з проблемами інтеграції у нові громади, пошуку житла та працевлаштування, доступу до медичних і соціальних послуг, а також виховання дітей у стресових умовах. Ці фактори потребують специфічного підходу в соціальній роботі, який враховує гендерні аспекти та забезпечує підтримку не лише на рівні базових потреб, але й сприяє психологічній реабілітації та соціальній адаптації.

Дослідження соціальної роботи з жінками-ВПО в Україні є важливим для формування стратегій довгострокової підтримки та реінтеграції цих жінок у суспільство. Воно дозволяє виявити специфічні потреби цієї категорії населення, оцінити ефективність чинних соціальних програм та розробити нові методики соціальної роботи, орієнтовані на гендерні особливості та психосоціальну підтримку. Такі дослідження сприяють удосконаленню політики соціальної захищеності жінок-ВПО, що є ключовим аспектом у зниженні соціальної напруги та забезпеченні стабільного розвитку українського суспільства в умовах війни та постконфліктного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій, присвячених соціальній роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), демонструє різноманітність підходів до вирішення проблем цієї категорії населення. Зокрема, Григоренко та Савельєва [3] (2017) у своєму навчальному

посібнику зосереджуються на теоретичних аспектах і практичних рекомендаціях щодо соціальної підтримки ВПО, акцентуючи увагу на інтеграції соціальної роботи та педагогіки у процес адаптації переселенців. Лук'янова [6] (2015) досліджує особливості соціально-педагогічної роботи з ВПО, звертаючи увагу на необхідність розробки спеціалізованих підходів для роботи з різними групами переселенців, зокрема жінками та дітьми. Її дослідження підкреслює важливість удосконалення методик для ефективної соціальної допомоги.

Інші дослідження, такі як публікація Риндзак [7] (2016), зосереджуються на соціокультурній інтеграції ВПО в регіональному контексті, наголошуючи на важливості взаємодії між переселенцями та приймаючими громадами. Бриндіков [8] (2023) на прикладі Хмельницького міського центру соціальних служб розглядає практичні аспекти надання соціальної допомоги ВПО через соціальні служби, підкреслюючи роль місцевих центрів у вирішенні нагальних проблем переселенців. Перегудова [9] (2022) звертає увагу на соціально-трудова інклюзія ВПО як інноваційний підхід до інтеграції, який поєднує соціальну підтримку з працевлаштуванням. В цілому, аналіз цих публікацій свідчить про різноманітність методів соціальної роботи з ВПО в Україні та наголошує на необхідності комплексного підходу, що враховує як соціальні, так і економічні аспекти інтеграції.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних підходів до соціальної роботи з жінками – ВПО в Україні, з акцентом на їхню психологічну підтримку, соціальну інтеграцію та професійну реабілітацію. Стаття прагне проаналізувати основні виклики, з якими стикаються жінки-ВПО, зокрема посттравматичний стрес, проблеми працевлаштування, доступ до медичних і соціальних послуг, а також дискримінація на ринку праці.

Друга мета полягає в оцінці ефективності існуючих соціальних ініціатив та програм, спрямованих на допомогу жінкам-ВПО, і розробці рекомендацій щодо їх удосконалення. Це включає аналіз підходів до розвитку емоційної стійкості, лідерських якостей і професійних навичок, що сприяють успішній інтеграції переселенок у нові громади та їхній соціальній активності. Стаття має на меті не лише виявити поточні прогалини у наданні соціальних послуг, але й запропонувати інноваційні підходи для подолання цих проблем та забезпечення стійкої підтримки жінок у процесі адаптації.

Виклад основного матеріалу. Соціальна робота з жінками – внутрішньо переміщеними особами (ВПО) є важливою сферою дослідження в умовах зростання кількості людей, змушених залишити свої домівки через війну в Україні. Основна проблема полягає у забезпеченні таких жінок належною психологічною підтримкою, доступом до соціальних послуг та можливостями для соціальної інтеграції. Ці питання є критично важливими для зменшення рівня соціальної ізоляції, покращення психологічного стану та забезпечення стабільності їхнього побуту, що є ключовими завданнями як для соціальних працівників, так і для науковців у сфері соціальної політики та соціальної роботи.

Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили міжнародні організації, такі як ООН Жінки та Міжнародна організація з міграції (МОМ), які проводять моніторинг стану внутрішньо переміщених жінок в Україні. Їхні публікації містять дані про найбільш актуальні виклики, з якими стикаються ці жінки, зокрема проблеми домашнього насильства, відсутності житла та труднощі з доступом до соціальних гарантій. Водночас ці дослідження надають рекомендації для покращення соціальної підтримки та розробки стратегій довгострокової інтеграції жінок-ВПО в приймаючі громади.

Останні дослідження у сфері соціальної роботи з жінками – внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні висвітлюють широкий спектр проблем, пов'язаних із соціальною та психологічною адаптацією цієї групи. Наприклад, у працях О. Семигіної[] та О. Карпенко[] акцентується на необхідності формування інтегрованих моделей надання соціальних послуг, які б включали психологічну підтримку, професійну реабілітацію та заходи щодо забезпечення гендерної рівності. Особлива увага приділяється питанням дискримінації жінок-ВПО на ринку праці та проблемам доступу до медичних і соціальних послуг.

Програма для роботи з жінками-переселенками зосереджується на загальновідомих принципах програм з розвитку лідерських навичок та соціальної адаптації, але враховує специфіку кожної життєвої ситуації, досвіду переселення, травм, а також соціальних та культурних викликів. Основними акцентами є підтримка емоційної стійкості, розвиток лідерських і соціальних навичок, а також адаптація в новому середовищі. Програма сприяє не лише інтеграції жінок у нове середовище, але й їхній соціальній активності та професійній самореалізації.

Мета програми:

Підтримка емоційної стабільності та розвиток лідерських якостей жінок-переселенок, допомога в їхній адаптації до нового середовища, а також надання можливостей для особистісного розвитку, соціальної активності та професійного зросту.

Завдання програми:

1. Емоційна підтримка та адаптація – допомогти жінкам впоратися з наслідками вимушеного переселення, надання психологічної допомоги та підтримки.

2. Розвиток лідерських якостей – сприяти розвитку навичок лідерства, особистої мотивації, самопізнання та управління стресом.

3. Формування соціальної активності – підтримати розвиток соціальних навичок, професійних здібностей, допомога у створенні спільноти підтримки.

4. Професійна освіта та підвищення компетенцій – надання можливостей для навчання та розвитку професійних навичок, які гарантують отримання стабільного доходу родині.

5. Зміцнення почуття гідності та самостійності – допомогти жінкам відчувати впевненість у своїх силах та здатність впливати на своє життя і на життя громади.

Основні компетенції:

1. Емоційна – спрямована на навчання методам самоконтролю, подолання стресу та розуміння емоцій.
2. Пізнавальна – знайомить жінок з новою професією, надає інформацію щодо прав жінок, можливостей у нових соціальних умовах.
3. Практична – розвиває навички аналізу особистих можливостей, розвитку професійних здібностей.
4. Творча – забезпечує розвиток креативних здібностей, можливість самовираження через ремісництво та творчі проекти.
5. Соціальна – стимулює соціальну активність, участь у громадському житті, підтримує ініціативи, спрямовані на допомогу іншим переселенкам.

Структура програми:

Заняття проходять щонеділі й обмежені часом 1-1,5 годин. Кожне заняття складається з трьох частин:

1. Вступна частина – створення емоційного контакту, налаштування на роботу, коротке обговорення попередніх тем.
2. Основна частина – інтерактивні вправи та тренінги з розвитку лідерських і соціальних навичок.
3. Заключна частина – рефлексія, обговорення досягнень, обмін досвідом.

Складові занять:

1. Емоційна стійкість – техніки подолання стресу, самоконтроль, робота з негативними емоціями.
2. Особистісний розвиток – формування життєвих цілей, аналіз власних можливостей, розвиток впевненості.
3. Професійність та самореалізація – розвиток нових професійних навичок, робота з мотивацією, організація підтримки в робочому колективі та громаді.
4. Соціальна адаптація – розуміння нових соціальних правил, інтеграція у нове середовище, розвиток взаємодії в колективі.

Прогнозований результат:

Учасниці програми отримають:

- знання щодо подолання стресу, управління емоціями та методи самопідтримки;
- навички критичного мислення, самоаналізу та управління особистими ресурсами;
- професійні та організаторські здібності, що дозволять жінкам брати активну участь у житті громади;
- досвід командної роботи, соціальної активності та взаємодії з іншими людьми;
- можливості для самореалізації та інтеграції у нове соціальне середовище.

Висновки:

У висновках зазначимо, що соціальна робота з жінками – внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні потребує комплексного та

індивідуалізованого підходу, враховуючи специфічні виклики, з якими стикаються жінки під час вимушеного переселення. Зокрема, особлива увага повинна бути приділена наданню психологічної допомоги, подоланню посттравматичних стресових розладів, а також забезпеченню доступу до соціальних і медичних послуг. Підтримка емоційної стійкості та розвиток лідерських якостей є важливими факторами, що сприяють успішній адаптації та інтеграції жінок-ВПО у нове соціальне середовище.

Другий аспект стосується необхідності розвитку й удосконалення програм професійної реабілітації та соціальної інклюзії, які дозволяють жінкам-ВПО отримати нові професійні навички та забезпечити економічну стабільність для себе та своїх родин. Важливим є також формування соціально активних спільнот серед переселенок, що сприяє їхній взаємній підтримці та соціальній інтеграції. Подальші дослідження і практичні ініціативи мають бути спрямовані на посилення інституційної спроможності соціальних служб і розвиток гендерно чутливих підходів до соціальної роботи з цією вразливою категорією населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Кабінету Міністрів України № 329 від 27.04.2018 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1022». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2018-%D0%BF#Text>. Випуск 63. Том 2. 2023
2. Постанова Кабінету Міністрів України № 505 від 01.10.2014 року «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP140505>.
3. І. О.Григоренко, Н. М. Савельєва. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»]. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
4. Кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні знову зростає, – дані MOM: веб-сайт. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/news/kilkist-vnutrishnoperemishchenykh-osib-v-ukrayini-znovu-zrostaye-danimom>).
5. Ірина Хомишин. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. Вісник національного університету «Львівська політехніка». № 884. 2017. С. 186–192.
6. Лук'янова К. А. Особливості соціально-педагогічної роботи з переселенцями в Україні: реалії та перспективи. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна, 2015. Вип. 24. С. 71–83.
7. О. Т. Риндзак. Соціокультурні інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному виборі. Науково-практичний журнал «Регіональна економіка». № 3. 2016. С. 120–127.
8. Ю.Л. Бриндіков. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в системі соціальних служб(приклад Хмельницького міського центру соціальних служб). Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». Вип. 63. Том 2, 2023, с.135-140.
9. Т. В. Перегудова. Надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам за принципом соціально-трудової інклюзії. Науковий журнал «Демографія та соціальна економіка». 2022, № 3 (49) С.145-163.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Швець Т.М.

ОСОБИСТІСНА ТРИВОЖНІСТЬ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті аналізуються особливості особистісної тривожності в осіб юнацького віку та основні характеристики толерантності до невизначеності в умовах воєнного стану. Особистісна тривожність пронизує всі сфери життєдіяльності людини та є тією характеристикою особистості, що впливає на її розвиток впродовж усього життя людини, зокрема у юнацькому віці. Толерантність до невизначеності та особистісна тривожність є багатовимірними конструктами, які можна вважати інтегральними характеристиками особистості.

Ключові слова: особистісна тривожність, толерантність до невизначеності, воєнний стан.

The article analyzes the features of personal anxiety in young people and the main characteristics of tolerance to uncertainty under martial law. Personal anxiety permeates all spheres of a person's life and is a characteristic of the personality that affects its development throughout a person's life, in particular in youth. Tolerance for uncertainty and personality anxiety are multidimensional constructs that can be considered integral personality characteristics.

Key words: personal anxiety, tolerance to uncertainty, martial law.

Нестабільність сучасного світу, особливо в українському контексті, впливає на психічний стан сучасної молоді, яка зустрічається з нестабільними соціально-економічними умовами та політичними змінами, що відбуваються в період воєнного стану. Дослідження особистісної тривожності, а також толерантності до невизначеності є необхідними для розуміння того, чи здатні молоді українці впоратися з сучасними викликами і чи готова сприймати нові.

Тривожність та низька толерантність до невизначеності схильні знижувати та навіть перешкоджати процес адаптації, впливати на навчання, професійний розвиток, а також на взаємодію з іншими людьми в соціумі.

Толерантність до невизначеності в роботах багатьох зарубіжних та українських науковців розглядається як базова характеристика особистості людини, яка є стійкою та стабільною у часі, та схильна впливати на взаємодію особистості з оточуючим середовищем – людьми та обставинами [4].

Розгляд питання толерантності до невизначеності з точок зору зарубіжних вчених дає розуміння, що даний термін розуміють як індивідуальну змінну, яка стосується когнітивної та емоційно-вольової сфери особистості, має вплив на сприймання та несе в собі культуральну складову, а також характеристику саморегуляції особистості [1, с. 42].

З точки зору українських вчених, зокрема В. Семиченко та К. Артюшиної, толерантність до невизначеності слід вважати біполярним вибором, де на одному полюсі – толерантність до невизначеності, а на іншому – нездатність особи переносити невизначеність[3;5].

Якщо розглядати поняття тривожності, то у працях різних науковців наведено багато підходів до визначення тривожності. Одні розглядають її як схильність особистості до переживання тривоги та як ключовий параметр індивідуальних реакцій. Інші трактують тривожність як психічний стан занепокоєння, що часто не має чіткої причини та залежить від суб'єктивних факторів, які стають важливими в контексті особистого досвіду. Також існує підхід, який визначає тривожність як сукупність негативних емоцій, що мають фізіологічне підґрунтя [2, с. 104].

Мета статті – дослідити взаємозв'язок рівня тривожності осіб юнацького віку з толерантністю до невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі Херсонського державного університету, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова та охопило 100 респондентів віком від 18 до 23 років.

У процесі дослідження рівня особистісної тривожності було використано методику *Діагностика рівня особистісної тривожності* (за допомогою шкали проявів тривоги Тейлора, доповненої шкалою ширості В. Норахідзе). Отримані результати представлені нами в табл. 1.

Таблиця 1

**Рівень особистісної тривожності
(за К. Тейлором, доповнена В. Норахідзе)**

Рівень	Дуже високий	Високий	Середній (з тенденцією до високого) рівень	Середній (з тенденцією до низького) рівень	Низький
Загальний показник	7%	38%	28%	21%	6%

Аналіз отриманих даних вказує нам на те, що значна кількість респондентів виявляє високий (38%) та дуже високий (7%) рівень особистісної тривожності. Також 28% юнаків та дівчат мають схильність до високого рівня тривожності. Такі показники респондентів супроводжуються тим, що особа сприймає світ як повноцінну загрозу, він для неї небезпечний та підозрілий. Дані рівні особистісної тривожності можуть становити загрозу психічному здоров'ю респондентів та стати передумовами для розвитку невротичних станів та психічних розладів.

21% респондентів мають середній (наближений до низького) рівень особистісної тривожності, а 6% демонструють низький рівень тривожності. Ці респонденти здебільшого демонструють адекватну реакцію на життєві обставини, однак слід зазначити, що занадто низький рівень тривожності іноді

може вказувати на психічні порушення, пов'язані з відсутністю належної реакції на події та знижену мотивацію.

У ході дослідження також використовувався Опитувальник «Визначення толерантності до невизначеності» Баднера. Отримані дані представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Рівень толерантності до невизначеності (за методикою Баднера)

Параметри	Характеристика			
	Толерантність до невизначеності	Новизна	Складність	Нерозв'язність
Високий рівень толерантності	34%	24%	28%	2%
Середній рівень толерантності	45%	57%	63%	54%
Низький рівень толерантності	21%	19%	9%	44%

34% респондентів виявили високу толерантність до невизначеності, що свідчить про їхню здатність ефективно функціонувати в умовах змін і невизначеності. Вони зберігають спокій та можуть приймати рішення, навіть без повноцінної інформації та загальної картини подій. Такі респонденти демонструють гнучкість і вміння адаптуватися до нових та непередбачуваних обставин.

45% респондентів мають середній рівень толерантності до невизначеності, що є типовим для нашої вибірки. Це означає, що майже половина опитаних здатні впоратися з невизначеністю на прийнятному рівні, хоча у певних ситуаціях можуть відчувати нестабільність і дискомфорт.

21% респондентів проявляють високий рівень інтолерантності до невизначеності, що вказує на труднощі з адаптацією в ситуаціях, де бракує ясності та інформації. Такі люди частіше відчують стрес у нових умовах, що негативно впливає на їхню продуктивність та загальний стан.

24% респондентів демонструють високий рівень толерантності до новизни, що означає їх готовність до змін, легке сприйняття нових ідей і здатність швидко адаптуватися до нових умов. Більшість опитаних (57%) мають середній рівень толерантності до новизни, тобто вони приймають зміни з обережністю і потребують більше часу та комфортних умов для адаптації. 19% респондентів показали низький рівень толерантності до нових обставин – вони менш схильні до змін, відчують дискомфорт у нових ситуаціях і надають перевагу стабільності над нововведеннями.

Щодо толерантності до складності нових ситуацій, 28% респондентів виявили високий рівень адаптації до складних умов і почуваються комфортно навіть у ситуаціях високої складності. 63% мають середній рівень толерантності до складності – вони здатні справлятися із помірними труднощами, але потребують структурованості й ясності для комфорту та вирішення складної

ситуації. Лише 9% опитаних показали низьку толерантність до складності, надаючи перевагу більш простим і зрозумілим завданням та обставинам, до яких не потрібно адаптуватися і на які не потрібно витратити забагато ресурсів.

Що стосується толерантності до невизначеності, лише 2% респондентів мають високий рівень здатності працювати в умовах, де рішення не є очевидними або зовсім відсутні, демонструючи унікальну здатність функціонувати ефективно навіть у повній невизначеності. 54% мають середній рівень толерантності до нерозв'язності ситуацій – вони можуть працювати з невизначеними завданнями, але потребують певного контролю або допомоги в розумінні, куди їм рухатися далі для вирішення невизначеної ситуації. 44% респондентів показали низьку толерантність до невизначеності, що вказує на труднощі при роботі з нерозв'язними ситуаціями. Вони часто відчують сильний стрес у таких умовах і потребують додаткового керівництва або взагалі ухиляються від таких задач.

Для вивчення взаємозв'язку між рівнем тривожності та толерантністю до невизначеності нами було застосовано кореляційний аналіз за методом Спірмена. Показники особистісної тривожності ми порівняли із рівнем толерантності до невизначеності, а також її складовими. Коефіцієнт кореляції між особистісною тривожністю та загальним показником толерантності до невизначеності склав $r=-0,395$ ($p<0,001$), тоді як коефіцієнт кореляції між особистісною тривожністю та складністю – $r=-0,3387$ ($p<0,001$), коефіцієнти кореляції між особистісною тривожністю та новизною і нерозв'язністю мали меншу силу – $r=-0,3126$ (при $p\leq 0,01$) та $r=-0,2018$ (при $p\leq 0,05$).

Висновки. Отже, отримані показники є статистично значущими, що свідчить про наявність взаємозв'язку між особистісною тривожністю і толерантністю до невизначеності, а також її параметрами. Дані результати відображають тенденції – чим вища тривожність, тим нижча толерантність до невизначеності та нижча сформованість толерантності до її показників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусєв А. І. Толерантність до невизначеності як чинник формування професійної ідентичності майбутнього психолога. *XI Міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція «Простір арт-терапії: ресурси зцілення»*. Державний вищий навчальний заклад "Університет менеджменту освіти" НАПН України, м. Київ, Україна, С. 40-43.
2. Дончак Н. М. До питання тривожності у сучасних умовах. Психологія і війна: збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2024 р., м. Ніжин. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 104-105.
3. Камінська О., Дружиніна І. Взаємозв'язок толерантності до невизначеності та рівня тривожності студентської молоді. Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. праць РДГУ. Вип. 20, 2023. С. 69-76.
4. Попович І. С. Психологічні виміри соціальних очікувань особистості: монографія. Херсон: ПАТ «ХМД», 2017. 504 с.
5. Семиченко В., Артюшина К. Проблема невизначеності у теорії та практиці вищої школи. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*, 2(15), 2019. С. 141–152

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор, Попович І.С.

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ САМОДОВІРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті проаналізовано питання розвитку психологічних ресурсів самодовіри в осіб юнацького віку. Обґрунтовано структуру самодовіри осіб юнацького віку, яка складається з декількох ключових компонентів, які взаємодіють між собою та формують загальне почуття впевненості у власних силах. Описано особливості розвитку самодовіри в юнацькому віці яка залежать від багатьох чинників: зовнішні (соціальні взаємини, підтримка з боку оточення) і внутрішні (самоусвідомлення, емоційна стійкість) чинники.

Ключові слова: самодовіра, довіра, структура самодовіри, ресурси, чинники розвитку самодовіри.

The article analyzes the issue of the development of psychological resources of self-confidence in youth. The well-founded structure of self-confidence of young people, which consists of several key components that interact with each other and form a general feeling of confidence in one's own abilities. Features of the development of self-confidence in youth are described, which depend on many factors: external (social relationships, support from the environment) and internal (self-awareness, emotional stability) factors.

Key words: self-confidence, trust, structure of self-confidence, resources, factors of self-confidence development.

Сучасний період розвитку українського суспільства можна охарактеризувати як кризовий: військові конфлікти, політична та соціальна нестабільність створюють відчуття невизначеності щодо майбутнього, що негативно впливає на самовпевненість, стійкість та життєву енергію особистості. Ця проблема особливо гостро проявляється серед молоді, яка тільки починає свій шлях у соціальному житті.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що в останні роки в психологічній науці активно формуються окремі наукові напрями, зосереджені на вивченні самодовіри особистості. Ці дослідження відкривають нові перспективи для глибшого розуміння ролі самовпевненості в розвитку людини та її впливу на різні аспекти життя.

Дослідження психологічних ресурсів самодовіри в юнацькому віці привертають увагу багатьох науковців, оскільки цей період є критичним для формування особистості. У науковій літературі представлено теорію психосоціального розвитку, де юність вважається періодом становлення ідентичності (Е. Еріксон), описано особливості формування самооцінки та впевненості серед підлітків, зокрема через призму соціальних зв'язків та впливу сім'ї (Д. Коупленд), запропоновано матеріали дослідження щодо питання розвитку самоконтролю, емоційної регуляції та їх впливу на самовпевненість у

підлітковому і юнацькому віці (Л. Стейнберг) та самооцінку у дітей і підлітків, акцентуючи на значенні соціальної підтримки, досягнень та самосприйняття для формування самовпевненості (С. Хартер) [2; 3].

Психологічні ресурси самодовіри в юнацькому віці є актуальною темою, оскільки саме в цей період відбувається активний процес формування особистості, її самооцінки, а також почуття власної цінності та впевненості. Самодовіра в юнацькому віці є критично важливим аспектом розвитку особистості, оскільки цей період характеризується активним пошуком ідентичності та здатністю справлятися з новими соціальними й емоційними викликами [3].

Юність – це період, коли молоді люди зустрічаються з різноманітними викликами: навчання, вибір професії, встановлення соціальних зв'язків, ідентифікація себе як особистості. Тому психологічні ресурси, які сприяють самодовірі, є ключовими для їхнього подальшого розвитку [1].

Висока адекватна самооцінка дозволяє молодим людям позитивно сприймати свої можливості та здібності, адекватно реагувати на невдачі та отримувати задоволення від власних досягнень.

Підтримка з боку родини, друзів, вчителів та інших значущих осіб є важливим джерелом самодовіри. Молоді люди, які мають міцні соціальні зв'язки, легше долають труднощі та відчують себе більш впевненими.

Здатність усвідомлювати та регулювати власні емоції сприяє підвищенню самодовіри, оскільки це допомагає молоді справлятися зі стресом та невдачами, зберігаючи впевненість у собі. Уміння фокусуватися на позитивних аспектах ситуацій і власних досягненнях допомагає зміцнювати віру в себе та свої можливості.

Чіткі цілі й мотивація досягати результатів також є важливими ресурсами, що дозволяють юнакам і дівчатам відчувати себе впевненими у своїх силах.

Таким чином, розвиток цих психологічних ресурсів у юнацькому віці є важливим для успішної соціальної та професійної адаптації, а також для формування здорової самооцінки та впевненості в собі.

На основі узагальнення науково-методичної літератури [1; 2; 3] було визначено структуру самодовіри осіб юнацького віку, яка складається з декількох ключових компонентів, які взаємодіють між собою та формують загальне почуття впевненості у власних силах. Основними елементами, що, визначають самодовіру в юнацькому віці:

- самооцінка. У цей період молодь активно розвиває своє уявлення про власні можливості та особисті якості. Адекватна самооцінка сприяє впевненості в собі, а занижена чи завищена може призвести до нестабільної самодовіри;

- самоприйняття. Юнаки та дівчата, які приймають свої недоліки та сильні сторони, мають більш стійку самодовіру. Вони менше піддаються зовнішньому тиску і можуть спокійніше реагувати на критичні ситуації;

- самоефективність – це віра в свою здатність досягати поставлених цілей. У юнацькому віці це критично важливо, оскільки молоді люди часто стикаються з новими викликами, такими як навчання, вибір професії, налагодження соціальних зв'язків;

– соціальна підтримка. Підтримка з боку сім'ї, друзів та наставників значно підсилює самодовіру. Позитивний зворотний зв'язок допомагає відчувати свою цінність і сприяє формуванню стійкості в стресових ситуаціях;

– емоційна стійкість. У юнацькому віці молоді люди часто стикаються з емоційними коливаннями та стресовими ситуаціями. Здатність регулювати емоції і справлятися зі стресом є важливою складовою самодовіри;

– особисті досягнення. Успіхи в різних сферах життя (навчання, спорт, соціальна діяльність) допомагають молоді формувати позитивний досвід, що зміцнює віру в свої можливості;

– позитивне мислення. Молоді люди, які можуть зосереджуватись на позитивних аспектах своєї діяльності і бачити можливості в труднощах, мають вищий рівень самовпевненості;

– ідентичність. У цей період юнаки та дівчата активно формують своє уявлення про себе, свої цінності та цілі. Чітке розуміння власної ідентичності допомагає підтримувати самодовіру, оскільки людина краще розуміє свої бажання і можливості [1; 2; 3].

Таким чином, структура самодовіри в юнацькому віці є багатокомпонентною та взаємопов'язаною. Вона формується під впливом як внутрішніх факторів (самооцінка, емоційна стійкість), так і зовнішніх (соціальна підтримка, особисті досягнення), які спільно визначають рівень впевненості молодої людини у своїх силах.

Юнаки та дівчата, які мають високу самодовіру, легше адаптуються до нових ситуацій, приймають рішення щодо свого майбутнього і менше піддаються стресу. Водночас, недостатня самовпевненість може викликати проблеми в соціальній взаємодії, знижувати мотивацію до досягнень і сприяти розвитку тривожності або депресії.

Таким чином, розвиток самодовіри в юнацькому віці є ключовим етапом у формуванні зрілої та успішної особистості. Особливості розвитку самодовіри в юнацькому віці залежать від багатьох факторів і мають кілька характерних рис, які відрізняють цей період від інших етапів життя. Самодовіра формується як через зовнішні впливи (соціальні взаємини, підтримка з боку оточення), так і внутрішні процеси (самоусвідомлення, емоційна стійкість). Ось основні особливості розвитку самодовіри в юнацькому віці:

1. Пошук ідентичності. Юність – це час, коли молода людина активно шукає свою ідентичність, розмірковуючи про свої цінності, інтереси та життєві цілі. У цей період молодь намагається визначити своє місце в суспільстві та знайти баланс між особистими прагненнями і соціальними очікуваннями. Чітке усвідомлення себе і своєї ідентичності є ключовим фактором для розвитку самовпевненості.

2. Формування самооцінки. Самооцінка в юнацькому віці часто зазнає значних коливань. Молоді люди починають порівнювати себе з іншими, що може викликати сумніви у своїх можливостях. Якщо вони отримують позитивний зворотний зв'язок від оточуючих, їхня самооцінка стабілізується, а

з нею і самодовіра. Негативний досвід, наприклад, критика або невдачі, може знижувати рівень самовпевненості.

3. Вплив соціальних зв'язків. Юнаки та дівчата надають великого значення стосункам із ровесниками, сім'єю та іншими значущими людьми. Соціальна підтримка відіграє ключову роль у розвитку самодовіри. Якщо оточення забезпечує позитивне підкріплення, молода людина відчуває себе більш впевненою в своїх рішеннях і діях.

4. Розвиток самоефективності. У цей період особливо важливою стає віра у власну здатність досягати успіху в різних сферах – навчанні, стосунках, хобі. Юнаки та дівчата, які відчують, що вони здатні самостійно впливати на своє життя і приймати рішення, мають вищий рівень самовпевненості.

5. Емоційна нестабільність і її подолання. Юність супроводжується частими емоційними коливаннями через гормональні зміни, нові соціальні ролі та стресові ситуації (іспити, вибір професії). Здатність розвивати емоційну стійкість і вміння справлятися зі стресом безпосередньо впливає на рівень самодовіри. Якщо молода людина навчиться контролювати свої емоції, це допоможе їй зберегти впевненість у своїх можливостях.

6. Вплив успіхів та невдач. Досвід успіху або невдач значно впливає на самодовіру в юнацькому віці. Кожен досягнутий результат сприяє підвищенню самовпевненості, тоді як невдачі можуть викликати сумніви в собі. Важливо, щоб молодь навчилася сприймати невдачі як можливість для самовдосконалення, а не як остаточний результат.

7. Зміна соціальних ролей. Юнацький вік – це період, коли відбувається перехід від дитинства до дорослого життя. Молоді люди починають брати на себе більше відповідальності, приймати самостійні рішення і стикаються з новими соціальними ролями, що може як зміцнити, так і послабити їхню самодовіру, залежно від того, як вони справляються з новими обов'язками.

8. Мотивація до саморозвитку. У цей період багато юнаків і дівчат активно працюють над самовдосконаленням. Прагнення до розвитку, навчання новим навичкам і досягнення успіхів у різних сферах підвищують впевненість у собі [2; 3].

Отже, самодовіра в юнацькому віці формується під впливом взаємодії багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів. Це час великих змін і розвитку, коли молодь вибудовує основу для своєї майбутньої особистої та соціальної впевненості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.
2. Шевченко С. В. Психологічні особливості розвитку довіри до себе у майбутніх психологів, дис. канд. наук, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. академії пед. наук України. Київ, Україна, 2018, 260 с.
3. Штепа О.С. Особливості взаємозв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільськ* : Аксіома, 2018. С. 782–791.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

ПОНЯТТЯ ІНСАЙТУ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті визначено основні підходи до розуміння сутності інсайту, а також охарактеризовано етапи його виникнення.

Ключові слова: мислення, інсайт, рішення, осяяння.

The article defines the main approaches to understanding the essence of insight, and also characterizes the stages of its emergence.

Key words: thinking, insight, decision, enlightenment.

Постановка проблеми. В умовах систематичних соціальних змін, трансформаційних процесів у суспільстві постає питання про підвищення вимог до кожного члена суспільства, що вимагає від особистості творчого, креативного підходу до процесу життєдіяльності. Творча діяльність в цілому є об'єктом пильної уваги дослідників багатьох галузей – соціологів, філософів, психологів, представників технічних спеціальностей. У структурі творчої особистості важливу роль грає саме процес мислення, що є важливою умовою вирішення актуальних потреб, пошук інноваційних рішень. Ключовим елементом такого мислення є інсайти, теорія яких займає одне з центральних місць у психології творчості. І хоча феномен виник задовго до появи наукової психології, дискурси щодо його сутності та особливостей появи не закінчуються й досі.

Аналіз досліджень і публікацій. Зарубіжні дослідники вивчали різні аспекти інсайту, прагнучи визначити причини та умови виникнення даного явища (Е. де Боно, Д. Гілфорд, К. Коффка, Е. Торранс та інші). Проте вони не розглядали його вплив на різноманітні сфери соціального простору, такі як наука, освіта, політика, виробництво, мистецтво тощо. Серед вітчизняних напрацювань можемо звернути увагу на роботу таких науковців як Л. Буєва, В. Клименко, В. Моляко, В. Роменець, Т. Таранова, які розглядали даний феномен саме у структурі творчої особистості. Проте ґрунтовні дослідження даного феномену у науковому вітчизняному просторі відсутні.

Мета статті. На основі вивчення науково-психологічної літератури визначити основні підходи до розуміння сутності інсайту.

Виклад основного матеріалу. Інсайт у психології творчості розглядається як важливий етап процесу творчості, який призводить до створення нових рішень. Термін «інсайт» має багато значень і може означати такі речі, як осяяння, прозріння, усвідомлення, розуміння, проникливість і прозорість. У повсякденній англійській мові також означає самопізнання, інтуїтивне розуміння природи та устрою чогось. Необхідно звернути увагу на широкий діапазон значень терміну, який охоплює наукові та філософські відкриття, а також геніальні та витончені знахідки в повсякденному житті.

Інсайт також може бути подією, яка відбувається у повсякденному спілкуванні, наприклад, коли ви несподівано розумієте, що людина мала на увазі.

Великий математик, фізик і філософ А. Пуанкаре запропонував першу модель інсайту, яка відштовхувалася від інтроспективного досвіду і може бути по праву названа науковою. Парадокс, який науковець усвідомлював повністю, пов'язаний із феноменом рішення шляхом осяяння. Він виникає через, здавалося б, незначну обставину: інсайт стосується лише принципу рішення, а не остаточного його варіанту [2].

В. Келер, один із засновників гештальтпсихології, нерідко пов'язаний з ідеєю інсайту в психології. Основна ідея автора щодо вирішення завдань людиноподібними мавпами полягає в тому, що примати, як і люди, здатні швидко зрозуміти ситуацію без попередніх спроб і помилок [6].

К. Дункер і М. Вертгеймер, відомі представники гештальт-терапії, почали використовувати поняття інсайт у психології. Вони використовували означене поняття, щоб показати, як мислить людина. Вчені стверджували, що рішення досягається за допомогою раціонального освоєння цілого замість ретельної оцінки. Крім того, концепція, яка розглядається, використовується психологами для опису такого феномену, коли особистість відчуває осяяння. Цей тип спогадів відрізняється від інших тим, що він включає не лише уявний образ, але й різноманітні відчуття модальностей, характерних для конкретного випадку. Крім того, цей термін також може означати позараціональне прозріння [1].

На думку Г. Уолеса, інсайт виникає в декілька етапів. Спочатку людина робить багато розумових зусиль, щоб знайти рішення. Для автора це може бути пошук поетичного образу, для композитора пошук мелодії, для математики пошук правильного рішення або для будь-якої людини пошук виходу зі складних життєвих ситуацій. Після цього стає очевидним, що не можна досягти результату за допомогою логічного аналізу, інтелектуальної роботи або звичайних методів. Ситуація такого типу може бути невіршальною, мати взаємовиключні причини чи безліч варіантів рішення. Розум справляється з завданнями в ситуації до певної межі, після чого пасує.

На третьому етапі відбувається раптове осяяння. Неможливо простежити безпосередньо процес рішення, проте людина отримує готову відповідь. Коли особистість перебуває в стадії зміненої свідомості, а її розумова працездатність знижується, відповідь часто настає. Наприклад, коли ви спите, напівдрімаєте, відпочиваєте та розслабляєтеся. Більшість видатних людей вважали, що вони отримували натхнення під час прогулянки, різних спортивних ігор, їзди за кермом або перегляду фільму. Іншими словами, прозріння відбувається, коли людина повністю забуває про проблему та відволікається від поточних справ [5].

Несвідома віра в те, що результат є вірним, справжнім і непохитним, а також надзвичайно просте рішення та виражене почуття задоволення та полегшення є ознаками раптового осяяння.

Хоча сьогодні даний феномен і недостатньо вивчений та на основі аналізу зарубіжної літератури можемо його охарактеризувати наступним чином: не

існує чітких меж виникнення інсайту або ж способів його досягнення; часто ми не звертаємо увагу на його появу, особливо якщо переключаємося на іншу діяльність. Реалізація ідеї, що виникла внаслідок інсайту, може відбуватися без усвідомлення появи даного феномену особистістю, більшість науковців вважають, що інсайти базуються на певному досвіді особистості.

Висновок. Таким чином, інсайт визначається як несподіване нове розуміння суті проблеми, яке призводить до її розв'язання. У дослідженнях творчого мислення це поняття було важливим. Вони показали, що інсайт – це усвідомлення ідеї, яка виникає під час несвідомої розумової роботи, і яка супроводжується емоційним підйомом і інтуїтивною впевненістю в тому, що ідея правильна. Визначення методів виявлення певного феномену є важливим для розуміння його сутності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маланьїна Т. М. Співвідношення когнітивного інсайту та Я-відмежування. *Психологія: реальність і перспективи*. 2016. Вип. 7. С. 139-142.
2. Пушкарьова Т. Інсайт-технологія: природа, структура, можливості. *Український педагогічний журнал*. 2022. №3. С. 108-115
3. Bowden E. M., Jung-Beeman M., Fleck J., Kounios J. New approaches to demystifying insight. *Trends in Cognitive Sciences*. 2005. № 9(7), P. 322–328
4. Chronicle E. P., MacGregor J. N., Ormerod T. C. What makes an insight problem? The roles of heuristics, goal conception, and solution recoding in knowledge-lean problems. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*. 2015. № 30(1), P. 14–27
5. Cranford E. A., Moss J. (2012). Is insight always the same? A protocol analysis of insight in compound remote associate problems. *The Journal of Problem Solving*. 2012. № 4(2), Article 8. P. 18–24
6. Davidson J. E. Insights about insightful problem solving. The psychology of problem solving. 2014. № 3. P 149–175

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

УДК 159.942.5-058.833-044.332"364"

Черкасова О.В.

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ ПОДРУЖЖЯМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються копінг-стратегії, які використовують подружжя під час дії воєнного стану в Україні для подолання кризових ситуацій.

Ключові слова: копінг-стратегії, кризові ситуації, подружні стосунки.

The article analyzes coping strategies used by spouses during martial law in Ukraine to overcome crisis situations.

Key words: coping strategies, crisis situations, marital relations.

Актуальність дослідження. Воєнний стан в Україні, що триває з 2022 року, призвів до значних соціально-економічних змін та психологічних викликів для населення. Подружжя, як основна соціальна одиниця, стикається з унікальними кризовими ситуаціями, які вимагають ефективних копінг-стратегій для збереження сімейних відносин та психологічного благополуччя. Вивчення цих стратегій є критично важливим як для наукового розуміння, так і для практичної підтримки сімей у складних обставинах.

Воєнний стан має значний вплив на психічний стан населення, особливо через постійні загрози життю, втрату близьких, переселення та порушення соціальних і економічних структур. Психологічний тягар зростає через невизначеність майбутнього, хронічний стрес і тривожність, що призводить до підвищення рівня тривожних розладів, депресії та посттравматичних стресових розладів (ПТСР).

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає в необхідності дослідження ефективних копінг-стратегій для подолання кризових ситуацій, з якими стикаються подружжя під час дії воєнного стану в Україні, який створює умови підвищеного стресу, що значно впливає на емоційний стан та соціальну адаптацію.

Дана проблема має важливий зв'язок із науковими завданнями, оскільки дослідження копінг-стратегій дозволяє краще зрозуміти механізми адаптації до екстремальних умов, що є актуальним для психології кризових ситуацій та посттравматичного відновлення. Практичні завдання включають розробку програм підтримки для подружжя, які можуть бути впроваджені на державному та місцевому рівнях для поліпшення їхньої емоційної та психологічної стійкості під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Питання копінг-стратегій у кризових ситуаціях досліджувалося багатьма вченими. Річард Лазарус та Сьюзен Фолкман розробили теорію копіngu, яка описує процеси, через які люди справляються зі стресом. В українському контексті дослідженням психологічних наслідків воєнного стану та стресу займалися такі вчені, як Олег Чабан та Наталія Чепелева. Вони підкреслювали важливість соціальної підтримки та адаптивних копінг-стратегій для збереження психологічного здоров'я населення під час військових конфліктів.

У зарубіжній психології ґрунтовні дослідження копіngu представлені в працях таких учених, як Р. Лазарус, Л. Мерфі, Р. Моос, М. Селігман, С. Фолькман, Є. Фрайденберг, С. Хобфол та ін. Основоположник концепції «копіngu» Р. Лазарус розглядає його як динамічний процес, що визначається суб'єктивністю переживання ситуації, стадією розвитку конфлікту, зіткненням суб'єкта із зовнішнім світом, і позначає психологічне подолання як когнітивні й поведінкові зусилля особистості, спрямовані на зниження впливу стресу [1, с. 90].

Олег Чабан розробив модель інтегративного копіngu, яка поєднує індивідуальні та спільні стратегії подружжя, підкреслюючи важливість взаєморозуміння та спільного вирішення проблем. Наталія Чепелева, у свою

чергу, досліджувала вплив емоційної регуляції та адаптивних поведінкових механізмів на психологічне благополуччя подружжя.

Вони разом провели кількісне дослідження, яке показало, що подружжя, що активно використовують комунікативні та емоційні копінг-стратегії, демонструють вищий рівень резилієнтності та меншу схильність до конфліктів у порівнянні з тими, хто застосовує унікальні або агресивні методи подолання стресу. Їхні дослідження підкреслюють необхідність розробки цільових психологічних програм, спрямованих на покращення комунікаційних навичок та емоційної підтримки в подружніх відносинах, що є критично важливим для підтримки сімейної єдності в умовах воєнного конфлікту.

Останні дослідження сфокусовані на вивченні специфічних копінг-стратегій, які використовують подружжя під час воєнного стану. Зокрема, було виявлено, що колективні стратегії подолання, такі як спільне вирішення проблем та емоційна підтримка, сприяють зміцненню сімейних зв'язків і зменшенню рівня стресу. Проте недостатньо дослідженою залишається ефективність різних копінг-стратегій у довгостроковій перспективі та їх вплив на динаміку подружніх відносин у постконфліктний період.

Метою цієї статті є аналіз копінг-стратегій, які використовують подружжя для подолання кризових ситуацій під час воєнного стану в Україні, та визначення їх ефективності для збереження психологічного благополуччя і сімейних відносин, у тому числі у довгостроковій перспективі.

У рамках дослідження було проведено опитування серед 25 подружніх пар, які зазнали впливу під час воєнного стану в Україні. Використовувалися стандартизовані методики оцінки копінг-стратегій та рівня стресу.

Результати показали, що пари, які використовували активні копінг-стратегії, такі як пошук соціальної підтримки, спільне планування та відкриту комунікацію, демонстрували нижчий рівень психологічного напруження та вищу задоволеність відносинами. Натомість, уникнення проблем та ізоляція корелювали з підвищеним рівнем стресу та конфліктністю у стосунках.

Дослідження підтвердило важливість адаптивних копінг-стратегій для подолання кризових ситуацій подружжям під час воєнного стану. Встановлено, що спільні зусилля у вирішенні проблем та емоційна підтримка є ключовими факторами збереження сімейної єдності та психологічного здоров'я.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці цільових психологічних програм, спрямованих на навчання подружніх пар ефективним стратегіям подолання стресу, а також вивчення впливу цих стратегій на довгострокову стабільність сімейних відносин у постконфліктний період.

У таких умовах важливо розробити ефективні копінг-стратегії, які допоможуть подружнім парам підтримувати психологічне благополуччя та зберегти стабільність у стосунках. Актуальність дослідження таких стратегій стає особливо нагальною в умовах військового конфлікту.

Основне завдання полягає в тому, щоб виявити найбільш ефективні психологічні та соціальні механізми адаптації, які допомагають цим групам знижувати рівень стресу, зберігати емоційну стабільність та покращувати

загальний психосоціальний стан. Також стаття має на меті визначити роль підтримки з боку сім'ї, громади та професійних структур у процесі подолання кризових ситуацій, а також запропонувати рекомендації для вдосконалення системи допомоги цим категоріям населення.

Кризова ситуація в контексті військового стану визначається як психоемоційний стан подружжя, який характеризується високим рівнем стресу, тривоги та емоційного виснаження. Копінг-стратегії в цьому випадку виступають як поведінкові та когнітивні методи, які подружжя використовує для подолання стресу та підтримання психологічного благополуччя. Дослідження ефективних копінг-стратегій проводилося на вибірці подружніх пар за допомогою анкетування, глибинних інтерв'ю.

Основні копінг-стратегії можна поділити на три основні групи: емоційно-орієнтовані, проблемно-орієнтовані та соціально-орієнтовані.

Емоційно-орієнтовані копінг-стратегії спрямовані на регуляцію емоційних реакцій у відповідь на стресові ситуації. Вони включають техніки релаксації, медитацію, емоційне саморегулювання, підтримку від партнера, використання гумору й позитивного мислення, яке допомагає переосмислення та переоцінити ситуацію.

Ці стратегії допомагають зменшити рівень тривожності, стресу та напруги, дозволяючи людині зберігати спокій та знаходити внутрішній ресурс для подолання труднощів. Важливим аспектом цих стратегій є пошук психологічної допомоги, яка може надати додаткову підтримку та знизити рівень тривоги.

Проблемно-орієнтовані копінг-стратегії зосереджені на активному вирішенні конкретних проблем або завдань, що викликають стрес. Вони передбачають активний пошук рішень, планування дій, аналіз можливих шляхів подолання труднощів, пошук інформації про доступні ресурси та допомогу, а також активну участь у волонтерських рухах та громадських ініціативах.

Цей підхід допомагає відчувати контроль над ситуацією, підвищує впевненість у власних силах й стимулює активну боротьбу з кризовими ситуаціями.

Соціально-орієнтовані копінг-стратегії включають звернення за підтримкою до інших людей, таких як сім'я, друзі, колеги або спеціалісти, участь у групах підтримки для сімейних пар, а також використання соціальних мереж для спілкування та обміну досвідом.

Ці стратегії допомагають отримати емоційну та практичну допомогу, полегшують процес адаптації та сприяють відчуттю приналежності та безпеки в складних обставинах.

Копінг-стратегії мають різний вплив на подружні відносини. Позитивні ефекти включають зміцнення емоційного зв'язку між партнерами, покращення взаєморозуміння та підтримку в кризових ситуаціях.

Водночас можливі й негативні ефекти, такі як конфлікти через різні підходи до подолання стресу або загострення наявних проблем у відносинах.

Тому важливо не лише розробити ефективні копінг-стратегії, але й навчити подружжя їх використовувати.

Підсумовуючи вищевикладене, ефективними копінг-стратегіями для подолання кризових ситуацій подружжям під час воєнного стану є соціальна підтримка, зокрема звернення за допомогою до сім'ї, друзів та громадських організацій, що забезпечує відчуття приналежності та безпеки.

Психологічні техніки, такі як емоційна регуляція, позитивне мислення, медитація та релаксація, допомагають зменшити стрес та тривогу. Також важливою є професійна психологічна допомога, яка сприяє відновленню емоційної рівноваги та покращенню загального психічного стану. Спільне планування майбутнього та взаємопідтримка в родині також відіграють вирішальну роль у збереженні стабільності та оптимізму.

Для підтримки подружніх пар у кризових ситуаціях доцільно розробити програми психологічної підтримки, залучити психологів та соціальних працівників до роботи з подружжям, а також підвищити обізнаність про ефективні копінг-стратегії через інформаційні кампанії. Це допоможе забезпечити психологічну стабільність та збереження подружніх відносин навіть у найскладніших умовах.

Людина з продуктивним ставленням до кризи пам'ятає про подібні скрути у власному житті, не втрачаючи надії поступово впоратися з ними. Спустошеність і відчуженість – це дуже неприємно, але треба нагадувати собі, що неприємності все одно скінчаться, все це не триватиме вічно. Інколи треба відволіктися, розслабитися, зняти напруження, щоб побачити, що робити далі [2, с. 51].

Ефективні копінг-стратегії є критично важливими для збереження психічного здоров'я та стабільності подружніх відносин під час воєнного стану. Подальші дослідження в цій сфері допоможуть вдосконалити та адаптувати ці стратегії до специфічних умов сімейних пар, що забезпечить їм ефективні інструменти для подолання кризових ситуацій.

Дієвим інструментом для вирішення проблеми є психотерапія, психологічна допомога і підтримка в надзвичайних ситуаціях. Основна їх мета – змінити неадекватні емоційні реакції і форми поведінки. Необхідно, щоб людина усвідомила причинно-наслідкову залежність соціально-стресових розладів від системи ставлення до себе і до оточуючих [3, с. 362].

Висновки. Подружжя використовують різноманітні копінг-стратегії для подолання кризових ситуацій під час воєнного стану. Серед найбільш ефективних стратегій були виділені: пошук соціальної підтримки (сім'я, громада), психологічні техніки регуляції емоцій, а також професійна допомога психологів. Підтримка з боку найближчого оточення відіграє ключову роль у зниженні рівня стресу та забезпеченні емоційної стабільності.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку включають глибше вивчення індивідуальних копінг-стратегій залежно від культурних, гендерних та вікових особливостей, а також аналіз впливу тривалості стресових подій на здатність до адаптації. Крім того, важливим напрямком є дослідження впливу

державних та громадських програм підтримки на ефективність подолання кризових ситуацій, а також розробка рекомендацій щодо покращення цих програм для підвищення їхньої дієвості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дідковська Л., Абрамюк О. Особливості копінг-стратегій шлюбних партнерів на різних етапах життєвого циклу сім'ї та їх вплив на сімейне благополуччя. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2018. Випуск 3. С. 89–102.
2. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
3. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В.С.Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

УДК 364.7:355.1

Шапшалов І.В.

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН

У статті йдеться про актуальність теми реалізації процесу соціального відновлення колишніх військових в сучасному суспільстві; розглядаються основні етапи програми та стратегії соціального відновлення військовослужбовців і членів їхніх родин, а також виклики, з якими вони стикаються.

Ключові слова: соціальне відновлення, військовослужбовці, реабілітація, адаптація, стигматизація.

The article deals with the relevance of the topic of the implementation of the process of social rehabilitation of former military personnel in modern society; the main stages of the program and strategies for the social recovery of military personnel and their family members, as well as the challenges they face, are considered.

Key words: social recovery, military personnel, rehabilitation, adaptation, stigmatization.

Постановка проблеми. Військові конфлікти, зокрема війна в Україні, мають значний вплив на життя військовослужбовців і членів їхніх родин. Актуальність теми соціального відновлення військовослужбовців та членів їх родин зростає на фоні глобальних військових конфліктів, зокрема війни в Україні. Соціальне відновлення цих осіб є критично важливим аспектом, що забезпечує їхнє психологічне, емоційне та соціальне благополуччя. Ця

проблема має значний соціальний, психологічний і економічний вимір, оскільки впливає на благополуччя окремих осіб і суспільства в цілому, реалізація соціального відновлення військовослужбовців і членів їх родин є надзвичайно актуальною темою, що потребує наукового дослідження; проблема соціального відновлення охоплює широке коло питань, пов'язаних із соціальною, психологічною та економічною підтримкою, що виступають ключовими для забезпечення їхнього благополуччя і адаптації в після конфліктному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна наука активно долучається до розроблення, наукового обґрунтування та пропозицій щодо нових «викликів» у житті військовослужбовців та членів їх родин після повернення перших до цивільного життя та проблем їх відновлення. Праці Г. Аксьонова, Л. Берездецької, Т. Вдовиченко, Є. Гордієнко, Н. Комарової, А. Красильщикова, Т. Семигіної, О. Сороківської, І. Котовської, І. Луциків, А. Тареліної, С. Чуприни та інших пов'язані переважно з характеристикою процесу соціального захисту та соціальної адаптації колишніх військових, але процесу відновлення не приділено належної наукової уваги.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб розглянути процес реалізації соціального відновлення військовослужбовців та членів їх родин.

Виклад основного матеріалу. Військові дії залишають глибокий слід на житті військовослужбовців та їхніх родин. Психологічні травми, фізичні ушкодження та соціальна ізоляція стають серйозними викликами, які потребують ефективних рішень. В умовах війни та після конфліктного відновлення важливо враховувати специфіку потреб цих осіб.

Як справедливо зазначають О. Куклишин та А. Хижняк «після повернення до мирного життя перед людиною, яка несла службу, постає кілька об'ємних та важливих завдань: відновити сили після війни (тіло та психічний стан); справитися з можливим почуттям провини та можливим посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) (варто зазначити, що не всі стикаються з цими станами); адаптуватися до мирного життя; віднайти нові сенси у цивільному житті; знайти спеціальність та реалізувати себе у мирному житті» [1].

Багато військовослужбовців стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та іншими психічними розладами. Їх соціальне відновлення вимагає комплексної психологічної підтримки. Успішна адаптація може зменшити ризик самогубств, залежностей і соціальної девіації.

Члени родин військовослужбовців також переживають значний стрес і емоційні труднощі. Підтримка родин є невід'ємною частиною процесу соціального відновлення, і це питання потребує наукового обґрунтування для розробки ефективних програм.

Реінтеграція військовослужбовців у цивільне життя також пов'язана з питаннями працевлаштування і професійної адаптації. Економічна підтримка,

навчання новим професіям і створення робочих місць є критично важливими для успішного соціального відновлення.

Дослідження соціального відновлення військовослужбовців має політичну актуальність, оскільки ефективні програми підтримки сприяють стабільності в країні. Політика у сфері соціального забезпечення повинна враховувати потреби військових і їхніх родин, щоб уникнути соціальної напруги.

Соціальне відновлення військових – це процес реінтеграції ветеранів і учасників бойових дій у цивільне життя після служби, що включає в себе кілька аспектів: допомога в подоланні травм, стресів і психологічних труднощів, пов'язаних із військовим досвідом; підтримка у відновленні соціальних зв'язків, інтеграції в громаду, а також у відновленні стосунків з родиною; навчання новим професіям, допомога в працевлаштуванні, розвиток підприємницьких навичок; забезпечення доступу до матеріальної допомоги, пільг та програм соціального забезпечення; надання медичних послуг, включаючи фізичну реабілітацію і лікування.

Соціальне відновлення військовослужбовців, як бачимо, охоплює комплекс заходів, спрямованих на їхню реінтеграцію в цивільне життя, а саме: психологічну допомогу, медичну реабілітацію, професійну адаптацію, підтримку сімейних відносин та соціальну інтеграцію.

Соціальне відновлення є критично важливим для забезпечення благополуччя ветеранів та їхньої спроможності адаптуватися до цивільного життя.

Вітчизняні науковці та практики працюють над розробленням програм соціального відновлення військовослужбовців та членів їхніх родин, йдеться про:

- психологічну підтримку,
- медичну реабілітацію,
- професійну адаптацію,
- підтримку родин.

Психологічна підтримка. Військовослужбовці, які пережили бойові дії, можуть страждати від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривоги та депресії. Теорії адаптації вказують на важливість підтримки в процесі повернення до нормального життя, враховуючи індивідуальні психологічні особливості.

Психологічна допомога є одним з основних напрямів соціального відновлення. Вона може включати індивідуальні консультації, групову терапію, арт-терапію та заняття, що сприяють емоційній регуляції. Важливою є також робота з родинами, адже підтримка близьких може суттєво полегшити процес реінтеграції.

Медична реабілітація та медична допомога військовослужбовцям, що отримали травми під час служби, включає фізичну реабілітацію, лікування хронічних захворювань і психосоматичних розладів. Системний підхід до реабілітації допомагає відновити фізичні функції та покращити якість життя.

Соціальне відновлення в межах *професійної адаптації* передбачає програми перекваліфікації та працевлаштування. Військовослужбовці мають можливість отримати нові професійні навички, що дозволяє їм успішно адаптуватися на цивільному ринку праці. Співпраця з підприємствами та установами є важливим аспектом цього процесу.

Розроблення програми *підтримки членів родин* наголошує на тому, що члени сімей військовослужбовців також потребують підтримки, оскільки вони можуть переживати емоційний стрес через відсутність або травми близької людини. Такі програми підтримки можуть включати консультації, групи самопомогі та освітні заходи, що сприяють зміцненню сімейних зв'язків.

Поруч з окресленням важливості та необхідності процесу соціального відновлення колишніх військових та їх родин для успішної його реалізації треба врахувати й можливі виклики такого процесу з метою мінімізації негативних наслідків у подальшій роботі. Серед викликів, що можливі в процесі соціального відновлення, є стигматизація, недостатність ресурсів та індивідуальні особливості особистості військовослужбовця.

Стигматизація. Військовослужбовці, які пережили бойові дії, можуть стикатися зі стигматизацією в суспільстві, що ускладнює їхню адаптацію. Негативне ставлення з боку оточення може стати серйозним бар'єром для соціального відновлення.

Недостатність ресурсів – це брак фінансових, медичних та соціальних ресурсів, що може ускладнити реалізацію програм відновлення, тому важливо забезпечити належне фінансування та підтримку з боку держави і громадських організацій.

Врахування *індивідуальних особливостей* лежить в основі того, що кожен військовослужбовець має унікальний досвід, тому їхні потреби можуть значно варіюватися. Це вимагає індивідуального підходу до процесу соціального відновлення, що може бути складно реалізувати в умовах обмежених ресурсів.

Висновки. Соціальне відновлення військовослужбовців і членів їхніх родин є важливим аспектом забезпечення стабільності в суспільстві після військових конфліктів, а ефективна реалізація програм психологічної підтримки, медичної реабілітації, професійної адаптації та підтримки сімейних відносин сприятиме успішній реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя. Однак для цього необхідно подолати численні виклики, зокрема стигматизацію, недостатність ресурсів та врахування індивідуальних потреб. Тільки комплексний підхід може забезпечити успішне соціальне відновлення та сприяти покращенню якості життя військовослужбовців та членів їхніх родин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куклишин О., Хижняк А. Як досягти кар'єрного успіху після військової служби: практичні рекомендації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf>. – Назва з титул.екрану.

2. Семигіна Т. Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи [Текст] / Т.Семигіна // Україна в сучасному світі: виклики і можливості/ Зб. тез Міжнарод. наукової конференції викладачів, аспірантів і студентів – К.: Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. – С. 12.
3. Сороківська О. А., Котовська І.В., Луциків І.В. Формування ефективної політики зайнятості ветеранів АТО: загальнодержавний та регіональний аспекти [Текст] / О. А. Сороківська, І.В. Котовська, І.В. Луциків // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – №18. – С. 366-372.
4. Чуприна С. Соціальна адаптація учасників воєнних конфліктів як технологія попередження соціальної напруги [Текст] / Габітус Випуск 12. Том 1. 2020. С. 62-67 / [Електронний ресурс]. - URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/12-1.pdf

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Швець Т.М.

УДК [159.942.5:356.15]:615.85

Шпак Є.А.

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ВТОМИ ВІД СПІВЧУТТЯ ВОЛОНТЕРІВ

У даній статті аналізується питання втоми від співчуття у волонтерів проявляється як психоемоційне виснаження, що супроводжується почуттям безсилля, байдужості до чужого болю та навіть цинізму. Вона призводить до зниження якості наданої допомоги та підвищує ризик розвитку психосоматичних розладів. Проблема ускладнюється тим, що багато волонтерів не визнають або не усвідомлюють небезпеки цього явища, що спричиняє відсутність своєчасної підтримки та корекції.

Ключові слова: втома від співчуття, волонтери, емоційне виснаження, саморегуляція, психологічна корекція.

This article analyzes the issue of compassion fatigue in volunteers, manifested as psycho-emotional exhaustion, accompanied by a feeling of powerlessness, indifference to other people's pain, and even cynicism. It leads to a decrease in the quality of care provided and increases the risk of developing psychosomatic disorders. The problem is compounded by the fact that many volunteers do not recognize or are not aware of the dangers of this phenomenon, which causes a lack of timely support and correction.

Key words: compassion fatigue, volunteers, emotional exhaustion, self-regulation, psychological correction.

У сучасному світі волонтери відіграють важливу роль у подоланні різних кризових ситуацій: від природних катастроф і військових конфліктів до пандемій. Однак постійний контакт із людським стражданням і необхідність надавати допомогу безпосередньо впливають на їхній емоційний стан. Зокрема, це призводить до феномену "втоми від співчуття" (compassion fatigue) —

специфічного виду професійного вигорання, який характеризується емоційним виснаженням, зниженням здатності до емпатії та деперсоналізацією [1].

Втома від співчуття у волонтерів проявляється як психоемоційне виснаження, що супроводжується почуттям безсилля, байдужості до чужого болю та навіть цинізму. Вона призводить до зниження якості наданої допомоги та підвищує ризик розвитку психосоматичних розладів. Проблема ускладнюється тим, що багато волонтерів не визнають або не усвідомлюють небезпеки цього явища, що спричиняє відсутність своєчасної підтримки та корекції [1].

Завдання статті:

1. Вивчити механізми розвитку втоми від співчуття у волонтерів.
2. Визначити ключові фактори ризику та симптоми цього явища.
3. Оцінити ефективність існуючих методів психологічної допомоги.
4. Розробити та обґрунтувати комплексний підхід до психологічної корекції втоми від співчуття.

Останні наукові дослідження вказують на те, що втома від співчуття є широко поширеною проблемою серед професіоналів, що працюють у сферах, пов'язаних з наданням допомоги іншим. Наприклад, дослідження Фігереса та Томпсона показує, що майже 70% волонтерів, які працюють у кризових умовах, відчують симптоми втоми від співчуття. Вчені виявили, що цей стан тісно пов'язаний із хронічним стресом, високим рівнем емоційного залучення та відсутністю навичок ефективної саморегуляції [2].

Джонс та Лі акцентують на тому, що втома від співчуття часто виникає внаслідок недостатнього балансу між емоційною віддачею та особистими ресурсами волонтерів. Їх дослідження вказує на те, що волонтери, які працюють в умовах постійного контакту з травматичним досвідом інших, стикаються з ризиком втрати емоційної стійкості та виникнення симптомів, подібних до посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Попри зростання інтересу до цієї проблеми, залишаються не до кінця розробленими ефективні методи профілактики та корекції втоми від співчуття серед волонтерів [3].

Основна мета статті: вивчення психологічних аспектів втоми від співчуття у волонтерів та розробка комплексного підходу до її корекції. Для досягнення цієї мети визначено наступні цілі:

Визначення основних факторів, що призводять до розвитку втоми від співчуття. Аналіз ефективності існуючих методів психологічної допомоги та підтримки. Розробка та обґрунтування нових підходів і методів для психологічної корекції цього стану, включаючи превентивні стратегії та реабілітаційні заходи [3].

Розвиток втоми від співчуття відбувається у кілька стадій. Спочатку волонтери можуть відчувати сильну мотивацію та бажання допомагати, проте з часом, зіткнувшись із постійним впливом негативних емоцій та страждань інших, у них виникає емоційне виснаження. Основні механізми, які призводять до цього явища: Емоційне виснаження: Постійна емпатична взаємодія з людьми,

які переживають складні ситуації, виснажує емоційні ресурси волонтерів, що призводить до зниження здатності відчувати співчуття [4].

Когнітивне переобтяження: Волонтери часто стикаються з надмірною кількістю інформації, що викликає тривогу та потребує швидкого прийняття рішень, що сприяє когнітивному виснаженню. Розрив у системі соціальної підтримки: Недостатня підтримка з боку колег та організацій, в яких працюють волонтери, може поглибити відчуття ізоляції та безсилля. Втома від співчуття може проявлятися через різноманітні симптоми, включаючи емоційне виснаження, підвищену дратівливість, зниження здатності до співчуття, почуття провини та апатії. Діагностика цього стану вимагає використання комплексних підходів: Психометричні інструменти: Шкала втоми від співчуття (Compassion Fatigue Scale), Профіль професійного вигорання (Maslach Burnout Inventory). Клінічні інтерв'ю та самовіт: Виявлення змін у поведінці та емоційному стані волонтерів через індивідуальні бесіди, самовіти та самооцінку. Для ефективної корекції втоми від співчуття необхідно застосовувати комплексні методи: Тренінги з розвитку емоційної стійкості: Техніки усвідомленості (майндфулнес), навчання методам релаксації, медитація та дихальні вправи можуть допомогти волонтерам навчитися керувати своїми емоціями та знижувати рівень стресу [4].

Розвиток навичок самозахисту та встановлення меж: Важливо навчити волонтерів розпізнавати свої межі та ставити реалістичні цілі. Це допоможе уникнути перевантаження та забезпечить можливість самозбереження.

Підтримка професійної ідентичності: Групова терапія та супервізія сприяють зміцненню професійної ідентичності, допомагають зберегти особисті цінності та уникають деперсоналізації. Супервізія та терапевтична підтримка: Регулярні супервізії, індивідуальна та групова психотерапія допомагають волонтерам усвідомити та подолати негативні наслідки своєї роботи, знайти емоційну підтримку та розробити стратегії самозбереження. Значна увага має приділятися профілактиці втоми від співчуття: Психоедукація: Інформування волонтерів про природу втоми від співчуття та способи її подолання, підвищення обізнаності про важливість самозбереження. Організаційна підтримка: Забезпечення волонтерів доступом до ресурсів, регулярних супервізій та можливості звертатися за психологічною допомогою [5].

Висновки. Втома від співчуття є серйозною проблемою, що впливає на ефективність та якість роботи волонтерів, а також на їхнє психічне здоров'я. Аналіз останніх досліджень свідчить про необхідність впровадження системи психологічної підтримки для волонтерів, яка включає регулярну діагностику стану, тренінги з емоційної регуляції, розвиток навичок самозахисту, та забезпечення доступу до супервізії та психотерапевтичної підтримки. Комплексний підхід до психологічної корекції втоми від співчуття може сприяти підвищенню стійкості волонтерів, збереженню їхньої професійної ефективності та запобіганню емоційному виснаженню.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cocker, F., & Joss, N. Compassion fatigue among healthcare, emergency, and community service workers: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2020. 17(6), 2002.
2. Figley, C. R. *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in Those Who Treat the Traumatized*. Routledge, 2021.
3. Hegney, D. G., Rees, C. S., Eley, R., Osseiran-Moisson, R., & Francis, K. The contribution of individual psychological resilience in determining the professional quality of life of Australian nurses. *Frontiers in Psychology*, 2020. 11, 599.
4. Squires, M. A., & Caddick, N. Strategies to mitigate compassion fatigue in mental health services: A literature review. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 2020. 27(4), 298-306.
5. Yilmaz, G., & Üstün, B. Compassion fatigue in nurses and related factors: A systematic review. *Nursing Forum*, 2020. 55(2), 311-322.

Науковий керівник докторка психологічних наук, професорка Коллі-Шамне А.В.

УДК 140.8:159.9.07

Шумицька А. В.

СВІТОГЛЯД ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті аналізується сучасні теоретичні підходи до вивчення категорії «світогляд» особистості. Надається аналіз наукових концепцій, теорій та структури цього поняття.

Ключові слова: світогляд, світ та ставлення людини до світу, чинники, цінності та переконання.

The article analyzes modern theoretical approaches to the study of the «worldview» category of an individual. An analysis of scientific concepts, theories and structure of this concept is provided.

Key words: worldview, the world and a person's attitude to the world, factors, values and beliefs.

Теоретичний аналіз наукової категорії «світогляд» висвітлюється в різних парадигмах наукового пізнання. Дослідження змісту, функцій, особливостей формування та вікових відмінностей представників різних вікових груп здійснювали фахівці з філософії, соціології, педагогіки та психології. Нас цікавить саме психологічний аспект, який акцентує увагу на структурі світогляду як ключовому елементі у вивченні психологічних механізмів формування ціннісної, моральної та поведінкової сфер, внутрішнього світу людини, її життєвого вибору, а також усвідомлення власної ролі у світі.

Мета публікації. Здійснити теоретичний аналіз сучасних психологічних досліджень світогляду як інтегративної наукової категорії.

Світоглядні переконання – це оціночні або нормативні судження про те, що існує, що є добрим і як людина повинна діяти. Саме ці типи переконань є предметом дослідження психології світогляду, яка прагне систематизувати ці переконання та вивчити їхню пояснювальну і прогностичну здатність. Різні філософи та психологи намагалися визначити різні виміри, які можуть формувати світогляд, тобто окремі категорії та інших тверджень про природу реальності. М.Е. Koltko-Rivera переглянув основні концепції світогляду ХХ століття та, спираючись на роботи попередників, створив узагальнений перелік, який об'єднує різні аспекти світоглядних переконань у сім груп за їхньою тематикою. Таким чином його модель світогляду містить сім груп, кожна з яких має свої виміри переконань. Ці виміри можуть мати варіації, які не обов'язково виключають одна одну. Група «людська природа» охоплює переконання щодо моралі, змінюваності та складності людини. Група «воля» розглядає питання особистої активності та детермінізму. Група «пізнання» включає переконання, що стосуються джерел знань та взаємозв'язку між свідомістю і Его. Група «поведінка» зосереджується на питаннях належної поведінки, джерелах і діапазоні дії моральних кодексів та чинниках, що впливають на життєві результати. «Міжособистісна» група охоплює переконання про належні стосунки та соціальні групи. Група «істина» стосується переконань щодо існування та досяжності абсолютної та об'єктивної істини. Остання група, «світ і життя», досліджує онтологічні та космологічні переконання, зокрема про божества, природну свідомість, загальну справедливість, добробут, людей і природу, а також про сенс і мету життя [6].

Попри можливі майбутні зміни у вимірах цієї об'єднаної моделі, світогляди можна розглядати як інтегровані структури переконань у рамках таких вимірів. Жодна одномірна концепція не здатна охопити індивідуальні відмінності по всьому спектру світоглядних вимірів.

На сьогодні в психологічній науці світогляд визначають як:

- систему узагальнених уявлень про світ, суспільство та місце людини в ньому, природу, про ставлення людини до оточуючої дійсності та до себе, а також про загальні закономірності функціонування реального та ідеального світів, включаючи переконання, ідеали, цінності та принципи пізнання, які впливають з цих уявлень [2];

- систему поглядів і відношень людини до навколишнього світу та свого місця в ньому, а також переконання, цінності, ідеали, принципи пізнання і стратегії життєдіяльності, які формуються на основі цієї системи [5].

Одним із вітчизняних науковців, який досліджував проблематику світогляду особистості, є В.І. Шинкарук. Автор визначає світогляд як суспільно сформовану форму відображення світу в індивідуальній свідомості. Він підкреслює дві ключові характеристики людського світогляду: цілісність сприйняття світу та його особистісну значущість. У власній концепції світогляд постає як «спосіб освоєння світу на основі знань, власних бажань і переконань». Світогляд визначає зміст суспільної самосвідомості та сприяє духовно-практичному освоєнню і перетворенню світу. Пропонує кілька форм

світогляду: науковий світогляд, філософія, матеріально-практичне та духовно-практичне освоєння світу [4].

Одним із провідних вітчизняних дослідників світогляду є І.Г. Тітов, чий внесок у цій сфері є особливо значущим. Світогляд розглядається як складне системне явище, яке включає особисті переконання, цінності, ідеали, ставлення, генералізовані знання та уявлення людини про основні закономірності будови й функціонування світу, а також життєві позиції, що формуються на основі цих уявлень. Ключову роль у функціонуванні такої багатокомпонентної структури відіграє аксіологічна функція, яка полягає в співвіднесенні своїх реальних цінностей і дій з образом «ідеального Я» а також рефлексивна функція світогляду[3].

Найостанніша наукова розробка цього поняття – це теоретико-емпіричне дослідження сучасної української дослідниці К.М. Грузинової, авторки опитувальника світоглядної пластичності. Вона у процесі дослідження факторів світогляду виділила набір елементів індивідуального світогляду, які стали одиницями аналізу. Як результат, було запропоновано чинники, що характеризують індивідуальний світогляд особистості. Розроблена факторна структура базується на складових усіх компонентів світогляду, таких як: цінності, адаптованість, відкритість до нового досвіду (світоставлення), базові переконання (світопереконавання), екзистенційні здатності (світоцінність), ставлення до інших і до себе, та світоглядна пластичність особистості. Факторна структура світогляду включає шість основних факторів: світогармонія, співжиття зі світом, світопартнерство, світодружба, підкореність світові та світодомінування. Аналіз цих факторів дозволяє зробити висновок, що кожен із них відображає індивідуальну модель взаємодії в системі «особистість – світ» [1].

У підсумку можемо констатувати, що теоретичний аналіз та структуризація категорії світогляду у психологічних дослідженнях є актуальною та перспективною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грузинова К.М. Опитувальник світоглядної пластичності особистості. *Габітус*, 2022. Вип.42. С. 124-131.
2. Кузнецов О. І. Світогляд особистості як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія : Психологічні науки*, 2019. № 1. С. 41–48.
3. Тітов І. Г. Світогляд особистості: психологічна структура та функції. *Теоретичні дослідження у психології: монографічна серія*. Сост. В.О. Медінцев. Том 15. 2022. С. 68-78.
4. Шинкарук В.І. Світогляд і філософія. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського (2-ге вид., стер). К.: Знання, 2012. С.163-173.
5. Янцур М. С. Словник-довідник з професійної орієнтації. К.: Слово, 2013. 175 с.
6. Koltko-Rivera M.E. The Psychology of World views. *Review of General Psychology*, 2004. Vol. 8, No. 1, pp. 3–58.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, викладачка Чиньона І.І.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ

У статті охарактеризовано основні принципи гештальт-терапії та особливості взаємодії консультанта з клієнтом. На основі аналізу науково-психологічної літератури обґрунтовано переваги гештальт-терапії як психологічного методу консультування

Ключові слова: гештальт-терапія, «тут і зараз», гештальт-орієнтоване консультування», гештальт-підхід.

The article describes the main principles of Gestalt therapy and features of the interaction between the consultant and the client. Based on the analysis of scientific and psychological literature, the advantages of Gestalt therapy as a psychological method of counseling are substantiated

Key words: Gestalt therapy, "here and now", Gestalt-oriented counseling, Gestalt approach.

Постановка проблеми. Гештальт-терапія – це один з напрямків психотерапії, який фокусується на цілісності сприйняття людини, її проживанні теперішнього моменту, особливе значення надає усвідомленості, особистій відповідальності та інтеграції думок, почуттів та дій. Гештальт-терапія наголошує на важливості здорових комунікацій індивіда з навколишнім світом, а також стимулює самопізнання, шлях до якого лежить через проживання «тут і зараз».

Актуальність гештальт-терапії у психологічному консультуванні визначається тим, що вона розвиває у клієнта усвідомленість, відповідальність та допомагає переживати реальні почуття та емоції. Крім цього, методи гештальт-терапії допомагають розвитку цілісного способу людини у п'яти сферах життя: фізичній, емоційній, раціональній, соціальній та духовній [2, с. 2].

Аналіз досліджень і публікацій. У наукових розробках таких науковців як І. Заборська [1], О. Туриніна [1], Х. Кохут, Ж. Робін, А. Табачников [4], М. Шугай [5] теоретично та практично доведено, що гештальт-терапія може допомагати пацієнтам набутти здатність свідомо обирати траєкторію своєї поведінки, використовуючи різні частини своєї особистості, щоб повністю реалізувати власний потенціал. Цей ефективний метод психокорекційної роботи допомагає людям розвиватися особистісно та реалізувати внутрішній потенціал.

Мета статті. На основі проведення теоретичного аналізу науково-психологічних джерел, охарактеризувати особливості використання гештальт-терапії у психологічному консультуванні.

Виклад основного матеріалу. Для більш повного розуміння сутності гештальт-підходу варто позначити його основні поняття та принципи – базу, на якій будуються методи та техніки, що застосовуються психотерапевтами у консультативній роботі з клієнтами.

Ключовою є ідея про те, що все, що нас оточує, – об'єкти зовнішнього середовища, події та ситуації, ми сприймаємо як щось ціле, завершене, а всі свої дії, комунікації, зв'язки, потреби прагнемо закінчити, довести до фіналу [3, с. 46].

Образ, фігура, форма, конфігурація – це значення німецького слова «Gestalt», яке увійшло в назву психотерапевтичного підходу і пояснює його суть. У психології та психотерапії гештальтами називають цілісні картини (образи, ситуації і т. д.), обсяг та характеристики яких залежатимуть від особливостей сприйняття конкретної персони, нюансів її свідомості. Якщо ситуацію не доведено до фіналу, потреба не задоволена, бажання не реалізовано, гештальт не завершено. Це викликає як мінімум дискомфорт – на психологічному рівні, як максимум – стає серйозною перепорою для руху вперед, гальмує розвиток, знижує якість життя тощо [1].

Таким чином, метою гештальт-терапії та гештальт-орієнтованого консультування є допомога у досягненні клієнтом повної інтеграції його особистості та реалізації творчого потенціалу [2, с. 2].

Коло проблем, що розглядаються у сфері даного напряму консультування: порушення соціально-психологічної адаптації особистості; нестача особистісної автономії, схильність до симбіотичних відносин; аутоагресивна (самопошкоджуюча) поведінка; почуття провини; нерозуміння чи втрата сенсу життя; страх смерті; переживання втрати; почуття туги та тривоги; депресія тощо [1; 2].

У гештальт-орієнтованому консультуванні відносини між консультантом та клієнтом розуміються як контакт «людина-людина», ідентичний зустрічі двох рівноправних людей «тут-і-тепер». Терапевт намагається уникати безпосереднього втручання в особисті почуття клієнта і намагається створити атмосферу, що сприяє висловленню цих почуттів, прагне розуміти та сприймати клієнта у термінах його власного життєвого світу, відносин та індивідуальних цінностей. При цьому він повинен уміти конфронтувати з клієнтом, вдаючись до посилення фрустрації останнього.

При цьому, клієнту в даному випадку відводиться активна роль, що включає право на власні інтерпретації позицій, на усвідомлення схем, що визначають життєві стратегії, і побудову відносин.

Переваги даного активного консультування полягає в тому, що гештальт-терапія за критеріям ефективності та наукової академічності є визнаним методом, що має солідну технічну базу. Даний підхід вирізняє цілісність бачення проблем клієнта, величезну повагу до його особистих ресурсів та широкий діапазон свободи для терапевта. Опора на реальність, на сьогоднішній день, опрацювання проблем у контексті соціального життя клієнта та режим діалогу – все це дозволяє застосовувати принципи та техніки гештальт-підходу

в широкому спектрі людської діяльності від глибинної психотерапії до педагогіки та оргконсультування [2; 4].

Гештальт-консультування вимагає менше часу, ніж інші відомі напрями терапевтичної практики. Воно потребує, мабуть, менше часу для реальних змін, ніж, наприклад, психоаналіз. Ефекти роботи у гештальт-підході довготривалі та стійкі. «Мішенню» є не лише зміни в інтелектуальній сфері, а й емоційні переживання, які, як відомо, можуть призводити до психосоматичних розладів. У процесі роботи «задіяна» людина загалом з її тілесним статусом, почуттями та думками. Враховуючи унікальність кожної людини чи організації, гештальтисти не виступають оракулами, які знають істину в останній інстанції та пропонують рекомендації з позиції зверху. Гештальт-підхід не обіцяє лише підтримуючих втручань, лише похвал та обнадійливих обіцянок. Разом з тим, він не має на меті висвітлити «недоліки» клієнта, нівелюючи його цінностями та установками [5].

Гештальт традиційно передбачає баланс між втручаннями «напружуючого» і «підтримуючого» характеру та дозволяє чітко виділяти насущні потреби і, відповідно, ставити чіткіші цілі, що, своєю чергою, веде до успішного рішення. Гештальт цілеспрямовано працює над специфічною здатністю робити самостійний вибір із максимально широкого спектру можливостей.

Висновок. Таким чином, гештальт-підхід у психологічному консультуванні характеризується теоретичними та практичними дослідженнями як досить дієвий метод, при якому звертається особлива увага на розвиток здатності особистості творчо та адаптивно реагувати на ситуацію, уникаючи тиску стереотипів. Гештальто-орієнтоване консультування відрізняє безоцінність – процес змін ґрунтується на фактах та емоційних реакціях, а не на етичних чи естетичних оцінках. Даний підхід передбачає не стільки пошук причинно-наслідкових зв'язків, скільки опору на власні резерви та ресурси довкілля, ставлячи питання не «чому?» і «хто винен?», а «що ти хочеш?» і «як цього досягти?».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заборовська І. Р., Туриніна, О. Л. Особливості застосування гештальт-терапевтичного методу в подоланні психологічних труднощів клієнтів. *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*, 2021. №2(3). С. 54-66
2. Маннапова К.Р. Гештальт-терапія: текст лекції. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 2023. 10 с.
3. Марінушкіна О., Турбоваць Н. Основи гештальттерапії. Київ: Главник, 2006. 128 с.
4. Табачников А. Е. Гештальт-терапія. *Архів психіатрії*. 2010. Т. 16, № 3. С. 98-104.
5. Шугай М. А. Застосування гештальт-підходу для визначення когнітивних процесів важливих для професійного становлення майбутніх психологів. Веб-сайт. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/533/1/zastos.pdf> (дата звернення: 12.09.2024)

Науковий керівник докторка філософії, викладачка Каленчук В.О.

ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті аналізується вплив дії правового режиму воєнного стану в Україні на формування ціннісних орієнтацій осіб юнацького віку. Ціннісні орієнтації є головним компонентом структури особистості і впливають на рівень якості життя, що є показником самоактуалізації та набору вольових якостей, притаманних індивіду.

Ключові слова: воля, воєнний стан, ціннісні орієнтації, юнацький вік.

The article analyzes the effect of martial law on formation of youth's value orientations. That the individual's main component and can predetermine for quality of life or define future realization.

Key words: martial law, value orientations, youth, realization.

Повномасштабне вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року змусило українців раптово і подекуди назавжди змінити устрій життя. Тисячі людей враз втратили домівки, друзів, близьких, рідних.

Жахіття воєнних дій, свідками й учасниками яких стає молодь, мають вирішальний вплив на стан психічного здоров'я та зміну ціннісних орієнтацій індивіда, особливо під час формування особистості, тобто дорослішання. Звідси постає необхідність дослідити вплив дії воєнного стану та усіх обмежень повноцінного життя українців пов'язаних з ним, на формування ціннісних орієнтацій осіб юнацького віку, в умовах браку можливостей для повноцінної соціалізації і професійної реалізації.

Завдання статті висвітлити зміни у процесі загальної саморегуляції молоді під час повномасштабного вторгнення.

Відсутність проголошення акту про припинення вогню та завершення збройного конфлікту спонукає вітчизняних науковців більше звертати увагу на стан психічного здоров'я підлітків.

Під час аналізу літературних джерел встановлено, що більша кількість сучасних дослідників, зокрема молодих науковців, присвячують свої кваліфікаційні роботи, статті, посібники питанню емоційно-вольової діяльності народонаселення, в умовах мінливої безпекової ситуації, зокрема дітей, підлітків та молоді.

Українська дослідниця М. Березюк акцентує на важливості аналізу психоемоційного стану здобувачів освіти та використанні під час навчального процесу стабілізаційних технік[1, с. 10].

Достатня кількість дидактичного матеріалу спрямована на інтеграцію в освітньому процесі. Досвід ізраїльських колег з впровадження методів «Хібукі-

терапії» викладено у посібнику Д. Шарон-Максимової, Г. Єфімцевої, Г. Сищук [2].

Практичні рекомендації щодо роботи з порушеннями психічної діяльності особистості внаслідок травми висвітлені у посібнику R. Harris «Trauma-focused ACT: a practitioner's guide to working with mind, body, and emotion using acceptance and commitment therapy» [3].

Етап психологічного становлення в юнацькому віці виснажливий, емоційно нестабільний та вимагає великої кількості вольових зусиль. Під час воєнних дій або зміни місця проживання, молодь змушена компенсувати втрату відчуття безпеки, зниженням рівня загальної саморегуляції або навпаки надмірною мобілізацією ресурсів, що призводить до погіршення якості життя та працездатності. Про це свідчать результати опитування респондентів, здійсненого в рамках науково-дослідної роботи з вивчення соціальних очікувань осіб юнацького віку.

За результатами дослідження, зі 100% загальної кількості респондентів віком від 15 до 21 року, загальну вольову саморегуляцію на рівні вище середнього мають 35%, середнього 20%, низький рівень продемонстрували 45%.

Підтверджують наявність труднощів з саморегуляцією серед підлітків та молоді результати шкал рівня наполегливості та самовладання. Відтак в категорії наполегливість респонденти мають однакове значення в 50% від загальної кількості на рівні вище та нижче середнього. Жоден респондент не продемонстрував показників середнього рівня. Це вказує на притаманність особам юнацького віку позиції «все, або нічого», керуючись якою одна група вирішує докладати максимум зусиль для досягнення певної мети, а інша обирає пасивне спостереження.

За результатами шкали самовладання рівень вище середнього спостерігаємо у 50% опитуваних, середній рівень репрезентують 15%, а рівень нижче середнього 35%. Високий рівень самовладання зумовлений необхідністю контролювати емоційні реакції під час потенційно травматичних подій, каталізатором яких є воєнні дії.

Результати вивчення егостану респондентів свідчать про типові проходження етапів зрілості в осіб віком від 16 до 19 років. Від 100% загальної кількості респондентів 70% коректно оформили відповіді.

З 70% опитуваних позиція дорослого притаманна 57,14%, позиція дитини 42,86%, позиція батька 0%. Зокрема, з 30% некоректно заповнених анкет переважна більшість належить представникам чоловічої статі у віці від 16 до 19 років, а саме 66,67% і тільки 33,33% особам жіночої статі.

Отже, зниження рівня саморегуляції або вкрай високі вимоги до очікуваних результатів негативно впливають на психоемоційний стан, що в свою чергу погіршує працездатність та якість життя.

Сприйняття респондентами своїх можливостей, досягнень та поразок є суб'єктивним і керується підлітковими соціальними очікуваннями, що не пройшли етап усвідомленої нівеляції. Відповідно у респондентів відсутній

остаточно сформований набір ціннісних орієнтацій, так як їх очікування не відповідають дійсності. Тобто, юнацтво немає чіткого визначення щодо дорослого життя та впевненості у підтримці бажаної якості самотійного життя.

Чинники війни з обмеженнями дій, можливостей і підвищеним рівнем тривоги сприяють уповільненню процесу дорослішання через свою мінливість та невизначеність у повноцінному існуванні країни. Знищення проукраїнських наративів, поширення ІПСО, провокації соціальних конфліктів, булінг тимчасово переміщених осіб та сімей військовослужбовців дезорієнтують юнацтво під час усвідомленого вибору власних цінностей, формування власної позиції щодо того чи іншого питання, порушеного у суспільстві.

Глобальні соціальні конфлікти схильні формувати у осіб з невизначеними ціннісними орієнтирами асоціальні позиції та помилкові судження щодо усвідомленого вибору бажаного життєвого шляху, тобто сфери професійної діяльності, способу життя, інше. Оскільки, такі особи мають схильність до впливу чужої думки через відсутність власної чітко визначеної позиції, яку вони готові відстоювати.

Молодь втративши соціальні орієнтири та гарантії безпеки, лишаючись в країні намагається або компенсувати нестачу впевненості, цілеспрямованості, можливостей для реалізації, або починає пошук можливостей закордоном. Будь-який з варіантів має свої недоліки та відповідальність за його вибір.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Психологічна допомога особистості у воєнний період : матеріали VII Всеукр. психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», м. Умань, 18 квіт. 2024 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т соц. та психологічної освіти та ін. /редкол.: С. Ю. Діхтяренко, Л. А. Данилевич, А. В. Шульдик, О. О. Андрусик. Умань. 204 с.
2. Шарон-Максимов, Г. Єфімцева, Г. Сишук. Хібукі-терапія: використання в освітньому процесі та в інтеграції з СЕЕН: практичний poradnik / за заг. ред. О. Елькіна, О. Маруценка. Х., 2023. 64 с.
3. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data Names: Harris, Russ, 1938- author. Title: Trauma-focused ACT : a practitioner's guide to working with mind, body, and emotion using acceptance and commitment therapy / Russ Harris. Description: Oakland, CA : New Harbinger Publications, [2021] | Includes bibliographical references and index. Identifiers: LCCN 2021029333 | ISBN 9781684038213 (trade paperback) Subjects: LCSH: Acceptance and commitment therapy. | Psychotherapist and patient. | Post-traumatic stress disorder--Treatment. Classification: LCC RC489.A32 H375 2021 | DDC 616.89/1425--dc23 LC record available at <https://lcn.loc.gov/2021029333>

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Тавровецька Н.І.

ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ

У статті надаються тлумачення вітчизняних і зарубіжних учених щодо поняття емоційного вигорання, його проявів. Рекомендації щодо подолання емоційного вигорання в сучасних умовах.

Ключові слова: емоційне вигорання, фізичне, психологічне виснаження, цинізм, деперсоналізація.

The article provides definitions from domestic and foreign scholars regarding the concept of emotional burnout and its manifestations. It also offers recommendations for overcoming emotional burnout in modern conditions.

Key words: emotional burnout, physical exhaustion, psychological exhaustion, cynicism, depersonalization.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день ефективна діяльність банківської сфери є головним елементом стабільності фінансової системи будь-якої держави. Банківська стабільність позитивно впливає на суспільство загалом. Головна мета діяльності співробітників банків спрямована на надання якісних банківських послуг та покращення взаємозв'язку з клієнтом. Емоційне вигорання – дуже серйозна проблема, яка сьогодні актуальна, особливо в контексті військових конфліктів, економічних негараздів, соціальних та політичних криз, що й актуалізує заявлену тему дослідження.

Виклад основного матеріалу. Емоційне вигорання – стан тривалого емоційного, фізичного, ментального виснаження. Вперше емоційне вигорання описав американський психолог у 1974 році Х. Фрейденберг. Він вважав, що емоційне вигорання – внутрішній тривалий конфлікт між роботою та особистими ресурсами людини. Цій темі багато вітчизняних і зарубіжних науковців присвятили свої праці (В.С. Горбунова, В.В. Овсянікова, М.С. Корольчук, Т.А. Колтунович, С. Maslach, S. Jackson, M. Burisch, C. Rooks, A. Pines, W. Schaufeli та інші).

Емоційне вигорання можна розглядати як виснаження, яке негативно впливає на роботу та особисті стосунки, що може призвести до втрати інтересу, мотивації, емоційного спустошення. Згідно дослідження С. Maslach і М. Leiter вигорання розвивається, як реакція на проблемні відносини між працівником та його робочим середовищем. К. Маслач і С. Джексон описали синдром професійного вигорання як трьохкомпонентну систему, котра складається з емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції власних особистісних прагнень.

На думку О. Низовця, розвиток емоційного вигорання під час війни може мати загальну тенденцію. Спочатку може проявлятися пік активності, коли

люди приймають активну участь у волонтерській роботі. Проте з часом може проявитися спад, коли людина адаптується до ситуації.

На сьогоднішній день вивчення поняття емоційного вигорання в сучасних умовах праці має велике значення для суспільства та майбутнього нації в цілому. Ситуація в Україні дуже складна через вторгнення росії на територію України. Більше двох років українці перебувають у складному політичному, економічному та емоційному середовищі. Деякі громадяни України вимушено змінили своє місце проживання, перейшли на дистанційну роботу, виконують свої професійні обов'язки онлайн.

Емоційне вигорання є досить поширеним явищем сьогодення. Психологічна підтримка під час емоційного вигорання допомагає не лише повернути втрачену продуктивність, але й дозволяє зрозуміти, який шлях обрати далі та до яких цілей прагнути. Характеристиками емоційного вигорання є фізичне виснаження (постійна втома, слабкість, брак енергії); психологічне виснаження (тривога, депресія, втрата почуття професійної компетенції); цинізм і відчуженість (байдужість та відчуженість).

Причинами емоційного вигорання сьогодення є стрес, перевантаженість, втрата віри у майбутнє, страх за власне життя та долю рідних, відсутність балансу між роботою та особистим життям, брак підтримки та інше.

У дослідженні задіяні працівники, які працюють офлайн та онлайн, загалом 30 осіб. За результатами онлайн опитування за методикою С. Maslach виявлено, що працівники онлайн мають більший рівень психоемоційного виснаження (78%), ніж працівники офлайн (59%). Насамперед це пов'язано з нестабільним графіком, особистим контактом з клієнтом. середній рівень психоемоційного виснаження (27% – офлайн, 25% – онлайн). Це свідчить про те, що працівникам притаманний оптимізм, ініціативність і вони не ставлять перед собою високих цілей. Деперсоналізація, яка проявляється у спілкуванні з колегами та клієнтами, має значну роль у емоційному вигоранні. Працівники, які працюють офлайн мають вищий відсоток вигорання (58%). переживаючи безперервний стрес, конфлікти. 40% онлайн-працівників знаходяться на високому рівні деперсоналізації. Майже однаково виражено низький рівень деперсоналізації (20% – офлайн, 27% – онлайн); працівники можуть швидко адаптуватися до різних ситуацій, мають високий кваліфікаційний рівень. Репродукція професійних досягнень складає 60% у онлайн-працівників, 40% – офлайн працівників. Це може свідчити про адаптацію до віртуального середовища. 25% офлайн та 26% онлайн-банківських працівників виконують добре свою роботу, адекватно відносяться до ситуації. Для 15% працівників перехід на відділену роботу не став причиною тривожності, вони швидко адаптувалися до нових обов'язків.

Можна зробити висновок, що працівники, які мають більший професійний стаж, швидше втрачають енергію, почуваються дискомфортно, втрачають задоволеність від професійної діяльності. Специфіка банківської сфери потребує постійного підвищення кваліфікації, володіння новими технологіями. Фактором вигорання також є психозахисна напруженість,

незадоволення роботою, життям, низькою мотивацією. Психоемоційне виснаження та деперсоналізація свідчить про те, як по-різному впливають сучасні умови праці на психологічне благополуччя працівників.

Зазначимо, що банківська діяльність завжди пов'язана зі стресовими ситуаціями, впливаючи на психологічне та фізіологічне здоров'я працівників. Отже, профілактика емоційного вигорання всіх працівників повинна бути системною, передбачати тренінги, індивідуальну та колективну роботу, рівень розвитку особистості. На кожному підприємстві за можливістю бажано розробити структуру профілактики емоційного вигорання, що буде включає в себе: інструменти діагностики емоційного стану працівника, теоретичні та практичні дії для визначення, аналізу та вирішення проблеми; методи, технології, інструменти, спрямованні на подолання та профілактику емоційного вигорання;

Висновок. Для профілактики та запобігання емоційному вигоранню необхідно дотримуватися робочого графіку з перервами на відпочинок, що необхідно для забезпечення фізичного та психологічного благополуччя; освоєння програм релаксації, візуалізації, самопрограмування при прагненні до постійного професійного розвитку, самовдосконалення. З метою профілактики емоційного вигорання слід розподіляти свої навантаження, вчитися переключатися з одного виду діяльності на інший.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко Н.В., Білоус М.В. Психологічні особливості синдрому «емоційного вигорання» у провізорів-інтернів. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. (40). С. 62-80.
2. Горбунова В., Карачевський А., Климчук В., Нетлюх., Романчук О. Соціальнопсихологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп: навчальний посібник. Львів: Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 96 с. URL: <https://er.usu.edu.ua/handle/1/1067>(дата звернення: 21.02.2024).
3. Горбунова В.Професійні особливості емоційного вигорання викладача закладу вищої освіти. Львів: Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2020. с. URL: <https://er.usu.edu.ua/handle/1/1567>(дата звернення: 22.02.2024).
4. Дацун О.В., Демченко Н.І. Особливості профілактики емоційного вигорання викладачів засобами арттерапії в умовах війни. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. К. : Національний авіаційний університет, 2022. Вип. 2(21). С. 108-114.
5. Дзюба К. Профілактика професійного вигорання. *Психолог*. 2013. № 8. С. 24–25.
6. Заяць А.Р., Чаркіна О.А. Психоедукація як засіб попередження емоційного вигорання вчителів. Психологічний супровід особисті в умовах війни. Технології розвитку резильєнтності : Матеріали щорічної звітної науковопрактичної конференції студентів і молодих учених / Під ред. З.М. Мірошник, О.А. Чаркіної. Кривий Ріг: Вид-во "Криворізький державний педагогічний університет", 2023. С.56-62.
7. Карамушка Л. М., Гнускіна Г. В. Психологія професійного вигорання підприємців: монографія. Київ: Логос, 2018. 198 с.

8. Католик Г. Емоційне вигорання в час війни: pro і contra (психоаналітичний контекст). *Збірник тез II Міжнародної наукової конференції „Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*. 2022. С. 11-13.
9. Овсяннікова В.В. Особливості синдрому професійного вигорання у викладачів вищого навчального закладу *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 1. С. 113-118.
10. Тавровецька Н. І. Взаємозв'язок професійного вигорання педагогів з особливостями ціннісносміслової сфери і життєвих позицій. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць*. 2020. №49. С. 296-321.
11. Maslach C., Leiter M., Schaufeli W. Measuring burn-out. In C. L. Cooper, S. Cartwright (Eds.). *The Oxford handbook of organizational well-being*. Oxford: Oxford University Press. 2008. P. 86-108.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Білоус Р.М.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗА УМОВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

Розглянуто ролі сім'ї у вихованні дітей молодшого шкільного віку. Відзначено, що сім'я – це перший колектив дитини, природне середовище її розвитку, де закладаються основи майбутньої особистості. Наголошено на важливості здорових стосунків батьків та дітей у кризові періоди, зокрема за умов вимушеної міграції.

Ключові слова: сім'я, дитина, виховання, розвиток, молодший школяр, вимушена міграція.

The role of the family in raising younger schoolchildren has been examined. It has been noted that the family is the child's first social group, a natural environment for their development, where the foundations of the future personality are laid. The importance of healthy parent-child relationships during crisis periods, particularly in the context of forced migration, has been emphasized.

Keywords: family, child, upbringing, development, primary school student, forced migration.

На сьогоднішній день гостро стоїть питання щодо ролі та функцій сім'ї у вихованні молодших школярів. Особливості виховання дітей молодшого шкільного віку наразі є досить важливими та звертають на себе увагу батьків, педагогів та психологів. І що б не говорило суспільство, як і раніше, сім'я залишається найважливішим інститутом виховання дитини; великою є її роль у формуванні основ світогляду, засвоєнні моральних норм поведінки, формуванні ставлення до людей, їх вчинків. Власне увесь гармонійний розвиток особистості немислимий без сімейного виховання, яке повинне поєднуватися і підкріплюватися суспільним.

Вимушена міграція є складним та травматичним досвідом для всієї родини, особливо для дітей. Молодші школярі, які опиняються в нових, незвичних умовах, потребують особливої підтримки та розуміння з боку близьких. Родина, як первинне соціальне середовище дитини, відіграє вирішальну роль у формуванні її особистості та адаптації до нових умов життя.

Науковиця А. Горлова зазначає, що «сьогодні головними складовими процесу засвоєння молодшими школярами соціального досвіду та системи соціальних відносин є сім'я, школа та засоби масової комунікації» [2, с. 53]. Саме сім'я, як первинне середовище соціалізації, набуває особливого значення в умовах нестабільності та змін, зокрема в умовах воєнного стану та під час вимушеної міграції. Саме батьки стають основним джерелом підтримки, безпеки та передачі культурних цінностей для дитини, яка опинилася в новому

середовищі. Від ефективності функціонування сім'ї залежить успішна адаптація дитини до нових умов життя та формування її особистості.

Важливу роль у вихованні молодшого школяра відіграє взаємодія школа – сім'я – дитина. Молодший шкільний вік – це той період, коли сім'я бере активну участь у вихованні дитини, закладає фундамент для подальшого розвитку, виховання й самовиховання [3]. Часто батьки думають, що коли дитина пішла до школи, роль сім'ї у її вихованні зменшуються, тому що більшість свого часу вона проводить у стінах школи. Батьки повинні зрозуміти, що вплив сім'я не знижується, а навпаки – зростає. Науковці виділяють три основних стилі батьківського виховання: авторитарний, ліберальний та демократичний [4, с. 17]. Перший характеризується твердою авторитарністю, диктатом у відносинах з дітьми; другий – уседозволеністю та байдужністю відносно дітей; і лише в основі третього – співробітництво та взаєморозуміння батьків і дітей.

Вимушена міграція, як складний соціально-психологічний феномен, суттєво впливає на розвиток дитини молодшого шкільного віку. Переїзд до нового місця проживання, розрив звичних соціальних зв'язків, зміна культурного середовища спричиняють у дітей широкий спектр психологічних проблем, таких як стрес, тривога, депресія, відчуття безпорадності та втрати безпеки. Крім того, вимушена міграція часто призводить до труднощів у соціальній адаптації, проявляючись у складнощах встановлення нових дружніх зв'язків, відчутті ізоляції та відторгнення. Не менш важливим є і вплив на освітній процес: адаптація до нової навчальної програми, вивчення іноземної мови, орієнтація в новій культурній системі освіти вимагають від дитини значних зусиль і можуть призвести до зниження мотивації до навчання.

У цій складній ситуації сім'я відіграє визначальну роль у соціально-психологічній адаптації дитини. Створення атмосфери безпеки, любові та розуміння в сім'ї є основою для подолання дитиною стресу і тривоги, пов'язаних з міграцією. Активне спілкування з дитиною, спільне проведення часу, заохочення до вираження почуттів допомагають їй впоратися з емоційним напруженням. Підтримка батьків у встановленні нових соціальних контактів, допомога в адаптації до нового навчального середовища, збереження сімейних традицій та культурних цінностей – все це сприяє успішній соціалізації дитини в новому середовищі.

Для ефективної адаптації дитини до нових умов важливо застосовувати комплексний підхід, який включає як сімейну, так і професійну психологічну підтримку. Відкрите спілкування з дитиною, індивідуальний підхід до її потреб, співпраця з педагогами та іншими фахівцями, збереження культурних традицій і допомога в адаптації до нового середовища – все це є важливими компонентами успішної адаптації.

Таким чином, вимушена міграція є серйозним випробуванням для дитини молодшого шкільного віку. Однак, за умови створення сприятливих умов в сім'ї та надання необхідної психологічної підтримки, дитина здатна успішно подолати труднощі і адаптуватися до нових умов життя.

Науковиця А. Волянчук зазначає, що «діти з тимчасово окупованих територій не завжди мають доступ до освіти через постійні проблеми з інтернетом та відсутністю мобільного зв'язку, що зумовлює ризики учнів початкової школи опинитись в так званому «мотиваційному вакуумі», з наслідками якого потрібно боротись педагогам» [1, с. 51]. У контексті вимушеної міграції, коли діти опиняються в нових, часто непередбачуваних умовах, роль сім'ї у збереженні мотивації до навчання стає ще більш значущою.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що сім'я – це головна опора для своєї дитини; вона спрямовує дитину, регулює та розвиває її, виховує в комплексі всі сфери, включно з психологічною та емоційно-вольовою. Сім'я виступає першим учителем і незамінним вихователем для молодшого школяра, супутником життя дитини. Вимушена міграція, спричинена військовими діями, створює значні перешкоди для здобуття дітьми молодшого шкільного віку якісної освіти. Відсутність стабільного доступу до навчальних закладів та необхідних ресурсів ставить під загрозу їхній інтелектуальний розвиток. В таких умовах сім'я набуває особливого значення, стаючи осередком, який забезпечує продовження освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волянчук, А. С. Умови формування позитивної мотивації учнів початкової школи у воєнний час. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук : зб. матер. VI Міжнар. наук. практ. конф.*, 11 листопада 2022 р.; відп. ред. : Г. С. Голуб, М. О. Зінченко. Луцьк, 2022. С. 51-53.
2. Горлова А.В. Використання освітнього потенціалу медіа в процесі соціалізації молодших школярів. *Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови Нової української школи*. Том 1. Херсон: ТОВ «Борисфен-про», 2018. С.53-55.
3. Додукіна О. Виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї. *Початкова школа*. 2016. №8. С.8-14.
4. Рибальченко С. У єдності з сім'єю. *Дошкільне виховання*. 2020. №4. С.17-19.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Горлова А.В.

УДК 159.955-026.15:[373.3.091.33:796]

Бондаренко І.С.

ВИКОРИСТАННЯ ІГОР В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається використання ігрових методів як ефективного інструменту розвитку креативності молодших школярів у контексті реформ Нової української школи (НУШ). Особлива увага приділяється тому, як гра сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, таких як творче

мислення, комунікативні навички та вміння працювати в команді. Окрім цього, досліджується вплив ігор на емоційний і соціальний розвиток дітей, а також їхня здатність адаптуватися до змінних освітніх умов.

Ключові слова: ігрові методи, креативність, молодші школярі, Нова українська школа, ключові компетентності.

The article examines the use of game-based methods as an effective tool for developing creativity in younger students in the context of the New Ukrainian School (NUS) reforms. Special attention is given to how games contribute to the formation of key competencies such as creative thinking, communication skills, and teamwork abilities. Additionally, the impact of games on children's emotional and social development, as well as their ability to adapt to changing educational conditions, is explored.

Key words: game-based methods, creativity, younger students, New Ukrainian School, key competencies.

Освітні реформи, впроваджені в Україні через концепцію Нової української школи (НУШ), спрямовані на забезпечення всебічного розвитку учнів, зокрема через формування таких ключових компетентностей, як креативність, критичне мислення та комунікативні навички. Одним із найбільш ефективних засобів для розвитку цих навичок є гра, яка в навчальному процесі виступає не лише розважальним інструментом, але й потужним педагогічним методом.

Ігри здатні стимулювати творче мислення, допомагають дітям взаємодіяти в команді, вирішувати проблеми та знаходити нестандартні рішення. Окрім того, в ігрових ситуаціях молодші школярі розвивають емоційний інтелект, навички співпраці, а також здатність адаптуватися до нових умов. Це особливо важливо в умовах змінних освітніх вимог, які ставлять перед школою завдання формування гармонійної та креативної особистості.

Використання ігрових методів навчання в початковій школі сприяє не тільки ефективному засвоєнню навчального матеріалу, а й створює позитивне середовище, в якому дитина може проявити себе, розвиваючи свої креативні здібності. Тому дослідження питання використання ігор як засобу розвитку креативності молодших школярів є актуальним у контексті реформування української освіти та пошуку нових підходів до навчання, які відповідають потребам сучасного суспільства.

Актуальність теми визначається сучасними потребами розвитку освіти, орієнтованої на формування ключових компетентностей учнів. Однією з основних навичок, необхідних для успіху в ХХІ столітті, є креативність, і саме гра визнана одним із найефективніших засобів її розвитку. В умовах реформування освітнього процесу в Україні та впровадження концепції Нової української школи (НУШ) особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей учнів, критичного мислення, комунікативних навичок та вмінь працювати в команді.

Гра є природною формою діяльності для молодших школярів і створює оптимальні умови для їхнього емоційного та інтелектуального розвитку. Ігрові методи навчання не лише стимулюють учнів до активної участі в освітньому процесі, але й сприяють розвитку їхньої творчої уяви, винахідливості та здатності до нестандартного вирішення проблем. Крім того, гра допомагає дітям краще адаптуватися до навчального середовища, підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у навчанні.

В умовах Нової української школи, яка орієнтована на розвиток особистості учня, важливо використовувати інноваційні підходи, серед яких ігрові технології посідають провідне місце. Таким чином, дослідження впливу ігор на розвиток креативності молодших школярів має велике значення для сучасної освіти та відповідає актуальним завданням формування компетентного й творчого покоління.

Стан дослідження свідчить про наявність значного інтересу до цього питання як в Україні, так і за кордоном. Теоретичні засади використання гри як методу навчання були закладені ще у працях таких педагогів, як Йоганн Фрідріх Герbart, Жан Піаже та Лев Виготський. Зокрема, Виготський підкреслював важливість ігрової діяльності для розвитку творчого мислення та соціальних навичок у дітей.

Сучасні дослідження зосереджені на практичному застосуванні ігор у навчальному процесі, особливо в умовах цифровізації освіти. Інтеграція комп'ютерних ігор та інших інноваційних технологій у навчання активно вивчається, і багато досліджень підтверджують, що ігрові методики сприяють розвитку креативності та підвищенню мотивації учнів. Важливе місце у дослідженнях посідає вплив ігор на емоційний та соціальний розвиток дітей, що також сприяє формуванню творчого потенціалу.

В Україні тема ігрових методів у контексті реформ Нової української школи є особливо актуальною. Педагоги все більше використовують ігрові підходи для активізації навчального процесу, розвитку творчих здібностей та підвищення зацікавленості учнів у навчанні. Водночас дослідження впливу ігор на формування креативності молодших школярів у практичній площині ще потребують подальшої розробки, зокрема в умовах реалізації реформи НУШ.

Таким чином, використання ігрових методик в освітньому процесі для розвитку креативності молодших школярів залишається актуальним та важливим напрямом досліджень, який потребує поглибленого вивчення та адаптації до сучасних освітніх вимог.

Ігрові методи навчання стали невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, особливо в контексті реформування української школи та впровадження Концепції Нової української школи (НУШ). Ці методи ефективно поєднують навчання з елементами гри, що дозволяє активізувати пізнавальну діяльність дітей, розвивати їхні творчі здібності та забезпечувати всебічний розвиток особистості. Ігри сприяють розвитку креативного мислення, емоційного інтелекту, соціальних навичок і здатності до вирішення нестандартних завдань.

Гра, як метод навчання, дозволяє зробити освітній процес більш інтерактивним, залучаючи дітей до активної участі, розвиваючи їхні пізнавальні здібності, комунікативні навички та соціальні компетенції. Вона сприяє створенню атмосфери взаємодії та співпраці, що є важливим чинником успішної соціалізації та всебічного розвитку особистості дитини. Завдяки своїй інтерактивній природі, гра також сприяє більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, оскільки знання, отримані в процесі гри, закріплюються на рівні практичного досвіду [1].

Коваль Л. стверджує, що гра — це вид діяльності в контексті ситуацій, спрямованих на відтворення і засвоєння соціального досвіду, в якому розвивається і вдосконалюється самокерування поведінкою. Більшість ігор мають такі особливості [3]:

- вільна розвивальна діяльність, яка здійснюється лише за бажанням дитини, заради задоволення від процесу діяльності, а не лише від результату (процесуальне задоволення);
- творчий, значною мірою імпровізаційний, активний характер цієї діяльності («поле творчості»);
- емоційний підйом, суперництво, змагальність, змагання («емоційне напруження»);
- наявність прямих чи непрямих правил, що відображають зміст гри, логічну та тимчасову послідовність її розвитку.

Креативність стає важливим чинником для успішної адаптації в умовах глобалізації та технологічних змін, оскільки вона дозволяє особистості знаходити нові підходи до вирішення проблем, розвивати інноваційні ідеї та ефективно взаємодіяти з оточуючими. Тому, впровадження методик, що сприяють розвитку креативності в освітньому процесі, є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти в Україні.

За Байбарою Т. компетентність — це особлива здатність, яка дозволяє ефективно вирішувати проблеми в реальних життєвих ситуаціях. Вона формується не тільки в школі, а й під впливом сім'ї, друзів та культурного середовища. Реалізація компетентнісного підходу залежить від освітньо-культурних умов, у яких росте і розвивається школяр [2].

Формування компетентностей визначається в Законі України «Про освіту», Концепції Нової української школи, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, а також у нових навчальних програмах [4].

Міжнародна спільнота вважає компетентнісний підхід ефективним інструментом підвищення якості освіти. Отже, для відповідності сучасним вимогам, зміст освіти слід переорієнтувати на розвиток життєвих компетентностей та створення ефективних механізмів їх реалізації.

Щоб сформувати креативну особистість, необхідно розвивати її ключові складові: мотиваційний, інтелектуальний, емоційний та комунікативний компоненти, оскільки кожен із них відіграє важливу роль у формуванні творчої особистості [5].

Мотиваційний компонент - це основа креативності, яка визначає прагнення особистості до творчої діяльності. Висока мотивація сприяє тому, що людина готова долати труднощі, проявляти ініціативу та постійно вдосконалюватися. Для розвитку мотиваційного компонента необхідно створювати ситуації успіху, де учень може відчувати задоволення від досягнення поставлених цілей. Важливо також підтримувати інтерес до пізнання нового та заохочувати творчий підхід до вирішення проблем.

Інтелектуальний компонент - цей компонент охоплює когнітивні здібності, які дозволяють людині аналізувати інформацію, створювати нові ідеї та знаходити нестандартні рішення. Розвиток інтелектуального компонента включає в себе формування навичок критичного мислення, здатності до узагальнення та аналізу, а також уміння використовувати знання в нових контекстах. Це досягається через спеціальні завдання, які стимулюють мислення, та застосування різноманітних методів навчання, що сприяють розвитку інтелектуальної гнучкості.

Емоційний компонент. Емоції мають великий вплив на творчу діяльність, адже вони мотивують до створення чогось нового та підтримують інтерес до процесу. Розвиток емоційного компонента включає в себе навчання дитини управлінню своїми емоціями, розвиток емоційного інтелекту, що дозволяє краще розуміти свої емоції та емоції інших людей. Створення позитивної емоційної атмосфери в навчальному процесі допомагає учням бути більш відкритими до творчості та креативних експериментів.

Комунікативний компонент. Креативність часто проявляється через взаємодію з іншими людьми, тому розвиток комунікативних навичок є важливим аспектом формування креативної особистості. Вміння ефективно спілкуватися, обмінюватися ідеями, аргументувати свою точку зору і співпрацювати в команді є ключовими для розвитку креативних здібностей. Це досягається через організацію групових завдань, дискусій, ролевих ігор, що сприяють розвитку навичок комунікації та вміння працювати в колективі.

Ось кілька прикладів ігор, які ефективно сприяють формуванню креативності у молодших школярів:

1. "Креативні малюнки"

- **Мета гри:** Розвиток уяви та творчого мислення.
- **Як грати:** Вчитель дає дітям аркуші паперу з випадковими лініями, крапками або фігурами. Завдання учнів – на основі цих елементів намалювати щось цікаве або створити з них певний сюжет. Після завершення вони пояснюють, що намалювали, і обговорюють свої ідеї з іншими дітьми.

2. "Місто мрії"

- **Мета гри:** Стимулювати просторове мислення та креативність у командній роботі.
- **Як грати:** Діти діляться на групи та разом створюють макет міста з підручних матеріалів (паперу, картону, лего, пластиліну). Вони мають

придумати архітектурні форми, які відображають їх уявлення про місто майбутнього, та пояснити, чому обрали ті чи інші елементи.

3. "Казка навпаки"

- **Мета гри:** *Формування навичок креативного письма та фантазії.*
- **Як грати:** *Вчитель починає розповідати відому казку, але з несподіваними поворотами сюжету. Наприклад, Червона Шапочка не йде до бабусі, а вирішує відкрити кафе. Дітям пропонується придумати інший розвиток подій та закінчити історію. Ця гра допомагає учням фантазувати, вигадувати альтернативні сценарії та розвивати навички сторітелінгу.*

4. "Лабіринт рішень"

- **Мета гри:** *Розвиток навичок критичного та креативного мислення.*
- **Як грати:** *Вчитель описує певну проблемну ситуацію (наприклад, загубився на острові або зламався транспортний засіб). Діти повинні придумати декілька рішень для цієї ситуації, кожне з яких буде креативним або нестандартним. Група обговорює запропоновані варіанти та обирає найкраще рішення.*

5. "Жива скульптура"

- **Мета гри:** *Стимулювання творчого самовираження та фізичної активності.*
- **Як грати:** *Один з учнів "ліпить" інших учасників, як скульптури, у різних позах. Потім група разом створює сцену або образ на задану тему (наприклад, "Цирк" або "Подорож на Місяць"). Це сприяє розвитку уяви, фантазії та навичок невербального вираження думок.*

Використання ігор в освітньому процесі є ефективним інструментом формування креативності молодших школярів, особливо в умовах Нової української школи, яка орієнтована на розвиток ключових компетентностей учнів. Ігрові методи не лише підвищують мотивацію до навчання, але й стимулюють розвиток уяви, критичного мислення, соціальних та комунікативних навичок. Ігри сприяють емоційному розвитку, дозволяють учням експериментувати, шукати нестандартні рішення та краще адаптуватися до нових викликів.

Отже, впровадження ігор в освітній процес молодших школярів сприяє гармонійному розвитку особистості дитини та розкриттю її творчого потенціалу, що є важливим завданням Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ліщук І.М. Креативні ігри в освітньому процесі: методичні рекомендації. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2018.
2. Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи :навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014.632 с.
3. Немченко С. Г. Педагогіка вищої школи : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. 534 с.
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / редкол. К.: МОН, 2016. 38 с. URL: <https://base.kristti.com.ua/?p=1129>

5. Овчаров С.М., Овчарова К.В. Навчаємося творити: розвиток креативних здібностей школярів : навч.-метод. посіб. Полтава: АСМІ, 2011. 108 с.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Вінник Т.О.

УДК 316.362.1.475-053.4-055.62:373.2.091.212.7

Гаврилюк Т.В.

ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКИХ ОЧІКУВАНЬ ТА КРИТИКИ НА САМООЦІНКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті досліджується вплив батьківських очікувань та критики на формування самооцінки дітей дошкільного віку. Проаналізовано різні підходи до виховання, які можуть сприяти розвитку впевненості у дітей, так і зниженню її через критику або надмірні очікування

Ключові слова: вплив, самооцінка, дошкільний вік, батьківські очікування, критика.

The article examines the influence of parental expectations and criticism on the formation of self-esteem in preschool children. The author analyzes different approaches to education that can contribute to the development of children's confidence and reduce it through criticism or excessive expectations.

Key words: influence, self-esteem, preschool age, parental expectations, criticism.

Актуальним питанням сьогодення є формування самооцінки у дітей дошкільного віку, оскільки вона є важливим фактором для її соціально-емоційного розвитку. Ключовим аспектом, що впливає на розвиток самооцінки дошкільника, є взаємодія з батьками, зокрема їх очікування та критика. Це може як підтримувати здоровий психоемоційний розвиток, так і спричинити низку різноманітних проблем, пов'язаних із заниженням самооцінки та невпевненості у собі.

Загалом проблема батьківських очікувань та їх критики в контексті виховання дітей дошкільного віку набуває все більшої актуальності у зв'язку зі зростом споживання інформації та тиском соціальних норм на сім'ю. Дуже часто батьки прагнуть того, щоб їх діти досягали успіхів починаючи з раннього віку, що призводить до завищених очікувань до неї. Однак це може стати джерелом стресу для дітей, які ще не мають адекватного усвідомлення своїх можливостей та меж здібностей. У поєднанні з критичними зауваженнями це призводить до зниження самооцінки, котре може мати тривалі негативні наслідки.

Метою даної статті є дослідження впливу батьківських очікувань та критики на дошкільників, їх самооцінку та розробка практичних рекомендацій для батьків та педагогів щодо зниження негативного впливу цих факторів.

Одним з найважливіших аспектів у формуванні самооцінки дошкільника є батьківські очікування. Вони можуть бути як конструктивними, наприклад, стимулювати розвиток дитини, так і деструктивними, якщо є надмірними або не відповідають віковим можливостям дитини. Завищені очікування з боку батьків можуть викликати у дитини почуття тривоги та страху перед можливими невдачами. Як наслідок, формується занижена самооцінка та знижується мотивація до розвитку[4, с. 3].

Дослідивши роботи О. Кононко та Г. Івончик, можна окреслити такі основні аспекти, у яких зазначено, що діти, які постійно стикаються з нездійсненими вимогами, частіше відчувають емоційну виснаженість та втрату впевненості у своїх силах. Крім того, надмірна увага до досягнень дитини, а не до процесу її розвитку, може призводити до того, що дитина ототожнює свою цінність виключно з успіхами, а не з особистими якостями.

Не менш важливим чинником є критика, з якою дитина стикається у процесі виховання. Критика з боку батьків, особливо якщо вона носить систематичний характер і спрямована на особистість дитини, а не на її поведінку, може стати джерелом формування низької самооцінки. Діти дошкільного віку особливо вразливі до негативних оцінок, оскільки в цей період вони тільки починають формувати уявлення про себе та своє місце в соціумі [1, с. 10].

Як відзначають М. Алексеєва та Т. Лодкіна, конструктивна критика може бути корисною лише тоді, коли вона спрямована на певні дії дитини і супроводжується підтримкою та поясненням, як можна покращити результат. Натомість, постійні зауваження, які підкреслюють недоліки дитини без надання позитивних орієнтирів, здатні спричинити в дитині відчуття безпорадності та неповноцінності.

Для формування здорової самооцінки дітей дошкільного віку батькам варто дотримуватися балансу між підтримкою та адекватними очікуваннями. Дослідження показують, що самооцінка дітей залежить від того, як вони сприймають свою значимість у родині. Позитивні стосунки з батьками, де дитина відчуває себе важливою і підтриманою, сприяють розвитку впевненості у собі та стійкості до стресів [3, с. 5].

Дослідження І. Гончаренко та Т. Климової вказують на важливість емоційної підтримки дитини з боку батьків як основного чинника формування позитивної самооцінки. Вони рекомендують використовувати методи позитивного підкріплення, коли успіхи дитини відзначаються, а невдачі розглядаються як можливість для навчання і розвитку, а не як привід для критики [3, с. 8].

На основі проведених досліджень, можна запропонувати наступні практичні рекомендації для батьків та педагогів. По-перше, це адекватні очікування. Батьки повинні враховувати вікові та індивідуальні можливості

дитини і не вимагати від неї більшого, ніж вона може виконати на певному етапі розвитку, а також не порівнювати її з іншими дітьми.

По-друге, це конструктивна критика. Критика має бути спрямована на конкретні дії дитини, а не на її особистість. Важливо супроводжувати критику підтримкою та позитивними коментарями.

По-третє, це загальна підтримка та похвала. Необхідно регулярно підкреслювати позитивні якості дитини, заохочувати її до подальших спроб та підтримувати навіть у випадку невдач.

В-четвертих, це емоційна близькість, а саме створення довірливих та емоційно теплих стосунків між батьками і дитиною. Це і є ключем до розвитку впевненості у собі та формування здорової самооцінки. Крім цього, варто привчати дошкільника до позитивного мислення [2, с. 60].

Батьки повинні допомагати дитині розвивати навички позитивного мислення, що дозволить їй більш адекватно реагувати на невдачі і вчитися на помилках.

Отже, формування самооцінки дітей дошкільного віку значною мірою залежить від батьківських очікувань та критики. Адекватне ставлення до досягнень дитини, емоційна підтримка та конструктивний підхід до критики сприяють розвитку здорової самооцінки та впевненості у собі. Важливо, щоб батьки не лише орієнтувалися на досягнення дитини, але й цінували її як особистість, підтримуючи її емоційно та психологічно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини *Вісник Львівського університету. Серія психологічних наук*. Львів, 2020. Випуск 6. С. 10–15. URL: <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-2>
2. Краєва Т.М. Вплив стилю сімейного виховання на розвиток самооцінки дитини дошкільного віку : дипломна робота на здобуття ступеня магістра спеціальності «Психологія». Національний авіаційний університет. Київ. 94 с.
3. *Розвиток адекватної самооцінки в дошкільників*, 2023. URL: <https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1678372999.pdf>.
4. Танащук А. *Формування самооцінки дошкільника як соціокультурний процес*, 2022. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/tanachyk.pdf>.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Казаннікова О.В.

УДК372.4

Демченко О.А.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІМ'Ї

У статті порушується проблема організації пізнавальної діяльності першокласників в сім'ї. Сьогодні в умовах синхронного навчання як для батьків, так і для дітей, яких доволі складно мотивувати до пізнавальних дій. Це

актуалізує дану проблему й вимагає обґрунтування процесу створення пізнавального середовища у сім'ї.

Ключові слова: сім'я, виховний потенціал сім'ї, пізнавальна діяльність.

The article deals with the problem of organizing the cognitive activities of first graders in the family. Today, in the conditions of synchronous learning, it is quite difficult to motivate both parents and children to engage in cognitive activities. This actualizes this problem and requires justification of the process of creating a cognitive environment in the family.

Key words: family, educational potential of the family, cognitive activity.

Як відомо, практично останні п'ять років освітній процес стикається з соціальними проблемами: спочатку пандемія потім військовий стан. За цей час практика освітньої діяльності збагатилася різноманітними інноваційними методиками викладання, покращилися засоби навчання тощо. Однак, мало зверталось уваги вихованню дитини в сім'ї.

Мета статті: обґрунтувати умови організації пізнавальної діяльності в сім'ї.

У дослідженнях вчених сформульовано особливу характеристику сім'ї. Вона «є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передання культурних цінностей. З перших днів появи дитини на світ сім'я покликана готувати її до життя та практичної діяльності, у домашніх умовах забезпечити розумну організацію її життя, допомогти засвоїти позитивний досвід старших поколінь, набуті власного досвіду поведінки й діяльності» [6].

Аналіз наукових здобутків останніх років свідчить, що досліджувалась проблематика сімейного виховання в контексті історичних подій («Теорія і практика домашньої освіти в Україні у першій половині XIX століття» М. Денисенко), за статтевими ознаками («Проблема сімейного виховання за статтю у педагогічному дискурсі XIX - початку XX століття Г. Приходько). Розглядалися особливості виховання в українських сім'ях («Педагогічні умови сімейного виховання в сучасних українських родин» Л. Леонова). В. Щербина дослідив проблеми сімейного виховання у нашому регіоні («Особливості виховання дітей у сім'ї Півдня України»). Питання педагогіки сімейного виховання висвітлено в діючих підручниках і посібниках (О. Кучерявий, Л. Маценко, С. Заєць, Т. Кравченко, А. Рацул та ін.).

Однак, зміни в суспільстві, оновлення освітніх виховних цілей, вимагає обґрунтування умов організації діяльності здобувачів початкової освіти, зокрема пізнавального середовища в сім'ї.

«У кожній родині об'єктивно складається певна, далеко не завжди усвідомлена нею система виховання. Тут мається на увазі і розуміння цілей виховання, і формулювання його завдань, і більш-менш цілеспрямоване застосування методів і прийомів виховання, врахування того, що можна і чого не можна допустити у відношенні дитини. Можуть бути виділені чотири

тактики виховання у сім'ї і відповідають їм чотири типи сімейних взаємин, що є передумовою і результатом їх виникнення: диктат, опіка, невтручання і співпраця»[6]. Як бачимо, кожна родина має свій підхід до виховання і це викликає утруднення в організованому впливі на виховання особистості з боку педагогів. В той же час синхронне навчання поклало відповідальність за виховання на сім'ю.

Проблема нашого дослідження полягає в обґрунтуванні умов організації пізнавальної діяльності в сім'ї. На нашу думку, перше на що маємо звернути увагу, це створення пізнавального середовища вдома.

Для нас цікавою є думка О. Вовчик-Блакитної, де «керуючись базисним положенням психології розвитку про те, що психологічна сутність системи полягає у взаємодії дорослого і дитини, того хто навчає, виховує і того хто навчається і зростає, спробуємо наблизитись до визначення сімейного середовища як психолого-педагогічної реальності, що містить в собі організовані (цілеспрямовано, чи стихійно) умови для формування особистості, а також можливості для розвитку, що включені у просторово-предметне, інформаційне, культурне, міжособистісне та інші оточення. Психологічною сутністю сімейного середовища є сукупність діяльнісно-комунікативних зв'язків, взаємостосунків членів сім'ї»[2]. На її думку, «сім'я, як соціальний інститут, з одного боку покликана забезпечити дитину умовами, необхідним для розвитку і становлення її особистості, водночас, як ніяке інше середовище може гальмувати процес і потенційно нести серйозні загрози як фізичному, так і емоційному, пізнавальному розвитку» [2].

Постає питання: які умови в сім'ї мають бути створені задля повноцінного розвитку пізнавальної активності дитини у діяльності?

«Сьогодні (за вимог особистісно зорієнтованого підходу) від батьків очікується новий підхід до технології реалізації концепції сімейного виховання, очікується апробація інноваційних технологій, одною з яких є моделювання інтерактивних форм і методів сімейного виховання» [4]. Автором наводяться різноманітні інтерактивні методи, але самотійно вдома батьки не мають досвіду їх використання, на рахунок чого їх дії бувають спонтанні, не цікаві для дітей.

У дослідженні ми звертаємо увагу на умови пізнавального розвитку дитини в сім'ї, серед яких реалізація виховного потенціалу родини, що представляє «коло факторів і умов, що сприяють всебічному розвитку дітей, що включає сімейне мікросередовище, спосіб життя сім'ї, а також можливості сім'ї у сфері духовно-практичної діяльності» [5]. Безперечним є те, що сімейні традиції, організація спілкування, партнерство дитини і батьків, стиль сімейного виховання, врахування індивідуальних особливостей, впливають на якість виховного впливу на дитину. «Вік допитливих, їхнє прагнення – більше дізнатися про явища природи, тварин, людей, що нерідко буває важко задовольнити. Саме цим мотивуються тисячі різноманітних запитань, якими вони «засипають» учителя, батьків, знайомих. Ця особливість молодшого школяра може стати основою для формування його інтересів, прагнення і

бажання повсякчас пізнавати нове» [1], а також слід враховувати те, що «індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного учня [1].

Тому створення пізнавального середовища в сім'ї є стимулюючим фактором розвитку дитини. Перше на що слід звернути увагу, це організація спеціальних вправ на розвиток пізнавального інтересу. Батькам слід налагодити спілкування з дітьми таким чином, щоб дитячі запитання мали відповіді. Організація міні пошуку або інформації, або прикладів з досвіду дітей як життєвого, так і навчального, дозволяє занурюватися в цікавий процес пошуку відповіді. Комп'ютерні ігри дозволяють візуалізувати різні ситуації, що допомагає дитині занурюватися в ситуацію пізнавальної дії. Батькам слід пам'ятати «Пізнавальний компонент передбачається у висвітленні основних понять, відомостей за допомогою запитань, коментарів дорослого і дітей, оволодіння мисленнєвими операціями, початковими формами дослідництва, експериментування, винахідництва, усвідомлення свого внутрішнього світу, виявлення інтересу до нього, встановлення причинно-наслідкових та смислових зв'язків» [7].

У той же час у сім'ї батьки стимулюють розвиток творчої пізнавальної активності, зокрема «стимулюють дітей до малювання: фломастерами, кольоровими олівцями та крейдою, різними видами фарб. Підтримують процес створення тривимірних об'єктів з тіста, пластиліну, глини. Сприяють використанню дітьми шматочків тканини, пряжі, залишків паперу для створення аплікацій.» [3].

Висновки. Головною функцією сімейного виховання є формування особистості готової до життєдіяльності, яка має свою життєву позицію. Така особистість є активним суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності. Сучасні учні більшість часу проводять в сім'ї. Це накладає велику відповідальність батьків за розвиток і виховання своїх дітей. Складним питанням є розвиток пізнавальної активності. Організація пізнавальної діяльності вимагає від батьків збільшити час спілкування, зацікавленості спільних дій, врахування інтересів і індивідуальних особливостей дитини, а також відповідних засобів реалізації пізнавальних дій.

У подальшій роботі нами будуть обґрунтовані проблеми сімейного виховання та шляхи їх подолання в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання сучасної педагогіки : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. О.В Кузьміної]. Вип. 7. Слов'янськ : Вид-во Б.І. Маторіна, 2019. 138 с.
2. Вовчик-Блакитна О. Сімя як середовище розвитку дитини <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v7/i36/12.pdf>
3. Види навчально-пізнавальної діяльності. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/ECERS-3/2021/11/29/Vydy.navchalno-piznavalnoyi.diyalnosti-29.11.pdf>
4. Мельничук Л. Традиційні та інтерактивні методи виховання дітей молодшого шкільного віку в сучасній сім'ї. Нова пед.думка, 2009. № 4. С. 130-133.
5. На урок. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-vihovniy-potencial-sim-382716.html>

6. Педагогіка сімейного виховання дітей шкільного віку https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/ref_ogliad_2014_7_Pedagogika_simejnogo_vykhovania.pdf
7. Попіченко С. Активізація пізнавальної діяльності дошкільників при ознайомленні з природою. https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/11106/1/Aktyvizatsiia_piznavalnoi_diialnosti.pdf

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Андрієвський Б.М.

УДК 316.6:373.3

Коріновська І.О.

ВИХОВАННЯ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ ІНШОЇ ЛЮДИНИ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У статті розглядається проблема формування цінності особистості іншої людини у молодших школярів в умовах воєнного конфлікту. Проаналізовано вплив війни на психологічний стан дітей, їхні соціальні зв'язки та ціннісні орієнтації. Поглиблено питання адаптації освітнього процесу до нових реалій та розробки ефективних стратегій виховання толерантності та емпатії у дітей.

Ключові слова: цінності, молодший шкільний вік, воєнний стан, ціннісно-формувальна концепція, освітній процес.

The article focuses on the problem of developing the value of others in younger schoolchildren during armed conflict. It examines the effects of war on children's psychological state, social interactions, and value systems. The paper also explores ways to adapt the educational process to new realities and develop effective strategies for fostering tolerance and empathy in children.

Keywords: values, primary school age, wartime, value-forming concept, educational process.

Сучасні воєнні конфлікти, з їхніми руйнівними наслідками та глибокими психологічними травмами, створюють безпрецедентні виклики для освіти. Особливо гостро стоїть питання формування у дітей цінності людського життя та поваги до інших людей. Молодші школярі, як найвразливіша категорія населення, потребують особливої підтримки в цей складний період.

Науковиці А. Горлова та Ю. Калашнікова вважають, що «з урахуванням соціально-економічних викликів, саме системі освіти належить визначальна роль розвитку соціальної компетентності як інтегральної та інтегративної суб'єктної якості особистості, що визначає її ефективну соціалізацію» [1, с. 184]. Це твердження набуває особливої актуальності в умовах воєнного конфлікту. Адже саме в цей період формується світогляд підростаючого

покоління, закладаються основи їхніх цінностей та соціальних навичок. Виховання цінності особистості іншого в молодших школярів є невід'ємною складовою розвитку соціальної компетентності. Воно допомагає дітям не лише адаптуватися до складних умов, але й сприяє формуванню їхньої особистості як активних і відповідальних громадян. Таким чином, освіта має стати провідною силою у подоланні негативних наслідків війни та створенні більш гуманного і толерантного суспільства.

У публікації О. Зінченко визначено, що емоційна сфера здобувачів характеризується тривожністю, депресією, переважанням вербальної агресії та дратівливості [4]. Чинники стресу здобувачів різноманітні і залежать від конкретного ходу бойових дій. Адаптація до освітнього процесу за умов війни ускладнюється втратою мотивації до навчання, відсутністю системної психологічної допомоги та потенційної дискримінацією.

Війна створює безліч перешкод на шляху формування позитивних цінностей у дітей. Страх, тривога та відчуття небезпеки, які супроводжують воєнний час, можуть негативно впливати на емоційний стан дітей, ускладнювати розвиток емпатії та розуміння почуттів інших людей. Обмеження соціальних контактів, вимушена міграція або зміна звичного способу життя також можуть негативно впливати на формування соціальних навичок і здатності до співпраці. Крім того, потік інформації, часто переповнений негативом і маніпуляціями, може формувати у дітей упередженість і нетерпимість до інших.

Однак, навіть у найскладніших умовах, існують можливості для виховання цінності іншої особистості. Спільна діяльність, спрямована на досягнення спільних цілей, допомагає дітям відчувати себе частиною групи, розвиває навички співпраці та взаємодопомоги. Створення безпечного простору для вираження почуттів і емоцій дозволяє дітям краще розуміти себе та інших, розвивати емпатію. Читання книг, перегляд фільмів та обговорення реальних життєвих ситуацій сприяють формуванню уявлень про різноманітність людського досвіду та поглядів. Залучення дітей до волонтерської діяльності, спрямованої на допомогу іншим, розвиває почуття відповідальності та співчуття.

Цінності – це значущі для особистості явища, принципи, події тощо [2, с. 201]. У дослідженнях Т. Яценко та Н. Шкляєвої зазначено, що «цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими... система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості» [5]. Діти молодшого шкільного віку, як губки, вбирають у себе цінності оточуючих, і війна, як потужний соціокультурний фактор, безсумнівно, впливає на формування їхньої ціннісної системи. Однак, саме в цей складний період особливо важливо свідомо формувати у дітей цінність людського життя та поваги до інших людей. Розуміння того, що цінності є не статичними, а динамічними, дозволяє педагогам та батькам адаптувати свої

виховні стратегії до мінливих умов і свідомо формувати у дітей такі цінності, які допоможуть їм не лише вижити в складних умовах, але й стати активними громадянами, здатними будувати краще майбутнє для себе і для інших.

Автори Г. Лемко, І. Дідух та О. Ворошук висвітлили актуальність побудови та реалізації ціннісно-формуальної концепції виховання дітей та молоді [3]. В контексті даної концепції вважаємо доцільним для ефективного виховання цінності особистості іншої людини в умовах воєнного конфлікту створювати особливе навчальне середовище. Воно має бути безпечним, довірливим і орієнтованим на розвиток соціальних навичок. Використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, дискусії та проекти, дозволяє зробити навчальний процес більш цікавим і ефективним. Включення соціальних тем у навчальні програми сприяє розвитку критичного мислення та здатності до аналізу складних соціальних ситуацій.

Отже, важливу роль у вихованні цінностей відіграє співпраця освітян, психологів, соціальних працівників та батьків. Спільними зусиллями можна створити систему підтримки дітей, яка допоможе їм подолати наслідки стресу і травми, розвинути в собі найкращі людські якості та стати активними громадянами своєї країни.

Виховання цінності іншої особистості в умовах воєнного конфлікту є складним, але надзвичайно важливим завданням. Воно потребує комплексного підходу, який включає в себе створення безпечного навчального середовища, використання інтерактивних методів навчання, співпрацю з батьками та іншими фахівцями. Інвестуючи в розвиток соціальних навичок і емпатії у дітей, ми закладаємо фундамент для будівництва більш справедливого і гуманного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горлова А., Калашнікова Ю. Шляхи розвитку soft skills як передумова формування соціальної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 47. Том 2. 314 с
2. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив: М.І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.
3. Lemko H., Didukh I., Voroshchuk O. Value-forming concept of education of personality of a school student in independent Ukraine. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2022. DOI:10.15330/msuc.2022.26.129-133
4. Zinchenko, O. Analysis of studies of psychological peculiarities of student youth in the conditions of war. *Technologies of intellect development*. 2023. DOI:10.31108/3.2023.7.2.9
5. Yatsenko T., Shklyaiava, H. The features of the formation the value orientations of student youth in the conditions of war in Ukraine. *Habitus*. 2023. DOI:10.32782/2663-5208.2023.51.21

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Горлова А.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті висвітлено питання розвитку соціальної компетентності дошкільників, розкрито сутність поняття «соціальна компетентність», визначено ключових компонентів, роль вихователів та батьків у розвитку соціальної компетентності у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільний вік, соціальна компетентність, соціалізація, дошкільники, компоненти соціальної компетентності.

The article addresses the issue of developing social competence in preschoolers, reveals the essence of the concept of "social competence," identifies key components, and highlights the role of educators and parents in fostering social competence in children of preschool age..

Key words: preschool age, social competence, socialization, preschoolers, components of social competence.

Сьогодення ставить безліч викликів для дітей дошкільного віку, тому розвиток соціальної компетентності є особливо актуальним. Вміння адаптуватись до нових умов, ефективно взаємодіяти з оточенням, проявляти емпатію, все це є важливими чинниками формування соціальної компетентності дошкільнят, що безпосередньо впливає на їх подальший розвиток, та є фундаментом здорових міжособистісних стосунків у майбутньому.

Одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є всебічний, гармонійний розвиток дитини, закладання фундаменту для її подальшого реалізування у житті. Соціальна компетентність набуває першочергового значення, оскільки завдяки їй відбувається соціальне зростання, успішна соціалізація, у яких дошкільник засвоює цінності, традиції сім'ї та суспільства, засвоює патерни поведінки однолітків та дорослих у різних ситуаціях.

Питання формування соціальної компетентності у дітей дошкільного віку займались такі вчені: М.М. Айзенбарт, В.Г. Бутенко, О.А. Ковальова, С.М. Кондратюк, Н.О. Максимовська, О.О. Максимова, С.І. Матвієно, К.В. Онищенко, О.О. Шищова.

Українські вчені тлумачать поняття «компетентність – сукупність знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [4, с. 76].

Серед основних компонентів компетентності виділяють такі компоненти:
- мотиви, тобто те що спонукає дитину до дії (бажання, потреба, інтерес);

- знання, вони є основою компетентності;
- поведінка як прояв;
- цінності.

Поняття «соціальна компетентність» у сучасному науковому просторі розглядається як інтегративна характеристика особистості, включає в себе сукупність емоційних, мотиваційних та характерологічних особливостей особистості та має прояв у соціальній активності, навичках соціальної поведінки, відкритості до суспільства, гуманістичній спрямованості[2, с. 46]»

О.Л. Кононко – відома реформаторка системи дошкільної освіти, стверджує що соціальна компетентність проявляється в усвідомленні дитиною власної поведінки, як необхідно себе вести у суспільстві, щоб гармонійно себе почувати у взаємодії з іншими. [3, с. 231]

Соціальна компетентність дитини дошкільного віку складається з кількох компонентів, які взаємопов'язані і доповнюють один одного:

1. Соціальні навички. Вміння спілкуватись та взаємодіяти з однолітками та дорослими, висловлювати свої думки і почуття, дошкільники повинні мати здатність слухати та аналізувати інформацію, розуміти емоції та потреби інших людей, вміння налагоджувати стосунки в соціумі (у колективі дитячого садку, в сім'ї, на ігровому майданчику й т.д.)

2. Емоційний інтелект. Вміння дошкільника розпізнавати, виражати та керувати своїми емоціями та почуттями, здатність розуміти та «зчитувати» емоції оточуючих, реагуючи адекватно на різні соціальні ситуації)

3. Моральні цінності. У дітей дошкільного віку повинно бути «зачатки» уявлення про добро і зло та постійно, справедливість та несправедливість, щоб у подальшому було чітко сформовані ці поняття, дошкільники повинні розуміти соціальні норми і правила поведінки, у них повинно постійно виховуватись почуття відповідальності за власні вчинки, причинно-наслідкові зв'язки).

4. Співпраця і командна робота. Діти дошкільного віку мають вміти працювати в групі, ділитися ресурсами і співпрацювати для досягнення спільних цілей, у них має бути здатність розподіляти ролі та завдання в групі (наприклад, у рольовій грі доньки-матері, оскільки ігрова діяльність є провідною діяльністю у дітей дошкільного віку).

5. Критичне мислення і проблемне вирішення. Діти дошкільного віку знаходяться у постійному пошуку відповідей на питання, їм усе цікаво, тому повинні критично мислити та знаходити самостійно відповіді на поставленні питання, цей процес відбувається з допомогою дорослих, останні їх настановлюють та скеровують. Діти мають вміти аналізувати ситуації, ставити запитання і шукати рішення, вміти робити висновки на основі отриманої інформації та власного досвіду.

6. Культурна обізнаність У дітей повинно формуватись розуміння і повага до культурних різноманітностей, здатність адаптувати свою поведінку відповідно до соціальних контекстів[1, с. 5].

Ці компоненти формуються в процесі взаємодії дитини з оточенням, включаючи сім'ю, вихователів та однолітків. Важливо, щоб вихователі і батьки

створювали підтримуюче середовище, направляли та настановлювали дошкільників, в якому вони можуть розвивати свої соціальні навички і отримувати позитивний досвід спілкування.

Сучасні умови, в яких виховуються діти, суттєво впливають на процес їхньої соціалізації. На сьогоднішній день діти все частіше взаємодіють із цифровими технологіями, що створює нові можливості, але й нові виклики. Важливо навчати дітей критично сприймати інформацію з медіа та розвивати їхню здатність до соціального взаємодії в реальному житті. Сімейне середовище також відіграє ключову роль у формуванні соціальної компетентності. Взаємодія між батьками та дітьми, емоційна підтримка та спільні заняття сприяють розвитку соціальних навичок, враховуючи теперішній нестабільний клімат середовища в якому вони зростають (війна, вимушена міграція, зміна звичного оточення і т.д.) Діти, які мають позитивний досвід спілкування з батьками, більш успішні в соціальних взаємодіях з однолітками та іншими дорослими [1, с. 6].

Вихователі дошкільних закладів мають у своєму арсеналі різноманітні методи для розвитку соціальної компетентності у дітей. Одним з найефективніших підходів є ігрова діяльність, оскільки вона є провідною у цьому віковому періоді для дітей. Рольові ігри дозволяють дітям експериментувати з різними соціальними ролями, навчатися емпатії та співпраці, проєціювати побачене у гру. Проектна діяльність та групова робота також є потужними інструментами для розвитку соціальних навичок. Участь дітей у спільних проєктах сприяє формуванню відповідальності, лідерських якостей та вміння працювати в команді.

Вихователь відіграє ключову роль у формуванні соціальної компетентності. Важливо, щоб вихователь був не лише фахівцем у своїй справі, а й прикладом для наслідування для дітей. Співпраця між вихователями і батьками. Важливим елементом, який забезпечує єдину освітню середу. Наприклад, спільні заходи та батьківські збори допомагають зміцнити зв'язок між домом і дитячим садком.

Попри позитивні зміни, сучасні діти стикаються з певними викликами, які можуть негативно вплинути на їхню соціалізацію. Наприклад, підвищений рівень стресу в сім'ї чи у навчальному процесі може призвести до проблем у розвитку емоційного інтелекту.

Для покращення розвитку соціальної компетентності у дітей дошкільного віку важливо впроваджувати нові підходи і методи в навчальний процес. Рекомендується більше залучати дітей до активностей, що передбачають соціальну взаємодію, такі як театралізовані ігри та спільні проєкти. Також варто підвищувати обізнаність батьків щодо важливості їхньої ролі у вихованні соціальних навичок.

Розвиток соціальної компетентності у дітей дошкільного віку є важливим аспектом їхнього особистісного і соціального розвитку. Сучасні умови виховання ставлять перед нами нові виклики, проте з правильними підходами і підтримкою з боку вихователів і батьків ми можемо забезпечити дітям успішну

соціалізацію. Соціальна компетентність є основою для формування гармонійних особистостей, які зможуть ефективно взаємодіяти у складному сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березовчук Антоніна. Сутність та особливості формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць/за заг. ред. Л.В. Зданевич, Л.С. Пісоцької, Н.М. Миськової, Л.О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 3–7*
2. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти *Педагогічні науки:зб.наук. пр. Бердянського державного педагогічного університету. Бердянськ : БДПУ, 2007. С. 44 - 49.*
3. Ляпунова В. А., Нижник Т. О., Городнича С. В. Теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами сучасного медіапростору. *Інноваційна педагогіка. 2023. № 1 (56). С. 230-235.*
4. Професійна освіта: Словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 149 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Казаннікова О.В.

УДК:615.851:[364.622-053.2:355.01]

Ляшенко А.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ІЗ ПСИХОГЕННИМИ ТРАВМАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У даній статті проаналізовано причини та зміст психогенних травм у дітей дошкільного віку в умовах війни; розглянуто особливості організації та змісту психологічної підтримки таких дітей. Крім цього, дано перелік засобів профілактики та корекції щодо психогенних розладів, які можна використовувати з дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: діти дошкільного віку, психогенні травми, ПТСР, психолого-педагогічна підтримка, війна.

This article analyzes the causes and content of psychogenic injuries in preschool children in war conditions; the peculiarities of the organization and content of psychological support for such children are considered. In addition, there is a list of means of prevention and correction of psychogenic disorders that can be used with preschool children.

Key words: preschool children, psychogenic injuries, PTSD, psychological and pedagogical support, war.

Вступ. Зростання кількості військових конфліктів у світі ставить актуальне завдання психологічної допомоги постраждалим, серед яких діти є

однією з найбільш уразливих груп. Нині кожен шостий неповнолітній проживає або в зонах військових конфліктів, або в безпосередній близькості від них. Як свідки бойових дій вони переживають трагічний досвід, який спотворює їхню свідомість, цінності та ставлення до світу.

Повністю стерти з пам'яті трагічні спогади неможливо, але мета дорослих, особливо психологів та педагогів, – повернути дітей до нормального способу життя. Робота з дітьми практично всіх типів навчальних закладів поставила перед педагогами-психологами актуальне і складне завдання – надання практичної психологічної допомоги дітям, які отримали ту чи іншу психічну травму.

Виклад основного матеріалу. Дошкільний період – значущий етап життя. Саме в цей час формуються найважливіші психічні функції: сприймання, мислення, пам'ять, мовлення. З огляду на те, що цей період також пов'язаний з підвищеною чутливістю, батькам варто уважно стежити за тим, з чим дитині доводиться стикатися в повсякденному житті. Зокрема, дуже важливо звести до мінімуму сильні подразники, які можуть призвести до небажаних нервових реакцій [4, с. 25].

Психіатричні та психологічні дослідження показали, що війна призводить до довготривалих наслідків для дітей. Як наслідок, діти страждають від тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, дисоціативних розладів та розладів поведінки. На думку Джоші та О'Доннела, проблеми з психічним здоров'ям насправді є нормальною реакцією на ненормальні події [7].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка виступає за захист дітей у ситуаціях збройних конфліктів, у 10% дітей, які пережили травматичну подію, розвиваються симптоми травми, а ще у 10% розвиваються поведінкові або психологічні зміни, які впливають на їхнє повсякденне життя. До поширених захворювань належать тривога, депресія та психосоматичні розлади.

Сміт стверджує, що основною змінною, яка визначає вплив війни на психічне здоров'я дітей, є брак основних ресурсів (житла, води, їжі, охорони здоров'я тощо); порушення сімейних відносин (через втрату, розставання або переїзд); передження та дискримінація; песимістичний погляд на життя (постійне відчуття втрати та смутку, світлого майбутнього не видно) і нормалізація насильства [2, с. 53].

Аналіз причини психогенних травм у дітей дошкільного віку в умовах війни показав, що рівень причетності до травматичних подій не має прямого зв'язку з ПТСР, тому актуальним завданням стала необхідність дослідження феноменів, які опосередковують вплив травматичного військового досвіду на дітей.

В першу чергу дослідниками вивчався зв'язок між тяжкістю ПТСР і соціально-демографічними показниками, такими як місце проживання та дохід сім'ї. Результати Квешта показали, що діти з бідних сімей частіше страждають від ПТСР, тривоги та депресії. Несприятливе сімейне середовище підвищує

ризик негативних наслідків переживання травматичних подій, пов'язаних з військовими діями: у дітей спостерігаються емоційні розлади, симптоми депресії, розлади мислення, почуття провини, деструктивні думки тощо.

Узагальнюючи фактори, що опосередковують вплив воєнної травми на дітей, дослідники виділяють феномен стійкості, який включає індивідуальні психологічні ресурси (особистісні та соціальні навички, підтримку однолітків і турботу дорослого, до якого дитина відчуває прихильність, оптимізм, віра та надія) та контекстуальні ресурси (духовні, культурні та освітні), а також такі фактори, як поступова «імунізація» щодо травми та посттравматичного стресового розладу [5]. У статті Сміта також відзначено важливу роль стійкості в опосередкуванні реакцій на травму та подолання травматичного досвіду, пов'язаного з війною. Розглядаються можливі біологічні (біохімічні) маркери, які можуть бути використані для додаткової оцінки факторів ризику та захисту, насамперед резистентності у дітей. Дослідження Веронезе виявили, що коли стійкість була низькою, симптоми травми та посттравматичного стресового розладу (повторне переживання, уникнення, підвищене збудження) та емоційні проблеми ставали більш вираженими. У той же час, маючи високий рівень стійкості, діти демонструють просоціальну поведінку та значно менш виражену симптоматику [7].

Отже, враховуючи вищезазначене, психологічне консультування та психотерапія сприяють досягненню основної мети шляхом вирішення внутрішньо-особистісних проблем, які ускладнюють психологічну адаптацію дітей, які постраждали внаслідок військових конфліктів, а тому є невід'ємною складовою реабілітаційного процесу. Р. Джармен говорить про те, що примітно, що в організації психологічної підтримки дітей із психогенними травмами, ми маємо справу не лише з професійною психологічною допомогою, а й з тією допомогою, яку кожен може надати ближньому просто своєю присутністю, розумінням і співчуттям [3, с. 381].

Л. Шнайдер при наданні психологічної допомоги дітям рекомендує використовувати такі прийоми: інформація, метафора (аналогія), встановлення логічних зв'язків, проведення логічного обґрунтування, саморозкриття, конкретні бажання, парадоксальні вказівки, робота з переконаннями, емоційне зараження, реагування на неконструктивні емоції, розслаблення, переоцінка, рольові ігри, внутрішні переговори тощо [6, с. 61].

При проведенні психологічної підтримки важливо відверто спілкуватися з дитиною, дати їй відчуття, що її люблять, розуміють, підтримують і допоможуть вирішити всі її труднощі; показати, що реакція дитини на травматичні події є нормальною і не є її виною.

У разі психологічної травми основною метою психокорекції є проведення експрес-корекції, яка блокує найгостріші симптоми, що заважають нормальній життєдіяльності дитини. Дитині дошкільного віку необхідно відновити сон, харчування, забезпечити нормальний сон, загальну активність, подолати гострі фобії, депресивні стани, гостру тривожність.

Надання психологічної допомоги при ПТСР у дитинстві обов'язково покладається на підтримку сім'ї. Роботі комплексної системи реабілітації дітей з посттравматичним стресовим розладом та виникаючими нервово-психічними розладами дитини сприяє розвиток стосунків у родині в конструктивному руслі зі зняттям напруги, відволіканням дитини від травматичних переживань, попередженням стресових реакцій [8, с. 47].

Профілактика та корекція психологічної травми є дуже відповідальним і складним завданням, до вирішення якого повинні залучатися не тільки спеціалісти, а й усе оточення травмованої дитини, вчителі, батьки, родичі та інші люди. У більшості випадків при роботі з травмованими дітьми дошкільного віку фахівці використовують такі методи:

- арт-терапія (малювання, читання казок, ліплення) звільняє від негативних думок, дає можливість поговорити про свої страхи та поглянути на ситуацію з боку;

- пісочна терапія допоможе дитині розслабитися, уявити себе на місці інших людей і подумати про різні варіанти вирішення проблеми;

- когнітивно-поведінкова терапія навчить дитину способам запобігання негативної реакції на травму в майбутньому [1, с. 47].

Висновки. Психіатричні та психологічні дослідження показали, що війна призводить до довготривалих наслідків для дітей. Як наслідок, вони страждають від тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та дисоціативних розладів.

Психологічне консультування та психотерапія мають важливе значення в процесі реабілітації дитини, оскільки сприяють досягненню основної мети шляхом вирішення внутрішньо-особистісних проблем, які ускладнюють психологічну адаптацію дітей, які постраждали в зонах військового конфлікту. Надання допомоги дітям, постраждалим у військових конфліктах, є дуже складною і спрямована на зменшення або максимально повне усунення можливих наслідків пережитого. Ця робота включає профілактичні, діагностичні та корекційно-психотерапевтичні заходи. У більшості випадків при роботі з травмованими дітьми дошкільного віку фахівці використовують такі засоби: арт-терапію, ігрову діяльність, поведінкову психотерапію тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвський К.Д., Лисенкова І.П. Психологічні особливості надання консультативної допомоги дітям в період воєнних дій. *Габітус*. 2023. С. 45-49.
2. Байдик В.В. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (з досвіду роботи). Київ: Ніка-Центр, 2021. 118 с.
3. Гоцуляк Н.Є. Психологічна травма: аналіз та шляхи її подолання. *Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України*. 2015. С. 378-390.
4. Ладивір С.О. Пізнавальний розвиток старшого дошкільника. *Дошкільна освіта*. 2019. № 3. С.25-39.
5. Ознаки й симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) URL: <https://livewell.optum.com/pdfs/Signs%20and%20symptoms%20of%20PTSD%20%20-%20Optum%20-%20Ukrainian.pdf> (дата звернення: 05.09.2024).

6. Панок В.Г., Ткачук І.І. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій: навчальний посібник. Київ, 2019. 144 с.
7. Парамджит Т. Джоші. Дебора А. О'Доннелл. Наслідки впливу дітей на війну та тероризм. URL: <https://link.springer.com/article/10.1023/B:CCFP.00000006294.88201.68> (дата звернення: 25.09.2024).
8. Растроста Г.Б. Психологічна допомога дитині у психотравмуючій ситуації: методичний посібник. Суми: НВВ КЗ СОППО: 2018. 64 с.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Казаннікова О.В.

УДК 316.62-053.4:791.228-042.3

Нікішенко А. М.

ВПЛИВ СУЧАСНИХ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ НА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті досліджується вплив сучасних мультиплікаційних фільмів на формування культури поведінки дітей дошкільного віку. В умовах розвитку медіакультури мультиплікація стала значущою частиною дитячого дозвілля і виховання, що справляє як позитивний, так і негативний вплив на формування поведінкових моделей. Постановка проблеми полягає у необхідності оцінки впливу сучасних мультфільмів, які можуть як сприяти розвитку позитивних якостей, так і негативно впливати на дитячі поведінкові патерни, зокрема через пропаганду агресії, гендерних стереотипів або комерційних цінностей.

Ключові слова: мультиплікаційний фільм, анімація, діти, дошкільний вік, медіакультура, психологія, розвиток.

The article examines the influence of modern animated films on the formation of preschool children's behavioural culture. In the context of the development of mediaculture, animation has become a significant part of children's leisure and upbringing, which has both a positive and negative impact on the formation of behavioural models. The problem statement is the need to assess the impact of modern cartoons, which can both promote the development of positive qualities and negatively affect children's behavioural patterns, in particular through the promotion of aggression, gender stereotypes or commercial values.

Key words: animated film, animation, children, preschoolage, mediaculture, psychology, development.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку медіакультури, мультиплікаційні фільми стали невід'ємною частиною дитячого дозвілля та виховання. Вони мають значний вплив на формування світогляду, цінностей, та поведінкових моделей дітей, зокрема дошкільного віку, коли дитина найбільш чутлива до зовнішніх стимулів. Однак, разом з потенціалом для позитивного

впливу, існує й загроза негативних наслідків. Проблема полягає в тому, що багато сучасних мультфільмів, орієнтованих на дошкільнят, можуть пропагувати агресію, невічливість, спотворювати соціальні ролі або цінності, що впливає на поведінкові моделі дітей. Водночас, мультфільми здатні слугувати важливим інструментом виховання, сприяти розвитку емоційного інтелекту, формуванню етики спілкування та моральних норм. Таким чином, необхідно окреслити шляхи ефективного використання сучасної анімації у вихованні дітей, щоб максимально підтримати їхній соціальний та моральний розвиток, а також уникнути шкідливого впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питання впливу мультиплікаційних фільмів на культуру поведінки дітей дошкільного віку зробили такі вчені: С. Гарбар [3], С. Гриценко [5]. Аналіз впливу мультфільмів на розвиток психіки дітей досліджували А. І. Допіра, А. Дрозд, Н. Северенчук. Специфіку мультиплікації та психологічні особливості мультфільмів досліджували Н. Капельгородська, Б. Крижанівський та О. Шупик. та ін.

Мета статті полягає у дослідженні впливу сучасних мультиплікаційних фільмів на формування культури поведінки дітей дошкільного віку. Для реалізації мети дослідження використано такі методи: аналіз та синтез, вивчення педагогічної літератури; спостереження, колективні та індивідуальні бесіди.

Виклад основного матеріалу. Мультиплікаційний фільм – це форма кіномистецтва, в якій твори створюються шляхом зйомки послідовних етапів руху намальованих (графічна анімація) або тривимірних (об'ємна анімація) об'єктів [6, с. 140].

На думку Р. Силко, мультиплікація є важливим інструментом для розвитку дітей в сучасному світі, насиченому візуальними образами. Він зазначає, що засоби виразності, характерні для мультиплікаційних фільмів, найбільш природні для дітей і мають великий потенціал для стимулювання їх творчої активності та вільного мислення [7, с. 188].

Мультиплікація відіграє значну роль у процесі виховання та розвитку дітей завдяки своїй здатності поєднувати гру, уяву та навчання. Вона створює унікальні можливості для розвитку емоційного інтелекту, оскільки персонажі, їхні пригоди та ситуації, в яких вони опиняються, допомагають дітям вивчати та осмислювати свої почуття та реакції на різні життєві події. У мультиплікаційних фільмах діти можуть спостерігати за тим, як персонажі долають труднощі, вирішують конфлікти або спілкуються з іншими, що створює важливі уроки для їх власного соціального та емоційного розвитку [4, с. 83].

Сучасні мультфільми мають значний вплив на виховання дітей дошкільного віку. Вони можуть як сприяти формуванню позитивних якостей, так і мати негативні наслідки, якщо контент не відповідає віковим особливостям дитини. Важливо враховувати всі аспекти впливу

мультиплікаційних фільмів, аби допомогти дітям правильно інтерпретувати побачене на екрані.

Мультфільми є потужним інструментом для розвитку емоційного інтелекту у дітей. У сюжетах часто розкриваються переживання персонажів, що стикаються з різними викликами, радощами чи труднощами. Це допомагає дітям краще розуміти власні почуття та почуття інших. Наприклад, сцени, де персонажі починають співпереживати, прощати або вирішувати конфлікти, допомагають дитині розвивати навички емпатії, що є надзвичайно важливим у соціальній взаємодії. Діти починають усвідомлювати, що емоції є нормальною частиною життя, і вчать правильно реагувати на різні ситуації.

Мультфільми часто містять моральні уроки, які допомагають дітям формувати ціннісні орієнтири. Популярний мультфільм «У пошуках Дорі» навчає дітей важливим соціальним нормам: співчуттю, дружбі, повазі до оточуючих та необхідності допомагати один одному. Такі посили формують основу для розвитку відповідної поведінки у реальному житті. Діти засвоюють, що виявляти доброту, терпіння і розуміння є важливими складовими гармонійного життя в суспільстві.

Мультфільми часто відображають реальні ситуації, в яких персонажі співпрацюють, допомагають один одному або вирішують спільні завдання. Це наочно демонструє дітям, як будувати здорові стосунки з однолітками та дорослими. Переглядаючи сцени з мультфільмів, де герої працюють у команді, діляться ресурсами або допомагають у складних ситуаціях, діти можуть переймати моделі позитивної взаємодії. Це сприяє розвитку соціальних навичок і готовності співпрацювати у повсякденному житті.

Сучасні мультфільми часто розкривають різноманітні культурні аспекти, що допомагає дітям дізнаватися про світ і різні традиції. Наприклад, у мультфільмі «Моана» показано культуру полінезійського народу, їхні традиції та цінності [1]. Це дозволяє дітям ознайомлюватися з різними культурами, що, в свою чергу, розширює їхній світогляд і сприяє розвитку толерантності та розуміння до культурного різноманіття. Такі фільми допомагають дітям зрозуміти, що всі люди, незалежно від походження, мають унікальні традиції та звичаї, і це робить світ багатшим і цікавішим.

Одним з найбільш поширених негативних аспектів мультфільмів є сцени агресії або насильства. Хоча більшість батьків намагаються обирати дитячі мультфільми, вільні від насильства, деякі все одно містять сцени, які можуть негативно вплинути на поведінку дітей. Наприклад, в мультсеріалі «Том і Джеррі», який багато поколінь вважають класикою, постійно відбуваються комедійні сутички між головними героями. Незважаючи на те, що цей мультфільм є комедійним і не має на меті пропагування насильства, діти можуть неправильно інтерпретувати агресивні дії персонажів і почати копіювати таку поведінку у своєму житті. Це може призвести до агресії в школі або вдома, де діти намагаються вирішувати конфлікти через фізичну силу, як це роблять персонажі мультфільму [2].

Крім того, такі мультфільми, як «Черепашки-ніндзя», де присутні бійки та сцени боротьби, також можуть формувати агресивні моделі поведінки. Хоча ці сцени показані в контексті боротьби за добро, діти можуть не завжди розрізняти, коли агресія є виправданою, а коли – ні.

У деяких мультфільмах можна побачити стереотипні образи чоловіків і жінок, що підкріплюють застарілі уявлення про соціальні ролі. Наприклад, у класичних мультфільмах, таких як «Попелюшка» або «Білосніжка», жінки часто зображуються як слабкі, залежні від чоловіків та скеровані на домашні справи. Чоловіки ж, навпаки, виступають у ролі героїв і рятівників, підкреслюючи силу та домінування. Такі образи можуть негативно вплинути на формування самосприйняття дітей і сприяти нав'язуванню гендерних стереотипів.

Хоча сучасні мультфільми, такі як «Холодне серце» або «Рапунцель: Заплутана історія», намагаються відійти від цих стереотипів, показуючи сильних і незалежних героїнь, традиційні уявлення про гендерні ролі все ще можуть бути присутніми в багатьох мультфільмах. Це може призвести до того, що дівчатка і хлопчики будуть обмежувати себе у виборі професій чи життєвих шляхів через сприйняття, нав'язане їм мультфільмами.

Багато сучасних мультфільмів створюються не лише для розваги дітей, а й як частина маркетингової стратегії для просування продуктів чи брендів. Наприклад, мультфільм «Лего. Фільм», що з'явився на екранах кінотеатрів у 2014 році є яскравим прикладом комерціалізації, оскільки його основна мета – продати більше наборів Лего. Хоча сам мультфільм має позитивний наратив про командну роботу та творчість, його зв'язок з комерційним продуктом може негативно вплинути на дітей, формуючи у них споживацьке ставлення до ігор і речей.

Щоб мінімізувати негативний вплив і посилити позитивний ефект сучасних мультфільмів, важливо дотримуватися таких рекомендацій:

- батькам і вихователям варто уважно добирати мультфільми, звертаючи увагу на зміст, моральні уроки та поведінкові моделі, які вони передають;
- під час спільного перегляду батьки можуть обговорювати з дітьми поведінку персонажів, пояснювати їм правильні й неправильні вчинки та допомагати формувати критичне мислення щодо побаченого;
- надмірний перегляд мультфільмів може негативно впливати на психіку дитини, тому важливо регулювати час, проведений перед екраном;
- після перегляду варто обговорювати з дітьми сюжети мультфільмів, звертати увагу на важливі уроки, що випливають з історії, та пов'язувати їх із реальними життєвими ситуаціями.

Висновки. Сучасні мультиплікаційні фільми відіграють важливу роль у формуванні культури поведінки дітей дошкільного віку. Вони можуть бути потужним інструментом виховання, впливаючи на емоційний розвиток, соціальні навички та моральні цінності дитини. Позитивні приклади, такі як навчання емпатії, взаємодопомоги та толерантності, здатні формувати у дітей важливі життєві якості. Однак, присутність агресивних сцен, гендерних

стереотипів та споживацьких цінностей в деяких мультфільмах несе ризики негативного впливу на поведінку дітей, зокрема на їхню схильність до агресії, неправильне розуміння соціальних ролей та комерційне сприйняття світу. Для забезпечення позитивного впливу мультфільмів важливо, щоб батьки та вихователі ретельно контролювали зміст, який споживають діти, та пояснювали різницю між реальністю і вигаданими подіями. Інтерактивна участь дорослих у перегляді та обговоренні сюжетів мультфільмів допоможе дитині засвоїти правильні моделі поведінки та сформувати стійкі моральні основи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. UAKino. Мультфільми. Повнометражні. Ваяна / Моана. URL: <https://uakino.me/cartoon/features/933-vayana-moana.html>
2. Вплив мультиплікаційних фільмів на психіку дитини – як обрати належний варіант?. URL: <https://psychologist.com.ua/vpliv-multiplikatsijnix-filmiv-na-psixiku-ditini-yak-obrati-pravilno/>
3. Гарбар С. В. Вплив мультиплікаційних фільмів на виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. С. 112-116.
4. Гарбар С. В. Педагогічні умови використання мультиплікаційних фільмів у вихованні та навчанні дітей дошкільного віку. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2021. Випуск 1 (48). С. 83-87.
5. Гриценко С. І. Вплив сучасної мультиплікації на особистісний розвиток дітей раннього шкільного. Київ. 2023. URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/4079/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A1_%D0%86_%D0%9F%D0%A119_19_%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Лисенко С. Мультиплікаційний фільм – засіб формування медіаграмотності дошкільників. *Збірник статей П'ятої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи»*. Київ.: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2017. с. 139-150.
7. Силко Р.М. Мульт-терапія як технологія виховання дітей. Активна мульт-терапія. Вісник ЧНПУ. Серія: Педагогічні науки. 2014. № 120. С. 188.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Лось О. М.

УДК 373.3.091.33

Новикова Ю.В.

ВПЛИВ СИНХРОННОГО НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується вплив синхронного навчання на розвиток читачької компетентності у здобувачів початкової освіти. Аналізується, як онлайн-формати навчання впливають на мотивацію учнів до читання, їхню

здатність сприймати текст та критично осмислювати прочитане. Вивчаються методи інтерактивного навчання, які сприяють залученню учнів до читання, а також культурологічні аспекти, які можуть збагачувати освітній процес. Результати дослідження підкреслюють важливість адаптації навчальних методик до умов синхронного навчання для забезпечення ефективного розвитку читацьких умінь у молодших школярів.

Ключові слова: синхронне навчання, читацька компетентність, мотивація, інтерактивні методи.

The article examines the impact of synchronous learning on the development of reading competence among students of primary education. It is analyze dhow online learning formats influence students' motivation to read, the ir ability to perceive the text and critically interpret what they read. Methods of interactive learning are studied, which contribute to the involvement of students in reading, as well as cultural aspects that can enrich the educational process. The results of the study emphasize the importance of adapting educational methods to the conditions of synchronous learning in order to ensure the effective development of reading skills in younger schoolchildren.

Key words: synchronous learning, reading competence, motivation, interactive methods.

Сучасна освітня система, особливо в умовах швидких змін, що викликані пандемією та іншими кризовими ситуаціями, все більше спирається на синхронне навчання. Цей формат навчання забезпечує можливість в реальному часі взаємодіяти викладачу з учнями, що створює нові можливості для формування читацької компетентності. Важливо зрозуміти, як синхронне навчання може вплинути на розвиток навичок читання у молодших школярів та які методи виявляються найефективнішими.

Як зауважує науковець М. Бастун: «Адаптація навчальних методів до синхронного формату стає критично важливою в умовах сучасних викликів, пов'язаних із пандемією, війною та розвитком технологій» [2, с. 173]. Педагоги стикаються з необхідністю формувати читацьку компетентність у здобувачів початкової освіти, застосовуючи інтерактивні технології.

Проте існує ряд труднощів, про які йдеться в науковій розробці О. Бондаренко, а саме: багато вчителів не мають достатніх знань та навичок для ефективної реалізації нових методик у синхронному навчанні. Це може призвести до незадовільного розвитку читацьких умінь у молодших школярів. Також недостатня інтеграція культурних аспектів у навчальний процес ускладнює формування критичного мислення та глибокого розуміння тексту. Ці обставини підкреслюють необхідність дослідження впливу синхронного навчання на читацьку компетентність та пошуку найкращих практик для його впровадження в освітній процес [3].

Дослідження впливу синхронного навчання на читацьку компетентність охоплюють роботи багатьох науковців. Н. Ашиток, Н. Бабовал, М. Бастун, та

Л. Костюченко аналізують культурологічний підхід і цифрову компетентність, що є важливими для впровадження ефективного синхронного навчання. С. Богатко, О. Вашуленко, В. Мартиненко та Т. Підгорна досліджують розвиток читацької компетентності молодших школярів у контексті нових навчальних методик.

Ми обрали за цілі статті – аналіз впливу синхронного навчання на читацьку компетентність молодших школярів, розгляд ефективних методик розвитку читацьких умінь та дослідження застосування культурологічного підходу в освітньому процесі.

Аналіз впливу синхронного навчання на читацьку компетентність молодших школярів показує, що такий формат навчання значно підвищує активність учнів і їх мотивацію. Використання відеоконференцій та інтерактивних платформ дозволяє організувати живі обговорення, що сприяє глибшому осмисленню прочитаних текстів. Завдяки цьому учні не тільки сприймають інформацію, але й вчаться критично її оцінювати, формулюючи власні думки та аргументи.

Молодший шкільний вік (6-10 років) є критично важливим для розвитку читацької компетентності [4]. Синхронне навчання підвищує мотивацію дітей завдяки динамічним і інтерактивним урокам. Це формує не лише навички читання, а й здатність до осмислення тексту через обговорення героїв і моральних аспектів. Соціальний аспект синхронного навчання дозволяє дітям взаємодіяти з однолітками, що розвиває їх комунікативні навички.

Крім того, синхронне навчання дає можливість адаптувати завдання відповідно до індивідуальних потреб учнів. Учителі можуть пропонувати матеріали різного рівня складності, що допомагає кожному учневі опанувати читацькі навички. Інтеграція культурологічних елементів робить навчальний процес більш змістовним і цікавим, створюючи емоційний зв'язок з текстами [1].

Під час вивчення цього питання ми виділили наступні виклики, пов'язані з нерівномірним доступом до технологій, що може впливати на якість навчання. Відсутність безпосереднього контакту з учителем для деяких учнів може знизити ефективність освітнього процесу. Таким чином, синхронне навчання має значний потенціал для розвитку читацької компетентності, але його успіх залежить від грамотної організації та врахування індивідуальних потреб учнів.

Проводячи дослідження ефективних методик розвитку читацьких умінь ми визначили різноманітні стратегії, які сприяють формуванню критичного мислення, аналітичних навичок та емоційної чутливості учнів. Однією з основних методик є інтерактивне читання, яке передбачає активну участь дітей у процесі сприйняття тексту через обговорення, запитання та творчі завдання. Цей підхід сприяє глибшому усвідомленню змісту та розвитку вміння інтерпретувати прочитане [2].

Відомий педагог М. Бастун зауважує, що застосування культурологічного підходу в освітньому процесі дозволяє інтегрувати культурні аспекти у навчання, що робить його більш значущим для учнів. Це включає в себе

вивчення текстів, пов'язаних з культурою, традиціями та історією, що допомагає дітям краще розуміти контекст літератури. Культурологічні методики також стимулюють розвиток емоційно-ціннісного ставлення до читання, формуючи в учнів інтерес до літератури [2].

Ми хочемо зауважити, що комбінування традиційних та інноваційних методик у контексті культурологічного підходу може істотно підвищити ефективність навчального процесу. Використання таких стратегій, як проектна діяльність, рольові ігри та художня творчість, дозволяє учням глибше зануритися в зміст літератури, розвиваючи їхні читацькі уміння. В результаті, учні не тільки оволодівають навичками читання, але й формують своє культурне середовище, що впливає на їх загальний розвиток.

Синхронне навчання має суттєвий вплив на розвиток читацької компетентності молодших школярів, адже інтерактивні методи стимулюють їхню мотивацію та активність у навчальному процесі. Аналіз ефективних методик показує, що поєднання традиційних і новітніх підходів, таких як інтерактивне читання та проектна діяльність, сприяє глибшому розумінню текстів і формує навички критичного мислення. Застосування культурологічного підходу в освітньому процесі додає значущості літературі, допомагаючи учням зв'язувати прочитане з їхнім культурним контекстом. Загалом, інтеграція цих елементів у навчання може значно підвищити якість освіти та сформувати у дітей стійкий інтерес до читання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ашиток Н. І. Культурологічний підхід до вивчення спеціальної освіти в інформаційну еру. *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*. 2019. №29. С.107-110.
2. Бастун М.В. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення. Л.: Горизонти освіти, №3. 2012. С. 170-175.
3. Бондаренко О. Формування читацької компетентності молодших школярів. URL: <http://surl.li/iomwgo>
4. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Н. Бібік. К.: Плеяди, 2017. 206 с.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Андрієвський Б.М.

УДК 159.942.5:373.3-051:37.018.43

Папко А.С.

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ЗМЕНШЕННІ РИЗИКУ ВИГОРАННЯ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема емоційного вигорання серед учителів початкових класів в умовах дистанційного навчання, яке стало викликом під час пандемії COVID-19. Основна увага приділяється ролі педагогічної

майстерності як інструменту запобігання вигоранню. В статті окреслені шляхи профілактики вигорання, включаючи розвиток емоційної компетентності та використання нових методик навчання.

Ключові слова: педагогічна майстерність, емоційне вигорання, дистанційне навчання, початкові класи, психічне здоров'я.

The article examines the problem of emotional burnout among primary school teachers in remote learning conditions, which became a challenge during the COVID-19 pandemic. The main focus is on the role of pedagogical skills as a tool for preventing burnout. The article outlines ways to prevent burnout, including the development of emotional competence and the use of new teaching methods.

Key words: pedagogical skills, burnout, distance learning, elementary school, mental health.

У сучасних умовах пандемії та переходу до дистанційного навчання, вчителі початкових класів стикаються з новими викликами, які впливають на їхнє психічне здоров'я. Одним із ключових питань є розвиток синдрому емоційного вигорання, яке негативно впливає на якість освітнього процесу та психосоціальний стан учителів. Дистанційне навчання стало невід'ємною частиною сучасної освітньої системи, особливо в умовах глобальної кризи, таких як пандемія COVID-19. Воно принесло багато переваг, але водночас поставило перед педагогами нові виклики. Одним із таких викликів є ризик професійного горіння, яке виникає в наслідок постійного стресу, високих вимог і адаптації до нових умов роботи. У цьому контексті важливу роль відіграє педагогічна майстерність, яка може стати ключовим інструментом для запобігання вигоранню. Ця проблема має значну актуальність, оскільки якісне виконання професійних обов'язків напряму залежить від емоційного та психологічного стану педагогів, що, своєю чергою, позначається на результативності навчання учнів. Перехід на дистанційне навчання створив безпрецедентні виклики для вчителів, особливо початкової школи. Одним з найбільш гострих питань стала проблема емоційного вигорання. Педагогічна майстерність, як сукупність професійних знань, умінь та особистісних якостей вчителя, виявилася важливим фактором, який може значно вплинути на рівень вигорання в нових умовах роботи.

Проблема емоційного вигорання досліджувалась багатьма науковцями як в Україні, так і за кордоном. Серед дослідників, що вивчали цей феномен у вітчизняній науці, можна виділити Л.М. Карамушку та С.Д. Максименка. Вони зосереджувалися на дослідженні вигорання серед представників соціономічних професій, зокрема вчителів. У закордонній науці важливими є роботи Крістіни Маслач, яка розробила відому модель синдрому вигорання, що складається з трьох компонентів: емоційного виснаження, деперсоналізації та зниження особистих досягнень [1]. Проте, специфіка емоційного вигорання вчителів у контексті дистанційного навчання ще потребує подальшого дослідження.

Метою цієї статті є виявлення особливостей синдрому емоційного вигорання у вчителів початкових класів в умовах дистанційного навчання, а також розробка рекомендацій щодо подолання цього явища. Завданням дослідження є встановити рівень емоційного вигорання серед педагогів та запропонувати шляхи його профілактики.

Синдром емоційного вигорання розглядається як результат тривалого стресу, пов'язаного з професійною діяльністю, що потребує постійної взаємодії з іншими людьми. Дослідження базувалося на використанні методики "Діагностика рівня емоційного вигорання" В.В. Бойка, яка дозволяє визначити рівень вигорання за такими симптомами, як емоційне виснаження, деперсоналізація та зниження мотивації. Крім того, у дослідженні використовувалися методи кількісного аналізу для оцінки прояву синдрому у вчителів в умовах дистанційного навчання [2]. Педагогічна майстерність охоплює сукупність знань, навичок і компетенцій, які допомагають викладачеві ефективно організувати навчальний процес. Вона включає психологічну підготовку, управління емоціями, знання методики викладання, а також уміння використовувати інноваційні технології. Педагог, який володіє емоційною компетентністю, здатний ефективно контролювати свій емоційний стан, що знижує стресові ситуації. Практики медитації, усвідомленості та саморефлексії допомагають педагогам підтримувати внутрішній баланс, навіть в умовах високого навантаження. Дистанційне навчання вимагає від викладача здатності швидко адаптуватися до змін. Гнучкість у використанні цифрових інструментів, а також пошук нових методик для утримання уваги учнів допомагають навчатися цікавим і менш стресовим. Наприклад, використання інтерактивних платформ, ігрових елементів, візуалізацій дозволяє знизити монотонність навчального процесу.

Результати дослідження показали, що в умовах дистанційного навчання значна частина вчителів початкових класів стикається з високим рівнем емоційного вигорання. Це проявляється у вигляді емоційного виснаження, зниження мотивації до виконання професійних обов'язків та відчуття особистої неспроможності. Для подолання цього явища необхідні заходи профілактики, такі як організація тренінгів для розвитку емоційної стійкості, підтримка професійної спільноти, а також забезпечення належної робочої атмосфери. Педагогічна майстерність є ефективним інструментом у запобіганні професійному вихованню під час дистанційного навчання. Вона дозволяє викладачу адаптуватися до нових умов, підтримувати емоційний баланс та забезпечувати якісне навчання, не втрачаючи власного ресурсу. Підвищення рівня майстерності, впровадження нових методик та інструментів, а також належна організаційна підтримка можуть суттєво пошкодити ризик підвищення виснаження.

Ця стаття є важливим внеском у дослідження психологічної підтримки вчителів в умовах сучасної освітньої реальності, що включає дистанційне навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Maslach, C., & Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
2. Карамушка, Л.М., Максименко, С.Д. Психологічні аспекти професійного вигорання. — Київ: Наукова думка, 2015.
3. Pines, A., & Aronson, E. (1988). *Career burnout: Causes and cures*. New York: The Free Press.
4. Бойко, В.В. Синдром емоційного вигорання в професіях типу "людина-людина". — Київ: Наукова думка, 2010.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Вінник Т.О.

УДК 373.3.015.31:316.77

Плодончук Л.С.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дослідження присвячене психолого-педагогічним особливостям розвитку комунікативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку. У роботі аналізуються основні фактори, що впливають на формування цих навичок, зокрема роль соціального середовища, взаємодії з однолітками, вчителями та батьками. Розглянуто проблеми, що виникають у процесі соціалізації, зокрема невпевненість у собі та мовні бар'єри.

Ключові слова: комунікативні здібності, діти молодшого шкільного віку, соціалізація, комунікативні навички.

The research is devoted to psychological and pedagogical peculiarities of communicative skills development in children of young school age. The work analyzes the main factors that affect the formation of these skills, such as the role of social environment, interaction with peers, teachers and fathers. Rozglanuto problems that arise in the process of socialization, such as disbelief in them selves and language barriers.

Key words: communicative skills, children of young school age, socialization, communicative skills.

Психолого-педагогічні особливості розвитку комунікативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку є важливим аспектом їхнього загального розвитку. У цьому віці діти вступають у новий етап життя, пов'язаний із змінами в соціальному, психологічному і пізнавальному плані. Саме цей період є критичним для формування комунікативних навичок, адже вони впливають не лише на навчальну діяльність, але й на їх соціалізацію та адаптацію до вимог суспільства.

У молодшому шкільному віці (від 6 до 10-11 років) відбувається стрімкий розвиток психіки дитини. Цей період характеризується активним формуванням мислення, пам'яті, уяви, довільності у діяльності, зростанням саморегуляції та розвитку емоційно-вольової сфери. Важливо зазначити, що навчальна діяльність стає провідною в житті дитини цього віку, і саме через навчання формується соціальний досвід дитини, нові взаємини з однолітками та дорослими.

Розвиток комунікативних здібностей у цьому віці нерозривно пов'язаний із розвитком мислення і мовлення. Мислення дітей початкової школи поступово переходить від наочно-образного до словесно-логічного. Вони починають свідомо регулювати свої дії та поведінку, що сприяє розвитку комунікативних здібностей [1, с. 25].

Один із найважливіших аспектів розвитку комунікативних здібностей – це вплив соціальних факторів, таких як взаємодія з дорослими, вчителями, батьками та однолітками. Школа стає основним соціальним середовищем для дитини, де відбувається формування нових комунікативних моделей. Через спілкування в класі, у групових завданнях та позакласних заходах діти розвивають свої мовні здібності, а також навички соціальної взаємодії, що впливають на їх загальне становлення як особистостей.

Соціальні стосунки з однолітками також відіграють важливу роль у розвитку комунікативних навичок. У групах діти навчаються не лише висловлювати свої думки, але й слухати інших, знаходити компроміси та розвивати емоційний інтелект.

Розвиток комунікативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку відбувається за умови правильного підходу з боку педагогів. Основними психолого-педагогічними умовами, що сприяють ефективному формуванню цих навичок, є [2, с. 11]:

- індивідуальний підхід до кожної дитини;
- спільна діяльність;
- ігрова діяльність;

Вчитель відіграє ключову роль у розвитку комунікативних здібностей молодших школярів. Він не лише передає дітям знання, але й стає моделлю для наслідування у спілкуванні. Важливо, щоб вчитель створював у класі позитивну комунікативну атмосферу, де кожна дитина відчувала себе впевненою та мала можливість висловлювати свої думки [3, с. 5].

Ефективна робота вчителя також полягає у стимулюванні дітей до розвитку емпатії, активного слухання та взаємоповаги. Вчителі можуть використовувати спеціальні методики для розвитку комунікативних навичок, зокрема, створювати ситуації, в яких дитина має висловлювати свою думку, брати участь у дискусіях та аргументувати свої висловлювання.

Незважаючи на важливість розвитку комунікативних здібностей, багато дітей стикаються з труднощами у цій сфері. Однією з основних проблем є невпевненість у власних силах, що може виникати через надмірну критику або низьку самооцінку. Інша проблема полягає у відсутності розвинених навичок

емоційної регуляції, що може перешкоджати продуктивному спілкуванню з однолітками.

Ще один важливий аспект, який може викликати труднощі, – це мовний бар'єр або невміння правильно висловлювати свої думки. Діти, які не володіють достатнім словниковим запасом, можуть відчувати труднощі в спілкуванні з однолітками, що негативно впливає на їхню соціалізацію.

Отже, розвиток комунікативних здібностей у дітей молодшого шкільного віку – це важливий і складний процес, що вимагає активної участі як самих дітей, так і дорослих. Правильна організація навчального процесу, психологічна підтримка, створення позитивної атмосфери в класі та залучення дітей до активного спілкування допомагають успішно формувати комунікативні навички, які є необхідними для подальшого навчання та соціалізації в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н.М., Вашуленко М.С., Мартиненко В.О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: моногр. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2014. 346 с.
2. Сікорський П. До проблеми формулювання понять «компетентність» і «компетенція». Педагогіка і психологія професійної освіти. 2014. № 6. С. 7-15.
3. Шпиталевська Г.Р. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів загальнокультурної компетентності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2013. 20 с.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Лось О.М.

УДК373

Приходько Л.О.

МОТИВАЦІЯ УЧІННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Для сьогодення важливим є розвиток майбутнього педагога, який вмотивований на професійну діяльність, який може самовиразитися в цієї діяльності, у якого є бажання самовдосконалюватися. Стаття присвячена обґрунтуванню мотивації до освітньої діяльності та її важливості встановленні майбутніх професіоналів. Зокрема, наведено теоретичні підходи до розкриття сутності мотивів, мотивації.

Ключові слова: мотивація учіння, здобувач вищої освіти, освітній процес.

For today, the development of a future teacher who is motivated for professional activity, who can express himself in this activity, and who has a desire for self-improvement is important. The article is devoted to the justification of

motivation for educational activities and its importance in the formation of future professionals. In particular, theoretical approaches to revealing the essence of motives and motivation are given.

Key words: *learning motivation, higher education student, educational process.*

Вступ. Відомо, що одним з найбільш ефективних факторів успішного навчання студента у вищому закладі є його власна мотивація. Дослідники стверджують, що недостатня навчально-пізнавальна мотивація є найбільш частою причиною низької навчальної успішності. Існує багато різних дидактичних методів і способів ефективного впливу мотивації на результативність освітнього процесу в ЗВО, наприклад, методи активного навчання (дискусія, ігрове моделювання), інтерактивне навчання, проблемне навчання, індивідуалізовані програми навчання тощо. Однак, змінюються умови навчання, і тому питання мотивації освітньої діяльності залишаються актуальними в дослідженнях науковців.

Мета роботи. Обґрунтувати процес мотивування освітньої діяльності здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Матеріали та методи. Під час роботи над статтею нами опановано наукові доробки та методичну літературу з проблеми дослідження. Це дозволило скласти відповідний ланцюжок процесу організації мотивації до освітньої діяльності здобувачів вищої освіти.

Результати та обговорення. Інтерес, прагнення до навчання були і є предметом наукових досліджень як психологів, так й педагогів. Сьогодні в часи невизначеності мотивація до діяльності, зокрема освітньої, залишається актуальною і вимагає осмислення та обґрунтування педагогічних умов організації успішного навчання здобувачів всіх рівнів освіти.

Аналіз літератури дозволяє визначити найзагальнішому вигляді мотивацію як «сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, задають межі та форми діяльності та надають цій діяльності спрямованість, орієнтовану на досягнення певних цілей. Вплив мотивації на поведінку людини залежить від безлічі факторів, багато в чому індивідуально і може змінюватися під впливом зворотного зв'язку з боку діяльності людини» [2, с. 63].

У свою чергу, «мотивування – це процес впливу на людину з метою спонукання до певних дій шляхом пробудження в певних мотивів. Залежно від того, що переслідує мотивування, які завдання воно вирішує, можна виділити два основних типи мотивування» [3, с.50]. Перший передбачає те, що «шляхом зовнішніх впливів на людину викликаються до дії певні мотиви, які спонукають людину здійснювати певні дії, що призводять до бажаного для мотивуючого суб'єкта результату. При даному типі мотивування треба добре знати те, які мотиви можуть спонукати людину до бажаних дій, і те, як викликати ці мотиви» [3], а другий «носить характер виховної та освітньої роботи та часто не пов'язаний з якимись конкретними діями або результатами, які очікується

отримати від людини у вигляді підсумку його діяльності. ... вимагає набагато більших зусиль, знань і здібностей для його здійснення, однак і його результати в цілому істотно перевершують результати першого типу мотивування» [4, с. 26].

Окреслені нами поняття розкривають сутність процесу реалізації особистості в діяльності. Таким чином ми можемо визначити ще одне «поняття «мотивація праці» і розглядається як процес свідомого вибору співробітником того чи іншого типу поведінки, що визначається комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) факторів» [6, с. 135]. Для майбутніх фахівців з початкової освіти ці поняття мають бути засвоєні, а майбутня професійна діяльність передбачати сформованість мотиваційної сфери фахівців. «Мотивація професійного навчання визначається, в першу чергу, професійними мотивами, мотивами розвитку себе як майбутнього педагога-професіонала. Саме мотивація професійного навчання, яка має внутрішній, смисловий характер, може забезпечити успішне оволодіння студентами професійною діяльністю» [2, с. 15]. У результаті «мотив можна схарактеризувати як функціональну структуру людини, що відображає соціальну значимість явищ в об'єктивному світі у формі особистого сенсу» [1, с. 62].

Цікавим для нас є визначення сутності мотивів як «спрямованості діяльності на об'єкт, внутрішній психічний стан людини, безпосередньо пов'язаний з об'єктивними характеристиками об'єкта, на який спрямована діяльність. Мотив доповнює потребу і надає діяльності високий рівень дієвого характеру. Іншими словами, навчальна поведінка завжди мотивована безліччю мотивів» [4, с. 35].

Для нашого дослідження цікавим повстало питання про суб'єктність сучасного здобувача освіти. В межах проблематики трисуб'єктної дидактики, яка вирішується педагогічною школою Л. Петухової, розглядається процес з трьох боків: суб'єкт здобувач-суб'єкт викладач-суб'єкт середовище. Такий підхід вимагає усвідомити роль кожного в становленні професіонала.

Особистість здобувача як суб'єкта освітньої, навчально-професійної діяльності розвивається через прояв ним певного рівня активності. «Однак, не всяка активність студента-суб'єкта навчально-професійної діяльності може призвести до «нарощування» суб'єктності. Активність студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності проявляється в його вмінні і здатності вирішувати, що виникають в навчальній і далі професійній діяльності, протиріччя і практичні завдання» [6, с. 56].

Освітня діяльність у ЗВО, побудована на основі надання можливості паритетного співробітництва, визначає процес саморозвитку здобувачів вищої освіти. «У той же час, особистість тих, хто навчається, по відношенню до себе може виступати одночасно і суб'єктом, і об'єктом змін, особливо на початковому етапі професійної підготовки. Тому основною умовою є переведення студента з об'єктної в суб'єктну позицію, тільки при цьому досягається, певна ступінь самостійності та ініціативності» [2, с.123].

Виступаючи суб'єктом освітньої діяльності, викладач має багато інструментів задля заохочення здобувачів до освітнього процесу. Слід відмітити, що цілеспрямована організації на діяльність з мотивації здобувачів на освітню діяльність вимагає від тих, хто навчає відповідних професійних компетенцій.

Як зазначає Л. Пермінова «сучасних здобувачів вищої освіти можна схарактеризувати як «цифрова молодь», у якої необмежені можливості отримання і переробки інформації. Тож виникає ситуація, коли той, хто навчається, стає більш незалежним від того, хто навчає. Однак слід підкреслити, що роль педагога залишається вкрай важливою й обов'язковою в освітньому процесі. Передусім це педагогічно доцільний вплив на розвиток особистості здобувачів, зокрема на мотиваційну сферу» [5].

Ми погоджуємося з визначенням умов формування та розвитку мотивів окреслених О. Хромченко, зокрема це такі: «сформоване професійне уявлення студентів; чітко визначена та усвідомлена кінцева мета учіння; розуміння практичної значущості та зв'язку з кінцевою метою кожного окремо взятого заняття, кожного виду роботи; використання методів емоційної регуляції у навчальній діяльності» [7]. «Умовами формування та розвитку пізнавальних мотивів учіння визначаються: ведення навчального процесу на рівні функціональних можливостей студента, максимальна опора на мисленнєву діяльність; емоційна атмосфера навчання; сприятливе спілкування в навчальному процесі; активізація учбової діяльності студентів» [7].

Висновки. Таким чином, розглянувши категорію мотивації в дослідженнях і теоріях вчених, можна зробити наступні висновки. З'ясовано, що визначення понять «мотив» і «мотивація» характеризуються як важливі категорії діяльності особистості, в тому числі освітньої діяльності студентства. У свою чергу, за своєю сутністю мотивами передбачено виступати стимулами пізнавальної навчальної діяльності, а мотивація розтлумачує логіку дій, пояснює процес діяльності спрямований на результат. Головним для освітнього процесу є цілеспрямована спільна суб'єкт-суб'єктна організація навчальної діяльності. Паритетність у спілкуванні педагога і здобувача є важливим мотивом успішного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Іллін Є.П. Мотивація і мотиви: [навч. посіб.]; пер. з рос., передм. і прим. Тетяни Тадеєвої: Навчальна книга-Богдан, 2013. 511 с.: рис., табл. - (Сходи психології). - ISBN 978-966-10-2840-0. - ISBN 978-966-10-3392-3 (серія)
2. Карпенко Є. В. Вікова та педагогічна психологія: актуальні студії сучасних українських учених: навч. посіб. Дрогобич: Пбсвіт, 2014. 152 с.<http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/348>
3. Климчук В. О. Горбунова В.В. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку: монографія. Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 108 с.
4. Надрага, В. І., Пекін А.Ю. Економіка праці та мотивація трудової діяльності: підручник. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 518 с.
5. Пермінова Л. Засоби впливу на мотиваційну сферу здобувача вищої освіти в умовах синхронного навчання. № 55 (2024): № 55 (2024): Журнал інформаційних технологій в освіті (ІТЕ)

6. Сокур М.І. Мотивація та управління персоналом і якістю (іноземний досвід): навч. посіб.; Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. Вид. 2-е, допов. Кременчук: Щербатих О. В. [вид.], 2016. 335 с.
7. Хромченко О.В. Мотиви учіння студентів та умови їх формування. Академічні студії. Серія «Педагогіка». Луцьк: Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2022. № 2. С.50-55.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Андрієвський Б.М.

УДК 316.454.5.61-053.4:373.2.091.2

Терьохіна А.Р.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ

Стаття присвячена питанням створення якісних і дієвих умов для оптимальної соціалізації дітей дошкільного віку в умовах групової взаємодії в різновікових колективах. Окреслено загальні принципи соціалізації дошкільнят, висвітлено особливості соціалізації дітей, а також визначено ключові умови, що сприяють їхній адаптації в різновікових групах. Надано методичні поради для роботи в різновікових групах.

Ключові слова: соціалізація, різновікові групи, підхід до освітнього процесу, групова взаємодія, ігрова діяльність.

The article is devoted to the issues of creating quality and effective conditions for the optimal socialization of preschool children in the context of group interaction within multi-age collectives. It outlines the general principles of socialization for preschoolers, highlights the peculiarities of children's socialization, and identifies key conditions that facilitate their adaptation in multi-age groups. Methodical recommendations for working in multi-age groups are also provided.

Key words: socialization, multi-age groups, approach to the educational process, group interaction, play activity.

Головною метою освітніх установ в Україні є виховання гідного громадянина, формування соціально зрілої, працелюбної та творчої особистості, яка володіє почуттям власної гідності, повагою до прав і свобод інших, усвідомленим ставленням до обов'язків людини, гордістю за свою країну, а також здатністю до саморозвитку і самовдосконалення, активної участі в суспільному житті. Важливість цих завдань підкреслена в таких державних документах, як «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» [7, с. 4], «Концепція національного виховання студентської молоді», «Концепція виховання гуманістичних цінностей у дітей та молоді», «Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти»,

Конвенція ООН про права дитини, а також у законах України «Про освіту» [2, с. 34] та «Про дошкільну освіту» [2, с. 18].

Сучасне українське суспільство характеризується швидкими соціальними змінами, що призвели до виникнення важливого питання щодо соціалізації особистості в дошкільному віці.

Варто відзначити, що на сучасному етапі проблемі соціалізації дошкільнят присвячено чимало як вітчизняних, так і зарубіжних психолого-педагогічних досліджень. Ряд науковців (В. Дяченко, І. Дьоміна, А. Макаренко, Л. Пен'євська, Є. Субботський, Н. Скрипник, В. Сухомлинський та інші) обґрунтували виховну значущість взаємодії та спілкування між дітьми різних вікових груп, підкреслюючи його важливість і вплив на формування позитивних рис особистості як у молодших, так і старших дітей [8, с. 46]. Багато науковців досліджували окремі аспекти цієї проблеми, зокрема: співвідношення соціальних і біологічних факторів у структурі особистості (Л. Аксьонова, О. Кононко); соціалізація індивіда в умовах макро- та мікросередовища (Л. Виготський, В. Слуцький, Н. Яценко); значення соціальних позицій особистості в сучасному суспільстві (Л. Буєва, О. Леонт'єв, І. Фадєєва).

Метою статті є вивчення особливостей соціалізації дошкільників у контексті різновікової взаємодії. Нова освітня модель потребує оптимізації підходів до взаємодії дитини-дошкільника з однолітками, молодшими і старшими дітьми, а також дорослими.

Згідно з багатьма дослідниками (І. Бех, Л. Венгер, Л. Виготський, О. Леонт'єв, М. Лісіна, Д. Ельконін, З. Рубінштейн та ін.), перші роки життя є суттєво важливими для соціального, інтелектуального та особистісного розвитку. У цей період формуються самосвідомість і нові уявлення про себе, а також закладаються основи міжособистісної взаємодії, моральні та соціальні норми [9, с. 47].

Соціалізація дітей дошкільного віку розглядається сучасними науковцями як процес набуття соціального досвіду, що відбувається через:

- Діяльність, спрямовану на адаптацію до навколишнього середовища, орієнтацію в ситуаціях, а також трансформацію живої і неживої природи і формування власного «Я».

- Засвоєння і реалізацію соціального змісту в міру дорослішання.

- Процес, у якому відбувається становлення значущих для особистості суб'єкта активних творчих соціальних дій.

- Історично обумовлений шлях дитини до світу конкретних соціальних зв'язків, що включає засвоєння цінностей, норм поведінки та соціокультурного досвіду.

- Процес, в якому дитина встановлює ці зв'язки, реалізується через її участь у соціальному середовищі, активну діяльність і комунікацію.

Засвоєння різних соціальних ролей, формування соціального характеру та інших типових рис особистості зумовлені місцем проживання, комплексом суспільних відносин, соціальною позицією та способом життя.

Досліджуючи питання соціального становлення особистості, В. Сухомлинський влучно зазначив, що людські якості формуються в людині саме тому, що з самого народження вона є істотою соціальною. Суспільна природа людини проявляється у її взаємодії та стосунках з іншими людьми. Пізнаючи навколишній світ і себе як його частину, вступаючи у відносини з тими, хто задовольняє її матеріальні й духовні потреби, дитина стає членом суспільства. За словами В. Сухомлинського, основа успішної соціалізації криється у почуттях і емоціях: «вони - ніби малесенький магніт, закладений у дитячій істоті, який притягує її до інших людей, робить її чутливішою, сприйнятливою до слів, навчань, ідей, настанов» [10, с. 451].

Ми також підтримуємо думку В. Сухомлинського про те, що дитинство є найважливішим періодом у житті людини. Те, як проходить цей час, хто супроводжує дитину в її перші роки, і які знання та враження вона отримує від навколишнього світу, безпосередньо впливає на те, якою людиною вона стане.

В. Сухомлинський наголошував на важливості різновікового спілкування у процесі соціалізації дітей і підкреслював, що педагог повинен прагнути до того, щоб його учні також ставали вихователями. Він зазначав: «Третина століття роботи у школі переконала мене в тому, що людина найкраще виховується тоді, коли вона виховує інших, турбується про інших людей» [10, с. 87].

Підсумовуючи теорію Сухомлинського можна зазначити, що важливий аспект виховання полягає в тому, щоб навчити кожну дитину передавати свої знання молодшим, що сприяє її власному інтелектуальному розвитку. Лише таким чином формується справжнє прагнення до знань. Старші діти допомагають педагогам, організовують ігри для молодших, беруть участь у їхніх розвагах та залучають їх до спільної діяльності. На думку Сухомлинського, різновікове об'єднання є найбільш сприятливим середовищем і важливим чинником соціального та психологічного розвитку дитини.

У педагогічній теорії та практиці значну увагу різновіковим групам приділяв А. Макаренко. Він підкреслював, що якщо молодші діти ізольовані від старших, вони опиняються в умовах штучної педагогічної ізоляції. Водночас старші учні, не маючи контакту з молодшими, можуть втрачати важливі соціальні навички, залишаючись на рівні дитячої поведінки. За його підходом, колективи формувалися на основі об'єднання дітей різного віку. На думку педагога, це сприяє кращому виховному ефекту, оскільки забезпечує тіснішу взаємодію між різними віковими групами та створює природні умови для передачі досвіду старшими поколіннями. Молодші діти отримують важливі знання, вчаться поведінковим навичкам, працьовитості та повазі до старших. У старших через турботу про молодших формується відповідальність, увага до оточуючих, щедрість і вимогливість, що також сприяє розвитку якостей, важливих для майбутнього життя. Макаренко зазначав, що виховний ефект різновікових колективів є значно вищим, оскільки вони більш гнучкі та легше керовані [4, с. 52].

Ступінь соціального розвитку дитини, рівень її соціальної зрілості та компетентності визначають успішність процесу соціалізації дошкільника, що допомагає їй знайти своє місце у системі взаємовідносин з дорослими та однолітками, як у дитячому навчальному закладі, так і в родині.

Нами розглянуто зміст соціального розвитку особистості який зумовлюється, з одного боку, сукупністю впливів глобальної культури та загальнолюдських цінностей, а з іншого — індивідуальним ставленням до цього, самовираженням і розкриттям власного творчого потенціалу особистості [3, с. 11]. Основним критерієм соціального розвитку стає не лише засвоєння соціальних норм та правил поведінки чи адаптація до навколишнього середовища, а також рівень самостійності, ініціативності та творчої активності особистості. Соціальний розвиток дитини проходить двома взаємопов'язаними шляхами: соціалізація, що полягає у засвоєнні суспільного досвіду, і індивідуалізація — розвиток самостійності та автономності.

Дослідження соціального розвитку дитини з точки зору його змісту, який поєднує соціалізацію та індивідуалізацію, дає змогу зрозуміти психологічні механізми цього процесу в онтогенезі. Соціальний досвід, до якого дитина долучається з раннього дитинства, накопичується та відображається у соціальній культурі. Одним з ключових завдань соціалізації є засвоєння культурних цінностей та їх трансформація на благо суспільства.

Водночас дитина стає особистістю через процес самоуправління, коли починає вносити певний вплив на своє життя. У дошкільному віці цей процес відбувається за активної допомоги дорослих, але з віком дитина стає дедалі більш самостійною.

Соціальний розвиток дитини можливий лише за умови, що вона не лише засвоює досвід попередніх поколінь, але й доповнює його, розвиваючи нові знання та навички відповідно до сучасних викликів.

О. Вакуленко пропонує для роботи з дошкільнятами метод тренінгів на основі «ситуаційно-рольової гри». Такий підхід дозволяє в процесі гри виділити окремі соціальні ролі, необхідні для досягнення мети тренінгу, і привернути до них увагу учасників. Гра також сприяє емоційному залученню дітей, активізує їхні творчі здібності, що стає мотивацією для більшої участі у тренінгу. Учасники тренінгу, виконуючи різні соціальні й міжособистісні ролі, краще розуміють і засвоюють моделі поведінки, а також вчаться адекватно оцінювати власні та чужі вчинки [5, с. 8].

Дослідження підтверджують, що ігрова діяльність, яка забезпечує активну взаємодію дітей у групі, сприяє їхній соціалізації та має такі особливості:

- різноманітність тем ігор, які відкривають можливості для вивчення світу;
- емоційна привабливість, яка стимулює дітей до позитивної взаємодії в соціумі;
- прикладна орієнтованість на творчість, яка відкриває можливості для самореалізації;

- розвиток досвіду виконання унікальних соціальних ролей;
- формування навичок соціально прийнятної поведінки.

Отже, ігри сприяють зближенню дітей, об'єднуючи їх у спільній, захопливій діяльності. Регулярні колективні ігри збагачують дітей новими враженнями, формують соціальні навички, надають новий соціальний досвід, що є важливим для розвитку особистості.

Гра є одним із видів діяльності, який спрямований на засвоєння і відтворення соціальних відносин, що сприяє формуванню і розвитку соціально активної індивідуальності дитини [1]. Аналіз процесу соціалізації через групову взаємодію дозволяє запропонувати наступні рекомендації, для роботи з різновіковими групами:

1) Варто враховувати, що способи та механізми соціалізації дітей залежать від етапу їхнього вікового розвитку та оботипом провідної діяльності. У закладі дошкільної освіти (ЗДО) такою діяльністю є гра.

2) Слід пам'ятати, що на кожному віковому етапі розвитку дитини є певні ключові чинники, які впливають на її особистісне становлення:

3) Для дітей *до одного року* основним джерелом соціалізації є спілкування в сім'ї. Через сімейні стосунки та цінності дитина сприймає базову інформацію про навколишній світ та формує моделі поведінки.

4) У період *від одного до трьох років* ключовим є спілкування з іншими дітьми. На цьому етапі важливо забезпечити можливість для повноцінної міжособистісної комунікації, наприклад, через відвідування груп раннього розвитку, дитячих майданчиків або садочка. Діти вчаться взаємодіяти з однолітками, починають розуміти такі поняття, як «дружба», «рівність» та «співчуття».

5) У *віці від трьох до шести років* мова стає основним засобом соціалізації. Діти вчаться ставити питання, будувати діалог і аналізувати інформацію, отриману через спілкування.

Отже, можна зробити висновок, що особливості соціалізації дошкільнят пов'язані з психологічними змінами, які виникають у результаті вікових криз і впливу соціального середовища.

Узагальнюючи вище викладене можна сказати, що соціалізація дітей у різновікових групах може відбуватися якісно та результативно за умови належної організації групової взаємодії дошкільнят, а також через використання ігрової діяльності, тренінгів та інших методів. Основними методичними рекомендаціями для вихователів, які працюють з різновіковими групами, є врахування психофізіологічних та інтелектуальних особливостей розвитку дітей, а також ключових факторів соціалізації на кожному етапі їх вікового розвитку.

На нашу думку, різновікові групи є одним із найбільш дієвих чинників, що сприяють соціальному та психологічному розвитку дітей, за умови їх належного і цілеспрямованого включення в педагогічний процес. Взаємодія в таких групах виконує роль соціального захисту: старші діти допомагають молодшим в організації їхньої діяльності, підтримують і захищають тих, хто з

певних причин не може повноцінно реалізувати себе в колективі однолітків; забезпечують емоційний комфорт кожної дитини, оскільки кожен вихованець отримує можливість спілкуватися з дітьми того віку, з яким він почувається найкомфортніше. Питання спеціально організованої різновікової взаємодії є актуальним, оскільки його правильне впровадження сприяє досягненню мети всебічного розвитку та соціалізації дітей різних вікових категорій. Таким чином, освітній процес у різновікових групах дошкільного закладу відрізняється наявністю системи міжвікової взаємодії, що здатна збагачувати та покращувати соціальний досвід дитини, створюючи позитивні зміни в її соціальному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гріднева О. М. Ігрові технології як засіб формування соціальної компетентності старших дошкільників URL: <http://refs.in.ua/igrovi-tehnologiyi-yak-zasib-formuvannya-socialenoyi-kompetent.html>. Назва з екрана.
2. Закон України «Про освіту». Київ : Генеза, 1996. 36 с.
3. Кононко О. Л. Стратегічна мета виховання - життєва компетентність дитини *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 3-5.
4. Макаренко А. С. Педагогічні твори: у 8 т. К.: Педагогіка, 1983-1985. 366с.
5. Мороз О. І. Формування міжособистісних взаємин дітей на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку (в умовах навчально-виховного комплексу «школа-дитячий садок») : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 20 с.
6. Муромець В. Г. Формування готовності майбутнього педагога до взаємодії з обдарованими дітьми засобами естетотерапії *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Чернігів, 2015. Вип. 125. С. 201-203.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті: проект. К. : Шкільний світ, 2001. 24 с.
8. Скрипник Н. І. Психолого-педагогічні засади виховання гуманних взаємостосунків у дітей старшого дошкільного віку : монографія. Умань : Візаві, 2012. - 153 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1976. 670 с.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. твори в 5-ти т. К., 1976. Т. 3. С. 7- 279.

Науковий керівник кандидатка психологічних наук, доцентка Казаннікова О.В.

УДК 378.046.4

Трибушна К.Ю.

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТЄ СЕРЕДОВИЩЕ В НУШ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Стаття присвячена актуальній проблемі створення безпечного освітнього середовища в Новій українській школі (НУШ) в умовах військового стану, акцентуючи увагу на фізичній та психологічній безпеці учнів. Проаналізовано концептуальні підходи до забезпечення психологічної, фізичної та емоційної безпеки учнів у сучасних школах. Розглядаються чинники, що

впливають на формування комфортного навчального простору, а також роль педагогічного колективу, адміністрації шкіл та учнів у підтримці здорового і сприятливого клімату в умовах військового стану.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, Нова українська школа, здоров'язберезувальні технології, військовий стан, психологічний комфорт.

The article is devoted to the actual problem of creating a safe educational environment in the New Ukrainian School (NUS) under martial law, focusing on the physical and psychological safety of students. Conceptual approaches to ensuring the psychological, physical and emotional safety of students in modern schools are analyzed. Factors affecting the formation of a comfortable learning space are considered, as well as the role of the teaching staff, school administration and students in maintaining a healthy and favorable climate in the conditions of martial law.

Key words: safe educational environment, New Ukrainian school, health-saving technologies, martial law, psychological comfort.

Створення безпечного освітнього середовища є ключовим завданням сучасної освіти, особливо в умовах реформування, яке впроваджує Нова українська школа (НУШ) в умовах військового стану. Безпека в освітньому процесі охоплює не лише фізичні аспекти, але й психологічний та емоційний комфорт учнів, що є критичним для їхнього розвитку і успішності. В умовах НУШ акцент робиться на створенні такого навчального простору, який забезпечує всебічний розвиток дитини і відповідає потребам сучасного суспільства.

В умовах військового стану особливо важливо забезпечити безпечне освітнє середовище в Новій українській школі (НУШ). Це включає як фізичну безпеку, так і психологічну підтримку учнів. Освітні заклади повинні бути оснащені укриттями та засобами першої допомоги для екстрених ситуацій. Вчителі мають проходити спеціальні тренінги щодо дій під час надзвичайних подій та надання психологічної допомоги дітям. Важливу роль відіграє також інформування учнів та батьків про безпечну поведінку у кризових ситуаціях. Психологічна підтримка учнів допомагає зменшити рівень тривожності та стресу, спричинених воєнними діями [4].

Освітня реформа в Україні спрямована на створення навчальних закладів, де кожен учень матиме можливість розвиватися у безпечному та комфортному середовищі. Як зазначає науковець Лук'янченко М.І.: **«Термін «безпечне освітнє середовище» в контексті Нової української школи (НУШ) означає комплекс умов, створених у навчальному закладі для забезпечення фізичного, психологічного та емоційного захисту дітей. Це середовище, в якому учні можуть вільно навчатися, розвиватися, почуватися захищеними, а також мати можливість самовираження та взаємодії без страху за своє фізичне чи емоційне здоров'я»** [3, с. 125].

Проблема безпеки в школі в умовах військового стану охоплює не лише забезпечення належної інфраструктури, але й формування психологічного клімату, який сприяє розвитку особистості та створенню гармонійних стосунків між учнями і вчителями. Забезпечення безпечного середовища стає ще актуальнішим в умовах сучасних викликів, пов'язаних із інклюзією, війною та психологічними проблемами, що виникають у дітей різного віку. НУШ прагне створити таке середовище, яке враховує індивідуальні потреби кожної дитини, сприяє її соціалізації та саморозвитку.

Науковці досліджували різні аспекти створення безпечного середовища. Гаркуша С.В. у своїй роботі акцентує увагу на впровадженні здоров'язбережувальних технологій, що є важливим для фізичного та психологічного розвитку учнів[1, с. 81]. Лук'янченко М.І. досліджує педагогічні аспекти формування здорового освітнього простору, а Сироватко О.С. звертає увагу на підходи до формування здоров'язберігаючого середовища в закладах освіти. Захаренко О.А. у своїх роботах звертає увагу на етичні та моральні аспекти виховання у школі, що є невід'ємною частиною безпечного середовища[2, с. 33].

Безпечне освітнє середовище є ключовою умовою для гармонійного розвитку особистості учнів у Новій українській школі. Воно включає фізичний, психологічний та соціальний аспекти, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні комфортних умов для навчання. Створення такого середовища вимагає інтегрованого підходу, що включає сучасну інфраструктуру, підтримку емоційного стану дітей та соціалізацію через інклюзію. Сосновенко Н.В. та Горленко В.М. у своїй статті виділяють три аспекти безпечного освітнього середовища:

1. Фізична безпека передбачає наявність належної інфраструктури, що відповідає сучасним стандартам: зручні класи, бомбосховища, доступ до медичної допомоги, ергономічне освітлення та меблі. Важливим аспектом є також забезпечення санітарно-гігієнічних норм, що є обов'язковими для всіх освітніх закладів. Здоров'язбережувальні технології сприяють зменшенню ризиків для здоров'я учнів, зокрема через впровадження спеціальних фізичних вправ, дотримання режиму дня та контроль за фізичною активністю.

2. Психологічний аспект безпеки включає психологічний комфорт учнів, що є критично важливим для успішного навчання та розвитку, особливо в умовах військового стану. Позитивний емоційний клімат у класі, підтримка вчителів, ефективна комунікація з учнями та батьками, попередження конфліктних ситуацій – усе це сприяє створенню середовища, де дитина може почуватися безпечно та комфортно. Психологічне здоров'я дітей також включає роботу з шкільними психологами та педагогами, які повинні своєчасно виявляти проблеми, пов'язані з емоційним станом дітей, і надавати необхідну допомогу. Це особливо важливо для дітей, що зазнають труднощів у навчанні, або дітей, що пережили стресові ситуації.

3. Соціальний аспект безпеки НУШ передбачає активне залучення учнів до процесу формування освітнього середовища. Інклюзія та підтримка

різноманітних соціальних ініціатив у школі сприяють створенню атмосфери взаємоповаги та взаємодопомоги. Діти вчаться працювати в команді, вирішувати конфлікти та поважати думки інших.

Виходячи з проаналізованого матеріалу ми зробили висновок, що згідно з вищезазначеними науковцями: «безпечне освітнє середовище є основою для всебічного розвитку учнів у Новій українській школі» [4, с. 334]. Забезпечення фізичної безпеки через інфраструктуру та здоров'язбережувальні технології сприяє зміцненню здоров'я школярів. Психологічний комфорт забезпечується через підтримку емоційного стану та створення позитивного клімату у класі. Соціальний аспект, зокрема інклюзія, дозволяє кожній дитині почуватися частиною спільноти та успішно інтегруватися в освітнє середовище [4].

Безпечне освітнє середовище в Новій українській школі є ключовим чинником успішного навчання та розвитку учнів в умовах війни. Формування такого середовища вимагає скоординованої взаємодії між учнями, вчителями та адміністрацією. Важливо забезпечити гармонійне поєднання фізичної, психологічної та соціальної безпеки, що дозволяє кожному учаснику навчального процесу реалізувати свій потенціал. Далі нами було висвітлено роль учасників освітнього процесу в створенні безпечного освітнього середовища:

1. Роль дитини: учні є центральною ланкою в процесі формування безпечного освітнього середовища. Вони мають бути активними учасниками цього процесу, залучаючись до соціальних ініціатив, навчальних проєктів та інклюзивних програм. Важливо, щоб діти відчували свою відповідальність за збереження безпечного простору в класі, поважали права інших і вміли співпрацювати. Навички роботи в команді, вміння вирішувати конфлікти та налагоджувати позитивну взаємодію з однокласниками допомагають формувати безпечне та комфортне середовище.

Роль вчителя: вчитель є ключовою фігурою в процесі створення психологічного комфорту та підтримки емоційного здоров'я дітей. Його роль полягає у тому, щоб підтримувати відкриту комунікацію, своєчасно виявляти можливі проблеми в емоційному стані учнів, допомагати їм долати труднощі та стресові ситуації. Вчитель також відповідає за формування позитивного клімату у класі, попередження конфліктів та створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Важливим завданням вчителя є забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, включаючи дітей з особливими освітніми потребами.

Роль адміністрації: адміністрація школи відіграє вирішальну роль у забезпеченні фізичної безпеки освітнього простору. Вони відповідають за організацію інфраструктури, що включає ергономічні меблі, належне освітлення та доступ до медичної допомоги. Окрім цього, адміністрація повинна забезпечувати дотримання санітарно-гігієнічних норм та впроваджувати здоров'язбережувальні технології в освітній процес. Крім фізичних аспектів, адміністрація також повинна підтримувати вчителів у

створенні психологічно безпечного середовища та впровадженні інклюзивних практик.

Роль кожного учасника освітнього процесу — учня, вчителя та адміністрації — є взаємозалежною у створенні безпечного освітнього середовища в Новій українській школі [4]. Учні, залучаючись до соціальної взаємодії, вчителі, підтримуючи емоційний стан дітей, та адміністрація, яка забезпечує фізичну безпеку і розвиток інфраструктури, спільно формують простір, де кожен відчуває себе комфортно та захищено.

Отже, реалізація безпечного освітнього середовища є провідним завданням -яке впроваджує Нова українська школа (НУШ) в умовах війни. Таке середовище охоплює не тільки фізичні аспекти, але й також психологічний та соціальний. Створення безпечного освітнього середовища в Новій українській школі вимагає тісної взаємодії між учнями, вчителями та адміністрацією. Кожен з них відіграє важливу роль у створенні умов, що сприяють фізичній, психологічній та соціальній безпеці, формуючи комфортний простір для всебічного розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаркуша С. В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій: теоретико-методичний аспект: монографія. Чернівці: Видавець Лозовий В. М., 2014. 392 с.
2. Захаренко О. А. Слово до нащадків. Київ: СПД Богданова А. М., 2006. 215 с.
3. Лук'янченко М. І. Педагогіка здоров'я: теорія і практика: монографія. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 348 с.
4. Сосновенко Н.В., Горленко В.М. Психологічно безпечне освітнє середовище ЗЗСО. Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення. Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 332-335.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Горлова А.В.

УДК 378.147

Храмова С.С.

МОТИВАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті аналізується, як дистанційна форма навчання впроваджена в освітній процес, зокрема на розвиток мотивації молодших школярів. Підкреслюється важливість створення психологічно комфортних умов та використання сучасних педагогічних інструментів для стимулювання інтересу до навчання. Окрему увагу приділено взаємодії вчителів, учнів і батьків у нових умовах та ролі вчителя у формуванні мотивації дітей. Результати досліджень свідчать про позитивне ставлення до дистанційного навчання серед батьків

та дітей, але акцентується на необхідності удосконалення методики для підвищення ефективності цієї форми навчання.

Ключові слова: мотивація, дистанційне навчання, здобувачі освіти.

The article analyzes how distance learning is implemented in the educational process, in particular for the development of motivation of younger schoolchildren. The importance of creating psychologically comfortable conditions and the use of modern pedagogical tools to stimulate interest in learning is emphasized. Particular attention is paid to the interaction of teachers, students and parents in new conditions and the role of the teacher in shaping children's motivation. Research results indicate a positive attitude towards distance education among parents and children, but the emphasis is on the need to improve the methodology to increase the effectiveness of this form of education.

Key words: motivation, distance learning, education seekers.

Закласти основи цілісної гармонійно розвиненої особистості – головне завдання будь-якого освітнього закладу. Але в силу нестабільності в сучасному середовищі, однією з головних проблем сьогодення виходить на перший план – здобуття освіти.

Починаючи з пандемії коронавірусу, коли весь світ вдався до карантинних заходів, українським освітянам прийшлося адаптувати свою роботу в дистанційному режимі. «Незвична форма навчання стала справжнім викликом для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, учнів та батьків» [3].

Для ефективності необхідно правильно організувати засоби організаційного, технічного, програмного та методичного навчання. «При удосконаленні змісту дистанційного навчання в сучасній школі зумовлено необхідністю адаптувати весь традиційний інструментарій. Потребою виступає організувати якісний освітній процес з віддаленим доступом навчання учнів та забезпечити реалізацію їхніх прав як громадян України на здобуття освіти» [4].

Молодший шкільний вік характеризується високою потребою в пізнання. На заняттях активізуються пізнавальні здібності здобувачів в основному за рахунок застосування педагогами інноваційних методів та прийомів навчання. Тому необхідність вивчення особливостей психологічного аспекту в системі дистанційного навчання дітей молодшого шкільного віку обумовлює актуальність обраної теми.

За мету дослідження ставимо підбір і доцільність методів щодо формування мотивації у молодших школярів в умовах дистанційного навчання, де будемо вирішувати такі завдання:

1. Розглянути сучасні уявлення про особливості психологічного аспекту в традиційній системі освіти та при використанні дистанційного навчання.

2. Проаналізувати особливості стану сформованості мотивації в системі дистанційного навчання дітей молодшого шкільного віку.

3. Розробити систему методів навчально-виховної роботи з мотивації в системі дистанційного навчання дітей молодшого шкільного віку та експериментально перевірити ефективність запропонованих підходів.

Робота в дистанційному режимі вимагає особливої підготовки та знання індивідуальних особливостей учнів. В той же час важливою умовою у навчанні є спеціально організована діяльність щодо підвищення рівня мотивації.

Мотивація навчальної діяльності — це не разова дія, а систематична і продумана робота, спрямована на підтримку інтересів учнів до пізнання всього освітнього процесу. Вона сприяє розвитку ініціативи учнів у навчанні, формує зацікавленість до предмета, а також мотивує їх активно й наполегливо діяти в різних навчальних ситуаціях.

Дитяча допитливість є найкращою нагородою й підкріпленням для залучення до нової діяльності. Це внутрішнє прагнення, яке також є внутрішньою мотивацією, яка є важливим чинником успішного навчання. Молодші школярі беруться за будь-яку справу не тому, що їх викликають або мотивують зовнішніми факторами, а тому, що сам процес приносить їм задоволення.

Учні початкових класів особливо потребують уваги для якісного засвоєння знань у процесі навчання. Тут дистанційне навчання має свою перевагу, де вчителі не обмежені в часі, а важлива роль відводиться діалогу — як усному, так і письмовому. Це створює додатковий стимул для школярів. Таким чином, викликаючи позитивні емоції, ми спонукаємо дитину до дії, слухати та говорити, прагнучи знову відчувати задоволення і нічого не пропустити.

Розвиток мотивації у молодших школярів є ключовою основою для їхнього подальшого навчання, крім того, він покращує формування стійкого інтересу до пізнавальної та навчальної діяльності. Важливо використовувати різноманітні педагогічні інструменти для створення і підтримки цього інтересу, які допомагають дітям підтримувати захоплення навчанням і стимулювати їх до постійного розвитку. Тому вчителю необхідно завжди повідомляти актуальність тем, пояснювати для чого потрібно це знати, порівнюючи з використанням в житті, в досягненні поставлених цілей. Вдало підбирати рівень складності матеріалу, використовувати різні форми роботи на уроках. Позитивно оцінювати навіть незначні успіхи. Позитивний зворотний зв'язок має вирішальне значення для розвитку впевненості та бажання вчитися.

Створюйте комфортні психологічні умови атмосфери на уроках, що є чинником для успішного навчання. Діти почуваються більш впевнено і мотивовано в умовах, де відсутній страх помилок, а їхня думка цінується. Підтримка відкритого діалогу, доброзичливості допоможе учням відчувати себе комфортно, що сприятиме їхньому активному залученню в освітньому процесі.

Мотивація дітей у дистанційному навчанні учнів відбувається точно так як і за очного навчання, тому для зацікавленості у навчанні необхідно забезпечити позитив, підтримуючу атмосферу, яка сприяє розвитку їхньої внутрішньої мотивації. Важливо використовувати різноманітні методи заохочення, інтерактивні завдання та регулярний зворотний зв'язок. Залучення

учнів через цікаві форми подання матеріалу та індивідуальний підхід повністю підтримує їх увагу та інтерес до навчання в умовах онлайн-формату.

Проведення дослідження допомогло зрозуміти побажання батьків, врахувати особливості дітей та розробити програму методів щодо розвитку мотивації дітей в системі дистанційного навчання.

Нище представлена діаграма, яка дає зрозуміти позитивне ставлення та зацікавленість батьків у дистанційному форматі. Більшість опитаних батьків, що складає 50% є задоволеними формою проведення, 30% батьків є частково задоволеними, 20% з них важко сказати. Позитивним в опитуванні є те, що не має сім'ї, яка була б не задоволена навчанням в умовах сьогодення (рис.1).

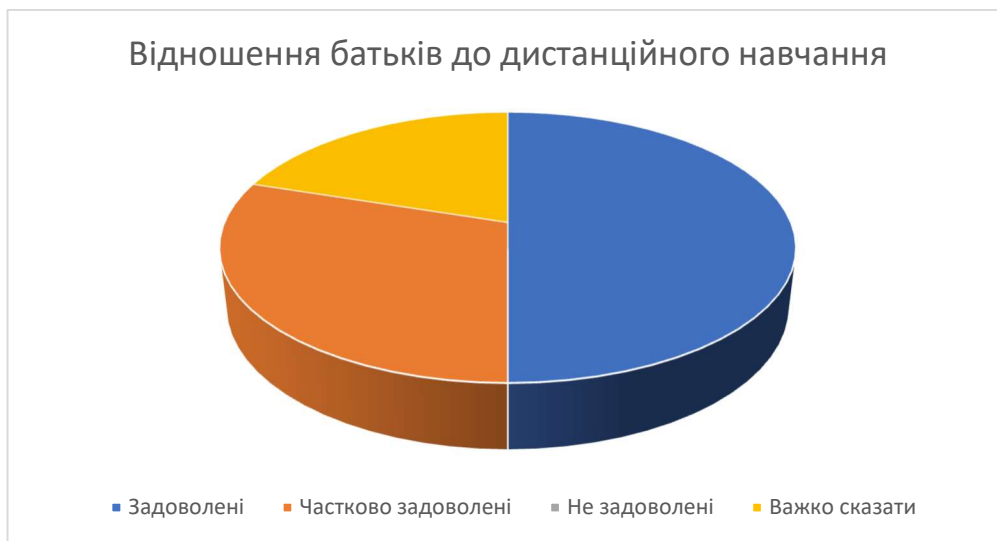

Рис.1. Відношення батьків до дистанційного навчання

Коли опитування проводили безпосередньо з самими дітьми, то ми отримали такі результати: 53% дітей є задоволені процесом дистанційного навчання, частково задоволені – 17 %, 10% дітей важко визначитися, але також присутній показник не задоволеності в 20% (рис.2).

Рис.2. Відношення учнів до дистанційного навчання

Психологічна комфортність під час дистанційного навчання мотивує учнів до навчальної діяльності, а також сприяє сприйняттю, розумінню і засвоєнню нових знань та вмінь.

Висновки. Вчитель завжди повинен бути готовим до нових викликів. У його роботі не менш важливим є робота з батьками, підтримка їх, тому що вони в дистанційному навчанні взяли велику частину обов'язків і допомагають організувати навчальний процес.

Педагог повинен вправно мотивувати, зацікавлювати не тільки дітей, а і батьків. Тому слід пам'ятати, що комплексний підхід до своєї роботи обов'язково дасть хороші результати. Засоби дистанційного навчання сприяють організації комплексної роботи з реалізації потенційних можливостей здобувачів освіти. Як батьки, так і учні готові до активної участі в діяльності, яка надихає на активні дії, отримання нових знань, мотивації учбової роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воротникова І.П., Чайковська Н.В. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.
2. Дистанційне навчання: психологічні засади: монографія / М.Л. Смульсон та ін. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
3. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі. Методичні рекомендації. К.: 2020. 71 с.
4. Топузова О.М. Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи. Аналітико-методичні матеріали. К. : Педагогічна думка. 2021. 192 с.
5. Юдіна Н.О. Розвиток мотивації навчання молодших школярів у процесі вивчення інтегрованих курсів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: «Педагогічна та вікова психологія». К., 2003. 16 с.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Андрієвський Б.М.

ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ГУМОР У СВІТІ МЕМІВ: ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ЖАРТІВ НА СУЧАСНУ КУЛЬТУРУ

У статті проаналізовано вплив мемів на комунікацію та самовираження особистості. З'ясовано функції мемів у сучасному світі, зокрема, їхню роль у гуморі цифрової епохи, яка характеризується швидкістю та миттєвістю. Окремо висвітлено потенціал мемів як інструменту сатири та соціальної легітимації. Виявлено розвиток мемів як культурного явища, що формує світогляд сучасної людини. Також розглянуто меми як важливий елемент цифрової культури, що впливає на формування ідентичності, соціальні зв'язки та світосприйняття у сучасному суспільстві.

Ключові слова: меми, гумор, культура, інтернет.

The article analyzes the impact of memes on communication and personal expression. The functions of memes in the modern world are clarified, in particular, their role in the humor of the digital age, which is characterized by speed and instantaneousness. The potential of memes as a tool of satire and social legitimization is highlighted. The author reveals the development of memes as a cultural phenomenon that shapes the worldview of a modern person. The author also considers memes as an important element of digital culture that influences the formation of identity, social relations and worldview in modern society.

Keywords: memes, humor, culture, Internet.

У сучасному світі цифрові технології не лише змінюють спосіб спілкування, але й при цьому, вони створюють нові форми самовираження. Доречно нагадати, що вперше цей термін було введено відомим британським вченим, оксфордським професором Річардом Докінзом у 1976 році. Тож, лише після визначення Річарда Докінза, мем почали розглядати як конкретне явище та інформаційну одиницю.

Меми – це короткі, іноді саркастичні або ж з іронічним підтекстом зображення та відео, які поширюють у мережі Інтернет. Певний час вони були як розвага для вузького кола інтернет-користувачів, але на даний момент, меми стали справжнім культурним феноменом.

Нині, сучасні меми не лише веселять людей, вони є головним засобом соціалізації особистості, потужним цифровим інструментом критики та відображення суспільних настроїв.

На нашу думку, меми є унікальним інформаційним феноменом культури, який можна розглядати і як вербальне, невербальне та гібридне утворення, що різниться дуже високою швидкістю циркуляції в Інтернеті, а його призначення – комплексний та успішний вплив на адресатів.

Щодо такого складного явища як гумор у світі мемів, то це звичайно набагато більше, ніж просто розвага. Гумор, завдяки своїй специфіці, особливостям комічних текстів, розвиває молодіжні субкультури, впливає на зміну сприйняття людиною реальності.

У науковому середовищі різноманітні аспекти гумору у світі мемів досліджують відомі вчені, такі як Л. Шифман, Р. Докінс, Дж. Літл, П. Локвуд, Дж. Грей та інші.

Інтернет –меми зазвичай виступають візуальними імітаціями культурних елементів і поведінкових моделей, які в гумористичній формі передають значення, що надто важливе для певної демографічної групи.

Стосовно поняття «мем», то воно базується на ідеї, що люди використовують свою творчість для маніпулювання концепціями, які потім еволюціонують і поширюються в зміненій формі. У зв'язку з цим, інтернет – меми стали ключовою частиною цифрової культури, часто проявляючись у медіа і підтримуючи актуальні культурні та політичні референції [5].

Меми поширюються у всіх сферах нашої культури, з'являючись у мейнстрімних медіа, політиці та навіть у академічних середовищах. Вони стали універсальною мовою, формуючи тренди та впливаючи на те, як ми комунікуємо і самовиражаємося. Меми мають вражаючу здатність перетворювати складні ідеї в зрозумілі та гумористичні форми, що робить їх доступними для різної аудиторії. Від онлайн –субкультур до глобальних рухів, меми відіграють важливу роль у формуванні нашої спільної свідомості [6].

Як зауважує Т. Пода, що інтернет–меми «...діють як метамова, рідко передаючи інформацію напряду, часто відсилають до вже забутого, стимулюючи до пошуків віднайти нові змісти. Вони створюють умови для самостійного формування змісту, для його переосмислення, що є характерним для культури постмодерну» [2, с. 118].

З появою соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter та Instagram, кожен може стати гумористом і ділитися своїми веселими ідеями зі світом. Гумор у цифрову епоху відрізняється своєю швидкістю та миттєвістю. Наприклад, меми перетворилися на культурний феномен, поширюючись в інтернеті блискавично і захоплюючи увагу мільйонів людей. Ці жартівливі зображення та відео, зазвичай із дотепними підписами, стають вірусними за лічені хвилини та досягають глобальної аудиторії у надзвичайно короткий час.

Крім того, розвиток платформ для відеоконтенту, таких як YouTube і TikTok, надав нові можливості гумористам для демонстрації своїх талантів. Від стендап–коміків до авторів скетчів, ці платформи стали сценою для початківців, які можуть виявити свою креативність і здобути популярність. Цифрова демократизація комедії відкрила шлях новим голосам і точкам зору, дозволяючи різноманітному комедійному контенту процвітати [3].

Меми виконують важливу функцію, задовольняючи потреби людей у спілкуванні та вираженні своїх думок і почуттів. Вони часто поширюються, щоб розрядити психологічний стрес через жартівливий контент. Обмін гумористичними матеріалами, що торкаються емоційного дистресу, допомагає

людям з більшим співчуттям ставитися до проблем і підтримувати інших, які стикаються з подібними ситуаціями. Жарти і сатиричні зображення на політичні теми стимулюють обговорення актуальних питань і пошук рішень для існуючих проблем [7].

Дослідниця О. Дзюбіна наголошує на тому, що «...будь –який мем має свою історію, яка є не тільки історичною довідкою, а ще й мотивацією для збагачення. Не кожен мем із використанням сленгового лексикону із соціальних мереж, може стати поширеним мемом» [1, с. 377-378].

Майбутнє мемів, швидше за все, залежатиме від технологічного прогресу, зокрема штучного інтелекту (ШІ) та технологій дипфейків. Контент, створений за допомогою ШІ може розмити межу між реальністю та вигадкою, створюючи переконливі, правдоподібні меми. Це відкриває нові творчі горизонти, але також викликає етичні питання стосовно можливих маніпуляцій і введення в оману аудиторії.

Доцільно зазначити, що з розвитком цифрових платформ змінюватимуться й способи створення та поширення мемів. Новітні технології та платформи відкриватимуть додаткові можливості для мемотворчості, сприяючи більшій інтерактивності та залученості.

Такі технології, як доповнена реальність (AR) і віртуальна реальність (VR), ймовірно, стануть найважливішими елементами в майбутній мем–культурі, забезпечуючи захоплюючий досвід, що поєднає цифровий і реальний світи [4].

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що інтернет –меми виступають не лише засобом для розваг, а й ключовим компонентом онлайн – спільнот, що впливає на культурне, політичне життя суспільства та самовираження особистості в ньому. Меми яскраво ілюструють, як поширювати ідеї, роблячи гумор і критику загальнодоступними для великої кількості населення. Цей феномен культури продовжує свій розвиток і пристосовується до стрімких змін технологій і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дзюбіна О. Класифікація, структура та функціонування інтернет –мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/90.pdf> (дата звернення: 27.09.2024).
2. Пода Т.А. Інтернет-меми як феномен інформаційного суспільства. URL: <https://core.ac.uk/reader/323013520> (дата звернення: 27.09.2024).
3. Garvit. Humor in the Digital Era: How Comedy Shapes Online Culture. *Medium*. URL: <https://medium.com/@garvitj1205/humor-in-the-digital-era-how-comedy-shapes-online-culture-a54e85aa69e4>.
4. Holzmann S. The Evolution and Impact of Memes in Digital Culture: A Comprehensive Analysis. *Medium*. URL: <https://medium.com/@steffen.holzmann90/the-evolution-and-impact-of-memes-in-digital-culture-a-comprehensive-analysis-0617b5b9b677>.
5. Humor styles influence the perception of depression-related internet memes in depression / K. J. Gardner et al. HUMOR. 2021. URL: <https://doi.org/10.1515/humor-2021-0045> (date of access: 27.09.2024).

6. Plescauaurelian. The Rise of Memes: How Internet Culture is Shaping the World. *Medium*. URL: <https://medium.com/@plescauaurelian/the-rise-of-memes-how-internet-culture-is-shaping-the-world-e9a75fc1e1cb>(dateofaccess: 27.09.2024).
7. Taecharungroj V., Nueangjamnong P. Humour 2.0: Styles and Types of Humour and Virality of Memes on Facebook. *Journal of Creative Communications*. 2015. Vol. 10.no. 3. P. 288–302. URL: <https://doi.org/10.1177/0973258615614420>(dateofaccess: 27.09.2024).

Науковий керівник докторка педагогічних наук, професорка Лимаренко Л.І.

УДК: 791.43(477):355

Бокій К.О.

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО ТЕАТРУ ТА КІНО У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ

Стаття висвітлює виклики, з якими стикається українське мистецтво театру та кіно під час війни, до яких входить, зокрема, недостатнє фінансування, розпорошеність культурної спільноти та слабка міжнародна комунікація.

Ключові слова: українське мистецтво, театр, кіно, виклики війни, фінансування, культурна спільнота, міжнародна співпраця.

The article highlights the challenges faced by Ukrainian theater and film during the war, which include, among other things, insufficient funding, a dispersed cultural community, and weak international communication.

Key words: art, theater, cinema, challenges of war, funding, cultural community, international cooperation.

Сучасне українське мистецтво театру та кіно опинилося перед серйозними викликами в умовах війни. Економічна нестабільність значно ускладнює розвиток цієї галузі, адже фінансування культури часто здійснюється за залишковим принципом. У воєнний час кошти, які могли б спрямовуватися на підтримку театру та кіно, перерозподіляються на інші стратегічно важливі напрями. Це призводить до відтоку талановитих митців, які змушені шукати кращі умови для творчості за кордоном. Бракує також ефективних механізмів заохочення та підтримки творчої праці, що негативно впливає на мотивацію культурних діячів.

Окрім цього, війна суттєво змінює саме сприйняття мистецтва, актуалізуючи потребу в нових формах вираження, що відображають реалії воєнного часу. Театр та кіно стають важливими інструментами для підтримки патріотизму, осмислення національної ідентичності та відображення болючих переживань суспільства. Ці види мистецтва виконують не лише культурну, але

й соціальну функцію, допомагаючи суспільству пережити важкі часи, зберегти цілісність і спільність.

За даними аналітичного звіту про стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів у 2022 та 2023 роках фінансування культури від центрального уряду зменшилося наполовину, складаючи 133 млн. дол. у 2022 році, порівняно з 261 млн. дол. у 2021 році та 169 млн. дол. у 2020 році. Доля державних витрат на культуру у загальній структурі зменшилася до 0,16% у минулому році, що є найнижчим показником за останні десять років.

Місцеве фінансування культурної сфери також зменшилося на чверть: з 610 млн. дол. у 2021 році до 453 млн. дол. у 2022 році. Зниження видатків на культуру спостерігається у всіх областях, особливо на територіях, що зазнали окупації, а також на тих територіях, де велися та й досі ведуться активні бойові дії: Луганська, Донецька, Херсонська, Харківська, Миколаївська, Запорізька, Закарпатська та Київська області. Навіть ті області, де видатки на культуру номінально зросли на 1-5% у гривневому еквіваленті, зменшилися у доларовому еквіваленті через інфляцію [1].

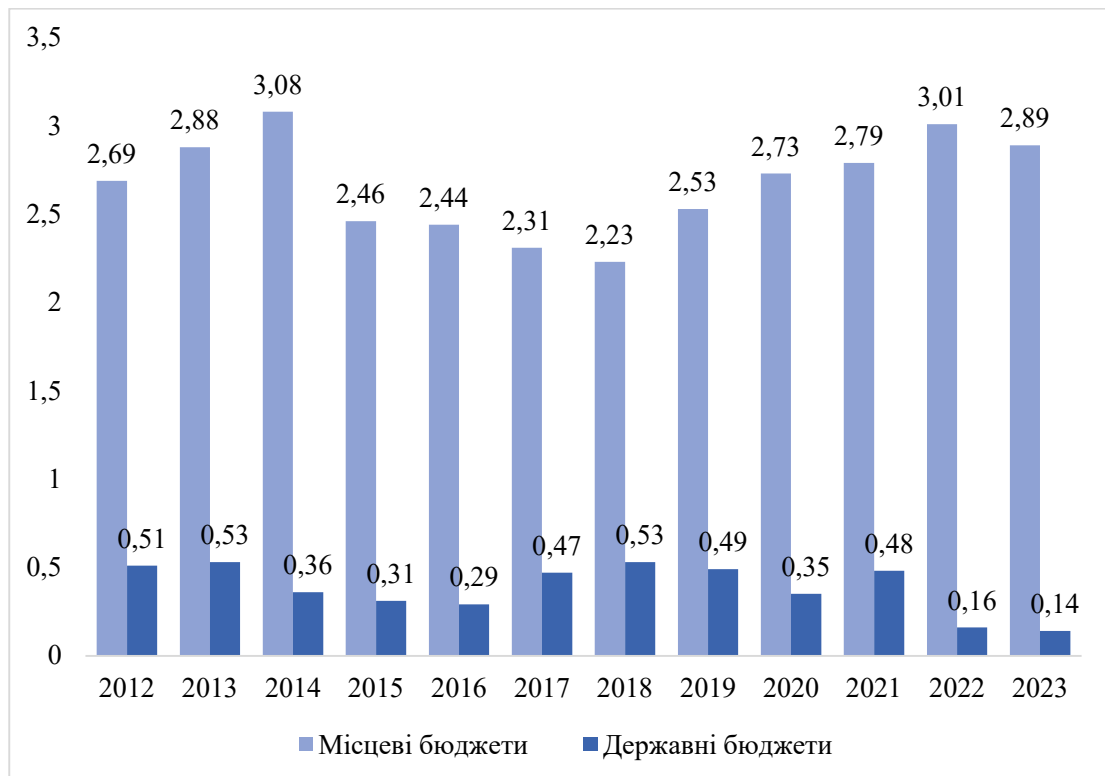

Рис. 1. Частка фактичних видатків у структурі державного та місцевих бюджетів у 2012-2023 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [1].

Місцеве фінансування культури зазнало скорочень, але відносно регіони спрямували 3,01% своїх видатків на цю сферу. Це може свідчити про відзнаку ефекту децентралізації, коли органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень і бюджетних ресурсів, що дозволяє їм направляти більше коштів на потреби громадян [3].

Таким чином, сучасне українське мистецтво театру та кіно стикається з серйозними викликами в умовах війни та економічної нестабільності. Управління культурними проектами в цих галузях стало особливо складним через значне скорочення фінансування. Основна частина витрат у культурній сфері йде на оплату праці, яка значно нижча за середню по країні, а війна лише посилює цей дисбаланс. Так, зокрема, зарплати в театрі є на 26-30% нижчими, ніж в інших сферах, що демотивує багатьох творчих працівників продовжувати свою діяльність у цих складних умовах [2].

Ще одним важливим викликом є нерівномірне розподілення бюджетних коштів у культурній сфері. У 2022 році найбільша увага приділялася підтримці таких об'єктів як клуби, бібліотеки та музеї, в той час, як театри та кінематограф отримували значно менше фінансування [1]. Через це якість культурної інфраструктури залишається низькою, а відновлення зруйнованих під час війни об'єктів хоч і триває, але вимагає додаткових капітальних вкладень, яких часто бракує.

Економічні труднощі також загострюють регіональні диспропорції у фінансуванні культури. Регіони, близькі до зони бойових дій, надають перевагу фінансуванню оборонних потреб, що робить інвестиції в мистецтво менш привабливими. Відтік, населення зі сходу та півдня країни ще більше ускладнює розвиток театру та кіно в цих регіонах, поглиблюючи нерівномірність культурного розвитку на національному рівні.

Попри міжнародну допомогу, більшість культурних проєктів, пов'язаних з театром та кіно, працюють в умовах обмеженого фінансування. Гранти, що надаються на розвиток української культури, мають епізодичний характер і не можуть повністю компенсувати бюджетний дефіцит. У результаті, мистецька сфера стикається з проблемою зниження попиту, адже під час війни, люди більше зосереджені на базових потребах, таких як безпека, житло та харчування, що значно ускладнює підтримку й розвиток українського театру та кіно.

Можна констатувати, що сучасне вітчизняне мистецтво театру та кіно постає перед значними викликами через війну та економічну нестабільність, спричинену нею. Основні труднощі пов'язані з фінансуванням, яке суттєво скоротилося. Хоча міжнародна допомога частково покриває бюджетні витрати, грантова підтримка культури носить фрагментарний характер, що не забезпечує сталого розвитку. Це змушує багатьох митців працювати в умовах обмежених ресурсів і зниження попиту, адже культура вважається менш важливою у порівнянні з базовими потребами, такими як безпека чи житло. Крім того, розосередженість культурної спільноти через воєнні події та економічні труднощі ускладнює координацію і управління культурними проєктами [4]. Відсутність єдиної стратегії та конфлікти інтересів між різними учасниками культурного середовища гальмують прийняття важливих рішень, що, у свою чергу, негативно впливає на здатність українського театру і кіно розвиватися в умовах кризи.

Ще однією проблемою є недостатня комунікація про сучасне українське мистецтво на міжнародній арені[5]. Відсутність активної промоції за кордоном обмежує можливості для співпраці та обміну культурними цінностями, що позбавляє Україну доступу до важливих ресурсів та партнерств, які могли б сприяти просуванню її культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітичний звіт. Стан фінансування культури та мистецтва з місцевих бюджетів: основні тенденції. URL: <https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1297/%D0%90%D0%> (дата звернення: 11.09.2024).
2. Держстат. Оплата праці та соціально-трудова відносина. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zp.htm (дата звернення: 11.09.2024).
3. Дорогою ціною: як держава фінансує культуру під час війни. URL: <https://rubryka.com/blog/financing-culture-during-war/> (дата звернення: 11.09.2024).
4. Культурна та мистецька діяльність під час війни. URL: <https://biggggidea.com/practices/kulturna-ta-mistetska-diyalnist-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 11.09.2024).
5. Театр, лекції та книжки: як українки за кордоном просувають рідну культуру. URL: <https://rubryka.com/article/ukrainian-culture-abroad/> (дата звернення: 11.09.2024).

Науковий керівник: докторка педагогічних наук, професорка Лимаренко Л.І.

УДК 086:32.019.51:654.19:94(430)

Вдовиченко В.В.

СУЧАСНЕ КІНОМИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ПРОПАГАНДИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті аналізуються особливості використання кінофільмів у якості інструмента пропаганди. Деталізуються особливості використання мистецьких засобів, які стають механізмом формування нетерпимості до інших народів, а у подальшому – і виникненню міжнародного конфлікту.

Ключові слова: кіно, кіномистецтво, пропаганда, нетерпимість, міжнародний конфлікт.

The article analyzes the peculiarities of using movies as a propaganda tool. The peculiarities of the use of artistic means are detailed, which become a mechanism for the formation of intolerance towards other peoples, and in the future, the emergence of an international conflict.

Key words: cinema, film art, propaganda, intolerance, international conflict.

Сучасне українське суспільство перебуває у стані жорстокої війни, яка винищує населення, культуру, національну ідентичність тощо. Ця війна,

розпочалась не у 2022 році, а значно раніше, коли Україна вибрала свій шлях незалежної, конституційної держави.

Сьогодні відбувається повномасштабне вторгнення та захоплення території України сусідньою державою – Російською Федерацією, що в свою чергу, визначається як «міжнародний конфлікт» з усіма його наслідками. В основі цього конфлікту, на думку М. Гетьманчука, В. Грищуката Я. Турчина лежить одна з виділених причин, а саме: «...недосконалість людської природи; бідність та нерівність у добробуті народів різних країн; соціально-економічний та політичний лад держави, рівень її культури і цивілізованості; невпорядкованість міжнародних стосунків» [3]. Водночас, на їх думку, «...предметом суперечностей часто є території та кордони, прагнення посісти домінуюче становище в регіоні, протистояння економічних, політичних інтересів країн, що розвиваються, негативні етнічні стереотипи, релігійні протиріччя» [3]. Все це підігрівається певними пропагандистськими наративами, адже пропаганда є важливим елементом війни. І саме, кіномистецтво стало вмілим інструментом у руках пропагандистів, які намагаються протиставити українців росіянам, показавши їх перевагу. До речі, такий підхід використовувався, починаючи з 30-х років ХХ століття як в СРСР, так і нацистській Німеччині.

Для висвітлення зазначеної проблеми потрібно звернути увагу на публікації науковців. Так, в працях Л. Козера, Й. Гальтунга, Дж. Догерті, А. Рапопорта, К. Райта, Р. Лебова, М. Калдор, Н. Дороніної, М. Капітоненка, Г. Перепелиці, дослідники звертали свою увагу на соціально-політичні, культурно-ідентичні, психологічні та інші причини міжнародних конфліктів. Поряд з цим, роль пропаганди як виду комунікації відображено у працях Ж. Бодріяра, Л. Войтасика, В. Горбуліна, Г. Почепцова, Л. Смоли, М. Кисельова, Ж. Еллюля, Д. Павлова, С. Ховленда, Р. Крачфілда. А саме, роль кінематографу у розвитку суспільства та його значення розглянуто у доробках істориків і теоретиків кінематографу Б. Вілінськи, М. Бетца, А. Ковача, А. Базена, Ю. Фохт-Бабушкіна, Д. Бордвелла та інших.

У нашій статті, на основі детального аналізу періодичних видань та наукових публікацій, деталізуються особливості виникнення конфліктів у сучасному міжнародному просторі та виокремлюється роль кінематографу як засобу пропаганди при розгортанні міжнародного конфлікту.

Беззаперечним є факт того, що кінематограф як вид мистецтва доволі молоде, проте дуже перспективне. Враховуючи технічні нововведення та засоби передачі, воно займає одне з перших місць за популярністю серед населення. Недаремно, що з його появою, кінематограф почали використовувати як засіб впливу на соціум певних держав, а враховуючи сьогоdnішній вплив масової культури, на це ж населення, його використовують як інструмент пропаганди у міжнародному конфлікті.

Так, на думку Ірини Гавран та Яни Попової, «...між глядачем та кінематографом існує нерозривний зв'язок, який може передавати наші почуття, звички, традиції. Кінематограф ледь не єдине мистецтво, яке може

занурити глядача усвіт його ілюзій та мрій»[4]. Авторки у своїй роботі, зауважують, що «...зараз кіноіндустрія здатна охопити майже всі сфери суспільної свідомості. Кіно допомагає глядачу подивитися на своє життя зіншої сторони, але не може замінити собою реальне життя, це лише ілюзія, яка занурює людину увигаданий світ своїх мрій. Тому, кіноіндустрія звільняє глядача від переживань реального життя, побуту та проблем» [4].

В той же час, кіно та кіноіндустрія, як ціла галузь стають певними інструментами впливу на людську свідомість. За допомогою кінематографу у населення можна сформувати образ ворога або друга, а потім проєктувати цей образ не лише на населення власної країни, а й на сусідні країни також. Яскравим прикладом може слугувати діяльність кіностудій радянського союзу. В 30-х роках ХХ століття яскравими образами кінематографу стали В. Чапаєв, П. Карчагін або такі історичні персоналії як Олександр Невський та інші, які повинні були вплинути на розуміння необхідності революції та громадянської війни для подальшого формування радянської держави. А після Другої Світової війни, кінематограф під впливом централізованої влади, став дієвим інструментом пропаганди. Тож, під впливом кіно стрічок формувався образ непереможної червоної армії, але при цьому, замовчувалась кількість загиблих воїнів у війні. З іншого боку, зменшувалась роль народів, які допомагали СРСР у цій війні (США) або паралельно воювали за власну свободу (Англія) [2].

Хоча, подібне спостерігається не лише у радянському, а й світовому кінематографі і це дає можливість говорити про пропагандистський потенціал кіно. Наприклад, кінофільм «Рембо – 2,3»(1985 та 1988), або «Вторгнення до США»(1985) та інші.

Отже, викладене вище, підтверджує позицію формування певних стереотипів під впливом кіномистецтва. А саме, радянська армія непереможна, радянський солдат може все, нацистські війська були розбиті, Німеччина програла Другу Світову війну та інше. Тобто, ці створені образи тривалий час були взірцем для народів СРСР. Однак, після його розпаду, всі напрацьовані кліше стали проєктуватись на населення Російської Федерації, а населення тих країн, які не ввійшли до цього союзу, поступово позбавлялося цієї спадщини.

Доречно підкреслити, що паралельно, відбувалося формування образу ворога, якщо народ сусідньої держави не готовий був до співпраці, то він обов'язково отримував кліше – ворога. Це спостерігалось і під час Чеченських війн (фільми «Чистилище» (1997), «Блокпост» (1998) та інші); під час Грузинського конфлікту (фільми «Олімпус Інферно» (2009), «Війна 08.08.08. Мистецтво зради» (2008) та інші); теж саме спостерігається під час війни в Україні. Відтак, порівняння нацистів та націоналістів ставлять в один ряд відсутність будь-якої державності українців на перше місце та намагання переконати, що без Російської Федерації немає України тощо. А події 2014 року, за допомогою кінофільмів, спотворюють та перекручують, намагаючись сформувати відповідне кліше як у власного соціуму, так і у представників інших держав. Наприклад, фільми «Військовий кореспондент» (2014), «Крим» (2017), «Солнцепек» (2021) та інші.

Водночас, створення негативного образу ворога та проєкція його не лише власному населенню, а й світовій спільноті, що призводить до змін у суспільстві і сприйманні навколишньої ситуації[7]. Враховуючи дану пропагандистську тактику, в українському суспільстві знайшли засоби протидії. Так, побачили світ кінострічки які побудовані на реальних подіях і розповідають про справжній стан речей, серед них: «Кіборги» 2017, «Погані дороги» 2020, «Мирний -21» 2023 та інші.

Підсумовуючи вищевикладене, доходимо висновку, що кінематограф, як сучасний вид мистецтва, має суттєвий вплив на соціум та безпосередньо на людину, адже кіностає невід'ємною частиною людського життя. Сучасна людина наслідує кіношних персонажів і бере багато, як негативного так і позитивного із кінофільмів. Нині, людина стала більш жорстка, нечуттєва, залежна від обставин і все більше зазнає впливів із боку засобів масової інформації. І якраз кінематограф, ми можемо розглядати не лише як витвір мистецтва, де присутні гра акторів, майстерність режисера та інших, а й як засіб пропаганди, що, на думку Г.Почепцова [6], є сучасною реальністю і наслідком – існування надлишкової інформації. В цьому стрімкому потоці дуже важко визначити потрібні основи, що у подальшому призводить до виникнення конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белов С.И. Образ врага в советской политике памяти периода «Холодной войны» (на примере позиционирования США в кинематографе СССР). *Научные горизонты*. 2018. № 10 (14). С. 38–52.
2. Бойко О. Пропаганда. *Політична енциклопедія*. /Редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво. 2011. С. 610.
3. Гетьманчук М.П. Гришук В.К. Турчин Я.Б. Політологія: навч.пос. К. Вид-во Знання. 2010. 415с.
4. Гавран Ірина, Попова Яна Роль кінематографа у житті сучасної людини. *FILMANDTELEVISIONDIRECTINGANDSOUNDENGINEERING*. 2019, 2(2),pp. 181–187.
5. Марченко І. Кінематограф у житті сучасної людини. *Буський медіа-портал*. [online].
6. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія». 2015.
7. Скуленко М. І. Ефективність пропаганди: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2011. 362 с.

Науковий керівник докторка педагогічних наук, професорка Лимаренко Л.І.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОГО КІНО У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОГО ОБРАЗУ

У статті досліджуються особливості розвитку української анімаційної індустрії від проголошення незалежності України у 1991 році до сьогодення. Проаналізовано як мультиплікаційне мистецтво впливає на формування національної ідентичності та культурного образу України, відображаючи соціальні, історичні та культурні аспекти країни. Розглядаються ключові анімаційні проекти, їхня роль у вихованні молодого покоління та формуванні національного іміджу. Висновки підкреслюють, що український мультиплікаційний кінематограф став важливим інструментом у зміцненні культурної самобутності та суспільної згуртованості.

Ключові слова: мультиплікація, анімаційна індустрія, культурний образ, національна ідентичність.

The article explores the features of the development of the Ukrainian animation industry from the proclamation of Ukraine's independence in 1991 to the present day. It analyzes how animated art influences the formation of national identity and the cultural image of Ukraine, reflecting the country's social, historical, and cultural aspects. Key animation projects are reviewed, along with their role in educating the younger generation and shaping the national image. The conclusions emphasize that Ukrainian animated cinema has become an important tool in strengthening cultural uniqueness and social cohesion.

Key words: animation, animation industry, cultural image, national identity.

Від часу проголошення незалежності України у 1991 році анімаційна індустрія країни зазнала значних змін, відображаючи культурні, соціальні та політичні перетворення. Українські анімаційні серіали стали важливою частиною національної культури, намагаючись відобразити унікальний український досвід, проблеми сучасного суспільства та ідентичності.

Актуальність дослідження обумовлена низкою факторів, що підкреслюють значення анімаційного мистецтва в контексті сучасного українського суспільства.

Метою нашої статті є аналіз розвитку українського мультиплікаційного кінематографа у роки незалежності через призму культурологічних аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив нам ствердитися у думці, що тема анімаційного мистецтва була предметом дослідження як іноземних, так і вітчизняних учених. Над різноманітними аспектами анімації працювали такі науковці: Н. Кривуля, Л. Брюховецька, А. Канівець, С. Заря, А. Колодко, С. Безклубенко, Є. Попов, Х. Абдель, А. Фахри, Г. Гвон та інші. Однак, питання розвитку та сучасного стану анімації в контексті культури

досліджено недостатньо, що вказує на необхідність подальшого поглибленого вивчення.

Мультфільм або мультиплікаційний фільм – це вид кіномистецтва, який створюється шляхом зйомки послідовних фаз руху мальованих (графічна або мальована мультиплікація) або об'ємних (об'ємна або лялькова мультиплікація) об'єктів [1, с. 34].

Як відзначає дослідниця О. Скичко, «...мультиплікація є універсальним багатогранним засобом розвитку дитини у сучасному візуально насиченому світі. Виразні засоби мультиплікації є найбільш природними для дитячого віку стимуляторами творчої активності та розкритості мислення» [4].

В окрему категорію мультсеріалів входять пізнавально-виховні проекти. Наприклад, на різних телеканалах раніше транслювалися «Уроки тітоньки Сої» (2001–2014) від творчого об'єднання «Маски». У період із 2005 по 2007 роки на каналі «ТЕТ» виходили «Пригоди кота Векрутаса» від студії «Арт-Відео», які розповідали про кота та його супутника Око, що подорожували світом, ділячись корисною інформацією. Також на каналі «ПлюсПлюс» показували психологічно-освітні «Корисні підказки» (2014) під керівництвом Сергія Гаврилова. Не менш цікавими є дві пластилінові анімаційні роботи від знаменитого аніматора Степана Ковалю: «Моя країна – Україна» (2010–2014) та «Професіонали» (2015) [6].

Для найменших українців існує чотири сезони «Ескімоски» (2012–2016) від Олексія Шапарєва та Євгена Єрмака, а також два популярні 3D-мультсеріали Сергія Горобця – «Буба» (2014–2022) та «Раттік міні» (2018–2022). Примітно, що «Буба», який розповідає про незвичного німого домовика та його друзів, доступний на «Нетфліксі», але не позначається як український проект. На противагу цьому, китайський мультсеріал «Маленьке Містечко» для дітей віком 2-6 років іноді маркується як український, оскільки його адаптація (режисер Олексій Стерненко) була вироблена продюсерською групою «Unimage Group» для каналу «ПлюсПлюс» [5].

Найзручніше переглядати мультфільми на YouTube, де можна знайти різноманітні канали. Серед них особливо варто відзначити:

- «Бробакс», що включає «Тото» й «Яся та її робот»;
- «Першосвіт»;
- «Kids Tv Ukraine».

На YouTube також є дитячі канали, що пропонують лише один відеосеріал, який іноді транслюється і по телебаченню. Наприклад, для дітей 3-5 років є «Пін Пінгвін» від кінокомпанії «YARKI studio», що розповідає про ферму з різними домашніми тваринами, де цуценя Тобі стикається з Пінгвіном, що змінює їхнє життя. Для цього ж віку також доступні «Хоробрі зайці» (спільне виробництво України та Іспанії), які виходили на каналі «Плюс Плюс», про родину зайців (тато, мама, брат, сестра і зайцемалюта), що мандрують Зайцесвітом. Нещодавно на «Плюс Плюс» транслювали яскраві анімаційні серії мультфільму «210 добрих справ» режисера Андрія Щербака, що розповідає про брата і сестру, які мають машину часу і протистоять злодію Дезмонду [3].

Для дітей дошкільного віку та молодших школярів (6-9 років) цікавою та актуальною є анімаційна серія «Пес Патрон» режисерки Анастасії Фалілеєвої, що на даний момент налічує п'ять серій. У більшості з них легендарний пес опиняється в небезпечних ситуаціях, які створюють злі «бубухи», і персонаж мусить їх подолати, рятуючи людей і тварин. Кожна серія є маленькою повчальною історією, що подається у формі діалогу Патрона з котом Томом, і закінчується простими, зрозумілими порадами для дітей, такими як: «Не підходь. Не чіпай. 101 набирай» або «Не забувай. Не зволікай. Здоров'я ти перевірай».

Існує також менш відома, але потенційно цікава категорія – умовні мультсеріали для підлітків 16+. Одним із таких є «Наша Файта», який автори називають «першим закарпатським мультсеріалом». Назва серіалу натякає на регіональну специфіку, адже «файта» на русинській означає «коло друзів». Ідейними натхненниками проєкту є Михайло Карпенко та Павло Мандзич, а головним аніматором – Ервін-Олександр Німець.

У 2019 році на каналі «НЛО TV» стартував анімаційний комедійний серіал «Чортовийки», який вирізняється застарілою технікою анімації та трохи надуманим гумором. Сюжет обертається навколо однойменного містечка, де троє підлітків – Данко, Шпиндик і Левко – намагаються знайти розваги, але коли їх знаходять, не знають, як від них позбутися [2].

У 2019–2020 роках на тому ж телеканалі вийшло два сезони «Небезпечної зони» під керівництвом режисера Євгенія Кіракосяна. Серіал має схожість з «Сімпсонами» та «Сім'янином», де в останньому живе балакучий собака, а в «Небезпечній зоні» – черепаха. Проте автори Степан Олійник і Артур Губка додали до сюжету багато комічних українських елементів і жартів різного ступеня провокаційності. У результаті ми отримали постмодерністську гру, що змальовує альтернативний Чорнобиль і відображає наші повсякденні труднощі.

Серед найновіших анімаційних серіалів варто виділити «Університет Чупарського» (2022–2023), який наразі має три серії на You Tube. Цей проєкт створений Миколою Семенюком, який спочатку самостійно писав сценарій та займався анімацією, але з другої серії, його співавтором став Михайло Карпань, відповідальний за звук і монтаж.

Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що українські анімаційні серіали доби Незалежності поступово набувають незалежності від великих телеканалів, які часто накладають обмеження на творчість. Формування культурного образу в анімаційних серіалах доби Незалежності стало важливим аспектом розвитку української анімації, адже ці твори відображають соціальні, історичні та культурні реалії країни. Анімаційні серіали успішно поєднують традиційні елементи українського фольклору з сучасними сюжетами, що сприяє зміцненню національної ідентичності та формуванню позитивного культурного іміджу та образу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баран Е. Мультиплакація як медіа у формуванні особистості в епоху інформаційного суспільства / *European political and lawdiscourse*. Volume 4 issue 3. 2017. 134с.

2. Бричанський Артур Олегович. Український мультиплікаційний кінематограф як вид мистецтва. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/viewFile/505/365> (дата звернення: 15.09.2024).
3. Коротка історія анімації URL: <https://it-science.com.ua/posts/908/> (дата звернення: 02.10.2024).
4. Скичко Ольга. 90 років української анімації. URL: <http://tsn.ua/special-projects/animation/> (дата звернення: 15.09.2024).
5. Українські малювані історії. URL: <https://vsiknygy.net.ua/neformat/20669/> (дата звернення: 02.10.2024).
6. 8 знакових мультфільмів української анімації. Еволюція від 1960 до 2016. URL: https://espresso.tv/article/2017/10/28/evolyuciya_ukrayinskoyi_animaciyi_8_znakovykh_multfilmiv (дата звернення: 15.09.2024).

Науковий керівник докторка педагогічних наук, професорка Лимаренко Л.І.

УДК 781.6:780

Гушуляк Д.В.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ БАНДУРИСТИКИ

Статтю присвячено характеристиці особливостей бандурного виконавства в сучасному культурному середовищі. Детально проаналізовані основні тенденції розвитку нової бандуристики як складової частини національної спадщини українців.

Ключові слова: бандурне виконавство, бандуристика, сучасна бандуристика, фольклоризація, культурна спадщина;

The article is dedicated to characterizing the peculiarities of Bandura Vikonavism in the current cultural environment. The main trends in the development of new bandura music as a warehouse part of the national Ukrainian bandura are analyzed.

Key words: bandura performance, banduristics, such banduristics, folklorization, cultural decline;

Постановка проблеми. Бандурне виконавство являється невід'ємною частиною вітчизняного культурного простору і, враховуючи приналежність до давніх національно-історичних традицій, виступає потужним інструментом прояву національної ідентичності. Дослідження актуальних особливостей розвитку бандуристики у контексті професійної творчості музикантів дозволяє простежити ті важливі зрушення, що супроводжують цей напрям музичного мистецтва на сучасному етапі.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання становлення бандурного виконавства у ретроспективі та його сучасні особливості знайшли висвітлення у роботах В. Дутчак [3], О. Бойко [1], К. Черемського [5], С. Сабрі,

Н. Чабаненко, Л. Несмаша та ін. Тема розвитку бандури у контексті становлення національної культури ґрунтовно викладена в роботі Т. Слюсаренко [4].

Процес активних якісних змін в середовищі бандурного виконавства характеризується еволюцією комплексу музичного інструментарію і відбувається паралельно з жанрово-стильовими змінами виконавського репертуару. Саме розвиток музичної мови в багатьох напрямках музичного мистецтва диктує принципово нові вимоги до змін в конструкції музичного інструмента й характері музичної мови. Не дивлячись на беззаперечну актуальність, обмежена теоретична розробленість даної обумовлює доцільність активного теоретичного дослідження й розширення наявного комплексу знань.

Метою статті є визначення основних аспектів розвитку бандуристики як складової частини сучасної музичної культури;

На сьогодні, середовище музичного виконавства створює широкі орієнтири для розвитку як зображувальних так й інструментальних оновлень в царині бандуристики, а новітні сфери музичного сприйняття активно взаємодіють з актуальним інструментарієм [1, с. 122]. Однією з ключових тенденцій розвитку сучасного бандурного виконавства являється часте звернення композиторів для народної творчості, що зазнає відчутного переосмислення, трансформації та обробки. Поряд з тим активно провадиться зворотній процес – фольклоризація, – якому характерна «народна» обробка як вже відомих музичних доробків, так і оригінальної творчості. Поряд з такими інструментами як скрипка й гітара, бандура також має своєрідний «бінарний» статус в мистецькому середовищі й успішно залучається до академічної та традиційної сфери [2].

Так, на зламі ХХ-ХХІ століть в середовищі академічної бандуристики чітко спостерігається рух в напрямку поєднання й взаємодії академічної традиції з естрадною (джаз, рок тощо), що виступає каталізатором у процесі пошуку нових технічних та звукозображувальних елементів, збагачення тембрального комплексу. Водночас, часто застосовується своєрідне «повернення» до більш класичного й автентичного звукового образу шляхом залучення як традиційних так і модернізованих методів бандурного звуковидобування: глісандо, кластер, ковзання, флажолет та ін. [3, с. 118].

Окрім зазначеного, відбувається активне переосмислення комплексу ключових компонентів музичної – звукозображувальних елементів, що впливають на сприйняття сонорики й барвистості бандурного репертуару. Причиною цього процесу можна вважати видозміни самого інструмента, пов'язані з його хроматизацією, активним застосуванням дисонансів в ході аранжування, загальним розширенням акордової палітри, урізноманітненням гармонійних прийомів, та залученням різноманітних інтонаційних імітацій. Разом з тим, помітно зростає роль тембру в сучасному бандурному виконавстві, що вказує на активний пошук нових інтерпретації звучання інструмента.

На сучасному етапі розвитку бандуристики, значна кількість виконавців звертаються до відносно нових технічно-виконавських й інтонаційних засобів,

тембрових відтінків та чисельних прийомів. Так, новим способом утворення обертону являється натуральний та штучний флажолет (подібно до гітарної виконавської техніки). Активне застосування глісандо, розширення «робочої» зони звуковидобування та хроматичні секундові багатозвуччя (кластери) також вказують на спроби оновлення традиційної бандурної виконавської культури. У зв'язку з цим, актуальні тенденції розвитку бандурного виконавства реалізуються в творчому доробку музикантів-виконавців як на вітчизняному так і на міжнародному рівні [1].

До прикладу, одним з найбільш знаних бандуристів сучасності являється Р. Гриньків, який відомий не тільки власними новаторськими рішеннями в питаннях пошуку конструктивного вдосконалення інструмента (алюмінієва або ж електробандура) але й створенням низки оригінальних творів, дуетними виступами зі всесвітньо відомими музикантами та численними проектами з вітчизняними виконавцями. Сам музикант вважає, що його творчість як і робота над конструктивним вдосконаленням бандури являються результатом закономірної еволюції цього музичного інструмента.

Суттєвий внесок у розвиток бандурного виконавства належить відомому композитору, бандуристу-віртуозу, заслуженому артисту України – Д. Груб'яку. Специфікою його діяльності можна вважати роботу в багатьох напрямках, зокрема: в педагогіці, різножанровому естрадному виконавстві, композиторській творчості й активній науковій діяльності. Сам виконавець досконало володіє двома типами бандур (київською і харківською) й усіляко сприяє популяризації й розповсюдженню кобзарського мистецтва у вітчизняному просторі та за кордоном. До концертного репертуару Д. Груб'яка входять найкращі зразки національного фольклору, сучасна композиторська творчість, світова та українська класика а також власні доробки.

Грунтовне дослідження й аналіз сучасного бандурного виконавства на вітчизняному та міжнародному рівнях дозволяє зробити низку узагальнень, серед яких можемо виділити наступні: сучасна бандуристика з її чисельними трансформаціями та якісними перетвореннями являється невід'ємною частиною національного музичного середовища й культурної традиції українців; новітні тенденції розвитку бандури, що йдуть пліч опліч з провідними мистецькими тенденціями, дозволяють розкрити нові виконавські можливості й шляхи застосування даного інструмента; сучасні бандуристи-виконавці й композитори демонструють слухачам та поціновувачам виключно високий рівень, популяризуючи бандуру на вітчизняному й міжнародному рівні. Разом з тим, поступова академізація інструмента призводить до поступової еволюції художньо-виразних, технічних та образних виконавських засобів, створюючи перспективи для подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко О. Ю. Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект). *Педагогіка та психологія: збірник наук. праць. Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2013. Вип. 44. С. 118–125.

2. Грица С. Фольклор у просторі та часі: вибрані статті / ред. О. С. Смоляк. Тернопіль: Астон, 2000. 228 с.
3. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття: монографія. Івано-Франківськ, 2013. 488 с.
4. Слюсаренко Т. О. Бандурне виконавство як явище національної української культури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : 17.00.03 “Музичне мистецтво”. Харківський національний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2016. 20 с.
5. Черемський К.П. Генеза і розвиток традиційних форм українського співочства: дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01. Харківська держ. академія культури. Х., 2005. – 296 с.

Науковий керівник кандидатка мистецтвознавства, доцентка Чехуніна А.О.

УДК 792.2

Кирилюк А.М.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ ХУДОЖНИКА-СЦЕНОГРАФА.

У статті розглядаються основні аспекти використання сучасних технологій в роботі художника-сценографа при створенні зорового образу вистави.

Ключові слова: сценографія, сучасні технології, відеопроєкція, 3D маппінг, доповнена реальність.

The article explores the key aspects of use of contemporary technologies in work of scenographer in creation of visual image of the atrical play.

Key words: scenography, contemporary technologies, videoprojection, 3D mapping, augmented reality.

Технологічний прогрес останніх десятиліть змінив усі сфери нашого життя. Не винятком стало і образотворче мистецтво. Окрім традиційних його форм і технік з'явилися абсолютно нові – інсталяція, перформанс, хеппенінг, віджеїнг, 3D маппінг та ін. Зокрема і такий його новий феномен, як цифрове мистецтво. Усі ці нові форми та практики проникли в театральне мистецтво та успішно використовуються художниками-сценографами як в Україні так і у світі. Використання таких інструментів, як програми для 3D моделювання та комп'ютерної графіки дозволяє художнику-сценографу створювати реалістичні віртуальні макети сцени та декорацій, працювати в них з освітленням, створювати віртуальних тривимірних персонажів та костюми до вистав.

Дослідження питання використання сучасних технологій при роботі над створенням вистави є надзвичайно актуальним, ним займалися багато вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема, дане питання вивчали

Доколова А.С. [1], Триколенко С.Т. [2], Юдова-Романова К. [3, 4], Richard Jordan [5] та ін.

Метою даної статті є висвітлення основних аспектів використання сучасних технологій при роботі над створенням театральної вистави на прикладі досвіду вітчизняних та закордонних майстрів.

Одним із найпопулярніших напрямків сучасного мультимедійного мистецтва у театрі є відеопроєкції. Їх використання на театральній сцені бере початок з кінця 80-х років ХХ століття. Зараз використання відеопроєкцій стало поширеною практикою у багатьох вітчизняних театрах. Зокрема, хотілося б відмітити такі вистави, як «Момент кохання» за мотивами твору Володимира Винниченка «Момент» київського театру Сузір'я та 3D шоу «Барон Мюнхгаузен». В останньому за рахунок передньої та задньої відеопроєкції було створено відчуття об'ємності, що зробило виставу особливо вражаючою. Використання відеопроєкцій дає можливість художнику-постановнику працювати з простором і часом, паралельно вибудовуючи різні часові відтинки на одній сцені. Як влучно підкреслює Триколенко С.Т. у своїй статті «Формування сценічного середовища за допомогою мультимедійних засобів» використання відеопроєкцій є найвдалішим на малих камерних сценах, у яких декораційне оздоблення зведене до мінімуму та відсутнє чітке розмежування між сценою та залом. В такому разі відеопроєкції допомагають наблизити, «занурити» глядача у дійство та відчувати відеоряд як особисту історію. Натомість, використання відеопроєкцій на великих сценах дозволяє зробити дійство монументальним та грандіозним [2].

Окремо необхідно виділити такий напрям візуального мистецтва як 3D маппінг, оскільки його використання при постановці театральних вистав стало досить популярним у сучасних театрах та дало абсолютно нові можливості художникам-сценографам та режисерам. 3D маппінг – сучасна технологія, при якій 3D проєкція певного зображення проєктується на будь-яку поверхню. У випадку використання маппінгу в театрі такі проєкції можуть наноситися на задники, декорації чи навіть акторів. Проєкції є об'ємними та можуть бути як статичними, так і динамічними. Їхні параметри, зміна та рух задаються художником у відповідному програмному забезпеченні.

Власне використання 3D маппінгу в театрі дозволило режисеру-постановнику та художнику-сценографу поєднати на одній сцені світ реальних людей чи предметів, і, віртуальних, таким чином створивши на сцені доповнену реальність. Доповнена реальність на відміну від віртуальної не замінює, а саме доповнює її [6]. Прикладом використання доповненої реальності є такі вистави, як “The Jeremiah project” (Лондон 2001р.), в якій відбувається взаємодія актора та його віртуального двійника, “Elements of Oz”, створеної за мотивами книги «Чарівник країни Оз» американського письменника Лімана-Френка Баума. В останній виставі елемент доповненої реальності створюється за рахунок мобільного застосунка. Коли глядач наводить камеру телефона на театральну сцену та акторів, на екрані з'являються нові віртуальні зображення чи створіння, які доповнюють театральне дійство, яке відбувається на сцені.

В контексті використання сучасних технологій та, зокрема, доповненої реальності неможливо оминати сучасний театральний український проект «Театр 360 градусів» та їхню виставу за мотивами твору Лесі Українки «Камінний господар». До її створення була залучена не лише велика театральна команда, але й спеціалісти з ІТ галузі, 3D дизайну та створення відео. Зокрема над виставою працювало три режисери, кожен з яких відповідав за окрему частину роботи (театральну, комп'ютерне моделювання та відеозйомка). Реальних акторів було проскановано за допомогою сучасного 3D сканера та створено їх віртуальні моделі, які були згодом анімовані та інтегровані у виставу. Окрім створення доповненої реальності, іншим новаторським рішенням авторів було те, що робота вийшла у форматі відеоспектаклю. Таким чином було охоплено велику аудиторію й кожен глядач зміг побачити дійство з різних ракурсів, віртуально «перебуваючи» на сцені. Формат відеоспектаклю останнім часом набув особливої популярності у світі. Незважаючи на те, що навіть майстерно створена відео вистава ніколи не зможе повністю замінити відчуття безпосередньої присутності у залі, такий формат має багато переваг. Зокрема, робить театр доступним для великої аудиторії глядачів по всьому світу. Прикладами театральних онлайн платформ є Digital Theater чи Theatresonline.com, на яких за окрему плату чи безкоштовно можна переглянути вистави з усіх куточків світу. Зокрема для перегляду доступні вистави таких провідних світових театрів як The Metropolitan Opera (Нью-Йорк) чи The Royal Opera House (Лондон).

Як бачимо, сучасні технології при їх вдалому та збалансованому використанні безперечно відкривають абсолютно нові можливості для художника, дозволяють створювати яскраві та виразні образи, по новому працювати з простором і часом. Проте, їх використання ставить перед художником театру та режисером і нові виклики. Зокрема, вимагає постійного навчання та вдосконалення, залучення в команду спеціалістів інших, нетеатральних галузей, і, що найскладніше, інтегрування усіх технологій для єдиної мети – створення цілісного художнього образу. Адже надмірна «цифровізація» вистави, зловживання технологіями може відволікати від головного – художнього змісту самої вистави. На цій проблемі звертає увагу зокрема Доколова А.С. у своїй роботі «3D mapping як засіб створення асоціативних аспектів вистави» [1]. Саме з такими викликами й стикатиметься майбутнє покоління художників-сценографів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доколова А. С. 3D mapping як засіб створення асоціативних аспектів художнього образу. Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство. /2019
2. Триколенко С. Т. Формування сценічного середовища за допомогою мультимедійних засобів. / Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство: збірник наукових праць. Івано-Франківськ 2015.
3. Юдова-Романова К. Модернізація театального простору: сучасний мистецтвознавчий контекст // Народознавчі зошити. 2019.

4. Юдова-Романова К. Технічні засоби оформлення сценічного простору: навч. посіб. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2017.
5. Richard Jordan. Posthuman Drama: Identity and the Machine in Twenty-First-Century Playwriting. / A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy / The University of Queensland / 2015
6. Azuma, R. T. (1997). A Survey of Augmented Reality. Presence: Teleoperators and Virtual Environments / pres.1997.6.4.355 [in English].

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Ракович В.В.

УДК 793.33

Козлова А.С.

ЗБІР УРОЖАЮ В ХОРЕОГРАФІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті аналізується феномен українського танцю, обґрунтовується його синкретична природа. Аналізується синкретична природа українського народного танцю з циклу «збору урожаю», розкривається феномен українського архаїчного танцю задля актуалізації знань про українське хореографічне мистецтво.

Ключові слова: українська культура, український танець, хореографія, хореографічний фольклор, хореографічна композиція, обрядовість, синкретизм.

The article analyzes the phenomenon of archaic Ukrainian dance, substantiates its syncretic nature. The syncretic nature of Ukrainian folk dance from the "harvest" cycle is analyzed, and the phenomenon of Ukrainian archaic dance is revealed to update knowledge about Ukrainian choreographic art.

Key words: ukrainian culture, ukrainian dance, choreography, choreographic folklore, choreographic composition, ritual, syncretism.

З розвитком суспільства, новітніх мистецьких напрямків татечій, популяризація масової культури, синтетичності або синкретизму мистецтва поступово втрачається автентичність та самобутність фольклору танцю народного мистецтва. Саме тому тематика даної статті спирається на синкретизм українського народного танцю, а саме його взаємозв'язок із обрядовістю та традиційністю.

Синкретизм (лат. syncretismus – з'єднання суспільств) – це поєднання або злиття «непорівнянних» образів мислення і поглядів, що утворює умовну єдність. Найчастіше цей термін застосовується до галузі мистецтва, до фактів історичного розвитку танцю, музики, поезії і драми. У визначенні В.М. Верховинця синкретизм – це «поєднання ритмованих, орхестичних рухів з піснею, музикою та елементами слова» [1, с. 17].

Синкретизм був невід'ємною характеристикою будь-якого первісного мистецтва. Досліджуючи мистецтво танцю з боку синкретичності, ми можемо спостерігати за розвитком суспільства, зміною соціальних, політичних настроїв та устоїв, відслідковувати роль релігії та духовності у житті людей. Адже саме поняття «синкретичність» несе у собі цілісність та неподільність декількох окремих та самостійних за своєю природою понять, поєднання котрих створює повноцінний продукт. І при втраті одного з аспектів, продукт втрачає свою цінність та значимість[3, с. 73].

Виходячи з теми статті, основна увага буде приділена літно-осінньому циклу календарної обрядовості. Адже кінець літа й початок осені – це період збору урожаю, жнив та підготовки до зими.

Танцювальні традиції в період літнього-осіннього календарного циклу і донині демонструють найдавніші синкретичні форми, вони народилися і функціонують як комунікаційний та інформаційний феномен у семіотичному контексті етнічної культури. Відтак мова танцювальних традицій – це мова спілкування між людьми й одухотвореною природою в світогляді конкретного етнокультурного соціуму.

Літня календарна обрядовість зосереджена на засадах аграрного культу й релігії, здебільшого переважає в ігровій культурі та хороводах Маковея, святкування Купала, «Водіння Куста» і т. п. А про початок осіннього обрядового циклу українцям нагадувало саме збирання врожаю. Календарне літо, щоправда, продовжувалося святами «Зажинки»(початок), «Обжинки», «Жнива» (закінчення) збирання хліба, які знаменували прихід осені. З урожаєм пов'язували надію на забезпечений рік, сподівання на добробут сім'ї. «Зажинки» – це свято першого снопа, коли дозрівання пшениці, ячменю, жита спонукало селян виходити на поле. Перший сніп жала господиня сім'ї і несла його додому, пританцьовуючи під пісню. В одних регіонах сніп ставили під образами на покуті, в іншій місцевості – в stodolі, де він і очікував на кінець жнив.

Єднальним компонентом означеної системи символів і образів є образотворчість, література, танець, поезія з музичним супроводом. Танцювальні традиції українців побудовані на основі етнокультурних архетипів у взаємодії із образотворчим мистецтвом, поетичним словом і музичною культурою на засадах синтезу різновидів мистецтва у спільній етнокультурній символічній парадигмі. Так, програма «етно» підтримує «матрицю» танцювальних традицій на основі традиційного світосприймання, світовідчуття, світогляду прадавньої успадкованої символіки древньослов'янської культури, подекуди в локальному існуванні.

Їх спільність вбачається на рівні щасливого майбутнього і позитивного життя української сім'ї – від формування сімейних пріоритетів, поваги дітей до батьків, благородства людських стосунків до рясного збіжжя та щедрого урожаю в коморі та полі і, врешті-решт, обґрунтування поваги до власної культури в умовах високої національної свідомості [6, с. 44].

Всі танцювальні регіональні традиції мають свої особливості.

Від літніх хороводів – співанок на слова вірша Олени Пчілки (2019):

*«Як горобчик до синички ходив,
По колосочку та пшениченьку носив.
— Ти, синичко, ти, сестричко моя
Така ж бо ти любя-милая!»*

До жнивварських — поезія Надії Башинської (2011):

*«Прилетіли журавлі, та й ходили по ріллі.
Де багато їх ходило — рясно жито уродило.
Де багато їх сиділо — рясно просо уродило!
Ой раділи журавлі, що на рідній є землі
.... Рідний кожному свій край — буде щедрим урожай..!»*

Найбільш урочистою частиною даного календарного циклу були обжинки. В цілому, коли урожай збирали толокою (колективно), обряд проходив у наступній послідовності: обтанцьовування на полі снопа з останніх колосків ячменю або жита («дід» або «борода») під супровід музики гуркотів та шумів від жнивварських знарядь праці; обжинковий похід, ключовою фігурою в якому виступала найкраща робітниця («Переґеня», царівна, княжна), яка зі снопом у руках і коронована вінком вела процесію женців, що пританцьовували і співали (подекуди — з музиками) від поля в село; обжинковий бенкет — приймання господарем вінка, почастунок і віншування женців або святкування з танцями, музиками і піснями (Волинське Полісся). Вже у ХІХ ст. розповсюджені на етнічній українській території й породжені магічними культами ритуали та обряди осіннього циклу виконували переважно з розважальною ціллю.

У якості прикладу синкретизму різних мистецьких форм в українському народному танці можна розглянути постановку наступного обрядового народно-сценічного танцю у формі триптиху:

1. Лібрето — перша танцювальна дія розпочинається у полі. Дівчата збирають залишки нескошеної пшениці та вплітають у віночок із степових квітів, відпочивають та грають біля готових снопів. Вони водять хороводи, співають та славлять природу за гарний врожай, що дасть їм спокійно пережити цю зиму.

2. Друга танцювальна дія розгортається вже в селі, біля осель, де молоді хазяйновиті господарочки готуються до свята на честь гарного врожаю. Вони готують їжу, прикрашають стіл, вдягають нове гарне вбрання, фарбують обличчя, плетуть гарні коси та вдягають найкращі прикраси. Під час приготувань співають, дякують за пройдене літо та просять природу та богів, аби послав їм теплу, сніжну зиму, аби всім вистачило зібраного врожаю аж до весни.

3. Третя танцювальна дія — саме гуляння. Щасливі та радісні хлопці і дівчата, танцюють запального «Козачка», радіючи кінцю жнив. Хореографічна лексика козачка містить вірьовочки, бігунці, вихилясники, голубці, доріжки (припадання), колупалочки, тинки [2; 5; 7].

Як бачимо, постановка танцю полягає у поєднанні трьох хореографічних форм, які історично виникали у тій самій послідовності, що і у хореографічній постановці, яка є практичною частиною роботи. Тобто, спостерігаючи за дійством на сцені, ми можемо бачити еволюцію українського народного танцю від найпростішого ритуального хороводу до повноцінної сценічної хореографічної композиції у вигляді танцю «Козачок».

Багато традиційних танців даного календарного циклу передбачають одночасний спів танцівниками пісень. При виконанні танцю саме його ритм визначає форму і розмір танцювальної пісні, яка часто імпровізаційно створюється танцюристом. Танцювальні пісні співають як, власне, під час танців – так і в перервах між ними. Різноманітні за ритмомелодійною довершеністю, засобами творення комічного та формою, танцювальні пісні виконуються як асарелла, такі з акомпанементом музичних інструментів. Дані твори відрізняються стійкою мелоритмічною формою, яка обумовлена провідною роллю ритмомелодійного компоненту (рубаний ритм, динамічність, афористичність мови, чітке скандування тексту, сатиричний і гумористично-розважальний характер, лаконічний виклад теми, яку відображено⁴, зрідка – 4 рядками). У випадку відсутності музик – танцюристи використовують давню форму музичного супроводу «під язик», тобто співають танцювальну мелодію, імітуючи гру на музичних інструментах («гоп-шіді-ріді-дай», «гопа, гопа, гоп-па» і т. п.) [4, с. 6].

В цілому, загальний характер виконання даної постановки можна визначити як такий, що має сукупність наступних рис: наявність ігрового компоненту, поєднання з інструментальним супроводом, піснею, взаємовідношення між персонажами пісень (партнерами) та усіма танцівниками, змагання між виконавцями, імпровізація танцювальних рухів, індивідуальна інтерпретація образів.

Отже, танцювальні традиції українців в період збору врожаю демонструють свободу і колективність комунікативних зв'язків, втілюють естетичність урочистого спілкування, виражають прагнення людей у сфері дозвілля, відпочинку в умовах святкування і урочистостей та, відповідно, духовно піднесених процесів. Накопичення у танці традиційних основ, актуалізація й передавання хореографічної спадщини народу, насамперед, ґрунтуються на естетиці пластики тіла і здійснюються в площині функціонування певного репертуару в адаптованому й первинному вигляді.

Нам у спадок залишився величезний танцювальний фольклорний скарб, і ми маємо не просто зберегти, а й розвинути цей безцінний дар, який необхідно вивчати й досліджувати. В умовах сьогодення фольклорні танці стали значною хореографічною цінністю, що має не просто естетичне, але й чимале пізнавальне значення як для професійних артистів та учасників художньої самодіяльності, так і для народу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. Київ : Музична Україна, 1990. 149 с.

2. Гутник І. Постановка хореографічних номерів на основі народних ігор та розваг. *Театральне та хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 12–13 травня 2015р.). КНУКіМ, 2015. С. 55–57.
3. Д'яконова Л. Т. Архаїчний танець: до постановки проблеми. *Грамота*. 2011. № 6 (12), Ч. 1. С. 73–76.
4. Легка С. Традиції народної культури в українській хореографії. *Питання культурології*. Київ: КНУКіМ, 2021. № 17. С. 6.
5. Пісклова І. Особливості обробки танцювального фольклору (на прикладі сучасних постановок). *Народна творчість та етнологія*. 2015. №5. С. 64–70.
6. Савчин Л. Танцювальні традиції українців у період літнього календарного циклу: етнокультурні рефлексії. *Питання культурології*. 2024. № 43, С. 40–48.
7. Шевченко В.Т. Мистецтво балетмейстера в народно-сценічній хореографії: навчально-методичний посібник. Київ : ДАККіМ, 2016. 184с.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Терешенко Н.В.

УДК:008:[001.102:004](100)

Колихаєва В.Г.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються сучасні технології збереження культурної спадщини України в умовах епохи цифровізації. Особливу увагу приділено використанню таких інструментів, як VR, AR та 3D-моделювання для збереження та популяризації культурних об'єктів, що опинилися під загрозою фізичного знищення внаслідок війни. Розглядається досвід європейських країн у використанні цифрових технологій для збереження культурних цінностей і його значення для України.

Ключові слова: *культурна спадщина, цифрові технології, Україна, війна.*

The article examines modern technologies for preserving the cultural heritage of Ukraine in the era of digitalization. Special attention is paid to the use of tools such as VR, AR and 3D modeling for the preservation and promotion of cultural objects that are under threat of physical destruction due to war. The experience of European countries in the use of digital technologies for the preservation of cultural values and its significance for Ukraine is considered.

Key words: *cultural heritage, digital technologies, Ukraine, war.*

В епоху цифрових технологій збереження культурної спадщини стає дедалі актуальнішою проблемою, особливо в умовах воєнних конфліктів та швидкої зміни соціально-культурних контекстів. Україна, з її багатою історією та культурою, постала перед складним завданням захисту свого культурного надбання, яке не лише зберігає ідентичність народу, але й відіграє важливу роль

у міжнародному культурному обміні. Цифрові технології, такі як віртуальна реальність (далі – VR), доповнена реальність (далі – AR) та 3D-моделювання, стали інструментами, що допомагають зберегти та популяризувати об'єкти культурної спадщини в умовах зростаючих загроз їх фізичному знищенню.

Одним з найважливіших досягнень цифрової епохи є створення високоякісних 3D-моделей культурних артефактів, будівель і ландшафтів, що дозволяє зберегти їх на тривалий час, особливо в умовах війни та надзвичайних ситуацій. Прикладом є український проект «Музей у 3D», який оцифрував артефакти з Національного музею історії України та Археологічного музею Львівського університету. Проект також зберіг віртуальні копії історичних споруд, пошкоджених під час війни, як, наприклад, Маріупольський драматичний театр [2].

На міжнародному рівні музеї використовують цифрові технології для збереження спадщини, створюючи імерсивні експозиції завдяки віртуальній та доповненій реальності. В Україні, завдяки приватним ініціативам, таким як проект Skeiron, створюються 3D-моделі пошкоджених історичних споруд, включно з Белзьким замком [2]. Оцифрування вимагає ретельної фотодокументації та обробки даних, що є складним і тривалим процесом, як показав приклад відтворення друкарської машинки, що зайняв близько місяця [2].

Війна в Україні поставила нові виклики щодо збереження культурної спадщини, оскільки багато об'єктів культурного значення перебувають під загрозою знищення. У відповідь на такі виклики, в Україні активізувалися ініціативи з оцифрування історичних та культурних об'єктів, що дає можливість зберегти їх віртуальні копії навіть у разі фізичного руйнування. Європейські країни активно підтримують використання цифрових технологій для збереження культурної спадщини на державному рівні, в той час як в Україні основну роль у цьому процесі відіграють приватні ініціативи та грантові програми [2; 4].

Збереження культурних об'єктів в умовах збройного конфлікту вимагає правового регулювання, відповідного до міжнародних норм. Згідно з положеннями Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, держави-учасники зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для захисту об'єктів, що перебувають під загрозою знищення. В Україні діє Закон «Про охорону культурної спадщини», який регулює цей процес, але для інтеграції до міжнародної спільноти та забезпечення захисту культурних об'єктів необхідно удосконалити національне законодавство відповідно до міжнародних стандартів [1].

У статті Ю. Баланюк підкреслюється важливість правового регулювання на міжнародному рівні та зазначається на необхідність приведення українського законодавства у відповідність з міжнародними стандартами. У роботі наводяться приклади європейських країн, які активно використовують цифрові технології для збереження культурних цінностей, а також

обґрунтовується необхідність узгодження українського законодавства для отримання міжнародної фінансової підтримки [1].

Європейський досвід збереження культурної спадщини слугує важливим прикладом для України, де державні та приватні ініціативи активно працюють над оцифруванням музейних колекцій. Віртуальна та доповнена реальність є ключовими технологіями для створення інтерактивних експозицій, що забезпечують взаємодію з культурними об'єктами у віртуальному середовищі [2]. У Польщі та інших європейських країнах діють грантові програми, що підтримують розвиток віртуальної реальності у музеях і дозволяють оцифровувати фонди для широкої аудиторії. Європейські музеї мають перевагу у фінансуванні цифрових проєктів завдяки високим цінам на квитки, чого в Україні досягти складніше [1; 3].

AI відіграє дедалі важливішу роль у збереженні культурної спадщини, оскільки він дозволяє автоматизувати складні процеси аналізу, реконструкції та популяризації культурних об'єктів. Наприклад, AI допомагає у відновленні пошкоджених артефактів, створюючи їх цифрові моделі, які можуть бути використані для їхньої подальшої реставрації або віртуального представлення. Такі системи, як проєкти Microsoft із застосуванням AI для збереження культурної спадщини, дозволяють прогнозувати зношення артефактів і пропонувати реставраційні рішення на основі аналізу зображень. Віртуальні музеї, такі як Google Arts&Culture, також інтегрують AI для оцифрування та популяризації культурних об'єктів, роблячи їх доступними для широкої аудиторії в інтернеті [5].

Сучасними технологіями для збереження культурної спадщини є VR та AR, що дозволяють створювати цифрові копії об'єктів і представляти їх у віртуальному середовищі. Це розширює доступ до культурних цінностей, особливо для молоді та тих, хто не може особисто відвідати ці об'єкти [2; 4]. VR та AR також використовуються для створення інтерактивних освітніх програм, які сприяють популяризації спадщини та залученню нових відвідувачів до музеїв і галерей [2]. Одним із найбільш яскравих прикладів використання віртуальних технологій у музейній справі є Музей Сальвадора Далі, де VR дозволяє відвідувачам взаємодіяти з мистецькими творами в нових форматах. Завдяки VR, відвідувачі можуть поринути в 3D-інсталяції, відчувати себе всередині картин Далі або досліджувати його твори в інтерактивному середовищі. Крім того, інституції, такі як Institute of Digital Archaeology, використовують VR для відтворення зруйнованих культурних об'єктів, таких як арка в Пальмірі, Сирія. Ці технології значно сприяють збереженню культурної спадщини, роблячи її доступною у цифровому форматі та захищаючи від знищення або деградації [6].

Висновки. Цифрові технології відіграють ключову роль у збереженні культурної спадщини в сучасному світі. Україна, зіткнувшись з численними викликами, включаючи війну, активізувала зусилля з оцифрування своїх культурних об'єктів для їх захисту та популяризації на міжнародному рівні. Використання таких технологій, як віртуальна та доповнена реальність, а також

3D-модельовання, дозволяє зберегти історичні та культурні цінності навіть у випадку їх фізичного знищення. Разом із тим, необхідно продовжувати роботу над вдосконаленням правового регулювання та інтеграцією України до міжнародних стандартів збереження культурної спадщини, щоб забезпечити ефективну охорону національних скарбів. Європейський досвід у цій сфері може стати важливим джерелом натхнення та прикладом для подальшого розвитку цифровізації в Україні

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баланюк Ю. Європейський та український досвід збереження культурної спадщини. Освіта регіону, 2016. URL: <http://social-science.uu.edu.ua>.
2. Зберегти те, що під прицілом: як оцифровують культурну спадщину України. Локальна історія, 2022. URL: <https://localhistory.org.ua>.
3. Збереження української культурної спадщини в цифровому форматі. Київський національний університет культури і мистецтв, 2022. URL: <https://knukim.edu.ua>.
4. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. Грані, 2022. URL: <https://grani.org.ua>.
5. AMT Lab @ CMU. How Technology Facilitates Culture Heritage Restoration and Preservation. AMT Lab, 2022. URL: <https://amt-lab.org/blog/2022/5/how-can-technologies-help-with-culture-heritages-restoration-and-preservation>
6. Museum Next. How Are Museums Using Artificial Intelligence? MuseumNext, 2023. URL: <https://www.museumnext.com/article/artificial-intelligence-and-the-future-of-museums/>

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент Кузнецов С.В.

УДК 745:688

Мурашкіна А.С.

ОПІШНЯНСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ РОЗПИС ЯК ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглянуто основні теми і ознаки опішнянської кераміки як автентичного національного ремісництва України. Визначаються особливості технічних прийомів розпису Опішні.

Ключові слова: «художній розпис», «кераміка Опішні», «народні ремесла», «фляндрівка».

The article examines the main the mes and features of Opishnya ceramics as an authentic national craft of Ukraine. The peculiarities of the technical techniques of Opishna painting are determined.

Key words: "art painting", "Opishni ceramics", "folk crafts", "Flyandrivka".

Дослідження творчості опішнянських майстрів у галузі художньої кераміки привертає увагу як в сучасному культурному контексті, так і в історичному вимірі. Аналізуючи їх твори, ми отримуємо унікальну можливість занурення у традиції нашого народу через призму зображень праці

національних свят. Вивчення образів у малярстві опішнянської кераміки розкриває не лише художній аспект, а й поглиблює наше розуміння соціокультурної динаміки і національного менталітету в контексті української культурної спадщини.

Різні аспекти опішнянського розпису, включаючи технічні особливості, традиції і вплив інших видів народного мистецтва на цей унікальний вид гончарства висвітлено у дослідженнях І. Зарецького, Ю. Лащука, І. Намакштанської, О. Островної, О. Пошивайла, Я. Риженко, Г. Череваня та інших науковців. Зокрема, Олесь Пошивайло здійснив комплексне висвітлення міфологічних аспектів українського гончарства, професійної обрядовості та домашнього побуту гончарів у дослідженні етнографії українського гончарства лівобережної України. У фокусі уваги І. Зарецького, О. Островної, Я. Риженка знаходиться опис технологічного процесу гончарства, домашнього побуту і професійних звичаїв гончарів Полтавщині. Ю. Лащук розкриває етнографічні аспекти побутування гончарних виробів. Проте, питання висвітлення технік і особливостей опішнянського розпису не втрачає актуальності у контексті ствердження нашої національної ідентичності.

Творчість опішнянських гончарів визначається різноманітністю тематичних мотивів утілених в керамічних виробах, адже Опішня була визначним осередком керамічного декоративного посуду серед таких центрів, як Васильків, Косів і Ужгород. Так, наприклад: «з 1786 р. близько 200 ремісників виготовляли різноманітний святковий посуд для напоїв: дзбанки, баклаги, барильця, куманці та декоративний посуд скульптурного характеру – баранці, леви, коники, півні тощо, оздоблені квітковим орнаментом» [1, с. 198]. Лише одна з перших артілей «Художній керамік» (1929 р.), як складова опішнянського керамічного осередку об'єднувала біля 200 майстрів, у той час як загальна кількість майстрів місцини налічувала аж 3000 гончарів. З рештою у Опішні «став до ладу керамічний завод, де випускали побутовий та декоративний посуд, скульптурки, іграшки тощо» [1, с. 204].

Різнманітність пластичних рішень ще більше активізувалась з 60 років ХХ сторіччя, коли на керамічному Опішнянському заводі разом з традиційним розписним посудом запустили у виробництво нові керамічні форми: «варанів, левів, биків, коней, кіз віртуозно виготовляють заслужені майстри народної творчості І.А. Білик, В.О. Омельченко, В.А. Біляк...» [1, с. 205].

Д. Єпіхіна зазначає: «Своєрідність опішнянської кераміки останнього століття полягає в тому, що вона розвивалася в умовах постійного поповнення давньої місцевої традиції нововведеннями, пов'язаними із зовнішніми впливами» [2, с. 62].

Таким чином, творчість опішнянських майстрів визначається широким спектром пластичних рішень й постійним художнім удосконаленням.

Метою нашої стаття є визначення основних тем, технік опішнянської кераміки і особливостей художнього розпису Опішні. Так, однією з провідних тем є праця, яка у гончарській традиції є як засобом експресії так і символічним вираженням зв'язку з трудовими традиціями нашого етносу. Відображення у

керамічних фігурках різних видів праці і ремесла постає ключовим елементом художньої кераміки Опішні, поряд з зображенням ремесел пов'язаних із сільським господарством і побутом. Поєднання різних видів праці утілює в собі глибокий зв'язок із традиційною культурою та економікою українського селянства.

Другою основною темою опішнянського розпису слід виокремити народні гуляння, що передані через образи молодят, немовля, троїстих музикантів, гусярів. У керамічних виробах відтворюється обрядовість як відбиття традицій народних свят, що вказує на важливість цих подій у колективній свідомості й культурній спадщині опішнянського населення.

«Традиційний опішненський посуд має багатий орнамент, здебільшого рослинний: квіти, грона, колоски, гілки у вигляді букетів та віночків. Характерними рисами є світло-жовтий колір візерунка, виконаний природним кольором глини на червоно-коричневому, білому або зеленому фоні» [5, с. 41].

Серед основних художніх технік опішнянського розпису як основи творчості майстрів першою і широко застосовуваною є фляндрівка [9], яка полягає в обливанні злегка підсушених виробів рідкою глиною (червоною, коричневою або білою). Після другої підсушки, вироби розписуються за допомогою резинової груші, крізь яку виливається фарба. Ця техніка дозволяє створювати вишукані рослинні мотиви та віночки, де теплі коричнево-червоні кольори естетично поєднуються з вливаннями зеленої й синьої фарб. «Особливості керамічного орнаменту впливають з техніки його нанесення, яка полягає в тому, що на виріб, який обертається, наноситься фарба спеціальними інструментами: різок, спринцівка, квач, накіска, паличка, пензлик, перо» [5, с. 41].

Друга специфічна техніка – затуплене обливання, яку застосовують при розписові мисок. Так, перше й підсохле біле обливання продряпується до червоної глиняної основи притупленим шилом, а окремі елементи узорів розфарбовуються коричневим ангобом і глазур'ю різних відтінків. Під час обпалювання фарба розтікається по кераміці і, як наслідок, утворюються мальовничі і соковиті узори геометризаних і рослинних форм [8].

Увага до деталей, створення текстур та глибоких ліній є унікальною ознакою опішнянського розпису. Отже, художні техніки опішнянської художньої кераміки є свідомим тонкого образного сприйняття і високого рівня професійності майстрів опішні.

Опішнянська художня кераміка не лише втілює творчість майстрів, але й глибоко вбудована в культурний контекст України. Вивчення зв'язку між творчістю гончарів та культурною спадщиною розкриває низку важливих аспектів. Специфічною декоративною індивідуальністю визначались твори багатьох майстрів Опішні, зокрема Юрія Лебіщака, Матрони Назарчук, Олександри Селюченко, Василя Поросного, Марії та Григорія Тягун, династії майстрів Пошивайлів, Федіра Червінки [1].

Мистецтво опішнянських майстрів служить важливим засобом збереження і передачі традиційних цінностей. Зображення образів праці,

народних гулянь, у виробах стають візуальними свідченнями історії та способу життя українського народу. Це виражається не лише у мистецьких деталях, але і в самій концепції виробів, які розкривають колорит та атмосферу українського села. Художні техніки, такі як фляндрівка та затуплена обливка, разом із витонченими рельєфами та уважністю до деталей, доповнюють зображення праці, гулянь і культурних подій.

Крім того, опішнянська кераміка має значну сувенірну цінність. Вироби майстрів стають не лише елементом внутрішнього ринку, але й популярними сувенірами для туристів. Такий підхід до творчості сприяє розвитку туристичної індустрії, привертає увагу до унікальності українського народного мистецтва сприяючи підтримці майстрів та їх спадщині.

У висновках підкреслимо, що опішнянська художня кераміка не лише показує різноманіття художніх технік та витонченість майстрів, але також виступає як живий образ української культури, який має великий потенціал для вивчення, цінування та продовження в подальших поколіннях.

До основних мотивів творчості опішнянських майстрів можна віднести: зображення рослинних орнаментів, птахів, звірів; жанрові сценки на теми праці й ремесла (мисливці, пастухи, листоноші), народних гулянь й обрядовості (молодята, музиканти тощо);

Серед провідних технік художнього опішнянського розпису доцільно виокремити такі:

1. Фляндрівка – Обливання ледве підсушених виробів різними кольорами глини. Розпис за допомогою резинової груші з виливанням фарби через соломину.

2. Затуплена обливка – продряпування білої обливки до червоного черепка за допомогою затупленого шильця. Розфарбовування окремих елементів узорів коричневим ангобом та глазур'ю різних відтінків.

Щодо особливостей опішнянського розпису, то слушним буде виокремити наступні ознаки:

1. Витончені рельєфи і текстури. Створення глибоких рельєфів, що відображають деталі образів та елементів. Використання різних текстур для надання виробам унікальності та естетичного вигляду.

2. Увага до деталей. Тонке витончення деталей у створенні образів, таких як костюми музикантів чи анімальні фігури. Підкреслення індивідуальності та унікальності кожного виробу через ретельну роботу з дрібними елементами.

3. Геометричні і рослинні мотиви– використання геометричних та рослинних форм у розписах. Створення вишуканих орнаментів, де гармонійно поєднуються різні кольори та форми.

4. Стриманість і заглиблення у традиції – стриманість у використанні технік, що відзначається збереженням традиційних методів розпису. Заглиблення в традиційні техніки, що робить опішнянський розпис впізнаваним і автентичним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
2. Єпіхіна Д. В. Народна кераміка опішні як джерело для розвитку українського дизайну / Д. В. Єпіхіна // Проблеми розвитку міського середовища. – 2013. – Вип. 9. – С. 62-67. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prms_2013_9_13
3. Ликова О., Пошивайло О. Скарби Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // Український керамологічний журнал. 2003. №2-3.
4. Намакштанська І. Є. Опішня – центр українського гончарства // Мистецтво і культура.– Меркурій.– 2001.– №10.– 53 с.
5. Островна О. Опішненська мальовка як унікальне явище українського гончарства // Гуманітаристика: українські освітянські студії : збірник статей та матеріалів науково-практичної конференції: збірник статей та матеріалів науково-практичної конференції. Ч. 2. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. С. 39-42.
6. Пошивайло Олесь. Ілюстрований словник народної гончарної термінології Лівобережної України : Гетьманщина. – Опішне: Українське Народознавство, 1993.– 280 с.
7. Сморгж Л. Розповіді про незабутнє і незабутніх : (спогади) / Л. Сморгж ; НАН України, Ін-т народознавства. Ін-т керамології; М-во культури України, Нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному. – Опішне, 2017. – 863 с.
8. Титаренко В. П. Традиційні народні ремесла Полтавщини. – Навчальний посібник.– Полтава : Верстка, 2003. – 311 с.
9. Фляндрівка / Слов Опис // YouTube. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=oMUgtQyzIfs>.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Ракович В.В.

УДК 7.76

Ольшанська О.Р.

ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ МОТИВІВ В МИСТЕЦТВІ ГРАФІКИ

У статті розглядаються особливості графіки з українськими мотивами, зокрема у творчому доробку митців Г. Якутовича та М. Примаченко.

Ключові слова: українське мистецтво, графіка, українська символіка, мотиви.

The article examines the peculiarities of graphics with Ukrainian motifs, in particular in the works of artists H. Yakutovych and M. Prymachenko.

Key words: Ukrainian art, graphics, Ukrainian symbolism, motifs.

Україна – це країна багатой культури, зі славним минулим і чудовою художньою спадщиною. Розвиток українських мотивів у графіці є важливим завданням для збереження цієї спадщини та просування її на міжнародному рівні. Сучасні художники, працюючи з українськими мотивами, поєднують

традиційні прийоми з інноваційними технологіями. Результатом цього є унікальні графічні роботи, які вражають своєю красою та оригінальністю.

Українські мотиви в графіці можуть включати у себе різноманітні символи, візерунки, розмальовки, кольорові поєднання та геометричні форми. Традиційні українські вишивки, писанки, мотиви рослинного та тваринного світу, архітектура, народні костюми - все це стає джерелом натхнення для митців, які створюють графічні роботи з українським колоритом. Кожен елемент в такій роботі містить в собі свою власну історію, зв'язану з народними віруваннями, звичаями та цінностями. Наприклад, вишиванка – це символ національної єдності та гордості, а писанка – символ світла та відродження. Графіка з українськими мотивами надає можливість передати ці значення через мистецтво, зробити культурне спадщину доступною для широкої аудиторії.

Яскравим представником графічного мистецтва, у творчості якого зустрічається дуже багато українських мотивів, є Георгій Якутович (1930 – 2000 рр.). Його роботи дуже технічні, професійні, емоційні. Ім'я Георгія Якутовича стало легендарним ще й тому, що він був художником, що працював над кінопроектом “Тіні забутих предків” – фільмом викликаючи дуже розпливчасті уявлення. Але з точки зору художніх рішень він донині залишається взірцевим і чудовим, його досі вивчають у кінодослідницьких установах багатьох країн світу, як кінематографічний та візуальний шедевр.

Графіка Якутовича виявилася дуже близькою до самої історії – містичною, націоналістичною, багатогранною, дуже глибокою і дуже неоднозначною. Митець надихнувся Карпатами і великою гуцульською культурою. Впитуючи в себе всю красу, традиції, звичаї Карпат, створював надзвичайно витончені ілюстрації для книги “Тіні забутих предків” (1967 р.). Захопившись створенням оформлення аж протягом десятих довгих років, він зміг передати всю періодичність та красу гуцульської культури. Якутович остаточно надихнувся після кропіткої роботи над містичною кінострічкою, створивши дереворитів до твору Коцюбинського. Їх роботу високо оцінило мистецьке коло [1].

Окрім книжкової графіки митець створював історичні гравюри: “Іван Вишенський”, “Олег Гореславич” тощо. Надихнувшись українськими мотивами, Якутович створив численні цикли на теми українських народних казок, старовинної української музики, яскраві та незвичайні листівки з українських пісень та мотивів [2].

Ще одним видатним українським графіком є Марія Примаченко, яка відома своїми яскравими творами народної творчості. Її роботи вражають оригінальністю та душевністю, притаманними лише справжнім майстрам. Українські графіки поєднують у собі традиції та інновації, втілюючи у своїх роботах різноманітні теми та емоції. Їхні роботи вражають своєю красою та глибиною виразності. Українська графіка продовжує розвиватися і підкорювати серця шанувальників мистецтва своєю неповторністю та унікальністю.

Примаченко постійно вчилася у рідної поліської природи. Її творча діяльність нараховується понад 1000 творів. Роботи М. Примаченко ніби

повертають нас до давніх часів, адже вона використовує формально – стилістичні прийоми, що задають певний темп та легкість роботи. Звертаючись до пісенних фольклорів, слов'янської міфології і легенд, героями її сюжетів стають фантастичні істоти, птахи, квіти, люди [3, с. 323].

Дуже часто М. Примаченко вигадувала тварин з непропорційними частинами тіла, що з першого погляду було важко зрозуміти. Наприклад, незвичайний ведмідь з бджолами на тілі, лев весь у ромашках - все це яскраві та незвичайні витвори мисткині. Хоч на перший погляд то дикі небезпечні звірі, але вони не вселяють страху. Вони уособлюють дружбу, миролюбність та любов. Майстриня ніколи не змішувала кольори, віддаючи перевагу чистим та яскравим фарбам гуаші. Окрім малювання вона захоплювалась розписом кераміки та вишиванням, що також налічувало багато її робіт [4].

У композиціях М. Примаченко дуже часто розквітають розкішні дерева. Вона зазвичай подає листя як ціле дерево (“Весілля” 1966 р.). Вживає і незнаний у народних розписах прийом (як у сучасній сценографії) – показує хату водночас знадвору і зсередини (“Моя мила бригадира полюбила” 1972 р.).

У співпраці з Михайлом Стельмахом вона проілюструвала дитячі книжки “Журавель” та “Чорногуз приймає душ”. Ілюструвала українські народні дитячі пісні “Ой коники-сиваші”. За образністю, характером світосприймання, мірою узагальнення і відбору головного роботи майстрині відповідають образній структурі дитячих казок, які вона любить зображувати (“Лисиця і журавель” 1979 р.). Естетика казково-незвичайного легко входить у реальність, тому здається природною. Але художниця у жодній виставковій роботі не повторювала ілюстрацій, чітко розрізняючи книжковий малюнок і картину. У творчості М. Примаченко є багато українських мотивів. Виразні лінії, яскраві, барвисті кольори, вишиванки, лелеки, рушники розмальовані різноманітними квітками, побут - саме це задає сюжетності та глибинності її роботам.

Українська графіка представлена багатьма талановитими художниками, які вирізняються своєю оригінальністю. Творчість цих художників є дотиком до національної спадщини та відображає красу української культури крізь призму їхньої уяви та творчості. Унікальність їхньої графіки виділяє їх на світовій мистецькій арені.

Отже, графіка з використанням українських мотивів є дуже актуальною, оскільки українська культура має багату історію, таємничість та красу. Вона може надихнути художників і дизайнерів на створення унікальних та неповторних робіт. Використання українських мотивів у графіці може також сприяти популяризації багатої української культури в світі та підтримувати національну самосвідомість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Якутович Георгій В'ячеславович // Шевченківська енциклопедія: у 6 т. / Гол. ред. М.Г. Жулинський. Київ, 2015. URL: <https://archive.org/details/shevch06/page/1090/mode/1up?view=theater>
2. Мазаник Л. Якутович Георгій – Дитячі книги з ілюстраціями Георгія Якутовича URL: <https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/georgiy-yakutovich/>

3. Примаченко Марія Овксентіївна // Шевченківська енциклопедія: Гол. ред. М.Г.Жулинський. Київ: Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2015. . URL: <https://archive.org/details/shevch05/page/322/mode/1up?view=theater>
4. Sketchline. Maria Prymachenko - SKETCHLINE. SKETCHLINE. URL: <https://thesketchline.com/en/authors/maria-prymachenko/>.

Науковий керівник кандидатка мистецтвознавства, старша викладачка Гуляєва О.В.

УДК 7.766

Омельчук Є.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ КОМПОЗИЦІЇ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ (ЗА МОТИВАМИ ДРАМИ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»)

Статтю присвячено вивченню особливостей створення та презентації композиції на основі драми-феєрії у трьох діях Лесі Українки «Лісова пісня» за допомогою графічних редакторів Adobe Photoshop та Figma.

Ключові слова: цифрове мистецтво, комп'ютерна графіка, графічний редактор Photoshop, графічний онлайн-редактор Figma, візуалізація, композиція.

The article deals with the features of creation and presentation of composition based on Lesia Ukrainka's drama extravaganza in three acts "The Forest Song" with the help of graphic editors Adobe Photoshop and Figma.

Key words: digital art, computer graphics, graphic editor Photo Shop, online graphic editor Figma, visualization, composition.

В епоху інформаційного розвитку суспільства цифрові комп'ютерні технології стали доступними для всіх, що призвело до їх впровадження майже в усі сфери життя. Мистецтво також не залишилося осторонь. Постійний розвиток комп'ютерної графіки дозволив образотворчому мистецтву показати нові інноваційні підходи до художнього відображення реальності. Цифрові технології змінили структуру образотворчого мистецтва, переосмислили процес створення художнього образу та відкрили безмежні можливості для творчих експериментів.

Науковець Малежик Ю.М. стверджує, що «більшість сучасних творів мистецтва, що створені на комп'ютері в цифровій формі належать до цифрового мистецтва. Технології цифровізації охоплюють всі види мистецької діяльності в галузі образотворчого мистецтва: живописі, графіці, скульптурі, а також утворюють нові форми та прийоми роботи такі, як мережеве мистецтво, цифрове монтажне мистецтво (так називані цифрові інсталяції), віртуальна реальність, які тепер визнані в художній практиці» [2, с. 62-63].

Комп'ютерна графіка є відносно новим видом мистецтва. Спочатку її навіть не вважали мистецтвом, а дослідження в цій галузі проводилися переважно в науково-дослідних та військових установах. Засновником комп'ютерної графіки вважається американський математик і художник Бен Лапоскі, який першим створив графічне зображення за допомогою аналогового комп'ютера. Визнання комп'ютерної графіки як одного із видів мистецтва почалося в 1963 році, коли американський військовий програміст Майкл Нолл виграв конкурс програмістів «Computer and Automation», створивши картину за допомогою комп'ютера. У 1965 році Нолл організував виставку своїх цифрових робіт у Нью-Йорку [6]. Ця експозиція не мала собі подібних раніше, тому відтоді Майкла Нолла вважають першим художником комп'ютерної графіки. Можливість створення цифрових зображень викликала значний інтерес у суспільства, що призвело до організації численних масштабних виставок цифрових робіт як у США, так і в деяких європейських країнах.

Сучасні комп'ютерні технології в образотворчому мистецтві не лише розширили можливості для створення й обробки статичних і динамічних зображень, зробивши цей процес точнішим, швидшим і дешевшим, але й дозволили художникам створювати речі, які раніше були неможливими.

Деякі митці вважають, що використання цифрових технологій у мистецтві викликало багато питань щодо автентичності творів, оскільки вони не мають матеріального оригіналу, а також щодо впливу «цифри» на людське сприйняття та долю художника [5, с. 107].

Результатом широкого запровадження інформаційно-комунікаційних технологій до всіх сфер людської діяльності, образотворчого мистецтва зокрема, удосконалення комп'ютерів та їхнього програмного забезпечення є своєрідна перебудова процесу створення художньої композиції, що наразі певним чином відрізняється від традиційного і має в багатьох випадках діджитал спрямування. Сучасна комп'ютерна графіка урізноманітнює традиційні способи створення і реалізації композиції.

Одним із ключових інструментів цифрового мистецтва є графічний планшет, який дозволяє художникам малювати на екрані за допомогою спеціального стилуса або планшет, котрий підключається до комп'ютера чи ноутбука. Крім того, для створення цифрового продукту використовуються графічні програми, що дозволяють створювати, редагувати та маніпулювати цифровими зображеннями. Серед них – Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Corel DRAW та багато інших. Ці програми надають художникам можливість створювати необхідні макети, використовуючи різноманітні інструменти, такі як пензлі, кисті, градієнти, фільтри та ін.

У сучасному світі, коли комп'ютерна графіка досягла свого апогею, а засоби її створення стали загальнодоступними, кількість майстрів у цій галузі постійно зростає. В Україні нині є багато невідомих художників-концептуалістів, таких як, наприклад, Олексій Малорос, який створив серію малюнків на тему козаччини. Окремо варто відзначити сучасних українських художників-плакатистів. В останні роки, на тлі гострої соціальної ситуації в

країні, плакатне мистецтво набуває розвитку. Наприклад, київський художник та дизайнер Андрій Єрмоленко створив цілу серію патріотичних плакатів на тему Революції Гідності та військових дій в АТО.

Графічні можливості комп'ютера є унікальними. Савченко Л. та Коваленко В. зазначають, що «велике значення мають візуальні ефекти комп'ютера, за допомогою яких можна демонструвати динаміку розвитку процесів та явищ, їх перетворення... Комп'ютери роблять інформацію наочною, завдяки чому фундаментально змінюють людську комунікацію, бо носієм інформації стає візуальний образ» [4, с. 66].

Візуалізація в образотворчому мистецтві – це процес вираження ідей, концепцій або емоцій через використання образів, форм, кольорів та інших елементів візуального мистецтва, таких як живопис, графіка, скульптура, фотографія тощо. Вона дозволяє художнику передавати свої думки та ідеї через візуальну мову, розширюючи можливості сприйняття глядача та його розуміння того, що митець хоче донести. Візуальні образи можуть створювати різноманітні ефекти та враження, викликати емоції, змінювати настрій та стимулювати роздуми.

У фокусі нашої уваги – особливості створення сюжетної композиції драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» засобами комп'ютерної графіки, зокрема опис етапів та принципів створення нашого художньо-образного рішення.

Нами здійснено спробу втілити наше композиційне рішення за допомогою інструментів графічного редактора Adobe Photoshop, а саме – передати ідейний авторський задум, описати особливості розміщення об'єктів на майбутньому колажі, відтворити кольорову палітру, показати багатошаровість, глибину і перспективу, застосувати різноманітні ефекти візуалізації, деталізації й акцентування, а також презентувати з елементами анімації процес створення композиції та її фінального рішення під час демонстрації (у графічному онлайн-редакторі Figma).

Специфіка виконання композиції засобами комп'ютерної графіки полягає в дотриманні основних етапів та принципів зображення. Процес створення сюжетної композиції починається з ідеї. Це один з найважливіших етапів у роботі художника, оскільки відбувається творчий пошук чіткого, гармонійного поєднання теми, формату і колірної рішення твору. Авторський ідейний задум може бути реалізований, наприклад, через пейзаж або натюрморт, портрет або певну абстрактну ідею.

Наступним кроком буде безпосередня розробка композиції за мотивами літературного твору, що передбачає попередню візуалізацію того, як саме елементи композиції будуть розміщені на макеті.

Серед основних принципів створення композиції виділяємо:

1. Правило третин: необхідність розділити макет на третини по горизонталі та вертикалі, створивши таким чином сітку. Варто розташовувати свої фокусні точки або важливі елементи вздовж цих ліній сітки або їх перетинів, що надає композиції збалансованості.

2. Баланс: прагнення до балансу в композиції, котрого можна досягти через симетрію (рівномірний розподіл елементів сюжету з обох сторін полотна) чи асиметрію (нерівномірні, але візуально збалансовані складові).

3. Ієрархія: створення візуальної ієрархії складників композиції за рахунок зображення певних частин композиції більш помітними. Використання розміру, кольору, контрасту або деталізації має на меті підкреслити фокус автора.

Спочатку створюємо ескіз нашого малюнка, який буде містити мінімум деталей, але чітко окреслюватиме основні частини та силует. Світло відіграє ключову роль, підкреслюючи головні елементи. Незалежно від того, чи це пейзаж, чи портрет, ми завжди звертаємо увагу на світлі та темні ділянки, щоб глядач одразу зрозумів, на чому художник хотів зробити акцент. Важливі частини зображення робимо світлішими, а другорядні – темнішими. У цьому художнику допомагає велика кількість різноманітних пензлів у панелі інструментів.

Щоб малюнок був зрозумілим, починаємо від загального і поступово переходимо до деталей, вказуючи на об'єм і пропорції предметів, наприклад, маленьке, велике та середнє.

На наступному етапі малювання корисними будуть інструменти для роботи з кольором та відтінками. У спеціальному вікні можна налаштовувати ефекти та колірну схему кожного шару. Використовуючи шар маски, можна накладати об'єкти один на одного або видаляти їх. Різноманітні кисті й ефекти допоможуть додати експресії зображуваному.

Не забуваймо про важливість контрастів у нашій роботі, правильно налаштовуючи колір, тон, форму, текстуру та масштаби.

Це дозволяє нам акцентувати увагу на певних елементах колажу, наприклад: темні об'єкти на світлому фоні, великий об'єкт серед маленьких, або детально опрацьовані об'єкти на фоні менш деталізованих структур. Це допомагає контролювати контраст і зосереджувати увагу на потрібних елементах. Важливо, щоб ключові частини виділялися більше, а інші області були приглушеними. Використовуючи певні інструменти, можна стежити за загальною тональністю кольорів і покращувати читабельність окремих зон малюнка.

Для створення глибини та перспективи необхідним є використання таких методів, як накладання, повітряна перспектива (котра надає віддаленим об'єктам більше світла та меншої деталізації) і масштабування розміру, що створюють відчуття глибини авторського зображення.

Негативний простір навколо та між об'єктами покликаний підкреслювати загальну композицію, не створюючи відчуття захаращення.

Важливими під час створення композиції також є експерименти з ефектами і фільтрами.

Необхідно періодично відходити від макету колажу і критично оцінювати створювану композицію. За потреби коригувати зображуване з метою покращення загального балансу, акценту і візуального потоку.

Сюжетна композиція за мотивами драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» втілена на нашому макеті колажу через основну локацію та низку образів твору, кожен з яких має певне символічне значення. Передній план представлений зображенням галявини, зрізаного дуба. Центральну частину цифрового полотна складають образи Мавки-верби, Лукаша, будинку. Зимовий ліс – задній план. Основні елементи композиції та їх ідейне спрямування деталізовані за допомогою другорядних образів типу сопілки, зірки тощо.

На завершальному етапі підсумовуємо всі дії, додаємо деталі або спрощуємо окремі частини, додаємо відблиски і тіні, дотримуючись основних правил композиції та узагальнюючи зображення загалом. Завантажуємо усі ескізи та готові зображення в порядку їх послідовного створення у графічний онлайн-редактор Figma, створюємо презентацію з елементами анімації, чим і демонструємо процес візуалізації композиції за мотивами літературного твору та її фінального рішення.

Таким чином, комп'ютерні технології відкривають широкі можливості для розвитку композиційних умінь, уяви і творчих здібностей, усвідомлення художньо-естетичної основи створення графічних зображень необхідних для постановки сценічної композиції. Це демонструє здійснена нами спроба створення композиції драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» за допомогою графічного редактора Adobe Photoshop та її візуалізації через графічний онлайн-редактор Figma. Зазначені комп'ютерні технології значно прискорюють, урізноманітнюють й збагачують процес оформлення всіх елементів композиції, надають змогу легко експериментувати зі шрифтами, кольорами, формами та текстурами тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Альтман Дарина Photoshop нині: як графічний редактор став інструментом для всіх. 18.01.2021. URL: <https://bazilik.media/photoshop-nyni-iak-hrafichnyj-redaktor-stav-instrumentom-dlia-vsikh/> (дата звернення: 06.09.2024).
2. Малежик Ю. М. Цифровий живопис як альтернатива академічному у дистанційній підготовці фахівців образотворчого мистецтва. Мистецька освіта у міждисциплінарному вимірі : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 07– 08 червня 2022 р.) / за заг. ред. О. О. Матвєєвої. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 62–66.
3. Омельчук Є. Що таке Figma: функції, інструменти та переваги / Academyby Wezom. URL: <https://wezom.academy/ua/chto-takoe-figma-funktsii-instrumenty-ipreimuschestva/> (дата звернення: 05.09.2024).
4. Савченко Л.О., Коваленко В.К. Візуалізація навчального матеріалу засобами презентаційної комп'ютерної графіки при підготовці майбутніх фахівців. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2020. Вип. 189. С. 62-67.
5. Ясенев О.П. Вплив сучасних цифрових технологій на образотворче мистецтво. Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2023. № 2. С. 106-110.
6. AB 101: Historical Figures in Generative Art – A. Michael Noll. 08.01.2022. URL: <https://medium.com/the-link-art-blocks/ab-101-historical-figures-in-generative-art-a-michael-noll-5a23ea78ac41> (дата звернення: 06.09.2024).

ВОКАЛЬНІ ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ: МУЗИКОЗНАВЧО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто низку камерно-вокальних творів для дітей сучасних українських композиторів. Виявлено широту і специфіку їх художньо-образного змісту, жанрового нахилу, форми, музичних особливостей. Також обґрунтовано виховну функцію даної жанрової дефініції у вокально-педагогічному процесі.

Ключові слова: вокальні твори для дітей, вокальна педагогіка, художньо-образний зміст, національне виховання, дитячий романс.

The article examines a number of chamber and vocal works for children by modern Ukrainian composers. The breadth and specificity of their artistic content, genre inclination, form, and musical features have been revealed. The educational function of this genre definition in the vocal-pedagogical process, is also substantiated.

Keywords: vocal works for children, vocal pedagogy, artistic and figurative content, national education, children's romance.

Постановка проблеми. Камерно-вокальна музика є одним з найдемократичніших жанрових напрямків в комунікаційній моделі «композитор – виконавець – слухач». Не дивно, що сольне вокальне виконавство посідає одне з головних місць і в українській музичній культурі, і в сфері мистецької освіти всіх рівнів. Вокальне мистецтво впливає на формування духовного світу людини, її свідомості, національної ідентичності, художнього смаку тощо. На всіх історичних етапах розвитку суспільства вокальне мистецтво відігравало важливу культуротворчу місію, мало «людинотворчий потенціал, є одним з впливових засобів розвитку особистості» [5, с. 191], адже завдяки синтезу музики і вербального тексту воно є зрозумілим широкому колу слухачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку камерно-вокального мистецтва в Україні присвячено багато наукових досліджень, які розкривають різні аспекти. Історія розвитку камерно-вокальної музики в Україні розглядається у роботах О. Баланко, О. Берегової, Т. Булат, Л. Корній, О. Кушнірук, Л. Сидоренко, О. Шреєр-Ткаченко та ін.; аналіз камерно-вокальної творчості окремих композиторів здійснено у працях І. Драч, О. Журавкової, Н. Старюченко. Велика увага приділяється вокальній педагогіці, наприклад, в розвідках В. Антонюк, Н. Ветлугіної, Н. Гунько, Я. Кушки, А. Чехуніної та ін. Багато робіт піднімають питання ролі репертуарної політики у вихованні вокаліста. Серед них назовемо дослідження С. Гмиріної, Н. Гребенюк, Л. Гринь, Л. Тарасюк та ін.. Особливої уваги

останнім часом набула дитяча вокальна педагогіка, яка потребує пошуку нових методів навчання, нових підходів, нового адаптованого репертуару. Цим питання присвячені роботи педагогів-методистів Н. Атамасенко, В. Антонюк, А. Барасій, О. Стахевич та ін.. Проте камерно-вокальні твори для дітей сучасних українських композиторів ще не мали аналітичного розгляду в науково-методичній літературі, поза увагою дослідників і досі залишається аспект музичних особливостей камерно-вокальних творів для дітей, їх художньо-образна, жанрово-стильова пріоритетність. Ці питання є важливими, адже дитячий репертуар спрямований не тільки на розвиток вокальної техніки, але й на виховання особистості, естетичного й духовного її розвитку. Саме це обумовлює актуальність теми даної статті, **метою якої є** визначення специфіки створення та побутування камерно-вокальних творів для дітей сучасних українських композиторів.

Звертаючись до вивчення камерно-вокальних творів для дітей, відзначимо, що це окрема ніша, в якій цілеспрямовано й усвідомлено працюють певні композитори, які переважно в своїй практичній діяльності пов'язані з дітьми, як, наприклад, Алла Мігай, яка отримала освіту музикознавиці, але почала працювати телеведучою, казкаркою, що підштовхнуло її до композиторської діяльності; Інна Францескевич отримала освіту оперної співачки і композиторки в Одеській музичній академії ім. А.В. Нежданової і, працюючи зараз викладачем вокалу в ДМШ №6 м. Одеса, вона активно займається створенням саме дитячого вокального репертуару. Так само склалася доля й інших сучасних українських «дитячих композиторів» – Сергія Железняка, Олени Соловйової, Олександра Іванька, Наталі Май, Зоряни Мигай та ін.

Як правило всі перелічені композитори звернулися до створення дитячих вокальних творів через гостре відчуття браку необхідного репертуару, який крім того, що повинен відповідати новій концепції навчальної програми, повинен бути яскраво національним. Отже, твори сучасних українських композиторів, написаних для юних вокалістів, представляють собою яскраво-образний, високо-художній матеріал, що максимально адаптований до виконання дітьми. Причому, як виявлено, це не тільки авторські пісні, але й аранжування/адаптування українських народних пісень (А. Лисянська), вокалізів, естрадних пісень до виконавських можливостей юних вокалістів, розрахований на поступове зростання технічних складнощів, на пошук ефективних творів для більш продуктивного, прогресивного навчання юних вокалістів, їх мотивування. Серед найбільш яскравих наведемо збірки камерно-вокальних творів сучасних українських композиторів: «Романси та вокалізи для дітей та юнацтва» одеської композиторки-викладачки Інни Францескевич, яскраво-образні збірки Олени Соловйової «Весна привіт», «Вокалінки від Оленки», художньо й образно яскраві «Пісні та вправи для починаючих співаків»; «Вокальні етюди для дітей», «Розспівки для малечі» Сергія Железняка та ін.

Здійснивши аналіз ряду вокальних творів різних українських композиторів, зазначимо, по-перше, що більшість з них ще не мали аналітичного розгляду в науковій літературі, зокрема це твори І. Францескевич, О. Соловйової, С. Железняка, А. Мігай. Всі вони розкривають широку палітру яскравих художніх образів: безтурботний світ дитинства – «Бджілка», «Краб і дощик» (З. Мартин), «Вітаю маму з весняним святом», «Музична суперечка», «Так несподівано» (О. Соловйова), «Сонько-Дрімко», Червона Шапочка» (А. Мігай), «Зимова пісенька», «Найшановніша собака», «Пісенька про світлофор» (І. Францескевич), «Сонячні промінчики», «Пінгвіни», «Панда», «Кудлате літо» (О. Іванько) та ін.; народні звичаї, традиції, свята – «Веснянка» (О. Соловйова), «Український борщ» (А. Мігай), «Сорочка-вишиванка» (З. Мартин); казковий світ – «Снігова королева» (М. Куртанич), «Слухай казку», «Пісня Кози», «Червона Шапочка» (А. Мігай), «Кошеня і цуценя» (О. Соловйова), «Красуня-зима», «Сніговий дід» (І. Францескевич), «Зимова казка», «Собака Барабака» (О. Іванько); тема родини – «Дорога до мами», «Батьки» (І. Францескевич), «Мама», «Вальс для бабусі», «Я для тебе, мамо» (О. Соловйова), патріотична тематика, любов до Батьківщини – «Чудовий край», «Єднаймося браття», «Цвіти Україно», «В обіймах України» (І. Францескевич), «Моя Україна», «Я українка маленька» (О. Соловйова), «Батьківщина», «Прапор України», «Нескорені» (А. Лисянська), «Про Україну», «Незалежність» (З. Мартин) та ін..

В жанровому плані переважно композитори звертаються до жанру пісні, яка має просту, зрозумілу дітям куплетну форму, часто ці пісні мають яскраво виражено жанрову основу вальсу, чарльстону, польки, коломийки тощо. І. Францескевич у своїй творчості застосовує жанр романсу (збірка «Романси для дітей та юнацтва»), можна навіть її назвати засновником жанру дитячого романсу в Україні.

Гармонічна мова камерно-вокальних творів для дітей нескладна, функціонально ясна, логічна у своєму розвитку. Відхилення і модуляції відбуваються переважно в межах тональностей першого ступеня спорідненості. Але при цьому їм притаманне яскраво сучасне звучання завдяки широкому використанню дисонуючих сучасних акордів – септакордів, нонакордів як головних так і побічних ступенів, сучасних гострих ритмоформул з пунктирами та синкопами, джазових імпровізаційних елементів і зворотів (С. Железняк збірка пісень у джазових тонах для дітей «Кольорові олівці», О. Іванько пісні «Пінгвіни», «Сонячний промінець», «Чарльстон з динозавриком», І. Францескевич «Вогонь душі», «Файна дівчина», О. Соловйова «Весна привіт», «Кошеня і цуценя» та ін.).

А завдяки широкому застосуванню характерних мелодичних малюнків (V-III-VII#-I; V - VII# - I; V-III-II-I-VII-I), гармонічних зворотів з використанням гармонічної або натуральної домінанти, ладової перемінності дитячі вокальні твори сучасних українських композиторів сповнені яскраво вираженим національним звучанням.

Аналізуючи репертуар з педагогічної точки зору, відмітимо в першу чергу виховну його роль. І особливо актуальним на сьогоднішній день є питання національного виховання. Адже репертуарний концепт є одним з найпотужніших засобів виховання національної ідентичності юних вокалістів. Звертаючись до проаналізованих збірок сучасних українських композиторів ми можемо відмітити безсумнівне зростання особливо в останнє десятиліття національно-виховних мотивів – любов до Батьківщини, її природи, традицій і звичаїв, прагнення до волі, гордість бути українцем тощо («В обіймах України», «Чудовий край» – І. Францескевич; «Молитва за Україну» – А. Мігай, «Я люблю тебе, моя Україно», «Незалежність» – З. Мартин, «Батьківщина», «Нескорені», «Додому», «Наша зброя – пісня» – А. Лисянської та ін.).

Отже, камерно-вокальні твори для дітей сучасних українських композиторів складають окремий жанровий різновид, де всі складові елементи, засоби музичної мови відповідають психологічним, фізіологічним особливостям дітей. Вони є яскравими в образному, музичному відношенні і при цьому спрямовані на всебічний розвиток голосового апарату дитини, методично виважений, логічний і послідовний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк В.Г. Постановка голосу: навч. посібник. Київ : Українська ідея, 2000. 68 с.
2. Кушка Я.С. Методика навчання співу: Посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2010. 288 с.
3. Немерко А.Р. Пісенно-хорова творчість для дітей у мистецькій практиці авторів Львівщини в контексті музичної культури доби державної незалежності (1991-2021): традиції та інновації: дис. ... доктора мистецтвознавства. 17.00.03. Львів, 2023. 231 с.
4. Стахевич О.Г. Основи вокальної педагогіки. Ч.1: Природно-наукові теорії сольного співу. Курс лекцій. Суми: Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. 92 с.
5. Чехуніна А.О., Гунько Н.О. Творчий розвиток майбутнього педагога-музиканта у процесі художньої інтерпретації вокальних творів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. №79. Т.1. С.191-195 URL : http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_1/38.pdf (дата звернення : 16.08.2024).

Науковий керівник кандидатка мистецтвознавства, доцентка Чехуніна А.О.

УДК 793.33

Раскіна В.Д.

ЕМОЦІЙНИЙ ПОРТРЕТ ТАНЦЮРИСТА: ВИРАЗИ ОБЛИЧЧЯ В БАЛЬНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ

Ця стаття присвячена ролі міміки в сучасних бальних танцях. Автор розглядає міміку як потужний інструмент для передачі емоцій, який доповнює технічну досконалість танцівника. Стаття пропонує класифікацію емоцій та

конкретні приклади з різних танців. Також аналізується роль погляду у створенні образу.

Ключові слова: міміка, емоції, бальні танці, погляд, виразність, хореографія.

This article is devoted to the role of facial expression in modern ballroom dancing. The author considers facial expressions as a powerful tool for transferring emotions, which complements the technical perfection of the dancer. The article offers a classification of emotions and specific examples from various dances. The role of the gaze in creating an image is also analyzed.

Key words: facial expressions, emotions, ballroom dancing, gaze, expressiveness, choreography.

Бальний танець переживає період активного розвитку, де все більшої ваги набуває не лише технічна досконалість, а й здатність танцівника передати через рухи та міміку широкий спектр емоцій.

У світі танцю рух – це мова, а міміка – її емоційне наповнення. Міміка (від грец. *Mimikos* – наслідування) – це рухи м'язів обличчя як вираження її внутрішніх психічних процесів [1]. А в хореографії – це мистецтво виражати почуття та думки рухами м'язів обличчя [2]. Вона є невід'ємною частиною хореографії, доповнюючи та підсилюючи рухи тіла. Посмішка, сум, гнів, здивування – кожна емоція знаходить своє відображення на обличчі танцівника, створюючи живий і щирий діалог із глядачем. Вираз обличчя додає глибини та багатогранності будь-якому танцювальному номеру, перетворюючи його з механічного виконання рухів на захоплюючу історію. Міміка – це інструмент, який дозволяє танцівнику передати найтонші нюанси почуттів і зробити свій виступ незабутнім. Розвиваючи свою міміку, танцівник не лише вдосконалює свою техніку, але й збагачує свій внутрішній світ, навчається емпатії та невербального спілкування. Це цінні навички, які стануть у пригоді не лише на танцполі, а й у повсякденному житті [4].

Якщо раніше вважалося в бальних танцях, що емоційність є природним наслідком високого рівня технічної підготовки, то сучасні підходи до викладання бальних танців передбачають цілеспрямований розвиток емоційної виразності.

Метою статті є розглянути, як різноманітні емоції, передані через міміку та жести, збагачують образ танцівника та роблять його виступ більш виразним і запам'ятовуваним.

Емоції в танці можна поділити на відкриті та закриті. Відкриті емоції, як правило, пов'язані з виплеском енергії під час танцю, тоді як закриті пов'язані зі збором енергії в собі.

Під час відкритих емоцій танцівник відкриває широко рот, видихає та виплескує енергію. Яскравим прикладом такого вираження можна зустріти в танці Румба у фігурі «ковзаючі дверцята», де на сильний удар під час кроку

«ділей» партнерка широко розкриваючи рот і роблячи видих, підкреслює ритмічний акцент і додає руху більшої виразності.

Відкрита посмішка, що демонструє зуби, є також яскравим прикладом відкритої емоції. Однак, така посмішка має бути використана з розумом. Вона буде недоречною, якщо вживати під час дуже швидкої та сильної дії, чи швидкої роботи ніг або стегон. Але допоможе в тих моментах танцю, де потрібно передати позитивні емоції і створити атмосферу легкості, тобто в спокійних частинах хореографії. Наприклад, у фігурі «локстеп» в танці Самба, коли танцюристи виконують цю фігуру 4 і більше разів підряд посмішка допоможе танцювальній парі підкреслити насолоду від свого танцю.

Одним із поширених виразів обличчя в танцях, особливо серед партнерок, є так звана "дудочка". Це витягнуті вперед губи, які створюють ефект трубочки. Така міміка часто використовується під час видиху, щоб підкреслити рух і додати образу виразності. Наприклад, в танці Ча-ча-ча, партнерки часто використовують "дудочку" під час виконання фігури "нью-йорк", чи під час акцентів і виразних позицій щоб підсилити акцент на русі і створити більш драматичний образ.

Для досягнення більш виразного і професійного та артистичного виконання танців, танцівники часто використовують поєднання різних емоцій. Наприклад, у фігурі натурального повороту у повільному Вальсі можна почати з видиху та емоції "дудочка", створюючи відчуття розгону, а потім плавно перейти до посмішки та вдиху в другій частині повороту. Така послідовність емоцій дозволяє створити динамічний і цікавий образ, який запам'ятається глядачам. Регулярні тренування допомагають відпрацювати такі переходи і зробити їх більш плавними та природними.

Наступною важливою складовою виразності танцівника є погляд. Здатність встановлювати міцний зоровий контакт є ключовою для залучення глядача та створення емоційного зв'язку. Адже танець – це не лише рух тіла, а й діалог між виконавцем та аудиторією. Відомо, що люди інтуїтивно відчують, коли на них спрямований погляд. Тому, коли танцівник дивиться на глядача, він ніби запрошує його до співучасті. Цей взаємний обмін поглядами створює потужну енергетику і дозволяє глядачеві відчути себе частиною дії. Яскравим прикладом майстерного використання погляду в хореографії є творчість Джерома Роббінса. В його балетах погляд танцівників стає справжньою зброєю, яка залучає глядача в саму серцевину танцювальної дії. Роббінс часто створює атмосферу протистояння між танцюристами та аудиторією, використовуючи інтенсивний зоровий контакт, щоб підкреслити напругу і драматизм. Так, у «New York Export: Opus Jazz» танцівники постійно дивляться на глядачів, навіть коли один танцюрист відходить від краю сцени, він все одно крутить головою, щоб підтримувати інтенсивний зоровий контакт, ніби кидаючи виклик – «ми проти їх». Цей безперервний зоровий контакт створює відчуття взаємного проникнення і робить глядача активним учасником вистави [3].

Пронизливий погляд з-під лоба – це потужний інструмент для створення образів в бальному танці. Він відноситься до закритих емоцій і використовується при зборі енергії. Це дозволяє передати різноманітні емоції, від загадковості до рішучості. Такий погляд часто використовується партнерками для підкреслення своєї індивідуальності і сили. Він доречний у тих моментах танцю, де потрібно створити контраст з більш відкритими і дружелюбними емоціями. Цей погляд, особливо в поєднанні з витягнутими губами ("дудочка"), створює дуже войовничий і запам'ятовуючий образ, що ідеально підходить для таких танців як Пасодобль.

Навіть найменші рухи в танці можуть стати більш виразними, якщо додати до них невеликий емоційний мімічний акцент. Це може бути коротка, стримана посмішка або навіть короткий вигук, як-от "ца". Такі дрібні деталі допомагають оживити танець і зробити його більш цікавим для глядача.

Емоційна виразність в танці – це мистецтво, яке потребує постійного розвитку. Не варто перевантажувати виступ мімікою та емоціями – достатньо кількох ключових моментів, щоб створити незабутній образ. Кожен танцівник має свій унікальний набір емоцій, які він може передати найбільш природно. Кожен танцівник унікальний, і його емоційна палітра розвивається з часом. Спочатку це може бути одна але доречна і влучна емоція, яка розкриває індивідуальність і формує емоційну виразність танцівника. Потім з часом та досвідом їхній діапазон може розширитися, створюючи більш складні та багатогранні образи. Спочатку достатньо освоїти одну-дві виразні емоції, які найбільш точно відображають його особистість. З досвідом можна розширювати цей діапазон, створюючи все більш складні та багатогранні образи.

Навіть найвидатніші професіонали в бальних танцях мають свій неповторний стиль, який виражається не лише в техніці, а й у міміці. Кожен з них має свою "візитну картку" – особливий вираз обличчя, який миттєво впізнається. Наприклад, Ніно Дзнеладзе запам'ятовується пронизливим поглядом, Андра Вайделайте – широкою посмішкою, Дар'я Чеснокова – «дудочкою», а Дорин Фрикату – потужним, енергійним поглядом. Славик Крикливий, навпаки, вражав своєю спокійною манерою та легкою посмішкою, роблячи складні комбінації елегантними і невимушеними.

Це підтверджує, що індивідуальність у вираженні емоцій – це не лише можливість, а й необхідність для успішного виступу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Енциклопедія сучасної України. Міміка. URL: <https://esu.com.ua/article-67689>
2. Туменко Р. А. Танець – це мистецтво, яке виражає почуття через рух. URL: <https://naurok.com.ua/tanec--ce-mistectvo-yake-virazhae-pochuttya-cherez-ruh-158560.html>
3. EwuramaCann. Choreographing gaze: how eye contact is used in dance. URL: https://mediathread.ctl.columbia.edu/s/CUdnce3985_001/project/51252/
4. Hillary White. The power of facial Expressions. URL: <https://www.nansdancenc.com/blog/the-power-of-facial-expressions/>

РОЗВИТОК БАЛЬНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізується вплив бальної хореографії на культурні тенденції, технічний розвиток та інновації стилів танців у другій половині ХХ століття. Особлива увага приділяється впливу соціально-історичних факторів на появу нових форм бальної хореографії.

Ключові слова: бальний танець, бальна хореографія, конкурсний танець, спортивний танець, європейська та латиноамериканська програми бальних танців.

The article analyzes the influence of ballroom choreography on cultural trends, technical development and innovations of dance styles in the second half of the 20th century. Special attention is paid to the influence of socio-historical factors on the emergence of new forms of ballroom choreography.

Keywords: ballroom dance, ballroom choreography, competitive dance, sports dance, European and Latin American ballroom dance programs.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Бальна хореографія являється, крім як видом мистецтва, ще і засобом культурної комунікації, що розвиває соціокультурне середовище та привносить зміни у нього. Через політичну, економічну та культурну еволюцію часу другої половини ХХ століття, танці зазнали суттєвих змін. Не дивлячись на те, що бальна хореографія з розвитком інновацій масштабувала свої можливості та була розповсюджена у маси, вона зберегла свою автентичність та традиційні форми бального танцю. Науковою актуальністю дослідження є розуміння того, що як соціально-культурні процеси вплинули на еволюцію бальної хореографії, перетворивши її на складний соціокультурний феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове дослідження бального танцю другої половини ХХ століття ґрунтується на основі праці українських та зарубіжних дослідників. Наприклад Джонатан Вілкінсон у своїй книзі "Техніка бальних танців ХХ століття" акцентує на тому як технічні інновації вплинули на розвиток спортивного танцю. Він стверджує: "Техніка виконання стала основою для подальшої професіоналізації бальних танців, дозволивши їм увійти до світового культурного контексту" [4, с. 33].

Або наприклад Роберт Джонсон у книзі "Latin Dance and Its Influence" зосереджується на тому як збагатився танець ритмічністю та емоційним забарвленням завдяки впровадженню латиноамериканських танців у бальну хореографію. Джонсон зазначає: "Латиноамериканські танці привнесли новий

ритм та пристрасть у бальні танці, що дозволило їм відкритися для нових глядачів і виконавців" [2, с. 89].

Треба зазначити також, як про соціально-культурні зміни після Другої світової війни, що сприяли популяризації бальної хореографії, у своєму дописі "Танцювальна культура у контексті соціальних змін" розказувала Валентина Романчук. Вона стверджує, що "з розвитком масових медіа та зростанням популярності танцювальних конкурсів, бальні танці стали доступнішими для масового глядача, що дозволило їм стати частиною глобальної культурної сцени" [3, с. 78].

Метою статті є виявлення основних факторів, що сприяли розвитку бальної хореографії у другій половині XX століття, як вона еволюціонувала, дослідження соціокультурних процесів, що мали вплив на танець та його форму у цей період часу. У процесі дослідження ставляться такі завдання: проаналізувати технічний розвиток у бальній хореографії, виявити як конкурси та медіа вплинули на розвиток, також дослідити який вклад оказали політичні та соціально-культурні зміни на бальні програми.

Вплив соціокультурних та політичних змін на бальну хореографію. Післявоєнний час вплинув на розвиток мистецтва та соціум в цілому. Розвиток засобів масової інформації, урбанізація, індустріалізація — це все стало важливими факторами для подальшого розвитку та розповсюдження бального танцю як виду мистецтва серед різного соціального класу. У 1950-60-х роках бальний танець зазнає нових форм розповсюдження завдяки телевізійним шоу, передачам та конкурсам. Як зазначає Вілкінсон, "бальні танці стали доступними для ширшої аудиторії, що сприяло їх масовій популяризації в різних країнах" [4, с. 46].

Дуже важливим етапом для розширення культури бальних танців був розвиток конкурсів. Цей період відіграв велику роль, спортивні клуби організовували міжнародні змагання, що привертало увагу професіоналів та аматорів. Також розвиток медіа надав танцям розповсюдження та впровадження нових стилів у бальну культуру, наприклад такі як джаз, рок-н-ролл та латина. Як зазначає Флорес, "глобалізація зробила бальні танці засобом міжкультурного обміну, що сприяло їх популярності в різних куточках світу" [1, с. 130].

Професіоналізація бальних танців та розвиток технічних стандартів. У період другої половини XX століття набуло свого значення техніка в танцях. Вже було замало добре рухатись, це мало бути технічно. Тому з'явилася певна стандартизація рухів та фігур, також нові професійні школи танців, що розвинуло техніку танцю. Це все підвищило рівень танцювальної майстерності та професійного ставлення щодо цього. Як стверджує Вілкінсон: "Технічна підготовка танцюристів досягла рівня, який дозволив бальним танцям вийти на новий рівень змагань та виконання" [4, с. 55].

Завдяки поширенню міжнародних конкурсів з'явилися загальновизнані стандарти для оцінки виконавчої майстерності. Були винайдені чіткі критерії оцінки техніки, музичності виконання та артистичності. Такі зміни дозволили

не тільки підвищити рівень свідомості та технічності, але і привернути увагу широкої аудиторії.

Як зазначає Джонсон, "завдяки стандартизації техніки та підвищенню рівня професіоналізації, бальні танці перетворилися на одну з найбільш технічно складних форм танцювального мистецтва" [2, с. 107].

Культурне збагачення бальної хореографії та інтеграція латиноамериканських танців. Найбільшим впливом на бальну хореографію стали латиноамериканські танці. Ця інтеграція збільшила емоційну та ритмічну складові завдяки таким танцям як самба, ча ча ча, румба, пасодобль, джайв. Джонсон стверджує: "Латиноамериканські ритми принесли до бальних танців динамічність і свободу, що дозволило їм відкритися для нової аудиторії та отримати новий імпульс у розвитку" [2, с. 95].

Завдяки латиноамериканським танцям, бальні танці вийшли на новий етап та можливості розвитку. Це сприяло новій креативності та різноманіттю хореографії, що розбавила класичну техніку європейської програми. Латина також сприяла розвитку імпровізації під музичні ритми. Це сприяло розширити свій репертуар бальним танцям та стати привабливими на більш широку аудиторію.

Щодо розвитку та популяризації спортивних бальних танців через мас-медіа, то наведемо декілька прикладів. Транслявання конкурсів спортивних бальних танців привертало увагу все більшої і більшої аудиторії. За цим цікаво спостерігати. Тому згодом стали з'являтися різні телешоу. Великим впливом телебачення на бальні танці стали такі програми, як "Dancing with the Stars" в Америці, що згодом з'явилося і в Україні, та "Strictly Come Dancing" у Великій Британії, що з'явилися у 2000-х роках, але свого початку це набуле ще у середині XX століття, 1949 року, з появою шоу "Come Dancing" у Великій Британії. Телебачення тоді дозволило людям спостерігати та залучати інтерес людей до цього мистецтва. Можна було не виходячи з дому розучити нові рухи з екрану телевізора, дізнатися які стилі існують та як це виглядає у професіоналів та аматорів. Вілкінсон стверджує: "Засоби масової інформації відіграли ключову роль у популяризації бальних танців, роблячи їх доступними для людей будь-якого віку і статусу" [4, с. 70].

На ряду з телебаченням також зіграли роль фільми, де актори відтворювали танцювальні сцени класичної бальної хореографії та радіо, де транслювали музику, яка поширювала бальні ритми у маси. Такі фільми, як "Шалено закохані" закріпили танці, як культурний еталон у світогляді гляда, бо головні герої виконують у сценах класичні бальні танці.

Також завдяки відомим зіркам, танці пригортали все більше уваги. Наприклад Грейс Келлі, Фред Астер та Джин Келлі стали іконами бального танцю у кіноіндустрії.

Перспективи подальших досліджень та висновки. Наразі можна сказати, що розвиток бальної хореографії у період другої половини XX століття демонструє вплив технічних, соціальних та політичних змін у культурі. Завдяки глобалізації та засобам масової інформації бальні танці трансформувалися з

елітарного виду мистецтва у масову культуру. Завдяки стандартизації і впровадження латиноамериканської програми, танці стали доступними для більш широкої аудиторії.

Хочеться відмітити, що мистецтво бального танцю – це не тільки про розвагу, але і про комунікацію між людьми, культурами, чоловіком та жінкою. Роль бальних танців відображає здебільшого традиційну роль між чоловіком та жінкою, що зберігає якості чоловічої та жіночої енергії між партнерами. Тож друга половина ХХ століття більш про вихід бальної культури на міжнародний рівень, появу змагань між країнами та об'єднання все визнаних стандартів.

Особливо сприяють розвитку танцювальної індустрії – інновації, що відбуваються і в сьогоденні. **Подальші перспективи досліджень** включають в себе те, як сучасні тенденції впливають на спортивний танець сьогодні. Наприклад таке явище як віртуальна реальність, онлайн навчання та курси. В нас час не обов'язково мати набагато більше ніж час та бажання. Тому здебільш танці стають все більш доступними кожному, хто хоче навчатися і проявляти себе. Навіть з точки зору фінансування, якщо ви встигли відрізнитися особливими успіхами, то можете розраховувати на фінансову підтримку з боку спонсорів. Важливу роль відіграє розвиток соціальних мереж та їх вплив на популяризацію танцю. В заключення можемо сказати, що є за чим надалі спостерігати, та танець однозначно набуває все більшого значення у соціокультурному розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Флорес Р. *Соціокультурні аспекти розвитку бальних танців*. Київ: Наукова думка, 2015. 230 с.
2. Джонсон Р. *Latin Dance and Its Influence*. Нью-Йорк: Harper Collins, 1998. 310 с.
3. Романчук В. *Танцювальна культура у контексті соціальних змін*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 192 с.
4. Вілкінсон Дж. *Техніка бальних танців ХХ століття*. Лондон: DancePress, 2000. 250 с.
5. Савчин К. *Культура бальних танців: історія та перспективи розвитку*. Київ: Мистецтво, 2005. 275 с.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Терешенко Н.В.

УДК 75:75.02

Смірнова М.О.

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ У ЖИВОПИСІ ЛІРИЧНОГО ПЕЙЗАЖУ

У статті аналізується ліричний пейзаж як один з підвидів пейзажного жанру. Висвітлюються засоби виразності у живописі за допомогою яких художники передають емоції та настрої у ліричному пейзажі.

Ключові слова: «живопис», «ліричний пейзаж», «засоби виразності», «емоції у пейзажі», «колорит».

The article examines the lyrical landscape as one of the subtypes of the landscape genre. It highlights the expressive means in painting through which artists convey emotions and mood in lyric all landscapes.

Key words: "painting," "lyrical landscape," "expressive means," "emotions in landscape," "color palette."

Природа була і є джерелом натхнення й чинником поглиблення знань для художників. Пейзаж є жанром образотворчого мистецтва у якому головним об'єктом зображення виступає природа. Ліричний пейзаж розглядається як піджанр, у якому митці відтворюють різні стани природи, віддзеркалюючи людські переживання та настрій, виражаючи різні емоції – від туги і смутку до радості й умиротворення.

Теоретичні аспекти пейзажного жанру висвітлені у працях Ю. Белічка, О. Голубця, Г. Каганова, С. Короля, А. Пучкова, Л. Соколюк, Д. Степовика, Г. Скляренка, О. Федорука, Р. Шмагала та інших науковців. У їх публікаціях розкрито, зокрема й питання щодо специфіки ліричного пейзажу, визначення витоків і етапів його розвитку у контексті художніх напрямів, а також принципів втілення образу краєвиду на тлі європейських мистецьких процесів.

Ліричний пейзаж представляє собою окремий підвид пейзажного жанру, у якому живописці прагнуть знаходити аналогії між природою і людськими переживаннями і настроями. Це досі вельми популярний напрям у живописі. Багато українських художників віддавали перевагу вираженню емоцій через відображення природи у своїх творах, а саме – Й. Бокшай, С. Васильківський, М. Глущенко, Г. Глюк, А. Куїнджі, П. Левченко, М. Пимоненко, І. Труш, О. Шовкуненко, А. Ерделі та інші майстри емоційного, поетичного пейзажу. У сприйнятті природи цими художниками переважала ідея відтворення світу почуттів і переживань людини.

Французькі художники-імпресіоністи – Клод Моне, Каміль Піссарро, Огюст Ренуар, Альфред Сіслеїта інші, внесли визначний вклад у розвиток цього напрямку через імпресіоністичне сприйняття дійсності. Наприклад: відоміша картина Моне «Враження. Схід сонця», що відіграла важливу роль у подальшому розвитку ліричного пейзажу, встановивши передачу першого враження від природи основним методом цього жанру. Однією з ключових проблем імпресіоністів була передача освітлення, відображення мінливого стану природи, швидкоплинного враження від об'єктів зображення у взаємодії зі світло-повітряним середовищем [1]. На сьогодні ж, як зазначає Л. Кулик «реакція сучасного художника на місто набуває особливого відтінку: побачене повинно освітитися не першим поривом почуттів, як у імпресіоністів, а більш глибоким проникненням в життя цього середовища. Відбираються мотиви, які відповідають цій внутрішній необхідності» [2, с. 349].

Однією з характерних рис ліричного пейзажу є передача емоційного стану художника за допомогою різноманітних засобів живопису, таких як – колір, манера письма, контраст, акцент, нюанс тощо. «Образотворчий аспект цих творів увиразнений такими пластичними засобами, як фактурність фарбового шару, вільний корпусний мазок; водночас цей аспект урізноманітнений такими композиційними принципами, як фрагментарність, динамічність картинної площини» [4, с. 52].

Колірна палітра у живописі відіграє важливу роль у візуальному сприйнятті твору, а тому важливо вміло поєднувати різні кольорові відтінки для передачі цільного колориту. «Мистецтво живопису – мистецтво кольорових і світлових співвідношень в абстрактній або конкретній формі. Колір – прямий емоційний, синтезуючий і асоціативний фактор впливу на глядача. Світло в живописі – рівноцінне кольору» [5, с. 132].

Колорит визначає взаємозв'язок усіх кольірних елементів твору і його кольірний лад, що є одним із засобів реалістичного та виразного зображення дійсності. «У побудові картини виключно велику роль грає колорит. Картина називається колоритною тоді, коли художник зумів знайти кольірну гармонію, тобто, дати найкраще узгоджене поєднання кольорів» [3, с. 34]. Залежно від колориту кольорової гами, він може впливати холодніше – з перевагою лілових, блакитних, синіх відтінків, або тепліше – з жовто-гарячими, червоними, вохристими тонами; бути яскравим, приглушеним, спокійним чи напруженим тощо. Колорит суттєво впливає на настрій глядача, формує характерність у картині та виступає ключовим засобом емоційної виразності, що стає вирішальним аспектом у ліричному пейзажі. Один й той самий природний мотив сприймається по-іншому у різний час доби, відображаючи характеристики кольірної гами і освітлення. Так – на світанку відзначається прохолодністю, затишком і прозорістю, з контурами наче овіяними маревом, у той час як удень з'являється різко виражений контраст з насиченістю теплих і холодних кольорів, що формує різкий білий світ з короткими тінями. На заході сонця можна спостерігати теплі рожево-блакитні відтінки, глибокі тіні та різноманітність кольірних відтінків.

Вплив на характер мальовничого рішення пейзажу чинить й техніка живопису. Застосування техніки імпастро при живописі мастихіном може істотно підкреслити окремі об'єкти, виділити їх серед інших та привернути увагу глядача. Розмір і форма мазка сприяють передачі у краєвиді певного психологічного стану художника і допомагають розкрити ідею твору. Крім цього, такий підхід робить живопис більш звучним, активним і живим [1].

У будь-якому творчому процесі вирішальною є концепція митця і визначення теми майбутньої картини. Один і той же пейзаж, сприйнятий різними людьми, може викликати різні психологічні почуття. Художники-пейзажисти у першу чергу розповідають про фрагмент краєвиду, що вразив їх примусивши зупинитися й поміркувати. Подальше народження художнього образу об'єднує у собі відчуття митця, його майстерність та вміння якнайкраще передати образну умовність пейзажу відповідними мальовничими засобами.

«Умовність є специфічною рисою будь-якого твору мистецтва, що відображає життя в образних формах, а не показує його у вигляді реального явища. Міра умовності визначається творчим завданням...» [5, с. 138]. Також, серед важливих засобів виразності у ліричному пейзажі, потрібно згадати специфіку тонових і кольорових відношень зображуваних об'єктів, ілюзію плановості й глибини простору, вирішення питань повітряної перспективи та композиції. Передача глибини на картині визначається чітким розділом на живописні плани, які відрізняються між собою кольоровою насиченістю, розміром зображувальних об'єктів, чіткістю та ясністю обрисів предметів. Повітряна перспектива, що залежить від вологості та запиленості повітря, виявляє особливу виразність у різних атмосферних умовах, таких як туман, світанок над водоймою, пустеля або степ за вітряної погоди, коли піднімається пил [1]. Таким чином, ближні об'єкти сприймаються докладно, з багатьма деталями і фактурою, тоді як віддалені узагальнюються, втрачаючи подробиці. Художник повинен враховувати ці зміни для вірного відтворення реального простору і освітлення.

Вибір відповідної форми подачі творчої роботи також вказує на конкретний мотив природи. Горизонтальні полотна асоціюються із зображенням степу і морського простору, тоді як вертикальні характерні для передачі глибини у картині, наприклад, живописна композиція з деревами, що виходять у височінь.

Таким чином, ліричний пейзаж – це підвид пейзажного жанру, який передає емоційні та поетичні аспекти природи через використання художніх засобів виразності. У ліричному пейзажі характерно вираженні особисті відчуття художника щодо природи, а не лише її сухе копіювання та відтворення деталей. Цей підхід спрямований на передачу атмосфери, настрою та внутрішніх переживань автора. Тож, основним завданням ліричного пейзажу є створення виразного художнього образу, який би викликав емоційний відгук у глядача. Серед художніх засобів, які створюють атмосферу, настрій і враження у ліричному пейзажі слід виділити: композиційне рішення, колорит, повітряну перспективу, світлотінь, текстуру, характер мазків і техніку письма, деталі та ритм. Ці засоби взаємодіють, утворюючи комплексний образ, що виражає емоційний стан автора через твір та викликає відповідні відчуття у глядача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кириченко М. А., Кириченко І. М. Основи образотворчої грамоти : навчальний посібник / М. А. Кириченко, І. М. Кириченко. – 2 -ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа, 2002. – 190 с.
2. Кулик Л. С. Історія виникнення міського пейзажу як самостійного жанру живопису / Л. С. Кулик // Молодий вчений, 2018. – № 9(2). – С. 347-349.
3. Музика О.Я. Матеріали і техніка олійного живопису : навч. посібник / укладач : О.Я. Музика. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – 114 с.
4. Осадца М. З. Міський краєвид у живописних практиках художників Івано-Франківщини 1960-80-х років: Художньо-стильові та образні трансформації / М.З. Осадца // Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство. Вип. – 42. Київ, 2020. С. 50-55.

5. Федорук В. Живопис у навчально-творчому процесі: аспект побудови освітлення кольороформи. ВІСНИК Львівської національної академії мистецтв. Вип. 22. 2011. С. 131-149.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Ракович В.В.

УДК 793.33

Соболевська П.Е.

ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ОБРАЗІВ УХОРЕОГРАФІЧНИХ ВИСТАВАХ

Анотація: у даній статті аналізується специфіка інтерпретування літературних образів у рамках хореографічних вистав. Приклад такої інтерпретації можна побачити у сучасних танцювальних виставах українських балетмейстерів. Цей процес залучає творчу діяльність балетмейстера і мотивує використовувати всі творчі та сценічні можливості: танцювальна лексика, драматургія, костюм, сценографія, музичний супровід тощо. Вичерпність літературного образу дозволяє інтерпретувати його на сцені безліччю способів. Таким чином, єдине літературне джерело може бути натхнення для різних художніх образів у хореографічних виставах.

Ключові слова: хореографія, літературний образ, художній образ, хореографічна вистава, танець.

Abstract: this article analyzes the specifics of the interpretation of literary images within the framework of choreographic performances. An example of such an interpretation can be seen in modern dance performances by Ukrainian ballet masters. This process ensures the choreographer's creative activity and motivates to use all creative and stage possibilities: dance vocabulary, dramaturgy, costume, scenography, musical accompaniment, etc. The completeness of the literary image allows you to interpret it on stage in many ways. Thus, a single literary source can be the inspiration for various artistic images in choreographic performances.

Key words: choreography, literary image, artistic image, choreographic performance, dance.

Постановка проблеми. Найвищою формою хореографічного мистецтва є балетна вистава, в якій воєдино сплітаються рух, музика, драматургія, картина, скульптура, пантоміма [7]. Такі хореографічні твори демонструються як вигадані сюжети, так і ті, що базуються на історичних подіях. Танцювальна лексика в них може різнитися від класичної до народної та сучасної. А основою

для художніх образів у танцювальних виставах найчастіше виступають літературні твори та описані в них персонажі.

Безліч класичних і неklasичних танцювальних вистав увібрали в себе літературні образи. Проте, в процесі створення хореографічного твору з літературними образами в основі відбувається процес їх інтерпретації. Тобто, художній образ з книги депо трансформується аби відповідати особливостям танцювального мистецтва, а також принципам існування хореографічної вистави. Власне, процес інтерпретації літературного образу у хореографічному мистецтві став предметом цієї роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання специфіки художнього образу у хореографічних виставах нерідко досліджувалося в українському науковому просторі.

Серед усіх робіт можна виділити такі: Статтю «Художні образи жінок в поезії Т.Г. Шевченка та їх розкриття засобами хореографічного мистецтва» за авторством В. Синюк і К. Калієвського [6]. Спільну роботу О. Курдупової і Л. Дегтяр «Особливості втілення міфологічних образів мавок в хореографічних творах українських балетмейстерів» [2]. Статтю О. Ткаченко «Використання символізму в сучасному хореографічному мистецтві: Тризуб Посейдона» [8]. Робота В. Литвиненко «Народна поетична творчість як джерело образності в народно-сценічній хореографії» [3] та інші.

Робота О. Пархоменко «Балетмейстерська інтерпретація літературних образів через призму творчого проєкту студентів-магістрантів» [5] стала взірцем для даного дослідження. Адже авторка у своїй статті надає пояснення таким термінам як «інтерпретація», «балетмейстерська інтерпретація», «образ» і «літературний образ у хореографічному мистецтві». Це дозволяє опустити пояснення таких термінів в даній роботі і сфокусуватися на самому процесі інтерпретації літературних образів у хореографічних виставах.

Метою статті є проаналізувати і виявити особливості процесу інтерпретації літературного образу в хореографічній виставі, прийомами та інструментами танцювального мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Процес інтерпретації в хореографічному мистецтві, як зазначає О. Пархоменко, є творчою діяльністю балетмейстера із залученням його професійної майстерності і винахідливості у роботі з танцювальним твором [5, с. 231]. При цьому, він не стосується лише роботи з літературними творами та образами, а є загальним творчим процесом у взаємодії балетмейстера з іншими видами мистецтв.

Літературний або літературно-художній образ має визначення естетичної категорії, яка «характеризує особливий, притаманний мистецтву спосіб творення уявного світу; сформований фантазією письменника світ, тією чи іншою мірою співвідносний зі світом реальним на рівні суспільних, культурних, історичних, психологічних та інших явищ». Або ж його можна розуміти як «будь-яке явище уявного світу, котре завдяки творчій художній діяльності письменника сприймається читачем як щось цілісне, завершене, зрима» [11].

Тож, літературним образом може виступати як особистість або персонаж, так і подія (вигаdana або адаптована письменником), явище і т. п. Основне, що треба розуміти, такий образ має власні характеристики притаманні лише йому, за якими його можна впізнати, визначити, окреслити. Тому, в процесі інтерпретації літературного образу балетмейстер невідворотно буде опиратися на нього, як на першоджерело у роботі над власне створеним художнім образом.

Хоч художній образ в танці, в основі якого лежить літературний праобраз, не можна назвати стовідсотково новоствореним, тим не менш він є повністю автентичним, а сам процес його творення через інтерпретацію залучає максимум творчих здібностей балетмейстера.

Для того, аби скласти розуміння як саме відбувається процес інтерпретації літературного образу в хореографічному мистецтві, варто звернутися до аналізу танцювальних вистав, які надихалися літературними творами.

Одним з об'єктів аналізу стала перша танцювальна вистава у стилі стріп «Повія», яка створена за мотивами роману П. Мирного «Повія» [4]. У центрі твору – трагічна історія життя української дівчини-селянки Христини. З кожним новим витком подій на долю Христини випадають нові нещастя: смерть батька, бідність, ворожість батьків коханого, шахрайство, смерть подруги і матері, обман коханого, злидні і самотність. Все це призводить до того, що Христя закінчує своє життя повією на вулиці взимку замерзаючи до смерті.

Сама історія має дуальний характер, з одного боку добра та щира дівчина, з власними сильними моральними принципами і переконаннями. З іншого – несправедливе життя, злі та хитрі люди які мали вплив на життя дівчини. Цю дуальність творці вистави передають завдяки сміливому рішенню використати в основі танцювальної лексики для персонажу Христини такі танцювальні стилі як *stripi highheels*. Хоч може скластися враження, що ці стилі лише сексуалізують образ героїні, автори вміло їх використовують задля створення необхідного їм емоційного напруження, а також для передачі того факту, що Христя не сама обрала те життя, до якого її привела доля.

Хоч літературні образи роману «Повія» відповідають українському колориту, творці танцювальної вистави у стилі стріп «Повія» інтерпретують їх через поєднання української символіки у візуальних образах і сучасної танцювальної лексики на основі вуличних стилів танцю. Таким чином досягається ефект осучаснення подій викладених в романі, а не проста спроба їх «переказу» прийомами хореографічного мистецтва.

Інший приклад сучасної інтерпретації літературних образів є танцювальна вистава Раду Поклітару «Вій», в основу якої лягла повість М. Гоголя [1]. Як зазначає Р. Поклітару: «Сучасна сюжетна балетна вистава дуже вимогливо ставиться до вибору літературної першооснови. Їй необхідно багато складових - яскрава образність, емоційність і можливість для вільного, авторського прочитання. Безсмертна повість Миколи Гоголя, написана ним у далекому 1833 році, на мій погляд, ідеально відповідає всім цим критеріям.

Яскравість характерів, приголомшливе антагоністичне злиття реального та фантазмагоричного світів, відсутність шлейфу трактувань у балетній історії – ось чому "Вій" захопив мене, як хореографа і режисера!» [10].

Дана вистава хоч і опирається на літературну основу, тим не менш, Р. Поклітару не боїться вносити своє бачення, інтерпретуючи літературні образи на власний розсуд. Так, одним із головних факторів, які були змінені балетмейстером – це відсутність Вія. Точніше сказати, його фізична відсутність. У танцювальній виставі Вій не фігурує як окремий персонаж.

Р. Поклітару інтерпретував образ Вія на сцені зробивши його більше ідеєю ніж персонажем. В його розумінні, Вій – це щось незриме, що існує за межами людського зору, слуху чи чуття. За задумом балетмейстера, Вій існує за кожним злим вчинком людини. При цьому, прямо не впливаючи на рішення людей щодо злодіянь. Як зазначає сам Поклітару: «Вій представляє собою гірше з найгіршого в людях. Кожен з нас має зробити власний вибір, чи боротися з цим, чи шукати з цим компроміс, чи протистояти цьому або ж прийняти це, чи змінити себе, чи продовжувати жити так, як є» [9].

Що цікаво, інтерпретацію образу Вія балетмейстер проводить усіма наявними інструментами хореографічної вистави, а не тільки танцювальною лексикою.

В цій же виставі є ще одна цікава інтерпретація літературного образу – це Хома Брут. Як в повісті так і в танцювальній виставі він є філософом київської бурси. Проте, балетмейстер пішов далі і наділив Хому власною, явною Душею. Це перше, що відрізняє Хому з вистави від Хоми з повісті.

Наявність душі Хоми, як окремого персонажу надає балетмейстеру нових можливостей до демонстрації взаємодії між філософом і відьмою Панночкою. Загалом, все протистояння Хоми і Панночки було переінакшено Р. Поклітару. В його баченні, Панночка хотіла не вбити Хому, а спокусити його Душу. Як видно у виставі, їй треба саме його Душа, яка є його сутністю. А саме вмістилище, у вигляді самого Хоми Брута, її не цікавило.

Інші відмінності Хоми від свого літературного праобразу – це його дії. Власне, у цих діях і ховається Вій. У виставі Р. Поклітару Хома піддається спокусам, що з ними боролася його Душа. В результаті, він вбиває Панночку. А далі закінчує своє життя самогубством. Цей символізм виражає повну поразку Хоми перед його спокусами.

Власну інтерпретацію персонажів та образів з літературної основи Р. Поклітару підкреслює особливо підбіраною танцювальною лексикою, яка сплітається з самими персонажами, яких вона наділяє. Таким чином, специфічні рухи і пластика стають невід'ємною частиною художніх образів демонстрованих Р. Поклітару на сцені. І саме це дозволяє глядачу досягнути повноти задуму балетмейстера, не тільки побачити, а й відчувати ті символи та ідеї, що їх вкладено у танцювальну виставу «Вій».

Висновок. Аналізуючи різні сучасні хореографічні вистави в основі яких є літературні твори, ми дійшли деяких висновків щодо процесу інтерпретації літературних образів на сцені.

Так, балетмейстери часто привносять власне бачення до художніх образів, не боячись відступати від першоджерела. Задля цього вони використовують увесь можливий набір «інструментів» при створенні хореографічної вистави: музика, танцювальна лексика, сюжетні зміни, зовнішній вигляд персонажів, видозміна одних образів і розширення інших, зміна характерів та вчинків дійових осіб тощо.

При цьому, літературні образи, як правило, мають детальний опис, адже письменники не мають обмежень в часі і можуть надавати персонажам, подіям, ідеям у своїй творчості стільки різноманітних характеристик, скільки вважають за потрібне.

Вичерпність літературного образу дозволяє інтерпретувати його на сцені безліччю способів. Таким чином, єдине літературне джерело може бути натхненням для різних художніх образів у хореографічних виставах. При цьому, інтерпретації таких образів можуть бути доволі кардинальними, що можна побачити на прикладі сучасних хореографічних вистав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гоголь М. Вій. Київ : Фоліо, 2022. 72 с.
2. Курдупова О. М., Дегтяр Л. П. Особливості втілення міфологічних образів мавок в хореографічних творах українських балетмейстерів. *II Міжнародна науково-практична конференція "CURRENT CHALLENGES OF SCIENCE AND EDUCATION", 16-18.10.2023 Берлін, Німеччина*. С. 260-266. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-current-challenges-of-science-and-education-16-18-10-2023-berlin-nimechchina-arhiv/>
3. Литвиненко В. Народна поетична творчість як джерело образності в народно-сценічній хореографії. *Мистецтвознавчі записки: театр, кіно та хореографічне мистецтво*. Київ : 2019. № 36. С. 116-121.
4. Мирний П. Повія. Київ : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 544 с.
5. Пархоменко О. М. Балетмейстерська інтерпретація літературних образів через призму творчого проєкту студентів-магістрантів. *Проблеми мистецької освіти та виконавства : збірник науково-методичних статей*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. Вип. 13. С. 229-235.
6. Синєок В. А., Калієвський К. В. Художні образи жінок в поезії Т.Г. Шевченка та їх розкриття засобами хореографічного мистецтва. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Дрогобич : 2023. Вип. 60. С. 40-46.
7. Станішевський Ю. О. Балет. *Енциклопедія Сучасної України*. 2003. URL: <https://esu.com.ua/article-41211> (дата звернення: 08.05.2024).
8. Ткаченко О. Використання символізму в сучасному хореографічному мистецтві: Тризуб Посейдона. *Хореографічна культура – мистецькі виміри : збірник статей*. Львів : Кафедра режисури та хореографії, факультет культури і мистецтв, ЛНУ імені Івана Франка, 2021. Вип. 10. С. 209-215.
9. Azarova A. *The Dark Side of White: Enter Viy*. What's On. 2020. URL : <https://whatson-kyiv.com/the-dark-side-of-white-enter-viy/> (дата звернення: 09.09.2024).
10. Kyiv Moder Ballet. Вій, за мотивами повісті М. Гоголя. URL : <https://kyivmodernballet.com/theater/repertoire/32> (дата звернення: 08.09.2024).
11. OnlyArt. Літературно-художній образ. URL : <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/literaturno-hudozhnij-obraz/> (дата звернення: 07.09.2024).

Науковий керівник доцентка Рехліцька А. Є.

ВПЛИВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В РІЗНІ ЕПОХИ

Анотація: у цій статті проаналізовані історико-культурні процеси у різні епохи людства, що мали вагомий вплив на хореографію. На прикладі епох: античності, середньовіччя, ренесансу та сучасності. Розглянемо, як саме той чи інший процес в суспільстві вплинув на мистецтво танцю у певний період людства.

Ключові слова: хореографія, танець, античність, середньовіччя, ренесанс, сучасність.

Annotation: This article analyses the historical and cultural processes in different epochs of humanity that had a significant impact on choreography. The examples of the epochs are: antiquity, the Middle Ages, the Renaissance and the present. Consider how a particular process in society influenced the art of dance in a certain period of humanity.

Key words: choreography, dance, antiquity, medievalism, renaissance, contemporary.

Постановка проблеми. Історія мистецтва бере свій початок ще за часів камінного віку. Перші задокументовані об'єкти мистецтва належать до часів палеоліту. За всю історію людства відбувались певні події, фактором яких ставали історичні, культурні та соціальні події та зміни, які мали вплив на соціум як явище та зокрема на мистецтво, як на складову життя. Кожен історичний період подарував людству визначних митців образотворчого мистецтва, музики, хореографії та ін. У різні епохи були як злети так і падіння різних форм мистецтва, проте людини не полишали своїх спроб зробити щось прекрасне.

Перші наукові роботи та дослідження з хореографії належать античним філософам — Платон, Лукіан. Видатні вчителі — теоретики ренесансу Доменіко де Пяченца, Фабріціо Каррозо та ін. Досліджували жанри та види танцю, ввели поняття танцювальна техніка, танцювальна майстерність та балет.

Сьогодні так само можемо спостерігати, як історичні та культурні процеси вносять свої корективи у розвиток хореографічного мистецтва, це свідчить про те, що танець живе та набуває нових форм та ідей.

Аналіз досліджень та публікацій. Велика кількість науковців присвятили своїх робіт даній темі. Берестовська Д.С. [Художня культура епохи відродження], Біціллі П.М. [Елементи середньовічної культури], Блазис К. [Балетні танці та національні танці], Верховинець В.М. [Українське весілля], Авраменко В.К. [Українські національні танки музика і стрій], Гуменюк А.І. [Народне хореографічне мистецтво України] та інші.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати вплив історико-культурних процесів на танцювальне мистецтво у різні часи.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи танцювальне мистецтво в цілому, слід відзначити, що всі танці уходять своїм корінням в народну творчість. Народний танець відображає географічне розташування, традиції, свята, перемоги та поразки народу.

Антична культура – це культура Стародавнього Риму та Греції, розквіт якої припадає на VII сторіччя до н.е. Античні люди при створенні своєї цивілізації запозичили багато ідей з стародавніх цивілізацій Сходу, та гілка культури не стала винятком. Проте, антропоморфізм античної культури робить її більш унікальною та самобутньою. Античність охоплює собою період від III сторіччя до н.е до половини V сторіччя н.е. Великий вплив на розквіт античності мав розпад Середземноморських рабовласницьких держав та Західної Римської імперії [2]. Хореографія в епоху античності була невід'ємною частиною соціального життя різних верств населення. Танці виконувались під час релігійних обрядів (піднесення богам), святкувань, театральних видовищ та на військових парадах. За часів античності танець мав не тільки розважальну функцію а й ритуальну та освітню, стародавні греки виконували масові танці аби отримати схильність богів, а під час навчання військовій справі уроки танцю були обов'язковими, вважалось, що здатність танцювати робить воїнів більш спритним та розумними. У Стародавніх Греків танець був тісно пов'язаний із музикою та поезією. Відомі танці, такі як Пірихій (військовий танець) та корибатичний танець (ритуальний танець на честь богів), відображали різні аспекти вірувань та життя греків. Танці часто супроводжувались грою на лірі або авлосу. Грецькі танці мали чітку форму та музичний ритм, що надало їм неймовірної гармонії та структури [6]. Завдяки структурованості танцю греки впровадили його у театральні вистави для посилення емоції та дій акторів. У Стародавньому Римі хореографія також займала важливу роль в житті людей. Римляни перейняли більшість форм, рухів та ідей з грецької хореографії, але додавали свої унікальні риси. На відміну від греків, римляни частіше виконували танець під час тріумфальних процесії та гладіаторських ігор. Вони мали більш видовищний характер та включали в себе акробатичні елементи [3].

Середньовіччя бере свій початок від падіння Великої Римської імперії у V столітті і до епохи Відродження початок XVI століття. В епоху середньовіччя хореографічне мистецтво, як діяльність було під суровою заборонаю і зазнало великого занепаду. Причиною цього став розвал Великої Римської імперії, Велике переселення кочових народів, пандемія «Чорної смерті» та надання церкві великої влади [1]. Проте не зважаючи на це народний танець не припиняв свого розвитку. Через це епоха середньовіччя найнасиченіший різноманітними хореографічними видами танців період в історії. Середньовічні танці були набагато легшими за своєю побудовою та формою порівняно з танцями античності, а виконавці не мали певних танцювальних навичок. Це пояснюється тогочасним одягом який був занадто важким та об'ємним для танцю. В цілому

епоха середньовіччя мала неоціненний вклад в історію мистецтва, в цей час закладались культурні основи у Західній Європі, Київській Русі, Закавказзі [7].

Епоха Відродження характерна розквітом культури та мистецтва у всіх її проявах після періоду занепаду. Як єдиний культурний рух відродження охопило всю Європу від заходу до сходу. Науковці визначають епоху Відродження, як пік розвитку мистецтва та хореографії в цілому. Саме в цей період історії з'являються перші посібники з танців, що свідчить про глибоку зацікавленість та вивчення танцю [5]. На ряду із народними танцями розвитку набувають салонні, і сценічні танці. А вже у XVII столітті зароджується професійний балет, а у XVIII столітті з'являється вальс, кадрили, болеро та інші. Відкривається перша в світі балетна школа Королівська академія танцю, яка заклала основи розвитку балету та розробила основну систему класичного танцю. Балетмейстери та танцівники впроваджують нові прийоми виразності, ускладняють техніку виконання та структуру танцю [4].

В XIX столітті балет, мав значний вплив на хореографію європейський країн, що з часом призвело до зворотного процесу — впливу мистецтва інших країн на західноєвропейський балет [8]. На мистецтво XIX – XX століття сильно вплинула велика кількість соціальних та економічних подій: війни, революції, індустріалізація, зміна традиційних цінностей та ін. Що призвело до позбавлення людини власної ідентичності та індивідуальності. Все це стало поштовхом для розвитку двох протилежних ідей в мистецтві. З одного боку явна криза духовності, відчуження людства від культурних надбань, в іншого боку прагнення частини суспільства повернутись до «ідеального». Стосовно хореографічного мистецтва в XX столітті, то його притаманними рисами можна вважати імпровізація, вільна пластика, поєднання різних стилів та форм між собою, новаторство в балетних постановках, динамічність [9].

ЛІТЕРАТУРА:

1. https://elibrary.kubg.edu.ua/doc_
2. Білий Д.Д Танцювальне мистецтво епохи відродження, придворні танці та перші балети. 2019
3. Білий Д.Д Танцювальне мистецтво періоду античності, танці давньої Греції, стародавнього риму та Єгипту. 2019
4. Епоха Відродження. Розвиток хореографічного мистецтва в Італії. URL: <https://locnt.com.ua/home/kultsuchsnist/677-ita.html>.
5. Періодизація розвитку світової культури. URL: https://loga.gov.ua/sites/default/files/pereodizaciya_svitovoyi_kulturi.docx_
6. Сосіна В.Ю, Акімов С.В. Побутовий танець епохи середньовіччя. 2014
7. Танці в стародавній Греції. URL: <https://dance.knukim.edu.ua/tanci-v-starodavnij-grecii/>.
8. Хореографія як танцювальне мистецтво. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/10730/>.
9. Розвиток Танцю в середні століття. URL: <https://dance.knukim.edu.ua/rozvitok-tancyu-v-seredni-stolittya/>.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Терешенко Н.В.

ДОПОМІЖНІ ЗАСОБИ ADOBE PHOTOSHOP ПРИ РОБОТІ З ЦИФРОВИМ ПЕЙЗАЖЕМ

У статті розглядається вплив нейромережі на роботу художника. Аналіз творів митців: як спосіб знайти та порівняти деякий вплив сучасних методів на комп'ютерну графіку;

Ключові слова: графіка, цифрове мистецтво, цифрова графіка, цифровий живопис, нейромережі, штучний інтелект.

The article looks at the influx of neural interference into the artist's work. Analysis of creative works: as a way to know and balance the current influx of modern methods into computer graphics;

Key words: graphics, digital art, digital graphics, digital painting, neural network, artificial intelligence.

Всі ми знаємо що цифровий живопис - це форма віртуального мистецтва, що розвивається, в якій імітуються традиційні техніки малювання, в ній можуть імітуватися такі матеріали як, як акварель, олія, олівці, крейда, темпура, акварель, акрил тощо. Усі ці варіації матеріалу ми наносимо на віртуальний холст за допомогою таких засобів як графічний планшет та перо у програмному забезпеченні комп'ютера таких як наприклад Adobe Photoshop. Таким чином, ми можемо створити багато головних виразних засобів живопису без усіляких візуальних фізичних матеріалів та носіїв, а лише засобом його відображення: монітор, друкована копія. Такий як наприклад цифровий пейзаж який кардинально буде відрізнятися від інших форм цифрового мистецтва, створеного подібним способом важливою складовою відміною цього мистецтва буде те, що воно не вимагає комп'ютерного рендерінгу моделі [1, с. 8]. Особливо якщо ми застосуємо деякі корисні пристрої, які відносно нещодавно стали частиною повноцінної сучасної допомоги художньому суспільству, спираючись на основні компетенції та знання в галузі машинного навчання у графіці, ми можемо показати, які технології дозволяють спростити багато процесів, при цьому не замінюючи, а доповнюючи діяльність людини.

Як ви могли здогадатися ми говоримо зараз про Нейрмережу. Нейро мережа – це метод у штучному інтелекті, який вчить комп'ютер обробляти дані таким самим способом, як і людський мозок. Такий процес машинного навчання, зветься глибоким навчанням, який використовує взаємопов'язані вузли або нейрони у шаруватій структурі мережі, що нагадує людський мозок. Він створює адаптивну систему, за допомогою якої комп'ютер навчається на своїх помилках та постійно самовдосконалюється. Таким чином, штучна нейромережа може вирішувати різноманітні складні завдання з більш високою точністю. Все більше людей говорить про заміну людської праці штучним

інтелектом і про всеосяжну оптимізацію процесів, як результат створюється хибне уявлення про роль моделей штучного інтелекту в нашому житті і найчастіше воно негативне. Однак, машинне навчання та нейромережі можуть бути окремим помічником, який допомагає людині, а не замінює її [2, с. 4].

Нейронні мережі допомагають комп'ютерам приймати розумні рішення з обмеженою участю людини. Вони можуть вивчати та моделювати відносини між нелінійними та складними вхідними та вихідними даними. Наприклад, це можна застосовувати в тій же сфері мистецтва цифрового живопису. Імовірно, ці технології допомагають нам по-новому подивитися на звичні рутинні завдання, знайти нові креативні підходи та генерувати нові неймовірні ідеї. Як наприклад у тій чи іншій мірі це також нам може допомогти створити пейзаж у графічному редакторі Adobe Photoshop. Так як класифікацій всіляких різноманітних нейромереж існує безліч зі своїми механіками та способами навчання ми розглянемо їхню інтеграцію безпосередньо у середовище графічних редакторів. Таким чином використовуючи Adobe Photoshop для роботи з цифровим пейзажем ми можемо використати такі функції як наприклад: генеративну заливку яка є частиною одних з революційних можливостей штучного інтелекту, що дозволяє нам не руйнуючи зображення додавати, розширювати або видаляти вміст щоб автоматично підбирати перспективу, освітлення та стиль нашої роботи, полегшити виснажливі завдання і досягати реалістичних видимих результатів; створення фону яке може змінити або згенерувати на будь якому місці особливу користь можна простежити при великому зображенні; генеративне розгортання може бути особливо корисним способом згенерувати вміст на порожнє полотно; можливість видаляти та додавати цілісні об'єкти на вашу роботу особливо коли ви працюєте з великим насиченим деталями пейзажем, технологія генеративного штучного інтелекту допоможе замінити, видалити або навіть згенерувати повністю нові об'єкти на зображенні [4].

Таким чином, штучний інтелект — лише підмога і допомога в наших натхненних пошуках істини? Люди продовжують вивчати нейронні мережі та те як їх можна покращити та застосовувати у комп'ютерній графіці і не тільки. Можливо, нам варто почати турбуватися про вплив штучного інтелекту на наше життя прямо зараз але насправді все явно складеться якимось чином, який ми просто нездатні точно передбачити: дуже багато змінних змін, що швидко змінюються, процес хаотичний, результати знаходяться десь за туманом фундаментальної невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Редактори комп'ютерної графіки: переваги при виборі програми Adobe Photoshop. URL: <https://naurok.com.ua/material-dlya-druku-redaktori-komp-yuterno-grafiki-perevagi-pri-vibori-programi-adobe-photoshop-249357.html>
2. Посібник користувача Photoshop [Електронний ресурс]. – URL: <https://helpx.adobe.com/ua/photoshop/user-guide.html>
3. Робота в програмі Adobe Photoshop (конспекти уроків виробничого навчання) – К.:ДНЗ «ЦПО ІТПД», 2016 – 84 с.

4. ADOBE® PHOTOSHOP. Довідка й навчальні посібники. URL: https://helpx.adobe.com/ua/pdf/photoshop_reference.pdf
5. Latest Photoshop tutorials [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.photoshopessentials.com/>

Науковий керівник доцент Курак С.П.

УДК 793.33

Трухачева Я.С.

ХОРЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕРТІВ «ПОРИ РОКУ» АНТОНІО ВІВАЛЬДІ

Анотація: у статті досліджується феномен популярності використання музики концертів Антоніо Вівальді «Пори року» для інтерпретації засобами хореографічного мистецтва. Розглядаються приклади балетів відомих світових хореографів ХХ-ХХІ століття, створення яких надихала музика геніального венеціанського скрипаля.

Ключові слова: пори року, Вівальді, хореографічні інтерпретації.

Abstract: the article examines the phenomenon of the popularity of using the music of Antonio Vivaldi's "Four Seasons" concerts for interpretation by means of choreographic art. Examples of ballets by world-famous choreographers of the XX-XXI centuries, which were inspired by the music of the brilliant Venetian violinist, are considered.

Key words: seasons, Vivaldi, choreographic interpretations.

Постановка проблеми. Музична спадщина Антоніо Вівальді вплинула не тільки на розвиток музичного мистецтва, але і зробила значний внесок в поповнення скарбниці хореографічних шедеврів. Цикл скрипкових концертів «Пори року» («*Le quattro stagioni*») займає особливе місце в балетному просторі.

Неймовірна здатність великого венеціанського майстра і новатора передавати кожну деталь поведінки природи надихає балетмейстерів всього світу на постановки нових власних хореографічних інтерпретацій цього шедеву. У віртуозній, контрастній, виразній музиці балетмейстери бачать не тільки весь спектр зміни сезонів, але і природу життєвих етапів людини, її емоцій, - кожен в своєму часі, кожен в своєму неповторному стилі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Антоніо Вівальді розглядала у своїх працях О. Туріна. Пори року у мистецтві та побуті – В.М. Безручко. Художній образу музиці і хореографії на основі постановок Крістал Пайт досліджували О. Бурська та О. Мацюк. Сучасні та неокласичні

балетина вітчизняній сцені у своїх працях освітлювали М. Погребняк, Д. Шариков.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати хореографічні постановки на музику Антоніо Вівальді «Пори року» на міжнародній сцені та причини популярності використання цього музичного матеріалу балетмейстерами.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до історії створення музичного шедевра, яким є цикл концертів «Пори року», ми заглиблюємось у епоху бароко, де венеціанський священик і водночас скрипаль-віртуоз Антоніо Вівальді створив абсолютно інноваційний стиль, зазначивши напрямок розвитку музичного мистецтва на багато десятиліть вперед. «Пори року», що є лише частиною великого циклу концертів «Суперечка гармонії з винаходом», були опубліковані у 1725 році та отримали неабияку популярність в Європі, хоч і не врятували майстра Вівальді від забуття. Нова хвиля популярності повернулась до них лише 200 років потому. Повсюдне використання музики Вівальді у XX столітті не оминуло і балетні сцени [5,6].

Одним з класичних прикладів хореографічної інтерпретації концертів «Пори року» минулого століття є однойменна постановка великого французького маестро Ролана Петі у співпраці з Національним Балетом Марселя та її екранізація 1984 року. Цей неокласичний балет – «ніби образно-руховий зміст музики Вівальді у чистому вигляді», – зазначає В. Клещук [3]. Безсюжетна лінія твору розпочинається «весною», балетмейстер проводить паралелі між циклічністю природних змін та людських почуттів, додаючи до звичної послідовності весна-літо-осінь-зима «повернення весни» у фіналі. Ця масова постановка спрямовує увагу власне на сам танець, на загальні емоції та відчуття, що їх викликають різні етапи життя: розквіт і новий початок, енергія і пристрасть, зрілість і досвід, кінець життєвого етапу та нове відродження.

У 1997 році балетний світ побачив інакшу трактовку концертів «Пори року» – крізь призму світогляду канадського хореографа Джеймса Куделки. У фільмі-балеті «TheFourSeasons» головним героєм виступає чоловік, з його почуттями, життєвими перипетіями та драмою людського існування – його скінченністю. Ця неокласична постановка наділена більш складним емоційним змістом, навіть сценічний одяг, на відміну від класичних невагомих костюмів у інтерпретації Петі, більш «важкий» – герої Куделки одягнені в плащі, плаття, жіночі та чоловічі брючні костюми. Образ Весни – перше кохання героя, світле і безтурботне. Літо – кохання зріле і пристрасне; в цій частині ми можемо побачити назріваючий буревій, що, доречі, згадується у сонетах, що супроводжують партитури Вівальді [2]. Звідти взято і сцену відпочиваючих працівників по осені. Зима з'являється у образі літньої жінки, що супроводжує героя на останньому етапі життя і заплющує йому очі у фіналі вистави.

Музику Вівальді також не оминули інтерпретації – в 2012 році свою версію концертів «Пори року» – «Recomposed by Max Richter: Vivaldi – The Four Seasons» – представив британський композитор німецького походження Макс Ріхтер, що намагався «воскресити» втрачену оригінальність твору, дати їй нове життя, новий подих, зробити її впізнаваною, але новою. Зберігаючи бароковий

стиль і найвідоміші фрагменти партитури Вівальді, він додає нові ритмічні структури, переходить і загалом сучасне звучання концертам.

Саме ця музика стала натхненням до сучасних постановок, таких як «The Seasons Canon», що належить канадській хореографі ні Крістал Пайт. Створена для Паризької Опери у 2016 році, ця інтерпретація у стилі контемпорарі відкриває глядачу неймовірну гру великих ансамблевих форм -більш ніж 50 танцівників об'єднуються у одну динамічну структуру, єдиний організм, що переходить із стану хаосу до підпорядкованості. «Творіння для мене – як погляд крізь об'єктив... спосіб бачити світ детальніше та чіткіше... «Канон пір року» – це мій спосіб впоратися з неосяжністю та складністю природного світу, як і спосіб віддячити за нього», – зізнається Пайт [1].

У 2018 році Девід Доусон презентував своє бачення «Four Seasons» для *Semperoper Ballett*. Оригінальна мінімалістична сценографія: зміна великих геометричних форм декорацій і їх кольорів -якнайкраще підкреслює тонкі гострі лінії рухів танцівників. Невпинний рух балету, навіть при опусканні завіси у фіналі, та величезне декоративне коло, що нависає над ними, нагадують глядачу про неперервність природного циклу. Балет Доусона «подібно до музики, яку Ріхтер переносить у сьогодення з відгомонами минулого» – про основу життя, що полягає в постійному процесі еволюції. Як зазначає сам автор: «Цю виставу можна сприймати як перехід між сьогоденням та минулим або як відповідь минулому з майбутнього» [8].

В 2023 році в Ballet Malandain Biarritz представив в Каннах прем'єру постановки Тьєррі Маландена – «Les Saisons». Митець переплітає партитуру концертів «Пори року» Вівальді з однойменним але маловідомим твором його сучасника – Джованні Антоніо Гвідо. За словами автора, надмірне використання геніального твору Вівальді у всіх сферах життя і побуту, спричиняло забуття цієї самої геніальності, та нащастя, протягом останніх тридцяти років унікальність «Пір року» була віднайдена. Маланден вдається до оригінальної сценографії: три стіни, заповнені рядами гігантських чорних пелюсток, на фоні, що змінює колір згідно сезонам, нагадують глядачу про загрозу навколишньому середовищу. Балетмейстер включає у свою хореографію придворний танець, додаючи стилю бароко сучасності, що надає постановці позачасовий характер [9].

Хореографічні постановки на геніальну музику Вівальді також знайшли своє місце і на вітчизняній сцені. У 1998 році талановита українська балетмейстерка А. Рехвіашвілі представила одноактний неокласичний балет «Пори року» у виконанні «Театру сучасної хореографії «Сузір'я Аніко»» у співпраці з солістами Національної Опери України. Як зазначає Д. Шаріков: «Хореографія в балеті побудована на танцсимфонії, кожен рух, варіація, комбінація, дуєт, *pasd'ensemble* відтворюють композицію, зміст і характер музики Вівальді» [7, 47]. Засобами класичного танцю та стилю контемпорарі артисти балету зображують вічні конфлікти стосунків – нерозділене кохання, зраду, ревності, зневагу.

Нове оригінальне бачення музики Вівальді у інтерпретації Ріхтера було представлено у 2018 році – на сцені Національної опери України відбулася прем'єра одноактного балету «Діти ночі» О. Абдукарімова. Хореограф Staats balett Berlin теж звертається до вічної теми кохання, але у іншій формі: «Літня гроза» Вівальді надихає його на використання тематики міфічних істот. Діти ночі – це темні створіння, що уособлюють людські страхи і пороки, та стають перепонами на шляху до щастя головних героїв [4]. Солісти балету – К. Кухар і О. Стоянов – втілюють образи андрогенів – створінь, що за міфом поєднували в собі і жіночі, і чоловічі риси, та через гнів богів були розділені і вимушені шукати свою другу половину.

Висновки. Підсумовуючи наведені приклади, ми можемо дійти висновку, що «Пори року» стали універсальним матеріалом для втілення різноманітних хореографічних ідей у будь-якому танцювальному напрямі. Емоційно-виразна, насичена контрастними образами музика геніального скрипаля Антоніо Вівальді не залишає байдужими серця балетмейстерів продовж десятиліть. Проводячи паралелі між порами року та циклом життя, етапами людських почуттів і стосунків, хореографи надихаються на постановку нових шедеврів, підходячи до завдання з діаметрально різних сторін. Звичайно, ця тема не є новою для публіки, але завжди є близька і зрозуміла кожній людині. Тому вічне питання життя, як і вічна музика великого майстра, не перестає сходити з балетної сцени, еволюціонувати та відкривати глядачеві нові форми її втілення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурська О. та Мацюк О. Художній образ в музиці та хореографії: феноменологія, психологія, мистецька практика.
2. Голинська О. «Пори року» – вічна тема мистецтва? <https://mus.art.co.ua/pory-roku-vichna-tema-mystetstva/>
3. Клещук В.П. Танцювальність як чинник жанрово-стилістичної еволюції академічного музичного мистецтва.
4. Погребняк М. Танець «модерн» та неокласичний танець в українському балеті ХХІ ст.: шляхи асиміляції та форми презентації.
5. Туріна О. А. Класична скрипка в контексті тенденцій становлення європейського культурно-мистецького середовища.
6. Туріна О. А. Скрипкова культура в контексті тенденцій становлення європейського культурно-мистецького середовища.
7. Шариков Д. "Contemporary dance у балетмейстерському мистецтві".
8. David Dawson of ficial webpage <https://www.daviddawson.com/work/the-four-seasons/>
9. The National Ballet of Canada <https://national.ballet.ca/productions/the-four-seasons/>

Науковий керівник доцентка Рехліцька А.Є.

РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ФОРМ

Анотація: У статті досліджується роль регіональних культурних традицій України у формуванні сучасних хореографічних форм. Особлива увага приділяється аналізу впливу народних танців Миколаївської, Західної, Східної та Центральної України на сучасну хореографію. Розглянуто, як хореографічні колективи використовують елементи традиційних танців для збереження національної ідентичності та створення нових хореографічних форм, що відповідають вимогам сучасного мистецтва.

Ключові слова: народна хореографія, культурні традиції, танцювальні форми, Миколаївська область, сучасна хореографія, українські регіони.

Abstract: The article examines the role of regional cultural traditions of Ukraine in shaping

, cultural modern choreographic forms. Special attention is given to the analysis of the influence of folk dances from Mykolaiv, Western, Eastern, and Central Ukraine on contemporary choreography. It explores how choreographic ensemble incorporate elements of traditional dances to preserve national identity and create new choreographic forms that align with the demands of modern art.

Key words: folk choreography traditions, dance forms, Mykolaiv region, modern choreography, Ukrainian regions.

Постановка проблеми. Сучасне українське хореографічне мистецтво зазнає значного впливу національних культурних традицій, які формуються у різних регіонах України. Народні танці, як відображення історичних і культурних процесів, відіграють ключову роль у збереженні національної ідентичності та становленні нових хореографічних форм. Проте, в умовах глобалізації та інтенсивної взаємодії культур, виникає необхідність не лише зберігати ці традиції, але й адаптувати їх до сучасних художніх контекстів. Це потребує більш глибокого аналізу впливу регіональних культурних особливостей на розвиток сучасної хореографії.

Проблема полягає в тому, що багато аспектів народної хореографії залишаються маловивченими з точки зору їх трансформації у сучасному мистецтві танцю. Попри значні дослідження, відсутність системного підходу до аналізу регіональних особливостей танцювальних традицій у контексті сучасної хореографії ускладнює розуміння механізмів формування нових хореографічних форм. Таким чином, виникає необхідність вивчення взаємозв'язку між регіональними культурними традиціями і сучасними тенденціями в хореографічному мистецтві України.

Аналіз досліджень і публікацій щодо народного хореографічного мистецтва України показує, що цей напрямок залишається актуальним і динамічним у соціокультурних умовах сьогодення. Зокрема, Нечитайло В.С. досліджує народне хореографічне мистецтво України [6], звертаючи увагу на його значення в сучасному суспільстві та вплив на національну ідентичність. Автор наголошує на важливості збереження народних традицій у хореографії та їх адаптації до сучасних умов, підкреслюючи значний потенціал для подальшого розвитку цього мистецького напряму.

Колективна монографія під загальною редакцією О.А. Плахотнюка досліджує українське хореографічне мистецтво в контексті світової художньої культури [4], зокрема в сучасному поліжанровому дискурсі. Автори роблять акцент на взаємодії різних жанрів хореографії та їхній вплив на формування нових художніх форм у національній культурі. Голдрич О.С. у своїй праці зосереджується на основах хореографічного мистецтва та композиції танцю [3], акцентуючи увагу на технічних і творчих аспектах, які формують основу сучасних хореографічних постановок.

Мета цієї статті полягає у дослідженні ролі регіональних культурних традицій України у формуванні сучасних хореографічних форм. Зокрема, важливим є аналіз специфічних елементів народної хореографії різних регіонів України, їхній вплив на сучасні постановки та інтеграцію цих елементів у нові хореографічні жанри й форми.

Виклад основного матеріалу. Україна відома своєю багатою культурною спадщиною, яку зберігають та розвивають різні регіони країни. Особливо важливим елементом цієї спадщини є народні танці, що впливають на формування сучасних хореографічних форм. У кожному куточку України зберігаються унікальні танцювальні традиції, які сьогодні активно використовуються у створенні нових, сучасних танцювальних постановок. Миколаївська область, а також західні, східні та центральні регіони України, відіграють ключову роль у збереженні та трансформації народної хореографії в сучасних умовах.

Миколаївська область, розташована на півдні України, має свої унікальні культурні традиції, що суттєво впливають на розвиток сучасної хореографії. Народні танці цього регіону відображають історію та культурну спадщину, і вони зберігаються завдяки місцевим ініціативам, як-от обласний огляд хореографічного мистецтва «Jam» [1]. Цей фестиваль є важливою платформою для збереження та популяризації традиційних танців, а також для розвитку нових хореографічних форм. Аматорські колективи, що беруть участь у цьому заході, демонструють свої творчі інтерпретації народних танців, додаючи їм сучасного звучання.

Важливу роль у розвитку хореографії Миколаївщини відіграють освітні заклади. Зокрема, кафедра хореографії Миколаївського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв готує професійних танцівників і хореографів, які активно інтегрують елементи народних танців у свої сучасні

постановки [2]. Цей процес дозволяє зберігати культурну спадщину регіону, водночас відкриваючи нові горизонти для творчих експериментів.

Однією з характерних рис сучасної хореографії Миколаївщини є збереження традиційних елементів у поєднанні з сучасними хореографічними техніками. Музичні акценти, сюжетні лінії, а також танцювальна лексика народних танців знаходять своє місце в сучасних постановках, що сприяє збереженню культурної ідентичності регіону. Незважаючи на складні умови сьогодення, викликані війною, хореографічні колективи Миколаївщини продовжують демонструвати високий рівень виконавської майстерності, підтверджуючи важливість культурних традицій для формування сучасних хореографічних форм [1].

Західні регіони України славляться багатими культурними традиціями, які мають значний вплив на розвиток сучасної хореографії. Особливо яскраво це проявляється на Гуцульщині, де традиційні танці, такі як аркан, характеризуються динамічними рухами, стрибками та складними фігурами [3]. Ці елементи активно використовуються сучасними хореографами, додаючи постановкам енергійності та драйву. Танці цього регіону відображають не тільки історичний контекст, але й любов до природи та місцевих звичаїв.

Буковина, розташована на південному заході України, є ще одним регіоном, що зберігає унікальні танцювальні традиції. В танцях цього регіону переплітаються українські, румунські та молдавські мотиви, що робить їх особливо цікавими для сучасних хореографів, які прагнуть створювати багатокультурні танцювальні композиції. Такі танці часто інтегруються в сучасні постановки, відображаючи різноманітність і багатство культурних впливів [4].

Закарпаття також відіграє важливу роль у розвитку сучасної хореографії. Танцювальні традиції цього регіону поєднують елементи української, угорської та румунської культур, що дозволяє створювати багатогарні, складні хореографічні композиції [4]. Танці Львівщини та Волині, такі як коломийка, гопак і полісся, також вносять свій унікальний вклад у формування сучасних танцювальних форм, додаючи їм яскравих акробатичних елементів і плавних, ліричних рухів.

Центральні регіони України також відіграють важливу роль у формуванні сучасної хореографії. Київщина, як історичний центр України, має багаті культурні традиції, зокрема танці, такі як гопак і козачок [4]. Вони відомі своєю енергійністю, і сучасні хореографи активно використовують ці елементи для створення видовищних танцювальних постановок. Важливим аспектом сучасної хореографії цього регіону є інтеграція народних танців у більш складні та сучасні танцювальні форми.

Полтавщина та Черкащина зберігають свої ліричні танцювальні традиції, які відрізняються плавними рухами та гармонійними композиціями. Ці танці активно використовуються у сучасних хореографічних постановках, додаючи їм емоційної глибини та виразності [5]. Також Вінниччина з її багатокультурними танцювальними традиціями є джерелом натхнення для

сучасних хореографів, які створюють багатокультурні танцювальні композиції, інтегруючи елементи української, польської та молдавської культур.

Східні регіони України також зберігають свої танцювальні традиції, які активно впливають на розвиток сучасної хореографії. Слобожанщина відома своїми народними танцями, які відображають історію та культуру цього регіону. Вони часто включають елементи козацьких традицій, що додає їм особливої мужності та сили. Такі танці сучасні хореографи використовують для створення патріотичних та героїчних танцювальних постановок, що підкреслюють національний дух і відображають історію країни [6].

Донецчина та Луганщина мають свої унікальні танцювальні традиції, які часто відображають індустріальний характер цих регіонів. Танці Донбасу часто включають елементи, що символізують працю та силу, а народні танці Луганщини поєднують елементи українських культури [4]. Ці елементи є цінними для сучасних хореографів, які прагнуть створити багатокультурні та динамічні танцювальні композиції.

Висновок. Регіональні культурні традиції України відіграють вирішальну роль у формуванні сучасних хореографічних форм. Кожен регіон має свої унікальні танцювальні традиції, які сучасні хореографи активно використовують для створення нових, оригінальних танцювальних постановок. Ці традиції не лише зберігають культурну спадщину країни, але й сприяють розвитку національної ідентичності, впливаючи на формування сучасних танцювальних трендів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Миколаївський обласний центр народної творчості. Відбувся обласний огляд хореографічного мистецтва «Jam». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ocnt.com.ua/vidbuvsya-oblasnyj-oglyad-horeografichnogo-mystecztva-jam/>
2. Кафедра хореографії Київського національного університету культури і мистецтв. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mfknukim.mk.ua/kafedra-khoreografiji>
3. Голдрич О. С. Хореографія: Посібник з основи хореографічного мистецтва та композиції танцю. Львів: Край, 2003, 160 с.
4. Українське хореографічне мистецтво в контексті світової художньої культури (сучасний поліжанровий дискурс). Колективна монографія /за заг. ред. О.А.Плахотнюка. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка кафедра режисури та хореографії, 2020. – 308 с.
5. Сучасна хореографія України: на перехресті світоглядів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrainka.org.ua/node/3299>
6. Нечитайло В.С. Народне хореографічне мистецтво України у соціокультурних умовах сьогодення. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* № 2, 2017. 88-92 с.

Науковий керівник доцентка Рехліцька А.Є.

ТЕНДЕНЦІЇ ЗВЕРНЕННЯ СУЧАСНИХ ХУДОЖНИКІВ ДО ХРИСТИЯНСЬКИХ СЮЖЕТІВ

У статті розглядаються стилістичні та сюжетні особливості зображення певних християнських сюжетів у творах таких українських митців як Охупкін О., Мовчан Д., Русенька Н., Демчук І.

Ключові слова: християнські сюжети, стилізація, авторські ікони, декоративність.

The article deals with the stylistic and narrative features of the depiction of certain Christian subjects in the works of such Ukrainian artists as O. Okhapkin, D. Movchan, N. Rusenka, I. Demchuk

Key words: Christian subjects, stylization, author's icons, decorativeness.

Українська держава має дуже широкий та багатогранний культурний пласт починаючи від усних народних пісень обрядів і традицій закінчуючи архітектурою образотворчим та декоративно-ужитковим мистецтвом. Відповідно то науково-технічного прогресу, історичних та соціальних процесів є чітко сформоване стильове та жанрове розгалуження, що впродовж часу зазнавало як піднесення так і занепаду.

Наша культура й ментальність є унікальними серед східноєвропейських країн. Релігія християнства відіграла у становленні цих рис чи не найголовнішу роль. Землеробська культура відтворення та культ поваги до жінки, як матері роду старослов'янських племен, з часом органічно сплелась з християнськими заповідями та альтруїстичними наративами віри. Це не могло не відбитися на подальшому розвитку всіх галузей культури українця.

Особливо яскраво спостерігаються зараз сюжетні пошуки митців серед архаїчних етнічних образів та мотивів. Оскільки історично український соціум та традиції побудовані на християнській вірі, то спрямування на біблійські образи та стилістику іконопису виглядає в такому контексті дуже органічно та зрозуміло.

Якщо казати про сюжетну різноманітність, то тут треба звернути увагу на звернення сучасних митців як до класичних сцен з святого писання таких як: створення світу, таємна вечеря, дорога на Голгофу, розп'яття, зняття з хреста, воскресіння тощо, так і до використання окремих образів янголів, Діви Марії, Христа, Покрови, Іуди, Святого Миколая, Трійці. Часто можна побачити і християнську символіку: хрест у різних його проявах, знаряддя страстей, оливкову гілку, голуб, біла лілія, агнець, віфлеємська зірка та інші. Використання цих героїв та знаків можна зустріти як зашифрованими в творчих роботах митців так і основою художньої композиції ба навіть іконах виконаних в авторській стилістиці.

Говорячи про переосмислення класичної ікони не можна не згадати житомирського художника Охупкіна Олександра, що працює у галузі станкового малярства та переважно над іконописом. Проте його твори зовнішньо не мають нічого спільного зі звичною для нас стилістикою ікони візантійського та римського канонів, а ратше схоже на власну світлу авторську стилізацію класичних образів. Святі вдягнуті у традиційний український стрій, а Богоматір в намітці на фоні ліжників «Мати благодатна» «Богоматір-провідниця». Такий стиль називають іконою поставленою на національну основу [1, с. 231].

На противагу блаженній стилістиці О. Охупкіна доречно було б згадати творчий доробок львів'янина Данила Мовчана, котрий частково зберігає канони стилістики іконопису, однак створювані ним образи далекі від розуміння класичних святих. У картинах простота та аскетичність переплітається з кольоровими акцентами та філософським переосмисленням. Прикладом можуть бути картини «Ангели престоли», «Портрет Шептицького», «Трійця» тощо.

Наталя Русецька ж наслідує стилістику мініатюри середньовічних візантійських рукописів. Для її робіт характерні витончений колорит і чітко окреслена кольорова гамма, невимущена стилізація, що межує з простотою композиції народної ікони. Проте новий образ створювався на основі класичних матеріалів, де жовткова темпера наносилась на характерний для ікони левкас на поверхні дерев'яної дошки. Наприклад, твір «Ангели», «Створення світу» [2, с. 219].

Незвичайною текстурою, що точно закарбується у пам'яті, вражають роботи львівської художниці Іванни Демчук. На відміну від інших, вона зберегла пропорції святих та класичне канонічне зображення частин тіла(обличчя, ноги, долоні). На противагу цій стилістиці експериментальні складні текстури та світле тло всієї авторської роботи у змішаній техніці виконання працюють по принципу контрасту та тільки увиразнюють роботу [3, с. 174].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, ми можемо сказати, що тенденції звернення до християнських сюжетів є дуже актуальними, оскільки українська культура переживає певне піднесення. Вона може надихнути художників і дизайнерів на створення унікальних та неповторних робіт. Майстри поглиблюються у пошук нових візуальних ефектів при тому залишаючи матеріальну базу не змінною. Вони часто експериментують не над пластикою чи фактурою, а в основному працюють над переосмисленням образів через авторську стилізацію. Використання біблійських мотивів може також сприяти популяризації багатой української культури в світі та підтримувати національну самосвідомість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузик. Б. М., Білошапка. В. В. Кіровоградщина: Історія та сучасність центру України. Т. 2., Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2005. С. 231

2. Український іконопис XII-XIX ст. з колекції НХМУ Ukrainian Icon of the XII-XIX c. From collection NAMU : альбом / авт. ст. Л.Членова ; упоряд. Ю.Литвинець. Хмельницький: Галерея; Київ: Артанія Нова, 2005. С.219
3. Абрамович С. Церковне мистецтво: навч. посібник. Київ: Кондор, 2005. С.174

Науковий керівник кандидатка мистецтвознавства, старша викладачка Гуляєва О.В.

УДК 374.1:784.9.792.73.

Яцентюк В.Ю.

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВИХОВАНЦІВ СТУДІЇ ЕСТРАДНОГО СПІВУ

У статті аналізується сучасна система вокального розвитку дітей у естрадній манері виконання. Окреслено специфіку організації процесу вокального навчання вихованців студії естрадного співу. Доведено переваги системи неформальної студійної освіти у розкритті творчого потенціалу підростаючої особистості з метою її подальшої самореалізації у сучасному мистецькому просторі.

Ключові слова: вокальний розвиток, естрадна манера виконання, студія естрадного співу, підростаюча особистість.

The article analyzes the modern system of children's vocal development in a pop style of performance. The specifics of the organization of the process of vocal training of students of the pop singing studio are outlined. The advantages of the system of informal studio education in revealing the creative potential of a growing personality with the aim of its further self-realization in the modern artistic space are proven.

Key words: vocal development, pop style of performance, pop singing studio, growing personality.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток у останні десятиріччя різноманітних дитячих музичних шоу, фестивалів, конкурсів, здебільшого – естрадного напрямку, спонукала багатьох юних українців і їхніх батьків до навчання саме естрадному співу. Ці запити, у свою чергу, стимулювали швидке розширення кола дитячих позашкільних музичних закладів, у яких відкрилися відділення вокально-естрадного навчання та появу приватних естетичних центрів та студій, які цілеспрямовано займаються підготовкою вихованців до вокально-естрадного виконавства.

Переважною метою занять у цих студіях стає підготовка вокально здібних дітей до прилюдних виступів на концертах, фестивалях-конкурсах тощо, що часто спонукає педагогів-вокалістів до нівелювання фундаментальних педагогічних принципів – забезпечення єдності виховної, навчальної і

розвивальної функції освітнього процесу, систематичного і послідовного ускладнення навчальних завдань, дотримання умов гігієни та збереження голосу дитини тощо, що актуалізує потребу у спеціальному дослідженні окреслених питань.

Аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Дослідженню психологічних та фізіологічних закономірностей розвитку дітей у процесі співу та обґрунтуванню методики їх вокального навчання присвячені праці Є. Алмазова, В. Багадурова, Л. Дмитрієва, М. Грачової, О. Запорожець, Н. Кьон, І. Левідова, Е. Малініної, Т. Овчиннікової, Д. Огороднова, О. Ростовського, О. Стахевича, Є. Тайнеля, Ю. Юцевича та ін.

У галузі постановки голосу привертають увагу своєю науковою обґрунтованістю дослідження педагогів-вокалістів Н. Атамасенко, А. Бондарчук, Л. Венгус, С. Гмиріної, Н. Гребенюк, Ж. Закрасняної, Т. Пляченко, Г. Стасько, О. Юрко тощо. Вчені-методисти, розглядаючи питання розвитку основних вокальних навичок, доходять висновку про те, що основним критерієм оволодіння будь-якою навичкою є якість співацького звучання.

Активний розвиток і популяризація у останні десятиріччя естрадного співу сприяло науковому розгляду питань жанрово-стильових особливостей естрадного вокального мистецтва, його специфіки та методів підготовки співаків до сценічного виступу працях О. Басько, І. Бобула, М. Вікторової, О. Грицьків, Н. Дрожжиної, Л. Красовської, М. Мозгового, В. Откидач, А. Попової, О. Сапожник, О. Скопцової, Н. Шевченко та ін.

Аспекти методики виховання естрадно-вокальних навичок у дітей молодшого і середнього шкільного віку стали предметом низки досліджень молодих вітчизняних науковців О. Білостоцької, Е. Гавацко, О. Коваль, О. Лобової, Г. Ніколаєвої, Л. Ніколенко, Г. Рудої, В. Ульянової, Ду Цзілун, С. Цапик тощо.

Отже, на цей час існує достатня кількість наукових доробок в галузі вокальної педагогіки та музикознавстві, у яких розкриваються специфічні особливості естрадного вокального виконавства і, зокрема, дитячого співоного розвитку, що надає можливість для розробки методики вокального навчання вихованців студії естрадного співу.

Мета статті – розкрити змістово-процесуальні особливості вокального навчання дітей у студії естрадного співу.

Виклад основного матеріалу. Естрадна вокальна музика є найпоширенішим напрямком дитячої музичної творчості, що приваблює юних виконавців сучасною стилістикою, насиченістю вокалом та можливістю втілення найсміливіших творчих ідей і задумів. На думку дослідниць О. Борин та З. Рось, попри спільний природний музичний «інструмент» – голос, естрадний спів відрізняється від академічного не лише самою манерою виконання, а й способами вокалізації, фонації та засобами сценічного втілення. «Особливістю естрадного вокалу є спів під музичний супровід з мікрофоном, що безпосередньо пов'язаний з постановкою концертних номерів»[1, с. 4]. Отже,

поряд із комплексом вокально-технічних навичок, виконавець має володіти такими артистичними якостями, як акторська майстерність, пластика та вміннями працювати із звукопідсилюючою технікою [6, с. 4] «Від правильного розуміння цих завдань і можливостей та органічного поєднання їх з вокалом багато в чому залежить повнота розкриття ідеї та образу твору» [6, с. 6].

Дослідник В. Кавун вважає, що сучасне естрадне вокальне виконавство, як синтетичний вид мистецтва, виступає своєрідним засобом «емоційного впливу, який здатен викликати різноманітні реакції з боку слухачів за допомогою тембру, інтонації, манери виконання, вокально-технічних прийомів. Створення сценічного образу – костюм, грим, міміка, пластика та жести також вражають своєю впливовістю і є неодмінною ланкою в арсеналі співака» [3, с. 161].

Більшість представники сучасної вокальної педагогіки сходяться на думці, що вихідний принцип виховання естрадного співака полягає у пошуку та формуванні унікального голосу вокаліста, у якому органічно поєднуються належні вокальні здібності і виконавська техніка, пластика руху і акторська майстерність [1, с. 5] Наразі це завдання є досить актуальним для вокального виконавства. Адже, щоб досягти вдалої конкурентоспроможності, необхідно володіти якомога широким діапазоном технічних прийомів, так званими голосовими ефектами, які у кожного співака своєрідно-індивідуальні, залежно від особистої анатомії, фізіології, енергетичної активності й темпераменту [4, с. 179].

Дослідниця М. Вікторова стверджує, що естрадний співак має володіти розвинутим голосом з необмеженою виконавсько-технічною свободою й спроможністю виявляти себе в різних музичних стилях, напрямках і манерах, а також вмінням на підсвідомому рівні правильно працювати з різноманітною звуковою технікою [2].

З огляду на вищезначене, ми розглядаємо специфіку вокального навчання вихованців студії естрадного співу через призму поєднання вокально-технічної складової із артистичністю, пластикою руху, умінням працювати з мікрофоном та підбором відповідного репертуару.

Наразі перед сучасною вокально-методичною практикою постали нові вимоги щодо базової постановки голосу (позиції, резонаторів, дихання, регістрів тощо) й розвитку вокальної техніки юних співаків.

Всесвітньо відома дослідниця і викладачка вокалу Кетрін Садолін, розкриваючи специфіку сучасної вокальної техніки, зауважує, що вокальний розвиток співака-початківця має проходити у три етапи: постановка голосу (а саме – правильного співацького дихання, анатомічно вільного звуковидобування й звуковедення, високої позиції звучання, опори звуку, різної звукової атаки, кантиленного і речитативного стилю виконання тощо), опанування технічними навичками і прийомами (створення «чистого» звуку і формування голосових ефектів) та практична робота. При цьому, авторка методики наголошує, що головним органом для процесу звукоутворення є мозок, який координує активність дихальних і голосових органів, тому увесь

процес навчання має спиратись на принцип свідомого ставлення до техніки голосоутворення [8]. Цей принцип нині набув домінуючого значення в українській естрадній вокальній школі.

Отже, у процесі добору дидактичних вправ для постановки голосу вихованців студії естрадного співу, викладач-вокаліст має дотримуватися наступних методичних настанов: чіткої постановки мети та завдань; двостороннього контролю викладача й учня за розвитком вокально-технічних навичок (стимулювання активного самоконтролю вихованця); індивідуального підходу до процесу голосового розвитку дитини з урахуванням слухових уявлень, типології вищої нервової діяльності, темпераменту, стану сформованості голосового апарату, рівня загально-розумової й музичної підготовки юного співака; послідовності, наступності й поступового ускладнення вокально-технічних завдань.

При цьому, у процесі постановки голосу юного естрадного співака необхідно враховувати загальні виконавські вимоги, що пов'язані із розвитком повного діапазону, вирівнювання регістрів, усталеністю дихання, роботою резонаторів, особливостями дикції та артикуляції у співі.

Зазначимо, що естрадна вокальна манера заснована на напіввідкритому звуці, превальованому грудному резонуванні та співі у мовленнєвій позиції. При цьому важливе значення має природна тембрація голосу, яка виявляється у саунді – індивідуальній манері виконання, – що є ключовою засадою естрадного співу. Характерними відмінностями естрадного виконання є: специфічні ефекти (прийоми) естрадного співу (субтон, белтінг, розщеплення, гроулінг, штробас, твенг тощо); імпровізаційність музичного мислення (свінг, мелізми, скет-імпровізація та ін.); поєднання стилів, що полягає у привнесенні до естрадного номера прийомів академічного чи народного співу тощо. Саме на ці особливості естрадного виконавства викладач вокалу студії естрадного співу має спиратися при доборі дидактичних методів навчання юних співаків. Зауважимо, що задля уникнення проблем із голосом у майбутній виконавській діяльності, тренування прийомів естрадного співу має відбуватися виключно під наглядом фахівця-вокаліста, що використовує не лише систему знань, вмінь і навичок «академізованої» естради, але й більш складні універсальні прийоми, які уможливають осучаснену концертно-виконавську інтерпретацію класичних творів.

Особливого значення у вокальному навчанні вихованців студії естрадного співу має репертуарна програма. Вдало підібраний репертуар сприяє розвитку вокальних здібностей, удосконаленню навички володіння голосовим апаратом, формуванню творчої індивідуальності та стилю виконання юного співака. Дослідниця О. Олексюк розкриває основні критерія, за якими необхідно здійснювати добір музично-виконавського матеріалу. На думку науковиці, вокальні твори мають бути: «а) високохудожніми, цікавими, педагогічно цільовідповідними; б) романтично піднесеними (створювати еталони краси); в) доступними щодо осягнення змісту та виконання; г) різноманітними (представляти різні жанри)» [5, с. 87]. Також при доборі

навчального репертуару необхідно врахувати життєвий та музичний досвід вихованця, його вокальну та художньо-виконавську підготовку. Репертуарний матеріал має відповідати віковим можливостям дитячого й юнацького голосу та завданням кожного етапу його розвитку. Дотримуючись даних критеріїв добору вокального репертуару, викладач вокалу студії естрадного співу має враховувати й характер обдарування дитини, інтерес до певного виконавського стилю. Під час добору навчально-виконавського репертуару необхідно дбати й про активне формування смаку дитини, вихованню у неї критичного ставлення до художнього рівня сучасних музичних творів, відрізнити талановите виконавство від вульгарного тощо.

Дослідниці Н. Форина і Т. Тимошенко наголошують, що окрім базового навчання постановці голосу майбутньому естрадному співакові необхідно оволодіти такими навичками, як уміння співати з мікрофоном, розвивати сценічну витримку, записувати фонограму в студії, створювати оригінальний концертний номер. Сучасне матеріально-технічне обладнання студії естрадного співу уможливорює результативність навчальної роботи у цьому напрямку[7].

Задля розвитку у студійців артистичних навичок на заняттях з вокального виконавства фахівці-методисти рекомендують створювати атмосферу творчої активності, зацікавленості та невимушеності, використовуючи наочний показ зразків артистичної творчості в різних видах музичної діяльності, а також вокальні імпровізації, творчі завдання тощо.

Зазначимо, що додатково вихованці студії естрадного співу отримують знання з музичної грамоти, акторської майстерності й сценічних рухів, які сприяють їх професійному становленню як естрадного виконавця.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи із головної мети студії естрадного співу – цілеспрямована підготовка вихованців до участі у мистецьких заходах різного рівня, – навчання юних співаків має певні особливості, які пов'язані із практичною орієнтацією набуття вокальних умінь; варіативністю змісту індивідуальної програми вокального розвитку підростаючої особистості; додатковими освітніми послугами з акторської майстерності, сценічного руху; використанням новітніх технологій і методик у навчальній діяльності, опануванням навичками роботи з мікрофоном, мікшерним пультом, підсилювачем тощо.

Наразі подальшого наукового дослідження потребує процес підготовки фахівців-методистів спроможних здійснювати якісний розвиток сучасного естрадного співака.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борин О. Чинники формування вокального виконавства дітей у мистецтві естради. *Fine Art and Culture Studens*. Вип 5, 2022. С. 3-8.
2. Вікторова М. В. Естрадний спів як засіб формування вокальних умінь і навичок студентів факультету мистецтв. *Кривий Ріг: КДПУ*, 2017. 287 с.
3. Кавун В.М. Історико-теоретичні аспекти становлення вокального мистецтва. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія, Музикознавство*. Київ: Міленіум. 2017. Випуск 1 (8). С. 160-164.

4. Муравіцька С.С. Синтез академічного та естрадного вокалу у методико-педагогічному контексті. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук.журнал.2022. №1. С. 174-179.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб./ Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ. 2006. 188 с.
6. Рось З. П. Особливості роботи з розвитку вокально-виконавської техніки естрадно-джазових співаків: навч. посіб. з метод. рек. Івано-Франківськ: «СІМІК». 2019. 66 с . с. 4.
7. Форина Н. , Тимошенко Т. Студія естрадного співу в сучасній системі мистецької освіти // Нова педагогічна думка. 2020. № 2(102). С. 176-179.
8. Sadolin C. Complete Vocal Technique. Denmark, 2000. 255 p.

Науковий керівник кандидатка мистецтвознавства, доцентка Чехуніна А.О.

РОЗДІЛ II

**ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ
НАУКИ**

**ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ,
ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ**

РОЗРОБКА ТЕОРЕТИЧНОГО ФРЕЙМВОРКУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ КЕЙСІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядається розробка теоретичного фреймворку для дослідження використання цифрових кейсів у навчальному процесі географії. Проаналізовано аспекти теоретичного фреймворку.

Ключові слова: цифрові кейси, теоретичний фреймворк, географія.

The article considers the development of a theoretical framework for the study of the use of digital cases in the educational process of geography. Aspects of the theoretical framework are analyzed.

Keywords: digital cases, theoretical framework, geography.

Теоретичний фреймворк дослідження використання цифрових кейсів у навчальному процесі географії базується на концепції технологічного педагогічного змістового знання (ТРАСК), яка описує взаємодію між технологічними, педагогічними та змістовими знаннями вчителя. Ця концепція, запропонована Мішрою та Келером, є основою для розуміння того, як учителі можуть ефективно інтегрувати технології у викладання географії [11, с. 223]. Згідно з цією концепцією, вчителі повинні володіти не лише знаннями з географії та педагогіки, але й розуміти, як технології можуть бути використані для покращення навчального процесу та досягнення освітніх цілей. Фреймворк також враховує особливості використання геопросторових технологій у навчанні, зокрема, їх вплив на розвиток просторового мислення учнів та формування геоінформаційної компетентності. Геопросторові технології, такі як ГІС, дистанційне зондування та веб-картографування, надають учням можливість працювати з реальними даними, аналізувати просторові закономірності та приймати обґрунтовані рішення [10, с. 118].

Важливою складовою теоретичного фреймворку є принципи реформи «Нова українська школа», яка передбачає перехід до компетентнісного навчання та використання інноваційних технологій. Реформа освіти в Україні спрямована на підготовку учнів до життя у 21 столітті, що вимагає від вчителів географії застосування сучасних підходів та інструментів у навчальному процесі [3; 5]. Концептуальні засади реформування середньої школи наголошують на необхідності формування в учнів інформаційно-цифрової компетентності, яка передбачає впевнене та критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні [5, с. 11]. Цифрові кейси, які містять різноманітні мультимедійні матеріали, інтерактивні завдання та проблемні ситуації, можуть стати

ефективним інструментом для розвитку цієї компетентності на уроках географії.

Розвиток цифрової компетентності вчителів географії є ще одним ключовим аспектом теоретичного фреймворку. Здатність вчителів ефективно використовувати цифрові технології, зокрема цифрові кейси, безпосередньо впливає на якість навчального процесу та рівень засвоєння знань учнями [4, с. 281; 8, с. 305]. Цифрова компетентність вчителя географії включає в себе не лише володіння технічними навичками, але й розуміння педагогічного потенціалу цифрових інструментів, вміння інтегрувати їх у навчальний процес та адаптувати до потреб учнів [4, с. 283]. Дослідження показують, що вчителі, які мають високий рівень цифрової компетентності, більш схильні до використання інноваційних методів навчання та створення інтерактивного навчального середовища [9, с. 133].

Теоретичний фреймворк також враховує потенціал цифрових кейсів для реалізації студентоцентрованого навчання та формування навичок 21 століття. Використання цифрових кейсів дозволяє вчителям географії створювати інтерактивне та engaging навчальне середовище, що сприяє розвитку критичного мислення, креативності та навичок вирішення проблем в учнів [14, с. 6]. Цифрові кейси можуть містити реальні сценарії та проблемні ситуації, які учні мають досліджувати та вирішувати, застосовуючи свої знання та навички. Такий підхід відповідає концепції навчання на основі досвіду (experiential learning), яка є однією з ключових у сучасній освіті [12, с. 770]. Крім того, робота з цифровими кейсами часто передбачає співпрацю між учнями, що сприяє розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в команді. Ці навички є критично важливими для успішної кар'єри та життя в 21 столітті [13, с. 127].

Крім того, теоретичний фреймворк враховує можливості цифрових кейсів для реалізації міжпредметних зв'язків та інтеграції географії з іншими дисциплінами. Використання цифрових технологій дозволяє створювати комплексні навчальні матеріали, які поєднують географічні знання з елементами математики, інформатики, історії тощо [1, с. 15]. Це сприяє формуванню в учнів цілісного сприйняття світу та розумінню взаємозв'язків між різними галузями знань. Наприклад, цифрові кейси з географії можуть включати завдання на аналіз статистичних даних, створення комп'ютерних моделей чи візуалізацію історичних подій на інтерактивних картах. Такі завдання демонструють учням практичне застосування знань з різних предметів та підвищують їхню мотивацію до навчання [6, с. 73].

Ще одним важливим аспектом теоретичного фреймворку є роль цифрових кейсів у формуванні географічної компетентності учнів. Географічна компетентність включає в себе не лише знання про світ, але й вміння аналізувати просторові закономірності, розуміти взаємозв'язки між природними та соціальними процесами, використовувати географічні знання для вирішення практичних завдань [7, с. 512]. Використання цифрових кейсів дозволяє учням працювати з реальними географічними даними, розвивати

навички просторового аналізу та застосовувати теоретичні знання до конкретних ситуацій. Наприклад, учні можуть використовувати цифрові кейси для дослідження проблем сталого розвитку, планування міської інфраструктури чи аналізу наслідків природних катастроф [2, с. 128]. Такі завдання сприяють формуванню в учнів географічної компетентності та підвищують їхню здатність приймати обґрунтовані рішення в повсякденному житті.

Таким чином, розроблений теоретичний фреймворк забезпечує комплексний підхід до дослідження використання цифрових кейсів у навчальному процесі географії. Він враховує педагогічні, технологічні та змістові аспекти, спираючись на сучасні освітні концепції та тенденції. Фреймворк охоплює концепцію ТРАСК, принципи реформи «Нова українська школа», розвиток цифрової компетентності вчителів, потенціал цифрових кейсів для реалізації студентоцентрованого навчання та формування навичок 21 століття, а також можливості для інтеграції географії з іншими дисциплінами. Крім того, фреймворк підкреслює роль цифрових кейсів у формуванні географічної компетентності учнів та їхньої здатності застосовувати знання для вирішення практичних завдань. Цей фреймворк слугує основою для подальшого аналізу стану використання цифрових кейсів вчителями географії та розробки рекомендацій щодо їх ефективного впровадження в контексті реформи освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гільберг Т. Г., Паламарчук Л. Б., Совенко В. В. Інновації в методиці навчання географії. Київ : Педагогічна думка, 2008. 128 с.
2. Данилова О. В. Формування інформаційної компетентності майбутніх учителів географії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2009. Вип. 16-17. С. 73-75.
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 08.06.2023).
4. Мізюк В. Цифрові компетентності вчителя для реалізації змішаного навчання. Перспективи та інновації науки. 2023. № 9(27). С. 281-292. DOI: 10.52058/2786-4952-2023-9(27)-281-292.
5. Нова українська школа : концепт. засади реформування серед. школи : ухвалено рішенням колегії МОН України 27.10.2016 р. / заг. ред. М. Грищенка. Київ, 2016. 34 с. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20seredny a/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20seredny%20shkola-compressed.pdf) (дата звернення: 08.06.2023).
6. Покась Л. А., Браславська О. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів географії. Інформаційні технології і засоби навчання. 2009. № 4(12). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/186> (дата звернення: 08.06.2023).
7. Топузов О. М., Самойленко В. М., Вішнікіна Л. П. Загальна методика навчання географії : підручник. Київ : Картографія, 2012. 512 с.
8. Часнікова О. В. Структура фахової компетентності вчителя географії. Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця : зб. наук. ст. Харків : ХОГОКЗ, 2018. С. 305-309. DOI: 10.26697/9786177089017.2018.305.

9. Шишкіна Н. О., Носаченко В. М., Пасічник Т. Д. Цифрова компетентність учителя географії як умова ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення фізичної географії. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2009. Вип. 145. С. 133-135.
10. Baker T. R., Battersby S., Bednarz S. W., Bodzin A. M., Kolvoord B., Moore S., Sinton D., Uttal D. A research agenda for geospatial technologies and learning. Journal of Geography. 2015. Vol. 114, No. 3. P. 118-130. DOI: 10.1080/00221341.2014.950684.
11. Doering A., Koseoglu S., Scharber C., Henrickson J., Lanegran D. Technology integration in K-12 geography education using TPACK as a conceptual model. Journal of Geography. 2014. Vol. 113, No. 6. P. 223-237. DOI: 10.1080/00221341.2014.896393.
12. Keane T., Keane W. F., Blicblau A. S. Beyond traditional literacy: Learning and transformative practices using ICT. Education and Information Technologies. 2016. Vol. 21, No. 4. P. 769-781. DOI: 10.1007/s10639-014-9353-5.
13. Kereluik K., Mishra P., Fahnoe C., Terry L. What knowledge is of most worth. Journal of Digital Learning in Teacher Education. 2013. Vol. 29, No. 4. P. 127-140. DOI: 10.1080/21532974.2013.10784716.
14. Murphy E. Developing teachers' digital competencies for student-centered teaching and 21st-century learning. Journal of Digital Learning in Teacher Education. 2017. Vol. 33, No. 2. P. 6-18. DOI: 10.1080/21532974.2016.1276871.

Науковий керівник докторка географічних наук, професорка Мальчикова Д.С.

УДК 556.54(282.247.32):[504.61:621.311.21-022.326.5]

Бухтій А.К

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПРОРИВУ ГРЕБЛІ КАХОВСЬКОЇ ГЕС ДЛЯ ГИРЛОВОЇ ЧАСТИНИ ДНІПРА

У статті аналізується пошук діючих шляхів розв'язання екологічних проблем, які виникли після підризу дамби, а також підбору відповідних методів та технік очистки водних ресурсів гирла річки Дніпро після екоциду, що покращуватимуть екологічний фон не лише Херсонської області, ай всієї країни загалом. Що і зумовило вибір теми нашого дослідження: «Екологічні наслідки прориву греблі Каховської ГЕС для гирлової частини Дніпра».

Ключові слова: гирлова частина, гребля, прорив, екологічна проблема.

The article analyzes the search for effective ways to solve environmental problems that arose after the dam was blown up, as well as the selection of appropriate methods and techniques for cleaning the water resources of the mouth of the Dnipro River after the ecocide, which will improve the ecological background not only of the Kherson region, but of the entire country in general. What led to the choice of the topic of our research: "Ecological consequences of the Kakhovskaya HPP dam breach for the estuary of the Dnieper."

Key words: estuarine part, dam, breach, ecological problem.

На сьогодні в реаліях російсько-української війни важливе місце посідає питання відновлення екологічного фону України, особливо гостро постало це питання після підриву Каховської ГЕС та наслідків, які за собою це спричинило. Каховське водосховище утворено штучно у нижній течії Дніпра та закриває Дніпровський каскад. Каховська дамба чи не найбільше водосховище в світі, що склала основу водного фонду всієї Херсонської області та накопичувала у собі близько 18,2 км² води. Роль Каховського водосховища на екологічний стан довкілля не варто применшувати, так як воно забезпечувало електроенергією населення області; відповідала за водопостачання та зрошування посушливих територій регіону.

У період 2020-2021 за результатами експериментального дослідження Каховське водосховище характеризувалося незначним перевищенням вмісту фосфатів, сульфатів та інших видів забруднювачів, які потрапляли із ставка охолоджувала Запорізької АЕС. Саме тому на постійній основі здійснювався контроль за якістю та станом води у Каховському водосховищі, а також водних об'єктах річки Дніпро, за допомоги різних методів та технік очистки, що не несуть шкоди навколишньому середовищі. Після підриву Каховської ГЕС виникла ціла низка негативних наслідків, які розподіляють на чотири великі групи: гуманітарні наслідки (відсутність водопостачання у Херсонській, Запорізькій та Дніпропетровській області); екологічні (забруднення територій складає близько 5 тис. кв. км.); економічні та соціальні (різка негативна динаміка у демографічній картинці Херсонської області) [25]. Екологічний фон Херсонської області досить сильно постраждав, в ньому відбулися негативні (місцями незворотні) процеси, серед яких: деградація ґрунтів; зміна флори та фауни; погіршилася якість водних ресурсів у гирлі річки Дніпро, що зробило її непридатною до споживання (забруднена різним побутовим сміттям, промисловими відходами та хімікатами різної природи); зросла загроза ядерної катастрофи на Запорізькій АЕС; підвищився епідеміологічний ризик захворюваності населення Херсонщини та суміжних областей у зв'язку із сильним забрудненням води.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити якісний та кількісний стан водних об'єктів гирла річки Дніпро після підриву Каховської ГЕС.

Завдання дослідження: 1. Проаналізувати теоретичні відомості стосовно загальної характеристики Каховського водосховища та дослідити фізико-географічні особливості.

2. Здійснити огляд сучасного стану довкілля після підриву Каховської ГЕС вивчивши наслідки та вплив на екологічний фон України.

3. Дослідити сучасні методи очистки та відновлення водойм гирла річки Дніпра після підриву Каховської ГЕС.

4. Здійснити оцінку якісного та кількісного стану води водних об'єктів після підриву дамби на основі індексу забруднення води.

5. Запропонувати сучасні шляхи поліпшення екологічної ситуації у сфері використання водних ресурсів гирла річки Дніпра після підриву Каховської ГЕС.

Об'єкт дослідження: фізико-географічні особливості Каховського водосховища та водних об'єктів в гирлі річки Дніпро.

Предмет дослідження: оцінити сучасний екологічний стан Каховського водосховища після підриву дамби та дослідити екологічний стан водоймищ гирла річки Дніпро за допомоги сучасних методів та технологій дослідження.

Під час підготовки кваліфікаційної роботи нами були використанні наступні методи дослідження: системний аналіз наукових та практичних досягнень з обраної проблематики дослідження; дедукція; синтез; систематизація; методи сучасних комп'ютерних технологій обробки результатів експериментального дослідження оцінки якості та стану води в гирлі річки Дніпро; графічно-аналітична обробка навчальної інформації, щодо вивчення екологічного стану водних об'єктів після підриву Каховської ГЕС; методи накопичення даних по суті досліджуваної проблеми; аналіз та узагальнення представлені у вигляді висновків.

Наукова новизна дослідження: 1. Доповнено знання, щодо екологічного стану Каховського водосховища та водних об'єктів річки Дніпро після підриву (висвітлено основні наслідки та можливі шляхи їх подолання).

2. Підібрані методики оцінювання якості та стану поверхневих вод річки Дніпро після руйнування гідропоруди.

3. Запропоновані сучасні шляхи подолання екоциду після руйнування Каховської ГЕС.

Висновки: 1. Проаналізовано теоретичні відомості стосовно загальної характеристики Каховського водосховища та досліджено його фізико-географічні особливості. Встановлено, що споруда Каховського водосховища була досить потужним суб'єктом сільського господарювання, оскільки вода забезпечувала населенні пункти трьох областей електроенергією, водопостачанням та позитивно впливала на розвиток судноплавного транспорту. Охарактеризовані фізико-географічні особливості водосховища у відповідності до яких якості води оцінювався як задовільний, а забруднення класифікували за середнім рівнем наявності забруднювачів, що не перевищували встановленні норми ГДК. 2. Здійснено огляд сучасного стану довкілля після підриву Каховської ГЕС. Встановлено, що руйнування дамби стало великою екологічною катастрофою, що призвело до: втрати близько 30 % всього природньо-заповідного фонду Херсонської області; близько 76 тис. га територій регіону стали не придатними до використання; відбулося обміління акваторій у національних парках регіону; втратили понад 40 тис. га сільськогосподарських угідь агросектору регіону; повністю знищено зрошувальну систему трьох областей; відбулося опріснення та забруднення акваторія Чорного моря. Всі ці наслідки потребують своєчасних та оперативних рішень, що дозволять значно мінімізувати трагічний сценарій розвитку подій та тим самим прискорять процес відновлення важливої постраждалої

інфраструктури. 3. Досліджено сучасні методи очистки та відновлення водойм гирла річки Дніпра після підриву Каховської ГЕС. Серед основних груп методів очистки виділено: механічні методи – дозволять позбавити від механічного сміття та рослинності; біологічні методи – дозволяють нормалізувати вміст у воді біогенних речовин; хімічні методи – дозволяють нормалізувати хімічний склад водоймищ; методи ультразвукового впливу дозволяють вбивати бактерії та одноклітинні водорості. Запропоновані методи очистки будуть ефективні, лише при умові забезпечення комплексного підходу до їх використання, з врахуванням типу водоймища, основних забруднювачів в ній та умов, що спричинили забруднення. 4. Здійснено оцінку якісного та кількісного стану води водних об'єктів р. Дніпро після підриву Каховської ГЕС. Встановлено, що після підриву дамби вміст забруднюючих речовин значно підвищилися, як за хімічними так і за фізико-хімічними показниками, серед основних забруднювачів виділяють: амоній аміачний, фосфати, хлориди, важкі метали, завислі речовини, поряд з цим значно погіршилися показники розчинності кисню та його біологічної спроможності, що спричинило активізацію процесу вимирання цілих біотичних систем у річці Дніпро. За результатами методики оцінювання якості води встановлено, що водні об'єкти річки Дніпро після підриву дамби відносять до VII класу (надзвичайно брудна), що потребує негайної розробки інноваційних напрямків відновлення та оздоровлення водних об'єктів, які сильно постраждали внаслідок підриву Каховської дамби. 5. Запропоновані сучасні шляхи поліпшення екологічної ситуації у сфері використання водних ресурсів гирла річки Дніпра після підриву Каховської ГЕС. Серед основних заходів виділено наступні: використання плавучих насосних систем; будівництва додаткових водозаборів; буріння артезіанських свердловин; будівництво тимчасової греблі для верхнього та нижнього резервуарів Каховського гідровузла; використання геоінженерних рішень у подоланні наслідків екологічної катастрофи; створення проєкційних зон та активне використання методів водоочищення у комплексному підході. Запропоновані проєктні рішення із відновлення Каховського гідровузла та водного середовища пониззя річки Дніпро на сьогодні є пріоритетними напрямками, що носять стратегічний характер, як для нашого регіону, так і для країни загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш Л. Поліпшення екологічної ситуації як фактор розвитку та вдосконалення територіальної організації сфери відновлення здоров'я населення України. Екологічні проблеми економічної та соціальної географії. 2004. № 2. С. 171-178. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25647/1/bogush.pdf> (дата зведення 12. 02. 2024).
2. Бреус Д. С. Дослідження екологічного стану Акваторія Каховського водосховища. Водні ресурси та аквакультура. 2020. № 3. С. 9-19. URL: <http://wra-journal.ksauniv.ks.ua/archives/2020/2/3.pdf> (дата зведення 12. 02. 2024).
3. Василенко Є. В. & Кошкіна О. Технічний звіт: опис характеристик району басейну річки Дніпро. 2019. 38 с. URL: https://www.euwipluseast.eu/images/2019/07/PDF/EUWI_UA_characteristics_Dnipro_Summary_UA_20190702.pdf (дата зведення 12. 02. 2024).

4. Гідрологічні наслідки руйнації гідроспоруд Каховської ГЕС. Wold Wide Fund for Nature Ukraine: п'ятий форум Української гідроенергетичної платформи 23 червня 2023 року. URL: <https://energyukraine.org/wp-content/uploads/2023/07/Gidrologichni-naslidky-rujnatsiyi-sporud-Kahovskoyi-GES.pdf> (дата зведення 12.02. 2024).
5. Гончарова О. В. Фізіолого-біохімічні аспекти адаптаційно-компенсаторних процесів організму гідро біонтів під впливом технологічний чинників. Рибогосподарська наука України. 2021. № 4. С. 101-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rnu_2021_4_9 (дата зведення 12. 02. 2024).
6. Гребінь В. В., Хільчевський В. К., Сташук В. А. Чунарьов О. В. Водний фонд України. Штучні водойми. Водосховища і ставки. К: Інтерпрес. 2014. 163 с. URL: <https://elib.chdtu.edu.ua/e-books/4110> (дата зведення 12. 02. 2024)
7. Гриб Й. В. Екологічні сукцесії мілководь і придаткової мережі Дніпровських водосховищ. Наукові запаси Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. 2010. № 2. С. 119-123. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/30652> (дата зведення 12. 02. 2024).
8. Екологічні основи управління водними ресурсами: навчальний посібник / за заг. ред. А. І. Яцик, В. Б. Мокін. К.: Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування. 2017. 200 с. URL: <https://iem.org.ua/images/librery/4.pdf> (дата зведення 12. 02. 2024).

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Давидов О.В.

УДК 574.52+574.51

Бушманова К.Є.

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИРОДНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕРИТОРІЇ РОЗТАШУВАННЯ КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

Стаття присвячена аналізу природних процесів які відбувались на території діє з 1956 по 2023 роки існувало Каховське водосховище.

Ключові слова: Каховське водосховище, річка Дніпро, заплава, плавні.

The article is devoted to the analysis of natural processes that took place in the territory where the Kakhov reservoir existed from 1956 to 2023.

Key words: Kakhov reservoir, , Dnipro river, floodplain, floodplain.

Постановка проблеми. Трагедія, яка відбулась в наслідок руйнування російськими окупантами Каховського водосховища, поставила питання про подальше використання цієї території. Висловлюється багато думок по подальшому напрямку використання цієї території. В цілому всі прогнози і пропозиції зводяться до трьох напрямків: не відновлювати, відновлювати і будувати новий варіант водосховища. При цьому наводяться аргументи на користь того чи іншого варіанту. В переважній більшості які направлені на негативний вплив Каховського водосховища на природне середовище. При

цьому раніш існувавши умови розвитку території не враховуються. А вони були зовсім не однозначно позитивними. Тому для всебічного, аргументованого обґрунтування напрямку використання цієї території треба дослідити напрямки розвитку природних процесів на цій території які існували раніше, визначивши позитивні і негативні риси цих процесів. Тому дослідження трансформації природних процесів на цій території ми вважаємо актуальним.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. При оцінці наслідків того чи іншого варіанту відновлення території колишнього Каховського водосховища, більшість дослідників розглядає лише два варіанти існування цієї території, а саме до будівлі гідровузла і з гідровузлом. Насправді ж потрібно розглядати більшу кількість періодів розвитку цієї території під впливом природних і антропогенних факторів, а саме: до будівлі греблі Дніпрогесу, між будівлею греблі Дніпрогесу і будівлею греблі Каховського водосховища, період існування Каховського водосховища і період який почався після руйнації водосховища

Постановка завдання. Метою статі є аналіз процесів які відбувались на території Каховського водосховища в різні періоди природного існування і господарського використання цієї території.

Завдання дослідження полягає в визначенні періодів в розвитку цієї території і аналізі напрямків розвитку природних і штучних процесів на цій на протязі цих періодів.

Об'єкт дослідження. Територія в північній частині пониззя Дніпра на якій розташовувалось Каховське водосховище.

Предмет дослідження. Трансформація природних умов на території розташування Каховського водосховища в різні часові періоди і різне господарське використання.

Виклад основного матеріалу. Територія долини Дніпра між сучасними Запоріжжям і Новою Каховкою має давню історію освоєння і дослідження [1] який як вже відзначалось вище ми пропонуємо поділяти на чотири періоди.

Перший період можна позначити як період відсутності впливу антропогенного фактору на природні процеси існування і розвитку цієї території. Значні і тривалі соціальні процеси майже не оказували впливу на розвиток природних процесів

Слід зазначити що в геоморфологічному відношенні [2] ця територія займає три тераси річкової долини в північній частині пониззя Дніпра – заплавну, першу і другу надзаплавні. Тобто це типові плавні для яких характерним є природні процеси:

- весняних повеней і літньої межени;
- формування основного русла (інколи двох), великої кількості проток, еріків, заток., утворення озер в зниженнях рельєфу, стариць
- акумуляція наносів, утворення підвищених територій;
- утворення перезволожених територій і болот;
- значний розвиток рослинності (трав'яна, кущи, дерева).

Таке природне середовище сприяло розвитку флори і фауни, яка забезпечувала їжу і виступала в якості товару на інших ринках.

Щорічні повені тривалистю з другої декади квітня по першу декаду червня сприяли, після їх сходу накопиченню значної кількості поживних речовини в ґрунтах [3]. Це сприяло розвитку присадибного господарства.

Підводячи результати аналізу першого періоду (природному, майже без антропогенного впливу на природні процеси) ми можемо зазначити що територія знаходилась під впливом природних процесів. Ці процеси носять сезонних характер і мають як негативні, так позитивні риси. Слід зазначити, що наприкінці цього періоду (або визначивши його як окремий) посилюється антропогенний тиск завдяки якому значно зменшується кількість рослинності особливо дерев цінних порід і значно зменшуються рибні запаси. Але багаторічні природні процеси не зазнають змін.

Наступний період починається з побудови греблі Дніпрогесу. Ця подія переважно вплинула на гідрологічний режим в пониззі Дніпра. Наявність водосховища дозволила штучно регулювати гідрологічний режим, особливо в періоди літньої межени. Крім того покращились умови судноплавства. З'явилась можливість промислового і господарського водозабезпечення.

Зміни гідрологічних умов сприяли значно більшій досяжності цієї території для різних досліджень. Проведені в цей час геологічні, геоморфологічні і ґрунтові дослідження сприяли під час розробки наступних проектів використання цієї території [2].

Слід зазначити що в цей період була чудова можливість провести археологічні дослідження, але в наслідок різних причин такі дослідження майже не проводились і були втрачені значні історичні артефакти.

В цілому для цього періоду характерним є незначний вплив антропогенного фактору і значний розвиток досліджень природних умов і явищ.

З 1956 року починається наступний період розвитку цієї території якій кардинально відрізняється від попередніх.

По перше будується гребня і утворюється на цій території водосховище, яке починає оказувати значний вплив на прилеглі території. Причому цей вплив охоплює тисячі кв. км прилеглих територій. Це відбувається завдяки наступним процесам.

- затопленні водами водосховища долини Дніпра;
- будовою Північно-Кримського, Каховського магістральних каналів, декількох великих зрошувальних систем;
- будовою водозаборів промислового і господарського водопостачання для окремих виробництв і населених пунктів;
- впливом на східну частину причорноморського артезіанського басейну, що призвело до змін в водопостачанні та водозабезпеченості;
- виникнення нової циркуляції повітряних мас – бризової, що вплинуло на мікрокліматичні характеристики;
- зміни гідрологічного режиму пониззя Дніпра [4].

В цілому цей період розвитку території можна визначити як період глобальних змін в природних процесах на цій території. Якщо в попередні періоди дослідження і впливи обмежувались долиною Дніпра, то на протязі цього періоду вплив розповсюджується на нову гідрографічну систему Нижнього Дніпра [5].

На підставі виконаної роботи можна зробити висновки, що для цієї території були періоди різного ступеня розвитку і це треба враховувати при розробці проектів ліквідації наслідків руйнування греблі водосховища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петроченко В. І. Природа Запорізького краю: довідник — Запоріжжя: Поліграф, 2009. — 200 с.
2. Бондарчук В. Г. Геоморфологія УРСР. Вид. «Радянська школа», К., 1949%20УРСР%20(Геологічний%20розвиток%20рельєфу%20УРСР,%201949).pdf
3. Цись П.М. Геоморфологія УССР Видавництва Львівського університету 1962%20УРСР%20(Цись%20М.П.,%201962).pd
4. . Коротка історія освоєння Дніпра // Яцик А. В., Яковлєв Є. О., Осадчук В. О. До питання щодо спуску Київського водосховища / За ред. А. В. Яцика. — К. :2016
5. Суббасейн Дніпра://davr.gov.ua/fls18/lowerdnipro_summary_23072020.pdf

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Котовський І.М.

УДК [37.091.2:613]:005.591.6

Грабко Л.О.

ЗАВДАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

В статті розглядаються проблеми змісту завдань валеологічного виховання, спричинені суспільними потребами та умовами виховання. Констатуючий експеримент дав можливість визначити, що ефективним валеологічне виховання буде при реалізації таких суттєвих завдань як: озброєння здобувачів валеологічними знаннями, формування переконань відносно збереження здоров'я та вироблення вмінь та навичок дотримання здорового способу життя.

Ключові слова: валеологічне виховання, освітнє середовище, завдання валеологічного виховання, суспільні потреби, здоровий спосіб життя.

The article examines the problems of the content of the tasks of valeological education caused by social needs and conditions of education. The ascertaining experiment made it possible to determine that valeological education is effective in the implementation of such essential tasks as: arming students with valeological knowledge, forming beliefs about health preservation and developing skills and abilities to maintain a healthy lifestyle.

Key words: *valeological education, educational environment, tasks of valeological education, social needs, healthy lifestyle*

Постановка проблеми. Актуальність завдань валеологічного виховання учнівської молоді завжди була гострою громадською проблемою, тому що її мають вирішувати не тільки освітні заклади, а й батьки, медики, психологи, в цілому державні органи.

Валеологічне виховання спрямоване на формування валеологічної культури особистості. Вона є сталим і незамінним структурним компонентом загальної культури особистості, однак в умовах нестабільності життя країни з'явилося інноваційне освітнє середовище, яке визначає цілий комплекс нових завдань цієї проблеми, які вимагають конкретних вирішень. Оскільки ефективно організовувати виховний процес в освітньому закладі можливо з врахуванням його закономірностей доречно реалізувати саме таку:

«органічний зв'язок виховання із суспільними потребами й умовами виховання. Значні зміни в житті народу спричиняють і зміни в його виховній системі» [9].

Аналіз останніх досліджень. Аналіз літературних джерел із зазначеної проблеми дав можливість зробити висновок, що вона глибоко турбує як теоретиків, так і практиків в царині освітнього процесу закладів системи освіти України, поруч із цим вона турбує медиків, психологів, соціологів.

Вчені Є. Копко, З. Бондаренко, О. Вакуленко зазначають, що «Метою валеологічного виховання як складової системи освіти є підвищення рівня фізичного, психічного, духовного, соціального здоров'я української нації» [1, 3, 5].

Для кожного вікового періоду формування та розвитку вона має свої особливості. Так науковець Є. Копко зазначає, що «особливістю валеологічного підходу до здоров'я є погляд на нього не як на стан відсутності хвороб, не акцентування уваги на їх подоланні (медицина), доліковуванні (санологія) чи попередженні (профілактична медицина). Валеологія ставить мету розвитку та підтримання здоров'я людини на всіх етапах її життя»[5].

Багато ґрунтовних досліджень проведено відносно особливостей валеологічного виховання дітей дошкільного віку. Цим займалася О. Максимова, яка пропонувала методичні аспекти здійснення валеологічного виховання дошкільників, зокрема, використання ефективних форм, методів, засобів, прийомів [6].

Проблемами валеологічного виховання учнів початкової школи засобами художньої літератури переймалася О. Філіп'єва [11].

Науковці О.В. Вакуленко, Н.В. Зимівець, В. Петрович, О. Закусило, Є. Копко глибоко дослідили значення та сучасні завдання валеологічного виховання підлітків. Так, О. Вакуленко визначає здоровий спосіб життя як соціально-педагогічну умову становлення особистості у підлітковому віці. Н. Зимівець пропонує методичний аспект навчання здоров'я [3, 4].

Н. Сушик пропонує зміст соціально-педагогічної діяльності з формування здорового способу життя підлітків [10].

Питанню формування валеологічної культури у вищій школі, зокрема, підготовці майбутніх вчителів розроблялося З. Бондаренко, Н. П'ясецькою, В. Бабич досліджувала проблему професійної підготовки майбутніх учителів до виховання соціально здорових підлітків[1, 2, 8].

Г. Позднякова зазначала важливість готовності до здоров'я збережувальної діяльності майбутніх вчителів [7].

Постановка завдань. Аналіз літературних джерел та практичного досвіду валеологічного виховання дозволив уточнити зміст актуальних завдань, пов'язаних із проблемами сьогодення в освітньому процесі, зокрема, онлайн навчання, змішане навчання, психологічний вплив на дітей військового стану, переміщення та адаптація в нових умовах перебування.

Виклад основного матеріалу. Наша педагогічна розвідка дозволила нам врахувати усі аспекти сьогодення, які впливають на зміст та завдання валеологічного виховання.

Одним із нагальних завдань ми визначаємо розробку методичних підходів до формування у дітей звичок здорового способу життя через озброєння валеологічними знаннями, формування переконань та озброєння вміннями та навичками.

Аналіз програм та підручників, які впроваджені за Програмою НУШ, дозволяє зазначити, що це завдання частково вирішується змістом та завданнями в підручниках: «Етика» автори Ашортіа Є., Бакка Т. та інші,

«Технології» автори О. Біленко, М. Пелагейченко, «Здоров'я, безпека та добробут» за редакцією Т. Бойченко, «Пізнаємо природу» автор Д. Біда.

Ми провели опитування серед учнів старшої школи, яке стосувалося здоров'язабезпечення особистості. Отримали незначну кількість відповідей (20%), коли учні усвідомлення здоров'я зазначили поряд із такими категоріями як радість, щастя, можливості, успіх. Ці результати свідчать про реалізацію завдання формування переконань та моральних почуттів учнів, але потребують використання інноваційних технологій виховного впливу.

Озброєння вміннями та навичками здорового способу життя, ставлення підростаючого покоління до шкідливих звичок, значення культури розумової праці, доцільного харчування, як свідчить анкетне опитування потребують особливої уваги.

Акцентуємо увагу на тому, це нагальна проблема підготовки майбутніх вчителів-предметників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Констатуючий експеримент засвідчує, що проблеми валеологічного виховання з врахуванням сьогодення не завжди і в повній мірі ефективно вирішуються. Потребує уваги методична підготовка вчителів, які читають інтегровані курси: «Пізнаємо природу», «Здоров'я, безпека та добробут».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич В. Професійна підготовка майбутніх учителів до виховання соціально здорових підлітків. Луганськ: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. 488с.
2. Бондаренко З. Формування здорового способу життя студентів як психолого-педагогічна проблема вищої школи. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. 2015. №1(9). С.51-58.
3. Вакуленко О. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці: автореф. Дис. канд пед. наук. К., 2001. 20с.
4. Зимівець Н., Петрович В., Закусило О. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я. Луцьк, 2010. 360 с. Копко Є. Сучасні завдання валеологічного виховання підлітків. Молодь і ринок. 2010. №10. С.162-166.
5. Максимова О. Валеологічна освіта дітей дошкільного віку. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.Франка, 2018. 213с.
6. Позднякова Г. О. Дослідження готовності до здоров'язбережувальної діяльності майбутніх вчителів основ здоров'я. Young Scientist. 2015. № 2 (17). С. 295-298.
7. П'ясецька Н. Формування валеологічної культури майбутніх учителів у вищих закладах освіти I-II рівнів акредитації: автореф. дис..канд. пед. наук. К., 2004. 20 с.
8. Степанов О.М., Фіцула М. Основи психології і педагогіки: навчальний посібник. К: Академвидав, 2006. С.401.
9. Сушик Н. Мета, завдання, зміст соціально-педагогічної діяльності з формування здорового способу життя підлітків. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки 2010. №13. С.280-283.
10. Філіп'єва О. Валеологічне виховання молодших школярів: сутність проблеми. Науковий вісник МДУ імені В.О.Сухомлинського. Миколаїв, 2015. Випуск 1(30). С.160-165.

Науковий керівник кандидат біологічних наук, доцент Спринь О.Б.

УДК 37.016.091.33-028.22:502/504

Григорова Ю.В.

СУЧАСНІ ФОРМИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті аналізуються сучасні форми візуалізації навчального матеріалу на уроках природничої галузі (Довкілля), як ефективний засіб підвищення активності учнів Нової української школи (НУШ). Визначено, що використання візуалізації сприяє розвитку пізнавальної активності, формує компетентності учнів та підвищує якість освітнього процесу. Представлено різні форми візуалізації, такі як інфографіка, електронні підручники, карти структурованої інформації, діаграми, графіки тощо, які стимулюють мотивацію та активність учнів під час вивчення інтегрованого курсу «Довкілля».

Ключові слова: візуалізація, форми візуалізації, навчальний матеріал, активність учні.

The article analyzes modern forms of visualizing educational material in Environmental Studies lessons as an effective means of enhancing the activity of students in the New Ukrainian School (NUS). It is determined that the use of visualization contributes to the development of cognitive activity, forms students' competencies, and improves the quality of the educational process. Various forms of visualization, such as infographics, electronic textbooks, structured information maps, diagrams, graphs, etc., are presented, which stimulate students' motivation and activity during the study of the integrated course «Environment».

Key words: visualization, forms of visualization, educational material, student activity.

Постановка проблеми. Сучасні форми візуалізації навчального матеріалу вважаються високоефективним засобом підвищення активності школярів у НУШ, що значно покращує якість освіти на різних навчальних етапах. Ефективність використання форм візуалізації в освітньому процесі залежить від дидактичних можливостей обраної технології та готовності педагогів до використання інноваційної технології у процесі навчання школярів [1, с. 47].

Використання методів візуалізації під час вивчення інтегрованого курсу «Довкілля» дозволить педагогам ефективно використовувати технологію дистанційного навчання, що значно підвищить якість викладання предмета та підвищить рівень навчальної (пізнавальної) активності школярів [9].

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично дослідити основні особливості використання форм візуалізації навчального матеріалу на уроках «Довкілля» в системі НУШ

Аналіз досліджень та публікацій. Над питанням використання сучасних форм візуалізації навчального матеріалу під час навчання школярів в межах загальноосвітніх шкіл працювали наступні методисти та дослідники: Бабич О., Безуглий Д., Білан О., Білоусова Л.І., Житеньова Н.В., Богомаз О.А., Вітченко А.М., Корнєва А.О., Коваленко А.М., Карташова І.І., Степанюк А.В.

Виклад основного матеріалу. Поняття «візуалізація навчальної інформації» розглядають з позиції створення та використання візуальних образів, що активізує візуальне мислення у школярів. Візуалізація дозволяє підсилити мотивацію до навчання шляхом активного діалогу здобувачів освіти із комп'ютером. Навчальна інформація завдяки комп'ютерним технологіям стає більш різноманітною та барвистою (підключається текст + колір + звук + відео), що дозволяє школярам довести до розв'язування будь-яке завдання, із використанням необхідної підказки [3].

Сутність технології візуалізація навчальної інформації полягає у органічному поєднанні методичних прийомів включення у навчальний процес та самих моделей візуалізації, які допоможуть здобувачам освіти раціонально обробляти навчальну інформацію та поряд з цим сформулюють когнітивно-графічні уявлення із тої чи іншої дисципліни [2, с. 6].

До сучасних форм візуалізації навчального матеріалу відносять: опорні конспекти, блок-схеми, логічно-символічні моделі, фрейми, граф-схеми, ментальні картки, інтерактивні стрічки часу, хмари тегів, аудіо та відеофайли.

Інтегрований курс «Довкілля» для учнів 5/6 класу дозволяє реалізувати мету Державного стандарту базової середньої освіти та відповідає за формування ціннісних орієнтирів шляхом вивчення цілісної природничо-наукової картини світу на основі загальних закономірностей природи: інтересів, природних здібностей, розвитку особистості школярів, відповідального ставлення до навчання та родини, навколишнього середовища, національних та культурних цінностей українського народу. По закінченні курсу школярі зможуть добре орієнтуватися в поняттях «наукова картина світу», «довкілля», «загальні закономірності природи» та інші.

Компетентнісний потенціал підручників «Довкілля» дозволяє сформувати у школярів:

- математичну компетентність;
- екологічну компетентність; природничу компетентність (формується наукове мислення та повна картина наукового світогляду);
- інформаційно-комунікаційну компетентність, що навчає школярів працювати з інноваційними інформаційно-комунікативними технологіями;
- громадську та соціальну компетентність (формування світогляду громадянина країни);
- загальнокультурну компетентність та фінансову грамотність школярів.

Структурування підручників є досить якісним, інформація розподілена на групи з дотриманням чіткої послідовності та логічності її розташування [6, с. 182].

Варто зауважити, що важливим чинником у формуванні в школярів цілісних знань із інтегрованого курсу є візуалізація навчальної інформації, що сприятиме подальшому вивченню учнями реальних явищ та об'єктів, вивчення окремих природничих та інших предметів. Поряд із цим дозволяють зробити урок більш цікавим та занурити школярів в обстановку яскравих та об'ємних уявлень. Проаналізувавши візуалізаційні джерела, що формують основний зміст підручників інтегрованого курсу «Довкілля» для учнів 5-6 класів, виокремимо основні аспекти [7, с. 88]:

- інфорграфіка підручників досить потужна та яскрава, що допомагає школярам краще зрозуміти процеси, що відбуваються у довкіллі [13];
- історичні картини та історичні карти: поєднують просторові та часові параметри подій; розкривають динаміку всіх процесів та подій [5];
- фотографії, малюнки – робота над малюнками та фотографіями дозволяє сформувати у школярів логічну та інформаційну компетентність. Робота над малюнками стимулює школярів самостійно працювати з різними джерелами знань, конкретизувати своє знання про даний об'єкт [4-5];
- таблиці – дозволяють краще структурувати навчальний матеріал, вивчати його, узагальнювати навчальний матеріал та робити висновки. Зручний візуальний елемент підручника [5];

- схеми – допомагають школярам засвоїти ознаки природничих понять; навчають школярів порівнювати, прослідковувати розвиток живих організмів; узагальнювати та систематизувати природничі знання.

- діаграми та графіки – дозволяють школярам сформулювати інформатичну та логічну компетентність [5];

- інтерактивні стрічки часу – дозволяють школярам самостійно працювати та вивчати матеріал з дотриманням хронології часу стосовно певного процесу чи подій [4];

- електронний інтерактивний додаток до підручника «Довкілля» 6 класу: містить унікальні електронні освітні ресурси (мова йде про відеоролики, анімації та фрейми 3D-моделей); цікаві інтерактивні завдання та тестові завдання на прикінці кожного вивченого розділу, що робить процес навчання цікавим та ефективним серед «сучасної цифрової молоді». Інтерактивний додаток досить зручий для навчання у смартфоні, під час дистанційної форми навчання [5].

З метою визначення готовності викладачів використовувати технології візуалізації в умовах дистанційного навчання проведено опитування. Дане опитування здійснено на базі ліцею № 1 Дніпровської міської ради (кількість респондентів склала 45 осіб). Виходячи з результатів опитування близько 90 % вважають, що використання технологій візуалізації під час вивчення шкільних предметів є засобом, що сприятиме підвищенню якості навчання та результативності самої діяльності закладу освіти.

За результатами опитування ми можемо зробити висновок, що вчителі закладів загальної середньої освіти вважають за потрібне вводити у навчальний процес різні форми, техніки та технології візуалізації навчальної інформації. Як бачимо, досить високі показники щодо бажання використовувати візуальні засоби навчання під час викладання шкільних дисциплін, так як їх використання сприятиме розвитку пізнавальних процесів та формуватиме позитивну мотивацію до самого навчального процесу.

Основним негативним фактором на сьогодні є недостатній кваліфікаційний рівень опанування вчителями засобами ІКТ, що потребує вдосконалення технологій навчання та передпідготовки вчителів щодо розробки ефективних дистанційних уроків за використання засобів візуалізації. Доцільність впровадження візуалізації ми вбачаємо у необхідності розвитку візуальної грамотності школярів; розвитку їх пізнавального інтересу та логічного (системного) мислення; підвищенні рівня засвоєння навчального матеріалу та формування активної, діяльнісної позиції школярів [8, с. 135].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Технологія візуалізації є досить потужним дидактичним інструментом, ефективність використання якої залежить не лише від дидактичних можливостей обраної технології, а й від готовності вчителів самостійно вивчати та використовувати їх в навчальному процесі. Технологія візуалізації дозволяє подавати навчальну інформацію у компактному та водночас привабливому вигляді, що активізує навчальну та пошукову діяльність сучасних школярів. Різні форми та технології візуалізації

в рамках дії концепції НУШ відповідають всім вимогам «сучасних школярів», що дозволяє говорити про необхідність та доцільність їх використання під час навчання в школі.

У сучасному інформаційно-комунікативному просторі великого розповсюдження набули наступні технології візуалізації як: інфографіка, сторітелінг, скетчноутинг, скрайбінг, карти структурованої інформації та електронні підручники. Найпоширеніші технотренди дозволяють значно розширити зміст освіти, активізувати творчий потенціал школярів та сформувати готовність до самоосвіти. Поряд із цим форми візуалізації навчальної інформації дозволяють структурувати та аналізувати інформацію, розподіляти її на окремі блоки, а також здійснювати контроль над рівнем засвоєння навчального матеріалу.

У сучасних шкільних підручниках із навчальної дисципліни «Довкілля» мова йде про значну кількість, таблиць, схем, ілюстрацій, діаграм, спеціально розробленого електронного інтерактивного додатку. Великим плюсом є те, що всі схеми та ілюстрації підписанні та містять всю необхідну інформацію. Завдання що включаються до ілюстративного ряду розташовані рівномірно за принципом «від простого до складного».

Доцільність впровадження різноманітних технологій та форм візуалізації ми вбачаємо у необхідності розвитку візуальної грамотності сучасних школярів; розвитку їх пізнавального інтересу та логічного (системного) мислення; підвищенні рівня засвоєння навчального матеріалу та формування активної, діяльнісної позиції школярів. Використання перерахованих форм та технологій візуалізації під час викладання інтегрованого курсу «Довкілля» дозволить вчителям ефективно використовувати технологію дистанційного навчання, що значно підвищить якість викладання предмета та підвищить рівень пізнавальної діяльності сучасних школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білан О. Візуалізація навчального процесу в рамках діджиталізації освітнього процесу / *Актуальні проблеми сучасної освіти та освітні традиції перевірені часом*. 2021. № 11. С. 46-48. URL: <http://www.journal.org.ua/index.php/appos/article/view/228/238> (дата зведення 23. 09. 2024).
2. Безуглий Д. Візуалізація як сучасна стратегія навчання / *Фізико-математична освіта*. 2014. № 1. С. 5-11. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/1015/1/vizualizatsiya-yak-suchasna-strategiya-navchannya.pdf> (дата зведення 23. 09. 2024).
3. Вітченко А. М., Корнєва А. О., Коваленко А. М. Характеристика сучасних технологій візуалізації навчального матеріалу для дітей шкільного віку / *Інноваційні трансформації освітнього простору: зміст, напрямки і технології реалізації*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів. Чернігів: НУЧК ім. Т. Г. Шевченка. 2019. С. 9-13. URL: erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3201 (дата зведення 23.09. 2024)
4. Грогорович О., Романов М., Болотіна Ю. Довкілля: підручник для інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. НУШ. 2022. URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/5_dovkillia_grigorovych_2022.pdf (дата зведення 23.09. 2024).

5. Григорович О., Романов М., Болотіна Ю. Довкілля: підручник для інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти. НУШ. 2023. URL: <https://uchebniki-online.net/1347-dovkillja-6-klas-grigorovich-2023.html> (дата зведення 23.09.2024).
6. Карташова І. І. & Степанюк Візуалізація як освітній тренд. Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи, 26/27 травня 2022 року. 2022. С. 181-183.
URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25762/1/52_Kartashova_Stepanyuk.pdf (дата зведення 23.09.2024).
7. Методичні рекомендації і приклади реалізації НУШ у 5-6 класах на основі досвіду освітян столиці: природнича, математична, інформатична, технологічна, соціальна та здоров'язбережувальна галузь: навчально-методичний посібник / за заг. ред. І. П. Воротникової. К.: ФОП Ямчинський О. В., 2022. 188 с. ISBN 978-617-8184-24-7.
8. Хом'як І. Програмоване навчання. *Вісник Львівського університету*. 2010. № 50. С. 135-143. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2010.50.3852> (дата зведення 23.09.2024).
9. Чухненко П. С. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу з інтегрованого курсу «Пізнаємо природу», «Природничі науки», «Довкілля» у 2023/2024 н. р. URL: file:///C:/Users/pc/Downloads/Metod_IPROCHO_2023_2024-166-171.pdf (дата зведення 23.09.2024).

Науковий керівник кандидатка біологічних наук, доцентка Гасюк О.М.

УДК 37.011.33:502.315

Демченко О.В.

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовані результати опитування учнівської та студентської молоді щодо проблеми поводження з побутовими відходами. Сьогодні екологічне виховання є одним з найбільш пріоритетних напрямів роботи з молоддю, і чим раніше розпочати формування екологічної культури, тим вищою буде ефективність такого виховання. Це забезпечить молоде покоління знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допоможе краще зрозуміти роль та значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформуванню прагнення брати активну участь в охороні навколишнього середовища та вміння здійснювати природоохоронну роботу.

Ключові слова: екологічне виховання, правила поводження з побутовими відходами, учнівська молодь.

The article analyzes the results of a survey of school and university students regarding the issue of household waste management. Today, environmental education is one of the most priority areas of work with young people, and the earlier the

formation of an ecological culture is started, the higher the effectiveness of such education will be. It will provide the young generation with knowledge about the relationship between nature and society, help to better understand the role and importance of nature for society as a whole and for each person in particular, to form the desire to take an active part in environmental protection and the ability to carry out environmental protection work.

Key words: environmental education, household waste management rules, student youth.

На думку Товкун Н.І., «...в умовах реформування освіти України основним завданням освітнього процесу є формування компетентностей, що сприяють успішній самореалізації особистості в житті, навчанні та праці. Однією з ключових компетентностей визначено «Екологічна грамотність і здорове життя», що передбачає формування в учнівської молоді умінь розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини. В результаті такої організації освітнього процесу діти мають стати свідомими, відповідальними суб'єктами освіти, спроможними спланувати та реалізувати проект власного життєвого шляху, спираючись на екологічні цінності та усвідомлення своєї місії у період екологічної кризи» [7].

І сьогодні – в умовах екологічної кризи – є велика необхідність доповнення й вдосконалення змісту та бачення освітнього процесу матеріалом про довкілляного формату та створення необхідних умов щодо виховання екосвідомого стилю життя в учнівської молоді.

Однією з перших екологічних навичок у дітей має бути сформована навичка правильного поводження з побутовими відходами, адже, за даними статистичного збірника «Довкілля України 2020» за 2019-2020 рр. в Україні на одну особу за рік утворюється більше 10 тон відходів [3, табл. 6.22]. 1 січня 2018 року у Закон «Про відходи» було внесено правку, яка повинна була б суворо зобов'язати громадян сортувати сміття, бо інакше – за бездіяльність – передбачено значну штрафну санкцію. «Але сміття стає проблемою лише для тих, хто не вміє з ним поводитись, для всіх інших – це товар, чималі гроші та реальна вигода» [1] – так стверджують автори Бабука Г. Й., Кречко О.В. в методичному посібнику «Виховання в учнів культури сортування відходів» [1].

Для розуміння масштабу та напрямків просвітницької роботи з учнівською молоддю у сфері правильного поводження з побутовими відходами доцільно визначити рівень її обізнаності у цій сфері. Анкетне опитування наразі є одним з найпопулярніших методів кількісного соціологічного дослідження. Професійне анкетування дозволяє отримати якісну інформацію для аналізу. Отже метою даного дослідження є аналіз результатів опитування названої вікової категорії щодо актуальності проблеми правильного поводження з побутовими відходами.

Під час пошуку відповідних опитувальників ми звернули увагу на їх незначну кількість. Особливо мало сучасних досліджень та досліджень, що проводилися саме з учнівською молоддю.

Найсвіжішим та найактуальнішим для нас, оскільки у вибірці є представники потрібної нам вікової категорії є дослідження, проведене миколаївською бібліотекою для юнацтва у 2023 році. До опитування долучилися 227 користувачів Миколаївської обласної бібліотеки для юнацтва та жителів різних територіальних громад Миколаївщини. Найбільший відсоток становить учнівська молодь віком 14-21 рік – 52%. Розподіл за гендером наступний - 67 % учасників жіночої статі, 33% — чоловічої [5].

За результатами опитування 31% зазначили, що серед інших проблем з довкіллям найбільше їх хвилює зростання кількості відходів. Сорткування відходів: 60% опитаних вважають його корисним, 28% ставляться до сорткування нейтрально, 12% — не бачать у ньому користі[5].

Показовими також є результати дослідження, проведеного Олешківською міською радою «з метою визначення громадської думки з питань впровадження курсів з екоосвіти» [4] у м. Олешки. В анкетуванні взяли участь 134 дорослих та 58 учнів старших класів.

Респонденти показали високий рівень стурбованості ситуацією, пов'язаною з побутовими відходами – майже 100% батьків та старшокласників.

Стосовно того, наскільки опитувані знайомі з правилами поводження з побутовими відходами, ситуація така: 64,3% дорослих та 58,7% старшокласників сортують й викидають відходи у спеціальні контейнери, але лише 11,1% оп.учнів старшої школи та 7,7% їхніх батьків здають відходи на переробку, а деякі респонденти навіть зізналися, що спалюють своє сміття, не розуміючи яку шкоду наносять навколишньому середовищу [4].

Результати дослідження також показали, що лише невеликий відсоток дорослих – 1,5% й 6,8% учнів старших класів взагалі нічого не знають про роздільний збір відходів та про те, наскільки це може бути корисно й прибутково.

На запитання: «Чи готові Ви до роздільного збору сміття?» майже 100% дорослих та більше 80% старшокласників відповіли позитивно [4].

У зв'язку з отриманими результатами доречною видається методика, запропонована американськими вченими стосовно просвітницької роботи з дітьми щодо гадюки – зникаючого у Пенсильванії виду [8]. Вона базується на творчих заходах згідно теми, участь у яких мають брати діти спільно з батьками. Використання подібної методики під час формування навичок правильного поводження з побутовими відходами дозволить забезпечити надійність результатів.

Згідно результатів соціологічного опитування, яке провів Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення МБО "Екологія – Право – Людина" з 21 по 27 жовтня 2022 року, серед найважливіших на даний час проблем

навколишнього середовища 37,1% респондентів обрали зростання кількості відходів [6].

Зниження рівня визнання проблеми з побутовими відходами говорить про необхідність подальшого вивчення цього питання та посилення просвітницької роботи, адже, незважаючи на війну, проблеми довкілля на паузу не поставиш.

Для цього ми вирішили створити анкету, користуючись правилами та порадами, викладеними у підручнику-довіднику О. Богдан «Що потрібно знати про соціологію та соціальні дослідження» [2].

Відповідно до цього було обрано учнів 9-11 класів та студентів коледжів різних регіонів України. Анкету ми вирішили створити у вигляді гугл-форми, аби її можна було за потреби легко редагувати, обробляти та аналізувати.

На даний момент маємо наступні результати. Проблема забруднення довкілля побутовими відходами визнали такою, що потребує нагального вирішення 23,6% респондентів, досить важливою її визнали 52,6%, а ось 21,1% вважають, що на сьогодні є більш актуальні питання. В той же час абсолютні всі опитувані – 100% – вважають, що в Україні наразі недостатньо приділяють уваги цьому питанню.

Учнівська молодь розуміє критичність ситуації з побутовими відходами у країні й готова долучитися до вирішення цього питання, але визнає необхідність підтримки збоку держави – 57,9% респондентів, потребує цікавих просвітницьких заходів (21,1%) та якісних інформаційних матеріалів (15,8%) для кращого розуміння правил сортування. Адже опитування також показало, що далеко не всі молоді люди володіють знаннями й, тим паче, навичками правильного поводження з побутовими відходами. 5% опитуваних спонукав би до сортування приклад відомих людей – співаків, блогерів тощо.

На питання «Чи сортують відходи у вашій родині?» 84,2% відповіли позитивно, але вказали, що сортують всі або деякі члени родини. При цьому цікаво, що великий відсоток таких опитуваних наразі перебувають за кордоном й активно набувають там навичок сортування та розуміння того, наскільки це важливо для суспільства. 15,8% зізналися, що в їхніх родинях відходи не сортують взагалі.

Крім сортування молоді люди кожного дня намагаються долучитися до екосвідомого стилю життя наступними діями: 36,8% надають речам, які ще у гарному стані друге життя, 15,8% не використовують одноразовий посуд, на жаль, лише трохи більше 10% готові відмовитися від пластикових соломинок та пакетів, а 10,5% взагалі не переймаються цим питанням.

Важливо, що 47,4% молоді готові сортувати, аби цим порятувати життя тварин і рослин, 42,1% сортували б, аби зробити своє місто (селище) більш чистими та комфортними, а 10,5% розуміють, що таким чином вони піклуються про здоров'я своє та близьких людей. Ці результати можна використовувати для обрання саме такого напрямку просвітницької роботи, що дозволить гарантовано заохотити молодих людей до сортування.

Щодо готовності активно сприяти покращенню ситуації з побутовими відходами, то тут результати такі: близько 27% готові до активної участі у

заходах, прибиранні тощо. Це той прошарок лідерів на який потрібно спиратися. 31,6% готові обмежитися культурною поведінкою на вулиці – викидати відходи до смітника, 26,3 % бачать свою участь у вирішенні питання шляхом сортування відходів, а 10,5% розуміють важливість даного питання й готові долучитися до поширення інформації про проведення просвітницьких заходів та екологічних акцій.

Таким чином, у переважній більшості учні та студенти розуміють важливість та актуальність питання правильного поводження з побутовими відходами, переймаються ним та готові за певних долучатися до його вирішення. Розуміння цього дає можливість всім дотичним до формальної та неформальної освіти обрати саме ті заходи роботи з молоддю, що дозволять сформувати стійкі знання та навички екосвідомого ставлення до життя.

Аналіз отриманих результатів дозволив зробити наступні висновки:

- Важливість екологічного виховання молоді є незаперечною умовою розвитку суспільства.
- Тема правильного поводження з побутовими відходами є для учнівської молоді актуальною та важливою навіть нині, під час війни.
- Молоді люди готові активно доєднуватися до різних форм екопросвітницької роботи, оскільки розуміють важливість їхніх дій для власного майбутнього, майбутнього рідного міста, України та планети в цілому.
- Важливість правильного поводження з побутовими відходами розуміє та підтримує переважна більшість молоді, що брала участь в опитуванні. Учні й студенти готові сортувати й здавати відходи на переробку, але потребують підтримки держави й просвітницьких заходів з цієї теми у цікавій та нестандартній формах.
- Існує необхідність проведення подальших досліджень у сфері екосвідомого ставлення до життя учнівської та студентської молоді з метою обрання правильного подальшого напрямку руху.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабука Г. Й. Кречко О. В., Виховання в учнів культури сортування побутових відходів. Методичний посібник. Ужгород, 2021. 124 с.
2. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Київ: Дух і літера, 2015. 380 с.
3. Довкілля України 2020. *Статистичний збірник*. Київ, 2020. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/11/Dovk_20.pdf
4. Екологічне опитування: «Сортувати сміття – це просто». Олешківська міська рада. Веб-сайт. URL: <https://oleshki-rada.gov.ua/news/3033-ekologichne-opytuvannia-sortuvaty-smittia-ce-prosto.html>
5. Обласне соціологічне дослідження «Екосвідомість»: результати. Миколаївська обласна бібліотека для юнацтва. Веб-сайт. URL: <http://unbib.mk.ua/index.php/2009-06-11-15-23-30/56-2009-06-11-15-26-08/5866-2023-----.html>
6. Опитування: які екологічні проблеми найбільше хвилюють українців. Рубрика. Веб-сайт. URL: <https://rubryka.com/2023/01/29/opytuvannya-yaki-ekologichni-problemy-najchastishe-hvylyuyut-ukrayintsiv/>

7. Товкун Н.І. Методичний посібник з досвіду роботи «Екологічне виховання в новому форматі освітнього простору сучасного закладу позашкільної освіти». *Бібліотека Всеосвіти*. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100cnrp-10c6.doc.html>
8. Sam J. Kelly, John S. Kelly, Emma Gardner, John Baker, Chris Monk, Angela Julian. Improving attitudes towards adders (*Vipera berus*) and nature connectedness in primary-age group children. *People and Nature*. 2023. URL: <https://besjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pan3.10545>

Науковий керівник кандидатка географічних наук, доцентка П'яткова А.В.

УДК 172.15:322.17:37.017.4

Захарія У.М.

ФОРМИ І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО СЕРЕЦЕВО-СУДИННУ СИСТЕМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ТРАНСПОРТ РЕЧОВИН»

У даній статті аналізуються форми і методи викладання відомостей про серцево-судинну систему під час вивчення теми "Транспорт речовин". В різних наукових галузях, в тому числі і при вивченні даної теми для збору, аналізу й інтерпретації даних використовуються сучасні методи та педагогічні форми дослідження, що охоплюють різні організаційні підходи, які спрямовані на активізацію навчальної діяльності здобувачів освіти.

Ключові слова: біологія, транспорт речовин, серцево-судинні захворювання.

This article analyzes the forms and methods of teaching information about the cardiovascular system during the study of the topic "Transport of substances". In various scientific fields, including when studying a given topic for data collection, analysis and interpretation modern methods and pedagogical forms of research are used, covering various organizational approaches, which are aimed at intensifying the educational activity of education seekers.

Key words: biology, transport of substances, cardiovascular diseases.

Щороку у світі через захворювання серцево-судинної системи помирає 17 млн. осіб. Збільшення питомої ваги осіб похилого віку, стресові чинники, вживання калорійної їжі вважають основною причиною смертності, цифри вражають – приблизно 70%. Ці захворювання забрали більше життів, ніж усі війни разом узяті (за світовими статистичними даними) [10].

Серцево-судинні захворювання, їх виникнення і перебіг тісно пов'язані з наявністю відповідних ризиків, серед яких одними із основних є підвищений артеріальний тиск, надлишкова вага й порушений ліпідний обмін, шкідливі звички, нераціональне харчування, відсутність фізичної активності або її недостатність [3].

Розглянемо, що належить до методів контролю знань здобувачів і що забезпечить системність початкової роботи та міцність засвоєння знань з зазначеної теми. Це регулярні тести, онлайн тести та контрольні роботи, реферати та дослідницькі матеріали, індивідуальні та групові проекти, постійний моніторинг і аналіз успішності, індивідуальні та групові усні опитування, самооцінювання та взаємооцінювання, використання різноманітних платформ.

Основні методи включають:

- машинне навчання, штучний інтелект та цифрові технології;
- геноміка, секвенування ДНК та метод редагування геному, тобто генетичні й молекулярно-біологічні методи;
- соціальні мережі та аналіз даних, використання опитувань, інтерв'ю фокус-груп для збору інформації, а також статистичні методи для аналізу зібраних даних(метод соціальних наук);
- інфографіка, діаграми, візуалізація віртуальної та доповненої реальності (метод візуалізації).
- лабораторні експерименти (експериментальні методи).

При вивченні тем серцево-судинної системи не менш важливі педагогічні форми дослідження. Вони охоплюють різні організаційні підходи, які спрямовані на активізацію навчальної діяльності здобувачів освіти. Існують приклади основних педагогічних форм, які можуть бути індивідуальними, груповими або масовими.

Індивідуальні форми дослідження:

- самостійна робота;
- індивідуальні проекти;
- тести або онлайн-квести.

Групові форми дослідження:

- групові проекти;
- дискусійні клуби;
- групові експерименти.

Фронтальні форми дослідження:

- лекції з елементами дослідження;
- фронтальні лабораторні роботи;
- спільні заходи.

З використанням наведених форм здобувачі глибше досліджують конкретні аспекти теми, допомагають їм обмінюватися думками, розвивати навички критичного мислення й співпраці, працювати над різними завданнями та презентувати свої результати іншим, обговорювати реальні проблеми, пов'язані із серцево-судинною системою. Особливо актуальним є проведення тематичних днів, присвячених здоров'ю серцево-судинної системи, на яких є можливість провести майстер-класи.

Враховуючи все вище, викладання повинно бути добре структуровано та спрямовано на максимальне розуміння здобувачами основних аспектів функціонування цієї важливої системи організму.

Найважливішими елементами в методиці викладання даної теми це:

- пояснення анатомії серця та фізіології кровообігу;
- використання схеми та моделей, відео та анімацій;
- лабораторні, практичні і дослідницькі роботи;
- застосування інтегрованого підходу, використовувати реальні життєві приклади.

Такий комплексний підхід допоможе здобувачам не лише засвоїти знання про серцево-судинну систему, а й зрозуміти важливість цих знань для збереження власного здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бідник Н. Сучасні технології навчання – визначальний фактор розвитку вітчизняної та світової освіти. Львів, 2010. 260 с.
2. Буга О.І., Глуханюк В.М. Принципи організації ділових ігор // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Випуск 51. Київ Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С. 198-206.
3. Глобальні проблеми охорони здоров'я - <https://www.sanofi.ua/uk/healthcare-solutions/cardio-vascular>
4. Захворювання серцево-судинної системи ставлять під загрозу життя. - <https://11pol.city.kharkov.ua/3411>
5. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. Київ : Вид-во А.С.К., 2003. 192 с.
6. Проектна технологія. <http://zakinppo.org.ua/onlajndovidnikklasного-kerivnika/vihovni-tehnologii-ta-formi-roboti/1256-proektna-tehnologija>
7. Проектне навчання: коротко про головне. <https://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/>
8. Резніченко В.П. Цікава біологія. Кам'янець Подільський : Аксіома, 2005. 244 с.
9. Селевко Г.К. Сучасні освітні технології. Київ, 2006. 248 с.
10. Серцево-судинні захворювання – головна причина смерті українців - <https://phc.org.ua/news/sercevo-sudinni-zakhvoryuvannya-golovna-prichinasmert-ukrainciv-visnovki-z-doslidzhennya>
11. Чому виникають хвороби серця: фактори ризику. <https://moz.gov.ua/article/health/chomu-vinikajut-hvorobi-sercja-i-jakminimizuvati-riziki>
12. Щербань П.М. Прикладна педагогіка: Навчально-методичний посібник. Київ : Вища школа, 2002. 215 с.
13. Шоробура І. М. Сучасні педагогічні технології на уроках географії // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. 2005. № 21. С. 75-78.

Науковий керівник кандидат біологічних наук, доцент Бесчасний С.П.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ В УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність проблематики щодо застосування геоінформаційних технологій на уроках біології пов'язана із формуванням мотиваційної складової в учнів під час освітнього процесу. Запропоновано веб-ресурси та програми, що можуть бути застосовані під час вивчення біології та розроблена методика їх використання.

Ключові слова: геоінформаційні технології, дистанційне зондування Землі, мотивація.

The relevance of the issue of using geographic information technologies in biology lessons is related to the formation of a motivational component in students during the educational process. Web resources and programs that can be used in the study of biology are proposed and a methodology for their use is developed.

Key words: geoinformation technologies, remote sensing, motivation.

Постановка проблеми. Мотивація - це внутрішній психологічний аспект особистості, який виявляється у зовнішніх проявах та впливає на ставлення людини до навколишнього середовища, різних видів діяльності та інтересів [1].

У педагогічній літературі мотивація визначається як процес, який надає діяльності особистісного значення для індивіда, сприяє формуванню стійкого інтересу до неї та перетворює зовнішньо задані цілі в його внутрішні потреби [5, с.1].

Стосовно навчального процесу слід говорити про навчальну мотивацію, яка являє собою формування комплексу мотивів, які мають вплив на поведінку учнів і спонукають їх проявляти інтерес до освітнього процесу [4].

Для навчальної діяльності особливо важливі внутрішні, пізнавальні мотиви. Вони проявляються як прагнення до знань, необхідність їх засвоєння, бажання розширити кругозір, поглибити та систематизувати знання. Учень, керований такими мотивами, зосереджено й захоплено розв'язує навчальні завдання, незважаючи на втому, час або інші відволікаючі чинники. Пізнавальний інтерес є потужним стимулом особистісної активності та ключовим мотивом у навчальній діяльності. Під його впливом психічні процеси відбуваються з особливою інтенсивністю, що робить навчальну діяльність цікавою та продуктивною.

Аналіз досліджень. Вивченням та формуванням стійкої мотивації до навчання займалися вітчизняні науковці Ващук С. [1], Низовець О. [4]. Методика використання геоінформаційних технологій розглядалась на рівні

інтеграції геоінформаційних систем у середню навчальну програму Карпенко О, Матвієнко О.

Перелік праць, що наведений у списку літератури є далеко невичерпним, проте він надає можливість окреслити основні тенденції та напрями вирішення завдань, пов'язаних із впровадженням геоінформаційних технологій. Це вагомий крок у розвитку освіти, стимулюванні мотивації та підготовці учнів до сучасного цифрового середовища.

Мета дослідження є визначення методологічних підходів до формування мотивації до навчання в учнів на уроках біології.

Виклад матеріалу. Протягом багатьох років в нашій державі спостерігається зниження популярності природничих наук загалом та зокрема біології. Підвищення мотивації до опанування цих предметів у закладах загальної середньої освіти та стимулюванні інтересу до пізнання нового є важливим завданням кожного педагога. Якщо учні не мають внутрішньої мотивації до навчання, то зусилля вчителя на уроці можуть бути марними. Тому пошук різноманітних форм, методів та прийомів, які сприятимуть мотивації навчальної діяльності учнів виходить на перший план.

Геоінформаційні технології, такі як ГІС і дистанційне зондування Землі, є дуже важливими в сучасному інформаційному суспільстві. Вони надають можливість візуалізувати географічні дані та інформацію шляхом електронних карт, що робить роботу з даними більш зрозумілою та ефективною. Крім того, вони дозволяють додавати до карт тривимірні зображення, таблиці, графіки та інші додаткові елементи, що полегшує аналіз та взаємодію з інформацією.[2, с. 254].

Такий підхід допомагає залучити учнів до набуття ряду компетентностей, таких як компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, інформаційно-комунікаційна компетентність, геоінформаційна компетентність та підвищення мотивації до навчання через використання геоінформаційних технологій. Впровадження цікавих та інтерактивних методів на уроках біології сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку екологічної свідомості учнів [3, с. 2].

На сьогодні існує дедалі більше різноманітних картографічних платформ і віртуальних глобусів. Наприклад, за допомогою програми Google Earth учні зможуть не лише ознайомитися з тваринами Африки, але й візуалізувати їхні природні середовища існування. Віртуально відвідавши Африку, діти зможуть дізнатися, які з тварин є травоядними, а які — хижаками, та створити правила поведінки з дикими тваринами. (рис.1).

а)

б)

Рис. 1. Приклад тематичного шару «Політ над Африкою» в програмі Google Планета Земля (Google Earth): а) буйволи, б) верблюди.

Учням буде цікаво дослідити вплив людини на довкілля за допомогою ресурсу NASA Worldview. Цей інструмент дозволяє візуалізувати явища, зокрема світлове забруднення, яке порушує природну освітленість території через штучні джерела світла. Це, в свою чергу, викликає відхилення в життєдіяльності рослин і тварин, змінюючи яскравість і часові характеристики природного освітлення.[6] (рис. 2).

а)

б)

Рис. 6. Візуалізація світлового забруднення в Україні в програмі NASA Worldview: а) за березень 2021 року; б) за листопад 2022 року

Враховуючи вищевикладене, формування мотиваційної складової в учнів на уроках біології може бути також через використання геоінформаційних технологій, а для цього необхідно популяризувати ГІС в школі. З 2018 року американська компанія Esri вирішила приєднати Україну до всесвітньої програми модернізації освіти, надавши безкоштовний доступ до хмарних технологій. Це дає учням можливість досліджувати та аналізувати екологічні явища й процеси, що відбуваються на земній поверхні [7].

З огляду на сучасні вимоги згідно з концепцією «Нова українська школа», підходи до рівня освіти в суспільстві зазнали змін. Єдиним ефективним способом забезпечити масове використання геоінформаційних систем (ГІС) серед вчителів, які володіють відповідними навичками, є впровадження обов'язкового використання цього програмного забезпечення в процесі навчання студентів педагогічних вишів природничого напрямку, а також на курсах підвищення кваліфікації вчителів.

Висновок. Таким чином, мотиваційна складова в навчальному процесі є важливим чинником засвоєння інформації. Впровадження геоінформаційних

технологій дозволить учням із зацікавленістю сприйняти матеріал та підвищити внутрішню мотивацію. Більш того, впровадження інноваційних педагогічних технологій, до яких належать геоінформаційні технології, суттєво вплине на зміну освітнього процесу, що у свою чергу також дозволить вирішити проблеми особистісно-орієнтованого та розвивального навчання. Перспективою подальших досліджень, вбачаємо у популяризації геоінформаційних технологій серед вчителів біології для оволодіння методикою та впровадження в своїй професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ващук С. Виховання стійкої позитивної мотивації навчальної діяльності в учнів. Директор школи. Шкільний світ. 2008. № 40. С. 27–29.
2. Карпенко О. В. Методологічні підходи до застосування геоінформаційних технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початковій школі. Digital transformation in contemporary society, Monograph, The University of Technology in Katowice Press (Сілезія, Польща 2024/6), 572 с. URL: http://www.wydawnictwo.wst.pl/oferta_wydawnicza_oraz_zakup_publicacji/wydawnictwa/digital_transformation_in_contemporary_society/132
3. Карпенко О., Матвієнко О. Формування готовності майбутніх вчителів до впровадження геоінформаційних систем в початковій школі. Collection of scientific papers «SCIENTIA». Collection of scientific papers «SCIENTIA». URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1762>
4. Низовець О. А. Розвиток комунікативної компетентності в процесі професійної підготовки майбутніх психологів. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. К.: Університет «Україна». 2012. 246 с.
5. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посібник / В.А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
6. Bright lights: big cities at night. European Space Agency. URL: https://www.esa.int/Science_Exploration/Human_and_Robotic_Exploration/Research/Bright_lights_big_cities_at_night
7. GIS for education in Ukraine (2020). <https://schools-esri-ukraine.hub.arcgis.com/pages/esri-educational-programs>

Науковий керівник кандидатка біологічних наук, доцентка Шкуронат А.В.

УДК 37.015.31:37.091.33-027.22

Коваленко П.М.

ПІЗНАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ – ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ (НУШ)

У статті розглядається дослідницьке навчання як ефективний підхід до організації освітнього процесу в Новій українській школі (НУШ). Акцентовано увагу на важливості активної участі здобувачів освіти у навчальному процесі,

що сприяє розвитку критичного мислення, креативності та практичних навичок.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, наукова діяльність, технологія наукового дослідження

The article examines research teaching as an effective approach to the organization of the educational process in the New Ukrainian School (NUS). Emphasis is placed on the importance of active participation of students in the educational process, which contributes to the development of critical thinking, creativity and practical skills.

Key words: research activity, scientific activity, technology of scientific research.

Спостереження за навколишнім світом та проведення досліджень щодо шкільних предметів відіграють важливу роль у вирішенні освітніх та педагогічних завдань, що виникають перед початковою роботи. Вони суттєво впливають формування різних здібностей здобувачів, їх розвиток і становлення як особистостей. Освіта та навчання є тісно пов'язаними сторонами одного процесу. Видатний психолог С.Л. Рубінштейн писав: «Дитина розвивається, виховуючись і навчаючись, а не розвивається, і виховується, і навчається...» [5].

У сучасній українській школі велика частина знань подається в готовому вигляді й не вимагає додаткових пошукових зусиль, і основною проблемою для учнів є самостійний пошук інформації [4]. Відповідно, підкреслюється, що дослідницьке навчання не лише поглиблює знання учнів, але й формує в них навички, необхідні для досягнення успіху в сучасному світі.

Науково-дослідницька діяльність – це система організованих досліджень, спрямованих на отримання нових знань, вирішення практичних завдань або розвиток теорії. Це включає проведення експериментів, аналіз даних, розробку нових методів, а також публікацію результатів у наукових журналах або представлення їх на конференціях.

Наукова діяльність, у свою чергу, є більш загальним поняттям, яке охоплює не тільки дослідження, а й ті форми навчальної, організаційної, експериментальної та іншої роботи, які сприяють розвитку науки в цілому. Це може включати викладання, написання монографій, участь у дослідницьких проектах та співпрацю з іншими дослідниками.

Наукова діяльність у вищих навчальних закладах є невід'ємною складовою освітнього процесу й здійснюється з метою інтеграції наукової, навчальної та виробничої діяльності у системі вищої освіти [3].

Технологія наукового дослідження – це спосіб досягнення його мети в умовах фіксованого поділу функцій між технічними засобами та природними інформаційними органами людини, що відповідає можливостям перших і других, а також логіці дослідження, що склалася.

У Новій українській школі (НУШ) акцент роблять на активному навчанні, яке сприяє розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок учнів.

Дослідницький підхід до навчання стає важливою складовою цієї освітньої моделі, оскільки дозволяє здобувачам не лише здобувати знання, а й застосовувати їх на практиці [2].

Основні принципи пізнання через дослідження:

- Здобувач освіти як активний учасник навчання: замість традиційного пасивного сприйняття інформації діти залучаються до дослідних проектів, що дозволяє їм самостійно формувати питання, збирати дані та робити висновки.

- Інтеграція знань: дослідницька діяльність сприяє інтеграції різних навчальних предметів, допомагаючи студентам бачити зв'язки між різними галузями знань та застосовувати їх у складних ситуаціях.

- Розвиток критичного мислення: завдяки дослідженню здобувачі навчаються аналізувати інформацію, оцінювати джерела та формувати власну думку, що є ключовими навичками у сучасному світі.

- Практична спрямованість: дослідницька діяльність часто пов'язана з реальними проблемами, що дозволяє здобувачам бачити практичне застосування своїх знань та підвищує мотивацію до навчання.

У рамках Нової української школи (НУШ) акцент робиться на новітніх методах та підходах, що сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості учня. Ключовими елементами цього підходу є:

- Проектне навчання: здобувачі працюють над проектами, які передбачають дослідження поточних питань. Це може включати створення екологічного проекту, вивчення історичних подій або вивчення соціальних явищ.

- Учень перебуває у центрі освітнього процесу. У НУШ здобувач стає активним учасником навчання, а не просто пасивним спостерігачем. Важливо враховувати інтереси, потреби та здібності кожного здобувача, що дозволяє формувати індивідуальні траєкторії навчання.

- Проблемне навчання: вчителі ставлять перед здобувачами проблеми, які потребують аналізу та дослідження, спонукаючи їх активно шукати рішення.

- Інтерактивні методи: використання дискусій, групової роботи та рольових ігор створює атмосферу, яка сприяє обміну ідеями та думками.

- Інтеграція предметів. Інтеграція предметів дозволяє учням бачити зв'язки між різними дисциплінами та використовувати свої знання у реальних ситуаціях. Це підходить для розвитку системного мислення.

- Формуюче оцінювання. Формуюче оцінювання є важливим елементом, який допомагає вчителям контролювати прогрес учнів та коригувати процес навчання. Оцінка заснована на зворотному зв'язку, який спонукає учнів до зростання.

- Підтримка соціального та емоційного розвитку. У НУШ увага приділяється як академічним знанням, а й соціально-емоційному розвитку учнів. Це включає розвиток навичок емоційної саморегуляції, співробітництва і вирішення конфліктів.

– Залучення батьків та спільноти. Активне залучення батьків та спільноти до освітнього процесу сприяє формуванню сприятливого середовища для учнів. Взаємодія між школою, сім'єю та спільнотою має важливе значення для успішної освіти.

– Використання сучасних технологій. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес робить навчання більш інтерактивним та доступним, дозволяючи учням працювати з різними ресурсами.

Ефективний підхід до організації навчально-виховного процесу у Новій українській школі базується на засадах активності, інтеграції, індивідуалізації та соціально-емоційного розвитку, що сприяє формуванню не лише знань, а й життєвих навичок, необхідних для успішного функціонування у сучасному світі.

Знання через дослідження є потужним інструментом організації освітнього процесу в Новій українській школі. Воно не лише дозволяє глибше засвоїти предмет, а й готує учнів до реального життя, розвиваючи у них навички критичного мислення та креативного підходу до вирішення проблем. Впровадження такого підходу до освітнього процесу сприяє формуванню нового покоління освічених та свідомих громадян.

Дослідницька діяльність дозволяє розвивати вміння аналізувати й узагальнювати факти, приймати рішення, сприяє індивідуалізації навчання, забезпечує творчу співпрацю вчителя й учня, забезпечує вплив особистості вчителя на формування особистості учня [1].

Активна участь здобувачів в освітньому процесі є ключовим фактором, що стимулює їхнє інтелектуальне та емоційне зростання. Залучення здобувачів до навчання за допомогою різних форм діяльності, таких як групові проекти, дискусії, дослідження та інтерактивні вправи, сприяє глибшому розумінню матеріалу та розвиває позитивне ставлення до навчання.

Розвиток критичного мислення. Активні методи навчання змушують учнів аналізувати інформацію, ставити запитання та формулювати власні висновки. Це допомагає їм розвивати критичне мислення, що вкрай важливо у сучасному світі, де інформація надходить із різних джерел і потребує вміння її оцінювати.

Творчість. Творчість проявляється у здатності вирішувати нестандартні завдання та підходи до навчального матеріалу. Учасники активних занять мають можливість експериментувати, генерувати нові ідеї та пропонувати альтернативні рішення. Це стимулює їхню творчу активність та здатність до інновацій.

Практичні навички. Активне навчання також фокусується на розвитку практичних навичок, необхідних функціонування у суспільстві. Залучення до реальних проектів та завдань дозволяє здобувачам застосовувати свої теоретичні знання на практиці, роблячи навчання більш актуальним та корисним.

Соціальні навички. Крім інтелектуального розвитку, активна участь у освітньому процесі сприяє формуванню соціальних навичок. Здобувачі навчаються працювати у команді, поважати думку інших, вести конструктивний діалог та вирішувати конфлікти. Ці навички важливі для їхнього майбутнього життя, як у професійному, так і в особистому плані.

Тому активна участь здобувачів освіти в освітньому процесі не лише підвищує якість освіти, а й формує компетентну, креативну та критичну особистість, яка готова відповідати викликам сучасного світу. Тому впровадження активних методів навчання є надзвичайно важливим завданням для сучасних освітян.

Дослідницьке навчання у Новій українській школі (НУШ) є важливим методом організації освітнього процесу, який сприяє всебічному розвитку здобувачів. Такий підхід як поглиблює знання, а й активно формує навички критичного мислення, креативності і практичного застосування отриманих знань.

Залучення здобувачів до дослідницької діяльності стимулює їх активність та інтерес, дозволяючи їм не лише засвоювати матеріал, а й навчатися самостійно вирішувати проблеми, аналізувати інформацію та формулювати власні висновки. Дослідницький підхід інтегрує різні предмети, допомагаючи здобувачам побачити зв'язок між знаннями та його реальним застосуванням.

Таким чином, впровадження дослідницького підходу в освіту в НУШ створює необхідні умови для розвитку не тільки академічних здібностей, а й соціальних, емоційних та життєвих навичок, формуючи відповідальних та свідомих громадян, які готові відповідати викликам сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н.М. Нова українська школа: порадник для вчителя/ за заг.ред. Н.М.Бібік. - К.: Літера ЛТД, 2019. - 208 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів Волкова Н.П. - К. : Академія, 2001. - 567 с.
3. Конверський А.Є. НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК для студентів, курсантів, аспірантів, ад'юнктів «ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»
4. Масинець А. О. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО КОНКУРСУ-ЗАХИСТУ МАН.
5. Наукова стаття «Дослідницька діяльність учнів Нової української школи як засіб реалізації особистості в освітньому просторі»

Науковий керівник кандидатка біологічних наук, доцентка Загороднюк Н.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ОЙКОНІМІВ І ГІДРОНІМІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню макротопоніміки Миколаївської області. За результатами дослідження створено класифікацію топонімів, що відображає особливості назвотворення в Миколаївській області.

Ключові слова: топоніми, класифікація топонімів, географічні назви, ойконіми, гідроніми, Миколаївська область.

The article is devoted to the study of macrotoponymy of the Mykolaiv region. According to the results of the research, a classification of toponyms was created, which reflects peculiarities of the naming of the Mykolaiv region.

Key words: toponyms, classification of toponyms, geographical names, oikonoms, hydronyms, Mykolaiv region.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження назв, їх походження, становлення, перейменування має важливе пізнавальне значення, адже назва географічного об'єкта не буває випадковою, оскільки в ній відображені особливості місцевої географії, природа краю, ментальність народу, його історія, мова, культура, система господарювання, побут тощо.

Актуальність дослідження зумовлена підвищенням інтересом до вивчення походження географічних найменувань, нових тлумачень давніх подій, відмови від штучно нав'язаних назв, відновлення історичних топонімів. Дослідження топоніміки Миколаївщини дозволить систематизувати географічні назви регіону, встановити залежність найменувань від природних, соціально-історичних, виробничих та інших явищ і процесів, які відбувалися на даній території, з'ясувати, як складалася культура географічних назв області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Інтерес до географічних назв невичерпний і постійний, адже топоніміка є відбитком географічного, культурного, історичного життя людей, вона виступає орієнтиром у просторі і часі. Сам термін «топоніміка» виник у 30-х рр. ХІХ ст. і тоді розпочинаються дослідження географічних назв, як частини пізнання оточуючого світу. Регіональні дослідження започатковано на початку ХХ ст. Протягом 1918–1920 рр. вийшли у світ праці Д. Багалія з дослідження Слобідської і Південної України. Впродовж 1930–1960 рр. публікуються дослідження топоніміки західних областей України Я. Рудницького. В другій половині ХХ ст. видаються праці регіонального спрямування, а саме: Ю. Карпенко - топоніміка Буковини; Є. Посацька-Черняхівської – Львівщини; Д. Бучко – Тернопільщини, К. Цілуйко – Дніпропетровщини та Полтавщини, К. Галас – Закарпаття. Згодом

топонімічні дослідження продовжили у Дніпрі – І. Сухомлин, у Донецьку – Є. Отін, у Запоріжжі – О. Волок, у Кривому Розі – А. Титаренко, у Луцьку – Л. Василюк.

У період незалежності України активізуються топонімічні дослідження. У 1992 р. видано монографію Д. Бучка «Ойконімія Покуття». Протягом 1991-1995 рр. публікуються дослідження М. Худаш і М. Демчука про походження назв українських карпатських та прикарпатських населених пунктів. У 2000 рр. з'являється дослідження Р. Процака, ойконіми Івано-Франківської області. Регіональні дослідження здійснює Є. Стрижак «Назви річок Запоріжжя і Херсонщини». М. Тищенко досліджує топоніми Херсонської області. С. Бабишін і Ю. Карпенко публікують працю «Гідроніми Нижнього Подністров'я». Ю. Абдула досліджує «Становлення ойконімії Слобожанщини». Т. Беценковивчав «Походження географічних найменувань Сумщини» тощо.

Миколаївщина та її топоніміка також є об'єктом наукового дослідження. О. Добровольський є автором праці «Крізь тисячоліття. Історія Миколаївщини в топонімах», В. Горпинич «Власні назви і відтопонімні утворення Інгуло-Бузького межиріччя», Р. Коваль «Старовинні назви етнічних поселень на території Миколаївської області». Проте, топоніміка Миколаївської області досліджена локально і потребує міждисциплінарного підходу з широким залученням вчених-дослідників, краєзнавців тощо.

Практичне топонімічне дослідження передбачає систематизацію матеріалу і необхідність поділу його на категорії, групи і типи, відповідно ставиться питання про застосування або створення топонімічної класифікації. Аналізуючи результати досліджень авторів за даною проблемою, можна простежити, що топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка використовує дані різних галузей знань: географії, лінгвістики, історії та інших і свідчить про наявність різних підходів до її вирішення. Перший – це географічний, який стосується географічних назв, об'єктів та їх характеристики. Існує ціла низка класифікацій географічних топонімів, авторами яких є: Ф. Палацький, В. Семенов-Тянь-Шанський, О. Суперанська, В. Жучкевич, Е. Мурзаєв, Л. Гумецька, А. Селіщев, Дж. Стюарт, Ю. Карпенко, Н. Таранова та інші. В основу другого принципу класифікації топонімічних назв покладено лінгвістичні дослідження топонімів, які здійснені Ф. Міклошичем, А. Суперанською, Н. Подольською та іншими. В основу третього принципу покладений історичний аспект – стратиграфічний, розроблений І. Царалунгом, Ф. Корш, Н. Марр та інші.

У даній роботі для дослідження топоніміки Миколаївщини використано різні підходи та класифікації. За основу було взято класифікації, які відображають географічні об'єкти і дають їм чітку характеристику (географічні особливості місцевості, категорії об'єктів, групи топонімів тощо), при цьому опираючись на історичні принципи (стратиграфію) із враховуючи лінгвістичні дослідження топонімів.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є розкрити особливості номінації географічних назв Миколаївщини, здійснити поділ географічних назв за об'єктами номінації.

Виходячи з мети дослідження, нами були поставлені наступні завдання: проаналізувати стан регіональних дослідження топонімів України; визначити підходи до класифікації топонімів; дати характеристику ойконімів і гідронімів Миколаївської області і створити їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досліджуючи макротопоніми Миколаївської області, ми дослідили клас ойконімів, що складається з 922 назв. Вони формувалися під впливом двох факторів. По-перше – це, як правило, найдавніші назви, які відображають природне середовище. По-друге – це більш новіші назви, які позначають вплив людини (спільноти) на оточуюче середовище. Шляхом об'єднання різних класифікацій та поклавши в основу критерії мотивації утворення топоніму, ми створили класифікацію ойконімів Миколаївської області.

Перший мотив (підклас) створення географічних найменувань пов'язаний з географічним (природним) середовищем, в якому перебували спільнота і охоплює 248 ойконімів (27%), що складається з наступних категорій об'єктів:

1) 68 ойконімів області (7,4%) відображають рельєф та ландшафт місцевості (Крутоярка, Крива Пустош, Рівне);

2) 15 ойконімів (1,6%) характеризують ґрунти області та їх особливості (Солончаки, Гранітне, Кам'янка);

3) 56 ойконімів (6%) в своїй основі мають назви водних об'єктів та інших видів гідронімів (Копані, Тузли, Чорноморка);

4) 39 ойконімів (4,2%) фіксують специфіку флори місцевості, її рослинність (Квітневе, Лугове, Баштанка);

5) 31 ойконім (3,4%) вказує на лісистість (дріоніми) території (Діброва, Лісове, Вербове, Тридуби);

6) 23 ойконіми (2,5%) характеризують зоотопоніми регіону (Мурахівка, Ракове, Кротівка, Лисянка);

7) 16 ойконімів (1,7%) отримали свої назви від місця розташування стосовно інших географічних об'єктів (Надбузьке, Зарічне, Підлісне).

Другий мотив (підклас) створення географічних назв області відображає вплив самої людини (спільноти) на оточуюче середовище і охоплює 646 назв (70%), що є продовженням категорії об'єктів які входять до класу ойконімів регіону:

8) 59 географічних назв (6,4%) області мають зв'язок з культовими (релігійними) найменуваннями – теоніми. Вони поділяються на назви (підкатегорії): християнського походження (Воскресенське; Покровка); назви, що поєднують теоніми з антропонімами (Петрово-Солониха, Троїцько-Сафонове); релігійні назви інших народів (Мечетня, Парутине);

9) 337 ойконімів області (36,5%) мають антропонімічне походження і є найчисельнішою групою. Вони поділяються на підкатегорії: назви отримані від

власника земельної ділянки (Федорівка, Дмитрівка, Каширівка); назви пов'язані з козацькою добою (Баловне, Кобзарці); назви від прізвищ відомих або впливових людей (Грейгове, Коблеве, Шевченкове);

10) 36 ойконімів (3,9%) позначають вид виробничої діяльності населення (Чумаки, Елеваторне, Виноградівка);

11) 9 ойконімів (1%) утворені від особливостей статусу і ролі, яке виконувало поселення (Таборівка, Полігон, Матросівка);

12) 10 ойконімів (1,1%) вказують на шляхи сполучення регіону – дромоніми (Шляхове, Станційне, Новопристань);

13) 18 ойконімів (1,9%) пов'язані з історичними подіями та міграційними процесами, які відбувалися на території Миколаївщині – (Пересадівка, Первенець, Куцуруб);

14) 35 географічних назв області (3,8%) були перенесені від інших, уже існуючих ойконімів (Полтавка, Чернігівка, Нова Одеса тощо);

15) 33 ойконіми (3,6%) характеризують тип або особливість створення поселення (Трихати, Новоселівка, Старогорожене);

16) 88 ойконімів (9,5%) виконують естетичні (символічні) функції і поділяються на підкатегорії за певним означеннями: природні асоціації (Весняне, Сонячне); продукують прояв емоцій (Показне, Братолюбівка); демонструють психологічний настрій (Щасливе, Добре, Веселе,); характеризують становище поселенців (Вільне, Свобода та інші); вказують на національну або соціальну приналежність (Українка, Дворянка);

17) 21 ойконімів області (2,3%) пов'язані з імперською пропагандою (ідеологією) і потребують заміни або повернення історичної назви (Первомайське, Южноукраїнськ, Майорівка);

28 ойконімів області (3%) мають невизначене походження і потребують подальшого дослідження (Баратівка, Бузоварове, Зброшкове).

У ході дослідження встановлено 173 назви класу макрогідронімів Миколаївської області. Вони мають складні утворення і формувалися носіями різних етносів. Відповідно, їм властива значна інформативність про давні і недавні часи. Вони є джерелом для поповнення знань про народи, які мешкали на даній території, розповідають про етнічний склад населення в минулому, вказують на шляхи міграції племен і народів, виявляють різні побутові і мовні аспекти. За результатами дослідження було виділено також два мотиви (підкласи) утворення гідронімів та їх особливості.

Перший мотив (підклас) – це гідроніми, які відображають природне середовище і складаються з 103 назв (59,6 %). До них належать наступні категорій географічних об'єктів:

1) 30 гідронімів регіону (17,3%) позначають якість води (річки Гнилюха, Мертвовод, Добренька);

2) 25 гідронімів (14,5%) вказують на рослинність місцевості (річки Бакшала, Чичиклія, балки Вербова, Очеретня);

3) 23 гідроніми (13,3%) відображають конфігурацію рельєфу водойми (річки Малий Ташлик, Велика і Мала Корабельна, балки Глибока);

4) 15 гідронімів (8,7%) характеризують тваринний світ регіону (річки Гадюча, Кінська, Вовча, Ракова);

5) 6 гідронімів області (3,5%) позначають «характер» або властивості течії річок (річки. Інгул, Вісунь, балка Весела);

6) 4 гідроніми (2,3%) відображають колір водойми (річки Синюха, Чорний Ташлик, балка Білозерка).

Другий мотив створення гідронімів регіону відображає вплив самої людини на природне середовище і складаються з 53 назв (30,6%), що є продовженням категорій географічних об'єктів області:

7) 32 гідроніми області (18,5%) виникли від антропонімів (балки Вітовта, Антонівська, Романова);

8) 5 гідронімів (2,9%) створені від ойконімів (р. Мігіївський Ташлик, балки Коблевка, Доманівська);

9) 5 гідронімів (2,9%) вказують на приналежність до певної національної групи (балки Циганка, Грецька, Німецька та інші);

10) 4 гідроніми (2,3%) зафіксували події, які відбулися на даній території (річки Костувате, балки Голоскова, Сагайдачок);

11) 4 гідроніми (2,3%) мають релігійне (теологічне) походження (р. Південний Буг, балка Богодушна, Мечетна, Миколаївська.);

12) 3 гідроніми (1,7%) вказують на приналежність об'єкта за правом власності (річка Хуторська, балки Панська, Барона).

17 гідронімів області (9,8%) мають невідоме походження і потребують подальшого дослідження (річки Царега, Кільчень, балка Грузька).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Нами були досліджені матеріали, які розкривають стан справ вивчення регіональної топоніміки, проаналізовано різноманітні схеми і класифікації топоніміки, розглянуто різні підходи до застосування топонімічної інформації.

В ході опрацювання значного топонімічного матеріалу, під час застосування на практиці різних класифікаційних схем і принципів поділу топонімів на прикладі Миколаївщини, підтверджено наявність недоліків в кожній з них і можливість застосування інших підходів і рішень, що відображено у нашому дослідженні.

В результаті дослідження класів топонімів (ойконімів і гідронімів) області, було виділено два підкласи (мотиви, які впливали на їх створення): природне середовище і вплив людини на нього. Підкласи складаються з категорій—17 категорій об'єктів географічних назв входять до класу ойконімів і 12 категорій географічних назв входять до гідронімів. Категорії об'єктів складаються з підкатегорій, що доповнюють характеристику створення назви.

Під час даного дослідження було розглянуто тільки макротопоніміку Миколаївської області. Цілісна картина топонімічного середовища регіону буде сформована за умов дослідження мікротопоніміки, тому дане дослідження має подальшу перспективу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: Навчальний посібник. Суми, 2019. 152 с.
2. Бучко Г. Класифікація ойконімів України (словотвірномотиваційний аспект) / Д. Бучко // Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці. – Чернівці: «Букрек», 2013. С. 198-202.
3. Дудун Т. В. Історичний аналіз класифікації топонімів. Часопис картографії. 2011. № 1. С. 226-232
4. Лабінська Г. Топоніміка. Навчальний посібник / Галина Лабінська // Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 274 с.
5. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляди на українську ойконімію та стан її вивчення / В. В. Лучик // К.: Київ, 2002. – С. 93-94
6. Таранова. Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки. Наукові записки Тернопільського НПУ імені В.Гнатюка. Серія: Географія. 2006. № 2. С. 8-12

Науковий керівник доктор географічних наук, професор Пилипенко І.О.

УДК 37.015.31:[338.48-32:582.29(477.87-751.2)]

Леснічук Є.О.

РІЗНОМАНІТТЯ ЛИШАЙНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР» ЯК ОБ'ЄКТ ШКІЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

У статті розглядається різноманіття лишайників Національного природного парку «Синевир» як важливий компонент екосистеми та об'єкт екологічної освіти. Вивчення цих організмів у рамках шкільних екскурсій сприяє розвитку екологічної свідомості учнів, формування наукового світогляду та поглибленню їх знань про біорізноманіття. Охарактеризовано методичні підходи для вчителів, які можуть бути впроваджені в навчальний процес при вивченні лишайників. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю інтеграції знань про лишайники у шкільну освіту.

Ключові слова: лишайники, національний природний парк «Синевир», екологічна освіта, біорізноманіття.

The article examines the diversity of lichens in the National Nature Park "Synevyr" as an important component of the ecosystem and an object of environmental education. The study of these organisms during school excursions promotes the development of students' ecological awareness and deepens their knowledge about biodiversity. Methodological recommendations for teachers have been characterized, which can be integrated into the educational process. The relevance of the research is determined by the need to integrate knowledge about lichens into school education.

Key words: lichens, National Nature Park "Synevyr", Environmental education, Biodiversity.

Лишайники – це симбіотичні організми, що складаються з гриба та фотосинтезуючого партнера, найчастіше водоростей або ціанобактерій. Вони є важливими компонентами функціонування природних екосистем, а саме забезпечують ранню колонізацію природних та антропогенних субстратів, є елементами харчового ланцюга та створюють місцезростання для інших організмів. Лишайники можуть служити біоіндикаторами забруднення повітря та екологічного стану регіонів. Лишайники є чутливими до різних забруднюючих речовин, особливо до діоксиду сірки, важких металів та інших забруднювачів повітря. Вони поглинають речовини з повітря через свої поверхневі клітини, що робить їх ідеальними для моніторингу рівня забруднення. Зниження їхньої чисельності або різноманіття може свідчити про погіршення якості повітря [1]. У зв'язку з цим, їх вивчення та використання в освітньому процесі набуває особливого значення.

Національний природний парк «Синевир» є одним із найцінніших природних об'єктів в Україні, де представлено велику різноманітність рослин і тварин, включаючи багато видів лишайників. Справжнє багатство цього регіону може стати унікальним об'єктом для екологічної освіти, зокрема для шкільних екскурсій, що дозволяє учням отримати практичні знання про навколишнє середовище [2].

Дослідження лишайників активно ведуться на території України, зокрема в Карпатах. Вчені, такі як М.Ф. Макаревич, А.М. Окснер та інші, детально вивчали флору та екологію лишайників, а також їхню роль у природних екосистемах. Одні з перших згадок про лишайники парку представлені у працях О.Г. Ромса [4; 5], де зазначено чотири види лишайників: *Calicium adaequatulum* Nyl., *Chaenothecachlorella* Müll. Arg., *C. Cinerea* Tibell та *Microcalicium disseminatum* Vainio.

М.Ф. Макаревич створила атлас, у якому відображено поширення карпатської ліхенобіоти. У цьому атласі зафіксовано вісім видів, що зустрічаються у сучасних межах Національного природного парку «Синевир». З них два види належать до роду *Calicium* і *Hypotrachyna* і по одному виду представлено родами *Chaenotheca*, *Hypogymnia*, *Platismatia* та *Tuckernaria* [3]. Загалом, на території парку було виявлено понад 183 види лишайників, зокрема такі рідкісні види, як *Lobaria pulmonaria* та *Usnea longissima* [7].

Проте, незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, лишайники ще недостатньо використовуються в контексті освітніх програм, особливо у школах. Включення їх у навчальний процес допоможе не лише підвищити рівень екологічної свідомості учнів, але й розширити спектр питань про збереження навколишнього середовища.

Основною проблемою є недостатня інтеграція знань про лишайники в шкільну екологічну освіту. Багато учнів не знають про різноманіття цих організмів, їхню роль в екосистемах і можливість використання як індикаторів екологічного стану. Саме тому, важливо розробити методичні рекомендації, які б допомогли вчителям ефективно впроваджувати цю інформацію в навчальний процес.

Метою даної роботи є оцінка різноманіття лишайників Національного природного парку «Синевир» та розробка методичних рекомендацій щодо їх використання під час шкільних екскурсій.

Ознайомлення школярів з лишайниками є важливим аспектом екологічної освіти, що сприяє розвитку їхньої екологічної свідомості та розуміння важливості цих організмів у природі.

Інтерактивні заняття можуть включати організацію виїздів до лісу або парку, де учні можуть спостерігати лишайники в природному середовищі. Під час екскурсії учні вчаться визначати різні види лишайників, спостерігаючи за їхніми екологічними особливостями та середовищем зростання. Проведення лабораторних робіт, на яких учні досліджують зразки лишайників під мікроскопом, також є ефективним методом.

Використання мультимедійних технологій є ще одним важливим аспектом навчання. Створення презентацій з використанням відео та слайдів, які демонструють різноманіття лишайників і їхню роль в екосистемі, може допомогти візуалізувати матеріал. Інтерактивні навчальні платформи, які дозволяють учням вивчати лишайники у формі ігор та вікторин, також можуть бути корисними.

Для учнів шкільного віку вивчення лишайників може стати чудовою можливістю зрозуміти, як живі організми взаємодіють між собою і з навколишнім середовищем. Одним з найоптимальніших способів доповнити тему лишайників на уроках біології можуть бути екскурсії різного формату (очні або віртуальні). Протягом екскурсій учні можуть спостерігати за різними видами лишайників у природі, вивчаючи їх характеристики, умови зростання та екологічні функції. Це дозволить не тільки закріпити теоретичні знання, але й розвинути практичні навички спостереження та аналізу.

При проведенні екскурсій можна виділити кілька підходів, які будуть підвищувати ефективність засвоєння нового матеріалу:

- Мультимедійні матеріали: використання слайдів або роздрукованих матеріалів із зображеннями лишайників, їх морфологічних особливостей та місць зростання. Це дозволить ознайомити учнів з варіацією форм та забарвлення лишайників, а також їхніми відмінностями між собою. Учні мають ознайомитись з мультимедійними матеріалами до екскурсії, а також використовувати їх під час виконання наступних завдань.

- Інтерактивні завдання: учні можуть проводити міні-дослідження (наприклад, оцінка якості повітря за допомогою лишайників), збирати зразки лишайників (наприклад, проектна робота 'Мій перший гербарій', фотографувати їх та вести спостереження. Цікавим доповненням для учнів буде використання платформ громадянської науки, таких як і Naturalista Ukr Bin.

- Групові обговорення: обговорення важливості збереження біорізноманіття, особливо у контексті рідкісних видів, визначення основних загроз та шляхів їх подолання.

Цей підхід допоможе не лише поглибити знання учнів, але й сприяти розвитку їхньої екологічної свідомості.

Лишайники є важливими компонентами екосистем, а їх вивчення може стати корисним інструментом для екологічної освіти. Використання лишайників у шкільних екскурсіях сприяє формуванню екологічної свідомості учнів та розвитку їхніх знань про біорізноманіття. Охарактеризовані методичні рекомендації можуть бути впроваджені в навчальні програми, що підвищить ефективність навчального процесу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення впливу кліматичних змін на різноманіття лишайників та їх роль в екосистемах. Також важливо вивчити можливості інтеграції нових технологій, таких як мобільні додатки для визначення видів лишайників, у шкільну екологічну освіту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василюва О.І., Романишин Н.М. Індикація атмосферного забруднення в центральному районі Львова за допомогою лишайників. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького. Львів, 2012. Т. 14. № 3(53). С. 302-307.
2. Зиман С.М., Тюх Ю.Ю. Біоморфологічний аналіз рідкісних таксонів судинних рослин у флорі Національного природного парку «Синевир». Укр. ботан. журн. 2008. Т. 65, № 4. С. 513-519.
3. Макаревич М.Ф., Навроцкая И.Л., Юдина И.В. Атлас географического распространения лишайников в Украинских Карпатах. К.: Наукова думка, 1982. 404 с.
4. Ромс О.Г. Поширення роду *Chaenotheca* Th. Fr. на Україні // 36.
5. наук. праць аспірантів (природничі науки). К.: Вид-во КДУ, 1963. С. 8186.
6. Ромс О.Г. Семейство *Caliciaceae* – калициевые. Определитель лишайников СССР. Вып. 3: Калициевые – Гиалектовые. Л.: Наука, 1975. С. 7-37.
7. Червона книга України. Рослинний світ./за ред. Я.Г. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

Науковий керівник доктор філософії Дармостук В.В.

УДК [37.016:91]:004.773.5/.7

Масюткіна Д.І.

ВИКОРИСТАННЯ ДОДАТКІВ GOOGLERA УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ

У статті розглянуто можливості використання додатків Google на уроках географії як засобу підвищення ефективності навчального процесу. Описані інструменти Google Classroom, Google Drive, Google Forms, Google Docs, Sheets, Slides та Google Sites, які дозволяють поліпшити організацію навчання, підвищити залученість учнів та забезпечити інтерактивність. Зазначено методичні рекомендації щодо впровадження цих інструментів у процес викладання географії. Висвітлено переваги хмарних сервісів Google у створенні освітнього середовища, що сприяє розвитку цифрових компетентностей учнів.

Ключові слова: Google Додатки, Географія, Ефективність навчання, Інтерактивне навчання, Інноваційні технології, Освітні інструменти, Дистанційне навчання, Візуалізація даних, Хмарні сервіси, Підвищення мотивації учнів.

The article examines the possibilities of using Google applications in geography lessons as a means of increasing the efficiency of the educational process. The tools Google Classroom, Google Drive, Google Forms, Google Docs, Sheets, Slides, and Google Sites are described, which improve the organization of learning, enhance student engagement, and ensure interactivity. Methodological recommendations for the implementation of these tools in geography teaching are provided. The advantages of Google's cloud services in creating an educational environment that fosters students' digital competencies are highlighted.

Key words: Google Apps, Geography, Learning Efficiency, Interactive Learning, Innovative Technologies, Educational Tools, Distance Learning, Data Visualization, Cloud Services, Student Motivation.

Теоретичною основою дослідження є сучасні підходи до інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в навчальний процес, які акцентують увагу на необхідності використання цифрових інструментів для підвищення ефективності навчання. У контексті викладання географії важливу роль відіграє теорія конструктивізму, яка підкреслює активну участь учнів у процесі навчання та формування знань через практичну діяльність. Дослідження показують, що використання ІКТ, зокрема додатків Google, сприяє розвитку критичного мислення, самостійності та навичок роботи в команді.

Методологічний аспект статті базується на аналізі педагогічних технологій та моделей, які орієнтовані на інтерактивність і колаборацію. Використання хмарних сервісів Google забезпечує доступ до навчальних матеріалів в будь-який час та з будь-якого місця, що є особливо актуальним в умовах дистанційного навчання. У статті також враховані результати емпіричних досліджень, що підтверджують позитивний вплив інтеграції ІКТ на мотивацію учнів та їх академічну успішність у вивченні географії.

У сучасному світі, де технології займають важливе місце в усіх сферах життя, освіта не є винятком. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на уроках географії відкриває нові можливості для підвищення якості навчання. Одним із найбільш потужних інструментів для організації навчального процесу є Google Classroom. Цей сервіс дозволяє вчителям створювати віртуальні класи, де можна зручно організовувати навчальні матеріали, задавати домашні роботи, проводити опитування та стежити за успішністю учнів. Використання Google Classroom на уроках географії не тільки спрощує комунікацію між учителем і учнями, а й сприяє створенню інтерактивного середовища, де студенти можуть отримувати доступ до ресурсів в будь-який час. Таким чином, Google Classroom стає ефективним інструментом

для моніторингу прогресу учнів і надання їм оперативного зворотного зв'язку [2].

Таблиця 1.1

Застосування додатків Google у навчанні географії

Додаток	Основні функції	Переваги використання
Google Classroom	Організація віртуальних класів, завантаження матеріалів	Зручність, спільна робота
Google Drive	Зберігання та обмін файлами	Доступ з будь-якого пристрою
Google Forms	Створення опитувань і тестів	Автоматичне оброблення результатів
Google Docs	Спільне редагування документів	Реальний час, коментування
Google Slides	Створення презентацій	Легкість у створенні візуальних матеріалів

Наступним важливим елементом у використанні додатків Google є Google Drive. Це хмарне сховище дозволяє зберігати різноманітні навчальні матеріали, такі як презентації, документи, таблиці та інші ресурси. Викладачі можуть завантажувати свої роботи на Google Drive, а учні отримують доступ до них безпосередньо з будь-якого пристрою з підключенням до інтернету. Це особливо корисно під час дистанційного навчання, коли учні не можуть фізично бути присутніми в класі. Важливо зазначити, що Google Drive також підтримує спільну роботу, що дозволяє учням працювати над проектами разом, обмінюючись файлами і редагуючи їх в реальному часі. Таким чином, вивчення географії стає не лише інформативним, а й інтерактивним процесом, що підвищує зацікавленість учнів у навчальному матеріалі.

Ще одним корисним інструментом для проведення уроків є Google Forms. Цей додаток дозволяє створювати анкети, опитування та тести, що робить процес оцінювання знань учнів більш ефективним і цікавим. Викладач може легко створити тест на основі вивченого матеріалу, а учні мають можливість проходити його онлайн у зручний для себе час. Google Forms також автоматично обробляє результати, надаючи вчителю статистику, що дозволяє швидко оцінити рівень знань класу. Застосування цього інструменту сприяє розвитку навичок самостійної роботи, оскільки учні можуть вчитися планувати свій час і підготовку до тестів [1].

Створення документів, таблиць та презентацій за допомогою хмарних сервісів Google значно спрощує підготовку до уроків. Google Docs, Sheets і Slides надають можливість створювати якісні навчальні матеріали, які можна без проблем редагувати та зберігати в хмарі. Це особливо зручно для вчителів, які можуть працювати над документами з різних пристроїв, не турбуючись про збереження файлів. Учні також можуть створювати свої проекти та презентації за допомогою цих інструментів, що сприяє розвитку їх творчих здібностей.

Важливою перевагою є можливість коментувати та обговорювати документи в реальному часі, що покращує взаємодію між учнями та вчителем.

Розробка сайтів за допомогою Google Sites відкриває нові горизонти для учнів і викладачів. Цей інструмент дозволяє створювати прості у використанні веб-сайти, на яких можна розміщувати навчальні матеріали, проекти та результати досліджень. Учні можуть створювати свої сайти, представляючи виконані роботи та проекти, що розвиває їхні навички роботи з інформацією та цифровими технологіями. Google Sites також сприяє розвитку командної роботи, оскільки групи учнів можуть працювати над спільними проектами, об'єднуючи свої ідеї та матеріали на одному ресурсі. Це заохочує креативність та залучає учнів до активної участі в навчальному процесі.

Методичні рекомендації щодо поліпшення навчання географії із використанням додатків Google можуть включати кілька стратегій. По-перше, важливо інтегрувати ці інструменти в щоденний навчальний процес, щоб учні звикали до їх використання. Це може бути реалізовано через регулярні завдання, які потребують застосування різних додатків. По-друге, слід активно залучати учнів до обговорень та зворотного зв'язку, щоб вони могли висловлювати свої думки та пропозиції щодо використання технологій у навчанні. Також рекомендується проводити тренінги для вчителів, щоб вони могли освоїти нові інструменти та ефективно їх використовувати. Зрештою, важливо стежити за прогресом учнів та адаптувати навчальні методи відповідно до їхніх потреб і інтересів.

Таблиця 1.2

Методичні рекомендації щодо використання додатків Google

Рекомендація	Опис
Інтеграція в навчальний процес	Регулярне використання додатків на уроках
Залучення учнів до обговорень	Спонукаати учнів висловлювати свої думки
Проведення тренінгів для вчителів	Освоєння нових технологій
Стеження за прогресом учнів	Адаптація методів навчання залежно від потреб
Сприяння творчому самовираженню	Використання додатків для проектних робіт

Крім того, вчителі повинні бути відкритими до нових ідей та постійно шукати способи вдосконалення своїх уроків. Використання додатків Google має стати не лише засобом для організації навчального процесу, але й можливістю для творчого самовираження учнів. Інтеграція технологій у навчання географії відкриває нові можливості для вивчення світу, формування навичок критичного мислення та розвитку комунікативних здібностей. Це також допомагає учням краще розуміти складні географічні концепції та зв'язки між ними [3].

Нарешті, важливо усвідомлювати, що технології не є самоціллю. Вони повинні слугувати лише засобом для досягнення освітніх цілей. Викладачам слід прагнути до того, щоб інтеграція ІКТ в навчальний процес була обґрунтованою та відповідала потребам учнів. Лише тоді використання додатків Google на уроках географії зможе справді підвищити ефективність навчання, створивши сприятливе середовище для розвитку учнівських здібностей і навичок. В результаті, впровадження цих технологій допоможе не лише зробити уроки більш цікавими та інтерактивними, але й підготувати учнів до життя в цифровому світі, де вміння користуватися сучасними технологіями є невід'ємною складовою успіху.

Підводячи підсумки, підтверджують, що використання додатків Google у навчанні географії суттєво підвищує ефективність навчального процесу. Інтеграція таких інструментів, як Google Classroom, Google Drive, Google Forms та інших, дозволяє не лише оптимізувати організацію навчання, але й сприяє активному залученню учнів до навчального процесу. Використання хмарних технологій створює можливості для спільної роботи, полегшує обмін інформацією та підтримує творчий підхід у навчанні. Таким чином, застосування додатків Google в освіті є важливим кроком у напрямку модернізації навчальних методів і підвищення їхньої якості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. 5 ідей для використання Google Maps на уроках географії. *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/post/5-idey-dlya-vikoristannya-google-maps-na-urokah-geografi> (дата звернення: 29.09.2024).
2. Виступ "Використання google-інструментів у навчанні географії". *Освітній проект «На Урок» для вчителів*. URL: <https://naurok.com.ua/vistup-vikoristannya-google-maps-u-navchanni-geografi-295146.html> (дата звернення: 29.09.2024).
3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.08.2022 р. № 698 про затвердження Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія (6-9 класи). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9->

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Котовський І.М.

УДК 17.022.1–48.76(477–22):355.01(470+571:477)

Музика І.В

ІМІДЖ СЕЛА ЧОРНОБАЇВКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

У статті досліджується трансформація іміджу села Чорнобаївка Херсонської області в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Аналізується зміна його сприйняття з аграрного центру на символ успішних бойових дій Збройних сил України.

Ключові слова: Чорнобаївка, імідж населеного пункту, мем, російсько-українська війна.

The article explores the transformation of the image of Chornobaivka village in the Kherson region during the full-scale Russian invasion of Ukraine. It analyzes the shift in perception from an agricultural center to a symbol of the successful military actions of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: Chornobaivka, settlement image, meme, Russo-Ukrainian war.

11 березня 2024 року у Лос-Анджелесі відбулася 96-а церемонія нагородження кінопремією «Оскар», під час якої стрічка «20 днів у Маріуполі» Мстислава Чернова завоювала премію Американської академії кіномистецтв як найкращий документальний фільм 2023 року. Це був перший український Оскар. Маріуполь – місто, чия назва до повномасштабного вторгнення була відомою здебільшого в межах України, отримало всесвітню славу як форпост українського військового спротиву. Але така доля спіткала не тільки Маріуполь. Руйнівна жорстокість цієї війни настільки перетворила українські міста у символи бойових дій, що тепер вони нерозривно асоціюються саме з ними. Так, Буча та Ірпінь стали символами жорстокості російських окупантів, Бахмут та Харків – військової стійкості українських воїнів, Херсон – українського громадянського спротиву.

Але навіть попри всі ті жахи, які пережив український народ, він все одно зміг зберегти почуття гумору. На цій війні гумор став не лише способом підтримки морального духу та єднання, але й яскравим засобом вираження опору. Після 24 лютого українці досить швидко призвичаїлись до «гумористичної зброї» і опанували головний елемент сучасного інтернет-фольклору – меми [1]. У Оксфордському словнику надається визначення мему як зображення, відео, фрагмент тексту тощо, що передається дуже швидко від одного інтернет-користувача до іншого часто з невеликими змінами, які роблять його гумористичним [2].

До прикладу, після початку вторгнення в українському сегменті фейсбуку і телеграму почали ширитися меми про знищення російської техніки, зокрема, крейсера «Москва», приховування державою–агресором втрат серед військових і крадіжок російськими військовослужбовцями побутової техніки. Героями українського інтернет-епосу стали безпілотники «Байрактар» і переносні протитанкові комплекси «Джавелін», а фраза прикордонників з острова Зміїний «Русский военный корабль иди нах...» взагалі стала всесвітньо відомою [1].

Інколи, меми закріплювалися в географічних назвах, наприклад – назвах вулиць або закладів. Так, повертаючись до вищеназваних прикладів поширених українських мемів, під час перейменування вулиць у травні–червні 2022 року у м. Кам'янському (Дніпропетровська обл.) Байкальська вулиця стала Байрактарською [3], а у Кривому Розі під час перейменування у жовтні 2022 року вулиця Єнісейська стала вулицею Джавелінів [4]. У Бучі ж за адресою Нове шосе, 8б можна знайти ресторан української кухні «Байрактар та Джавелін», у

Києві за адресою Ракетна 24б – «JavelinCafe» та ресторан турецької кухні «Bayraktar» на вул. Саксаганського 87.

Сталося так, що більшість топонімів населених пунктів, які зустрічаються в українських мемах, стосуються міст. Але тим не менш, є в Україні і села, сприйняття яких докорінно змінилося з початком масштабних бойових дій. Напевно, найяскравішим і чи не єдиним таким прикладом є село Чорнобаївка у Херсонській області.

Завданням цієї статті є визначення зміни іміджу Чорнобаївки під час повномасштабного вторгнення російських військ в Україну та характеристика його сучасного змісту.

Імідж (англ. image – образ) – штучний образ, цілеспрямовано створюваний у суспільній чи індивідуальній свідомості та підсвідомості засобами масової комунікації і психологічного впливу [5]. Зазвичай говорячи про імідж, мається на увазі імідж людини, але не тільки. Існує формально закріплене визначення поняття «іміджу території» у документах Всесвітньої організації туризму, де імідж території розглядається як сукупність емоційних і раціональних уявлень, що впливають із зіставлення всіх ознак території, власного досвіду людей і чуток, що впливають на створення певного образу [6, с. 283]. Імідж населеного пункту формується за рахунок пов'язаних з ним історичних та сучасних подій, його туристичної привабливості, діяльності публічних особистостей, участі у політичних, спортивних, культурних або економічних подіях тощо. Слід зазначити, що українські науковці, зокрема Зінченко О.А. [7], Балуєва О.В. та Рибаченко Т.Ю. [8], Житар О.Л. [9], Чорненька Н.В. та Чорненький Я.Я. [10] розглядали імідж населеного пункту в першу чергу як ресурс для брендування та потенційного поліпшення економічної ситуації на його території. Варто також наголосити, що всі згадані роботи були написані до початку повномасштабного вторгнення Росії у лютому 2022 року, і відповідно на той час імідж українських міст та сіл справді будувався здебільшого їхніми економічними здобутками та туристичною привабливістю.

Для досягнення нашої мети ми вирішили використати аналіз відкритих джерел: українські ЗМІ (новинні ресурси) та соціальні мережі (Facebook), краєзнавчу літературу, проведення глибоких інтерв'ю з мешканцями села та краєзнавцем Херсонського обласного краєзнавчого музею Дяченком С.А., а також польові дослідження публічного простору України.

Почнемо з того, що з'ясуємо – яким був імідж Чорнобаївки до 24 лютого 2022 року. Її появу як окремого населеного пункту наприкінці XVIII ст. легенди пов'язують із козаком Петром Чорнобаєм (у деяких версіях – Чорнобровом), якого за хоробрість, проявлену в бойових походах, було обдаровано невеликим земельним наділом поблизу Херсона, в районі Вірьовчаної балки. Проте краєзнавець Сергій Дяченко вказує на історичну непідтвердженість існування такої людини як Чорнобай, натомість припускає, що назви обох балок біля р. Вірьовчини справді все ж таки пов'язані із запорожцями.

У радянський період село було відоме своїм сільським господарством. У 1963 році місцевий колгосп імені Кірова очолив Дмитро Костянтинович Моторний – український аграрій і політик, Герой Соціалістичної Праці (1966, 1986) та Герой України (2002). Близьке розташування до Херсона і розташування та автостраді дозволяло колгоспу постачати міському населенню м'ясо–молочні продукти, овочі та виноград, на виробництві яких він спеціалізувався. Про колгосп імені Кірова знали далеко за межами області. Авторитет Моторного був настільки великим, що з лютого 2019 року його ім'я було присвоєно Таврійському державному агротехнологічному університету (м.Мелітополь), чийм випускником він був [11].

Відомою була Чорнобаївка і культурними подіями. Упродовж багатьох довоєнних років на початку літа у село з'їжджалися аматорські колективи для участі у регіональному фестивалі–конкурсі хорового виконавства «Чорнобаївський заспів», започаткованого Дмитром Моторним у 1998 році. І хоч задумувався він як регіональний, участь у ньому брали хорові колективи з багатьох областей України – Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Кіровоградської, Дніпропетровської, Одеської, Вінницької, Київської областей, АР Крим [12].

У 1959 р. неподалік села запрацювало «Племінне птахівниче підприємство», яке входило до об'єднання «Птахопром» і спеціалізувалося на вирощуванні добових курчат. Але окрім них, на підприємстві також вирощувалися гуси, качки, свині, крупна рогата худоба та трималася пасіка. словами одного з мешканців села (чоловік 70 років, старожил с.Чорнобаївка), в той час за продукцією фабрики з'їжджалися люди з усієї області. Найбільш успішний період існування фабрики, на думку деяких респондентів, припав на роки очільництва Антона Глуховського: *«Глуховський – це людина, яка вклала дуже багато для розбудови цього інкубатора... він його фактично підняв, там були звичайні сараї, а він його модернізував, увів механізацію, побудував багато пташників, побудував консервний цех... люди брали цих курчат, і за рахунок цього фабрика заробила більше всього... от у 90-і, коли все падало і лежало – фабрика процвітала»*(чоловік 65 років, колишній працівник фабрики). Але на початку 2000-х років підприємство перейшло у власність агрохолдингу «Авангард». Хоча фабрика продовжувала працювати, з того моменту вона вже не відігравала великої ролі у формуванні іміджу Чорнобаївки. Незадовго до початку вторгнення підприємство взагалі припинило роботу.

Проаналізувавши вищенаведене, можна дійти висновку, що колгосп імені Кірова (обличчям якого був Моторний Д.К.) та «Племінне птахівниче підприємство» були головними іміджетворчими інституціями села як передового населеного пункту з сучасним, високотехнологічним та успішним сільським господарством. Зі здобуттям Україною незалежності цей імідж підтримувався, хоча колгосп перетворився на КСП «Зоря», яке вже перестало відігравати ключову роль у селі, а птахофабрика працювала зі змінним успіхом.

Початок російського повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року і події на околицях села впродовж наступних місяців докорінно

змінити ситуацію. Отож, перше успішне ураження російських окупаційних військ біля села сталося 27 лютого, коли за допомогою «Байрактара» ЗСУ підірвали тут колону їхньої техніки [13]. 7 березня вночі було знищено та пошкоджено близько 30 гвинтокрилів окупанта, розміщених на цивільному аеродромі біля Чорнобаївки, а також наземну техніку та живу силу. Згодом за інформацією агенції Міністерства оборони «Армія inform» було розгромлено техніку ворога втретє, загалом за день — 49 гвинтокрилів [14]. 16 березня ЗСУ знищили щонайменше 7 гвинтокрилів та 20 КамАЗів, у яких була велика кількість боєприпасів. Також вороги зазнали серйозних втрат в особовому складі [15]. Наприкінці березня окупанти зазнали вже 12 уражень [16], а до моменту деокупації села у листопаді 2022 за офіційним повідомленням Генштабу ЗСУ таких ударів було 26 [17].

Рисунок 1 – Приклад графічного вираження мему про Чорнобаївку, [16]

Така величезна серія поразок російських військ під Чорнобаївкою зробила селу репутацію «проклятого» місця [18]. І звісно ж, буквально у перший місяць війни схожих випадків було цілком достатньо, щоб на тему Чорнобаївки як місця, куди ірраціонально тягне окупаційні війська, і де вони раз за разом безславно гинуть, почали масово з'являтися мему та карикатури. Село навічно увійшло в українську історію як символ невдалого керівництва російської армії [19]. У той же час Чорнобаївка почала виходити за межі України. Наприклад, у березні 2022 року події у аеропорті «Херсон» були згадані в одному з російських пропагандистських ток-шоу, де ведучі зазначили, що Чорнобаївка знаходиться у трикутнику: Буча–Ірпінь–Гостомель, за що потім були висміяні в інтернет-мережі [21]. Новини про населений пункт в контексті чергового знищення окупаційних військ також з'являлися у світових ЗМІ в Польщі, Німеччині, Великобританії тощо [22, 23].

Окрім графіки, назва Чорнобаївки стала звучати й у популярних піснях. Наприклад, станом на 9 жовтня 2024 року присвячена селу пісня полтавського гурту «Діти Фрістайла» [24] має 3,6 млн. переглядів на Youtube, рок-гурту «Spiv Brativ» – 872 тис. [25], а кількість переглядів треку «Україна переможе» Олександра Пономарьова та низки українських зірок шоу-бізнесу (у якому також згадується Чорнобаївка) взагалі складає 35 мільйони [26].

Як це часто буває, попит на щось популярне породжує пропозицію, і на зростаючу популярність села відреагував ринок, на якому з'явилася ціла низка товарів з назвою Чорнобаївки: напої (лимонад, ситро та пиво), автомобільний ароматизатор від бренду «Aromico», печиво від ТМ «Rioba», декілька рецептів тортів та піц (компанії «Mister.Am», «Na-Pizza»), суші-сет від міжнародної мережі ресторанів японської та паназійської кухонь «Sushi Master» тощо. Крім того, почав з'являтися найрізноманітніший тематичний мерч: футболки, чашки, магніти, значки, шкарпетки, календарі, пазли, постери, меблі (крісло-мішок), подушки, картини, військові шеврони тощо.

Рисунок 2 – приклади товарів та мерчу з назвою «Чорнобаївка», [27, 28, 29]

Тобто можна з впевненістю говорити, що позитивний символ «Чорнобаївка» завдяки впізнаваності, став не лише ефективною зброєю в українській інформаційній війні, але й активно використовувався у комерції по всій території України. На думку старшої юристки київського офісу Baker Mc Kenzie Коваль-Лавок Мирослави, на момент 17 листопада 2022 р. Чорнобаївка була найбільш відомим та обговорюваним населеним пунктом України. Успіхи української армії дали поштовх до створення не лише незліченної кількості мемів, але й сотень торговельних марок [30].

Варто відзначити, що Чорнобаївка стала не просто мемом, а мемом географічним. Причому феномен полягає у тому, що події, які власне створили Чорнобаївський мем, відбувалися на території Міжнародного аеропорту «Херсон» в 3 кілометрах від села, а не безпосередньо у самій Чорнобаївці. Проте знищення російських військ все одно асоціювалося саме з найближчим населеним пунктом, а не з аеропортом або Херсоном. Припускаємо, що так могло статися через досить незвичайну назву села. Згідно до платформи Google Maps, в Україні налічується лише два селища з назвою Чорнобаївка. Така

унікальність топоніму має в теорії більше шансів привернути до себе увагу, та відповідно – легше запам'ятатися [32]. До того ж, у назві села досить легко вгадати натяк на його козацьке минуле.

Рисунок 3 – Мем про Чорнобаївку[31]

Зараз на честь Чорнобаївки названі вулиці в таких обласних центрах як Кропивницький[33], Львів[34] та Дніпро[35], в низці інших населених пунктів [36]. У Святошинському районі Києва з жовтня 2022 року існує Чорнобаївська площа [37]. А у травні того ж року на незазначеній вулиці Києва була відкрита кав'ярня «Чорнобаївка», яка стала місцем зустрічі для херсонців [38]. Така топонімічна активність вказує на те, що Чорнобаївка вийшла за рамки мему (одним з особливостей якого є зазвичай короткий процес життя [39, с. 9]), і надовго закріпилася в українській топоніміці.

Рисунок 5 – Зупинка у селі Ситняки (Київська обл.). Фото – Гоманюк М.А. 2023 рік

Підсумовуючи, можемо сказати, що повномасштабне вторгнення кардинально змінило імідж Чорнобаївки. В першу чергу, вона стала відомим і дуже помітним селом в національному і навіть міжнародному вимірі. По-друге, імідж Чорнобаївки змінився з села, відомого своїм потужним аграрним

сектором та сільськогосподарськими традиціями, на село, відоме в першу чергу через успішні бойові дії Збройних сил України. По-третє, мем «Чорнобаївка» почав існувати в автономному режимі, відірвавшись від географічної прив'язки саме до села у Херсонській області, і ставши іменем загальним. Тепер це слово може використовуватися не тільки для позначення населеного пункту, а й для місця, в якому масово знищуються російські солдати. По-четверте, Чорнобаївка стала виявом топонімічної солідарності українських міст з селом, адже коли українці голосували за перейменування своїх вулиць або давали назву закладам саме на честь Чорнобаївки, вони таким чином висловлювали підтримку та визнання значущості села в подіях російсько-української війни. Наостанок, перемоги під Чорнобаївкою стали символом незламності і частиною національного міфу, який об'єднує суспільство під час війни. Виникнення мемів та культурних феноменів навколо цього місця сприяло зміцненню патріотичних почуттів та посиленню внутрішньої солідарності українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Черниш О. Гумор проти ракет. Як Україна жартує під час війни – BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61473573> (дата звернення: 30.04.2024).
2. Meme : Definition from the Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/meme?q=meme> (дата звернення: 04.05.2024).
3. Підгола Ю. Джавелінська, Байрактарська, Нескорених українців. У місті на Дніпропетровщині завершили голосування за назви вулиць. *Суспільне Дніпро*. URL: <https://suspilne.media/dnipro/257009-dzavelinska-bajraktarska-neskorenih-ukrainsiv-u-misti-na-dnipropetrovsini-zaversili-golosuvanna-za-nazvi-vulic/> (дата звернення: 04.05.2024).
4. Вагнер О. Вулиці Джавелінів та Героїв Маріуполя: у Кривому Розі перейменовували майже 200 топонімів. *Суспільне Дніпро*. URL: <https://suspilne.media/dnipro/306820-vulici-dzaveliniv-ta-geroiv-mariupola-u-krivomu-rozi-perejmenuvali-majze-200-toponimiv/> (дата звернення: 04.05.2024).
5. Грабовський С. Імідж. *Енциклопедія Сучасної України ЕСУ*. URL: <https://esu.com.ua/article-13264> (дата звернення: 04.05.2024).
6. Садовий, В. О., Могильна, Н. О., & Омеляненко, В. А. (2009). Імідж регіону як фактор залучення іноземних і внутрішніх інвестицій.
7. Zinchenko, O. (2018). Концептуальні підходи до оцінки іміджу територій в контексті перспектив регіонального розвитку. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності, (17), 41–49.
8. Balujeva, O. V., & Ribachenko, T. Y. (2014). Формування іміджу територій в контексті сталого розвитку. Економіка і організація управління, (3–4), 19–24.
9. Житар, О. Л. (2009). Теоретичні засади брендингу міста. Вісник Хмельницького національного університету, (6), 068–072.
10. Ілляш, І. (2017). Брендинг поселень як складова маркетингу територій. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, (20), 49–54.
11. Наш університет – Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. *Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного*. URL: <http://www.tsatu.edu.ua/pro-universitytet/nam-85/> (дата звернення: 04.05.2024).

12. «Чорнобаївський заспів». *Херсонська обласна бібліотека для юнацтва ім. Б. А. Лавренюва*. URL: <https://unalib.ks.ua/chornobaivskiy-zaspiv.htm> (дата звернення: 04.05.2024).
13. Forbes Україна. Хроніка війни. 27 лютого. Київ відбиває атаки, світ готує посилені санкції, хакери б'ють Росію – Forbes.ua. WaybackMachine. URL: <https://web.archive.org/web/20220323201800/https://forbes.ua/news/khronika-viyni-27-lyutogo-kiiv-chekae-na-obstrili-27022022-3939>(дата звернення: 30.04.2024).
14. Українські воїни знищили 30 гелікоптерів ворога на аеродромі Чорнобаївка біля Херсону. *Інформаційне агентство АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/07/ukrayinski-voyiny-znyshhyly-30-gelikopteriv-voroga-na-aerodromi-chornobayivka-bilya-hersonu/> (дата звернення: 04.05.2024).
15. У ЗСУ показали розгром російської авіації під Херсоном: промовисті фото. *24 Канал*. URL: https://web.archive.org/web/20220331200352/https://24tv.ua/zsu-pokazali-rozgrom-rosiyskoyi-aviatsiyi-pid-hersonom-vrazhayuchi_n1907626 (дата звернення: 04.05.2024).
16. Чорна В. Чорнобаївка: ЗСУ в 12 раз розбили російських окупантів | Факти ICTV. *ФАКТИ ICTV*. URL: <https://web.archive.org/web/20220328100150/https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220328-120-na-koryst-ukrayiny-zsu-vchergove-rozbyly-okupantiv-bilya-chornobayivky/> (дата звернення: 04.05.2024).
17. Смуток Б. У Генштабі розповіли, скільки разів били по аеродрому в Чорнобаївці (відео) | Chas.News. *Chas.News*. URL: <https://chas.news/news/u-genshtabi-rozpovili-skilki-raziv-bili-po-aerodromu-v-chornobaivtsi-video> (дата звернення: 04.05.2024).
18. Родак К. Побачити Чорнобаївку і вмерти. Найкращі мему про магічне українське село. *ZAXID.NET*. URL: https://zaxid.net/pobachiti_chornobayivku_i_pomerti_n1538884 (дата звернення: 04.05.2024).
19. Русінкевич Т. "Це місце прокляте": народний "Netflix" зняв трейлер про Чорнобаївку – курйозне відео. *24 Канал*. URL: https://web.archive.org/web/20220331140343/https://24tv.ua/tse-mistse-proklyate-narodniy-netflix-znyav-treyler-pro-chornobayivku_n1924819 (дата звернення: 04.05.2024).
20. Козубенко О. «Чорнобаївська різня» в інтернет-мемах українців. *АрміяInform*. URL: <https://web.archive.org/web/20220319173135/https://armyinform.com.ua/2022/03/19/chornobayivska-riznya-v-internet-memah-ukrayincziv/> (дата звернення: 04.05.2024).
21. Машенко С. Пропагандист Соловйов зганьбився з Чорнобаївкою, шукаючи її під Києвом (відео). *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/stylar/propagandist-solovev-opozorilsya-chernobaevkoj-1648372154.html> (дата звернення: 04.05.2024).
22. BRUSZEWSKI M. Czornobajiwka? Rosyjscy żołnierzenazywają ją „czyścem”. Ukraincy masowo niszczą tam rosyjski sprzęt. *Wojsko, bezpieczeństwo, geopolityka, wojna na Ukrainie* | *Defence24*. URL: <https://defence24.pl/geopolityka/czornobajiwka-rosyjscy-zolnierze-nazywaja-ja-czysccem-ukraincy-masowo-niszczą-tam-rosyjski-sprzet> (date of access: 04.05.2024).
23. Bezpiatchuk Z. Ukrainewar: Chornobaivka airbase, symbol of Russian defeat. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-63754797> (date of access: 04.05.2024).
24. ДІТИ ФРІСТАЙЛА Poltava. ДІТИ Фрістайла – Чорнобаївка, 2022. *YouTube*. URL: https://youtu.be/qpL8kmigodA?si=JR36XgtTRey_hLYd (дата звернення: 04.05.2024).
25. SpivBrativ. SPIV BRATIV – Чорнобаївка (Official Music Video), 2022. *YouTube*. URL: https://youtu.be/uecj0m7W_Q?si=aicOWgJb_4xu26n(дата звернення: 04.05.2024).
26. Олександр Пономарьов. О.Пonomарьов М.Хома Т.Тополя С.Кошовий Ю.Ткач П.Чорний – УКРАЇНА ПЕРЕМОЖЕ, 2022. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fRuiEv3JRDQ>(дата звернення: 04.05.2024).

27. Пиво Чорнобаївка Меткое, светлое, фильтрованное, 4%, 0,5 л, ж/б купить в Киеве, Украине. *MAUDAU*. URL: <https://maudau.com.ua/ru/product/pyvo-chornobaivka-vluchne-svitlo-filtrovane-4-05-l-zb>(дата звернення: 04.05.2024).
28. Футболка чоловіча "Чорнобаївка". *Dubhumans*. URL: <https://dubhumans.com/mens-tshirt-chornobaivka-black-m/>(дата звернення: 04.05.2024).
29. Ароматизатор автомобільний AromiCo Чорнобаївка диня. *TA-DA! – Товари для дому. Щодня!*. URL: <https://ta-da.ua/products/1116935>(дата звернення: 04.05.2024).
30. Коваль-Лавок М. Борис Чуприна та торговельна марка Арестович. Бренди війни в Україні. *NV*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/arestovich-dzhonson-chornobajivka-breidi-viyni-v-ukrajini-ostanni-novini-50284457.html> (дата звернення: 04.05.2024).
31. Найкращі меми про Чорнобаївку. *KP.UA*. URL: <https://kp.ua/ua/photo/life/a646747-najkrashchi-memi-pro-chornobajivku> (дата звернення: 04.05.2024).
32. Міроненко Т. 7 принципів роботи пам'яті, які важливо знати, щоб покращити навичку запам'ятовування. Пояснює нейрофізіолог. *Forbes.ua*. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/7-principiv-roboti-pamyati-yaki-vazhlivo-znati-shchob-pokrashchiti-navichku-zapamyatovuvannya-poyasnyue-neyrofizilog-24062021-1804> (дата звернення: 04.05.2024).
33. На мапі Кропивницького з'явилися вулиці Чорнобаївська, Героїв Маріуполя і Святослава Хороброго (Кропивницька міська рада). *Кропивницька міська рада*. URL: <https://kr-rada.gov.ua/news/na-mapi-kropivnitskogo-zyavilisya-vulitsi-chornobayivska-geroiv-mariupolya-i-svyatoslava-horobrogo-12-05-2022.html>(дата звернення: 04.05.2024).
34. У Львові з'явиться вулиця Чорнобаївська. Телеканал I-UA.tv. URL: <https://i-ua.tv/news/48246-u-lvovi-ziavytsia-vulytsia-chornobaivska> (дата звернення: 04.05.2024).
35. Журавель Д. Чорнобаївська та Азовсталі. У Дніпрі перейменували понад 30 вулиць та провулків. *ШоТам*. URL: <https://shotam.info/chornobaivska-ta-azovstali-u-dnipri-pereymenuvaly-ponad-30-vulyts-ta-provulkiv/> (дата звернення: 04.05.2024).
36. Євгена Пікуса, Чорнобаївська, Бахмутська. Гірська адміністрація перейменувала 156 вулиць та провулків у громаді. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/690702-evgena-pikusa-cornobaivska-bahmutska-girska-administracia-perejmenuvala-156-vulic-ta-provulkiv-u-gromadi/> (дата звернення: 04.05.2024).
37. У Києві з'явилась площа Чорнобаївська, провулок Кузьми Скрябіна, вулиці Левка Лук'яненка та генерала Кульчицького. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kyiv-vulytsi-nazvy/32104266.html> (дата звернення: 04.05.2024).
38. У Києві з'явилась кав'ярня з назвою "Чорнобаївка". *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/kherson/261823-u-kyevi-zavilas-kavarna-z-nazvou-cornobaivka-na-cest-sela-na-hersonsini/> (дата звернення: 04.05.2024).
39. Рязанов, А. С. (2018). Мем як комунікативна одиниця: синхронія та діячронія поняття. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*, (14), 9–13.

Науковий керівник кандидат соціологічних наук, доцент Гоманюк М.А.

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВИД НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У МОДЕЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З БІОЛОГІЇ

У статті з'ясовано місце та роль дослідницької діяльності під час навчання біології в закладах загальної середньої освіти, охарактеризовано компоненти дослідницької діяльності. Проаналізовано модельні програми з біології, розкрито місце в них завдань дослідницького характеру.

Ключові слова: дослідницька діяльність, навчання біології.

The article defines the place and role of research activity in teaching biology in general secondary education, characterizes the components of research activity. The analyzed model biology programs and determined the place of research tasks in them.

Key words: research activities, teaching biology.

В умовах сучасності здійснити ефективно процес навчання можливо за умови, якщо учень під час навчальної діяльності та в повсякденному житті може застосовувати знання, які він самостійно здобув. Отриманні таким чином знання краще закріплюються, свідомо застосовуються, а в учнів формується внутрішня мотивація до їх поповнення. Звідси, впливає необхідність включати учнів в діяльність, що вимагає від них здійснення таких видів діяльності, як: порівняння та аналіз, формування гіпотез, вміння співпрацювати, висувати власні ідеї, здійснювати оціночні судження. Для досягнення означеної мети, необхідним є впровадження дослідницької діяльності здобувачів освіти під час навчання в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Включення дослідницької діяльності в навчальний процес дозволяє розширити можливості для їх творчого розвитку, а також сприяє підвищенню рівня освіти. Вивчення шкільного курсу біології дозволяє здійснити учням дослідницьку роботу та розвивати творчість і креативність. Для цього необхідно створити умови, щоб експеримент, спостереження, самостійні дослідження були обов'язковою складовою вивчення біології. Крім того, дослідницька діяльність має не обмежуватися лише уроками біології, а й займати певне місце в позаурочній діяльності.

Дослідженням різних аспектів дослідницької діяльності здобувачів освіти займалися такі відомі науковці як: Л. Нікітченко, П. Мороз, І. Мороз, К. Задорожний, Н. Білик, Л. Михайлик. У працях означених науковців розкривається значення дослідницької діяльності учнів у процесі їх становлення як особистості. Крім того, означені способи якими можна організувати дослідницьку діяльність в умовах закладу загальної середньої освіти. Проте, незважаючи на значну кількість напрацювань з проблеми

дослідження, дослідницька діяльність повністю розкривається в умовах вимог Нової української школи.

Л. Чурута зазначає, що в процесі вивчення предмету біології в закладах загальної середньої освіти учні мають бути включені до таких видів діяльності, як: проектна діяльність, дослідно-експериментальна робота, конструкторська робота, позакласна пошукова робота, що передбачає домашній експеримент тощо. Тобто, учень має бути залучений до тих видів робіт, що передбачені стандартом освіти, а також модельними програмами з біології. Розвиток природничо-математичної освіти сьогодні являє собою інтеграцію інноваційних методик навчання та зусиль учасників навчального процесу з метою формування в учнів необхідних компетентностей, що в майбутньому дозволять розв'язати суспільні проблеми. Враховуючи означене, дослідницька діяльність здобувачів освіти під проведення уроків з біології має мати на меті формування практичних вмінь учнів, а також вміння творчо використовувати набуті знання [7].

Тому, метою статті є встановлення місця дослідницької діяльності учнів, як вид навчальної діяльності у модельній програмі з біології.

С. Потоцька трактує дослідницьку діяльність як «певний вид навчальної діяльності здобувачів освіти, що заснований на їх самостійності та вмінні розв'язувати творчі завдання, де рішення невідоме і вимагає від учня відкрити нові знання та шляхи їх пізнання» [4, с. 7].

На думку П. Мороз та І. Мороз під дослідницькою діяльністю варто розглядати «вид навчальної діяльності здобувачів освіти, що передбачає певну їх самостійність в процесі розв'язання творчих завдань із невідомим способом вирішення та вимагає відкриття нових знань та способів дій» [2, с. 13].

Отже, проаналізувавши різні трактування терміну «дослідницька діяльність» вважаємо, що даний підхід має певні переваги, зокрема: розвиток творчого мислення учнів та креативності; сприяє формуванню вміння до самостійності; допомагає учням глибше зрозуміти навчальний матеріал, що в свою чергу сприяє засвоєнню більшого об'єму інформації; учні навчаються працювати в команді, організовувати свій час тощо.

Як зазначає Л. Нікітченко, проведення дослідницької діяльності здобувачів освіти в процесі навчання біології у ЗЗСО може бути здійснене за умови включення таких трьох складових: навчальна, позаурочна та позакласна. При цьому, як зазначає дослідниця, кожна із означених складових частин є послідовним та логічним продовженням іншої. Перша складова – навчальна, що реалізується в процесі навчання, де здійснюється розвиток в учнів дослідницького та наукового мислення. Друга складова дослідницької діяльності учнів – позаурочна, що здійснюється під час проведення робіт поза уроками біології, а саме: участь в екскурсіях та олімпіадах, організація та проведення домашнього експерименту тощо. Третя складова – позакласна, реалізація якої відбувається в процесі виконання та захисту різноманітних проєктів (біологічних, STEAM-проєктів, робіт МАН тощо), а також при участі в олімпіадах [3, с. 26-27].

На сьогодні існує декілька затверджених модельних навчальних програм з біології і є рекомендованими Міністерством освіти та науки України, а саме:

- Модельна програма з біології розроблена Соболев В.І. для ЗЗСО «Біологія. 7-9 класи». Затверджена наказом №883 Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023.

- Модельна програма з біології розроблена Балан П.Г., Кулініч О.М. та Юрченко Л.П. для ЗЗСО «Біологія. 7-9 класи». Затверджена наказом №1090 Міністерства освіти і науки України від 06.09.2023.

- Модельна програма з біології розроблена Самойловим А.М., Тагліною О.В. та Утевською О.М. для ЗЗСО «Біологія. 7-9 класи». Затверджена наказом №1466 Міністерства освіти і науки України від 01.12.2023.

У зазначених програмах теми, які мають опанувати учні, включають в себе різноманітні дослідницькі завдання. Тому, майже кожен урок вчитель повинен залучати учнів до здійснення дослідницької діяльності.

Так, у модельній програмі, що запропонована Балан П., Кулініч О. та Юрченко Л. пропонується здійснювати дослідницьку діяльність на уроках біології через виконання таких видів робіт, як: лабораторні та практичні роботи, проведення лабораторних досліджень, домашніх експериментів, виконання проєктів [1].

Соболев В. вважає, що дослідницька діяльність є одним із способів реалізації діяльнісного підходу. Та пропонує такі види дослідницької діяльності на уроках біології: демонстрування, практичні роботи, лабораторні дослідження, лабораторні роботи, проєкти, дослідницькі практикуми, спостереження, експерименти, дослідження, дослідницький аналіз, схема організації експерименту, рекламне повідомлення, інформативне дослідження, дослідницьке повідомлення, медичний лікнеп, замальовка[6].

Модельна програма розроблена Самойловим А., Тагліною О., та Утевською О. передбачає формування в учнів діяльнісного компоненту, що думку авторів, спрямований на розвиток в учнів дослідницької діяльності. Так, учням пропонуються такі види дослідницької діяльності, як лабораторні дослідження, самодослідження, виконання дослідницьких робіт, STEAM-проєктів тощо [5].

Здійснивши аналіз модельних програм з біології, ми дійшли до висновку, що дослідницька діяльність учнів в процесі вивчення біології має бути невід'ємною частиною вивчення цього предмету в школі. Так, як в модельних програмах при вивченні різних тем учням пропонується різні завдання, які вимагають вміння здійснювати дослідницьку роботу.

Таким чином, дослідницька діяльність учнів у школі виступає тією освітньою технологією, що є інструментом реалізації навчальних досліджень. Під навчальними дослідженнями ми розуміємо завдання рішення, яких невідоме і передбачає формування в учнів нових уявлень про явища та об'єкти, що нас оточують. Тому під час вивчення біології в ЗЗСО учні повинні долучатися до роботи дослідницького характеру. Здійснити таку дослідницьку діяльність у сучасних модельних програмах з біології можливо за допомогою

таких методів, як: практична та лабораторна робота, домашній експеримент, спостереження та аналіз, екскурсія, проектування та моделювання тощо.

Наше дослідження не висчерпує всіх аспектів вивчення питання дослідницької діяльності учнів і модельній програмі з біології. Подальшого вивчення потребує дослідження реального стану дослідницької діяльності учнів на уроках біології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балан П. Г., Кулініч О. М., Юрченко Л. П. Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти: Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 06.09.2023 № 1090).
2. Мороз П.В., Мороз І.В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. – Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. – 96 с.
3. Нікітченко Л. О. Дослідницька діяльність як невід’ємна складова шкільної біологічної освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Теорія та методика навчання природничих наук*. 2024. №6. С.24-33.
4. Підходи до організації науково-дослідної діяльності здобувачів загальної середньої освіти в природничому напрямку. Методичні рекомендації / автор-упорядник С.О. Потоцька – Чернігів, ТОВ «Десна Поліграф» – 2021. с. 102
5. Самойлов А. М., Тагліна О. В., Утевська О. М. Модельна навчальна програма «Біологія. 7– 9 класи» для закладів загальної середньої освіти: Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 01 грудня № 1466).
6. Соболев В. І. Модельна навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти: Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883).
7. Чурута Л. В. Значення інтеграції біології з іншими науками. *Інтеграція знань з предметів природничо-математичного циклу: проблеми та шляхи їх вирішення*. 2012. С.5–6.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Карташова І.І.

УДК [37.02:91]:37.091.32-022.215

Нікіфоренко Б.О.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ БІНАРНИХ УРОКІВ З ГЕОГРАФІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті аналізується перспектива бінарних уроків з географії у старшій школі та їх позитивний вплив на українську шкільну освіту. розглядаються суміжні теми таких занять із іншими шкільними предметами, реалізація можливої методики їх проведення з урахуванням існуючого досвіду.

Ключові слова: інтегроване навчання, бінарні уроки, географія.

The article analyzes the perspective of binary geography lessons in high school and their positive impact on Ukrainian school education. The related topics of such

classes with other school subjects are considered, the implementation of a possible method of conducting them taking into account the existing experience.

Key words: integrated learning, binary lessons, geography.

У сучасній системі освіти вимоги до якості навчання та виховання молоді постійно зростають. Внаслідок чого особливу увагу привертають інноваційні педагогічні технології, які підвищують ефективність освітньої діяльності та допомагають досягати поставленої мети. Однією з таких технологій є бінарні уроки, які мають значні практичні можливості для реалізації ключових принципів сучасної педагогіки. Ці уроки є унікальною формою організації навчального процесу, в якій беруть участь два викладачі з різних предметів. Такий підхід дозволяє розглядати матеріал, що вивчається, з різних точок зору, встановлювати міжпредметні зв'язки і демонструвати учням цілісну картину світу, надавати більший спектр знань про географію за шкільною програмою, поглиблювати навчання надавати ті чи інші навички, що знадобляться учням у їх житті «...учні одержують багатогранні знання про об'єкт вивчення, у них формуються вміння переносити знання з однієї галузі в іншу, стимулюється аналітикосинтетична діяльність, формуються уміння аналізувати і порівнювати складні процеси і явища навколишнього світу» [1, с. 19].

Головною перевагою бінарних уроків є їхній міждисциплінарний характер та отримання нових, більш глибоких навичок та вмінь «Бінарні уроки дозволяють організувати пізнавальну діяльність і формувати спеціальні компетенції, дають можливість застосувати отримані знання на практиці» [3, с. 57]. Два викладачі, які працюють спільно, інтегрують зміст своїх предметів, знаходять точки дотику та показують учням, як різні дисципліни взаємопов'язані. Це не тільки сприяє формуванню у школярів системного мислення, інформаційної грамотності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та синтезувати отримані знання, а й має вплив на професійне зростання самих учителів «Використання інтегрованих уроків вносить певний вклад в підвищенні професійної майстерності вчителів, самоосвітній діяльності» [2, с. 98]. У процесі спільної роботи педагоги навчаються один в одного, обмінюються досвідом, удосконалюють свої методичні навички. Це, своєю чергою, позитивно позначається як на викладанні і, як наслідок, на результатах навчання.

Ще однією важливою перевагою бінарних уроків є можливість застосування різноманітних методів та прийомів навчання. Два педагоги можуть використовувати різні форми роботи, поєднувати лекційні та практичні заняття, що дозволяє створити більш динамічне та захоплююче освітнє середовище. Важливо, що бінарні уроки вимагають ретельної підготовки та узгодженості дій освітян. Вчителям необхідно спільно розробити сценарій уроку, визначити його цілі та завдання, а також розподілити ролі та функції. Це забезпечує цілісність та логічність навчального процесу, а також допомагає уникнути дублювання чи невідповідностей у подачі матеріалу. Крім того, бінарні уроки висувають особливі вимоги до професійних компетенцій

вчителів. Вони повинні не тільки мати глибокі знання у своїх галузях, але й ефективно працювати в парі один з одним.

Вже існує багатий вітчизняний та зарубіжний досвід проведення бінарних уроків, їх детальний опис у статтях, наукових збірках, конференціях, журналах. Проте досвід проведення бінарних уроків з географії не такий багатий. Натомість, у цьому дослідженні неможна нехтувати досвідом проведення таких занять з інших предметів, оскільки важливим є саме методика викладання таких предметів, існуючий досвід з результатами, на які можна спиратися, від яких можна відштовхуватися.

Головною метою дослідження є в збільшенні вибірки тем для бінарних уроків та розробці більш масивнішого дослідження ніж ті які існують наразі, зазвичай це статті, в яких приводиться приклади проведення бінарних уроків на конкретну тему та двох конкретних предметів, хоча існують і деякі зарубіжні дослідження, в яких використовується більша вибірка класів, з різних шкіл, різних країн. Окремим новим положенням є підхід до анкетувань, опитувань та тестувань, сутність яких полягає не тільки в перевірці отриманих знань та практичних навичок, а ще і в психології та педагогії, оскільки має бути врахована загальна атмосфера проведення таких уроків, яка впливає на якість засвоєння знань, мотивацію учнів та їх бажання вчитись далі, не втративши цікавість до предмету та саморозвитку. Отже досвід проведення бінарних уроків з географії, опитування та тестування, розширення вибірки є ключовими факторами в отриманні нових та більш досконалих результатів. Цікавим є дослідження впливу на внутрішню мотивацію до навчання, учнів Малайзії, в якому серед груп учнів що проходили інтегрований урок, було відібрано по п'ять раптових кандидатів задля проходження інтерв'ю «З кожної групи було відібрано по п'ять студентів для інтерв'ю методом випадкової вибірки» [4, с. 4].

Анкетування дуже корисний метод отримання результатів від практичного дослідження, що надає повноцінну картину наслідків. Але анкетування повинне стосуватися не тільки задля визначення отриманих знань та навичок, якістю їх засвоєння, а ще й для визначення психоемоційного стану, оскільки саме він впливає на зацікавленість та мотивацію до навчання. Сприятливе середовище повинно бути невід'ємною частиною бінарного уроку, який до речі не проводиться на регулярній основі, а на практиці частіше є як позакласний захід, бо в нашій системі освіти, ще ніяким чином не впроваджені інтегровані технології навчання. Бінарний урок, за часом поєднує в собі два звичайних, оскільки матеріал береться з двох різних предметів, тому і навантаження на учнів та вчителів відповідне. Особливо це стосується уроку де дітям треба засвоювати конкретні практичні навички та вміння. Вивчення ж занадто великого обсягу матеріалу, да ще й з обох предметів, теми яких будуть постійно пов'язуватися одна між одною, може легко перенавантажити, як результат — навіть при значній мотивації, учні «вигорають», та на цьому етапі перестають сприймати матеріал. Тому так важлива розробка працюючої методики проведення бінарних уроків, а зробити це можна завдяки постійному моніторингу стану учнів після заняття шляхом анкетування та інтерв'ю.

Результати анкетування дадуть змогу зрозуміти не тільки ступінь засвоєння нових знань, вмінь та навичок, а ще й визначити емоційне навантаження на учнів, виснаження, та бажання вивчати географію далі. Завдяки дослідженню шкільних програм з географії та інших предметів за 10 та 11 класи, можна знайти багато суміжних тем. Від цих тем та з яким саме предметом буде проводитись бінарний урок з географії залежить і методика. Особливе місце по поєднанню тем в бінарні уроки разом із географією займає саме історія. Шкільний курс з Всесвітньої Історії та Історії України за 10-ий клас надає великий спектр тем, оскільки в цьому класі з географії вивчається політична карта, країни світу за регіонами і Україна в міжнародному просторі. Саме в десятому класі з історії вивчається передумови першої світової війни, її наслідки, передумови другої світової війни, стан різних країн світу за регіонами, становлення різних міжнародних організацій, нових ідеологій, економічних зв'язків, що дуже злагоджено поєднується з вивченням шкільного курсу географії за 10 клас, де відповідно вивчається особливості територіального розподілу, великих міжнаціональних союзів, об'єднань, господарств країн. Відповідно бінарні уроки в цьому класі можна проводити також і з інформатикою, оскільки вивчення карти є дуже важливим. В цьому класі вивчається саме політична карта. Використання ГІС, не тільки буде більш цікавішим ніж звичайні контурні карти, а ще й надасть дітям навички в роботі з відповідними програмами, складовою таких уроків є не тільки дослідження карти, країн та регіонів світу, а й дослідження самих програм, їх функціоналу, налаштування, принципу роботи тощо.

Бінарні уроки з географія за 10—11 клас також мають бути спрямовані на більше використання ГІС та вивченню практичних навичок у роботі з картою. Першою та дуже характерною темою є Військова топографія з предмету Захист України, що дозволяє поєднувати практичний базис навичок географа, разом із предметом патріотичного виховання що потребує саме практичних навичок в роботі з мапою. Такий підхід, не є новим, оскільки використовується в навчанні військових країн НАТО. Подальші міжпредметні зв'язки з географією можна простежити і з іншими предметами такі як біологія, фізика, економіка, хімія та навіть англійська мова проте обов'язково потрібно враховувати наявність зв'язків саме в програмах за 10 та 11 класи. Іншим випадком є профільні рівні, позакласні заходи та факультативи. Прикладом є позакласні заходи про Сталій Розвиток, такий урок може проводити географ разом з біологом, щоб детальніше викласти матеріал про забруднення середовища, відповідальне споживання, збереження екосистеми, клімат, або з вчителем Правознавства, розглядаючи теми соціальної нерівності, умов праці, гендерну рівність в законодавствах. В цьому дослідження також береться до уваги і підручник з географії та предметів суміжних тем, оскільки від його вибору дуже залежить і вибір теми для бінарного уроку.

У висновку можна зауважити, що бінарні заняття з географії можуть надати другий підих шкільній географії, зробити її кориснішою та цікавішою для вивчення, не тільки за рахунок зв'язків з іншими шкільними предметами а і завдяки розкриттю цього предмету з нової сторони як прикладного для

реального життя, що спонукає дитину до дослідження світу, розвиває в ньому відповідального громадянина.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бінарні уроки – шлях реалізації інтегрованого навчання / В. Г. Бенедіс // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі» (XXII КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ) (м. Полтава, 21-22 травня 2015 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. – Полтава, 2015. – С. 19-20.
2. Географічні аспекти просторової організації території, суспільства та збалансованого природокористування: матеріали III науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (Україна, м. Ужгород, 7-9 грудня 2022 р.). Ужгород: ПП Данило С.І., 2022. 240 с.
3. Формування здорового способу життя студентської та учнівської молоді засобами освіти: збірник наукових праць.[Електронний ресурс] / [редкол.: І. І. Стасюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Випуск 11. 118 с.
4. Soon Singh Bikar, Balan Rathakrishnan, Zulfikar Rabe, HanifahMahat, Sabariah Sharif & Rosy Talin (2022): The impact of geography information system integrated teaching on underachieving students' intrinsic motivation, International Research in Geographical an Environmental Education, DOI: 10.1080/10382046.2021.2001983.

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Молікевич Р.С.

УДК [37.091.214:5]:91-044.247

Олексюк Б.Б.

ГЕОГРАФІЧНІ ТЕМИ В ІНТЕГРОВАНИХ КУРСАХ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Дослідження присвячено вивченню того, як географія представлена в інтегрованих курсах природничих наук для 5-6 класів. Визначається, чи достатньо уваги приділяється географічним темам і як це впливає на освітній процес.

Ключові слова: *Нова українська школа, інтегрований курс, географія, модельна програма*

The study examines how geography is presented in integrated science courses for grades 5-6. It is determined whether enough attention is paid to geographical topics and how this affects the educational process.

Key words: *New Ukrainian School, integrated course, geography, model program*

Інтегровані курси природничої освітньої галузі для 5-6 класів Нової української школи покликані познайомити учнів з основними розділами природничих наук. Разом з тим, в залежності від модельної програми, специфіка курсу може мати нерівномірність розподілу тем. Завдання даного дослідження продемонструвати співвідношення тем різних природничих наук,

зокрема географії, і специфіку використання інтегрованих курсів природничої освітньої галузі в Новій українській школі [4].

Типова структура модельних програм орієнтована на розгляд тем за принципом "спершу фізика". Тому, географічні теми носять більш другорядний характер, зважаючи ще й на той факт що в 2023-2024 навчальному році було прийнято рішення що в 6 класі географія викладається паралельно з інтегрованим курсом. При цьому, тижневе навантаження може різнитись як для географії так і для інтегрованого курсу Відповідно теми інтегрованих курсів носять підготовчий характер і навіть дещо дублюються з курсом географії 6-7 класу, але лише в аспекті поглиблення та розширення знань. Таким чином реалізовано адаптаційний цикл дисциплін. Оскільки географія повноцінно викладається в 6 класі, то в дослідженні буде розглянуто лише тематичне наповнення для 5 класів модельних навчальних програм.

Всі інтегровані курси розраховані на навантаження 2 години на тиждень або 70 годин на рік [1]. В таблиці 1 наведено розподіл уроків за основними складовими дисциплінами. Для окремих модельних програм виконаний розрахунок за темами рекомендованого підручника.

Таблиця 1

Співвідношення кількості уроків окремих природничих дисциплін в основних модельних програмах природничої освітньої галузі НУШ для 5-х класів

	Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Коршевнюк Т. В.)	Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Біда Д. Д., Гільберт Т. Г., Колісник Я. І.)	Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Шаламов Р. В., Каліберда М. С., Григорович О. В., Фіцайло С. С.).	Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бобкова О. С.).	Модельна навчальна програма «Довкілля. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Григорович О.В.)	Модельна навчальна програма «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Білик Ж. І., Засєкіна Т. М., Лашевська Г. А., Яценко В. С.)
<i>Відсоткове співвідношення кількості уроків за предметними блоками, 5 клас (%)</i>						
Географія	11,4	31,8	20	22,0	34,7	
Біологія	34,3	38,0	44	64,0	43,0	19,6
Фізика	25,7	25,8	24		22,4	71,4
Хімія						
Екологія	14,3		4			
Загальні питання науки	14,3	4,5	8	14,0		8,9

В модельній програмі "Пізнаємо природу" за Біда Д.Д. на географічні теми припадає аж 21 урок, тобто блок другий за об'ємом після біологічного. Це теми розділу III. "Пізнаємо природу Землі", а саме теми "Як виникла наша планета", "Земля на глобусі і фізичній карті. План місцевості", "Суходіл на Землі", "Вода на Землі" та "Повітряна оболонка Землі". Перелік тем досить схожий з традиційним порядком тем курсу географії 6 класу але з більш простішими формулюваннями та термінологією. Фізичні та хімічні теми об'єднані в єдиний блок.

В модельній програмі "Пізнаємо природу" за Кошевнік Т.В. на географічні теми припадає лише 8 уроків, але окремо розглядаються екологічні питання аж на 10 уроках. Досить виражене переважання біологічних тем та об'ємність блоку загальнонаукових питань. Якщо не рахувати контрольну роботу і її аналіз, то на географію виділено лише 6 уроків, на кожному з яких розглядається одна геосфера плюс загальні поняття землезнавства. Картографічні питання не розглядаються на противагу попередньої програми з окремо сформованими географічними темами в розділі.

В модельній програмі "Довкілля" за Григорович О.В. тематичні блоки розглядаються з пізнавальної позиції, тому виділити тематичну направленість окремих параграфів дещо важко, адже вони дійсно інтегровані. Але 17 параграфів з 46 мають основну географічну направленість.

В модельній програмі "Пізнаємо природу" за Шаламовим Р.В. уроки повністю побудовані на дослідницькому принципі. Тому лише 5 із 24 тем географічні, лідерство знову ж таки належить біологічному блоку що займає майже половину тем.

Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу» за Бобковою О.С. розроблена до підручника авторства Джона Ендрюса Біоса. В програмі абсолютне переважання біологічних тем (аж 4 з 6 розділів), і лише 8 уроків з географічними темами, які більше орієнтовані на розгляд Землі як планети у космічному просторі. Повністю відсутні фізичні та хімічні теми, яким абсолютна увага приділена вже у 6 класі.

Модельна програма "Природничі науки" авторства Білик Ж.І. у 5 класі майже повністю приділяє увагу темам фізико-хімічного змісту, географічних тем практично немає за винятком тем щодо Землі як планети. Вже в шостому класі цієї програми реалізовано майже повноцінний курс географії. Але все ж таки, модельна програма містить дуже мало тем біологічного змісту.

Враховуючи факти повноцінної наявності курсу географії у 6 класі та відсутність біології аж до 7 класу, то найбільшої популярності набули серед вчителів все таки модельні програми "Пізнаємо природу" авторства Біди Д.Д. та "Пізнаємо природу" авторства Коршевнік Т.В. Дані програми є більш урівноважені щодо змістовного наповнення та компенсують відсутність біології, фізики та хімії у 6 класу. Найбільш географія змістовно представлена в програмах "Пізнаємо природу" авторства Біди Д.Д. - майже 32% курсу, та "Довкілля" авторства Григорович Т.М. - 34,7% [2,3].

Таким чином, значне різноманіття модельних навчальних програм має і різне тематичне та змістовне наповнення. Більшість найбільш поширених модельних програм у 5 класі містять третину географічних тем, але для 6 класу цей блок вже майже відсутній із-за наявності повноцінного курсу географії. Компромісним варіантом є використання інтегрованого курсу "Природничі науки" і в 7-9 класах, де рівноцінно кожного року представлені біологічний, географічний, фізичний, хімічний та астрономічні складники.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богатиренко В. Інтегровані курси природничих дисциплін в світлі стратегії розвитку освіти України. *Grail of Science*. 2022. № 16. С. 407–414. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.067> (дата звернення: 30.09.2024).
2. Мальчикова Д.С., Молікевич Р.С., Саф'яник І.С. Імітаційні та ігрові STEM-технології і практики на уроках природничо-математичного циклу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки*. Херсон, 2021. №14. С. 79-86. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-14-9>
3. Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О., Молікевич Р.С., Войтюк О.В. Інтерактивне навчання і ресурси інформаційно-комунікаційних технологій у географічній освіті. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки*. Херсон, 2021. №15. С. 77-85. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2021-15-8>
4. Немцану А. М. Характеристика навчальної програми з курсу «Природознавство» як пропедевтика вивчення географії / А. М. Немцану // *Магістерські студії. Альманах* / ред. кол. : Д. С. Мальчикова, Т.Л.Корнішева. – Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. – Вип. 23. – С. 465-469.

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Молікевич Р.С.

УДК 574:631.1+910.2

Партицька М.В.

ЕКОЛОГІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ: ЗАДАЧІ І ПРОБЛЕМИ

Стаття присвячена зв'язкам між науковим потенціалом екологічного районування та завданнями екологічного районування. Запропоновано в якості тимчасової одиниці екологічного районування застосовувати інформаційну базу попереднього варіанту адміністративного устрою України

Ключові слова: екологічне районування, планування територій, операційні територіальні одиниці.

The article is devoted to the relationship between the scientific potential of ecological zoning and the tasks of ecological zoning. It is proposed to use the information base of the previous version of the administrative structure of Ukraine as a temporary unit of ecological zoning

Key words: ecological zoning, territory planning, operational territorial units.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Районування в сучасному житті виконує дві важливі мети, а саме: а) носить пізнавальний характер, який дозволяє уявити об'єкт вивчення в поєднанні та взаємодії його відносно однорідних частин; б) формує нові інформаційну базу, яка є підґрунтям для прийняття управлінських рішень [5]. Таким чином, пізнавальні та наукові результати районування можуть і використовуються в планувальних задачах, серед яких визначають наступні [8]: формалізуються концептуальні ідеї напрямків використання території; формуються та затверджуються плани та напрямки використання просторових ресурсів; відбувається корекція і зміна планів. Таким чином, в основі розробки схем планування територій покладено характер використання територій, що є з однією ознак природокористування. Відповідно, схеми планування мають передбачати характер природокористування та особливості екологічної ситуації в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми. Методологічна база, процедури, апарат та інструментарій районування знайшов найбільш глибоку розробку та впровадження серед представників географічної науки. Скоріше всього, це пов'язане з тривалим досвідом і результатами, пов'язаними з застосуванням цього апарату (власне районування) в класичних об'єктах географічних досліджень (природі, населенні та господарстві). Широку популярність набрало застосування математичний і статистичних методів районування в період кількісної революції в екології та географії, яка розпочалася в 1950-1960 роки. Однією з фундаментальних праць того періоду, яка суттєво вплинула на формування методології районування стала праця професора Брістольського університету (Велика Британія) Пітера Хагетта [11]. Серед вітчизняних вчених питання та інструментарій процедур районування представлені в роботах Шаблія О.І. [9], Дудника І.М. [2], Мезенцевої Н.І., Мезенцева К.В. [5]. Методологічні основи, принципові схеми і підходи до екологічного районування обґрунтовані в роботі Гродзинського М.Д. [1], який запропонував ієрархічні таксони екологічного районування, в основі якого покладено ландшафтні структури. Власне методологію та процедури екологічного районування обласних регіонів розроблено в роботах Литовченко І.В. [3] (Полтавська область) та Янковської Л.В. [10] (Тернопільська область).

Формування цілей статті. Метою роботи є обґрунтування потенціалу екологічного районування для цілей територіального планування. Завданнями дослідження стали: проаналізувати зв'язок планувальних завдань та екологічного районування; проаналізувати поглядів на екологічне районування, прийомів його використання; визначити проблемні та дискусійні аспекти його практичного застосування.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досвід екологічного районування свідчить про наявність суттєвої методологічної проблеми, яка полягає в делімітації одиниць

ієрархії районування. З одного боку, прояв екологічних проблем має, переважно, континуальний просторовий вимір. З іншого – методики обліку більшості видів впливів на навколишнє середовище зорієнтовані на роботу з точковими джерелами, а збір і накопичення екологічної інформації відбувається в штучних дискретних територіальних одиницях адміністративного устрою країни.

Важливою інформаційною основою районування є вибір елементарних територіальних одиниць – носіїв інформації. Закономірності розвитку географічної оболонки значною мірою детермінують переважний просторовий характер використання біологічних та ґрунтових ресурсів, формуючи зональні ознаки прояву типових екологічних проблем. Таким чином, домінуючим прийомом делімітації території в основі яких будуть природні властивості та диференціація географічної оболонки, основою для яких стане ландшафтний поділ території.

В той же час, управлінські принципи в основі своїй мають адміністративно-територіальний поділ території, де адміністративні одиниці країни є територіями, на яких здійснюється управління, в основі якого покладено планування території. Значно мірою, природні та адміністративні межі не співпадають, що ставить питання про інші підходи до вибору операційних територіальних одиниць (ОТО) районування.

Враховуючи особливості останнього реформування адміністративного устрою України, вважаємо, що тимчасово, до повноцінного формування інформаційної статистичної бази територіальних громад, в якості операційних територіальних одиниць доцільно використовувати адміністративні одиниці обласного підпорядкування попереднього адміністративно-територіального устрою, а саме, міста обласного підпорядкування та райони. Цей підхід має кілька переваг. По-перше, на сьогодні в громадах не сформовано повноцінної статистичної і моніторингової служби, яка б за базами даних хоча б наблизилася до відповідних інформаційних ресурсів в розрізі районів. По-друге, укрупнені нові райони, яких стало на порядок менше, як носії екологічної інформації не дозволяють в достатній мірі виявити особливості просторової диференціації за рахунок високого узагальнення. Так, якщо з точки зору процедури районування, операційними територіальними одиницями в Івано-Франківській області були 14 районів та 6 міст обласного підпорядкування (загально - 20), то зараз таких одиниць – 6. В просторових аспектах це виглядає таким чином, якщо раніше на одну ОТО приходилося (в середньому) по 5% території та населення області відповідно (або 696 кв.км та 67 тисяч осіб), то зараз приблизно біля 17% площі та населення (або 2,278 тисячі кв.км та 220 тисяч осіб). Зрозуміло, що використання інформації 6-ти сучасних адміністративних районів як ОТО не дозволить використовувати таке районування як інформаційну базу для планування територій. Тим більше, для Івано-Франківської області з її складною природною диференціацією, і як наслідок, різноманіттям екологічних проблем.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Завдання планування територій тісно пов'язані з характером сучасного і перспективного природокористування. Територіальні особливості формують специфічні мозаїки з екологічних проблем в системі взаємодії «природа-населення-господарство». Сучасний досвід просторових екологічних досліджень демонструє високий потенціал екологічного районування як інформаційного підґрунтя розробки регіональних планів та схем територіального планування. Важливою методологічною і прикладною проблемою екологічного районування є застосування операційних територіальних одиниць як носіїв інформації. Власне, основою для такої наукової та прикладної проблеми є дуальність властивостей існуючої екологічної інформації та характеру прояву значної частини екологічних процесів та явищ

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології: Підручник. - К.: Либідь, 1993. - 224 с.
2. Дудник І.М. Суспільно-екологічне районування території (географічний підхід:) Монографія / І. М. Дудник, І. В. Литовченко ; Нац. аграр. ун-т. - К. : ІМБ НАУ, 2011. - 189 с.
3. Литовченко І.В. Суспільно-екологічне районування Полтавської області: дис... канд. геогр. наук: 11.00.02; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2008. - 253 с.
4. Мальчикова, Д.С. Методичні підходи до аналізу специфіки регіонального природокористування у геопланувальному аналізі території. Економічна та соціальна географія, (3), 2015 – С. 33-40.
5. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України. – К.: ВПЦ „Київський ун-тет”, 2000. –189 с.
6. Міщенко, Л. В. Геоекологічне районування Карпатського регіону і Поділля: теоретичне обґрунтування та практичне використання / Л. В. Міщенко // Український географічний журнал. – Київ, 2009. – № 4. – С. 40-46.
7. Пилипенко І.О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навчальний посібник. / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
8. Топчієв, О. Г. Планування територій : навч. посібник / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон : Грінь Д.С., 2014. – 268 с.
9. Шаблій О.І. Математичні методи в економічній географії / О. І. Шаблій. – Львів : Вища школа, 1984. – 136 с.
10. Янковська Л.В. Еколого-географічне районування обласного регіону (на матеріалах Тернопільської області): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук: 11.00.11 / Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича. - Чернівці, 2004. - 20 с.
11. Peter Haggett: Locational Analysis in Human Geography. London: Edward Arnold, 1965. 339 pp.

Науковий керівник доктор географічних наук, професор Пилипенко І.О.

РЕКРЕАЦІЙНА АТТРАКТИВНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРИРОДНИЧИХ АСПЕКТІВ

У статті аналізуються природничі аспекти рекреаційної аттрактивності, її регіональні особливості та відмінності в контексті природно-рекреаційних ресурсів України.

Ключові слова: рекреація, природничі аспекти, туризм, Україна.

In the article analyzes natural aspects of recreational attractiveness, its regional features and differences in the context of natural and recreational recourse of Ukraine.

Key words: recreation, natural aspects, tourism, Ukraine.

Постановка проблеми. Кожен рік рекреаційний туризм стає все більш популярним у суспільстві, оскільки будь-які люди, що розвиваються, прагнуть до оздоровлення та довголіття. В основному рекреаційний туризм розглядають з погляду переміщення людей у їх вільний час з метою оздоровлення та відпочинку, які просто необхідні для відновлення фізичних і духовних сил кожної людини на планеті. Саме цей вид туризму є найпоширенішим та наймасовішим у всьому світі. Для розвитку даного виду туризму потрібні рекреаційні ресурси. Саме природничі ресурси лежать в основі та становлять найважливішу частину природничої рекреації та туризму загалом. Кожен регіон України має свої природничі особливості для рекреаційної діяльності. Тому саме природна привабливість та природні умови території є дуже важливим фактором у розвитку рекреації в регіонах для всіх людей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Велику увагу щодо проблем рекреації в Україні у своїх працях приділили багато вчених, серед них є О.О. Бейдик, О.І. Шаблій, І.В. Смаль, Л.Г. Руденко, В.П. Руденко, Н.В. Фоменко, М.С. Мироненко, М.В. Багров, Л.О. Багрова, І.Ю. Левицький, В.О. Шевченко, Ф.Д. Заставний, П.О. Масляк, М.М. Покоłodна та інші науковці. Олександр Бейдик розробив дуже деталізовану класифікацію рекреаційних ресурсів, яку поділив на природно-географічні рекреаційно-туристичні ресурси земної поверхні природно-антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси та суспільно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси [1].

Також різні науковці та установи почали займатися рекреаційним районуванням України з 60-х років ХХ століття. Найбільш відомими з них є роботи В. Преображенського, І. Родічкіна, О. Шаблія, І. Смаля, М. Покоłodної, О. Бейдика, Д. Ляшенка. Багатьма науковцями та різними інституціями країни приймається рекреаційне районування, яке було розроблене професорами Ф. Заставним, П. Масляком і Радою по розміщенню продуктивних сил України. Схема базується на соціально-економічному районуванні країни, і збігається з

межами її мезарегіонів: Донецький, Західно-Волинський (Волинське Полісся), Карпатський, Північно-Східний (Слобідський), Подільський, Придніпровський (Нижнє Придніпров'я), Причорноморський (Одесько-Таврійський), Столичний (Київське Полісся) і Центральний (Середнє Придніпров'я). На даний час цей поділ є найбільш адекватним, так як він відносить туризм і рекреацію на одне з провідних місць у кожному соціально-економічному районі України [4].

Постановка завдання. Мета даної роботи полягає у виявленні регіональних особливостей та відмінностей аттрактивності в контексті природно-рекреаційних ресурсів України.

Виходячи з поставленої мети були сформульовані наступні *завдання*:

- 1) проаналізувати основні природні умови України;
- 2) проаналізувати теоретичні відомості та основні схеми рекреаційного районування України;
- 3) визначити пріоритетні напрямки рекреації за регіонами;
- 4) охарактеризувати природничі відмінності рекреаційної аттрактивності регіонів України.

Об'єктом роботи є рекреаційна аттрактивність на території України. *Предметом роботи* є природничі аспекти рекреаційної аттрактивності регіонів України.

Виклад основного матеріалу. Природними рекреаційними ресурсами насамперед є природні умови, явища й об'єкти, що є сприятливими для рекреації людей. Природні умови України зумовлені її розташуванням. Більша частина території України розташована у межах південно-західної частини Східноєвропейської рівнини, це приблизно 95% території країни. Інші 5% належать горам, які підносяться на крайньому заході (Українські Карпати) і півдні (Кримські гори). Також рівнинна територія України поділяється на низовини та височини. Близько 70% рівнинної частини України становлять низовини, а 30% території займають височини [3].

Кліматичні умови території України є різноманітними. Вони значною мірою можуть впливати на рельєф території, її поверхневі та підземні води, ландшафти, рослинність, також вони формують умови проживання людей, їх господарську діяльність, відпочинок та оздоровлення. На кліматичні особливості України найбільший вплив мають: географічне положення території, сонячна радіація, атмосферна циркуляція, підстилаюча земна поверхня (гірська чи рівнинна, лісова чи степова). Майже вся територія України знаходиться в помірному кліматичному поясі, втім лише ділянка Південного берегу Криму знаходиться у субтропічному поясі [5].

Природні умови зумовили різноманітність фізико-географічних зон. Територія України знаходиться в межах наступних природних зон: мішаних лісів, широколистяних лісів, лісостеповій, степовій, Українських Карпат і Кримських гір. Рослинний світ України представлений різними формаціями лісів, степів, луків та боліт. У морях, річках та озерах розвинута водна рослинність. В Україні лісистість території складає приблизно 14%, найбільша її частка спостерігається в Українських Карпатах, Кримських горах та у зоні

мішаних лісів. Велика різноманітність природних умов та їх взаємодія в основному сприяють розвитку рекреаційної аттрактивності на території України.

Розрізняють 3 типи рекреаційних ресурсів: природні, соціально-економічні та історико-культурні. До природних ресурсів належать природні умови, явища та об'єкти, що є сприятливими для рекреації. До них належать оздоровчі та лікувальні фактори, які можуть бути задіяні для рекреаційної діяльності, насамперед ними є ліси, поверхневі та мінеральні води, лікувальні кліматичні місцевості, грязі, рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідні території [2].

В Україні знаходиться багато різноманітних природних рекреаційних ресурсів. Найкращі умови для рекреації наша країна має на берегах Чорного і Азовського морів, лиманах, водоймах і річках, в Українських Карпатах і Кримських горах. Майже вся територія нашої держави, включаючи навіть і Чорнобильську зону відчуження, має змогу стати значним міжнародним рекреаційно-туристським районом. Найбільш важливими рекреаційними ресурсами в Україні в наш час є пляжні, бальнеологічні, ландшафтні, кліматичні та спелеоресурси [4].

Основною причиною для виокремлення різноманітних регіонів, районування будь-якої частини планети чи окремої країни є її внутрішні особливості та відмінності одних територій від інших. Територія України не є винятком, природні умови зумовили ряд регіональних відмінностей, які дуже сильно відрізняються за рекреаційним використанням та потенціалом. Це все слугує для проведення рекреаційного районування України.

У рекреаційному районуванні території України є певна різноманітність щодо підходів та критеріїв виокремлення регіонів. Через деякі розбіжності авторів та їх суб'єктивні думки є відмінності у схемах рекреаційного районування, але майже кожен дослідник у своїх працях виділяє Карпатський та Кримський регіони, що яскраво підтверджує їх рекреаційну унікальність території та важливість у структурі туристичного господарства України. Також виділяються Приморський, Подільський, Волинський, Столичний, Придніпровський, Столичний, Наддніпрянсько-Слобожанський та Донецький регіони [6].

Природні умови та ресурси України зумовили її неоднорідність, тому більшість територій мають великі відмінності, що дуже сильно впливає на рекреаційну привабливість цих регіонів. Тому проаналізуємо основні особливості всіх рекреаційних регіонів України.

Кримський район є головним та найбільш унікальним рекреаційним районом в Україні, який має міжнародне значення. Цей регіон має різноманітні та компактно розміщені ресурси, що добре забезпечують розвиток рекреаційних, лікувально-оздоровчих, екологічних і спортивних видів туризму. Саме Кримський регіон має у своєму складі Чорне й Азовське моря та систему Кримських гір, що є одним з основних факторів популярності регіону, жоден з інших районів не може більше похвалитись такою різноманітністю.

Карпатський регіон складається з Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Даний регіон є досить розвиненим і дуже перспективним у рекреаційному туризмі. Одним із основних туристичних ресурсів є його рельєф, а саме розташування на території району гірських масивів Карпат, Передкарпатської височини та Закарпатської низовини. Гарною відмінністю від інших регіонів є незалежність Карпатського регіону від сезонності, тут створені всі умови як для зимнього так і для літнього відпочинку.

До складу Приморського регіону входять Одеська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька області. Розташування цього регіону на півдні України у безпосередній близькості до моря зумовлює особливий клімат, який є дуже сприятливим фактором для рекреаційної діяльності. Найбільш цінними рекреаційними ресурсами, що надає регіону виключної аттрактивності є Чорне та Азовське моря, які особливо у літній сезон приваблюють велику кількість туристів.

Подільський регіон складається з Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Рельєф Поділля вирізняється великими різноманіттями: пологі рівнини змінюються горбогір'ям і глибокими річковими долинами, які мають круті схили, яри та балки. Серед геологічних ресурсів Подільського регіону є унікальні спелеологічні ресурси є карстові печери, яких нараховується значна кількість.

До складу Волинського входять Волинська та Рівненська області. Волинський туристичний район знаходиться у межах зони мішаних і широколистих лісів, що визначає унікальність флори та фауни. Приблизно 32% території регіону вкрито лісами, що робить його найбільш залісненим рекреаційно-туристичним районом в Україні. На його території росте велика кількість лікарських трав, які разом з цінними лісами може використовуватися в санаторно-курортній діяльності для оздоровлення та лікування.

До складу Столичного регіону входять Київська, Житомирська та Чернігівська області. Він розташовується в зоні мішаних лісів та лісостепу. В регіоні переважає низовинний рельєф, густа річкова мережа, широкі річкові долини, заболочення та лісистість території. Помірно-континентальний клімат із стійким сніговим покривом дозволяє розвивати зимові види туризму, а велика кількість річок сприяє розвитку організації водного туризму.

Придніпровський регіон включає в себе Дніпропетровську, Кіровоградську та Черкаську області. Рельєф району виділяється певною різноманітністю та розташований в межах лісостепової й степової природних зон. Більшу частину правобережжя регіону займає Придніпровська височина, одним з гарних місць є Канівські гори, схили яких піднімаються над Дніпром. Ця територія є полого хвилястою рівниною, яка сильно розчленована долинами річок, балками та ярами.

Наддніпрянсько-Слобожанський рекреаційно-туристичний регіон включає в себе Полтавську, Сумську і Харківську області. Рекреаційний потенціал даного залежить в значній мірі від унікальності розташування в

межах трьох природних зон, що дуже сильно урізноманітнює його ресурси. Основними з них є гарні кліматичні умови і для зимових і для літніх видів відпочинку та мінеральні джерела державного значення.

До складу Донецького рекреаційно-туристичного регіону входять Луганська та Донецька області. Цей район розташовується в межах степової зони, ландшафти які дуже сильно змінені господарською діяльністю людини в регіоні. Поверхня є хвилястою рівниною, яка густо порізана річковими долинами, балками, ярами і у своєму складі має окремі пасма, кряжі та великі терикони, також Донецька область має вихід до Азовського моря [6, 7].

Отже, найбільш перспективними напрямками рекреації є АР Крим, морські курорти Одеської, Миколаївської, Херсонської та Запорізької областей, гірські курорти Львівської, Івано-Франківської та Закарпатської областей, також природно виділяються Поліський та Подільський краї.

За результатами проведеної роботи були зроблені наступні **висновки**:

Були розглянуті основні природні умови України. Всі вони сприяють активному розвитку рекреаційної діяльності. На території України розміщені низовини, височини й навіть гори, також вона омивається двома морями з півдня. Клімат України є помірно континентальним, лише Південний берег Криму розташовується у межах субтропічного поясу. Україна розміщується в межах 6 фізико-географічних зон, що зумовило багатство природних об'єктів. Також наша країна має велику кількість водних, бальнеологічних, ландшафтних та спелеоресурсів. Велика різноманітність природних умов та їх взаємодія в основному підвищують аттрактивність регіонів України.

Рекреаційним районуванням України займалися багато науковців. Основні схеми, які зараз активно використовуються у різних дослідженнях, розробили Смаль І.В., Бейдик О.О., Покоłodна М.М., Заставний Ф.Д. і Масляк П.О. Рекреаційне районування проводиться з урахуванням декількох факторів, а саме рівня розвитку рекреаційних галузей в регіоні та ступеня туристського освоєння території, інтенсивності рекреаційно-туристичних потоків, характеру рекреаційної спеціалізації та спільності перспективного розвитку туристсько-рекреаційних районів України. Завдяки цьому у своїх працях вчені найчастіше виділяють наступні регіони: Кримський, Причорноморський, Карпатський, Подільський, Волинський, Столичний, Слобожанський, Центральний, Придніпровський та Донецький.

Кожен рекреаційний регіон України є унікальним, тому в більшості з них відрізняються пріоритетні напрямки рекреації. Кримському регіон приваблює туристів численними пляжами та прекрасними горами; Приморський регіон – піщаними пляжами та великою кількістю бальнеологічних ресурсів (особливо лікувальні грязі); Карпатський регіон – чарівними гірськими масивами та численними бальнеологічними ресурсами (особливо мінеральні води); Подільський регіон – мальовничими різноманітними ландшафтами та чудовими спелеоресурсами; Волинський регіон – гарними лісовими та водними ресурсами (особливо озера); Столичний регіон – лісовими, ландшафтними та водними ресурсами; Наддніпрянсько-Слобожанський регіон – різноманітними

ландшафтами та бальнеологічними ресурсами (мінеральні води); Придніпровський регіон – водними ресурсами та цікавими ландшафтами; Донецький регіон – морським побережжям та гарними ландшафтами.

Природничі пріоритетні напрямки рекреаційної спеціалізації на території України впливають на відмінності аттрактивності в її регіонах. Найвищий рівень природничої аттрактивності за свою унікальність та різноманітність має Кримський регіон. Завдяки своїм природним особливостям Приморський і Карпатський регіони мають високий рівень аттрактивності. Середній рівень природничої аттрактивності притаманний для Волинського та Подільського регіонів. До низького рівня аттрактивності належать Столичний та Наддніпрянсько-Слобожанський регіони. Найгірший рейтинг природничої аттрактивності мають Придніпровський і Донецький регіони, що пов'язано з напруженою екологічною ситуацією та невеликою кількістю дійсно привабливих природничих об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейдик О.О. Рекреаційна географія: навч.-метод. комплекс дисципліни / О.О. Бейдик. - К.: Обрії, 2007. - 96 с.
2. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. - К.: Палітра, 1997. - 305 с.
3. Заставний Ф.Д. Фізична географія України: Підручник для 8 класів серед. загальноосвіт. шк. — К. : Форум, 2000. — 239 с.
4. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П.О. Масляк. - К.: Знання, 2008. - 343 с.
5. Масляк П. О., Шищенко П. Г. Географія України: Пробний підручник для 8-9 класів середньої школи – К.: Зодіак-ЕКО, 1996. – 432 с.
6. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства: навчальний посібник / Н.О. Алешугіна, О.В. Барановська, М.О. Барановський, О.О. Зеленська, І.В. Смаль, І.М. Філоненко. – Чернігів: Вид-во ЧНТУ. – 492 с.
7. Стафійчук В.І. Рекреаологія / В.І. Стафійчук. - К.: Альтерпрес, 2006. - 263 с.

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Давидов О.В.

УДК 630*43"322"(100)

Сігарьова О.В.

ТЕНДЕНЦІЇ ВИНИКНЕННЯ ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ НА КОНТИНЕНТАХ У ЛІТНІЙ ПЕРІОД

У статті аналізується тенденції виникнення лісових пожеж на материках у літній період, які призводять до великої кількості людських жертв, значним економічним та екологічним збитками, провокують негативні процеси на глобальному і на регіональному рівнях. Незважаючи на вдосконалення методів боротьби, у країнах Європи, Азії, Африки, Північної та Південної Америки кількість лісових пожеж збільшується.

Ключові слова: континенти, швидкість вітру, вологість, температура повітря, опади, CO, SO₂, маса пилу.

The article analyzes the trends of forest fires on the continents in the summer period, which lead to a large number of human victims, significant economic and ecological losses, provoke negative processes at the global and regional levels. Despite the improvement of fighting methods, the number of forest fires is increasing in the countries of Europe, Asia, Africa, North and South America.

Key words: continents, wind speed, humidity, air temperature, precipitation, CO, SO₂, dust mass.

Постановка проблеми. Лісові пожежі протягом багатьох віків – одна з рушійних сил природи, в історичному аспекті прирівнюється до таких природних явищ, як лавини, сильні опади, шторми і т. п. У доісторичних лісах пожежі виконували функцію очищення в екосистемах: знищували гнилі та мертві дерева, змінювали ландшафт, звільняли місце для розвитку та зростання нових видів, оновлювали ліси, створювали різноманітні біоценози.

Біосфера мільйони років пристосовувалася та розвивалася разом з лісовими пожежами, що призвело до потреби природних екосистем у періодичних порушеннях для коректної підтримки та функціонування [2]. Пожежі входили у нормальний процес відновлення лісів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними звіту «Forest Fire in Europe, Middle East and North Africa 2022» лісові пожежі є другим найгіршим роком для країн Європи за частотою виникнення лісових пожеж [1], де постраждало понад 900 000 га земель що практично дорівнює площі Корсики. Згоріло понад 43% (приблизно 365 тис. га) біорізноманіття від мережі охоронних ділянок Nature 2000. Такі великі втрати є недопустимими, оскільки екосистемам потрібний тривалий час для відновлення. У 2021 році через лісові пожежі постраждало понад 550 000 га земель [2]. Кількість пожеж у 2023 р. мало меншу частоту виникнення ніж за 2022 р. За даними звіту «Advancere porton Forest Fire in Europe, Middle East and North Africa 2023» країни ЄС втратили понад 500 000 га земель через лісові пожежі [3]. Варто відмітити сильну пожежу 2023 року поблизу міста Александруполіс у Греції від якої згоріло практично 73 тисячі га, що стала найстрашнішою, яка була зареєстрована ЄС починаючи з 2000 року.

Зараз у світі активно розвиваються і впроваджуються цифрові технології які дають можливість швидше і точніше аналізувати та отримувати дані. Для роботи та аналізу лісових пожеж NASA дає можливість використовувати NASA FireMap. Це спільний проект NASA та лісової служби міністерства сільського господарства США, що являє собою супутникові зображення, які активно виявляють пожежі [4].

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є визначення причин та наслідків зростаючої кількості лісових пожеж.

Об'єктом дослідження є країни та континенти.

Предметом дослідження є частота виникнення лісових пожеж у літній період.

Для обробки та збору даних використані наступні програми: NASA Fire Map, Windy.com, Global Forest Watch, Microsoft Excel.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети у літній період 2024 року проведений щоденний моніторинг наступних показників: кількість лісових пожеж, тис; площа, га; швидкість вітру, м/с; вологість повітря,%; температура,°C; опади, мм; вміст CO, SO₂, ppm; маса пилу, мг/м³; визначені їх середні значення за червень, липень, серпень.

У літній період було зафіксовано такі середні показники (рис. 1, 2):

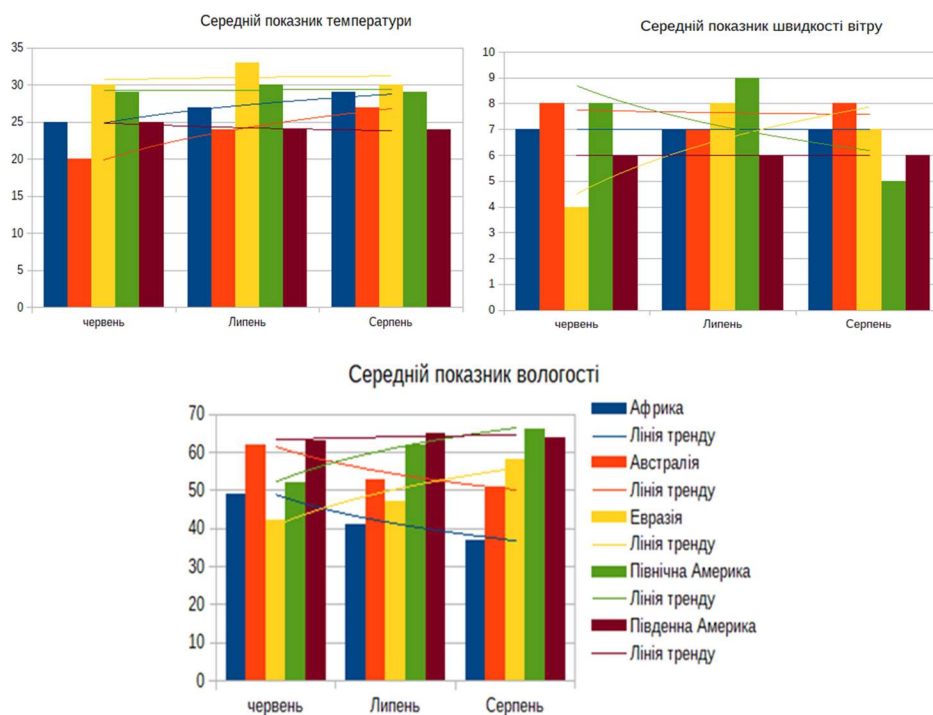

Рис. 1 – Середні кліматичні показники за літній період

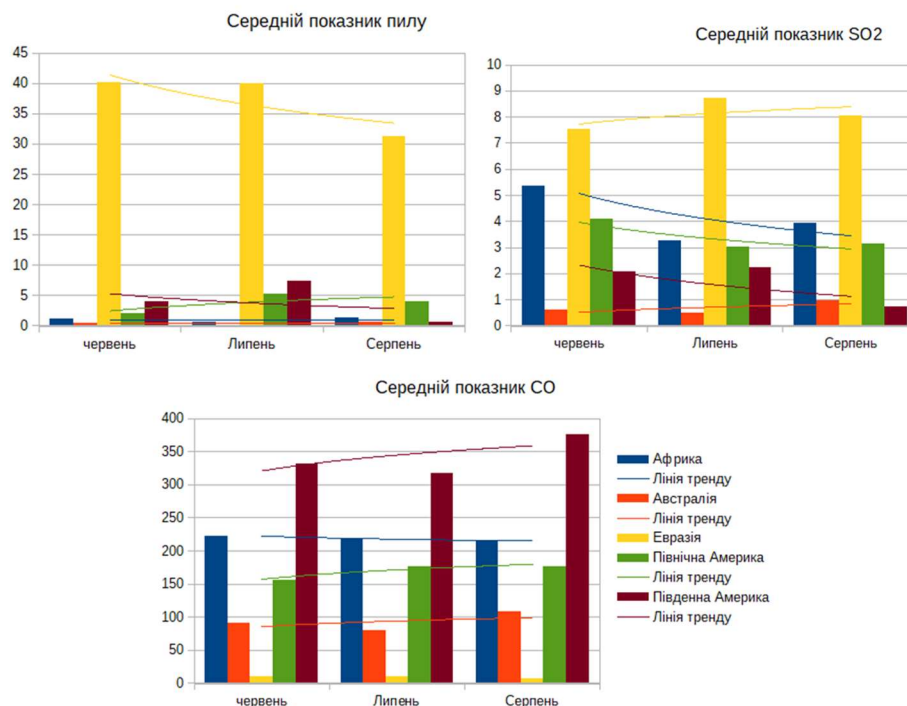

Рис. 2—Середні значення показників якості повітря по всіх материках

Аналізуючи данні можемо побачити такі результати: на кожному материкау сезон лісових пожеж починається у певний час, що добре видно за даними Австралії, де період лісових пожеж починається з вересня по жовтень, коли температура різко зростає, а вологість знижується.

Нормальною кількістю пилу в атмосфері вважається $0,15 \text{ мг/м}^3$ (середньодобова ГДК) [5]. Якщо подивитися на показники то безпечний показник пилу має Африка та Австралія. Безпечна кількість CO – 3 мг/м^3 середньодобова ГДК [5]. Такий показник має лише Євразія. Безпечний показник SO_2 – $0,5 \text{ мг/м}^3$ [5]. Середній показник завищений у всіх окрім Австралії

На графіку (рис. 3) співставленні середня кількість пожеж на кожному континенті та кліматичні показники. За літній період найбільша кількість лісних пожеж відбулася в Африці з 32 915 сповіщеннями. Це можна побачити на графіку (рис. 4) де Африка друга за кількістю територій, охоплених пожежею та лідирує серед тих, що вигоріли; має найнижчі показники (рис. 3) опадів (2,4) та вологості (46,6). Наступною за кількістю пожеж є Південна Америка з 21368 сповіщень (рис. 4) по територіям, що захоплені пожежею; має найвищий показник (рис. 3) вологості (64,4), низький показник опадів (3). Наступним за кількістю пожеж є Австралія з 1 609 сповіщеннями, йде одразу після Африки за кількістю територій охоплених пожежею з великим розривом (рис. 4); має помірний показник (рис. 3) вітру (8) та високу вологість (56). Наступний

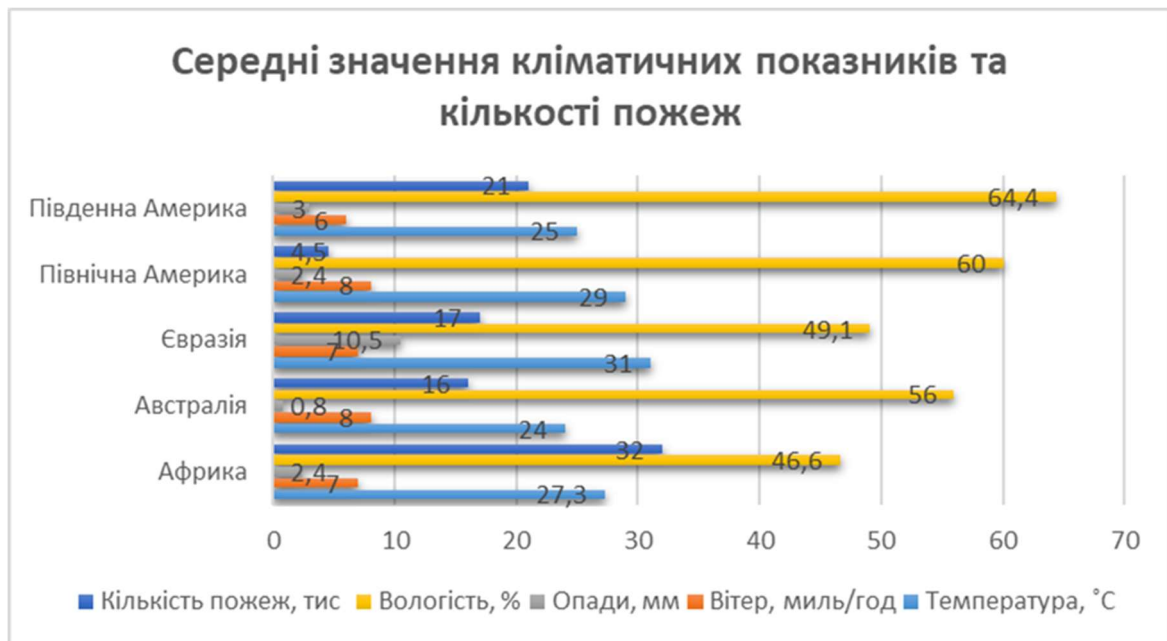

Рис. 3 – Співставлення: середні значення кліматичних показників до кількості пожеж на континентах

Рис. 4 – Співвідношення територій: охоплені пожежею до вигорілих зелених насаджень

континент це Євразія з 1710 сповіщеннями, четверта за кількістю спалених територій, їх дещо більше ніж згорівших (рис. 4), має найвищий показник температури (31), опадів (10,5) і достатньо високий показник вологості (рис. 3). Північна Америка з 454 сповіщеннями завершує облік пожеж з найменшою кількістю охоплених території (рис. 5); має високі показники вологості (60) і вітру (6), а також помірно високі показники (рис. 3) температури (29) і опадів (2,4).

На графіку (рис. 5) представлені середні значення показників якості повітря на континентах у літній період.

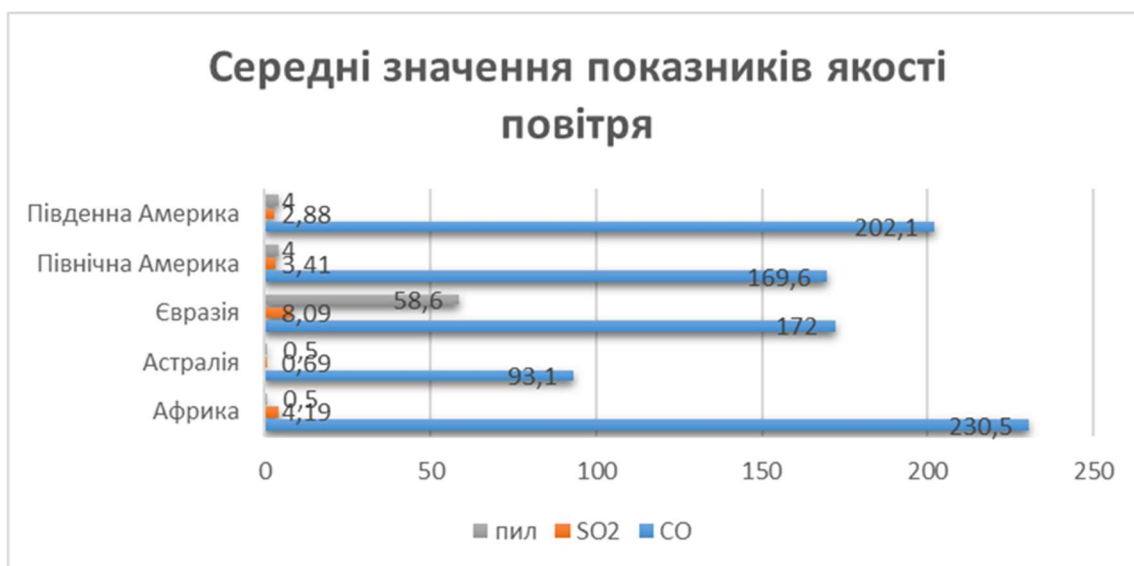

Рис. 5 – Середні значення показників якості повітря

В Євразії спостерігається найвища концентрація пилу (58,6) та SO₂ (8,09), достатньо високий вміст CO (172,0); в Австралії найнижчі середні значення: пилу (0,5) та SO₂ (0,69), CO (93,1). Африка має найвищі показники CO (230,5) та достатньо високий вміст SO₂ (4,19) і найнижчий показник пилу (0,5). Південна Америка також має дуже високий показник CO (202,1) та помірно високий показник SO₂ (2,88). Північна Америка має високий показник CO (169,6) і високий показник SO₂ (3,41). Північна і Південна Америки мають однакові середні значення показників пилу (4).

Збільшення або зменшення значень показників якості повітря співпадають з кількістю пожеж. Австралія, у якої ще не настав сезон лісових пожеж, має усі найнижчі показники, а Євразія, Африка і Південна Америка – дуже високі.

На графіку (рис. 4) показано співвідношення територій, які охоплені пожежею до вигорілих зелених насаджень. Переважно ліси та заповідні території. Найчастіше пожежі починаються через старі засохлі дерева або чагарники. Також часто горять торфовища, але через те, що вони знаходяться під землею визначити і загасити їх важко.

Висновки

1. За даними NASA лідером за виникненням пожеж у світі є регіони екваторіальної Африки. Також вогнем охоплені Північна і Південна Америки, Євразія, Африка, Австралія, Мадагаскар та острови Індонезії, а також Південна Америка з обох боків екватору.

2. За даними, які було проаналізовано Африка має найбільшу кількість пожеж за літній період (32 915 сповіщень) і великі показники втрати лісових насаджень та територій охоплених пожежею. Південна Америка має 21 368 сповіщень і лідирує в кількості територій, що охоплені пожежею. Євразія має

1710 сповіщень і це третій материк за кількістю територій охоплених вогнем. Австралія має 1609 сповіщень про пожежі і є четвертою за кількістю територій охоплених пожежами але другою за показником вигорілих територій. Північна Америка має 454 сповіщення і найменшу кількість територій, які охоплені пожежею.

3. У літній період спостерігається найбільша кількість лісових пожеж у Африці, де зафіксовані найвищі концентрація СО. Найнижчі значення кліматичних показників зафіксовано в Австралії.

4. Співвідношення територій яка охоплена пожежами і яка згоріла доволі цікаве. В Африці та Євразії сезон лісових пожеж, тому такий показник площ, що горять і площ, що вже згоріли. В Австралії сезон лісових пожеж тільки почнеться, а зелені насадження, які вони втратили вже дорівнюють третині охоплених пожежею територій. Північна і Південна Америки горять локально. Не всі країни, які вивчалися на материк на даний момент мають сезон пожеж, тому вони в них практично відсутні.

5. На кожному континенті кількість пожеж зростає через підвищення значень кліматичних показників (наприклад різкий стрибок температури в Австралії з вересня по жовтень).

6. Проблеми з лісовими пожежами особливо ускладнені у країнах з великими просторами та малою щільністю населення (Австралія, Канада, США).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Advance report on Forest Fires in Europe, Middle East and North Africa 2023: Publications Office of the European Union/ URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC135226> (дата звернення 27.09.2024)
2. Forest Fires in Europe, Middle East and North Africa 2022: Publications Office of the European Union. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC135226> (дата звернення 27.09.2024)
3. Global Forest Watch. URL: <https://www.globalforestwatch.org/> (дата звернення 27.09.2024)
4. NASA Fire Map/ URL: <https://firms.modaps.eosdis.nasa.gov/map/#d:today;@15.8,-4.9,4.0z> (дата звернення 28.09.2024)
5. Гігієнічні регламенти орієнтовно безпечних рівнів впливу хімічних і біологічних речовин в атмосферному повітрі населених місць: Закон України № 1657 від 05.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0763-24#Text> (дата звернення 04.10.2024)

Науковий керівник кандидатка біологічних наук, доцентка Сараненко І.І.

МЕТОДИ І ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються методи і підходи формування медіаграмотності в шкільному курсі географії. Аналізується важливість розвитку критичного мислення та вміння аналізувати медіа-джерела в освітньому процесі з географії.

Ключові слова: медіаграмотність, географія, критичне мислення, проєктна діяльність.

The article examines methods and approaches for developing media literacy in the school geography course. It analyzes the importance of developing critical thinking and the ability to analyze media sources in the educational process of geography.

Key words: media literacy, geography, critical thinking, project activities.

Медіаграмотність є однією з ключових компетентностей сучасної людини. Здатність критично аналізувати медіа-джерела, розрізняти правдиву інформацію від маніпулятивної та фейкової, правильно оцінювати факти і джерела є вкрай важливою в умовах глобальної інформаційної насиченості. Сьогодні шкільна освіта покликана не лише надавати знання з конкретних дисциплін, а й формувати у молоді навички критичного мислення та медіаграмотності.

В педагогічній науці значна увага присвячена проблемам формування медіаграмотності та медіаосвіти. Над зазначеною проблемою працювали наступні вчені: Л. Баженова, О. Волошенюк, Л. Зазнобіна, Л. Мастерман, Н. Найдьонова, Г. Поличко, О. Спичкіна, О. Федорова, І. Челишева та ін. [3].

Одним із предметів, де можна ефективно інтегрувати медіаграмотність, є географія. Географія — це дисципліна, яка тісно пов'язана з інформаційними потоками та глобальними процесами. Географічні знання охоплюють широкий спектр тем, таких як природні ресурси, екологія, міграційні процеси, зміни клімату, глобалізація та багато іншого [1]. Ці теми часто висвітлюються у медіа і формують суспільну думку. Отже, уроки географії можуть стати чудовим майданчиком для розвитку навичок медіаграмотності [2].

З точки зору освітнього процесу, важливо, щоб учні не лише засвоювали теоретичні знання, але й вміли застосовувати їх у реальному житті. Географія вивчає сучасні процеси, які безпосередньо впливають на життя людини. Багато з цих процесів висвітлюються у засобах масової інформації, проте не завжди правдиво і об'єктивно. Медіа часто використовуються як інструмент маніпуляції суспільною думкою, зокрема в питаннях екології, міграції чи міжнародних конфліктів.

Шкільний курс географії може допомогти учням:

- критично аналізувати інформацію про природні та соціально-економічні процеси;
- виявляти маніпуляції та фейкові новини, які стосуються географічних тем;
- формувати власну об'єктивну думку на основі науково перевірених фактів;
- розуміти вплив медіа на суспільні настрої та поведінку.

Розглянемо окремі підходи формування медіаграмотності в шкільному курсі географії.

Проектна діяльність є одним із найефективніших методів навчання, що сприяє розвитку критичного мислення і медіаграмотності. Учні можуть отримати завдання дослідити певну глобальну проблему (наприклад, зміни клімату або міграційні процеси), використовуючи різні медіа-джерела. Важливо, щоб вони не просто шукали інформацію, а критично її аналізували: порівнювали факти, перевіряли достовірність джерел, виявляли можливі маніпуляції.

Приклад проекту: учням пропонується дослідити тему «Висвітлення кліматичних змін у різних медіа». Вони повинні зібрати статті з різних інформаційних ресурсів (наукових, популярних, соціальних мереж), проаналізувати їх і визначити, які джерела надають найбільш об'єктивну інформацію.

Необхідний складник успішного навчання географії – освоєння картографічної грамотності. Адже карти – це специфічні картини світу певного періоду його історії. Тому вміти побачити на цих картинах зашифровану мовою карт інформацію, оволодіти навичками читання карт, вміти використовувати карти, працювати з ними вкрай важливо і необхідно [4, с. 8].

Приклад завдання: порівняти карти, що показують екологічну ситуацію в певному регіоні, створені різними організаціями або медіа. Учні мають проаналізувати, як інформація подається і чи є суттєві розбіжності у висновках.

Аналіз новинних матеріалів або документальних фільмів, що стосуються географічних проблем, є ще одним важливим методом розвитку медіаграмотності. Вчитель може запропонувати учням переглянути певний медіа-контент і провести його критичний аналіз. Зокрема, варто звернути увагу на подачу фактів, наявність стереотипів або упереджень, виявлення маніпулятивних технік.

Приклад завдання: перегляд документального фільму про міграційні процеси або стихійні лиха. Після перегляду учні повинні відповісти на питання: які факти є об'єктивними, а які — маніпулятивними? Які емоції викликає подача матеріалу, і чи є це частиною маніпуляції?

Ділові рольові ігри є цікавим методом, який дозволяє учням опинитися «в ролі» журналістів, науковців або представників медіа, які висвітлюють певну географічну проблему. Це сприяє розвитку навичок аналізу та синтезу інформації, а також розумінню медіапроцесів. Учні мають підготувати репортаж або статтю на певну тему, використовуючи різні джерела інформації,

при цьому вони повинні дотримуватись принципів медіаграмотності — перевіряти факти, уникати маніпуляцій.

Одним із основних підходів до розвитку медіаграмотності є інтердисциплінарний підхід, що передбачає інтеграцію медіаграмотності у різні навчальні предмети. Географія у цьому контексті може стати важливим майданчиком для формування медіа-культури учнів. Наприклад, теми екології або урбанізації, що розглядаються у курсі географії, можуть перетинатися з історією, біологією, економікою, що дає можливість для міжпредметних зв'язків[2].

Інтеграція реальних прикладів з медіа під час викладання географії є важливою складовою. Вчителі можуть використовувати новинні статті, телерепортажі або інші медіа-матеріали для аналізу різних тем. Це дозволяє учням на практиці застосовувати знання та навички медіаграмотності.

Активні методи навчання, такі як групові проєкти, обговорення, дебати та симуляції, є дієвими інструментами для розвитку медіаграмотності. Вони стимулюють учнів до активної участі у навчальному процесі, самостійного пошуку та аналізу інформації.

Отже, формування медіаграмотності в шкільному курсі географії — це важливе завдання сучасної освіти. Інтеграція методів критичного аналізу медіа-джерел, робота з картами, проєктна діяльність і дебати допоможуть учням краще орієнтуватися у світі інформаційних потоків, розвинути навички критичного мислення та стати активними і відповідальними громадянами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мальчикова Д.С., Мезенцев К.В. Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу. Український географічний журнал, 2022(1), с. 53-63.
2. Матусенко О.В. Формування медіаграмотності учнів на уроках географії за допомогою інтерактивних технологій. URL: <https://vseosvita.ua/library/formuvanna-mediagramotnosti-ucniv-na-urokah-geografii-za-dopomogou-interaktivnih-tehnologij-416921.html> (дата звернення: 20.09.2024).
3. Розводова Т. Медіаграмотність як основна компетенція сучасного педагога | Портал Медіаосвіти і Медіаграмотності. URL: <https://medialiteracy.org.ua/mediagramotnist-yak-osnovna-kompetentsiya-suchasnogo-pedagoga/> (дата звернення: 20.09.2024).
4. Філончук З. Медіаграмотність на заняттях з географії. Київ. 3030. 73с. URL: https://filter.mkip.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/mediahramotnist_geography_2020_fin.pdf(дата звернення: 20.09.2024).

Науковий керівник докторка географічних наук, професорка Мальчикова Д.С.

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглядаються особливості впровадження діяльнісного підходу на основі застосування різних технологій та методик. Обґрунтовано актуальність використання діяльнісного навчання в умовах реалізації освітньої концепції Нової української школи, науково-педагогічного проєкту "Інтелект України".

Ключові слова: діяльнісний підхід, географія, "Інтелект України", Нова українська школа.

The article considers the peculiarities of the implementation of an activity approach based on the use of various technologies and methods. The relevance of the use of activity-based learning in the context of the implementation of the educational concept of the New Ukrainian School, the scientific-pedagogical project "Intellect of Ukraine" is substantiated.

Key words: activity approach, geography, "Intelligence of Ukraine," New Ukrainian School.

З огляду на виклики сучасності стає очевидним необхідність формування особистості, здатної оперативно справлятися з викликами, адаптуватися до змін, критично мислити та навчатися протягом життя. Для набуття цих навичок та ключових компетентностей стане у нагоді діяльнісний підхід у навчанні. Зокрема, проаналізувавши модельні програми, можемо побачити форми організації процесу навчання та прогнозовані результати, в основі яких закладено діяльнісний компонент. Чітко прослідковується діяльнісний компоненту Державному стандарті [2], Освітній програмі [5] та методичних матеріалах проєкту "Інтелект України", який у своїй основі має реалізацію таксономії Блума, за якою здобувачі освіти не лише здобувають знання а й розвивають навички розуміння, застосування, аналізу, оцінювання та синтезу.

В умовах дистанційного навчання перед учителями постає завдання – залучити та мотивувати дітей до навчання. В такій ситуації актуальним буде залучення здобувачів освіти як повноцінних суб'єктів навчання за допомогою діяльнісного підходу[1]. Він може втілюватися через запровадження різних методів і технологій навчання, адаптованих до використання через електронні ресурси.

Метою статті є висвітлення реалізації діяльнісного підходу до викладання географії зокрема через втілення концепції НУШ та науково-педагогічного проєкту "Інтелект України".

Проголошували принцип навчання через діяльність американські дослідники Е. Коллінгс, Д. Дьюї, В. Кілпатрик [3, с. 221].

Діяльнісний підхід є предметом досліджень й українських науковців, зокрема, Гури Т., Рома О.[1], Кузькової Т. [3] Пометун О. [5].

У наукових працях Пометун О.І. зазначається, що “діяльнісний підхід – один з методологічних підходів, на якому базується більшість сучасних технологій і систем навчання” [5, с. 250].

На основі опрацьованих джерел можна зробити висновок, що діяльнісний підхід сприяє розумінню й засвоєнню знань завдяки практичній діяльності та вирішенню проблемних ситуацій. Здобувачі освіти вивчають предмети у їх взаємозв'язку, а не відокремлено. Вони виявляють більшу активність і мотивацію, залучені до діяльності. Як наслідок результатом такої роботи є розвиток здібностей, умінь, навичок і ключових компетентностей [3, с. 221]. Також побудова навчального процесу на основі діяльнісного підходу сприяє швидкій адаптації до шкільного життя та сприяє подальшій соціалізації.

Діяльнісний підхід може бути реалізований через наступну діяльність: ігрові технології, проєктне навчання, інтерактивні технології навчання.

Роль та важливість гри в навчанні ґрунтовно дослідили автори Зош Дж.М., Хопкінс Е.Дж. та Дженсен Х. [6], які дійшли висновку, що навчання через гру надає дітям можливість стати творчими, вмотивованими учнями із сформованою навичкою навчатися упродовж усього життя.

Особливості реалізації діяльнісного підходу проєктом “Інтелект України” розкриті в нормативній базі. Зокрема, в Освітній програмі науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» базової середньої освіти зазначено: “...концептуальними засадами досягнення цілей базової середньої освіти є основні положення компетентісного та особистісно-діяльнісного підходів” [4, с. 3].

Освітній процес реалізовується на засадах особистісно-діяльнісного підходу, що розвивається відповідно до основних положень особистісно зорієнтованої освіти та діяльнісного підходу, зокрема, принципів гуманістичної, особистісної та діяльнісної спрямованості освіти [4, с. 3].

Розглянемо особливості побудови уроку за проєктом для 6 класу. Уроки мають чітку структуру, побудовані на постійній активності та залученості учнів до освітнього процесу. Це здійснюється через наступні види навчальної діяльності: робота з різними джерелами інформації (відео, тексти, таблиці, рисунки, карти); робота з політичною картою (вправа «Мандрівник»); запам'ятовування державних символів країни (вправа «Фотоапарат»); запам'ятовування навчальних одиниць (вправа «Запам'ятовую ефективно»); телевікторина; позначення географічних об'єктів на контурній карті; дослідження; спостереження (наприклад, за наслідками дії зовнішніх процесів у своїй місцевості); навчальні проєкти.

Втілення запланованих видів діяльності під час уроку сприяє формуванню ключових компетентностей, навичок самостійної пізнавальної діяльності, розвитку критичного мислення та уміння працювати з різними джерелами інформації; розвиває вміння висловлювати власну думку, застосовувати отримані знання та вирішувати поставлені навчальні проблеми.

Зазначені вище види діяльності можна адаптувати до умов дистанційного навчання завдяки наявності матеріалів у електронному форматі та використовувати додаткові ресурси. Наприклад, доречно використовувати Canva, Wordwall, Всеосвіта, Learning Apps, Kahoot.

Діяльнісний підхід також прослідковується у концепції Нової української школи і є одним із способів її реалізації. В модельних програмах з географії ми також спостерігаємо побудову навчального процесу через різноманітні види діяльності (проектні роботи, дослідження, творчі завдання). Отже, можна зробити висновок що в обох випадках діяльнісний підхід є базою для створення середовища де діти зможуть відчувати себе повноцінними учасниками навчання, проявити свою креативність та ініціативність.

Підсумовуючи вищезазначене діяльнісний підхід є пріоритетним і покликаний вирішувати низку ключових проблем в освіті. Перш за все, він направлений на подолання пасивності та споживацького ставлення учнів до навчання, заохочуючи їх натомість до активної участі в освітньому процесі та вміння навчатися. Також, він сприяє підвищенню мотивації до навчання та саморозвитку, оскільки учні можуть безпосередньо застосовувати здобуті знання та навички. Діяльнісний підхід спрямований на формування критичного мислення та вирішення проблем, що є ключовими навичками для успішної адаптації в сучасному мінливому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гура Т., Рома О. Діяльнісний підхід у базовій середній освіті: від педагогічної теорії до освітянської практики. Діяльнісний підхід у школі: посібник / Автор-уклад. : О. Пошетун, Л. Пирожено. К., 2019. С 26-40.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти : постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Дата оновлення: 02.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0797736-12#n140> (дата звернення: 05.09.2024).
3. Кузькова, Т. П. Роль діялісного підходу до навчання в викладанні шкільних предметів та формуванні компетентностей учня. Обрії педагогічних знань: теорія, новації, практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Миколаїв, Україна, 09 червня 2020 року. Миколаїв: Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. с. 83-86.
4. Освітня програма науково-педагогічного проекту «Інтелект України» базової середньої освіти, адаптаційного циклу (5-6 класи). Наказ Державної служби якості освіти України від 21.06.2024 №01-10/197
5. Пошетун, О. І. Діялісний підхід. Енциклопедія освіти / за ред. Кремінь В.Г. К., 2021.250-251.
6. Zosh, J. M., Hopkins, E. J., Jensen, H., Liu, C., Neale, D.,Hirsh-Pasek, K., Solis, S. L., & Whitebread, D. Learning through play: a review of the evidence (white paper).The LEGO Foundation, DK.paper). The LEGO Foundation, DK. 2017. P. 40.

Науковий керівник докторка географічних наук, професорка Мальчикова Д.С.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ

У статті аналізуються інтерактивні методи навчання у школі та роль вчителя під час їх використання.

Ключові слова: географія, школа, вчитель, інтерактивні методи.

The article analyzes interactive methods of learning at school and the role of the teacher during their use.

Key words: geography, school, teacher, interactive methods.

Постановка проблеми. У сучасному світі, з розвитком технологій та нових підходів до навчання, заклади освіти прагнуть знайти нові шляхи для забезпечення якісного та ефективного навчального процесу. Одним з таких способів є інтерактивні методи навчання. Використання інтерактивних методів у різних галузях знань вже впроваджено практику, але в контексті географічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах воно ще не є повністю дослідженим. Тому дослідження ефективності інтерактивних методів навчання географії в умовах воєнного стану зумовлене сучасними викликами та потребує уваги для подальшого вдосконалення практики викладання та підготовки учнів до складних сучасних реалій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Велику увагу щодо проблем використання інтерактивних методів навчання в географії у своїх працях приділили багато вчених, серед них є А.П. Голіков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко, Л.Г. Мельник, Л.І. Даниленко, В.Ф. Паламарчук, В.О. Мельниченко, Л.М. Шевченко, О.В. Сотник, С.О. Гудима, Г.О. Григоренко, В.І. Капітула, Є.О. Сердюк та інших науковців, які досліджують нові методи викладання та їх ефективність у сучасних умовах життя.

Постановка завдання. Мета даної полягає в огляді інтерактивних методів навчання в географії, аналізі їх ефективності та ролі вчителя під час їх викладання.

Виходячи з поставленої мети були сформульовані наступні завдання:

- 1) проаналізувати роль вчителя при використанні інтерактивних методів навчання в географії;
- 2) оглянути інтерактивні методи навчання в географії;
- 3) проаналізувати ефективність інтерактивного навчання на уроках географії.

Об'єктом роботи є освітній процес у загальноосвітніх закладах у сучасних умовах. Предметом роботи є інтерактивні методи навчання в географії та їх ефективність.

Виклад основного матеріалу. Для початку спробуємо розібратися, що таке інтерактивні методи навчання. Слово «інтерактивний» прийшло до нас із англійської мови і дослівно можна перекласти як «той, що взаємодіє». Інтерактивні методи навчання – це педагогічні прийоми під час яких учень знаходиться у постійній взаємодії між однокласниками та вчителем. Організація навчання за допомогою інтерактивних методів полягає у створенні та розв’язанні проблемних ситуацій, які вирішують різноманітні завдання. Під час проведення інтерактивних методів на уроках учні навчаються взаємодіяти у групах, критично мислити та аналізувати певні ситуації [1].

Роль вчителя при використанні інтерактивних методів навчання у географії полягає у вмінні організувати процес пізнання учнів. Сучасний вчитель має багато різноманітних ролей, серед яких присутні вчитель-контролер, оцінювач, вчитель-ментор (наставник чи порадник), консультант, організатор та роль тьютора, коли потрібно індивідуально звернути увагу на одного учня. Педагог повинен надавати поради і допомагати школярам прояснити їх думки та ідеї [4, 6].

Вчитель має вагоме значення при викладанні предмета, він повинен бути одночасно взірцем для школярів та найголовнішим у класі. Але під час застосування інтерактивних методів функції та роль трішки змінюються. Вчитель стає більш рівним з учнями та перестає бути основною фігурою під час навчання, проте він продовжує займатися організаційними моментами: підготовка матеріалу до уроку, формування запитань до обговорення, допомога учням при серйозних труднощах, контроль порядку та часу виконання робіт [5].

Розглядаючи інтерактивні методи навчання в географії, залежно від способу організації діяльності учнів та мети курсу, то їх можна розділити на 4 технологічні групи. Серед них є інтерактивні методи кооперативного навчання, технології моделювання ситуації, інтерактивні технології колективно-групового навчання та технології вирішення дискусійних питань.

Інтерактивні технології кооперативного навчання в основному застосовуються на спеціальних уроках перевірки застосування знань, умінь та навичок, або на уроках узагальнення матеріалу. До інтерактивних методів цієї групи належать: парні та групові дослідження, «два – чотири – всі разом», «карусель», «ротаційні трійки», «акваріум», робота в малих групах, «коло ідей», «кути» та інші. Ці методи доцільно використовувати під час вирішення складних питань, що потребують колективних знань учнів у групах [3].

Інтерактивні технології моделювання ситуації є одними з найцікавіших способів активізації пізнавальної діяльності в усіх учнів, розширення та поглиблення їхніх знань. До інтерактивних методів даної групи належить використання різноманітних рольових ігор, які сприяють більш цікавому навчальному процесу. Серед таких ігор найбільш відомими є «чи знаєш ти карту?», «семінар-кросворд», «картографи» та ребуси, головоломки, вікторини. Під час гри в учнів розвивається прагнення до знань, самостійність мислення, концентрація та увага на завданні. Впровадження ігор збільшить можливість

учням запам'ятати важливі факти та явища під час проходження навчальної програми.

Інтерактивні технології колективно-групового навчання у загальному передбачають процес спільної роботи всього класу. До інтерактивних методів цієї групи належать: обговорення проблеми у спільному колі, «ажурна пилка», «незакінчені речення», «мікрофон», «броунівський рух», «аналіз ситуації», «мозковий штурм», «дерево рішень» та інші. Мета цих заходів полягає у приверненні уваги до складних питань матеріалу, мотивуванні пізнавальної діяльності та заохочуванні всіх учнів до участі у спільних обговореннях проблем [2].

Технології вирішення дискусійних питань є важливими для заохочення пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. Дискусії допомагають критично мислити, висловлювати та аргументувати свою думку, що є важливими навичками у сучасному світі. До інтерактивних методів даної групи належать: «ПРЕС», «ток-шоу», «займи позицію», «зміни позицію», «я так думаю», «дебати», «неперевершена шкала думок» та інші. Такі методи сприяють набуттю та закріпленню знань, активізації пізнавальної діяльності, розвитку особистісних якостей та творчих здібностей в учнів [7].

Ефективність інтерактивних методів значною мірою залежить від чіткої побудови процесу навчання з урахуванням всіх нових технологій, які допоможуть сформулювати творчу й освічену особистість. Світові науковці визнають, що отримання потрібних знань та вмінь для учня є більш ефективним при використанні інтерактивних методів у навчанні. Також вчені стверджують, що інтерактивні технології збільшують рівень засвоєння матеріалу.

Згідно одного із досліджень науковців було визначено, що учні показують найгірші результати під час лекцій, читання, демонстрацій, зорового та слухового сприйняття. Тим часом найкращі результати демонструються за допомогою застосування інтерактивних методів, таких як дискусії, практичні заняття та під час навчання інших. Дане дослідження може засвідчити про більшу ефективність саме інтерактивних технологій у навчанні [8, 9].

Завдяки інтерактивним методам учні більш успішно вчать новим навичкам: самостійний аналіз отриманої інформації, формування та висловлювання власної думки, толерантне ставлення до інших людей, моделювання життєвих ситуацій, креативне та винахідливе мислення, будування гарних взаємин у класі, уникання та розв'язання конфліктів, знаходження компромісів, сміливе висловлювання аргументованої та конструктивної критики до певних задач, отримання хорошого життєвого досвіду, виконання різноманітних самостійних та творчих завдань, які допоможуть краще засвоїти вивчене.

За результатами проведеної роботи були зроблені наступні **висновки**:

Під час процесу навчання вчитель виконує багато ролей: контролер, оцінювач, наставник, консультант, організатор та тьютор. Вчитель для учнів одночасно повинен бути взірцем та найголовнішою людиною у класі. Втім при застосуванні інтерактивних методів його роль змінюється: він стає на один

рівень з школярами та перестає бути основною фігурою у навчальному процесі, проте вчитель продовжує займатися координаційними та організаційними моментами.

Залежно від способу навчальної організації учнів та мети курсу в інтерактивних технологіях можна виділити 4 групи: інтерактивні методи кооперативного навчання, технології моделювання ситуації, інтерактивні технології колективно-групового навчання та технології вирішення дискусійних питань. Інтерактивні методи навчання допоможуть розвинути в учня прагнення до отримання нових знань, самостійність мислення, концентрацію та увагу на завданні, креативності, навички аналізу ситуації, формування та висловлювання власних думок.

Різнноманітні дослідження науковців підтверджують ефективність інтерактивних методів навчання. Такі думки вчених ґрунтуються на кращих показниках учнів у засвоєнні матеріалу під час використання інтерактивних технологій. Але також потрібно пам'ятати, що ефективність інтерактивних методів у першу чергу залежить від чіткої побудови процесу навчання самим вчителем та його здібностей викладання предмету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку / О. Біда // Початкова школа. – 2007. – №7. – С.17-19.
2. Врублевська М. О. Секрети успішного уроку географії. / М. О. Врублевська. – Х., Вид. група "Основа", 2005. – 141с.
3. Ісаєва Г. Інтерактивні методи навчання під час вивчення географії в школі // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 4 – С. 43-45.
4. Комар О. А. Інтерактивні технології – технології співпраці / О. А. Комар // Початкова школа. – 2004. – № 9. – С. 5-7
5. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: Розвиток комунікативних і мовленнєвих умінь / Л. Кратасюк // Дивослово. – 2004. – №10. – С. 2-11.
6. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. Л. Г. Мельника. - Суми: "Університетська книга", 2005. - 654 с.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, за ред. О. І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2006. – 192 с.
8. Сафіулін В.І. Інноваційний пошук нових технологій навчання // Інноваційні пошуки в сучасній освіті /За ред. Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук. - К.: Логос, 2004. - С. 53-64.
9. Світова економіка : підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 268 с.

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Котовський І.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗЗСО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті аналізується змішана форма навчання в умовах воєнного стану в Україні. Заклади загальної середньої освіти опинилися перед необхідністю швидко адаптуватися до нових умов і забезпечити безперервність навчального процесу. Одним із ключових інструментів для цього стало дистанційне навчання, яке передбачає використання як синхронних, так і асинхронних форм взаємодії учнів і вчителів. У цій статті ми розглянемо особливості застосування цих методів у викладанні географії в умовах війни.

Ключові слова: дистанційна освіта, навчання, синхронні форми навчання, асинхронні форми навчання, освіта в умовах воєнного стану.

The article analyzes a mixed form of education under martial law in Ukraine. General secondary education institutions were faced with the need to quickly adapt to new conditions and ensure the continuity of the educational process. One of the key tools for this has become distance learning, which involves the use of both synchronous and asynchronous forms of interaction between students and teachers. In this article, we will consider the features of the application of these methods in teaching geography in wartime conditions.

Keywords: distance education, training, synchronous forms of training, asynchronous forms of training, education under martial law.

За останні кілька десятиліть відбулося колосальне зростання технологічного прогресу, і значення цього в освітній галузі для організації взаємодії не можна переоцінити. Сучасні глобальні виклики, спричинені пандемією Covid-19, визначили технології дистанційного навчання за допомогою інформаційно-комунікативних технологій фактично єдиною і найкращою альтернативою традиційному навчанню [8].

Навчання у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) в Україні в умовах воєнного стану постає перед новими викликами, серед яких забезпечення безпеки учнів і вчителів, стабільний доступ до освітніх ресурсів, а також підтримка психологічного здоров'я усіх учасників освітнього процесу. Але запроваджений в Україні воєнний стан у зв'язку із російською військовою агресією посилив необхідність пошуку перш за все нових підходів до представлення навчальних матеріалів та комунікації та між учасниками освітнього процесу, що забезпечується через передачу і здобуття будь-якої інформації у синхронному або асинхронному режимі [8].

Освіта залишається ключовим елементом стабільності для дітей, адже вона не тільки сприяє їхньому інтелектуальному розвитку, але й допомагає

зберігати почуття нормальності у цей важкий час. Воєнний стан привніс численні виклики в освітній процес. Постійні загрози ракетних обстрілів та переміщення учнів у безпечні регіони змусили вчителів і учнів швидко адаптуватися до нових умов. У школах, розташованих у зонах активних бойових дій або тимчасово окупованих територіях, основною формою навчання стало дистанційне, що часто викликає проблеми з соціалізацією та взаємодією між учнями [7]. Однак, незважаючи на труднощі, учителі продовжують викладати навіть із зон бойових дій, використовуючи VPN та інші засоби для приховування своєї діяльності [7]. Важливою складовою успішного навчання у воєнний період стає впровадження обох форматів навчання - синхронного та асинхронного, - які дозволяють забезпечити безперервність освітнього процесу.

У контексті викладання географії, яка є однією з ключових дисциплін для формування просторового мислення і розуміння проблем сталого розвитку, актуальним є питання, як організувати навчальний процес таким чином, щоб учні отримували не тільки знання, але й розуміння глобальних та локальних процесів, які безпосередньо впливають на їхнє життя. Використання синхронного та асинхронного навчання відкриває нові можливості для забезпечення гнучкості та адаптації освітнього процесу до нових умов.

Синхронне навчання передбачає одночасну участь учнів і вчителя в режимі реального часу. Цей формат найчастіше реалізується через платформи для відеоконференцій, такі як Zoom або Google Meet. Важливою перевагою цього підходу є можливість миттєвого зворотнього зв'язку та інтерактивності під час уроку [1].

Асинхронне навчання, на відміну від синхронного, надає учням більшу гнучкість. Вони можуть виконувати завдання та вивчати матеріал у зручний для них час, використовуючи записи відеоуроків, презентації, завдання у вигляді текстів та тестів. Це особливо важливо в умовах, коли стабільний доступ до інтернету не завжди можливий через бойові дії [7].

Обидва підходи мають свої переваги та недоліки, тому їх поєднання може стати найефективнішою стратегією в умовах обмежених можливостей.

Викладання географії, як і інших предметів, стало більш залежним від цифрових технологій. Вчителі повинні використовувати інтерактивні онлайн-платформи, щоб підтримувати увагу учнів та забезпечувати якісне засвоєння матеріалу. Одним із ключових аспектів є застосування інтерактивних карт, віртуальних екскурсій, навчальних відео та симуляторів для кращого розуміння географічних явищ. Географія відіграє особливу роль, оскільки вона надає учням важливі знання про навколишній світ, зокрема про територіальні конфлікти, міграційні процеси, зміну клімату та природні катаклізми, що часто супроводжують воєнні дії. Вчителі мають можливість інтегрувати в курс актуальні події, показувати, як війна впливає на екологію, розміщення населення та економічні ресурси [3].

Згідно з методичними рекомендаціями МОН, вчителі мають враховувати поточну ситуацію в Україні та використовувати їх для актуалізації навчальних програм з географії [4].

У зв'язку з психологічними викликами, що виникають під час війни, важливо враховувати емоційний стан учнів. Вчителі повинні забезпечувати підтримку та створювати безпечне середовище для навчання, у тому числі під час уроків географії. Це передбачає більше індивідуальної роботи, залучення учнів до обговорення тем, що їх хвилюють, а також гнучкість у плануванні та проведенні занять.

Накази МОН та методичні рекомендації для вчителів наголошують на важливості психологічної підтримки під час навчального процесу та інтеграції емоційного компоненту у викладання [5].

Викладання географії, як і інших предметів, має бути організоване з урахуванням можливих повітряних тривог та інших надзвичайних ситуацій. Заняття можуть бути перервані, і важливо, щоб учителі швидко орієнтувалися і могли відновити навчальний процес після таких перерв. Учні повинні знати правила поведінки у разі небезпеки, а також бути готовими до того, що навчання може відбуватися у спеціально відведених місцях або під час евакуації.

В умовах війни велика частина учнів може перебувати у різних регіонах України чи за кордоном, що потребує адаптації навчальних програм та форм навчання під їхні потреби. Викладачі географії мають створювати умови для доступу до навчальних матеріалів, щоб усі учні, незалежно від місця перебування, могли брати участь у навчанні. Це включає надання навчальних матеріалів онлайн, використання платформ для асинхронного навчання тощо.

Отже, особливості викладання географії у ЗЗСО в умовах воєнного стану включають гнучкість у виборі форм і методів навчання, інтеграцію актуальних знань, підтримку емоційного стану учнів та забезпечення їхньої безпеки. Ці зміни спрямовані на те, щоб зробити навчальний процес ефективним і доступним для всіх учасників в умовах сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вивчення синхронного та асинхронного навчання: пошук правильного балансу для вашої освітньої подорожі. 27.12.2023: [Електронний ресурс] // Johnson & Wales University. – Режим доступу: <https://online.jwu.edu/blog/exploring-synchronous-vs-asynchronous-learning-finding-the-right-balance-for-your-educational-journey>.
2. Машкіна В. Дистанційне навчання вчителів географії у контексті освітньої реформи. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2018. Вип. 27. С. 42–48. – Режим доступу: https://goik.univer.kharkov.ua/wp-content/files/issue_27/27_6.pdf
3. Методичні рекомендації для вчителів географії [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – 2023-2024. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/09/12/IMR.2023-2024.Pryrodo.osv.haluz.12.09.2023-1.pdf>
4. Методичні рекомендації з організації освітнього процесу в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України щодо психологічної підтримки учнів у закладах загальної середньої освіти. 29.03.2022: [Електронний ресурс] // 6. Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

6. Федоренко Ю. А. Технології навчання онлайн з географії. *Географія та економіка в рідній школі*. 2020. № 5 (219). С. 12–14.
7. Чи може освіта пережити війну? Вивчення досвіду України [Електронний ресурс] // *Ukraine World International*. – Режим доступу: <https://ukraineworld.org/en/articles/analysis/education-war>.
8. Malchykova D., Baysha K., Pylypenko I., Lozova L. Technologies of synchronous and asynchronous learning in the practice of distance teaching of geographical disciplines. *9th SWS International Scientific Conference on Social Sciences ISCSSL 2022: Conference Proceedings*, 2022, 9(1), pp. 757–764. <https://doi.org/10.35603/sws.iscss.2022/s08.089>

Науковий керівник докторка географічних наук, професорка Мальчикова Д.С.

УДК 477.91

Фурса М.В.

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЕВИНИ У ВИГОТОВЛЕННІ СТРУННИХ МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

У статті розглянуто важливість використання деревини у виробництві струнних музичних інструментів. Проаналізовано основні породи деревини, що застосовуються в процесі виготовлення інструментів, їх акустичні властивості, а також вплив структури деревини на звук музичних інструментів. Досліджено сучасні підходи до вибору матеріалів і технологічні аспекти обробки деревини, що сприяють досягненню високоякісного звуку.

Ключові слова: *деревина, струнні музичні інструменти, акустика, обробка деревини, звукові властивості.*

The article discusses the importance of using wood in the production of stringed musical instruments. The main types of wood used in the manufacture of instruments, their acoustic properties, as well as the influence of wood structure on the sound of musical instruments are analysed. Modern approaches to the choice of materials and technological aspects of wood processing that contribute to the achievement of high-quality sound are investigated.

Key words: *wood, stringed musical instruments, acoustics, wood processing, sound properties.*

Вступ. Використання деревини у виробництві струнних музичних інструментів має багатовікову історію. Природні акустичні властивості деревини роблять її одним з найкращих матеріалів для виготовлення інструментів, таких як скрипка, гітара, віолончель, контрабас, бандура, цимбали, тощо. Якість звуку цих інструментів значною мірою залежить від характеристик деревини, що використовується для виготовлення їх корпусу, деки, грифа, струн, пружин та інших компонентів [1-6].

Метою статті є ознайомитися з засадничими питаннями використання деревини при виробництві музичних інструментів. На нашу думку для цього потрібно з'ясувати п'ять завдань:

- характеристики деревини, що впливають на звук;
- основні породи деревини у виробництві інструментів;
- вплив технології обробки деревини на якість інструментів;
- акустичні властивості деревини;
- перспективи розвитку матеріалів для виготовлення інструментів.

Характеристики деревини, що впливають на звук. Деревина має унікальні властивості, що дозволяють їй передавати звукові хвилі. Однією з ключових характеристик є щільність матеріалу, яка безпосередньо впливає на резонансні властивості [2-4]. Наприклад, м'які породи деревини, такі як клен та ялина, часто використовуються для виготовлення верхньої деки струнних інструментів, оскільки вони забезпечують необхідну пружність та еластичність для ефективної передачі звукових коливань.

Інші важливі характеристики включають [2-4]:

- Резонансну здатність: можливість деревини відтворювати коливання при взаємодії зі струнною системою.
- Демпфування: здатність поглинати частину енергії звуку, що впливає на довжину та інтенсивність звучання, а також частотне затухання.
- Стійкість до змін температури та вологості, що важливо для стабільності звукових властивостей інструментів.

Основні породи деревини у виробництві інструментів. Залежно від частини інструмента, використовуються різні породи деревини:

Ялина звичайна, Смерека (*Picea abies*) – одна з найпоширеніших порід для виготовлення верхньої деки. Вона має низьку щільність і високу міцність, що сприяє гарній здатності до резонування зі струнами [1, 5, 6].

Клен несправжньоплатановий, Явір (*Acer pseudoplatanus*) – максимально універсальний матеріал з точки зору зручності в обробці і звукових якостей, завдяки високій щільності і рівномірній структурі волокон дозволяє отримувати чіткі і дзвінкі звуки, у зв'язку з чим цей матеріал дуже активно використовується для виготовлення грифів електрогітар [1, 5, 6].

Червоне дерево (*Swietenia mahagoni*) – застосовується у виробництві корпусів гітар і забезпечує рівномірний, потужний звук [1, 5, 6].

Паліандр (*Dalbergia*) – порода, що використовується для виготовлення накладак грифа, забезпечує стабільність налаштування інструментів та частоту звучання, а за рахунок твердості і спрямування волокон збільшує міцність конструкції грифу [1, 5, 6].

Вплив технології обробки деревини на якість інструментів. Крім вибору правильної породи деревини, важливим фактором є технологія її обробки [1]. Для виготовлення високоякісних струнних інструментів деревина повинна пройти через декілька етапів підготовки:

- сушіння деревини: це один із ключових етапів, оскільки волога може негативно вплинути на акустичні властивості, міцність і пропорції майбутнього

інструменту. Процес повільного, або гарячого сушіння дозволяє зберегти структуру волокон деревини, що сприяє кращій резонансній здатності.

- обробка поверхні: для захисту інструменту від впливу зовнішнього середовища використовуються лаки і пропитки, які водночас частково впливають на звукові якості, утворюючи зовнішній полімерний шар, що впливає на розподіл вібрацій.

Акустичні дослідження деревини. В останні десятиліття наукові дослідження акустичних властивостей дозволили краще зрозуміти взаємозв'язок між структурою та характеристиками звуку. Зокрема, було проведено аналіз звукових хвиль та їх поширення через різні породи деревини, завдяки цьому лютьєри можуть більш точно підбирати матеріали для конкретних частин інструменту[2-4].

Перспективи розвитку матеріалів для виготовлення інструментів. Хоча деревина залишається основним матеріалом для виготовлення струнних музичних інструментів, сучасні дослідження у сфері матеріалознавства відкривають можливості для використання нових матеріалів, таких як композитні матеріали, чи модифікована і термомодифікована деревина [1]. Вони можуть забезпечити підвищену стійкість до зовнішніх чинників, зберігаючи або навіть покращуючи акустичні характеристики традиційних інструментів.

Україна має значні деревні ресурси для виготовлення деревини. Зокрема, значні площі в Українських Карпатах займають біотопи лісів з домінуванням Ялини звичайної, або Смереки (*Picea abies*) [7]. В тому числі, в Україні представлені смерекові праліси, в яких у значній кількості представлені вікові дерева. Також Смерека поширена і в Лісовій зоні рівнинної частини України, у вигляді острівних Ялинових лісів [7]. Також в Карпатах і на Поліссі, а також в північній частині Лісостепу досить широко зустрічається Клен несправжньоюплатановий, або Явір (*Acer pseudoplatanus*) [7]. Явір на відміну від Смереки рідко виступає домінантом лісових угруповань, але часто є співдомінантом в дубових, грабових, букових та ялицевих лісах.

Висновки. Деревина є незамінним матеріалом у виготовленні струнних музичних інструментів завдяки своїм унікальним акустичним властивостям. Правильний вибір породи деревини та технології її обробки безпосередньо впливають на якість звучання інструменту. Сучасні дослідження у сфері акустики та матеріалознавства допомагають удосконалити традиційні методи виготовлення інструментів та відкривають нові перспективи для використання альтернативних методів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко Б. І. Деревинаознавство: навчальний посібник / Б. І. Бойко, О. П. Бойко. – Київ: Ліра-К, 2016. – 280 с.
2. Іванченко В. П. Акустичні властивості деревини в контексті виробництва музичних інструментів: дис. канд. техн. наук / В. П. Іванченко. – Київ: НТУУ «КПІ», 2017. – 192 с.
3. Коновалов П. О. Акустичні властивості деревини у виробництві музичних інструментів / П. О. Коновалов. – Львів: Світ, 2005. – 312 с.

4. Лисенко О. В. Дослідження акустичних характеристик деревини для струнних музичних інструментів / О. В. Лисенко // Вісник Національного технічного університету України «КПІ». – 2017. – Вип. 32. – С. 45–52.
5. Савчук І. П. Матеріалознавство деревини для виготовлення музичних інструментів / І. П. Савчук, М. О. Петренко // Лісовий вісник. – 2018. – Т. 12, № 4. – С. 83–89.
6. Романенко Д. М. Вибір деревини для виготовлення струнних музичних інструментів на основі її акустичних властивостей / Д. М. Романенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку матеріалознавства». – Київ: НТУУ «КПІ», 2016. – С. 143–147.
7. Національний каталог біотопів України. За ред. А.А. Куземко, Я.П. Дідуха, В.А. Онищенко, Я. Шеффера. К.: ФОП Клименко Ю.Я., 2018. – 553 с.

Науковий керівник доктор біологічних наук, професор Мойсієнко І.І.

УДК 551.4.038.04:551.553.8

Хільченко В.Б.

ВПЛИВ ШТОРМІВ НА МОРФОДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ

У статті розглянуто вплив штормів на морфодинамічні процеси в прибережних зонах. Проаналізовано основні чинники, що спричиняють ерозію та перенесення наносів. Зроблено висновки про вплив кліматичних змін на інтенсивність штормової активності.

Ключові слова: морфодинаміка, шторм, ерозія, кліматичні зміни, берегова лінія.

This article examines the impact of storms on morphodynamic processes in coastal areas. Key factors that cause erosion and sediment transport are analyzed. Conclusions are drawn regarding the impact of climate change on storm activity intensity.

Key words: morphodynamics, storms, erosion, climate change, coastline.

Морфодинамічні процеси відіграють ключову роль у формуванні берегової зони, що робить їх важливими для розуміння розвитку екосистем, управління прибережними територіями та прогнозування наслідків кліматичних змін. Одним із найпотужніших чинників, що впливають на ці процеси, є шторми. Під час штормів виникають значні зміни у хвильовій динаміці та приливно-відливних процесах, що призводить до ерозії берегової лінії, переміщення наносів та формування нових геоморфологічних структур.

Із підвищенням частоти та інтенсивності штормів, пов'язаних із глобальними кліматичними змінами, виникає нагальна потреба у вивченні їхнього впливу на морфодинаміку. Це знання необхідне для розробки методів захисту узбережжя, збереження природних ландшафтів та захисту інфраструктури прибережних територій. З огляду на це, вивчення взаємодії

штормів із процесами берегової ерозії, переносу осадів та формування дна є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору.

Зв'язок із науковими та практичними завданнями:

- Науковий аспект: вивчення впливу штормів на морфодинамічні процеси дозволяє глибше зрозуміти механізми перерозподілу наносів, зміну форм берегової лінії та дна моря. Це має велике значення для прогнозування змін у морських екосистемах, а також для оцінки довгострокових наслідків кліматичних змін [1, с. 278].

- Практичний аспект: отримані знання сприяють розробці заходів зі зменшення ризиків ерозії берегової лінії та захисту прибережних зон. Це, в свою чергу, допомагає у плануванні та управлінні прибережними інфраструктурними об'єктами (дорогами, портами, рекреаційними зонами) та захисті населення від наслідків екстремальних погодних явищ.

Таким чином, вивчення впливу штормів на морфодинамічні процеси є ключовим завданням, яке інтегрує фундаментальні наукові дослідження та прикладні заходи для збереження екосистем і захисту узбережжя.

У сучасній науковій літературі значна увага приділяється вивченню впливу штормів на морфодинамічні процеси через зростання частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ у зв'язку з глобальними кліматичними змінами. Останні дослідження в цій галузі висвітлюють кілька ключових напрямів:

- Дослідження ерозії берегів: велика кількість робіт присвячена вивченню механізмів ерозії, що відбувається під час штормів, особливо у прибережних зонах. Зокрема, аналізуються моделі штормової активності, яка прискорює руйнування берегової лінії. Дослідники вивчають взаємодію між штормовими хвилями та береговими структурами, що дозволяє прогнозувати майбутні зміни у формі узбережжя та визначати зони ризику (наприклад, дослідження авторів з університетів Великобританії, США та Нідерландів) [7, с. 682].

- Вплив хвильової активності та перенесення наносів: останні роботи детально розглядають динаміку перенесення осадів під час штормів і після них, коли відбувається рекультивация берегової зони. Зокрема, досліджується розподіл гравітаційних і приливно-відливних процесів, що впливають на перерозподіл піщаних наносів і дрібнозернистих частинок (дослідження французьких та японських учених). Ці роботи встановлюють зв'язок між інтенсивністю штормів та змінами у морському дні, що вказує на постійний процес трансформації берегової лінії та прибережних екосистем.

- Моделювання та прогнозування штормових наслідків: сучасні моделі прогнозування, розроблені на основі супутникових даних і гідродинамічних моделей, дозволяють оцінювати зміни в морфодинаміці під впливом штормових явищ. Наприклад, роботи, проведені в науково-дослідних центрах Німеччини та Норвегії, активно використовують такі моделі для визначення ризиків ерозії та формування піщаних берегів [2, с. 118].

● Кліматичні зміни та підвищення рівня моря: дослідження підвищення рівня світового океану (роботи Міжурядової групи експертів зі зміни клімату — ІРСС) висвітлюють загрозу постійного руйнування берегових ліній, що в умовах більш частих штормів погіршує стан прибережних регіонів. Ці дослідження ставлять питання про необхідність адаптаційних заходів для захисту від штормових хвиль.

Попри активний розвиток досліджень, існує ряд аспектів, які потребують подальшого вивчення:

1. Комплексне моделювання довгострокових змін морфодинаміки: більшість моделей орієнтовані на короткостроковий аналіз. Необхідно більше робіт, присвячених довгостроковому прогнозуванню змін у береговій лінії та морському дні під впливом як штормів, так і кліматичних змін.

2. Локальні особливості впливу штормів: незважаючи на численні глобальні дослідження, недостатньо уваги приділяється аналізу локальних екосистем і типів узбереж, що мають різні морфодинамічні характеристики. Це стосується особливо вразливих регіонів, де існують унікальні геоморфологічні особливості (наприклад, дельти річок або лагуни).

3. Вплив штормів на біорізноманіття: хоча добре вивчений вплив на геофізичні характеристики, питання взаємодії морфодинаміки та біорізноманіття в контексті штормових процесів залишається мало дослідженим. Потрібно більше даних про вплив руйнування берегів на морські та прибережні екосистеми [6, с. 793].

4. Адаптаційні заходи та ефективність захисту: відсутні повноцінні дослідження з оцінки ефективності захисних споруд (бар'єрів, дамб, штучних рифів) на довготривалий період і в умовах підвищення частоти штормів. Ця проблема є критично важливою для захисту прибережних громад та інфраструктури.

Дана стаття спрямована на розв'язання невирішених питань комплексного довгострокового моделювання морфодинамічних процесів під впливом штормів та їх впливу на локальні особливості берегової лінії і біорізноманіття. Автор зосереджується на детальному аналізі конкретних прибережних зон з унікальними морфодинамічними характеристиками, пропонуючи нові підходи до прогнозування та управління прибережними територіями в умовах змін клімату [5, с. 209].

Цілі статті полягають в

Аналізі впливу штормів на морфодинамічні процеси у прибережних зонах – детальне вивчення механізмів, за якими шторми впливають на берегову ерозію, перенесення наносів та зміни у формуванні дна моря, з урахуванням як природних, так і антропогенних факторів [4, с. 92].

Розробці комплексної моделі довгострокового прогнозування морфодинамічних змін – створенні та адаптації моделі, яка дозволяє прогнозувати зміни берегової лінії під впливом штормів з урахуванням кліматичних змін та підвищення рівня моря.

Оцінці локальних морфодинамічних процесів на прикладі конкретних прибережних регіонів – досліджені, як локальні особливості (геологічна будова, тип узбережжя, наявність природних або штучних захисних споруд) впливають на динаміку змін берегової лінії під час штормів.

Вивченні впливу штормів на біорізноманіття та екосистеми – аналізі наслідків морфодинамічних змін для біорізноманіття та екосистем прибережних зон, зокрема вразливих або унікальних екосистем.

Оцінці ефективності захисних заходів – досліджені, наскільки ефективними є наявні захисні споруди (штучні рифи, дамби, бар'єри) у зниженні негативних наслідків штормів та запропонувати рекомендації щодо їх оптимізації або використання альтернативних підходів для управління прибережними територіями.

Визначення стратегій адаптації до збільшення частоти та інтенсивності штормів – розробити пропозиції щодо управління ризиками та адаптації прибережних зон до прогнозованого зростання частоти та інтенсивності штормів, враховуючи сценарії зміни клімату.

У цьому дослідженні проаналізовано вплив штормів на морфодинамічні процеси та їх наслідки для берегової ерозії, перенесення наносів, формування морського дна і прибережних екосистем. Основна увага приділялася довгостроковому моделюванню змін морфодинаміки в умовах зростаючої частоти та інтенсивності штормів через кліматичні зміни [3, с. 227].

Для вивчення впливу штормових явищ були проаналізовані дані з кількох прибережних зон із різними геоморфологічними характеристиками. Було встановлено, що під час штормів значно збільшується швидкість перенесення наносів, що призводить до руйнування берегової лінії.

Основними чинниками впливу є:

1. Хвильова енергія: висока енергія хвиль під час штормів збільшує ерозійні процеси на схилах берегів, що сприяє руйнуванню.

2. Течії та приливи: взаємодія штормових хвиль із приливами спричиняє суттєві зміни у транспортуванні осадів, що призводить до відступу берегової лінії.

Отримані результати підтвердили, що найбільш вразливими є пляжні та дельтові зони, де ерозійні процеси найбільш інтенсивні. Було виявлено, що великі штормові події можуть за короткий час змінити морфологію берегів на десятки метрів.

Висновки з даного дослідження:

Шторми є ключовим чинником, що впливає на морфодинамічні процеси у прибережних зонах, спричиняючи ерозію берегової лінії, перенесення наносів і суттєві зміни у формуванні морського дна. Інтенсивність і частота штормів, зростаюча через кліматичні зміни, значно прискорюють ці процеси.

Комплексна модель прогнозування морфодинаміки, розроблена в межах дослідження, дозволяє точно прогнозувати довгострокові зміни берегової лінії та перенос наносів у різних типах прибережних регіонів. Вона враховує

регіональні особливості та вплив кліматичних змін, що робить її корисною для адаптаційного планування.

Локальні особливості берегової лінії відіграють важливу роль у формуванні наслідків штормів. Скелясті, піщані та дельтові узбережжя реагують на штормові явища по-різному, що підкреслює важливість регіональних підходів до управління прибережними територіями.

Морфодинамічні зміни суттєво впливають на біорізноманіття прибережних зон, призводячи до втрати середовища існування багатьох видів і зміни структури екосистем. Це вимагає інтеграції екологічних факторів у програми захисту узбережжя.

Традиційні захисні споруди, такі як дамби та бар'єри, мають обмежену ефективність у довгостроковій перспективі. Необхідно впроваджувати природоорієнтовні рішення, такі як штучні рифи, дюни та живі бар'єри, для захисту узбережжя.

Адаптаційні заходи, спрямовані на зменшення наслідків штормових явищ, повинні включати регіональні стратегії управління та використання природних бар'єрів. Довгострокове планування з урахуванням кліматичних змін є критично важливим для захисту прибережних зон.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Комаров В. О. Вплив штормової активності на морфодинамічні процеси в прибережних зонах. Київ: Наукова думка, 2018. 325 с.
2. Лебедев О. П. Моделювання берегової ерозії під впливом штормів. Геоморфологія та берегозахисні споруди, 2019, 45(2), 112-124.
3. Михайлов А. М. Морфодинамічні процеси прибережних зон під впливом кліматичних змін. Одеса: Приморське видавництво, 2020. 290 с.
4. FitzGerald D. M., Penland S. Predicting Coastal Morphodynamics with Climate Change. Global Environmental Change, 2021, 28(2), 205-216.
5. Johnson M. L., Smith R. Coastal Erosion and Sediment Transport: Impacts of Storms. Journal of Coastal Research, 2020, 36(4), 789-801.

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Котовський І.М.

УДК528.88:551.583:581.5

Шевченко В.Р.

ІНТЕГРАЦІЯ КЛІМАТИЧНИХ ДАНИХ У ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ЗМІН РОСЛИННОГО ПОКРИВУ

У роботі проаналізовано ключові аспекти інтеграції кліматичних показників у геопросторовий аналіз задля прогнозування динаміки змін рослинного покриву. Розглянуто кейси успішного використання кліматичних параметрів у геопросторовому аналізі динаміки рослинного покриву окремих регіонів світу.

Ключові слова: кліматичні чинники, дистанційне зондування, моделювання, геоінформаційні системи, рослинність.

The paper analyzes the key aspects of integrating climatic indicators into geospatial analysis for forecasting the dynamics of vegetation cover changes. Cases of successful use of climatic parameters in geospatial analysis of vegetation dynamics in specific regions of the world are reviewed.

Key words: climatic factors, remote sensing, modeling, geographic information systems, vegetation.

Постановка проблеми. Зміна клімату призводить до істотних змін у рослинному покриву, що вимагає нових підходів до прогнозування цих зрушень. Інтегрування кліматичних даних у геопросторовий аналіз дозволить ефективніше, у порівнянні з традиційними методами моделювати динаміку таких змін. Такий підхід дозволить не лише підвищити рівень точності прогнозування впливу кліматичних змін на рослинний покрив, але й дасть змогу розробити науково-обґрунтовані заходи щодо управління та збереження екосистем в умовах глобальних кліматичних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато сучасних наукових робіт акцентують увагу на застосуванні дистанційного зондування у процесі моніторингу природних екосистем, зокрема з використанням даних від ESA (Sentinel) та NASA (Landsat, MODIS) [3, с. 35]. Дослідження індексу NDVI є головною темою сучасних наукових досліджень, оскільки він дозволяє оцінювати розвиток рослинного покриву під впливом кліматичних змін [1, с. 210]. Існуючі дослідження, також акцентують увагу на важливості кліматичних моделей у такому прогнозуванні, зокрема на CMIP6, оскільки вони дають змогу оцінити можливу трансформацію температурних та опадових режимів у різних країнах та регіонах світу. Важливим аспектом наукових досліджень з означеної тематики є вплив екстремальних погодних явищ, таких як посухи та повені на деградацію природних ландшафтів, які виникають внаслідок кліматичних змін [6, р. 75]. У цьому контексті, сучасні інструменти просторово-часового моделювання є досить ефективними для розробки заходів з сталого управління природними ресурсами, зокрема рослинним покривом.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення інтеграції кліматичних даних у геопросторовий аналіз задля прогнозування динаміки змін рослинного покриву. Відповідно до мети, перед нами було поставлено та вирішено наступні завдання: виявити кліматичні чинники, що впливають на зміну рослинного покриву; розглянути успішні кейси застосування кліматичних даних у моделюванні та прогнозуванні змін рослинності у світі; проаналізувати етапи моделювання при дослідженні рослинного покриву з урахуванням кліматичного чинника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для збереження та розвитку рослинного покриву досить важливими є кліматичні фактори. На процеси водного балансу, фотосинтезу та фази розвитку тих чи інших рослин головним

чином впливають такі кліматичні чинники, як: рівень вологості, розподіл та кількість опадів, тривалість світлового дня та температурний режим. Зазначимо, що збільшення середньорічної температури повітря, яке наявне у більшості регіонів світу, сприяє поширенню ареалів теплолюбних видів рослин, і на противагу цьому – є причиною скорочення ареалів, які не пристосовані до високих температурних показників. Окрім цього, внаслідок кліматичних змін, по земній кулі спостерігаються екстремальні погодні явища, які також позначаються на змінах рослинного покриву.

Для прогнозування якісних та кількісних змін, у рослинному покриві тієї чи іншої території дуже важливим є аналіз того, як ті чи інші кліматичні фактори впливають один на одного у просторі та часі. Відстежувати означені процеси на великих площах дозволяє геопросторовий аналіз, де основою є використання супутникових знімків та інших джерел інформації [2].

Під геопросторовим аналізом, мається на увазі цілий набір технологій та широкий спектр методів, які дають змогу розглядати взаємовплив різних складових ландшафту. Основою геопросторового аналізу є кількісні та якісні дані, які отримані з дистанційного зондування Землі (ДЗЗ), картографічних онлайн-ресурсів, географічних інформаційних систем (ГІС) та супутникових знімків. Всі зазначені інструменти, дають можливість прогнозувати та моделювати динаміку та зміну рослинного покриву, які ґрунтуються на наявних кліматичних сценаріях та даних.

Головною особливістю геопросторового аналізу є використання для моніторингу динаміки та поточного стану рослинного покриву супутникових знімків. Такі супутники як, Sentinel, Landsat та MODIS надають доволі високоточні знімки земної поверхні в різноманітних спектральних діапазонах. Така «високоточність» дозволяє науковцям здійснювати аналіз з високою точністю та малою вірогідністю похибок. Зокрема, за допомогою означених супутникових знімків, можна проаналізувати індикатор густоти рослинності – Normalized Difference Vegetation Index (NDVI). Тому, взаємна інтеграція кліматичних показників із супутниковими знімками дає можливість визначати поточний стан та динаміку зміни рослинного покриву у тій чи іншій точці Землі.

Інтеграція просторових характеристик місцевості та кліматичних даних дозволяє здійснювати моделювання тенденцій та змін рослинного покриву за допомогою статистичних моделей. Найбільш точними та популярними серед таких моделей є моделі машинного навчання, моделі регресійного типу та просторово-часові моделі. Зазначені моделі, зазвичай ґрунтуються на історичних даних і використовуються для розробки прогнозних сценаріїв майбутніх кліматичних змін та змін рослинного покриву.

До основних етапів моделювання динаміки змін рослинного покриву відносяться: збір даних, аналіз та обробка даних, моделювання та оцінка отриманих результатів.

Збір даних передбачає збирання інформації щодо кліматичних показників щодо температури та кількості опадів за певний період, а також отримання інформації щодо існуючих кліматичних моделей для отримання опадових та

температурних прогнозів. Дані щодо стану та особливостей рослинного покриву на досліджуваній території зазвичай отримують або з наземних спостережень, або ж із супутникових знімків.

Наступним етапом дослідження є статистична обробка та аналіз зібраних даних. На цьому етапі, здійснюється інтерполяція зібраних кліматичних даних на геопросторові карти, що дозволяє розглядати динаміку змін рослинного покриву в залежності до кліматичних змін за певний проміжок часу.

Третій, і не менш важливий етап – процес моделювання. Він передбачає розробку просторово-часових моделей, які як враховують, так і передбачають зміни рослинного покриву у взаємозв'язку із кліматичними даними та моделями. Цей етап, має на меті спрогнозувати, як може змінитися рослинний покрив за різних сценаріїв розвитку кліматичних змін.

Останній етап – оцінка результатів. Цей етап дозволяє оцінити кінцеві результати процесу моделювання та розглянути особливості, потенційні загрози та можливості кліматичних змін для рослинного покриву тієї чи іншої території.

Протягом останнього десятиліття, інтеграція кліматичних показників у геопросторовий аналіз набула чималого розповсюдження у різних куточках планети. Зазначимо, що у деяких регіонах планети, уже було реалізовано подібні успішні проєкти, які були спрямовані на моделювання змін рослинного покриву внаслідок кліматичних зрушень. Зокрема, у Африці, а саме в Сахельському районі, де значної шкоди рослинному покриву завдають триваючі і повторювані посухи, було використано дані супутникових зображень задля оцінки та дослідження динаміки деградації ландшафтів на найбільш вразливих територіях [4, р. 7]. Розроблені геопросторові моделі дозволили виявити, що в Сахельському регіоні Африки відбуваються постійні підвищення температурних показників та критичне зменшення сереньорічної кількості опадів, які негативно впливають на ареали багатьох видів рослин, а саме – відбувається скорочення видів, внаслідок чого відбувається збідніння видового складу біорізноманіття.

Ще одним яскравим прикладом використання геопросторового аналізу для дослідження динаміки рослинного є його використання у проєктах дослідження лісових екосистем Південної Америки. У даному проєкті було застосовано геопросторовий аналіз для прогнозування наслідків кліматичних змін для амазонських лісів[5]. Розроблені кліматичні моделі та супутникові зміни показали, що зміна режиму опадів та тривале зростання температурного чинника призведе до поступового заміщення вологих амазонських лісів саванами, яке матиме значні як економічні, так і екологічні наслідки для Південної Америки.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що інтеграція кліматичних показників та моделей у геопросторовий аналіз є потужним інструментом для оцінки поточного стану та прогнозування динаміки рослинного покриву на тій чи іншій території. Сучасні ГІС-технології та супутникові технології є основою для відстеження динаміки змін різноманітних екосистем у відповідь на

кліматичні зрушення. Слід зазначити, що прогнозування за допомогою таких даних та інструментів дозволяє точно та «науково» визначити, як змінюється рослинний покрив під впливом кліматичного чинника, а також забезпечує розробку засобів та інструментів для розробки адаптивних заходів щодо пристосування до цих змін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байцим А. І., Талах М. В., Стратій В. І. Використання нормалізованого вегетаційного індексу для моніторингу стану рослинного покриву НПП Вижницький на основі даних супутникової зйомки. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 208-213.
2. Бодня О. В., Овчаренко А. В., Черваньов І. Г. Геоєкологічний аналіз короточасних трендів зміни структури території НПП Слобожанський за даними космічної зйомки PlanetScore. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія*. 2017. № 47. С. 176-181.
3. Мельник А. А., Ячнюк М. О. Застосування геоінформаційних технологій для спостереження за лісовим покривом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки*. 2022. № 16. С. 32-39. Doi: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2022-16-3>
4. Akpu B., Tanko A. I., Jeb D. N., Dogo B. Geospatial analysis of urban expansion and its impact on vegetation cover in Kaduna Metropolis, Nigeria. *Asian Journal of Environment and Ecology*. 2017. № 3(2). pp. 1-11. Doi: 10.9734/AJEE/2016/31149
5. Ma S., Li Y., Zhang Y., Wang L. J., Jiang J., Zhang J. Distinguishing the relative contributions of climate and land use/cover changes to ecosystem services from a geospatial perspective. *Ecological Indicators*. 2022. № 136. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2022.108645>
6. Mahajan D. M., Kale V. S. Spatial characteristics of vegetation cover based on remote sensing and geographical information system (GIS). *Tropical Ecology*. 2006. № 47(1). pp. 71-80.

Науковий керівник кандидат географічних наук, доцент Молікевич Р.С.

**ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК,
ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ**

ПАРАДОКСИ – ШЛЯХ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ

В цій статті розповідається про парадокси теорії ймовірностей. В легкій манері для здобувачів освіти написано пояснення цих парадоксів. Розглянуто «Парадокс дня народження» та парадокс Монті Гола з розв'язанням їх. Теорія ймовірності не легка тема, але показавши це на прикладах парадоксів для здобувачів освіти, їм стає набагато зрозуміліше і цікавіше. Тому викладений матеріал буде доречний для здобувачів освіти старших класів, для кращого розуміння математичних понять і набуття математичних навичок.

Ключові слова: Теорія ймовірностей, парадокс Монті Гола.

This article talks about the paradoxes of probability theory. An explanation of these paradoxes is written in an easy manner for those seeking education. The «Birthday Paradox» and the Monty Hall Paradox are considered with their solution. Probability theory is not an easy topic, but by showing it with examples of paradoxes for students, it becomes much more understandable and more interesting for them. Therefore, the presented material will be appropriate for high school students, for a better understanding of mathematical concepts and acquisition of mathematical skills.

Key words: Probability theory, Monty Hall's paradox.

Життя непередбачуване і щоб зрозуміти його люди часто вдаються до логіки. Але не завжди на перший погляд логічна відповідь є правильною. Такі випадки пізніше почали називати парадоксами. Парадокс – дивне, іноді безглузде на перший погляд судження, яке нібито є протиріччям здоровому глузду, що у висновку на перший погляд здається не логічним. Певною мірою сучасний розвиток людства є наслідком пошуку рішення парадоксів. В минулому люди оперуючи лише логікою не могли собі навіть уявити, що Земля кругла, людина зможе літати не маючи крил, людина зможе глибоко плавати під водою не маючи зябра та інші. Такі усталені думки були парадоксальними на той момент розвитку людства. Але це все сьогодні є реальним і використовується у повсякденному житті.

Щоб краще розуміти життя і бути готовим до неочікуваного, треба знати про основні закономірності непередбачуваних подій та явищ, які зазвичай спростовують звичні уявлення людей. Найцікавішим способом зробити це для здобувачів освіти стане вивчення парадоксів теорії ймовірностей. Вони якнайшвидше дають зрозуміти, що інтуїція в цих питаннях не допоможе і лише холодний розум, уважність та наполегливість дає пояснення різним парадоксальним твердженням.

Метою роботи є розгляд та пояснення парадоксів теорії ймовірностей для здобувачів освіти.

Парадокс – це логічне протиріччя. Прикладом є те як вправно майстер робить свою справу. Здається, що це лише завдяки таланту. Але талант без зусиль нічого не вартий і лише кропітка праця дає результат, який люди сприймають як належне. Це один із життєвих прикладів того, як не завжди шосте чуття дає правильне рішення.

Вивчення математики має бути корисним і цікавим. Тому тема «Парадокси теорії ймовірностей» підходить для розгляду та вивчення здобувачами освіти під час додаткових уроків або ж позакласних занять. Ця тема дасть учням розвинути увагу, зосередженість, фантазію, математичні навички та допоможе у вивченні теорії ймовірностей. Спочатку можна розглянути «Парадокс днів народження».

Парадокс днів народження дає оцінку ймовірності того, що у випадково взятій групі людей (учнів якогось класу або членів шкільного гуртка) в якоїсь пари людей збігатимуться дні народження. Якщо розглядати групи не менше 23 випадкових осіб, то ймовірність співпадіння днів народження в якоїсь пари становить більше 0,5. Такий висновок суперечить інтуїтивному оцінюванню більшості людей. Але це можна довести математично.

Формулюючи цей парадокс, мова йде про збіг днів народження у будь-яких двох людей якоїсь групи. Умова задачі полягає в знаходженні ймовірності того, що в довільно взятій групі осіб щонайменше у двох буде один і той самий день народження. Під час розв'язування не зважатимемо на нерівномірність розподілу народжуваності протягом року і не враховуємо високосний рік.

Якщо $P(A)$ – ймовірність співпадіння щонайменше двох днів народження, то $P(A')$ – ймовірність відсутності двох осіб з однаковим днем народження (A' - подія протилежна події A). Сума цих подій дорівнює 1. Тоді за допомогою стандартних міркувань здійснюється наступне

$$P(A') = \frac{365}{365} \cdot \frac{364}{365} \cdot \frac{363}{365} \cdot \frac{362}{365} \times \dots \times \frac{344}{365} \cdot \frac{343}{365}.$$

Що обчисливши, отримуємо $P(A') = 0.4927 \dots$, а отже $P(A) = 0.5073 \dots$

У житті розподіл днів народження неоднаковий, тому ймовірність може бути дещо інша. Але все одно ймовірність справджується і аналогічні спостереження можна знайти кожен у звичайному житті.

Також цікавим є парадокс Монті Гола, який формулюється так: «Уявіть себе на телевізійній грі, де вам потрібно вибрати одні з трьох дверей. Лише за одними з них стоїть автомобіль, а за іншими по козі. Припустимо, що ви вказали на якісь двері. Ведучий в свою чергу відчиняє одні із двох інших дверей і за ними стоїть коза. Далі ведучий запитує: «Ви наполягаєте на відкритті вже обраної двері чи бажаєте змінити свій вибір на інші двері?». Потрібно з'ясувати якої краще дотримуватись стратегії: наполягати на відкритті раніше обраної двері чи змінити свій вибір?

Розв'язуючи цю задачу здобувачі освіти зазвичай роблять помилку. А саме вони вважають, що наполягаючи на відкритті раніше обраної двері, вони мають такі самі шанси виграти автомобіль як і при змінні свого вибору. Однак такий хід роздумів є неправильним. Бо якщо ведучий завжди має інформацію

де знаходяться приз, то завжди відчиняє ті двері за якими має знаходитись коза, і завжди пропонує гравцю змінити вибір. На початку ймовірність того, що автомобіль знаходитиметься за першими обраними дверима дорівнює $\frac{1}{3}$. Можна розглянути три випадки, коли авто може стояти за дверима номер один, потім за номером два, потім за номером три. Якщо ж ми від початку не змінюємо вибору і обираємо одні й ті самі двері, то ймовірність виграшу за трьох різних комбінацій дорівнює $\frac{1}{3}$. А якщо змінювати вибір обраних дверей, то ймовірність вже буде $\frac{2}{3}$. Спираючись на це, зміна початкового вибору збільшує шанси гравця. Зроблений висновок суперечитиме інтуїтивному сприйняттю більшості здобувачів освіти, але точно дасть розуміння, що не все є таким, яким здається на перший погляд.

Парадокси теорії ймовірності добре демонструють здобувачам освіти, що не завжди інтуїція допомагає у вирішенні завдання. Треба проявляти під час виконання завдань, також винахідливості набуті на уроках математичні здібності. Ця тема дає змогу учням закріпити вивчений матеріал з теми «Елементи теорії ймовірностей». І демонструє що життя непередбачуване, моментами не піддається простому розумінню, але тим воно прекрасніше, у своєму постійному пошуку себе і своєї мети.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барковський В. В., Барковська Н. В., Лопатін О. К. Теорія ймовірностей та математична статистика. 5-те видання. – К.: Центр учбової літ., 2010. – 424 с.
2. Гнеденко Б. В. Курс теорії ймовірностей – К.: ВПЦ Київський університет, 2010. – 464с.
3. Закусило О. К. Парадокси теорії ймовірності, Математичної статистики і теорії прийняття рішень. метод. реком. – К.: КНУ, 2022. – 109 с.
4. Сеньо П. С. Теорія ймовірностей та математична статистика: підручник. – К.: Знання, 2007. – 556 с.

Науковий керівник доктор фізико-математичних наук, професор Савченко О.Г.

[378.4:69.059]:681.51

Войченко В.В.

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ СТАНУ БУДІВЕЛЬ ТА ПРИМІЩЕНЬ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У цій статті розглянуто поширені системи «розумних будівель», зокрема «розумних кампусів». На основі їхнього досвіду виділено ключові елементи, які повинні бути присутніми в додатку для моніторингу стану будівель та приміщень університету. Також, на основі отриманих даних розроблено технічні концепції, відсутні в проаналізованих додатках, які

можуть бути корисними при розробці подібних систем для навчальних закладів.

Ключові слова: Розумний університет, сервер, веб-сайт, моніторинг приміщень, Інтернет речей

This article reviews common smart building systems, particularly smart campuses, and identifies key elements that should be present in an application for monitoring the condition of university buildings and premises based on their experience. Additionally, technical concepts not present in the analyzed applications were developed, which could be useful in developing such systems for educational institutions.

Key words: Smart University, server, website, room monitoring, Internet of Things

Постановка проблеми. Актуальність проблеми оперативного виявлення та вирішення оптимальних проблемних і аварійних ситуацій, що перешкоджають бізнес-процесам або загрожують життю та здоров'ю людей у приміщеннях, зросла з появою великих та комплексних будівель, спроектованих для розміщення великої кількості людей та виконання різноманітних функцій.

Це питання стосується, зокрема, офісів, будівель державних установ, торговельних центрів, університетів, розважальних комплексів тощо. Такі об'єкти можуть мати великі розміри, численні приміщення, складну структуру, технічні приміщення, що відвідуються не часто, а також приміщення, не розраховані на постійну присутність людей. Це ускладнює виявлення проблем через неможливість безперервного моніторингу стану приміщень.

Крім того, існує проблема складної комунікації між відвідувачами та персоналом, що може бути обумовлено фізичною віддаленістю та відсутністю ефективних засобів комунікації.

Університети зазвичай стикаються з більшістю перерахованих проблем, а їхня будівельна структура та приміщення мають різноманітний, нестандартизований вигляд, що ускладнює створення універсальних рішень.

Розробка систем, спрямованих на вирішення цих проблем з використанням технологій Інтернету речей, веб-сайтів, додатків та дистанційного зв'язку, є актуальним та перспективним напрямком, який потребує подальшого розвитку та досліджень.

Мета статті. Метою статті є розробка оптимальних характеристик систем моніторингу стану будівель та приміщень, вибір оптимальних технологій для реалізації ефективної системи, а також висвітлення нових технічних рішень на основі отриманої інформації, які можуть бути використані при розробці подібних інформаційних систем.

Результати аналізу готових подібних рішень. Було проаналізовано наступні додатки: Розумний кампус від Sònia Gudayol Marquès [1], Система пошуку шляхів в університеті STEERPATH [2], Smart Campus Sejong University

[3], Mi Home [4], Citi Man [5], Things Board [6, 7], Azure IoT Central [8], Google IoT [9], сайт матеріально технічної бази ХДУ [10].

Більшість із цих систем реалізовані у вигляді окремих серверів та веб- або мобільних додатків, з якими взаємодіють користувачі для отримання даних з будь-якого місця. Системи, спеціалізовані на університетах, мають візуальну систему пошуку кімнат, де користувач може натискати на малюнок або 3D-об'єкт, що репрезентує приміщення. Кожна кімната має окрему сторінку з даними, наданими датчиками, розташованими в приміщенні.

Додатки, створені для власників приміщень, дозволяють користувачам самостійно додавати підтримувані системою датчики. Більшість систем включають роботу з датчиками температури, якості повітря, освітлення, присутності, споживання енергії та шуму. У окремих випадках системи відображають актуальну погоду у місцевості будівлі.

Сайт матеріально-технічної бази ХДУ містив такі системи:

1. Набір статичних сторінок, створених вручну;
2. Візуальну навігацію будівлею та поверхами за допомогою списків та двовимірних інтерактивних SVG-моделей;
3. За заздальгідь створеними скриптами для кожної сторінки, які керують інформаційними текстовими та схематичними елементами;
4. Ручне створення діаграм для кожної сторінки з візуальною інформацією про поверх;
5. Статичну сторінку з інформацією про факультети.

Оптимальна структура системи. Минула версія сайту матеріально-технічної бази ХДУ складалася з двох частин: користувацької частини у вигляді сайту та датчиків, під'єднаних до сервера, які надають доступ до інформації через API. Користувач отримував інформацію безпосередньо з API без попередньої обробки та фільтрації на сервері.

Такий підхід має декілька недоліків:

1. Користувачі отримують повний доступ до інформації з сервера на клієнтській частині, що підвищує ризики несанкціонованого доступу до певної інформації.
2. Збільшується навантаження на пристрій користувача через проведення обчислень та генерацію елементів на стороні клієнта.

Оптимальною структурою може бути:

- ✓ Датчики, під'єднані до одного або декількох серверів.
- ✓ Окремий серверний додаток, який генерує сторінки сайту та отримує й обробляє дані з датчиків.
- ✓ Користувацький інтерфейс у вигляді веб-сайту.

Додатково, за наявності ресурсів та потреби, можливе створення окремого мобільного додатку для збільшення швидкості отримання даних за рахунок заздальгідь збереженого інтерфейсу на пристрої користувача.

Така структура дозволить користувачам з будь-якого пристрою та місця отримувати доступ до інформації про стан приміщень. Це може бути важливо для швидкого отримання даних про приміщення та вирішення проблем. У

випадку, якщо інформацію про кабінет хоче дізнатися студент, який знаходиться безпосередньо в приміщенні, оптимальним варіантом буде отримання доступу до інформації за допомогою мобільного пристрою.

Вибір оптимальних технологій на основі необхідних характеристик. Оскільки оптимальна структура системи передбачає сервер та сайт, вибір технологій обмежується тими, що прийняті в цих напрямках. Для конкретного рішення варто обирати технології з достатнім рівнем захисту для запобігання витоку даних та зламу системи, а також звертати увагу на популярність технологій для забезпечення можливості знайти спеціалістів для підтримки та доповнення системи.

Оригінальна система представляла собою сайт, написаний на HTML, CSS та JavaScript, який під'єднувався до датчиків за допомогою клієнтського скрипта на JavaScript. Вона не мала панелі адміністратора, можливості редагування даних, організованої бази даних, генерації сторінок тощо.

При обговоренні, плануванні та розробці було виявлено, що для веб-частини доцільно використовувати наступні технології через їхню популярність, кількість бібліотек, готових рішень та доступність спеціалістів:

- Стандартний набір HTML, CSS, JavaScript;
- Бібліотеку React;
- Бібліотеку Angular;
- Додаткові бібліотеки, розроблені для React або Angular.

Для серверної частини доцільно використовувати з огляду на попередні причини:

1. Node.js;
2. Java;
3. .NET;
4. PHP з популярною серверною бібліотекою.

При обговоренні конкретної реалізації серверної частини МТБ ХДУ науковий керівник запропонував використовувати Node.js через його популярність, велику кількість бібліотек та перспективність технології.

Для реалізації користувацької частини додатково до наявних технологій було додано бібліотеку React через велику кількість розробників, наявність бібліотек та перспективи розвитку технології.

Технічні концепції для навчальних закладів. На основі проаналізованих даних було розроблено концепції для систем розумних будівель, спрямованих на університети та інші навчальні заклади:

1. Інтерактивна схема навчального закладу: У наявному проєкті МТБ ХДУ реалізована схема навчального закладу у вигляді інтерактивного 2D-малюнка. При натисканні на об'єкт (поверх, приміщення) користувач перенаправляється на інформаційну сторінку відповідного об'єкта. Це дозволяє користувачу краще розуміти розташування приміщення в просторі та швидше його знаходити при запам'ятовуванні розташування.

Оригінальна концепція включала набір статичних сторінок, створених програмістами вручну. Вона була доопрацьована, щоб дозволити створювати

сторінки поверхів у зручній формі для користувачів без специфічної технічної освіти, що дозволяє делегувати адміністрування системи більшій кількості людей. Також додано автоматичне генерування списків, які беруть інформацію з баз даних будівель, поверхів та приміщень.

Рис. 1. Інтерактивна візуальна схема університету. При наведенні курсору на поверх відображається його назва та факультети. При наведенні на список підсвічується поверх.

Рис. 2. Інтерактивна схема поверху. При наведенні на приміщення користувач отримує номер, тип та кількість посадкових місць. При натисканні відбувається перехід на сторінку приміщення.

2. Діаграми посадкових місць: У проекті реалізовано діаграму посадкових місць приміщення на сторінці головного об'єкта (будівлі, поверху), яка дозволяє швидше знаходити приміщення при плануванні подій та занять. Ця система була доопрацьована аналогічно першому пункту: інформація про назви приміщень та кількість посадкових місць береться автоматично з бази даних, заповненої адміністратором.

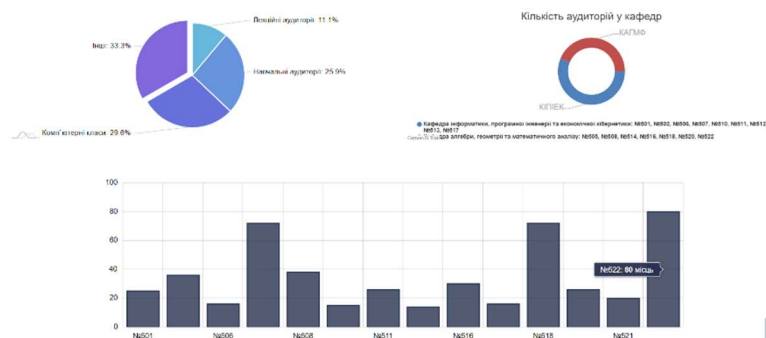

Рис. 3. Діаграми: співвідношення типів кімнат, співвідношення приміщень у кафедрах, кількість посадкових місць у приміщеннях.

3. Система моніторингу пошкоджень: При обговоренні розробки оновленої версії системи МТБ ХДУ науковий керівник запропонував концепцію системи моніторингу пошкоджень, включаючи наслідки війни. Лише довірений персонал університету має можливість доповнювати та редагувати список, щоб запобігти викривленню інформації. Кожен запис повинен містити:

- Назву проблеми;
- Опис проблеми;
- Фізичне розташування;
- Приблизну вартість вирішення;
- Фотографії та відеоролики.

При детальному плануванні, аналізі існуючих проектів та розробці системи концепція була доповнена можливістю обирати будівлю з вже існуючих у базі даних, що дозволить стандартизувати інформацію та розширити можливості роботи з базою даних. Також додано фільтр інформації за назвою та будівлею, сортування за сумою збитків та новизною додавання, що дозволить швидше знаходити необхідну інформацію.

Висновки. Системи розумних будівель є зручним інструментом для моніторингу стану будівель, оперативного виявлення та усунення проблем. Вони можуть допомагати у плануванні перебування в приміщеннях. Сторінки для публічного доступу можуть служити відвідувачам як довідник для швидкого пошуку необхідних приміщень (аудиторій, кафедр, лабораторій тощо).

Перспективи дослідження та розробки систем моніторингу стану будівель та приміщень навчальних закладів. Напрямок розумних приміщень є молодим, і кількість технологій, які можна використовувати, зростає щороку. Готових рішень для навчальних закладів мало, а ті, що існують, зазвичай розробляються на замовлення для конкретних університетів.

Створення універсальної системи може дозволити університетам, які не мають можливості розробляти власні рішення, отримати зручний інструмент як для персоналу, так і для студентів, зокрема для абітурієнтів та учнів молодших курсів, які ще не до кінця уявляють, де і що може знаходитися.

Такі системи можуть стати конкурентною перевагою університетів, справити позитивне враження на абітурієнтів та виділитися серед інших закладів. Системи розумних навчальних закладів є перспективним напрямком для стартапів та нових підприємств, оскільки ринок ще не до кінця сформований, а крупних гравців, з якими важко конкурувати, в цій ніші немає.

З іншого боку, такий проект може бути ризикованим, оскільки існує мало практичних підтверджень фінансового успіху подібних проектів, а витрати на оплату праці програмістів можуть не виправдати фінансових очікувань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дослідження можливостей розробки Smart Campus від Sònia Gudayol Marquès https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2117/89403/TFG_SoniaGudayol.pdf
2. STEERPATH <https://steerpath.com/>
3. Smart Campus Sejong GitHub repository <https://github.com/seslab-sju/Smart-Campus-Sejong-University>
4. Mi Home <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.xiaomi.smarthome&hl=uk&gl=US>
5. CitiMan by Dhyan Networks and Technologies <https://www.dhyan.com/solutions/smart-city-central-management-system/>
6. ThingsBoard website <https://thingsboard.io/>
7. ThingsBoard Cloud <https://thingsboard.cloud/>
8. Microsoft Azure <https://azure.microsoft.com/>
9. Google IoT <https://cloud.google.com/iot-core>
10. Аналітична система матеріально-технічної бази Херсонського Державного Університету - <http://info.kspu.edu/>
11. Самчинська, Я., & Вінник, М. (2013). ПРОСУВАННЯ Й РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА РИНКУ УКРАЇНИ. Збірник наукових праць "Information Technologies in Education" (ITE), (15), 210–220. <https://doi.org/10.14308/ite000409>
12. Kasumu, Rebecca & Yinka, & Chidinma, Abe. (2024). The Role and Applications of Internet of Things (IoT) in higher education: Uses and ways IoT affects students' learning. International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation. 5. 243-249. https://www.researchgate.net/publication/379178834_The_Role_and_Applications_of_Internet_of_Things_IoT_in_higher_education_Uses_and_ways_IoT_affects_students'_learning

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Вінник М.О.

УДК: 519.85

Гаврилів В.В.

МЕТОДИ АНАЛІЗУ ВРАЗЛИВОСТЕЙ АПАРАТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті обґрунтовано основні методи аналізу можливих шляхів атаки на апаратне забезпечення через інтегровані програмні системи, та розглядаються механізми організації захисту, використовуючи технології перевірки. моделей.

Ключові слова: рівні проектування програмного забезпечення, рівні проектування апаратного забезпечення, інсерційне моделювання, агенти та середовища.

The article substantiates the main methods of analyzing possible ways of attacking hardware through integrated software systems, and considers the mechanisms of protection organization using model checking technologies.

Key words: software development levels, hardware development levels, insertion modeling, agents and environments.

Атаки на апаратне забезпечення, такі як атаки на бічні канали живлення, ставлять під загрозу безпеку вбудованих систем за низьку вартість. Захист вбудованих систем від таких атак передбачає захист апаратних блоків, програмного забезпечення та інтеграцію апаратних та програмних комплексів.

Оскільки розробка апаратного та програмного забезпечення зазвичай є незалежними процесами, вони потребують додаткових механізмів та апаратних рішень для забезпечення достатнього рівня безпеки саме на рівні програмно-апаратної взаємодії. Процеси розробки апаратного та програмного забезпечення мають свої власні складності та особливості. Розробник апаратного забезпечення або розробник програмного забезпечення реалізує апаратне чи програмне забезпечення мовами високого рівня, які пізніше оптимізується до кінцевого продукту за допомогою автоматизованих засобів.

Ці автоматизовані інструменти в основному спрямовані на оптимізацію архітектури як апаратної частини так і програмного застосунка для покращення продуктивності і може виникнути ситуація за якої важливий вставлений контрзахід безпеки буде проігноровано. Крім того, важливо оцінити вразливість системи перед її розгортанням. Методи оцінки кінцевого застосунка під час проектування дозволяють визначити, чи є проект вразливим до атаки побічного каналу, а також завдяки спільно розробленим програмно-апаратним механізмам захисту дозволяють переконатися, що впроваджені засоби захисту залишаються на кінцевому продукті.

Додатково розглядаються засоби перевірки валідності оцінки часу проектування порівняно з фізичними вимірюваннями шляхом розробки та виготовлення спеціального чіпа.

У якості головного інструмента для аналізу можливих шляхів проведення атаки на апаратно-програмну архітектуру в дипломному дослідженні використовується система інсерційного моделювання, яке спрямовано на побудову моделей та вивчення взаємодії агентів та середовищ у складних розподілених багатоагентних системах.

У якості прикладу програмно-апаратної атаки розглядається механізм проведення атаки на програмне забезпечення, записане на чіп методом переписування двійкового коду з використанням застосунків-дизасемблерів.

Побудова інсерційної моделі для зазначеного типу атаки базується на сприятливій властивості відповідного рівня ієрархії - а саме на тому, що точно

відомо, яка частина програмного коду відповідає якій частині машинного коду. Ця властивість застосовується для побудови ітераційного процесу, який, використовуючи моделювання ефектів несправності може локально застосовувати контрзаходи лише до тих частин, яким вони потрібні.

В роботі на основі цих процесів описується побудова відповідної інсерційної моделі, яка дозволяє проведення комплексного аналізу можливих вразливостей, з урахуванням як особливостей забезпечення захисту з апаратної сторони програмно-апаратного комплексу так і з програмної. Модель системи може включати також і модель зовнішнього середовища для цієї системи. У загальному вигляді середовище представляє собою усі можливі стани програмно-апаратного комплексу, а зломисник у якості агента використовує відповідну функцію занурення, яка може відображати можливі варіанти атаки на середовище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. C.A.R. Hoare. Communicating Sequential Processes. Prentice Hall, New York, 1985.
2. L. Aceto, Wan Fokking, and C. Verhoef. Structural operational semantics. In J. A. Bergstra, A. Ponce, and S. A. Smolka, editors, Hand book of Process Algebra, pages 197– 292. North-Holland, 2001.
3. Letichevsky and D. Gilbert. A Model for Interaction of Agents and Environments. In D. Bert, C. Choppy, P. Moses, editors. Recent Trends in Algebraic Development Techniques. Lecture Notes in Computer Science 1827, Springer, 1999.
4. Abubakr Abdulgadir, William Diehl, and Jens-Peter Kaps. An open-source platform for evaluation of hardware implementations of lightweight authenticated ciphers. In David Andrews, Ren'e Cumplido, Claudia Feregrino, and Marco Platzner, editors, 2019 International Conference on Re-Con Figurable Computing and FPGAs, Re-Con Fig 2019, Cancun, Mexico, December 9-11, 2019, pages 1–5. IEEE, 2019.
5. Kapil Anand, Matthew Smithson, Aparna Kotha, Khaled Elwazeer, and Rajeev Barua. Decompilation to compiler high level in a binary rewriter. University of Maryland, Tech. Rep, 2010.

Науковий керівник доктор фізико-математичних наук, професор Песчаненко В.С.

УДК [37.016:53]:004.8

Горохов І.М.

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ФІЗИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається використання ШІ в освітньому процесі, переваги та недоліки використання і рекомендації по використанню ШІ під час дистанційного навчання.

Ключові слова: ШІ, освітній процес., дистанційне навчання

The article discusses the use of AI in the educational process, the advantages and disadvantages of its implementation, and recommendations for using AI during distance learning.

Key words: AI, educational process, distance learning.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стрімкого розвитку дистанційного навчання виникає потреба у впровадженні новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), для забезпечення ефективності освітнього процесу. Особливо це актуально для викладання складних дисциплін, таких як фізика, де традиційні методи навчання передбачають значну частку практичних занять і лабораторних досліджень. Проте, інтеграція ШІ у навчання фізики стикається з низкою проблем, серед яких нерівномірний доступ до технічних ресурсів, недостатня технічна підготовка викладачів, а також потреба у дотриманні етичних норм щодо конфіденційності даних. Окрім цього, не всі наявні технології ШІ здатні повною мірою замінити або доповнити традиційні експерименти і візуалізації фізичних явищ. Це вимагає всебічного дослідження та впровадження оптимальних рішень для підвищення якості та доступності дистанційного навчання з використанням ШІ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками дослідники активно вивчають потенціал ШІ в освітньому процесі. У роботах таких авторів, як Zawacki-Richter та інші, було продемонстровано, що ШІ здатний підвищувати ефективність навчання завдяки персоналізованим підходам і адаптації матеріалів до індивідуальних потреб учнів. Дослідження, проведені Ibáñez та Holmes, підкреслюють значення віртуальних лабораторій та симуляцій у викладанні природничих дисциплін, зокрема фізики, де ШІ сприяє моделюванню складних експериментів у безпечному онлайн-середовищі (Також у дослідженнях McKinsey (2020) і World Economic Forum (2023) акцентується увага на важливості автоматизації рутинних адміністративних завдань за допомогою ШІ, що дозволяє викладачам більше часу присвячувати безпосередньому навчанню студентів і створенню інтерактивного навчального середовища.

Цілі дослідження. Вивчення існуючих підходів до впровадження ШІ у навчальний процес.

- Оцінка ефективності віртуальних лабораторій та симуляцій у викладанні фізики.
- Визначення основних технічних та етичних викликів впровадження ШІ у фізичну освіту.
- Розробка рекомендацій для оптимізації використання ШІ у дистанційному навчанні фізики.

ШІ в освітньому процесі. Штучний інтелект є перспективним напрямом, який використовується в сучасних освітніх технологіях. Застосування засобів ШІ у в освітньому процесі має великий потенціал для поліпшення навчання та розвитку здобувачів освіти.[1] ШІ в освіті викликає бурю у всьому світі. Дві

країни лідирують із запровадження ІІІ в освітній сектор. Станом на 2023 рік Північна Америка стала лідером із запровадження ІІІ у сфері освіти.

Значна частина китайських вищих навчальних закладів (64%) планують створити лабораторії ІІ до 2025 року, що свідчить про значний прогрес у справі інтеграції ІІ до освітніх структур.

Дані свідчать про лідерство Північної Америки щодо впровадження ІІІ в освітній сектор станом на 2023 рік, а також про значний рух у Китаї, де 64% вищих навчальних закладів планують впровадити лабораторії ІІІ до 2025 року, що відображає ширші світові тенденції інтеграції ІІ в системи.

ІІІ також активно використовується для створення інтерактивних інструментів, які можуть значно підвищити якість навчання у таких дисциплінах, як фізика, хімія або біологія. Наприклад, віртуальні лабораторії дозволяють студентам виконувати експерименти, не виходячи з дому, що є особливо корисним у ситуаціях, коли фізичний доступ до лабораторного обладнання обмежений. Симуляції допомагають краще зрозуміти складні явища, моделюючи їх у реальному часі.

Віртуальні лабораторії та симуляції у фізиці значно покращують навчальний процес, дозволяючи студентам експериментувати з фізичними процесами в безпечному середовищі. Такі інструменти надають можливість проводити складні або небезпечні експерименти, що робить фізику більш доступною для учнів. За допомогою ІІІ ці лабораторії можуть адаптувати завдання залежно від рівня знань студента, підвищуючи їхню зацікавленість і залученість у процес навчання. Дослідження показують, що такі методи покращують розуміння концепцій на 23%, знижують рівень відсіву на 32% і збільшують загальну ефективність навчання

Основні переваги використання ІІІ в умовах цифровізації освіти. ІІІ може бути використаний в освіті, зокрема, у таких напрямках: По-перше, дозволяє впроваджувати персоналізоване навчання. Завдяки можливості аналізувати дані про успішність та прогрес студентів, інтелектуальні системи можуть підлаштовувати навчальні матеріали та темп викладання під індивідуальні потреби учнів

Алгоритми можуть виконувати такі завдання, як перевірка тестів, оцінювання робіт, створення розкладів і навіть надання індивідуальних рекомендацій для покращення результатів навчання.

По третє Системи можуть стежити за індивідуальними досягненнями та навичками здобувачів освіти, рекомендуючи додаткові матеріали та курси для особистого та професійного розвитку.

Штучний інтелект в освіті — це не просто тенденція; це перетворююча сила. Завдяки технологіям ІІІ, таким як ті, що використовуються в Turnitin AI Detection Checker, класи стають більш адаптивними та чутливими, підлаштовуючись під індивідуальні стилі та потреби навчання.

Ефективність використання ІІІ:

1. Підвищення залучення студентів Підвищення залучення студентів: інструменти , такі як гейміфікація та адаптивні навчальні платформи,

підвищують залучення студентів до 47%. Це пов'язано зі здатністю ІІІ адаптувати навчальний процес до потреб кожного студента, роблячи матеріал більш інтерактивним та релевантним.

2. Персоналізоване навчання та академічна успішність: персоналізовані системи навчання на базі ІІІ продемонстрували зниження показників відсіву на 32% та підвищення академічної успішності на 23%. Підвищення ефективності для вчителів: ІІІ може автоматизувати рутинні адміністративні завдання, звільняючи 20–30 % часу вчителя, щоб він міг більше зосередитися на прямій взаємодії зі студентами та персоналізованому навчанні.

Основні недоліки використання ІІІ під час дистанційного навчання.

Для успішного використання в освітньому процесі важливо дотримуватися певних рекомендацій. в освітньому процесі має певні недоліки, особливо в умовах дистанційного навчання:

- Низька взаємодія з викладачами. Викладачі можуть втрачати безпосередній контакт зі студентами через надмірну автоматизацію процесів. І це може знизити ефективність навчання.

- Плагіат в есе/роботах: найвище занепокоєння серед респондентів, що вказує на значне занепокоєння щодо чесності студентських робіт з доступністю інструментів ІІІ. Впровадження ІІІ виявлення плагіату може стати способом вирішення цих проблем, гарантуючи справжність академічних робіт. [6]

Рекомендації по використанню ІІІ під час дистанційного навчання.

Для максимальної ефективності використання ІІІ під час дистанційного навчання слід дотримуватися певних рекомендацій:

- Оптимізація алгоритмів ІІІ. Для підвищення точності роботи ІІІ необхідно покращувати алгоритми аналізу поведінки студентів, щоб вони могли краще оцінювати не тільки відвідуваність, а й залученість у процесі навчання.

- Забезпечення прозорості та конфіденційності. Важливо дотримуватися етичних норм, інформуючи студентів про збір даних і забезпечуючи конфіденційність. Використання таких технологій повинно бути прозорим і регламентованим відповідними правилами.

Ось як ІІІ реалізований у різних освітніх додатках:

Програмне забезпечення для оцінки:

Реалізація: Інструменти на базі штучного інтелекту, такі як Gradescope, поєднують машинне навчання з даними вчителя для швидкої оцінки есе та тестів, легко інтегруючись у віртуальні платформи.

Приклад: Gradescope від Turnitin.

Персоналізоване навчання:

Реалізація: системи штучного інтелекту аналізують дані про успішність учнів, щоб створювати персоналізовані шляхи навчання, адаптуючись у реальному часі.

Приклад: DreamBox Learning адаптує уроки математики до індивідуальних потреб.

Використання ШІ у навчанні фізики під час дистанційного навчання слід враховувати кілька додаткових аспектів:

- Віртуальні лабораторії та симуляції. ШІ може створювати інтерактивні віртуальні лабораторії, які дозволяють учням проводити фізичні експерименти у безпечному онлайн-середовищі. Це дозволяє відпрацьовувати навички, які зазвичай доступні лише в реальній лабораторії, та краще розуміти складні фізичні явища.

- Візуалізація складних концепцій. ШІ може використовуватися для створення графічних або анімованих моделей, які допомагають візуалізувати такі фізичні явища, як електромагнітні поля, рух планет чи поширення хвиль. Це значно полегшує розуміння абстрактних концепцій.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило, що використання штучного інтелекту (ШІ) у викладанні фізики значно покращує якість освітнього процесу, особливо в умовах дистанційного навчання. Віртуальні лабораторії та симуляції дозволяють студентам проводити експерименти онлайн, що підвищує їхнє розуміння складних фізичних концепцій та мотивацію до навчання. Однак, дослідження також виявило певні виклики: нерівномірний доступ до технологій, недостатню технічну підготовку викладачів, а також етичні проблеми, пов'язані з використанням даних студентів. Розв'язання цих проблем потребує подальших досліджень та розробки спеціальних стандартів для використання ШІ в освіті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. General Policies for the Use of Artificial Intelligence in Learning, Teaching, and Research, <https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx?id=00653012-555c-46b2-bb64-05ba9bf26773>
2. Leontieva I.: Profiling of Personality: Is There a Place for It in Modern Pedagogical Science? Theory and Methods of Teaching and Education (50), 114-123 (2021)
3. Artificial intelligence system analyzes video and images to increase production efficiency, <https://www.proxis.ua/uk/solution/systema-analizu-v-proizvodstve/>
4. Regulations on Distance Learning, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 25.04.2013 No. 466 (with amendments and additions), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
5. Materials of the workshop INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SEMINAR "ORGANIZATION AND FUNCTIONING OF E-EDUCATION IN THE CONDITIONS OF CHALLENGES AND RISKS IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD: PRACTICAL STUDIES 2022, Kharkiv, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"), pp. 1-49, NTU "KhPI", Kharkiv (2022)

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Волошинов С.А.

УЗГОДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ З ВИМОГАМИ РИНКУ ПРАЦІ ДЛЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ДАНИХ: КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД

У цій статті розглядається проблема узгодження освітніх програм закладів вищої освіти зі швидко змінюваними вимогами ринку праці в галузі науки про дані. Використовуючи відкритий набір даних щодо вакансій в ІТ-сфері, ми застосували кластеризацію методом К-середніх для визначення чотирьох окремих категорій ролей фахівців з даних: аналітик і інженер даних, інженер платформи даних, спеціаліст із науки та інженерії даних, інженер хмарних даних. Кожен кластер представляє унікальну комбінацію затребуваних навичок, що дає уявлення про поточні вимоги галузі. Нами пропонується новий підхід для зіставлення цих кластерів навичок з освітніми програмами, використовуючи частку кредитів, виділених на відповідні компетентності. Цей метод демонструється на прикладі магістерської програми з інформаційних систем і технологій ХДУ. Для перевірки узгодженості вимог до навичок у кластері спеціаліста із науки та інженерії даних і структури компетенцій академічної програми застосовується χ^2 -тест. Наші результати свідчать про те, що цей підхід може ефективно сприяти розробці освітніх програм та допомагати студентам обирати відповідні програми, які узгоджуються з їхніми кар'єрними цілями. Це дослідження сприяє подоланню розриву між академічною сферою та індустрією, потенційно підвищуючи працевлаштованість випускників у галузі науки про дані, що стрімко розвивається.

Ключові слова: Навички фахівців з даних, аналіз ринку праці, машинне навчання без учителя, кластеризація, узгодження освітніх програм, спеціальні компетентності

This paper consider the challenge of aligning higher education programs with rapidly evolving labour market demands in the field of data science. Using an open dataset of IT job postings, we applied K-means clustering to identify 4 distinct categories of data specialist roles: Data Analyst & Engineer, Data Platform Engineer, Data Science & Engineering Specialist, and Cloud Data Engineer. Each cluster represents a unique combination of in-demand skills, providing insights into current industry requirements. We propose a novel approach to match these skill clusters with academic programs, using the proportion of credits allocated to relevant competencies. This method is demonstrated using a case study of a Master's program in Information Systems and Technologies at KSU. The χ^2 test is employed to validate the alignment between the skill requirements of the Data Science & Engineering Specialist cluster and the academic program's competency structure. Our findings suggest that this approach can effectively guide academic program development and help students select appropriate academic programs aligned with their career goals.

This research contributes to bridging the gap between academia and industry, potentially improving graduate employability in the rapidly evolving field of data science.

Key words: *data specialist skills, labour market analysis, unsupervised learning, clustering, academic program alignment, specific subject competences.*

Динамічний характер попиту на ринку праці, особливо в ІТ галузях, вимагає безперервного розвитку навичок, щоб здобувачі могли працевлаштовуватися [1, 2]. Відкриті освітні ресурси стають цінним джерелом навчальних матеріалів, які можна використовувати для персоналізованого навчання [3].

Штучний інтелект і методи інтелектуального аналізу даних можна використовувати для аналізу вакансій і визначення вимог до навичок для конкретних професій [4-6]. Системи рекомендацій на основі ШІ можуть підбирати здобувачам відповідний контент для опанування на основі вилучених вимог до професійних навичок та індивідуальних цілей навчання.

Збільшення обсягу даних, необхідність їх аналізу та інтерпретації збільшило попит на фахівців з аналізу даних, бізнес аналітики, машинного навчання [7-11].

Метою статті є розробка підходу до узгодження спеціальних компетентностей фахівців із даних для освітніх програм з навичками, затребуваними на ринку праці, для обґрунтування вибору такої освітньої траєкторії для здобувача, яка б дозволила підготувати його або її під час навчання до отримання бажаної посади фахівця з даних на ринку праці.

Згідно з методом ліктя для визначення оптимальної кількості кластерів на основі відкритих даних, найбільш значне зниження коефіцієнта інерції, який показує різницю між кластерами, відбувається при кількості кластерів, що дорівнює 4 (Рис. 1).

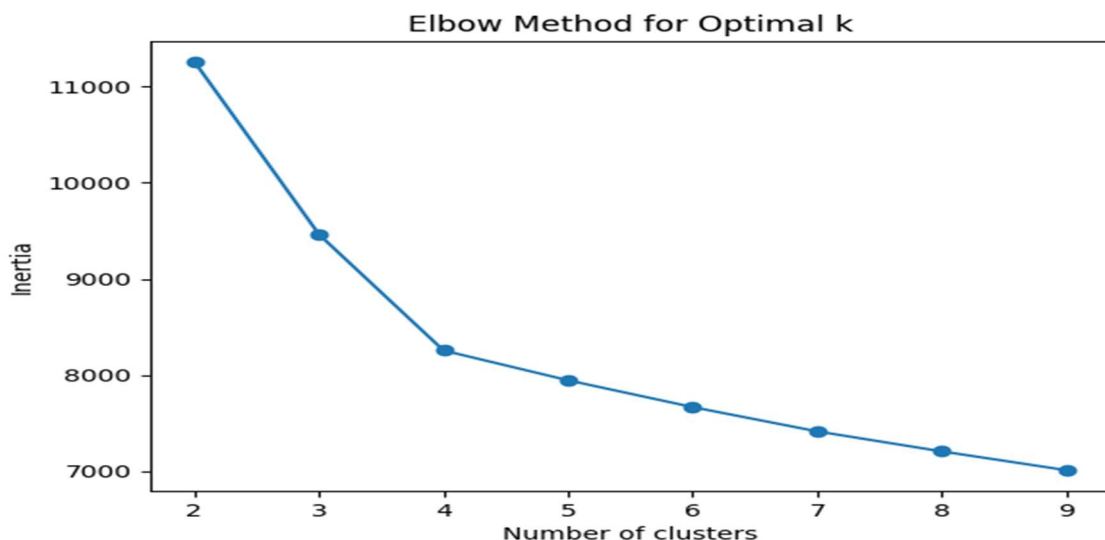

Рис. 1. Визначення оптимальної кількості кластерів за допомогою методу ліктя

Візуалізація кластерів даних за навичками проведена за допомогою методу стохастичного вкладення сусідів t-розподілу (метод t-SNE) як нелінійного методу зменшення розмірності (Рис. 2).

Рис. 2. Візуалізація кластерів позицій Data Specialist з використанням t-SNE

Розподіл топ навичок за кластерами (рис. 3) за допомогою методу кластеризації К-середніх дозволив виділити ключові категорії вакансій. Для кожної з них характерні свої вимоги до знань і навичок:

- Аналітики даних мають володіти навичками роботи з Python, SQL та іншими інструментами для аналізу даних.

- Інженери платформи даних повинні вміти працювати з хмарними платформами (AWS, Azure) та знати принципи побудови архітектури систем обробки даних.

- Спеціалісти з науки про дані мають глибокі знання з машинного навчання, статистики та програмування.

- Інженери хмарних даних займаються підтримкою та оптимізацією хмарних інфраструктур для зберігання та аналізу великих обсягів інформації.

Узгодження цих кластерів з освітніми програмами дозволить забезпечити відповідність знань та компетентностей випускників реальним потребам ринку праці.

Рис. 3. Розподіл навичок Data Specialist по професійних кластерах

Для студентів, які планують кар'єру у сфері науки про дані, важливо обирати такі освітні програми, які відповідають їхнім кар'єрним цілям. Програми мають включати курси з програмування (Python, R), роботи з базами даних (SQL), машинного навчання та хмарних технологій.

На прикладі навчальних дисциплін освітньої програми магістерського рівня Інформаційні системи та технології в Херсонському державному університеті (табл. 1) визначена відповідність між вимогами ринку праці і часткою компетентностей навчальних дисциплін (рис. 4).

Таблиця 1.

Освітні компоненти програми магістратури з ICT
(ОС – обов'язкова компонента, ЕС – вибіркова компонента)

№	Дисципліни освітньої програми	ECTS
ОС 3	Формальні методи інженерії програмного забезпечення	3
ОС 4	Управління технологіями розробки фінансових інструментів	3
ОС 5	Цифрові валюти та блокчейн-технології	3
ОС 6	Моделі прогнозування часових рядів для бізнес-аналітики	6,5
ОС 7	Моделювання та проєктування інформаційних систем	3
ЕС	ЕС 7, ЕС 8, ЕС 9, ЕС 10	3*4
ОС 4	Управління технологіями розробки фінансових інструментів	3

№	Cluster 2	Number	Skill share, SS	ECTS	Competences share, CS	Average, Av	χ^2_{fact}	Courses
1	Python	1409	24.3%	5	13.5%	18.9	1.54	OC 3, EC 7.1, EC 8.4
2	SQL	1067	18.4%	4	10.8%	14.6	0.99	OC 4, EC 8.3
3	Data Engineering	416	7.2%	6	16.2%	11.7	1.74	OC 3, EC 7.1, EC 8.1, EC 9.2
4	Data Analysis	384	6.6%	5.5	14.9%	10.7	1.59	OC 6, EC 7.4, EC 9.1
5	Machine Learning	385	5.8%	5.5	14.9%	10.3	1.99	OC 6, EC 7.4, EC 10.1
6	ETL	290	5.0%	4.5	12.2%	8.6	1.49	OC 6, EC 9.1
7	Data Modelling	278	4.8%	4.5	12.2%	8.5	1.60	OC 7, OC 5
8	Java	272	4.7%	0	0.0%	2.4	2.35	
9	Data Warehousing	254	4.4%	1	2.7%	3.6	0.20	EC 8.1
10	Databricks	208	3.6%	0	0.0%	1.8	1.80	
11	Snowflake	193	3.3%	0	0.0%	1.7	1.65	
12	Azure	137	2.4%	0	0.0%	1.2	1.20	
13	Airflow	115	2.0%	0	0.0%	1.0	1.00	
14	Git	110	1.9%	1	2.7%	2.3	0.07	OC 9
15	Kafka	112	1.9%	0	0.0%	1.0	0.95	
16	DevOps	104	1.8%	0	0.0%	0.9	0.90	
17	Kubernetes	61	1.1%	0	0.0%	0.6	0.55	
18	Docker	57	1.0%	0	0.0%	0.5	0.50	

Рис. 4. Розрахунок часток навичок і компетентностей

Отримані результати демонструють, що розподіл спеціальних компетентностей освітньої програми з інформаційних систем та технологій відповідає вимогам кластера спеціалістів з Data Science та Engineering, і цю освітню програму можна обрати для розвитку відповідних навичок, щоб отримати бажану посаду на ринку праці.

Висновки. Оптимальна кількість кластерів була визначена на основі відкритих даних про посади спеціалістів з даних, методу кластеризації та методу ліктя: аналітик даних та інженер, інженер платформ даних, спеціаліст з Data Science та Engineering, інженер з хмарних даних. Кожен з цих кластерів має унікальну комбінацію від 17 до 20 навичок для спеціалістів з даних.

Загалом, кластеризація дозволяє визначити найбільш затребувані групи спеціалістів з даних з найбільш затребуваними навичками. На основі порівняння часток навичок у профілі спеціалістів кожного кластера та часток професійних компетентностей в освітніх програмах пропонується підхід до визначення подібностей між вимогами ринку праці та освітньою програмою для підготовки спеціалістів з даних. Представлено приклад застосування цього підходу до кластера спеціалістів з Data Science та Engineering та програми магістратури з інформаційних систем і технологій Херсонського державного університету. Використовуючи статистичний критерій, підтверджується подібність між структурою кластера за навичками та структурою освітньої програми за професійними компетенціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tavakoli, M., Kismihok, G., Mol, S.T. «Система персоналізованих рекомендацій на основі інформації ринку праці для безперервного навчання з використанням відкритих освітніх ресурсів (OER)». Праці Міжнародної конференції з підтримки освіти за допомогою комп'ютерів (CSEDU). SciTePress, 2020. DOI: 10.48550/arXiv.2005.07465.
2. Wang, F., Jiang, Z., Li, X., Li, G. «Когнітивні фактори передачі емпіричних інженерних знань: поведінкове та fNIRS-дослідження». *Advanced Engineering Informatics* 2021; 47: 101207. DOI: 10.1016/j.aei.2020.101207.
3. Colombo, E., Mercorio, F., Mezzanzanica, M. «Застосування інструментів машинного навчання для аналізу вакансій в Інтернеті щодо ринку праці та навичок. В «Термінатор чи Джетсони?». Економічні та політичні наслідки штучного інтелекту 2018.
4. Li, X., Jiang, Z., Guan, Y., Li, G., Wang, F. «Сприяння передачі емпіричних інженерних знань в умовах зміни технологічної парадигми: експериментальне дослідження на етапі концептуального проектування». *Advanced Engineering Informatics* 2019; 41: 100927. DOI: 10.1016/j.aei.2019.100927.
5. Molavi, M., Tavakoli, M., Kismihók, G. «Виділення тем з відкритих освітніх ресурсів». Праці Європейської конференції з технологій, що підсилюють освіту. Springer, 2020, сс. 455-460. DOI: 10.1007/978-3-030-57717-9_44.
6. Kobets, V., Osypova, N. V. "Identification of factors for providing the higher education quality assurance for students". *International Journal for Quality Research* 2023; 17(1): 195–208. DOI: 10.24874/ijqr17.01-12.
7. Kobets, V., Yatsenko, V., Buiak, L. "Bridging Business Analysts Competence Gaps: Labor Market Needs Versus Education Standards". *Proceedings of the Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2020. CCIS, 2021. vol. 1308, pp. 22-45. Springer, Cham, DOI: 10.1007/978-3-030-77592-6_2.*
8. Kobets, V.; Tsiuriuta, N.; Lytvynenko, V.; Mykhaylova, V. "Web-service management system for job search using competence-based approach". *Proceedings of 16th International Conference on Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2020. CEUR-WS, 2020. vol.2732, pp. 290-302. Aachen University. – Available at: <https://ceur-ws.org/Vol-2732/20200290.pdf>*
9. Kravtsov, H., Kobets, V. "Evolutionary Revision Model for Improvement of Computer Science Curriculum". *Proceedings of the Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2018. CCIS, 2019. vol 1007, pp. 127-147. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-13929-2_7.*
10. Kobets, V.; Yatsenko, V.; Buiak, L. "Identifying the gaps in the preparing of a business analyst between the requirements of the labor market and the standards of study programs: Case of Ukraine". *Proceedings of 16th International Conference on Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2020, CEUR-WS, 2020. vol.2732, pp. 499-514, Aachen University. - Available at: <https://ceur-ws.org/Vol-2732/20200499.pdf>*
11. Kobets, V., Tsiuriuta, N., Lytvynenko, V., Novikov, M., Chizhik, S. "Recruitment Web-Service Management System Using Competence-Based Approach for Manufacturing Enterprises". *Proceedings of Advances in Design, Simulation and Manufacturing II. DSMIE 2019. Lecture Notes in Mechanical Engineering, 2020, pp. 138–148. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-030-22365-6_14.*

Науковий керівник доктор економічних наук, професор Кобець В.М.

ТВОРЧІ ЗАДАЧІ ПРИ ВИВЧЕННІ СТЕРЕОМЕТРІЇ В СТАРШИХ КЛАСАХ

В статті розглядається питання залучення творчих задач при вивченні стереометрії в старших класах загальноосвітніх закладів.

Ключові слова: навчання математики, стереометрії, творчі задачі з математики.

The article considers the issue of involving creative tasks in the study of stereometry in senior classes of general educational institutions.

Key words: learning mathematics, stereometry, creative problems in mathematics.

Творчість – це процес створення чогось нового, оригінального та цінного. Це може бути як витвір мистецтва, так і щось неординарне в інших областях людської діяльності. Основними елементами творчості є уява, інновації та експерименти. Саме поняття "творчість" має давню історію та походить від латинського слова «creatio» («створення»). Згодом з розвитком психології та інших наук поняття творчості стало предметом досліджень. Науковці прагнули зрозуміти, що робить людину творчою, які фактори сприяють її креативному мисленню, як можна розвинути цю здатність [1]. Отже, творчість – це не просто талант, а й процес, який включає навички, уяву та здатність до інновацій, що дозволяє людям створювати щось нове і унікальне.

Творчі задачі з математики – це завдання, які спонукають здобувачів не лише застосовувати вивчені формули та методи, але й розвивати критичне мислення, творчість та проблемне мислення. Творчі задачі дуже важливі в навчанні старших класів з наступних причин. По-перше, вони сприяють розвитку критичного мислення. Так, творчі задачі ставлять перед здобувачами завдання, які потребують аналізу, оцінки і вибору найкращого підходу для розв'язання проблеми. Це допомагає розвивати критичне мислення і вміння обґрунтовувати свої рішення. По-друге, ці задачі сприяють стимулюванню творчості: такі завдання часто мають багато можливих шляхів розв'язання, що спонукає здобувачів до творчого підходу. Вони навчають здобувачів думати за межами стандартних шаблонів і застосовувати математичні знання в нових контекстах. Крім зазначених причин, творчі задачі сприяють підготовці до реального життя (вони навчають здобувачів адаптуватися до нових ситуацій і шукати нестандартні рішення), а також розвивають інтерес та комплексне мислення (такі завдання можуть бути більш цікавими для здобувачів, оскільки вони викликають інтерес і мотивацію досліджувати математику; розв'язуючи творчі задачі, здобувачі зазвичай використовують не лише математичні, а й логічні, аналітичні та комунікативні навички). Таким чином, творчі задачі з

математики є важливим інструментом для розвитку здібностей здобувачів та підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Творчі задачі зі стереометрії мають свої специфічні особливості та риси, оскільки вони стосуються тривимірного простору і вимагають просторового мислення. Наведемо основні характеристики таких задач:

1. Просторове мислення: творчі задачі зі стереометрії вимагають від здобувачів уміння уявляти та маніпулювати об'єктами в тривимірному просторі. Вони повинні мислити в контексті об'ємів, площин, кутів і розташування фігур відносно одна одної. Це розвиває здатність до візуалізації та об'ємного сприйняття.

2. Використання геометричних уявлень і моделей: для розв'язання задач часто необхідно будувати допоміжні фігури, перетини або зрізи тривимірних об'єктів. Це вимагає вміння абстрагуватися та створювати уявні або графічні моделі, що дозволяють краще уявити просторову структуру задачі.

3. Багатоваріантність розв'язків: зазвичай творчі задачі передбачають кілька можливих підходів до розв'язання. Здобувачі можуть використовувати різні методи: аналітичні, графічні, алгебраїчні або комбінувати їх. Це дозволяє розвивати навички знаходження альтернативних способів розв'язання і оцінювання найоптимальнішого підходу.

4. Комбінування різних тем: творчі задачі зі стереометрії часто інтегрують знання з інших розділів геометрії та алгебри, як-от планіметрія, вектори або тригонометрія. Це робить такі задачі міждисциплінарними та сприяє розвитку системного мислення.

5. Постановка нестандартних питань: творчі задачі часто виходять за межі стандартних теоретичних запитань. Наприклад, здобувачам може бути запропоновано знайти найкоротший шлях між двома точками на поверхні багатогранника або розрахувати площу перетину двох тривимірних об'єктів. Такі задачі змушують здобувачів виходити за межі заучених алгоритмів і шукати нові методи розв'язання.

6. Опора на практичне застосування: часто творчі задачі спрямовані на вирішення реальних практичних проблем, таких як архітектура, інженерія чи будівництво. Це допомагає здобувачам зрозуміти, як стереометричні знання можуть використовуватися в реальному житті, і робить процес навчання більш цікавим.

7. Неоднозначність умов: у творчих задачах зі стереометрії можуть бути надані умови, що не мають однозначного розв'язку, або можуть бути сформульовані так, що необхідно самостійно додати додаткові умови або припущення. Це вимагає від здобувачів гнучкості в мисленні.

8. Геометричні трансформації та симетрія: часто у творчих задачах зі стереометрії потрібно розуміти і застосовувати властивості симетрії, повороти або переміщення фігур у просторі, що додає складності та цікавості під час їх розв'язання.

9. Робота з наближеними значеннями: у деяких задачах необхідно працювати з наближеними значеннями площ або об'ємів складних фігур, що підсилює важливість вміння оцінювати та робити наближення.

При викладанні стереометрії в старших класах творчі задачі можна застосовувати наступними способами:

1. Розвиток просторового мислення: використовувати задачі, де потрібно уявляти тривимірні фігури, їх перетини та розташування в просторі. Наприклад, знаходження перетину площини з многогранником.

2. Пошук нестандартних способів розв'язання: пропонувати задачі з кількома можливими методами розв'язання, що стимулює здобувачів до пошуку альтернативних підходів.

3. Інтеграція знань: поєднувати стереометрію з іншими розділами математики (векторами, планіметрією), щоб здобувачі навчилися застосовувати різні методи.

4. Практичні завдання: ставити реальні проблеми з архітектури або інженерії, де необхідно розрахувати площі чи об'єми фігур у просторових умовах.

5. Геометричні трансформації: використовувати задачі, що включають симетрію або рух фігур у просторі, для глибшого розуміння геометричних властивостей.

Творчі задачі зі стереометрії є важливим інструментом для розвитку просторового мислення, аналітичних та творчих навичок, а також для поглибленого розуміння геометрії тривимірного простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Калашніков І.В. Забезпечення компонента творчого мислення. // Математика в школі. – 2003. – № 2. – С. 30-33.
2. Мельник Н.В. Працюймо творчо. // Математика. – 2000. – № 31-32. – С. 11-13.
3. Шелестова Л.В. Організація творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів. // Психологія. – 2004. – № 6. – С. 30-38.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, старша викладачка Григор'єва В.Б.

УДК 004:371.64:681.3

Заремба С.П.

3D ОБ'ЄКТИ ДЕМОНСТРАЦІЇ ТРАЄКТОРІЙ РУХУ В ЗАДАЧАХ КІНЕМАТИКИ

Данна стаття присвячена розробці 3D об'єктів з метою подальшої демонстрації траєкторії руху в задачах кінематики, а також алгоритм для генерації 3D траєкторій.

Ключові слова: Розробка алгоритму, 3D об'єкти, Blender, Microsoft Visual Studio.

This article is devoted to the development of 3D objects for the purpose of further demonstrating the trajectory of motion in kinematics problems, as well as an algorithm for generating 3D trajectory.

Key words: Algorithm development, 3D objects, Blender, Microsoft Visual Studio.

Мета статті. Розробка і впровадження 3D об'єктів, для подальшої демонстрації траєкторії руху в різних задачах кінематики.

Постановка завдань. Розробити алгоритм для генерації 3D траєкторій, що враховують кінематичні параметри руху.

Актуальність дослідження. Кінематика має широке застосування, як в авіації так і в комп'ютерній і автомобільній інженерії. Останнім часом, коли світ стрімко розвивається в області технологій, а особливо в цьому процесі випереджають віртуальна реальність і комп'ютерна графіка, кінематичні процеси потребують нових методів навчання і моделювання. Адже текстові матеріали і двовимірні графіки не в змозі повністю сформулювати чітке уявлення про рух об'єктів у тривимірному просторі. Це призводить до помилкового сприйняття таких концепцій як траєкторія, швидкість, прискорення і їх взаємодія.

Аналіз останніх джерел і публікацій. В наш час ведуться активні дослідження в області 3D візуалізації руху. Важливість візуалізації підкреслюється в статтях, "ORUN-VR2: AVR Serious Game on Projectile Kinematics" (2023) обговорюються можливості використання VR для моделювання кінематичних процесів, підкреслюючи, що інтерактивні середовища здатні підвищувати залучення студентів у навчання. "Extended Reality in STEM Education: A Review" (2024) надає огляд застосування 3D-моделей у фізиці та інших STEM-дисциплінах. Численні дослідження в області застосування 3D-моделей у фізиці, довели результативність застосування інтерактивних 3D-моделей включаючи VR і AR, в навчальних процесах.

Виклад основного матеріалу. Під час розробки було створено 3D-моделі, представлені у двох методах перегляду: Wireframe (мал. 1) і Solid (мал. 2) Ці моделі допоможуть в подальшому візуалізувати рух в задачах кінематики.

Мал.1. Метод перегляду 3D об'єктів у вигляді: Wireframe

Мал.2. Метод перегляду 3D об'єктів у вигляді: Solid

Для демонстрації руху розроблено алгоритм генерації 3D траєкторій оснований на параметричних рівняннях, які описують рух об'єктів у тривимірному просторі.

Основні формати:

- .obj — популярний формат для зберігання 3D моделей.
- .fbx — формат, що підтримує складні моделі з текстурами та анімаціями.
- .blend — формат Blender для збереження сцени, моделей і матеріалів.

Підключення бібліотеки Assimp:

```
#include <assimp/Importer.hpp>
```

```
#include <assimp/scene.h>
```

```
#include <assimp/postprocess.h>
```

Завантаження моделі:

```
void loadModel(const std::string& path) {
```

```
    Assimp::Importer importer;
```

```
    const aiScene* scene = importer.ReadFile(path, aiProcess_Triangulate |  
    aiProcess_FlipUVs);
```

```
    if (!scene || scene->mFlags & AI_SCENE_FLAGS_INCOMPLETE || !scene->  
    mRootNode) {
```

```
        std::cerr << "Error: " << importer.GetErrorString() << std::endl;
```

```
        return;
```

```
    }
```

```
}
```

Ініціалізація OpenGL та GLFW:

```
if (!glfwInit()) {
```

```
    std::cerr << "Failed to initialize GLFW" << std::endl;
```

```
    return -1;
```

```
}
```

```
GLFWwindow* window = glfwCreateWindow(800, 600, "3D Trajectory", nullptr,  
    nullptr);
```

```
if (!window) {
```

```
    std::cerr << "Failed to create GLFW window" << std::endl;
```

```
    glfwTerminate();
```

```
    return -1;
```

```
}
```

```
glfwMakeContextCurrent(window);
```

```
glewExperimental = GL_TRUE;
```

```
if (glewInit() != GLEW_OK) {
```

```
    std::cerr << "Failed to initialize GLEW" << std::endl;
```

```
    return -1;
```

```
}
```

Створення вікна:

GLFW створює вікно для відображення тривимірної сцени. Після ініціалізації викликається основний цикл візуалізації, де на кожній ітерації обчислюється нове положення об'єкта.

Обчислення положення об'єкта на траєкторії

Для руху об'єкта за параметричною траєкторією необхідно постійно обчислювати його координати на основі часу.

Приклад для колової траєкторії:

```
glm::vec3 calculateCircularTrajectory(TrajectoryParams params, float time) {  
    float x = params.amplitude * cos(params.frequency * time);  
    float y = 0.0f; // Рух в площині XY  
    float z = params.amplitude * sin(params.frequency * time);  
    return glm::vec3(x, y, z);  
}
```

В основному циклі програми:

```
while (!glfwWindowShouldClose(window)) {  
    float time = glfwGetTime(); // Час для параметричних рівнянь  
    glm::vec3 position = calculateCircularTrajectory(params, time * params.speed);  
    glClear(GL_COLOR_BUFFER_BIT | GL_DEPTH_BUFFER_BIT);  
    // TODO: Візуалізувати модель на новій позиції  
    glfwSwapBuffers(window);  
    glfwPollEvents();  
}
```

Висновки. На основі проведеного дослідження розроблено 3D об'єкти, а також алгоритм для генерації 3D траєкторій, що в подальшому може бути інтегрований в навчальний процес. А це в свою чергу дає поштовх для осучаснення інтерактивного навчання. Світ не стоїть на місці, технології розвиваються, в подальшому проводитимуться дослідження в області інтеграції технологій віртуальної реальності, створення 3D-моделей для більш складних систем. Це в свою чергу підвищить якість освіти в галузі механіки і фізики і покращить якість освіти студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ORUN-VR2: a VR serious game on the projectile kinematics: design, evaluation, and learning outcomes URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10055-023-00824-w> (дата звернення: 15.08.2024)
2. ScienceVR: A Virtual Reality Framework for STEM Education, Simulation and Assessment URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9644266> (дата звернення: 20.08.2024)
3. Teaching and Learning Physics using 3D Virtual Learning Environment: A Case Study of Combined Virtual Reality and Virtual Laboratory in Secondary School URL: <https://www.learntechlib.org/p/210965/> (дата звернення: 25.08.2024)
4. Journal of Science Education and Technology URL: <https://link.springer.com/journal/10956> (дата звернення: 25.09.2024)
5. Kinematics and Dynamics of Machinery URL: <https://elcom-team.com/Subjects/%D9%86%D9%85%D8%B0%D8%AC%D8%A9%20%D9%88%20%D9%85%D8%AD%D8%A7%D9%83%D8%A7%D8%A9/modeling%20.pdf> (дата звернення: 10.09.2024)
6. Unity 3D Game Development by Example: Beginner's Guide: a Seat-of-your Pants Manual for Building Fun, Groovy Little Games Quickly Ryan Henson Creighton Ryan Henson Creighton Ryan Henson URL: <https://www.amazon.com/Unity-Development-Example-Beginners-Guide/dp/1849690545> (дата звернення: 15.09.2024)
7. Blender For Dummies Jason van Gumster <https://www.dummies.com/book/technology/software/animation-software/blender/blender-for-dummies-4th-edition-281639/> (дата звернення: 20.09.2024)

Науковий керівник кандидат фізико-математичних наук, доцент Кравцов Г.М.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРНИХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Робота присвячена ролі та значенню використання нестандартних задач на уроках математики в загальноосвітніх навчальних закладах. Зазначено, що використання такого підходу сприяє розвитку креативного мислення, підвищує зацікавленість учнів у вивченні математики та активізує навчальний процес. Стаття розглядає основні переваги використання нестандартних задач, такі як розвиток творчості, формування міжпредметних зв'язків та підготовка учнів до вирішення складних проблем. Ця робота пропонує вчителям та педагогам нестандартні підходи до викладання математики, що сприяють більш ефективному навчанню та розвитку учнів.

В статті розглядається питання використання різноманітних нестандартних задач на уроках математики у старших класах загальноосвітніх шкіл.

Ключові слова: урок, математика, нестандартні задачі, навчальний заклад, освіта.

The work is devoted to the role and significance of using non-standard problems in mathematics lessons in general educational institutions. It is noted that the use of this approach contributes to the development of creative thinking, increases the interest of students in learning mathematics and activates the educational process. The article considers the main advantages of using non-standard tasks, such as the development of creativity, the formation of intersubject connections and the preparation of students to solve complex problems. This work offers teachers and pedagogues non-standard approaches to teaching mathematics, which contribute to more effective learning and development of students.

The article examines the issue of using various non-standard problems in mathematics lessons in senior classes of secondary schools.

Key words: lesson, mathematics, non-standard tasks, educational institution, education.

Постановка проблеми. Проблема, яка розглядається у роботі, полягає у необхідності змінити підхід до викладання математики в загальноосвітніх навчальних закладах, у частині використання нестандартних задач на уроках математики. Традиційні методи навчання часто не сприяють розвитку творчих здібностей учнів та не заохочують їх до прикладного застосування математичних знань у реальному житті. Наприклад, учні часто стикаються з сухими, стандартизованими завданнями, які не заохочують їх до самостійного мислення чи пошуку альтернативних шляхів розв'язання проблем.

Отже, робота акцентує увагу на необхідності впровадження нестандартних задач на уроках математики. Вона вказує на те, що такий підхід може стати ефективним інструментом для стимулювання інтелектуального розвитку учнів, сприяти їх креативному мисленню та поглибленню знань у сфері математики. Ця проблема обґрунтовує необхідність зміни парадигми викладання математики для підготовки учнів до сучасного світу, де важливо вміти застосовувати знання в різних життєвих ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. В старших класах математику в школі вивчають як на уроках, так і позаурочно (як індивідуальні, так і групові заняття). Учні займаються математикою вдома через домашні завдання та самостійну роботу.

Урок - це спосіб організації навчання, який був створений на основі вимог суспільства до шкільної системи наприкінці XVI століття і втілюється у класно-урочній системі навчання [1].

Стандартні уроки відіграють ключову роль у процесі навчання школярів, охоплюючи різні етапи: підготовку до вивчення теми, засвоєння та розуміння матеріалу, закріплення через вправи, перевірку знань, оцінювання і систематизацію інформації. Головною проблемою для вчителя є зробити навчання цікавим та успішним для учнів. Вчитель прагне:

- виховувати навички учнів працювати в обмежений час;
- створювати умови, щоб навіть менш успішні учні мали можливість отримати високу оцінку;
- сприяти свідомому вибору рівня засвоєння матеріалу учнями;
- стимулювати творчі здібності обдарованих учнів.

Необхідно створити систему уроків так, щоб учні були зацікавлені та працювали з повним захопленням. Школярам подобаються завдання творчого характеру, які спонукають їх досліджувати: створювати казки, ігри, виконувати творчі завдання та брати активну участь у цікавих вікторинах. Такі завдання розвивають пізнавальний інтерес у дітей [2].

Вивчення математики як навчального предмету може відкрити великі можливості щоб формувати і розвивати швидко мислити учням. Використання нестандартних завдань з високим рівнем складності урізноманітнює процес навчання, спонукаючи вчителя навчати учнів аналізувати, творити, пошуково мислити, узагальнювати.

Завдання не повинні бути ні занадто простими, ні надто складними, оскільки учні, які не зможуть розв'язати або розібратися у завданні, що запропонував вчитель, втрачають інтерес до предмету та втрачають віру у свої можливості. Звісно, в цьому разі необхідно надати учням підтримку та допомогу [3].

Вчителю слід уникати розголошення готового розв'язку завдання відразу. Надання підказок має бути обмеженим. Важливо продемонструвати учням, що вирішення математичної задачі може принести таке ж задоволення, як розв'язання кросворду чи ребусу. Для того щоб допомогти учневі розв'язати задачу, учитель має стати на його місце, спробувати розібратися у його

можливих труднощах. Компетентна допомога вчителя має залишити простір для самостійної роботи, що дозволить учням розвивати математичні навички, накопичувати досвід, корисний для подальшого розв'язання нових завдань [4].

Отже, головне завдання вчителя полягає у тому, щоб ненав'язливо направити учня до ідеї розв'язування, зробивши відповідну підказку. І хороші ідеї, зазвичай, ґрунтуються на попередньому досвіді та знаннях.

Приклад. Звичайна задача:

Обчисліть найбільш раціональним способом: $\arctg 1 + \arctg 2 + \arctg 3$.

Нестандартне завдання: Застосуйте рисунок №1 як графічну модель розв'язання задачі.

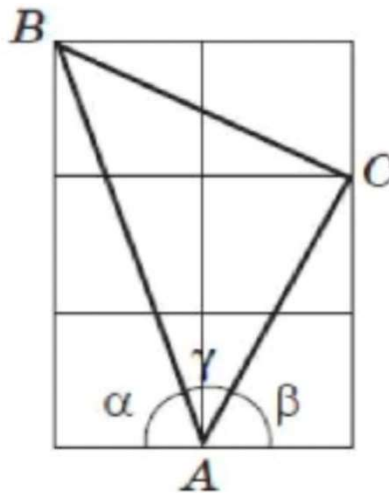

Рис.1

Розв'язання: Виконаємо малюнок.

На малюнку бачимо, що $\operatorname{tg} \alpha = 3$, звідки $\alpha = \arctg 3$; $\operatorname{tg} \beta = 2$, звідки $\beta = \arctg 2$.

Так, як трикутник ABC є прямокутним і рівнобедреним, тому $\operatorname{tg} \gamma = \operatorname{tg} 45^\circ = 1$, звідки $\gamma = \arctg 1$.

Отже, $\arctg 1 + \arctg 2 + \arctg 3 = \pi$ [5].

Висновки. Використання нестандартних задач на уроках математики у загальноосвітніх навчальних закладах є важливою складовою сучасної методики викладання. Цей підхід сприяє активному розвитку творчого мислення учнів, заохочує до самостійного пошуку рішень та формує у них навички використання математичних знань у практичних ситуаціях. Нестандартні задачі не лише зроблять навчання математики цікавішим, а й готують учнів до подальшого життя, де важливо вміти розв'язувати реальні завдання за допомогою аналізу, логіки та творчого підходу. Такий метод викладання сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, розвиває аналітичні здібності та створює міцну основу для подальшого навчання та професійного зростання учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний стандарт початкової освіти (від 22 лютого 2018 року).
2. Волкова Н. П. "Педагогіка." – К.: Академія, 2002. – 340 с.

3. Досяк І. М. “Нестандартні уроки з використання інноваційних технологій.1-4класи.” – Харків Основа,2012.– 103с.
4. Фіцула М. М. “Педагогіка.” - Київ: Навчальний посібник, 3-є видання, Академвидав, 2009. – 190 с.
5. Аніконова М. Активізація творчої діяльності учнів на уроках математики. Математика. 2009, №23. С.1-6.

Науковий керівник кандидат фізико-математичних наук, професор Кузьмич В.І.

УДК [37.015.31:53]:004.8

Зіновська В.О.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

У статті розглянуто види штучного інтелекту, що вони можуть робити та методичні рекомендації до їх використання на уроці фізики.

Ключові слова: критичне мислення, навчання, фізика, штучний інтелект (ШІ).

The article discusses the types of artificial intelligence, what they can do, and methodological recommendations for their use in a physics lesson.

Key words: critical thinking, learning, physics, artificial intelligence (AI).

У 2021 році було розроблено «План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021–2024 роки», який передбачає забезпечення правового регулювання з питань державної політики у сфері нейронних мереж, проведення конференцій і семінарів, присвячених впровадженню та використанню технологій ШІ, а також налагодження наукової співпраці з міжнародними дослідницькими центрами. Основним завданням є популяризація основ цифрового розуму в закладах середньої освіти та створення умов для розвитку наукових досліджень у цій галузі [4].

Однак актуальність дослідження методу використання штучного інтелекту у процесі розвитку критичного мислення учнів під час навчання фізики в старшій школі (10-11 класи) зумовлена швидким розвитком технологій і необхідністю адаптації освітнього процесу до сучасних вимог. Сьогодні учні живуть у світі, де цифрові технології займають значне місце в їхньому житті. ШІ відкриває нові можливості для індивідуалізації навчання, аналізу складних понять і моделювання фізичних процесів [3, с. 121].

Проблемі реалізації використання штучного інтелекту у процесі розвитку критичного мислення учнів були присвячені роботи таких науковців, як Т. Лукашова, М. Друшляк, Г. Войтків, О. Клочко, І. Воротникова та ін.

Загалом, критичне мислення – це система суджень, які сприяють аналізу інформації та ухваленню раціональних, незалежних рішень [6].

Зазначимо, що класифікація цифрового розуму залежить від сфери застосування та функціональних можливостей. У контексті навчання фізики можна виділити кілька основних видів ІІІ, які мають потенціал для значного підвищення ефективності освітнього процесу учнів 10 та 11 класів.

Одним із таких видів є системи, що полягають у застосуванні адаптивних навчальних платформ, які аналізують відповіді учнів і пропонують завдання відповідно до їхнього рівня розвитку. Такі платформи допомагають учням розвивати критичне мислення через постановку проблемних питань і завдань, які вимагають від них аналізу, синтезу та оцінки отриманих знань [5]. Використання віртуальних наставників дозволяє учням отримувати миттєвий зворотний зв'язок та додаткові пояснення, що сприяють глибшому осмисленню фізичних явищ і законів.

Іншим важливим видом ІІІ є інтелектуальні репетитори. Вони імітують роботу вчителя, забезпечуючи персоналізоване навчання. Інтелектуальні репетитори можуть ставити питання, перевіряти відповіді учнів та надавати пояснення, допомагаючи їм краще засвоювати матеріал. Особливо корисно практикувати цей вид для підготовки до контрольних робіт і закріплення теоретичних знань.

Віртуальні лабораторії є ефективним інструментом у навчанні фізики. Нейронні мережі створюють симуляції фізичних експериментів, які дозволяють учням досліджувати явища в інтерактивному режимі. Такий підхід дає можливість проводити експерименти без потреби в обладнанні, що робить процес доступним для кожного [5].

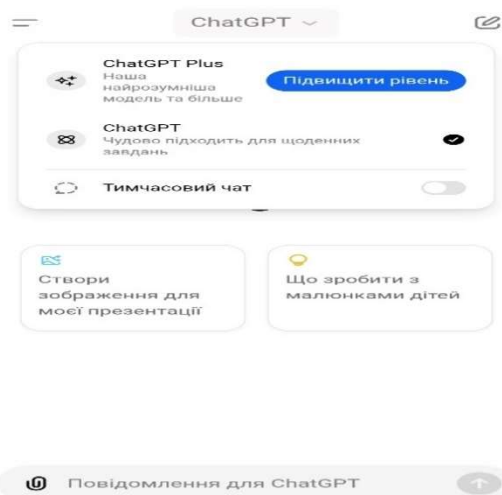
Також штучний інтелект допомагає здобувачам освіти 10-11 класів розвивати критичне мислення через аналіз даних і моделювання фізичних процесів. Використання спеціалізованих програм дозволяє школярам створювати різні фізичні явища, експериментувати з параметрами та аналізувати результати. Крім того, цифровий розум може допомогти учням визначити помилки в їхньому розумінні та надати рекомендації для подальшого вивчення.

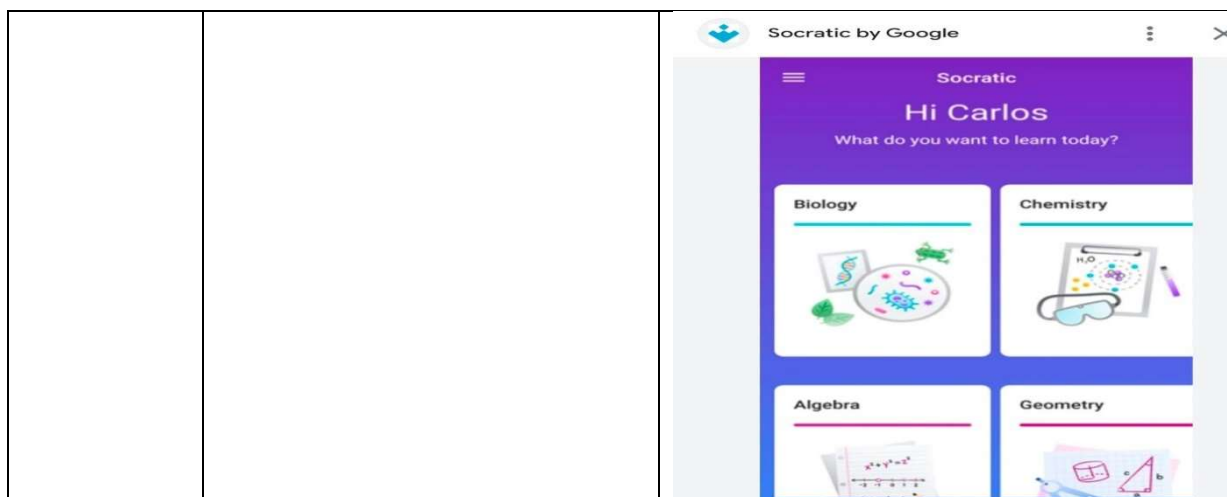
У таблиці 1 представимо види ІІІ, які можуть використовуватися під час навчання фізики у 10-11 класі ЗЗСО.

Таблиця 1

Види ІІІ, які можуть використовуватися під час навчання фізики
у 10-11 класі ЗЗСО

Назва	Мета	Посилання
Wolfram Alpha	Використовується для обчислень і аналізу фізичних проблем, допомагає учням критично оцінювати	https://www.wolframalpha.com/

	точність і коректність результатів.	
PhET Interactive Simulations	Дає змогу створювати віртуальні експерименти, допомагаючи учням ставити питання, аналізувати результати, робити висновки та перевіряти гіпотези.	https://phet.colorado.edu/ Форми та зміни енергії
Chat GPT	Може бути використаний для пояснення складних фізичних понять, стимулюючи учнів ставити логічні та послідовні питання для з'ясування сутності проблеми, розвивати критичне мислення через аналіз відповідей.	https://chatgpt.com/
Socraticby Google	Сприяє розвитку критичного мислення шляхом пошуку та аналізу відповідей на запитання з фізики, допомагаючи учням обирати найкращі пояснення.	https://socratic.org/

Загалом для ефективного використання ІІІ на уроках фізики старших класів необхідно враховувати певні методичні рекомендації:

- Використання адаптивних систем навчання допомагає усунути прогалини у знаннях і забезпечує більш ефективне засвоєння матеріалу.
- Інтелектуальні репетитори можуть бути корисними для закріплення знань і підготовки до контрольних робіт.
- Інтерактивні симуляції та віртуальні лабораторії дозволяють учням експериментувати з різними параметрами та спостерігати результати в режимі реального часу.
- Проєктна діяльність із використанням ІІІ сприяє розвитку дослідницьких навичок і критичного мислення.
- Нейронні мережі можуть аналізувати успішність учнів, що дозволяє виявити типові помилки та надавати зворотний зв'язок, що допомагає вчителю ефективніше планувати подальшу роботу.

Отже, впровадження штучного інтелекту у навчальний процес фізики в старшій школі відкриває нові горизонти для розвитку критичного мислення учнів. Використання адаптивних систем, інтелектуальних репетиторів, віртуальних лабораторій та інших видів ІІІ дозволяє учням глибше зрозуміти фізичні закони, експериментувати та робити обґрунтовані висновки. Методичні рекомендації щодо використання ІІІ сприяють ефективному навчанню фізики, роблячи процес навчання цікавішим, інтерактивним та продуктивним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева, С., Арістова, Н., Малихін, О., Топузов, О. Методологічні та дидактичні засади компенсації освітніх втрат здобувачів повної загальної середньої освіти. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2023. С. 19–26.
2. Алексеева, С. Дидактика в умовах інформатизації освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, 2021. № 4 (1). С. 25–30.
3. Використання Інтернет технологій для дослідження природних явищ у шкільному курсі фізики : посібник / голов.ред. Ю. О. Жук. Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ : Атіка, 2014. 172 с.

4. Кабінет Міністрів України (2021) Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021 – 2024 роки (від 12 травня 2021 р. № 438-р). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 11.08.2024).
5. Топузов О. Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. 2024. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/718/814> (дата звернення 11.08.2024).
6. Що таке критичне мислення та як його розвивати. URL: <https://mind.ua/publications/20272615-shcho-take-kritichne-mislennya-ta-yak-jogo-rozvivati> (дата звернення 11.08.2024).

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Гончаренко Т.Л.

УДК 371

Імшеницька О.В.

РОЗВИТОК УМІНЬ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

В статті розглядаються питання формування у старшокласників умінь математичного моделювання в процесі навчання математики за допомогою засобів цифровізації.

Ключові слова: навчання математики, математичне моделювання, цифровізація освіти.

The article examines the issue of the formation of mathematical modeling skills in high school students in the process of teaching mathematics with the help of digitization tools.

Key words: teaching mathematics, mathematical modeling, digitalization of education.

На сьогодні в суспільстві існують розвинені технології дуже високого рівня, що вимагають від спеціалістів значної частини професій мати достатньо високий рівень математичної підготовки, а також володіти різноманітними математичними методами. Серед математичних методів наукового дослідження досить широкого застосування набув метод математичного моделювання. Цей метод використовується також і як один із методів навчального пізнання в закладах загальної середньої освіти. Математичне моделювання – це метод дослідження реальних систем шляхом побудови математичних моделей, що описують їх поведінку. Модель допомагає зрозуміти та передбачити, як система функціонує за різних умов. Цей метод використовують у науці, техніці, економіці та інших сферах для вирішення складних задач. Фундаторами вже сучасної методології математичного моделювання були такі видатні вчені, як Глушков В.М., Гнеденко Б.В.,

Колмогоров А.М. та інші. Методисти та математики, розробляючи методи математичного моделювання та впроваджуючи їх в різних галузях науки і техніки, прийшли в 70-х–80-х роках минулого століття до думки стосовно необхідності застосування цього методу і в процесі навчання здобувачів середньої освіти, а розвиток інформаційно-комунікаційних технологій лише підсилив потребу такого процесу.

На сучасному етапі розвитку шкільної математичної освіти, в рамках особистісно-орієнтованого навчання та рівневої і профільної диференціації, проблема впровадження методу математичного моделювання в процесі навчання математики здобувачів старшої школи набула особливої гостроти. У шкільній математиці метод математичного моделювання використовується для вирішення різноманітних прикладних задач. Так, в алгебрі цей метод застосовується для розв'язування задач за допомогою рівнянь та систем рівнянь (наприклад, задачі на рух, роботу, пропорції), для моделювання реальних ситуацій за допомогою лінійних і квадратних рівнянь. В курсі геометрії старшої школи метод математичного моделювання використовується при розв'язуванні задач на площі та об'єми геометричних фігур (наприклад, моделювання площі полів чи об'ємів контейнерів), а також може бути залучений при використанні геометричних моделей для розв'язку прикладних задач на вимірювання. Крім цього, даний метод використовується при розгляді певних тем шкільної математики, зокрема, при розгляді функцій та їх графіків (моделювання залежностей між величинами за допомогою лінійних, квадратичних, експоненційних функцій (наприклад, ріст населення, фінансові розрахунки), використання графіків для візуалізації і прогнозування трендів у реальних задачах); при вивченні елементів теорії ймовірностей і статистики (моделювання випадкових подій і обчислення ймовірностей, аналіз даних, побудова статистичних моделей, що допомагає робити прогнози та приймати рішення); при вивченні тригонометрії (моделювання коливальних процесів (наприклад, рух маятника або хвильові процеси), застосування тригонометричних функцій для вирішення задач у фізиці чи інженерії).

Формування вміння застосовувати математичне моделювання у старшокласників під час навчання математики можна досягти через декілька ключових підходів:

1. Використання реальних прикладних задач: здобувачів мають бачити, як математика використовується у житті. Завдання, що ілюструють реальні ситуації (економіка, фізика, екологія), допоможуть їм побачити практичність математичного моделювання. Наприклад, задачі на моделювання фінансових операцій (кредити, інвестиції), рух об'єктів або аналіз даних про приріст населення.

2. Розвиток проектної діяльності: включення в навчальний процес проєктів, де здобувачі працюють над моделюванням конкретних проблем або ситуацій.

3. Поступове ускладнення завдань: починати з простих моделей, що базуються на базових поняттях (лінійні рівняння, пропорції), і поступово

переходити до складніших (нелінійні рівняння, системи рівнянь, диференціальні рівняння). Це допомагає здобувачам поступово розвивати вміння аналізувати складніші ситуації.

4. Інтеграція міжпредметних зв'язків: залучення інших предметів, таких як фізика, економіка, інформатика, для показу, як математичні моделі застосовуються в інших галузях.

5. Використання інформаційних технологій: використання програмного забезпечення для моделювання та обчислень (наприклад, Excel, Geo Gebra, Wolfram Alpha). Це дозволяє здобувачам не тільки будувати математичні моделі, а й аналізувати дані, будувати графіки та розв'язувати рівняння.

6. Групові роботи та дискусії: спільна робота над моделюванням у групах допомагає здобувачам краще зрозуміти процес та поділитися ідеями. Дискусії щодо різних підходів до розв'язання проблем формують критичне мислення.

7. Формування вміння інтерпретувати результати: важливо не тільки вміти будувати моделі, а й аналізувати отримані результати, робити висновки та пропонувати рекомендації.

8. Залучення дослідницьких задач: здобувачів можуть ставити дослідницькі питання і самостійно шукати шляхи їх розв'язання через математичне моделювання. Це стимулює творче мислення.

Щоб ефективно навчити старшокласників застосовувати математичне моделювання, важливо робити акцент на практичності завдань, міжпредметних зв'язках, активній діяльності учнів та використанні сучасних технологій. Це допоможе їм побачити зв'язок між математикою і реальним життям та розвинути необхідні навички для майбутнього. Крім цього, більш ефективному розвитку вмінь математичного моделювання сприяє цифровізація освіти, це відбувається завдяки впровадженню інноваційних технологій, які роблять навчання інтерактивним, візуалізованим і доступним. Завдяки цифровим технологіям здобувачів можуть працювати з реальними даними, використовувати спеціалізоване програмне забезпечення, спільно розв'язувати завдання, а також отримувати візуальні результати своїх моделей, що сприяє глибшому розумінню і застосуванню математики у реальному житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возняк Г. М. Математика. Прикладні задачі: від теорії до практики /Г.М. Возняк. Тернопіль : Мандрівець, 2003. – 136 с.
2. Новікова А. О. Психолого-педагогічні засади формування в учнів основної школи умінь і навичок математичного моделювання. Засоби і технології сучасного навчального середовища: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 18-19 травня 2018 року /Відповідальний редактор С. П. Величко. Кропивницький: ПП «ЕксклюзивСистем». 2018. – С. 18–19.
3. Панченко Л.Л. Формування вмінь математичного моделювання в процесі навчання майбутніх вчителів математики: Дис...канд. пед. наук:13.00.02./ Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 260 с.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Таточенко В.І.

АНАЛІЗ НАСТРОЇВ ІНВЕСТИТОРІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ НАФТОВОГО ІНДЕКСУ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

Ця робота охоплює дослідження використання хмарних технологій для збору даних про настрої інвесторів та макроекономічні показники з метою прогнозування динаміки фінансових ринків, допомагаючи індивідуальним інвесторам приймати інвестиційні рішення на основі зібраних метрик. Мета цієї роботи полягає в розробці веб-додатку, який надає детальну інформацію про фінансовий ринок, враховуючи настрої інвесторів та макрофінансові індекси. Додаток використовує модель, яка аналізує ці настрої та індекси для створення прогнозів і надання інвестиційних рекомендацій. Фактори, що впливають на інвестиційні поради, включають історичні ринкові показники, тенденції поведінки інвесторів, економічні показники та взаємозв'язок між настроями інвесторів і рухами акцій на ринку. У роботі порівнюються різні підходи до розробки таких веб-додатків. Також надається короткий огляд методів аналізу настроїв і їх застосування у фінансовому прогнозуванні. Дослідження зосереджене на розгортанні додатку на хмарній платформі Amazon Web Services (AWS) і включає огляд відповідних сервісів AWS та процесу розробки з використанням мови програмування Python.

Ключові слова. Веб-додаток, Amazon Web Services, Аналіз настроїв інвесторів, Прогнозування, Python

This paper encompasses research on the use of cloud technologies to collect data on investor sentiment and macroeconomic indicators to forecast financial market dynamics, aiding individual investors in making investment decisions based on collected metrics. The aim of this work is to develop a web application that provides comprehensive information on the financial market, considering investor sentiments and macro-financial indices. The application utilizes a model that analyzes these sentiments and indices to generate forecasts and investment recommendations. Factors influencing investment advice include historical market indicators, investor behavior trends, economic indicators, and the relationship between investor sentiments and market movements. The paper compares different approaches to developing such web applications. It also provides a brief overview of sentiment analysis methods and their application in financial forecasting. The research focuses on deploying the application on the Amazon Web Services (AWS) cloud platform and includes an overview of relevant AWS services and the development process using the Python programming language.

Key words: Web Application, Amazon Web Services, Investor Sentiment Analysis, Forecasting, Python

Прогнозування динаміки фінансового ринку може здійснюватися як за допомогою класичних методів машинного навчання (ML), так і з використанням технік глибокого навчання (DL), таких як випадкові ліси, згорткові нейронні мережі (CNN) та мережі довготривалої короткочасної пам'яті (LSTM). Хоча моделі глибинного навчання демонструють високу ефективність у прогнозуванні, важливо визначити, чи перевершують вони інші методи ML у цій сфері. Для попередньої обробки даних зазвичай використовуються бібліотеки Python, такі як pandas. Використання ймовірнісних прогнозів, що є перевагою нейронних моделей, може оптимізувати процес верифікації. Порівняння точності нейронних моделей із середньою точністю традиційних моделей демонструє значну перевагу нейронних мереж [1]. Аворка та ін. [2] запропонували такі метрики, як середньоквадратична помилка та середня абсолютна помилка у відсотках для оцінки якості моделей ML.

Хоссейн та ін. [3] у своєму дослідженні, що використовує ML та традиційні економетричні методи, виявили, що загальна точність прогнозування варіюється від 60% до 70% для їхніх вибраних методів ML та інших підходів. Вони зазначили, що ML та не-ML методи демонструють подібну точність у прогнозуванні загальної динаміки, зокрема не-ML методи, такі як МНК(метод найменших квадратів) або логістична регресія. Ефективність методів залежить від доступних наборів предикторів та складності функціональних залежностей між предикторами та результатами. Делегліз та ін. [4] вказали на низьку продуктивність моделей LSTM і зазначили, що CNN можуть бути проблематичними через "ефект чорної скриньки" та слабку інтерпретованість, що робить їх менш придатними для використання.

Лінійна регресія (LR) є класичною технікою ML, яка використовується для моделювання зв'язку між залежною змінною та однією або більше пояснюючі(незалежними) змінними з чіткою інтерпретованістю. LR також вказує, які пояснюючі змінні мають більший вплив на значення залежної змінної. Це може бути корисним при роботі з великим обсягом вхідних даних і завданням щодо зменшення кількості параметрів шляхом виключення мультиколінеарних змінних.

Ми також плануємо використовувати нейронну мережу LSTM у веб-додатку для прогнозування майбутніх цін на різні фінансові інструменти. Нейронні мережі LSTM є типом рекурентних нейронних мереж (RNN), які містять спеціальні нейрони пам'яті, що дозволяють їм зберігати, фільтрувати та передавати довготривалі залежності з одного шару в інший. Ця властивість мереж LSTM робить їх особливо придатними для прогнозування часових рядів (наприклад, ставок доходності та стандартних відхилень або ризиків фінансових інструментів).

На сьогоднішній день нейронні мережі LSTM активно досліджуються для прогнозування цін на акції, валютні пари та інші фінансові інструменти. Дослідження А. Стаффіні [5] описує використання підходів глибокого навчання для прогнозування цін на акції. У статті розглядається використання

генеративних змагальних мереж (GAN) для прогнозування часових рядів акцій. GAN є підходом глибокого навчання, що складається з генеративної моделі та моделі-дискримінатора, при цьому LSTM може слугувати генератором GAN, створюючи прогнози, які оцінюються дискримінатором. Бхандарі та ін. [6] описують метод прогнозування індексу фондового ринку на основі вхідних даних, таких як історичні дані, макроекономічні показники (рівень безробіття, індекс споживчої довіри та індекс долара США) та технічні індикатори аналізу (сходження/розбіжність ковзних середніх, середній справжній діапазон, індекс відносної сили).

На відміну від попередніх досліджень, стаття пропонує враховувати не лише доходність і ризик фінансових інструментів [7-12], а макроекономічні індикатори і аналіз настроїв інвесторів.

Запланований додаток буде розроблений на основі таких технологій:

1. Мова програмування: Python.
2. Хостинг для модулів: AWS.
3. Pandas для обробки та аналізу даних.

Користувачі зможуть взаємодіяти з веб-версією додатка через Dashboard (рис. 1), який відображатиме важливі показники для інвесторів, що допоможуть у прийнятті рішень у нафтових компаніях, з урахуванням прогнозу індексу нафтового ринку.

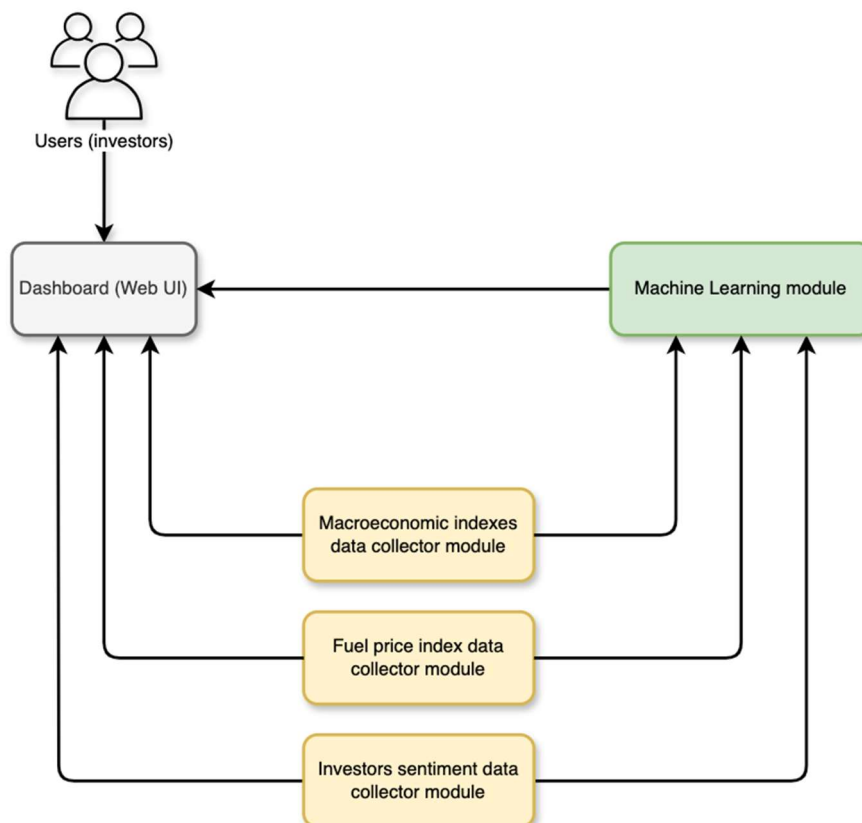

Рис 1. Високорівнева архітектура застосунку

На сторінці дашборду (Web UI) будуть відображатися наступні показники у вигляді динамічних рядів:

1. Індекс цін на нафту
2. Макроекономічні показники:
 - ВВП
 - Рівень безробіття
 - Інфляція
 - Процентна ставка
3. Індекс настроїв інвесторів щодо нафтового індексу
4. Параметри впливу кількісних та якісних предикторів на індекс цін на нафту
5. Прогноз щодо сприятливості інвестицій в акції нафтової промисловості на основі нафтового індексу з точки зору макроекономічних показників. Цей показник матиме наступні можливі значення:
 - Так - інвестиції на поточний момент вважаються сприятливими
 - Ні - інвестиції на поточний момент вважаються несприятливими
 - Нейтрально - інвестиції на поточний момент вважаються нейтральними (без змін)
6. Показник сприятливості інвестицій в акції нафтової промисловості на основі настроїв інвесторів:
 - Так - інвестиції на поточний момент вважаються сприятливими
 - Ні - інвестиції на поточний момент вважаються несприятливими
 - Нейтрально - інвестиції на поточний момент вважаються нейтральними (без змін)

Детальна архітектура веб-застосунку на основі хмарних сервісів AWS представлена на рис. 2.

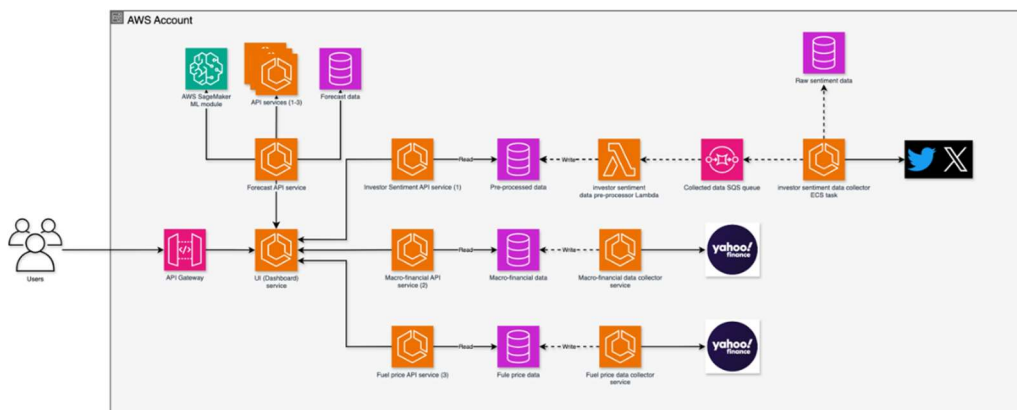

Рис 2. Архітектура застосунку на основі хмарних сервісів AWS.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Nogales, A., Díaz-Moron, R., García-Tejedor, A. J.: A comparison of neural and non-neural machine learning models for food safety risk prediction with European Union RASFF data. Food Control 134, 108697 (2022). doi: 10.1016/j.foodcont.2021.108697.
2. Aworka, R., Cedric, L. S., Adoni, W. Y. H., Zoueu, J. T., Mutombo, F. K., Kimpolo, C. L. M., Nahhal, T., Krichen, M.: Agricultural decision system based on advanced machine learning models for yield prediction: Case of East African countries. Smart Agricultural Technology 2, 100048 (2022). doi: 10.1016/j.atech.2022.100048.

3. Hossaina, M., Mullally, C., Asadullah, M. N.: Alternatives to calorie-based indicators of food security: An application of machine learning methods. *Food Policy* 84, 77–91 (2019). doi: 10.1016/j.foodpol.2019.03.001.
4. Deléglise, H., Interdonato, R., Bégué, A., d'Hôtel, E.M., Teisseire, M., Roche, M.: Food security prediction from heterogeneous data combining machine and deep learning methods. *Expert Systems With Applications* 190, 116189 (2022). doi: 10.1016/j.eswa.2021.116189.
5. Staffini, A.: Stock Price Forecasting by a Deep Convolutional Generative Adversarial Network. *Front Artif Intell* 5 (2022). doi: 10.3389/frai.2022.837596.
6. Bhandari, H. N., Rimal, B., Pokhrel, N. R., Rimal, R., Dahal, K. R., Khatri, R. K. C.: Predicting stock market index using LSTM. *Machine Learning with Applications* 9, 2022100320 (2022). doi: 10.1016/j.mlwa.2022.100320.
7. Snihovyi, O., Kobets, V., Ivanov, O.: Implementation of Robo-Advisor Services for Different Risk Attitude Investment Decisions Using Machine Learning Techniques. In: V. Ermolayev et al (Eds.) *Proceedings of 14th International Conference on Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications, ICTERI 2018. Communications in Computer and Information Science*, vol. 1007, pp. 298–321. Springer, Cham (2019). doi: 10.1007/978-3-030-13929-2_15.
8. Ivanov, O., Kobets, V.: Data Analysis for Predicting Stock Prices Using Financial Indicators Based on Business Reports. In: Antoniou, G., et al. *Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2023. Communications in Computer and Information Science*, vol.1980, pp. 227-239. Springer, Cham (2023). https://doi.org/10.1007/978-3-031-48325-7_17
9. Savchenko, S., Kobets, V.: Increasing Investment Portfolio Profitability with Computer Analysis Trading Strategies. In: Antoniou, G., et al. *Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2023. Communications in Computer and Information Science*, vol.1980, pp. 252-264. Springer, Cham (2023). https://doi.org/10.1007/978-3-031-48325-7_19
10. Kobets, V.: Evaluation of investment portfolio by application of multi-criteria decision making methods using robo-advisor. *Proceedings on Engineering Sciences* 4(3), 301–312 (2022). <https://doi.org/10.24874/PES04.03.008>
11. Kobets, V., Savchenko, S.: Building an Optimal Investment Portfolio with Python Machine Learning Tools. In: Anisimov, A. et al. (eds.) *Proceedings of the 4th International Scientific Conference "Information Technology and Implementation", IT and I 2022*, pp. 307–315. CEUR-WS 3347, Aachen University (2022). https://ceur-ws.org/Vol-3347/Short_1.pdf
12. Savchenko, S., Kobets, V.: Development of Software Architecture and Machine Learning Modules of Robo-Advisor System for Personalized Investment Portfolio Generation. In: Ermolayev, V., et al. *Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2022. Communications in Computer and Information Science*, vol.1698, pp. 153-179. Springer, Cham (2022). https://doi.org/10.1007/978-3-031-20834-8_8

Науковий керівник доктор економічних наук, професор Кобець В.М.

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ТА НАСТУПНОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті здійснено добір окремих засобів цифровізації задля реалізації принципів перспективності та наступності початкової та базової ланки освіти під час навчання математики.

Ключові слова: принцип перспективності, принцип наступності, навчання математики, здобувачі закладів загальної середньої освіти, засоби навчання, цифровізація.

The article selects individual means of digitization to implement the principles of perspective and continuity of primary and basic education during mathematics learning.

***Key words:** the principle of perspective, the principle of continuity, teaching mathematics, students of general secondary education institutions, teaching aids, digitization.*

Постановка проблеми. Реформування системи освіти України вимагає розв'язання нагальних комплексних соціально-педагогічних завдань. Першочерговими для з яких є реалізація принципів перспективності та наступності між суміжними ланками шкільної освіти. Згідно Закону України «Про освіту» саме перспективність та наступність є одними з провідних принципів здобуття освіти, які певною мірою мають забезпечити єдність, системність, послідовність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, форм, методів навчання й виховання згідно вікових особливостей здобувачів на суміжних щаблях освіти. Перехід здобувачів із початкової в базову середню школу – це одна з найбільш психолого-педагогічно складних проблем, яка в науково-методичній літературі розглядається зокрема як аспект адаптації у 5-му класі.

Аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури в цьому питанні дозволяє стверджувати про те, що лише незначна кількість п'ятикласників зберігають високу успішність навчання, яка була зафіксована по закінченню початкової школи. Провідними передумовами окресленої проблеми у межах даного дослідження є недотримання принципів перспективності та наступності викладання математики між початковою та основною ланками освіти в закладах загальної середньої освіти.

Відтак, проблема реалізації перспективності та наступності на різних рівнях вивчення математики розглядається науковцями та методистами, зокрема як перехід від початкової до базової середньої освіти (М. Волчаства, О. Дубинчук, С. Лук'янова, Н. Салтановська, С. Скворцова); від базової

середньої до профільної середньої освіти (Г. Гордійчук, Р. Гуревич), у системі неперервної математичної освіти (М. Дідовик, І. Реутова, Л. Тютюн).

Водночас актуальність питання забезпечення наступності між початковою і базовою ланками шкільної освіти у навчально-методичній та психолого-педагогічній літературі досліджено недостатньо згідно окреслених вище проблем як на практиці так і в теорії [1-4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема наступності та перспективності в освіті та в навчанні не є новим викликом. Така проблема була предметом дослідження ще з минулих століть (А. Дистервег, Я. Коменський Й. Песталоцці, та ін.) і залишається актуальною і на сьогоднішньому етапі реформування освіти на всіх рівнях (М. Пентилюк, А. Богуш, М. Львов, К. Плиско, Л. Федоренко та ін.).

Проблема реалізації принципу **наступності** у навчанні є досить складним феноменом не тільки для науково-методичних та психолого-педагогічних досліджень, але й для розробки загальної концепції в цілому. Це має ряд вагомих причин. Однією з яких є відсутність спільних підходів щодо визначення самої дефініції. Відтак, у низці наукових досліджень, як у вітчизняних так і в міжнародних, педагоги та методисти феномен наступності у навчанні розглядають по-різному. Зокрема, як нормативну функцію дидактики, як певну закономірність у розвитку всього педагогічного процесу [2], як конкретний загальний принцип дидактики [7], як «органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу» [6]. Розділяємо думку І. Перережко, яка вказує на те, що проблема наступності в навчанні – це «проблема забезпечення комфортних умов для якісного етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу. Принцип наступності в навчанні означає погодженість і взаємозв'язок усіх щаблів навчально-виховного процесу. Реалізація принципу наступності гарантує цілісність і єдність освітнього процесу» [8].

Аналогічною ситуацією є визначення місця у науково-педагогічній літературі поняття перспективності, але сталим є те що наступність і перспективність розглядаються як дві сторони одного загального педагогічного явища. Так, перспективність – це як «погляд знизу вгору, а наступність – погляд зверху вниз» [9]. У межах дослідження згодні з позицією О. Горецької [5], що перспективність – це виокремлення пріоритетних ліній у підготовці здобувачів початкової школи до навчання в середній школі, які максимально враховують потреби основної школи «в готовності дитини до оволодіння новою, провідною в основній школі навчальною діяльністю, творчим характером цієї діяльності, вільним проявом психічних новоутворень даного періоду, подальшим соціальним розвитком дітей у нових для них соціальних ролях учнів, способи діяльності тощо» [5]. Відтак перспективність – це повноцінне врахування вчителями початкової школи програм та технологій навчання та виховання здобувачів основної школи і навпаки.

Згідно Державного стандарту загальної освіти [7] пріоритетним є компетентнісний підхід до розв'язування основних задач різних ланок освіти. Тому цей підхід має забезпечити поетапне становлення особистості здобувачів, їх фізичний, пізнавальний та соціальний розвиток, набуття ними необхідного практичного досвіду, обумовленого вимогами сучасного життя.

Тому у межах дослідження оперуючи понятійним апаратом вище вказаних науковців у контексті компетентнісного підходу вважаємо доцільним розглянути засоби реалізації принципів наступності та перспективності у вивченні математики між початковою та основною ланками освіти в закладах загальної середньої освіти у контексті цифровізації сучасного освітнього простору. Саме це і сприяло формулюванню мети дослідження.

Метою став добір засобів цифровізації викладання математики у закладах загальної середньої освіти задля реалізації принципів перспективності та наступності між початковою та базовою ланками освіти.

Виклад основного матеріалу. Під час викладання шкільного курсу математики згідно принципів перспективності та наступності важливим є поступове формування математичних компетентностей, зв'язок між різними розділами математики, диференціацію навчання, ускладнення матеріалу, застосування міжпредметних зв'язків та використання сучасних технологій.

Ці аспекти допоможуть вчителям закладів загальної середньої освіти забезпечити ефективне навчання математики, яке уможливило б реалізацію принципів як перспективності, так і наступності, готуючи при цьому здобувачів до подальших успіхів у навчанні та житті.

Застосування засобів цифровізації у навчанні шкільного курсу математики може значно підвищити ефективність освітнього процесу при цьому забезпечуючи дотримання вище вказаних принципів. Оперування цифровими засобами допомагає створити інтегровану систему навчання, де компетентності, здобуті на одному етапі мають логічне продовження і формуються на наступних етапах покомпонентно.

Нижче здійснено спробу добору засобів цифровізації, які у межах дослідження використовуються в процесі навчання математики для реалізації перспективності та наступності:

1. Інтерактивні платформи та онлайн-середовища:

- Microsoft Teams, Google Classroom: платформи, які допомагають організувати систематичний і послідовний навчальний процес, за рахунок створення вчителем курсів, при якому навчальний контент може бути структурований за темами, складністю тощо.

Microsoft Teams і Google Classroom є найбільш вживаними навчальними платформами для організації дистанційного навчання та співпраці. Останні мають ряд переваг як для вчителів, так і для здобувачів. Кожна з цих платформ має свої особливості та функціональні можливості, що роблять їх одночасно ефективними та зручними в освітньому процесі. Зокрема, управління навчальним процесом: як Microsoft Teams, так і Google Classroom дозволяють вчителям зосереджувати всі аспекти навчання в одному місці: від навчальних

матеріалів і завдань до комунікації, зворотнього зв'язку та оцінювання. Доступність та мобільність: обидві освітні платформи доступні на різних пристроях (планшети, комп'ютери, смартфони), що дозволяє вчителям і здобувачам працювати з будь-якого місця та в будь-який час. Підтримка дистанційного навчання: завдяки сучасним інструментам для проведення відеоконференцій, чатів та обміну файлами останні забезпечують повноцінний дистанційний навчальний процес. Персоналізація навчання: вчителі формулюючи завдання в межах різних курсів можуть здійснювати диференціацію таких завдань згідно, що сприяє більш індивідуалізованому підходу до навчання. Ефективність і автоматизація: вище вказані платформи значно полегшують адміністративно-управлінські функції, такі як розсилка завдань, відстеження прогресу здобувачів та оцінювання, що надає більше часу для безпосередньо навчального процесу.

2. Навчальні матеріали та електронні підручники:

- Geo Gebra, Matific: інтерактивні ресурси, які надають доступ здобувачам до електронних версій підручників, завдань, наочного контенту, при цьому працюючи на цих платформах здобувач відразу отримує зворотній зв'язок від вчителя. Додатково змістова частина цих платформ забезпечує можливість поступового ускладнення завдань, що уможливорює реалізацію принципу перспективності.

3. Програмне забезпечення для моделювання та симуляцій:

- Geo Gebra: даний цифровий інструмент дозволяє моделювати інтерактивні геометричні моделі, які демонструють здобувачам абстрактні математичні концепції. Така можливість побудови і моделювання ефективно формує абстрактне, просторове бачення навчального геометричного матеріалу, що допомагає здобувачам засвоювати матеріал поступово, від простого до ускладненого.

- Desmos: це своєрідний онлайн-калькулятор, який дозволяє організувати інтерактивну роботу з графіками, функціями та рівняннями. Такий додаток можна використовувати в різних темах та на різних етапах навчання щодо забезпечення наступності у вивченні тем.

- Clever Maths – це сучасна інтерактивна освітня платформа, яка розроблена для інформаційної підтримки навчання математики. Така програма створена з метою інтерактивності, візуальності та доступності для здобувачів різного віку. Clever Maths має широкий спектр цифрових інструментів та ресурсів, що покликані допомагати здобувачам розвивати математичні навички та розуміння математичних концепцій засобами інтерактивних вправ, тестів, завдань та інших освітніх матеріалів. Провідними особливостями Clever Maths є можливість реалізації персоналізованого навчання: Clever Maths має змогу адаптуватися під рівень знання і темп навчання кожного здобувача. Все це дозволяє створити своєрідний індивідуальний маршрут навчання, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу. При цьому стає можливою реалізація принципу диференціації: завдання на такій платформі структуровані за рівнями складності, що дозволяє учням поступово розвивати свої вміння та навички,

починаючи з базових понять і поступово переходячи до складніших тем. Також зручно здійснювати моніторинг та оцінювання прогресу. Важливо зазначити, що використання такого ресурсу дозволяє використовувати аспекти гейміфікації та мультимедійного способу подачі навчального контенту, що є прийнятним у контексті особливостей подачі навчального матеріалу сучасним здобувачам.

Таким чином, сучасна інтерактивна освітня платформа Clever Maths є ефективним інструментом для навчання шкільної математики, який поєднує в собі інтерактивний контент, інноваційні технології та адаптивний підхід, що дозволяє вивчати математику цікаво і продуктивно.

4. Платформи для самостійного навчання:

- Khan Academy: містить відео-уроки, інтерактивні вправи та тести, які підлаштовані під особистий темп здобувача. Ця платформа містить контент, який охоплює всі рівні вивчення математики – від початкової школи до коледжу, при цьому забезпечуючи принципи перспективності та наступності в широкому аспекті. Як окремий приклад, платформа містить матеріал з 19 розділів арифметики.

- Brilliant: освітня платформа орієнтована на розвиток математичних навичок та логічного мислення через інтерактивні завдання та проблеми, які мають рівневий характер.

- Learning.ua: інтерактивна платформа, яка містить різноманітні завдання з математики для різних вікових груп. Такі завдання відрізняються за складністю, що ефективно у реалізації принципів перспективності та наступності під час навчання.

5. Платформи для співпраці та обміну досвідом:

- Miro, Padlet: використання таких платформ дозволяє здобувачам працювати разом над проєктами, обмінюватися творчими ідеями та підтримувати наступність у навчанні через колективну, проєктну діяльність над проблемними завданнями та науково-дослідницькими проєктами.

6. Цифрові інструменти для формувального оцінювання:

- Kahoot!, Quizizz: такі платформи дозволяють створювати інтерактивні тести та опитування в режимі живого часу з миттєвим зворотній зв'язком. Така можливість збільшує спектр інструментів щодо рефлексії та поточного оцінюванню знань здобувачів з подальшою корекцією процесу навчання. Це важливо для забезпечення наступності, адже учень має засвоїти попередній матеріал перед тим, як переходити до нового.

- Wordwall: інтерактивна платформа, яка містить математичні вправи в ігровому форматі за різними темами. Це доречно при переході від початкової до середньої школи.

Використання вище вказаних інтерактивних платформ і засобів цифровізації дозволяє створити навчальний процес інтерактивним до доступним, при цьому кожен новий етап базується на попередньому. Учні мають можливість поступово формувати загальні та математичні компетентності, починаючи з базових, фундаментальних понять і поступово

переходячи до складніших, прикладних аспектів. Все це забезпечує тісний зв'язок між суміжними рівнями освіти і сприяє в подальшому безперервному розвитку здобувачів у навчанні математики у закладах загальної середньої освіти засобами цифровізації.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Перспективність та наступність між початковою та базовою загальною середньою освітою є одним із ключових викликів у процесі реалізації Нової Української Школи (НУШ). Провідною проблемою є відсутність систематичного зв'язку між навчальними програмами початкової та базової школи. Частими випадками є ситуація коли вчителі базової школи не відслідковують те, що було вивчено у початкових класах. Останнє призводить або до дублювання матеріалу або, навпаки, до непослідовного, занадто складного переходу до нових тем. Це створює стресову ситуацію для здобувачів та погіршує проходження адаптації останніх під час переходу на наступну ланку освіти. Ще одним викликом є відмінності в методах навчання. У початковій школі зазвичай акцент робиться на інтерактивних та ігрових формах навчання, в той час як у базовій школі переважає більш традиційний підхід, який орієнтований на засвоєння великого обсягу теоретичних знань. Все це може призвести до втрати інтересу здобувачів до навчання та відповідно зниження мотивації до пізнання.

Для подолання цих проблем необхідно забезпечити якомога тіснішу координацію між початковою та базовою ланкою шкільної освіти. Це може передбачати розробку єдиних освітніх програм, які забезпечують той необхідний адаптивний, поступовий перехід від одного рівня освіти до іншого. Важливим аспектом є також своєчасне підвищення кваліфікації вчителів, зокрема щодо добору нових засобів, форм та методик викладання, які можуть бути ефективними на обох рівнях. Також важливо створювати спільні методичні об'єднання вчителів початкової та базової ланок шкільної освіти, де вони зможуть здійснювати обмін досвідом та кращими своїми практиками. Відтак, для успішної реалізації принципів концепції Нової Української Школи необхідно забезпечити перспективність та наступність освіти, що стане в майбутньому запорукою всебічного розвитку здобувачів закладів загальної середньої освіти та підвищення якості освіти в цілому.

Реалізація принципів перспективності та наступності в навчанні шкільного курсу математики засобами цифрових технологій може значно підвищити ефективність освітнього процесу. Цифрові засоби навчання, такі як інтерактивні платформи та адаптивні навчальні програми, дозволяють створити оптимальний, поступовий перехід від простіших до складніших тем, при цьому враховуючи індивідуальні потреби та темп навчання кожного здобувача. Зокрема, використання онлайн-тренажерів або інтерактивних підручників дозволяє здобувачам закріплювати знання, які отримані на початковому рівні, та поступово засвоювати нові, більш складні поняття в базовій школі. Також провідну роль відіграють цифрові ресурси для вчителів, які допомагають їм адаптувати та синхронізувати програми початкової та базової школи.

Оперування електронними журналами та платформами для обміну даними дозволяє вчителям прицільно відстежувати прогрес здобувачів і вдосконалювати планування навчального процесу, враховуючи досягнення попереднього етапу. Все це сприяє збереженню принципу наступності в навчанні, мінімізує дублювання навчального контенту та забезпечує поступовий перехід від початкових до складних математичних концепцій.

Таким чином, цифровізація надає нові можливості щодо реалізації принципів перспективності та наступності у навчанні шкільного курсу математики, значно підвищуючи якість освіти, адаптуючи її до потреб сучасних здобувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляєва, О. Поговоримо про перехід до середньої школи / О. Беляєва // Психолог. – 2010. – Липень (№ 26). – С. 3-4.; Бернацька, Т. В. Наступність – необхідна умова вдосконалення методичної системи навчання математики / Т. В. Бернацька // Педагогічний пошук. – 1998. – Вип. 2. – С. 46-50.;
2. Богданович, М. Наступність у навчанні математики між початковими і 5-6 класами / М. Богданович, М. Козак, Я. Коваль // Богданович, М. Методика викладання математики в початкових класах : навч.-метод. посібник / М. Богданович, М. Козак, Я. Коваль. – К., 1998. – С. 29-30.;
3. Воробйова, В. М. Наступність у вивченні математики між початковою школою та 5-м класом / В. М. Воробйова // Математика в школах України. – 2009. – Вересень (№ 25/26). – С. 26-28.;
4. Вороніна, Г. В. Перспективність і наступність у роботі початкової і середньої ланок освіти / Г. В. Вороніна // Початкове навчання та виховання. – 2010. – Квітень (№ 11). – С. 7-13.; Забезпечення наступності під час переходу учнів із початкової школи в середню ланку // Завуч. – 2009. – Грудень (№ 36). – С. 8-9.;
5. Горещька, О. П. Проблема наступності у навчанні в працях класиків вітчизняної педагогіки / О. П. Горещька // Класична педагогіка і філологія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності. Ч. 1. – Одеса, 1993. – С. 32-34
6. Забезпечення наступності під час переходу учнів із початкової школи в середню ланку // Завуч. – 2009. – Грудень (№ 36). – С. 8-9.
7. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 // Офіційний вісник України. – 2012. – №11. – 46 с.
8. Дідовик, М. В. Наступність змісту сучасних навчальних програм з фізики та математики на різних ступенях навчання / М. В. Дідовик // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – К. ; Вінниця, 2005. – С. 268-273.
9. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Матеріали конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 10-15

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Таточенко В.І.

ОЗНАЙОМЛЕННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ГІПОТЕЗАМИ ГОЛЬДБАХА

У цій статті ми розглядаємо актуальність вивчення гіпотез Гольдбаха здобувачами освіти та приклади вправ для тренування і розуміння як самих гіпотез, так і простих чисел в цілому.

Ключові слова: гіпотеза Гольдбаха, здобувачі освіти, прості числа.

In this article, we consider the relevance of studying Goldbach's hypothesis by students and examples of exercises for training and understanding both the hypothesis itself and prime numbers in general.

Key words: Goldbach's hypothesis, students of education, prime numbers.

Зазвичай у шкільній програмі не проходять такі складні теми як «гіпотези Гольдбаха». Шкільна програма концентрується на більш простих темах пов'язаних із простими числами й їх властивостях. Проте для старшокласників ця тема може бути актуальною, оскільки вона стосується однієї з найбільш відомих проблем остаточно вирішених у ХХІ столітті.

Ця проблема показує, що в математиці, як і в інших науках, є місце для нових ідей та досліджень. Вона знайомить здобувачів освіти з методами роботи професійних математиків. Знання про стан проблеми й останні досягнення в цій області можуть надихнути старшокласників на вибір математики у якості майбутньої професії. Здобувачі освіти навчаються не здаватись, коли стикаються із труднощами, а шукати нові не стандартні методи та підходи. Отже, дослідження цієї гіпотези буде корисним для здобувачів освіти.

Крістіан Гольдбах у свій час сформував дві гіпотези, які у майбутньому отримали назвали «тернарна і бінарна проблеми Гольдбаха». «Довільне парне число більше двох можна подати у вигляді суми двох простих чисел»[3]— таке формулювання бінарної гіпотези. Приклад: $4 = 2 + 2$, $6 = 3 + 3$, $8 = 3 + 5$. Очевидно, що із справедливості бінарної гіпотези впливає тернарна: «Довільне непарне число не менше семи можна записати у вигляді суми трьох простих чисел» [3], — але не навпаки. Зокрема: $7 = 2 + 2 + 3$, $9 = 3 + 3 + 3$, $11 = 2 + 2 + 7$.

У липні 2008 року бінарну гіпотезу було доведено для чисел, що не перевищують $1,2 \cdot 10^{18}$. Одна з перешкод в доказі гіпотези Гольдбаха криється в тому, що вона поєднує два різні параметри. Прості числа визначаються множенням, а сама передумова обертається навколо додавання. Тому дуже важко пов'язати бажаний результат з якоюсь властивістю простих чисел.

Тернарна гіпотеза була остаточно розв'язана у 2013-му році Гаральдом Гельфготтом, що знизив кордон n до 10^{29} , а інші числа перевірили на супер-

комп'ютері [1]. Це один із класичних прикладів доведення чисто математичного твердження з використанням сучасної комп'ютерної техніки.

При вивченні даної теми у школі на початку бажано підготувати підказку у вигляді таблиці простих чисел, щоб здобувачам освіти було легше орієнтуватись. У подальшому її можна буде прибрати або залишити на весь термін вивчення даної теми.

Здобувачам освіти можна запропонувати розглянути для початку прості приклади: $15 = 3 + 5 + 7$, $21 = 3 + 7 + 11$, $35 = 7 + 11 + 17$ тощо — що пов'язані з тернарною гіпотезою. І які пов'язані з бінарною $8 = 3 + 5$, $16 = 3 + 13$, $22 = 3 + 19$ тощо.

Наступне завдання, щоб вони самі обрали число та запропонували розкласти його один одному і знайшли максимальну кількість можливих розкладів. Приклад розклад за тернарною гіпотезою: $35 = 3 + 3 + 29 = 3 + 13 + 19 = 5 + 7 + 23 = 5 + 11 + 19 = 5 + 13 + 17 = 7 + 11 + 17 = 11 + 11 + 13$. Розклад за бінарною: $30 = 7 + 23 = 11 + 19 = 13 + 17$.

Ці вправи допоможуть зрозуміти джерело гіпотези та попрактикуватись у роботі із простими числами.

Також є більш складніші завдання. Наприклад, додати обмеження до умов: представити число 77 у вигляді суми трьох простих чисел, що менші за 50 (одна з можливих відповідей: $13 + 17 + 47$).

Або знайти усі непарні числа менше 100, які можна подати у вигляді суми простого числа та пари простих чисел-близнюків (прості числа, що відрізняються на 2). Наприклад: $11 = 3 + (3 + 5)$, $13 = 5 + (3 + 5)$, $15 = 7 + (3 + 5)$. Або знайти парне число, що є сумою двох простих чисел-близнюків: $8 = 3 + 5$, $24 = 11 + 13$, $84 = 41 + 43$.

Наступне просте завдання: навести приклади непарних чисел, що можна представити у вигляді суми двох простих чисел: $19 = 2 + 17$, $73 = 2 + 71$. Більш складним завданням є доведення наступного твердження: якщо непарне число допускає розклад у суму двох простих чисел, то одне з них дорівнює двом.

Приклади завдань, що ми розібрали у статті демонструють, що гіпотези Гольдбаха є корисними для вивчення здобувачами освіти. Вправи тренують уважність, швидкість підрахунку, розвивають широкий спектр математичних і загально-інтелектуальних навичок. Це робить вивчення даної теми цінним інструментом у математичній освіті, що виходить далеко за межі простого ознайомлення з конкретною математичною проблемою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lamb E. Goldbach Variations [Text]/ E.Lamb Scientific American blogs — May 15, 2013.
2. Oliveira e Silva, Tomás. Goldbach conjecture verification URL: <https://sweet.ua.pt/tos/goldbach.html>
3. Балакова, О. Р. Тернарна та бінарна проблеми Гольдбаха = Goldbach's ternary and binary problems: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» / О. Р. Балакова ; наук. керівник д-р фіз.-мат. н., проф. О. Г. Савченко; Міністерство освіти і науки

- України ; Херсонський держ. ун-т, Ф-т комп'ютерних наук, фізики та математики, Кафедра алгебри, геометрії та математичного аналізу. – Херсон : ХДУ, 2021. – 39 с.
4. Бевз В.Г. Практикум з історії математики. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 312 с.
 5. Глейзер Г.І. Історія математики у школі VII – VIII кл. / Г.І. Глейзер - М.: Просвітництво, 1982. - 240 с.
 6. Історія математики у 3 т.; [Текст] / за ред. А.П. Юшкевич - М.: Наука.; - Т.2 - 1970, 301с.
 7. Требенко Д.Я., Требенко О.О. Алгебра і теорія чисел. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – Ч. 1. – 400 с.
 8. Чистяков В.Д. Старовинні завдання з елементарної математики. - Мінськ: Вища шк., 1978. - 270 с.

Науковий керівник доктор фізико-математичних наук, професор Савченко О.Г.

УДК [37.015.31:51]:004.5

Кобилянський С.С.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Метою даної статті є дослідження впливу розвитку креативного мислення на формування творчих здібностей учнів старшої школи на уроках математики в умовах цифровізації освіти. Зазначено, що розвиток креативного мислення є ключовим аспектом формування творчих здібностей учнів старшої школи, зокрема на уроках математики. Також відмічено, що цифровізація освіти створює сприятливе середовище для розвитку креативного мислення учнів, що, у свою чергу, сприяє формуванню їх творчих здібностей на уроках математики. У висновку зазначено, що розвиток креативного мислення є критично важливим для формування творчих здібностей учнів в умовах цифровізації освіти.

Ключові слова: креативне мислення, творчі здібності, старша школа, математика, цифровізація освіти.

The purpose of this article is to study the influence of the development of creative thinking on the formation of creative abilities of high school students in mathematics lessons in the conditions of digitalization of education. It is noted that the development of creative thinking is a key aspect of the formation of creative abilities of high school students, in particular, in mathematics lessons. It was also noted that digitalization of education creates a favorable environment for the development of students' creative thinking, which, in turn, contributes to the formation of their creative abilities in mathematics lessons. The conclusion states that the development of creative thinking is critically important for the formation of students' creative abilities in the conditions of digitalization of education.

Key words: *creative thinking, creative abilities, high school, mathematics, digitalization o feducation.*

Вступ. Розвиток креативного мислення учнів старшої школи є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, особливо в контексті швидкого поширення цифрових технологій. В умовах цифровізації навчального процесу традиційні методи викладання набувають нових форм, що дозволяє зробити освітнє середовище більш інтерактивним, адаптивним та сприятливим для розвитку творчих здібностей здобувачів освіти. Зокрема, на уроках математики виникає можливість поєднувати логічне та креативне мислення, що є фундаментальним для формування особистості, здатної до нестандартного мислення та інноваційних рішень.

Математика, як наука, завжди вирізнялася високим рівнем абстракції та системності, що водночас ставить перед здобувачами освіти виклики, але й відкриває можливості для розширення меж їх мислення. Використання цифрових інструментів та технологій в навчанні дає змогу учням по-новому сприймати математичні закономірності, експериментувати з різними методами розв'язування задач, а також стимулює розвиток їх інтелектуальної гнучкості.

Тому питання впровадження методів, спрямованих на розвиток креативного мислення, як ключової складової у формуванні творчих здібностей учнів старшої школи є досить актуальним. У поєднанні з технологіями цифрової освіти це сприятиме не лише покращенню успішності в навчанні, а й формуванню вміння вирішувати складні, невизначені проблеми, що має вирішальне значення в сучасному світі.

Метою статті стало дослідження впливу розвитку креативного мислення на формування творчих здібностей учнів старшої школи на уроках математики в умовах цифровізації освіти.

Результати. Нині існує безліч різних визначень креативності, однак більшість авторів розглядають її не як процес, а як властивість особистості. У тлумачному словнику креативність (англ. «*creative*» – творчий; лат. «*Creatio (creationis)*» – створення) тлумачиться як «творчий» [3].

Розвиток креативного мислення є ключовим аспектом формування творчих здібностей учнів старшої школи, зокрема на уроках математики. Інтеграція творчих методик у навчальний процес створює фундамент для подальшого успішного застосування креативних навичок у різних сферах життя.

Технології креативного мислення охоплюють різноманітні методи і інструменти, які сприяють розвитку та реалізації оригінальних ідей [1, с. 11]. Вони включають в себе як психологічні техніки, так і практичні підходи, що дозволяють не лише стимулювати творчість, але й ефективно її впроваджувати в різних сферах діяльності.

На рис. 1 відображені основні технології креативного мислення, що є важливими інструментами для стимулювання творчого потенціалу здобувачів освіти.

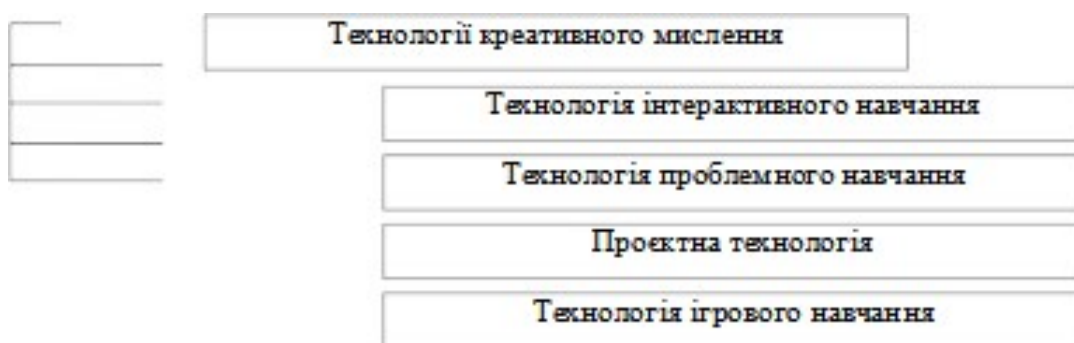

Рис. 1. Основні технології креативного мислення
Джерело: складено автором за [1; 2; 4]

Відмітимо, що дані технології суттєво впливають на формування творчих здібностей учнів старшої школи на уроках математики. Так, технологія інтерактивного навчання стимулює здобувачів освіти до активної участі та спільного пошуку рішень, що розвиває їх навички критичного мислення та креативність. Технологія проблемного навчання створює умови для самостійного розв'язання складних задач, що спонукає до інноваційних підходів та глибшого розуміння математичних концепцій. Проектна технологія дає змогу учням реалізувати власні ідеї через практичну діяльність, що сприяє розвитку незалежності та креативності. Технологія ігрового навчання робить процес навчання більш захоплюючим, підвищуючи мотивацію і стимулюючи нестандартне мислення.

Кожна з цих технологій допомагає учням розвивати навички, необхідні для ефективного вирішення математичних задач та формування творчих підходів до навчання [5, с. 18]. Разом ці технології забезпечують комплексний підхід до розвитку креативності, що є ключовим для успіху в навчанні та в подальшому житті.

Разом з тим, в умовах цифровізації освіти з'являються нові можливості для підвищення ефективності навчального процесу та розвитку творчих здібностей учнів. Зазначимо, що формування креативного мислення у старшокласників на уроках математики в умовах цифровізації освіти може бути досягнуто через впровадження:

– інтерактивних додатків і програм для математики, таких як геометричні конструктори або симулятори, що дозволяють учням експериментувати з математичними концепціями в реальному часі: Photomath, Geo Gebra і Desmos, Mathway і Khan Academy.

Ці інструменти надають учням можливість візуалізувати математичні концепції, експериментувати з різними підходами і перевіряти свої ідеї в реальному часі. Це сприяє розвитку креативного підходу до вирішення задач, адже учні можуть легко модифікувати умови задач і спостерігати за наслідками своїх змін;

– сучасних ресурсів (онлайн-ресурсів і відкритих баз даних для аналізу і вирішення реальних математичних задач). Серед популярніших математичних платформ відмітимо: Learning.ua, Thatquiz, Miro, Teachertube.

Доступ до широкого спектру математичних задач і навчальних матеріалів допомагає учням розвивати критичне і креативне мислення, оскільки вони можуть самостійно знаходити рішення складних задач і використовувати нові підходи для їх вирішення [6].

Варто зазначити, що цифровізація освіти значно розширює можливості для розвитку креативного мислення, що має суттєвий вплив на формування творчих здібностей учнів старшої школи на уроках математики. Цей вплив проявляється через декілька основних аспектів:

1. Розширення можливостей для творчого підходу до задач.

Цифрові інструменти, такі як математичні програмні пакети, онлайн-платформи для вирішення задач та симулятори, дозволяють учням експериментувати з різними підходами до вирішення проблем. Вони можуть створювати моделі, візуалізувати складні концепції та шукати нестандартні рішення, що сприяє розвитку креативного мислення.

2. Застосування інтерактивних технологій.

Інтерактивні дошки, навчальні ігри, мобільні додатки та платформи для спільної роботи дозволяють учням працювати в команді, генерувати ідеї та перевіряти їх в реальному часі. Це сприяє розвитку навичок критичного мислення і нестандартного підходу до вирішення математичних задач.

3. Підвищення мотивації через ігрові елементи.

Цифрові технології дозволяють інтегрувати елементи гейміфікації в навчальний процес, що робить уроки математики більш захоплюючими і мотивуючими. Завдяки цьому учні більш охоче беруться за складні завдання та стають більш творчими у пошуку рішень.

4. Покращення зворотного зв'язку.

Цифрові платформи дозволяють забезпечити швидкий і детальний зворотний зв'язок по виконаних завданнях. Це допомагає учням краще розуміти свої помилки і знаходити нові способи їх виправлення, що сприяє розвитку критичного і творчого мислення.

5. Розвиток міждисциплінарних навичок.

Цифрові технології дозволяють інтегрувати математику з іншими науками і сферами знань, такими як фізика, комп'ютерні науки або економіка. Це відкриває нові горизонти для здобувачів освіти та сприяє розвитку творчого підходу до вирішення комплексних міждисциплінарних завдань.

Загалом, цифровізація освіти створює сприятливе середовище для розвитку креативного мислення учнів старшої школи, що, у свою чергу, сприяє формуванню їх творчих здібностей на уроках математики. Впровадження нових технологій і методик навчання дозволяє зробити математику більш доступною і цікавою, а також допомагає здобувачам освіти розвивати важливі навички для успішної діяльності в сучасному світі.

Висновки. Отже, розвиток креативного мислення є критично важливим для формування творчих здібностей учнів старшої школи, особливо на уроках математики, в умовах цифровізації освіти. Цифрові технології, такі як інтерактивні додатки, онлайн-платформи та гейміфікація, значно розширюють можливості для творчого підходу до вирішення математичних задач, підвищують мотивацію та сприяють формуванню міждисциплінарних навичок. Інтеграція цих технологій у навчальний процес допомагає учням краще розуміти і застосовувати математичні концепції, забезпечуючи комплексний підхід до їх навчання та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бикова Ю. О. Прийоми розвитку креативного мислення на уроках математики. *Методичний пошук. Розвиток креативного мислення учнів на уроках математики*. 2018. Вип. 8. С. 11–15.
2. Буковська О. Розвиток креативного мислення учнів на уроках математики. *Математика в рідній школі*. 2018. № 9. С. 9–17
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т.В. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Козира В. М. Технологія розвитку креативного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. 60 с.
5. Палієва С. Формування креативного мислення на уроках математики. *Математика в рідній школі*. 2017. № 10. С. 15–19.
6. Січкарь Ю. Ф., Бабюк Д. О. Розвиток просторового і креативного мислення учнів у процесі вивчення піраміди за допомогою сервісу LEARNINGAPPS.ORG. *Методичний пошук. Розвиток креативного мислення учнів на уроках математики*. 2018. Вип. 8. С. 282–286.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Таточенко В.І.

УДК [004.032.6:030]:004.4'2

Котенко Я.О.

МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ РОЗРОБЛЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ДОВІДНИКА

У статті аналізується важливість мультимедійних довідників для навчання та підтримки користувачів у цифровому середовищі. Розглядаються технології HTML Canvas, Unity 2D, Intro.js і Bootstrap Tour, з порівнянням їх переваг і недоліків. Також оцінюються вимоги до мультимедійних довідників, що допомагає визначити оптимальний підхід до їх розробки.

Ключові слова: Мультимедійні довідники, технології розробки, довідник, симуляція дій користувача.

The article analyzes the importance of multimedia guides for user training and support in the digital environment. It examines technologies such as HTML Canvas,

Unity 2D, Intro.js, and Bootstrap Tour, comparing their advantages and disadvantages. The requirements for multimedia guides are also evaluated to determine the optimal approach to their development.

Key words: *Multimedia guides, development technologies, user guide, user action simulation.*

Вступ. Мультимедійні довідники відіграють важливу роль у навчанні та підтримці користувачів, надаючи їм інструменти для ефективного засвоєння інформації. Ці системи забезпечують інтерактивний досвід, що допомагає користувачам краще орієнтуватися в складних темах і процесах. Завдяки використанню нових технологій, таких як: HTML5 Canvas, Unity2d, Intro.js або Bootstrap Tour. Мультимедійні довідники можуть замінити застарілі рішення, такі як Adobe Flash Player, який втратив свою актуальність та підтримку. Цей перехід не лише підвищує доступність та безпеку, але й відкриває нові можливості для інтерактивності та візуалізації контенту. Однією з ключових переваг мультимедійних довідників є здатність симулювати дії користувачів, що сприяє глибшому розумінню та запам'ятовуванню інформації. Симуляція дій дозволяє користувачам практично виконувати завдання в умовах, що наближаються до реальних, що робить навчальний процес більш захоплюючим і результативним. Таким чином, важливість мультимедійних довідників у навчанні та підтримці користувачів не можна переоцінити, оскільки вони здатні підвищити рівень залучення та задоволеності користувачів.

Метою даного дослідження є аналіз сучасних технологій для розробки мультимедійних довідників, визначення їх переваг і недоліків, а також вибір оптимальної технології, що дозволить створити інтерактивний та ефективний навчальний продукт.

Для досягнення зазначеної мети передбачено виконання наступних завдань:

1. Вивчити існуючі технології для створення мультимедійних довідників: провести огляд технологій, таких як HTML5 Canvas, Intro.js та Unity 2D, з акцентом на їх можливості та обмеження.
2. Провести порівняння технологій: створити таблицю, яка підсумує переваги та недоліки кожної технології, зокрема в контексті вимог до мультимедійного довідника.
3. Визначити критерії для оптимального вибору технології: проаналізувати вимоги до мультимедійного довідника, такі як: симуляція дій користувача, інтерактивність, легкість впровадження, вимоги до знань, продуктивність.
4. Розробка рекомендацій: на основі отриманих результатів, сформулювати рекомендації щодо вибору оптимальної технології для створення мультимедійного довідника.

Огляд технологій для розробки мультимедійних довідників.

Сучасний розвиток веб-технологій відкриває нові можливості для створення мультимедійних довідників, що забезпечують інтерактивну підтримку користувачів. Основними технологіями, які використовуються в цій

галузі, є HTML5 Canvas, Unity 2D, Intro.js і Bootstrap Tour. Кожна з цих технологій має свої переваги та недоліки, що впливають на процес розробки та якість кінцевого продукту.

HTML5 Canvas. HTML5 Canvas – це потужний інструмент для малювання графіки та реалізації анімації за допомогою JavaScript [1]. Ця технологія дозволяє створювати інтерактивні елементи та візуальні симуляції дій користувача на веб-сайті.

- **Переваги:**

- Висока гнучкість у створенні графіки та анімацій.
- Підтримка складних візуалізацій з можливістю точного управління поведінкою елементів.
- Можливість поєднувати з іншими бібліотеками для розширення функціональності.

- **Недоліки:**

- Вимагає глибоких знань програмування, особливо для реалізації інтерактивності та симуляцій.
- Може бути складно додавати події, такі як натискання кнопок або введення тексту.

Intro.jsIntro.js – це JavaScript бібліотека [5], призначена для створення покрокових туторіалів, яка дозволяє виділяти елементи на сторінці та надавати короткі інструкції для користувачів.

- **Переваги:**

- Простота і швидкість впровадження; не потребує написання великої кількості коду.
- Інтуїтивно зрозумілий API, що підходить навіть для початківців.
- Адаптивність – тур працює на різних пристроях і автоматично масштабується під розмір екрана.

- **Недоліки:**

- Обмежені можливості для повної симуляції дій користувача, таких як введення тексту чи глибоке прокручування сторінки.
- Дизайнерські обмеження: вигляд та поведінка підказок можна налаштувати лише в межах наданих можливостей бібліотеки.

Bootstrap Tour. Bootstrap Tour – це бібліотека [6], що використовується для створення покрокових інструкцій, заснована на Bootstrap. Вона дозволяє інтерактивно вводити користувачів у функції веб-додатків.

- **Переваги:**

- Інтеграція з Bootstrap, що забезпечує гармонійний вигляд і функціональність.
- Легкість у налаштуванні та адаптації під різні проекти.

- **Недоліки:**

- Залежність від фреймворку Bootstrap, що може бути обмеженням для проектів, що не використовують його.
- Відсутність можливостей для повної симуляції дій користувача, обмежується покроковими інструкціями.

Unity 2D Unity 2D – це потужний інструмент для розробки ігор[2], який також можна використовувати для створення інтерактивних довідників. Unity надає можливість створення складних симуляцій з високим рівнем анімації та взаємодії[2].

- **Переваги:**

- Можливість створення детальних симуляцій дій користувача з анімаціями, звуками та графічними ефектами.
- Велика бібліотека ресурсів для роботи з анімацією та інтерактивністю.
- Підтримка експорту на різні платформи, включно з веб-додатками.

- **Недоліки:**

- Вимагає значних знань у програмуванні, особливо в роботі зі сценаріями Unity.
- Високі вимоги до ресурсів; додатки, створені в Unity, можуть потребувати більше ресурсів для роботи.

Оптимальний вибір технології.

Вибір оптимальної технології для розробки мультимедійного довідника, який симулює дії користувача на веб-сайті, вимагає ретельного аналізу низки вимог. Основними факторами, які слід враховувати, є складність симуляції, аудиторія користувачів, платформи для розгортання та необхідний рівень інтерактивності.

Аналіз вимог до мультимедійного довідника

Мультимедійний довідник повинен відповідати певним вимогам, які визначають вибір технології. Основні вимоги до мультимедійного довідника включають:

- **Симуляція дій користувача:** Довідник має бути здатним відтворювати всі можливі дії на веб-сайті, включаючи прокручування, введення тексту, натискання кнопок, вибір зі списків тощо. Це дозволяє користувачеві більш точно усвідомлювати інтерфейс та функціональність сайту.
- **Інтерактивність:** Забезпечення можливості активної взаємодії користувача з туторіалом підвищує залученість і ефективність навчання. Інтерактивні елементи, такі як кнопки та інтерактивні графіки, можуть значно поліпшити користувацький досвід.
- **Доступність:** Довідник повинен бути доступним без встановлення додаткового програмного забезпечення, бажано працювати безпосередньо в браузері. Це дозволяє максимально спростити доступ до інформації та зменшує бар'єри для користувачів.
- **Масштабованість та адаптивність:** Важливо, щоб система могла бути розширена в майбутньому, а також підтримувала різні розміри екранів, щоб забезпечити зручність використання на різних пристроях.

Порівняння технологій

Для досягнення зазначених вище вимог, важливо порівняти технології, які можуть бути використані для створення мультимедійного довідника. Розглянуто чотири основні технології: HTML5Canvas, Unity 2D, Intro.js та BootstrapTour.

У таблиці нижче представлено їх порівняння за основними критеріями.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця технологій для розробки мультимедійних довідників

Технологія	Симуляція дій користувача	Інтерактивність	Легкість впровадження	Вимоги до знань	Продуктивність
HTML5 Canvas	Висока	Висока	Низька	Високі	Висока
Unity 2D	Дуже висока	Дуже висока	Низька	Дуже високі	Висока
Intro.js	Середня	Середня	Висока	Низькі	Середня
Bootstrap Tour	Середня	Середня	Висока	Низькі	Середня

Пояснення таблиці 1

1. **Симуляція дій користувача:** Довідник має бути здатним відтворювати всі можливі дії на веб-сайті, включаючи прокручування, введення тексту, натискання кнопок, вибір зі списків тощо. Це дозволяє користувачеві більш точно усвідомлювати інтерфейс та функціональність сайту.
2. **Інтерактивність:** Цей параметр визначає, наскільки технологія може реагувати на дії користувача. HTML Canvas та Unity 2D забезпечують високу інтерактивність, тоді як Intro.js і Bootstrap Tour обмежені в цьому аспекті.
3. **Легкість впровадження:** Вказує на те, наскільки швидко можна інтегрувати технологію в проект. Intro.js та Bootstrap Tour мають високу легкість впровадження, в той час як HTML Canvas і Unity 2D вимагають більше часу та зусиль.
4. **Вимоги до знань:** Цей параметр показує, які знання і навички необхідні для роботи з технологією. HTML Canvas та Unity 2D вимагають високих або дуже високих знань програмування, тоді як Intro.js та Bootstrap Tour є більш доступними.
5. **Продуктивність:** HTML Canvas і Unity 2D забезпечують високу продуктивність, тоді як Intro.js і Bootstrap Tour мають середню продуктивність через обмеження в інтерактивності та графіці.

Висновки. На основі проведеного аналізу, для створення мультимедійного довідника, який вимагає високої інтерактивності та симуляції дій, рекомендується використовувати HTML5 Canvas. Це забезпечить найкращий баланс між функціональністю та можливостями адаптації до змінюваних вимог проекту

ЛІТЕРАТУРА:

1. **W3C.** (2014). *HTML5: A vocabulary and associated APIs for HTML and XHTML*. Retrieved from W3C website.
2. **Unity Technologies.** (2021). *Unity User Manual (2021.1)*. Retrieved from Unity Documentation.
3. **Berk, A.** (2017). *Interactive Learning Environment Design with HTML5*. *Journal of Educational Technology & Society*, 20(2), 35-45.
4. **P. D. Green, & K. A. Gibbons.** (2018). *Comparative Analysis of Frameworks for Interactive Learning Modules*. *International Journal of Technology Enhanced Learning*, 10(1), 72-84.
5. **Intro.js.** (2020). *Intro.js - A lightweight, user-friendly, and customizable JavaScript library for creating interactive tours*. Retrieved from Intro.js website.
6. **Bootstrap Tour.** (2021). *Bootstrap Tour - A simple way to create guided tours for your web applications*. Retrieved from Bootstrap Tour documentation.

Науковий керівник кандидат фізико-математичних наук, доцент Кравцов Г.Ф.

УДК 37.091.00-027.22:514.113

Лахманець Є.О.

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «МНОГОГРАННИКИ»

Стаття присвячена методичним підходам до викладання теми "многогранники" в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів. розглядається важливість вивчення геометричних фігур для розвитку просторового мислення учнів та застосування цих знань у різних галузях. у статті описано практичні техніки навчання, включаючи розв'язання задач та використання інтерактивних технологій. представлено результати впровадження цих методів, які демонструють підвищення зацікавленості вихованців та покращення засвоєння матеріалу. зроблено висновок про ефективність інтерактивних методів навчання для глибшого розуміння теми "многогранники".

Ключові слова: многогранники, методика викладання, інтерактивні методи, просторове мислення, геометрія.

The article is dedicated to methodological approaches to the teaching of the subject "polyhedrons" in the 10-11 classes of secondary educational institutions. the importance of studying geometric figures for the development of students' spatial thinking and the application of this knowledge in different fields is considered. the article describes practical learning methods, including problem solving and the use of interactive technologies. the results of the implementation of these methods are presented, which demonstrate increased interest of the students and improved learning of the material. a conclusion is made about the efficiency of interactive learning methods for a deeper understanding of the subject "polyhedrons".

Key words: polyhedra, teaching methods, interactive methods, spatial thinking, geometry.

Вивчення геометричних фігур, в тому числі многогранників, займає дуже важливе місце в освітньому процесі, оскільки вони є основоположними елементами не лише в математиці, але й у різних прикладних науках, таких як фізика, архітектура та інженерія. Многогранники, які є тривимірними фігурами, що складаються з плоских граней, ребер і вершин, відіграють суттєву роль у розвитку просторового мислення школярів, формуванні їхньої просторової уяви та навичок аналізу.

У сучасному навчальному процесі важливим є не лише забезпечити здобувачів освіти знаннями про властивості та класифікацію многогранників, але й розвивати їхні практичні навички через застосування різноманітних підходів. Дослідження теми «Многогранники» потребує інтеграції різних методів навчання, які дозволять створити більш гнучке та ефективне середовище для засвоєння матеріалу. Використання традиційних та новітніх методів, зокрема ігрових, проектних, дослідницьких та інтерактивних підходів, допомагає зробити навчання більш цікавим і зрозумілим для учнів. У даній роботі ми розглянемо знайомство з темою «Многогранники», а також можливі результати впровадження цього матеріалу в освітній процес.

Метою роботи є опис стратегій та інструментів для викладання теми «Многогранники» в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів, які сприятимуть ефективному засвоєнню матеріалу.

Для проведення дослідження було використано саме такі матеріали:

- підручники та навчальні посібники з геометрії для учнів 10-11 класів;
- статті та навчальні ресурси з методики вивчення теми «Многогранники»;
- інтерактивні візуалізації многогранників для допомоги у навчальному процесі.

Многогранники – це тривимірні геометричні фігури, які складаються з плоских граней, ребер та вершин. Кожна грань многогранника є багатокутником, а ребра – відрізками, які з'єднують ці грані. Многогранники оточують об'єм, що робить їх важливими об'єктами в геометрії, архітектурі, комп'ютерній графіці та багатьох інших галузях.

Практичний приклад: Обчислення об'єму дерев'яних ящиків для іграшок, які мають форму прямокутних паралелепіпедів.

У дитячому садку є однакові дерев'яні ящики для іграшок, виготовлені у формі прямокутних паралелепіпедів. Розміри кожного ящика: 40 см, 40 см, 50 см. Товщина кожної з чотирьох бічних стінок становить 5 см, а товщина дна – 10 см. Який об'єм деревини (у м³) було використано для виготовлення 10 таких ящиків? Нехтуємо втратою деревини під час виготовлення.

А	Б	В	Г	Д
0,31 м ³	0,36 м ³	0,32 м ³	0,44 м ³	1,0 м ³

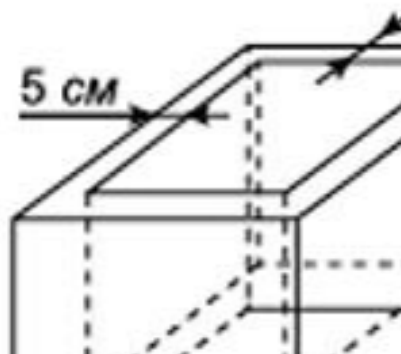

Рис. 1. Вихідні дані

Аналіз:

На рисунку зображений ящик для іграшок, який має форму прямокутного паралелепіпеда, з якого було вирізано менший паралелепіпед (внутрішній простір для іграшок).

Отже, об'єм деревини, використаної для цього ящика, шукатимемо як різницю об'ємів двох паралелепіпедів. Об'єм паралелепіпеда знаходиться за формулою:

$V = abc$, де a, b, c – виміри паралелепіпеда.

Виміри першого паралелепіпеда задані: 40 см, 40 см, 50 см, а другого (порожня частина) знаходимо:

$$40 - 10 = 30 \text{ см}$$

$$40 - 5 - 5 = 30 \text{ см}$$

$$50 - 5 - 5 = 40 \text{ см.}$$

Обчислюємо об'єм деревини для одного ящика:

$$V_1 - V_2 = 40 \cdot 40 \cdot 50 - 30 \cdot 30 \cdot 40 = 4000 \cdot (20 - 9) = 44000 \text{ см}^3.$$

Тоді об'єм деревини для 10 таких ящиків дорівнює $440\,000 \text{ см}^3$ або $0,44 \text{ м}^3$.

Тут враховано, що $1 \text{ м} = 100 \text{ см}$, $1 \text{ м}^3 = 1\,000\,000 \text{ см}^3$.

Відповідь: Г.

Інтерактивний метод, такий як використання програмного забезпечення для візуалізації многогранника:

У результаті викладання теми «Многогранники» було встановлено, що учні дуже зацікавлено сприймають новий матеріал, а особливо завдяки візуалізації. Більшість успішно виконали практичні вправи, зокрема обчислення об'ємів різних многогранників, та змогли пояснити основні властивості многогранників і формули для обчислення їх об'ємів.

Наші спостереження показали, що інтерактивні прийоми викладання, такі як візуалізація та практичні завдання, доволі значно підвищують зацікавленість дітей та їх активність під час уроків. Зокрема, ми помітили наступні тенденції:

Підвищення залученості: Використання 3D-моделей та інтерактивних презентацій збільшило рівень уваги на 30% порівняно з традиційними методами викладання.

Покращення розуміння: 75% змогли правильно визначити та класифікувати різні типи многогранників після залучаючих занять, порівняно з 50% при використанні лише теоретичного матеріалу.

Розвиток просторового мислення: Практичний кейс на побудову розгортки многогранників сприяли значному покращенню просторової уяви. 80% змогли успішно виконати такі завдання після серії практичних занять.

Міждисциплінарні зв'язки: Інтеграція теми многогранників з елементами архітектури та дизайну підвищила мотивацію, особливо тих, хто раніше не виявляв значного інтересу до математики.

Групова робота: Проектні завдання, де школярі працювали в групах над створенням моделей складних многогранників, сприяли розвитку комунікативних навичок та вмінню працювати в команді.

Індивідуальний підхід: Використання диференційованих завдань дозволило учням з різним рівнем підготовки успішно засвоїти матеріал. Для обдарованих здобувачів освіти були запропоновані додаткові завдання з теорії графів та топології, пов'язані з многогранниками.

Практичне застосування: Вправи, пов'язані з реальними життєвими ситуаціями (наприклад, розрахунок кубатури пакування для продуктів), підвищили розуміння практичної цінності вивченого матеріалу.

Використання технологій: Застосування програмного забезпечення для 3D-моделювання дозволило експериментувати з різними формами многогранників, що сприяло глибшому розумінню їх властивостей.

Важливо підкреслити, що складність матеріалу можна коригувати залежно від віку та рівня підготовки учнів. Наприклад, для учнів з високим рівнем підготовки було впроваджено додаткові завдання з олімпіадної математики, пов'язані з многогранниками, що дозволило підтримувати їхню мотивацію та сприяло більш глибшому засвоєнню теми.

Однак, ми також зіткнулися з певними викликами. Зокрема, деякі спочатку відчували труднощі з візуалізацією складних многогранників. Для вирішення цієї проблеми ми розробили серію поступових завдань, починаючи з простих форм і поступово переходячи до більш складних.

Аналіз результатів контрольних робіт показав, що середній бал здобувачів освіти з теми "Многогранники" зріс на 15% порівняно з попередніми роками, коли використовувалися традиційні методи навчання. Це свідчить про ефективність впроваджених інноваційних підходів.

Знайомство з темою «Многогранники» в рамках шкільної програми є доцільним для поглиблення їх засвоєння таких дуже важливих математичних понять, як об'єм, площа поверхні та властивості тривимірних фігур. Такий підхід сприяє розвитку математичної культури учнів, їх здатності до логічного мислення та аналізу. Інтерактивні методи навчання підвищують зацікавленість

у складних темах та допомагають їм краще засвоювати матеріал, забезпечуючи більш глибоке усвідомлення концепцій та їх практичного застосування.

У подальшому я планую розширити свої дослідження у деяких напрямках, особливо в таких як розробка адаптивних навчальних систем, впровадження технологій віртуальної реальності, міждисциплінарна інтеграція, гейміфікація навчального процесу. Для реалізації цих досліджень я планую використовувати різноманітні методи, включаючи експериментальні дослідження, анкетування учнів та вчителів, аналіз великих даних, методи статистичного аналізу, а також якісні методи дослідження, такі як глибинні інтерв'ю та фокус-групи. Я переконаний, що ці дослідження не лише збагатять наше осягнення ефективних методів викладання, але й сприятимуть розвитку інноваційних підходів у математичній освіті загалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апостолова Г. В. Геометрія. 11 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл.: академічний рівень, профільний рівень. Київ: Генеза, 2011. 304 с.
2. Бевз Г.П., Бевз В.Г., Владімірова Н.Г., Владіміров В.М. Геометрія 11 кл.: підруч. для загальноосвіт. навч. закл.: академ. рівень, профіл. рівень. Київ: Генеза, 2011. 256 с.
3. Завдання з математики (ЗНО-2014). URL: <https://zno.osvita.ua/mathematics/138/>
4. Істер О.С., Єргіна О.В. Геометрія: (проф. рівень) : підруч. для 11-го закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 288 с.
5. Нелін Є. П., Долгова О. Є. Геометрія (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 208 с.

Науковий керівник кандидатка фізико-математичних наук, доцентка Котова О.В.

УДК 372.851

Марчук С.І.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПАРАЛЕЛЬНОСТІ ТА ПЕРПЕНДИКУЛЯРНОСТІ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОМЕТРІЇ

У статті розглядаються основні сучасні підходи до викладання теми “паралельність та перпендикулярність прямих та площин”. Зокрема, використання інтерактивних геометричних програм, інтеграція STEM-підходу, використання доповненої реальності (AR) та інші підходи.

Ключові слова: інтерактивні програми, STEM-інтеграція, проєктно-орієнтоване навчання, кооперативне навчання.

The article examines the main modern approaches to teaching the topic "parallelism and perpendicularity of lines and planes". In particular, the use of interactive geometric programs, the integration of the STEM approach, the use of augmented reality (AR) and other approaches.

Key words: interactive programs, STEM-integration, project-oriented learning, cooperative learning.

Викладання геометрії, зокрема теми паралельності та перпендикулярності прямих і площин, зазнало значних змін завдяки новітнім педагогічним технологіям, інтерактивним методам навчання та розвитку цифрових інструментів. Ці зміни спрямовані на підвищення ефективності навчання, покращення розуміння абстрактних понять і розвиток просторового мислення учнів.

Так, наприклад, у наступних публікаціях:

"Geo Gebra as a Tool for Teaching Geometry", 2020 p.;

"STEM Integration in Geometry", 2021 p.;

"Project-Based Learning in Mathematics: Geometry Applications", 2020 p.;

"Cooperative Learning in Geometry", 2018 p.;

"Augmented Reality in Mathematics Education", 2021 p.

описуються різноманітні підходи до викладання геометричних тем. Зокрема використання технологій, інтерактивних методів і кооперативного навчання для підвищення розуміння паралельності та перпендикулярності.

Розглянемо основні сучасні підходи до викладання даної теми.

1. Використання інтерактивних геометричних програм

Одним із найефективніших інструментів сучасного викладання є інтерактивні геометричні програми, такі як Geo Gebra, Desmos та інші динамічні середовища [2]. Вони дозволяють учням:

- ✓ Візуалізувати паралельність і перпендикулярність у тривимірному просторі.

- ✓ Маніпулювати геометричними об'єктами в реальному часі, змінюючи параметри і спостерігаючи за змінами в їхніх взаємних положеннях.

- ✓ Виконувати практичні завдання, створюючи та аналізуючи моделі паралельних і перпендикулярних об'єктів.

Такі інструменти сприяють кращому розумінню абстрактних понять через наочність і можливість самостійного експериментування.

2. Проєктно-орієнтоване навчання

Проєктно-орієнтоване навчання передбачає використання задач, що моделюють реальні життєві ситуації, де знання про паралельність і перпендикулярність необхідні для розв'язання. Наприклад, можна запропонувати учням спроектувати просту архітектурну конструкцію або розробити план місцевості, враховуючи положення прямих та площин. Цей підхід стимулює креативність, розвиває навички командної роботи і допомагає побачити практичне застосування теоретичних знань [4].

3. Інтеграція STEM-підходу

STEM (наука, технології, інженерія, математика) акцентує на міждисциплінарному підході до навчання, що об'єднує знання з різних галузей. Вивчення паралельності та перпендикулярності в поєднанні з фізикою, інженерією та технологіями може включати:

3. Використання робототехніки для створення рухомих моделей, що демонструють принципи паралельності та перпендикулярності.

4. Застосування 3D-друку для виготовлення фізичних моделей, що допомагають краще зрозуміти просторові відносини між об'єктами.

Цей підхід робить навчання більш захоплюючим і наближеним до сучасних технологій [1, 2].

4. Метод проблемного навчання

Метод проблемного навчання базується на розв'язуванні реальних проблем, що спонукають учнів застосовувати свої знання для пошуку розв'язків. Наприклад, можна запропонувати задачі, пов'язані з навігацією, конструюванням меблів, або задачі з повсякденного життя, де необхідно знайти оптимальне розташування об'єктів. Цей підхід заохочує критичне мислення, формує навички аналізу та самостійного дослідження, що є важливими у вивченні геометрії.

5. Використання доповненої реальності (AR)

Технології доповненої реальності дозволяють вивести навчання на новий рівень, переносячи абстрактні геометричні об'єкти в реальний світ. За допомогою AR-окулярів чи мобільних додатків учні можуть вивчати паралельність і перпендикулярність у просторі, спостерігаючи за взаємодією віртуальних прямих і площин у реальному середовищі [3]. Цей підхід дозволяє краще зрозуміти складні просторові відносини та робить навчання більш інтерактивним і цікавим.

6. Використання методів кооперативного навчання

Кооперативне навчання передбачає роботу в малих групах, де учні спільно розв'язують задачі, обговорюють різні підходи та обмінюються ідеями. Це може бути корисно для теми паралельності та перпендикулярності, оскільки дозволяє учням колективно аналізувати геометричні конфігурації та знайти різні способи доведення. Такий підхід сприяє соціальному навчанню, підвищує мотивацію та допомагає учням краще засвоювати матеріал через співпрацю.

7. Використання рефлексивних методів та обговорень

Методика рефлексії заохочує учнів до осмислення того, що вони вивчили, і до аналізу власних помилок. Це може включати письмові або усні обговорення розв'язаних задач, обмін думками щодо застосування понять паралельності та перпендикулярності в реальному житті або аналіз різних підходів до однієї і тієї ж задачі. Рефлексія допомагає учням краще усвідомити свої знання і зрозуміти, як застосовувати теорію на практиці.

Підсумовуючи зазначимо, що сучасні методи викладання паралельності та перпендикулярності прямих і площин базуються на інтеграції технологій, активному залученні учнів до процесу навчання та розвитку критичного мислення. Використання інтерактивних програм, проектного підходу, STEM-інтеграції та кооперативного навчання робить цей процес більш ефективним, захоплюючим і наближеним до реальних умов.

У подальшому планується тестування інтерактивних навчальних матеріалів з використанням програм GeoGebra, Desmos чи доповненої реальності (AR).

Перспектива: оцінити, як такі ресурси впливають на успішність учнів у розумінні абстрактних геометричних понять та підвищують мотивацію до навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Поліхун Н. І., Постова К. Г., Сліпухіна І. А., Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
2. Практикум з опанування пакету динамічної математики GeoGebra як інструменту реалізації STEM-освіти: навч. посіб. / Гризун Л. Е., Пікалова В. В., Русіна І. Д., Цибулька В. А. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2018. 80 с.
3. Рашевська Н. В. Перспективи застосування засобів доповненої реальності у процесі навчання майбутніх інженерів. Науковий вісник Ужгородського університету. серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2018. Вип.2 (43). С. 226–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_2_45
4. Романовська М.Б. Метод проектів у навчальному процесі: методичний посібник. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. 160 с.

Науковий керівник кандидатка фізико-математичних наук, доцентка Котова О.В.

УДК[37. 017: 172. 15]: 37. 091. 33 – 027. 22: 53

Невінчана Н.С.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНИХ ЗАДАЧ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ

У статті висвітлюється можливість проведення патріотичного виховання учнів засобами вирішення фізичних задач на військову тематику, наведено приклади задач, які дають змогу підтвердити теоретичні знання на практиці в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: фізичні задачі, патріотичне виховання, військова тематика, дистанційне навчання

The article highlights the possibility of patriotic education of students by means of solving physical problems on a military theme, examples of problems are given that make it possible to confirm theoretical knowledge in practice in the conditions of distance learning.

Key words: physical tasks, patriotic education, military topics, distance learning

Постановка проблеми. Основним завданням сучасної освіти є не тільки створення умов для отримання учнями ґрунтовних знань, але і для становлення

дитини як свідомого громадянина, патріота, готового брати активну участь в розбудові країни, захисту її незалежності, сприяти єдності українського народу.

Для реалізації цих завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі вивчення шкільних предметів, в тому числі у процесі вивчення фізики.

Аналіз публікацій. Аналіз літератури з проблеми патріотичного виховання учнів показав, що це питання досить глибоко вивчене. На особливу увагу заслуговують праці класиків Б. Грінченка, С. Русової, В. Сухомлинського, та сучасних наукових досліджень О. Кононко, О. Денисюк, О. Каплуновської, Н. Лисенко, П. Погрібного, та ін. Проте, не дивлячись на величезні здобутки дані дослідження носять, в основному, загальний характер, не даючи конкретики, які саме засоби для патріотичного виховання можна застосовувати на предметних уроках в тому числі і фізики.

Мета статті. Визначити ефективність використання фізичних задач на військову тематику як один із засобів патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу. В сьогоденних умовах, коли Росія веде війну проти України, національно-патріотичне виховання молоді надзвичайно важливе і актуальне. Результатом такого виховання має бути сформованість ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Патріотичне виховання це комплексна система, де важливу роль відіграють дисципліни природничого циклу в тому числі і фізика.

Серед практичних методів навчання фізики важливе місце належить розв'язуванню задач, оскільки дозволяє формувати і збагачувати фізичні поняття, розвивати логічне мислення учнів, а також їх навички застосування знань з фізики. В умовах дистанційного навчання, яке є невід'ємною частиною освітнього процесу, саме розв'язування задач забезпечує зв'язок між теоретичною частиною і застосуванням знань на практиці.

Розв'язування задач викликає найбільші труднощі в учнів. Крім знання теорії, головним, що сприяє успіхові у їх вирішенні, є оволодіння спеціальними методами і прийомами розв'язування певних груп задач.

Завдання вчителя сприяти досконалому оволодінню теорією, постійному набуттю практичних навичок у розв'язуванні задач, розвитку критичного мислення. Саме з такою метою вчителі дуже часто застосовують таксономію Блума адже кожен її рівень націлений на розвиток певних навичок мислень. Використання фізичних задач є ефективним інструментом для змін в рівнях розумової діяльності учнів. Адже розв'язання задачі передбачає декілька етапів: аналіз, пошук рішення, хід розв'язання, оцінювання результатів.

Використання задач військової тематики є надзвичайно ефективним засобом підвищення рівня зацікавленості учнів, а також національно-патріотичного виховання. При розв'язуванні таких задач діти розуміють нерозривний зв'язок з реальним життям, ставлять для себе проблемні питання, в ході обговорення яких не тільки знаходять рішення, але і формують свою власну громадянську позицію до подій, описаних в задачах.

Фізика як прикладна наука спрямована на розв'язування фізичних проблем для конкретних технологічних і практичних застосувань в багатьох сферах діяльності людини.

Однією з таких галузей є військова справа. Саме на уроках фізики в школі учні можуть отримати початкові знання про будову зброї, принцип її дії та наслідки застосування.

Під час вивчення розділу “Термодинаміка” можна запропонувати задачі, які розглядають зброю як один з видів теплових двигунів, дати відповіді на питання: “Як робота порохових газів змушує рухатись кулю”, “Як вологість повітря впливає на вірогідність пострілу”

При вивченні розділу “Механіка” мають місце задачі в яких можна детальніше познайомитись з новітніми видами техніки, такими як HIMARS та ПТРК “Стугна”, а також розрахувати швидкість і дальність польоту снаряду.

При вивченні розділу “Атомна і ядерна фізика” можна запропонувати задачі, де розглядається ядерна зброя, як зброя масового ураження. Розглянути наслідки ядерного вибуху.

В ході вивчення розділу “Оптика” учні можуть не тільки теоретично розглянути прийоми маскування і засоби розвідки такі як бінокль, перископ, але і випробувати їх на практиці.

В ході вивчення розділу “Механіка” у 10 класі пропонується розглянути таку задачу “Граната, яку кинули від поверхні землі під кутом до горизонту з початковою швидкістю $v = 10$ м/с, в верхній точці траєкторії вибухає і розколюється на два однакові уламки, швидкості яких одразу після вибуху напрямлені горизонтально. На якій відстані ℓ один від одного впадуть уламки, якщо кінетична енергія, надана їм після вибуху $E=18$ Дж, а маса гранати $m=1$ кг? Опором повітря можна знехтувати, прискорення вільного падіння $g = 10$ ”

В ході розв'язання найпростіше перейти в рівномірно рухому систему відліку зі швидкістю, яку мала граната до вибуху. В цій системі сумарний імпульс уламків дорівнює нулю, тому їх швидкості після вибуху протилежні за напрямком, і при рівності маси кожного, однакові по величині. У результаті вибуху уламки набувають кінетичної енергії E , яка порівну ділиться між ними. Після проведених обчислень, отримаємо відповідь, що уламки упадуть на відстані 6 м один від одного. Відповідь не залежить від вибору системи відліку, тому що відстань між двома точками в усіх системах відліку однакова.

Висновки. Таким чином впровадження ідей національно-патріотичного виховання на уроках фізики шляхом розв'язання задач на військову тематику робить сучасним зміст фізичної освіти сприяє формуванню духовних цінностей молоді, забезпечує усвідомлення себе учасником державотворчих процесів та почуття відповідальності за них, підвищує мотивацію щодо вивчення фізики в навчальному закладі. Розв'язування задач сприяє розвитку критичного мислення, вмінню аналізувати та оцінювати власну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вибух URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B1%D1%83%D1%85>

2. Головка, М.В., Крячко, І.П., Мельник, Ю.С., Непорожня, Л.В., Сіпій В.В. (2018b). Фізика і астрономія (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка.
3. Головка, М.В., Мельник, Ю.С., Непорожня, Л.В., Сіпій, В.В. (2018a). Фізика (рівень стандарту). Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка.
4. Зубалій М.Д. Класифікації методів військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Фізичне виховання в рідній школі. 2015. № 3. С. 36–39.
5. Івашковський В.В. Концепція військово-патріотичного виховання молоді України в Товаристві Сприяння Обороні України. Теорія і методика хортингу : збірник наукових праць / ред. Рада – Київ : 2015. Вип. 3. С. 22–38.
6. Концепція (2022). Концепція національно-патріотичного виховання в закладах освіти. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12>
7. Матвієнко Н.І. Специфіка патріотичного виховання у дошкільному дитинстві - Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2020.
8. Остапенко О.І, Зубалій М.Д. Концепція військово-патріотичного виховання в системі освіти України – Вища школа. 2015. № 4–5. С. 118–126.
9. Остапенко О.І, Зубалій М.Д, Шаповалов Б.Б. Концептуальні засади реформування військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді України – Фізичне виховання в рідній школі. – 2016. – № 6. – С. 33–35.
10. Патріотичне виховання учнів у сучасному освітньому середовищі. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-patriotichne-vihovannya-uchniv-u-suc> hasnomu-osvitnomu-seredovischi-157863.html
11. Фізика у військовій справі. URL: <https://naurok.com.ua/fizika-u-viyskoviy-spravi-313783.html>
12. Шкільні знання фізики й астрономії на війні URL: <https://universemagazine.com/shkilni-znannya-fizyky-j-astronomiyi-na-vijni/>

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Волошинов С.А.

УДК [37.018.43:524.882]:159.95

Онуфрієнко К.В.

**РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ, ПІД ЧАС
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ, НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ:
“КІНЦЕВІ СТАДІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ЗІР: ЧОРНІ ДІРИ”**

“Немає більшого задоволення,
ніж відкривати закони Всесвіту.
Збуджуючи пізнавальний інтерес,
ми відкриваємо дітям шлях до зір.”
Карл Саган

У статті проаналізовано можливості розвитку пізнавального інтересу учнів, під час дистанційного навчання, на прикладі вивчення кінцевих стадій еволюції зір.

Ключові слова: освітній процес, пізнавальний інтерес, дистанційне навчання, чорні діри.

The article analyzes the possibilities for developing students' cognitive interest during distance learning? using the study of the final stages of stellar evolution as an example.

Key words: educational process, cognitive interest, distance learning, black holes.

Вже п'ятий рік зспіль учні українських шкіл вимушено навчаються онлайн, а працівники освіти прикладають усі зусилля для організації продуктивного освітнього процесу. Окремі навчальні заклади користувались елементами онлайн-освіти ще до 2020 року, але через пандемію COVID-19 такий формат став основним на тривалий час. Навіть здолавши всі труднощі пандемії, більшість наших школярів не змогли повернутися до звичайного навчання через повномасштабне вторгнення у 2022-му році. Тоді, через складну безпекову ситуацію, багато освітніх установ втратили можливість відкрити свої двері для учнів, крім того, багато наших співгромадян виїхали за кордон.

Актуальною задачею вчителів є освоєння основних технологій дистанційного навчання, та вдосконалення нещодавно набутих вмінь для того, щоб зацікавити своїх вихованців, розвинути їх інтерес і прийти до спільного успіху. Це завдання передбачає, побудову вдалої та ефективної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу, не зважаючи на дистанційний формат, спираючись на ті зміни, які відбуваються у нашому суспільстві.

Метою статті є дослідження можливостей розвитку пізнавального інтересу учнів під час дистанційного навчання, на прикладі вивчення теми: “Кінцеві стадії еволюції зір: чорні діри”.

Дистанційна форма навчання надає учням можливість здобувати повну загальну середню освіту в Україні, незалежно від їх місця перебування включаючи навчання за кордоном, згідно з державними гарантіями визначеними ст. 57-1 Закону України “Про освіту”. Поняття дистанційного навчання охоплює, як саму дистанційну форму отримання освіти, так і застосування технологій дистанційного навчання в інших освітніх формах [3].

Багато науковців займались вивченням пізнавального інтересу. Так наприклад, Я. А. Коменський висловив свою думку про те, що тільки розвинувши інтерес учня, ми побачимо як він “горітиме бажанням навчатися, не лякаючись ніяких труднощів, аби опанувати науку... мало того, що він не уникатиме праці, він навіть шукатиме її і не боїтиметься напруження і зусиль. Він поставить собі за мету щось не посереднє, а найвище, постійно намагатиметься чогось навчитись, коли відчуватиме, що йому чогось бракує” [6].

Пізнавальний інтерес — це внутрішній стимул, що спонукає учнів активно засвоювати знання, досліджувати нові теми та краще розуміти навчальний матеріал. У контексті дистанційного навчання цей фактор набуває

особливої важливості, оскільки відсутність прямого контакту з учителем і класом може зменшити зацікавленість учнів у навчальному процесі.

Залучення учнів до навчального процесу є важливою складовою навчального процесу. Застосування активних методів навчання, впровадження сучасних технологій та гейміфікація це ефективні способи підтримання інтересу учнів. Вони сприяють глибшому розумінню матеріалу та мотивації до навчання.

Так, наприклад, активне навчання стимулює учнів до взаємодії з матеріалом через дискусії, практичні вправи та роботу в групах. Згідно з дослідженням Bonwell і Eison (1991), активне навчання сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, адже учні стають активними учасниками процесу. Групові завдання або дискусії дають можливість учням застосовувати нові знання на практиці, що завжди підвищує їхній інтерес до навчання.

Сучасні технології також є потужним інструментом для зацікавлення учнів, інтерактивні технології, такі як навчальні платформи, симуляції та інтерактивні завдання, допомагають учням краще засвоїти матеріал завдяки їхньому залученню до процесу. Крім того, використання цифрових інструментів дає змогу вчителям індивідуалізувати навчальний процес, надаючи кожному учневі можливість працювати у власному темпі.

Ще один популярний метод підвищення мотивації серед учнів — гейміфікація. Тут використовуються ігрові елементи, такі як бали, змагання, місії, квести, рівні, досягнення, дошка лідерів, ігрова валюта персонажі та сюжет, щоб зробити навчання більш захопливим. Досвід показує, що гейміфікація сприяє підвищенню рівня залучення учнів в мотивації до виконання завдань, адже вона задовольняє природну людську потребу в досягненні цілей і отриманні винагороди [1].

Вивчення теми “Чорні діри” під час уроків можна зробити набагато цікавішим, застосувавши описані раніше методи активного навчання. Так, наприклад, можна розділити тему на декілька рівнів. Пройшовши кожен такий рівень учні отримуватимуть певну кількість балів, сумуючи їх змінюватимуть своє положення у таблиці лідерів.

Рівень “Новачки”: Основні поняття.

Чорні діри - це унікальні космічні об’єкти, відомі своєю надзвичайно сильною гравітацією, що не дають можливості навіть світлу втекти з їхньої “поверхні”. Ідея сучасних чорних дір виникла на основі загальної теорії відносності Альберта Айнштейна.

В центрі чорної діри має бути сингулярність — точка нескінченної фізичної густини, де фізичні закони стають непридатними для пояснення явищ. Чорні діри формуються під час колапсу масивних зір, коли їхнє термоядерне паливо закінчується і зоря стискається до малих розмірів, створюючи надзвичайно потужне гравітаційне поле. [4]

Рівень “Просунуті”: Гравітаційні ефекти чорних дір, їх вплив на простір та час.

Згідно з загальною теорією відносності, масивні об'єкти сильно викривляють простір та час навколо себе. Чорні діри є найсильнішим проявом цього ефекту, викривляючи просторово-часовий континуум настільки сильно, що поблизу горизонту подій (сфери, на якій друга космічна швидкість дорівнює швидкості світла) час для зовнішнього спостерігача починає істотно сповільнюватися. Крім того, чорні діри мають здатність викривляти світло, створюючи ефект, відомий як гравітаційне лінзування. Це означає, що світлові промені, які проходять поблизу чорної діри змінюють свою траєкторію, і в результаті об'єкти можуть виглядати спотвореними або зміщеними для спостерігача [5].

Рівень “Майстри”: Парадокси чорних дір.

Однією з найбільш дискусійних проблем є парадокс інформації Гокінга. Відповідно до теорії Стівена Гокінга, чорні діри не вічні — вони можуть випаровуватися через процес, відомий як випромінювання Гокінга, втрачаючи свою масу з часом. Проте це породжує питання: що відбувається з інформацією про матерію, яка потрапляє всередину чорної діри? Згідно з квантовою механікою, інформація не може зникнути, але чорна діра, випаровуючись, знищує її, що створює серйозне протиріччя.

Іншим цікавим парадоксом є парадокс вогняної стіни. Згідно з загальною теорією відносності, об'єкти, що перетинають горизонт подій, не відчують раптових змін. Однак деякі сучасні теорії стверджують, що об'єкти можуть зустріти гарячу стіну енергії одразу після перетину горизонту подій, що суперечить усталеним уявленням [2].

Висновки. Використання запропонованого підходу на уроках астрономії спричиняє зацікавленість в учнів та сприяє розвитку інтересу до вивчення теми кінцевих стадій еволюції зір. Не дивлячись на складність або доступність інформації, вона викликає інтерес та стимулює проявляти активність у обговореннях. Окрім того, поділ матеріалу на такі рівні дає змогу більше сфокусувати увагу учнів на кожному аспекті теми, допомагаючи глибше її зрозуміти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бонвелл К. К. і Айсон Дж. А. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. Washington, D.C.: The George Washington University, School of Education and Human Development.
2. Гокінг С. Коротка історія часу. Bantam Books, 1988.
3. Мезенцова Н. Організація дистанційної освіти в умовах війни: на що потрібно звернути увагу?
4. Пенроуз Р. Шлях до реальності: Повний путівник законами Всесвіту. Jonathan Cape, 2004.
5. Сасскінд Л. Битва при чорній дірі: Моя суперечка зі Стівеном Гокінгом за збереження квантової механіки. Little, Brown, 2008.
6. Цегельник Т. Методи, прийоми форми та засоби формування пізнавального інтересу учнів старшої школи на уроках математики.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Кузьменков С.Г.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ ГЕОМЕТРІЇ, ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується впровадження інформаційних технологій при навчанні геометрії в школі для кращого сприйняття матеріалу, та розвитку уявного мислення в дітей .

Ключові слова: інформаційні технології, візуалізація, просторове мислення, GeoGebra, Kahoot.

The article analyzes the implementation of information technologies during the geometry course at school for better understanding of the material and the development of imaginative thinking in children.

Key words: information technologies, visualization, spatial thinking, GeoGebra, Kahoot.

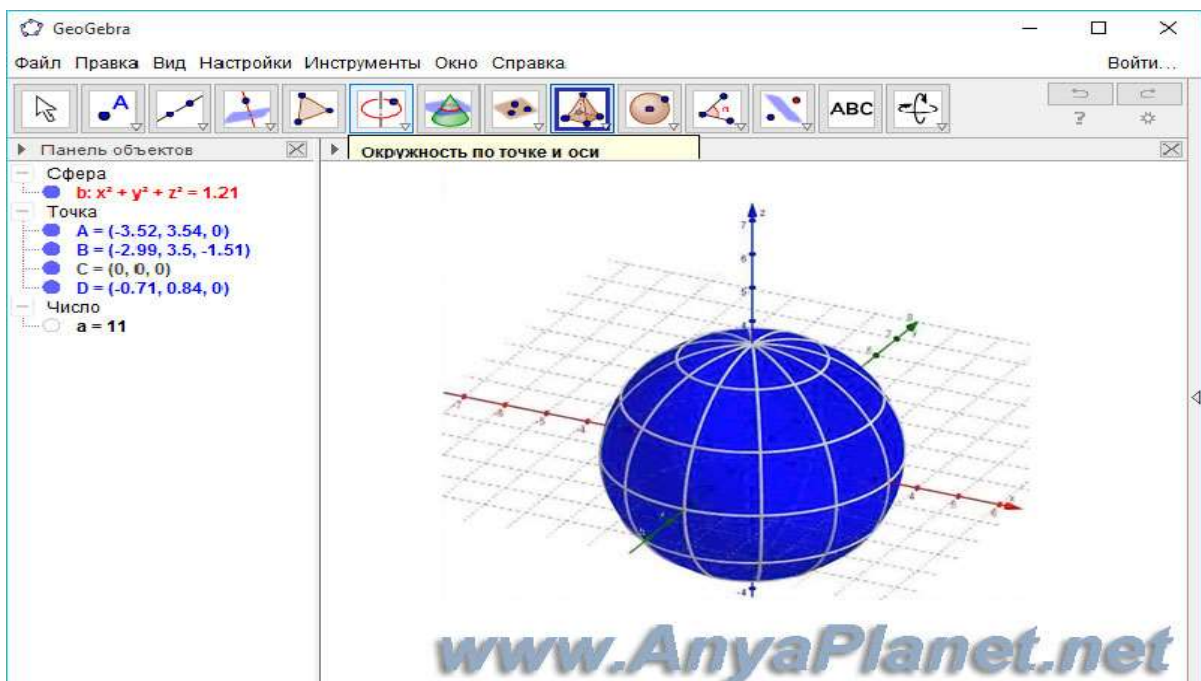
Постановка проблеми. В умовах сучасного світу дистанційне навчання – це невід'ємна частина освітнього процесу. Під час пандемії COVID – 19, воєнного стану в Україні його розвиток значно прискорився, заклади освіти були вимушені знаходити можливості для подальшого надання освітніх послуг. Живучи в Україні в сучасних реаліях – це не тільки можливість продовження навчання, а й поєднання збереження життя і отримання освіти в своїй країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблемами інформатизації освіти займаються провідні вчені Національного університету ім. Тараса Шевченка м. Київ, Національного університету біоресурсів і природокористування, Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Херсонського державного університету, Запорізького національного університету. Дослідження які пов'язані з проблемами інформатизації освіти, зокрема математичної освіти, висвітлюються у роботах Морзе Н.В. [6, 9, 10], Жалдака М.І. [1-7], Машбица Е.І. [8], Ракова С.А. [12-14], Співаковського О.В. [15-18] та ін. Велику увагу проблемам інформатизації шкільної освіти приділяє науково-методичний журнал «Комп'ютер у школі та сім'ї» (головний редактор Віктор Руденко, Україна).

Мета статті. Метою є визначення інформаційних технологій як таких, що забезпечують можливість досягнення ефективного результату в розвитку особистих якостей школярів в процесі засвоєння знань та навичок, результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Завданнями дослідження є застосування наявних сучасних засобів, які сприятимуть опанування учнями системи математичних знань, навичок і вмінь, необхідних у повсякденному житті та майбутній

трудо́вій діяльності, розкриття ролі та можливостей математики у пізнанні та описанні реальних процесів і явищ дійсності, сприянню професійній орієнтації і створенню умов для індивідуальної і колективної роботи з комп'ютерними технологіями під час вивчення предмету.

Виклад основного матеріалу. Сучасні інформаційні технології не стоять на місці і реалізують нові можливості для викладання і навчання геометрії, нові підходи та можливості візуалізації та моделювання. Геометрія завжди була пов'язана з таким предметом, як креслення. Нажаль, зараз у багатьох школах відсутній урок креслення. Ці два предмети сприяли розвитку візуалізації і уявлення фігури в форматі 2D та 3D. Зараз же в сучасному світі на допомогу приходять такі програми, як Geo Gebra, Cabri Geometry, Sketch Up та інші, щоб учні мали можливість глибше засвоїти матеріал. Така платформа, як Geo Gebra поєднує в собі геометрію та алгебру, електронні таблиці, графіки, статистику та обчислення в одне ціле, яка більш відома і використовується під час викладання геометрії. Ця програма дає можливість учням робити зміни в геометричних фігурах і покращує їх розуміння просторових зображень. Geo Gebra — це динамічне математичне програмне забезпечення для всіх рівнів освіти. Крім того, Geo Gebra пропонує онлайн-платформу з понад 1 мільйоном безкоштовних ресурсів, створених нашою багатомовною спільнотою. Цими ресурсами можна легко поділитися через дану платформу для співпраці Geo Gebra Клас, де прогрес учнів можна відстежувати в реальному часі.

Cabri Geometry — це комерційне програмне забезпечення для інтерактивної геометрії, створене французькою компанією Cabrilog для навчання та вивчення геометрії та тригонометрії. Його було розроблено з урахуванням простоти використання. Програма дозволяє користувачеві анімувати геометричні фігури, що забезпечує значну перевагу порівняно з

тими, що намальовано на дошці. Можна легко продемонструвати зв'язки між точками на геометричному об'єкті, що може бути корисним у процесі навчання. Також є функції побудови графіків та відображення, які дозволяють досліджувати зв'язки між геометрією та алгеброю. Програма може працювати під керуванням Windows або Mac OS.

Sketch Up — програма для моделювання відносно простих тривимірних об'єктів. Використання ресурсів Sketch Up на уроках геометрії для вивчення розділу «Стереометрія» обумовлено практичним застосуванням програми у подальшому розвитку здобувачів освіти. Важливою особливістю Sketch Up є те, що її не потрібно встановлювати на робоче місце школяра, програма вільно поширюється для освітніх цілей, працювати спільно над проєктами можна на одному акаунті, зберігаючи там свої роботи, що суттєво полегшує підготовчі заходи. Вчитель має можливість візуалізувати кожен проєкт на демонстраційну дошку практично миттєво. Все це в сукупності економить безцінний час уроку.

Проблемою дистанційного навчання є відсутність «живого» спілкування, адже сприйняття матеріалу більш ефективно в офлайн навчанні. У здобувачів освіти знижується мотивація і сприйняття навчального матеріалу. На допомогу для вирішення цієї проблеми може прийти така сучасна платформа, як Kahoot! або інша, яка дає можливість проводити вікторини, тести. Для підвищення мотивації та зниження стресу допоможе використання ігор.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Роблячи висновки – застосування інформаційних технологій робить навчальний процес цікавим, сучасним, доступним та мотивуючим. Впровадження технологій дозволяє учням розвивати мислення, візуалізацію предметів та легше сприйняти розуміння геометричних концепцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хаснутдінов М.В. Інтернет технології (E-learning) у дистанційному навчанні [Електронний ресурс] / Хаснутдінов М.В. – Режим доступу : http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=1205 54
2. <https://www.geogebra.org/about?lang=uk>
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Cabri_Geometry
5. <https://uk.wikipedia.org/wiki/SketchUp>

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Кузьмич Л.В.

УДК 371

Поворозник Т.М.

ПРИКЛАДНІ ЗАДАЧІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ АЛГЕБРИ

В статті розглядаються методичні особливості залучення прикладних задач при викладанні алгебри в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: навчання математики, викладання алгебри, прикладні задачі з математики.

The article examines methodological features of the involvement of applied problems in the teaching of algebra in institutions of general secondary education.

Key words: learning mathematics, teaching algebra, applied problems in mathematics.

Прикладні задачі – це математичні задачі, які моделюють реальні ситуації або проблеми з різних галузей знань, таких як фізика, економіка, біологія, техніка тощо. Мета таких задач – показати, як математичні знання можуть бути використані для вирішення практичних проблем у реальному житті. Вони дозволяють здобувачам зрозуміти прикладне значення математики і бачити її користь за межами теоретичних понять.

Основні характеристики прикладних задач є практичний контекст (задачі беруться з реального життя або професійних сфер, наприклад, обчислення витрат, фінансовий аналіз, розрахунок швидкості тощо); міждисциплінарний характер (вони часто потребують використання знань із різних предметів, наприклад, фізики, хімії або економіки); проблемний підхід (часто прикладні задачі не мають єдиного вірного способу розв’язання, що стимулює здобувачів шукати найоптимальніший підхід до розв’язання).

Ціла низка математиків-методистів займалися впровадженням прикладних задач. Так, П.С. Александров, один із видатних математиків і педагогів, акцентував увагу на значенні завдань практичного характеру в навчанні. Він вважав, що залучення прикладних задач допомагає здобувачам краще зрозуміти математичні концепції та підвищити інтерес до предмета[1]. А.М. Колмогоров також був активним прихильником реформи шкільної математичної освіти. Він приділяв велику увагу практичним застосуванням математики та важливості її використання для розв’язання реальних задач. В.А. Зелінський – математик і методист, який багато працював над розробкою методичних посібників і підручників з математики. Він підкреслював важливість прикладних задач у навчанні та впроваджував методи, які дозволяють здобувачам наочно бачити застосування математичних знань. Педагог і методист, відомий своєю роботою над створенням підручників і методик з алгебри та геометрії, Г.П. Бевз активно включав прикладні задачі в програми навчання, підкреслюючи їх роль у розвитку логічного мислення [2]. Також можна відмітити і Н.І. Прокопенка, також математика-методиста, який займався дослідженням і впровадженням прикладних задач у шкільну програму. Він вважав, що такі задачі сприяють формуванню математичної компетентності й допомагають здобувачам адаптуватися до реальних умов життя.

Питання залучення прикладних задач при вивченні шкільного курсу алгебри є актуальним і на сьогодні з кількох причин:

1. Практичне застосування знань: здобувачі часто не бачать зв'язку між алгеброю та реальним життям. Прикладні задачі демонструють, як алгебра використовується у різних сферах – економіці, інженерії, технологіях, що підвищує мотивацію до навчання.

2. Розвиток критичного мислення: прикладні задачі вимагають аналізу реальних ситуацій, де потрібно знайти оптимальні рішення. Це сприяє розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем.

3. Підготовка до майбутньої професії: багато професій вимагають здатності застосовувати математичні знання на практиці. Здобувачі, які бачать цінність алгебри в контексті реальних завдань, краще підготовлені до сучасних викликів на ринку праці.

4. Інтеграція з іншими науками: прикладні задачі дозволяють показати міждисциплінарний зв'язок алгебри з фізикою, біологією, хімією та іншими науками. Це сприяє комплексному баченню навчального матеріалу.

5. Формування життєвих навичок: розв'язання задач із реальними даними, такими як фінансові розрахунки чи статистичний аналіз, формує у здобувачів практичні навички, корисні в повсякденному житті.

Отже, прикладні задачі роблять алгебру більш зрозумілою, цікавою та корисною для здобувачів, що підвищує їхню успішність та підготовку до майбутнього. Залучення прикладних задач до навчального процесу підвищує мотивацію здобувачів, демонструючи, що математика є не лише теоретичною наукою, але й потужним інструментом для вирішення повсякденних завдань.

Застосування прикладних задач на уроках алгебри має свої методичні особливості, які допомагають зробити навчання більш цікавим та ефективним. Ось основні моменти, на які варто звернути увагу вчителю при використанні таких задач:

1. Вибір завдань, що відповідають віку та рівню підготовки: вчителю важливо підібрати прикладні задачі відповідно до вікових можливостей здобувачів та їхнього рівня знань. Задачі мають бути доступними для розуміння, але водночас стимулювати здобувачів до пошуку рішень і розвитку нових навичок.

2. Чітке формулювання умови задачі: прикладні задачі часто базуються на реальних ситуаціях, тому їхня умова може бути описана не так формально, як звичайні математичні задачі. Важливо, щоб здобувачі чітко розуміли контекст задачі та мали змогу правильно виділити з тексту необхідні математичні дані. Вчителю слід навчати здобувачів читати умови задачі уважно, розуміючи, які величини є ключовими для розв'язку.

3. Інтеграція з іншими предметами: прикладні задачі часто вимагають знань з інших галузей, таких як фізика, хімія, економіка або інформатика. Вчителю важливо показати здобувачам, як алгебра використовується для вирішення міждисциплінарних проблем.

4. Реалістичність задач: важливо, щоб задачі були пов'язані з реальними ситуаціями, зрозумілими здобувачам. Це підвищує інтерес і мотивацію.

5. Формування навичок аналізу та інтерпретації результатів: здобувачі повинні не просто виконати математичні обчислення, але й уміти інтерпретувати результати в контексті задачі.

6. Акцент на моделювання реальних процесів: прикладні задачі часто є моделлю реальних процесів, тому важливо, щоб здобувачі розуміли, як побудувати математичну модель.

7. Поступове ускладнення: при застосуванні прикладних задач необхідно поступово ускладнювати їхні умови, починаючи з простіших, а потім переходячи до складніших. Це дозволить здобувачам поступово адаптуватися до більш комплексних ситуацій і не викликати стресу через надто складні завдання.

8. Використання технологій.

Використання прикладних задач з алгебри допомагає зробити навчання більш цікавим, практичним та корисним для здобувачів. Важливо, щоб вчитель дотримувався правильного підбору задач, акцентував увагу на реалістичності та актуальності, а також допомагав здобувачам зрозуміти, як математичні знання застосовуються для вирішення реальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возняк Г. М. Прикладні задачі: від теорії до практики. – Тернопіль: Мандрівець, 2003. – 214 с.
2. Методика використання прикладних задач у шкільному курсі математики. Методичний посібник/ Уклад. А. П. Корольок. – Рівне: РОППО, 2018. – 186 с.

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, старша викладачка Григор'єва В.Б.

УДК 37.016:52:159.955-028.43

Рвачова Д.Е.

ДОВЕДЕННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ АСТРОНОМІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ

У статті розглядається потенціал астрономічних доведень як інструмент розвитку критичного мислення учнів.

Ключові слова: астрономічна освіта, критичне мислення, наукове доведення, проблемно-орієнтоване навчання, компетентності.

The article explores the potential of astronomical proofs as a tool for developing students' critical thinking skills.

Key words: astronomy education, critical thinking, scientific proof, problem-based learning, competencies.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де інформація стає все більш доступною, а її обсяги постійно зростають, здатність критично мислити стає ключовою компетенцією для успішного навчання та подальшої професійної діяльності. Особливо гостро ця проблема постає в контексті вивчення природничих наук, зокрема астрономії, де учні стикаються з необхідністю аналізувати складні явища та процеси, які часто виходять за межі їхнього безпосереднього досвіду.

Астрономія, як одна з найдавніших наук, завжди викликала захоплення та інтерес у людей різного віку. Однак, окрім своєї захоплюючої природи, астрономія може стати потужним інструментом для розвитку критичного мислення учнів.

Метою даної статті є аналіз потенціалу астрономічних доведень як інструменту розвитку критичного мислення учнів.

Виклад матеріалу. Критичне мислення є однією з ключових компетенцій 21-го століття. Воно включає в себе здатність аналізувати інформацію, оцінювати аргументи, робити обґрунтовані висновки та приймати зважені рішення. Астрономія надає унікальні можливості для розвитку критичного мислення з кількох причин.

По-перше, вона має міждисциплінарний характер, поєднуючи в собі елементи фізики, математики, хімії та навіть біології, що дає змогу учням застосовувати знання з різних галузей для вирішення комплексних проблем.

По-друге, вивчення історії астрономічних відкриттів демонструє учням, як наукове мислення еволюціонувало з часом, і як критичний аналіз призводив до перегляду усталених теорій.

По-третє, астрономічні об'єкти та процеси часто виходять за межі повсякденного досвіду учнів, що спонукає їх до абстрактного мислення та розширення кругозору.

Нарешті, астрономія – це галузь, де нові відкриття відбуваються регулярно, що дає можливість учням бути в курсі актуальних наукових дискусій та розвивати навички критичного аналізу нової інформації[2].

Процес наукового доведення в астрономії зазвичай включає кілька етапів: спостереження, формулювання гіпотези, перевірка гіпотези, аналіз результатів та формулювання висновків. Кожен з цих етапів вимагає від учнів застосування навичок критичного мислення, таких як аналіз, синтез, оцінка та логічне міркування. Розглянемо кілька конкретних прикладів астрономічних доведень та їх вплив на розвиток критичного мислення учнів.

Одним з класичних прикладів астрономічного доведення є доведення кулястості Землі. Це доведення не лише демонструє важливість критичного мислення, але й показує, як наукове мислення може спростувати широко поширені помилкові уявлення. Процес доведення починається зі спостережень: кораблі, що віддаляються, поступово зникають з виду, починаючи з нижньої частини; округлість лінії горизонту; під час місячного затемнення тінь Землі на Місяці завжди кругла; з різних точок Землі видно різні сузір'я. На основі цих спостережень формулюється гіпотеза про те, що Земля має форму кулі. Для

перевірки цієї гіпотези проводяться додаткові експерименти, такі як вимірювання тіні гномона на різних меридіанах у один і той же час та спостереження за зорями з різних точок Землі. Аналіз результатів показує, що якби Земля була плоскою, тінь гномона була б однаковою в усіх точках, а різниця в видимих сузір'ях з різних точок Землі може бути пояснена лише кулястою формою планети. На основі цих даних робиться висновок, що Земля має форму, близьку до кулі. Цей приклад демонструє, як критичне мислення дає можливість аналізувати різноманітні спостереження та знаходити між ними зв'язок, формулювати гіпотези на основі наявних даних, розробляти методи перевірки гіпотез та робити логічні висновки на основі отриманих результатів[4].

Інший важливий приклад – це доведення геліоцентричної моделі Сонячної системи. Перехід від геоцентричної до геліоцентричної моделі є яскравим прикладом того, як критичне мислення та наукові методи можуть призвести до радикальної зміни світогляду. Цей процес почався зі спостережень за рухом планет, які не могли бути повністю пояснені геоцентричною моделлю. Коперник запропонував альтернативну гіпотезу – геліоцентричну модель, яка краще пояснювала спостережувані явища. Галілей, використовуючи телескоп, зробив додаткові спостереження, які підтримували цю модель, такі як фази Венери та супутники Юпітера. Кеплер, аналізуючи дані про рух планет, сформулював закони планетарного руху, які точно описували орбіти планет навколо Сонця. Нарешті, Ньютон відкрив закон всесвітнього тяжіння, який пояснив механізм, що утримує планети на їхніх орбітах навколо Сонця. Цей приклад показує, як критичне мислення дає можливість переглядати усталені теорії на основі нових даних, формулювати альтернативні гіпотези, розробляти методи їх перевірки та інтегрувати різні галузі знань для створення цілісної наукової теорії [1,3].

Окрім геліоцентричної моделі Сонячної системи, процес доведення обертання Землі навколо своєї осі також є чудовим прикладом того, як астрономічні відкриття сприяють розвитку критичного мислення. Цей феномен, який ми сприймаємо як очевидний сьогодні, потребував складних спостережень та логічних міркувань для свого доведення.

Розглянемо кілька ключових доказів обертання Землі та як вони сприяють розвитку критичного мислення. У 1851 році французький фізик Леон Фуко продемонстрував за допомогою вільного підвісу, що площина коливань маятника повільно обертається протягом дня. Це явище, відоме як маятник Фуко, можна пояснити лише обертанням Землі під маятником. Аналіз цього експерименту вимагає від учнів розуміння складних фізичних концепцій, здатності візуалізувати абстрактні процеси та вміння інтерпретувати експериментальні дані. Інший доказ – це відхилення падаючих тіл на схід. Об'єкти, що падають з великої висоти, відхиляються трохи на схід від вертикальної лінії. Це явище є наслідком обертання Землі. Розуміння цього ефекту розвиває просторове мислення, здатність аналізувати взаємодію різних сил та вміння робити висновки на основі непрямих доказів. Добовий рух зір

також свідчить про обертання Землі. Спостереження за видимим рухом зір протягом ночі сприяє розвитку навичок спостереження та документування, здатності розрізняти видимий рух від реального та вміння будувати моделі для пояснення спостережень.

Ще одним доказом є сплюснення Землі на полюсах. Земля має форму сплюсненого сфероїда, що є наслідком її обертання. Розуміння цього факту вимагає абстрактного мислення, розуміння впливу фізичних сил на великі маси та здатності інтегрувати знання з різних галузей науки. Використання цих доказів у навчальному процесі може значно сприяти розвитку критичного мислення учнів[1].

Використання таких прикладів у навчанні астрономії може значно сприяти розвитку критичного мислення учнів. По-перше, вони вчать аналізувати та інтерпретувати дані, розрізняючи важливі спостереження від випадкових. По-друге, формулювання гіпотез розвиває креативне мислення та здатність генерувати нові ідеї. По-третє, процес перевірки гіпотез навчає учнів розробляти експерименти та оцінювати їх результати. По-четверте, аналіз результатів та формулювання висновків розвиває логічне мислення та здатність будувати аргументовані судження [2].

Висновки. Використання доведень під час навчання астрономії є потужним інструментом для розвитку критичного мислення учнів. Воно не лише дає змогу їм засвоїти важливі наукові концепції, але й розвиває ключові навички, необхідні для успішного навчання та життя в сучасному світі. Астрономія, з її величезними масштабами, складними явищами та постійними новими відкриттями, надає унікальну платформу для розвитку аналітичних здібностей, критичного мислення та наукового світогляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузьменков С. Розв'язування астрофізичних задач на доведення як спосіб формування світоглядних якостей майбутніх фахівців. *AnnalsofScienceandEducation*. 2015. Т. 5, № 2. С. 348–355.
2. Editorial team. *The Role of Astronomy in Developing Critical Thinking in Students*. URL: <https://fengshuinxus.com/lifestyle/the-role-of-astronomy-in-developing-critical-thinking-in-students/>.
3. Kuhn T. *The Copernican Revolution*. United States : Harvard University Press, 1957. 297 p.
4. Pitout F. Teaching critical thinking skills with astronomy. *What everybody should know about astronomy education* : Proceedings for the 3rd Shaw–IAU Workshop on Astronomy for Education, 2021. P. 18–21.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Кузьменков С.Г.

МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ ПРОГРАМУВАННЯ АВТОМАТІВ З ПРОДАЖУ РІДИН

У статті аналізуються методи і технології програмування вендінгових торгових автоматів з продажу рідин, зокрема питної води. У сьогодення тема набуває актуальності, оскільки вирішує декілька соціальних питань. Перше – це забезпечення населення якісною питною водою, друге – це повторне використання тари, що зменшить кількість побутових відходів.

Ключові слова: торгові автомати, вендінг, вода, рідина.

The article analyzes the methods and technologies of programming vending machines, in particular for the sale of drinking water and liquids. Nowa days, the topic is gaining relevance, as it solves several issues. The first is providing the population with high-quality drinking water, the second is the reuse of containers, which will reduce the amount of household waste.

Key words: vending machines, vending, water, liquid.

Проблема, яка розглядається у контексті програмування вендінгових торгових автоматів для продажу питної води та інших рідин, є актуальною через ряд важливих соціальних, екологічних та технологічних факторів. У сучасному світі доступ до якісної питної води є критичним для здоров'я населення, а також важливим аспектом сталого розвитку. Крім того, велике значення має зменшення кількості відходів, зокрема пластикових пляшок та іншої тари.

Науковими завданнями є: по-перше — автоматизація процесу розповсюдження води. Програмування вендінгових автоматів дає можливість оптимізувати процес продажу питної води, що може знизити навантаження на традиційні методи її постачання та забезпечити більшу доступність. По-друге — оптимізація витрат води та енергії. Однією з ключових проблем є ефективне управління ресурсами, а також використання енергії для обслуговування автоматів. По-третє — розробка алгоритмів обліку оплати.

Також присутні практичні завдання: перше — це забезпечення якісної питної води. Вендінгові автомати можуть вирішити питання швидкого та зручного доступу до питної води для широких верств населення, особливо в місцях з недостатньою інфраструктурою. Друге — зменшення кількості пластикових відходів. Вендінгові автомати, які дозволяють людям використовувати власні багаторазові пляшки, сприятимуть значному зменшенню побутових відходів. Третє — це вдосконалення систем контролю. Важливим аспектом є створення технологічних рішень для моніторингу якості води та стану автоматів у реальному часі, що дозволить оперативно реагувати на можливі технічні проблеми та покращити обслуговування.

Програмування та розвиток технологій вендінгових автоматів, зокрема для продажу питної води та рідин, є темою, яка активно досліджується

останніми роками у зв'язку зі зростанням попиту на автоматизацію обслуговування. Сучасні дослідження зосереджені на вдосконаленні алгоритмів роботи таких автоматів, покращенні ефективності використання ресурсів та підвищенні зручності для користувачів. Дослідження з питань ефективного використання води і енергії в автоматах вказують на важливість впровадження технологій точного дозування та моніторингу. У роботах дослідників К. Лі та М. Сато (2020) розглянуто підходи до оптимізації водопостачання через інтелектуальні автомати, що дозволяє мінімізувати витрати води та покращити якість обслуговування. Останні публікації, такі як дослідження Дж. Ванг та співавторів (2021), стосуються впровадження безконтактних платіжних систем у вендінгові автомати. Це значно спрощує процес покупки та підвищує рівень безпеки і зручності для користувачів. Важливим аспектом є питання повторного використання тари, яке досліджувалося, зокрема, в працях А. Мартінеса (2022). Його роботи показують, що можливість повторного використання тари у вендінгових системах може сприяти зменшенню кількості пластикових відходів. У роботах Д. Паркера (2019) розглядалися технології дистанційного моніторингу якості води в автоматах у режимі реального часу, що дозволяє підтримувати високі стандарти безпеки для кінцевих споживачів.

Незважаючи на значні досягнення у вивченні даної проблеми, існує ряд аспектів, які залишаються недостатньо розглянутими:

1) Удосконалення механізмів самонавчання для вендінгових автоматів. Хоча деякі дослідження торкаються цієї теми, більшість автоматів ще не здатні адаптуватися до зміни умов використання.

2) Підвищення ефективності повторного використання тари. Хоча існують теоретичні обґрунтування, мало впроваджено практичних рішень, які могли б широко використовуватись у вендінгових системах.

3) Автоматизація контролю якості води в умовах мінімального людського втручання залишається проблемою, оскільки технології моніторингу ще не повністю інтегровані у реальну роботу автоматів.

Основною метою статті є аналіз та розробка сучасних підходів до програмування і вдосконалення роботи вендінгових автоматів для продажу питної води та рідин, що дозволяє підвищити ефективність їх використання і забезпечити екологічну відповідальність через повторне використання тари.

Для досягнення цієї мети в статті поставлені такі завдання:

- проаналізувати існуючі методи програмування вендінгових автоматів, які забезпечують автоматизовану продажу води та інших рідин;

- дослідити можливості впровадження інноваційних технологій для підвищення точності дозування та моніторингу якості продукту;

- оцінити роль платіжних систем та їх інтеграцію у сучасні вендінгові пристрої для підвищення зручності та безпеки транзакцій;

- вивчити потенціал впровадження технологій для повторного використання тари з метою зниження екологічного навантаження.

Ці завдання спрямовані на вирішення сучасних проблем в галузі автоматизованої торгівлі та впровадження екологічно чистих технологій.

У процесі дослідження було проаналізовано сучасні методи програмування та технологічні рішення для вендінгових автоматів, орієнтованих на продаж питної води та рідин. Важливою складовою було вивчення технологічних рішень, які дозволяють вирішувати одночасно кілька ключових проблем, серед яких забезпечення якості води, зручність для користувача та зменшення екологічного навантаження шляхом повторного використання тари.

Застосування програмування у вендінгових автоматах є ключовим для автоматизації всіх процесів, пов'язаних з продажем продукту. Програмне забезпечення забезпечує управління ключовими функціями автомата, такими як дозування рідини, моніторинг залишків продукту, підтримка платіжних систем та взаємодія з користувачем через інтерфейс. У сучасних рішеннях активно використовуються мікроконтролери та вбудовані системи, які дозволяють здійснювати всі ці процеси з високою точністю та стабільністю.

А Автомати для продажу питної води мають бути адаптовані до сучасних вимог користувачів, що включає використання безконтактних платіжних систем. Використання таких платіжних систем, як NFC (Near Field Communication) та інших цифрових технологій, забезпечує зручність та безпеку транзакцій. Дослідження показують, що інтеграція таких платіжних систем підвищує зручність для користувачів та збільшує прибутковість автоматів.

Одна з ключових екологічних переваг вендінгових автоматів для води полягає у можливості повторного використання тари. У дослідженні було оцінено потенціал впровадження технологій, що дозволяють споживачам приносити власну тару або використовувати багаторазову тару, надану автоматом. Це значно зменшує кількість відходів, пов'язаних із пластиковими пляшками. Аналіз показує, що поєднання цієї стратегії з належними стимулюючими заходами (знижки, бонуси) сприяє підвищенню екологічної свідомості серед користувачів.

На основі проведених досліджень було розроблено низку рекомендацій для оптимізації роботи вендінгових автоматів. Основними напрямками є: вдосконалення програмного забезпечення для підвищення точності дозування рідини; інтеграція платіжних систем з акцентом на безпеку та зручність користувачів; створення стимулів для користувачів щодо використання багаторазової тари; розширення можливостей автоматів для різних видів рідин, що підвищує їхню універсальність та рентабельність.

Отримані наукові результати демонструють, що використання запропонованих технологічних рішень не тільки підвищує ефективність роботи автоматів, але й сприяє екологічній відповідальності споживачів. Впровадження систем моніторингу якості рідини забезпечує високу якість води, тоді як сучасні платіжні системи підвищують зручність користування. Також доведено, що екологічно відповідальні підходи, такі як повторне використання тари, можуть суттєво зменшити кількість пластикових відходів.

Основні висновки можна узагальнити наступним чином: використання сенсорних систем для моніторингу якості води дозволяє забезпечити стабільний контроль та підтримувати високі стандарти якості, що є важливим для здоров'я користувачів. Сучасні платіжні технології: Інтеграція безконтактних платіжних систем підвищує зручність та безпеку для користувачів, що позитивно впливає на їхній досвід взаємодії з вендинговими автоматами. Впровадження технологій повторного використання тари є важливим кроком у напрямку зменшення обсягів пластикових відходів, що робить ці рішення не лише технологічно ефективними, але й екологічно відповідальними. Програмне забезпечення для автоматів забезпечує високу точність дозування та автоматизацію процесів, що оптимізує роботу пристроїв і сприяє зниженню експлуатаційних витрат.

Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути зосереджені на таких аспектах:

- Розробка нових сенсорних технологій для покращення контролю за якістю води та інших рідин, які можуть вимірювати різноманітні параметри, такі як рівень мінералів або присутність шкідливих речовин.

- Вивчення можливостей автоматів для продажу не тільки води, а й інших рідин, таких як соки або молоко, що підвищить їх універсальність і прибутковість.

- Застосування штучного інтелекту для прогнозування попиту та автоматичного управління запасами, що підвищить ефективність використання ресурсів і забезпечить кращий користувацький досвід.

- Дослідження способів зменшення енергоспоживання вендингових автоматів, що позитивно вплине на їхню екологічну стійкість і зменшить витрати на експлуатацію.

Таким чином, дослідження відкриває широкі перспективи для вдосконалення технологій програмування вендингових автоматів і сприяє їхньому впровадженню на практиці з акцентом на екологічність, ефективність і зручність для користувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Advancements in Vending Machine Technology: A Comprehensive Review of Liquid Dispensing Mechanisms» (Паркера, Д., 2019).
2. «Advancements in Vending Machine Technology: A Comprehensive Review of Liquid Dispensing Mechanisms» (Паркера, Д., 2019).
3. «Eco-Friendly Vending Solutions: Reusable Bottle Systems and Environmental Impact» (Лі, К., Сато, М., 2020).
4. «Optimizing Vending Machine Operations with Advanced Control Systems: A Case Study on Liquid Dispensing» (Мартінес, А., 2022).
5. «Smart Sensing Systems for Beverage Vending Machines: Quality Control and Maintenance Optimization» (Лі, К., Сато, М., 2020).
6. «Sustainability in Vending: Integrating Renewable Energy Sources into Vending Machine Operations» (Ванг, Дж. та співавт., 2021).

Науковий керівник кандидат фізико-математичних наук, доцент, Кравцов Г.М.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ШКІЛЬНОГО ФІЗИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Навчальний фізичний експеримент є невід'ємною складовою методичної системи навчання фізики. Та якісне його проведення в умовах дистанційного навчання – це актуальна проблема, яка потребує комплексного підходу. Неможливо уявити сучасну систему освіти без освітніх онлайн-сервісів і платформ, використання цифрових технологій. І, власне, це стало поштовхом поруч із реальним фізичним експериментом використовувати віртуальний. Саме підбір оптимальних методів та цифрових засобів для впровадження в освітній процес віртуального фізичного експерименту є важливим завданням при підготовці вчителя фізики до уроку.

Ключові слова: віртуальний фізичний експеримент, дистанційне навчання, цифрові технології.

The educational physical experiment is an integral component of the methodological system of teaching physics. But its high-quality implementation in the conditions of distance learning is an urgent problem that requires a comprehensive approach. It is impossible to imagine a modern education system without educational online services and platforms, the use of digital technologies. And, in fact, this became an impetus next to the real physical experiment to use a virtual one. It is the selection of optimal methods and digital tools for introducing a virtual physical experiment into the educational process that is an important task in preparing a physics teacher for the lesson.

Key words: virtual physical experiment, distance learning, digital technologies.

Знання законів природи, які вивчає фізика, вміння вільно орієнтуватися у швидкій круговерті природних явищ – є рисою та ознакою сучасної освіченої людини. Невипадково, що країни, які досягнули значного економічного розвитку, надають великої уваги розвитку системи фізичної освіти. Вивчення основ фізичної науки неможливе без засвоєння учнями основних фізичних понять, адже саме вони є базою для формування сучасного наукового світогляду. Методика навчання фізики, яка розв'язує завдання по забезпеченню ефективного навчального процесу з фізики, має свою структуру, що включає:

– загальні питання – зміст і послідовність вивчення фізики, виховання на уроках фізики, методи навчання фізики, сучасні технології в змісті шкільної фізики, активізація навчального процесу, організація позаурочної роботи і нові інформаційні технології в навчальному процесі тощо;

– методи вивчення окремих тем – зміст тем, послідовність вивчення, демонстраційний і лабораторний експеримент, задачі, екскурсії, графічна наочність, виховний аспект теми і т.п.;

– методики і техніки шкільного фізичного експерименту – зміст демонстрацій і лабораторних робіт та методика їх проведення [2, с. 7].

Так як фізика – експериментальна наука, тому невід’ємною і значущою складовою методичної системи навчання фізики, на нашу думку, є саме навчальний фізичний експеримент. Він є одночасно методом навчання і видом наочності, джерелом знань і формування необхідних дослідницьких навичок і практичних умінь, досвіду експериментальної діяльності. Однак, стрімкий розвиток засобів навчання, прогрес ІКТ, зміна до підходів в організації проведення фізичного експерименту в умовах дистанційного навчання, спонукає вчителів залучати учнів до виконання віртуального фізичного експерименту. Ефективність впровадження в навчальний процес з фізики віртуального фізичного експерименту залишається, на нашу думку, актуальним і потребує подальшої розробки.

Мета статті: аргументування доцільності використання віртуального фізичного експерименту та розробка методичних рекомендацій по його використанню посередництвом цифрових навчальних платформ та онлайн-ресурсів.

Аналіз літературних джерел показав, що проблеми комп’ютеризації експериментальної роботи з фізики, моделювання віртуального фізичного експерименту піднімалися вже неодноразово у наукових і навчально-методичних працях М. Головка, С. Крижановського, Ю. Жука, О. Соколюк, П. Атаманчука, Ю. Федорової, В. Клятченка, С. Величка та ін. Питання про дистанційні технології у навчанні фізики розглядав М. Моклюк; Ю. Рева описував використання комп’ютерів у самостійній роботі з фізики; застосування ІКТ в освітньому експерименті – П. Величко, Н. Сосницька та ін. Також на увагу заслуговує праця А. Оспеннікова, де представлений підхід до класифікації віртуального фізичного експерименту. Автор зокрема поділяє віртуальний фізичний експеримент за об’єктом моделювання, за типом математичної моделі, за характером навчального завдання[4, с.53]. Саме такий підхід, на нашу думку, може бути використаний в умовах дистанційного навчання.

Методи дослідження. Теоретичні методи, за допомогою яких ми з’ясовували стан дослідження даного питання в педагогічній практиці – це аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення навчально-методичних джерел, цифрових онлайн-ресурсів з даної проблеми; практичний метод – анкетування.

Результати дослідження. Розглядаючи процес навчання фізики з позиції системного підходу, можна переконатися, що існують стійкі зв’язки між кожним окремих елементом цієї системи. Тому зміни, спровоковані будь-якими факторами, призводять до утворення нової структури. Беручи до уваги вище сказане, переконуємося, що взаємопов’язаними елементами цієї системи є

навчальне обладнання, методи та прийоми, техніки проведення фізичного експерименту.

Тому під час організації та проведення фізичного навчального експерименту вчителю слід враховувати не лише сучасні тенденції розвитку науки, засобів ІКТ, але і пам'ятати про те, що віртуальна форма експериментальної діяльності буде ефективною лише у випадку доповнення нею реального фізичного експерименту.

Для обґрунтування доцільності використання віртуального фізичного експерименту ми провели анкетування серед вчителів фізики м. Херсона. Метою опитування було вивчення їх досвіду у використанні віртуального шкільного експерименту у своїй навчальній практиці.

Розроблялося анкетування посередництвом Google ресурсів. В опитуванні взяли участь 13 осіб. У анкетах їм було запропоновано дати відповіді на такі запитання:

1. Чи використовуєте Ви в своїй освітній діяльності віртуальний фізичний експеримент?
2. У яких випадках є доцільним використання віртуального фізичного експерименту?
3. Чи маєте Ви у наявності достатню кількість обладнання для проведення віртуального фізичного експерименту?

84,6% опитаних вчителів, відповідаючи на перше запитання, повідомили, що під час проведення уроків фізики використовують віртуальний фізичний експеримент; зовсім не використовують у своїй професійній діяльності віртуальний експеримент 15,4% опитаних педагогів.

У відповідях на друге питання, що передбачало з'ясувати, який етап навчання найбільш підходить для використання віртуального фізичного експерименту, респонденти поділилися на тих: що віртуальний фізичний експеримент використовують на етапі вивчення нового навчального матеріалу (15,4%); що застосовують даний вид експерименту як додаткове домашнє завдання (30,8%); що вважають необхідним використання віртуального експерименту під час виконання лабораторної роботи (53,8%).

Відповіді на третє запитання анкети виявили, що лише 46,2% вчителів мають персональний комп'ютер чи ноутбук (решта використовують власний смартфон); 38,5% респондентів зазначили, що не мають необхідного оснащення та приладів для проведення віртуального експерименту; 61,5% опитаних повідомили про часткове забезпечення кабінетів фізики необхідним обладнанням та приладами (учні ж, у свою чергу, використовують власні гаджети).

Узагальнюючи результати, можемо зробити висновок, що в умовах дистанційного навчання використання віртуального фізичного експерименту є актуальним та необхідним для розуміння учнями сучасних методів дослідження та формування у них практичних умінь і навичок, але потребує уточнення методичних аспектів та забезпечення вчителів приладами та обладнанням.

У даній статті ми беремо за основу визначення віртуального експерименту, яке подає у своїй дисертаційній роботі О. Забара. Він зокрема зазначає, що «віртуальний навчальний фізичний експеримент – це навчальний метод теоретичного пізнання, експеримент відтворений за допомогою комп'ютерних засобів з моделями фізичних об'єктів пізнання» [1, с.61]. Тож, доцільно буде провести аналіз програмних засобів навчання та освітніх платформ, що дозволяють проводити віртуальний фізичний експеримент.

Серед освітніх цифрових ресурсів, що користуються попитом у користувачів є платформа PhET (Physics Education Technology) [5]. Це програмний засіб під ліцензією GNU/GPL, що є у вільному доступі для вчителів, які бажають змодельовати різноманітні фізичні явища і продемонструвати їх у навчальному процесі. Це онлайн-ресурс, що розроблений Університетом Колорадо, містить віртуальні лабораторії для таких природничих галузей, як фізика, біологія, хімія, географія деякі та інтерактивні інструменти з математики.

Інтерфейс таких лабораторій є інтуїтивним і не потребує від користувача спеціальних знань та навичок. У них розміщено одне або кілька завдань та набір візуальних інструментів, які допоможуть їх успішно виконати.

Пропонуємо ще звернути увагу на англomовну, але досить функціональну платформу my Physics Lab [7]. Хоча ресурс іншомовний, та скориставшись перекладачем у контекстному меню, вчитель може з легкістю обрати мову інтерфейсу українську. Ця програма нараховує більше 50 інтерактивних моделей, що мають у своєму функціоналі файл-приклад для розробки та тестування. Перевагою даної платформи є її використання в режимі офлайн.

На особливу увагу заслуговує український інтерактивний контент Mozaik Education [3] від компанії Ed Pro, що є корисним і для учнів, і для педагогів. У програмному забезпеченні Moza Book пропонують користувачеві різноманітний інструментарій для шкільних уроків, який має анімаційні та творчі презентаційні можливості. Для розвитку дослідницьких навичок учнів у програмі наявні велика кількість 3-D сцен, інтерактивних елементів, вбудованих додатків.

Інтерактивний вміст для учнів та навчання вдома Moza Web пропонує учням велику медіатеку, тематичні додатки, персоналізовану платформу навчання, щоденний квест, домашнє завдання онлайн, цифрові підручники та ін.

Для того, щоб закрити потребу вчителів та учнів у навчальному обладнанні та приладах для повноцінного уроку фізики, компанією Ed Pro було створено набір для проведення лабораторних робіт Amperia. Він допоможе у підготовці та проведенні експериментальної частини досліджень, зробити вимірювання та обчислення, підтвердити чи спростувати гіпотези й припущення, виконати експеримент, що є базовою частиною будь-якого STEAM-проєкту.

Крім того, у комплекті набору надаються методичні вказівки та інструкція для використання. Так, користуючись набором Amregia, вчитель може провести досліди з курсу електрики та магнетизму в школі.

На платформі Ed Pro вчителю надається можливість ознайомитися та провести ряд експериментів та лабораторних робіт, відповідно до методики їх проведення. Розробниками визначено мету лабораторної роботи, зазначено прилади та роздаткові матеріали для учнів, є вкладки із основними поняттями і законами до теми лабораторної роботи, наведено інструкцію з техніки безпеки. Також подано безпосередньо сам хід виконання роботи у вигляді інструкційної картки із зображенням етапів роботи. У кінці роботи пропонується виконати додаткові завдання для поглиблення знань із теми.

Так як на платформі не пропонується способів та форм оцінювання лабораторних робіт не після їх завершення, не в ході самої роботи, ми пропонуємо методичні рекомендації щодо цього.

Ми радимо для контролю та оцінювання знань і умінь з фізики використовувати досвід Юрія Гайдученка, вчителя Новопечерської школи, експерта ГС «Освіторія», що виділяє «три базові компоненти оцінювання:

- оцінювання для навчання (формувальне);
- оцінювання навчання (сумативне або підсумкове);
- оцінювання як навчання (самооцінювання)» [9].

Формувальне оцінювання здійснюється у процесі навчання. Його мета – з'ясувати, чи успішно учні діють під час навчання, таким чином допомагає визначити, як необхідно будувати навчання в подальшому.

Стратегія формувального оцінювання повинна включати: чітко визначені вчителем цілі та критерії, за якими він оцінюватиме учнів, а учні, в свою чергу, отримують чекліст, посередництвом якого перевіряють, чи виконали всі етапи для вирішення завдання на найвищому рівні; далі вчителю необхідно визначати особисті потреби учнів, використовуючи для цього, наприклад, мозковий штурм, прийом «питання-відповідь»; далі йде перевірка розуміння, сприйняття та відтворення інформації, а також формування умінь та навичок в учнів. Тут вчителю може допомогти опитувальник [8], який міститиме нестандартні запитання, кожне з яких матиме кілька варіантів відповіді. А в кінці опитувальника обов'язково пропонуємо учням висловити свої побажання, як щодо теми наступного заняття, так і форми його проведення.

Сумативне оцінювання спрямоване на результат. Його завдання – встановити відповідність чи невідповідність отриманих результатів навчання запланованим. Тут основне завдання вчителя перетворити оцінку з покарання на мотивацію та оцінювати не особисті якості учня, а розуміння ним предмета [9].

Навчити учнів сприймати оцінювання як навчання – є чи не найважливішою перемогою вчителя у його педагогічній практиці. Тож, заключним етапом в оцінюванні – є самооцінювання, використання якого допомагає учневі розуміти свої реальні показники й не потребувати консультації педагога, щоб оцінити свою роботу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сучасне реформування освіти спрямовані, в першу чергу, на суб'єктність навчання. Тобто вчитель має допомогти учневі зрозуміти, що знання не надаються, а здобуваються, навчити навчатися, а не лише відтворювати. Тому, сьогодні у пріоритеті є навчання в діяльності, практичність здобутих знань і компетентнісний підхід у навчанні.

Наше дослідження доводить, що віртуальний фізичний експеримент має дидактичні та методичні можливості для практичної реалізації експериментального методу навчання фізики в умовах дистанційного навчання, сприяє формуванню в учнів необхідних умінь та навичок, що знадобляться у практичній діяльності, розширює можливості вчителя у мотивації учнів займатися пізнавально-пошуковою діяльністю, стимулює учнів до самостійності. А це, у свою чергу, сприяє формуванню та удосконаленню компетентності в галузі природничих наук.

У наступних дослідженнях планується розглянути можливості програмного забезпечення Moza Book від компанії Ed Pro для формування дослідницьких навичок як вчителів, так і учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Забара О.А. Методика виконання фізичного практикуму майбутніми вчителями фізики в умовах взаємозв'язку реального та віртуального навчального експериментів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Кіровоград, 2015. 225 с.
2. Методика навчання фізики в середній школі (Загальні питання) Конспекти лекцій / Савченко В.Ф., Бойко М.П., Дідович М.М., Закалюжний В.М., Руденко М.П. Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2003. – 100 с.
3. Mozaik Education. URL: <https://edpro.ua/mozaik> (дата звернення: 17.09.2024)
4. Оспенников Н. А. Школьный физический эксперимент в условиях развития компьютерных технологий обучения. // *Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия: Информационные компьютерные технологии в образовании*. 2006. №2. С. 47-58. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/shkolnyy-fizicheskiy-eksperiment-v-usloviyah-razvitiya-kompyuternyh-tehnologiy-obucheniya>
5. Оцінювання навчальних досягнень: ефективний інструмент для мотивації та натхнення. URL: <https://naurok.com.ua/post/ocinyuvannya-navchalnih-dosyagnen-efektivniy-instrument-dlya-motivaci-ta-nathnennya>
6. PhET Interactive Simulations. URL: <https://phet.colorado.edu/uk/simulations/filter?subjects=physics&type=html&sort=alpha&view=grid> (дата звернення: 20.09.2024)
7. Physics Simulation. URL: <https://www.mypysicslab.com/> (дата звернення: 18.09.2024)
8. Формувальне оцінювання: інформація і для учня, і для вчителя. URL: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcgclcfndmkaj/https://svitdovkola.org/files/2/7/Tema-07-general_concepts.pdf
9. Юрченко О. Як оцінювати без оцінок: покрокова інструкція сучасного вчителя. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-otsinyuvaty-bez-otsinok-pokrokovy-instruktsiya-suchasnogo-vchytelya/>

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Волошинов С.А.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ-МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

У статті здійснено теоретичний аналіз окремих аспектів формування математичної компетентності у майбутніх учителів математики в процесі їх професійної підготовки.

Ключові слова: предметна компетентність, математична компетентність, професійна підготовка, майбутні вчителі математики, педагогічні умови.

The article carries out a theoretical analysis of certain aspects of the formation of mathematical competence among future teachers of mathematics in the process of their professional training.

Key words: subject competence, mathematical competence, professional training, future teachers of mathematics, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти в Україні в умовах євроінтеграційних процесів, впровадження кращої зарубіжної практики та міжнародних стандартів у сфері освіти вимагає підвищеної уваги, в т.ч. і до підготовки майбутніх учителів математики, компетентних у своїй предметній галузі. Зокрема, Проектом Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти визначено (2023 р.) спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) визначено компетентності та результати навчання за спеціальністю 014.04 Середня освіта (Математика) [13]. Цим самим на ЗВО, які здійснюють підготовку учителів математики, покладається завдання вдосконалення підходів до формування математичної компетентності у здобувачів вищої освіти-майбутніх учителів, що виступає передумовою успішного вирішення ними професійних завдань під час навчання математики здобувачів середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування математичної компетентності у здобувачів-майбутніх учителів математики досліджували такі науковці як: Т. Запорожченко (формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів засобами інноваційних технологій) [1], Г. Кoberник (формування математичної компетентності майбутніх учителів початкової школи) [2], М. Медведєва (вплив неформальної освіти на формування математичної компетентності студентів педагогічних університетів) [3], Є. Лодатко (соціокультурний аспект математичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи) [4], С. Стрілець, (вплив інноваційних технологій на формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів) [1], Г. Ткачук (формування

математичної компетентності студентів педагогічних університетів в умовах неформальної освіти) [3], І. Хилько (методика формування математичних компетентностей здобувачів вищої освіти) [5], В. Моторіна (професійна компетентність учителя) [14] та ін. Слід зауважити, що дані роботи містять дослідження впливу окремих аспектів освітнього простору на формування математичної компетентності здобувачів-майбутніх учителів математики, або досліджують питання формування даної компетентності у здобувачів, які навчаються на спеціальності 013 «Початкова освіта».

Мета статті полягає в теоретичному аналізі окремих аспектів формування математичної компетентності у майбутніх учителів математики в процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 16 Загальної частини Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти «предметна (галузева) компетентність – набутий учнями у процесі навчання досвід специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань» [6]. Даний підхід до розуміння предметної компетентності учнів відповідно має певний вплив і на розуміння поняття та змісту математичної компетентності майбутніх учителів математики, наприклад, Проектом Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти визначено (2023 р.) спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) для 014.04 Середня освіта (Математика) визначено, що за результатами опанування ОП в т.ч. студенти повинні демонструвати «знання фундаментальної математики на рівні теоретичних основ і застосовує методи алгебри, математичного аналізу, аналітичної та диференціальної геометрії, топології, функціонального аналізу й теорії диференціальних рівнянь, теорії ймовірностей і математичної статистики, теорії функцій комплексної змінної для досягнення інших результатів освітньої програми» [13].

В педагогічній науковій теорії та практиці існують різні підходи до розуміння предметної компетентності з математики, зокрема, Г. Коберник зауважує, що предметна компетентність з математики – це «здатність студента застосовувати сукупність знань, умінь та навичок, набутих під час вивчення математики, для успішного вирішення завдань теоретичного, практичного та професійно-спрямованого змісту» [2]. На думку Г. Ткачук та М. Медведєвої «математична компетентність, як і будь-яка інша компетентність майбутнього фахівця, має структуру та складається з компонентів... мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного, рефлексивного» [3]. У своєму дослідженні Є. Лодатко визначає математичну компетентність як «динамічну комбінацію математичних знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність успішно здійснювати математичну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання математики на певному рівні вищої педагогічної освіти [4, с. 92]. Щодо значення формування математичної компетентності здобувачів вищої освіти різних спеціальностей

наголошує І. Хилько, що «навчання математики та досвіду її використання неможлива ні якісна підготовка, ні ефективна діяльність сучасного фахівця» [5, с.392]. Як зауважує В.Г. Моторіна «компетентнісний підхід у підготовці вчителів математики передбачає відповідність рівня компетентності фахівця нормативним вимогам, характеру професійної діяльності, який змінюється набагато швидше, ніж нормативні параметри, що вимагає дотримання прогностичного підходу в побудові компетентнісної моделі вчителя-математика» [14, с. 8].

Аналізуючи ОП різних ЗВО з підготовки учителів математики, можемо відзначити, що предметна компетентність з математики розкривається в таких спеціальних (фахових, предметних) компетентностях, як: здатність використовувати системні знання з математики, в т.ч. ґрунтовні знання зі шкільної математики (ОП «Середня освіта (математика) 1 РВО, Херсонський державний університет) [7]; володіння та використання спеціальною професійною термінологією та уміння її передати (ОП «Середня освіта (математика) 2 РВО, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) [8]; здатність вдосконалювати власну систему знань та вмінь з математики та методики навчання математики (ОП «Середня освіта (Математика. Інформатика) 1 РВО, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка) [9]; володіння методами та прийомами математичного моделювання, застосування фактів фундаментальних математичних дисциплін, розв'язання математичних та прикладних задач (ОП «Середня освіта (Математика. Інформатика) 1 РВО, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького) [10].

Отже, враховуючи перелік обов'язкових компетентностей випускника першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – майбутніх учителів та узагальнюючи зауважені вище підходи до розуміння предметної компетентності з математики, можемо відзначити, що дана компетентність має, серед інших, такі складові, як: математична грамотність; досвід математичної діяльності; вміння застосувати метод математичного моделювання та математичний інструментарій при здійсненні професійної діяльності учителя математики; вміння розв'язувати складні математичні та логічні конструкції, прикладні задачі, здатність до застосування ефективних педагогічних методик й освітніх технологій для забезпечення та оцінки якості навчання математики у закладах середньої освіти, до формування в здобувачів освіти ключових і предметних компетентностей з математики тощо.

Математичні компетентності майбутнього вчителя математики включають в себе наступні елементи – математичні знання, уміння, здібності, досвід, математичне мислення, використання математичної термінології та мови, різноманітних інформаційних технологій, математичної аргументації, постановку і розв'язання математичної проблеми.

Формування зауважених елементів математичних компетентностей ґрунтується на підході ЗВО до підготовки учителів математики, як висококваліфікованих фахівців здатних застосовувати набуті компетентності в

професійній діяльності [2]. Досягнення такого результату можливе за умови забезпечення ЗВО відповідних культурно-освітніх, соціальних, науково-технологічних, фінансових та виробничих можливостей для формування математичних компетентностей у здобувачів. Зокрема:

1. Створення належного освітнього середовища, яке повинне сприяти активному навчанню, розвитку критичного мислення і самостійності здобувачів та забезпечується наявністю висококваліфікованих викладачів математики, використанням сучасних педагогічних методів та інтерактивних технологій у навчанні математиці (наприклад, середовища Moodle та аналогічних інтерактивних платформ для індивідуального, змішаного та дистанційного навчання), гарантування доступу здобувачів до необхідних освітніх ресурсів, створення сприятливої атмосфери для навчання, підтримки індивідуального розвитку здобувачів, враховуючи в освітньому процесі їх потреби, інтереси та особливості тощо.

2. Оновлення змісту математичної підготовки здобувачів-майбутніх вчителів математики шляхом здійснення систематичного аналізу тенденцій розвитку математики, новітніх підходів до навчання та освітніх стандартів, впровадження інноваційних методів, застосування проєктних методів та гейміфікації для підвищення рівня ефективності навчання, забезпечення міждисциплінарності для формування комплексного підходу до розуміння предмету, розвиток практичних навичок застосування математичних знань у реальних ситуаціях (розв'язання практичних кейсів), створення умов для самостійного опанування частини освітніх компонент (зокрема, шляхом створення онлайн-курсів, відеоуроків, інтерактивних платформ та інших засобів індивідуального, змішаного, дистанційного навчання), залучення до освітнього процесу стейкхолдерів (наприклад, проведення бінарних занять, відкритих лекцій, майстер-класів, тренінгів тощо), систематична оцінка результатів оновлення змісту математичної підготовки через залучення студентського фідбеку, аналіз успішності та досягнень у навчанні та ін.

3. Надання можливості здобувачам отримати достатній практичних досвід через проходження педагогічних практик, участі у проєктах та науково-педагогічних заходах, співпраці із досвідченими вчителями математики, проходження стажування та ін.

4. Формування мотивації здобувачів до оволодіння відповідними знаннями, уміннями та досвідом шляхом застосування різноманітних підходів і стратегій, зокрема такими, як: розробка нових навчальних завдань та проєктів, забезпечення комфортних умов для навчання, позитивного спілкування та взаємодії, визнання досягнень здобувачів та їх підтримка у досягненні успіхів у навчанні та подоланні труднощів, у пошуку нових знань, навичок та умінь, розвиток їхнього самоосвітнього потенціалу та саморозвитку та ін.

Забезпечення належних умов формування математичних компетентностей знаходить своє відображення у нормативно-правових документах в сфері освіти та нормативних документах ЗВО, зокрема в освітніх стандартах, законах та інших нормативно-правових актах, статуті ЗВО,

стратегії розвитку ЗВО, положенні про освітній процес, ОП, навчальних планах, порядку створення та застосування індивідуального плану здобувача вищої освіти, порядку обрання освітніх компонент за вибором здобувачами вищої освіти, силабусах та ін.

На нашу думку, важливим для формування математичних компетенцій здобувачів-майбутніх учителів математики є оволодіння ними знаннями та вміннями, в т.ч. і в сфері методики навчання математики, про що на рівні ЗВО зауважується у силабусах освітніх компонент ОП. Наприклад, автор силабусу навчальної дисципліни «Методика навчання математики» для спеціальності 014 Середня освіта (Інформатика, математика) Т. Війчук визначає метою навчання здобувачів вищої освіти «фахову методичну підготовку майбутнього вчителя математики відповідно до потреб сучасної освіти, формування його методичної культури, що виявляється у рівні оволодіння здобувачами вищої освіти досягненнями в області теорії і методики навчання математики, вміння творчо розвивати ці досягнення, в розумінні методичних ідей наукових і психолого-педагогічних основ структури і змісту курсу математики середніх загальноосвітніх закладів» [11].

Досягнення мети формування математичних компетентностей майбутнього вчителя математики залежить від змісту ОП і навчальних планів, програмного матеріалу освітніх компонентів та якості його засвоєння здобувачами. Наприклад, ОП «Середня освіта (математика, інформатика)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, містить наступний перелік основних освітніх компонентів, які спрямовані на формування математичних компетентностей у здобувачів-майбутніх учителів математики: «Дискретна математика», «Математичний аналіз», «Методика навчання математики», «Теорія алгоритмів, математична логіка, алгоритмічні мови», «Нестандартні методи розв'язування задач з математики», «Елементарна математика», «Практикум з розв'язання задач з ШКМ». Для досягнення мети формування математичних компетентностей укладачі даної ОП серед вибірових компонентів виділяють «Математичне моделювання», «Задачі математичних олімпіад» та ін. [12]. Такий підхід до формування переліку компонентів освітньої програми дозволяє здобувачам сформувати навички накопичення та використання інформації, застосовування сучасних інноваційних технологій, фокусування на практичні проєкти та завдання, залученості здобувачів до активної взаємодії та колективної роботи, формуванні навичок аналізу, оцінки та критичного мислення, розвитку творчості.

Слід зауважити, що важливим для формування математичних компетентностей здобувачів, які навчаються за спеціальністю 014 «Середня освіта (математика)», є використання таких індивідуальних, групових та фронтальних новітніх методів навчання, як: інтерактивна та бінарна лекція, метод проєктного навчання, гейміфікація, інтерактивні відео-уроки та

електронні посібники, методи безперервного та інтенсивного контролю, тестування, інтерактивні (smart)-дошки та ін.

Значного впливу на формування математичних компетентностей та загальний успіх у навчанні та майбутній професійній діяльності здобувачів – майбутніх учителів математики є розвиток у них soft skills– комунікативних навичок, лідерських якостей, критичного мислення, навичок командної праці, тайм-менеджменту, здатності розробляти цікаві та ефективні методи навчання, використовуючи новітні технології та підходи, організовувати соціальну взаємодію, навички поведінки у конфліктних ситуаціях, ораторські навички та уміння переконувати, грамотно висловлюватися, креативно мислити та ін.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Предметна компетентність з математики розуміється як: математична грамотність; досвід математичної діяльності; вміння застосувати метод математичного моделювання; застосування математичного інструментарію при здійсненні професійної діяльності учителя математики; вміння розв'язувати складні математичні та логічні конструкції, прикладні задачі тощо. Елементами математичних компетентностей майбутнього вчителя математики є математичні знання, уміння, здібності, досвід, математичне мислення, використання математичної термінології та мови, різноманітних інформаційних технологій, математичної аргументації, постановку і розв'язання математичної проблеми. Формування математичних компетентностей майбутнього вчителя математики можливе за умови забезпечення ЗВО відповідних культурно-освітніх, соціальних, науково-технологічних, фінансових та виробничих можливостей для формування математичних компетентностей у здобувачів, зокрема: створення належного освітнього середовища, оновлення змісту математичної підготовки здобувачів-майбутніх учителів математики, покращення рівня практичної підготовки, формування мотивації здобувачів до оволодіння відповідними знаннями, уміннями та досвідом. Забезпечення належних умов формування математичних компетентностей знаходить своє відображення у нормативно-правових документах в сфері освіти та нормативних документах ЗВО, а досягнення мети формування математичних компетентностей майбутнього вчителя математики залежить від змісту ОП і навчальних планів, програмного матеріалу освітніх компонентів та якості його засвоєння здобувачам, ґрунтується на використанні індивідуальних, групових і фронтальних новітніх методів навчання та розвитку soft skills.

Перспективами подальшого дослідження актуальних аспектів формування математичних компетентностей у здобувачів-майбутніх учителів математики, на нашу думку, є: адаптації навчальних програм та освітніх компонент з математики для забезпечення максимально ефективного формування компетентностей у майбутніх учителів, оцінка впливу використання онлайн-ресурсів та вебінарів на підвищення якості навчання та розвиток математичних компетентностей у здобувачів, вивчення динаміки та

результатів формування професійних компетенцій у майбутніх вчителів математики протягом навчання та після закінчення навчального закладу та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Стрілець, С.І., Запорожченко, Т.П.. Формування математичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів засобами інноваційних технологій: Монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 204 с.
2. Коберник, Г. Формування математичної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Vedaaperspektivy*. № 11 (30), 2023. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/7404/7446> (дата звернення: 16.08.2024)
3. Ткачук, Г., Медведєва, М. Формування математичної компетентності студентів педагогічних університетів в умовах неформальної освіти. URL: https://www.researchgate.net/publication/369642387_ (дата звернення: 06.08.2024)
4. Лодатко, Є.О. Математична компетентність майбутнього вчителя початкової школи: соціокультурний аспект. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки», (1), 2019..90-96. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3238> (дата звернення: 16.08.2024)
5. Хилько, І.І. Методика формування математичних компетентностей здобувачів вищої освіти. 390-392. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/14805/1/prod_bezp-22-05-23-390-392.pdf (дата звернення: 16.08.2024)
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Режим URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.08.2024)
7. Освітня-професійна програма «Середня освіта (математика) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Херсонський державний університет. 2023. URL: https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/014.04_OPP_Secondary_education_Mathematics_B_2023.pdf?id=d51fe87c-040c-411b-a77a-23e23d7375a5 (дата звернення: 11.08.2024)
8. Освітня-професійна програма «Середня освіта (математика)». Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2023. URL: <https://udpu.edu.ua/navchannia/osvitni-prohramy/30138> (дата звернення: 19.08.2024)
9. Освітня-професійна програма «Середня освіта (Математика. Інформатика) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Математика) галузі знань 01 Освіта. Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка. 2020. URL: https://sspu.edu.ua/images/2020/doc/opp/opp_serednya_osvita_matematika_informatika_i_riven_2020_00a38.pdf (дата звернення: 06.08.2024)
10. Освітня-професійна програма «Середня освіта (математика)». Навчально-науковий інститут інформаційних та освітніх технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2023. URL: <https://physmath.cdu.edu.ua/spetsialnosti/os-bakalavr/014-serednia-osvita-matematyka/karta-spetsialnosti-014m.html> (дата звернення: 14.08.2024)
11. Війчук, Т.І. Силабус навчальної дисципліни «Методика навчання математики» для спеціальності 014 Середня освіта (Інформатика, математика). Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2023. URL: <https://dspu.edu.ua/ifmeit/silabusi/> (дата звернення: 13.08.2024)
12. Освітня-професійна програма «Середня освіта (математика, інформатика)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2022 URL: <https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2023/03/014-04-op-so-matematyka-inform-2022-bak.pdf> (дата звернення: 12.08.2024)

13. Проектом Стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти визначено спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). 2023 р. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2023/03/14/НО-royekt.stand.VO.014-Serednya.osvita-bakalavr.14.03.2023.docx> (дата звернення: 11.08.2024)
14. Моторіна В.Г. Професійна компетентність вчителя математики профільної школи: Навчальний посібник для студентів природничо-математичних спеціальностей педагогічних ВНЗ. Харків: ХНПУ, 2014. 267 с. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1134>

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Кузьмич Л.В.

УДК 004.65:378.1

Сімченко С.В.

АНАЛІТИЧНІ ЗВІТИ ДЛЯ ОСВІТНІХ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ХДУ У СИСТЕМІ KSU24

У статті проаналізовано нагальні потреби аналітичних звітів для оптимізації освітнього та бізнес-процесів у Херсонському державному університеті. Детально розглянуто передумови та можливості до застосування бібліотеки Pandas з інтеграцією її до бази даних на основі Java в сервісі KSU 24, який забезпечує безперервний доступ до освітніх послуг Херсонського державного університету, надає можливість провадження освітнього та бізнес-процесів у режимі 24/7

Ключові слова: аналітичний звіт, pandas, KSU24, освітній процес, бізнес-процеси

The article analyses the urgent needs for analytical reports to optimise educational and business processes at Kherson State University. The prerequisites and possibilities for using the Pandas library with its integration into a Java-based database in the KSU 24 service, which provides continuous access to the educational services of Kherson State University, enables the implementation of educational and business processes in 24/7 mode, are considered in detail.

Key words: analytical report, pandas, KSU24, educational process, business processes

Освітній процес беззаперечно є важливим для розвитку людського потенціалу, особливо, враховуючи загальносвітову стратегію сталого розвитку. В Україні питання провадження освітніх та бізнес-процесів в умовах воєнного стану є «наріжним каменем». Тому впровадження застосування засобів дистанційної комунікації, зокрема цифрових технологій, задля забезпечення безперервності освітнього процесу стало своєрідним вирішенням проблемного питання.

Проблема аналітики в системі освіти не нова, дослідження за цим напрямком проводяться багатьма науковцями, але більшість з досліджень

визначають загальнодержавні або локальні (регіональні) проблеми. Як приклад, система Education Management Information System (EMIS), функціонал якої передбачає інтеграцію, збір, зберігання та обробку (в рамках створення бази статистичних даних) освітніх даних задля моніторингу з метою забезпечення рівного доступу до всіх освітніх ресурсів для усіх учасників в сфері освіти. Однак, загальнодержавна система є глобальною та не враховує особливості кожного навчального закладу, насамперед вищої освіти. На державному рівні впроваджено деякі системні продукти, такі як «КУРС: Освіта», який поєднує в собі застосунки для ЗЗСО, ЗДО (для автоматизації та поєднання систем управління та звітності в закладах середньої та дошкільної освіти), Портал NZ.ua, який є комплексним рішенням в якості електронного щоденника для учнів та відповідно електронного журналу для школярів, ІСУО (інформаційна система управління освітою). Окрім цього портал НЗ (нові знання) дозволяє збирати та обробляти необхідні дані в системі середньої освіти. Ще одне рішення, яке впроваджене на рівні Міністерства Освіти і науки України та Міністерства цифрової трансформації, є АІКОМ – Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту, яка передбачає покриття багатьох задач в системі управління освіти, зокрема середньої. Ці та інші аналогічні рішення можуть застосовуватись для більшості ЗЗСО, ЗДО, як універсальні рішення, адже є певна подібність їх в системі управління та провадження освітнього процесу. Натомість для системи вищої освіти потрібні локальні (іноді індивідуальні) рішення [1,2].

Питання трансформації всієї структури управління освіти в сфері вищої освіти постали перед ЗВО ще під час пандемії коронавірусу в 2020-21 роках. Але повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року змінило докорінно умови провадження освітнього та бізнес-процесів у більшості ЗВО України.

Херсонський державний університет як сучасний заклад вищої освіти приймає всі виклики сьогодення, тим самим забезпечуючи якість надання освітніх послуг. Ще з 2020 року за вимушеного переходу на дистанційний формат навчання швидкості запровадження цифрових комунікацій вийшло на новий якісний рівень. Відповідно активізувалася робота з покращення сервісів та створення нових, інтеграції застосунків, серед яких є низка світових лідерів у галузі дистанційних технологій. Але, коли освітній процес (проведення занять, практик, семінарів тощо) – питання, що вирішувалося оперативним, але пов'язаним з освітнім бізнес-процесом були фактично в перехідному стані від класичного «паперового» до діджиталізованого, що стало питанням, яке потребувало відповідей [6].

Одним із таких рішень стало запровадження в освітній процес електронного сервісу KSU24. Здовго до нього в університеті розпочав свою діяльність та активний до нині IASUniversity (Інформаційно-аналітична система ХДУ), який спрямований на збір, збереження, обробку та систематизацію в системі бізнес-процесів університету. Довгий час ця система була дієвою, але була прив'язка до «фізичного середовища», а саме серверів, які територіально прив'язані до об'єктової інфраструктури університету.

Переміщення ЗВО зумовило «зміну правил гри» та прийняття швидких, а головне, ефективних рішень. Міграція даних відбулася задля збереження їх в умовах окупації та перенесення всіх процесів у безперервний доступ в умовах віддаленого користування. Саме впровадження роботи в рамках сервісу KSU 24 дозволило отримати доступ до університетського простору онлайн та 24/7 [5,7].

Сервіс KSU 24 дозволяє замінити оффлайн формат провадження освітнього та бізнес-процесів без втрат. Освітній процес в Херсонському державному університеті провадиться відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Херсонському державному університеті, затвердженого наказом від 02.09.2020 № 789-Д із внесеними та затвердженими змінами На підставі рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол від 29.01.2024 № 11). В процесі оновлення та постійного вдосконалення цифрового простору ХДУ функціонал елементів дистанційного навчання направлений на надання якісних освітніх та адміністративних послуг для здобувачів, НПП та співробітників університету. Зокрема в Розділі 3 (Положення), а саме в « 3.5.4. «Журнал обліку роботи академічних/навчальних груп» регламентовано застосування Електронного журналу, де викладено загальні позиції щодо того, хто відповідальний за створення, ведення, заповнення, перевірку журналів, хто має доступ до інформації, внесеної в журналі. Але технічний процес та інструктивні матеріали були відсутні. Тому в 2022-23 навчальному році за ініціативи асистента кафедри географії та екології Сімченка С.В. створено інструктивну картку щодо заповнення та ведення журналів (станом на 2022-2023 та початок 2023-2024 н.р.) Інструктивна картка , яку було надано до Навчального відділу на розгляд та затвердження. В умовах постійного вдосконалення, адаптації під реалії та сучасні виклики система трансформується, наповнюється, відповідно потребує синергетичного підходу розробників, користувачів та відповідних відділів та служб університету.

Для отримання вихідних даних стосовно результатів освітньої діяльності, фінансових, адміністративних, юридичних та специфічних напрямків діяльності університету необхідне запровадження аналітичних звітів, які могли б ефективно, а головне швидко та точно відображати результати запитів щодо освітнього процесу. Відповідні звіти формуються на основі даних в KSU 24 [4]. Наприклад, формування звітів як відносно здобувачів, так і викладачів (відвідуваність, успішність, фідбек, наповненість занять, проведених викладачами, наявність/відсутність додаткових матеріалів тощо) дозволяють отримувати реальні результати освітнього процесу та контролювати його, корегуючи, застосовуючи певні заходи щодо покращення результатів. Звіти з проведених опитувань щодо якості освітнього процесу, зокрема, які проводяться після кожного заняття, не тільки дозволяють виокремити кількісні показники, а й сформувати звіт за кожним окремим викладачем, що в подальшому може бути використане для формування уявлення про якість викладання. Контроль та звітність на даний час в умовах розпорошення

учасників освітнього процесу є важливими, адже система має працювати задля забезпечення безперервного та якісного надання освітніх послуг.

Система аналітичних звітів у KSU 24 формується шляхом застосування програмних рішень. Одним із прикладів таких є запровадження системи аналітичних звітів із використанням бібліотеки Pandas (яка є частиною Python), що в свою чергу може забезпечити користувачів ефективними інструментами для аналізу освітнього та бізнес-процесів. Оскільки в ситуації, коли база даних реалізована на Java, а аналіз проводитиметься через Pandas, існує необхідність поєднати ці дві системи. Існує можливість використання кількох доступних методів для інтеграції.

Наприклад доступ до бази даних може здійснюватись через Java за допомогою JDBC (Java Database Connectivity). Або варіант, коли після отримання даних із Java використовувати Pandas для їх подальшого аналізу та створення звітів, або застосування REST API або інших сервісів для взаємодії між Java та Python. Використання JDBC Java може бути застосоване для підключення до бази даних і виконання SQL-запитів. Після отримання даних з бази на Java, можна передати їх в Python для аналітики. Один з підходів – використання CSV або JSON файлів як проміжного формату для передачі даних між Java і Python. Іншим підходом може слугувати створення API на Python або Java для безпосередньої прямої передачі даних. Типовий приклад зчитування даних в Pandas:

```
import pandas as pd
```

```
# Зчитування CSV-файлу з даними  
data = pd.read_csv('students.csv')
```

```
# Приклад базової аналітики  
average_scores = data.groupby('course')['score'].mean()  
print(average_scores)
```

Використання Pandas дозволяє проводити аналіз за різними показниками, застосовуючи поєднання різних змінних в залежності від того, яку інформацію нам необхідно отримати. Наприклад можна формувати короткий звіт щодо успішності студентів, додаючи чи видаляючи/замінюючи змінні.

Типовий приклад визначення успішності студентів

```
# Оцінка успішності студентів  
performance_analysis = data.pivot_table(index='student_id',  
columns='course', values='score')  
print(performance_analysis)
```

Процес автоматизації також досить важливий. Тому задля регулярного оновлення аналітичних звітів можна автоматизувати процес за допомогою скриптів на Python. Можна налаштувати регулярне виконання скриптів, які отримують дані з Java, аналізують їх і генерують звіти [3].

Поєднання бази даних на Java з аналітичними можливостями Pandas дозволяє ефективно керувати даними та створювати потужні звіти, які

допомагають у ефективному провадженні освітнього та бізнес-процесу в Херсонському державному університеті.

Отримані результати для зручності можуть бути завантажені як із користувацького інтерфейсу відповідно до ролей користувача, так і за допомогою адміністративної панелі. Зручність та гнучкість використання Pandas у поєднанні з Java дозволяє оперативно реагувати на потреби користувачів та формувати аналітичні звіти відповідно до запитів, які виникають під час ведення освітнього процесу та бізнес-процесів у Херсонському державному університеті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Електронний ресурс: Проект "eKysr". – Режим доступу: <http://ekysr.org/ua/project/> – Дата звернення: (01.09.2024).
2. Електронний ресурс: Інформаційно-аналітична система "АІКОМ". – Режим доступу: <https://aikom.iea.gov.ua/> – Дата звернення: (03.09.2024).
3. Електронний ресурс: Генерація звітів. – Режим доступу: https://ksu24.kspu.edu/admin/report_generation/generatedreport/ – Дата звернення: (03.09.2024).
4. Електронний ресурс: Система KSU24. – Режим доступу: <https://ksu24.kspu.edu/> – Дата звернення: (03.09.2024).
5. Spivakovsky, A. V., Petukhova, L. Y., Omelchuk, S. A., Spivakovska, Y. A., Kotkova, V. V., & Yurchuk, Y. Y. (2022). The evolution of the information and educational environment in the context of the theory of generational development. In AET 2020 (p. 287).
6. Spivakovsky, O., Omelchuk, S., Malchykova, D., Tsapiv, A., & Lemeshchuk, O. (2023). Academic solidarity and digitization: Management of a displaced university. Problems and Perspectives in Management, 21(2), 40-51.
7. Yasinska-Damri, L., Babichev, S., Spivakovsky, A., & Lemeshchuk, O. (2023). Formation and analysis of gene expression data based on the joint use of data mining and machine learning techniques. In IntelITSIS (pp. 87-98).

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Співаковський О.В.

УДК 004.418.45.5-021.161

Солонина Т.О.

ІНСТРУМЕНТИ ТА ЕТАПИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРФЕЙСІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ЗРУЧНОСТІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті досліджуються інструменти, які допомагають створювати локалізацію інтерфейсів системи, також, висвітлюється вплив цих інструментів на ефективне впровадження локалізації до системи. Таким чином, розкривається питання щодо доступності та зручності користування системою.

Ключові слова: локалізація, інструменти для локалізації, інтерфейс системи.

The article examines the tools that help create localized system interfaces and highlights the impact of these tools on the practical implementation of localization in the system. Thus, the issue of accessibility and ease of use of the system is revealed.

Key words: localization, localization tools, system interface.

Доступність і зручність інтерфейсу системи (англ. «usability») є важливими критеріями для масового її використання. Локалізація програмного забезпечення – це важлива частина дизайну, що безпосередньо впливає на користувацький досвід (UX), який може бути як позитивним, так і негативним. Саме тому слід розглянути інструменти та стратегії, які підвищують доступність та зручність системи через локалізацію інтерфейсу. Локалізація – це не лише переклад слів, а й адаптація програмного забезпечення, щоб взаємодіяти з користувачами з усіх куточків світу. Налаштовуючи інтерфейси, вміст і функції відповідно до унікальних уподобань і культурних відмінностей різноманітних аудиторій, локалізація перетворює програмне забезпечення на універсальний інструмент, який пристосований до мов різних груп користувачів.

Мета статті – розглянути особливості локалізації інтерфейсу за допомогою інструментів та стратегій.

Спочатку, слід розкрити поняття локалізації, насамперед, це адаптація програмного забезпечення (вебсайтів, додатків) до мовних та культурних особливостей певної аудиторії. Інакше кажучи, це коли замість іноземного тексту ми бачимо інтерфейс рідною мовою, час та інші вимірювання в потрібному форматі, кольори та символи відповідно до культурних особливостей. Це дозволяє розширити аудиторію конкретного програмного забезпечення, залучити більше користувачів.

Одним з важливих елементів локалізації є інтерфейс, саме тому, слід звертати увагу на такі аспекти при створенні інтерфейсу та подальшій його локалізації: адаптувати елементи дизайну до місцевих уподобань, застосовувати відповідні культурі кольори та зображення, і звичайно, використати інтуїтивно зрозумілу навігацію для користувачів усіма мовами [3].

Спочатку слід перейти до самих етапів локалізації інтерфейсів. Серед них ми виділили наступні:

- Вибір мов для локалізації. Нами було обрано мови, які, ми вважаємо, є найбільш розповсюдженими серед майбутніх користувачів, а саме: українська, англійська, німецька, іспанська.
- Співпраця з фахівцями у сфері локалізації. Насамперед, це фахівці, які будуть перекладати сайт, редагувати та тестувати.
- Розробка локалізації. Створення словників, внесення тексту перекладу у код програми, налаштування локалізації сайту.
- Тестування локалізаційного інтерфейсу. Одним з важливих елементів є тестування продукту, виявлення та виправлення помилок, щоб забезпечити якість локалізованого інтерфейсу.

- Підтримка та оновлення. Оскільки, сайт може змінюватися або розширюватися то важливим елементом є підтримка оновлень локалізації інтерфейсу.

Відповідно до вищенаведених етапів існує низка інструментів, які допомагають у локалізації інтерфейсу. Вони насамперед допомагають перекладати текст і керувати термінологією, а також перевіряти наявність помилок, контролювати версії продукту та обмінюватися файлами.

До прикладу, фахівці з перекладу можуть користуватися такими інструментами як, комп'ютерний переклад (CAT) – цей інструмент CAT допомагає у процесі локалізації, використовуючи збережені дані для інформування про те, як перекладається текст. Наступним прикладом можуть бути інструменти для тестування локалізації, такі як: Bugtracking, Global App Testing для функціонального тестування (інженерами), Global App Testing (Phrase) для команд, продуктів і проектів (раніше відома як Memsource) – цей інструмент пропонує інтелектуальну автоматизацію та функції штучного інтелекту, які разом із інструментами розробника, API та інструментами інтеграції спрощують масштабування проєкту [4].

Що ж стосується безпосередньо інструментів для розробки самої локалізації, то можна розглянути наступні фреймворки та бібліотеки: React, Angular і Vue.

React або «React JS» – це застосунок, що являє собою бібліотеку для значного спрощення побудови й маніпулювання DOM елементами. Засновником є компанія Facebook. Спочатку React розробляли й використовували лише для внутрішніх потреб, потім її зробили публічною, надавши до неї доступ для програмістів. До плюсів React можна віднести: зрозумілий синтаксис, функціональний підхід до написання компонентів, велика кількість різноманітної інформації про помилки і основні проблеми та багато інших.

Angular, засновником якого є компанії Google, є повноцінним фреймворком, який керується принципами MVVM побудови застосунків, і має такі можливості, як: CLI для генерування структури файлів різних Angular-конструкцій, має різноманітні бібліотеки, також засоби лінтування, і звичайно Karma + Jasmine для Unit і Endto End тестування.

Vue можна назвати сумішшю Angular і React. З однієї сторони –це бібліотека для роботи з DOM, з іншої – це фреймворк, який має свій офіційний Vue CLI й певна екосистема бібліотек навколо нього. Він має можливість писати додатки, як з білд бібліотеками, так і без них, також має високу швидкість збірки й роботи застосунку в цілому [1].

Ще одним важливим інструментом для локалізації інтерфейсу є i18next – у свою чергу, i18next – це не просто бібліотека, яка виконує переклади тексту, i18next – це фреймворк, що дозволяє розгорнути повноцінне рішення для локалізації застосунків. І саме i18next можна використовувати із будь-яким фреймворком, такими як: React, Angular, Vue тощо. Отже, i18next є платформою для локалізації інтерфейсу [2].

Підсумовуючи вище сказане, ми робимо наступні висновки, безпосередньо локалізація програмного забезпечення впливає на доступність використання системи різними користувачами, оскільки важливим є той фактор, щоб локалізація несла за собою не лише переклад тексту, а саме адаптацію його до певного регіону чи мови. Що стосується етапів локалізації, то нами були виділені наступні: вибір мов, переклад та адаптація, розробка, тестування, підтримка. Загалом, було розглянуто низку інструментів доступних для локалізації інтерфейсу, але найважливішими для розробника являються саме фреймворки та бібліотеки, такі як: React, Angular, Vue, i18next. Вони допомагають розробнику реалізувати локалізацію інтерфейсу та забезпечити його доступність, зручність, продуктивність та підвищити зрозумілість для користувача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Олександр Гуцуляк Порівнюємо React, Angular і Vue — найпопулярніші бібліотеки й фреймворки у 2022 році, 14.09.2022. URL:<https://dou.ua/forums/topic/39933/> (дата звернення: 05.09.2024)
2. Локалізація React (Mobx) застосунку за допомогою i18next, 07.09.2018 URL:<https://devzone.org.ua/post/lokalizatsiia-react-mobx-zastosunku-za-dopomohoiu-i18next>(дата звернення: 05.09.2024)
3. The importance of localization in software development: 20 March 2024. URL:<https://moldstud.com/articles/p-the-importance-of-localization-in-software-development> (дата звернення: 05.09.2024)
4. Global App Testing The best localization tools for your software URL:<https://www.globalapptesting.com/localization-testing/localization-tools> (дата звернення: 05.09.2024)

Науковий керівник докторка педагогічних наук, професорка Валько Н.В.

УДК [37.016:514]:004.946

Татаринцева А.М.

ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ VR НА РОЗВИТОК ГЕОМЕТРИЧНИХ НАВИЧОК ТА МАТЕМАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається вплив використання технологій віртуальної реальності (VR) на розвиток геометричних навичок та математичного мислення учнів середньої школи. Завдяки можливості взаємодії з абстрактними математичними об'єктами у тривимірному просторі, VR може стати потужним інструментом для підвищення зацікавленості та глибшого розуміння геометричних концепцій. Дослідження демонструють, що інтерактивні VR-середовища сприяють кращому засвоєнню теоретичних знань, розвитку просторового мислення та полегшенню абстрактних

математичних понять, що загалом покращує навчальні результати у галузі математики.

Ключові слова: віртуальна реальність, VR, геометричні навички, математичне мислення, середня освіта, просторове мислення, математична освіта, інтерактивні технології.

The article examines the impact of virtual reality (VR) technology on developing geometric skills and mathematical thinking in middle school students. Thanks to the ability to interact with abstract mathematical objects in a three-dimensional space, VR can become a powerful tool for increasing engagement and deepening the understanding of geometric concepts. Research shows that interactive VR environments contribute to better assimilation of theoretical knowledge, development of spatial thinking, and simplification of abstract mathematical concepts, improving overall academic performance in mathematics.

Key words: virtual reality (VR), geometric and spatial skills, mathematical thinking, secondary education, mathematics instruction, interactive technologies

Вступ. Математична освіта, зокрема вивчення геометрії, є важливою складовою загальної освіти школярів, адже вона сприяє розвитку логічного мислення, просторового уявлення та вміння розв'язувати задачі. Однак, традиційні підходи до навчання геометрії часто є недостатньо ефективними для учнів, які мають труднощі із сприйняттям абстрактних понять. У зв'язку з цим останнім часом зріс інтерес до застосування новітніх технологій, зокрема VR, для покращення якості математичної освіти [1].

Технології віртуальної реальності пропонують можливості створення інтерактивних і візуальних навчальних середовищ, де учні можуть експериментувати з геометричними об'єктами у тривимірному просторі. Це може суттєво вплинути на їх здатність до розуміння абстрактних математичних концепцій, а також сприяти розвитку аналітичного та критичного мислення.

Технології VR та їх застосування в освіті. Технології віртуальної реальності дають змогу створювати середовища, де учні можуть безпосередньо взаємодіяти з математичними об'єктами. Наприклад, завдяки VR учні можуть маніпулювати тривимірними геометричними фігурами, бачити їх з різних кутів, змінювати їхні параметри й розв'язувати задачі, які вимагають просторового мислення. Такі підходи можуть бути значно ефективнішими, ніж традиційні двовимірні креслення чи схематичні зображення на дошці [2].

Зокрема, VR дозволяє:

1. **Моделювати та візуалізувати тривимірні об'єкти** – учні можуть спостерігати за геометричними фігурами та взаємодіяти з ними у режимі реального часу, що дозволяє краще зрозуміти їхню структуру та властивості.

2. **Покращувати просторове мислення** – робота з VR сприяє розвитку здатності уявляти об'єкти у тривимірному просторі, обертати їх у голові та аналізувати їхні взаємозв'язки.

3. Створювати інтерактивні сценарії – учні можуть виконувати завдання, які вимагають застосування теоретичних знань у практичних ситуаціях, що допомагає глибше засвоювати матеріал [3].

Вплив VR на розвиток геометричних навичок. Просторове мислення та тривимірна візуалізація. Однією з ключових проблем при вивченні геометрії є розвиток просторового мислення, яке є важливою складовою не лише геометрії, а й багатьох інших наук і професій. Тривимірна візуалізація, яку забезпечує VR, допомагає учням краще розуміти геометричні концепції, зокрема зв'язок між площинами, перетином фігур, об'ємами та пропорціями.

Дослідження показують, що учні, які використовують VR для вивчення геометрії, краще засвоюють абстрактні математичні поняття, такі як поняття перерізів, обертів фігур, а також краще розуміють складніші концепції на зразок симетрії та трансформацій [2].

Полегшення абстракцій. Віртуальна реальність дозволяє зробити абстрактні математичні поняття більш доступними для учнів. Наприклад, традиційне пояснення геометричних понять, таких як кути між площинами, може бути складним для багатьох школярів через відсутність візуальної підтримки. У VR-навчальному середовищі учні можуть наочно спостерігати, як змінюються кути та форми у реальному часі, що сприяє їхньому глибшому розумінню [5].

Вирішення задач у VR-середовищах. Інтерактивність VR дозволяє учням не лише бачити геометричні фігури, але й вирішувати завдання, маніпулюючи об'єктами у просторі. Це сприяє кращому засвоєнню таких концепцій, як площа та об'єм тривимірних об'єктів. Використання VR як інструменту для вирішення математичних задач дозволяє вчителям залучати учнів до активної участі в процесі навчання, що покращує їх мотивацію та розуміння матеріалу [2].

Вплив VR на розвиток математичного мислення. Окрім впливу на розвиток геометричних навичок, VR також може сприяти розвитку загального математичного мислення. Математичне мислення передбачає не лише здатність до розв'язування задач, але й вміння застосовувати логіку, аналізувати взаємозв'язки між математичними поняттями, робити висновки та узагальнення.

Розвиток аналітичного мислення. Інтерактивні VR-симуляції сприяють кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків між математичними концепціями. Наприклад, учні можуть вивчати залежність між зміною параметрів геометричних фігур та їх впливом на площу чи об'єм. Такий підхід розвиває аналітичне мислення, оскільки учні вчаться оцінювати наслідки своїх дій і робити логічні висновки [4].

Критичне мислення та вирішення проблем

VR також сприяє розвитку критичного мислення, яке є важливим компонентом математичної освіти. У віртуальному середовищі учні можуть експериментувати з різними підходами до вирішення задач, оцінювати їхню ефективність та знаходити найбільш оптимальні рішення.

Висновки. Використання VR у навчанні геометрії та математики має значний потенціал для покращення якості освіти. Віртуальні середовища дозволяють учням більш глибоко занурюватися в математичні концепції, що полегшує їхнє розуміння і сприяє розвитку геометричних навичок та математичного мислення. Застосування VR дозволяє не лише підвищити зацікавленість учнів у навчанні, але й покращити їхні навчальні результати, зокрема у таких складних для розуміння сферах, як геометрія та просторове мислення.

Подальші дослідження можуть включати більш детальне вивчення довготривалого впливу VR на математичну успішність учнів, а також розробку рекомендацій для інтеграції VR у навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Stepanova, O., & Makoveychuk, O. (2020). "Application of Virtual Reality in Mathematics Education." *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(4), 124–136.
2. Johnson, L., Adams Becker, S., Cummins, M., Estrada, V., Freeman, A., & Ludgate, H. (2016). "NMC/CoSN Horizon Report: 2016 K-12 Edition." *The New Media Consortium.*
3. Ke, F., & Im, T. (2013). "Virtual-Reality-Based Social Interaction Training for Children with High-Functioning Autism." *Journal of Educational Research, 106*(6), 441–461.
4. Dalgarno, B., & Lee, M. J. W. (2010). "What are the Learning Affordances of 3-D Virtual Environments?" *British Journal of Educational Technology, 41*(1), 10–32.
5. Clark, D. B., Nelson, B. C., Sengupta, P., & D'Angelo, C. (2009). "Exploring Newtonian Mechanics in a Conceptually-integrated Digital Game: Comparison of Learning and Game Metrics." *Computers & Education, 52*(1), 29–44.

Науковий керівник кандидат фізико-математичних наук, професор Кузьмич В.І.

УДК 004.78:004.89:332.85

Федченко К.О.

АНАЛІЗ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ВЕБ-СЕРВІСОМ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ЦІН НА НЕРУХОМІСТЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ

На сьогодні існує багато різних веб-сервісів для оренди нерухомості, але жоден з них не надає можливості прогнозування цін. Існує необхідність у створенні платформи, яка б дозволяла користувачам отримувати точні прогнози цін на нерухомість з мінімальними витратами часу. Метою даної статті є розробка архітектури веб-сервісу для прогнозування цін на нерухомість, який враховує різні характеристики квартир. Наразі не існує аналогів нашої системи управління веб-сервісом для прогнозування цін на нерухомість з урахуванням широкого спектра параметрів квартир. Ми підготували огляд та аналіз існуючих аналогів веб-сервісів оренди нерухомості, функціональні та нефункціональні вимоги до веб-сервісу для прогнозування цін

на квартири. Високорівнева архітектура та технічні завдання для учасників нашого веб-сервісу також були розроблені та описані у нашому дослідженні. Аналіз даних про вимоги користувачів підготовлений для прийняття рішень щодо прогнозування цін на нерухомість за допомогою програмного забезпечення.

Ключові слова: *Нерухомість, Веб-сервіс прогнозування, Характеристики квартир, Прогнозування цін, Машинне навчання.*

Today, there are many different web-based services for renting property, but none of them provide price forecasting capabilities. There is a need to create a platform that would allow users to obtain accurate property price forecasts with minimal time investment. The purpose of this article is to develop the architecture of a web service for forecasting real estate prices that takes into account various characteristics of apartments. Currently, there are no analogues of our management system for a web service for forecasting real estate prices, taking into account a wide range of apartment parameters. We have prepared a review and analysis of existing analogues of web-based real estate rental services, functional and non-functional requirements for a web-based service for apartment price forecasting. The high-level architecture and technical specifications for the participants of our web service were also developed and described in our study. Data analysis of user requirements is prepared for decision-making on real estate price forecasting using the software.

Key words: *Real estate, Web-based forecasting service, Apartment characteristics, Price forecasting, Machine learning.*

З розвитком технологій, пришвидшенням процесів міграції та зростанням міст з'являється потреба у точному прогнозуванні цін на нерухомість [1, 2]. Багато сервісів для оренди нерухомості не надають можливості прогнозування цін, що є важливим для орендодавців і орендарів, які прагнуть мінімізувати ризики та максимально вигідно використовувати свої обмежені ресурси. Тому наш проєкт зосереджений на створенні веб-сервісу, який дозволяє прогнозувати ціни на нерухомість на основі аналізу різних характеристик квартир за допомогою сервісів машинного навчання [3-7]. Моделі машинного навчання підтвердили свою ефективність у різних галузях, зокрема для прогнозування курсів фінансових інструментів, розробці інвестиційних планів [8-11].

На сьогоднішній день існує багато веб-сервісів для оренди нерухомості, але жоден з них не пропонує функцію прогнозування цін нерухомості. Це є суттєвим недоліком, адже передбачення цін на нерухомість дозволяє користувачам приймати більш обґрунтовані рішення. Наш веб-сервіс пропонує рішення цієї проблеми, надаючи точні прогнози цін, засновані на аналізі таких параметрів, як кількість кімнат, поверх, загальна площа, можливість проживання з тваринами, район, матеріал стін та близькість до метро.

Мета статті – розробка архітектури веб-сервісу для прогнозування цін на нерухомість, який враховує різні характеристики квартир та надає точні прогнози цін. В даний час не існує аналогів нашої системи управління веб-

сервісом для прогнозування цін на нерухомість з урахуванням широкого спектра параметрів квартир.

У процесі формування кінцевих ідей та завдань для майбутнього веб-ресурсу було вирішено дослідити кілька ресурсів, які надають послуги оренди нерухомості. Перед вивченням ресурсів ми створили 12 критеріїв, які визначають якість і рівень послуг, пов'язаних з орендою нерухомості на відповідних веб-сервісах в Україні у табл. 1, де PS означає платний сервіс paid service.

Таблиця 1.

Аналіз функціональності аналогів сервісів оренди нерухомості

Критерій	lun.ua	dom.ria.com	flatfy.ua	rieltor.ua	olx.ua	24realty.ua	100realty.ua
1. Можливість прогнозування цін	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
2. Можливість публікації власних оголошень	так	так	ні	так	так	так	так
3. Фільтрація інформації за параметрами	так	так	так	так	так	так	так
4. Розділ для пільгового житла	ні	ні	ні	ні	ні	ні	ні
5. Рейтинг орендодавців	ні	так	ні	ні	ні	ні	ні
6. Перевірка нерухомості	так	так	так	так	ні	ні	ні
7. Перевірка орендодавців	так	так	так	так	ні	ні	ні
8. Відгуки користувачів	так	так	так	так	так	ні	ні
9. Інтеграція з картами	так	так	так	так	так	так	ні
10. Підтримка мобільних додатків	так	так	так	так	так	ні	ні
11. Можливість обрання пріоритетних оголошень	так	так	ні	ні	так	ні	ні
12. Вартість послуг	PS	PS	безкоштовно	PS	безкоштовно	PS	PS

Майже всі сайти підтримують функцію розміщення власних оголошень та усі підтримують фільтрацію інформації за необхідними параметрами. У ході дослідження було виявлено, що жоден ресурс не надає можливості пошуку

оренди для пільгової категорії громадян, і майже всі сайти ігнорують можливість створення рейтингу орендодавцю. Компанії, у свою чергу, практично не мають можливості зробити перевірку орендарів, які знаходяться цьому сайту, на їх реальне існування.

Відповідно до цього, ми сформувавши технічне завдання, яке містить інформацію про необхідну функціональність майбутнього веб-сервісу (табл.2).

Було визначено три основні групи користувачів. Перша група – це потенційні орендарі, які зможуть створити свої профілі, додавати та верифікувати інформацію про себе, відслідковувати доступні пропозиції оренди на ринку житла та знайти ті, що найбільше відповідають їхнім потребам. Друга група — це орендодавці, які хочуть отримати контакти потенційних орендарів, слідкувати за станом ринку оренди в конкретному сегменті та мати можливість просувати свої об'єкти нерухомості та програми оренди житла. Третя група – це адміністратори, які відповідальні за перевірку інформації, підтвердження даних та мають певні важелі впливу на неетичні дії з боку профілів орендарів та орендодавців.

Таблиця 2.

Функціональні вимоги до сервісу оренди житла

Для орендаря	Для орендодавця
• Авторизуватися та зареєструватися користувачу в системі. • Створити/Редагувати/Видалити власний профіль (телефон, email, фото, опис). • Додати та верифікувати дані про власні уподобання та потреби (тип нерухомості, розташування, кількість кімнат тощо). • Пошук та відслідковування пропозицій оренди, що відповідають заданим параметрам. • Переглянути детальний опис квартири за її характеристиками • Отримати доступ до контактів орендодавця за умови двосторонньої зацікавленості. • Переглянути профіль орендодавця. • Відправка заявки на перегляд/оренду квартири. • Отримати доступ до контактів орендодавця за умови двосторонньої зацікавленості. • Спрогнозувати ціну на квартиру за її характеристиками. • Переглядати рейтинги та відгуки про орендодавців. • Залишати відгуки та оцінювати орендовані об'єкти та орендодавців.	• Авторизуватися та зареєструватися користувачу в системі. • Отримати доступ до контактів орендаря на основі двосторонньої зацікавленості. • Створити/Редагувати/Видалити власний профіль. • Створити/Редагувати/Приховати/Закрити профіль квартири (фото, опис, параметри). • Верифікувати дані про об'єкти нерухомості для підвищення довіри з боку орендарів. • Спрогнозувати ціну квартири за її характеристиками. • Відслідковувати заявки від потенційних орендарів. • Переглядати профілі орендарів та їх рейтинги. • Залишати відгуки про орендарів та переглядати їхні відгуки про об'єкти нерухомості

Для детального опису загальної функціональної системи на концептуальному рівні ми використали діаграму використання (рис. 1). Вона відображає зовнішні сутності (агенти), які взаємодіють з системою та використовують її функціонал, представляючи всі групи користувачів сервісу. Кожен випадок використання в діаграмі представляє окремі функціональні блоки системи.

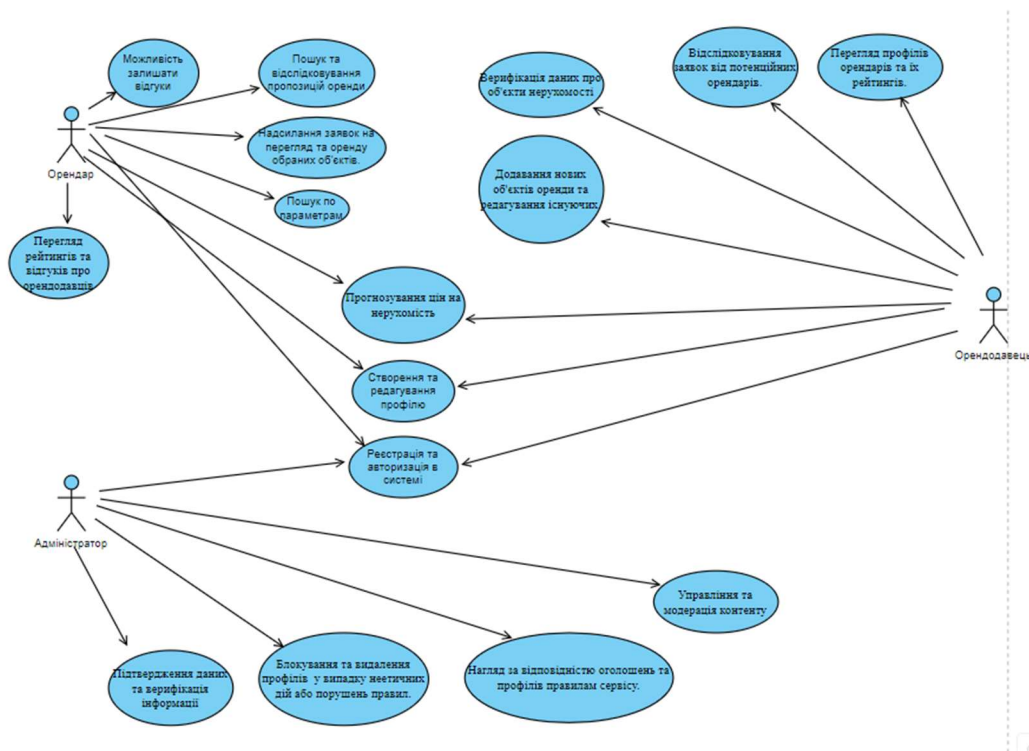

Рис. 1. Use-Case діаграма функцій веб-сервісу прогнозування цін нерухомості

Діаграма використання дозволила чітко визначити можливості кожної групи агентів та виявити функціональні взаємодії між ними. Завдяки цьому функціональні вимоги були згруповані в модулі на основі пов'язаних функцій агентів. Високорівнева архітектура майбутнього веб-сервісу ілюструє зв'язки між цими модулями.

Висновки. На даний момент не існує жодного аналогу нашого веб-сервісу для пошуку житла, який комбінує пошук квартири та прогнозування цін. Були розроблені технічні завдання для орендарів, орендодавців та адміністраторів і описані їхні ролі. Проведено огляд та аналіз існуючих аналогів веб-сервісів із розміщення нерухомості, розроблено функціональні та нефункціональні вимоги, а також високорівневу архітектуру веб-сервісу для оренди квартир. Також було проведено аналіз прогнозування цін за допомогою програмного пакету R.

Наша подальша робота буде спрямована на розробку back-end та front-end частин веб-сервісу з оренди нерухомості та додавання до веб-сервісу модуля з використанням інструментів машинного навчання на основі різних алгоритмів. Наступним кроком буде апробація, адаптація та вдосконалення цієї системи для потенційних користувачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Zhan, C., Liu, Y., Wu, Z., Zhao, M., & Chow, T. W. (2023). A hybrid machine learning framework for forecasting house price. *Expert Systems With Applications*, 233, 120981. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.120981>
2. Mark, J., & Goldberg, M. (1988). Multiple regression analysis and mass assessment: a review of the issues. *The Appraisal Journal*, 56(1), 89–109.

3. Wolverton, L. M. (2009). Introduction to Statistics for Appraisers. Appraisal Institute, Chicago.
4. Isakson, R. H. (1998). The review of real estate appraisals using multiple regression analysis. Journal of Real Estate Research, 15(2), 177-190.
5. Shiller, J. R. (1991). Arithmetic Repeat Sales Price Estimators. Journal of Housing Economics, 1(1), 110-126.
6. Foryś, I. (2012). Mix-adjustment method of determining residential real estate price indices on the example of cooperative premises. Studies and Materials of the Scientific Society for Real Estate, 20(1), 41-52.
7. Fleming, C. M., & Nellis, G. J. (1994). The Measurement of UK House Prices: a review and Aprisal of the Princpal Sources. Journal of Housing Finance, 24, 6-16.
8. Kobets, V., Savchenko, S.: Building an Optimal Investment Portfolio with Python Machine Learning Tools. In: Anisimov, A. et al. (eds.) Proceedings of the 4th International Scientific Conference "Information Technology and Implementation", IT and I 2022, pp. 307-315. CEUR-WS 3347, Aachen University (2022). https://ceur-ws.org/Vol-3347/Short_1.pdf
9. Savchenko, S., Kobets, V.: Development of Software Architecture and Machine Learning Modules of Robo-Advisor System for Personalized Investment Portfolio Generation. In: Ermolayev, V., et al. Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2022. Communications in Computer and Information Science, vol.1698, pp. 153-179. Springer, Cham (2022). https://doi.org/10.1007/978-3-031-20834-8_8
10. Snihovyi, O., Kobets, V., Ivanov, O. Implementation of Robo-Advisor Services for Different Risk Attitude Investment Decisions Using Machine Learning Techniques (2019) Communications in Computer and Information Science, 1007, pp. 298-321. DOI: 10.1007/978-3-030-13929-2_15.
11. Snihovyi, O., Ivanov, O., Kobets, V. Cryptocurrencies prices forecasting with anaconda tool using machine learning techniques (2018) CEUR Workshop Proceedings, 2105, pp. 453-456. <https://ceur-ws.org/Vol-2105/10000453.pdf>

Науковий керівник доктор економічних наук, професор Кобець В.М.

УДК [37.015.31:524]:004.8

Хлебнікова Ю.Ю.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІІІ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ЕКЗОПЛАНЕТ У ПУЛЬСАРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АСТРОНОМІЇ

У статті досліджено потенціал штучного інтелекту (ІІІ) як засобу розвитку пізнавального інтересу учнів на прикладі вивчення екзопланет у пульсарів в межах курсу астрономії. Актуальність роботи визначається необхідністю модернізації освітнього процесу з акцентом на самостійність та безперервне навчання. Метою є аналіз теоретичних засад пізнавального інтересу та можливостей ІІІ як педагогічної технології. Проведено огляд наукової літератури, а також експериментальна перевірка впливу ІІІ на зацікавленість учнів. Дослідження продемонструвало, що використання ІІІ для створення інтерактивних освітніх ресурсів істотно підвищує пізнавальний інтерес, сприяє розвитку критичного мислення та поглибленому засвоєнню

матеріалу. ШІ забезпечує персоналізоване та інтерактивне навчання, що підвищує ефективність освітнього процесу.

Ключові слова: штучний інтелект, пізнавальний інтерес, освітні технології, екзопланети, пульсари.

The article explores the potential of artificial intelligence (AI) as a tool for fostering students' cognitive interest using the study of exoplanets around pulsars within the astronomy curriculum. The relevance of this work is driven by the need to modernize the educational process, emphasizing student autonomy and lifelong learning. The goal is to analyze the theoretical foundations of cognitive interest and the application of AI as an educational technology. A review of scientific literature was conducted, along with an experimental study assessing AI's impact on student engagement. The research demonstrated that using AI to create interactive educational resources significantly enhances cognitive interest, promotes critical thinking, and deepens understanding of the subject matter. AI facilitates personalized and interactive learning, thereby improving the overall effectiveness of the educational process.

Key words: artificial intelligence, cognitive interest, educational technologies, exoplanets, pulsars.

Актуальною проблемою сучасної освіти в ХХІ столітті, в умовах швидкісного розвитку технологій, є пошук ефективних методів стимулювання пізнавального інтересу учнів. Особливо це стосується таких складних предметів, як астрономія, де важливо не лише передати знання, але й розвинути навички самостійного мислення. Штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для персоналізації навчання, сприяючи підвищенню зацікавленості учнів через створення інтерактивних завдань та надання миттєвого зворотного зв'язку. Проте, недостатнє впровадження ШІ в освітній процес вимагає глибшого наукового аналізу його потенціалу як інструменту для розвитку пізнавального інтересу, що є важливим практичним завданням для покращення якості освіти в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє значну увагу науковців до проблеми розвитку пізнавального інтересу учнів через використання новітніх інформаційних технологій. Дослідження С.В. Волкової, А.В. Дворецької, А.І. Дуров, О.А. Зав'ялової, С.І. Павлової та інших акцентують увагу на тому, що сучасні технології можуть слугувати потужним інструментом для мотивації учнів до навчання. Водночас ШІ залишається недостатньо дослідженим у контексті його впливу на освітню діяльність і розвиток пізнавального інтересу. Аліна Синицька відзначає, що дискусії про ШІ охоплюють не лише технологічний, але й педагогічний потенціал, впливаючи на освітні цінності та методи навчання [3]. Подібні висновки підтримують Генрі Кіссінджер, Ерік Шмідт і Деніел Гаттенлохер, які вважають, що генеративний ШІ може значно підвищити індивідуалізацію освітнього процесу [6]. Однак питання про практичне використання ШІ для розвитку пізнавального інтересу

учнів у спеціалізованих дисциплінах, таких як астрономія, залишається недостатньо дослідженим, що зумовлює актуальність і наукову новизну даної роботи.

Метою статті є обґрунтування доцільності використання ІІІ як інструменту для стимулювання пізнавального інтересу учнів в астрономії, зокрема під час вивчення екзопланет у пульсарів, з метою удосконалення їхніх дослідницьких навичок, критичного мислення та когнітивної активності.

Ми в своєму дослідженні зосередили увагу на штучному інтелекті (ІІІ), намагаючись перевірити його можливості для розвитку пізнавального інтересу учнів. Адже ця тема недостатньо висвітлена в сучасній науковій практиці.

Кабінетом Міністрів України розроблено проєкт "Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні".

Концепція дає таке визначення ІІІ:

Штучний інтелект (ІІІ) – це властивість систем коректно інтерпретувати зовнішні дані відповідно до поставленої мети, навчатися з таких даних та використовувати результати навчання для досягнення поставлених цілей, в тому числі зі збирання та використання нових даних, шляхом взаємодії з навколишнім середовищем. Така властивість систем реалізується через алгоритми і методи, робота яких можлива завдяки обладнанню для обчислювання та збирання даних, комунікації з іншими системами, взаємодії та впливу на навколишній світ [2].

Оцінивши потенціал ІІІ як засобу розвитку пізнавального інтересу в здобувачів освіти на прикладі вивчення екзопланет у пульсарів, ми зробили висновки, які збігаються з думкою представниці Центру навчальних та інноваційних технологій Українського католицького університету Аліни Синицької, яка зауважує, що дебати щодо використання ІІІ набагато ширші, ніж використання інструментів типу ChatGPT. Автор наголошує, що дискусії щодо освітнього потенціалу штучного інтелекту також торкаються освітніх цінностей й питання створення середовища, яке сприяє розвитку здобувачів освіти, а отже й постійних змін в діяльності викладачів, здобувачів освіти [3].

Під час власного дослідження ми переконалися, що ІІІ має значний потенціал для розвитку пізнавального інтересу учнів у процесі вивчення астрономії. Зокрема, під час створення інтерактивного каталогу екзопланет, виявлених у пульсарів, ми використовували ІІІ для автоматичного аналізу даних про 78 відомих об'єктів. ІІІ допоміг систематизувати інформацію, візуалізувати дані та створити динамічний ресурс, доступний для учнів. Кожен учень міг взаємодіяти з цим каталогом, досліджуючи характеристики екзопланет та особливості пульсарів, що сприяло глибшому розумінню матеріалу. Спостереження показали, що можливість самостійно працювати з таким інструментом викликала у здобувачів освіти значний інтерес до теми, а також сприяла розвитку їхньої навички критичного мислення та наукового підходу до аналізу астрономічних явищ.

Під час дослідження мас пульсарів, які виявлені у діапазоні від 1,35 до 1,7 мас Сонця, разом з учнями за допомогою штучного інтелекту виготовляли

ілюстрації до проробленої роботи. Спостереження показали, що особливий інтерес у здобувачів освіти викликали експерименти з кольоровою гамою під час постановки завдання.

У своїй роботі ми дослідили, що мінімальна маса планети, виявлених у пульсарів становить 0,00007 мас Юпітера ($\approx 0,02$ маси Землі). Для планет, виявлених у пульсарів, середнє значення маси становить 6,4 мас Юпітера. Ці розрахунки зроблені без урахування об'єктів, маса яких перевищує 13 мас Юпітера. Проводячи ці розрахунки, діти мали змогу також використовувати ІІІ. А також послуговувалися його можливостями для виготовлення наочності для своїх досліджень, зокрема, відеопрезентації.

Одним з завдань, що стояли перед нами, було виявлення закономірностей в екзопланетних системах [4]. З цією метою ми вдалися до побудови відповідних діаграм за допомогою ІІІ. Спостерігаючи за учнями, ми помітили, наскільки активно вони підбирали програми штучного інтелекту, які здатні будувати діаграми, та як пояснювали отримані результати між собою. Можемо зробити висновки, що підбір програм для виконання завдання став свого роду змаганням, в якому здобувачі освіти охоче брали участь.

Наступним етапом був аналіз створених діаграм. Отримавши певні дані, учні поставили завдання програмі штучного інтелекту ChatGPT написати висновок за отриманими результатами.

Також учні поставили завдання ІІІ знайти підтвердження встановленому нами результату, що для пульсарів однозначної залежності між масою екзопланети і масою батьківської зорі не існує. ІІІ видав інформацію, що для підтвердження цього факту необхідно збільшувати статистику.

Всі отримані результати учні згодом узагальнили та на їх основі створили відеорозповідь про проведені дослідження. За допомогою ІІІ були створені фото- та відеофрагменти, текст для сюжету, записано голос диктора, який озвучив створений раніше текст. Отримане відео учні виклали на YouTube-канал.

Така робота з ІІІ була для учнів цікавою, було помітно їхній інтерес, певну змагальність між собою, бажання зробити щось оригінальне.

Отже, ми пересвідчилися на практиці, що розвиток пізнавального інтересу в учнів вдало досягається за допомогою ІІІ. Як результат – значно підвищується ефективність навчання, освітній процес стає цікавішим і індивідуалізованим.

Зокрема, з проведеної роботи ми зрозуміли, що ІІІ може створювати інтерактивні завдання, що відповідають рівню знань учня. Це стимулює інтерес до предмету, даючи змогу учням грати, вчитися й отримувати миттєвий зворотний зв'язок.

Також ІІІ забезпечує індивідуалізоване навчання. А саме дає можливість адаптувати навчальні матеріали під потреби кожного учня, враховуючи його сильні та слабкі сторони[1]. Це допомагає утримувати інтерес до навчання, оскільки учень не втрачає мотивацію через складність або легкість завдань.

Висновки. Отже, провівши експеримент та проаналізувавши результати, можемо цілком погодитися і з науковцем Олесем Петрівим, який констатує, що вміння спілкуватися з ChatGPT та іншими програмами ШІ, вміння використовувати мовні моделі ШІ для навчання і роботи стане однією із запитуваних навичок у 21 столітті [5].

Як бачимо, з власної практики (зокрема під час вивчення екзопланет у пульсарів) та численних досліджень науковців, штучний інтелект може стати потужним інструментом для стимулювання пізнавального інтересу учнів в астрономії, роблячи навчання більш інтерактивним, персоналізованим і захопливим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вчитель + штучний інтелект – це майбутнє освіти. URL: <https://intboard.ua/pres-sluzhba/blog/vchytel-shtuchnyy-intelekt-tse-maybutnye-osvity/> (дата звернення 20.09.2024)
2. Концепція розвитку сфери штучного інтелекту в Україні. URL: <https://coordynata.com.ua/vprovadzenna-tehnologij-stucnogo-intelektu-u-zabezpecenna-nacionalnoi-bezpeki-ta-oboronozdatsnosti-ukraini-problemi-ta-perspektivi-povoennogo-periodu> (дата звернення 23.09.2024).
3. Технології ШІ в освіті. Еволюція чи революція? URL: <https://ceit-blog.ucu.edu.ua/vykladannya-tehnologiyi-shi-ta-chatgpt-v-osviti-evolyutsiya-chy-revolutsiya/> (дата звернення 17.09.2024)
4. ШІ В Астрономії: 10 Розділів Про Відкриття, Інновації Та Майбутні Перспективи. URL: <https://julienflorkin.com/uk/astronomy/ai-in-astronomy/> (дата звернення 27.09.2024)
5. Як навчитися спілкувати з ChatGPT. URL: https://kunsht.com.ua/yak-navchitisya-spilkuvati-z-chatgpt-j-chi-zabere-vin-vashu-robotu-intervyu-z-olesem-petrivim/?fbclid=IwAR0Msxtel6TNW-0UXsXIUNb89dSQNXf2Q4YcD_QXwXVubOoF_WAtQIDUI6M (дата звернення 14.09.2024)
6. ChatGPT Heralds an Intellectual Revolution. URL: <https://www.wsj.com/articles/chatgpt-heralds-an-intellectual-revolution-enlightenment-artificial-intelligence-homo-technicus-technology-cognition-morality-philosophy-774331c6> (дата звернення 15.09.2024)

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор Кузьменков С.Г.

УДК 37.016:51:004.4

Холодняк В.С.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У НАВЧАННІ АЛГЕБРИ ТА ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ: ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті аналізується застосування інноваційних технологій у процесі навчання алгебри і початків аналізу в 10-11 класах гімназій. Наголошується на важливості оновлення підходів до навчання математики в контексті сучасних викликів інформаційного суспільства та глобалізації. Описано основні види інноваційних технологій, зокрема: особистісно-орієнтовані, інтерактивні, творчі та дистанційні технології.

Ключові слова: інноваційні технології, алгебра, початки аналізу, інтерактивні методи, критичне мислення, дистанційне навчання.

The article analyzes the use of innovative technologies in the teaching of algebra and introductory analysis in grades 10-11 of high schools. It emphasizes the importance of updating approaches to teaching mathematics in the context of the modern challenges of the information society and globalization. The main types of innovative technologies are described, including personalized, interactive, creative, and distance learning technologies.

Key words: innovative technologies, algebra, introductory analysis, interactive methods, critical thinking, distance learning.

Сучасна освітня система перебуває на етапі інтенсивних трансформацій, що зумовлені швидким розвитком технологій та новими викликами інформаційного суспільства. В умовах глобалізації та динамічних змін у сфері науки та технологій особливого значення набуває оновлення підходів до викладання математики в середніх школах. Оскільки алгебра і початки аналізу є ключовими дисциплінами, що формують основи математичного мислення та логіки, ефективність їх навчання є критично важливою для підготовки учнів до подальшого академічного та професійного розвитку.

Однією з важливих інновацій у сучасній освіті є інтеграція новітніх технологій у навчальний процес. Інноваційні технології відкривають нові горизонти для навчання та можуть суттєво підвищити якість навчання алгебри і початків аналізу. Використання інноваційних технологій у навчанні алгебри і початків аналізу в 10-11 класах гімназій дозволяє створити більш інтерактивне, мотиваційне та персоналізоване навчальне середовище. Це сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, але й розвитку навичок, які є актуальними в сучасному світі, таких як навички роботи з інформацією, критичне мислення і здатність до швидкого адаптування до нових умов.

До основних видів таких технологій належать:

1. Технології особистісно-орієнтованого навчання, що спрямовані на індивідуалізацію навчального процесу, врахування унікальних здібностей, мотивацій та інтересів здобувача освіти. Цей підхід розвиває індивідуальні здібності, допомагає в самопізнанні та самореалізації, і передбачає активний діалог між учнем і викладачем [1, с. 139].

2. Інтерактивні технології навчання, що включають активну взаємодію між учасниками освітнього процесу та спрямовані на розвиток комунікативних навичок, співпраці та критичного мислення. Вони підвищують інтерес до навчання через використання методів, що спонукають до активної участі та співпраці.

Зазначимо, що методи інтерактивного навчання старшокласників алгебри і початків аналізу, умовно можна поділити на декілька груп:

– методи емоційного впливу на учнів, які спрямовані на створення позитивної атмосфери та формування командного духу. Наприклад, методи

«Рукоштовування», «Командний клич» або «Зобрази фігуру» допомагають учням налаштуватися на співпрацю, що особливо важливо для колективної роботи над складними задачами;

– методи формування вмінь та навичок, що допомагають учням розвивати здатність вирішувати проблемні ситуації та виконувати завдання через співпрацю. До них відносяться такі методи, як «Парна робота», «Ротаційні трійки» та «Карусель», що передбачають активну взаємодію між учнями під час вирішення математичних задач;

– методи вивчення нового матеріалу, що дозволяють ефективно засвоювати нові знання через взаємонавчання та підтримку. Наприклад, метод «Навчаючи – учуся» підкреслює важливість пояснення матеріалу учнями одне одному, що сприяє глибшому розумінню;

– методи рефлексії навчальної діяльності, що допомагають здобувачам освіти оцінити власні досягнення та усвідомити прогрес у навчанні. Такі методи, як «Закінчи фразу», «Плюс – мінус – цікаво» або «Оцінка приросту знань», дозволяють учням не лише оцінювати свої результати, але й осмислювати власний шлях у вивченні матеріалу;

– група інтерактивних методів під назвою «Методи пошуку рішень» («Мозковий штурм», «Асоціативний кущ», «Незакінчені речення»), яка зосереджена на тому, щоб спонукати здобувачів освіти шукати різні шляхи розв'язання одного завдання та акцентувати їх увагу на складних або проблемних аспектах навчального матеріалу. Такі методи сприяють розвитку критичного мислення та творчого підходу учнів [3].

Ці інтерактивні технології роблять уроки більш цікавими та доступними, залучаючи учнів до активного пізнавального процесу, що сприяє кращому засвоєнню складних абстрактних понять.

3. Технології формування творчої особистості, що зосереджуються на стимулюванні креативності та інноваційного мислення учнів. Тут застосовуються спеціальні вправи та завдання для розвитку творчих здібностей на різних рівнях – від репродуктивного до конструктивного і творчого, що дає змогу здобувача освіти не лише відтворювати, але й створювати нові знання [2].

4. Дистанційні технології навчання, що стали надзвичайно актуальними через пандемію COVID-19. Ці технології передбачають використання комп'ютерних платформ, телекомунікаційних засобів та віртуальних інструментів для інтерактивної взаємодії, забезпечуючи гнучкість і доступність освіти. Зазначимо, що дистанційні технології навчання дозволяють організовувати навчання незалежно від місця перебування учнів [4].

Отже, використання інноваційних технологій у навчанні алгебри і початків аналізу в 10-11 класах суттєво підвищує ефективність навчального процесу. Інтерактивні методи дозволяють зробити навчання більш цікавим та мотивуючим для учнів, сприяючи кращому засвоєнню складних абстрактних понять. Персоналізовані підходи враховують індивідуальні особливості кожного учня, розвиваючи їх творчі здібності та критичне мислення. Дистанційні технології забезпечують гнучкість навчання, дозволяючи

продовжувати освітній процес незалежно від умов. Загалом, інноваційні технології сприяють підготовці здобувачів освіти до викликів сучасного світу, формуючи навички, необхідні для їх подальшого успішного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоус І., Дем'янюк А., Кричківська О. Інноваційні технології навчання в контексті розвитку сучасної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. № 2022. №1 (349). С. 136–147. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2022_1\(1\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2022_1(1)_16)
2. Сафарян С. І. Основні чинники формування творчої особистості та розвитку її творчих здібностей у процесі навчання. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/2safaryan/2safaryan.htm
3. Шевчук Л., Бобовський Р., Солопко І. Методика застосування інноваційних технологій навчання на уроках алгебри і початків аналізу профільної школи. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7(13). С. 725–738. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-725-738](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-725-738)
4. Rebukha L., Polishchuk V. Ukrainian Society and Covid-19: the Influence of the Pandemic on Educational Processes in Higher School. *Postmodern Openings*. 2020. №11 (2). PP. 120–127. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/2878/pdf>

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Кузьмич Л.В.

УДК 004.78:336.76:070.446

Штанг Н.Д.

РОЗРОБКА СЕРВІСУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ НОВИН НА ЗМІНУ ЦІН ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Ця стаття висвітлює нагальну потребу в ефективних інструментах аналізу фінансового ринку в епоху великих даних та штучного інтелекту. Ми представляємо новий програмний сервіс, який інтегрує аналіз настроїв новин у реальному часі з прогнозуванням ринку акцій, покращуючи точність та швидкість прийняття торгових рішень. Система використовує API для збору даних, Fin BERT для аналізу настроїв та Mongo DB для зберігання даних, усуваючи обмеження існуючих платформ, таких як Investing.com та Market Watch. Наша методологія поєднує аналіз настроїв із авторегресійними моделями для прогнозування цін акцій 11 основних компаній. У експерименті було використано 141 спостереження, де застосовувалися моделі множинної регресії та бінарних результатів. Результати показують, що інвесторські настрої значно впливають на ціни акцій для 2 із 11 компаній, причому для Meta коефіцієнт детермінації зміни напрямку цін на основі настроїв досягає 70%. Дослідження виявляє, що врахування як кількісних (попередні ціни акцій), так і якісних (настрої) даних покращує точність прогнозування для певних акцій. Це дослідження робить внесок у сферу фінансової аналітики, пропонуючи більш комплексний підхід до прогнозування цін акцій, що інтегрує моделі машинного

навчання та аналітику даних для підтримки обґрунтованих рішень у динамічних фінансових ринках.

Ключові слова: Прогнозування цін акцій, аналіз настроїв, фінансова аналітика, обробка даних у реальному часі, машинне навчання у фінансах.

This paper addresses the critical need for efficient market analysis tools in the era of big data and artificial intelligence. We present a novel software service that integrates real-time news sentiment analysis with stock market prediction, enhancing the accuracy and speed of trading decisions. The system employs APIs for data collection, FinBERT for sentiment analysis, and MongoDB for data storage, overcoming limitations of existing platforms like Investing.com and MarketWatch. Our methodology combines sentiment analysis with autoregressive models to forecast stock prices for 11 major companies. The experiment utilized 141 observations, applying multiple regression and binary outcome models. Results demonstrate that investor sentiment significantly affects stock prices for 2 out of 11 companies, with Meta showing a 70% determination coefficient in price direction changes based on sentiment. The study reveals that incorporating both quantitative (previous stock prices) and qualitative (sentiment) data improves forecast accuracy for certain stocks. This research contributes to the field of financial analytics by providing a more comprehensive approach to stock price prediction, integrating ML models and data analytics to support informed decision-making in dynamic financial markets.

Key words: stock price forecasting, sentiment analysis, financial analytics, real-time data processing, machine learning in finance.

Ефективність ринку та обґрунтовані рішення є критичними складовими успішної торгівлі та інвестування. Фінансові ринки дуже чутливі до різних новинних подій, таких як економічні звіти, політичні події та корпоративні оголошення, які можуть спричинити значні коливання цін. Розуміння потенційного впливу новин дозволяє трейдерам та інвесторам ухвалювати більш обґрунтовані рішення, знижуючи ризик несподіваних втрат. Це знання дає їм можливість передбачати рухи ринку та відповідно реагувати.

Більше того, виявлення ринкових тенденцій і настроїв через аналіз новин є безцінним. Це допомагає трейдерам зрозуміти основні сили, що керують ринковими рухами, дозволяючи вчасно помітити нові тренди. Ці знання можуть бути використані для узгодження торгових стратегій із поточними ринковими умовами. Крім того, аналіз настроїв новин може виявити загальний настрій ринку, будь то бичачий або ведмежий, що допомагає у виборі часу для входу та виходу з угод [1].

Однак ручний аналіз новин може бути виснажливим і малопродуктивним, оскільки він вимагає перегляду великих обсягів інформації, що часто призводить до затримок у прийнятті рішень і втрати можливостей. Автоматизовані системи, засновані на штучному інтелекті та машинному навчанні, можуть ефективно обробляти та аналізувати новини в режимі реального часу, надаючи миттєві практичні висновки. Ці системи можуть

виявляти патерни, настрої та кореляції, які можуть бути важкими для ідентифікації людиною, тим самим прискорюючи процес прийняття торгових рішень [2, 3]. Така автоматизація не тільки економить час, але й забезпечує можливість трейдерам та інвесторам зосередитися на стратегічному плануванні для розробки інвестиційних портфелів [4, 5], замість того, щоб занурюватися у виснажливий процес ручного аналізу.

Розглянемо існуючі системи аналізу новин

1. *Віджет новин Investing.com*

Віджет новин Investing.com (рис. 1) є комплексним сервісом, який надає актуальні фінансові новини для широкого спектра ринків та співвідносить їх з поточними цінами фінансових інструментів. Однак цей сервіс не вказує, наскільки значним був вплив новинної статті та чи є цей вплив позитивним або негативним.

Рис. 1. Віджет новин Investing.com

2. *Новини MarketWatch*

Новинні статті Market Watch мають функцію «посилання на символи», яка може допомогти відстежити вплив новинної статті на певні фінансові інструменти. Однак складно визначити, чи саме ця конкретна стаття стала причиною змін на ринку.

Існують різні архітектури, які враховують кількісні дані для розробки інвестиційних стратегій і портфелів [6-11]. Разом із цим, для підвищення точності прогнозу разом із кількісними величинами, доцільно доповнити їх якісним аналізом або аналізом настроїв, що відображено в нашій архітектурі.

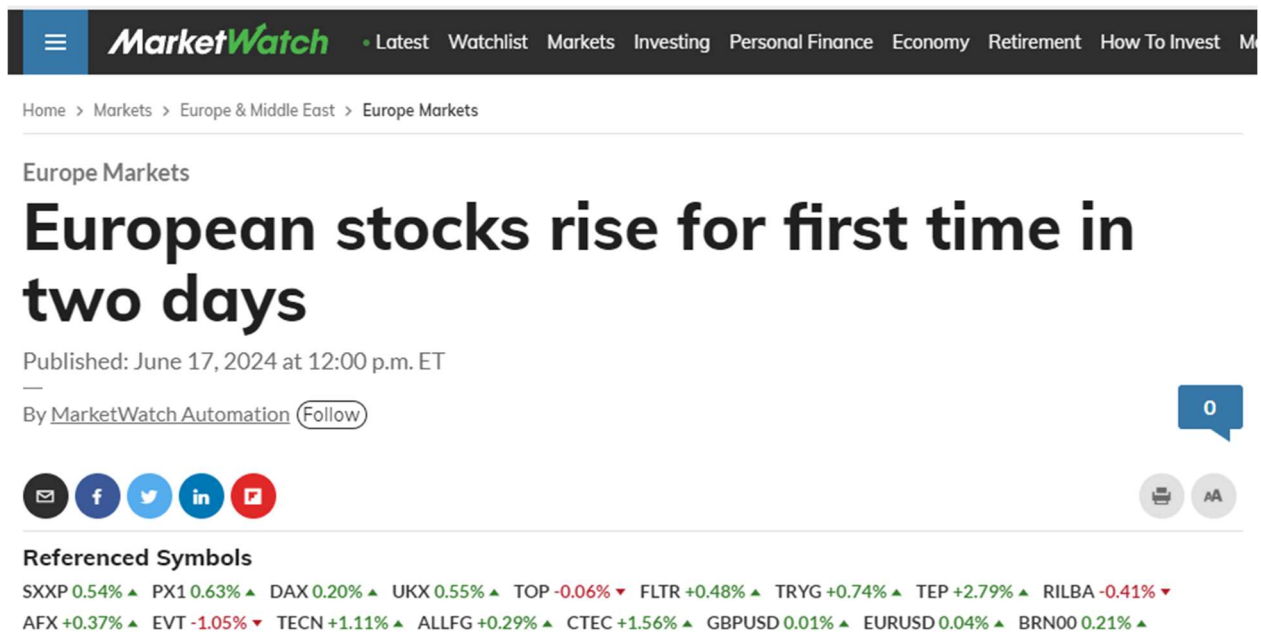

Рис. 2 Приклад новинної статті Market Watch

Архітектура нашої системи включає:

1. Система отримує дані з трьох API: Stock price, News та Sentiment analysis
2. Data Controller агрегує ці дані та передає їх до Data Service
3. Data Service обробляє отримані дані та відправляє їх у Data Repository або повертає помилку у Data Controller
4. Репозиторій даних керує даними перед тим, як вони остаточно зберігаються у базі даних MongoDB, або може повернути помилку Сервісу даних.

Цей опис візуалізовано на діаграмі нижче (рис. 2).

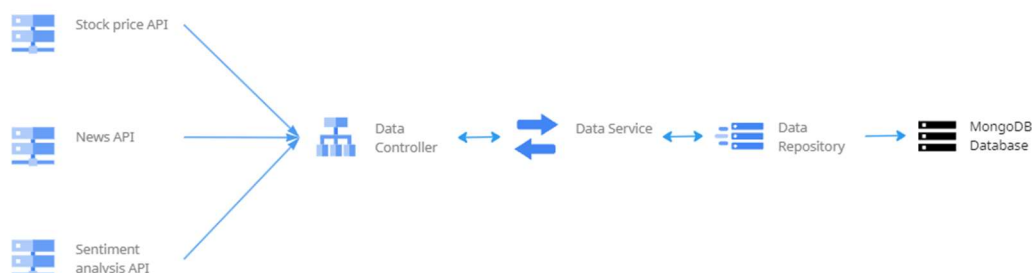

Рис. 2 Високорівнева діаграма архітектури системи

Компоненти системи:

✓ API:

- Stock Price API: Надає інформацію про реальні ціни акцій у режимі реального часу для обраних акцій.
- News API: Постачає новинні статті з Google News, налаштовані для вибору найпопулярнішої статті наприкінці дня (UTC +0) для обраних акцій.
- Sentiment Analysis API: Аналізує заголовки новин для визначення настрою, надаючи оцінку (наприклад, позитивний, негативний, нейтральний).

✓ Контролер даних (Data Controller):

Цей компонент збирає дані з трьох різних API. Він діє як агрегатор, що забезпечує уніфікацію даних із різних джерел та правильне форматування для подальшої обробки.

✓ Сервіс даних (Data Service):

Сервіс даних відповідає за бізнес-логіку. Він обробляє зібрані дані, що може включати фільтрацію, трансформацію та збагачення даних перед їх збереженням.

Сервіс може взаємодіяти з Контролером даних для отримання інформації та з Репозиторієм даних для збереження та вилучення оброблених даних.

✓ Репозиторій даних (Data Repository):

Це проміжний шар зберігання, де оброблені дані зберігаються тимчасово. Він виступає буфером між Сервісом даних та базою даних MongoDB.

Репозиторій даних забезпечує узгодженість даних та надає ефективний доступ до даних як для зберігання, так і для вилучення.

✓ База даних Mongo DB:

Фінальне місце зберігання даних. Mongo DB – це No SQL база даних, відома своєю масштабованістю та гнучкістю в обробці різних типів даних.

Вона зберігає оброблені та структуровані дані для довгострокового зберігання та подальшого вилучення.

Система щодня, окрім вихідних, збирає дані з API, вибираючи топові новини з Google News (якщо знайдено) для 10 компаній та пов'язаних із ними акцій: Netflix, Microsoft, Shell, Totalenergies, Nvidia, Meta, Amazon, AMD, Google та Intel. Результати записуються в базу даних для подальшого аналізу.

Висновки. Інтеграція передових технологій, таких як штучний інтелект, аналітика великих даних та машинне навчання, надає інвесторам і аналітикам можливість ухвалювати обґрунтовані рішення. Зі змінами у фінансовому середовищі використання систем фінансового аналізу ставатиме дедалі важливішим для досягнення стратегічної переваги та максимізації прибутків. Інвестиції в таку технологію не лише забезпечують фінансових фахівців інструментами для глибшого аналізу, а й створюють передумови для розумнішого, керованого даними прийняття рішень у майбутньому.

Однак у системі є багато аспектів, які можна покращити, наприклад, кращий вибір новин, оскільки найпопулярніші новини не завжди є найбільш впливовими, ефективніший збір даних, що дозволить відстежувати більше ніж 10 фінансових інструментів, та більш зручний для користувача інтерфейс.

Зосереджуючись на цих аспектах для покращення, система зможе забезпечити ще більшу цінність, допомагаючи інвесторам та аналітикам випереджати конкурентів на фінансових ринках і ухвалювати більш точні та своєчасні рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cai, Y., Tang, Z., & Chen, Y. (2024). Can real-time investor sentiment help predict the high-frequency stock returns? Evidence from a mixed-frequency-rolling decomposition forecasting method.
2. Chen, Y., Lu, J., Ma, W., Kumar, S., & Shahab, Y. (2024). Dispersion in news sentiment and M&As outcomes.
3. Hung, M. C., Hsia, P. H., Kuang, X. J., & Lin, S. K. (2024). Intelligent portfolio construction via news sentiment analysis.
4. Chauhan, A., Shivaprakash, S. J., Sabireen, H., & Md, A. Q. (2023). Stock price forecasting using PSO hypertuned neural nets and ensembling.
5. Maqsood, H., Mehmood, I., Maqsood, M., Yasir, M., Afzal, S., Aadil, F., Selim, M. M., & Muhammad, K. (2020). A local and global event sentiment based efficient stock exchange forecasting using deep learning.
6. Snihovyi, O., Kobets, V., Ivanov, O.: Implementation of Robo-Advisor Services for Different Risk Attitude Investment Decisions Using Machine Learning Techniques. In: V. Ermolayev et al (Eds.) Proceedings of 14th International Conference on Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications, ICTERI 2018. Communications in Computer and Information Science, vol. 1007, pp. 298–321. Springer, Cham (2019). doi: 10.1007/978-3-030-13929-2_15.
7. Ivanov, O., Kobets, V.: Data Analysis for Predicting Stock Prices Using Financial Indicators Based on Business Reports. In: Antoniou, G., et al. Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2023. Communications in Computer and Information Science, vol.1980, pp. 227-239. Springer, Cham (2023). https://doi.org/10.1007/978-3-031-48325-7_17
8. Savchenko, S., Kobets, V.: Increasing Investment Portfolio Profitability with Computer Analysis Trading Strategies. In: Antoniou, G., et al. Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2023. Communications in Computer and Information Science, vol.1980, pp. 252-264. Springer, Cham (2023). https://doi.org/10.1007/978-3-031-48325-7_19
9. Kobets, V.: Evaluation of investment portfolio by application of multi-criteria decision making methods using robo-advisor. Proceedings on Engineering Sciences 4(3), 301–312 (2022). <https://doi.org/10.24874/PES04.03.008>
10. Kobets, V., Savchenko, S.: Building an Optimal Investment Portfolio with Python Machine Learning Tools. In: Anisimov, A. et al. (eds.) Proceedings of the 4th International Scientific Conference "Information Technology and Implementation", IT and I 2022, pp. 307–315. CEUR-WS 3347, Aachen University (2022). https://ceur-ws.org/Vol-3347/Short_1.pdf
11. Savchenko, S., Kobets, V.: Development of Software Architecture and Machine Learning Modules of Robo-Advisor System for Personalized Investment Portfolio Generation. In: Ermolayev, V., et al. Information and Communication Technologies in Education, Research, and Industrial Applications. ICTERI 2022. Communications in Computer and Information Science, vol.1698, pp. 153-179. Springer, Cham (2022). https://doi.org/10.1007/978-3-031-20834-8_8

Науковий керівник доктор економічних наук, професор Кобець В.М.

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА

ЕФЕКТИВНІСТЬ SWOT-АНАЛІЗУ ЯК ОСНОВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ПЛАНУВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Стаття присвячена аналізу ефективності SWOT-аналізу. У роботі розглядаються його переваги, недоліки та обмеження, які впливають на прийняття стратегічних рішень. Автор досліджує вплив суб'єктивності оцінок, статичність методу та відсутність кількісної оцінки на результативність SWOT-аналізу. Стаття також акцентує увагу на необхідності подальших досліджень у сфері інтеграції SWOT-аналізу з новітніми технологіями та аналітичними системами.

Ключові слова: SWOT-аналіз, стратегічне планування, управління підприємством, конкурентоспроможність, інструменти аналізу.

The article is devoted to the analysis of the effectiveness of the SWOT analysis. The work examines its advantages, disadvantages and limitations, which affect strategic decision-making. The authors investigate the impact of the subjectivity of assessments, the static nature of the method, and the lack of quantitative assessment on the effectiveness of the SWOT analysis. The article also emphasizes the need for further research in the field of integration of SWOT analysis with the latest technologies and analytical systems.

Keywords: SWOT analysis, strategic planning, enterprise management, competitiveness, analysis tools.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економіки планування відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної діяльності підприємства та його довгострокової конкурентоспроможності. Стратегічне управління підприємством базується на здатності передбачати зміни, реагувати на виклики ринку та оптимально використовувати ресурси.

Планування є фундаментальним елементом стратегічного управління, оскільки воно забезпечує інтеграцію різних аспектів діяльності підприємства і спрямовує його розвиток на досягнення стратегічних цілей.

SWOT-аналіз є одним з найпопулярніших інструментів стратегічного планування, що використовується підприємствами для оцінки їхніх внутрішніх сильних та слабких сторін, а також зовнішніх можливостей і загроз. Розроблений К.Ендрюсом [3] у 1960-х роках, SWOT-аналіз залишився актуальним інструментом для прийняття стратегічних рішень на підприємствах різних масштабів. Однак ефективність цього методу активно обговорюється в роботах видатних економістів, що досліджували питання стратегічного управління та конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ефективності SWOT-аналізу присвячені праці багатьох видатних економістів і теоретиків

стратегічного управління, таких як І. Ансофф [1, 2], М. Портер [6, 7] та К. Ендрюс [3, 4]. SWOT-аналіз все ще широко використовується як у великих корпораціях, так і в малому та середньому бізнесі. Останні публікації (наприклад, статті у виданнях «Harvard Business Review» та «Strategic Management Journal») підкреслюють його гнучкість і простоту, що робить його універсальним інструментом для планування. Дослідження показують, що SWOT-аналіз дозволяє ефективно структурувати інформацію про внутрішні ресурси та ринкові можливості, що робить його корисним для визначення стратегії як на макро-, так і на мікрорівнях.

Проте, одним з основних викликів залишається суб'єктивність при визначенні сильних та слабких сторін, можливостей і загроз. Багато залежить від точки зору аналітиків, що може призвести до необ'єктивних висновків. Немає єдиної методики для стандартизації цього процесу. SWOT-аналіз здебільшого є якісним інструментом, і часто не враховує кількісні показники або оцінки ризиків. Це обмежує можливість для точного моделювання та прогнозування. Також, будучи інструментом статичного аналізу, не завжди адекватно реагує на зміни в зовнішньому середовищі в реальному часі. Постає питання про те, як впровадити динамічні елементи в процес аналізу, щоб він міг швидше адаптуватися до ринкових змін. Незважаючи на активне впровадження технологій у бізнес-процеси, інтеграція SWOT-аналізу з сучасними цифровими платформами, аналітичними системами або штучним інтелектом залишається недостатньо розвиненою. Ці невирішені аспекти створюють потенціал для подальших досліджень і вдосконалення SWOT-аналізу як інструменту планування та управління підприємством.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз ефективності SWOT-аналізу, спираючись на роботи видатних економістів, таких як К. Ендрюс, М. Портер та І. Ансофф. Особлива увага приділяється дослідженню переваг і обмежень цього методу в сучасних умовах ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління є комплексним процесом, що включає аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, визначення місії, цілей, стратегій та методів досягнення цих цілей. Стратегічне управління спрямоване на забезпечення довгострокової стабільності та конкурентоспроможності підприємства.

Стратегічне управління складається з кількох основних етапів:

- аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства (SWOT-аналіз);
- формування місії та цілей;
- визначення стратегій для досягнення поставлених цілей;
- реалізація обраної стратегії;
- оцінка результатів і коригування стратегії.

Планування є ключовим елементом у стратегічному управлінні, оскільки саме через планування підприємство формує бачення свого майбутнього та шляхи досягнення бажаних результатів. Планування дозволяє структурувати діяльність підприємства, визначати пріоритети та оптимально розподіляти

ресурси. Стратегічне планування включає такі етапи: встановлення стратегічних цілей; розробка шляхів їх досягнення; визначення необхідних ресурсів; оцінка ризиків і факторів впливу на процес досягнення цілей.

SWOT-аналіз був вперше представлений К. Ендрюсом [4, с. 26] у рамках моделі стратегії підприємства, що включала чотири ключові елементи: сильні сторони (Strengths), слабкі сторони (Weaknesses), можливості (Opportunities) і загрози (Threats). Цей інструмент забезпечує систематичний підхід до аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на діяльність підприємства. SWOT-аналіз став основою для формулювання багатьох стратегій у бізнесі, оскільки він допомагає виявити ключові елементи, що впливають на конкурентоспроможність підприємства.

Однією з головних переваг SWOT-аналізу є його простота та універсальність. Інструмент не вимагає складних математичних обчислень або спеціальних знань, що робить його доступним для підприємств будь-якого розміру. За словами К. Ендрюса [3, с. 45], SWOT-аналіз є зручним підходом для оцінки поточної ситуації і прийняття стратегічних рішень, оскільки він інтегрує різні аспекти діяльності підприємства в одну структуру.

SWOT-аналіз дозволяє оцінити як внутрішні, так і зовнішні фактори, що впливають на підприємство, що робить його ефективним інструментом для створення цілісної картини ситуації. І. Ансофф [1, с. 67], один з провідних дослідників у галузі стратегічного управління, підкреслював важливість оцінки взаємозв'язку між можливостями ринку та ресурсами підприємства. У цьому контексті SWOT-аналіз стає важливим інструментом для розуміння того, як підприємство може адаптувати свої стратегії до зовнішніх умов і ефективно використовувати свої внутрішні сильні сторони.

SWOT-аналіз може бути використаний у різних контекстах – від стратегічного планування до маркетингового аналізу і навіть у проектному управлінні. Він також надає можливість швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, що робить його особливо корисним для підприємств, що працюють у динамічних ринкових умовах. М. Портер [6, с. 121] у своїй роботі з конкурентних стратегій наголошував, що SWOT-аналіз можна використовувати як основу для формування гнучких стратегій, спрямованих на протидію загрозам з боку конкурентів і реалізацію ринкових можливостей.

Незважаючи на свої переваги, SWOT-аналіз має кілька суттєвих недоліків. Один з основних недоліків – це суб'єктивність оцінок. Оскільки результати аналізу залежать від сприйняття керівників або аналітиків, вони можуть бути викривленими або недостатньо точними. Г. Мінцберг [5], критик традиційних моделей планування, зауважував, що занадто формальний підхід до SWOT-аналізу може призвести до неправильної оцінки ситуації, оскільки реальний ринок часто непередбачуваний.

SWOT-аналіз надає підприємству перелік сильних і слабких сторін, можливостей та загроз, але він не дає чітких вказівок щодо пріоритетів. Це може ускладнити процес прийняття рішень, оскільки не завжди зрозуміло, які з елементів повинні бути враховані у першу чергу. М. Портер [7, с. 54] зазначав,

що для того, щоб SWOT-аналіз був ефективним, підприємствам необхідно мати чіткі пріоритети у виборі стратегії. SWOT-аналіз може бути ефективним у короткостроковій перспективі, але його використання для довгострокового стратегічного планування може бути обмеженим. Це пов'язано з тим, що SWOT не враховує динаміку змін у зовнішньому середовищі та не пропонує механізмів для прогнозування майбутніх тенденцій. І. Ансофф [2] зазначав, що для ефективного довгострокового планування необхідно використовувати інші інструменти, такі як портфельний аналіз або сценарійне планування.

Щоб підвищити ефективність SWOT-аналізу, підприємства можуть застосовувати його в поєднанні з іншими методами стратегічного аналізу. Наприклад, поєднання SWOT-аналізу з PEST-аналізом допомагає отримати більш глибоке розуміння зовнішніх макроекономічних факторів, що впливають на діяльність підприємства. Крім того, використання матриці BCG (Бостонської консалтингової групи) дозволяє підприємствам оптимізувати розподіл ресурсів між різними продуктами або ринковими сегментами.

Висновки. SWOT-аналіз залишається потужним і універсальним інструментом стратегічного планування, але його ефективність залежить від правильного використання та інтеграції з іншими методами аналізу. Роботи К. Ендрюса, М. Портера та І. Ансоффа підкреслюють важливість поєднання SWOT з іншими підходами для забезпечення більшої точності і довгострокової перспективи у стратегічному управлінні.

Таким чином, для максимальної ефективності SWOT-аналізу підприємствам варто використовувати його як один з елементів більш широкого стратегічного планування, враховуючи динамічні зміни у бізнес-середовищі та необхідність адаптації до нових умов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ансофф І. (1991). Strategic Management in Action. New York: Prentice Hall. 234 p.
2. Ансофф І. (1987). Corporate Strategy. New York: McGraw-Hill. 325 p.
3. Ендрюс К. (1965). The Concept of Corporate Strategy. Harvard Business Review.
4. Ендрюс К. (1971). SWOT Analysis: A Tool for Making Strategic Decisions. New York: Free Press.
5. Мінцберг Г. (1994). The Rise and Fall of Strategic Planning. Harvard Business School Press.
6. Портер М. (1980). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Free Press.
7. Портер М. (1996). What Is Strategy?. Harvard Business Review.

Науковий керівник докторка економічних наук, професорка Ушкаренко Ю.В.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується вплив штучного інтелекту на освітній процес, зокрема його інтеграція в систему вищої освіти. Розглянуто основні тенденції використання ШІ для персоналізації навчання, автоматизації оцінювання та підвищення доступності освітніх ресурсів. Також обговорюються виклики, пов'язані з етикою та нерівним доступом до технологій.

Ключові слова: штучний інтелект, освітній процес, персоналізація навчання, автоматизація оцінювання, вищі навчальні заклади, етичні виклики.

The article analyzes the impact of artificial intelligence on the educational process, particularly its integration into the higher education system. The main trends in the use of AI for personalized learning, automated assessment, and increase in accessibility of educational resources are discussed. The challenges related to ethics and unequal access to technology are also addressed.

Key words: artificial intelligence, educational process, personalized learning, automated assessment, higher education institutions, ethical challenges.

У сучасному світі технології розвиваються з надзвичайною швидкістю, впливаючи на всі сфери життя, зокрема й на освіту. Одним із найбільш перспективних інструментів, що активно інтегрується у навчальний процес, є штучний інтелект (ШІ). Системи на основі ШІ здатні не лише спростити освітню діяльність, але й суттєво підвищити ефективність навчання. Вони забезпечують адаптивність, персоналізацію і здатність до обробки великих обсягів даних, що дозволяє краще відповідати на індивідуальні потреби здобувачів та здобувачок.

Збільшується зацікавленість до використання штучного інтелекту в освітньому процесі, спонукаючи дослідників (дослідниць) і педагогів (педагогинь) вивчати його потенціал для вдосконалення методів навчання. Вищі навчальні заклади всього світу шукають шляхи підвищення ефективності навчання через впровадження інноваційних технологій, зокрема, інтелектуальних систем, здатних забезпечити якісний освітній досвід. Це викликає потребу у ґрунтовному аналізі сучасних тенденцій і перспектив використання ШІ у вищій освіті.

Так, Кабінет Міністрів України 2 грудня 2020 року ухвалив розпорядження № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». У цьому документі окреслено основні методи, завдання та принципи розвитку штучного інтелекту в країні. Головна мета впровадження цієї концепції – збільшення кількості кваліфікованих фахівців у сфері штучного

інтелекту, що сприятиме розвитку галузі та підвищенню інноваційного потенціалу України [1].

Після ухвалення Концепції розвитку штучного інтелекту українські науковці активно впроваджують інноваційні рішення. Майя Кадемія досліджує застосування ШІ для вивчення іноземних мов, підвищуючи ефективність навчання. Надія Маранчак показує, як штучний інтелект може покращити цифровий маркетинг бібліотек та обслуговування користувачів. К.В. Матвеєва звертає увагу на етичні аспекти використання ШІ в наукових дослідженнях. Катерина Певень аналізує вплив штучний інтелект на освітні методи, а Є.А. Тимошенко розглядає правові питання авторських прав на твори, створені ШІ. [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Таким чином, внесок цих науковців є вагомим у контексті розвитку штучного інтелекту в Україні, зокрема в освітній сфері, що відповідає цілям урядової Концепції.

Штучний інтелект стає інструментом для трансформації освітніх процесів. Однією з ключових тенденцій є впровадження адаптивного навчання, коли ШІ аналізує індивідуальні особливості здобувачів (здобувачок) та пропонує персоналізовані навчальні траєкторії. Такі системи дозволяють забезпечити диференційоване навчання, зокрема шляхом створення контенту, адаптованого до рівня підготовки та темпу роботи студентів (студенток).

Інша тенденція – це використання інтелектуальних систем оцінювання, які автоматизують перевірку завдань, аналізуючи не лише правильність відповідей, але й надаючи розгорнутий зворотний зв'язок. Це дозволяє значно зменшити навантаження на викладачів (викладачок) та покращити процес зворотного зв'язку для здобувачів (здобувачів).

Також набирає популярність застосування віртуальних помічників та чат-ботів на базі штучного інтелекту, які допомагають студентам (студенткам) у режимі реального часу, відповідаючи на питання та допомагаючи з навчальними матеріалами. Такі технології забезпечують доступ до знань 24/7 і роблять навчальний процес більш інтерактивним.

Сучасні освітні платформи активно використовують аналітику великих даних для оцінки успішності здобувачів (здобувачок), прогнозування їхнього прогресу та тимчасової корекції навчальної програми. Це дозволяє освітнім закладам оптимізувати викладацькі стратегії та підвищити загальну ефективність навчання.

Загалом, сучасні тенденції у використанні штучного інтелекту спрямовані на підвищення індивідуалізації навчання, полегшення роботи педагогів (педагогинь) та покращення освітнього досвіду студентів (студенток).

Інтеграція штучного інтелекту в освіту надає низку важливих переваг. По-перше, персоналізація навчання дозволяє адаптувати освітній процес під індивідуальні потреби здобувачів (здобувачок), забезпечуючи більш ефективне засвоєння матеріалу. ШІ аналізує прогрес студента (студентки) та пропонує навчальні завдання відповідного рівня складності, що підвищує мотивацію та залученість.

По-друге, автоматизація рутинних завдань спрощує роботу викладачів (викладачок), зокрема через автоматичне оцінювання завдань, тестів та надання зворотного зв'язку. Це звільняє час для педагогів (педагогинь), дозволяючи їм більше уваги приділяти творчій та індивідуальній роботі зі студентами (студентками).

Третя перевага — це доступність освіти, оскільки штучний інтелект допомагає створювати навчальні платформи, які доступні цілодобово і можуть бути використані в будь-якому місці. Це особливо важливо для дистанційного навчання та забезпечення рівного доступу до знань.

Крім того, аналіз великих даних дозволяє виявляти освітні тренди, прогнозувати проблеми в навчанні та оперативно коригувати навчальні програми, що робить навчальний процес більш ефективним.

Хоч штучний інтелект відкриває великі можливості для освіти, його впровадження супроводжується низкою викликів та ризиків. По-перше, етичні питання стосуються захисту персональних даних здобувачів (здобувачок). Використання великих обсягів інформації для персоналізації навчання підвищує ризики порушення приватності та несанкціонованого доступу до даних.

По-друге, існує загроза нерівного доступу до технологій. Не всі студенти (студентки) та навчальні заклади мають рівні можливості для використання ШІ, що може поглибити цифровий розрив і призвести до освітньої нерівності.

Ще один виклик — переосмислення ролі викладача (викладачки). Попри автоматизацію багатьох процесів, важливо зберегти баланс між використанням технологій та людським фактором у навчанні, адже живе спілкування та наставництво залишаються незамінними.

Крім того, технічні обмеження штучного інтелекту можуть призводити до помилкових рішень або упередженого оцінювання, що ставить під питання об'єктивність автоматизованих систем навчання.

Важливим напрямом є інтеграція ШІ в навчальні програми, що підготує здобувачів (здобувачок) до майбутніх професій, де технології відіграватимуть ключову роль. Співпраця з технологічними компаніями також відкриває можливості для розробки інноваційних рішень, адаптованих до освітніх потреб.

Крім того, аналіз великих даних дає змогу ефективніше відстежувати прогрес студентів (студенток) та оптимізувати навчальні стратегії, що сприяє поліпшенню успішності й ефективності навчального процесу.

Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес закладів вищої освіти відкриває значні перспективи для підвищення ефективності навчання, персоналізації та оптимізації роботи викладачів (викладачок). ШІ дозволяє створювати адаптивні навчальні програми, автоматизувати оцінювання та забезпечувати постійний доступ до навчальних ресурсів, що робить процес навчання більш індивідуалізованим і гнучким.

Однак поряд із цими перевагами виникають етичні та соціальні виклики, пов'язані з захистом даних, нерівним доступом до технологій та можливими змінами в ролі викладача (викладачки). Для повноцінної інтеграції ШІ в

освітню систему важливо розв'язувати ці проблеми, зберігаючи баланс між використанням технологій і традиційними підходами до викладання.

Перспективи використання ІІІ у вищій освіті є позитивними, і його впровадження здатне суттєво змінити навчальні моделі, зробивши освіту доступнішою, ефективнішою та інноваційною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
2. Штучний інтелект в освіті: відповідальне ставлення [Електронний ресурс] :бібліографічний покажчик / уклад. Олена Найдьонова ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. – Кропивницький : ЦНТУ, 2023. – 11 с. – URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/fe614846-7a07-475b-bc05-6592ffe99051/content>
3. Використання штучного інтелекту у вивченні іноземної мови здобувачами освіти [Електронний ресурс] / Майя Кадемія, ІнессаВізнюк, Анна Поліщук, Сергій Долинний // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2022. – Вип. 63. – С. 153-163 DOI: 10.31652/2412-1142-2022-63-153-163. – URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5072>
4. Маранчак, Надія Використання штучного інтелекту в цифровому маркетингу бібліотечної галузі України: зарубіжний досвід і перспективи [Електронний ресурс] / Надія Маранчак // Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері. – 2023. – Т. 6. – № 1. – С. 172–184. – URL: <http://infotechsoccult.knukim.edu.ua/article/view/283986>
5. Матвеева, К. В. Використання інструментів штучного інтелекту у написанні наукових досліджень: етичний аспект [Електронний ресурс] К. В. Матвеева // Наукова весна : матеріали ХІІ Міжнар. наук.-техн. конф. аспірантів та молодих вчених, 02 берез., м. Дніпро : зб. тез. – Дніпро : НТУ Дніпровська політехніка, 2023. – С. 246-248. – URL: https://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/163925/%d0%9d%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0_%d0%b2%d0%b5%d1%81%d0%bd%d0%b0_2023-246-248.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Певень, Катерина Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти [Електронний ресурс] / Катерина Певень, Наталія Хміль, Наталія Макогончук // Перспективи та інновації науки, 2023. – № 11(29). – С. 306-316. – URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5496>
7. Тимошенко, Є. А. Штучний інтелект як суб'єкт права інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Є.А. Тимошенко // Часопис Київського університету права. – 2020. – № 4. – С. 328-332. – URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/27992.pdf>

Науковий керівник докторка економічних наук доцентка Петренко В.С.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано головні аспекти психолого-педагогічних засад використання інтерактивного навчання. Сучасне освітнє середовище характеризується все більшою інтенсивністю і динамікою, що вимагає від учнів більшої самостійності, критичного мислення та здатності до вирішення проблем. Інтернет, комп'ютери та інші інформаційні технології стають невід'ємною частиною нашого життя, в тому числі і освіти.

Ключові слова: інтерактивне навчання, освіта, психолого-педагогічні засади, інформаційні технології, учні.

The article analyzes the main aspects of the psychological and pedagogical principles of using interactive learning. The modern educational environment is characterized by increasing intensity and dynamics, which requires greater independence, critical thinking and problem-solving ability from students. The Internet, computers and other information technologies are becoming an integral part of our lives, including education.

Key words: interactive learning, education, psychological and pedagogical principles, information technologies, students.

Кравчина О.С. зазначає, що термін інтерактивне навчання позначає навчання, засноване на активну взаємодію з суб'єктом навчання (керівником, учителем, тренер, керівник) [3, с. 4].

Мартинюк В. наголошує, що інтерактивне навчання – являє собою навчання з організованим на високому рівні зворотним зв'язком об'єкта і суб'єкта навчання, з двостороннім обміном інформацією між ними [4, с. 66].

На думку таких вчених як, Пометун О.І. та Пироженко Л.В., інтерактивні освітні технології – це технології, які дозволяють організувати навчальний процес таким чином, щоб учні були активними учасниками, а не пасивними слухачами. Дані технології передбачають використання таких методів навчання, як групова робота, дискусія, робота в парах, ситуаційні завдання, робота з Інтернет-ресурсами тощо [5, с. 19].

Традиційні методи навчання значно поступаються застосуванню сучасних інтерактивних методів, тому в сучасних умовах педагогу необхідно орієнтуватися на широкий спектр інтерактивних методів.

Сучасні вимоги, що пред'являються до системи освіти, диктують нові умови організації навчального процесу. Виховний процес має бути спрямований на розвиток особистості кожного учня та його діяльності.

Артемова Л.В. виділяє три способи обміну інформацією [1, с. 78]:

- екстраактивний,

- інтраактивний;
- інтерактивний.

В екстраактивному вчитель використовує традиційні та інформаційні потоки спрямовані від учителя до учня.

У інтерактивному режимі інформаційні потоки прямують до учнів або групи, викликаючи у них активну розумову діяльність. Це самостійна діяльність, самоосвіта та саморозвиток учнів. У інтерактивному режимі інформаційні потоки проникають в знання учнів [2, с. 11].

У цьому режимі змінюється взаємодія вчителів і учнів: діяльність учителя поступається місцем діяльності учнів, а завданням учителя стає створення умов для ініціативи.

Позитивним є використання інтерактивних методів на заняттях, вони знаходять своє відображення в освітньому процесі і поступово стають провідними технологіями сучасної освіти. Головна роль вчителя – успіх вирішення навчальних завдань, оволодіння учнями фундаментальними знаннями.

Інтерактивні технології – безперечно, цікавий, креативний, перспективний напрям педагогіки. Це допомагає усвідомити можливості дітей дошкільного віку щодо їх психологічних можливостей, дає можливість збагачувати знання та уявлення дітей про навколишній світ, про стосунки з однолітками та дорослими, спонукає дітей до активної взаємодії в соціальній системі стосунків [7].

Сьогодні колективи педагогів, які працюють у навчальних закладах освітні організації, спрямовують свої зусилля на реалізацію різних інтерактивних технологій, що відображають потребу врахувати деякі особливості їх використання.

Впровадження інтерактивних технологій у сучасний навчальний процес вимагає кількох важливих підходів. Сьогодні педагогу необхідно не тільки стежити за інформаційними потоками, а й створювати умови, в яких учні самостійно отримуватимуть інформацію. Для цього вчителю слід володіти навичками використання інтерактивних технологій та впроваджувати їх у навчальний процес. Це є частиною реалізації сучасної гуманістичної освітньої парадигми. Учителі повинні не просто передавати знання, а також забезпечувати їх засвоєння, застосовуючи інтерактивні методи навчання, які полегшують процес навчання та роблять його більш ефективним для учнів.

Педагогічна взаємодія вимагає комплексного підходу, який поєднує різні форми, методи та засоби навчання, що утворюють цілісний освітній процес. Такий підхід дозволяє досягти значно кращих результатів, особливо за умов активного застосування інтерактивних технологій.

Показники, такі як взаєморозуміння, взаємодія та взаємний вплив між педагогами й учнями, є ключовими елементами сучасного навчального процесу. Ці аспекти можна успішно реалізувати завдяки інтерактивним технологіям, які сприяють кращому залученню учнів та підвищенню якості навчання.

Спільна колективна діяльність під час впровадження інтерактивної технології формує не лише особисту, а й колективну відповідальність за результати діяльності.

Реалізація цих та інших підходів до використання інтерактивних технологій, можлива з урахуванням аспектів технології.

Інтерактивні технології є частиною педагогічної науки, що вивчає педагогічні процеси, Розробляє цілі, зміст, методи, форми, засоби навчання, проєктування педагогічних процесів.

Для дітей дошкільного віку інтерактивні технології можуть використовуватися для розвитку пізнавальної активності, творчості, комунікативних навичок. Наприклад, можна використовувати інтерактивні ігри, віртуальні подорожі, мультимедійні презентації.

Для дітей молодшого шкільного віку інтерактивні технології можуть використовуватися для розвитку логічного мислення, пам'яті, уваги. Наприклад, можна використовувати інтерактивні тести, навчальні програми, віртуальні лабораторії.

Для дітей середнього шкільного віку інтерактивні технології можуть використовуватися для розвитку критичного мислення, творчості, самоосвітніх навичок. Наприклад, можна використовувати інтерактивні довідники, віртуальні музеї, навчальні проєкти.

Для дітей старшого шкільного віку інтерактивні технології можуть використовуватися для підготовки до професійної діяльності, самостійного навчання. Наприклад, можна використовувати інтерактивні тренажери, віртуальні лабораторії, навчальні програми.

На думку Щербини Л., використання інтерактивних технологій у роботі з дітьми підвищує пізнавальні інтереси дітей. Інтерактивні технології роблять навчання більш цікавим і захоплюючим. Дозволяють дітям самостійно мислити, шукати нові рішення. Сприяють розвитку вміння працювати в команді, спілкуватися з однолітками та дорослими. Дозволяють дітям самостійно досліджувати світ, отримувати нову інформацію[6, с. 23].

Однак, використання інтерактивних технологій у роботі з дітьми має і ряд обмежень, а саме діти повинні вміти користуватися комп'ютером, мати певні знання та навички. Інтерактивні технології можуть бути досить захоплюючими, що може призвести до перенапруження у дітей. Не всі діти однаково добре сприймають інтерактивні технології.

При правильному використанні інтерактивні технології можуть стати ефективним інструментом навчання, які сприяють розвитку дітей різного віку.

Навчальний процес на основі інтерактивних технологій, має бути організований таким чином, щоб практично всі діти були залученими в процес пізнання, мали можливість розуміти і розмірковувати відповідно до того, що вони знають і думають.

Однією з цілей інтерактивного навчання є створення комфортних умов навчання.

Інтерактивна діяльність передбачає як би діалогічне спілкування, що розуміє під собою взаємодопомогу, взаєморозуміння і потяг до рішення спільних завдань, діти не тільки вивчають нове, але й навчаються зрозуміти себе та інших, отримати власний досвід.

Отже, основні підходи до використання інтерактивних технологій в сучасному освітньому процесі визнають: нові вимоги до професійної підготовки вчителів, реалізацію нової гуманістичної парадигми освіти, педагогічну взаємодію, пошук джерел розвитку особистості, реалізацію особистісно орієнтованої парадигми в освіті, показники ефективної взаємодії вчителя та учня, відповідальну залежність.

Врахування психологічних аспектів інтерактивного навчання дозволяє підвищити його ефективність і сприяє досягненню поставлених цілей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: інтерактивні технології в курсах навчальних дисциплін. К. : Кондор, 2008. 272 с.
2. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку. *Початкова школа*. 2007. №7. 173с.
3. Кравчина О.С. Активні та інтерактивні методи навчання. К.: ЦППО АПН України, 2003. 32 с.;
4. Мартинюк В. Інтерактивний проект як засіб стимулювання мовленнєвої діяльності студентів університету: Дис. канд. наук: Київ, 2009. 328с.
5. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. *Інтерактивні технології навчання*. К.: А.С.К., 2004. 163с.
6. Щербина Л. Упровадження інтерактивних технологій на уроках літератури. *Дивослово*. 2005. № 2. С. 23-26
7. Interactive teaching methods URL: <https://www.digitalclassworld.com/blog/interactive-teaching-methods/> (Дата звернення: 01.10.2024)

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент Ковальов В.В.

УДК159.928:[37.091.31:62/64]

Мельник К.О.

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОЄКТНО-ХУДОЖНІХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються особливості розвитку проєктно-художніх здібностей здобувачів 10-11 класів на заняттях з предмету «Технології», впровадження дизайн-освіти в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: освітній процес, дизайн-освіта, технології, проєктно-художні здібності, компетентності, проєктно-художня та естетична культура.

The article examines the peculiarities of the development of project-artistic abilities of 10-11 graders in classes on the subject "Technology", the implementation of design education in institutions of general secondary education.

Key words: educational process, design-education, technologies, project-artistic abilities, competences, project-art and aesthetic culture.

Пріоритетними освітніми завданнями вивчення предмету «Технології» в 10-11 класах є пошук дидактичних та методичних підходів удосконалення освітнього процесу з метою формування у здобувачів освіти предметних та ключових компетентностей.

Набуті компетентності в процесі вивчення предмету «Технології» повинні надавати можливість здобувачам освіти свідомо обирати майбутню професійну діяльність в різних галузях сучасного виробництва, орієнтуватись в інформаційних, економічних та технологічних питаннях потребах суспільства.

Вивчення навчального предмету «Технології» (рівень стандарту) із здобувачами освіти 10-11 класів сприяє забезпеченню ґрунтовного оволодіння здібностями щодо самостійного поетапного планування, організації та виконання проєктно-художньої, конструкторської, економічної та технологічної діяльності спираючись на наукові закономірності розвитку дизайну та проєктно-технологічних процесів в різних галузях виробництва та навколишнього середовища [1].

Відповідно до вище зазначеного особливої уваги набувають питання запровадження дизайн-освіти в закладах загальної середньої освіти в процесі вивчення технологій з метою розвитку проєктно-художніх здібностей.

Українські вчені серед яких О. Куліков, Л. Малиновська, С. Кожуховська, В. Сидоренко, В. Пузанов, Є. Клімов, В. Наумов, Н. Конишева, В. Тименко, В. Шпільчак, Н. Вересоцька та інші розглядали психолого-педагогічні питання запровадження багатоступеневої системи дизайн-освіти, удосконалення освітньої змістової щодо формування спеціальних дизайнерських компетентностей у здобувачів освіти.

Науковці в своїх роботах вказують що одним із завдань дизайн-освіти, є формування проєктно-художньої та естетичної культури, яка в сучасному суспільстві позиціонується як одна з базових форм сукупної організуючої і перетворювальної діяльності людства.

Н. Горлова розглядає питання щодо необхідності формування проєктної культури, яка має вплив на розвиток сучасної науки, різні види мистецтва, психологію людини. На її думку саме проєктно-художня культура є особливою рисою творчого мислення особистості й пов'язана з різними сучасними видами та напрямленнями творчої діяльності людини, а саме її відношенням до соціального і предметного середовища [4].

На думку В. Шпільчак «мистецтво дизайну одне з найважливіших і ключових явищ у житті суспільства та невід'ємна частина людської діяльності, що відіграє важливу роль у розвитку психологічних та якісних особливостей не тільки окремої особи, але й усього суспільства. Суть дизайнерського мистецтва полягає в тому, що воно є найповнішою й дієвою формою естетичного усвідомлення навколишнього світу. Завдяки всьому цьому молоде покоління виявляється здатним відроджувати й передавати досвід, думки, почуття» [6].

Учені-педагоги В. Слабко, Н. Вересоцька, В. Тименко, Ю. Кулінка, вказують на те що саме спеціально організована дизайнерська діяльність під час вивчення предмету «Технології» є основним дидактичним шляхом що сприяє

розвитку проєктно-художніх здібностей особистості її естетичної культури та формуванню відповідних компетентностей [1; 2; 3; 5; 6].

Учителю технологій в освітньому процесі необхідно вміти інтегрувати та поєднувати сучасні підходи до науково-пізнавальної, художньо-естетичної, конструкторської та технологічної діяльності що будуть спрямовувати здобувачів освіти на усвідомлене отримання дизайнерських здібностей та розуміння їх застосування в різних мистецьких напрямленнях.

З урахуванням психолого-педагогічних особливостей щодо розвитку художньо-образного мислення, уявлення, пам'яті, сприйняття, проєктно-художніх, творчих та креативних здібностей особистості учителю технологій необхідно навчити учнів самостійно організовувати та виконувати власну проєктно-художню діяльність, знаходити шляхи рішення поставленої творчої задачі, навчитись через власноруч розроблені дизайн-об'єкти передавати образність, асоціативність та оригінальність, визначати критерії оцінки втілення своїх ідей в розроблених дизайн-об'єктах, вміти визначити їх соціальне та естетичне значення для оточуючого середовища.

В якості впровадження в освітній процес сучасних методичних підходів проведення занять технологій які сприяють розвитку проєктно-художніх здібностей здобувачів освіти доцільним є впровадження інноваційних та комунікаційно-інформаційних технологій, дизайн-орієнтованих поступово ускладнюючих проблемних та творчих завдань що покращують освітні умови формування власної дизайнерської освіченості здобувачів та здібностей її реалізації у власній проєктно-художній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вересоцька Н. Дизайн-освіта і графіка в системі сучасної освіти та мистецтві. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2012. №25. С. 17–21
2. Кулінка Ю.С. Використання дизайн-орієнтованих завдань на уроках трудового навчання. *Підготовка вчителя трудового навчання в контексті оновлення професійних і освітніх стандартів* : колективна монографія / кол. авт. ; наук. редактор доктор пед. наук, професор В.В. Стешенко. Слов'янськ, 2020-2021. С. 51-77.
3. Слабко В. М. Підготовка майбутніх учителів технологій до навчання основ дизайну у профільній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. К., 2012. 18 с.
4. Технології (рівень стандарту): підруч. для 10 (11) кл. закл. загал. серед. освіти / І. Ю. Ходзицька, Н. І. Боринець, В. М. Гащак та інші. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 208 с. : іл. ISBN 978-617-09-4363-7
5. Тименко В. Педагогічна технологія «дизайн-освіта» у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету. 2012. Ч. 2. С. 292–299
6. Шпільчак В.Н. Дизайн в українській школі. Проблеми та перспективи // *Мистецтво та освіта*. 2000. №3. С. 2-4

Науковий керівник кандидатка педагогічних наук, доцентка Блах В.С.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І ГУМАНІТАРНІ НАУКИ.....	14
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ Й ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ	15
Agasieva L.B. SEMANTIC AND COGNITIVE FEATURES OF THE REPRESENTATION OF EMOTIVE VOCABULARY IN AMERICAN POETRY OF THE XIX-XX CENTURIES	16
Базиченко В.В. МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗМІ	18
Hlushko A.V. MEANS OF TRANSLATING ENGLISH NEOLOGISMS INTO UKRAINIAN BASED ON MEDIA EXAMPLES	21
Грановська В.А. ЖАНРОВА ДИНАМІКА ПРОЗИ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	25
Демчук С.В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ	28
Задерій І.Ю. СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКИ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕЛЕСЕРІАЛАХ.....	31
Каблаш Т.О. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗМІНИ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ	34
Калініна Л.В. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ЗАГОЛОВКІВ ОФІЦІЙНОГО САЙТУ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	37
Краснощок К.В. ПРОЗА ІГОРЯ КАЧУРОВСЬКОГО ТА ЛЮКО ДАШВАР: ДО ПИТАННЯ ПОРІВНЯННЯ ТВОРЧОЇ МАНЕРИ	41
Kuznietsova D.O. THE EVOLUTION OF SCHOLARLY THOUGHT ON THE AWARENESS OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY	44
Маришук В.О. АДАПТАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ НАРАТИВІВ У ПЕРЕКЛАДІ: ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ.....	47
Олійник О.М. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УЧНЯМИ ЛІЦЕЇВ	50

Панченко А.О.	
ДЖ. БАЙРОН ЯК ПЕРСОНАЛІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ РОМАНТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ : ДІАХРОНІЧНО-ТВОРЧИЙ КОНЦЕПТ	54
Falchenko T.M.	
WAYS TO OVERCOME DIFFICULTIES IN TRANSLATING MILITARY TERMS	58
Федюшкіна В.В.	
ТИПОЛОГІЯ ЕКФАРЗИСУ У РОМАНІ ДЕНА БРАУНА «ІНФЕРНО»	61
Шамаль Д.О.	
ІНТЕНСИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	64
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ	69
Аблякімов Р.С.	70
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	70
Абрамов Ю.Ю.	
СОЦІАЛЬНІ НАСТРОЇ ТА ОБСТАВИНИ НАСЕЛЕННЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	73
Бессараб А.А.	
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ.....	77
Білецький О.С.	
РЕГІОНАЛЬНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПІДЗЕМЕЛЬ І КАТАКОМБ ХЕРСОНА У ХІХ – ПОЧАТКУ ХХст.	80
Білошицька Х.Г.	
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	83
Богданевич Г.П.	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....	86
Бойчук М.Г.	
СУБ'ЄКТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....	90
Бондар Ю.В.	
ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	94
Бородашкін С.С.	
ПІДПРИЄМНИЦЬКА КУЛЬТУРА ХЕРСОНА КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.:МІСЦЕВІ ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КОЛОНІСТІВ	98
Борщак І.В.	
ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	101

Босенко І.Г.	
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ	105
Буякова О.Л.	
ОСНОВНІ ПЕРЕКОНАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ЖИТТЄВИХ КРИЗ.....	109
Варпахович А.А.	
СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В УМОВАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	113
Величко І.В.	
ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ЗАХИСТ ТА АДАПТАЦІЯ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ	116
Волоткевич Л.М.	
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО БАЖАНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ЖИТТЄВИЙ УСПІХ ОСОБИСТОСТІ	120
Воляннюк А. С.	
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	123
Галіцька О.Ю.	
ПОСТАТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ	126
Гекало М.М.	
ВПЛИВ ЗАНИЖЕНОЇ САМООЦІНКИ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ	130
Гоголева І.М.	
ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСТРЕСУ.	133
Головченко К.А.	
ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В РАМКАХ РОЗБУДОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	140
Горбань В.І.	
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ПРО ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ: ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ	143
Гоштанар І.В.	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	146
Демидюк Г.В.	
СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ З ОБМЕЖЕНОЮ МОБІЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	149
Димченко С.М.....	153
ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВПО В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	153

Дмитренко Н.Ю.	
МУЛЬТИМОДАЛЬНА АРТ-ТЕРАПІЯ, ЯК ЗАСІБ АНІГІЛЯЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	156
Дмитрієва Н.М.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАХИСТИ ЖІНОК, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМІВНІ СИТУАЦІЇ.....	163
Доманчук Д.С.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	167
Дрогобицька А.О.	
ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	170
Дубас Т.В.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ.....	173
Думік С.Л.	
ПСИХОЛОГІЯ КРИЗОВИХ СТАНІВ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	177
Жадан О.С.	
ДІТИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ, ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	181
Жилевська О.П.	
СПЕЦИФІКА ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ В ПЕРІОД ТЕРМІНАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ.....	184
Жолоб Ю.І.	
ТРАВМІВНІ ЧИННИКИ ВІЙНИ ТА ЕМОЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЮВАННЯ.....	189
Завтонова О.О.	
СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЗАХИСНИКІВ ТА ЗАХИСНИЦЬ УКРАЇНИ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	194
Замах Т.О.	
СТРАТЕГІЇ ВИХОВАННЯ В СІМ'Ї ЇХ ВПЛИВ НА ВІДНОШЕННЯ ДИТИНИ ДО БРЕХНІ.....	200
Захарова М.Я.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ПРИ ОНЛАЙН РОБОТІ	203
Зікранець Л.В.	
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ	207
Зоріна Н.В.	
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ КРИЗ: ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСТРУКТИВНИХ ПІДХОДІВ, ТА ВПЛИВ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ	211

Катамай Н. В.	
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РОСІЇ НА ЦІННОСТІ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ	214
Князєва О.В.	
АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	218
Коваленко А.В.	
ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕАЛІЙ СЬОГОДЕННЯ.....	221
Коваленко Г.М.	
КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КОГНІТИВНІ НАВИЧКИ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ: АНАЛІЗУВАННЯ РИЗИКІВ І СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ	225
Коваленко О.В.	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДРУЖИНАМИ ТА ЧЛЕНАМИ РОДИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	229
Коваль А.О.	
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АНІМАЦІЇ У РОБОТІ БІБЛІОТЕК.....	233
Корда К.О.	
ФЕНОМЕН «СТАВЛЕННЯ ДО СМЕРТІ» ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	237
Корнійчук Т.В.	
АКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІННИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.....	240
Корчинська Н.Л.	
ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ РЕСУРСНОЇ НАСИЧЕНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	243
Кравченко Т.Ф.	
ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО УМОВ СТУДЕНТСЬКОГО МІСТЕЧКА	246
Красовська О.Б.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОРУШЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	249
Крупенко Т.М.	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....	252
Кукош В.Д.	
ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ІНОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ	255
Курас Б.А.	
ПРОБЛЕМА ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК АСПЕКТ СОЦІАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ	259

Курас О.С.	
РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	262
Лисак А.А.	
УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО КІНЦЯ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....	266
Литовченко Н.О.	
СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ – ЖЕРТВ ВІЙНИ.....	271
Ляшкова В.О.	
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	274
Малкова Н.О.	
СОЦІАЛЬНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ТРАВМИ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ	278
Маломан І.С.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТОВАНІСТЬ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	283
Міндабаєва Н.В.	
ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВОЛОНТЕРІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	287
Морква Л.В.	
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУП САМОПОМОГИ.....	291
Морква Ю.Г.	
ОПИС АВТОРСЬКОЇ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАЧЧИНІ «КУРС МАТЕМАТИКИ ТА ФІЗИКИ ДЛЯ ШКОЛЯРІВ» У РАМКАХ ПРОЄКТУ «УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ».....	294
Мухіна Н.Л.	
ГЕНЕЗА І ЕВОЛЮЦІЯ ТЕРМІНУ «ВЕТЕРАН» В ІСТОРІКО-СОЦІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ.....	299
Нападовська Г.Ю.	
ПРОФІЛАКТИКА ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ	303
Недолуженко Б.Л.	
КРИТИКА ТЕОРІЇ «МЛЯВОЇ ШИЗОФРЕНІЇ» У ЗАХІДНІЙ ПСИХІАТРИЧНІЙ НАУЦІ.....	307
Ніколаєва Т.В.	
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТИВНІСТЬ ТА МОТИВАЦІЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	310
Ноздрачова Г.О.	
ПОШУК СЕНСУ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ РЕСУРС.....	313
Олійник І.С.	
ПЕРЕЖИВАННЯ НАСЛІДКІВ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	316

Омельяненко Н.І.	
АДАПТИВНІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ – КЛЮЧ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.....	320
Панасенко Ю.О.	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ З СІМЕЙ ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	326
Папко А.С.	
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТІЛА	329
Пастухов В.Є.	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	331
Погорєлова Д.С.	
ПРОБЛЕМИ РОДИН З ДІТЬМИ ЗОВНІШНІХ МІГРАНТІВ ЧЕРЕЗ ВІЙНУ	336
Приходько О.В.	
РІВЕНЬ СТРЕСУ ТА ДОМІНУЮЧІ ЗАХИСНІ МЕХАНІЗМИ УКРАЇНЦІВ.....	342
Прокопенко Н.С.	
ВПЛИВ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ НА УСПІШНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ З РЕКЛАМИ	345
Рожко І.В.	
ВПЛИВ СУГЕСТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕКЛАМІ НА СПОЖИВАЧІВ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	348
Романюк А.І.	
ДОБА ГЕТЬМАНЩИНИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	352
Савіцка І.В.	
ВПЛИВ КОНГРУЕНТНОСТІ У РОЗПОДІЛІ ДОМАШНІХ ОБОВ'ЯЗКІВ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ	355
Славінська О.А.	
ВПЛИВ СТРЕСОГЕННИХ ЧИННИКІВ НА МОТИВАЦІЙНУ СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ	358
Солоха Ю.С.	
РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	361
Соляник Ю.І.	
ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	366
Стародубець Н.П.	
ОБҐРУНТУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУ «ПРОГРАМА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЖИТЕЛІВ ДЕОКУПОВАНОЇ ХЕРСОНЩИНИ НА 2025-2030 РОКИ».....	369
Тріщанович Л.С.	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СКЛАДОВИХ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ФАКТОРІВ АДАПТИВНОСТІ	372

Уманська І.В.	
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЖІНКАМИ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	377
Фартушна В.В.	
ОСОБИСТІСНА ТРИВОЖНІСТЬ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	382
Холявка О.С.	
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ САМОДОВІРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	386
Хомишин В.Р.	
ПОНЯТТЯ ІНСАЙТУ У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	390
Черкасова О.В.	
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ ПОДРУЖЖЯМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	392
Шапшалов І.В.	
РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ РОДИН.....	397
Шпак Є.А.	
ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ВТОМИ ВІД СПІВЧУТТЯ ВОЛОНТЕРІВ.....	401
Шумицька А. В.	
СВІТОГЛЯД ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	404
Ювченко В.М.	
ОСОБЛИВОСТІ ГЕШТАЛЬТ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ	407
Ярема О.О.	
ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	410
Ярошевська С.В.	
ПРОФІЛАКТИКА ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ	413
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ.....	417
Богдан І.О.	
РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЗА УМОВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ.....	418
Бондаренко І.С.	
ВИКОРИСТАННЯ ІГОР В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	420
Гаврилюк Т.В.	
ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКИХ ОЧІКУВАНЬ ТА КРИТИКИ НА САМООЦІНКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	426

Демченко О.А.	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІМ'Ї	428
Коріновська І.О.	
ВИХОВАННЯ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ ІНШОЇ ЛЮДИНИ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	432
Лизько А.В.	
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	435
Ляшенко А.В.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ІЗ ПСИХОГЕННИМИ ТРАВМАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ	438
Нікіщенко А. М.	
ВПЛИВ СУЧАСНИХ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ НА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	442
Новикова Ю.В.	
ВПЛИВ СИНХРОННОГО НАВЧАННЯ НА РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	446
Папко А.С.	
РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ЗМЕНШЕННІ РИЗИКУ ВИГОРАННЯ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	449
Плодончук Л.С.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	452
Приходько Л.О.	
МОТИВАЦІЯ УЧІННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ	454
Терьохіна А.Р.	
СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У РІЗНОВІКОВИХ ГРУПАХ.....	458
Трибушна К.Ю.	
БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТЄ СЕРЕДОВИЩЕ В НУШ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	463
Храмова С.С.	
МОТИВАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	467
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ	472
Андрусишин М.В.	
ГУМОР У СВІТІ МЕМІВ: ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ЖАРТІВ НА СУЧАСНУ КУЛЬТУРУ	473
Бокій К.О.	
СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО ТЕАТРУ ТА КІНО У ВИКЛИКАХ ВІЙНИ	476

Вдовиченко В.В.	
СУЧАСНЕ КІНОМИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ПРОПАГАНДИ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ	479
Веденко С.В.	
РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОГО КІНО У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРНОГО ОБРАЗУ	483
Гушуляк Д.В.	
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ БАНДУРИСТИКИ	486
Кирилюк А.М.	
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ ХУДОЖНИКА-СЦЕНОГРАФА.	489
Козлова А.С.	
ЗБІР УРОЖАЮ В ХОРЕОГРАФІЧНОМУ МИСТЕЦТВІ	492
Колихаєва В.Г.	
КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	496
Мурашкіна А.С.	
ОПІШНЯНСЬКИЙ ХУДОЖНІЙ РОЗПИС ЯК ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	499
Ольшанська О.Р.	
ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ МОТИВІВ В МИСТЕЦТВІ ГРАФІКИ	503
Омельчук Є.С.	
ОСОБЛИВОСТІ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ КОМПОЗИЦІЇ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГРАФІКИ (ЗА МОТИВАМИ ДРАМИ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»)	506
Плешинець І.А.	
ВОКАЛЬНІ ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ: МУЗИКОЗНАВЧО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	511
Раскіна В.Д.	
ЕМОЦІЙНИЙ ПОРТРЕТ ТАНЦЮРИСТА: ВИРАЗИ ОБЛИЧЧЯ В БАЛЬНІЙ ХОРЕОГРАФІЇ	514
Смірнова Є.Є.	
РОЗВИТОК БАЛЬНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	518
Смірнова М.О.	
ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ У ЖИВОПИСІ ЛІРИЧНОГО ПЕЙЗАЖУ	521
Соболевська П.Е.	
ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ ОБРАЗІВ УХОРЕОГРАФІЧНИХ ВИСТАВАХ	525
Сторончак К.А.	
ВПЛИВ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ТАНЦЮВАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В РІЗНІ ЕПОХИ	530

Терещенко С.В.	
ДОПОМІЖНІ ЗАСОБИ ADOBE PHOTOSHOP ПРИ РОБОТІ З ЦИФРОВИМ ПЕЙЗАЖЕМ	533
Трухачева Я.С.	
ХОРЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕРТІВ «ПОРИ РОКУ» АНТОНІО ВІВАЛЬДІ	535
Федорова О.В.	
РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНИХ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ФОРМ	539
Чумаченко Н.С.	
ТЕНДЕНЦІЇ ЗВЕРНЕННЯ СУЧАСНИХ ХУДОЖНИКІВ ДО ХРИСТИЯНСЬКИХ СЮЖЕТІВ	543
Яцентюк В.Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВИХОВАНЦІВ СТУДІЇ ЕСТРАДНОГО СПІВУ	545
РОЗДІЛ II ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ	551
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ	552
Бойко Д.А.	
РОЗРОБКА ТЕОРЕТИЧНОГО ФРЕЙМВОРКУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ КЕЙСІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ГЕОГРАФІЇ	553
Бухтій А.К.	
ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ РИВИ ГРЕБЛІ КАХОВСЬКОЇ ГЕС ДЛЯ ГИРЛОВОЇ ЧАСТИНИ ДНІПРА	556
Бушманова К.Є.	
АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИРОДНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТЕРИТОРІЇ РОЗТАШУВАННЯ КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА	560
Габко Л.О.	
ЗАВДАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА	563
Григорова Ю.В.	
СУЧАСНІ ФОРМИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	566
Демченко О.В.	
АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВОДЖЕННЯ З ПОБУТОВИМИ ВІДХОДАМИ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	571
Захарія У.М.	
ФОРМИ І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО СРЕЦЕВО-СУДИННУ СИСТЕМУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ТРАНСПОРТ РЕЧОВИН»	576

Карпенко О.В.	
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ В УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	579
Коваленко П.М.	
ПІЗНАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ – ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ (НУШ)	582
Ковалів П.В.	
КЛАСИФІКАЦІЯ ОЙКОНІМІВ І ГІДРОНІМІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	587
Леснічук Є.О.	
РІЗНОМАНІТТЯ ЛИШАЙНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СИНЕВИР» ЯК ОБ'ЄКТ ШКІЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ	592
Масюткіна Д.І.	
ВИКОРИСТАННЯ ДОДАТКІВ GOOGLЕ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ЯК ЗАСОБУ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ.....	595
Музика І.В.	
ІМІДЖ СЕЛА ЧОРНОБАЇВКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ	599
Нестерук Л.С.	
ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ВИД НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У МОДЕЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З БІОЛОГІЇ	609
Нікіфоренко Б.О.	
МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ БІНАРНИХ УРОКІВ З ГЕОГРАФІЇ У СТАРШІЙ ШКОЛІ	612
Олексюк Б.Б.	
ГЕОГРАФІЧНІ ТЕМИ В ІНТЕГРОВАНІХ КУРСАХ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	616
Партицька М.В.	
ЕКОЛОГІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ: ЗАДАЧІ І ПРОБЛЕМИ.....	619
Радзанівський О.О.	
РЕКРЕАЦІЙНА АТТРАКТИВНІСТЬ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРИРОДНИЧИХ АСПЕКТІВ	623
Сігарьова О.В.	
ТЕНДЕНЦІЇ ВИНИКНЕННЯ ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ НА КОНТИНЕНТАХ У ЛІТНІЙ ПЕРІОД	628
Уласенко В.В.	
МЕТОДИ І ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	635
Феленюк І.І.	
ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	638

Фоменко О.С.	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ	641
Фрік О.Я.	
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗЗСО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	645
Фурса М.В.	
ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЕВИНИ У ВИГОТОВЛЕННІ СТРУННИХ МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ	648
Хільченко В.Б.	
ВПЛИВ ШТОРМІВ НА МОРФОДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ.....	651
Шевченко В.Р.	
ІНТЕГРАЦІЯ КЛІМАТИЧНИХ ДАНИХ У ГЕОПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ЗМІН РОСЛИННОГО ПОКРИВУ	655
ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ НАУК, ФІЗИКИ ТА МАТЕМАТИКИ.....	660
Алісова В.Г.	
ПАРАДОКСИ – ШЛЯХ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕОРІЇ ЙМОВІРНОСТЕЙ	661
Войченко В.В.	
ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ СТАНУ БУДІВЕЛЬ ТА ПРИМІЩЕНЬ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	663
Гаврилів В.В.	
МЕТОДИ АНАЛІЗУ ВРАЗЛИВОСТЕЙ АПАРАТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	669
Горохов І.М.	
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ФІЗИКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	671
Гулін О.В.	
УЗГОДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ З ВИМОГАМИ РИНКУ ПРАЦІ ДЛЯ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ДАНИХ: КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД	676
Дінець О.О.	
ТВОРЧІ ЗАДАЧІ ПРИ ВИВЧЕННІ СТЕРЕОМЕТРІЇ В СТАРШИХ КЛАСАХ	682
Заремба С.П.	
3D ОБ'ЄКТИ ДЕМОНСТРАЦІЇ ТРАЄКТОРІЙ РУХУ В ЗАДАЧАХ КІНЕМАТИКИ	684
Зіновська В.О.	
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРНИХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	689
Зіновська В.О.	
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ФІЗИКИ	692

Імшеницька О.В.	
РОЗВИТОК УМІНЬ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ	696
Калініченко І.В.	
АНАЛІЗ НАСТРОЇВ ІНВЕСТИТОРІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ НАФТОВОГО ІНДЕКСУ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ	699
Кістін Т.М.	
ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПЕРСПЕКТИВНОСТІ ТА НАСТУПНОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	704
Клименко І.О.	
ОЗНАЙОМЛЕННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ З ГІПОТЕЗАМИ ГОЛЬДБАХА	711
Кобилянський С.С.	
РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	713
Котенко Я.О.	
МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ РОЗРОБЛЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО ДОВІДНИКА	717
Лахманець Є.О.	
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «МНОГОГРАННИКИ»	722
Марчук С.І.	
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПАРАЛЕЛЬНОСТІ ТА ПЕРПЕНДИКУЛЯРНОСТІ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОМЕТРІЇ	726
Невінчана Н.С.	
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНИХ ЗАДАЧ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ	729
Онуфрієнко К.В.	
РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ, ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ, НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ: “КІНЦЕВІ СТАДІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ЗІР: ЧОРНІ ДІРИ”	732
Панченко К.С.	
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ ГЕОМЕТРІЇ, ЯК НЕВІД’ЄМНА ЧАСТИНА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	736
Поворозник Т.М.	
ПРИКЛАДНІ ЗАДАЧІ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ АЛГЕБРИ	738
Рвачова Д.Е.	
ДОВЕДЕННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ АСТРОНОМІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ	741
Романенко А.П.	
МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ ПРОГРАМУВАННЯ АВТОМАТІВ З ПРОДАЖУ РІДИН	745

Савицький А.М. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО ШКІЛЬНОГО ФІЗИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	749
Сичак О.М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ-МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ	755
Сімченко С.В. АНАЛІТИЧНІ ЗВІТИ ДЛЯ ОСВІТНІХ ТА БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ХДУ У СИСТЕМІ KSU24	762
Солонина Т.О. ІНСТРУМЕНТИ ТА ЕТАПИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРФЕЙСІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ЗРУЧНОСТІ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	766
Татаринцева А.М. ВПЛИВ ВИКОРИСТАННЯ VR НА РОЗВИТОК ГЕОМЕТРИЧНИХ НАВИЧОК ТА МАТЕМАТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	769
Федченко К.О. АНАЛІЗ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ВЕБ-СЕРВІСОМ ДЛЯ П РОГНОЗУВАННЯ ЦІН НА НЕРУХОМІСТЬ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ МАШИННОГО НАВЧАННЯ.....	772
Хлебнікова Ю.Ю. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ІІІ НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ЕКЗОПЛАНЕТ У ПУЛЬСАРИВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АСТРОНОМІЇ.....	778
Холодняк В.С. СУЧАСНІ ПІДХОДИ У НАВЧАННІ АЛГЕБРИ ТА ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ: ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	782
Штанг Н.Д. РОЗРОБКА СЕРВІСУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ НОВИН НА ЗМІНУ ЦІН ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ.....	785
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА.....	791
Коваль М.М. ЕФЕКТИВНІСТЬ SWOT-АНАЛІЗУ ЯК ОСНОВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ПЛАНУВАННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	792
Лукашишена О.Р. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	796
Матуляк М.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ.....	800
Мельник К.О. ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПРОЄКТНО-ХУДОЖНІХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ЗАНЯТТЯХ ТЕХНОЛОГІЙ	803

**Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет**

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ

Випуск XXIV

**Альманах
2024**

Умовн. друк. 95,44 арк.
Видавець і виготовлювач
Херсонський державний університет.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХС № 69 від 10 грудня 2010 р.
73000, Україна, м. Херсон, вул. Університетська, 27(40 років Жовтня, 27).
Тел. (0552) 32-67-95